

آئینہ بے خبری

از تروا تا ویتنام

باربارا تاکنن

ترجمہ حسن کامشاد

بی‌خردی زمان و مکان نمی‌شناسد؛ بی‌زمان و جهان‌شمول است — اگرچه عقاید و عادات هر زمان و هر مکان خاص شکلی معین بدان می‌دهد؛ ارتباطی به نوع نظام ندارد: هم سلطنت ممکن است موجد آن باشد، هم حکومت یک اقلیت قدرت‌طلب (الیگارش)، و هم مردم‌سالاری (دموکراسی). ویژه ملت یا طبقه به خصوصی هم نیست. طبقه کارگر و حکومت‌های کمونیستی نماینده آن، همان‌گونه که تاریخ دوران اخیر به خوبی نشان داد، درمسند قدرت بخردانه‌تر یا کارسازتر از طبقه متوسط عمل نکردند...

ممکن است پرسید از آن‌جا که اصرار درکژاندیشی یا در بی‌خردی جزء فطرت آدمی‌ست، آیا می‌توان از حکومت‌ها انتظار دیگری داشت؟ چیزنگران‌کننده آن است که بی‌خردی حکومت اثر بیشتر برشماری بیشتری می‌گذارد تا بی‌خردی‌های فردی، از این‌رو حکومت‌ها وظیفه سنگین‌تری دارند که برطبق عقل و خرد رفتار کنند. این درست، ولی بشرکه از دیرباز به این امرآگاه بوده است، پس چرا هموعان ما احتیاط به خرج نداده‌اند و حفاظی در برابر آن نیفراشته‌اند؟...

در طی دو هزار و پانصد سال گذشته، فیلسوفان سیاسی از افلاطون و ارسطو گرفته تا توماس آکویناس و ماکیاوولی و هابز و لاک و روسو و جفرسن و مدیسن و همیلتن و نیچه و مارکس قسمت اعظم اندیشه خود را وقف مسائل اخلاق و حاکمیت و پیمان اجتماعی و حقوق بشر و فساد قدرت و تعادل بین آزادی و نظم کرده‌اند. در میان این‌ها، سواى ماکیاوولی — که درباره حکومت بدان‌گونه که هست می‌اندیشید نه آن‌گونه که باید باشد — کمتر کسی به بی‌خردی چندان وقعی نهاده است، در صورتی که بی‌خردی از دیرباز مشکلی مزمن و همه‌گیر بوده است...

نشرخانه

ISBN 964-431-076-8

9 789644 310768

نشر کارنامہ

تاریخ بیخردی

از تروا تا ویتنام

باربارا تاکنن ترجمه حسن کامشاد

ویرایش و تولید کارگاه نشرکارنامه

مهرزاد رهسپار، مونا سیف، مجید زنجیر،
سمیه منیر، الهام عدالت، شهلا شمس و عادل قشقای

نمایه بهروز صفراوه

آموزش و نظارت فنی کارگاه سپهر
شیرین زهرا، علی اصغر غنیمی

طرح روی جلد ساعد مشکلی

تصویرسازی روی جلد علی جهانزاهی

خوشنویسی حمید غبرائزاد

مدیر هنری و ناظر مسئول ماهروردخشان

لیتوگرافی، چاپ و صحافی سازمان چاپ و انتشارات

دیراست سوم، چاپ سوم، نوروز ۱۳۹۱ - ۲۲۰۰ نسخه

هذه حقوق چاپ و نشر این اثر انحصاراً برای نشرکارنامه محفوظ است.
هرگونه استفاده از کتاب آرای و عناصر آرایشی این کتاب
الیهماً ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

مراکز بخش و فروش:

بخش کارنامه، خیابان شهید باهنر (نیاوران)، شماره ۱۳۵، تلفن ۰۲۲۸۵۹۶۳ - ۰۲۶۱۱۷۹۵ - ۰۲۶۱۱۷۹۸ - ۰۲۶۱۲۳۹۱۵۱

فروشگاه بزرگ شهرکتاب یا همکاری نشرکارنامه، خیابان شهید باهنر (نیاوران)، شماره ۱۳۷.

تلفن ۰۲۲۸۵۹۶۹ • فکس ۰۲۲۸۰۸۹۲

نشرکارنامه، شماره ۱۰، کوچه فردان، خیابان وصال شیرازی او خیابان حقوقی، تهران ۱۲۱۷۷۳۳۲۷۳

تلفن ۸۸۹۶۲۷۶۲

info@karamahpublishing.org

نشرکارنامه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کتابخانه

کارنامه تاریخ

اسب چوبین تروا

باربارا تاکنن

تاریخ بیخردی

می خواام برم بیرون

انتر استیو هورن (Steve Horn) - ۱۹۷۱

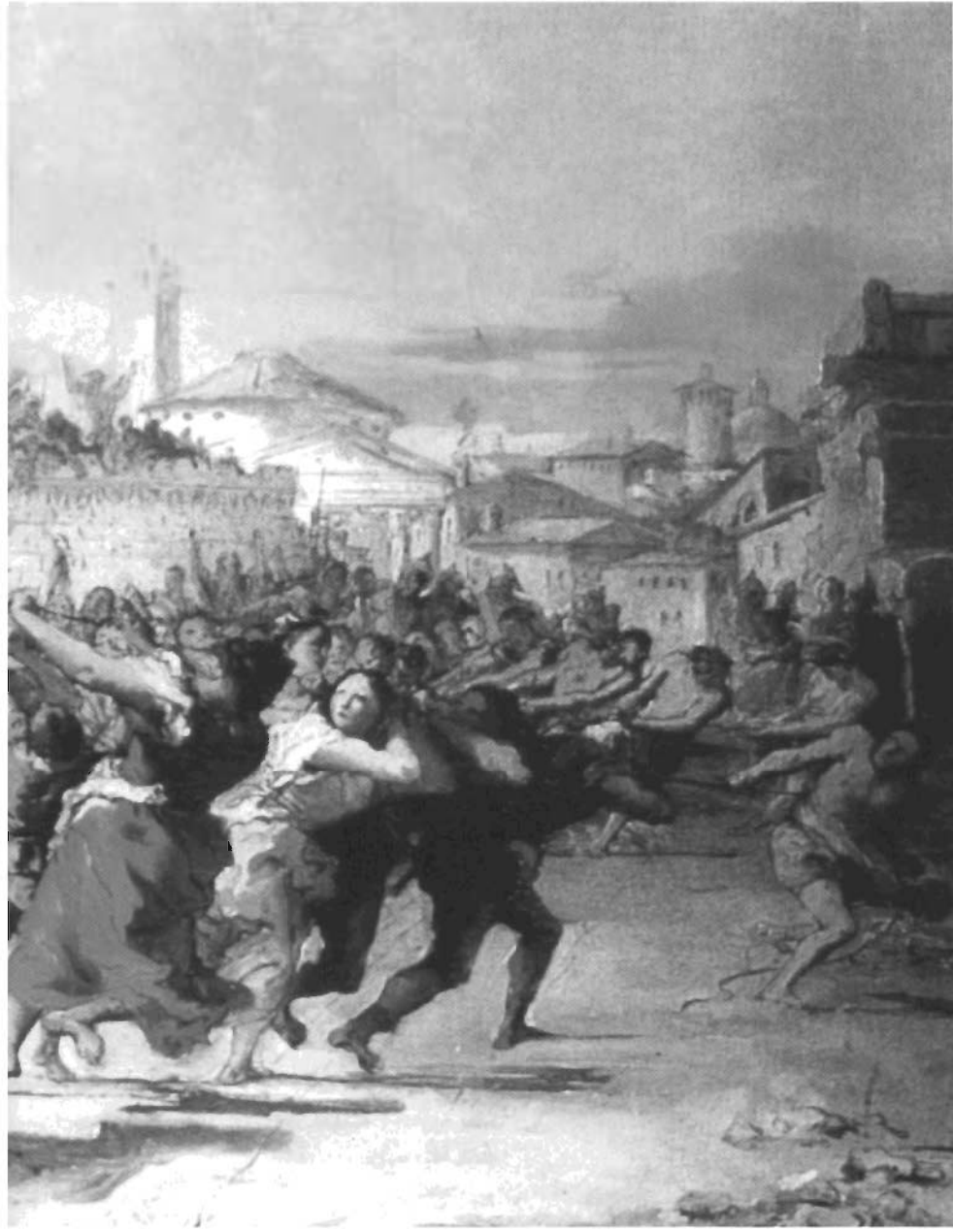
باربارا تاکن

تاریخ بی‌خردی

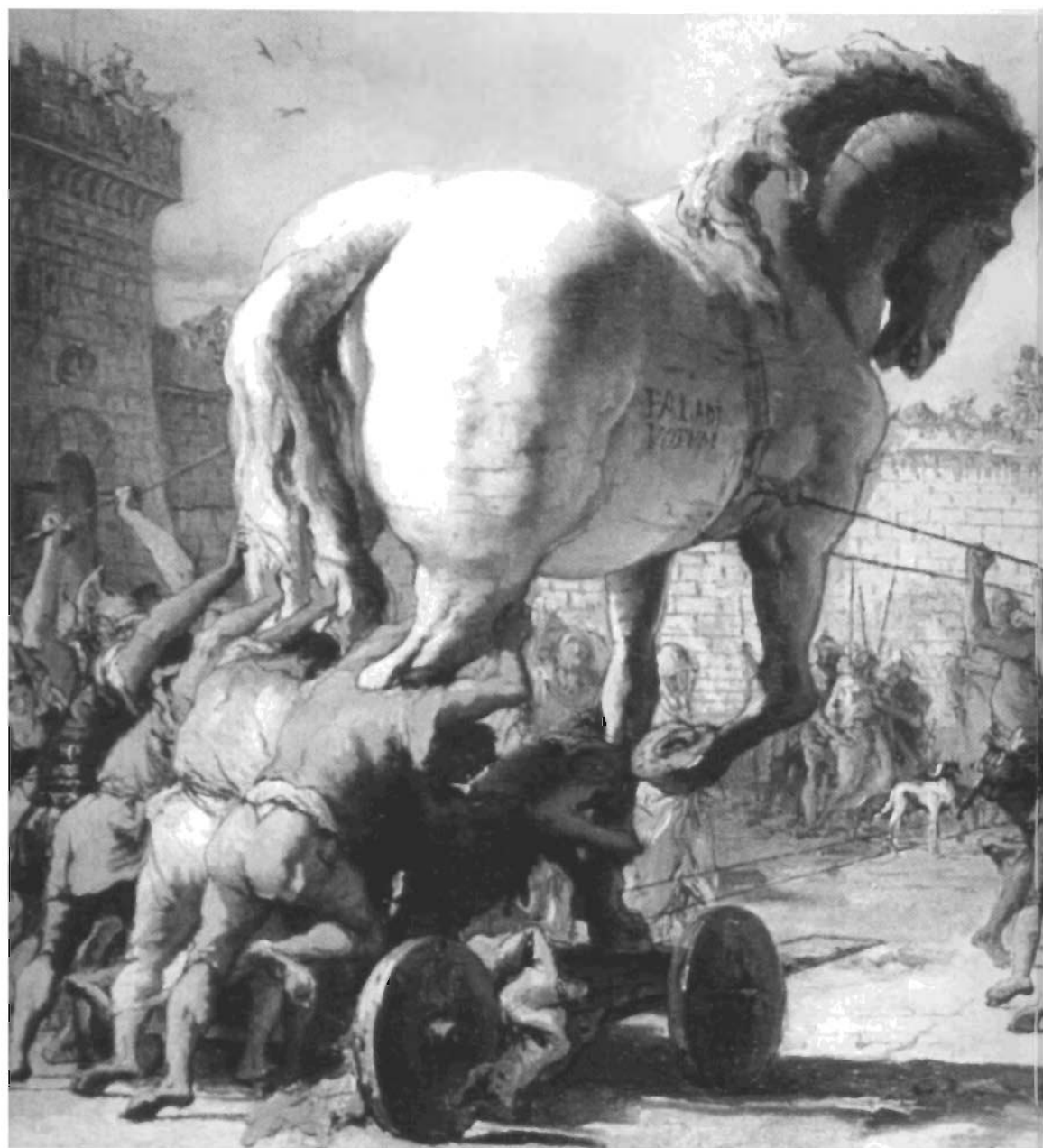
از تروا تا ویتنام

ترجمه حسن کامشاد

تهران، نوروز ۱۳۹۱

اسب چوبین را به درون شهر تروا می‌برند، اثر جوانانی باتیستا تیپولو (Giovanni Battista Tiepolo)، ۱۷۶۰.

فهرست

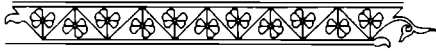
۱۵	درباره نویسنده .....
۱۷	قدرشناسی
۲۱	فصل اول : پیگیری سیاست‌های مغایر با منافع خویش .....
۶۱	فصل دوم : نمونه آغازین : اسب چوبین تروا .....
۸۱	فصل سوم : پاپ‌های رنسانس و جدا شدن پروتستان‌ها: ۱۴۷۰-۱۵۳۰ .....
۹۶	قتل در کلیسا، سیکستوس چهارم، ۱۴۷۱-۱۴۸۴ .....
۱۰۱	میزبان کفار، اینوکتیوس هشتم، ۱۴۸۴-۱۴۹۲ .....
۱۱۲	تباهی و فساد، آلساندر ششم، ۱۴۹۲-۱۵۰۳ .....
۱۲۳	پاپ جنگ‌جو، یولیوس دوم، ۱۵۰۳-۱۵۱۳ .....
۱۵۰	جدایی پروتستان‌ها، لئوی دهم، ۱۵۱۳-۱۵۲۱ .....
۱۶۸	تاراج رُم، کلمنس هفتم، ۱۵۲۳-۱۵۳۴ .....
۱۷۹	فصل چهارم : بریتانیا امریکا را از دست می‌دهد .....
۱۸۱	کی داخل گود است کی خارج گود: ۱۷۶۳-۱۷۶۵ .....
۲۰۹	«پافشاری بر حقی که می‌دانید نمی‌توانید اعمال کنید»: ۱۷۶۵ .....
۲۳۰	بی‌خردی اوج می‌گیرد: ۱۷۶۶-۱۷۷۲ .....
۲۶۰	«رَحْمَتِ یادتان نرود!»: ۱۷۷۲-۱۷۷۵ .....
۲۸۲	«... بیماری، هذیان»: ۱۷۷۵-۱۷۸۳ .....
۳۱۳	فصل پنجم : امریکا در ویتمام به خود خیانت می‌کند .....
۳۱۵	شالوده: ۱۹۴۵-۱۹۴۶ .....
۳۲۰	خواب خرگوشی: ۱۹۴۶-۱۹۵۴ .....

- ایجاد دست‌نشانده: ۱۹۵۴-۱۹۶۰ ..... ۳۵۸
- «وصلت با شکست»: ۱۹۶۰-۱۹۶۳ ..... ۳۷۵
- جنگ قوه مجریه: ۱۹۶۴-۱۹۶۸ ..... ۴۱۱
- خروج: ۱۹۶۹-۱۹۷۳ ..... ۴۷۱
- فرجام سخن**
- ۴۹۹ ..... «فانوسِ عقبِ کشتی»
- ۵۰۱ ..... «فانوسِ عقبِ کشتی»
- یادداشت‌ها**
- ۵۱۱ ..... یادداشت‌های فصل اول : یگیری سیاست‌های مغایر با منافع خویش
- ۵۱۳ ..... یادداشت‌های فصل دوم : نمونه آغازین: اسب چوبین تروا
- ۵۱۵ ..... یادداشت‌های فصل سوم : پاپ‌های رنسانس و جدا شدن پروتستان‌ها
- ۵۱۸ ..... یادداشت‌های فصل چهارم : بریتانیا آمریکا را از دست می‌دهد
- ۵۲۶ ..... یادداشت‌های فصل پنجم : آمریکا در ویتنام به خود خیانت می‌کند
- ۵۳۹ ..... یادداشت‌های فرجام سخن : «فانوسِ عقبِ کشتی»
- ۵۵۶ ..... یادداشت‌های فرجام سخن : «فانوسِ عقبِ کشتی»
- تصویرها**
- ۵۵۹ ..... اسب چوبین تروا: ۱. اسب تروا (۵۶۱)؛ ۲. لائوکوئون (۵۶۲)؛ پاپ‌های رنسانس: ۱. سیکستوس چهارم (۵۶۳)؛ ۲. اینوکنتیوس هشتم (۵۶۴)؛ ۳. آکساندر ششم (۵۶۴)؛ ۴. یولیوس دوم در حال نیایش (۵۶۵)؛ ۵. لئوی دهم (۵۶۶)؛ ۶. کلمنس هفتم (۵۶۷)؛ ۷. نبرد پاویا (۵۶۹)؛ ۸. خرید و فروشِ آمرزش‌نامه (۵۷۰)؛ ۹. خانه از پای‌بست ویران است... (۵۷۱)؛ ۱۰. پاپ یولیوس دوم (۵۷۲)؛ بریتانیا آمریکا را از دست می‌دهد: ۱. مجلس عوام در دوران سلطنت جورج سوم (۵۷۳)؛ ۲. من می‌دانم که این کشور را کسی جزم‌ن... (۵۷۴)؛ ۳. جورج، پادشاه باش! (۵۷۵)؛ ۴. اوزیرک‌ترین مرد انگلستان به شمار می‌رود (۵۷۶)؛ ۵. معشوقه‌اش رویدادهای آمریکا را تحت‌الشعاع قرار داد (۵۷۷)؛ ۶. امپراتوری بزرگ با مغزهای کوچک جور در نمی‌آید (۵۷۸)؛ ۷. چارلز واتسن و نت‌ورت (۵۷۹)؛ ۸. خداوند، کار تمام است! (۵۸۰)؛ ۹. کوردلی‌های لجویانه (۵۸۱)؛ ۱۰. پزشک حافظ (۵۸۲)؛ ۱۱. غارت‌خیم طلا (۵۸۳)؛ ۱۲. تفریحات املاک بزرگ (۵۸۴)؛ آمریکا در ویتنام به خود خیانت می‌کند: ۱. از اشتباهی دیگر چه سود؟ (۵۸۶)؛ ۲. موسیو، چرا می‌خندی؟ (۵۸۷)؛ ۳. اجی، مجی، لاترجی... (۵۸۷)؛ ۴. یادتان نرود... (۵۸۸)؛ ۵. کوشش برای حفظ آبرو (۵۸۸)؛ ۶. جان فاستر دالس (۵۸۹)؛ ۷. نوعی شک و تردید (۵۹۰)؛ ۸. هیئت حقیقت‌یاب (۵۹۰)؛ ۹. ناهار سه‌شنبه‌ها در کاخ سفید (۵۹۱)؛ ۱۰. عملیات «رعد غرنده» (۵۹۱)؛ ۱۱. تظاهرات ضد جنگ بر پلکان پنتاگون (۵۹۲)؛ * می‌خوام برم بیرون (۶)؛ اسب چوبین را به درون شهر تروا می‌برند (۸).
- کتاب‌نامه**
- ۵۹۳ ..... کتاب‌نامه
- ۶۰۷ ..... نمایه

برای نورچشمانم
امید و مرید
— ح. ک.

درباره نویسنده

نوشته‌های تاریخی به ندرت پر فروش‌ترین کتاب‌های سال می‌شوند، ولی آثار باربارا تاکن همیشه از این‌گونه بوده است. شور و شوق شگفت او به سرگذشت‌ها و ماجراهای تاریخ به نوعی جاذبه‌ی رمان به کارهای او می‌داد و پیوسته بر خوانندگانش می‌افزود. با این‌که از تاریخ‌نویسان نامی کشور خود بود و سال‌ها ریاست «انجمن مورخان امریکا» و نیز «فرهنگستان هنر و ادبیات امریکا» را به عهده داشت، برخلاف غالب مورخان «دانشگاهی» در کارهای خود نیازی نمی‌دید که جزء جزء پژوهش‌هایش را عرضه دارد و یا نظریه‌های جامع‌علیت تاریخی را برشمارد: «هدف مورخ حفظ توجه خواننده است، یا باید باشد... من می‌خواهم خواننده‌ام صفحه را که برمی‌گرداند به آخر برساند. این مقصود موقعی حاصل می‌شود که روایت روان پیش برود، و فرسوده در بند تحقیق و زیر بار تفصیل به گِل نشینند.»

این‌گزینه از سخن‌رانی ۱۹۷۸ او در لندن نمودار اصول رهنمون نویسنده است. وی همانند هرودوت – پیشرو مورخان – قصه‌گو بود و فراموش نباید کرد که هرودوت با همه دسته‌گل‌هایی که در نقل لطایف ناموثق برای سرگرمی خوانندگانش به آب داد باز پدر تاریخ شناخته شد. باربارا تاکن در ژانویه ۱۹۱۲ در نیویورک به دنیا آمد. تحصیلات خود را در کالج ردکلیف (وابسته به دانشگاه هاروارد) در ۱۹۳۳ به پایان رساند. و سال بعد را در زادگاه خویش و در توکیو برای «انجمن روابط اقیانوس آرام» کار کرد. پدرش امتیاز مجله نیشن را داشت و در آن‌جا کاری به دختر خود و گذاشت. در سال ۱۹۳۷ با سمت خبرنگار خارجی این مجله به اسپانیا رفت و مراحل اولیه جنگ داخلی اسپانیا را به چشم دید و گزارش کرد. در مادرید مدتی همراه نیروهای جمهوری خواه به محاصره قوای دشمن درآمد؛ و بعد در لندن برای مجله تبلیغاتی جمهوری خواهان مقاله نوشت و به آرمان آنان یاری رساند. کتاب اول وی درباره مناسبات بریتانیا و اسپانیا از سال ۱۷۰۰ به این طرف بود. در طول جنگ جهانی دوم روزنامه‌نگار باقی ماند. نخستین کار جدی او در عالم نویسندگی کتاب مقدس و شمشیر بود که روایتی است از جغرافیای بغرنج سیاسی فلسطین و اقدامات نابه‌سامان گذشته در چاره‌جویی برای مشکلات منطقه. همه

مطالب کتاب بر مبنای نوشته‌های مورخان پیشین در دوره‌های دراز و ممتد تاریخ است. کتاب دوم او، تلگرام تسیرمان، جمله از روی اسناد اصلی تحریر شده است. داستان آن کشف رمز تلگراف‌های وزیر خارجه آلمان، آرتور تسیرمان، و آشکار شدن نقشه‌های مخفی آلمان است درباره جنگ بی‌امان زیر دریایی‌ها در اقیانوس اطلس، که در عین حال پیش‌نهاد اتحاد آلمان با مکزیک را هم (در ازای امتیازهای ارضی در جنوب غربی ایالات متحد) برملا می‌سازد. پس از موفقیت این اثر، او کتاب دیگری نوشت به نام توپ‌های ماه اوت که وصف مهیجی است از پیش‌درآمد سیاسی درگیری در آغاز عملیات نظامی جنگ جهانی اول. این اثر که جایزه پولیتزر سال ۱۹۶۳ را به دست آورد موفقیت شایانی یافت. منتقدان آرایش مهارت‌آمیز مطلب و سبک موجز و روشن آن را ستودند. کتاب دیگر از این نویسنده، برج فرازان، نیز مربوط به وقایع پیش از جنگ بین‌المللی از ۱۸۹۰ تا ۱۹۱۴ است. استیلول و تجربه آمریکا در چین که عملیات ژنرال معروف امریکایی و تجربه سالیان ۱۹۱۱ تا ۱۹۴۵ امریکا را در چین شرح می‌دهد جایزه پولیتزر را برای بار دوم نصیب نویسنده کرد.

باربارا تاکنم هرچه پا به سن گذاشت به گذشته بیشتر روی آورد. کتاب آینه دوردست: قرن فجیع چهاردهم تصویر تأثرانگیز ویرانگری‌های جنگ و ستیز و بیماری طاعون (مرگ سیاه) در جامعه قرون وسطای اروپاست. به قول نویسنده در پیش‌گفتار «دورانی خشونت‌بار، مصیبت‌زده، هراسیده، مشقت‌دیده، پریشان و همان‌گونه که بسیاری معتقدند، دوران پیروزی اهریمن». در تاریخ بی‌خردی نویسنده از زاویه جالب و بدیعی به تاریخ می‌نگرد و نشان می‌دهد که چگونه از آغاز تاریخ مدون بی‌خردی دامن‌گیر بشر بوده است. این کتاب در واقع داستان شماری از خطاهای بزرگ تاریخی است — اندرز گذشته و عبرت حال. آخرین کتاب این نویسنده سلام نخست نام دارد که در ۱۹۸۸ منتشر شد و درباره رویدادهای انقلاب امریکا است. باربارا تاکنم در فوریه سال ۱۹۸۹ در هفتاد و هفت سالگی درگذشت.

مهم‌ترین آثار او به این شرح است:

The Lost British Policy: Britain and Spain Since 1700 (1938); *Bible and Sword: England and Palestine from the Bronze Age to Balfour* (1956); *The Zimmermann Telegram* (1958); *The Guns of August* (1962); *The Proud Tower: A Portrait of the World Before the War, 1890-1914* (1966); *Stilwell and the American Experience in China, 1911-1945* (1971); *Notes from China* (1972); *A Distant Mirror: The Calamitous Fourteenth Century* (1978); *Practicing History* (1981); *The March of Folly: From Troy to Vietnam* (1984); *The First Salute* (1988).

— حسن کامشاد

فروردین ۱۳۷۴-۱۳۸۶

قدرشناسی

می‌خواهم از همه کسانی که به شیوه‌های مختلف به من در نوشتن این کتاب یاری رساندند تشکر کنم: از پروفیسور ویلیام ویلکاکس، ویراستار دست‌نوشته‌های بنجامین فرانکلین در دانشگاه ییل، برای قرائت موشکافانه فصل چهار؛ از ریچارد دادمن، رئیس دفتر پیشین روزنامه سینت لویی پُست دیسپچ در واشینگتن و نویسنده کتاب *چهل روز با دشمن* (شرح اسارت او در کامبوج) برای قرائت فصل پنج؛ از پروفیسور نلسن مینیچ استاد «دانشگاه کاتولیکی امریکا» برای قرائت فصل سه. قرائت به معنی موافقت نیست، به ویژه در مورد نام‌برده اخیر. من شخصاً مسئول همه تفسیرها و ابراز نظرها هستم. برای مشاوره یا کمک در زمینه‌های مختلف سپاس‌گزارم از پروفیسور برنارد بیلین استاد بخش تاریخ دانشگاه هاروارد، از دکتر پیترو دان برای پژوهش او درباره بازگشت نیروهای فرانسوی در ۱۹۴۵ به ویتنام، از جفری ریس برای آشنا کردن من با معنای نهفته در اصطلاح «ناهماهنگی شناختی»، از سرهنگ هری سامرز استاد دانشگاه جنگ نیروی زمینی، از جنیس کرسلیتز عضو کتاب‌خانه «شورای روابط خارجی»، و از تمام اشخاص نام‌برده در پی‌نوشت‌های فصل پنج که از سر لطف حاضر شدند پرسش‌های شفاهی مرا پاسخ گویند.

انسجام کل مطالب کتاب را به مری مگوایر از انتشارات الفرد کناپ مدیونم که حساب سیل مواد پراکنده را نگاه داشت و شکاف‌ها را درز گرفت. از رابین سامر بسیار سپاس‌گزارم که تصحیح نمونه‌های مطبعی را با دقت و دل‌سوزی به انجام رساند.

هم‌چنین از شوهرم، دکتر لستر آر. تاکمن ممنونم که قسمت زحمت‌آمیز را پیش‌نهاد کرد و ارجاعات به جنگ و محاصره‌های قدیمی را یافت؛ و از دختر و دامادم لوسی و دیوید آیزنبرگ و دخترم آلما تاکمن که دست‌نوشته را تماماً خواندند و نظریات مفیدی دادند؛ از کارگزارم تیموثی سِلدز در مؤسسه راسل و ولکنینگ که هنگام نیاز در دسترس بود و یاری رسانید؛ و از ویراستار و ناشرم، رابرت گاتلیب، برای داوری نقادانه و شکیبایی ممتد در برابر ابراز دل‌واپسی‌های صاحب این قلم در مکالمات تلفنی.

— باربارا تاکمن

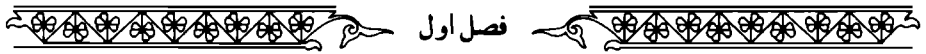

و دلیلی نمی‌بینم کسی گمان برد که مضامین پیش‌تر
شنیده شده در آینده نیز شنیده نشود... و انسان‌های
خردمند برای اهداف خردمندانه، و یا دیوانگان برای
یاوه‌سرایی و فاجعه‌آفرینی، آن‌ها را به کار نگیرند.

— جوزف کَمیل

پیش‌گفتار نقاب‌های خدا: اسطوره‌شناسی بنوی. ۱۹۶۹

پیگیری سیاست‌های مغایر با منافع خویش

پیروی حکومت‌ها از سیاست‌های مغایر با منافع خویش یکی از پدیده‌های مشهودِ سراسر تاریخ صرف‌نظر از زمان و مکان است. انسان ظاهراً در حکومت بیش از هر رشته دیگر فعالیت‌های بشری بی‌کفایتی نشان می‌دهد. خرد، که می‌توان گفت داوری بر پایه تجربه و عقل سلیم و اطلاعات موجود است، در این رهگذر کمتر به کار می‌افتد و اغلب سرخورده و ناکام می‌ماند. چرا زمام‌داران این همه برخلاف عقل و منافع خردمندانۀ خویش عمل می‌کنند؟ چرا شعور چنین به ندرت وارد کار می‌شود؟

از اول شروع کنیم: فرمانروایان تروا به هر دلیل که بگیریم می‌بایست بدگمان می‌بودند که حقه‌ای در کار یونانیان است؛ پس چرا، با وجود این، آن اسب چوبی مشکوک را به درون باروی خود کشیدند؟ چرا وزیران جورج سوم یکی پس از دیگری به جای آشتی و دوستی با مهاجرنشین‌های امریکا آن‌ها را زیر قهر و فشار گذاشتند؟ مگر مشاوران به کرات یادآور نشده بودند که لطمه وارده بی‌شک فزون بر هر سود محتمل است؟ چرا کارل دوازدهم [پادشاه سوئد] و ناپلئون و پس از آن‌ها هیتلر با وجود بلایی که بر سر پیشینیان هر کدام آمده بود باز به روسیه حمله بردند؟ چرا مونتروما، سردار سپاهی شریزه و تشنه‌کام و فرمانروای شهری سیصد هزار نفری، دست بسته تسلیم چند صد تن مهاجم بیگانه شد — حتی پس از آن که مهاجمان آشکارا نشان دادند که بشرند، نه خدا؟ چرا چیانگ کای شک به ندهای هشداردهنده یا ندهای خواستار اصلاحات واقعی نهاد تا از خواب که بر خاست کشور دیگر از دست رفته بود؟ چرا کشورهای واردکننده نفت برای نفت موجود به رقابت می‌پردازند، حال آن که جبهه‌ای متحد و مستحکم

در برابر صادرکنندگان کنترل وضعیت را به دست آن‌ها می‌دهد؟ چرا در سال‌های اخیر اتحادیه‌های کارگری بریتانیا به وضع جنون‌آمیزی هرچندگاه یک بار کشور خود را به سوی وقفه کامل می‌کشند، گویی خود را جزئی از کل نمی‌دانند؟ چرا صاحبان صنعت و بازرگانی امریکا این همه به «بزرگ شدن» اصرار می‌ورزند در حالی که سه عامل اساسی حیات بر روی کره خاکی — یعنی زمین، آب و هوای پاک — را آشکارا تحلیل می‌برند؟ (اتحادیه‌های کارگری و مؤسسات صنعتی و بازرگانی البته به مفهوم دقیق سیاسی حکومت نیستند، ولی از موقعیت حاکم برخوردارند.)

بشر در همه زمینه‌های دیگر جز حکومت شگفتی آفریده است: در طول عمر خود ما، وسایل ترک زمین و مسافرت به ماه را اختراع کرده؛ در گذشته، به باد و برق مهار زده، سنگ‌های اسیر زمین را برهم نهاده و کلیساهای جامع سربه فلک کشیده ساخته، از تارهایی که کرم به گرد خود می‌تند پارچه زربفت ابریشمین بافته، آلات موسیقی ساخته، از بخار نیروی محرک به دست آورده، امراض را از میان برده یا مهار کرده، دریای شمال را عقب رانده و بر وسعت خاک خود افزوده، انواع موجودات طبیعی را رده‌بندی کرده، و رازهای گیهان را گشوده است. جان ادمز، دومین رئیس جمهوری امریکا اعتراف می‌کرد: «در حالی که همه علوم دیگر پیشرفت داشته است، علم حکومت متوقف مانده؛ و امروزه بهتر از سه یا چهار هزار سال پیش اعمال نمی‌شود.»^۱

سوئ حکومت چهارگونه است و اغلب آمیزه‌ای از هر چهار:

۱) استبداد یا ظلم و فشار، که تاریخ چنان آکنده از نمونه‌های مشهور آن است که نیازی به ذکر شواهد نیست؛

۲) جاه‌طلبی بیش از حد، مانند جد و جهد آتن برای فتح سیسیل در جنگ پلوپونزی، یا تلاش‌های فیلیپ دوم برای فتح انگلستان به اتکای ناوگان جنگی‌اش، یا دوبار تکاپوی آلمان برای تسلط بر اروپا به پیروی از پندار خود ساخته سیادت نژادی، یا تقلای ژاپن برای تشکیل نوعی امپراتوری آسیایی؛

۳) بی‌کفایتی یا انحطاط، مثل داستان امپراتوری روم باستان، و آخرین تزارهای رومانف روسیه و واپسین دودمان امپراتوری چین؛

۴) و بالاخره بی‌خردی یا اصرار در کژاندیشی. این کتاب درباره تجلی ویژه‌ای از شق اخیر است، یعنی پیروی از سیاست‌های مغایر با منافع مردم و کشور خود. غرض

از منافع هر آن چیزی است که به آسایش و سود مردم تحت حکومت بینجامد، و مراد از بی‌خردی گزینش سیاست‌هایی که نقض این غرض کند.

در این بررسی سیاستی را نامخردانه خوانده‌ایم که واجد سه شرط باشد: اول آن که نه تنها از دید حال به گذشته بلکه در زمان خود ناقض غرض انگاشته شده باشد. این مهم است، چون هر سیاستی بر حسب آداب و رسوم زمان خود اتخاذ می‌شود. چه خوش گفته است آن مورخ انگلیسی که: «هیچ چیز نامنصفانه‌تر از این نیست که درباره گذشتگان با اندیشه‌های کنونی داوری کنیم. درباره اخلاق هر آنچه گفته شود، خردمندی سیاسی قطعاً سیار و تغییرپذیر است.»^{۲۰} برای احتراز از داوری بر مبنای ارزش‌های امروزی، باید طرز فکر آن زمان را دریابیم و فقط در وقایعی تحقیق کنیم که زیان‌باری آن‌ها به حال منافع و مصالح مردم بر معاصران آشکار بوده است.

دوم این که می‌باید راه دیگری سواى آن که پیموده شده وجود می‌داشته است. شرط سوم این است که — برای رهایی از مشکل شخصیت — سیاست مورد بحث باید متعلق به گروه باشد نه یک فرد حکمران، و از طول عمر سیاسی یک نفر تجاوز کند. سوء حکومت یک پادشاه یا یک جبار آن قدر رایج و فراوان است و آن قدر جنبه شخصی دارد که شایان پژوهش عمومی نیست. حکومت جمعی، یا توالی فرمانروایان در یک مقام، مثلاً مورد پاپ‌های رنسانس، مسئله مهم‌تری را پیش می‌آورد. (واقعه اسب تروا که به زودی بررسی خواهد شد استثنایی است بر شرط طول زمان، و واقعه زحُبعام استثنایی بر مقتضیات گروهی؛ اما هر یک چنان نمونه مشهوری است و آن قدر در او ان تاریخ مدون حکومت روی داده که نشانگر عمق رسوخ پدیده بی‌خردی است.)

بی‌خردی زمان و مکان نمی‌شناسد؛ بی‌زمان و جهان‌شمول است — اگرچه عقاید و عادات هر زمان و هر مکان خاص شکلی معین بدان می‌دهد؛ ارتباطی به نوع نظام ندارد: هم سلطنت ممکن است موجد آن باشد، هم حکومت یک اقلیت قدرت طلب (الیگارشی)، و هم مردم‌سالاری (دموکراسی). ویژه ملت یا طبقه به خصوصی هم نیست. طبقه کارگر و حکومت‌های کمونیستی نماینده آن، همان‌گونه که تاریخ دوران اخیر به خوبی نشان داد، در مسند قدرت بخردانه‌تر یا کارسازتر از طبقه متوسط عمل نکردند. مائو تسه تونگ را شاید بتوان از بسیاری جهات ستود، اما «جهش بزرگ به پیش» و سیاست «یک کارگاه ذوب آهن در حیات هر خانه» و انقلاب فرهنگی بی‌خردی‌هایی

بود که به پیشرفت و به ثبات چین، اگر نگوییم به شهرت و آبروی صدر هیئت رئیسه، بسیار لطمه زد. کارنامه پرولتاریا را براریکه قدرت در روسیه مشکل بتوان خردمندانه خواند، هر چند پس از شصت سال اقتدار نوعی توفیق وحشیانه باید بدان نسبت داد. اگر اکثر روس‌ها از گذشته وضع مادی بهتری دارند، بهایی که به صورت جور و خودکامگی درازای آن پرداخته‌اند نه تنها کمتر بلکه احتمالاً بیشتر از زمان تزارها هم بوده است. انقلاب فرانسه نمونه بزرگ حکومت مردمی بود، ولی دیری نپاییده به محض آن که مدیری توانا پیدا کرد به خودسالاری سلطنتی بازگشت. رژیم‌های انقلابی ژاکوبین‌ها و «هیئت مدیره» [دیرکتوار] آن قدر قدرت به دست آوردند که توانستند مخالفان داخلی را از ریشه برگنند و دشمنان خارجی را شکست دهند، اما نتوانستند طرفداران خود را چنان سامان دهند که از عهده حفظ نظم داخلی و تأسیس یک دستگاه اداری لایق و یا جمع‌آوری مالیات برآیند. نظم نوین را در واقع لشکرکشی‌های بوناپارت و مآلاً کارآیی او در اداره امور نجات داد، چه با غنایم جنگ‌های خارجی خزانه را انباشت. ناپلئون مأموران دولت را بر طبق اصل «ارتقا بر پایه استعداد» یعنی هوش و همت و پشت‌کار و اطاعت برمی‌گزید. این سیاست مدتی مؤثر افتاد تا آن‌که او هم قربانی کبر و نخوت شد و بر اثر بلندپروازی بیش از حد خود را نابود کرد.

ممکن است بپرسید از آن‌جا که اصرار در کژاندیشی یا در بی‌خردی جزء فطرت آدمی است، آیا می‌توان از حکومت‌ها انتظار دیگری داشت؟ چیز نگران‌کننده آن است که بی‌خردی حکومت اثر بیشتر بر شماری بیشتر می‌گذارد تا بی‌خردی‌های فردی، از این‌رو حکومت‌ها وظیفه سنگین‌تری دارند که بر طبق عقل و خرد رفتار کنند. این درست، ولی بشر که از دیرباز به این امر آگاه بوده است، پس چرا هموعان ما احتیاط به خرج نداده‌اند و حفاظی در برابر آن نیفراشته‌اند؟ البته تلاش‌هایی در این زمینه شده است: نخستین کوشش پیش‌نهاد افلاطون بود که طبقه‌ای را برگزینیم و از میان افراد آن دولت مردان حرفه‌ای تربیت کنیم. بنابراین طرح، افراد طبقه حاکم در هر جامعه عدالت‌خواه باید مردانی باشند از بین فرزندان و خردمندان که در فن حکمرانی کارآموزی کرده‌اند. افلاطون می‌دانست که چنین کسانی طبیعتاً اندک‌شمارند، و لذا معتقد بود که باید ایشان را از طریق اصلاح نژاد بار آورد و پرورد. او می‌گفت حکومت هنر ویژه‌ای است که صلاحیت در آن، مانند هر پیشه دیگری، فقط با آموزش به دست می‌آید

و جزاین راهی ندارد. راهکار دست‌نیافتنی اما زیبایی که او اندیشیده بود پادشاهی فیلسوفان بود. «در شهرهای ما فلاسفه باید پادشاه شوند و افرادی که اینک شهریار و حکمران‌اند باید همچون فیلسوف‌های راستین در جست‌وجوی حکمت برآیند، تا بدین‌گونه قدرت سیاسی و حکمت عقلانی به هم پیوند بخورد.» و سپس می‌افزاید، تا چنین روزی فرانسود، «شهرها، و به گمان من تمامی نژاد بشر، از دردسر نخواهد رست»^{۲۰} و چنین هم بوده است.

خشک‌مغزی منشأ خودفریبی است و در حکومت نقش بسیار بزرگی دارد و عبارت از این است که اوضاع و احوال را برمبنای تصورات ثابت و پیش‌ساخته ارزیابی کنیم و علایم و قراین مخالف را نادیده بگیریم یا مردود بشماریم و به پیروی از آرزوهای خود عمل کنیم و واقعیت‌ها را گردن ننهیم. عصارة خشک‌مغزی را یکی از مورخان در گفته‌ای درباره‌ی فیلیپ دوم پادشاه اسپانیا و سردسته‌ی تاجداران یک‌دنده و خشک‌مغز بیان کرده است: «تجربه‌ی هیچ شکستی ایمان او را به برتری ذاتی سیاست خویش سست نمی‌کرد.»^{۲۱}

یکی از نمونه‌های برجسته‌ی خشک‌مغزی در عمل، «نقشه‌ی ۱۷»، یعنی نقشه‌ی جنگی فرانسویان در ۱۹۱۴، بود که در حال و هوای سرسپردگی مطلق به تهاجم طرح‌ریزی شده بود. به موجب این نقشه، همه‌ی قوا و تجهیزات برای پیشروی فرانسه در ناحیه‌ی راین تمرکز می‌یافت، و جناح چپ فرانسه عملاً بی‌دفاع می‌ماند. توجیه این استراتژی فقط با این باور خشک و نامتغیر امکان‌پذیر بود که آلمانی‌ها نمی‌توانند آن‌قدر نفرت به میدان بیاورند که از غرب بلژیک و استان‌های ساحلی فرانسه حمله‌ور شوند. این فرض نیز به نوبه‌ی خود بر اعتقاد جامد و ثابت دیگری استوار بود که آلمانی‌ها هیچ‌گاه از نیروهای ذخیره در خط مقدم جبهه استفاده نخواهند کرد. شواهد ضد این امر از ۱۹۱۳ به ستاد کل ارتش فرانسه کم‌کم رخنه می‌کرد، اما مقرر بود با عزم جزم نادیده گرفته شود (و نادیده گرفته شد) تا نگرانی حمله‌ی احتمالی آلمان از غرب موجب بردن قوا از جناح شرق و مانع حمله‌ی مستقیم فرانسه به ناحیه‌ی راین نشود. وقتی جنگ در گرفت، آلمانی‌ها نشان دادند که می‌توانند از نیروهای ذخیره در خط مقدم استفاده کنند (و کردند)، و فرانسه را دور زدند و از راه غرب آمدند. نتیجه جنگی طولانی و پیامدهای وحشتناک آن برای قرن ما بود.

خشک مغزی به معنای سرپیچی از عبرت گرفتن از تجربه نیز هست، خصوصیتی که فرمانروایان قرون وسطایی قرن چهاردهم در آن سرآمد بودند. کاهش ارزش پول بارها و بارها اقتصاد را آشکارا برهم زده و مردم را به خشم آورده بود؛ مع الوصف پادشاهان خاندان والوا در فرانسه هرگاه بی پول می شدند از این حربه استفاده می کردند تا این که بورژوازی را به قیام برانگیختند. خشک مغزی در جنگ، که کار و پیشه طبقه حاکم است، نیز به روشنی به چشم می خورد. لشکرکشی‌هایی از قبیل تهاجم انگلیس به فرانسه و جنگ صدساله که در آن‌ها خورد و خوراک سپاهیان در گرو غارت کشور متخاصم بود مرتب با فقر و حتی گرسنگی روبه‌رو می شد، ولی باز هم این گونه لشکرکشی‌ها با چنین سرنوشت محتوم مکرر صورت می گرفت.

در اوایل قرن هفدهم در اسپانیا پادشاهی بود — فیلیپ سوم — که از حدت تب جان سپرد. می‌گویند این تب از فرط نشستن پای منقل داغ به او دست داد، زیرا مأمور بردن منقل هنگامی که احضار شد در دسترس نبود، و شاه در مانده نشست و نشست تا گرما او را از پا درآورد! ظاهراً بشر در اواخر قرن بیستم کم کم به چنین مرحله‌ای از حماقت انتحاری نزدیک می‌شود. موارد آن قدر زیاد است که فقط به گزینش مهم‌ترین آن‌ها باید بسنده کرد: چرا ابر قدرت‌ها متقابلاً وسایل خودکشی بشر را کنار نمی‌گذارند؟ چرا ما کلیه منابع و مهارت‌های خود را صرف مسابقه برتری تسلیحاتی می‌کنیم، حال آن‌که این برتری چنان زودگذر است که ارزش اکتساب ندارد؟ چرا به جای این کار، در راه توافق و تفاهم با حریف — یعنی شیوه زیست به جای شیوه مرگ — نمی‌کوشیم؟ در طی دو هزار و پانصد سال گذشته، فیلسوفان سیاسی از افلاطون و ارسطو گرفته تا توماس آکویناس و ماکیاوولی و هابز و لاک و روسو و جفرسن و مدیسن و همیلتن و نیچه و مارکس قسمت اعظم اندیشه خود را وقف مسائل اخلاق و حاکمیت و پیمان اجتماعی و حقوق بشر و فساد قدرت و تعادل بین آزادی و نظم کرده‌اند. در میان این‌ها، سوی ماکیاوولی — که درباره حکومت بدان گونه که هست می‌اندیشید نه آن گونه که باید باشد — کمتر کسی به بی‌خردی چندان وقعی نهاده است، در صورتی که بی‌خردی از دیرباز مشکلی مزمن و همه‌گیر بوده است. کنت آکسل اوکسنس تیرنا، صدر اعظم سوئد در مجبوحه جنگ سی ساله در دوران پادشاه پرتکاپویی مثل گوستاوس آدلفوس، و نیز در مقام فرمانروای واقعی کشور در زمان سلطنت دختر او، ملکه کریستینا،

هنگام مرگ حاصل تجربیات وسیع خود را چنین خلاصه کرد: «بدان، پسر، که نقشِ خرد در حکومت جهان بسیار اندک است.» <ه>

از آن جا که حاکمیت فردی مدتی بس مدید شکل متداول حکومت بود، غایشگرِ آن‌گونه خصلت‌های بشری است که به گواهی اسناد تاریخی پیوسته در حکومت بی‌خردی پدید آورده است. رَحُبَعَام پادشاه اسرائیل، پسر حضرت سلیمان، در حدود سال ۹۳۰ پیش از میلاد، یعنی تقریباً یک قرن قبل از آن که هومر حماسه ملی مردم خود را بسراید، در چهل و یک سالگی به جای پدر نشست و بی‌درنگ آن چنان عمل بی‌خردانه‌ای مرتکب شد که در میان ملتش تفرقه انداخت و اسباط ده‌گانه شمالی را که مجموعاً اسرائیل خوانده می‌شدند برای همیشه از دست داد. بسیاری از این اسباط از مالیات‌های سنگین زمان حضرت سلیمان که به شکل بیگاری گرفته می‌شد دل‌خوشی نداشتند، و از زمان او در صدد جدایی برآمده پیرامون یکی از سرداران سلیمان به نام یَزُبَعَام، «مرد شجاع جنگی»، گرد آمده بودند. او به استناد یک پیش‌گویی که حکومت اسباط ده‌گانه در آینده به او خواهد رسید رهبری شورش را برعهده گرفت. خداوند از طریق شخصی به نام اخیای شیلوهی این ندارا به او داد، اما نقش حضرت باری در ماجرا، چه در این موقع و چه بعدها، مبهم می‌نماید و ظاهراً توسط راویانی افزوده شده است که فکر می‌کردند دست قادر مطلق می‌بایست در کار بوده باشد. شورش شکست خورد، یَزُبَعَام به مصر گریخت و شیشق شهریار مصر به او پناه داد.

رَحُبَعَام، پادشاه بی‌مدعی دوسط جنوبی یهودا و بن‌یامین، همین که خبر آشوب در اسرائیل را شنید، برای کسب بیعت خلق بی‌درنگ به شکیم، مرکز شمال، روانه شد. هیئتی به نمایندگی مردم اسرائیل به استقبالش آمد و از او خواست که یوغ سنگین بیگاری را که پدرش برگردن مردم نهاده بود سبک‌تر کند تا اسرائیلیان رعایای وفادار او شوند. یَزُبَعَام که به مجرد درگذشت سلیمان دنبالش فرستاده بودند و با شتاب از مصر رسیده بود در میان نمایندگان بود و حضور او می‌بایست قطعاً به رَحُبَعَام هشدار داده باشد که وضع وخیم است.

رَحُبَعَام به قصد دفع‌الوقت از آنان خواست بروند و سه روز دیگر برای دریافت پاسخ برگردند، و در این فاصله با ریش‌سفیدان معتمد پدرش به مشاوره پرداخت. همه

توصیه کردند که درخواست مردم را بپذیرد و گفتند اگر با رأفت رفتار کنی و «سخنان نیکو به ایشان گویی همانا همیشه اوقات بنده تو خواهند بود.» اما احساس اقتدار چنان در رَحُبْعَام به جوش آمده بود که این اندرز را بزدلانه شمرد و رفت به سراغ «جوانانی که با او تربیت یافته بودند». این‌ها به اخلاق او آگاه بودند و مانند مشاوران همه دوران‌ها که می‌خواهند موقعیت خویش را در «کانون قدرت»^۶ مستحکم کنند نظری دادند که می‌دانستند خوشایند اوست. گفتند هیچ امتیازی نده و صاف و صریح به مردم بگو که حکومت من نه ملایم‌تر که حتی سخت‌گیرانه‌تر از حکومت پدرم خواهد بود، و عبارت مشهوری برای او نگاشتند که می‌تواند شعار هر خودکامه‌ای باشد: «باید به آن‌ها بگویی: اگر پدرم یوغ سنگین برگردن شما نهاد، من یوغ شما را زیاده خواهم گردانید. اگر پدرم شما را به تازیانه تنبیه می‌کرد، من شما را به عقرب‌ها گوش‌مال خواهم داد.» رَحُبْعَام، خشنود از این ضابطهٔ سبعانه، روز سوم که هیئت بازگشت، در برابرشان ایستاد و کلمه به کلمه همان‌گونه که جوانان پیش‌نهاد کرده بودند با آنان «به درشتی» سخن گفت.

به خاطر رَحُبْعَام ظاهراً خطور نکرده بود که اتباعش ممکن است این جواب را خاموش و سر به زیر نپذیرند. بی‌سبب نیست که در تاریخ یهود لقب «بُر جنون و کم‌خرد»^۷ به او داده شده است. مردم اسرائیل ظاهراً پیشاپیش تصمیم گرفته بودند در صورتی که پاسخ منفی بشنوند چه راهی در پیش گیرند چون بی‌درنگ فریاد قهر سردادند که «ای اسرائیل به خیمه‌های خود بروید! و اینک ای داوود به خانه‌ات متوجه باش!» و بدین‌گونه جدایی خود را از خاندان داوود اعلام کردند.

رَحُبْعَام در این گیرودار، با چنان حماقتی که حتی کنت اوکسنس تیرنا را هم ای بسا به شگفت می‌آورد، تحریک‌آمیزترین تصمیم را گرفت. از ادورام، فرمانده یا ناظر اردوی کار اجباری، فردی که بیش از هر کس مظهر آن یوغ نفرت‌زا بود، یاری خواست و بی‌آن‌که قوای امدادی در اختیار وی گذارد فرمان داد اِعْمال قدرت کند. مردم ادورام را سنگسار کردند و کشتند و پادشاه ابله شتاب‌زده ارباب خود را طلبید و سراسیمه به اورشلیم گریخت، و در آن‌جا همهٔ رزمندگان یهودا و بن‌یامین را فراخواند تا برای اتحاد مجدد ملت دست به جنگ بزنند. در این میان، مردم اسرائیل یَرُبْعَام را به پادشاهی خود گزیدند. وی بیست و دو سال سلطنت کرد و رَحُبْعَام هفده سال، «و در همهٔ این ایام

میان آن‌ها جنگ بود.» <۸>

این کشمکش طولانی هر دو دولت را ضعیف کرد، سرزمین‌های خراج‌گزار شرق اردن — موآب، ادوم، عمون و غیره — که داوود تسخیر کرده بود تشویق شدند استقلال خود را باز یابند و راه برای حمله مصر گشوده شد. ملک شیشق «همراه لشکری عظیم» پایگاه‌های برج و بارودار مرزی را گرفت و تا نزدیک اورشلیم آمد، و رَحُبُعَام برای نجات شهر خزانه‌های زر معبد (هیکل سلیمان) و کاخ سلطنتی را از باب خراج به دشمن تسلیم کرد. شیشق به قلمرو متحد پیشین خود یَرُبُعَام نیز رخنه کرد و تا مقیده پیش راند، ولی ظاهراً چون ساز و برگ لازم برای استقرار قدرت نداشت، تدریجاً به مصر بازگشت. اسباب دوازده‌گانه اسرائیل هیچ‌گاه دیگر بار با هم متحد نشدند. دودولت گرفتار تفرقه و کشمکش نتوانستند به حفظ امپراتوری سرفراز داوود و سلیمان موفق شوند که از شمال سوریه تا مرزهای مصر گسترده بود و بر جاده‌های کاروان‌رو بین‌المللی چیره بود و به تجارت خارجی از طریق دریای سرخ دسترسی داشت. دودولت متخاصم کوچک و تجزیه شدند و از قدرت مقاومت‌شان در برابر تجاوز همسایگان کاسته شد. ده سبط اسرائیل پس از دویست سال زیست مجزا در ۷۲۲ پیش از میلاد زیر سلطه آشوری‌ها درآمدند، و طبق سیاست آشوری‌ها در حق ملت‌های مغلوب، از سرزمین‌های خود بیرون رانده و به زور پراکنده شدند و اثری از آن‌ها برجای نماند و به صورت یکی از مجهول‌های بزرگ تاریخ درآمدند و موضوع حدس و گمان‌های پایان‌ناپذیر.

خطه پادشاهی یهودا، از جمله اورشلیم، سرزمین مردم یهود باقی ماند. این کشور گرچه گاهی بخش اعظم اراضی شمالی را پس می‌گرفت، ولی خود تسخیر گردید؛ اهالی آن به بابل تبعید شدند؛ سپس دوباره تجدید حیاتی روی داد، بعد منازعه داخلی، استیلای خارجی، شورش، تسخیری دیگر، تفرق و تبعیدی فراتر، ظلم و اختناق، محله‌های کلیمی‌نشین (گیتو) و کشتار جمعی — اما نه احما. راه دیگری که رَحُبُعَام می‌توانست برگزیند، یعنی راهی که ریش سفیدان توصیه کرده بودند و چنان سرسری رد شده بود، انتقامی سخت و طولانی از این قوم گرفت که آثار آن پس از ۲۸۰۰ سال هنوز پابرجاست.

بی‌خردی دیگری که تسخیر مکزیک را موجب شد به همین سان ویرانگر ولی علت

آن متفاوت بود. قضیه رَجُبَعَام را می‌توان فهمید، اما قضیه مونتزوما ثابت می‌کند که بی‌خردی همیشه قابل درک نیست. آرتک که مونتزوما از ۱۵۰۲ تا ۱۵۲۰ امپراتور آن بود کشوری ثروتمند و برخوردار از فرهنگ و خود یغماگر بود. پایتخت آن شهری در میان کوه‌ها در فلاتی دور از دریا (محل کنونی شهر مکزیکو) دارای شصت هزار خانوار بود و بر روی پایه‌های چوبی، بلندی‌های دست‌ساز و جزیره‌های کوچک در دریاچه‌ای بنا شده بود، با خانه‌های گچ‌بری‌شده، معابد و خیابان‌ها، غرق زیور و کبکبه، و پرتوان از اسلحه. جمعیت امپراتوری با احتساب مستعمرات آن در شرق تا کرانه خلیج [مکزیک] و در غرب تا اقیانوس آرام در حدود پنج میلیون بود. فرمانروایان آرتک در علم و هنر و کشاورزی پیشرفته بودند، برعکس مذهب آن‌ها توحش‌آمیز بود و مراسم قربانی انسان‌ها در آن از لحاظ سفاکی و خون‌ریزی نظیر نداشت. سپاهیان آرتک هر سال برای برده کردن نفرات تازه و صید کسانی که در مراسم‌شان قربانی شوند و به دست آوردن مواد خوراکی که همیشه کم‌یاب بود، و تسخیر نواحی نو و یا تنبیه شورش و عناد، به قبیله‌های همسایه لشکرکشی می‌کردند. مونتزوما در سال‌های نخستین حکومت خویش رهبری این لشکرکشی‌ها را شخصاً به عهده می‌گرفت، و بر حدود و ثغور کشورش بسی افزود.

فرهنگ آرتک اسیر خدایان بود — اسیر خدایان مارگونه، پرنده‌گونه، یوزپلنگ‌گونه، اسیر تلالوک خدای باران و تزکاتلیپوک خدای آفتاب، و فرمانروای پهنه زمین: «اغواگری که افکار و حشیانه در ذهن آدمی می‌دمید.» کِتسالکوناتل، خدای بنیان‌گذار کشور، از عزت و منزلت افتاده بود و در دریای مشرق فرورفته بود، ولی انتظار می‌رفت دوباره ظهور کند و به زمین بازگردد، و می‌گفتند پیش از آمدنش علایم و ارواحی پدیدار می‌گردد که سقوط امپراتوری را خبر می‌دهد.

در ۱۵۱۹ دسته‌ای از فاتحان اسپانیایی به سرکردگی هرنان کورتس از کوبا آمدند و در بندر وراکروز کنار خلیج مکزیک در خشکی پیاده شدند. بیست و پنج سال پیش کریستف کلمب جزایر کارائیب را کشف کرده بود، و از آن پس سلطه مهاجمان اسپانیایی به سرعت اهالی بومی را به نیستی کشید. مردم اگر جسماً از کاری که اسپانیایی‌ها از گرده هریک می‌کشیدند جان سالم به در نمی‌بردند، در عوض روح‌شان، به تعبیر مسیحیان، نجات می‌یافت. اسپانیایی‌ها با زره و جوشن و کلاه‌خود آمده بودند، از

قماش مهاجرهای صبور و شکیبایی نبودند که جنگل‌ها را صاف کنند و به کشت و کار بپردازند. ماجراجویانی بی‌رحم بودند در طمع برده و زرو کورتس چکیده آنان بود. کورتس با حاکم کوبا کپائیش اختلافاتی داشت، پس سپاهی مرکب از ششصد مرد، هفده اسب، و ده عراده توپ تدارک دید. قصدش به ظاهر اکتشاف و داد و ستد بود، اما در واقع، همان‌طور که رفتارش نشان داد، در پی فرو شکوه و قلمروی مستقل تحت حمایت پادشاه بود. نخستین کاری که پس از پانهادن در خشکی انجام داد آتش زدن کشتی‌هایش بود تا همراهان بدانند راه برگشت ندارند.

مردم محل که از اربابان آرتک دل خوشی نداشتند، از ثروت و قدرت پایتخت به او خبر دادند، و کورتس با قسمت اعظم قوای خود جسورانه روانه تسخیر کلان‌شهر مرکزی شد. اما، با همه بی‌باکی و بی‌پروایی‌اش، بی‌گدار به آب نمی‌زد، و در طول راه با قبایل دشمن آرتک، به ویژه بارقیب عمده آن‌ها، تلاکسکالاها پیمان بست. پیشاپیش پیام فرستاد و خود را سفیر شهریاری خارجی خواند، ولی در صدد بر نیامد که خود را تجسم کتسالکوئاتل جا بزند، چنین کاری از عهده اسپانیایی‌ها خارج بود. سربازان اسپانیایی هر جا قدم می‌گذاشتند آشکار و نمایان کشیش‌های خود را همراه داشتند، صلیب‌های برافراشته و تمثال‌های مریم عذرا با خود می‌بردند و هدف‌شان صاف و صریح تسخیر نفوس برای مسیح بود.

مونتروما خبر نزدیک شدن آن‌ها را که شنید شورای خود را فراخواند. برخی از رایزنان به شدت خواستار بودند با قهر یا نیرنگ در برابر بیگانگان ایستادگی شود، ولی دیگران می‌گفتند اگر این‌ها واقعاً سفیر یک شهریار خارجی‌اند، مصلحت در استقبال دوستانه است، و اگر موجوداتی فوق طبیعی باشند، همان‌گونه که از اوصاف اعجاب‌انگیز آن‌ها برمی‌آید، پس مقاومت در برابرشان بی‌هوده است. چهره‌های «خاکستری» رنگ و جامه‌های «سنگی» اسپانیایی‌ها و آمدن‌شان به ساحل در خانه‌های آب‌پیا با بال‌های سفید، آتش سحرآسایی که از لوله‌هایی بیرون می‌آمد و از دور دشمنان را می‌کشت و چاربايان عجیبی که سرکرده‌هایشان بر آن‌ها سوار بودند، برای مردمی که سایه خدایان را در همه جا می‌دیدند فوق طبیعی می‌نمود. این تصور که مبادا رهبر آن‌ها همان کتسالکوئاتل موعود باشد، ظاهراً، هراس شگفت خود مونتروما بوده است. مونتروما از بیم و تردید، بدترین کار ممکن را در آن اوضاع و احوال کرد: برای آن‌ها

هدایایی نفیس فرستاد که ثروت او را نشان می‌داد، و نیز نامه‌هایی، نمودار ضعف، که بازگشتن میهائان را می‌طلبید. هدایا را یکصد غلام حمل می‌کردند و منظرهٔ جواهرات، پارچه‌ها، پرهای مزین زیبا و دو طبق بزرگ زرین و سیمین («به اندازهٔ چرخ‌های گاری») طمع اسپانیایی‌ها را برانگیخت. نامه‌ها آن‌ها را از نزدیک شدن به پایتخت برحذر می‌داشت، و تقریباً به استرحام از آن‌ها می‌خواست که به سرزمین خویش بازگردند، و برای آن‌که خدایان و سفیران آزرده نشوند همه به لحنی ملایم نگاشته شده بود. اسپانیایی‌ها پیش و پیش تر رفتند.

وقتی به شهر رسیدند مونتروما نه تنها برای متوقف کردن یا جلوگیری از آن‌ها کاری نکرد، بلکه استقبال رسمی از آن‌ها به عمل آورد و با تشریفات ایشان را به کاخ و اقامتگاه‌های دیگر هدایت کرد. ارتش آرتک در تپه‌ها آمادهٔ یورش بود ولی هیچ‌گاه دستور حمله دریافت نکرد، و حال آن‌که می‌توانست مهاجمان را از میان بردارد، راه گریزشان را ببندد، در میان‌شان پراکندگی بیندازد و از گرسنگی به تسلیم وادارشان کند. همهٔ این نقشه‌ها کشیده شده بود، اما مترجم خیانت کرد و مراتب را به کورتس اطلاع داد. کورتس امپراتور را گروگان گرفت و برای جلوگیری از هرگونه تهاجم در کاخ خودش زندانی کرد. آرتک‌ها مردمی جنگ‌جو بودند، شمارشان در برابر قوای متجاوز هزار به یک بود، با این حال فرمانروای آن‌ها تسلیم شد. وی از فرط خرافه‌پرستی و اعتقاد به ارواح ظاهراً متقاعد شده بود که اسپانیایی‌ها حقیقتاً دار و دستهٔ کتسالکوناتل‌اند و آمده‌اند که درهم شکستن امپراتوری او را تحقق بخشند، و از آن‌جا که خود را محکوم به فنا می‌دانست، تلاشی برای تغییر بخت خویش نکرد.

ولیکن میهائان پیوسته طلا و آذوقه می‌خواستند و همین روشن می‌کرد که از جنس بشرند — مراسم و مناسک بی‌وقفهٔ آن‌ها در نیایش مردی برهنه می‌خکوب برد و تکه چوب به شکل صلیب و زنی بچه در بغل می‌رساند که ربطی به کتسالکوناتل ندارند و آشکارا با کیش او خصومت می‌ورزند. روزی مونتروما، در یک لحظهٔ ندامت یا در نتیجهٔ تشویق دیگران، فرمان داد به پادگان باقی‌ماندهٔ کورتس در بندر وراکروز شبیخون زده شود. نفرات او دو اسپانیایی را کشتند و سریکی را گواه عمل خود به پایتخت فرستادند. کورتس بی‌آن‌که گفت‌وگویی بکند یا توضیحی بخواهد بی‌درنگ امپراتور را به زنجیر کشید و مجبورش کرد که عاملان قتل را تحویل او بدهد. سپس

آن‌ها را بردروازه کاخ زنده زنده سوزاند، و فراموش نکرد که به عنوان مجازات مقدار زیادی طلا و جواهر نیز باج بگیرد. اما سر بریده مرد اسپانیایی هرگونه توهم ارتباط آنان با خدایان را از میان برد.

کاکاما، برادرزاده امپراتور، کورتس را دزد و جانی خواند و تهدید به شورش کرد، اما مونتزوما خاموش و بی حرکت نشست. کورتس چنان خیالش راحت بود که وقتی شنید سپاهی از کوبا برای دستگیری او آمده است نیروی کوچکی در پایتخت گذاشت، و خود برای مقابله با قوای اعزامی رفت؛ اشغالگران برجامانده با ویران کردن اماکن مقدس و مصادره مواد خوراکی بیشتر و بیشتر بر خشم اهالی افزودند. روحیه شورش و طغیان جان گرفت. مونتزوما که اقتدار خود را از دست داده بود نه می توانست مردم را رهبری کند و نه جلو خشم آن‌ها را بگیرد. پس از بازگشت کورتس، آرتک‌ها به رهبری برادر امپراتور شوریدند. اسپانیایی‌ها سیزده قبضه تفنگ^۹ بیشتر نداشتند، ناچار با شمشیر و نیزه و تیر و کمان جنگیدند، و با مشعل خانه‌ها را آتش زدند. آن‌ها با وجود برتری سلاح‌های فولادین‌شان سخت تحت فشار قرار گرفتند، از این رو مونتزوما^{۱۰} را بیرون آوردند تا درخواست کند نبرد متوقف شود، اما به محض آن که آفتابی شد مردم او را بزدل و خائن خواندند و سنگسارش کردند. اسپانیایی‌ها لاشه او را از زمین برداشتند و به کاخ بردند، سه روز بعد درگذشت و ملت حتی مراسم تشییع جنازه را از او دریغ داشتند. اسپانیایی‌ها پس از آن که یک سوم قوا و غنایم و یغای خود را از دست دادند همان شب شهر را تخلیه کردند.

ولی کورتس متحدان مکزیکی خود را بسیج کرد و در پیکاری در خارج شهر ارتش برتر آرتک را شکست داد و با پشتیبانی هواداران تلاکسکالاها شهر را به محاصره درآورد، آب و خوراک آن را برید و رفته رفته به داخل رخنه کرد و در حین پیشروی سنگ و خاشاک بناهای ویران شده را توی دریاچه ریخت. در ۱۳ اوت سال ۱۵۲۱، بقیه السیف اهالی، گرسنه و بی رهبر، تسلیم شدند. فاتحان دریاچه را پر کردند، بر خرابه‌ها شهری نو ساختند، و سیصد سال دیگر استیلای خود را بر مکزیک و آرتک، و نیز بر متحدان خود، تحمیل کردند.

با عقاید مذهبی نمی‌توان درافتاد، خاصه اگر متعلق به فرهنگی عجیب و غریب و نیم مفهوم باشد. ولی اگر اعتقاد به شکل پندار باطل درآید و به رغم شواهد طبیعی

حفظ شود تا آن‌جا که استقلال ملی به مخاطره افتد. چنین باورداشتی را به حق باید بی‌خردی خواند. موضوع باز خشک مغزی است و این بار از قماش ویژه جنون مذهبی، و هرگز زبانی چنین هنگفت نرزه.

نابحردی ضرورتاً برای همه طرف‌ها نتیجه منفی ندارد. نهضت اصلاح دین را، که برآیند بی‌خردی پاپ‌های دوره رنسانس بود، پروتستان‌ها معمولاً مصیبت بار نمی‌شمارند. استقلال امریکارا بی‌خردی انگلیسی‌ها دامن زد، ولی امریکاییان روی هم رفته از این بابت متأسف نیستند. نتایج مثبت یا منفی فتح اسپانیا به دست عرب‌ها — که سیصد سال در اکثر نقاط و هشتصد سال در نقاط محدودتری از آن کشور دوام آورد — بسته به موضع نگرنده چه بسا بحث‌انگیز باشد، اما شک نیست که زائیده بی‌خردی فرمانروایان اسپانیا در آن روزگار بود.

فرمانروایان مذکور ویزیگوت‌ها <۱۱> [یا گوت‌های غربی] بودند که در قرن چهارم [میلادی] به امپراتوری روم حمله بردند و در پایان قرن پنجم بر بیشتر شبه جزیره ایبری و مردم اکثراً هیسپانیایی — رومی آن‌جا تسلط یافتند. فرمانروایان ویزیگوت دو بیست سال تمام با اتباع خود اختلاف و اغلب برخورد مسلحانه داشتند. به شیوه معمول پادشاهان زمان، همه تلاش‌شان مصروف منافع بی‌حساب شخصی خود بود و از این راه تنها خصومت برمی‌انگیختند و سرانجام هم قربانی آن شدند. تعارض مذهبی بر عداوت‌ها افزود. سکنه محلی کاتولیک بودند و از شعائر کلیسای روم پیروی می‌کردند و حال آن‌که ویزیگوت‌ها پیرو آریوس <۱۲> بودند. اختلاف دیگری در مورد نحوه گزینش پادشاه پیش آمد. اشراف بومی سعی داشتند روش انتخابی متداول را حفظ کنند، ولی پادشاهان دل‌باخته دودمان‌سازی بودند و می‌خواستند سلطنت موروثی برقرار سازند. برای از میان بردن رقیبان خویش و تضعیف مخالفت‌های محلی، دست به هرگونه تبعید و اعدام، مصادره اموال، وضع مالیات‌های نابرابر و تقسیم نابرابر اراضی می‌زدند. این اقدامات طبعاً موجب شد که اشراف مردم را به قیام برانگیزند و کینه و نفرت را دامن بزنند.

در این میان، کاتولیک‌ها با سازمانی نیرومندتر، در سایه عدم تساهل کوشای کلیسای رومی و اسقف‌هایش در اسپانیا، بر نفوذ خود افزودند و دو ولیعهد ویزیگوت را

در اواخر قرن ششم به کیش خود درآوردند. اولی را پدرش به قتل رسانید، ولی دومی، به نام رِکارِد، به سلطنت رسید، و با آمدن او بالاخره پادشاهی واقف به نیاز وحدت پیدا شد. در میان گوت‌ها، وی نخستین کسی بود که پی برد زمام‌داری که در آن واحد دو دسته معاند با او ضدیت ورزند بی‌خرد است اگر هر دو را به دشمنی با خود برانگیزد. رِکارِد دید با ادامه راه و رسم آریوس نمی‌توان وحدت به دست آورد، پس در حق یاران پیشین خود شدت عمل به خرج داد و مذهب کاتولیک را به رسمیت شناخت. تنی چند از جانشینان او نیز برای تحبیب مخالفان سابق کوشیدند، تبعیدشدگان را بازگرداندند و اموال آن‌ها را پس دادند، اما تفرقه و تشقت از حد گذشته بود، قدرت دیگر به دست کلیسا افتاده بود، و این همان اسب چوبینی* بود که ایشان خود آن را ساخته بودند.

زعمای کلیسای کاتولیک پس از کسب قدرت به حکومت دنیوی روی آوردند، قوانین عرفی را به کار انداختند، دودستی به قدرت چسبیدند، شوراها را خودرأی تشکیل دادند، اعمال غاصبان نورچشمی را مشروع شمردند، و برضد هر «نامسیحی» — یعنی یهودیان — تبعیض‌های بی‌امان و قوانین تنبیهی وضع کردند و سرنوشت خود را بدین منوال رقم زدند. وفاداری به مکتب آریوس نیز، زیر جلکی، ادامه داشت؛ انحطاط و عیاشی و هرزگی دربار را درنوردیده بود. تغییر و تبدیل پادشاهان در قرن هفتم سریع بود و دسیسه و توطئه و غصب و آدم‌کشی و شورش‌ها بر شتاب این تغییرات افزود، به نحوی که هیچ‌یک از این شاهان بیش از ده سال بر تخت نماند.

در این قرن مسلمانان، ملهم از دینی جدید، به جهان‌گشایی پرداختند و از ایران تا مصر دست زدند، و در سال هفتصد میلادی به مراکش رسیدند و دیگر فقط تنگه باریکی آن‌ها را از اسپانیا جدا می‌کرد. آن‌گاه کشتی‌های آن‌ها به ساحل اسپانیا هجوم بردند و با آن‌ها که شکست خوردند ولی این قدرت نوپا در کرانه رویارو نوید و سوسه‌انگیز کمک خارجی را در برابر دشمن داخلی در دل تمام گروه‌های ناراضی تحت حکومت گوت‌ها زنده کرد. این آخرین حربه، همان‌طور که بارها و بارها در تاریخ تکرار شده است، همواره به یک راه منتهی می‌شود: نیروی دعوت‌شده برجا می‌ماند و زمام

* نگاه کنید به فصل دوم.

امور را به دست می‌گیرد — امپراتوران روم شرقی برای مقابله با دشمنان داخلی ترک‌ها را به کشور خود دعوت کردند و این درس را آموختند.

فرصت مغتم برای یهودیان اسپانیا فرارسیده بود. این اقلیت که روزگاری در صلح و صفا زیسته بود، با رومی‌ها به این سرزمین آمده بود، و از راه سوداگری متمکن شده بود، در این زمان دست‌خوش پیگرد و مجبور به تغییر دین و محروم از حقوق و دارایی و شغل بود. همه از ایشان گریزان بودند، حتی کودکان‌شان را به زور از آن‌ها می‌گرفتند و به برده‌داران مسیحی می‌دادند. خوف اضمحلال آن‌ها را واداشت تا از طریق همکیشان خود در شمال آفریقا با عرب‌ها تماس بگیرند و اطلاعات در اختیار آن‌ها بگذارند. هرچه پیش می‌آمد برای آن‌ها بهتر بود تا حکومت مسیحیان.

آنچه فرجام کار را سرعت بخشید نقیصه اصلی یعنی نفاق و دوستی در جامعه بود. در سال ۷۱۰ اشراف تبانی کردند و سلطنت فرزند آخرین پادشاه را به رسمیت نشناختند، او را شکست دادند، از تخت پایین کشیدند، و یک نفر را از میان خود، دوک رودریگو، به شاهی برگزیدند، و کشور را در گرداب منازعه و اغتشاش انداختند. پادشاه مخلوع و هوادارانش از تنگه گذشتند، و به این تصور که اعراب مغرب از سر التفات تاج و تخت را به ایشان باز خواهند گردانید از آن‌ها یاری طلبیدند.

تهاجم اعراب در ۷۱۱ کشوری را درهم شکست که با خود در ستیز بود. ارتش رودریگو ایستادگی چندانی نکرد و عرب‌ها با نیروی ۱۲۰۰۰ نفری بر آن‌جا استیلا یافتند. شهرها را یک به یک تسخیر کردند، پایتخت را هم گرفتند، و دست‌نشانده‌های خود را سرکار نهادند — در موردی یک شهر را به یهودیان وا گذاشتند و خود به پیش راندند. در ظرف هفت سال تمام شبه جزیره تسخیر شد. پادشاهی ویزیگوت‌ها در برابر حمله آن‌ها از پا درآمد چون نه با ملت جوش خورده بود، نه ریشه یافته بود و نه اصولی کارا برای حکومت کردن اندیشیده بود.

در آن دوره‌های تاریک میان سقوط امپراتوری روم و تجدید حیات در قرون وسطا، حکومت هیچ‌گونه مبنای نظری مشخص یا ساختاریا وسیله‌ای جز قدرت خودکامه نداشت. از آن‌جا که بی‌نظمی تحمل‌ناپذیرترین وضع اجتماعی است، حکومت‌ها از قرون وسطا به این سو شروع به شکل‌گیری کردند و دارای عملکرد و اصول و روش‌ها

و دوايرو و مجالس و دیوان‌سالاری‌های مشخص شدند. اقتدار و اختیار و وسایل بهتر و توان بیشتر یافتند، اما از خرد بیشتر یا مصونیت در برابر بی‌خردی بی‌بهره ماندند. منظور این نیست که سران تاج‌دار و اهل دیوان از عهدهٔ حکومت خوب و بخردانه بر نمی‌آیند. گاهی استثنایی روی می‌دهد و فرمانروایی نیرومند و کارساز، حتی نیک‌اندیش، و حتی از آن‌ها نادرتر، خردمند، پیدا می‌شود. این پدیدارها، همانند بروز بی‌خردی، با زمان و مکان تلازم ندارند. سولون آتنی یکی از پیش‌گامان، و شاید خردمندترین اینان بود. شایسته است نگاهی به او بیفکنیم.

سولون در قرن ششم پیش از میلاد، در دوران عسرت اقتصادی و تشنج اجتماعی، به سرکردگی «۱۳» برگزیده شد تا کشور را نجات دهد و اختلاف‌ها را فرونشاند. قوانین سخت و خشن استیفای طلب در آن زمان بستانکار را مجاز می‌داشت تا اراضی رهنی را ضبط کند، یا حتی خود بدهکار را به بیگاری گیرد. این مقررات تودهٔ مردم را تهی‌دست و خشمگین کرده بود و بیشتر و بیشتر حال و هوای شورش می‌آفرید. سولون نه به مرام تهی‌دستان یاری رسانده بود نه درست‌مگری پول‌داران شرکت جسته بود، بنابراین از موهبتی غیرعادی برخوردار بود، یعنی، به گفتهٔ پلوتارک، ثروتمندان او را برای مال و منالش قبول داشتند و فقیران برای درستی و صداقتش. هدف سولون در مجموعهٔ قوانینی که وضع کرد حمایت از دستهٔ خاصی نبود؛ نقطهٔ نظرش عدالت و رابطهٔ منصفانه میان قوی و ضعیف و حکومت استوار بود. وی بیگاری برای بدهکاری را لغو کرد، بردگان را آزاد ساخت، حق رأی را به مردم عادی تعمیم داد، پول رایج را اصلاح کرد تا داد و ستد رونق گیرد، اوزان و اندازه‌ها را نظم بخشید، ضوابط قانونی برای ارث، حقوق مدنی شهروندان، و کیفر بزه‌کاران آورد، و سرانجام، برای محکم‌کاری، از «شورای آتن» سوگند گرفت که اصلاحات او را ده سال پابرجا نگاه دارند.

آن‌گاه وی کاری خارق‌العاده انجام داد، که احتمالاً در میان سران حکومت بی‌نظیر است: یک کشتی خرید و به بهانهٔ سیاحت جهان به دریا رفت و ده سال داوطلبانه دور از وطن زیست. سولون سیاست‌مداری عادل و درست‌کار، و مردی بس خردمند بود. با وجود آن‌که می‌توانست زمام امور را به سهولت نگه دارد و بر اقتدار خود بیفزاید و فرمانروایی خودکام شود، چنین نکرد و در حقیقت به همین سبب مورد ایراد قرار گرفت. وی می‌دانست که شکایات و پیش‌نهادهای پایان‌ناپذیری برای تعدیل

این یا آن قانون خواهد رسید و اگر نپذیرد نفرت و بدخواهی برای خود می‌خرد، پس در صدد برآمد از صحنه دور شود تا قوانینش محفوظ بماند زیرا آتی‌ها نمی‌توانستند آن‌ها را بدون تصویب او باطل سازند. تصمیم او نشان می‌دهد که نبود جاه‌طلبی وافر شخصی همراه با زیرکی و عقل سلیم از جمله عوامل ضروری فرزاندگی است. در یادداشت‌های زندگی‌اش که در آن از خود به صیغه سوم شخص سخن می‌گوید این مفهوم را به گونه‌ای دیگر بیان می‌کند: «هر روزی که از عمرش می‌گذشت چیزی تازه می‌آموخت.» <۱۴>

فرمانروایان نیرومند و مؤثر، ولو همه خصایل سولون را نداشته باشند، گه‌گاه طی قرون به قامت قهرمانان و بر فراز دیگران سر برکشیده‌اند. پریکلِس در بزرگ‌ترین عصرِ آتن با اعتدال و رأی صائب و نام بلند حکمروایی کرد. یولیوس قيصر روم دارای استعدادی شگرف در حکومت بود — هر چند کسی که مخالفان را به قتل خویش برانگیزد احتمالاً چنان‌که باید و شاید عاقل نیست. بعدها، به رهبری چهار «امپراتور خوب» خاندانِ آنتونین — یعنی تراپانوس و هادریانوس، هر دو سازنده و سازمان‌دهنده؛ آنتونینوس پیوس خیراندیش و مارکوس آورلیوس، فیلسوف بزرگوار — شهروندان روم حدود یک قرن از حکومت نیکو و بهروزی و احترام برخوردار بودند. در انگلستان، آلفرد بزرگ مهاجمان را عقب راند و اتحاد ملتش را پی نهاد. شارلمانی انبوهی عناصر ستیزه‌گر را نظم بخشید، هنر شهرنشینی و مدنیت و هنر جنگ را یک‌سان رونق داد و حیثیت و اعتباری چنان والا در قرون وسطا یافت که تا چهار قرن بعد که فردریک دوم، معروف به اعجوبه جهان، سر بر آورد همتایی نداشت. فردریک در هر چیزی وارد می‌شد: هنر، علوم، حقوق، شعر، بنای دانشگاه، جنگ‌های صلیبی، مجالس قانون‌گذاری، سیاست، پیکار، و نیز درگیری با دستگاه پاپ (که با وجود همه استعدادهای فوق‌العاده‌اش، این یکی عاقبت او را از پا درآورد). لورنتسو دِ مدیچی، معروف به لورنتسوی شکوهمند، شکوه و عظمت فلورانس را افزود، اما با فزون‌طلبی‌های خانوادگی خود جمهوری را تضعیف کرد. دو ملکه، الیزابت اول انگلستان و ماری ترزاتریش، هر دو فرمانروایانی هوشمند و توانا بودند و کشور خود را به والاترین مراتب رساندند. جورج واشینگتن، فرآورد ملتی نوپا، رهبری است که در میان سرآمدان می‌درخشد. با آن‌که جفرسن درس خوانده‌تر، فاضل‌تر، دارای ذهنی فوق‌العاده‌تر و هوشی بی‌مانند

بود و فردی واقعاً جامع‌الاطراف به شمار می‌رفت. واشینگتن سرشتی به سان صخره داشت و نوعی نجابت و بزرگی که به طور طبیعی موجب تفوق بر دیگران می‌شد، و نیز پشتکار و نیرویی درونی که او را بر سیل موانع چیره می‌گرداند. او بود که هم پیروزی مادی امریکارا در جنگ استقلال و هم بقای جمهوری نوپای متزلزل و متشتت را در سال‌های نخست میسر ساخت.

استعدادهای سیاسی فوق‌العادهٔ باروری پیرامون واشینگتن شکفتند، گویی آفتاب گرمسیر بر آن‌ها تابیده بود. پدران بنیان‌گذار را، با همهٔ نقایص و مناقشات که داشتند، آرتور شلزنینگر مهین، به حق چنین توصیف کرده است: «برجسته‌ترین نسل دولت مردان در تاریخ ایالات متحد امریکا و یا شاید هر کشور دیگر.»^{۱۵} صفاتی که این مورخ بدان‌ها نسبت می‌دهد در خور ملاحظه است: آنان بی‌هراس، مقید به اصول والا، عمیقاً آموخته در اندیشه‌های سیاسی قدیم و جدید، هوشمند و اهل عمل، نترس در آزمودن و — این مهم است — «معتقد به قدرت بشر در بهبود بخشیدن به وضع خود از راه عقل و هوش بودند.» این سنجیهٔ عصر خرد بود که این‌ها را پرورد، و با آن که قرن هجدهم معمولاً انسان را باخردتر از آنچه بود می‌پنداشت، برترین توان این مردان را برای حکومت برانگیخت.

چه قدر ارزشمند است اگر بتوان فهمید چگونه از یک جمع دو میلیون و نیم نفری این همه استعداد برخاست. آرتور شلزنینگر پاره‌ای عوامل یاری‌دهنده را ارائه می‌کند: گسترش وسیع آموزش و پرورش، فرصت‌های رغبت‌انگیز اقتصادی، تحرک اجتماعی، ورزیدگی در خودگردانی — همهٔ این‌ها شهروندان را تشویق کرد از استعداد سیاسی خود بیشترین بهره را بگیرند. ارج و اعتبار کلیسا رو به کاهش بود، کسب و کار و علم و هنر هنوز عرصهٔ تلاش و رقابت نشده بود، و برای مردان پرتوان و صاحب‌عزم استوار کشورداری تقریباً یگانه میدان بود. برتر از همه شاید نیاز زمان بود که آن واکنش را — مجال آفرینش یک نظام سیاسی نوین را — پدید آورد. مردان پرتوان و برخوردار از عزم راسخ را چه چیز بیش از سیاست می‌توانست به فعالیت فراخواند؟ اندیشه، تا آن زمان، این چنین دقیق و معقول در تشکیل نظام حکومتی به کار نرفته بود و از آن پس هم به کار نرفته است. در انقلاب‌های فرانسه و روسیه و چین آن قدر کینهٔ طبقاتی و خون‌ریزی در کار بود که پیامد عادلانه یا ساختار پایدار قانونمند امکان

نداشت. ترتیبی که در امریکا داده شد در دو قرن گذشته همواره توانسته زیر فشار دوباره به وضع درست برگردد بدون آن‌که نظام را رها سازد یا، هم‌چون ایتالیا و آلمان و فرانسه و اسپانیا، در پی هر بحران نظام دیگری را بیازماید. این وضع با عدم کارایی فزاینده کنونی در امریکا ای بسا که تغییر یابد. در اوضاع و احوال تاریخی مناسب، یا وقتی — همانند ایالات متحد در دوران توسعه — منابع سرشار، یا پهناوری کشور خبط و خطاها را می‌پوشاند و کم‌اثر می‌کند، نظام‌های اجتماعی می‌توانند در برابر مقدار زیادی بی‌خردی دوام بیاورند. ولی امروزه کمتر حفاظی باقی مانده است و بی‌خردی گران تمام می‌شود. پدران بنیان‌گذار پدیده‌ای بسیار نادر بودند؛ آن‌ها را نمی‌توان مبنای چشم‌داشت‌های معمولی قرار داد؛ با این همه برای دل بستن و میدان دادن به امکانات بشرایشان را همواره باید به خاطر داشت.

در میان بارقه‌های حکومت خوب گاه بی‌خردی هم سربرمی‌آورد. در دوران بوربون‌های فرانسه بی‌خردی فراوان روی داد و به اوج تازه‌ای رسید. لویی چهاردهم معمولاً پادشاهی سرآمد پنداشته می‌شود، بیشتر به این دلیل که مردم خودستایی‌های مبالغه‌آمیز ماهرانه را می‌پذیرند. در حقیقت وی با جنگ‌های مداوم خود و تاوان آن‌ها به صورت استقراض ملی و تلفات و قحطی و امراض اقتصاد و منابع انسانی فرانسه را به پایان رساند، و کشور را به سوی انهدامی سوق داد که سرنگونی سلطنت مطلقه، علت وجودی بوربون‌ها، پیامد محتوم آن بود — هم‌چنان که این امر بعد از دو پادشاه دیگر به وقوع پیوست. از این دیدگاه، لویی چهاردهم را باید استاد سیاست‌های مغایر با حد اعلای منافع خویش‌شن شمرد. کسی که متوجه عاقبت کار شد، نه او، بلکه مادام دو پومپادور معشوقه پادشاه بعدی بود که گفت: «پس از ما توفان.»

مورخان جملگی بر آن‌اند که زشت‌ترین کار و بدترین خبط لویی چهاردهم در دوران سلطنتش لغو «فرمان نانت»^{۱۶} در ۱۶۸۵ بود، که دستور مدارای مذهبی پدربزرگش را باطل کرد و دوباره راه را برای پیگرد و آزار هوگنوها^{۱۷} گشود. این عمل از بی‌خردی تام تنها یک چیز کم داشت، یعنی به جای آن‌که در زمان خود نکوهش شود، با شور و اشتیاق کامل مورد استقبال قرار گرفت و حتی سی سال بعد در خاک سپاری پادشاه

به منزله یکی از پرارج‌ترین کارهای او ستوده شد. همین واقعیت ضابطه دیگری را تأیید می‌کند و آن این که خط‌مشی مورد بحث باید دستاورد جمع باشد نه فرد. بازساخت این بی‌خردی چندان دیری نیاید. یک دهه بعد ولتر آن را «یکی از بزرگ‌ترین مصیبت‌های فرانسه» و نتیجه را «کاملاً برخلاف مقصود مورد نظر» خواند. <۱۸>

مثل تمامی بی‌خردی‌ها، این یکی هم تحت تأثیر نگرش‌ها و باورها و مشی سیاسی زمان روی داد، و هم چون، اگر نه همه، پاره‌ای بی‌خردی‌های دیگر نا ضروری و حاصل این اعتقاد بود که باید دست به کاری زد، در حالی که دست روی دست نهادن مقصود را بهتر برمی‌آورد. نیروی شقاق‌های مذهبی پیشین و تندروی کالوینیست‌ها در مسائل عقیدتی رو به کاهش گذاشته بود؛ هوگنوها، که تعدادشان کمتر از دو میلیون یعنی حدود یک دهم جمعیت بود، شهروندانی وفادار و با پشتکار بودند، پشتکاری که کاتولیک‌ها نمی‌پسندیدند. اشکال اصلی نیز همین بود. هوگنوها فقط یکشنبه‌ها تعطیل می‌کردند در مقایسه با بیش از صد روز اعیاد قدیسین و تعطیلات مذهبی کاتولیک‌ها — و از آن‌ها بارورتر و در داد و ستد کامیاب‌تر بودند. فروشگاه‌ها و کارگاه‌های آنان کار را از دست دیگران می‌گرفتند، و کاتولیک‌ها به همین سبب سرکوب آن‌ها را می‌طلبیدند. البته خواست خود را با مبانی والائری توجیه می‌کردند، می‌گفتند دگراندیشی مذهبی خیانت به شاه است، و الغای آزادی وجدان — «این آزادی مرگ‌بار» — خدمت به مردم و خداست.

پادشاه پس از آن که خود را از قیمومت اولیه کاردینال مازارن رهانید و خودکامگی‌اش افزون‌تر شد، از این رهنمود استقبال کرد. و هرچه خودکامه‌تر شد، وجود این فرقه دگراندیش بیشتر در نظرش سرکشی از اراده همایونی آمد. پندار او از حکومت: «یک قانون، یک پادشاه، یک خدا» بود. شریان‌های سیاسی او، پس از بیست و پنج سال حکروایی، متصلب شده بود و تحمل ضدیت نداشت. بیماری رسالت الهی گرفته بود که برای فرمانروایان غالباً بسیار فاجعه‌بار است؛ باورش شده بود که مشیت خدا «مرا وسیله ساخته تا همه اتباع خود را به راه او برگردانم.» <۱۹> از این گذشته، اهداف سیاسی هم داشت. با توجه به تمایلات کاتولیکی جیمز دوم پادشاه انگلستان، لویی گمان می‌برد شاهین ترازوی اروپا به سوی برتری کاتولیک‌ها باز می‌چرخد و وی با حرکتی چشمگیر برضد پروتستان‌ها می‌تواند بدین گرایش یاری رساند.

به علاوه، به سبب منازعات خود بر سر موضوع‌های دیگر با پاپ، حال می‌خواست خود را قهرمان شریعت راستین جلوه دهد و عنوان کهن فرانسوی «مسیحی‌ترین پادشاه» را مؤکد سازد.

آزار و پیگرد هوگنوها مدتی پیش از الغای فرمان در ۱۶۸۱ آغاز شده بود. مراسم مذهبی پروتستانی را ممنوع کردند، مدارس و کلیساهای آن‌ها را بستند، غسل تعمید کاتولیکی را اجباری ساختند، کودکان را در هفت سالگی از خانواده‌هایشان گرفتند تا کاتولیک بار بیاورند، کسب و کار هوگنوها را به تدریج محدود و سپس تعطیل کردند، به کارمندان هوگنوی دولت دستور دادند استعفا دهند. جوخه‌های ارشاد مذهبی تشکیل شد، نوکیشان را پاداش نقدی پرداختند. فرمان‌ها یکی پس از دیگری هوگنوها را از جماعت خود و از حیات ملی جدا و ریشه کن کرد.

پیگرد و آزار موجد وحشیگری‌های ویژه خود می‌شود، و دیری نپایید که به اقدامات خشن توسل جسته شد. فجیع‌ترین — و مؤثرترین — این اقدامات آن بود که خانواده‌های هوگنورا مجبور می‌کردند افراد سواره نظام را در منزل خود جا دهند و از آنان پذیرایی کنند و سواران تشویق می‌شدند هرچه بخواهند با خبانت و وحشیگری رفتار کنند. سربازان سواره نظام بی‌اندازه خشن و بی‌انضباط بودند و مرتب به کشتار و ضرب و شتم و دزدی اموال میزبانان خود و تجاوز به زنان آن‌ها می‌پرداختند. خُرد و ویران می‌کردند و کثافت برجا می‌گذاشتند و در این احوال اولیای امور برای ترغیب و تشویق دیگران تنها کسانی را که تغییر کیش می‌دادند از عذاب و هراس «میزبانی» معاف می‌کردند. گروه‌های جمعی که تحت این شرایط روی داد البته اصیل و راستین نبود و باعث نارضایتی در میان کاتولیک‌ها شد، چرا که دامن کلیسا را به دروغ و توهین به مقدسات می‌آلود. گاهی مردم را به زور به آیین عشای ربانی می‌کشاندند، افرادی در میان مردم مقاومت می‌ورزیدند، به اشیای متبرکه تف می‌انداختند و لگد می‌زدند، و به گناه اهانت به شعائر مقدس سوزانده می‌شدند.

مهاجرت هوگنوها بر طبق فرامین قدغن بود، و هرکس گیر می‌افتاد مجازاتش اعمال شاقه بود، با این حال هوگنوها به حرکت درآمدند. کشیشان آن‌ها که ترک مذهب نمی‌کردند تبعید می‌شدند چون بیم می‌رفت که محفیانه موعظه کنند و نوکیشان را به آیین قدیم بازگردانند. کشیش‌های سرسخت را که هنوز مراسم عبادت برگزار می‌کردند

روی چرخ شکنجه درهم می‌شکستند، که این خود نوعی شهیدپروری بود و پیروان آن‌ها را به مقاومت برمی‌انگیخت.

وقتی مزده‌گرویدن‌های جمعی به شاه داده شد — ۶۰۰۰۰ تن در یک ناحیه در عرض سه روز — تصمیم گرفت «فرمان نانت» را لغو کند، با این استدلال که هوگنویی باقی‌مانده و بدان فرمان دیگر نیاز نیست. در این موقع تردیدهایی درباره‌ی مصلحت‌آمیز بودن سیاست دولت پدید آمد. در شورایی که درست پیش از الغای فرمان برگزار گردید، پسر ارشد و ولیعهد پادشاه، شاید تحت تأثیر نگرانی‌هایی که محرمانه به او ابراز شده بود، هشدار داد که الغای فرمان ممکن است منجر به شورش و مهاجرت جمعی شود که برای بازرگانی کشور زیان‌بخش است، ولی صدای او ظاهراً تنها صدای مخالف بود، لابد چون او از تنبیه مصون بود. یک هفته بعد، در ۱۸ اکتبر ۱۶۸۵، الغای فرمان رسماً اعلام و به عنوان «معجزه‌ی زمان ما» ستوده شد. <۲۰> سن سیمون طعنه‌زن، که تا مرگ شاه خشم خود را خفته نگه داشت، بعدها نوشت: «این چنین جشن پیروزی و سیل ستایشی تا آن روز دیده نشده بود... پادشاه جز مدح و ثنا چیزی نشنید.» <۲۱>

طولی نکشید که آثار سوء این سیاست بروز کرد. کارگران پارچه‌بافی و کاغذسازی و استادکاران دیگر هوگنو، که فنون‌شان در انحصار فرانسه بود، مهارت‌های خود را به خارج به انگلستان و امیرنشین‌های آلمانی بردند، بانک‌داران و بازرگانان سرمایه خود را خارج کردند، چاپگران و صحافان و کشتی‌سازان و حقوق‌دانان و پزشکان و عده‌ی کثیری از کشیشان پروتستان گریختند. در ظرف چهار سال، هشت نه هزار افراد نیروی دریایی و ده دوازده هزار ارتشی و نیز پانصد ششصد افسر خود را به هلند رساندند و به نیروهای ویلیام سوم دشمن لوئی پیوستند که سه سال بعد وقتی به جای جیمز دوم شاه مخلوع انگلستان بر تخت سلطنت آن کشور نشست دشمن دوگانه‌ی لوئی شد. <۲۲> می‌گویند صنعت ابریشم شهرهای تور و لیون از میان رفت و پاره‌ای شهرهای مهم مانند رنس و روتان نیمی از کارگران خود را از دست دادند.

سن سیمون در انتقاد گزنده‌ی خود ادعا کرد که قلمرو شاه از یک چهارم جمعیتش تهی شد. اغراق‌گویی‌هایی از این دست معمولاً پس از حادثه و کشف زیان‌گریزناپذیر است. برآورد امروزی مجموع مهاجران قدری کش‌دار است و از صد هزار تا دو بیست و پنجاه هزار نفر تخمین زده می‌شود. شمار افراد هرچه بود، ارزش آن‌ها برای دولت‌های

پروتستان مخالف فرانسه فوراً آشکار گردید. هلند بی‌درنگ به آن‌ها حق تابعیت و برای سه سال معافیت از مالیات داد. فردریک ویلهلم، معروف به برگزیننده براندنبورگ (پروس آینده)، یک هفته پس از الغای فرمان نانت فرمانی صادر کرد و هوگنوها را به سرزمین خود خواند و ابتکار صنعتی این‌ها به سرفرازی برلین فراوان یاری رساند. بررسی‌های تازه نشان داده که در گذشته در مورد خسارت‌های وارد به فرانسه بر اثر مهاجرت هوگنوها غلو شده و این هم، در میان زیان‌های عظیم تر جنگ‌ها، یکی از عوامل بوده است. ولی درباره زیان سیاسی آن‌گفت وگویی نیست. سیل جدل‌نامه‌ها و هجونا‌نامه‌های ضد فرانسوی که چاپ‌گران هوگنو و یاران‌شان در تمامی شهرهای محل سکناى خویش منتشر کردند ضدیت با فرانسه را به اوج بی‌سابقه‌ای رسانید. وقتی که براندنبورگ با هلند از در دوستی درآمد، و امیرنشین‌های کوچک تر آلمان به این اتحادیه پیوستند، ائتلاف پروتستان‌ها در برابر فرانسه مستحکم گردید. در خود فرانسه آزار و پیگرد پروتستان‌ها به کیش پروتستان نیرویی تازه داد و به تجدید ستیزه آنان با کاتولیک‌ها انجامید. شورش طولانی کامیزارهای هوگنو در سیون، ناحیه کوهستانی جنوب، منتهی به جنگی بی‌رحمانه و ظلم و اجحاف شد و دولت را تضعیف کرد. در این‌جا و نیز در باقی مانده جوامع پروتستان فرانسه پایگاهی مستعد برای انقلاب کبیر آینده فراهم آمد.

از این ژرف‌تر و با معناتری اعتبار شدن مفهوم پادشاهی مطلق بود. سرپیچی معاندان از پذیرفتن حق پادشاه در تحمیل وحدت دینی، حق الهی شاه را برای اعمال اقتدار ملوکانه همه‌جا مورد تردید قرار داد و این خود مبارزه جویی‌های قانونی سده بعد را برانگیخت. لویی چهاردهم از پسر و نوه خود بیشتر زیست، و وقتی در ۱۷۱۵ پس از هفتاد و دو سال پادشاهی جان سپرد، آنچه از خود برجای گذاشت نه وحدت ملی مورد نظرش، که نارضایی تلخ و پرحرارت، نه ارتقای ملی به ثروت و قدرت، که دولتی ضعیف و آشفته و تهی دست بود. هیچ فرمانروای خودمداری چنان مؤثر و کارساز منافع خویش را بر باد نداده بود.

چاره عملی دیگر این بود که هوگنوها را به حال خود بگذارند یا حداکثر سرو صداهای مخالفان‌شان را با فرمان‌های مدنی نه با زور و ستم بخوابانند. با وجود آن‌که وزیران و روحانیون و مردم کاملاً با پیگرد و آزار پروتستان‌ها همراه بودند، اما هیچ‌یک

از دلایل این کار موجه نبود. چیز عجیب در سراپای ماجرا عدم ضرورت آن بود، که این خود نشانگر دو خصیصه بی‌خردی است: یکی آن‌که بی‌خردی معمولاً حاصل طرح‌های عظیم نیست، و دیگر آن‌که نتایج آن غالباً حیرت‌انگیز است. بی‌خردی ساجت در تداوم ماجراست. مورخی فرانسوی ناخواسته کلامی پرمعنا درباره‌ی الغای فرمان نانت نوشته است: «طرح‌های عظیم در سیاست به ندرت یافت می‌شود؛ پادشاه به طور تجربی و گاه بی‌دلیل عمل کرد.»^{۲۳} مقصود او را منبع غیرمنتظری تأیید کرده است: رالف والدو امرسن در گفتاری هوشمندانه هشدار می‌دهد که «در تحلیل تاریخ زیاد تعمق نکنید، چون موجبات اغلب کاملاً سطحی است.»^{۲۴} این عاملی است که دانشمندان علوم سیاسی معمولاً نادیده می‌گیرند، و در بحث از ماهیت قدرت، حتی وقتی قدرت را به دیده‌ی منفی می‌نگرند، برای آن زیادی حرمت قایل می‌شوند. نمی‌بینند که بحث پاره‌ای اوقات درباره‌ی مردمانی عادی است که در آب می‌روند و آب از سرشان می‌گذرد و آدمی زاد چنان‌که افتد ودانی در این‌گونه موارد غالباً از سر نادانی یا حماقت یا لجاج عمل می‌کند. زرق و برق و تأثیر قدرت ما را می‌فریبد، و خیال می‌کنیم صاحبان قدرت کیفیتی برتر از افراد عادی دارند. پادشاه آفتاب،^{۲۵} بدون آن کلاه‌گیس مجعد شگرف، بدون آن کفش‌های پاشنه‌بلند و شنل پوست خز، آدمی بود مثل من و شما، دست‌خوش داوری‌های نادرست، سهو و خطا و شتاب‌زدگی.

لویی شانزدهم به گیوتین سپرده شد و جانشین او لویی هجدهم سلطنتی کوتاه داشت، و برادر این دو، شارل دهم، آخرین پادشاه سلسله بوربون فرانسه، دست به نوعی بی‌خردی متداول زد که بهترین توصیف آن تلاش در انجام کاری فرجام است: به سخن دیگر کوشش در بازگرداندن آب رفته به جوی، یعنی معکوس کردن سیر تاریخ. دست راستی‌های مرتجع، در فرایندی که واپس‌گرایی یا ضد انقلاب خوانده می‌شود، کوشیدند اموال و امتیازهایی را که در نظام کهنه داشتند و نیرویی را که حتی پیش‌تر هم نداشتند به هر وسیله شده به دست بیاورند.

وقتی شارل دهم در ۱۸۲۴ در شصت و هفت سالگی به تخت نشست، فرانسه سی و پنج سال دگرگونی تاریخی فوق‌العاده شدید را پشت سر گذاشته بود، از انقلاب کامل به امپراتوری ناپلئون، از آن‌جا به واترلو و بازگشت بوربون‌ها گذر کرده بود. در فاصله

انقلاب تا آن زمان، حقوق و آزادی و اصلاحات قانونی فراوانی در حکومت به دست آمده بود و این همه را یک‌سره نمی‌شد دورانداخت. لذا لویی هجدهم تن به نوعی قانون اساسی داد، هرچند با اندیشه سلطنت مشروطه هیچ‌گاه خونگرفت، و برادرش شارل هم چیزی از آن دریافت. شارل که هنگام تبعید در انگلستان این طریقه حکومت را در عمل در آن کشور دیده بود، می‌گفت هیزم‌شکنی را بر پادشاهی انگلیس ترجیح می‌دهد. <۲۶> بنابراین، جای شگفتی نبود که وی امید مهاجرانی شد که با بوربون‌ها برگشته بودند و می‌خواستند نظام گذشته را باز سرهم‌بندی کنند و عناوین و القاب و به ویژه اموال مصادره شده خود را پس بگیرند.

نایندگان‌شان در مجلس ملی فرانسه افراتیون دست‌راستی بودند که همراه گروهی انشعابی، مرکب از افراتیون دوآتسه، نیرومندترین دسته را در مجلس تشکیل می‌دادند. این اکثریت با اعمال روش بدیعی به دست آمده بود: حق رأی را به ثروتمندترین طبقه اجتماع محدود کرده بودند، پرداختن سیصد فرانک مالیات شرط ضروری رأی دادن در انتخابات بود و برای آن که مخالفان شناخته شده به این حد نصاب نرسند از مالیات آن‌ها می‌کاستند. <۲۷> مقام‌های دولتی نیز به همین‌گونه منحصر به عده‌ای خاص شده بود. افراتیون تمامی سمت‌های وزارتی را در اختیار داشتند — مثلاً مردم مذهبی تدریوی وزیر دادگستری بود که می‌گفتند افکار سیاسی خود را با قرائت منظم مکاشفه یوحنا [در کتاب مقدس] شکل می‌دهد. مأموران اوقوانینی شدید به جهت سانسور و مقرراتی کش‌دار برای بازرسی منازل و توقیف افراد وضع کردند، ولی شاه‌کار آن‌ها ایجاد صندوقی بود برای پرداخت غرامت به نزدیک هفتاد هزار تن از کسانی که پس از انقلاب کبیر مهاجرت کرده بودند یا به وارثان آن‌ها به قرار هزار و سیصد و هفتاد و هفت فرانک در سال. این مبلغ برای راضی کردن مهاجران کافی نبود، اما آن قدر بود که بورژوازی مالیات‌دهنده را به خشم آورد.

کسانی که از انقلاب کبیر و دربار ناپلئون منتفع شده بودند حاضر نبودند جای خود را به مهاجران و روحانیون نظام قدیم بدهند، و نارضایی اگرچه هنوز خفیف بود رفته رفته سر برمی‌کشید. پادشاه که در محاصره افراتیون بود، اگر با نادانی روزافزون سقوط خود را پیش نیاورده بود، شاید می‌توانست نسبتاً راحت به سلطنت ادامه دهد. شارل مصمم به فرمانروایی بود، لیکن از سویی از موهبت عقلی و فکری لازم برای این مهم

بهره‌مند نبود و از دیگر سو مانند همهٔ بوربون‌ها برای نیاموختن و فراموش نکردن استعدادِ وافر داشت. وقتی مخالفان در مجلس به صدا درآمدند، به توصیهٔ وزیرانش مجلس را منحل کرد و با رشوه و تهدید و فشارهای دیگر انتخاباتی دل‌بخواه به راه انداخت. اما هواداران پادشاه تقریباً دو بریک انتخابات را باختند. شارل، مثل پادشاه درماندهٔ دیگری در انگلستان، نتیجهٔ انتخابات را نپذیرفت، باز به انحلال مجلس فرمان داد، و امر کرد انتخابات جدیدی با حق رأی محدودتر و سانسور شدیدتر برگزار شود. جراید مخالف مردم را به مقاومت فراخواندند. شاه که انتظار محاصره نداشت، بی‌آن‌که سپاهیان را به کمک طلبد، روانهٔ شکار شد، و مردم پاریس، هم‌چون بارها در گذشته و آینده، در خیابان‌ها سنگر بستند و سه روز با شور و شوق جنگ خیابانی کردند که فرانسویان آن را سه [روز] شکوهمند می‌نامند. نمایندگان مخالف حکومتی موقت تشکیل دادند. شارل استعفا کرد و خوار و زبون به آن سوی دریای مانس به سرزمین سلطنت مشروطه گریخت. این تراژدی بزرگی نبود، اهمیت تاریخی ماجرا فقط در این بود که فرانسه را گامی جلو برد و از ضدانقلاب به پادشاهی «بورژوایی» لویی فیلیپ رسانید. موضوع مهم‌تر از نظر تاریخ بی‌خردی، که منحصر به بوربون‌ها هم نیست، تکاپوی مکرر و بیهوده برای باز ساختن تخم مرغ شکسته است.

بی‌خردی‌های نظامی در طول تاریخ بی‌شمار بوده است، اما این‌ها از حیطة پژوهش ما بیرون است. با این حال دو مورد از پرحادثه‌ترین آن‌ها، و هر دو در پیکار با ایالات متحده آمریکا، نمایانگر تصمیم‌گیری در سطح حکومت است: یکی تصمیم آلمان برای از سر گرفتن جنگ بی‌امان زیر دریایی‌ها در ۱۹۱۶ و دیگری تصمیم ژاپن برای حمله به پرل هاربر در ۱۹۴۱. در هر دو مورد، نواهای هشداردهنده در مخالفت با خط مشی اتخاذ شده برخاست: در آلمان از سر یاس و اضطراب و در ژاپن بی‌سروصدا ولی با تردید ژرف، و در هر دو جا بی‌موفقیت. در هر دو حال بی‌خردی از مقولهٔ «چارهٔ دیگری نیست» بود و محصور کردن خویشان، و مهلک‌ترین و معمول‌ترین خودفریبی‌ها، یعنی دست‌کم گرفتن دشمن.

جنگ «نامحدود» زیر دریایی‌ها به معنای غرق کردن بدون اخطار کشتی‌های مسلح و نامسلح بازرگانی، چه از آن دشمن و چه بی‌طرف، در منطقهٔ محاصره بود. دولت

امریکا اصل آزادی دریاها برای بی‌طرفان را سخت محترم می‌شمرد و شدیداً به این رویه اعتراض کرد. در ۱۹۱۵، پس از جنجال غرق کشتی «لوزیتانیا»،^{۲۸} این سیاست متوقف گردید، البته نه به لحاظ خشم امریکا و تهدید به قطع رابطه یا برآشفتن سایر بی‌طرفان، بلکه چون آلمان به اندازه کافی زیردریایی در اختیار نداشت تا کار را به نحو مؤثر و مطمئن یک‌سره کند.

در این هنگام، در حقیقت از اواخر ۱۹۱۴ پس از ناکامی حمله‌های نخست برای از درآوردن روسیه و فرانسه، زمام‌داران آلمان دریافته‌اند که اگر ترکیب سه‌گانه قوای متفقین پابرجا بماند، جنگ را نخواهند برد و چه بسا، همان‌گونه که رئیس ستاد ارتش آلمان به صدراعظم آن کشور گفت، «بیشتر احتمال می‌رود که ما خود فرسوده شویم.»^{۲۹} پس می‌بایست دست به اقدام سیاسی زد و پیمان صلحی جداگانه با روسیه بست، ولی این نظر به جایی نرسید، همان‌گونه که راه‌یابی‌ها و پیش‌نهادهای بی‌شمار دیگری از جانب آلمان یا از جانب دیگران خطاب به آلمان در مورد بلژیک و فرانسه و حتی بریتانیا در طول دو سال بعد کاری از پیش نبرد. شکست همه این کوشش‌ها یک علت داشت — شرایط آلمانی‌ها در تمام موارد شاق بود؛ آلمان به سان فاتحی از حریف می‌خواست از جنگ دست بکشد، متصرفات خود را ببخشد و غرامت بپردازد. پیوسته درشتی بود بدون نرمی، و هیچ‌یک از دشمنان آلمان وسوسه نشد که به متفقین خود خیانت کند.

در اواخر ۱۹۱۶ منابع و فکرهای بکر نظامی هر دو طرف رو به انتها گذاشت و برای چند متر پس نشستن یا پیش رفتن بی‌اغراق میلیون‌ها تن در وردن و سُم جان باختند. آلمانی‌ها با بخورگیری از سیب‌زمینی می‌زیستند و بچه‌های پانزده‌ساله را به خدمت نظام می‌بردند و متفقین به سختی روی پا بند بودند و اثری از پیروزی نمی‌دیدند، مگر آن‌که نیروی عظیم و دست‌نخورده و تازه‌نفس امریکا به آن‌ها پیبوند.

در ظرف این دو سال، از طرفی کارخانه‌های کشتی‌سازی کیل به سرعت زیردریایی می‌ساختند تا به هدف دویست فروند تولید برسند، و از طرف دیگر سرفرماندهی آلمان در گردهمایی‌های مقامات بالا، به رغم مخالفت شدید وزیران غیرنظامی، برای از سرگیری حمله با اژدر تلاش می‌ورزید. غیرنظامی‌ها مؤکداً می‌گفتند که غرق کردن بی‌قید و بند مجدد کشتی‌ها، به سخن صدراعظم آلمان بتان- هولوگ، «ناگزیر موجب پیوستن امریکا به دشمنان ما»^{۳۰} می‌شود. سرفرماندهی منکر این امکان نبود اما

آن را بعید می‌شمرد. برای فرماندهان عالی نظامی روشن بود که آلمان قادر نیست جنگ را صرفاً در خشکی ببرد، از این رو می‌خواستند بریتانیا را که زیر فشار کمبود مواد بود با بستن راه تدارکات دریایی آن کشور شکست دهند، پیش از آن که امریکا نیروی کافی بسیج کند و آموزش دهد و به اروپا فرستد و در سرنوشت جنگ تأثیر گذارد. اینان مدعی بودند که این کار را می‌توان در ظرف سه یا چهار ماه انجام داد. دریاسالاران نقشه‌ها و نمودارها را می‌گشودند تا ثابت کنند که زیردریایی‌ها قادرند در فلان مدت بهمان تعداد کشتی را به قعر دریا فرستند تا بریتانیا «به سان ماهی در نیزار از نفس بیفتد.» <۳۱>

مخالفان (و در رأس آن‌ها صدراعظم) در پاسخ می‌گفتند که ورود امریکا به جنگ بر بنیه مالی متفقین بسیار می‌افزاید، روحیه آنان را نیرو می‌بخشد و تشویق‌شان می‌کند که تارسیدن قوای کمکی نظامی مقاومت به خرج دهند. از این گذشته، تمام کشتی‌های توقیف شده در بندرهای امریکا به تصرف متفقین درمی‌آیند و سایر بی‌طرف‌ها هم احتمالاً به جنگ کشانده می‌شوند. کارل هلفریش، معاون صدراعظم، عقیده داشت که رها کردن مهار زیردریایی‌ها «منجر به ویرانی می‌گردد.» <۳۲> مقامات وزارت خارجه نیز که مسئول مستقیم امور امریکا بودند به همین‌گونه مخالفت می‌ورزیدند. دو بانک دار عمده در بازگشت از مأموریتی در ایالات متحد هشدار دادند که توان‌های بالقوه مردم امریکا را نباید دست‌کم گرفت، و گفتند امریکاییان اگر برانگیخته شوند و به حقانیت مرامی ایمان بیاورند می‌توانند به مقیاسی تصورناپذیر منابع و نیرو بسیج کنند. <۳۳>

سرسختانه‌ترین مخالفت را کنت فون برنشتورف، سفیر آلمان در واشینگتن، می‌کرد. این شخص زاده پروس نبود و آموزش و پرورش غیرپروسی‌اش او را از بسیاری از توهومات همگنانش مصون می‌داشت. برنشتورف که امریکا را خوب می‌شناخت، مرتب به دولت‌ش اعلام خطر می‌کرد که حمله زیردریایی‌ها به طور قطع مختصصت امریکا را همراه می‌آورد و باعث شکست آلمان در جنگ می‌شود. هرچه بر سماجت ارتشیان افزوده می‌شد، وی در پیام‌های خود بیشتر می‌کوشید تا مگر کشورش را از راهی که یقین داشت به ناپودی می‌انجامد باز دارد. او تردید نداشت که تنها راه گریز از آن سرنوشت شوم خاتمه دادن به جنگ و رسیدن به صلح و مصالحه از طریق میانجیگری است و پرزیدنت ویلسن برای پیش‌نهاد این‌گونه میانجیگری آماده می‌شود. صدراعظم

هم به این راه حل اشتیاق نشان می‌داد و تئوری‌اش این بود که اگر متفقین چنین صلحی را، چنان‌که انتظار می‌رفت، نپذیرند، و آلمان بپذیرد، در آن صورت آلمان مجاز خواهد بود جنگ بی‌امان زیردریایی‌ها را از سر بگیرد بی‌آن‌که دشمنی امریکارا برانگیزد.

دار و دسته هوادار مداخله زیردریایی‌ها مشتمل بود بر یونکرها یا اشراف پروسی و محافل درباری، انجمن‌های جنگ‌افروز توسعه طلب، احزاب دست‌راستی و نیز جمع کثیری از مردم که بر اثر تلقین همه امید خود را به زیردریایی‌ها بسته بودند و گمان می‌بردند که حمله زیردریایی‌ها حلقه محاصره‌ای را که انگلیس به گرد آلمان در دریا کشیده و راه رسیدن مواد غذایی را به کشورشان بسته بود، درهم می‌شکند و دشمن را مغلوب می‌کند. چند صدای ناخوشایند سوسیال دموکرات در رایشستاگ برآمد که «مردم خواهان نان و صلح‌اند نه جنگ زیردریایی‌ها!» اما کسی به آن‌ها محل نگذاشت چون اهالی آلمان، با همه گرسنگی، مطیع و فرمانبردار بودند. قیصر و یلهلم دوم غرق شک و شبهه بود، ولی چون نمی‌خواست کم‌تهورتر از فرماندهانش جلوه کند با آن‌ها هم صدا شد.

پیش‌نهاد دسامبر ۱۹۱۶ و یلسن را — که متخصصین برای گفت‌وگو و «صلح بدون پیروزی» گرد آیند — هر دو طرف رد کردند. هیچ‌یک حاضر نبود تن به سازشی بدهد که رنج و مصایب، جان‌های قربانی‌شده و هزینه‌های جنگی را جبران نکند. آلمان برای حفظ وضع موجود نمی‌جنگید، هدفش سیطره بر اروپا و ایجاد امپراتوری بزرگ‌تری در ماورای دریاها بود و صلح آمرانه می‌خواست نه صلح میانجی‌گرانه، و همان‌طور که آرتور تسیرمان وزیر خارجه به برنشتورف نوشت، آلمان نمی‌خواست یک میانجی بی‌طرف «مارا از آنچه امیدواریم از جنگ به دست بیاوریم محروم سازد.» <۲۲> هرگونه توافقی که منجر به ترک محاصره و پرداخت غرامت از جانب آلمان می‌شد — و این تنها متارکه‌ای بود که متفقین می‌پذیرفتند — به معنای فاتحه دودمان هونتسولرن و طبقه حاکمه بود. از این گذشته، کسی می‌بایست مخارج جنگ را می‌پرداخت و گرنه آلمان ورشکست می‌شد. صلح بدون پیروزی نه تنها به رؤیای سیادت آلمان پایان می‌داد، بلکه مستلزم پرداخت مالیات‌های گزاف برای جبران سال‌های بی‌درآمد جنگ بود. و این یعنی انقلاب. برای تخت و تاج، برای جماعت ارتشیان، زمین‌داران، صاحبان صنایع و سوداگران کلان، پیروزی در جنگ یگانه راه حفظ قدرت بود.

تصمیم نهایی در جلسه‌ای با حضور قیصر و صدراعظم و فرماندهی عالی در ۹ ژانویه ۱۹۱۷ گرفته شد. دریا سالار فون هولتسندورف، رئیس ستاد نیروی دریایی، گزارشی دوپست صفحه‌ای قرائت کرد مشتمل بر آمار گردآوری شده درباره ظرفیت کشتی‌های وارد به بنادر بریتانیا، نرخ‌های حمل و نقل، گنجایش بار، سیستم جیره‌بندی، بهای مواد خوراکی، مقایسه محصولات آن سال با سال پیش و غیره و غیره — و حتی مقدار کالری در صبحانه انگلیسی‌ها — و سوگند خورد که زیردریایی‌های او قادرند در هر ماه کشتی‌هایی به ظرفیت ۶۰۰۰۰ تن را غرق کنند و انگلستان را پیش از رسیدن محصول سال آینده به تسلیم وادارند. رئیس ستاد نیروی دریایی گفت که این آخرین فرصت آلمان است و به عقیده وی برای پیروز شدن در جنگ «و تضمین آینده‌مان در موضع یک قدرت جهانی» راه دیگری نیست.

بتان صدراعظم آلمان در پاسخ دریا سالار یک ساعت صحبت کرد، استدلال‌های مشاوران را بر شمرد که ورود امریکا به جنگ در حکم شکست آلمان است؛ ولی با چهره‌های درهم و زمزمه‌های ناشکیبای دورتادور میز روبه‌رو شد. او خوب می‌دانست که نیروی دریایی به تنهایی تصمیم گرفته و زیردریایی‌ها را پیشاپیش اعزام داشته است. اما رفته رفته سپر انداخت. البته شمار برتر زیردریایی‌ها احتمال موفقیت را بیش از پیش می‌کرد. بلی، محصول اخیر متفقین خوب نبود. ولی، از سوی دیگر، امریکا... فیلد مارشال فون هیندنبورگ سخن او را قطع کرد و گفت ارتش قادر است «حساب امریکارا برسد» و فون هولتسندورف فریاد زد و «تضمین» سپرد که «پای هیچ امریکایی به قاره اروپا نخواهد رسید!» صدراعظم افسرده حال تسلیم شد و گفت: «البته اگر پیروزی [ما را] فرامی‌خواند، باید پیروی کرد.» <۲۵>

بتان کناره‌گیری نکرد. یکی از دولتیان پس از جلسه او را زار و زبون و بی‌حال پشت میزش یافت و هراسان پرسید مگر از جبهه خبر بدی رسیده؟ بتان جواب داد: «نه، ولی کار آلمان تمام است.» <۲۶>

نُه ماه پیش، در بحران دیگری بر سر زیردریایی‌ها، کورت ریتسلر، معاون بتان و مأمور در ستاد ارتش، به نتیجه‌ای مشابه رسیده بود و در ۲۴ آوریل ۱۹۱۶ در دفتر خاطرات خود نوشته بود: «آلمان همانند آدمی است که بر لبه پرتگاهی تلوتلوخوران راه می‌رود و منتهای آرزویش این است که خود را پایین بیندازد.» <۲۷>

همین‌طور هم شد. با آن‌که زیردریایی‌ها ضایعاتی سهمگین به کشتی‌های متفقین وارد آوردند، تمهید «بدرقه ناوگان» متفقین مؤثر افتاد و بریتانیا، به امید اعلان جنگِ امریکا، تن به تسلیم نداد. به‌رغم تضمین فون هولتسندورف، دو میلیون سرباز امریکایی مآلاً به اروپا آمدند و هشت ماه بعد از اولین حملهٔ بزرگ امریکایی‌ها آلمان تسلیم شد. آیا چارهٔ دیگری بود؟ با توجه به لجاجت آلمان برای پیروزی و خودداری از پذیرش حقیقت، شاید نه. ولی، وقتی دیدند به بن‌بست رسیده‌اند، می‌شد — با قبولِ پیش‌نهاد ویلسن — پیامدی بهتر به دست آورد و از پیوستن نیروی امریکا به دشمن جلوگیری کرد یا آن را قطعاً عقب انداخت. متفقین، بدون امریکا، قادر به کسبِ پیروزی نبودند، و از آن‌جا که آلمان هم احتمالاً قدرت پیروزی نداشت، طرفین آن قدر به یک‌دیگر ضربه می‌زدند تا از نفس می‌افتادند و صلحی کمابیش متعادل برقرار می‌شد. این راه انتخاب نشد، ولی اگر شده بود تاریخ جهان تغییر می‌کرد؛ اگر فتح و ظفری در کار نمی‌بود، مسئلهٔ پرداخت غرامات و تعیین مسئولیت شروع جنگ پیش نمی‌آمد و از هیتلر، و شاید جنگ جهانی دوم، خبری نمی‌شد.

ولی به هر حال این شق نیز مانند بسیاری شقوق دیگر، از نظر روانی ناممکن بود. به قول یونانی‌ها، سرشت سرنوشت است. به آلمانی‌ها آموخته بودند با زور اهدافِ خود را به دست آورند، سازش و تعدیل جزء دروس‌شان نبود. حتی در برابر خطرِ شکست هم نمی‌توانستند دست از برتری طلبی بردارند. پرتگاهی که ریتسلر گفت آن‌ها را فرامی‌خواند.

ژاپن در ۱۹۴۱ با تصمیم همسانی روبه‌رو بود. چشم‌انداز طرح امپراتوری، یا به قولِ خودشان «منطقهٔ بزرگ رونق مشترک آسیای شرقی»، در درجهٔ اول مستلزم انقیادِ چین بود — و سپس گستردن فرمانروایی ژاپن از منچوری تا فیلیپین و هند شرقی هلند و مالایا و سیام و برمه (وگام، بسته به گستاخی سخن‌گو)، استرالیا و زلاندنو و هندوستان. اشتباهی ژاپن نسبتِ معکوس با وسعت آن کشور داشت — ولی نه با اراده‌اش. بسیج نیروهای ضروری برای کاری چنین شگرف مستلزم دسترسی به آهن، نفت، کائوچو، برنج و مواد خام دیگری بسیار بیشتر از ثروت خود آن کشور بود. فرصتِ مناسب هنگامی دست داد که جنگ در اروپا در گرفت و قدرت‌های استعماری غرب،

یعنی مخالفان اصلی ژاپن در منطقه، یا برای بقا سرگرم جنگ شدند یا از پا درآمدند — فرانسه شکست خورد، هلند (با وجود حکومتی در تبعید) اشغال شد، بریتانیا هدفِ بمبارانِ هواپیماهای آلمان قرار گرفت و دیگر توان درگیری در سوی دیگر جهان را نداشت. سد راه ژاپن ایالات متحد بود که پیوسته از به رسمیت شناختن فتوحات فزایندهٔ آن کشور در چین و تحویل دادن مواد حیاتی برای ماجراجویی بیشتر آن امتناع داشت. فجایع ژاپن در چین، حمله به کشتی جنگی امریکا «پانی»، و تحریمات دیگر در رأی امریکا بی تأثیر نبود. ژاپن در ۱۹۴۰ قرارداد سه جانبه‌ای [با آلمان و ایتالیا] امضا کرد و به نیروهای محور پیوست، و پس از شکست فرانسه در اروپا، وارد هندوچین فرانسه شد. ایالات متحد، در پاسخ، دارایی‌های ژاپن را مسدود کرد و مانع فروش آهن و نفت و بنزین هواپیمای آن کشور شد. مذاکرات سیاسی طولانی سال‌های ۱۹۴۰ و ۱۹۴۱ برای حصول توافق بی نتیجه ماند. امریکا، با همهٔ تمایلات انزواطلبی، به تسلط ژاپن بر چین تن نمی‌داد، و ژاپن هم برای پیشروی خود در آن جا و در جاهای دیگر آسیا محدودیتی نمی‌شناخت.

رهبران ژاپنی برخوردار از حس مسئولیت، که حساب‌شان از تندرهای نظامی و سیاست‌مداران لجوج جدا بود، خواستار جنگ با امریکا نبودند. چیزی که می‌خواستند این بود که امریکا ساکت بنشیند و این‌ها برای تسخیر امپراتوری خود در آسیا پیش بتازند. تصور می‌کردند به صرف سماجت و جار و جنجال و درخواست‌های مبالغه‌آمیز و گزاف و تهدید که به طور ضمنی در وفاق با دول محور وجود داشت به مقصود می‌رسند. ولی این روش‌ها بر سرسختی امریکا افزود، و ژاپنی‌ها، بر پایهٔ آزمون بسیار کوتاهِ خود، نتیجه گرفتند که چنانچه برای دستیابی به نخستین هدف، یعنی منابع حیاتی هند شرقی هلند، قدمی بردارند ایالات متحد برضد آن‌ها وارد جنگ خواهد شد. پس چگونه می‌شد بدون برانگیختن امریکا به چنین هدفی رسید؟ این معضلی بود که ژاپنی‌ها را در طول ۱۹۴۰-۱۹۴۱ عذاب می‌داد.

برای گرفتن هند شرقی و بردن مواد خام آن جا به ژاپن، از نظر استراتژی می‌بایست جناح جنوب باختری اقیانوس آرام را از مخاطرهٔ هرگونه عملیات دریایی امریکا مصون داشت. دریاسالار یاماموتو، فرمانده کل نیروی دریایی ژاپن و طراح حمله به پرل هاربر، می‌دانست که در رویارویی با ایالات متحد برای ژاپن امید پیروزی

نهایی نیست، کما این که به نخست‌وزیر کشورش، کونویه، گفت: «من به سال دوم و سوم [جنگ] ابدأ اطمینان ندارم.» و چون یقین داشت که عملیات برضد هند شرقی هلند «منجر به آغاز فوری جنگ با امریکا می‌شود» به این فکر افتاد که با «ضربه‌ای مهلک» ایالات متحده را از پا درآورد و نقشه خود را عملی سازد. آن‌گاه با تسخیر آسیای جنوب شرقی، ژاپن منابع ضروری را برای جنگی طولانی به دست می‌آورد و سلطه خود را بر «منطقه رونق مشترک» مستقر می‌کند. بنابراین، او پیش‌نهاد کرد که ژاپن «در آغاز جنگ با حمله‌ای شدید ناوگان اصلی ایالات متحده را منهدم کند تا روحیه نیروی دریایی و مردم امریکا چنان ضعیف شود که دیگر بهبود نیابد.» <۲۸> این برآورد عجیب از مردی صادر می‌شد که در دانشگاه هاروارد درس خوانده بود و مدتی در سمت وابسته دریایی ژاپن در واشینگتن خدمت کرده بود و لذا با امریکا ناآشنا نبود.

برنامه‌ریزی برای این ضربه بی‌اندازه متهورانه و درهم‌شکنی ناوگان اقیانوس آرام ایالات متحده در پرل هاربر، در ژانویه ۱۹۴۱ شروع شد ولی تصمیم نهایی در سراسر سال در گرومانورهای شدید میان دولت و نیروهای مسلح بود. مدافعان پیش‌دستی در وارد کردن ضربه وعده می‌دادند — البته نه چندان مطمئن — که این ضربه امکان هرگونه مداخله ایالات متحده را از بین می‌برد و امیدوار بودند که امکان عملیات جنگی بعدی آن کشور نیز به طور کلی منتفی شود. شکاکان می‌پرسیدند که اگر منتفی نشود، آن وقت چه؟ و دلیل می‌آوردند که ژاپن قادر نیست در جنگی طولانی برضد ایالات متحده پیروز شود و می‌گفتند حیات ملت را نمی‌توان با قمار به خطر انداخت. در طول این مباحثات صداهای هشداردهنده هیچ‌گاه خاموش نبود. نخست‌وزیر، شاه‌زاده کونویه، استعفا کرد، هریک از فرماندهان چیزی می‌گفت، مشاوران مردد بودند و امپراتور افسرده و دل‌تنگ، و وقتی پرسید آیا پیروزی حاصل از این حمله غافل‌گیرکننده به پای پیروزی حمله غافل‌گیرکننده به پورت آرتور در جنگ روس و ژاپن خواهد رسید، دریاسالار ناگانو، رئیس ستاد نیروی دریایی، پاسخ داد اصلاً از کجا معلوم که ژاپن پیروز شود. <۲۹> (این سخن، در گفت‌وگو با امپراتور، ممکن است نوعی کرنش تشریفاتی و شکسته‌نفسی شرقی بوده باشد، ولی این در لحظه‌ای چنان خطیر بعید می‌نماید.)

در این جو شکست و تردید چرا اقدامی چنان مخاطره‌آمیز به تصویب رسید؟ تا اندازه‌ای به این جهت که تلاش‌های ژاپن برای تهدید و ارباب همه بی‌ثمر مانده بود و

ی‌اس حاصل از آن روحیه «یا مرگ یا پیروزی» را به بار آورده بود و مقامات کشوری، مانند صدراعظم بتان در آلمان، در مانده و ناتوان تسلیم نظامیان شدند. از این گذشته، حالت لاف و گزاف قدرت‌های فاشیستی را نیز که هیچ فتحی را محال نمی‌دانستند نباید نادیده گرفت. ژاپن عزمی محکم و سهمگین به جنگ جزم کرده بود و در حقیقت پیروزی‌های خارق‌العاده‌ای هم به دست آورد، از جمله تسخیر سنگاپور و خود ضربه پرل هاربر که در نتیجه آن چیزی نمانده بود ایالات متحد دست و پای خود را گم کند. علت این که ژاپن به چنین خطری تن داد علی‌الاصول این بود که یا بایست پیش می‌رفت یا با وضع موجود می‌ساخت، و حالت دوم را هیچ‌کس نمی‌خواست یا از نظر سیاسی جرئت نداشت توصیه کند. فشارهای ارتش تجاوزگر در چین و طرف‌دارانش در داخل کشور در طول عمر یک نسل چنان همه را در ژاپن متفق‌القول کرده بود و ایجاد نوعی امپراتوری ناممکن را هدف ژاپنی‌ها ساخته بود که عقب‌نشینی از آن دیگر میسر نبود. ژاپن زندانی فزون‌طلبی بیش از حد خود شده بود.

استراتژی دیگری می‌توانست این باشد که سراغ هند شرقی هلند برود ولی به ایالات متحد دست نزنند. این استراتژی عاملی مجهول پشت سر ژاپن برجا می‌گذاشت، ولی عامل مجهول بهتر از دشمن مسلم می‌بود، خاصه دشمنی بالقوه بسیار برتر از خود او. حساب غلط شگفت‌انگیز آن بود که در زمانی که دست کم نیمی از ایالات متحد آمریکا به شدت انزواطلب بود، یگانه چیزی که می‌توانست مردم آمریکا را متحد سازد و تمامی ملت را به پیکار برانگیزد همان کاری بود که ژاپنی‌ها کردند. در ماه‌های پیش از پرل هاربر، دو دستگی در آمریکا چنان عمیق بود که تجدید قانون یک سال خدمت نظام وظیفه با اکثریت یک رأی — تنها یک رأی — در کنگره به تصویب رسید. واقعیت این است که ژاپن می‌توانست بدون خطر وارد شدن آمریکا به جنگ هند شرقی را بگیرد. هیچ‌گونه حمله به مستعمرات هلند یا بریتانیا یا فرانسه، ایالات متحد را به جنگ نمی‌کشاند. تهاجم به خاک آمریکا درست چیزی بود — و تنها چیزی — که می‌توانست موجب این امر شود. ژاپن ظاهراً هرگز حساب نکرده بود که حمله به پرل هاربر ممکن است به جای تخریب روحیه به همبستگی ملت برای پیکار منتج شود. این خلأ عجیب در استنباط و فهم نتیجه چیزی بود که شاید بتوان آن را بی‌خبری فرهنگی خواند، که غالباً یکی از ارکان بی‌خردی است. (این جهل

در هر دو طرف وجود داشت، در مورد ژاپن حیاتی بود). ژاپنی‌ها در داوری درباره آمریکا قیاس به نفس کردند و گمان بردند که دولت آمریکا هم می‌تواند هر وقت اراده کند ملت خود را به جنگ بکشاند، همان‌گونه که دولت ژاپن می‌توانست و در حقیقت کرد. ژاپن، خواه از سر جهل یا حساب غلط یا بی‌پروایی محض، به خصم درست آن ضربه‌ای را زد که برای برانگیختن او به دشمنی با عزم جزم و هدف راسخ ضروری بود. موقعیت به وضعیت آلمان در سال‌های ۱۹۱۶-۱۹۱۷ بسیار شباهت داشت، جز این که ژاپن عمیقاً آلوده جنگ نبود و تازه نبرد را آغاز می‌کرد. زمام‌داران در هر دو کشور حیات ملت و جان مردم خود را در گرو قماری نهادند که بسیاری از آنان واقف بودند، در درازمدت، قطعاً بُرد ندارد. انگیزه ایشان کوشش مقاومت‌ناپذیر سلطه و اقتدار، جلوه‌های عظمت، و نیز آرزو و طمع بود.

از مواردی که تاکنون بیان شد این اصل نتیجه می‌شود که بی‌خردی زاده قدرت است. از تکرار مکرر گفتار لرد آکتون همه می‌دانیم که قدرت فاسد می‌کند. اما کمتر توجه داریم که قدرت بی‌خردی نیز می‌آورد، و قدرت آمرانه اغلب باعث نقص تفکر می‌شود؛ و هر چه اعمال قدرت افزایش یابد احساس مسئولیت در قبال آن بیشتر رنگ می‌بازد. احساس کلی مسئولیت در اعمال قدرت بدین معناست که باید تا حد امکان عاقلانه در جهت منافع کشور و شهروندان حکومت کرد. یکی از تکالیفی که باید در این رهگذر به جا آورد هشیار و مطلع ماندن است، و نیز به اطلاعات توجه کردن، و رأی و ذهن را باز نگه داشتن، و در برابر افسون موزیانه خشک مغزی مقاومت ورزیدن. اوج هنر حکمرانی این است که ذهن چنان باز باشد که دریابد فلان سیاست به جای سود زیان می‌آورد، و شخص اعتماد به نفس لازم را داشته باشد که به این امر اذعان کند، و عقل کافی که مشی پیشین را وارونه گرداند.

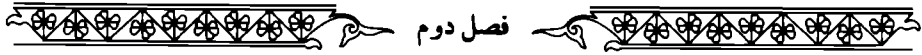
خط‌مشی فاتحان جنگ جهانی دوم — برخلاف پیمان ورسای و غرامت‌های جنگ جهانی اول — نمونه بارزی از تجربه‌آموزی و کاربست آموخته‌ها بود — فرصتی که کمتر دست می‌دهد. اشغال ژاپن، بنا بر سیاستی که پس از تسلیم آن کشور در واشینگتن اتخاذ شد و به تصویب متفقین رسید و عمدتاً به دست امریکایی‌ها انجام پذیرفت، عملکردی شایان توجه از خویش‌داری و میانه‌روی نیروی مظفر و هوشمندی سیاسی

و بازسازی کشور و ایجاد تغییر توأم با خلاقیت بود. با ننگه‌داری امپراتور در رأس دولت، از هرج و مرج سیاسی ژاپن جلوگیری شد و بدین سان زمینه فرمانبری از ارتش اشغال‌کننده و قبول رضایی عجیب رام و هموار فراهم آمد. از خلع سلاح، از پیاده کردن ماشین جنگی و محاکمه جنایت‌کاران جنگی برای یافتن مقصران که بگذریم، هدف برقراری آزادی سیاسی و اقتصادی، حکومت قانونی از راه انتخابات، درهم شکستن کارتل‌ها و انجام اصلاحات ارضی بود. قدرت مؤسسه‌های صنعتی بزرگ ژاپن مآلاً خلل ناپذیر از آب درآمد، اما دموکراسی سیاسی که معمولاً با امریه حاصل نمی‌شود و باید آهسته آهسته و در نتیجه تلاش و مبارزه در طی قرون گام به گام به دست آید، با موفقیت منتقل و به طور کلی برگزیده شد. ارتش اشغالگر نه مستقیماً بلکه از طریق دوایر واسطه با وزارت‌خانه‌های ژاپنی حکومت می‌کرد. پاک‌سازی مأموران سابق، کارمندان زیر دست آن‌ها را سر کار آورد، که چه بسا اساساً با پیشینیان خود فرقی نداشتند اما مستعد پذیرش تغییر بودند. آموزش و پرورش و کتاب‌های درسی مورد بازنگری قرار گرفت، مقام و موقع امپراتور تعدیل یافت و نمادی شد «منبعث از اراده مردمی که دارای حق حاکمیت‌اند.»

خطاهایی روی داد، به ویژه در سیاست نظامی. طبیعت قدرت مدار جامعه ژاپنی دوباره نشست کرد. با این وصف، نتیجه بر روی هم سود بخش و عاری از انتقام‌جویی بود، و این امیدوارکننده است و نشان می‌دهد که خردمندی در حکومت تیری است که بشر هنوز در ترکش دارد، حیف که کم به کارش می‌برد. <۲۰>

صفحات بعدی این کتاب مصروف بازگویی داستانی آشناست که — بدبختانه برای بشر — هم‌چنان ادامه دارد. آنچه بی‌خردی یک سیاست را محرز می‌کند نتیجه غایی آن نیست. سوء حکومت در درازمدت همواره زیانمند به حال مردم است، ولی ممکن است نظام را موقتاً نیرو ببخشد. سوء حکومت وقتی بی‌خردی محسوب می‌شود که در سیاستی آشکارا غیر عملی یا بی‌ثراحمقانه لجاجت ورزیم. ولابد نیازی هم به گفتن نیست که مسبب بررسی حاضر و فوراً این مشکل در زمان ماست.

نمونه آغازین : اسب چوبین تروا

مشهورترین داستان جهان غرب، نمونه آغازین همه روایت‌های تعارض بشر، حماسه جمیع آدمیان و کلیه ادوار از زمانی که انسان سواد خواندن و نوشتن پیدا کرد — و شاید هم پیش از آن — دربرگیرنده افسانه‌ای است، واجد یا فاقد مأخذ تاریخی، درباره اسبی چوبین.

درون مایه تمامی ادبیات و هنر بعدی، از تراژدی دل‌خراش زنان تروا نوشته ائوریپیدس تا آثار یوجین اونیل و ژان ژیرودو و حتی نویسندگان مسحور و مفتون دوران ما، از جنگ تروا گرفته شده است که از طریق آیناس،^۱ بنیان‌گذار افسانه‌ای رُم و دنباله‌ای که ویرژیل شاعر رومی بر داستان تروا سرود، حماسه ملی آن سرزمین را پدید آورد، و در قرون وسطا محبوب داستان‌سرایان بود، و ویلیام ککستن موضوع نخستین کتاب چاپی زبان انگلیسی را از آن گرفت،^۲ و چاسر (و بعدها شکسپیر)، اگر نگوییم خود حکایت، دست‌کم صحنه ترویلوس و کرسیدا را مدیون آن‌اند. راسین و گوته برای تجسم فداکاری رنج‌بار ایفیگنیا^۳ بسی کوشیدند. اودوسئوس^۴ سرگردان الهام‌بخش نویسندگان گوناگون از تنیسن گرفته تا جیمز جویس بوده است. کاساندر^۵ و الکتر^۶ انتقام‌جو، قهرمانان نمایش‌نامه‌ها و ابراهای آلمانی شده‌اند. از هنگامی که جورج چپمن^۷ در دوران ملکه الیزابت اول، نخست این گنجینه زر را گشود، حدود سی و پنج شاعر و دانشمند به ترجمه انگلیسی آن دست زده‌اند. نقاشان بی‌شماری به صحنه داوری پاریس دل باخته‌اند، و شمار شاعرانی که تسلیم افسون زیبایی هلنه^۸ شده‌اند از حساب بیرون است.

تجربه آدمی یک سره در حکایت تروا، یا ایللیوم، فشرده است، که هومر اول بار در حدود ۸۵۰-۸۰۰ پیش از میلاد آن را به حماسه درآورد. ^{۱۰} گرچه انگیزنده ماجرا خدایانند، ولی آنچه خود داستان در مورد بشر به ما می‌آموزد، با وجود — یا شاید به سبب — قدمت و بدویت اوضاع و احوال، بنیادی است. بیست و هشت قرن در ژرفای ذهن و خاطرمان دوام آورده چون درباره خود ماست، به ویژه هنگامی که عقل‌مان را از دست می‌دهیم. داستان تروا، بنا به داوری قصه‌گوی دیگری، جان‌کاو پریوتیس، بازتابی است از «آنچه از آغاز تا انجام حیات انسان بر روی زمین به سر همگی ما آمده و هم‌اکنون می‌آید و خواهد آمد.» ^{۱۱}

تروا پس از ده سال نبرد بهبودی و بی‌حاصل و شرافتمندانه و رذیلانه و پرنیرنگ و تلخ و رشک‌آمیز و گه‌گاه دلیرانه عاقبت سقوط می‌کند. اسب چوبین آخرین حربه‌ای است که برای گشودن شهر وارد داستان می‌شود. رویداد اسب نمودار پیروی از سیاست‌های مغایر با منافع خویش — علی‌رغم هشدارهای عاجل و چاره‌اندیشی‌های کارساز دیگر — است. نقل آن در این کهن‌ترین واقعه‌نگاری مغرب‌زمین می‌رساند که تعقیب این‌گونه سیاست‌ها خوی دیرین و فطری بشر است. داستان ابتدا، نه در ایلیاد که پیش از اوج جنگ پایان می‌پذیرد بلکه در اودیسه، از زبان شاعر ناپینا دمودوکوس ^{۱۱} بیان می‌شود. شاعر به دستور اودوستوس شرح ماجرا را به جمعی که در کاخ الکتینوتوس ^{۱۲} گرد آمده‌اند باز می‌گوید. با وجود تمجید سرشار اودوستوس از قریحه داستان‌سرایی شاعر، قصه تا حدی به اجمال نقل شده است، گویی واقعیات اصلی را همه خوب می‌دانند. در جای دیگر منظومه، هلنه و مینائوس، ^{۱۳} دو تن از حاضران، در یک خیال‌پردازی به ظاهر ناممکن، و همچنین خود اودوستوس، جزئیات کوچک دیگری به داستان می‌افزایند. ^{۱۴}

اسب چوبین پس از آن که به دست هومر از مه تیره خاطرها درآید، بی‌درنگ قوه تخیل نسل‌های دوسه سده بعدی را ربود و به آن‌ها الهام بخشید تا ماجرا را طول و تفصیل دهند و در یکی از چشمگیرترین حوادث سراسر حماسه چهره لائوکوئون ^{۱۵} را بدان بیفزایند که مهم و شایان توجه است. این شخص نخست در تاراج ایللیوم نوشته آرکتینوس میلوسی ظاهر شد که احتمالاً حدود یک قرن پس از هومر به رشته تحریر درآمد. لائوکوئون تجسم ندای هشداردهنده و نقش بارز او محور داستان اسب در همه

روایت‌های بعدی است. <۱۶>

داستان کاملِ حربه‌ای که سرانجام سقوط تروا را پیش آورد، به صورتی که ما می‌دانیم، در آئینشید ویرزیل شکل گرفت، که بیست سال پیش از میلاد به اتمام رسید. ماجرا در این هنگام روایت‌های گردآمده در بیش از یک هزار سال را دربر می‌گرفت. این روایت‌های گوناگون که از نواحی جغرافیایی مجزای جهان یونان باستان برخاسته بود پراز اختلاف و تباین است. افسانه‌های یونانی سخت ضد و نقیض است. رویدادها ضرورتاً با منطق حکایت نمی‌خوانند، انگیزه و رفتار اغلب باهم سازگار نیستند. بدین سبب داستان اسب چوبین را باید همان‌گونه که هست بپذیریم، همان‌گونه که آئیناس آن را برای دیدو <۱۷> دل‌باخته خود بازگفت، همان‌گونه که پس از بازنگری و شاخ و برگ‌های جانشینان لاتینی به قرون وسطا و از راه قصه‌گویان آن زمان به ما رسیده است.

سال نهم نبرد نافرجام در دشت و هامون ترواست. یونانیان شهر پریاموس شاه <۱۸> را محاصره کرده‌اند. خدایان سخت درگیر جنگ‌اند زیرا ده سال پیش پاریس، <۱۹> شاه‌زاده تروا، سیب زرین جایزه زیبایی را به آفرودیته <۲۰> الهه عشق داد، و خشم هرا <۲۱> و آتنه <۲۲> را برانگیخت. آفرودیته به پاریس قول داده بود که اگر جایزه را به او بدهد، زیباترین زن جهان را نصیبش کند، که این نوعی تقلب بود (ولی از خدایان اولمپی ساخته و پرداخته بشر جز این هم انتظاری نمی‌رفت). در نتیجه، پاریس، به طوری که همه می‌دانند، هلنه همسر منلائوس پادشاه اسپارت را ربود، و اتحادیه‌ای به سرکردگی برادر پادشاه، آگاممنون رهبر یونان، تشکیل شد که زن را به شوهر بازگردانند. تروا امتناع ورزید و جنگ درگرفت. <۲۳>

خدایان در جنگ جانب این یا آن را می‌گیرند، حب و بغض دارند، نیرومند ولی سست‌عهندند، ساحرانه صورت‌های ذهنی فریبنده در آئینه خیال آدمیان می‌آفرینند، برای ارضای امیال خویش سرنوشت نبرد را تغییر می‌دهند، به نجوا سخن می‌گویند، حقه می‌زنند، تقلب می‌کنند، و حتی موقعی که یونانیان می‌خواهند دست بردارند و به خانه برگردند، جنگاوران را هم چنان گرفتار یک‌دیگر نگاه می‌دارند — و جنگ می‌باید و قهرمانان می‌میرند و میهن زجر می‌بیند. پوسیدون، فرمانروای دریاها، که

می‌گویند همراه آپولون <۲۲> تروا و باروهای آن را ساخت، برضد تروایی‌ها برمی‌خیزد چون که نخستین پادشاه آن‌ها اجرت کار او را نداده بود و مردم آن‌جا یکی از کاهنان کیش وی را سنگسار کرده بودند. <۲۵> (گناه کاهن این بود که برای برخیزاندن موج‌ها در برابر تهاجم یونانیان از ایثار قربانی فروگذار کرده بود). از سوی دیگر، آپولون، حامی دیرین تروا، هنوز هوادار آن است، خاصه که آگاممنون دختر یکی از کاهنان او را برای همبستری خود ریوده و او را سخت خشمگین ساخته است. آتنه، فعال‌ترین و پرنفوذترین همه خدایان، بخشایش در کارش نیست و مخالف تروا و موافق یونان است و علت امر چیزی نیست مگر همان توهین اولیه پاریس. زئوس، فرمانروای اولمپ، کمابیش بی‌طرف است و هرگاه که خانواده پنهان‌وار او دست به دامنش می‌شوند، توانایی دارد نفوذ خود را بر یکی از دو طرف اعمال کند.

تروا غرق یأس و غضب و سوگوار مرگ هکتور <۲۶> است. آخیلئوس <۲۷> [یا آشیل] او را کشته است و جسدش را از مج پاه به پشت ارابه جنگی خود بسته و در میان گرد و خاک و حشیانه سه بار گرداگرد باروی شهر می‌گرداند. وضع یونانی‌ها هم خیلی بهتر نیست. پهلوان بزرگ‌شان، آخیلئوس خشمگین‌را، پاریس با تیری زهرآگین به پاشنه آسیب‌پذیرش از پای درمی‌آورد. زره او را که می‌بایست به شایسته‌ترین فرد یونانی اعطا شود، به جای آياس <۲۸> که دلاورترین یونانیان است به اودوسئوس می‌دهند که خردمندترین و زیرک‌ترین ایشان است، و آياس که غرورش جریحه‌دار شده از فرط ناراحتی خود را می‌کشد. یارانش نیز روحیه خود را می‌بازند، و بسیاری از لشکریان یونانی مصلحت را در بازگشت می‌بینند، ولی آتنه رأی آن‌ها را می‌زند. به توصیه او، اودوسئوس پیش‌نهاد می‌کند یک حیلۀ جنگی دیگر به عنوان آخرین تلاش برای تسخیر تروا به کار برده شود، بدین ترتیب که اسبی چوبین بسازند چنان بزرگ که بیست یا پنجاه (و در برخی روایات، سیصد) مرد مسلح در درون آن پنهان شوند. <۲۹> برطبق نقشه او، بقیه سپاهیان باید وانمود کنند که از راه دریا به میهن بازگشته‌اند، حال آن‌که در واقع کشتی‌های خود را پشت جزیره تندوس مخفی کرده‌اند. هم‌چنین باید برتنه اسب چوبی بنویسند که این اسب را یونانیان نذر آتنه کرده‌اند به امید آن‌که به یاری او صحیح و سالم به وطن بازگردند. اسب در نظر تروایی‌ها حیوانی مقدس است و این پیکره برای برانگیختن آن‌ها به تکریم تعبیه شده است بدین امید که

شاید به جنب و جوش افتند و آن را به معبد آتنه در داخل شهر ببرند. اگر چنین کنند پرده مقدسی که گفته می‌شود حایل و حافظ شهر است از هم می‌گسلد، <۲۰> یونانیان نهانی از اسب بیرون می‌آیند، علامت می‌دهند و یاران خود را فرامی‌خوانند، دروازه‌ها را به روی آن‌ها می‌گشایند، و این واپسین فرصت را مغتم می‌شمارند.

آتنه در خواب بر شخصی به نام ایپوس ظاهر می‌شود و دستور ساختن اسب را می‌دهد، <۲۱> و به پیروی از فرمان و یاری «هنر الهی»، او، «ابزار فریب» در ظرف سه روز تکمیل می‌شود. اودوسئوس رهبران مردد و شماری از دلاورترین سربازان را ترغیب می‌کند که شب هنگام با نردبان طنابی وارد اسب شوند و «بینابین پیروزی و مرگ» <۲۲> در آن جای گیرند.

سپیده‌دم فردا، گشتی‌های تروایی می‌بینند محاصره تمام شده، دشمن رفته، و تنها پیکری عجیب و مهیب پشت دروازه شهر باقی مانده است. پریاموس و رایزنان او برای واری بیرون می‌آیند و گفت‌وگویی تشویش‌آمیز درمی‌گیرد که در آن اتفاق رأی حاصل نیست. یکی از مهران به نام تومویس آنچه را بر پیکر اسب نوشته‌اند جدی می‌گیرد و پیش‌نهاد می‌کند اسب را به معبد آتنه در داخل ارگ ببرند. کاپوس، یکی دیگر از ریش‌سفیدان که عقلش بیش از دیگران است، مخالفت می‌ورزد و می‌گوید آتنه مدت‌هاست طرف یونانیان را می‌گیرد و صلاح تروایی‌هاست که هدیه نذری‌نمای آنان را بی‌درنگ بسوزانند یا با تبرزین‌های برنجی آن را بشکنند و بینند چه در شکم دارد. پس این‌جا به گزینه عملی دیگری برمی‌خوریم در برابر گزینه نخست، <۲۳>

پریاموس دودل است، و از بی‌حرمتی به هدیه آتنه بیمناک، پس تصمیم می‌گیرد اسب را به درون شهر بیاورد، اما اشکال این است که دیوار شهر را باید شکافت یا، به روایت دیگر، سنگ سردروازه اسکیان را برداشت تا بتوان آن را داخل آورد. این نخستین علامت مشنوم است، چون پیشگویی شده که هرگاه سردراسکیان برداشته شود، تروا سقوط می‌کند. <۲۴>

صداها ی هیجان‌زده‌ای از میان مردمی که گرد آمده‌اند بلند می‌شود که «بسوزانیدش! از بالای صخره به دریا پرتابش کنید! دو پاره‌اش کنید.» <۲۵> غریب مخالفان نیز به همین‌سان به هواست، این‌ها پیکره را مقدس می‌پندارند و خواهان حراست آن‌اند. در این گیر و دار مداخله شگفتی روی می‌دهد. لائوکوئون، کاهن معبد آپولون،

دوان دوان از ارگ فرامی‌رسد و هراسان فریاد برمی‌دارد که «بدبخت‌ها، مگر دیوانه شده‌اید؟ خیال می‌کنید دشمن رفته؟ مگر ممکن است تحفه یونانی‌ها خالی از خیانت باشد؟ شهرتِ اودوسئوس فراموش‌تان شده است؟»:

یا یونانی‌ها در این هیولا پنهان‌اند،
یا این گونه‌ای خدعه جنگی، جاسوس یا ابزار حرب است،
تا بر شهر بتازند. نیرنگی در کار است،
ترواییان! بدان اعتماد مورزید،
این اسب را هرچه هست باور مدارید،
من از یونانی‌ها بیمناکم، حتی هنگامی که پیشکش می‌آورند. <۲۶>

پس از این هشدار که در طول قرون طنین افکنده، لائوکوئون نیزه خود را با تمام قوا به اسب می‌زند. نیزه بر پهلوی اسب می‌نشیند و به لرزه درمی‌آید و صدای ناله‌های نفوس هراسیده از درون برمی‌خیزد. چیزی نمانده بود که این ضربه چوب را بشکافد و روشنایی به داخل راه یابد، اما تقدیر یا خدایان نیزه را کُند کردند؛ وگرنه تروا، همان‌گونه که آیناس بعداً می‌گوید، هنوز بر سر پا بود.

درست موقعی که لائوکوئون اکثر مردم را متقاعد ساخته است، نگهبانان کشان‌کشان سینون را می‌آورند. سینون به ظاهر یونانی وحشت‌زده‌ای است که وانمود می‌کند اودوسئوس از سر خصومت او را پشت سر جا گذاشته، ولی عقب ماندن او از قافله در واقع جزئی از نقشه اودوسئوس است. پریاموس از او می‌خواهد که حقیقت را درباره اسب چوبین بگوید، و سینون سوگند می‌خورد که اسب را یونانیان به راستی نذر آتیه کرده‌اند و عمداً چنین بزرگ ساخته‌اند تا تروایی‌ها نتوانند آن را به درون شهر ببرند، زیرا چنین کاری به معنی پیروزی نهایی تروایی‌ها خواهد بود. اگر تروایی‌ها اسب را ناپود کنند، خود را به فنا محکوم کرده‌اند؛ ولی اگر آن را به داخل برند، شهر خود را مصون و ایمن داشته‌اند.

داستان سینون رأی جمع را برمی‌گرداند، تروایی‌ها بین هشدار و اغوا در نوسان‌اند که اتفاقی هولناک می‌افتد و برای شان جای هیچ‌گونه تردید نمی‌ماند که لائوکوئون

برخطاست. درست وقتی که او مردم را برحذر می‌دارد که قصه سینون خدعه دیگری است که اودوسئوس در دهان او نهاده، چنبره‌هایی سیاه و غول‌آسا از میان امواج دریا برمی‌خیزد، دو مار مخوف از آب بیرون می‌آیند، و روی ماسه‌ها به پیش می‌خزند.

چشم‌های سوزان‌شان غرق خون و آتش بود،
زبان‌هایشان له‌له می‌زد
و برگرد دهان‌های پرنفیرشان می‌چرخید. <۲۷>

در حالی که جمعیت از وحشت برجا میخ‌کوب شده‌اند و به این منظره می‌نگرند، مارها یک‌راست می‌روند به سراغ لائوکوئون و دو پسر جوان او، و «نیش خود را در بدن بینوای آن‌ها فرو می‌برند»، <۲۸> دور کمر و گردن و بازوهای پدر حلقه می‌زنند، و در میان آه و فغان وحشت‌زده و محنت‌مرد، او را به هلاکت می‌رسانند. حاضران مرعوب شده‌اند و اینک تقریباً همه یقین کرده‌اند که این حادثه دل‌خراش کیفر لائوکوئون بود برای ضربه زدن و بی‌حرمتی به چیزی که از قرار معلوم واقعاً نذری مقدس بوده است. این مارها، که حتی شاعران باستان را به زحمت انداخته‌اند، توضیح‌پذیر نیستند؛ اسطوره نیز اسراری دارد که همیشه حل‌شدنی نیست. پاره‌ای راویان می‌گویند که پوسیدون به درخواست آتنه مارها را فرستاد تا ثابت کند که او هم مانند آن ایزدبانو به تروایی‌ها خصومت می‌ورزد. دیگران برآن‌اند که آپولون آن‌ها را فرستاد تا از خطر عاجل به اهالی تروا هشدار دهد (اگرچه، چون اثر معکوس بود، این توضیح به ظاهر گونه‌ای تناقض ذاتی دارد). به تعبیر ویرژیل، مسئول آتنه بود که می‌خواست تروایی‌ها داستان سینون را باور کنند و فنای خود را محتوم سازند، و در تأیید نظر خویش می‌گوید که مارها پس از واقعه در معبد آتنه پناه جستند. مسئله مارها چنان معضل بود که شماری از راویان زمان می‌گفتند که سرنوشت لائوکوئون با اسب چوبین ارتباط ندارد، بلکه سزای گناهی کاملاً جداگانه بوده است، زیرا لائوکوئون در برابر تمثال آپولون در پرستشگاه آن ایزد با زنش هماغوش شده و به معبد بی‌حرمتی کرده بود. خنیاگر نابینا در اودیسه از لائوکوئون بی‌خبر است، و به سادگی می‌گوید که استدلال پذیرفتن اسب می‌بایست فایق آید چون نابودی تروا مقدر بود، یا، به تعبیر ما، آدمی را

— در این جا به هیئت شهروندان تروا — عادت بر این است که از سیاست مغایر با منافع و مصالح خویش پیروی کند.

دخالت مارها امر واقعی تاریخی نیست که بتوان دلیل آن را توضیح داد؛ دستاورد تخیل است، یکی از نیرومندترین تخیلاتی که تاکنون به وصف درآمده است. این ماجرا از سنگ مرمر پریپچ و شکنج یکی از شاهکارهای بزرگ پیکره‌سازی کلاسیک را آفریده، صحنه‌ای چنان زنده و جان‌دار که انگار صدای ضجهٔ قربانیان هنوز شنیده می‌شود. پلینیوس مِهین <۲۱> وقتی مجسمه را در کاخ تیتوس <۲۰> امپراتور روم دید، آن را اثری خواند برتر از «هر آنچه هنر نقاشی و پیکره‌سازی خلق کرده است.» <۲۱> با این حال پیکره در مورد علت و اهمیت واقعه ساکت است. سوفوکلس بر مبنای مضمون لائوکوئون یک تراژدی نوشت که گم شده و اندیشه‌های او از دست رفته است. بقای این افسانه فقط می‌تواند یک چیز به ما بیاموزد: لائوکوئون به مجازات مرگ رسید چون حقیقت را دریافته بود و مردم را بدان هشدار داده بود.

پریاموس دستور می‌دهد برای کشاندن اسب به داخل شهر غلتک و طناب فراهم آورند، ولی هنوز هم نیروهایی ناشناخته می‌کوشند به تروا اعلام خطر کنند. در آستانهٔ دروازهٔ شهر اسب چهار بار متوقف می‌شود، و چهار بار از درون آن صدای برخورد فلز اسلحه به گوش می‌رسد، و با آن که این وقفه‌ها بدشگون است، تروایی‌ها «بدون پروا و مست هیجان» پیش می‌رانند و بی‌آن که از دریدن پردهٔ مقدس شهر بیمی به خود راه دهند، دیوار و دروازه را می‌شکافند چون تصور می‌کنند دیگر به حجاب و پرده‌ای نیاز ندارند. در روایت‌های بعد از آئینش بدشگونی‌های دیگری نیز آمده است: دودی آلوده به خون برمی‌خیزد، از چشم‌های پیکره‌های خدایان اشک سرازیر می‌شود، برج‌ها گویی از درد می‌نالند، ستاره‌ها را مه می‌پوشاند، گرگ‌ها و شغال‌ها زوزه می‌کشند، بوته‌های برگ بود در معبد آپولون می‌پژمرند و می‌خشکند، اما تروایی‌ها هشیار نمی‌شوند. تقدیر خوف از دل آن‌ها ربوده است «تا نابود گردند و به سزای خود رسند.» <۲۲>

آن شب جشن می‌گیرند، و آسوده خاطر عیش و نوش می‌کنند. در آخرین مهلت، زنگ خطر نهایی دیگری به صدا درمی‌آید. آپولون عاشق کاساندر را دختر پریاموس است، و در ازای وعدهٔ همخوابی، دختر را موهبت پیش‌گویی بخشیده است. ولی کاساندر را مصمم است دوشیزه بماند و به وعدهٔ همبستری وفا نمی‌کند، و خدای آزرده خاطر

بر موهبت خویش نفرینی می‌افزاید و مقدر می‌دارد که هیچ‌کس پیش‌گویی‌های دختر را باور نکند. ده سال پیش، هنگامی که پاریس اول بار با کشتی به اسپارت رفته بود، کاساندرای پیش‌گویی مقرون به حقیقت کرده بود که این سفر دریایی برای خاندان او بدبختی بار می‌آورد، اما پریاموس اعتنا نکرده بود. اینک دختر باز فریاد سر می‌دهد که «ای مردم بینوا! احمق‌های بیچاره! تقدیر شوم خویش را هیچ‌غی فهمید.» به آن‌ها می‌گوید با چیزی که «انهدام شما را درون خود دارد» بی‌فکر و شعور عمل می‌کنید. تروایی‌ها، مست و خندان به او می‌گویند «بیش از این بیهوده مگوی و دراز نفسی مکن.» دختر مانند همه غیب‌گویانی که سخنان‌شان نشنیده گرفته می‌شود، به خشم می‌آید، تبر و هیزمی شعله‌ور بر می‌گیرد و به سوی اسب چوبین می‌دود اما پیش از این که بدان برسد، وی را باز می‌دارند. <۲۳>

تروایی‌ها مست و خراب می‌خوابند. سینون پنهانی از تالار خارج می‌شود، دریچه اسب چوبین را باز می‌کند و او دوسئوس و یارانش بیرون می‌آیند. بعضی از اینان، از فشار عصبی و اضطراب، در تاریکی آن دخمه می‌گریستند و «زانوان‌شان می‌لرزید.» <۲۴> در شهر برانگنده می‌شوند و دروازه‌های دیگر را نیز می‌گشایند و سینون با مشعلی فروزان به کشتی‌ها علامت می‌دهد. نیروهای یونانی به هم می‌پیوندند و پیروزمندان و سبغانه به جان دشمن خفته می‌افتند، چپ و راست می‌کشند، خانه‌ها را می‌سوزانند، اشیای قیمتی را به یغما می‌برند، و به زن‌ها تجاوز می‌کنند. یونانی‌ها نیز به ضرب شمشیر تروایی‌ها به هلاکت می‌رسند، اما تفوق با مهاجمان است. همه‌جا خون تیره جاری است، اجساد مُثله شده زمین را پوشانده، از فراز آه و ناله زخمی‌ها و شیون زنان، صدای شکافتن آنچه در شعله‌ها می‌سوزد شنیده می‌شود.

فاجعه مطلق حکم فرماست و هیچ‌گونه بزرگ‌منشی یا رحم و شفقت تخفیفی در آن فرجام هولناک نمی‌دهد. پورهوس پسر آخیلئوس (که تئوبتولوس هم نامیده می‌شود) «دیوانه جنایت»، پولیتس کوچک‌ترین پسر مجروح و گریزان پریاموس را در یکی از راهروهای کاخ گیر می‌آورد و «از شوق وارد آوردن آخرین ضربت»، سر او را پیش چشم پدر از بدن جدا می‌کند. پریاموس سال خورده و واجب‌التکریم، ناتوان نیزه‌ای به سوی او پرتاب می‌کند، ولی خود در خون پسر می‌لغزد، و پورهوس او را هم می‌کشد. زنان و مادران شکست‌خورده‌گان را با خفت و خواری بیرون می‌کشند و با سایر غنایم

میان سرکردگان دشمن قسمت می‌کنند. هکابه شهبانوی تروا و همسر پریاموس به اودوسئوس می‌رسد، آندروماخه، همسر هکتور، نصیب پورهوس جانی می‌شود. کاساندر در معبد آتنه به عنف مورد تجاوز مردی قرار می‌گیرد به نام آیاس (غیر از آیاسی که پیش‌تر درباره‌ او سخن گفتیم). با دست‌های بسته و گیسوان پریشان او را بیرون می‌کشند تا به آگامنون هدیه دهند، ولی دختر سرانجام خود را می‌کشد تا تسلیم شهوت‌رانی او نشود. بدترین سرنوشت را دختر دیگر پریاموس، پولوکسنا، داشت. آخیلئوس زمانی خواستار این دختر بود و اینک روح آخیلئوس او را می‌طلبد و فاتحان دختر را بر سر مزار او قربانی می‌کنند. ترحم‌انگیزتر از همه سرنوشت استواناکس پسر کوچک هکتور و آندروماخه است که بنا به دستور اودوسئوس که می‌گوید فرزند ذکور هیچ قهرمانی نباید زنده بماند مبادا در صدد انتقام برآید، از فراز باروی شهر به زیر افکنده و کشته می‌شود. تروا را پس از تاراج، سوخته و ویران رها می‌کنند. کوه ایدا می‌نالد؛ رود کسانتوس می‌گرید.

یونانیان به میمنت پایان این جنگ طولانی سرود پیروزی سر می‌دهند، سوار کشتی‌ها می‌شوند، و زئوس را نیایش می‌کنند تا این به مهین بازگردند. ولی فقط تنی چند جان سالم به در می‌برند؛ بقیه گرفتار رنج و عذابی همسان قربانیان خویش می‌شوند تا تقدیر تعادل برقرار کند. آتنه از زنای به عنف در معبد خویش و بی‌حرمتی به آن، یا به جهت این‌که یونانیان سر مست پیروزی از نیایش او غفلت ورزیده‌اند، به خشم می‌آید و از زئوس می‌خواهد اجازه دهد آن‌ها را به سزای خود برساند، و با رعد و برقی که زئوس در اختیارش می‌نهد، دریا را توفانی می‌کند. کشتی‌ها خرد می‌شوند و به قعر دریا می‌روند یا به صخره‌ها می‌خورند و درهم می‌شکنند، کرانه‌های جزیره‌ها پراز شکسته پاره‌ها و دریا آکنده از جسدهای شناور است. آیاس دیگر نیز در میان غرق‌شدگان است؛ اودوسئوس از مسیر خود بیرون می‌افتد و کشتی شکسته و توفان زده او بیست سال آواره می‌شود؛ آگامنون همین‌که پا به خانه می‌گذارد به دست همسر بی‌وفا و معشوق او به قتل می‌رسد. پورهوس خون‌خوار را اورستس <۲۵> در معبد دلفی می‌کشد. شگفت آن‌که هلنه، مسبب همه ماجراها، صحیح و سالم در کمال زیبایی باقی می‌ماند، و شوهرش منلائوس که دل‌باخته اوست او را می‌بخشد و زن دوباره صاحب همسری تاج‌دار و خانه و زندگی و نیک‌بختی می‌شود. آینئاس نیز می‌رهد، زیرا پس از

نبرد، بنا به وظیفه فرزندی، پدر سال خورده‌اش را بردوش می‌کشد و می‌برد، و آگاممنون به او اجازه می‌دهد به اتفاق پیروانش سوار کشتی شود و برود، و دست تقدیر عاقبت او را به روم می‌رساند. بشر خوش دارد ببیند که در تاریخ دست به دست سپرده می‌شود و هیچ جنایتی بی‌مکافات نمی‌ماند. بدین قرار، یکی از بازماندگان جنگ تروا [یعنی آیناس] دولت شهری بنیان می‌گذارد [یعنی روم] که برفاتحان تروا در آینده چیره می‌شود. <۲۶، ۲۷>

در پس حماسه تروا چه اندازه واقعیت نهفته است؟ همان‌گونه که می‌دانیم، باستان‌شناسان در کرانه آسیای هلیسپونت، یا داردانل کنونی، رو به روی گالیولی، نه طبقه سکونتگاه کهن از زیر خاک در آورده‌اند. این جا محل تقاطع راه‌های بازرگانی عصر مفرغ و طبعاً مستعد دستبرد و تاراج بوده است. وجود طبقه‌های مختلف گواه انهدام و بازسازی مکرر آن است. طبقه «۷-الف» که در آن جا قطعات طلا و آلات و ابزارهای دیگر شهری سلطنتی به دست آمده و نشانه‌هایی نیز از تخریب و وحشیانه را به دست بشر نشان می‌دهد، همان تروای پریاموس شناخته شده است، و سقوط آن را نزدیک پایان عصر مفرغ یعنی حدود ۱۲۰۰ پیش از میلاد می‌دانند. کاملاً امکان دارد که به علت تعارض بلندپروازی‌های بازرگانی و دریایی یونان و تروا، رهبر جوامع چندگانه شبه جزیره یونان متحدانی برای خود فراهم آورده و به اتفاق آنان دست به حمله به شهر آن سوی تنگه زده باشد. ربودن هلنه، چنان‌که رابرت گریوز <۲۸> حدس می‌زند، شاید به راستی به تلافی تاخت و تازهای پیشین یونان بوده است.

این دوران موکنایی یونان است، روزگاری که آگاممنون، پسر آترئوس پادشاه موکنای، در دژ «دروازه شیر» سلطنت می‌کرد. بقایای تیره‌رنگ این عصر هنوز بر تپه‌ای در جنوب کورینتوس (یا کورنت) سرپا ایستاده است، و گل‌های شقایقی در آن جا می‌روید آن چنان سرخ که گویی تا ابد به خون خاندان آترئوس آغشته است. تقریباً همزمان با سقوط تروا، اما شاید در طول مدتی درازتر، سیادت موکنای و هم‌پیمانش کنوسوس در جزیره کرت احتمالاً به علتی دیگر به طور قهرآمیز پایان یافت. از زمانی که کتابت این مردم (موسوم به Linear B) در خرابه‌های کنوسوس به دست آمد و معلوم شد که شکل اولیه‌ای از زبان یونانی است پی بردیم که در فرهنگ موکنایی خواندن

و نوشتن وجود داشته است.

دوران پس از سقوط موکنای خلأ تیره و تاری است به مدت تقریباً دو قرن که از منته تاریخ یونان نامیده می‌شود و تنها از راه آلات و ابزار و سفال‌های باقی‌مانده شناخته شده است. به دلایلی نامعلوم، کتابت ظاهراً به کلی از بین رفت، ولی شرح قهرمانی‌های نیاکان عصر پهلوانی باستان آشکارا نسل به نسل و سینه به سینه نقل می‌شده است. با رسیدن دوری‌ها از شمال در حدود قرن دهم پیش از میلاد رونق و آبادی شروع می‌شود و سراینده جاودانی یونان در پرتو آن می‌شکفد و حماسه او از قصه‌های آشنا و افسانه‌های مردمش جویدار ادبیات مغرب‌زمین را روان می‌سازد. تصویر ما از هومر معمولاً شاعر را در حال خواندن سروده‌های حماسی خویش به همراهی چنگ نشان می‌دهد، اما ۱۶۰۰۰ مصرع ایللیاد و ۱۲۰۰۰ مصرع اودیسه را بی‌گمان یا خود او نوشته یا به کاتبی املا کرده است. متن این شعرها مسلماً در دسترس سرایندگان دوسه سده بعدی بوده است، و اینان موادی از سنت شفاهی برگرفتند و در قصه‌های متمم داستان تروا — شکاف‌های روایت هومر را پر کردند. فداکاری ایفینگیا، پاشنه آسیب‌پذیر آخیلیئوس، آمدن پنتسیلیا ملکه آمازون به یاری تروا و بسیاری حوادث فراموش‌نشده دیگر متعلق به سروده‌های دوران پس از هومر است که اصل آن‌ها مفقود شده و از طریق خلاصه‌های فراهم‌آمده در قرن دوم میلادی به ما رسیده است. قبرسیه، که وجه تسمیه آن ظاهراً قبرس موطن نویسنده است، کامل‌ترین و قدیمی‌ترین این‌هاست؛ بعد تاراج ایللیوم نوشته آرکتینوس و ایللیاد کوچک سروده شاعری از لیبوس و جز این‌ها. آن‌گاه، شاعران غزل‌سرا و سه تن تراژدی‌نویس بزرگ یونان مضمون داستان تروا را گرفتند و مورخان آن سرزمین درباره شواهد به بحث پرداختند. نویسندگان لاتینی، خواه پیش از ویرژیل و به ویژه بعد از او، داستان را شاخ و برگ بیشتری دادند، و چشم‌های جواهر نشان اسب چوبین و افسانه‌های زیبای دیگر را بدان افزودند. به قرون وسطا که می‌رسیم، دلاوران تروا و ماجراهایشان شکوهمندانه فرسینه‌ها و وقایع‌نگاری‌های آن روزگار را پر می‌کنند و تمایز تاریخ و افسانه از بین می‌رود. هکتور یکی از بزرگان نُه‌گانه می‌شود و در ردیف یولیوس قيصر و شارلمانی جای می‌گیرد.

پاوسانیاس، جهان‌گرد و جغرافی‌دان لاتینی‌زبانی که کنج‌کاوی مورخان حقیقی را

داشت و کتاب توصیف یونان را در سدهٔ دوم میلادی نگاشت. ریشهٔ تاریخی اسبِ چوبین را بررسی کرده است. به زعم او، اسب چوبین می‌بایست نوعی «ماشین جنگی» یا منجنیق باشد چون، بنا به استدلال او، اگر داستان را به مفهوم ظاهری آن بگیریم باید به تروایی‌ها نسبت «بی‌خردی کامل» بدهیم.^{۲۹} این موضوع هنوز در قرن بیستم هم پرسش برمی‌انگیزد. اگر آن منجنیق به راستی نوعی دژکوب بوده چرا یونانی‌ها چنین استفاده‌ای از آن نکردند؟ اگر نوعی نهانگاه بود که مهاجمان را به پای دیوار می‌رساند، در این صورت تروایی‌ها مرتکب بی‌خردی بزرگ‌تری شدند که پیش از گشودن و معاینهٔ محتویاتش آن را به داخل بردند. و همین طور می‌توان تا ابد به فرضیه پردازی ادامه داد. واقعیت آن است که اگرچه در آثار باستانی آشور تصویر چنین ابزاری دیده می‌شود، هیچ گواهی در دست نیست که در دورهٔ موکنایی یا در عصر هومر هیچ‌گونه منجنیقی در جنگ‌های یونان به کار رفته باشد. ولی پائوسانیاس به فرض هم که می‌دید برخلاف توالی و ترتیب زمان سخن می‌گوید، باز هم بیمی به خود راه نمی‌داد، چون در زمان او، و در واقع تا مدت‌ها بعد، کاملاً عادی بود که گذشته را در جامه و به شکل حال بنگرند.

در جنگ‌های هزارهٔ دوم (۲۰۰۰ تا ۱۰۰۰) پیش از میلاد که شامل سدهٔ عموماً مورد توافق جنگ تروا نیز می‌شود، در سرزمین‌هایی که در تورات سخن از آن‌ها به میان می‌آید به هنگام محاصرهٔ موضعی که دیوار یا استحکامات داشتند خدعه و نیرنگ به طور مسلم به کار می‌رفت. سپاه مهاجم اگر نمی‌توانست با زور رخنه کند، به تزویر دست می‌زد، و تدبیری به کار می‌برد تا اعتماد مدافعان را جلب کند. یکی از مورخان نظامی می‌گوید که «صرف وجود افسانه‌ها دربارهٔ تسخیر شهرها از راه حیلۀ جنگی خود گواه است بر هسته‌ای از حقیقت.»^{۵۰}

هرودوت در مورد اسب چوبین خاموش است و در قرن پنجم پیش از میلاد رفتار تروایی‌ها را بسی بیش از هومر عقلانی می‌داند. هرودوت بر مبنای آنچه در تحقیقات خود از کاهنان مصری شنیده است می‌نویسد که هلنه در سراسر جنگ اصلاً در مصر بود نه در تروا، و توضیح می‌دهد که پس از آن که پاریس او را از اسپارت ربود، کشتی آن‌ها را باد از مسیر خارج کرد و در مصر به خشکی رسانید و او همان جا ماند. پادشاه محل که از عمل پاریس، یعنی ربودن نامردانهٔ همسر میزبان خود، برآشفته بود، به او

دستور داد آن‌جا را ترک گوید، و شیخ هلنه بود نه خود دختر که با او به تروا رفت. هرودوت استدلال می‌کند که چنانچه خود هلنه در تروا بود، پریاموس و هکتور حتماً او را تحویل یونانی‌ها می‌دادند و آن همه مرگ و مصیبت تحمل نمی‌کردند، زیرا یقیناً «چنان شیفته» دختر نبودند که به خاطر او یا به خاطر پاریس، که چندان محبوب خانواده هم نبود، زیر بار آن همه بدبختی بروند. <۵۱>

این ندای خرد است. ولی هرودوت که پدر تاریخ است می‌بایست بداند که خرد به ندرت در حیات آدمی که موضوع علم اوست عامل تعیین‌کننده است. هرودوت در ادامه بحث می‌گوید که تروایی‌ها به فرستادگان یونانی اطمینان دادند که هلنه در تروا نیست، ولی کسی حرف آن‌ها را باور نکرد چون خدایان خواستار جنگ و ویرانی تروا بودند تا نشان دهند که ستم بزرگ کیفر بزرگ دارد. هرودوت که در پی کشف معنای این افسانه بود، شاید این‌جا به آن نزدیک‌تر می‌شود.

در جست‌وجوی معنا نباید فراموش کرد که خدایان تصویری در اذهان آدمیان بیش نیستند و آفریده انسان‌اند، نه بالعکس. ایزدان را ما اختراع می‌کنیم و به وجودشان نیازمندیم تا به چیستان زندگی بر روی زمین مفهوم و مقصود بخشند، تا پدیده‌های شگفت و بی‌قاعده طبیعت، حوادث اتفاقی، و از همه بالاتر، رفتار ناخردانه انسانی را تبیین کنند. خدایان هست شده‌اند تا بار سنگین جمله چیزهایی را بردوش کشند که نمی‌توان درک کرد مگر با مداخله یا تدبیر ماوراءالطبیعه.

این به ویژه در مورد مجمع خدایان یونانی صادق است که اعضایش هر روز در افراد بشر می‌پیچند و اگر محدود به حدود آدمی‌زادگان فانی هم نباشند، درست دست‌خوش همان احساسات و عواطف می‌شوند. خدایان آن‌گونه که به تصور یونانیان می‌آیند، از ارزش‌های معنوی و اخلاقی بی‌بهره‌اند — هم‌چون آدمی که سایه نداشته باشد — و همین آن‌ها را چنین بلهوس و بی‌مرام ساخته است. بدین جهت، بدون ذره‌ای عذاب وجدان موزیانه موجودات فانی را فریب می‌دهند یا موجب می‌شوند که اینان زیر سوگند خود بزنند و یا اعمال ننگین و خیانت‌آمیز دیگری مرتکب شوند. جادوی آفرودیت سبب شد که هلنه با پاریس بگریزد. آتنه هکتور را گول زد تا با آخیلئوس بجنگد. آنچه در آدمیان شرم‌آور یا احمقانه است به کار خدایان نسبت داده می‌شود. پریاموس می‌نالد که «این جنگ لعنتی ارمغان خدایان است» <۵۲> و فراموش می‌کند

که وی هر آن می‌توانست با پس فرستادن هلنه به خانه و زندگی‌اش انگیزه جنگ را از میان بردارد، یا هنگامی که منلائوس و اودوسئوس به تمنا نزدش آمدند دختر را در اختیار آن‌ها بگذارد. (البته اگر دختر، همان‌گونه که در منظومه هومر قویاً دیده می‌شود، در تروا بود.)

مداخله خدایان موجب برائت آدمی از بی‌خردی نمی‌شود، بلکه تدبیری بشری است برای انداختن گناه حماقت به گردن دیگری. هومر این معنی را درک می‌کرد، و از این رو در بخش نخست اودیسه از زبان زئوس شکوه سر می‌دهد که چه غم‌انگیز است که آدمیان خدایان را منشأ گرفتاری‌های خویش انگاشته نکوهش می‌کنند «و حال آن‌که کوردلی خود آنان» <۵۳> (یا، در ترجمه دیگری، اختصاصاً «از وی خردی» خودشان) رنج و مصیبتی «فزون بر آنچه مقدر است» بر سرشان می‌آورد. گفتار فوق درخور توجه است زیرا اگر پیامد امور واقعاً از آنچه تقدیر می‌خواسته بدتر باشد، این خود می‌رساند که اختیار و اراده آزاد در کار است، نه سرنوشتی ازلی و ناگزیر. زئوس قضیه آیگیستوس را مثال می‌زند که همسر آگاممنون را فریفت و پادشاه را در بازگشت به خانه به قتل رساند «با آن‌که می‌دانست که این کار چه مصیبتی به بار خواهد آورد چون خود ما هر مس <۵۴> را فرستاده بودیم و به او هشدار داده بودیم که شوهر را نکشد و با زن او عشق نورزد، وگرنه اورستس [پسر آگاممنون] همین که بزرگ شود ناگزیر انتقام پدر را خواهد گرفت و میراث خویش را خواهد خواست.» خلاصه، با وجودی که آیگیستوس خوب می‌دانست که از رفتارش چه بلا و مصیبتی بر خواهد خاست، چنان کرد و به سزای خود رسید. <۵۵>

همان‌طور که هرودوت می‌گوید، «دل‌باختگی» عقل آدمی را می‌رباید. مردم روزگار باستان «دل‌باختگی» را می‌شناختند و یونانی‌ها ایزدبانویی مظهر آن داشتند به نام آته که دختر — و مطابق بعضی تبارنامه‌ها، دختر بزرگ — زئوس بود که این خود بی‌اهمیت نیست. مادرش اِریس، یا نفاق، الهه جدال و ستیزه بود (که در پاره‌ای روایات لقب دیگر آته است). الهه دل‌باختگی و شیطنت و خوش‌خیالی و بی‌خردی کور، خواه جمعاً و خواه فرداً، آته است و قربانیان خود را «عاجز از گزینش عقلانی» و نابینا نسبت به تمایزات اخلاقی و ناتوان از مصلحت‌اندیشی می‌کند. <۵۶>

آته با این میراث چندگانه، توانایی وافر برای زیان رساندن داشت و در حقیقت

مسبب اصلی کشمکش آغازین دنیای باستان، یعنی جنگ تروا، حتی پیش از داوری پاریس، بود. اساس افسانه آته کهن‌ترین روایت‌ها — یعنی ایللیاد و منظومه تقریباً هم‌عصر هومر، تبارنامه خدایان اثر هزیود و نیز قبرسیه — است. در این افسانه عمل اولیه دختر معلول کینه‌توزی او دانسته می‌شود که چرا زئوس وی را به عروسی پلئوس با پری دریایی تتیس — پدر و مادر آتی آخیلئوس — دعوت نکرد. دختر ناخوانده وارد تالار ضیافت می‌شود و از سر بدجنسی سیب زرین نفاق را که روی آن نوشته شده «برای زیبای زیبایان» روی میز می‌غلطاند و در چشم برهم‌زدنی هرا و آتنه و آفرودیت را به جان هم می‌اندازد. زئوس که شوهر یکی از این بانوان [یعنی هرا] و پدر دوتای دیگر است و مایل نیست خود را در این نزاع گرفتار کند، سه بانوی متخاصم را به کوه ایدا می‌فرستد تا چوپان جوان زیبایی که می‌گویند در امور عشقی کارآمد است این داوری دشوار را انجام دهد. این مرد البته پاریس است که قضایای مربوط به مرحله روستایی زندگی‌اش فعلاً مورد نظر ما نیست و انتخابی که او کرد به کشمکش انجامید به مراتب وخیم‌تر از آنچه آته احتمالاً قصد داشت. <۵۷>

آته که هیچ‌وقت از شیطنت دست بر نمی‌داشت، در موردی دیگر ترفندی بغرنج ساز کرد و تولد هراکلس پسر زئوس را به تأخیر انداخت تا پسر بچه‌ای حقیر پیش از او به دنیا بیاید و هراکلس از حق نخست‌زادگی محروم شود. زئوس از این حقه (که در واقع حتی اگر از موجودی بی‌مرگ و جاودان هم صادر شود بلهوسانه می‌نماید) به خشم آمد و آته را از کوه اولومپوس [یا اولمپ] <۵۸> بیرون انداخت تا از آن پس در زمین در میان آدمیان زندگی کند. از همین روست که زمین را چمنزار آته می‌خوانند نه چمنزار آفرودیت، یا باغ دیمتر، <۵۹> یا سریر آتنه یا عناوین خوشایند دیگری از این دست. این‌جا، همان‌گونه که قدیمیان متأسفانه از همان آغاز دریافتند، خطه بی‌خردی است. در اساطیر یونانی برای همه احتمالات و ناچارهای چاره‌ای اندیشیده شده است. بر طبق افسانه‌ای که در ایللیاد آمده، زئوس، پشیمان از کرده خود، چهار دختر آفرید موسوم به لیتای، یا ادعیه استغفار، تا برای موجودات فانی (ولی تنها به شرطی که بخواهند) وسیله‌ای برای رهایی از شر بی‌خردی فراهم آورند. این دختران «علیل و چروکیده و سر به زیر» در بی‌آته می‌روند و هر چه آته، یا بی‌خردی شدید (که گاه ویرانی یا گناه هم ترجمه شده)، خراب می‌کند، این‌ها التیام می‌دهند.

اگر کسی دختران زئوس را
 وقتی که نزدیک می‌شوند احترام گذارد،
 پاداش می‌بیند و دعایش مستجاب می‌شود؛
 ولی اگر آنان را بی‌اعتنا از خود براند
 به نزد زئوس باز می‌گردند و از او می‌خواهند که
 بی‌خردی دست از سر آن شخص بردارد
 تا از فرط رنج کبر و نخوتش بریزد. <۶۰>

به هر حال، آته آمد تا در میان آدمیان زندگی کند و از راه نرسیده جدال مشهور
 آخیلتوس و آگامنون را برپا کرد و خشمی در آخیلتوس برانگیخت که مضمون اصلی
 ایلپاد شد، خشمی که همواره سخت بی‌تناسب نموده است. این درگیری به مرام و آرمان
 یونانیان بسی زیان رساند و جنگ را بسی به درازا کشاند و سرانجام که آشتی روی داد
 آگامنون آته یا اغفال را نکوهید که موجب دل‌باختگی نخست او و ربودن معشوقه
 آخیلتوس شده بود:

اغفال، دختر ارشد زئوس،
 پتیاره‌ای که همه را می‌فریبد و به راه خطا می‌برد...
 ... همسر را از من گرفت.
 پیش از من دیگران را هم به دام انداخته... <۶۱>

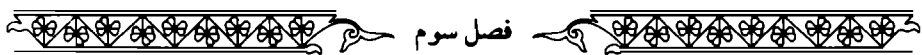
و ما می‌توانیم، با وجود یاوری خواهران لیتای، گذشته از آگامنون از کسان بسیار
 دیگری هم نام ببریم که به دام اغفال افتادند. آته بار دیگر در رؤیتی هولناک بر پروتوس
 ظاهر می‌شود. پروتوس به جسد پیش پای خود می‌نگرد، و پیش‌بینی می‌کند که چگونه
 «روح قیصر، در کنار آته، بی‌قرار برای انتقام... فریاد خواهد زد "حمله کنید"، و سگان
 جنگ رها خواهند شد.» <۶۲>

مردم‌شناسان اسطوره‌را الی غیرالنهایه بخش‌بندی کرده‌اند و درباره آن تئوری‌های
 عجیب بافته‌اند. می‌گویند اسطوره فرآورده روان است، ابزاری است برای هویدا نمودن

ترس‌های نهان و برآوردن آرزوها، یا برای سازش دادن ما با وضعیت انسان، یا برای نمایاندن تناقضات و مسائل شخصی و اجتماعی دامن‌گیر افراد در زندگی. به اساطیر به چشم «منشور» یا «مناسک» می‌نگرند، یا می‌گویند اسطوره کارکردهای متعددی دیگری دارد. این حرف‌ها ممکن است کلاً یا جزئاً درست باشد یا نباشد؛ آنچه مسلم است اساطیر نمونه‌های آغازین رفتار بشرند و افسانه بز و افسار سرخ و رهاکردن آن در بیابان همه شعایی است برای طرد خبط‌ها و گناهان انسان.

افسانه بهره از اسطوره دارد و مضافاً از چیزی دیگر، یعنی از پیوندی تاریخی، ولو ضعیف و دور و تقریباً فراموش شده. اسب چوبین (به مفهومی که مثلاً کرونوس بچه‌های خود را می‌بلعد یا زئوس برای فریب زنان به شکل قویا باران زرد می‌آید) اسطوره نیست. افسانه‌ای است فاقد عناصر فوق‌طبیعی، به استثنای دست‌یاری آتنه و مداخله مارها که هر دو مورد حتماً بعداً افزوده شده است تا برای سرپیچی از پند لائوکوئون بهانه‌ای به دست تروایی‌ها داده باشند (و هر دو حادثه چنان پرهیبت است که راهی جز نابودی برای تروایی‌ها باقی نمی‌گذارد).

با این همه شق عملی دیگر — درهم شکستن اسب — همواره وجود دارد. پیش از هشدارهای لائوکوئون و سپس کاساندرای کاپوس، ریش سفید تروا، اندرز داد که شق دیگر اختیار شود. به رغم اشارات مکرر حماسه به مقدر بودن سقوط تروا، آنچه سبب بردن اسب چوبین به درون حصار شد اختیار بود نه تقدیر. «تقدیر» در افسانه‌ها مظهر تحقق انتظارات انسان از خویشتن است.

پاپ‌های رنسانس و جدا شدن پروتستان‌ها

۱۴۷۰-۱۵۳۰

در حدود زمانی که کریستف کلمب امریکا را کشف کرد، در ایتالیا رنسانس — یعنی دورانی که در آن ارزش‌های دنیوی جانشین ارزش‌های اخروی شد — در اوج شکوفایی بود. بر اثر نهضت رنسانس، آدمی خود و نه خداوند را طراح و فرمانروای تقدیر خویش یافت. نیازها و آرزوهایش، بلندپروازی‌ها و خوشی‌هایش، داروندارش، ذهنش، هنرش، قدرتش و افتخاراتش منزلگه حیات شمرده شد. برخلاف پنداشت قرونِ وسطایی، عمر خاکی بشر دیگر تبعیدی پرممرات در سر راه رسیدن به سر منزل معنویِ نفس نبود.

مظهر این روحیه دنیوی عصر در دوره‌ای شصت‌ساله، تقریباً از سال ۱۴۷۰ تا ۱۵۳۰، شش پاپ، پنج ایتالیایی و یک اسپانیایی،^۱ بودند که یکی پس از دیگری بر آن مسند تکیه زدند و رشوه‌خواری و فساد و پشت پا به اصول اخلاق و آزمندی و سیاست‌بازی فاجعه‌آمیز را به غایت رساندند. پیشوایی آن‌ها مؤمنان را مأیوس کرد، آبروی دربار مقدس را برد، فریاد اصلاح‌طلبی را بی‌پاسخ گذاشت، همه اعتراض‌ها و هشدارها و نشانه‌های طغیان را نادیده گرفت، و سرانجام وحدت مسیحیت را درهم شکست و سبب جدایی پروتستان‌ها و نیمی از قلمرو پاپ شد. بی‌خردی اینان پافشاری در کثرونی بود که اگر خصومت و عناد و برادرکشی‌های برآمده از آن را در قرن‌های بعد معیار سنجش قرار دهیم، شاید موجب دامنه‌دارترین عواقب در تاریخ مغرب‌زمین شد. تبه‌کاری‌های این شش پاپ همه یک‌سره ثمره رنسانس نبود، بلکه دهیمی بود از بی‌خردی بر تارک عادات و رسوم حکومت پاپ‌ها، که ریشه آن به صد و پنجاه

سال پیش، یعنی به زمان جلای وطن دربار پاپ به آوینیون در بیشتر قرن چهاردهم می‌رسید. تلاش برای بازگشت به رُم به «شِقاق» (۲) ۱۳۷۸ انجامید که در نتیجه آن یک پاپ در رُم به تخت نشست و یک پاپ در آوینیون، و جانشینان هرکدام، در نیم قرن بعد، خود را پاپ راستین می‌شمردند. پیروی هر کشور و هر پادشاهی از این یا آن بستگی به منافع سیاسی داشت، به همین سبب دربار مقدس یک سره آلوده سیاست شد. میراث جان‌فرسای «شِقاق» اتکا و حاجتمندی به فرمانروایان غیرروحانی بود. دو پاپ رقیب برای جبران این تقسیم قدرت ناگزیر بودند به هرگونه معامله‌ای دست بزنند، امتیازهای گوناگون بدهند و با پادشاهان و شاهزادگان پیمان دوستی ببندند. از آن‌جا که درآمدها هم تقسیم شده بود، «شِقاق» دستگاه پاپی را نه تنها آلوده سیاست بلکه آلوده سوداگری هم کرد و کسب عایدی مشغله اصلی آن شد. از این زمان، فروش هر چیزی که کلیسا قادر به اعطای آن بود، مادی یا معنوی، از آرمزش و رستگاری گرفته تا رتبه اسقفی و دیربانی، به شکل داد و ستدی مداوم درآمد که از حیث آنچه به ارمغان می‌آورد دل‌پذیر بود ولی از حیث چهره‌ای که به دین می‌داد زننده و نفرت‌انگیز.

پس از بازگشت قطعی دربار مقدس به رُم در دهه ۱۴۳۰، پاپ‌ها متأثر از انسان‌گرایی سکرآور رنسانس، سبک زندگی و ارزش‌های شهریاران غارتگر دولت‌شهرهای ایتالیا را برای خود برگزیدند. کسانی که بر حیات ایتالیا فرمان می‌راندند، غرق تمول و تجمل و بدون عقیده و مرام، پیوسته با یک‌دیگر دست به‌گریبان بودند، و به سبب نفاق و محدودیت قلمروشان، چیزی جز زورمندی تفرقه‌گر به شمار نمی‌رفتند. شش پاپ مورد بحث، با تقلید از حرص و آز و مکننت شهریاران، بهتر از سرمشق‌های خود از آب درنیامدند، و چه بسا، به علت موقع و مقام والاتر، بدتر از آن‌ها هم شدند. هر شش تن، که یک نفر از خاندان بورجا و دو کس از خاندان مدیچی در میان‌شان بودند، هم‌چون سگ‌های تازی بوی شکار شنیده، در پی سود و غنایم حکومتی سراز پا نمی‌شناختند و می‌کوشیدند آن‌چنان ثروتی برای خاندان خود فراهم کنند که بعد از خودشان نیز برجا بماند. در تحقق این مقصود هرکدام به نوبه خود غوطه‌ور در سیاست دنیوی زمانه شد، که لازمه آن وارد شدن در بند و بست‌ها و دسیسه و نیرنگ‌ها و تدبیرهای همواره در حال تغییر بود. مصالح پایدار یا اصل هدایت‌کننده‌ای در کار نبود؛ هدف تنها و تنها حفظ تعادل موجود قوا بود. از آن‌جا که تعادل سیاسی همواره شکننده و در

نوسان بود، این ترتیبات نیز مدام به هم می‌خورد و در معرض سست عهدی و خیانت قرار می‌گرفت، و به جای اندیشه یا برنامه داد و ستد و رشوه و تبانی مجاز شمرده می‌شد و چه بسا مستلزم این‌گونه کارها بود.

عامل سیاسی چیره این دوران تجاوزهای پیاپی سه قدرت بزرگ — فرانسه و اسپانیا و امپراتوری هابسبورگ — به ایتالیا بود که با همدستی این یا آن دولت شهر ایتالیایی روی می‌داد و هدف از آن رقابت در تسخیر همه یا بخشی از شبه جزیره بود. دستگاه پاپی تا گلو در این کشمکش‌ها غرق بود؛ با این حال چون نیروی نظامی نداشت نمی‌توانست نقشی قاطع ایفا کند. هرچه در این منازعات دنیوی و نتایج پیوسته زیان‌بخش آن‌ها بیشتر شرکت می‌جست، ناتوانی خود را بیشتر به پادشاهان نشان می‌داد، و در واقع ناتوان‌تر هم می‌شد. در عین حال از وظیفه بدیهی اصلاح دینی شانه خالی می‌کرد چون می‌ترسید که اقتدار خود و هم‌چنین فرصت کسب سود شخصی را از دست بدهد. پاپ‌های رنسانس، به عنوان افراد ایتالیایی، در جریاناتی شریک بودند که کشورشان را قربانی جنگ و ستم خارجی می‌کرد و استقلالش را بر باد می‌داد؛ و در مقام جانشین مسیح، منصب خود را به مضحکه و به گهواره پرورش لوتر <۲> مبدل ساختند.

آیا شق عملی دیگری بود؟ شق دینی، یعنی اجابت فریادهای پیگیر اصلاح طلبی، از آن جا که تمامی سلسله مراتب کلیسا در فساد دست داشت دشوار می‌نمود، اما عملی بود. صداهای بلند هشداردهنده مرتب به گوش می‌رسید و شکایت از قصور پاپ‌ها عیان بود. رژیم‌های فاسد و نالایق که عمرشان سرآمده — مثل رومانف‌ها در آخر کار یا کومینتانگ — اصلاح‌پذیر نیستند و چاره‌شان واژگونی یا انحلال کامل است. در مورد پاپ‌های رنسانس، اگر اصلاح از بالا و به دست پیشوایی دل‌سوز کلیسا آغاز می‌شد و به دست جانشینانی هم‌فکر با غیرت و پشتکار تداوم می‌یافت، چه بسا اعمال زشت را از بین می‌برد و به فریاد مردمان که خواستار شایستگی کلیسا و کشیشان بودند پاسخ می‌گفت و نیازهای معنوی را برمی‌آورد، و شاید جلو جدایی‌نهایی را می‌گرفت. شق دیگر، در قلمرو سیاسی، پیروی راسخ از یک سیاست نهادی راسخ بود. اگر پاپ‌ها توش و توان خود را، به جای هدر دادن در کوره‌راه حرص و آز شخصی، بدین راستا کشانده بودند، می‌توانستند از درگیری قدرت‌های غیرمذهبی به سود

دستگاه پایی بهره گیرند. این کار از عهده آن‌ها خارج نبود. از آن شش پاپ سه تن — سیکستوس چهارم، آلساندر ششم، و یولیوس دوم — مردانی توانا و براراده بودند. با این حال، گذشته از یولیوس، او هم تا اندازه‌ای، هیچ‌کدام ذره‌ای سیاست‌مداری در کار خود به خرج ندادند، و شأن و حیثیت کرسی پطرس حواری الهام‌بخش هیچ‌یک نشد تا دیدی درخور مسئولیت سیاسی خویش پیدا کنند، تا چه رسد به رسالت روحانی خویش.

ممکن است گفته شود که گنجایش و رویکردهای اخلاقی زمان‌گزینش شقوق دیگر را از نظر روانی نامیسر می‌ساخت. در این صورت هر شقِ ثانی به کار نایسته‌ای را می‌توان فوقِ دریافتِ افراد دست‌اندرکار پنداشت. در این‌که پاپ‌های رنسانس را جامعه آن‌ها شکل و سوداده بود جای بحث نیست، اما مسئولیت قدرت غالباً مستلزم ایستادگی در برابر وضع موجود و دگرگون کردن مسیر آن است. پاپ‌ها، به طوری که خواهیم دید، به جای این رویه، به آنچه بدتر از آن در جامعه متصور نبود تن دردادند و در برابر سیل بالنده و آشکار چالش‌های اجتماعی به جمود فکری درمان‌ناپذیری گرفتار شدند.

اصلاحات مشغله ذهنی همگان در این دوران بود، و در ادبیات، خطبه‌ها، جزوه‌ها، ترانه‌ها و نشست‌های سیاسی بر زبان می‌آمد. این فریاد دیرین کسانی بود که حسرتِ نیایش بی‌آلایش خدا را در دل داشتند و به علت گرایش‌های دنیوی کلیسا از دین بریده بودند — فریادی که از قرن دوازدهم به بعد گسترده و فراگیر شده بود. این همان فریادی بود که فرانسیس قدیس در حال جذب در کلیسای سان دامیانو شنیده بود که می‌گفت: «خانه من ویران است. مرمتش کن!» شکایت از مادگیری و از کشیش‌های ناشایست همه جا را گرفته بود، فساد دامنه‌دار و پول‌پرستی در همه سطوح، از دربار پاپ تا کلیسای روستا، به چشم می‌خورد — بدین سبب فریاد اصلاح «سروتن» کلیسا بر هوا بود. اجازه‌نامه‌ها [معافیت از فرایض دینی] جعل می‌شد و به فروش می‌رسید، اعانه برای جنگ‌های صلیبی را دیوان و اتیکان می‌بلعید، در سر کوجه و بازار آمرزش‌نامه می‌فروختند به طوری که دیگر، بنا بر شکوه رئیس دانشگاه آکسفورد در ۱۴۵۰، مردم دل‌واپس معاصی خود نبودند چون می‌توانستند با پولی اندک از عواقب گناهان خویش برکنار بمانند و یا «هم‌چون شرط‌بندی در بازی تنیس»^{۲۰} برنده بخشودگی شوند.

ناراضیتی از هرجا می‌بارید، از غیبت پیاپی کشیشان، از کار و درآمدهای کلیسایی چندگانه همزمان، از لاقیدی زمام‌داران کلیسا و فاصله بیشتر و بیشتر آن‌ها با زیردستان، از ردای پوست خز اسقف‌ها و البسه فاخر ملازمان آن‌ها، از کشیشان جاهل و ناهنجار روستاها، از می‌گساری و صیغه‌بازی کلیسایان که با زندگی افراد عادی فرق چندانی نداشت. این آخری مایه شکایت شدید بود چون، اگر هم نه در خود آیین، در اذهان مردم، کشیشان میانجی خدا و انسان بودند و فرض بر آن بود که از تقدس فزون‌تری برخوردار باشند. اگر واسطه در وظیفه خود غفلت ورزد بشر از کجاستگاری و آمرزش یابد؟ تفاوت میان پندار و کردارِ خادمان مسیح را مردم هر روز به چشم خویش می‌دیدند و احساس خیانت می‌کردند. به گفته نایب دیر شهر دارام، مردم اساساً «تشنه کلام خدا» بودند ولی نمی‌توانستند از کشیشان نالایق او «ایمان راستین و احکام اخلاقی رستگاری روح» را به دست آورند. بسیاری از کشیش‌ها «عهد عتیق را هرگز نخوانده‌اند، و کتاب زبور را به ندرت» و عده کثیری از ایشان مست به منبر می‌روند. «> اسقف‌ها بسیار کم از مقر خود بازدید می‌کردند و به زیردستان هیچ‌گونه آموزش یا تعلیم یا رهنمود دینی نمی‌دادند تا حدی که این افراد غالباً وظایف خود را نمی‌دانستند و نمی‌توانستند مراسم مذهبی یا عشاء ربانی را به جا آورند. و عاظ غیر کلیسایی اجازه نداشتند از کشیشان انتقاد کنند، ولی این کارگاه‌گاه می‌شد و عبادت‌کنندگان را سخت به سرور می‌انداخت. «اگر سخن‌ران کلمه‌ای بر ضد کشیشان یا اسقفان بگوید کسانی که چرت می‌زنند فوراً برمی‌خیزند، آن‌هایی که حوصله‌شان سر رفته سر حال می‌آیند... گرسنگی و تشنگی فراموش می‌شود» و پلیدترین افراد خود را «در قیاس با روحانیون، مقدس و درستکار» می‌بینند. <۶>

این اعتراض‌ها تا قرن چهاردهم شکل گرفته بود و در جنبش‌های لالردها <۷> و هوسی‌ها <۸> و نیز گروه‌های مردمی و غیر کلیسایی ناراضی دیگر مانند «برادران همزیست» <۹> به صدا درآمده بود، و در این جاها بود که تقوای راستین لانه و کاشانه‌ای گرم‌تر از کلیسای رسمی پیدا کرد. بسیاری از دگراندیشی‌های اصولی که بعدها ویژگی‌شورش پروتستان شد بر زبان این فرقه‌ها جاری بود، از جمله: انکار استحاله ماهوی، یعنی تبدیل نان و شراب به جسم و خون عیسی در عشاء ربانی، نپذیرفتن اعتراف، نفی خرید و فروش بخشایش‌نامه و زیارت بقاع مقدس و تکریم قدیسان و اشیای

متبرک. جدایی از رُم تصورناپذیر نبود. دانشمند مشهور الهیات ویلیام آکمی در قرن چهاردهم کلیسای بدون پاپ را پیش‌بینی کرد و در ۱۴۵۳ یکی از مردم شهر رُم به نام استفانو پورکارو توطئه‌ای برانگیخت که هدفش براندازی کامل دستگاه پاپی بود (گرچه اصل و منشأ این شورش بیشتر سیاسی می‌نماید تا مذهبی).

صنعت چاپ و سوادآموزی مخالفت‌ها را نشو و نما داد — خاصه از راه آشنایی مستقیم مردم با انجیل و تورات به زبان‌های خود. در شصت سال نخستین صنعت چاپ، چهارصد تحریر مختلف از کتاب مقدس به این‌گونه زبان‌ها منتشر شد، و هرکس که قادر به خواندن بود می‌توانست چیزی در گنجینه انجیل‌ها بیابد که در چنته زعمای کلیسای زمان با همه قبا و ردای سرخ و ارغوانی آن‌ها نبود.

کلیسا خود مرتب از اصلاح صحبت می‌کرد. در نیمه اول قرن پانزدهم در شورا‌های کنستانس و بال، واعظان نام‌دار هر یکشنبه درباره قبا و مفساد به خصوص خرید و فروش مزایای کلیسایی، درباره قصور برای نجات و احیای مسیحیت، درباره جهاد و جنگ صلیبی با ترکان، و درباره جمیع معصیت‌هایی که حیات مسیحی را به زوال می‌کشانید، داد سخن می‌دادند و خواستار اقدامات و گام‌های مثبت می‌شدند. هردو شورا نشست‌های بی‌پایانی داشتند و پیش‌نهادهای بی‌شماری را به بحث نهادند و دستورهای متعددی صادر کردند، اما این‌ها بیشتر مربوط به اختلافات سلسله مراتب کلیسا و دستگاه پاپ بر سر توزیع درآمدها و تخصیص اعانه‌ها بود و به مدارج پایین‌تر، به نیازهای اصلی، به مسائلی چون بازدید اسقفان از حوزه‌های مأموریت خویش، تعلیم و تربیت کشیش‌های زیر دست و تجدید سازمان مناصب رهبانی توجهی نشد.

روحانیون بلندپایه همه یک‌سره بی‌اعتنا نبودند؛ در میان آن‌ها راهبان و اسقفان و حتی کاردینال‌هایی پیدا می‌شدند که به راستی نیت اصلاح داشتند. پاپ‌ها هم جسته‌گریخته مطلب را به روی خود می‌آوردند. پیش از شش پاپ مورد بحث ما، در دهه‌های ۱۴۴۰ و ۱۴۶۰ به فرمان نیکولوس پنجم و پیوس دوم شماری برنامه‌های اصلاحاتی تهیه و تنظیم شد و بانی این کار اسقف آلمانی نیکولای کوزایی، نماینده پاپ و واعظ و مصلح ایثارگر بود. نیکولای هنگام تقدیم طرح خود به پیوس دوم گفت اصلاحات ضروری است «تا تمامی مسیحیان و پیش از همه پاپ را همسان مسیح گرداند.»^{۱۰۰} هم‌رزم اصلاح طلب او، اسقف دومنیکود دومینکی، مؤلف رساله‌ای

برای همان پاپ در باب اصلاح، به همین سان صریح و بی‌گذشت بود. می‌نویسد قداست دستگاه پاپی را به رخ شهریاران متمرّد کشیدن سودی ندارد، چون پلییدی زندگی مطران‌ها و دیوان پاپ به جایی رسیده که عامه مردم کلیسا را «بابل، مامِ جمیع زناکاری‌ها و اعمال شنیع روی زمین!»^{۱۱} می‌دانند.

درگردهمایی مطران‌ها برای انتخاب جانشین پیوس دوم در ۱۴۶۴، دومنیکی جان کلام را گفت که می‌بایست توجه سیکستوس و جانشینانش را جلب می‌کرد: «حیثیت کلیسا را باید بازگرداند، اقتدارش را زنده و اخلاقیاتش را اصلاح کرد، دیوانش را نظم بخشید، پهنه عدالتش را گسترده، آیین را اشاعه داد»، سرزمین‌های پاپی را پس گرفت و، از دید او، «مؤمنان را برای جهاد مسلح کرد.»^{۱۲}

شش پاپ رنسانس ذره‌ای از این کارها را انجام ندادند. آنچه جلو اصلاحات را سد می‌کرد عدم حمایت — اگر نگوئیم نفرت شدید — مقامات کلیسا و دربار پاپ از هرگونه اصلاح بود، چرا که منافع و دارایی شخصی همه آن‌ها با نظام حاکم عجین شده بود و اصلاحات را، همانند تشکیل شوراها، در حکم تنزل حاکمیت پاپ می‌شمردند. از قیام هوس به بعد، نوعی انقلاب دینی در سراسر قرن در دست تکوین بود ولی اولیای کلیسا را خواب غفلت در ربوده بود. اعتراض‌ها را صرفاً اختلاف نظر می‌انگاشتند که باید سرکوب شود، و نه چالشی جدی در برابر اعتبار و منزلت خود.

در این میان از مدتی پیش ایمانی نوین، ملی‌گرایی، و نیز چالشی نوین به شکل پیدایش کلیساهای ملی، سلطه رُم را از زیر ریشه می‌زد. بر اثر فشار سیاسی و داد و ستدهای پیامد «شفاق»، حق انتصابات یعنی منبع اصلی قدرت و درآمد پاپ — که دستگاه پاپی از روحانیون محلی یعنی صاحبان واقعی آن ربوده بود — رفته رفته به فرمانروایان غیرکلیسایی واگذار شد و به دستور و یا به مقتضای منافع آنان انجام می‌یافت. بر طبق قرار و مدارهایی که به اجبار در فرانسه و انگلستان با پادشاهان آن‌ها گذاشته شد، حق عزل و نصب‌ها در این دو کشور از مدتی پیش از دست رفته بود، و با معاملات سیاسی گوناگونی که در این دوره صورت گرفت، این امتیاز به طور روزافزون به امپراتوری هابسبورگ و اسپانیا و سایر سلاطین خارجی نیز داده شد.

نیک و بد در عصر رنسانس به حدی نامتعارف دوشادوش هم راه می‌سپردند، و زوال

سیاسی و اخلاقی و اعمال شرارت‌آمیز با رشد اعجاب‌انگیز هنر درآمیخته بود. بازیابی دوران کلاسیک کهن و توجه به توان بشر به جای تشریح روحانی تجربه جان‌فزایی بود و راه را برای پذیرش پرشور انسان‌گرایی گشود — به ویژه در ایتالیا که آن را بازگشت به مفاخر ملی باستانی شمردند. تکیه‌آیین جدید بر مواهب زمینی به معنی ترک آرمان مسیحی انکار نفس بود، و مباهات آن به فرد انسان از تمکین کلام خدا به شیوه کلیسا می‌کاست. ایتالیایی‌های طبقه حاکم هرچه به شرک ایام کهن بیشتر دل بستند مسیحیت را کمتر حرمت نهادند، مسیحیتی که، بر طبق نوشته ماکیاوولی در گفتارها، «برترین سعادت را در خواری و محرومیت و تحقیر مواهب انسانی» (۱۲) می‌دانست، و حال آن‌که آیین شرک نیکی اصلی را در «عظمت روح، توانندی بدن و همه صفاتی که به انسان نیرو بخشد» می‌جست.

در پی فقر و کساد سال‌های واپسین قرون وسطا، در نیمه قرن پانزدهم، همپای انسان‌گرایی، رونق اقتصادی بی‌سابقه‌ای پدید آمد. برای این بهبود دلایل گوناگونی ذکر شده است: اختراع چاپ دسترسی به دانش و اندیشه‌ها را بی‌اندازه توسعه داد؛ پیشرفت‌های علمی بردرک آدمی از جهان افزود و در علوم کاربردی فنونی نو پدید آورد؛ روش‌های مالی جدید سرمایه‌داری سطح تولید را بالا برد؛ فنون نوپای دریانوردی و کشتی‌سازی دامنه بازرگانی و افق جغرافیایی را گسترده؛ از جوامع رو به انحطاط قرون وسطایی قدرت متمرکز تازه‌ای برخاست، این قدرت به خدمت حکومت‌های پادشاهی درآمد و ملی‌گرایی بالنده قرن پیش هم بدان اضافه شد؛ کشف دنیای جدید [یعنی قاره آمریکا] و کشتی‌رانی به دور کره زمین چشم‌اندازهایی نامحدود گشود. این عوامل چه علت و چه تصادف دانسته شوند و چه برگشت موج در جزر و مد اسرارآمیز امور بشر به هر حال نشانگر آغاز دورانی بودند که مورخان آن را اوایل عصر جدید می‌خوانند.

در طول شصت سال مورد نظر، کوپرنیک رابطه حقیقی زمین و خورشید را کشف کرد، کشتی‌های پرتغالی برده و ادویه و خاک زرو عاج از آفریقا آوردند، مکزیکی به تصرف کورتس درآمد، فوگرهای (۱۲) آلمان عواید حاصل از داد و ستد بشم را در تجارت و مستغلات و بانک‌داری سرمایه‌گذاری کردند و متمول‌ترین امپراتوری بازرگانی اروپا را آفریدند. فرزند بنیان‌گذار این خاندان، معروف به یاکوب ثروتمند،

لاف می‌زد که تا جان در بدن دارد دنبال پول می‌دود، <۱۵> و این چکیده روح زمان بود. همتای ایتالیایی او، آگوستینو کیجی اهل رُم، در شعبه‌های مختلف کسب و کار خود در لیون و لندن و آنتورپ و قسطنطنیه و قاهره ۲۰۰۰۰ تن در استخدام داشت — و بدین قرار مادام که پول درمی‌آورد از معامله با کفار هم ابا نداشت. <۱۶> ترک‌ها در سال ۱۴۵۳ قسطنطنیه را گرفتند و در بالکان پیش رفتند، و مثل اتحاد جماهیر شوروی کنونی [۱۹۸۴]، خطر بزرگ اروپا پنداشته می‌شدند. ولی این نشانه‌های خطر هرچه قدر هم هراس‌انگیز، ممالک مسیحی آن‌چنان سرگرم کشاکش با یک‌دیگر بودند که مجال اتحاد و اقدام مشترک بر ضد ترک‌ها را نداشتند.

در اسپانیا، فردیناند شاه آراگون و ایزابلا ملکه کاستیل قلمرو پادشاهی خویش را از راه ازدواج به هم پیوستند، تفتیش عقاید را باز آوردند، و یهودیان را بیرون راندند؛ فرانسوای اول پادشاه فرانسه و هنری هشتم پادشاه انگلستان در «میدان قماش زرین» با یک‌دیگر ملاقات کردند؛ آلبرشت دورر <۱۷> در آلمان، هیرونیموس بوس <۱۸> و هانس مملینگ <۱۹> در فلاندر درخشیدند. اراسموس <۲۰> که همه دربارها و پایتخت‌ها به خاطر طبع شوخ و شکاکش مقدم او را گرامی می‌داشتند و لتر زمان بود. سیرتامس مور کتاب آرمان شهر خود را در اواخر این دوره شصت ساله انتشار داد، و نقطه مقابل او در ایتالیا، ماکیاوولی در شهر یارنگاهی تیره‌تر به بشریت انداخت. در ایتالیا هنر و ادبیات را والاترین دستاورد بشر می‌شمردند و بیش از هر جا حرمت می‌نهادند، و همین احترام استعدادها را فوق‌العاده‌ای به بار آورد — از لئوناردو و میکلائز گرفته تا تیسین و جمعی دیگر که می‌توان گفت فقط به پای این بزرگ‌ترین هنرمندان نمی‌رسیدند. ادبیات با نوشته‌های ماکیاوولی، با تاریخ ایتالیا اثر بزرگ فرانچسکو گویتچار دینی، با کمدی‌ها و هجونا‌مه‌های پیتر و آرتینو، با حماسه بس ستوده آریوستو اورلاندوی خشمگین درباره کشمکش مسیحیان و مسلمانان، و با کتاب درباری اثر کاستیلیونه آراسته شد. عجیب است که این شکوفایی فرهنگی نه تنها بازتابی همسان در اعتلای رفتار بشر نداشت بلکه آن را به نحوی حیرت‌بار به پس راند. این امر تا حدی ناشی از نبود حاکمیت یک فرمانروای مرکزی در ایتالیا بود؛ به همین سبب، پنج ناحیه اصلی آن سرزمین — ونیز و میلان و فلورانس و ناپل و ایالت‌های پایی — هم‌چنین دولت‌شهرهای کوچکی مانند مانتوا و فزارا و غیره، دست‌خوش ستیزه و کشمکش پایان‌ناپذیر بودند.

حکمرانی امیران از طریق خشونت و شدت عمل سرسلسله‌ها به دست آمده بود. از این رو شهریاران وقت هم برای نگه‌داری یا گسترش سلطه خود از هیچ اقدامی فروگذار نمی‌کردند. غضب و تصرف، توطئه و مسموم کردن، خیانت، جنایت، برادرکشی، حبس و شکنجه جزو کارهای روزمره بود و بدون ناراحتی وجدان اعمال می‌شد.

برای درک پاپ‌ها باید شهریاران را بنگریم. وقتی رعایای گالاتسو ماریا سفورتسا، امیر میلان، وی را به خاطر مظالم و گناهانش در کلیسایی به قتل رساندند، برادرش، لودوویکو ایل مورو برادرزاده خود، یعنی ولیعهد، را زندانی کرد و رأساً حکومت میلان را به دست گرفت. وقتی خانواده پاتسی در فلورانس دیگر تاب پنهان داشتن کینه خود نسبت به لورنتسو مدیچی شکوهمند را نیاوردند، توطئه چیدند تا او و برادر زیبایش جولیانو را در حین مراسم مذهبی در کلیسا بکشند.^{۲۱} علامت حمله صدای زنگ به نشانه تقدیس نان در عشای ربانی بود و شمشیرهای سوء قصدکنندگان در آن لحظه مقدس در هوا برق زد. جولیانو کشته شد ولی لورنتسو با شمشیر بلندش به چالاکی خود را نجات داد و زنده ماند و انتقامی از خانواده پاتسی و یاران‌شان گرفت که آن‌ها را از بیخ و بن برانداخت. سوء قصدها طبق نقشه اغلب در کلیسا روی می‌داد، چون در آن‌جا احتمال حلقه زدن پاسداران مسلح دور قربانی کمتر بود.

از همه بدتر فرمانروایان ناپل، پادشاهان خاندان آراگون، بودند. فزائته (فردیناند اول) مردی بی‌شرم، درنده‌خو، کژاندیش و کینه‌توز تا هنگام مرگ در سال ۱۴۹۴ برای نابودی مخالفان تمام تلاش خود را به کار بست و در این راه بیش از هر شهریار دیگری جنگ و خون‌ریزی برپا کرد و به ایتالیا آسیب رسانید. آلفونسوی دوم پسر و جانشین هرزه و نابه‌کار او را مورخ معاصر فرانسوی کومین چنین توصیف می‌کند: «بدترین، ظالم‌ترین، شریرترین و پست‌ترین آدمی که تاکنون پا به عرصه وجود گذاشته است.»^{۲۲} او هم چون امثال خود علناً از دین ابراز انزجار می‌کرد. سرکردگان سربازان مزدوری که قدرت این امیران بر آن‌ها متکی بود نیز احساساتی مشابه داشتند. این مزدوران برای پول می‌جنگیدند نه وفاداری به این یا آن و «همگی مقدسات را خوار می‌شمردند... و پروایی نداشتند که داغ تکفیر کلیسا را بر پیشانی داشته باشند و بمیرند.»^{۲۳}

مردم هم از عادات زمام‌داران تقلید می‌کردند. رفتار پزشکی جراح بیمارستان

سان جان لاتران نمایانگر زندگی دوران رنسانس در رُم است و گزارش این وقایع به لحن یک نواخت و خالی از احساس یوهان بورخارد، رئیس تشریفات دربار پاپ، که یادداشت‌های روزانه او مأخذی است بی‌نظیر، قضیه را چرکین‌تر می‌کند. این پزشک «هر روز صبح زود نیم‌تنه‌ای کوتاه به تن و کمانی در دست از بیمارستان بیرون می‌رفت و هر که را همراه خود می‌دید با تیر می‌زد و پول او را می‌ربود.» این مرد با کشیش شافی بیمارستان همدست بود. کشیش نام هر بیماری را که به او اعتراف می‌کرد پول دارد به وی می‌داد، و طبیب بی‌درنگ «علاجی کارساز» در حق آن بیمار به کار می‌بست و درآمد را با خبرچین روحانی خود تقسیم می‌کرد. بورخارد می‌افزاید که این پزشک همراه هفده نفر تبه‌کار دیگر سرانجام به دار آویخته شد. <۲۴>

قدرت خودسرانه نه فقط فرمانروایان اصلی را به سوی بی‌قیدی و بدگمانی شدید به رقیبان خود می‌کشاند بلکه در حکومت‌های دست‌نشانده نیز مستبدانی بلهوس به وجود می‌آورد و رسم پرخاش‌جویی‌های بی‌سبب را باب می‌کرد. پاندولفو پتروتچی، کاردینال خودکامه سینا در دهه ۱۴۹۰، تفریحش این بود که تخته‌سنگ‌ها را از بالای بلندی بغلتاند پایین — به کی می‌خورد مهم نبود. <۲۵> خانواده بالیونی در پروجا و خانواده مالانتستا در ریمنی تاریخچه مناقشات و جنایات و برادرکشی‌های خود را با سرفرازی به ثبت می‌رساندند. البته برخی مانند خاندان استه در فرارا، کهن‌ترین خاندان اشرافی، و خاندان مونته‌فلترو در اورینو، که دربارشان را کاستیلیونه در کتاب درباری ستوده است، مردمانی شرافتمند و خوش‌رفتار و حتی محبوب بودند. معروف است که دوک فدریگوی اوربینویی تنها شاه‌زاده‌ای بود که بدون اسلحه و ملازمان رکاب این جا و آن جا می‌رفت و جرئت می‌کرد آزادانه در پارک گردش کند. <۲۶> اوربینو هم متأسفانه توسط یکی از شش پاپ مورد بحث ما، لئوی دهم، علناً مورد تهاجم نظامی قرار گرفت، چون پاپ آن دوک‌نشین را برای برادرزاده خود می‌خواست.

مثل همیشه، در کنار رسوایی و تبه‌کاری، تقوا و پرهیزگاری نیز دیده می‌شد. هیچ خصیصه واحدی هیچ‌گاه بر تمامی یک جامعه چیره نمی‌شود. مردمان بسیاری از طبقات مختلف هنوز در رنسانس خدا را می‌پرستیدند، قدیسان را قبول داشتند، در بی‌یقین معنوی بودند و بری از جرم و گناه می‌زیستند. در حقیقت، به علت وجود همین احساسات راستین دینی و اخلاقی بود که انزجار از فساد روحانیون و به ویژه از

دربار پاپ چنان شدید و شوق و اشتیاق اصلاحات چنان نیرومند بود. اگر ایتالیایی‌ها همه به سوء اخلاق رهبران خود تاسی کرده بودند، انحراف و پلیدی پاپ‌ها صدای کسی را در نمی‌آورد.

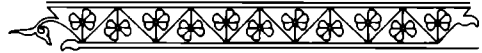
در کشمکش طولانی برای پایان دادن به بیم و آشفتگی ناشی از شقاق و بازگرداندن وحدت کلیسا، روحانی و غیرروحانی همه خواستار فراخوانی شوراهای عام کلیسا بودند که ظاهراً بر دربار پاپ تفوق داشت، اما هر که بر مسند قدرت می‌نشست به زور و ضرب با این درخواست مخالفت می‌کرد. نبرد شوراها در سراسر نیمه نخست قرن پانزدهم بر امور کلیسا مستولی بود، و با آن که شوراها توانستند سرانجام یکتایی پیشوارا مسجل کنند، نتوانستند تفوق شوراها را به هیچ کدام از مدعیان پیشوایی بقبولانند. پاپ‌ها یکی پس از دیگری دودستی امتیازهای خود را چسبیدند، به سرسختی هم‌چنان ادامه دادند و در سایه تفرقه مخالفان اقتدار خویش را تام و تمام نگاه داشتند — ولی ززمه‌های مخالف شنیده می‌شد. پیوس دوم، که با نام آئناس سیلیویوس پیگولومینی، بیشتر به رمان‌نویس و انسان‌گرایی محبوب معروفیت دارد، در اوان خدمت کلیسایی خود مدافع شوراها بود، اما در ۱۴۶۰ در مقام پایی توفیق سهمناک *اِکس سیکرایلیس* <۲۷> را بیرون داد و تهدید کرد که هر کس از دستگاه پاپ به شورای عام شکایت برد تکفیر می‌شود. جانشینان وی به این رویه ادامه دادند. به نظر آن‌ها خطر شوراها دست‌کمی از خطر ترک‌ها نداشت.

پاپ‌ها پس از استقرار مجدد در رُم ریزه‌خوار رنسانس شدند، در تشویق و پشتیبانی هنر بر شهریاران سبقت جستند و هم‌چون آنان بدین نتیجه رسیدند که شکوه و حشمت نقاشی و پیکره‌سازی و ادبیات و موسیقی زینت‌افزای دربار و بازاریابی از تفقد و کرامت آن‌هاست. لئوناردو داوینچی در میلان دربار لودوویکو سفورتسا را زینت می‌داد و تورکواتو تاسو شاعر معروف در فُژارا دربار خاندان اِسته را؛ هنرمندان و نویسندگان دیگر به رُم و گشاده‌دستی و حمایت پاپ‌ها روی آوردند. پاپ‌ها هر کم و کاستی داشتند تردید نیست که میراثی جاودان از آثار هنری سفارشی خود برای جهان بر جا گذاشتند: از جمله سقف سیستین میکلائز، نقاشی «اتاق‌ها» اثر رافائل در واتیکان، فرسکوهای پینتوریکو در کتاب‌خانه کلیسای سینا، فرسکوهای بوتیچلی، گیرلانداو، پروچینو و سینیورلی بر دیوار نمازخانه سیستین. رُم در زمان هجرت پاپ‌ها به اوینیون

متروک و بی‌سامان و کم‌جمعیت و کثیف شده بود؛ پاپ‌ها شهر را تعمیر و زیبا کردند. گنجینه‌های کلاسیک آن را از زیر خاک نجات دادند، کلیساها را مرمت و خیابان‌ها را سنگ‌فرش کردند. کتاب‌خانه بی‌همتای واتیکان را گرد آوردند، و به دست معمارانی چون برامانته و میکلانژ بازسازی کلیسای سان پیترو را آغاز کردند، که این هم تاج افتخار پاپ‌ها بود و هم، از بازی روزگار، جرقهٔ اشتعالِ شورش پروتستان.

پاپ‌ها معتقد بودند که شوکت و زیبایی تابناک دستگاه پاپی را شوکت و عظمت می‌بخشد و در نتیجه کلیسا سلطهٔ خود را بر مردم مستقر می‌کند. نیکولایوس پنجم که نخستین پاپ رنسانس خوانده شده است در ۱۴۵۵ در بستر مرگ این باور را بر زبان آورد. از کاردینال‌ها خواست نوسازی رُم را ادامه دهند و گفت: «برای ایجاد اعتقادِ راسخ و پایدار می‌باید چیزی چشمگیر درست کرد. ایمانی که فقط به اصول و احکام استوار باشد همواره ضعیف و متزلزل خواهد ماند... اگر اقتدار دربار مقدس را با اینبیهٔ معظم... آشکارا در معرض قماش گذااریم، همهٔ جهان آن اقتدار را می‌پذیرد و احترام می‌نهد. عمارات رفیع که ذوق و زیبایی را با ابعاد سترگ در می‌آمیزند بسی بر قدر و منزلت اریکهٔ سان پیترو می‌افزایند.» <۲۸> پطرسِ ماهی‌گیر کجا و این کجا؟ کلیسا راهی بس دراز پیموده بود.

قتل در کلیسا

سیکستوس چهارم، ۱۴۷۱-۱۴۸۴

کاردینال فرانچسکو دلارووره، مرشد پیشین سلسله رهبانی فرانسیسیان، در ۱۴۷۱ به مقام پاپی گزیده شد و نام خود را سیکستوس چهارم گذاشت. تا آن زمان، پاپ‌های اوائل رنسانس، ولو فاقد شور و اشتیاق برای تجدید حیات معنوی، عموماً احترام ظاهری و شئون منصب خویش را نگاه می‌داشتند. دوران پیروی آشکار و لجام‌گسیخته و بی‌شرمانه از منافع شخصی و قدرت‌مداری سیاسی را سیکستوس بنا نهاد. او هم در مقام واعظ و دانش‌یار الهیات در دانشگاه‌های بولونیا و پابویا، و هم در مقام مرشد سلسله رهبانی فرانسیسیان، شهرت و منزلت مدیری جدی و توانا را پیدا کرده بود. برگزیدن این راهب ظاهراً واکنشی بود به تمایلات دنیوی پاپ قبلی، پاولوس دوم، نجیب‌زاده و بازرگان ونیزی پیشین. سیکستوس، در حقیقت، انتخاب خود را بیش از همه مدیون مانورهای ماهرانه کاردینال رودریگو بورجا بود. این شخص مردی جاه‌طلب و بی‌اعتنا به اصول و بسیار ثروتمند بود و به زودی تاج پاپی را هم به دست آورد. پشتیبانی بورجا از سیکستوس به خودی خود افشاگر شخصیت وی بود، و همانندی این دو و نیز پاپ اینوکینتیوس هشتم که بین آن‌ها به قدرت رسید سبب شد که در تاریخ به عنوان «سه نابغه پلید»^{۲۹} شناخته شوند.

در زیرردای فرانسیسی سیکستوس شخصیتی خشن و مغرور و سنگ‌دل نهان بود، مردی با شور و شهوت نیرومند و خانواده‌ای پهناور و محتاج و مستمند. سیکستوس پس از کسب قدرت دست به کار متمول ساختن خویشان خود شد و در بذل و بخشش مقام‌های بالا و سرزمین‌های قلمرو پاپی به آن‌ها و ازدواج‌شان با اعیان و اشراف از کلیه

امکاناتی که در اختیار داشت بهره گرفت. با انتصاب دو تن از یازده برادرزاده خود، پیتر و جیرولامو ریاریو — هر دو در سنین بیست‌سالگی — به مقام کاردینالی افکار عمومی را به حیرت انداخت، و طولی نکشید که رفتار جنون‌آمیز و ول‌خرجی‌های این دوسر زبان‌ها افتاد. سیکستوس در طول زمام‌داری خویش کلاه سرخ کاردینالی را بر سر سه برادرزاده دیگر و نیز یک نوه برادر نهاد. دیگری را اسقف کرد، چهار پسر برادر و دو دختر برادر را به عقد ازدواج افراد دو خاندان اُرسینی و فائزیزه و خانواده‌های فرمانروای ناپل و میلان و اوربینو درآورد. خویشاوندان غیرروحانی را به مقام‌های بلند پایه کشوری از قبیل شحنة رُم، رئیس قلعه سانت آنجلو، <۲۰> و حکمرانی چندین ایالت پایی گماشت و عوارض و درآمد این نقاط را به آن‌ها واگذاشت و قوم و خویش‌بازی را به سطح تازه‌ای ارتقا داد. <۲۱>

سیکستوس «مجمع کاردینال‌ها» را از منصوبان شخصی خود انباشت، و با آن که اعضای این مجمع بیست و چهار نفر مقرر شده بودند، در سیزده سال پایِ خویش سی و چهار عضو تازه به وجود آورد، به نحوی که وقتی درگذشت فقط پنج تن از اعضای این مجمع انتصاب خود را مدیون او نبودند. <۲۲> برای جلب دوستی این یا آن شاهزاده یا شهریار، گزینش به مقتضای مصالح سیاسی را باب کرد و اعیان و اشراف و فرزندان نوجوان خانواده‌های بزرگ را غالباً بدون توجه به لیاقت یا سجایای روحانی ایشان به مقامات کلیسایی گماشت. حوزه اسقفی اعظم لیسبون را به طفلی هشت‌ساله داد و حوزه میلان را به کودکی یازده‌ساله که هر دو فرزند شاه‌زادگان بودند. <۲۳> مجمع کاردینال‌ها را چنان سراپا غرق غیرروحانیون کرد که جانشینانش سر مشق او را قاعده شمردند و پی گرفتند. در بیست سال پیشوایی اینوکنتیوس هشتم و آلکساندر ششم دست کم پنجاه حوزه کلیسایی به جوانانی داده شد که هنوز به سن شرعی انتصاب به مقام اسقفی نرسیده بودند.

برادرزاده دل‌بند پاپ، پیتر و ریاریو، بر اثر ثروت نورسیده خانواده تعادل خود را کمابیش از دست داد، و به تقلید از رفتار وحشیانه او و انبوهی از افراد نوکیسه‌خاندان دلاوروره تجمل و ول‌خرجی لجام‌گسیخته خوی پابرجای دربار پاپ شد. اوج بریز و پیاش‌های کاردینال ریاریو ضیافت پرعیش و نوشی بود در ۱۴۸۰ — و از مناظر دیدنی آن خرسی درسته کباب‌شده با گریزی به دندان، گوزن‌های پوست برتن، مرغان

ماهی خوار و طاووس‌های بال و پر دار، و می‌گساری و هرزگی فراوان میهمانان به سبک روم باستان. <۳۲> از قضا، در این روزها ترک‌ها در منت‌ه‌الیه جنوبی ایتالیا نیرو پیاده کرده اترانتورا گرفته بودند، یأس و ناامیدی همه جا حکم فرما بود، و اگرچه تسلط ترک‌ها چندان دوام نیاورد، ولی گزارش‌های این میهمانی در چنان موقعی مردم را بیش از حد تکان داد. از وقتی قسطنطنیه سقوط کرده بود، هرگونه پیشروی ترک‌ها معمولاً تنبیه پروردگار برای گناهان کلیسا پنداشته می‌شد.

خاندان دلا روبره هرزگی و شهوت‌رانی را در سلسله مراتب کلیسا اشاعه دادند ولی مبتکر آن نبودند. این مشکل در گذشته نیز گریبان‌گیر کلیسا بود. در ۱۴۶۰، پاپ پیوس دوم در نامه‌ای کاردینال بورجا را برای برپا کردن ضیافتی در سینا نکوهش می‌کند که در آن «همه و سوسه‌های فریبنده عشق وجود داشت» و «برای این‌که بی‌لجام باشد»، شوهران و پدران و برادران بانوان حاضر دعوت نشده بودند. پیوس از بیم آن‌که لکه ننگی بردامان دستگاه مقدس بنشیند هشدار می‌دهد و می‌نویسد: «از همین رو شهریان و مصادر قدرت از ما بیزارند و مردم عادی به ما می‌خندند... نصیب نایب مناب مسیح تحقیر و خواری است چون به ظاهر این اعمال را برمی‌تابد.» <۳۵> وضع زمان سیکستوس تا زگی نداشت؛ تفاوت در آن بود که پیوس می‌خواست جلو فساد را بگیرد، ولی جانشینان او نه کوشیدند و نه بدین مسئله اهمیت دادند.

پیرامون سیکستوس را رفته‌رفته ستیزه‌جویی فراگرفت، به ویژه در آلمان که پول پرستی کشیشان از مدتی پیش نارضایتی آفریده بود و حال به علت اخذ عوارض از جانب شاخه اداری دستگاه پاپ ناخرسندی‌ها بیشتر و بیشتر می‌شد. مجمع کوبلنتس در ۱۴۷۹ شکوائیه‌ای به رُم فرستاد. در بوهم، زادگاه عصیان هوسی‌ها، بیانیه هجوآمیزی بیرون آمد که در آن سیکستوس به سان ابلیس به خود می‌بالید که «آیین مسیح را یک‌سره نفی کرده است.» <۳۶> اما کلیسا به این حرف‌ها عادت داشت، پانزده قرن تمام از گوشه و کنار امپراتوری خرده‌گیری و ایراد شنیده بود، پوستش کلفت شده بود و دیگر بیدی نبود که از این بادها بلرزد.

سیکستوس، برای حصول اطمینان از جمع‌آوری دقیق و کامل مالیات‌ها، یک «هیئت دینی» مرکب از صد حقوق‌دان تشکیل داد تا بر امور مالی ایالت‌های پایی و پرونده‌های حقوقی دارای سود مادی برای دستگاه پاپ نظارت کند. درآمدها را وقف

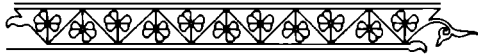
افزودن املاک بستگان خویش و آرایش مفاخر ظاهری دربار پاپ کرد. بازسازی کتاب‌خانه و اتیکان به همت او انجام یافت، سیکستوس مجموعه کتاب‌های آن‌جا را سه برابر کرد و دانشمندان را گرد آورد تا آن‌ها را ثبت و ضبط و رده‌بندی کنند. آکادمی رُم را بازگشود، رجال نام‌دار را به تالارهای آن‌جا فراخواند، اجرای نمایش‌نامه‌ها را تشویق کرد، و نقاشی‌های متعددی سفارش داد. نام او در نمازخانه سیستین برجا خواهد ماند، این نمازخانه ضمن نوسازی بنای قدیم کلیسای سان پیترو به فرمان او ساخته شد. کلیساهای دیگر، بیمارستان‌ها، پل‌های ویران و خیابان‌های گل‌آلود نیز از مرمت‌های او بی‌بهره نماند.

این پاپ، در ضمن انجام دادن کارهای فرهنگی ستایش‌انگیز، در منازعه‌ها و دسیسه‌بازی‌های خود بدترین خصایص شاه‌زادگان رنسانس را بروز می‌داد. با ونیز و فوآرا وارد جنگ شد و برای تحقیر و تحفیف خاندان کولونا، سرآمد اشراف رُم، دست به مبارزه‌ای طولانی و لجوجانه زد. رسواترین عمل او دخالت در توطئه خانواده پاتسی برای قتل برادران مدیچی و احتمالاً برانگیختن آن توطئه بود. پاپ از طریق بست و بندهای پیچیده خانوادگی با پاتسی‌ها متحد بود، با وجود این توطئه را تصویب کرد یا حتی در آن شرکت جست، یا در هر صورت این اتهامی بود که به علت واکنش شدیدی که پاپ در مورد نیمه موفق ماندن توطئه نشان داد بسیاری به او بستند و باور کردند. <۲۷> شدت انتقام‌جویی مدیچی‌ها از پاتسی‌ها — از جمله دار زدن یک اسقف اعظم با وجود مصونیت روحانی‌اش — پاپ را چنان سرخشم آورد که لورنتسو مدیچی و تمامی فلورانس را تکفیر کرد. به کار بستن مجازات دینی برای اهداف دنیوی البته در عملکرد کلیسا تازگی نداشت اما سیکستوس را سخت بی‌اعتبار ساخت، چه از طرفی به فلورانس‌ها و بازرگانی‌های آن‌ها زیان رساند و از طرف دیگر سوءظن مردم را برانگیخت که پاپ شخصاً در ماجرا دست داشته است. لویی یازدهم، پادشاه دین‌دار فرانسه، با دل‌واپسی نوشت: «به خواست خدا که وجود مبارک از جنایت‌هایی چنین سهمناک مبرا است!» <۲۸> هنوز تصور این‌که پدر روحانی توطئه‌ای برای قتل در کلیسا بچیند پذیرفتنی نبود، اگرچه طولی نکشید که بسیار عادی شد.

سیکستوس به سلامت داخلی کلیسا توجهی نداشت و درخواست‌های پیبایی و فزاینده تشکیل شورا را به استناد سابقه اکس‌سکرا بیلیس [توقیع برتری قدرت پاپ

برشوراهای عام] رد کرد. اما تخاصی وی به درخواست‌ها پایان نداد. مهمهٔ اصلاح در ۱۴۸۱ همه‌جا به گوش می‌رسید. فرستادهٔ امپراتور، اسقف اعظم تسامومتیک، در سفرِ رُم از سیکستوس و دیوان پاپ شدیداً انتقاد کرد. پاپ فرمان داد او را در قلعهٔ سانت آنجلو زندانی کردند، اما کاردینالی از دوستانش او را از زندان بیرون آورد، و او با وجود آن‌که سرش در خطر بود حرف خود را دوباره بی‌پروا گفت. بیانیه‌ای انتشار داد و سیکستوس را به کفرگویی، فروش مقام‌های روحانی، معاصی شرم‌آور، اتلاف میراث کلیسا، تمهید توطئهٔ باتسی و عقد پیمان محرمانه با سلطان عثمانی متهم کرد و از شهریان مسیحی خواست ادامهٔ شورای بال را بخواهند و از فروپاشی کلیسا به دست پاپ جلوگیری کنند. سیکستوس در پاسخ شهر بال را لعن کرد و عملاً آن را به روی غیرمحملی‌ها بست، اسقف یاگی را باز به زندان انداخت، و این بار چنان رفتار خشونت‌باری با او شد که دو سال بعد در زندان مُرد، ولی گفتند که خودکشی کرده است. <۳۹>

اندیشه‌هایی را که زمانش رسیده زندان نمی‌تواند خاموش کند. فرمانروایان خودکامه که طبعاً دارای عقلی ناچیزند این واقعیت را اغلب از یاد می‌برند. در آخرین سالِ زندگی سیکستوس «مجلس عمومی» شهر تور فرانسه برنامهٔ خردمندانهای به او ارائه کرد، ولی مورد تصویب پاپ قرار نگرفت. مجلس بر اثر فصاحت مصلحی پرشور به نام ژان دورلی به جوش و خروش درآمده بود، و در زمینهٔ سوءاستفاده‌های مالی، احراز چند منصب توسط یک شخص، و رویهٔ نفرت‌انگیز «توصیه»، اصلاحاتی پیش‌نهاد کرد. برحسب رویهٔ «توصیه» انتصابات موقت از میان افراد غیرروحانی به عمل می‌آمد و ضرورتی نداشت که فرد منصوب وظایف محول را انجام دهد. «توصیه» از مسائلی بود که در آن زمان خون‌ها را به جوش می‌آورد و سیکستوس می‌توانست به سهولت آن را قدغن کند و در میان نهضت اصلاح‌طلبان اعتبار بسیار به دست آورد. اما فرصت را غنیمت نشمرد، برنامه را پشت گوش انداخت و چند ماه بعد جان سپرد. دوران حکومت او چنان از بغض و کین لبریز بود که رُم پس از مرگش دو هفته دچار آشوب و چپاول شد. سربازان خاندان کولونا که پاپ در احمای آنان آن همه کوشیده بود پیش‌تاز بلوا بودند. از مرگ سیکستوس چهارم هیچ‌کس متأثر نشد چون برای نهادی که زیر فرمان داشت چیزی جز بی‌آبرویی نیندوخت.

میزبان کفار

اینوکنتیوس هشتم، ۱۴۸۴-۱۴۹۲

مردی مهربان، بی‌عزم و مطیع اطرافیانِ بااراده‌تر از خویش جانشین سیکستوس شد. این شخص از هر جهت نقطهٔ مقابل پاپ پیشین بود ولیکن به علت بی‌عملی و ضعفِ شخصیت به همان اندازه به دستگاه پاپی زیان رسانید. نام اصلی او جووانی باتیستا چیپو بود، در خانواده‌ای مرفه اهل جنوا به دنیا آمده بود و ابتدا قرار نبود به سلکِ روحانیان بپیوندد، اما پس از هدر دادن دوران شباب و پس انداختن پسر و دختری نامشروع، که خود بدان مُقِر بود، عاقبت وارد کلیسا شد. علت این امر هیچ‌گونه گروشِ دینی ناگهانی یا مقتضیات تحیرانگیز نبود، بلکه او تشخیص داد که برای آدمی چون او، دارای بستگی با اشخاص متنفذ، خدمت کلیسا آینده‌ای بارور نوید می‌دهد. چیپو در سی و هفت سالگی به مقام اسقفی رسید، در زمان سیکستوس به دیوان پاپ راه یافت، پاپ انعطاف‌پذیری او را پسندید و در ۱۴۷۳ کاردینالش کرد.

ارتقای شخصی چنین بی‌فروغ و کم‌مایه به مقام پاپی نتیجهٔ برنامه‌ریزی نشدهٔ هم‌چشمی دو نامزد بی‌نهایت جاه‌طلب بود که — همان‌طور که بارها اتفاق افتاده — راه موفقیت یک‌دیگر را سد کردند. این دو تن، که هر کدام مآلاً به آرزوی خود رسید، یکی کاردینال بورجا، پاپ الکساندر ششم آینده، بود و دیگری کاردینال جولیانو دِلّا رُووره، پاپ یولیوس دوم آینده و تواناترین برادرزادهٔ سیکستوس. جولیانو، مشهور به کاردینالِ کلیسای سان پیترو در وینکولی، هم‌چون عمویش قلدر و ستیزگرولی از او کارسازتر بود. <۴> با این حال هنوز نمی‌توانست رأی اکثریت مجمع کاردینال‌ها را به دست آورد. بورجا نیز، با وجود دادن رشوه‌های کلان تا ۲۵۰۰۰ سکهٔ زرو و وعدهٔ

ترفع‌های درآمددار به همکاران، کاری از پیش نبرد. <۲۱> کاردینال بورجا، همان‌گونه که سفیر فلورانس به دولت خود گزارش کرد، «چنان دغل و مغرور است که خطر انتخاب او وجود ندارد.» <۲۲> دورقیب، در این بن‌بست، خطر انتخاب شدن کاردینال مارکو باربورا عیان دیدند. این کاردینال ونیزی به خاطر سنجیه والا و پیروی از اصولِ راسخ و استوار مورد احترام بود، و بدون شک حیطة عمل کسانی مانند بورجا یا دلآرووره را محدود می‌ساخت و چه بسا به فکر اصلاح هم می‌افتاد. وقتی آرای این شخص به پنج رأی حدنصاب لازم رسید، بورجا و دلآرووره در حمایت از چیبوی بی‌خاصیت دست به دست هم دادند، به اهانتی که از این رهگذر به اصلاح‌طلبان می‌شد وقعی نهند. و مردی را که همه می‌دانستند صاحب فرزند است و خود بدان معترف است به مقام پایی برگزیدند. در سایه این رأی مؤتلف، نامزد آنان رسماً تاج بر سر نهاد و خود را اینوکنتیوس هشتم خواند.

برای نخستین بار پایی علناً کسی را فرزند خود می‌شناخت، و چشم‌پوشی‌ها و اغماض فوق‌العاده پاپ اینوکنتیوس از اعمال این پسر نااهل، فرانچسکیتو، وجه تمایز بارز زمام‌داری او بود. در تمامی موارد دیگر، وی در برابر توان و اراده کاردینال دلآرووره زانو زد. سفیر فلورانس به لورنتسو مدیچی می‌نویسد: «یک نامه خوب به کاردینال سان پیترو بفرستید چون او پاپ است و حتی بیشتر از پاپ.» <۲۳> دلآرووره به داخل واتیکان نقل مکان کرد و در ظرف دو ماه برادر خود جوانی را از شحنگی رُم به فرماندهی کل کلیسا رسانید. کاردینال بورجا، حامی دیگر اینوکنتیوس، کپاکان قائم‌مقام دیوان پایی باقی ماند.

فرانچسکیتو هرزه و حریص بود، شب‌ها با یاران نابابش در خیابان‌ها ول می‌گشت، و تمام سعی اینوکنتیوس آن بود که این پسر را به ثروت برساند. در ۱۴۸۶ ازدواج وی را با یکی از دخترهای لورنتسو مدیچی ترتیب داد. جشن عروسی در واتیکان برپا شد و چنان مفصل بود که پاپ به سبب مضیقه مالی مزمن برای پرداخت مخارج میهمانی ناچار تاج و خزاین پایی را فرو گذاشت. <۲۴> دو سال بعد، پاپ لقمه دیگری به همین بزرگی گرفت و جشن ازدواج نوه‌اش را با بازرگانی اهل جنوا باز در واتیکان برپا کرد.

در حالی که پاپ سرگرم این بریز و بیاش‌ها بود، قائم‌مقام دیوان او که بیشتر عقل

معاش داشت برای مأموران روحانی مناصب متعدد تازه‌ای آفرید، که خواستاران البته می‌بایست دست به جیب شوند — و این خود گواه چشم‌داشت برگشت مخارج به اضافه سود بود. حتی سمت کتاب‌دار واتیکان را، که تاکنون صرفاً برحسب شایستگی احراز می‌شد، به مزایده گذاشتند. دفتری برای فروش عفو و تفقد به قیمت‌های بسیار گزاف به وجود آمد: از هر معامله صد و پنجاه سکه زر به پاپ می‌رسید و بقیه به پسرش. وقتی پرسیده شد چرا برای آدم‌کشی و قتل غیر عمد و جنایت‌های مهم دیگر بخشودگی به جای مجازات اعدام مقرر گشته است، کاردینال بورجا از این رویه چنین دفاع کرد: «خداوند مایل به مرگ گناه‌کار نیست بلکه می‌خواهد که او زنده بماند و جریمه بدهد.» <۲۵>

در سایه این نظام و نیز بر اثر کارهای نظام پیشین، ضوابط اخلاقی دیوان واتیکان هم چون شمع آب شد، فساد و پول‌اندوزی به حدی رسید که چشم‌پوشی دیگر میسر نبود. در اواسط دوران اینوکنتیوس، در ۱۴۸۸، چندین مقام بلندپایه دربار پاپ بازداشت و دو نفرشان اعدام شدند. جرم آن‌ها این بود که در عرض دو سال پنجاه تویع بخشودگی پابی جعل کرده و فروخته بودند. <۲۶> این افراد به اشد مجازات رسیدند تا خشم ورنجش اخلاقی پاپ نشان داده شود، ولی همین کار نابه‌سامانی دستگاه را بیشتر آشکار کرد.

مجمع مقدس را انبوه کاردینال‌های سیکستوس قبضه کرده بود. این‌ها اغلب از قدرتمندترین خانواده‌های ایتالیایی بودند و مجمع مقدس صحنه حشمت و عشرت آنان شده بود. از تنی چند مرد شریف و صمیمی و باایمان که بگذریم، اکثریت اعضای مجمع را اشراف آزمند و دنیاپرست و متظاهر به تجمل تشکیل می‌دادند، و از جانب خود یا شهریار خود بازی پایان‌ناپذیر اعمال نفوذ را دنبال می‌کردند. کاردینال جووانی داراگونا پسر پادشاه ناپل، و کاردینال آسکانیو سفورتسا، برادر لودوویکو نایب‌السلطنه میلان، از خیل خویشان شهریاران، و کاردینال باتیستا ارسینی و کاردینال جووانی دی کولوتا از دو خانواده رقیب و همواره در ستیز فرمانروای رُم در میان این جماعت دیده می‌شدند.

در آن زمان کاردینال‌ها لازم نبود حتماً کشیش باشند — یعنی طی مراسم ویژه به مقام کشیشی رسیده اجازه اجرای مراسم تعمید و عشای ربانی و سایر شعایر دینی را

یافته باشند. کاردینال‌هایی که از هیئت اسقفان — بالاترین مرجع کشیشی — منصوب می‌شدند قلمرو روحانی خود را هم‌چنان نگه می‌داشتند، اما اکثریت از دیوانیان کلیسا بودند و معاف از تکالیف کشیشی. اینان از سلسله مراتب بالای دستگاه، از میان کسانی که سروکارشان اکثر با امور اداری و مالی و دیپلماسی کلیسا بود برگزیده می‌شدند و به خانواده‌های طبقه حاکم ایتالیا تعلق داشتند و اگر خارجی بودند، بیشتر درباری بودند تا روحانی. هرچه دنیاگرایی پیش‌تر رفت، انتصاب‌ها بیشتر از بین افراد غیرکلیسایی، یعنی پسران و برادران شه‌ریاران یا نمایندگان منتخب آن‌ها که هیچ‌یک پیشینه روحانی نداشتند به عمل آمد. یکی از این‌ها، آنتوان دوپرا مُهردار فرانسوای اول پادشاه فرانسه بود که کلمنس هفتم آخرین نفر از شش پاپ رنسانس وی را کاردینال کرد. نخستین باری که گذار این شخص به کلیسای مقرر خود افتاد هنگام خاک‌سپاری‌اش بود. <۲۷>

پاپ‌های این دوران کلاه سرخ کاردینالی را سکه رایج سیاسی کردند، با ازدیاد شمار کاردینال‌ها بر نفوذ خود افزودند و از نفوذ مجمع کاردینال‌ها کاستند. کاردینال‌ها نیز به نوبه خود گردآوری مناصب گوناگون را وجهه همت خود ساختند — و البته هر منصب اضافی ناگزیر مورد تازه‌ای از تصدی غیابی بود — و برای افزایش منافع خویش دیرها و اسقفیه‌ها و منابع دیگر درآمد کلیسا را در دست گرفتند، اگرچه طبق قانون شریعت، فقط روحانیون حق بهره‌گیری از عواید و مستمری‌های حاصل از درآمد کلیسا را داشتند. قانون شرع، در هر حال، مانند هر قانون دیگر کش‌دار بود و «به طور استثنا» به پاپ اجازه می‌داد غیرروحانیان را هم اعانه و مستمری بخشد.

کاردینال‌ها خود را شه‌ریاران قلمرو کلیسا می‌شمردند و حق و چه بسا وظیفه خود می‌دانستند که در جلال و شوکت دست‌کمی از شه‌ریاران خطه زمینی نداشته باشند. آن‌هایی که دارای استطاعت بودند با چند صد تن خدمه در کاخ‌ها می‌زیستند، با لباس نظامی، سوار بر اسب و شمشیر به کمر بیرون می‌رفتند، برای شکار رفتن شاهین و سگ تازی نگه می‌داشتند و هنگام سواری در خیابان‌ها تعداد سواران ملازم رکاب خود و کزوفز آن‌ها را به رخ یک‌دیگر می‌کشیدند. استخدام این سواران هر بار یک جماعت از اوباش شهر رُم را به خدمت یکی از امیران کلیسا درمی‌آورد. کاردینال‌ها در کارناوال‌ها به خرج خود نمایش‌هایی با بازیگران ماسک‌دار و برنامه‌های موسیقی ترتیب می‌دادند و ارابه‌های مزین به راه می‌انداختند، و به سبک و سیاق پیتر و ریاریو

میهمانی‌های عجیب برپا می‌کردند: یک نمونه ضیافتِ کاردینال سفورتسای متمدول بود که یکی از وقایع‌نگاران می‌گوید جرئت توصیف آن را ندارم «مبادا مسخره‌ام کنند که افسانه می‌سرایم». کاردینال‌ها با طاس و ورق قمار هم می‌کردند — و از تقلب نیز ابا نداشتند، کما این که فرانچسکو به پدرش شکایت برد که کاردینال رافائله ریاریو در یک شب ۱۴۰۰ سکه زر از او برده است. این اتهام احتمالاً بی‌پایه نبود چون همین ریاریو — یکی از برادرزادگان پسرمار سیکستوس — شبی دیگر از یکی از کاردینال‌های همکار ۸۰۰۰ سکه زر در قمار برده بود. <۲۸>

هنگام انتخاب اینوکتیوس، کاردینال‌ها بر سر تصویب ماده‌ای اصرار ورزیدند و برای جلوگیری از کاهش نفوذ خویش شرط گذاشتند که تعداد آنان مجدداً به بیست و چهار تن تقلیل یابد. از آن پس هر وقت در مجمع کاردینال‌ها جای خالی پیدا شد، به انتصاب تازه رضایت ندادند، و دست اینوکتیوس را برای قوم و خویش بازی بستند. اما فشار پادشاهان خارجی برای تحصیل جا آن‌ها را وادار به توافق‌هایی کرد. یکی از اولین برگزیدگان اینوکتیوس پسر نامشروع برادرش، لورنتسو چیبو، بود. حرام‌زادگی مطابق قانون شرع مانع احراز مقام روحانی بود، اما این ضابطه را سیکستوس قبلاً در مورد چزاره، فرزند کاردینال بورجا، زیر پا نهاده پسر بچه هفت‌ساله را بر نردبان ترفیع کلیسایی قرار داده بود. از آن پس حلال‌زاده کردن فرزندان و برادر و خواهرزادگان از کارهای متداول شش پاپ رنسانس شد — و یکی دیگر از اصول کلیسا بر باد رفت. اینوکتیوس رخصت نیافت بیش از چند تن در مجمع مقدس بگمارد. معروف‌ترین انتصاب او برادر همسر تازه فرانچسکو — جوانی دمیچی پسر چهارده‌ساله لورنتسوی شکوهمند — بود. فشار دمیچی بزرگ در این باره اینوکتیوس را واداشت تا پسر بچه را کاردینال کند. پدر از کودکی در تقلای دست و پا کردن جاه و مقام برای این پسر بود. جوانی را در هفت‌سالگی سر تراشیدند، یعنی زندگی‌اش را وقف کلیسا کردند، در هشت‌سالگی دیربان شد و پادشاه فرانسه تصدی اسمی دیری را به او وا گذاشت، در یازده‌سالگی بر حسب «توصیه» سرپرستی دیر بزرگ بندیکتی مونته کاسینو را به دست گرفت، آن‌گاه پدر به هر دری که توانست زد تا او را کاردینال کند و راه پاپ شدنش را بگشاید. دمیچی جوان سرنوشتی را که برایش رقم زده بودند سرانجام تحقق بخشید و لئوی دهم، پنجمین پاپ داستان ما، شد. <۲۹>

اینوکنتیوس خواهش لورنتسو را برآورد، اما برای اولین بار محکم ایستاد و اصرار کرد که پسر باید سه سال صبر کند و در این مدت الهیات و قوانین شریعت بخواند تا بتواند در مقام خود بنشیند. البته به دستور پدر، مریبان و دانشمندان نام‌دار آموزش مفصل به جوانی داده بودند و وی اینک از اکثر نامزدان دیگر فرهیخته‌تر بود. وقتی عاقبت در ۱۴۹۲، یعنی در شانزده سالگی، جوانی مقام کاردینالی را احراز کرد، پدرش نامه‌ای جدی و مهم به او نوشت. در این نامه ابتدا پسر را درباره القائات شیطانی رُم، «آن منجلاب جمله حق‌کشی‌ها»، هشدار می‌دهد، سپس از او می‌خواهد «چنان عمل کن که هر کس تو را بیند یقین یابد که سعادت و شرافت کلیسا و دربار مقدس بیش از هر چیز در دنیا برایت اهمیت دارد.» بعد از این پند بی‌نظیر، لورنتسو به پسر یادآور می‌شود که فرصت «خدمت به شهر و خانواده خودمان» را فراوان خواهی داشت، ولی باید از وسوسه به تبه‌کاری در مجمع کاردینال‌ها برحذر باشی که «فعالاً از مردان شایسته سخت‌تپی و درمضیقه است... اگر کاردینال‌ها چنان که شاید و باید می‌بودند، دنیا سراسر بهتر می‌شد، چون این‌ها پیوسته پاپ‌های خوب برمی‌گزیدند و صلح و صفای جهان مسیحیت را بدین طریق تأمین می‌کردند.» <۵>

این لُب مطلب بود که فرمانروای دنیوی برجسته ایتالیای عصر رنسانس برزبان آورد. اگر کاردینال‌ها شایستگی می‌داشتند پاپ‌های شایسته‌تر انتخاب می‌کردند، ولی همه سر و ته یک کرباس بودند. هر شش پاپ در این شصت سال از میان همان کاردینال‌ها برخاستند، از میان اعضای مجمع مقدس انتخاب شدند و به نوبت کاردینال‌هایی هم‌رنگ خود برگذاشتند. بی‌خردی بومی گردید، به شکل کشمکش‌های کوتاه‌بینانه بر سر قدرت و غفلت کزاندیشانه از نیازهای واقعی کلیسا درآمد، و هم‌چون مشعلی از پایی به پاپ دیگر سپرده شد.

عدم کفایت اینوکنتیوس تاحدی حاصل نفاق مداوم دولت‌های ایتالیا و قدرت‌های خارجی بود. ناپل و فلورانس و میلان معمولاً هریک با یکی دیگر دست اتحاد می‌دادند و با آن دیگری یا با همسایه‌های کوچک‌تر خود در جنگ و ستیز بودند؛ پاپ خود اهل جنوا بود، ولی شکایت داشت که جنوا «برای آتش زدن جهان درنگ نمی‌کند»؛ <۵> گسترش و نیز در خشکی همه را می‌ترساند؛ رُم صحنه کارزار دائمی دو خاندان اُرسینی و کولونتا بود؛ خانواده‌های نام‌دار دولت‌های کوچک ایتالیا غالباً بر سر اختلاف‌های

موروثی داخلی با هم گلاویز بودند. اینوکتیوس هنگام تصدی مقام پایی واقعاً می‌خواست بین متخاصمان صلح برقرار کند، ولی فاقد عزم و اراده لازم بود. بیماری‌های پایی اغلب توان او را می‌فرسود.

بزرگ‌ترین دردسر پاپ مزاحمت‌های خشونت‌آمیز فرّانته شاه ناهل ناپل بود که گه‌گاه کار را به جنگ می‌کشاند و ظاهراً منظوری جز ردالت نداشت. ابتدا با وقاحت سرزمین‌های خاصی را مطالبه کرد، بعد خراج مستمر تبول پایی را نپرداخت، با اُرسینی‌ها همدست شد که رُم را به آشوب بکشاند و حربۀ هولناک توسل به شورارا و سیله تهدید قرار داد. اشراف ناپل از خودکامی پادشاه خود عاصی شدند و به پا خاستند. پاپ جانب آن‌ها را گرفت، در نتیجه سپاه فرّانته به رُم روی آورد و شهر را محاصره کرد، در حالی که اینوکتیوس سراسیمه بی‌متفق و نیروی مسلح می‌گشت. ونیزی‌ها از معرکه دور ایستادند ولی به پاپ اجازه دادند که از آن‌جا سر باز مزدور بگیرد. میلان و فلورانس هم یاری نرساندند و به علل پیچیده — و شاید تمایل به تضعیف ایالت‌های پایی — طرف ناپل را گرفتند. این قضایا پیش از زمانی بود که لورنتسو دِ مدیچی — فرمانروای فلورانس — با اینوکتیوس پیوند خانوادگی پیدا کند، اگرچه این پیوندها نیز همیشه کارساز نبود. در ایتالیا دوست امروز دشمن فردا بود.

در رویارویی با فرّانته، فرانسه به درخواست پاپ برای کمک خارجی علاقه نشان داد. اساس این علاقه دعوی پوسیده آنژون <۵۲> بر ناپل بود که، با وجود شکست‌های فاجعه‌آمیز گذشته، پادشاه فرانسه هنوز آن را از سر بیرون نکرده بود. سایه فرانسه فرّانته را ترسانید، و درست موقعی که شهر زیر فشار محاصره نزدیک بود به زانو درآید، وی پیمان صلح را پذیرفت. امتیازهایی هم به پاپ داد، که ابتدا حیرت‌آور می‌نمود، ولی دلیل‌شان بعداً معلوم شد، چون همه را زیر پا نهاد، پیمان را نقض کرد، و دوباره به تجاوز روی آورد.

پادشاه ناپل از پاپ به تحقیر نام می‌برد، پاپ را دشنام می‌داد، و کارگزاران وی در ایالات مختلف پایی شورش برمی‌انگیختند. اینوکتیوس در تلاش برای فرونشاندن هرج و مرج و درگیری‌های همزمان در نقاط گوناگون، دچار تردید و تسامح شد. برای تکفیر پادشاه و خطۀ ناپل توقیعی نوشت، ولی از صدور آن هراسید. سفیر فرّارا در سال ۱۴۸۷ گزارش داد «بزدلی و عجز و ناتوانی پاپ» زبانه زد همگان است که اگر با تزریق

اندکی شهامت بر طرف نشود، عواقب وخیمی بار خواهد آورد. <۵۳> این عواقب بار نیامد چون فرّانته در یک عقب‌گرد کامل دیگر از جنگ منصرف شد و مصالحه‌ای دوستانه پیش‌نهاد کرد که پاپ، با وجود تحمل آن همه خفت و تحقیر، با خشنودی تام پذیرفت. برای تحکیم این دوستی شکننده، دختر برادر اینوکنتیوس را به وصلتِ نوه فرّانته درآوردند.

مخاصمه‌های ایتالیا از این قماش بود، بلهوسانه و حتی عبث، ولی به هر حال ویرانگر، دستگاه پایی از عواقب آن‌ها نرست. خطرترین پیامد این ستیزه‌ها کسر شأن کلیسا بود. در طول منازعه و اتیکان و ناپل با ایالت‌های پایی همانند خویشاوندی فقیر رفتار شد و از شخص پاپ هم هتک احترام شد که البته این امر بازتاب گستاخی فرّانته بود. خانواده اُرسینی شب‌نامه‌هایی در رُم پخش کرد، سرنگونی پاپ را طلبید، او را «ملوانی جنوایی» خواند که می‌بایست به سزای اعمالش در رود تیر انداخته شود. <۵۴> دست‌اندازی قدرت‌های خارجی به حریم و امتیازهای پایی بیشتر و بیشتر شد، کلیساهای کشورهای مختلف منصب‌های روحانی را از افراد خود انباشتند، درآمد‌ها را نگه داشتند، و از فرامین پاپ سرپیچیدند. اینوکنتیوس ایستادگی نکرد.

تالار بیکره‌ها و ویلای مشهور بلوِدِرِه <۵۵> را بر فراز تپه و اتیکان همین پاپ ساخت که چشم‌اندازی شگرف بر شهر جاودانی [یعنی رُم] دارد، و فرسکوه‌های پینتوریکو و آندرنّا ماننّیا را او سفارش داد که به مرور زمان مانند جایگاه سفارش‌دهنده‌اش در تاریخ از میان رفت. اینوکنتیوس برای بسیاری کارهای هنری دیگر، یا برای مسئله حاد اصلاح کلیسا، وقت و پول و شاید دل‌بستگی نداشت. دل‌مشغولی او بیشتر چیزی بود که اصلاً مورد نیاز نبود: جنگ صلیبی.

البته این باور عمومی هم بود که اعاده‌گر و بهبودبخش بزرگ جنگ صلیبی است. ماهی دو بار و اعظانی طبق دعوت به و اتیکان می‌آمدند و به عنوان «خطیبان مقدس» برای دربار سخن می‌گفتند. این‌ها همه بدون استثنا جنگ صلیبی را در مواعظ خویش می‌گنجانیدند. به پیشوای وقت گوشزد می‌کردند که وظیفه و بخش اصلی رسالت پدر مقدس برقراری صلح بین مسیحیان و مقصود از حکومت پایی «صلح و وفاق» است. سخن‌رانان مقدم بر هر چیز پایان دادن به ستیز و نفاق را در میان ملت‌های مسیحی می‌طلبیدند، و پشت‌بند آن همواره می‌خواستند که اسلحه شاهان مسیحی بر ضد کفار

به کار بیفتند. می‌گفتند مادام که حکام دنیوی دست از جنگ و جدال خویش برندارند نمی‌توانند علیه دشمن مشترک، ترکان، یا به گفته نیکولای کوزایی «جانوران دوزخی، دشمنان تمامی طبیعت و بشریت»، «ه» متحد شوند. می‌گفتند بهترین دفاع ایتالیا جنگ تهاجمی بر ضد ترک‌هاست. قسطنطنیه و اماکن مقدس و دیگر سرزمین‌های از دست رفته مسیحی را می‌توان بازگرفت. هدف نهایی، وحدت دینی بشریت تحت لوای مسیحیت است، و لازمه تحقق این هدف شکست سلطان عثمانی. این اقدامی است که کلیسارا یک‌سره از گناه می‌رهاند و اصلاح دین را بنا می‌نهد، یا به تعبیر دیگر تکمیل می‌کند. اینوکنتیوس سخت کوشید که قدرت‌ها را به جنگ صلیبی بکشاند، پیوس دوم نیز در این باره حتی اخلاص‌مندانه‌تر از وی پافشاری کرده بود. آن‌هم هنگامی که ضربه سقوط قسطنطنیه هنوز تازه بود. ولیکن همان تقیصه‌ای که پیوس و پیشینیان او را شکست داده بود — یعنی عدم اتفاق میان قدرت‌های اروپایی و نیز شهریاران ایتالیایی — هنوز برجا بود. پیوس نوشته بود: «کدام نیروی بشری قادر است انگلستان و فرانسه، جنوایی‌ها و آراگون‌ها، مجارها و بوهم‌ها را هم‌نوا سازد؟» <ov> دیگر نه پاپ قادر به اعمال قدرت بود نه امپراتور. پس چه کسی این قدرت‌های ناموزون و حتی خصم‌آلود را باید به اقدام جمعی برانگیزد؟ این کار سپاهی بزرگ می‌خواست و سپاه بزرگ بدون فرمانده کل و انضباط مشترک کارش به هرج و مرج می‌کشید و از هم می‌پاشید. این مشکلات به کنار، یک تکانه بنیادی هم واجب بود: جنگ‌های صلیبی اول را نه تدافع بلکه تهاجم و ایمانی سرکش الهام بخشیده بود. جنگ مقدس اعتبار خود را با گذشت زمان از دست داده بود؛ به ویژه که داد و ستد با کافران سود می‌آورد و دولت‌های ایتالیایی در مقابله با هم مرتب سرگرم مذاکره و معامله برای جلب حمایت سلطان [عثمانی] بودند.

با این همه اینوکنتیوس، به تصور خود بر مبنای توافق امپراتور روم، طی توقیعی در سال ۱۴۸۶ اعلان جنگ صلیبی کرد، و در ضمن مقرر داشت از کلیه کلیساها و حقوق‌بگیران و مقام‌های مختلف روحانی عشریه‌ای اخذ شود — که منظور حقیقی شاید همین بود. پاپ بعد کنگره‌ای بین‌المللی در رُم تشکیل داد که به صورت ظاهر به طرح‌ریزی هدف‌ها، بحث درباره استراتژی، تعیین مسیر حرکت و فرماندهان و شمار سپاهیان هر ملت پرداخت. ولی آخر سر، هیچ نیروی گرد نیامد، واحدی پا از

کرانه‌های اروپا فرانهاد. تقصیر را گردن بروز کشمکش‌های داخلی در مجارستان و تجدید محاصره بین فرانسه و امپراتوری روم گذاشته‌اند، اما این‌ها بهانه است برای نبود انگیزه. دوران پاپی اینوکتیوس به افتخار جنگ مقدس نایل نشد. در عوض، ماجرای شگفت شاه‌زاده جم پیش آمد و دستگاه پاپی بالعکس سازشی غیرعادی با دشمن مسیحیت کرد.

جم برادر شکست‌خورده سلطان بود ولی هنوز دعوی تاج و تخت عثمانی را می‌کرد و می‌توانست خطرناک باشد. از بیم انتقام‌جویی برادر، اختلاف مذهبی با مسیحیان را پشت گوش انداخته به «شهبازان قدیس یوحنا» در جزیره رودس پناه برده بود. این شهبازان در اصل برای ستیز با کافران به وجود آمده بودند؛ ولی حال به فراست دریافتند که جم گوهر گران‌بایی است و با سلطان قرار و مدار گذاشتند که در ازای مقرری سالیانه ۴۵۰۰۰ سکه زر او را از اقدام خصومت‌آمیز باز دارند. جم «تُرکِ اعظم» لقب یافت، و دفعته متاعی مورد غبطه همگان شد. مجارستان، ونیز، فرانسه، ناپل و البته دستگاه پاپی بر سر او هم‌چشمی می‌کردند. سرانجام پس از اقامتی موقت در فرانسه، جم و مقرری‌اش به تصاحب پاپ درآمد. بهای این معامله اعطای دو کرسی کاردینالی بود — یکی به سرور مهین رودس و دیگری به کسی که پادشاه فرانسه نام بُرد. <۵۸>

اینوکتیوس قصد داشت از جم به عنوان حربه‌ای در جنگ بر ضد سلطان استفاده کند، و با شاه‌زاده تُرک به تفاهمی مهم رسیده بود که چنانچه مسیحیان یاری دهند و او را به تخت نشانند، او نیروهای تُرک را از اروپا از جمله از قسطنطنیه بیرون خواهد برد. ولی به فرض هم که چنین چیزی باورپذیر بود، معلوم نبود نشانیدن مسلمانان به جای مسلمان دیگر را چگونه می‌توان جنگ مقدس شمرد.

«تُرک اعظم» در ۱۴۸۹ با تشریفات سلطنتی و هدیه‌های گران‌بها، سوار بر توسن سفید خود پاپ و فرانچسکو در الترام رکاب تا واتیکان، وارد رُم شد. جمعیت، حیران و هیجان‌زده، خیابان‌های مسیر حرکت را انباشته بودند. همه مات و مبهوت خیره می‌نگریستند و باورش‌ان شده بود که پیش‌گویی معروف آمدن سلطان به رُم و زیستن در جوار پاپ تحقق یافته است و این نوید فرارسیدن صلح جهانی است. میهمان بلندقامتِ عمامه‌سفید را پاپ و کاردینال‌ها به حضور پذیرفتند. از میان چشم‌های

نیم‌بسته، نگاهی بهیمی گاه چهره عبوس او را می‌گشود. تُرک و همراهانش را در سرای ویژه میهمانان سلطنتی و اتیکان سکنا دادند و «همه‌گونه اسباب سرگرمی چون شکار، موسیقی، ضیافت و تفریح‌های دیگر برایش فراهم کردند.» «تُرک اعظم»، برادر «جانور دوزخی»، بدین منوال در خانه پاپ، در قلب مسیحیت، رحل اقامت افکند. <۵۹>

مانورهای دیپلماتیک پیرامون شاه‌زاده تُرک دور می‌زد. سلطان عثمانی، هراسان از تهاجم مسیحیان به سرکردگی جم، باب مراده را با پاپ گشود، ایلچی فرستاد و هدیه‌ای از نظر مسیحیت گران‌بها ارسال کرد. هدیه‌اش «نیزه مقدس» بود، همان نیزه‌ای که می‌گفتند پهلوی حضرت مسیح را در بالای دار شکافته است. هدیه با تشریفات مفصل به رُم رسید. مادام که جم زنده بود، حضور برادر در پناه پاپ لااقل از حمله مجدد سلطان به قلمرو مسیحیت ممانعت می‌کرد. اینوکنتیوس از این بابت بهره برد، اما بسی بیشتر از دست داد. توده مردم از این رابطه حیران بودند، و ادب و نزاکت دستگاه در حق «تُرک اعظم» به حیثیت پاپ نزد مردم لطمه زد.

بیماری‌های اینوکنتیوس به تدریج بیشتر و بیشتر شد تا آن‌که در ۱۴۹۲ عمرش به سر رسید. در بستر مرگ کاردینال‌ها را فراخواند و از نقایص خویش بجنشش طلبید و به آن‌ها نصیحت کرد که جانشین بهتری برگزینند. <۶۰> اما این آخرین آرزو هم به سان زندگی او بی‌ثمر ماند. مردی که کاردینال‌ها برای احراز کرسی پطرس حواری برگزیدند ابلیس‌صفت‌ترین آدمی‌زاد روزگار بود.

تباهی و فساد

آلکساندر ششم، ۱۴۹۲-۱۵۰۳

رودریگو بورجا در شصت و دو سالگی، پس از سی و پنج سال کاردینالی و نیابت دیوان و اتیکان، برای همکاران خود در مجمع کاردینال‌ها و در دستگاه پاپ، از لحاظ شخصیت و عادت‌ها و اصول (یا فقدان اصول) و نحوه استفاده از قدرت و شیوه‌های کسب ثروت و معشوقه‌ها و هفت فرزند به قدر کفایت خوب شناخته شده بود. هنگام انتخاب او به مقام پاپی، جووانی دِ مدیچی که هنوز جوان بود و برای اولین بار در انجمن رایزنی مطران‌ها برای گزینش پاپ حضور می‌یافت، به صدا درآمد که «بگریزید که در چنگِ گرگ افتاده‌ایم.»^{۶۱} بورجا مردی فرهیخته و حتی دل‌پذیر بود، ولی این حقیقت که وی به کلی بی‌اعتقاد و یک‌سره بی‌اعتنا به اخلاق بود بر حلقه وسیع شهریاران ایتالیا و فرمانروایان اسپانیا — زادگاه بورجا — پوشیده نبود، و به قول معروف، برای کشورهای خارجی هم تازگی نداشت. با این وصف آوازه تباهی و فساد او هنوز آن نبود که بعدها طرز فکر بورجا از صمیم دل دنیوی بود: خروج کامل عرب‌ها از اسپانیا در سال اول انتخاب او، یعنی در سال ۱۴۹۲، روی داد و پاپ جدید، به جای ته دئوم،^{۶۲} مراسم گاوبازی در میدان سان پیتر و ترتیب داد که ضمن آن پنج گاو کشته شد.^{۶۳} پس از خدمت در نزد پنج پاپ و ناکامی در انتخاب پیشین، بورجا این بار حاضر نبود تاج پاپی را دیگر از کف بدهد. دو رقیب عمده داشت — کاردینال دِ لارووره و کاردینال آسکانیو سفورتسا — و مقام پاپی را بی‌رودربایستی با پول از آن دو خرید. سفورتسا وعده سرخرمن سرش نمی‌شد، پول نقد می‌خواست و هنگام نشست انجمن رایزنی و با این که جلسه قرار بود سرری باشد، چهار بار قاطر شمش طلا از کاخ بورجا

به کاخ سفورتسا برده شد تا رضایت او به دست آمد. <۶۲> در سالیان بعد عادت‌های پاپ چنان از پرده برون افتاد که تقریباً هر نوع داستان شرارت و تباهی درباره او گفته و باور می‌شد، و چه بسا قافله شمش طلا نیز یکی از این‌ها باشد. ولی صدق و اعتباری ذاتی در روایت دیده می‌شود، چه راضی کردن رقیبی به ثروتمندی آسکانیو سفورتسا کار ساده‌ای نبود، و در ضمن نیابت دیوان واتیکان هم به او واگذار شد.

بورجا خود دست‌پرورده قوم و خویش‌بازی بود. عموی سال‌خورده او پاپ کالیکستوس سوم در هفتاد و هفت سالگی بدان مقام برگزیده شد <۶۵> و در حالی که علائم کهولت احتمال انتخاب عاجل دیگری را پیش می‌آورد، برادرزاده بیست و شش ساله خویش را کاردینال کرد. برادرزاده موفق شد پاره‌ای سرزمین‌های بریاد رفته پاپی را از نو تسخیر کند و کالیکستوس هم عمرش کفاف داد که نیابت دیوان را به او پاداش بخشد. بورجا از درآمد مناصب پاپی، از سه حوزه اسقفی خویش در اسپانیا، از دیرهایی که در اسپانیا و ایتالیا در اختیار داشت، از حقوق سالیانه هشت هزار سکه زر برای نیابت دیوان و شش هزار برای کاردینالی و هم‌چنین از عملیات شخصی خود به اندازه‌ای مال و منال اندوخت که رفته رفته متمول‌ترین فرد مجمع مقدس شد. <۶۶> در همان سال‌های اولیه که کاردینالی بیش نبود چنان ثروتی به هم زد که برای سکونت خود قصری سه طبقه پیرامون صحنی در میان ساخت و قصر را با مبیل‌های ابریشم سرخ و مخمل‌های قلاب‌دوزی شده با نخ زر و فرش‌های خوش‌نقش و فرشینه‌های گوبلن آویخته در تالارها و بشقاب‌های زرین و مروارید و کیسه‌های لبریز از سکه طلا — که لاف می‌زد آن قدر دارد که نمازخانه سیستمین را پر کند — آراست. پیوس دوم اقامتگاه او را به خانه زرین نرون تشبیه کرد که روزگاری در همان حوالی برپا بود. معروف بود بورجا در دوران خدمت سی و پنج ساله خود، به استثنای موارد بیماری یا دوری از رُم، حتی از یک جلسه شورای اداری کاردینال‌ها غیبت نکرده بود. بورجا چیزی نبود که درباره رموز کار و فرصت‌های موجود در دیوان پاپی نداند. باهوش و پرتوان بود. راه‌های ورود به رُم را سنگربندی و مستحکم کرد. کار بس دشوار ترغیب اشرف و سلسله‌مراتب کلیسای اسپانیا به حمایت از ازدواج فردیناند و ایزابلارا بورجا به نمایندگی سیکستوس تحقق داد و خطه پادشاهی آن دورا یکی کرد. بورجا به احتمال تواناترین کاردینال‌ها بود. بلندقامت، تنومند، قوی، متین، مؤدب و حتی شاهوار

می‌نمود، جامه‌های فاخر تافته بنفش و مخمل قرمز پررنگ دوست می‌داشت و در مورد بهنای یراق پوست قاقم خود بسیار دقت به خرج می‌داد. به گفتهٔ معاصران، معمولاً لبخند می‌زد و خوش خلق و بشاش بود و خوشش می‌آمد «کارهای ناپسند را به وجهی دل‌پسند انجام دهد.»^{۶۷} سخنوری ورزیده بود و شوخ و کتاب‌خوانده و «در ادارهٔ امور بی‌اندازه ماهر»،^{۶۸} و «می‌کوشید در گفت‌وگو بدرخشید.»^{۶۹} شور و شوق و عزت نفس و غرور اسپانیایی را درهم آمیخته بود، و در برانگیختن محبت بانوان استعدادی حیرت‌آور داشت، به طوری که زن‌ها «تندتر از آهن به آهن‌ریا به سوی او کشیده می‌شدند»^{۷۰} و پیداست که او هم در ابراز تمایل بدان‌ها چیزی فروغی گذاشت. گواه دیگری توضیح واضح داده است که «مسائل مالی را تمام و کمال می‌فهمید.»^{۷۱}

بورجا وقتی کاردینالی جوان بود یک پسر و دو دختر که مادران‌شان ناشناخته ماندند، و بعد در چهل و چند سالگی، سه پسر و یک دختر دیگر، از معشوقهٔ علنی خود وانوتسا دکاتانی، پیدا کرد. مادر این دختر به قرار معلوم ابتدا معشوقهٔ بورجا بود و دختر پس از فوت مادر این نقش را برعهده گرفت.^{۷۲} پاپ همهٔ این‌ها را خانوادهٔ خویش می‌شمرد^{۷۳} و از این بابت ابایی نداشت. دوک‌نشین گاندیا را در اسپانیا برای پسر ارشد خود، پدرو لوئیس، دست و پا کرد و دختر عموی فردیناند پادشاه اسپانیا را به نامزدی او درآورد. پدرو جوان و ناکام درگذشت، و عنوان و اراضی و نامزد وی به جووانی برادر ناتنی‌اش، عزیز دردانهٔ پدر، رسید که خود مرگی در انتظار داشت که نام خانوادهٔ بورجا^{۷۴} را ضرب‌المثل ساخت. دو بورجای نامی، جزاره و لوکرتسیا [یا سزار و لوکرس]، که باعث این شهرت شدند، و نیز جووانی و یک برادر دیگر به نام جوفره همه بچه‌های وانوتسا بودند. پدر واقعی یک پسر بچهٔ هشتم به نام جووانی که در زمان پاپی بورجا به دنیا آمد حتی در خود خانواده هم ظاهراً محل تردید بود. دو توفیق پاپی، یکی در پی دیگری، ابتدا کودک را پسر جزاره و سپس پسر خود پاپ خواند و حلال‌زاده کرد، در حالی که عامهٔ مردم او را بچهٔ حرام‌زادهٔ لوکرتسیا دختر پاپ می‌دانستند.^{۷۵}

بورجا، برای حفظ ظاهر یا به علت لذت بردن از قمرساقی دیگران، دوست می‌داشت معشوقه‌هایش شوهر داشته باشند. از این رو، وقتی وانوتسا معشوقه‌اش بود دوازده‌دواج

پیبایی برای او، و ازدواجی برای جانشین زیبایش، جولیا فائززه، ترتیب داد. جولیا ی نوزده‌ساله را با موهای طلایی که به پاهایش می‌رسید، در قصر بورجا به عقد ازدواج یکی از افراد خانواده اُرسی در آوردند، و تقریباً در همان دم معشوقه خود کاردینال شد. در اوج رنسانس، زندگی خصوصی بی‌بندوبار مایه بی‌برویی نبود، ولی رابطه مردی پنجاه و نه ساله که در آن روزگار پیر به شمار می‌رفت، با دختری چهل سال جوان تراز خودش برای ایتالیایی‌ها زنده بود — شاید بدین سبب که این عمل هنرمندانه نمی‌نمود. این پیوند موضوع شوخی‌های مستهجن شد و شهرت بورجا را لکه‌دار کرد. پس از انتخاب بورجا به پایی، دِلّا رووره و هواداران او از سر خشم و یأس داد و ستدهای فضاحت‌آمیز پاپ را برای کسب آن مقام به اطلاع عموم رساندند. خود بورجا نیز علناً لاف آن را می‌زد. این کار خبط بود زیرا خرید و فروش مناصب کلیسا گناه شرعی محسوب می‌شد و همین حربه‌ای به دست دشمنان پاپ جدید داد که خیلی زود از آن بهره گرفتند. در این احوال، آلکساندر ششم — لقب پایی بورجا — برای تحویل گرفتن کلیسای جامع رُم طی مراسمی پرشکوه سوار بر اسب وارد شهر شد. سیزده اسواران، بیست و یک کاردینال هر کدام با دوازده خدمت‌کار، سفیران و اعیان و اشراف غرق جامه‌های فاخر، زین و برگ موکب هر یک مجلل تراز دیگری، در التزام رکاب او بودند. تاج‌های گل و طاق‌های نصرت و پیکرهای زنده و مطلای جوانان عریان به جای مجسمه و پرچم‌های بی‌شمار خیابان‌ها را آراسته بود. پرچم‌ها نشان خانوادگی بورجا را بر می‌نمود — گاو نری سرخ حمله‌ور به دشتی از طلا، بسیار زیننده و به‌جا. <۷۶>

در آن روزها، سایه فرانسه آشکارا بر سر ایتالیا می‌گسترده. این طلیعه دوران تهاجم‌های خارجی بود که سقوط دستگاه پایی را سرعت بخشید و ایتالیا را گرفتار سلطه برون‌مرزی کرد. تاخت و تازها در هفتاد سال بعدی شبه جزیره را درنوردید، رونق آن‌جا را درهم شکست، نقاطی را به تصرف درآورد، از حاکمیت کشور کاست و شرایط و مقتضیات وحدت ایتالیا را چهارصد سال عقب انداخت — و سرپای ماجرا برای هیچ یک از ممالک درگیر سودی پایا نگذاشت. جنگ‌های داخلی بی‌وقفه شهریان ایتالیا این سرزمین را از هم پاشاند و خاک آن را لقمه‌ای چرب و آسیب‌پذیر ساخت. ایتالیا را پیش از رخنه خارجیان، اگر هم — بنا بر توصیف مشهور گویتچاردینی [نویسنده بزرگ

تاریخ ایتالیا] از کشور خود — منطقه‌ای کاملاً آرام، حاصل‌خیز، پررونق در بازرگانی، صاحب زیور و زینت اشرافی ندانیم، گنجینه‌های شهری‌اش مسلماً رشک‌انگیز بود. یورش‌های خارجی را نیاز اقتصادی برنینگخت. جنگ هنوز در این زمان کار و پیشه طبقه حاکم پنداشته می‌شد، منبع درآمد فرمانروایان غرامت و عایدی حاصل از مالیات سرزمین‌های مغلوب بود، هزینه‌های خود جنگ نیز از همین راه به دست می‌آمد. همان‌گونه که جنگ‌های صلیبی اولیه قرون وسطا روزنی بود برای تسکین پرخاشگری اشراف، لشکرکشی به ایتالیا هم شاید فقط حالتی گذرا از توسعه‌طلبی ملی بود. فرانسه جنگ صدساله را پشت سر نهاده بود، اسپانیا سرانجام اعراب را بیرون رانده بود، و هر دو کشور در این میان همبستگی ملی یافته بودند. ایتالیای آفتابی و گرم، غرق تفرقه و جدال برضد خود، برای اعمال تجاوز جای دل‌ربایی می‌نمود.

آلکساندر، پس از آن انتخاب ننگین، باید به فکر می‌افتاد که بهتر است سعی خود را کمی صرف دین‌داری کند. برعکس، بی‌درنگ دست به بندوبست سیاسی زد. دختر خود لوکرتسیا را به یکی از افراد خانواده سفورتسا داد و پسرش جوفره را به ازدواج نوه شاه ماجراجوی ناپل درآورد، و مجمع مقدس را در همان سال اول پایی خویش توسعه داد، که این خود موجب خشم و نارضایی کاردینال‌های مخالف شد: این‌ها هواداران معلوم‌الحال دلا رویره در شورای مطران‌ها بودند و باران زر بر سر آن‌ها نباریده بود. آلکساندر بر مقاومت سرسختانه این دسته فایق آمد، یازده کاردینال جدید برگماشت، <v> از جمله آلکساندر و فاژیزه، برادر معشوقه‌اش؛ و نوباوه‌ای از خانواده‌ای استه که پانزده سال پیش نداشت، و هم‌چنین پسر خودش چزاره، که عدم صلاحیت او برای منصب روحانی چنان آشکار بود که خودش به زودی استعفا کرد و سراغ مشاغل مناسب‌تری از قبیل جنگ و آدم‌کشی و فنون وابسته رفت. ولی منصوبان دیگر برای خوشایند قدرت‌ها بی‌قاعدگی برگزیده نشدند: امپراتوری روم، فرانسه، انگلستان، اسپانیا، مجارستان، ونیز، میلان و ژم هر کدام یک کاردینال اضافی در مجمع پیدا کردند. در میان این‌ها مردان پارسا و دانشمند هم دیده می‌شدند. این سیل تازه سلطه آلکساندر را بر مجمع کاردینال‌ها استحکام بخشید. وقتی دلا رویره این خبر را شنید «فریاد بلند غضب» <v> برآورد و از فرط خشم بیمار شد. آلکساندر مآلاً چهل و سه کاردینال منصوب کرد، <v> از جمله هفده هموطن [اسپانیایی] و پنج خویشاوند. مبلغ

دقیق پولی را که هریک از این‌ها برای کسب مسند خود پرداخت بورخارد جزء به جزء در دفتر خاطراتش نقل کرده است.

دورافتادن دستگاه پاپی از دین طی پنجاه سال پیشین و آبروی بربادرفته کلیسا و نیز خودداری از اصلاح به نقشه‌های تهاجم فرانسه تحرک بیشتری داد. کلیسای فرانسه با جذب کلیساهای ملی در طول آن نیم سده از اقتدار و عواید پاپی به طور کلی کاست و خود مقدار زیادی استقلال به دست آورد. در عین حال، خود این کلیسا هم گرفتار فساد مذهبی در قلمروش بود. واعظان در خطابه‌های آتشین این انحطاط را می‌نکوهیدند، منتقدان پرنفوذ درباره آن بحث می‌کردند، نشست‌های کلیسایی برای طرح‌ریزی اقدامات اصلاحی تشکیل می‌شد — ولی هیچ‌کدام این‌ها نتیجه چندان عملی نداشت. در این سال‌ها، به نوشته یک فرانسوی، اصلاح کلیسا موضوع اصلی گفت‌وگوها بود. <۸۰> شارل هشتم برای اثبات دعوی سلاطین فرانسه برنابیل، در ۱۴۹۳ هیئتی در شهر تور گرد آورد تا برنامه‌ای تهیه کنند که لشکرکشی او به ایتالیا جهاد در راه اصلاح دین تلقی شود <۸۱> و به طور ضمنی، اگر نه علنی، به آن‌ها فهانید که قصد دارد برای خلع آلکساندر ششم به جرم خرید و فروش مقام‌های کلیسایی شورایی تشکیل دهد. <۸۲> این اندیشه البته از خود او نبود. شارل موجودی مفلوک و دست‌وپا چلفتی از سلسله فرتوت والوا بود، با کله‌ای پر از خواب و خیال مفاخر سلحشوری و جنگ صلیبی برضد ترکان، و اصلاح دینی را، به اغوای شدید کاردینال دِلا رووره، بر مشغله‌های خود افزوده بود. <۸۳> کینه کاردینال نسبت به آلکساندر حد و حصری نمی‌شناخت، و او اکنون آشکارا برای از میان بردن پاپ به فرانسه آمده بود. به پادشاه تأکید می‌ورزید که پاپی «چنین آلوده به گناه، چنین منفور در چشم جهانیان» <۸۴> باید برکنار گردد و راه برای انتخاب پاپ جدیدی باز شود.

هنوز از خاطره‌ها نرفته بود که درست نظیر همین کار به ابتکار کاردینال‌ها و پشتیبانی فرانسه «شفاق» را پیش آورده بود و زیانی جبران‌ناپذیر در تاریخ مسیحیت به کلیسا زده بود. جنایت‌های آلکساندر هرچه بود، حتی فکر تکرار این عمل توسط دِلا رووره و دار و دسته‌اش حاکی از بی‌مسئولیتی درک‌ناپذیر بود مگر این‌که آن را به حساب بی‌خردی بگذاریم که در دوران رنسانس گریبان‌گیر یکایک فرمانروایان کلیسا بود. آلکساندر از نفوذ دِلا رووره بر پادشاه فرانسه به حق می‌هراسید، به ویژه اگر بخواهد

ذهن پریشان ملوکانه را به اصلاح کلیسا سوق دهد. به گفته گویتچاردینی که با پاپ‌ها میانه‌ای نداشت، در نظر آلکساندر اصلاحات «مخوف‌تر از هر چیز دیگر» بود. <۸۵>

با توجه به این‌که آلکساندر مخالفان ناباب خود از جمله کاردینال‌ها را به مرور زمان یکی یکی زهر خوراند یا زندانی کرد یا به گونه‌ای دیگر از پا درآورد، جای تعجب است که چرا دل‌آرووره را به بند نیفکند. به هر حال، دشمن یعنی جانشین او اینک چهره‌ای بسیار برجسته شده بود و در ضمن مراقب هم بود و در دژی خارج از رُم به سر می‌برد. گزارش‌های رسیده از فرانسه دولت‌های ایتالیایی را سخت سراسیمه کرد و همه در تدارک مقابله با نیروی خارجی سرگرم زد و بندهای مکرر با یک‌دیگر و عنداللزوم با خود قدرت خارجی شدند. آیا جانب‌داری از ناپل سود بیشتری خواهد داشت یا جانب‌داری از فرانسه؟ — این بود مسئله بزرگ پاپ و فرمانروایان غیرمذهبی. فرّانته سلطان ناپل که خطه پادشاهی‌اش مطمح نظر فرانسه بود به انبوهی معاملات، رنگارنگ و ضد و نقیض، با پاپ و دیگر شهریاران متوسل شد، اما از آن‌جا که همه عمر با دسیسه زیسته بود، حال نیز نمی‌توانست از عادت دیرین دست بردارد و از سست کردن پنهانی اتحادهایی که خود ترتیب داده بود خودداری ورزد. این جد و جهدها در ظرف یک سال وی را از پا درآورد، و پسرش آلفونسو جانشین او شد. عدم اعتماد متقابل برهمسایگانش هم چیره بود. آن‌ها نیز (به قول جورج مِردیث منتها در گفت‌وگو در زمینه‌ای بسیار متفاوت) «گرفتار نخوت می‌شدند، بر سر چیزهای پوچ و عبث انجمن می‌کردند، با

کوتاه‌بینی برنامه می‌ریختند و دیوانه‌وار توطئه می‌چیدند.» <۸۶>

گام نخست را، که واجد تمامی این اوصاف بود و حمله فرانسه را موجب شد، میلان برداشت. آغاز ماجرا شکایتی بود به فرّانته از طرف نوه‌اش ایزابلا، دختر آلفونسو و همسر جان گالاتاسو سفورسا که فرمانروایی میلان قانوناً به او به ارث می‌رسید. ایزابلا شاکی بود که حق او و شوهرش را زیر پا نهاده‌اند و آن‌ها را از هر حیث تابع نایب‌السلطنه، لودوویکو ایل مورو، و همسر توانمندش بثا تریچه دسته کرده‌اند. واکنش فرّانته چنان تند و خشم‌آلود بود که برای لودوویکو شکی نماند که مقام نیابت سلطنت وی — که خیال نداشت آن را از دست بدهد — با برکناری فرّانته و خاندانش از حکومت این‌تر خواهد بود. اشراف ناپل هم از فرّانته دل‌خوشی نداشتند و لودوویکو در اجرای هدف مشترک با ایشان متحد شد، و برای اطمینان از عاقبت کار از شارل هشتم

هم دعوت کرد به ایتالیا بیاید و ادعای خود بر تاج و تخت ناپل را تحقق بخشد. <۸۷>
این عملی بسیار مخاطره‌آمیز بود، چون پادشاهی فرانسه از طریق شاخه اورلئان
دعوی محکم‌تری بر میلان داشت، اما لودوویکو قلباً ماجرا طلب بود و حس می‌کرد که
می‌تواند جلو آن خطر را بگیرد. این احساس به طوری که حوادث به زودی نشان داد
خطا بود.

بر مبنای این‌گونه انگیزه‌ها و حسابگری‌ها ایتالیا در معرض تهاجم قرار گرفت،
اگرچه چیزی نمانده بود که نقشه در آخرین لحظه نقش بر آب شود: مشاوران شارل
درباره سرپای ماجرا دودل بودند، مشکلات لشکرکشی، بی‌اعتباری وعده‌های
لودوویکو و به طور کلی ایتالیایی‌ها را برای شارل بر شمرند و چنان او را به دهره
انداختند که سپاه در حال حرکت را متوقف کرد. ولی دلاُرووره به موقع از راه رسید
و با بند و اندرزه‌های پرحرارت شوق شاه را از نو برافروخت. در سپتامبر ۱۴۹۴،
سپاه شصت هزار نفره فرانسه از کوه‌های آلپ گذشت، و به گفته این بار بدون مبالغه
گویتچاردینی «بذر فجایع بی‌شمار»ی را کاشت. <۸۸>

آلكساندر ابتدا سراسیمه به این سو و آن سو روی آورد و سپس به اتحادیه دفاعی
فلورانس و ناپل پیوست که دیری نیاییده از هم گسست. لورنتسوی شکوهمند دو سال
پیش مرده بود، و پسر ارشد او پیرو مدیچی ناگهان دچار بحران عصبی شد و فلورانس
اتحادیه را ترک گفت. پیرو در برابر دشمن بزدلی به خرج داد، با فرانسویان پنهانی قرار و
مدار گذاشت، و شهر خود را به روی آن‌ها گشود. سپاه شارل، پس از این پیروزی
در فلورانس، بدون برخورد و مقاومت به سوی رُم حرکت کرد. پاپ مذبح‌حانه پیچ و
تاب خورد بلکه شارل را پذیرا نشود، اما عاقبت در برابر قدرت برتر به زانو درآمد.
مهاجمان مسلح مرکب از صف‌های سواره و پیاده نظام، تیراندازان و کمان‌داران، سربازان
مزدور سویسی با نیزه و تبرزین، شهبازان زره‌پوش، و محافظان شاهی گرز آهنین
بردوش وارد رُم شدند، و در پی آنها طنین چرخ‌های سی و شش عراده توپ بر سنگ‌فرش
خیابان‌ها پیچید. رژه شش ساعت طول کشید. <۸۹> شهر زیر هجوم این نیرو به لرزه
درآمد. سفیر مانتوا گزارش داد: «مصادره‌ها دهشتناک و کشتارها بی‌حساب است،
چیزی جز گریه و ناله شنیده نمی‌شود. در خاطره بشر کلیسا هیچ‌گاه در وضعی چنین
دل‌خراش نبوده است.» <۹۰>

فاتحان در مذاکرات دستگاہ پایی را سخت تحت فشار قرار دادند. آلكساندر ناچار شد از ناپل دست بکشد و شاه‌زاده جم را تحویل دهد (که طولی نکشیده در بند فرانسویان درگذشت) ولیکن در برابر دو درخواست دیگر آن‌ها استوار ایستاد: از سپردن قلعه سانت آنجلو به فرانسوی‌ها و از اهدای رسمی تخت و تاج ناپل به شارل امتناع ورزید. این کار آلكساندر در بجهت محاصره شہامت روحی می‌خواست، با این حال او ناگزیر شد به فرانسویان از طریق ایالت‌های پایی حق عبور به ناپل دهد. در طول گفت‌وگوها تنها مطلبی که بر زبان نیامد اصلاح دینی بود. شاه مفلوک و خام‌دست فرانسہ، با وجود فشار مداوم کاردینال دل‌ارووره و هوادارانش، آدمی نبود که بار «شورا» را بردوش کشد یا حامی اصلاحات شود یا پاپ را از کار برکنار کند. به هر روی، خطر از سر آلكساندر گذشت و وی در مقام خود باقی ماند. فرانسویان بدون مصاف از رُم بیرون رفتند و به سوی ناپل سرازیر شدند؛ تنها خشونتگری آن‌ها توحش و غارت نواحی تصرفی سر راه بود. آلفونسو پادشاه ناپل استعفا کرد و به صومعه‌ای رفت و خود را از محاصره رهایی؛ پسرش فرانتس دوم شمشیر خود را دور انداخت و گریخت.

حضور بی‌چون و چرای فرانسویان در ایتالیا، جنوبی سرانجام سبب ایجاد اتحادیه مقاومتی به ابتکار اسپانیا شد. فردیناند پادشاه اسپانیا ناپل را برای خود می‌خواست و برای جلوگیری از تسلط فرانسویان امپراتور ماکسیمیلیان را که از توسعه طلبی فرانسہ بیمناک بود با خود هم‌پیمان کرد و دختر خود خوانا را برای چاشنی کار به عقد فیلیپ پسر ماکسیمیلیان درآورد، وصلتی که پیامدی سرنوشت‌ساز داشت. با متحدانی هم‌چون اسپانیا و امپراتوری روم، دستگاہ پایی و میلان با خیال آسوده برضد فرانسہ برخاستند. ونیز هم در ۱۴۹۵ به این گروه پیوست، و «اتحادیه ونیز» که بعداً «اتحادیه مقدس» نامیده شد به وجود آمد. فرانسوی‌ها که در ناپل همه را به نفرت از خود برانگیخته بودند به وحشت افتادند مبادا بریده از همه جا در ته چکمه ایتالیا گیر بیفتند. پس عزم وطن کردند، و تنها نبرد آن‌ها در این لشکرکشی در راه برگشت در فورنو و در لومباردی بود، زد و خوردی درهم‌برهم و بدون نتیجه قطعی، و آن‌گاه روانه فرانسہ شدند. آلفونسو به همراه پسر فوراً سر از غیب درآورد و فرمانروایی ناپل را دوباره به دست گرفت.

از این ماجرای پرمخاطره و بیهوده هیچ‌کس، و به ویژه فرانسہ، سودی نبرد. با

این حال قدرت‌ها عبرت نگرفتند و بارها و بارها به آن عرصه بازگشتند و بر سر کالبد ایتالیا با یک‌دیگر به رقابت پرداختند. از آن پس جنگ‌ها، اتحادها، نبردها، دیپلماسی مغشوش، دوستی‌های سیال و زودگذر یکی پس از دیگری رخ نمود و تاراج رُم در ۱۵۲۷ به دست نیروهای مشترک اسپانیا و امپراتوری روم اوج سهمناک ماجرا بود. بیچ و خم و فراز و نشیب دقیق و مشروح یکایک جنگ‌های ایتالیا در این سی و سه سال بسی بیش از حوصله و علاقه کلی امروزی ماست، و در کتاب‌های تاریخ به تفصیل درج شده است. اهمیت جزئیات مزبور در وقایع‌نامه پایدار تاریخ در حقیقت چیزی نیست مگر نمایاندن توانایی بشر برای جدال و ستیزه‌گری. از این برخوردها نتایجی تاریخی، پاره‌ای مهم و پاره‌ای جزئی اما فراموش‌ناشدنی، برجای ماند: فلورانس‌ها، خشمگین از تسلیم پیرو، برضد او برخاستند، مدیچی‌ها را بیرون انداختند و اعلام جمهوری کردند؛ وصلت اسپانیا و سلسله هابسبورگ سال‌ها بعد امپراتور شارل پنجم را به وجود آورد که عامل مهارکننده قرن آینده بود؛ فرمانروای بی‌پروای میلان، لودوویکو ایل مورو، تقاص بی‌خردی خود را در زندان فرانسه پس داد و همان‌جا مُرد؛ فرانسوای اول، پادشاه فرانسه، در مشهورترین نبرد این جنگ‌ها در پاویا، به اسارت درآمد و با جمله «همه چیز از دست شد مگر شرف» نام خود را در مجموعه کلمات قصار جاودان ساخت.

از این‌ها که بگذریم، اهمیت جنگ‌های ایتالیا آن بود که دستگاه پاپی را هرچه بیشتر به سیاست آلود و به کلی خوار و بی‌مقدار کرد. واتیکان در این ماجرا نقشی همسان دولت‌های عرفی داشت، مرتب سرگرم بست و بند بود، سپاه گرد می‌آورد، می‌جنگید، و یک‌سره مجذوب اموری فراخور فرمانروایان دنیوی شد. در نتیجه همتای سایر دولت‌ها به شمار آمد، و همین امر تاراج رُم را میسر کرد. پاپ‌ها هرچه بیشتر به مسائل جهانی پرداختند، کمتر وقت و دل‌بستگی برای امور الهی یافتند. از آن‌جا که پیوسته سرگرم داد و ستد با این و آن بودند، مشکلات داخلی کلیسا و جامعه مذهبی را بیش از پیش پشت گوش انداختند و ذره‌ای متوجه نشانه‌های بحران آتی در قلمرو خود نشدند.

مواظظ شورانگیز راهبی دومینیکن به نام جیرولامو ساوونارولا، مقتدای دیرسان مارکو

در فلورانس، از ۱۴۹۰ به بعد هم چون ضجهٔ دینی شهر را یک‌سره درنوردید و در سراسر ایتالیا طنین افکند، ولی هفت سال طول کشید تا آلکساندر این صدارا شنید. <۹۱> ساوونارولا را نمی‌توان پیش‌گام لوتر خواند، وی تازیانهٔ گناه بود، از آن‌گونه آدم‌های پرشوری بود که به هنگام تشنج و آشوب سر برمی‌کشند و با تعصب خود توده‌ها را به حرکت درمی‌آورند. ساوونارولا فرزند زمان خویش بود. تدنی و فساد کلیسا انزجار شگرف او را برانگیخته بود. از اصلاح کلیسا پشتیبانی می‌کرد و روحانیت پاک و منزله را شرط واجب بازگشودن راه بهشت می‌دانست. پیش‌گویی او که در پی اصلاحات دوران سعادت و بهروزی قاطبهٔ مسیحیان فرامی‌رسد جاذبهٔ فراوان داشت. ساوونارولا اصلاح عقیدتی یا جدایی از رُم را موعظه نمی‌کرد، آماج خشم او معاصی مردم و روحانیون بود. خبثت پاپ‌ها و پلیدی مقامات کلیسا را سرچشمهٔ همهٔ گناهان می‌شرد. نکوهش‌ها و پیش‌گویی‌های مکاشفه‌آمیز او، به گفتهٔ بیکو دِلا میراندولا، «چنان خوف و هراس و ندبه و زاری برانگیخت که همه قبض روح در شهر حیران می‌گشتند.» <۹۲> پیش‌گویی وی که لورنتسوی شکوهمند و اینو کینتیوس هشتم هردو در ۱۴۹۲ جان خواهند سپرد — که به زودی به وقوع پیوست — قدرتی مهیب به او داد. <۹۳> ساوونارولا الهام‌بخش آتش‌های بزرگی بود که مردم برمی‌افروختند و گروه‌گروه اشک‌ریزان و شیون‌کنان تجملات و اشیای قیمتی و تابلوهای نقاشی و لباس‌های فاخر و جواهرهای خویش را در میان شعله‌ها می‌انداختند. کودکان به تحریک او دسته‌دسته شهر را می‌کاویدند و «زخارف» دنیوی را می‌سوزاندند. از پیروانش می‌خواست زندگانی خود را اصلاح کنند، بازی‌ها و جشنواره‌های معصیت‌بار، رباخواری و کین‌توزی‌های خانوادگی را کنارگذارند و فرایض دینی را بازآورند.

پرخاش ساوونارولا در سرزنش کلیسا به اوج می‌رسید. او می‌گفت: «پاپ‌ها و اسقف‌ها برضد نخوت و جاه‌طلبی حرف می‌زنند ولی خود تا حلقوم در آن غوطه‌ورند. عفت و عصمت موعظه می‌کنند ولی خود معشوقه می‌نشانند... فکر و ذکر آن‌ها فقط دنیا و امور دنیوی است؛ به روح آدمی کاری ندارند.» کلیسا را «روسپی‌خانه کرده‌اند... فاحشه‌ای بر تخت سلیمان تکیه زده عابران را علامت می‌دهد و به خویشان می‌خواند. هر که توان پرداخت دارد وارد می‌شود و هر چه بخواد می‌کند، ولی آن‌که نیت خیر دارد بیرون انداخته می‌شود. پس، توای کلیسای روسپی، نابه‌کاری خود را

در برابر چشمان همهٔ عالم آشکار کرده‌ای و تعفن دم مسمومت به آسمان بلند است.»^{۱۴} این لفاظی‌ها عاری از حقیقت نبود، ولی رُم را که از دیرباز به خرده‌گیران آتشی مزاج عادت داشت به هیجان نمی‌آورد. ساوونارولا از نظر سیاسی موقعی خطرناک گردید که شارل هشتم را ستود و او را حربۀ اصلاح خواند که خداوند فرستاده تا «همان‌گونه که مدتی قبل پیش‌بینی کردم» بیماری‌های ایتالیا را شفا بخشد و کلیسا را اصلاح کند.^{۱۵} این قهرمان‌سازی از فرانسه خطای مهلک ساوونارولا بود، چون از طرفی زمام‌داران تازهٔ فلورانس را به مخاطره می‌انداخت و از طرف دیگر نظر ناموافق پاپ را به او جلب می‌کرد. زمام‌داران فلورانس خواستار ساکت کردن او شدند، ولی آلکساندر نمی‌خواست صدای مردم را در بیاورد و هم‌چنان دست روی دست گذاشت تا عاقبت طعن و لعن ساوونارولا دربارهٔ خود پاپ و سلسله مراتب کلیسا به جایی رسید که دیگر نمی‌شد چشم پوشید، به خصوص که ساوونارولا خواهان تشکیل «شورا»یی بود تا پاپ را به جرم خرید و فروش مقام‌های کلیسایی از کار برکنار کنند.

آلکساندر ابتدا سعی داشت با منع ساوونارولا از منبر رفتن، او را بی‌سرو صدا خاموش سازد. اما پیام‌آورانی را که وجودشان سرشار از صدای خداست به سادگی نمی‌توان ساکت کرد. ساوونارولا از امر پاپ سرپیچید، و گفت آلکساندر با جنایت‌هایی که مرتکب شده مرجعیت و اقتدار خود را در مقام پدر روحانی از دست داده و «دیگر مسیحی نیست، کافر و مرتد است و بنابراین نمی‌تواند پاپ باشد.»^{۱۶} واکنش آلکساندر تکفیر او بود، اما ساوونارولا اعتنا نکرد و بی‌درنگ به اجرای مراسم مذهبی و عشای ربانی در کلیسا پرداخت. در این موقع آلکساندر به مقامات فلورانس دستور داد خودشان واعظ را ساکت سازند و گرنه تمامی شهر را تکفیر خواهد کرد. در این گیر و دار، دشمنان ساوونارولا او را واداشتند برای اثبات حقانیت خویش از آتش عبور کنند و چون آتش را تاب نیاورد احساسات عمومی برضد وی برانگیخته شد. زمام‌داران فلورانس او را به زندان انداختند و شکنجه کردند تا اعتراف کند که دغل و شیاد بوده است. سپس او را به بازپرسی پاپ سپردند و آن‌ها دوباره او را برای اعتراف به بدعت و کفرگویی شکنجه کردند و بالاخره برای اعدام به دولت برگرداندند. ساوونارولا در میان جار و جنجال اراذل و اوباش در ۱۴۹۸ به دار آویخته شد و بعد او را سوزاندند. صدای رعد خاموش شد ولی عنادی که برضد دستگاه کلیسا برانگیخته بود پایید.

واعظان سیار و زاهدان و راهبان مضامین او را بی‌گرفتند. در میان این‌ها افرادی متعصب و دیوانه هم پیدا می‌شدند، اما همه نفرت کلیسا را در دل می‌پروریدند و احساسات دامن‌دار همگانی را لیبیک می‌گفتند. هر که از اصلاح دینی دم می‌زد به یقین شنونده داشت. اینان پدیده‌ تازه‌ای نبودند. وعظ و اعظان و راهبان غیر روحانی از دیرباز یکی از سرگرمی‌های نادر مردم بود. آن‌ها از شهری به شهر دیگر می‌رفتند، انبوه مردم پیرامون‌شان گرد می‌آمدند و ساعت‌ها با صبر و شکیبایی به مواعظ طولانی‌شان گوش می‌دادند. این گردهمایی‌ها در میدان‌های عمومی شهرها برپا می‌شد چون کلیساها گنجایش چنین جمعیتی را نداشت. در گزارشی در ۱۴۴۸ آمده که ۱۵۰۰۰ تن در پروجا برای شنیدن وعظ یکی از افراد مشهور سلسلهٔ فرانسیسکن به نام روبرتو دالچه که چهار ساعت به طول انجامید جمع شدند.^{۱۷} این واعظان بدی‌های زمان را مذمت می‌کردند و مردم را اندرز می‌دادند که دست از گناه بشویند و راه پاک‌تری در زندگی پیش گیرند، و اهمیت‌شان به لحاظ احساساتی بود که در شنوندگان برمی‌انگیختند. سخنان آن‌ها معمولاً با «گرویدن» افراد به طور جمعی و سپاس و پاداش برای سخنران پایان می‌یافت. در اوایل سال‌های قرن، بشارت و رد زبان و اعظ آمدن «پایی فرشته‌صفت» بود که پایه‌گذار اصلاح دینی می‌شود، و از آن پس، همان‌گونه که ساوونارولا نوید داده بود، جهانی بهتر پدید می‌آید. حدود بیست نفر کارگر مرید یک واعظ فلورانس اقدام به انتخاب «پاپ» خود کردند^{۱۸} و وی به پیروانش گفت مادام که اصلاح دینی تحقق نیابد رفتن به کلیسا برای اعتراف به گناه بی‌ثمر است چون کشیش شایسته و خوش‌نام وجود ندارد. سخنان این شخص هم چون پیش درآمد تحولی عاجل و بزرگ همه جا پخش شد.

دور، دور زیاده‌روی‌های بی‌حساب بود ولی اعمال خاندان بورجا حتی چنین زمانه‌ای را روسپید ساخت. آلکساندر به مجرد آن‌که بی‌برد وصلت با دودمان پادشاهی ناپل به سود اوست، ازدواج لوکرتسیا دختر خود با جوانی سفورسارا باطل کرد و دختر را به عقد آلفونسو وارث تاج و تخت ناپل درآورد. شایع کردند که داماد قادر به انجام وظیفهٔ زناشویی نبوده است و شوهر خشمگین ضمن تکذیب این بهتان در انظار همگان جوش و خروش راه انداخت که دختر را طلاق نخواهد داد، ولی زیر فشار سیاسی

و مالی پاپ ناگزیر از تسلیم گردید و حتی جهیزیهٔ زنش را پس فرستاد. لوکرتسیارا در واتیکان در میان عیش و شادمانی به شوهر زیبایی جدید دادند. دختر بنا بر روایات مختلف، به راستی همسر تازه را دوست می‌داشت، اما توهین به خاندان سفورتسا و نیز هتک حرمت نهاد زناشویی بر بی‌آبرویی آلکساندر افزود. جوانی سفورتسا تهمت زد که تمایل پاپ به زنا با محارم و هماغوشی با دختر خویش انگیزهٔ او بوده است، و این حرف رسوایی را بیشتر کرد. اثبات این اتهام با در نظر گرفتن ازدواج مجدد و سریع دختر دشوار است، ولی این حکایت بر سیل افتراهای بی‌شمار هرزگی و بی‌ناموسی منسوب به آلکساندر و اطرافیانش افزود و کثافت‌کاری‌های چزاره پسر پاپ هم وضع را وخیم‌تر کرد.

در همان سال ازدواج دوبارهٔ لوکرتسیا، پسر بزرگ زندهٔ پاپ، خوان دوک گاندیارا صبحگاهی مرده در رود تیر شناور یافتند. <۹۹> بدن او را نه ضربهٔ خنجر شکافته بود. پدر مقدار زیادی از املاک پاپی را به این پسر بخشیده بود، و خوان بدین سبب دشمن فراوان داشت، ولی قاتل او را پیدا نکردند. هرچه این راز بیشتر سر بسته ماند، بیچ‌بیچ‌ها افزایش یافت و سوءظن زیادتر متوجه چزاره شد. می‌گفتند او می‌خواست به جای برادر مشمول بذل و بخشش پدر شود یا، به روایت دیگر، میان خواهر و هر دو برادر رابطهٔ جنسی برقرار بوده و همین باعث جنایت شده است. در دیگ جوشان شایعه‌سازی رُم، هر فسادی که بگویی از دست بورجاها ساخته بود (اگرچه مورخان به مرور زمان چزاره را از قتل برادر تبرئه کرده‌اند).

آلکساندر، مات و حیران، شاید هم هراسان، از قتل پسر دست‌خوش توبه و پشیمانی شد و درون‌نگری بی‌سابقه‌ای ناگهان گریبان او را گرفت. درگردهمایی کاردینال‌ها گفت «بالاترین خطر برای هر پاپ این است که انبوه چاپلوسان چنان او را در میان گیرند که هیچ‌گاه حقایق دربارهٔ شخص خود او به گوشش نرسد تا کار سرانجام به جایی رسد که او حتی نخواهد حقیقت را بشنود.» <۱۰۰> این پیامی بوده است برای هر خودکامه‌ای در تاریخ هر چند گوش شنوا برای آن هرگز وجود نداشته است. پاپ در کشاکش بحران روحی خویش اعلام کرد که ضربت وارده حکم خدا بوده است به کیفر معاصی او، و او تصمیم گرفته از آن پس روش خویش را در زندگی بهبود بخشد و کلیسا را اصلاح کند. «ما اصلاح را از خود شروع می‌کنیم و در همهٔ سطوح کلیسا پیش می‌رویم تا کار

تام و تمام انجام پذیرد.» آلكساندر بلافاصله کمیسیون تشکيل داد مرکب از تعدادی از معززترین کاردینال‌ها تا برنامه‌ای تهیه کنند. ولی این کمیسیون هم به اصل مطلب نپرداخت — مگر مصوبه‌ای در مورد تقلیل حقوق و مزایای چندگانه کلیسایی که از کاردینال‌ها شروع می‌کرد و مقرر می‌داشت که درآمد آن‌ها، که ظاهراً به نفری شش هزار سکه زر افزایش یافته بود، کاهش یابد و ابواب جمعی آن‌ها کم شود و در نهایت از هشتاد تن تجاوز نکند (و دست کم دوازده روحانی را دربرگیرد) و سواران ملتزم رکاب افزون بررسی نفر نباشند و بر سر سفره طعام امساک بیشتری رعایت شود به طوری که در هر وعده غذا بیش از یک گوشت آب‌پز و یک گوشت کباب صرف نگردد و تلاوت کتاب مقدس جای سرگرمی‌های نوازندگان و بازیگران را بگیرد. کاردینال‌ها دیگر اجازه نداشتند در مسابقه‌ها و کارناوال‌ها و نمایش‌های غیر مذهبی شرکت جویند یا «جوانان» جورواجور به اسم خدمه تن استخدام کنند. ماده پیش‌نهادی دیگر کمیسیون این بود که ده روز پس از انتشار توقیع اصلاح، همه کنیزکان صیغه مرخص شوند، و همین احتمالاً از شوق و علاقه پدر مقدس به برنامه کاست. <۱۰۱> ماده دیگری که خواستار تشکیل «شورا» برای اجرای اصلاحات بود پاپ را از خواب و خیال درآورد. توقیع «بازرسی کرسی پاپ» هرگز صادر نشد و موضوع اصلاح کلیسا هم چنان مسکوت ماند.

فرانسویان تحت فرمان پادشاه جدید خود، لویی دوازدهم، در ۱۴۹۹ باز به ایتالیا برگشتند. این بار مدعی بودند که تاج و تخت میلان از طریق سلسله اورلئان به او می‌رسد. <۱۰۲> روحانی دیگری — اسقف اعظم روتان — مشاور پادشاه و محرک این تلاش بود. انگیزه این شخص نیز جاه‌طلبی و داعیه پاپ شدن بود. گمان می‌برد تسلط فرانسه بر میلان قدم بزرگی در این راه خواهد بود. نقش آلكساندر در تهاجم تازه متأثر از تجربه دفعه پیش و بدون شک یک‌سره مبتنی بر خودپسندی و بی‌اعتنایی به اصول بود. همسر لویی، ژان خواهر شارل هشتم، زن افلیج و مفلوکی بود. لویی از پاپ درخواست ابطال ازدواج خود را کرد تا با بیوه بسیار دل‌ربای شارل هشتم، موسوم به آن دو برتانی، عروسی کند و دوک‌نشین آن محذره را مآلاً به قلمرو شاهی فرانسه بپیوندد.

درخواست لویی برای ابطال ازدواج مورد مخالفت شدید آلیور مایار کشیش شافی

شاه فقید بود. مردم فرانسه نیز همه در حق شهبانوی رهاشده دل‌سوزی می‌کردند، اما آلکساندر به افکار عمومی توجهی نداشت. پاپ در اندیشه طلا برای خزانه خود و نیز پیشرفت پسرش چزاره بود که پس از کناره‌گیری از خدمت کلیسا آرزوی وصلت با دختر آلفونسو پادشاه ناپل را در دل می‌پروراند و دختر تحت قیمومت و ساکن دربار فرانسه بود. استعفای بی‌سابقه چزاره از سلک کاردینال‌ها دشمنی بسیاری از آن‌ها را برانگیخت، و آه از نهاد وقایع‌نگاری ونیزی برآورد که زمام‌داری پاپ‌های رنسانس را چنین خلاصه کرده است: «بدین قرار در کلیسای خدا همه چیز اینک وارونه است.» <۱۰۲>

پاپ در ازای سی هزار سکه زر و جلب حمایت فرانسه برای نقشه چزاره، ازدواج لونی را کأن لم یکن اعلام کرد و به او اجازه داد با خانم آن دو برتانی عروسی کند، و در این میان یک کلاه سرخ کاردینالی هم نصیب اسقف اعظم روتان شد، و او به مسند کاردینالی آمبواز منصوب گشت.

در این دومین مورد ابطال زناشویی و پیامدهای آن بی‌خردی به اوج رسید. فرمان ابطال را چزاره با شکوه و جلال تمام با خود به فرانسه برد و در باب هواداری دستگاه پاپی از طرح لشکرکشی به میلان با پادشاه به گفت‌وگو پرداخت. همکاری پاپ با فرانسه به خاطر پسر بدنامش بود که، به گفته آلکساندر، برایش عزیزتر از هر چیز دیگر بر روی زمین بود. این مشارکت سر و صدای انبوه مخالفان — یعنی خانواده‌های سفورثسا و کولونا و زمام‌داران ناپل و البته اسپانیا — را درآورد. فرستادگان پرتغال به نمایندگی اسپانیا نزد پاپ رفتند و او را برای قوم و خویش‌بازی، برای خرید و فروش مقام‌های کلیسایی و سیاستش در مورد فرانسه سرزنش کردند و گفتند این کارها صلح و آرامش ایتالیا و در واقع همه دنیای مسیحیت را به مخاطره می‌اندازد. <۱۰۳> در ضمن تهدید فراخوانی شورا را هم پیش کشیدند مگر آن‌که پاپ خط‌مشی خود را تغییر دهد که نداد. سپس فرستادگان اسپانیایی سخت‌گیرتری به همین مأموریت آمدند. مقصود همه در ظاهر بهروزی کلیسا بود، ولی هدف اصلی — یعنی خنثی کردن نقشه‌های فرانسه — همانند هدف‌های آلکساندر سیاسی بود. جلسات بحث پرشور و حرارت بود؛ تهدید اصلاح دینی از راه تشکیل شورا تکرار شد. فرستاده خشمگینی رودروی آلکساندر، انتخاب شدن او را باطل و عنوان پاپی‌اش را واهی خواند. آلکساندر متقابلاً تهدید کرد که می‌دهد او را در رود تیبر بیندازند و به پادشاه و ملکه اسپانیا

ناسزا گفت و مداخله آن‌ها را نکوهید.

ازدواج چزاره به سبب انزجار شدید شاه‌زاده خانم از خواستگار به هم خورد، <۱۰۵> اتحاد با فرانسه تزلزل یافت، و آلکساندر تنها ماند. پاپ خود را چنان در خطر می‌دید که در شرف یابی‌ها هم یک تن محافظ مسلح او را همراهی می‌کرد. در ژم شایع بود که دولت‌های بزرگ از اطاعت او دست شسته‌اند و ممکن است «شقاق» دیگری روی دهد. اما پادشاه فرانسه برای چزاره ازدواج دیگری با خواهر پادشاه ناوار ترتیب داد، و آلکساندر از فرط سرور و شادی دعوی فرانسه بر میلان را صحه نهاد و با ونیز، که پیوسته آمادهٔ ضدیت با میلان بود، و با فرانسه پیمان اتحاد بست. نیروهای فرانسه به یاری سربازان مزدور سویسی بار دیگر از بلندی‌های آلپ گذشتند. میلان در زیر ضربهٔ مهاجمان از پا درآمد و با وجود تنفری که این تهاجم در سراسر اروپا برانگیخت، آلکساندر ابراز خشنودی کرد. در مجبوحهٔ جنگ و آشوب، هزار و پانصدمین سال‌روز میلاد مسیح فرارسید، و زایرانی که برای شرکت در این جشن‌ها به ژم آمده بودند، در عوض امن و امان، به بی‌نظمی عمومی و سرقت و حمله و دستبرد و آدم‌کشی برخوردارند. <۱۰۶>

چزاره اینک کاملاً در امور نظامی غوطه‌ور بود و خیال داشت آن قسمت‌های ایالت‌های پایی را که زیاده به سوی خود مختاری رفته بودند از نو مهار کند. به عقیدهٔ پاره‌ای از معاصران، هدف چزاره قلمروی دنیوی، حتی ایجاد خطه‌ای پادشاهی برای خویش در ایتالیا مرکزی بود. هزینهٔ این لشکرکشی‌ها مقدار وافری از درآمدهای پایی را تحلیل برد و در یک دورهٔ دو ماهه به ۱۳۲۰۰۰ سکهٔ زر رسید، که نصف عواید عادی دستگاه پایی بود، و در یک دورهٔ هشت ماههٔ دیگر به ۱۸۲۰۰۰ سکهٔ زر. چزاره حال در ژم قدر قدرت بود، مستبدی بی‌پروا، مدیری توانا با جاسوس‌ها و کارآگاهان بی‌شمار، قوی پنجه در فنون رزمی، کسی که با ضربه‌ای سر از تن گاو جدا می‌کرد. دوست‌دار هنر هم بود و شاعران و نقاشان را یاری می‌داد. با این حال در بریدن زبان و دست مردی که می‌گفتند لطیفه‌ای را دربارهٔ او جایی بازگفته لحظه‌ای درنگ نکرد. شایع بود که یک ونیزی که جدل‌نامه‌ای توهین‌آمیز در باب پاپ و پسرش پخش کرده به قتل رسیده و در رود تیبر انداخته شده است. سفیر در ماندهٔ ونیز گزارش داد: «هر شب نقش چهار پنج مقتول از کشیش‌ها و اسقف‌ها و دیگران پیدا می‌شود، و تمام ژم از خوفِ

کشته شدن توسط دوک <۱۰۷> به خود می‌لرزد.» دوک کینه‌توز و نابه‌کار بود، مخالفان را صاف و ساده سر به نیست می‌کرد و نظامی‌ها را به جای آن‌ها می‌نشانند. از بیم جان و شاید هم برای پوشاندن لکه‌های بی‌قواره صورت خود، هیچ‌گاه بدون نقاب از خانه خارج نمی‌شد. <۱۰۸>

در ۱۵۰۱، پنج آدم‌کش به شوهر دوم لوکرتسیا حمله بردند. آلفونسو زخم کاری برداشت ولی از حادثه جان سالم به در برد. لوکرتسیا با دل و جان از او پرستاری کرد، شوهر مطمئن بود که چزاره مسبب بوده است و حالا سعی خواهد کرد با زهرکار او را بسازد. از فرط ترس پزشکان را به خود راه نمی‌داد، و از قضا حالش رو به بهبود بود که روزی از پنجره برادرزن منفور خود را دید پایین درباغ پرسه می‌زند. تیر و کمان برداشت و چزاره را هدف قرار داد ولی تیر به خطا رفت و این عمل به قیمت جانش تمام شد. مأمور محافظ دوک دقیقی بعد آلفونسو را تکه تکه کرد. <۱۰۹> آلكساندر که اینک احتمالاً از بیر دست پرورده خویش می‌ترسید خاموش نشست.

پاپ برای مرگ دامادش نه فقط دچار عذاب وجدان نشد بلکه، به گواهی خاطرات روزانه بورخارد، آخرین شرم و حیا را نیز، اگر هنوز چیزی مانده بود، کنار گذاشت. هنوز دو ماه از درگذشت آلفونسو نگذشته، در صدر مجلس ضیافتی نشست که چزاره در واتیکان ترتیب داده بود و در تاریخ الفیه و شلفیه به «باله شاه بلوط» معروف است. ماجرا را بورخارد با خون سردی درج کرده: پس از شام پنجاه فاحشه «ابتدا با لباس، سپس برهنه» با میهمانان رقصیدند. بعد شمع‌دان‌های چندشاخه را روی زمین نهادند و شاه بلوط در میان آن‌ها پراکندند و «فاحشه‌ها، چهار دست و پا، آن‌ها را از بین شمع‌دان‌ها برمی‌چیدند، و پاپ و چزاره و خواهرش لوکرتسیا تماشا می‌کردند.» آن‌گاه نوبت هماغوشی میهمانان و فاحشه‌ها شد و «به کسانی که می‌توانستند بیش از همه با روسپیان مجامعت کنند» نیم‌تنه‌ها و شل‌های فاخر ابریشمین جایزه می‌دادند. <۱۱۰> بورخارد ماه بعد صحنه دیگری را به قلم می‌آورد که شماری اسب نرومادیان را به درون حیاطی در واتیکان راندند و آن‌ها را به جفت‌گیری واداشتند و پاپ و دخترش لوکرتسیا از بالای ایوان «با قهقهه خنده و لذت وافر» این منظره را می‌نگریستند. پس از آن جمعی جانی و تبه‌کار نامسلح را مانند اسب به داخل همان حیاط راندند و چزاره آن‌ها را به تیر بست و پاپ و لوکرتسیا محو تماشا بودند.

ول‌خرجی‌های پاپ خزانه را تهی ساخت. در آخرین روز سال ۱۵۰۱، لوکرتسیا در جامه‌ای زربفت از مخمل قرمز آراسته به مروارید و پوست قاقم، در مراسمی شکوهمند برای سومین بار عروسی کرد و به ازدواج وارث خاندان اِستَه فِرّارا درآمد. پیوند بورجا و نام‌دارترین خانواده ایتالیا یک هفته تمام در نشست‌های پرزرق و برق سرور و ضیافت و با نمایش و مسابقه و گاوبازی جشن گرفته شد. آلكساندر جزء جهیزیه لوکرتسیا صد هزار سکه زر به دست خود شمرد و به برادران داماد داد. <۱۱۱> برای تأمین مخارج این گشادبازی‌ها و هزینه مستمر لشکرکشی‌های پسرش چزاره، بین ماه مارس و مه ۱۵۰۳، پاپ هشتاد منصب جدید در دیوان واتیکان به وجود آورد و هر کدام را به ۷۸۰ سکه زر فروخت <۱۱۲> و یک بار یک جا ۱۰ نفر — از جمله پنج اسپانیایی — را به مقام کاردینالی منصوب کرد و مبلغی بین ۱۲۰۰۰۰ تا ۱۳۰۰۰۰ سکه زر از بابت پرداخت‌های اینان برای احراز آن مقام به جیب زد. در همین زمان، کاردینال متمول و نیزی، جووانی میکله، پس از دوروز ناخوشی شدید روده مُرد و ثروتی کلان از مرگ او به دست آمد. می‌گفتند چزاره برای پولش او را مسموم کرده است.

این آخرین سال زندگی آلكساندر بود. دشمنی و عناد از هرسو پاپ را فراگرفته بود. خاندان اُرسینی با هواداران کثیر خویش به جنگی گسترده برضد چزاره مشغول بودند. نیروهای اسپانیایی در جنوب پیاده شده بودند و برای تسخیر ناپل با فرانسوی‌ها می‌جنگیدند و دیری نپایید که آن‌جا را گرفتند و تسلط اسپانیا را برای سه قرن و نیم آینده بر آن پادشاهی مستقر کردند. روحانیون وزین و دل‌سوز دین با اصرار روزافزون موضوع «شورا» را پیش می‌کشیدند. در رساله‌ای به قلم کاردینال سان جورجو، یکی از منصوبان خود آلكساندر، گفته می‌شد که ادامه امتناع پاپ از فراخوانی شورا لطمه به کلیسا می‌زند، آبروی همه مردم مسیحی را می‌برد، و چنانچه چاره‌جویی‌های دیگر به جایی نرسد، کاردینال‌ها موظف‌اند خود شورایی تشکیل دهند. <۱۱۳>

آلكساندر ششم در اوت ۱۵۰۳ در هفتاد و سه سالگی مُرد. علت مرگ خوردن زهر نبود — که طبعاً بی‌درنگ به گمان همه رسید — بلکه احتمالاً آسیب‌پذیری در سن و سال او در برابر گرمای ژم بود. گویی هیولایی دیو صفت به هلاکت رسیده است حکایت‌های وحشت‌زا که بیانگر عواطف عمومی بود همه جا را فراگرفت. می‌گفتند جسد باد کرده و سیاه شده، دهان کف آورده، زبان بیرون آمده، چنان هراسناک که هیچ‌کس دست

به آن غمی زده، ناچار طنابی به پاهایش بسته او را به گور کشیده‌اند. می‌گفتند پیشوای درگذشته طبق پیمانی با ابلیس روح خود را فروخته تاج پایی را در عوض به دست آورد. برگردن پاسکونیو — پیکره باستانی که در ۱۵۰۱ از زیر خاک درآمد و مرکزِ غایش هجونامه‌های بی‌نام و نشان شد — هر روز نوشته‌های رسواگر، باب دندان مردم رُم، در ذم پاپ آویزان بود. <۱۱۲>

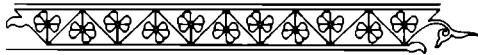
چزاره با همه قدرت نظامی اش نتوانست بدون حمایت رُم سرپا بایستد. برجای پدرِ مهربان، اینک خصمی دیرین نشسته بود. دشمنان غدار از هرسو برضد او برخاستند. سرانجام چزاره با وعده گرفتن خط امان از اسپانیایی‌ها در ناپل تسلیم آنان شد، ولی دستگیرکنندگان بی‌درنگ زیر قول خود زدند و او را به اسپانیا بردند و در زندان انداختند. دو سال بعد او از زندان گریخت، خود را به ناوار رسانید و سالی نگذشته در نبردی محلی کشته شد.

گناهان آلکساندر چنان زیاد بود که داوری معاصران درباره‌اش اغلب غلوآمیز است، اما بورخارد، رئیس تشریفاتش، نه خصومت نشان می‌دهد و نه قصد اعتذار دارد. احساس خواننده از خواندن خاطرات یک‌نواخت وی این است که پیوسته گونه‌ای خوشونتگری در کار بوده است: قتل در کلیساها، جسدها در رود تیر، زد و خورد دسته‌ها، چپاول و آتش‌سوزی، دستگیری افراد، شکنجه و اعدام، و در کنار این‌ها هرزگی و رسوایی و عیش و عشرت و تشریفات بی‌پایان — و ضیافت‌های سفیران و شاه‌زادگان و شهریاران، و توجه بیش از حد به البسه و جواهرات، به آداب رکاب‌داری و مسابقه‌های اسب‌دوانی و جایزه بردن کاردینال‌ها — همراه با هزینه‌ها و صورتِ مخارج کل ماجرا.

بعضی از مورخان تجدید نظر طلب به پاپ بورجا تعلق خاطری پیدا کرده‌اند و سخت کوشیده‌اند وی را تبرئه کنند. با استدلال‌هایی پیچیده و بغرنج سعی دارند اتهاماتِ برضد او را مبالغه‌آمیز یا جعلی یا معلول شایعه‌سازی یا بدخواهی بی‌دلیل جلوه دهند تا آن‌جا که همه اتهام‌ها در غباری از ابداعات محو شود. اما این نگاه مجدد یک نکته را به حساب نمی‌آورد، و آن عناد، انزجار و هراسی است که آلکساندر هنگام مرگ در دل‌ها برانگیخته بود.

دوران پایی او را در کتاب‌های تاریخ بر اساس جنگ‌ها و مانورهای سیاسی بررسی

کرده‌اند. از دین خبری نیست، مگر بسته‌گریخته به صورت اشاره‌هایی ناچیز مثلاً به روزه گرفتن او و علاقه‌مندی‌اش به منزه نگاه داشتن آیین کاتولیک از راه سانسورِ کتب. کلام آخر را شاید باید از زبان اجیدو ویتربو، مرشد پیروان آوگوستینوس و چهرهٔ عمدهٔ نهضت اصلاح دینی، شنید که روزی در خطبهٔ نماز خود گفت در زمام‌داری پاپ آلکساندر ششم، رُم «نه قانون می‌شناسد نه الوهیت؛ زر و زور حکومت می‌کند و ونوس». <۱۱۵>

پاپ جنگ جو

یولیوس دوم، ۱۵۰۳-۱۵۱۳

کاردینال دِلّا رووِره که دو بار در به دست آوردن تاج پاپی شکست خورده بود، بار سوم هم موفق نشد. رقیبی پر کبر و نخوت، کاردینال فرانسوی دآمبواز، نیرومندترین مخالف وی بود. جزاره بورجا، که مهارگروه یازده نفری کاردینال‌های اسپانیایی را در کف داشت، نیروی سومی بود شدیداً مصمم به انتخاب پاپی اسپانیایی که یار و یاور او باشد. نیروهای مسلح فرانسه و اسپانیا و خانواده‌های بورجا و اُرسینی و دار و دسته‌های رنگارنگ ایتالیایی، با حضور مرعوب‌کننده خود در این صحنه، برای تأمین منافع مختلف اِعمال فشار می‌کردند. در چنین گیروداری کاردینال‌ها برای مجمع خویش به درون حصار و باروی قلعه سانت آنجلو خزیدند، «۱۱۶» و تا قوای مزدور جهت محافظت آن‌ها استخدام نشد به واتیکان بازنگشتند.

اگر و مگر در انتخاب پاپ جدید فراوان بود. نامزدان اصلی نیروی همدیگر را خنثی کردند و بار دیگر پاپی نامنتظر سر از آب درآورد. جار و جنجال او باش و فریاد تنفراز بورجاها آرای اسپانیایی‌ها را از تأثیر انداخت و گزینش پاپ اسپانیایی دیگری را ناممکن ساخت. هشدارهای هراسناک دِلّا رووِره مبنی بر این که پیامد انتخاب دآمبواز انتقال دستگاه پاپی به فرانسه خواهد بود مؤثر افتاد. کاردینال‌های ایتالیایی، با آن که اکثریت عظیم مجمع را تشکیل می‌دادند، به سبب حمایت از نامزدهای گوناگون، دچار تشتت شدند. دِلّا رووِره اکثریت آرا را به دست آورد، ولی از حد نصابِ دو سوم رأی کسر داشت. وقتی راه خود را بسته دید، به یاری فرانچسکو پیگولومینی کاردینال شریف و پارسای سینا برخاست، که کهولت و ناتن‌درستی‌اش زمام‌داری کوتاهی را مزده

می‌داد. انتخاب پیگولومینی‌گره از کار گشود، و او به افتخار عمش پاپ اسبق پیوس دوم — آئناس سیلویوس پیگولومینی — خود را پیوس سوم نامید. <۱۱۷>

پاپ جدید در نخستین بیانیه خود اعلام کرد که مقدم بر هر چیز اصلاحات مورد توجه اوست، و اصلاح را از صدر یعنی از دربار پاپ آغاز می‌کند. پیگولومینی مانند عم خویش مردی فاضل و با فرهنگ بود، طبعی ساعی ولی منزوی‌تر از وی داشت، و بیش از چهل سال کاردینالی کرده بود. در خدمت پیوس دوم فعال و کوشا، اما از آن پس، طی زمام‌داری‌های اخیر، از آن‌جا که با جهان‌گرایی‌های رُم دمساز نبود، دور از معرکه در سینا مانده بود. چندان سرشناس نبود، ولی مهربانی و خیرخواهی‌اش زبانزد همگان بود و مردم که در قیاس با آلکساندر ششم پاپ «خوب» می‌خواستند، فوراً به او روی آوردند. اعلان انتخاب او شادی و هیجان همگانی را برانگیخت. روحانیون اصلاح طلب خشنود بودند که سرانجام زمام امور کلیسا به دست پیشوایی افتاد که «گنجینه تمامی فضایل و مأوای روح القدس خداست.» اسقف آرتسو نوشت که همه سرشارند از «بالاترین امید برای اصلاح کلیسا و اعاده صلح» و زندگانی روحانی و پرتقوای پاپ جدید نویدبخش «عصری نوین در تاریخ کلیساست.» <۱۱۸>

اما از عصر نوین خبری نشد. پیوس سوم، شصت و چهار ساله، برای آن زمان سال خورده بود. تفرس او را ناتوان کرده بود. پاپ جدید در زیر بار شرف‌یابی‌ها، جلسات مطران‌ها و مراسم طولانی تقدیس و تاج‌گذاری روز به روز ضعیف‌تر شد و پس از بیست و شش روز زمام‌داری درگذشت.

امید و هیجان مردم در استقبال از پیوس سوم نشان اشتیاق عموم برای تغییر بود و به زبانی گویا هشدار می‌داد پاپ‌هایی که هدف‌های دنیوی را وجهه همت خود قرار دهند خدمت‌گزار مصالح اصلی کلیسا نیستند. این حقیقت را شاید یک سوم مجمع مقدس می‌دانستند، ولی این‌ها در برابر تندباد جاه‌طلبی سرکش جولیانو دل‌اووره گاهی بیش نبودند. وی در جریان انتخاب جدید «وعد و وعیدهای بی‌حساب و ناروا» داد، <۱۱۹> هر جا که لازم دید رشوه پرداخت، در میان بهت و حیرت همگان همه دسته‌ها و مخالفان قبلی را به اردوی خویش کشاند و سرانجام تاج پاپی را بر سر نهاد. دل‌اووره در کوتاه‌ترین جلسه‌ای که تاکنون به ثبت رسیده است، در نشست کمی‌تر از بیست و چهار ساعت، انتخاب شد. با حذف دو حرف نام خود جولیانو، عنوان پاپ جولویو یا

یولیوس دوم را برای خویش برگزید و بدین‌گونه خودبینی شگرف خود را ابراز داشت. یولیوس در زمرهٔ پاپ‌های بزرگ به شمار می‌رود و علتش دستاوردهای دنیوی او، از همه مهم‌تر، مشارکت پرثمرش با میکلانژ است — چه هنر، به سان جنگ، جاودان‌سازندهٔ شهرت است. در هر حال، او نیز مانند سه پاپ پیشین از دامنهٔ نارضایی در قلمرو اقتدار خویش بی‌خبر بود. به دو چیز عشق پرشور داشت و هیچ‌کدام ناشی از حرص و آز شخصی یا قوم و خویش‌بازی نبود، یکی اعادهٔ تمامیت ارضی و سیاسی ایالت‌های پاپی بود و دیگری افزایش زیب و زیور مقر پاپ و زنده‌یاد ساختن خود از راه شاه‌کارهای هنری، و در هر دو زمینه هم نتایجی پراهمیت به دست آورد که چون به چشم می‌خورند، مثل غالب چیزهای چشمگیر تاریخ، مورد توجه فراوان واقع شده‌اند. حال آن‌که جنبهٔ بس مهم‌تر زمام‌داری او، یعنی بی‌اعتنایی‌اش به بحران مذهبی، هم‌چون اغلب امور نامرئی تاریخ، نادیده گرفته شده است. هدف سیاست‌های یولیوس یک‌سره دنیوی بود و، همان‌طور که گویتچاردینی نوشت، با همهٔ قدرت‌پویایی که او داشت فرصت را غنیمت نشمرد «تا رسالت خود را در مقام جانشین مسیح بر روی زمین تحقق بخشد و رستگاری نفوس را تعمیم دهد.»

یولیوس متکبر و تندمزاج و یک‌دنده و سرسخت و بی‌پروا بود، قرار و آرام و حوصلهٔ مشورت نداشت، و به پند و اندرز گوش نمی‌داد. <۱۲۰> سفیر و نیز گزارش کرد که در جسم و جان «طبیعی غول‌آسا دارد. آنچه شب به فکرش می‌رسد، بامداد فردا باید بی‌درنگ انجام پذیرد و مُصر که همهٔ کارها را خود شخصاً برعهده گیرد.» هر وقت با مقاومت یا نظر مخالف رو به روشود «اخم در هم می‌کشد و گفت و گور را خاتمه می‌دهد یا با نواختن زنگ کوچکی کنار دستش روی میز حرف متکلم را قطع می‌کند.» <۱۲۱> یولیوس نیز گرفتار نفرس، هم‌چنین ناراحتی کلیه، و بیماری‌های دیگر بود. اماناتوانی جسمانی روحیهٔ او را ضعیف نمی‌کرد. دهان تنگ، رخسار گل‌گون و چشمان «هیبت‌آور» تیره‌رنگ وی نشان خلق و خویی بی‌امان بود که حاضر نبود در برابر هیچ مشکلی تسلیم شود. ایتالیایی‌ها واژهٔ «سهمناک» را دربارهٔ او به کار می‌بردند.

یولیوس پس از در هم شکستن قدرت چزاره بورجا، از طریق وصلت‌های مصلحت‌آمیز اقوام خویش با خانواده‌های اُرسینی و کولونتا، دار و دسته‌های اشرافِ ستیزه‌جوی رُم را خنثی گردانید. دستگاه اداری پاپ را با تجدید سازمان استحکام

داد، برضد راهزنان و آدم‌کشان حرفه‌ای و نبردهای تن به تن که در عهد آکساندر زیاد شده بود اقدامات شدید به عمل آورد، نظم شهر را بهبود بخشید، گارد سوییسی را برای پاسداری واتیکان به خدمت گرفت و از تمامی سرزمین‌های پاپی بازدید کرد. طلیعه برنامه تحکیم قدرت پاپ جدید مبارزه او علیه ونیز برای پس گرفتن شهرهای ناحیه رومانیای بود که ونیز از دربار مقدس گرفته بود. در این ماجرا فرانسه و لویی دوازدهم به یاری پاپ آمدند. یولیوس سپس دست به یک رشته قرار و مدارهای محلی و چندملیتی زد. هدف وی خنثی ساختن فلورانس، سرشاخ شدن با امپراتور روم، به حرکت درآوردن متفقان خود، و از کار انداختن مخالفان بود. شرکت‌کنندگان در جنگ‌های ایتالیا همه حریص بودند، هرچند در حرص و آز با یک‌دیگر تعارض پیدا می‌کردند، و همه چشم به مستملکات گسترده و نیز دوخته بودند. تمامی این دسته‌ها در ۱۵۰۸ در ائتلافی متغیر و سیال به نام «اتحادیه کامبره» گرد آمدند. جنگ‌های اتحادیه کامبره در طول پنج سال آینده، هم‌چون ترانه‌های اپرا، فاقد انسجام منطقی بود. بیشتر جنگ‌ها ابتدا برضد ونیز بود، ولی بعد حریفان تغییر موضع دادند و در برابر فرانسه ایستادند. دستگاه پاپی، امپراتوری روم، اسپانیا و قسمت اعظم قوای مزدور سوییسی در شکل‌های گوناگون و متوالی اتحاد شرکت می‌جستند. پاپ با اِعمال نفوذ ماهرانه در امور سیاسی و مالی و نظامی، و هر وقت قافیه تنگ می‌شد با تکفیر، سرانجام توانست اراضی موقوفه‌ای را که ونیز تصرف کرده بود از آن دولت بازستاند.

در این اثنا، به رغم همه توصیه‌ها در رعایت احتیاط، خوی جنگ‌جویی یولیوس متوجه پس گرفتن بولونیا و پروجا شد که مهم‌ترین شهرهای خطه پاپی بودند، ولی حکمرانان خودکام آن‌ها، گذشته از سرکوب اتباع، اقتدار رُم را هم عملاً نادیده می‌گرفتند. پاپ اعلام کرد که تصمیم دارد فرماندهی قوای شخصاً به عهده گیرد و بی‌اعتنا به حیرت و مخالفت بسیاری از کاردینال‌ها و درمیان‌بخت و تعجب اروپا، در ۱۵۰۶ سوار بر اسب پیشاپیش سپاهیان خویش به صوب شمال حرکت کرد.

بدین قرار، او سال‌ها گرفتار محاصره، پیروزی، شکست، و جنگ و ستیزهای خشونت‌بار شد. وقتی فِرارا، یکی از تیول‌های پاپ، به رسم معهود سیاست‌بازی‌های ایتالیا، تغییر جهت داد، یولیوس از این تمرد برآشفت و چون نیروهایی که برای تنبیه فِرارا فرستاده بود تعلل ورزیدند، خود دوباره به جبهه رفت و فرماندهی سپاه را

به دست گرفت. پاپ تازه از بستر بیماری برخاسته بود و چنان به مرگ نزدیک شده بود که ترتیب نشست انجمن مطران‌ها را داده بودند. با این حال، پاپ ریش سفید، زره به تن و کلاه خود بر سر، در سرمای بسیار شدید زمستان، در میان برف به محاصره شهر پرداخت. <۱۲۲> در یک کلیه دهقانی اقامت گزید، مدام بر پشت اسب صفوف لشکر و آتش‌بارها را می‌آراست، در بین سربازان می‌تاخت، آن‌ها را سرزنش یا تشویق می‌کرد و در رأس آنان از شکافی که در باروی دژ پدید آمده بود وارد شهر شد. «این بی‌گمان منظره‌ای بسیار غیرعادی بود، منظره کشیش اعظم، جانشین مسیح بر روی زمین... سرگرم برانگیختن جنگ در میان مسیحیان و شخصاً رهبری کردن آن... از پیشوای دینی چه می‌ماند جز نام و لباس.» <۱۲۲>

قضاوت گویتچار دینی را می‌توان به حساب تحقیر و نکوهش وی از همه پاپ‌های این دوران گذاشت، ولی، گذشته از او، منظره پدر مقدس در لباس رزم و برپاکننده آتش جنگ، در چشم دیگران هم نگران‌کننده بود. مسیحیان دین‌دار همه احساس شرم می‌کردند.

محرک یولیوس در این ماجرا خشم و غضب وی از فرانسه بود. فرانسوی‌ها در پی یک رشته منازعه وجدال طولانی اینک متحد فرّار و دشمن پاپ شده بودند. کاردینال دامبواز پرخاشگر که به شدت و حدت یولیوس در گذشته عزم پاپ شدن داشت، لویی دوازدهم را اغوا کرده بود که پشتیبانی خود را از پاپ مشروط کند به سه کرسی کاردینالی برای فرانسوی‌ها. یولیوس، به رغم تمایل خود، صرفاً برای تأمین پشتیبانی فرانسه، این پیش‌نهاد را پذیرفت. اما روابطش با رقیب دیرین به وخامت گرایید و اختلاف‌های تازه‌ای پیدا شد. شایع بود مناسبات پاپ با «اتحادیه» بستگی به آن دارد که نفرتش از دامبواز بیشتر است یا عداوتش با حکومت ونیز. جنوا در این احوال می‌کوشید سلطه فرانسه را از قلمرو خود براندازد؛ یولیوس به یاری آن‌ها برخاست، ولوئی دوازدهم، به تحریک دامبواز، بردعای خود در مورد حقوق و مزایای کلیسای فرانسه افزود. دامنه اختلاف به تدریج گسترده‌تر شد، و یولیوس بی‌برد که ایالت‌های پایی، مادام که فرانسه در ایتالیا اعمال قدرت کند، ثبات و استقرار نخواهد یافت. پاپ خودش روزگاری «حربه مهلک» تجاوز فرانسویان شده بود، ولی حال جد و جهدش همه متوجه اخراج آن‌ها بود. این بازگونی سیاست مستلزم یک سلسله پیمان‌ها و

ترتیبات تازه بود، و نه تنها هم‌میهنان یولیوس، بلکه دشمن را هم به حیرت انداخت. ماکیاوولی که در این موقع سفیر فلورانس در فرانسه بود، گزارش کرد که لونی دوازدهم «مصمم است، ولو به بهای از دست رفتن تمامی مستملکاتش در ایتالیا، از شرف خود دفاع کند.»^{۱۲۲} پادشاه فرانسه هم میان ضوابط اخلاقی و نظامی در نوسان بود، گاه تهدید می‌کرد که «شورایی گردن [پاپ] خواهد انداخت»^{۱۲۵} و گاه، زیر فشار مشیر و مشارش دامبواز، می‌گفت: «در رأس سپاهی به رُم خواهد رفت و به دست خود پاپ را خلع خواهد کرد.» رؤیای از کار برانداختن پاپ و نشستن بر جایگاه وی کاردینال دامبواز را در ربوده بود. او هم مبتلای بیماری بی‌خردی یا — عنصر اصلی آن — جاه‌طلبی شده بود.

یولیوس مناسبات خود را با لونی در ژوئیه ۱۵۱۰ قطع کرد و در واتیکان را به روی سفیر فرانسه بست. سفیر و نیز خشنود گزارش داد «فرانسوی‌ها مانند مرده‌های متحرک دزدکی در رُم آمد و شد می‌کنند.» یولیوس، در مقابل، خود را منجی ایتالیا می‌پنداشت و از این بابت به خود می‌بالید و شعار رزمی خود را «بر بران بیرون!»^{۱۲۶} قرار داده بود. آرمان نوین او را متهور ساخت، عقب‌گرد کاملی کرد و بر ضد فرانسه به ونیز پیوست. اسپانیایی‌ها نیز که همواره خواهان بیرون راندن فرانسه از ایتالیا بودند به آن دو ملحق شدند، و این ترکیب جدید «اتحادیه مقدس» نام گرفت و با افزوده شدن سویسی‌ها به آن برتری رزمی پیدا کرد. سربازان سویسی را یولیوس با پرداخت مقرری سالانه برای پنج سال به خدمت در آورده بود. فرمانده آن‌ها اسقف بیکارجوی شهر سیون، ماتئوس شینر، بود.^{۱۲۷} شینر خلق و خوئی مشابه پاپ داشت و حتی بیش از یولیوس از همسایگان پرافاده خود — فرانسوی‌ها — بدش می‌آمد و دل و جان و استعدادش را وقف درهم شکستن آن‌ها کرده بود. شینر لاغر و استخوانی، با بینی دراز و توان بی‌پایان، در آن واحد سربازی متهور و خطیبی مسحورکننده بود. پیش از آغاز هر نبرد، شیوایی بیانش سپاهیان را «همان‌گونه که باد موج‌ها را حرکت می‌دهد» به جنبش درمی‌آورد. فرانسوای اول، پادشاه بعدی فرانسه، به شکوه می‌گفت که زبان شینر بیشتر از سرنیزه‌های سه‌مناک سویسی‌ها فرانسویان را به زحمت انداخت.

وقتی که شینر وارد «اتحادیه مقدس» شد، یولیوس او را کاردینال کرد. در روزهای بعد، در جنگ با فرانسوای اول، شینر کلاه سرخ بر سر و ردای کاردینالی بر تن سوار

اسب به پیکار می‌رفت و به سپاهیان خود می‌گفت مایل است در خون فرانسوی‌ها استحمام کند.

اسقف اعظم شهر یورک، بینبریج، هم روحانی جنگ جوی دیگری بود که، همزمان با ترفیع شینر، یولیوس او را هم کاردینال کرد و به این احساس عمومی افزود که پاپ «به شمشیر معتاد شده است.» اراسموس نویسنده (البته از سر احتیاط صبر کرد تا یولیوس مُرد و بعد آشکارا با اشاره به او) پرسید: «کلاه خود جنگی را با کلاه اسقفی و شمشیر و سپر را با صلیب و کتاب مقدس چه کار؟ ای پیشوایی که برجای حواری مسیح [یعنی پطرس] نشستهای، چگونه جرئت می‌کنی امت خود را جنگ و ستیز بیاموزی؟» <۱۲۸> اگر اراسموس چیره‌دست در پوشیده گفتن می‌توانست این‌سان سخن بگوید، بسیاری گفته‌های دیگر از این هم ناراحت‌کننده‌تر بود. در رُم اشعار هجایی دربارهٔ وارث غداره‌بند پطرس حواری سر زبان‌ها می‌گشت، و در فرانسه کاریکاتورها و هجونامه‌هایی به تحریک شخص پادشاه ساخته شد که شهرت سلحشوری یولیوس را در تبلیغ برضد او به کار می‌بست. می‌گفتند پاپ «قیافهٔ سلحشور به خود می‌گیرد اما به شکل راهبی است که با مهمیز برقصد.» <۱۲۹> روحانیون و کاردینال‌های وزین زبان به مخالفت گشودند و از او خواستند دیگر فرماندهی نیروها را شخصاً به عهده نگیرد. ولی هرچه برای پاپ استدلال شد که این اعمال باعث نارضایی جهانی می‌شود و بهانهٔ بیشتر به دست کسانی می‌دهد که برای برکناری او می‌کوشند سودی نبخشید.

یولیوس با بی‌اعتنایی مطلق به کلیهٔ موانع هدف‌های خود را دنبال می‌کرد، و همین او را مقاومت‌ناپذیر می‌ساخت، اما در هدف‌های او اثری از مقصود اصلی کلیسا نبود. یکی از وجوه بی‌خردی دودستی چسبیدن به هدفی ناب‌آوردنی است. جووانی آچایوئولی، سفیر وقت فلورانس در رُم، بی‌برد که زمام امور از کف رفته است. وی در مکتب نظریهٔ علمی سیاست فلورانس، استوار بر پایهٔ حسابگری عقلی، آموزش دیده بود، و در نوسان‌های لجام‌گسیختهٔ سیاست یولیوس و در رفتار غالباً اهریمنانهٔ او شواهد ناراحت‌کننده‌ای می‌دید که جریان امور «از راه خرد برون می‌رود.» <۱۳۰>

پاپ در سازندگی و حمایت از هنر نیز همانند سیاست، پر حرارت و خودسر بود. تصمیم به خراب کردن کلیسای کهن سال سان پیتر و واحداث بنایی معظم‌تر به جای آن که هم

متناسب باشد با عظمت افزوده دربار مقدس و هم با شهر رُم که او قصد داشت آن را پایتخت جهان کند، بسیاری را به مخالفت با او برانگیخت. از این مهم‌تر، یولیوس می‌خواست مزار خود را هم در زمان حیات در بنای جدید بسازد. طرح مقبره را میکلائز داده بود که، به گفته‌ی وازاری، «در زیبایی و جلال و وفور تزیینات و غنای پیکره‌ها از هر آرامگاه قدیمی و سلطنتی دیگر» برتر بود. <۱۳۱> مقبره با یازده متر ارتفاع، مزین به چهل مجسمه بزرگ‌تر از آدم واقعی، که بر فراز آن‌ها دو فرشته تابوت سنگی را حمل می‌کردند، می‌بایست شاه‌کار هنرمند باشد و ستایشگاه هنر پرور. به نوشته‌ی وازاری، طرح مقبره پیش از طرح کلیسای نوتیه شد و پاپ را چنان به هیجان آورد که اندیشه بنا کردن سان پیتر و تازه‌ای فراخور جایگاه مقبره خویش به خاطرش رسید. اگر همان‌طور که هواداران یولیوس ادعا می‌کنند — هدف زمامداری او فخر و شوکت بیشتر کلیسا بود، این هدف را با فخر و شوکت هرچه بیشتر پیشوای اعظم، یعنی خودش، قرین کرد.

تصمیم او را همه نکوهیدند، نه چون مردم از کلیسای زیبا و نوساز خوش‌شان نمی‌آمد بلکه، به گفته‌ی منتقدی، «چون غصه ویران شدن کلیسای کهن را می‌خوردند که مورد حرمت تمامی جهان بود، مرقد قدیسان زیادی آن‌جا را متبرک ساخته بود و برای آن همه کارهایی که در آن شده بود شهرت داشت.» <۱۳۲>

یولیوس، مطابق معمول، به مخالفت‌ها و قعی نگذاشت، بی‌پروا پیش تاخت، نقشه معماری کلیسا را به برامانته سفارش داد و در اجرای کار چنان شتاب کرد که زمانی دو هزار و پانصد کارگر مشغول تخریب کلیسای قدیم بودند. در نتیجه این ناشکیبایی، گنجینه‌های گردآمده قرن‌ها — مقابر، نقاشی‌ها، خاتم‌کاری‌ها، پیکره‌ها — هنوز صورت‌برداری نشده، جاکن شد و برای ابد از میان رفت، و برامانته لقب «ویرانگر» گرفت. <۱۳۳> این افتخار نصیب یولیوس هم شد، ولی او اصلاً اهمیت نمی‌داد. در ۱۵۰۶، پاپ از نردبانی پایین رفت و در ته گودالی عمیق که برای یکی از پایه‌های بنای جدید ساخته شده بود، سنگ‌بنای «کلیسای جامع جهانی» را نهاد که البته به نام خودش منقوش بود. هزینه ساختمان از درآمدهای دستگاه پاپی بسی تجاوز کرد. پس تمهید فروش علنی آرمزش‌نامه برای جبران این مخارج ابداع شد که پیامدی سرنوشت‌ساز داشت و دامنه آن در زمامداری پاپ بعدی به آلمان کشیده شد، و کاسه صبر روحانی

خشمگینی را لبریز کرد و موجب پیدایش تفرقه‌انگیزترین سند تاریخ کلیسا شد. <۱۳۲> باب نخستین پیکره ساخت میکلائز را که در رُم دید فهمید که به هنرمند بی‌مثالی برخورد کرده است: این اثر مجسمه پیه تا <۱۳۵> بود، منظره تعزیتی از مرمر که از آن هنگام تاکنون کسی نتوانسته بدون شور و هیجان بدان بنگرد. پیکره به سفارش یک کاردینال فرانسوی که میل داشت هنگام عزیمت از رُم اثری بزرگ به سان پیتر و هدیه کند، در ۱۴۹۹ به پایان رسید، و میکلائز را در بیست و چهار سالگی سرشناس کرد. هنرمند بزرگ پنج سال بعد پیکره سترگ و مقهورکننده داوود را برای کلیسای جامع زادگاه خویش فلورانس ساخت. دیگر تردید نبود که پاپ اعظم را اعظم هنرمندان باید بزرگ بدارد، ولی خلق و خوی این داور «سهمناک» با هم وفق نمی‌داد. میکلائز هشت ماه تمام بهترین سنگ مرمر را از معدن کازارا برای مقبره پاپ برید و به رُم حمل کرد، ولی یولیوس ناگهان از نقشه خود منصرف شد، حق الزحمه هنرمند را نپرداخت و با او دیگر حرف نزد. میکلائز خشم آگین به فلورانس برگشت و سوگند خورد که دیگر هیچ‌گاه برای پاپ کار نکند. در ظلمات خاطر بی‌تاب دلا رووره چه اتفاق افتاد هیچ‌کس نمی‌داند، و خودش هم از فرط کبر و نخوت توضیحی به میکلائز نداد. <۱۳۶>

اما هنگامی که بولونیا تسخیر شد، به نظر رسید که این پیروزی نیازمند یادبودی است که از دست هیچ‌کس جز میکلائز ساخته نیست. پس از امتناع‌های مکرر و مؤکد، سرانجام در سایه مساعی پیگیر میانجی‌ها، میکلائز رضایت داد سفارش یولیوس را بپذیرد و پیکره بزرگی سه برابر هیکل واقعی پاپ از او بسازد. وقتی مدل گلی پیکره آماده شد، یولیوس به قماشای آن رفت، و میکلائز از او پرسید چه طور است در دست چپ مجسمه کتابی قرار دهد. پاپ جنگ جو در پاسخ گفت: «شمشیری در دستش بگذار، مرا با کتاب و قلم چه کار.» <۱۳۷> مجسمه از مفرغ ریخته و ساخته شد. در جنگ‌های بعد وقتی شهر دست به دست گشت، این تهمتن را پایین کشیدند و ذوب کردند و از آن توپ آتش‌باری ساختند که دشمنان پاپ از سر ریشخند به آن «لا جولیا» لقب دادند. یولیوس، به پیروی از روح رنسانس و در ادامه کار عم خود سیکستوس چهارم، در دوران زمام‌داری‌اش پول و نیروی فراوانی صرف نوسازی شهر رُم کرد. کارگران همه جا سرگرم بنا بودند. کاردینال‌ها کاخ می‌ساختند و کلیساها را بزرگ و مرمت می‌کردند. دو کلیسای سانتا ماریا دل پوپولو و سانتا ماریا دلا پاچه، یکی نو و دیگری

از نو، سربرافراشتند. برامانته باغ مجسمه‌های بلودره و تالارهایی را ساخت که باغ را به واتیکان وصل می‌کرد. نقاشان، پیکره‌سازان، کنده‌کاران و زرگران نام‌دار برای زینت و آرایش فراخوانده شدند. رافائل با نقاشی‌های دیواری خود در اقامتگاه جدید پاپ برعلو کلیسا افزود. یولیوس تازه به این محل رفته بود چون از اقامت در محل سکونت دشمن متوفای دیرینش آلساندر اکراه داشت. میکلائو به زور پاپ سمج و برخلاف میل خود به نقاشی سقف نمازخانه سیستین رضایت داد، و تحت تأثیر هنر خویش، چهار سال تک و تنها بر روی چوب‌بست کار کرد، و به جز پاپ به هیچ‌کس اجازه نداد پیشرفت کار را ببیند. پاپ فرتوت از نردبانی بالای چوب‌بست می‌رفت، با هنرمند جرو بحث می‌کرد و به کار او خرده می‌گرفت — و عمرش دقیقاً کفاف داد که ناظر پرده‌برداری از آن باشد — و «تمامی جهان دوان دوان آمد» تا به شاه‌کار نوین به دیدهٔ اعجاب بنگرد.

جنگ و هنر همهٔ توجه و منابع پاپی را ربود و برای اصلاحات داخلی مجال نگذاشت. برون شکوفان بود، ولی درون می‌پژمرد. و از قضا یادکردی شکفت از یک بی‌خردی گذشته در این زمان پدیدار گردید: پیکرهٔ مرمرین کلاسیک لائوکوتون از نو کشف شد، <۱۳۸> گویی می‌خواست کلیسا را به هوش دارد، همان‌گونه که الگوی آغازین آن روزگاری تروارا هشدار داده بود. صاحب‌خانه‌ای به نام فلیچه د فردی هنگام برداشتن دیوارهای قدیمی از تاکستان خویش پیکره را از زیر خاک درآورد. دیوارها نزدیک حمام‌های سابق تیتوس، روی ویرانه‌های خانهٔ زرین نرون ساخته شده بود. پیکره شکسته بود و به چهار قطعهٔ بزرگ و سه تکهٔ کوچک تقسیم شده بود، اما کدام‌زمی است که مجسمه‌ای کلاسیک ببینند و نشناسد. خبر فوراً به معمار پاپ، جولیانو د سانگالو، رسید، و او بی‌درنگ پسرش را برترک اسب خود نشانید و به همراهی میکلائو — که تصادفاً آن‌گاه به دیدن او به خانه‌اش رفته بود — راه افتادند. سانگالو در حین پایین آمدن از اسب، نگاهی به قطعه‌های نیم‌مدفون انداخت و فریاد زد: «این همان لائوکوتون است که پلینیوس [مورخ رومی] توصیف کرده!» در حالی که حاضران بادهره و هیجان می‌نگریستند، خاک و گل آن را به دقت تراشیدند، سپس مراتب را به پاپ گزارش کردند، و پاپ بی‌معطلی پیکره را به بهای ۴۱۴۰ سکهٔ زر خرید.

لائوکوتون کهن سال خاک‌آلود همانند پادشاهی مورد استقبال قرار گرفت و از

خیابان‌های گل‌افشان در میان هلهله جمعیت به واتیکان حمل شد. تکه‌ها را به یک‌دیگر پیوستند و مجسمه را بازسازی کردند و دوشادوش آبولون پلوردره، به عنوان «دو پیکره نخستین جهان» در باغ مجسمه‌ها کنار هم نهادند. فخر و مباهات آن‌چنان بود که برای د فردی و پسرش مستمری مادام‌عمری به مبلغ سالیانه ششصد سکه زر (از عوارض دروازه‌های شهر) مقرر داشتند، و د فردی نقش خود در کشف پیکره را بر سنگ مزارش ثبت کرد.

از این طرفه عتیقه اندیشه‌های تازه‌ای در هنر برخاست. پیچ و تاب زجرآلود لائوکوئون سخت بر میکلائو اثرگذار دارد. پیکره‌سازان نامی به دیدن و بررسی آن آمدند؛ زرگران از آن الگو برداشتند؛ کاردینالی شاعریشه در وصفش قصیده سرود («... از دل ویرانه‌ها، هان! زمان لائوکوئون را به خانه باز آورد...»). (۱۳۱) فرانسوای اول [پادشاه فرانسه] کوشید آن را به عنوان غنیمت جنگی از پاپ بعدی بستاند؛ (۱۳۰) در قرن هجدهم پیکره شد کانون مطالعات وینکلمان (۱۳۱) و لسینگ (۱۳۲) و گوته؛ ناپلئون در یکی از فتوحات زودگذرش آن را ضبط کرد و به لوور برد، اما پس از سقوط او، مجسمه به رُم بازگردانده شد. لائوکوئون برآیند هنر و ذوق و فضیلت و مبارزه و قدمت و فلسفه و نیز هشدار در برابر خودویرانگری بود — ولی صدای آن را کسی نشنید.

یولیوس به بدی آلکساندر نبود، ولی جنگ جویی و خودکامگی وی تقریباً به همان اندازه خصومت برانگیخت. کاردینال‌های ناراضی از مدتی پیش به سوی اردوی لویی دوازدهم سرازیر شده بودند، و پادشاه فرانسه مصمم بود قبل از آن‌که یولیوس او را از ایتالیا براند، خود کار یولیوس را بسازد. براندازی پاپ هدف پذیرفته‌ای شده بود، گویا «شقاق» دهشت‌بار قرن گذشته هرگز روی نداده بود. گرایش‌های دنیوی بسی توفیق یافته بود. هاله تقدس پاپ آن‌چنان رنگ باخته بود که از نظر سیاسی — اگر نه در نظر مردم — تفاوتی بین او و شاه و شاه‌زادگان نبود و به همان نهج با وی رفتار می‌شد. در ۱۵۱۱، لویی دوازدهم با همدستی امپراتور آلمان و نه کاردینال مخالف، اقدام به دعوت شورایی عام کردند (سه تن از کاردینال‌ها بعداً منکر شدند که این کار با رضایت آنان انجام شده بود). از مطران‌ها، سلسله‌های رهبانی، دانشگاه‌ها، فرمانروایان غیر مذهبی و نیز از خود پاپ دعوت به عمل آمد که شخصاً حضور یابند یا هیئت

نمایندگی بفرستند. دستور جلسه «اصلاح سر و اعضای کلیسا» اعلام شد. این قضیه را همه به معنی جنگ با یولیوس گرفتند.

با پیشروی نیروهای فرانسه و خودنمایی هیولای شورا، یولیوس اینک در وضعی قرار داشت که روزگاری کوشیده بود آلكساندر را در آن وضع قرار دهد. بی‌پرده از «شفاق» و خلع پاپ گفت و گو می‌شد. کاردینال‌های طرفدار شفاق می‌گفتند که یولیوس وعده نخست خود را در مورد تشکیل شورا زیر پا نهاده است. شورای مورد حمایت فرانسه با این موضع‌گیری در پیزا منعقد شد. سپاه فرانسه بار دیگر رومانیا را گرفت؛ بولونیا دومرتبه به دست دشمن افتاد. رُم به لرزه درآمد و نزدیک شدن سقوط و نابودی را حس کرد. یولیوس، بیمار و خسته و شصت و هشت ساله و فرسوده از مصایب جبهه، حاکمیت و قلمرو اقتدارش در معرض حمله، به واپسین علاج، به یگانه اقدامی که خود و پیشینیانش آن همه پشت گوش انداخته بودند، تن درداد: فرمان تشکیل شورای عام را تحت نظارت خودش در رُم صادر کرد. این تنها کوشش عمده دربار مقدس در امور دینی در طول این دوران بود — آن هم از روی اجبار نه ایمان. البته دستور جلسه را به دقت محدود کرده بودند، ولی شورا با آن که دردی را دوا نکرد، عرصه‌ای برای طرح مسائل فراهم آورد.

این گردهمایی که پنجمین شورای لاتران نام گرفت، در ماه مه ۱۵۱۲ در کلیسای سان جان لاتران، کلیسای مقدم رُم، تشکیل شد. فرصت نزدیک بود در تاریخ کلیسا از دست برود. بسیاری این امر را تشخیص می‌دادند و فوریتی نزدیک به نومیدی حس می‌کردند. سه ماه قبل، صدر کلیسای سینت پالز لندن، جان کالت، مردی دانشمند و متکلم، در مواعظ خویش خطاب به انجمنی از روحانیون از ضرورت اصلاح دم زده به فریاد گفته بود: «وضع کلیسا هیچ‌گاه بدین حد نیازمند جد و جهد شما نبوده است!» و افزوده بود که در شتاب برای به دست آوردن عواید، در «مسابقه نفس‌گیر رسیدن به این مسند و آن مزیت»، در آزمندی و فساد، شرف و حیثیت کشیش‌ها بر باد رفته، روحانی بی‌آبرو گشته، احساسات مردم غیرروحانی جریحه‌دار شده، چهره کلیسا خدشه برداشته و از نفوذ آن اثری نمانده، به نحوی که هیچ کفر و بدعتی نمی‌توانسته است این همه به دین آسیب برساند، چون وقتی امور دنیوی روحانیت را به خود مشغول دارد «ریشه هرگونه معنویتی می‌خشکد.» <۱۲۳> مشکل در حقیقت همین بود.

درست پیش از تشکیل پنجمین شورای لاتران، شکست فاحشی از فرانسوی‌ها در رومانیا احساس بحران را تشدید کرد. روز یکشنبه عید پاک یا رستاخیز مسیح، سربازان سویسی هنوز وارد میدان کارزار نشده بودند که فرانسویان به یاری پنج هزار سرباز مزدور آلمانی بر قوای پاپ و اسپانیا پیروز شدند و در راونا آن‌ها را شکستی خونین و هراسناک دادند. این واقعه برای شورا بدشگون بود. پیش از این که شورا شروع به کار کند، فقهی از بولونیا در رساله‌ای خطاب به پاپ هشدار داده بود که «اگر به خود نیایم و دست به اصلاح نزنیم، دیری نگذشته خدای دادگر خود انتقام مخوفی خواهد گرفت.» <۱۴۴>

اجیديو ویترو، مرشد پیروان آوگوستینوس، که سخن‌رانی افتتاحی شورای لاتران را در حضور پاپ ایراد کرد، از جمله کسانی بود که شکست راونا را مشیت الهی می‌دانست و در اظهار این امر تردیدی به خود راه نداد و مطلب را به زبانی گفت که برای پیرمرد خشمگین و عبوسی که بر تخت نشسته بود جای هیچ‌گونه شبهه نماند که روی سخن با کیست. اجیديو گفت که این شکست نشانگر پوچی و بهبودگی توسل جستن به سلاح‌های دنیوی است و کلیسا را فرامی‌خواند تا سلاح راستین خود یعنی سلاح «تقوا و دیانت و درستی و نیایش» و شمشیر نور و زره ایمان را برگیرد. کلیسا در وضع موجود خود «هم‌چون برگ‌های مرده درخت در زمستان» بر خاک افتاده است، «مقدسات دین، عشای ربانی، احکام الهی چه موقع بیش از این مورد غفلت و بی‌حرمتی مردم بوده‌اند؟ مذهب ما کی بیش از این دست‌خوش تمسخر حتی پست‌ترین طبقه‌ها بوده است؟ دودستگی مصیبت‌بار—وای بر من، چه بگویم—کدام وقت بیش از این در کلیسا وجود داشته است؟ چه وقت جنگ خطرناک‌تر، دشمن قوی‌تر، و ارتش‌ها ستمگرتر از این بوده‌اند؟... کشت و کشتار را نمی‌بینید؟ ویرانی‌ها را نمی‌بینید؟ میدان جنگ را مدفون در زیر پشته پشته کشته نمی‌بینید؟ نمی‌بینید که زمین امسال خون بیشتر از آب و خونابه بیشتر از باران آشامیده است؟ نمی‌بینید که آن قدر نیروی مسیحی در گور آرمیده که می‌شد با آن‌ها به جنگ دشمنان دین... به جنگ دشمن علنی مسیح رفت؟» <۱۴۵>

اجیديو در ادامه سخن شورا را ستود و آن را طلایه اصلاح مورد انتظار در طول سالیان دراز خواند. اجیديو روحانی بسیار ممتازی بود، اصلاح‌طلبی او پیشینه‌ای دیرین

داشت و کتاب تاریخش دربارهٔ دستگاه پایی آشکارا به قصد تذکار و وظیفهٔ پاپ‌ها به آن‌ها نوشته شده بود. او چنان به حفظ ظواهر روحانیت مقید بود که می‌گفتند دود کاه نم‌دار می‌خورد تا رنگ رخسار خود را مرتاض وار پریده نگه دارد. <۱۴۶> در سال‌های بعد پاپ لئوی دهم او را کاردینال کرد. اکنون که از فاصلهٔ چهارصد و هفتاد ساله به صداهای شورای لاتران گوش می‌دهیم، دشوار می‌توان گفت که آیا فصاحت او سخنان تمرین‌شدهٔ خطیبی نام‌دار بود که ایراد سخن‌رانی اصلی را برعهده داشت، یا فریاد پرشور و ندای راستین کسی که می‌خواست تا کار از کار نگذشته تحول به جریان افتد.

لاتران پنجم با همهٔ تشریفات و پنج سال زحمت و بسیاری سخن‌رانان صدیق و صمیمی سرانجام نه صلح آورد نه اصلاح. <۱۴۷> در دوران پاپ بعدی نیز شورا هم چنان ادامه یافت و به سیل خطاکاری‌ها اذعان کرد و طریق تصحیح آن‌ها را در توقیع سال ۱۵۱۴ برنهاد. صحبت کماکان از «آفت نامقدس» خرید و فروش مناصب و مزایای کلیسایی و اشغال مقام‌های متعدد بود و نیز انتصاب راهبان و کشیشان و اسقفان نالایق و بی‌صلاحیت و تسامح در کار خدا و زندگی ناپاک روحانیون و حتی رسم «توصیه» و «سفارش»، که از آن پس غمی بایست به کار بسته شود مگر در موارد استثنایی. شورا به ویژه به کاردینال‌ها دستور می‌داد که از جاه و جلال و تجمل بیرهیزند، مدافع و هوادار شاه‌زادگان نباشند، اقوام خود را از درآمد کلیسا غنی نسازند و از احراز مناصب و مزایای کثیر و مشاغل غیابی اجتناب ورزند. در ضمن به آن‌ها امر می‌کرد که زندگی بی‌آلایشی پیش گیرند، وظایف الهی خود را انجام دهند، لااقل سالی یک بار به دیدن شهر و کلیسای خود روند، هزینهٔ معاش دست‌کم یک کشیش را در حوزهٔ خویش تقبل کنند، در سمت‌های زیر نظارت خود روحانیون شایسته‌گمارند و خانه و زندگی خود را سامان بخشند. و این‌ها همه تصویرری بود از کم‌وکاست و معایب در تمامی شئون.

مصوبات بعدی شورا بیشتر برای ساکت کردن انتقاد بود تا اجرای اصلاحات و نشان می‌داد که سرزنش‌های واعظان موجب رنجش و آزرده‌گی شده، چه به واعظان امر شده که از این پس دیگر ظهور «ضد مسیح» [یا دجال] و به آخر رسیدن دنیا را پیش‌بینی یا پیش‌گویی نکنند، پا از خط انجیل بیرون نهند، از نام بردن افراد و تشنیع خطب و خطای اسقف‌ها و مطران‌ها و دیگر مقامات بالا خودداری بورزند. اقدام دیگری نیز برای متوقف ساختن حمله به روحانیون مصدر مناصب «پر حرمت و اعتبار» به عمل

آمد، و آن سانسور کتاب‌های چایی بود.

تقریباً هیچ‌یک از مصوبات شورا از حد حرف فراتر نرفت. اگر برای اجرای آن‌ها سعی جدی می‌شد چه بسا مردم را تحت تأثیر قرار می‌داد. اما هیچ کوششی از این‌گونه نشد. فراموش نکنیم که پاپ وقت، لئوی دهم، خود سراپا غرق‌اعمالی بود که این مقررات منع می‌کرد. پس عزمی در کار نبود. تغییر البته می‌بایست یا از ارادهٔ بالا آید یا از فشار مقاومت‌ناپذیر خارجی. اولی در دستگاه پاپ‌های رنسانس وجود نداشت، دومی نزدیک و نزدیک‌تر می‌شد.

در نبرد راونا، فرمانده مهم فرانسوی، گاستون دو فوا کشته شده بود، نیروهای او انگیزهٔ خود را از دست داده و بهره‌ای از پیروزی نگرفته بودند. دامبواز مرده بود، لویی در تردید و دودلی می‌زیست. شورای پیزا را پاپ اقدامی موجب شقاق خوانده و محکوم و کآن لم یکن اعلام کرده بود، و حامیان آن کم‌کم پراکنده می‌شدند. هنگامی که بیست هزار سپاه سوییسی به ایتالیا رسیدند، وضع واژگون گردید. فرانسویان در حوالی میلان در نبرد نووارا شکست خوردند و آن دوک‌نشین را بر اثر فشار سوییسی‌ها رها کردند. از جنوا هم بیرون رانده شدند و ناگزیر به دامنهٔ کوه‌های آلپ عقب نشستند و «چون مه در برابر خورشید ناپدید شدند.» <۱۴۸> راونا و بولونیا باز با پاپ بیعت کردند؛ رومانیاً تماماً دوباره جزو ایالت‌های پایی شد؛ شورای پیزا دست و پایش را جمع کرد و از فراز آلپ به لیون گریخت و دیری نپاییده در آن‌جا پز مرد و از هم پاشید. این شورا در برابر شأن و مقام برتر شورای لاتران و از بیم مکنون شقاقی دیگر، هیچ‌گاه پایه و اساسی استوار نیافت.

پاپ سال خوردهٔ سرسخت به هدف‌های خود رسیده بود. رُم از شادی گریز فرانسویان در پوست نمی‌گنجید؛ در میان آتش‌بازی و غرش توپ‌هایی که از قلعهٔ سانت آنجلو به افتخار پاپ شلیک می‌شد، انبوه جمعیت با نعرهٔ «جولیو! جولیو!» به آزادکنندهٔ ایتالیا و دربار مقدس درود می‌فرستادند. راه‌پایی بزرگی برای شکرگزاری و به افتخار او برپا شد، <۱۴۹> و پاپ در هیئت امپراتوران در مراسم شرکت جست. به نشان حاکمیت، گره‌ای در یک دست و عصای شهریاری در دست دیگر داشت، و افرادی در نقش سکپیویو فاتح کارتاز، و کامیلوس منجی رُم از چنگ گل‌ها، او را

همراهی می‌کردند.

سیاست‌بازی هنوز چیره بود. اتحاد مقدس، وقتی ونیز جبهه عوض کرد و برضدِ رقیب دیرین خود جنوا با فرانسه کنار آمد، فلج شد. پاپ در آخرین سال زندگی‌اش به بند و بست‌های پیچیده‌ای با امپراتور روم و پادشاه انگلستان دست زد، ولی فرانسه اندکی پس از مرگ او باز به ایتالیا رو آورد و جنگ از نو درگرفت. با وجود این، یولیوس از تجزیه سرزمین‌های کلیسا جلوگیری کرد و ساختار دنیوی ایالت‌های پاپی را تحکیم بخشید و به همین سبب نامش در تاریخ برجا مانده است. در کتاب‌های مرجع او را «بنیان‌گذار حقیقی دولت پاپ» و حتی «منجی کلیسا» نامیده‌اند. اما در هیچ‌یک از این برآوردها به حساب نیامده است که بهای این امر غوطه‌ور شدن مُلک او در خون و خشونت بود و مجموعه آن دستاوردهای غیردینی مانع فروپاشی شالوده اقتدار کلیسا در ده سال آتی نگردید.

وقتی یولیوس در ۱۵۱۳ جان سپرد، بسیاری وی را تکریم کردند و درگذشتش را عزا گرفتند چون او را رهاننده خود از مهاجمان منفور می‌دانستند. اما در مفاوضه‌ای طنزآلود که با عنوان یولیوس مطرود، بدون ذکر نام نویسنده، کمی پس از مرگ پاپ انتشار یافت — و اهل خبره عموماً آن را به اراسموس نسبت می‌دهند — نظری مخالف ابراز شده است. یولیوس در دروازه بهشت خود را به پطرس حواری معرفی می‌کند و می‌گوید: «... من بیش از همه پاپ‌های پیش از خود به کلیسا و مسیح خدمت کردم... بولونیا را به آستان مقدس افزودم، ونیزی‌ها را شکست دادم، دوک فزارا را با نیرنگ اخراج کردم، آن شورای تفرقه‌انگیز را با شورای ساختگی خود برهم زدم، فرانسوی‌ها را از ایتالیا بیرون راندم، و اگر سرنوشت مرا بدین جا نیاورده بود، اسپانیایی‌ها را هم بیرون می‌ریختم. من همه شهریاران اروپا را گوش‌مال دادم. من عهدنامه‌ها را درهم دریدم، لشکرهای بزرگ به صحنه کارزار بردم، رُم را سراسر با قصر و کاخ آراستم... و تمام این‌ها را خود شخصاً انجام دادم. نه مرهون زاد و تبارم هستم چون نمی‌دانم پدرم کیست؛ نه به تعلیم و درس چون از این بابت چنته‌ام خالی است؛ نه به جوانی چون در سال‌خوردگی دست به کار شدم؛ نه به محبوبیت چون از هر جهت منفور بودم... این حقیقت عاری از ادعاست، وانگهی یاران من در رُم مرا بیشتر خدا می‌دانند تا بشر.» <۱۵۰>

خطیبی، نیم قرن پیش‌تر در شورای بال گفته بود «فضیلتِ عاری از قدرت فقط تمسخر برمی‌انگیزد و پاپ رومی بدون دارایی موروئی کلیسا غلام حلقه به‌گوشی است در برابر شاهان و شاه‌زادگان.»^{۱۵۱} مدافعان یولیوس دوم مدعی‌اند که او بر پایهٔ چنین اعتقادی، آگاهانه آن خط مشی را پیش گرفت، یعنی خلاصه فکر کرد که برای اعمالِ اقتدار، دست‌گاه پایی نخست باید صلابت دنیوی یابد و بعد به اندیشهٔ اصلاح افتد. این همان استدلال فریبای طرف‌داران «سیاست زور» است که، همان‌گونه که تاریخ بارها نشان داده است، تکمله‌ای هم دارد: کسب قدرت مستلزم کاربست وسایلی است که طالبان قدرت را پست و حیوان‌صفت می‌کند، و جوینده همین که به خود آمد، می‌بیند که قدرت به قیمت از دست رفتن فضیلت — یا مقصود اخلاقی — حاصل شده است.

جدایی پروستان‌ها

لثوی دهم، ۱۵۱۳-۱۵۲۱

«خداوند دم و دستگاه پایی را به ما ارزانی داشت — لذتش را ببریم»، <۱۵۲> چنین نوشت کاردینال جووانی دِ مدیچی پیشین، پاپ لثوی دهم بعدی، به برادرش جولیانو. در صحت انتساب گفتار به او تردید است، ولی سخنی این چنین صددرصد برازندهٔ پاپ جدید بود. مرام لثو کام‌جویی از زندگی بود. هر قدر یولیوس جنگ‌جو بود، پاپ تازه عیش و لذت می‌طلبید. تنها وجه مشترک آن‌ها علائق کاملاً دنیوی هردو بود. آن همه توجه و مراقبت لورنتسوی شکوهمند در آموزش و پیشرفت زیرک‌ترین پسر خود، مردی بارآورد فاضل و خوش‌گذران، دل‌باختهٔ پرورش فرهنگ و هنر و ارضای ذوق و سلیقه‌های خود، بدون دل‌واپسی از هزینهٔ کار، چنان‌که پنداری پول علف هرز است و در خزانه‌ای جادویی خود به خود می‌روید. لثویکی از ول‌خرج‌های بزرگ زمان خود و بی‌گمان دست‌و‌دل‌بازترین کسی بود که بر تخت پایی نشست. <۱۵۲> بذل و بخشش‌های او چنان مورد ستایش مریدانش در دورهٔ رنسانس بود که دوران فرمانروایی او را عصر زرین خواندند، زرین به خاطر سیل سکه‌هایی که از سفارش‌ها و جشنواره‌ها و تفریح‌های بی‌پایان و هم‌چنین از بازسازی سان پیترو و مرمت شهر رُم به جیب آنان سرازیر بود. این پول‌ها نه از خزانه‌ای جادویی که از عوارض و مالیات‌های روزافزون و بیدادگرانهٔ کارگزاران پاپ تأمین می‌گردید و همراه با نارضایتی‌های آزارندهٔ دیگر، کار در را به استخوان‌ها رسانید و زمام‌داری لثو آخرین دورهٔ وحدت مسیحیت زیر لوای واتیکان شد.

زرق و برق فردی از افراد خانوادهٔ مدیچی بر تخت پایی و تلالو پولی که جلوس او

به همراه می‌آورد و قدرت و هنرپروری این خاندان بزرگ فلورانس مزده عهدی خوش می‌داد، و در قیاس با خون‌ریزی و مصایب دوران یولیوس، نویدبخش صلح و نیکی بود. برای تقویت این احساس، لئو آگاهانه و با برنامه قبلی، پس از تاج‌گذاری با کبکبه و دبدبه به لاتران رفت، و مراسمی که بدین مناسبت برپا شد بزرگ‌ترین جشنواره رنسانس بود. و تصور زمام‌دار واپسین ساعات همبستگی کلیسا از دربار مقدس نیز چیزی جز این نبود — جلوه‌گاهی برای زیبایی‌ها و شادمانی‌های جهان، و پیروزی شوکت و جلال، به افتخار پایی از خاندان مدیچی.

یک هزار هنرمند مسیر او را با طاق‌های قوسی، محراب‌ها، پیکره‌ها، تاج‌های گل، گوی‌های فلزی که شراب از آن‌ها فواره می‌زد — به شکل علامت دکان‌های سمساری و نماد خانواده مدیچی <۱۵۲> — آراستند. دسته‌های ملترم رکاب پاپ — اسقف‌ها، اشراف، سفیران، رجال خارجی، کاردینال‌ها و همراهان‌شان — همه غرق لباس‌های فاخر و گران‌بهای کم‌نظیر بودند. کبکبه و دبدبه روحانیون دست‌کمی از دیگران نداشت. درفش‌های رنگارنگ بی‌شمار، نمایانگر تبار شاهی و دینی شرکت‌کنندگان، بالای سرشان در اهتزاز بود. لئو عرق‌ریزان ولی شاد و شنگول در جامه سرخ ابریشمین مزین به پوست قاقم براسی سفید پیش می‌راند و یک‌صد و دوازده میرآخور در دو ستون وی را مشایعت می‌کردند. کلاه‌ها و تاج‌ها و کُره‌های صلیب‌نشان او را چهار تن بر سر دست برای تماشای همگان می‌بردند. سربازان سواره و سربازان پیاده به صفوف رژه‌روندگان می‌پیوستند. آجودان‌های پاپ سکه‌های زر میان تماشاگران می‌پراکندند و جود و کرم مدیچی‌ها را به رخ همگان می‌کشیدند. جشن با مجلس ضیافتی در لاتران و سپس مراسم بازگشت در پرتو مشعل و آتش‌بازی پایان یافت. هزینه این جشن صد هزار سکه زر شد که یک هفتم ذخیره باقی‌مانده خزانه یولیوس بود. <۱۵۵>

از آن پس ول‌خرجی و اسراف زیاد و زیادتر شد. نقشه پاپ برای سان پیترو که رافائل، جانشین برامانته، با گشاده‌دستی تهیه کرده بود، طبق برآورد بیش از یک میلیون سکه زر هزینه داشت. برای جشن عروسی برادرش جولیانو با شاه‌زاده خانمی فرانسوی، پاپ صد و پنجاه هزار سکه زر مایه گذاشت، که بیش از پنجاه درصد مخارج سالانه خانه و زندگی پاپ و سه برابر این قبیل هزینه‌ها در عهد یولیوس بود. از روی نقش‌های رافائل، فرشینه‌های زر و ابریشم برای تالارهای فوقانی واتیکان در بروکسل

سفارشی بافته شد. بهای این‌ها به نیمی از هزینه عروسی برادر رسید. این مخارج را خزانه‌داری پاپ ناچار بود تأمین کند، و بدین جهت در طول زمام‌داری او دو هزار منصب و مقام فروشی به وجود آمد، یکی از آن‌ها رسته «شوالیه‌های سان پیترو» پاپ بود مشتمل بر چهارصد عضو، که هر کدام هزار سکه زر از بابت عنوان و مزایای خود می‌پرداخت، به علاوه بهره‌ای سالانه معادل ده درصد بهای خرید مقام. جمع مبلغ به دست آمده از فروش مناصب را سه میلیون سکه زر برآورد کرده‌اند که شش برابر درآمد سالانه دستگاه پاپی بود — ولی باز هم کفاف نمی‌داد.

لئو برای تجلیل از خانواده و شهر زادگاه خود فلورانس و بزرگداشت خویشان و «صنعتگر قدسی» همشهری اش [میکلانژ]، پایه‌گذار بنای یادبودی شد که دستاورد بی‌مثال هنری آن عصر است: نمازخانه مدیچی میکلانژ در کلیسای سان لورنتسو که در این موقع سه نسل مدیچی در آن مدفون بود. <۱۵۶> پاپ شنیده بود که زیباترین سنگ مرمر از رشته جبال پیتراسانتا در صد و بیست مایلی توسکانی به دست می‌آید، <۱۵۷> و با آن که میکلانژ می‌گفت آوردن این سنگ‌ها هزینه گزاف برمی‌دارد، لئو به کمتر از آن رضایت نداد. به دستور او از میان دشت برهوت جاده‌ای مخصوص حمل سنگ کشیدند و آن قدر مرمر آوردند که پنج ستون بی‌مانند از آن ساخته شد. اما بار دیگر کفگیر به ته دیگ خورد و پاپ هم «کار کردن با میکلانژ را ناممکن» دید. <۱۵۸> لئو نرمش و آداب‌دانی درباری رافائل و زیبایی بی‌آلایش هنروی را ترجیح می‌داد. پس کار نمازخانه متوقف ماند، و در دوران جولینو، پسر عم لئو، پاپ آتی کلمنس هفتم، از نو دنبال و تکمیل شد.

برای دانشگاه رُم، لئو بیش از صد تن محقق و استاد در رشته‌های حقوق، ادبیات، فلسفه، پزشکی، نجوم، گیاه‌شناسی، یونانی و عبرانی استخدام کرد، ولی به سبب انتصاب‌های بی‌رویه و کمبود پول، این برنامه هم مانند بسیاری از طرح‌های دیگرش خوش درخشید ولی دیری نپاییده پژمرد. پاپ گردآورنده پرشور کتاب و نُسخ خطی بود. مطالب آن‌ها را غالباً از بر داشت و در گفت‌وگوهایش می‌آورد، و در پرتو این شوق و ذوق چاپ‌خانه‌ای برای طبع کتاب‌های کلاسیک یونانی بنا نهاد. پول و مزایا را مثل نقل و نبات می‌پراکند. در حق رافائل لطف و تفقد بی‌پایان کرد، و برای اجرای طرح‌های او در زمینه آرایه‌ها، صحنه‌ها، نقش‌ها، تزیین کف تالارها، کنده‌کاری و

حجاری‌های کاخ پآپ، دسته‌دسته هنرمندان دست‌یار به کار گرفت. درصدد بود رافائل را کاردینال کند <۱۵۱> که هنرمند دوام نیاورد و پیش از پوشیدن ردای سرخ، درسی و هفت سالگی، ظاهراً از زیاده‌روی در عشق‌ورزی، جان سپرد.

ول‌خرجی‌های بی‌پوده و پرتظاهر رسم رایج توانگران آن زمان بود. دریک ضیافتِ فراموش‌نشدنی یکی از پول‌داران وقت، آگوستینو کیچی، پس از تناول زبان طوطی و ماهی بیزانس در ظرف‌های طلا، ظرف‌ها را از پنجره به رود تیبر پرتاب کردند— البته این قمیز قدری توخالی بود، چون زیر سطح آب برای بازگرداندن ظروف تور کشیده شده بود. <۱۶۰> در فلورانس مسکوکات را معطر می‌کردند. اوج خودنمایی‌ها «میدان قماش زرین» بود که برای ملاقات فرانسوای اول [پادشاه فرانسه] و هنری هشتم [پادشاه انگلستان] در ۱۵۲۰ تدارک دیده شد و فرانسه را چهار میلیون لیره بدهکار کرد و بازپرداخت آن نزدیک به ده سال طول کشید. لئو، زاده و پروردهٔ تجمل و اسرافِ خاندان مدیچی، اگر آدمی معمولی می‌بود، شاید ایرادی نداشت که بازتابِ زمانهٔ خود باشد— ولو به حد افراط جنون‌آسا. اما وی پیشوای کلیسا بود، و در این جایگاه منافی ندانستن نقش دینی و جلوه‌فروشی‌های بی‌حساب مادی و نادیده گرفتن اثر منفی این اعمال بر اذهان عمومی عین بی‌خردی بود. لئو آسان‌گیر، آسایش‌طلب، هوشمند، و به ظاهر اجتماعی و خوش‌برخورد بود. در کار و وظایف و تکالیف خود تساهل می‌کرد ولی به مناسک دینی توجه داشت، روزه می‌گرفت، آیین عشای ربانی را هر روز به جا می‌آورد، و یک بار، پس از دریافت مژدهٔ پیروزی بر ترک‌ها، اشیای متبرکه را به دست گرفت و در رأس جماعت به راه افتاد، و برای رهایی از خطر اسلام نماز گزارد. مخاطره‌ها همواره وی را به یاد خدای انداخت، و گرنه، دربارش محیطی راحت و آرام بود. <۱۶۱> کاردینال‌ها و دیوانیان برای شنیدن مواعظ خطیبان روحانی می‌آمدند، منتها در حینی که خطیب سخن می‌گفت با همدیگر گفت و گو می‌کردند. در زمان لئو خطبه‌ها ابتدا به نیم ساعت و سپس به پانزده دقیقه کاهش یافت.

پآپ از مشاعره و بدیهه‌سرایی، از قمار با ورق، از ضیافت‌های طولانی همراه با موسیقی، و به ویژه از انواع نمایش‌ها لذت می‌برد. خنده و تفریح را دوست داشت، چون، به روایت زندگی‌نامه‌نویس معاصر او، پائولو جوویو، «یا از این‌گونه سرگرمی‌ها طبیعتاً لذت می‌برد یا خیال می‌کرد اجتناب از دهره و اضطراب عمر را دراز می‌کند.» <۱۶۲>

تن درستی او مایهٔ نگرانی شدید بود زیرا، با آن‌که هنگام انتخاب سی و هفت سال بیش نداشت، از زخم ناخوشایند مقعد در عذاب بود که به خصوص در مراسم رژه او را بسیار رنج می‌داد — گرچه همین به انتخابش کمک کرد، چون به پزشکان خود سپرد شایع کنند که چیزی به پایان عمرش نمانده است و چنین خبری همواره برای سایرِ کاردینال‌ها عاملی و سوسه‌انگیز در گزینش پاپ است. پاپ از لحاظ جسمی به مردِ والاگوهر آرمانی رنسانس، که میکلائو مجسمهٔ او را از روی برادر پاپ در نمازخانهٔ مدیچی ساخته بود، شباهتی نداشت — گوا این که شباهت پیکره به اصل نیز چندان بارز نبود. (هنرمند خود گفته بود: «هزار سال دیگر چه کسی اهمیت می‌دهد که آیا این مختصات با واقعیت مطابقت دارد یا نه؟» <۱۶۲>.) لئو کوتاه و چاق و شل و ول بود. سرش زیادی بزرگ و پاهایش به نسبت بدن کوچک بود. به دست‌های سفید و نرم خود می‌بالید و از آن‌ها به دقت مواظبت می‌کرد و انگشتان را با انگشتی‌های تابناک می‌آراست.

عاشق شکار بود و با بیش از صد خدم و حشم در ویتربو به شاهین‌بازی و در کورنتو به صید آهو و در دریاچهٔ بولسینا به ماهی‌گیری می‌رفت. در فصل زمستان دربار پاپ با برنامه‌های موسیقی، شعرخوانی، باله و نمایش سرگرم بود. در جزو این نمایش‌ها، کمدی‌های خارج از نزاکت آریوستو و ماکیاوِلی و نیز کالاندريا نوشتهٔ برناردو دا بیبینا دیده می‌شد. برناردو مری سابق لئو بود که در معیت وی به رُم آمد و به مقام کاردینالی رسید. <۱۶۲> وقتی جولیانو دِ مدیچی همراه همسر خود به رُم آمد، کاردینال بیبینا به او نوشت: «خدارا شکر، چون ما در این‌جا چیزی کسر نداریم جز بانوان درباری.» <۱۶۵> برناردو دا بیبینا، مشاور و معاشر نزدیک پاپ، مردی زیرک و فرهیخته و دیپلماتی شوخ طبع و ورزیده و بسیار سرزنده و دوست‌دار لذت‌های این جهان بود.

ذوق لئو برای آثار کلاسیک و نمایشی رُم را لبریز کرد. این‌ها از جمله عبارت بود از نمایش‌های بی‌شمار، متضمن آمیزه‌ای شگفت از الحاد و مسیحیت، نمایش‌های اساطیر باستان، کارناوال و رقص‌های با نقاب، درام‌های تاریخ روم، تعزیه‌هایی که در کولوسئوم بر صحنه می‌آمد، سخن‌رانی‌های کلاسیک و ضیافت‌های شکوهمندِ کلیسایی. فراموش‌نشده‌ترین این‌ها رژهٔ مشهور فیل سفید بود که در گرمی‌داشتِ پیروزی بر عرب‌ها هدیه‌های پادشاه پرتغال را برای پاپ می‌آورد. فیل هودجی

جواهرنشان بر پشت حمل می‌کرد که در آن صندوقی مزین به برج و باروی سیمین و محتوی خلعت‌های گران‌بها و جام‌های زرین و کتاب‌های مجلد به جلد‌های نفیس برای سرور خاطر لئو بود. مردی عرب افسار فیل را در دست داشت و عربی دیگر سوار بر آن بود. سریل سانت آنجلو، فیل با فرمانی که به او داده شد، سه بار در برابر پاپ تعظیم کرد و به انبوه تماشاگران آب پاشید و فریاد شادی آن‌ها به هوا رفت. <۱۶۶>

گاه نسیم اعتقادات مشرکان پیش از مسیحیت در واتیکان وزیدن می‌گرفت. در یکی از خطبه‌های مقدس، سخن‌ران از ایزدان جاویدان یونان باستان نام برد. حاضران بعضی خندیدند و بعضی برآشفتنند، ولی پاپ خون سرد گوش داد و این لغزش را «به اقتضای طبع خویش» تحمل کرد. <۱۶۷> وی بیش از هر چیز می‌خواست که خطبه‌ها فاضلان‌ه باشد و واجد سبک و محتوای کلاسیک [یعنی دوران یونان و روم باستان].

در زمینه سیاسی، سهل‌انگاری‌های لئوکاری از پیش نبرد و حتی سبب خنثی‌گشتن پاره‌ای از فتوحات یولیوس شد. مرام این پاپ پرهیز تا سرحد امکان از دردمسروتن به قضا دادن بود، یعنی پیروی از راه و رسم سیاست‌مداری مدیچی که مصالحه با هر دو طرف را — اگر نگوئیم تجویز — دست‌کم امکان‌پذیر می‌کرد. لئو اغلب می‌گفت: «پس از عقد پیمان با یک طرف، دلیل ندارد که شخص با طرف دیگر کنار نیاید.» <۱۶۸> از سویی او دعوی فرانسه بر میلان را تأیید می‌کرد و از سوی دیگر برای این‌که فرانسویان دوباره میلان را اشغال نکنند محرمانه با ونیز کنار می‌آمد. به همین منوال، در ضمن اتحاد با اسپانیا، برای بیرون راندن اینان از ایتالیا، با ونیزی‌ها نیز می‌ساخت. ریاکاری عادت او شده بود، و هر چه زمام‌داری‌اش بیشتر با مشکلات روبه‌رو می‌شد، او بر تزویر و دورویی خود می‌افزود. با لبخند و تجاهل از پاسخ دادن طفره می‌رفت، سیاستش را هیچ‌گاه آشکار نمی‌کرد، و ای بسا که اصلاً سیاستی نداشت.

فرانسویان، در ۱۵۱۵، به سرکردگی فرانسوای اول با ارتشی پرهیبت مرکب از سه هزار اشراف‌زاده سوار و توپ‌خانه‌ای ورزیده و مزدوران آلمانی پیاده نظام برای فتح مجدد میلان بازگشتند. پاپ، پس از تأمل و تفکر زیاد، به اعضای بی‌جنب و جوش اتحادیه مقدس پیوست و به اتکای رزمندگان سویسی تصمیم به ایستادگی گرفت. در نبرد بسیار شدید مارینیانو در حومه میلان، پیروزی از بخت بد نصیب فرانسوی‌ها شد. سرنوشت این پیکار دو روز تمام به مویی بسته بود؛ با این حال نیروهای پاپ

در کمتر از پنجاه مایلی میدان نبرد، در اردوگاه پیاچنتسا، از جا تکان نخوردند. فرانسوی‌ها بار دیگر اختیار دوک‌نشین بزرگ شمال [میلان] را به دست گرفتند و با سویسی‌ها پیمان «صلح جاودان» بستند تا سلطه خود را استحکام بخشند. فرانسه اینک در موقعیتی چنان نیرومند بود که دیگر نمی‌شد با آن درافتاد. پس پاپ طبعاً تغییر جهت داد، به دیدار فرانسوا در بولونیا رفت، و توافق‌هایی با او کرد که اکثر به معنای گذشت بود. پارما و پیاچنتسا را که از دیرباز موضوع اختلاف میان میلان و دستگاه پاپی بود به فرانسه واگذاشت و کشمکش قدیمی بر سر حقوق «گالیکانی» (۱۶۹۰) درباره انتصاب‌ها و درآمد کلیسا را نیز فیصله داد. یکی از مواد موافقت‌نامه، در بهبود کیفیت انتصاب‌ها، مقرر می‌داشت که اسقف‌ها باید دارای حداقل بیست و هفت سال سن و دارای تحصیلات در حقوق یا الهیات باشند. ولی اگر نامزد مقام اسقفی، خویشاوند نسبی پادشاه یا یکی از اشراف می‌بود، این شرایط را می‌شد به سهولت کنار نهاد. بدین قرار، این اصلاحات نیز، هم‌چون مصوبات شورای لاتران، چندان بهبودی در اوضاع پدید نیاورد.

پیمان بولونیا، (۱۷۰۰) با وجود مخالفت کلیسای فرانسه با پاره‌ای از مفاد آن، بر روی هم قدم دیگری بود در راه تسلیم قدرت مذهبی از سوی دستگاه پاپ — همان‌گونه که افتادن مجدد میلان به دست فرانسویان نیز میخ‌آخر آن دوران بر تابوت استقلال ایتالیا بود. این پیامد را منتقدان آزرده‌دلی چون ماکیاوولی و گویتچاردینی آشکارا می‌دیدند، اما پاپ متوجه آن نشد، و یا اگر شد رنجش چندانی به خاطر راه نداد. شعار رزمی لئو «بربران بیرون!» نبود. وی وفاق و همنوایی را ترجیح می‌داد. پاپ جُربزه «نه گفتن» نداشت، از این‌رو درخواست فرانسوا را برای تحویل مجسمه لائوکوئون پذیرفت، منتها تدبیری اندیشید که نسخه بدلی به جای اصل به او قالب کند و سفارش کار را هم به پیکره‌سازی به نام باتچو باندینلی داد (این مجسمه اکنون در موزه اوفیتسی است). (۱۷۱۰) در این میان یک شهادت فرانسوی برای برادر خویش و دیگری برای پسر برادرش لورنتسو دست و پا کرد و تا سال ۱۵۱۹ — که شارل پنجم امپراتور مقدس روم شد و پادشاهی اسپانیا و هابسبورگ را متحد ساخت و کانون قدرت جابه‌جا گشت — یار غار فرانسویان باقی ماند. حال بار دگر مصلحت در تغییر جهت بود؛ پس لئو با امپراتور جدید کنار آمد. و جنگ‌ها هم چنان ادامه یافت، ولی بیشتر به صورت

جدال دول بزرگ در خاک ایتالیا بر سر قدرت، و حکومت‌های محلی آن سرزمین، کماکان درگیر تفرقه و جدایی دیرین، بیهوده میان آن‌ها بُرمی خوردند.

علاقه شگفت پاپ‌ها به خانواده‌های خویش و مقدم شمردن بهروزی خانوادگی بر مصالح دستگاه پاپی کاملاً دامن‌گیر لئو هم بود، و بالاخره هم حساب او را رسید. از آن‌جا که او خود فرزندی نداشت، جد و جهدش را معطوف خویشان نزدیک کرد: اولین این‌ها پسر عمش جولینو دِ مدیچی فرزند حرام‌زاده جولیانو بود که به دست خانواده پاتسی در کلیسا کشته شد. معضل تولد طفل را لئو با سوگندنامه‌ای بر طرف کرد، که می‌گفت پدر و مادر جولینو قانونی ولی پنهانی ازدواج کرده‌اند. با این تدبیر، جولینو حلال‌زاده و مشروع و سپس کاردینال و وزیر اعظم عمویش شد، و بعدها به نام کلمنس هفتم بر تخت پاپی نشست. لئو بر روی هم پنج عضو خانواده خود را کاردینال کرد، دو تای آن‌ها پسر عم و سه تای دیگر فرزندان سه خواهرش بودند. <۱۷۲> این کاری غیرعادی و نامتداول نبود. گرفتاری هنگامی شروع شد که لئو پس از مرگ برادر خود در صدد برآمد لورنتسو — پسر برادر بزرگ متوفی‌اش پیرو — را وارث مکتب مدیچی کند. و از آن پس هم تحصیل دوک‌نشین اوربینو برای لورنتسو عقده لئو شد.

لئو سرانجام آن خطه را به زور اسلحه از چنگ دوک اوربینو درآورد و دوک را تکفیر کرد و مالکیت آن‌جا و لقب دوکی را به لورنتسو بخشید، و سپس از مجمع کاردینال‌ها خواست که بر عمل او صحه گذارد. دوک از خانواده دِلا رووره و برادرزاده یولیوس بود و در توش و توان و پشتکار دست‌کمی از عموی فقیدش نداشت و آرام ننشست. فرستاده او به رُم رفت و علیه لورنتسو اقامه دعوا کرد ولی با آن‌که امان‌نامه داشت دستگیر شد و برای این‌که به حرف بیاید تحت شکنجه قرار گرفت. <۱۷۳> پاپ دوک را یاغی خواند و در تدارک جنگ با اوربینو بر تمامی ایالت‌های پاپی مالیات بست. <۱۷۴>

این لشکرکشی بی‌شرمانه افکار را به ضد او برانگیخت، ولی لئو نیز همانند یولیوس یا هر خودکامه دیگر اثر اعمال خود را بر مردم نادیده می‌گرفت، و جنگ را با سماجتی که در سایر کارهایش نظیر نداشت دو سال ادامه داد. در پایان این مدت، لورنتسو و همسر فرانسوی‌اش هر دو مرده بودند، اما دخترک نوزادی از آن‌ها باقی مانده بود. سرنوشت دخترک که کاترین دو مدیسی نام گرفت این بود که بعدها به عقد پسر فرانسوای اول درآید و ملکه و فرمانروای فرانسه شود. اما این گردش چرخ، به هر صورت، برای لئو

دیر انجام پذیرفت و حتی جلو سقوط مدیچی‌ها را هم نگرفت. لئو در جنگ نافرجام اوربینو هشتصد هزار سکه زر مایه گذاشت و چنان غرق بدهکاری شد که کار به ورشکستگی مالی دستگاه پاپی کشید. با این همه، باز دست برنداشت و هم‌چنان به دسیسه‌های پیچ در پیچ ادامه داد تا سرانجام بزرگ‌ترین رسوایی عصر را پیش آورد. توطئه پتروتچی ماجرای بود مبهم و شوم که از آن زمان تا به امروز مایه حیرت همگان بوده است. <۱۷۵> بنا بر ادعای لئو، خدمت‌کاری به او بروز می‌دهد که چند تن از کاردینال‌ها تبانی کرده‌اند وی را بکشند. سردهسته توطئه‌گران کاردینال جوانی بود آلفونسو پتروتچی نام، اهل سینا، که از پاپ دل‌خوری شخصی داشت و با پزشکی قرار و مدار گذاشته بود که هنگام نیشتر زدن به دُم کپل پاپ زهر به او تزریق کند. جمعی دستگیر، خبرچین‌ها شکنجه و کاردینال‌های مظنون بازجویی شدند. پتروتچی و دیگر متهمان را با امان‌نامه به رُم کشانیدند و به زندان افکندند. لئو در توجیه نقض امان‌نامه گفت که به زهر دهنده اعتماد نتوان کرد. در بازپرسی‌ها اسراری موحش از برده بیرون افتاد؛ اقرارها گرفته شد؛ و گزارش‌های افواهی درباره کیفیت محاکمات رُم را به حیرت و وحشت انداخت. کاردینال پتروتچی تحت زور و فشار به گناه اعتراف کرد و اعدام شد. از آن‌جا که تشریفات اجازه نمی‌داد که هیچ فرد مسیحی یکی از کاردینال‌ها را به قتل برساند، عربی مأمور اجرای حکم شد و با طناب سرخ ابریشمی متناسب با رنگ ردا و کلاه کاردینالی او را خفه کرد. کاردینال‌های دیگر با مشاهده این واقعه پذیرفتند با پرداخت جریمه‌های بسیار گزاف بخشش بطلبند. ثروتمندترین آن‌ها، کاردینال رافائله ریاریو — یکی دیگر از خویشان محبوب سیکستوس چهارم، این بار نوه دختری‌اش — یکصد و پنجاه هزار سکه زر پرداخت.

توطئه چنان باورنکردنی بود که همه گمان بردند پاپ، احیاناً بر پایه یاوه‌گویی‌های یکی از خبرچینان، سراپای قضیه را برای گرفتن جریمه جعل کرده است. پژوهش‌های جدید در بایگانی واتیکان نشان می‌دهد که توطئه در واقع شاید عاری از حقیقت نبوده است؛ اما مهم احساس مردم در آن زمان بود. در پی خشم و نارضایی عمومی از لئو به علت جنگ اوربینو، توطئه پتروتچی نه تنها دستگاه پاپی را بیش از پیش بی‌اعتبار ساخت، بلکه کاردینال‌ها را هم هراساند و به خصومت واداشت. شاید برای عقیم کردن دشمنی کاردینال‌ها، شاید برای جلوگیری از ورشکستگی، و شاید برای این هردو

منظور، لئو با تهوری حیرت‌انگیز در یک روز سی و یک کاردینال تازه برگماشت <۱۷۶> و از نومنصبان متجاوز از سیصد هزار سکه زر به جیب زد. می‌گویند که این انتصاب جمعی زائیده فکر کاردینال جولیو دِ مدیچی بود که جاده را برای ارتقای خود به مقام پایی هموار می‌کرد. یأس و ناامیدی در این هنگام به درجه‌ای رسیده بود که عمل پاپ هیچ‌گونه طغیانی در مجمع کاردینال‌ها راه نینداخت.

لئوی ملایم و مهربان، غوطه‌ور در اعمال خود، حال کمتر و کمتر مهر و ملایمت به خرج می‌داد و شاید هم در اصل، به رغم تصور همگان، از لطف و شفقت بویی نبرده بود. ماجرای پرتوتجی تنها مورد خشونت طبع او نبود. برای الحاق پروجا به ایالت‌های پایی، فرمانروای دودمانی آن‌جا، جان پائولو بالیونی، را می‌بایست از میان می‌برد. بالیونی خود «دیوبیداد» بود و استحقاق شفقت نداشت، ولی به هر حال پاپ این بار نیز از خیانت و نامردی فروگذار نکرد. بالیونی را امان داد و به رُم خواند و، به محض ورود، توقیف و زندانی کرد، و پس از شکنجه‌های مرسوم فرمان داد سر از تنش جدا کردند. <۱۷۷>

افراد چرا به امان‌نامه‌های آن زمان اعتماد می‌کردند خود مسئله‌ای است، اما مسئله مهم‌تر آن است که پیشوای اعظم مسیحیان و چهار پیشوای پیش از او رسالت خود را در رهبری مسیحیت چه می‌پنداشتند؟ این پدران مقدس دین‌داران که براریکه والای پطرس حواری می‌نشستند، در قبال پیروان خویش وظایفی داشتند که به ندرت بدان می‌اندیشیدند. پس تکلیف پیروانی که اینان را سر مشق خود می‌شمردند و می‌خواستند مقدسات را حرمت نهند و به کشیش اعظم خویش، پاپ، اعتماد ورزند چه بود؟ به گفته گویتچار دینی، مفهوم «جبروت جاودانی مقام پایی» برای این پاپ‌ها به ظاهر فقط در جلوه‌های ملموس و مادی آن خلاصه می‌شد. اینان نه به تقدس تظاهر می‌کردند و نه عملی در راه رسالت دینی خویش انجام می‌دادند، و حال آن‌که فریاد پیروان برای رسالت و تقدس هیچ‌گاه بدین اندازه برنخاسته بود.

لئو از کسی پروا نداشت، خشم و انزجار ناشی از روش‌های خود را نادیده می‌گرفت، و برای جلوگیری از اسراف و ول‌خرجی کوششی نمی‌کرد. هرگز به فکر صرفه‌جویی نیفتاد، هرگز از هزینه خانه و زندگی خود نکاست و قمار را کنار نگذاشت. درگیرودار ورشکستگی، پایی که تا گلودر قرض بود، در یکشنبه کارناوال ۱۵۱۹، مسابقه گاوبازی

به راه انداخت $\langle ۱۷۸ \rangle$ (که مرده‌ریگ آلکساندر برای دربار مقدس بود) و لباس‌های فاخرِ همهٔ یلان گاوباز و ملتزمان رکاب‌شان را شخصاً اعطا کرد.

رسوایی پتروتچی در ۱۵۱۷ روی داد. در این سال مقدر بود که صفحهٔ تاریخ ورق بخورد. ضدیت با کلیسا از آغاز قرن پیوسته بیشتر و وسیع‌تر شده بود. شکل مذهبی مخالفت در خطبه‌ها و نشست‌های کلیسایی، و شکل عامه‌پسند آن در جزوه‌ها و هجونامه‌ها و مکاتبات و سروده‌ها و ترانه‌ها و پیش‌گویی‌های مکاشفاتی و اعظان ابراز می‌شد. برای همه، به جز دستگاه کلیسا، روشن بود که انفجاری از نارضایی در راه است. واعظی ایتالیایی در ۱۵۱۳ این انفجار را بسیار نزدیک دید و پیش‌بینی کرد که رُم و جمیع کشیشان و راهبان به آتش کشیده می‌شوند، از روحانیون ناشایست اثری باقی نخواهد ماند و احدی سه سال عشای ربانی نخواهد گزارد. طبقهٔ متوسطِ آبرومند را اسراف و بدهکاری‌های بی‌حساب دستگاه پاپی به تنگ آورده بود، و عطش سیری‌ناپذیر پاپ برای اخذ مالیات از کلیهٔ قشرها و طبقه‌ها ملت‌ها را ناراضی ساخته بود. $\langle ۱۷۱ \rangle$

خطبه‌هایی که در بازگشایی شورای لاتران ایراد شد همه مبین این نارضایی بود. جوانی کورتزه، مشاور حقوقی دیوان پاپ، که هنگام انتخاب لئو به او هشدار داده بود که امر اصلاحات به نحوی خطرناک معوق مانده است، اینک باردگر اخطار خود را تکرار کرد. سال‌ها بعد، همین کورتزه که کاردینال شده بود، مأمور تهیهٔ دستور جلسهٔ شورای ترنت شد، شورایی که به ترمیم ویرانی‌ها کوشید. در نشست پایانی لاتران در مارس ۱۵۱۷، جان فرانچسکو پیکو دِلا میراندولا، حکم‌ران دوک‌نشینی کوچک و برادرزادهٔ مردی مشهورتر از خود، $\langle ۱۸۰ \rangle$ در خطابه‌ای مهم، فشرده‌ای از اصلاحاتِ ضروری را ارائه کرد و گفت لبّ مطلب گزینش دین یا دنیا است: «برای بازگردانیدن دشمنان و مرتدان به دین‌مان باید اخلاقیات زیر پا نهاده شده را طبق موازین دیرین فضیلت اعاده کنیم — این مهم‌تر است تا درنوردیدن بحر بُنطس $\langle ۱۸۱ \rangle$ با ناوگان‌مان»، و سخن خود را چنین خاتمه داد که اگر در انجام وظیفهٔ خویش قصور ورزیم، کلیسا محکوم خواهد شد. پیکو نمایندهٔ مسیحیان مؤمن غیرروحانی بود، و سخن‌رانی او نشانهٔ گسترده‌گی دامنهٔ نارضایتی. $\langle ۱۸۲ \rangle$

اومانیت‌ها و روشن‌فکران، در جست‌وجوی معنای دین و سرخورده از ارزش‌های

دنیوی دستگاه پاپی، یا مانند ژاک لوفور فرانسوی به نصوص مقدس روی آوردند یا هم چون اراسموس به طنز پرداختند که شاید از ناراحتی راستین دینی نشئت یافته بود و به هر حال از حرمت کلیسا می‌کاست. اراسموس در کتاب گفت‌وگوها نوشت: «و اما این پیشوایان اعظم که جانشین مسیح می‌شوند اگر احياناً عقل به سرشان می‌زد، چه بیچاره می‌شدند!... این همه ثروت و افتخار، دارایی و مکتب، پیشرفت‌های ظفرمند، دفتر و دستک، بذل و کرم، باج و خراج و بخشایش گناهان... یک‌سره از دست می‌رفت» و به جای این‌ها نماز و دعا، شب‌های احیا، مطالعه، موعظه «و هزاران تکلیف شاق آن‌چنانی» واجب می‌گشت. میرزابنویس‌ها، سردفترها، وکیل‌ها، منشی‌ها، قاطرچی‌ها، مهترها، بانک‌داران، قوادها — «چیزی نمانده بود شغلی شریف‌تر، ولی از شما چه پنهان، قدری گوش خراش‌تر را هم بیفزاییم» — همه بی‌کار می‌شدند. <۱۸۳>

اراسموس جنگ‌های پاپ‌ها برضد به اصطلاح دشمنان کلیسا را نیز نکوهش می‌کرد. «مگر کلیسا دشمنی زیان‌بارتر از پیشوایان خدانشناس دارد، پیشوایانی که با سکوت خود مسیح را به دست فراموشی می‌سپارند، با احکام سودجویانه خود او را به زنجیر می‌کشند... و با زندگانی رسوای خود دوباره مصلوبش می‌کنند!» <۱۸۴> و در نامه‌ای خصوصی جان کلام را چنین گفت: «شهریاری پاپ در ژم، به شکل کنونی آن، بلایی است برای پیکر مسیحیت.»

ماکیاویلی هم در نوشته‌های این سالیان خود (۱۵۱۰-۱۵۲۰) گواه انحطاط را در این واقعیت می‌دید که «افراد هرچه به کلیسای ژم — که در رأس دین ماست — نزدیک‌تر باشند، دین‌داری‌شان کمتر است.» هرکس شکاف میان اصول بنیادین دین مسیح و کاربرد کنونی آن‌ها از جانب کلیسا را بررسی کند «درمی‌یابد که انهدام و عقوبت آن نزدیک است.» ماکیاویلی از لطمه و زیان ایتالیا در خشم بود. «سرمشق ناپسند دربار ژم تمامی دین و پارسایی را در ایتالیا از بین برده» و «آشوب و شرارت بی‌پایان» بار آورده که «تفرقه را در کشور ما دامن زده است» و «دلیل تباهی ما» همین است. <۱۸۵> کلیسا که هیچ‌گاه قدرت کافی برای برتری ندارد، هروقت توان دنیوی خود را در خطر بیند، از بیگانگان استمداد می‌طلبد، و «گند این سلطه و وحشیانه مشام همه را می‌آزارد.» <۱۸۶>

گویتچاردینی ادعای خود را در یک جمله خلاصه کرد: «حرمت دستگاه پاپی یک‌سره از دل مردم رفته است.» <۱۸۷>

جدایی نهایی را عمل زشتِ فروشِ آموزش‌نامه موجب گردید. وزادگاه این جدایی، به طوری که همه می‌دانند، شهر ویتنبرگ در شمال شرقی آلمان بود. احساسات ضدِ کلیسای کاتولیک رُم در امیرنشین‌های آلمان بیش از هر جا به چشم می‌خورد، زیرا در آلمان، برخلاف فرانسه، دولت ملی متمرکزی وجود نداشت که در برابر مالیات‌های پاپ ایستادگی کند. هم‌چنین، اخاذی‌های رُم در آلمان از همه جا سنگین‌تر بود چون گذشته از پیوندهای کهن آن سرزمین با امپراتوری روم، خود کلیسا هم صاحب املاکِ بزرگ در آن جا بود. مردم آلمان می‌دیدند که کارگزاران پاپ صاف و ساده آن‌ها را غارت می‌کنند و هر کجا پای کلیسا در میان است صدای جیرینگ جیرینگ پول شنیده می‌شود و رُم و پاپ‌های رُم با شرارت و نابه‌کاری خود و گریز از اصلاح آبروی دین را می‌برند. جیرولامو آلساندرو، سفیر پاپ در امپراتوری مقدس روم و اسقف و کاردینال آینده، هشدار می‌داد که انتظار می‌رود برضد دربار مقدس شورش شود، و در ۱۵۱۶ به پاپ نوشت در آلمان هزاران نفر چشم به راه لحظه‌ای هستند که بتوانند عقده دل خود را بی‌پروا تهی کنند. لئو دل‌مشغول پول و بناهای مرمرین بود، گوشش به این حرف‌ها بدهکار نبود. لحظه انتظار، هنوز سالی نپاییده، فرارسید. یوهان تسل، کارگزارِ فروش آموزش‌نامه‌های پاپ در آلمان، وسیله آن بود.

بخشودن و آموزش گناه تازگی نداشت و اختراع لئو نبود. در گذشته، برای اجابتِ توبه، گناه‌کار به دستور کشیش مقداری خیرات و مبرات می‌کرد. بخشودگی‌های اولیه شامل معافیت از تمامی یا قسمتی از این صدقه‌ها بود، ولی رفته‌رفته به بخشودگی خودِ گناه مبدل شد. معترضان و پاک‌دینان این رسم را به شدت تقبیح می‌کردند. از آن بدتر فروش سوداگرانه رحمت الهی بود که در گذشته در قبال اعانه مؤمنان برای تعمیرِ کلیساها، ساختن بیمارستان‌ها، فدیة برای آزادسازی اسیران ترکان و نیکوکاری‌های دیگر اعطا می‌شد، ولی کم‌کم به صورت کسب و کاری فراخ درآمد. معمولاً یک سوم یا نیمی از دریافت‌ها به کیسه رُم می‌رفت و بقیه را ایادی محلی بالا می‌کشیدند — کارگزاران و آموزش‌فروشان که امتیاز این کار را گرفته بودند هر کدام درصدی معین برای خود داشتند. جان کالت در ۱۵۱۳ اعلام کرد کلیسا ماشین پول‌ساز شده، عامل مؤثر میزان پرداخت است نه توبه و ثواب. <۱۸۸> این سوداگری، نیرنگ‌بازان را به خدمت می‌گرفت و ساده‌لوحان را می‌فریفت و به مرور یکی از پلیدی‌های استوار تشکیلات دینی شد.

آن‌گاه، مأموران بخشاینده گناه این باور را گسترده کردند که آمرزش‌نامه می‌تواند گناهان آتیه، گناهان هنوز ارتکاب نشده، را هم دربر بگیرد، و با آن‌که پاپ‌ها خود این مطلب را هرگز صریحاً بر زبان نیاوردند، ولی، همان‌گونه که منتقدان تذکر دادند، کلیسا دیگر کارش به جایی رسیده بود که خود در حقیقت گناه را تشویق می‌کرد. <۱۸۱> سیکستوس چهارم برای توسعه بازار در ۱۴۷۶ فتوا داد که آمرزش‌نامه شامل نفوس ساکن برزخ یا اعراف نیز می‌شود، و مردم عوام را بر آن داشت که برای رهایی بستگان مرده خویش پول بپردازند. هرچه دعا و نماز و آمرزش‌نامه برای مردگان بیشتر خریده شود، مدت اقامت آنان در برزخ تقلیل می‌یابد. این ترفند به سود ثروتمندان بود و سرو صدای فقیران را طبعاً درآورد و این‌ها بیش از پیش مهیا شدند تا سر فرصت شعایر رسمی دین را یک‌سره زیر پا نهند.

یولیوس برای پرداخت هزینه‌های کلیسای نویناد سان پیترو، در سالیان پیش مقادیری آمرزش‌نامه صادر کرده بود. لئو به همین منظور در اولین سال زمام‌داری خود اجازه صدور یک رشته آمرزش‌نامه دیگر را داد، و دوباره در ۱۵۱۵، برای جبران مخارج جنگ با اوربینو، دست به فروش ویژه‌ای در آلمان زد که «آمرزش و بخشش تمامی گناهان» را نوید می‌داد. این آمرزش‌نامه‌ها می‌بایست ظرف هشت سال به فروش برسد که این مطلبی تازه بود. پاپ به آلبرشت، برادر برگزینده براندنبورگ، سه منصب عطا کرد و برای کمک به اشراف‌زاده جوان در تأدیه اجرت این مناصب، ترتیبات مالی فوق‌العاده بفرنجی داده شد. جوان بیست و چهار ساله در ازای پرداخت بیست و چهار هزار و به گفته‌ای سی هزار سکه زر، در عین حال اسقف اعظم ماینتس و ماگدبورگ و اسقف هالبرشتات شد. این سه عمل، یعنی خرید و فروش مقام و احراز چند منصب و انتصاب نامزدان فاقد صلاحیت، در حالی انجام می‌شد که شورای لاتران سرگرم تحریم هر سه بود. آلبرشت توان پرداخت چنین پولی را نداشت، و لذا از خانواده بانک‌دار فوگر و ام گرفت، و حال می‌بایست بدهی خود را از راه فروش آمرزش‌نامه پرداخت کند.

یکی از کارپردازان این ماجرا یوهان تتسل، راهب دومینیکن، بود که دست ابلیس را از پشت می‌بست. هنگام ورود او به شهر، به موجب ترتیباتی که قبلاً داده بود، جمعی روحانی و مردم عادی با پرچم و شمع‌های افروخته به پیشوازش می‌رفتند، و همزمان

زنگ کلیساها به نشانه شادی و بهجت به صدا درمی‌آمد. تتسل با صندوقی مجهز به چفت و بست برنجی و کیسه‌ای پر از قبض‌های چایی از راه می‌رسید. راهبی پیشاپیش وی می‌رفت و «توقیع آمرزش» را روی بالشی محمل می‌برد. بساط را زیر گنبد کلیسای اصلی شهر در برابر صلیبی بزرگ مزین به درفش پاپ که بدین مناسبت برپا شده بود می‌گسترده‌اند. خریداران آمرزش‌نامه پول‌هایشان را در کاسه‌ای روی صندوق می‌انداختند و قبض چایی آمرزش‌نامه‌ای از درون کیسه به آن‌ها داده می‌شد و حساب و جوه دریافتی را تحویل دار فوگرها به دقت نگه می‌داشت. <۱۱۰>

تتسل بانگ می‌زد: «گذرنامه دارم... گذرنامه سفر روح آدمی به فردوس برین.» گناه کبیره نیازمند هفت سال توبه بود. «کیست که برای پرداخت ربع فلورین از دریافت آمرزش‌نامه مضایقه کند؟» و رفته‌رفته مجلس که گرم می‌شد می‌گفت اگر هر مرد عیسوی حتی با مادر خویش بخوابد ولی پولی به کاسه پاپ بیندازد، «پدر مقدس قدرت بخشایش چنین گناهی را در زمین و آسمان دارد، و اگر او بخشید، خداوند هم باید ببخشد.» در مورد مردگان می‌گفت: «همین که صدای جیرینگ سکه در کاسه بلند شود، روحی که پول نثارش شده یک‌راست از دوزخ می‌رود به بهشت.» <۱۱۱>

اما صدای سکه‌ها به گوش لوتر به منزله بانگ بسیج بود. کار احمقانه تتسل، یعنی برابر گرفتن عالم روحانی با سود مادی، بیان نهایی پیام پنجاه سال گذشته دستگاہ پاپی بود. این البته علت اصلی جدا شدن پروتستان‌ها نبود، علامتی برای شروع شقاق بود. علل اصلی، جنبه‌های عقیدتی و شخصی و سیاسی و مذهبی و اقتصادی داشت و در ضمن قدیمی و متنوع و نشو و نما یافته مدت‌های مدید بود.

لوتر در پاسخ تبلیغات تتسل نود و پنج مسئله خود را در ۱۵۱۷ با میخ بر در کلیسای ویتنبرگ کوبید و عمل قبیح آمرزش‌فروشی را محکوم کرد و برخلاف دین خواند. در این مرحله هنوز صحبتی از جدایی از رُم در میان نبود. پنجمین شورای لاتران آخرین جلسه خود را در همان سال تشکیل داد، و این واپسین فرصت اصلاح بود. تعرض لوتر حمله متقابل تتسل را برانگیخت، وی بر سودمندی آمرزش‌نامه‌ها باز تأکید کرد و لوتر رساله‌ای در جواب او به زبان ساده با عنوان آمرزش و رحمت نگاشت. پیروان آگوستینوس که همکیش لوتر بودند بحث را پی گرفتند، مخالفان نیز به جدال پیوستند، و در ظرف دو ماه یکی از اسقفان اعظم آلمانی مقیم رُم خواستار محاکمه مرتدان شد.

لوتر را در ۱۵۱۸ به رُم احضار کردند، ولی او ضمن عریضه‌ای درخواست کرد رسیدگی در موطن خودش صورت گیرد. نماینده پاپ در آلمان و مقام‌های غیر مذهبی محلی روی موافق نشان دادند زیرا مجلس قانون‌گذاری آلمان در نشست آتی خود به مالیات‌ها رأی می‌داد و نمی‌خواستند احساسات مردم جریحه‌دار شود. اندکی بعد امپراتور ماکسیمیلیان درگذشت، جانشین او را مجلس می‌بایست انتخاب می‌کرد و این دلیل دیگری شد که از در دسر اجتناب ورزند.

پاپ، هم‌چون پیشینیان خویش، غرق ماجراهای ایتالیا بود، از این جریان‌ها خبر نداشت، و قادر به فهم اعتراض‌ها نبود. اعتراض از یک قرن و نیم پیش شروع شده بود، از وقتی که ویکلیف <۱۳۳۰> ضرورت وجود کشیشان را برای رستگاری و شعایر کلیسا و حتی دستگاه پاپی را رد کرده بود. لئو از کشمکش آلمان چیزی نمی‌دانست جز این که کفرگویی‌هایی روی داده است و می‌باید مثل مابقی سرکوب شود. واکنش او صدور توقیعی در نوامبر سال ۱۵۱۸ بود که به موجب آن مجازات کسانی که اعطای آمرزش‌نامه را حق پاپ ندانند و آن را تبلیغ نکنند تکفیر و اخراج از کلیساست. هر چه قدر فرمان کانونت به موج‌ها مؤثر بود <۱۳۳۰> این فرمان نیز کار از پیش برد. در هر حال، ضربه مرگ رافائل که در همین ایام اتفاق افتاد، لئو را بیشتر زجر داد تا مبارزه‌جویی لوتر. <۱۳۳۰>

اعتراض که از پرده برون افتاد، شورش برضد رُم به سرعت گسترش یافت. وقتی از مجلس قانون‌گذاری آوگسبورگ خواسته شد مالیات ویژه‌ای برای جنگ صلیبی با ترکان تصویب کند، مجلس در پاسخ گفت دشمن حقیقی مسیحیت آن «خبیث ملعون در رُم» است. <۱۳۳۰> لوتر در دادرسی خویش در ۱۵۱۹ در لایپزیک اقتدار و حاکمیت دستگاه پاپی و شورای کل را نفی کرد، و سپس در ۱۵۲۰ گفتار نهایی خود را درباره پروتستان‌ها در نامه سرگشاده به اشراف مسیحی ملت آلمان انتشار داد. لوتر در این نوشته مدعی شد که غسل تعمید هرکس را کشیش می‌سازد و راه او را به رستگاری بدون نیاز به میانجی برمی‌گشاید. در ضمن پاپ‌ها و سلسله‌مراتب کلیسا را به علت گناهان و نادرستی‌هایشان کوبید و خواستار کلیساهای ملی و مجزا از رُم شد. آموزه‌های لوتر را دیگر شورشیان و اصلاح‌طلبان کلیسا برگرفتند و به صورت رگباری از اوراقِ مصور و جزوه‌ها و رسالات در اختیار خوانندگان پرشور در مراکز و شهرها از برمن تا

نورمبرگ نهادند. برخاشگر دیگری در شهر زوریخ سویس، به نام اولریش تسوینگلی، که همین نظریات را از مدتی پیش وعظ می‌کرد، دامنهٔ اعتراض را گسترش داد و این مباحثات به زودی شکل مجادلهٔ عقیدتی به خود گرفت و نهضت را برای همیشه تجزیه کرد.

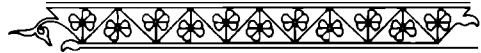
توسعهٔ مخالفت و نارضایی را سفیران پاپ گزارش کردند، و دستگاه پاپی خود را، به تعبیر توقیع جدید پاپ موسوم به *Exsurge Domine* در ۱۵۲۰، با «گرازی حمله‌ور به تاکستان خداوند» مواجه دید. در این توقیع، پس از بررسی نظریات لوتر، چهل و یک فقره از «تذ»های او بدعت و خطرناک خوانده و محکوم شد و به او دستور دادند از آن‌ها استغفار کند. وقتی لوتر سر باز زد، تکفیرش کردند، او را مرتد معترف شمردند، و مجازاتش را از مقامات کشوری طلبیدند. امپراتور جدید مقدس روم، شارل پنجم، با همهٔ جوانی فرزانه بود، و از آن‌جا که غی خواست خشم عمومی را متوجه خویش سازد، این وظیفهٔ شاق را بردوش مجلس قانون‌گذاری وُرمس انداخت. ولی لوتر این‌جا هم از استغفار امتناع کرد. شارل پنجم کاتولیک مؤمنی بود و ناگزیر لوتر را تقبیح و محکوم کرد. ولی انگیزهٔ او احتمالاً آن قدرها مذهبی نبود، بلکه می‌خواست پاپ در عوض با او معاهدهٔ سیاسی ببندد و برای اخراج فرانسویان از میلان به او بپیوندد. «فرمان وُرمس» مطیعانه لوتر و پیروان او را مورد تحریم امپراتوری قرار داد؛ اما یاران لوتر فوراً او را به محل امنی بردند و فرمان را بی‌اثر کردند.

نیروهای امپراتور در ۱۵۲۱ در میلان بر فرانسوی‌ها غلبه یافتند و گورهای موروثی پاپ در شمال، یعنی ایالت‌های پارما و پیاچنتسا، را بار دیگر در اختیار متفقان پاپی خود نهادند. لئو این پیروزی را به رسم متداول خود با یکی از ضیافت‌های دل‌پسند شبانه‌اش در ماه دسامبر جشن گرفت و همان‌جا سرما خورد و تب کرد و جان سپرد. بر طبق برآورد پیشکار مالی‌اش، کاردینال آرمینی، لئو در ظرف هفت سال پنج میلیون سکهٔ زر خرج کرده بود و بیش از هشتصد هزار سکهٔ زر بدهی باقی گذاشته بود. در فاصلهٔ مرگ و دفن هریک از پاپ‌ها اموالش معمولاً غارت می‌شد؛ ولی غارت اموال لئو چنان تمام و کمال صورت گرفت که فقط چند شمع نیم سوخته کنار تابوت او برافروختند و این‌ها را هم یکی از کاردینال‌ها از مراسم خاک‌سپاری اخیر گیر آورده بود. اسراف بی‌عنان این پاپ، که حتی توجیه مقاصد سیاسی یولیوس را هم نداشت، ول‌خرجی

بی‌پروای کودکی لوس و پول‌دار بود و از حرص و آزعتیقه‌بازی هنرشناس نیز آب می‌خورد. برخلاف بشقاب‌های طلای کیجی، این جا دیگر تور محافظی درکار نبود. دست‌ودلبازی لئو البته آثار هنری جاودانی آفرید، اما این آثار هرچه قدر هم زیبایی به جهان ارزانی داشته باشد، کار واقعی کلیسا چیزی دیگر بود. <۱۱۶>

به نوشته فرانچسکو و توری، مورخ آن زمان، لئو «به دلیل پیشرفت مداوم فرقه لوتری»، دستگاه پاپی و کلیسا را «در نهایت بی‌آبرویی» ترک کرد. <۱۱۷> هجونامه‌ای می‌گفت که اگر پاپ بیشتر عمر کرده بود، رُم را هم می‌فروخت و بعد مسیح را، و بعد خویشان را. <۱۱۸> مردم رُم کار دینال‌هایی را که برای انتخاب جانشین او به انجمنِ مطران‌ها می‌رفتند در خیابان هو و تمسخر کردند. <۱۱۹>

تاریخ رُم

کلمنس هفتم، ۱۵۲۳-۱۵۲۴

در آن واپسین دم، گویی سرنوشت بخواهد کلیسا را ریش خند کند، فردی اصلاح طلب پاپ شد — نه عالماً عامداً، بلکه اتفاقاً درگیر و دار هم چشمی رقیبان گردن کلفت. نه کاردینال آلساندرو فائززه حایز اکثریت شد و نه جولینو مدیچی، و کاردینال ستیزه‌خوشینر نیز دورای از حد نصاب کم آورد. <۲۰۰> به گفته گویتچاردینی، در این هنگام نام مردی که در آن جا نبود برده شد، «صرفاً برای گذراندن صبح» <۲۰۱> شخص نام برده، کاردینال شهر او ترخت، موسوم به آدریان، زاده هلند و رئیس سابق دانشگاه لوون و مربی پیشین شارل پنجم و اینک نایب السلطنه او در اسپانیا بود. <۲۰۲> کم کم سخنانی در ستایش فضایل این مرد گمنام ولی اصلاح طلب و زاهدمنش به میان آمد، و کاردینال‌ها یکی در پی دیگری به وی رأی دادند و ناگاه پی بردند که فردی در واقع ناشناخته و، از آن بدتر، بیگانه را برگزیده‌اند! علت این برآیند شگرف را هیچ‌کس نمی‌توانست عقلاً توضیح دهد، پس روح القدس را در آن دخیل شمردند. <۲۰۳>

دیوان و اتیکان و کاردینال‌ها و شهروندان و منتظران الطاف پاپ همه به هراس افتادند؛ اهالی رُم از آمدن فردی غیر ایتالیایی، ولذا «بربر»، برآشفتنند، و پاپ برگزیده نیز خود این مقام را آش دهن سوزی نمی‌دانست. اما اصلاح طلبان، به پشت گرمی شهرت آدریان، <۲۰۴> پس از سال‌ها نومیدی امیدی یافتند. برای «شورای اصلاح» برنامه‌ها تدارک دیدند، فهرستی از موازین فراموش شده کلیسا تهیه کردند که لازمه پاک‌سازی روحانیت از فساد بود. زبان حال ایشان را یکی از رایزنان در تذکری شدیدالحن خلاصه کرد: «پایی که به جای شبان‌گرگ گهارد ناگزیر به کیفر لعنت

ابدی گرفتار آید.» <۲۰۵>

آدریان — تا اندازه‌ای به علت شیوع بیماری طاعون — تا اواخر اوت ۱۵۲۱، یعنی نزدیک هشت ماه پس از انتخابش، به رُم نیامد. وقتی آمد در تبیین هدف خود درنگ نکرد. در نخستین نشست خویش با مجمع کاردینال‌ها خطاب به آن‌ها گفت شرارتِ روحانیت و دستگاه پاپی به جایی رسیده که، به گفتهٔ قدیس برنارد، «افراد غوطه‌ور در گناه بوی گند ستمگری‌های خود را نمی‌شنوند.» <۲۰۶> پاپ جدید گفت بدنامی رُم زیانزد همهٔ جهان است و از کاردینال‌ها خواست فساد و تجمل را از زندگی خود بزایند، در انجام تکلیف مقدس خویش سرمشق جهانیان شوند و در پیشبرد آرمان اصلاح به وی بپیوندند. اما حاضران گوش‌شان به التماس‌های او بدهکار نبود. هیچ‌یک نمی‌خواست مکننت شخصی را از منصب کلیسایی مجزا دارد، یا مستمری و عوایدِ مقام‌های متعدد را زیر پا گذارد. هنگامی که پاپ مقررات صرفه‌جویی عمومی را اعلام کرد، با ترش‌رویی و مقاومت حاضران روبه‌رو شد.

آدریان از پاننشست، صاحب‌منصبان و نورچشمی‌های قدیمی و حتی کاردینال‌ها را فراخواند و آن‌ها را سرزنش یا محاکمه و مجازات کرد. سفیر ونیز در گزارش خود نوشت: «همه از کارهایی که پاپ در عرض هشت روز انجام داده است در ترس و لرزند.» <۲۰۷> پاپ فرمان‌هایی در منع خرید و فروش منصب‌های کلیسایی و در کاهش هزینه‌ها و جلوگیری از آموزش‌نامه‌فروشی صادر کرد. دستور داد فقط روحانیون واجد صلاحیت به شغل‌های مذهبی گمارده شوند و هیچ‌کس یک شغل بیشتر نداشته باشد، و نظری طرفه ابراز کرد که کشیشان برای تصدی مناصب‌اند نه مناصب برای تصدی کشیشان. آدریان هرگامی که برداشت به او گفتند کلیسا را ورشکست یا تضعیف می‌کند. <۲۰۸> پاپ دو خدمت‌کار شخصی بیش نداشت، و چون زبان اطرافیان را نمی‌دانست تک و تنها افتاده بود. بی‌توجهی او به هنر و اعصار باستان را همه نکوهش می‌کردند. خلاصه او از هر حیث نقطهٔ مقابل یک ایتالیایی بود، و هیچ‌کس هیچ کارش را نمی‌پسندید. پاپ جدید در نامه‌ای از مجلس قانون‌گذاری آلمان خواست که بنا بر مصوبهٔ مجلس وُرمس، جلولوتر را بگیرند، ولی کسی به حرف او محلی نگذاشت، و وقتی بی‌پرده گفت که در کلیسای رُم «مقدسات مورد سوءاستفاده قرار گرفته، احکام الهی نقض شده، و اوضاع از هر لحاظ به وخامت گراییده است»، <۲۰۹> دربار پاپ را با خود بیگانه ساخت.

در برابر اعتراض‌ها و تظاهرات جمعی و هجونا مه و دشنام‌های نگاشته بر دیوارها و عدم همکاری اهل دیوان، آدریان نظام حاکم را سرسخت‌تر از آن یافت که بتوان تکانش داد. پس اندوهناک تصدیق کرد که «تلاش‌های آدمی تا چه حد در گرو دورانی است که کار او در آن رقم می‌خورد!»^{۲۱۰} پاپ بیگانه، پس از یک سال و دو هفته زمام‌داری پرتکاپو، در سپتامبر ۱۵۲۳ در نهایت ناکامی جان سپرد و هیچ‌کس سوگوار مرگش نشد. رُم به حال عادی برگشت. انجمن مطران‌ها این بار دیگر تن به خطر نداد، یکی دیگر از اعضای خاندان مدیچی، یعنی کاردینال جولیو را انتخاب کرد. پاپ تازه با مقداری دهن‌کجی نام نخستین «ضد پاپ» آدم‌کش ولی پرتوان در دوره شیقاق را برگزید و خود را کلمنس هفتم خواند. حکومت کلمنس جدید سرشار از فجایع بود. جنبش پروتستان به پیشرفت ادامه داد. ایالت‌های آلمانی — هسه و برونسویک و ساکس و براندنبورگ — یکی پس از دیگری به کیش لوتر گرویدند و از رُم بریدند و از امپراتور سرپیچیدند. انگیزه آن‌ها نه فقط مباحث عقیدتی، بلکه بهره‌جویی اقتصادی از املاک و دارایی‌های ضبط‌شده کلیسایی و حذف مالیات‌های پایی بود. مجادله‌های عقیدتی ناشی از نزاع تسوینگی با لوتر نیز از همان نخستین لحظه‌ها جنبش را در هم نوردید. در این میان کلیسای دانمارک هم عملاً جدا شد و «آیین اصلاح» مدام در سوئد پیش رفت. هنری هشتم در ۱۵۲۷، در اقدامی که پیامد فراوان داشت، از پاپ خواست ازدواج او را با کاترین آراگون کأن لم یکن اعلام کند. این زن، از بخت بد کلمنس، عمه شارل پنجم امپراتور مقدس روم بود، و گرنه چه بسا که پاپ، هم‌چون پیشینیان خود، سوداگرانه به این نتیجه می‌رسید که در این‌گونه موارد مصلحت مقدم بر اصول است. اما شارل پنجم، هم امپراتور مقدس روم بود و هم پادشاه اسپانیا و از هنری هشتم با عظمت‌تر می‌نمود، و پاپ ناچار حرمت شریعت را بهانه آورد و از اعطای طلاق سر باز زد. این گزینه‌ای نادرست بود و انگلستان از دست رفت.

منصب برتر، مثل مصیبت نامنتظر، غالباً فاش می‌کند که شخص چندمرده حلاج است، و در این جا هم نشان داد که کلمنس آن کسی نیست که انتظار می‌رفت. به نوشته گویتچاردینی، او در مقام زیردست کارآمد بود، ولی وقتی در صدر نشست، قربانی کم‌دلی و سرگشتگی و تردید مزمن شد. کلمنس محبوبیت عام نیافت چون انتظاراتی را که از یک مدیچی می‌رفت برنیاورد.^{۲۱۱} فوسکاری نوشت: «خودش که نم پس

نمی‌دهد، اموال دیگران را هم بذل و بخشش نمی‌کند، از این رو سر و صدای مردم رُم را درآورده است.»^{۲۱۲} مسئولیت او را «کج خلق و بداخلاق» می‌ساخت، و این تعجب‌آور نبود، چون کلمنس در سیاست‌مداری هرچه کرد اشتباه کرد و نتیجه هرکار بدتر از کارِ پیش بود. و توری نوشت: «از کار دینالی بزرگ و نام‌دار به پایِ حقیر و منفور»^{۲۱۳} مبدل شد.

آثار هم‌چشمی فرانسه از یک سو و اسپانیا و سلسله‌های پاسبورگ از سوی دیگر اینک رفته‌رفته در ایتالیا پدیدار می‌گردید. کلمنس به عادت معمول ایتالیایی‌ها کوشید یکی را برضد دیگری برانگیزد و در نتیجه هر دو را به خود مظنون کرد و نتوانست با هیچ‌کدام به اتحادی پابرجا دست یابد. فرانسوا در ۱۵۲۴ برای تسخیر میلان دوباره دست به جنگ زد و ابتدا کامیابی‌هایی هم داشت، و همین سبب شد که کلمنس، به رغم قرارداد جدید دربار پاپ و امپراتوری مقدس روم، وارد پیمانی سِرّی با فرانسوا شود، و پادشاه فرانسه در عوض قول داد که به ایالت‌های پایِ دست‌اندازی نکند و حکم‌رانی خاندان مدیچی را بر فلورانس که دل‌نگرانی اصلی کلمنس بود محترم بشمارد. وقتی شارل دورویی پاپ را کشف کرد، سوگند خورد که شخصاً به ایتالیا می‌رود و «انتقام خود را از کسانی که مرا آزوده‌اند، به ویژه آن پاپ احمق می‌گیرم.»^{۲۱۴} سال بعد در نبرد عمده و سرنوشت‌ساز پاویا، ارتش امپراتوری مقدس و اسپانیا پادشاه فرانسه را اسیر کرد و سپاهش را درهم شکست. پاپ که متفق خود را در مصیبت دید، معاهده دیگری با امپراتور روم بست اما ته دل امید داشت که فرانسه به زودی تعادل قوا را از نو برقرار کند و او بتواند باز میان آن دو به مانور بپردازد. کلمنس ظاهراً در ثبات و وفاداری سودی نمی‌دید و پیمان شکنی را زیان‌بار نمی‌شمرد، و فرمانبردار دم به دم بخت ناپایدار بود و بس. شارل یک سال بعد فرانسوا را از زندان آزاد کرد. شرط این آزادی دست کشیدن فرانسه از میلان و جنوا و ناپل و هر چیز دیگر در ایتالیا و نیز واگذاری بورگونی [در خاک فرانسه] بود که فرانسوا قبول کرد و این‌ها همه در عهدنامه‌ای گنجانیده شد. اما این در هر حال، تعهدی نبود که شاه مغرور فرانسه، وقتی پایش به خاک خود رسید، بدان گردن نهد، و ننهاد. همین که تخت و تاج دوباره به دست آمد باز او با کلمنس به بند و بست پرداخت، و کلمنس هم، با وجود تجربه‌های تلخ گذشته در فراخوانی فرانسه به ایتالیا، فرصت را مناسب دید که دست‌گاه پایِ را از یوغ سنگین اسپانیا نجات دهد.

پس فرانسوارا به اتحادیهٔ مقدس خود با ونیز و فلورانس راه داد، مشروط بر آن‌که فرانسه برضد امپراتور مقدس روم سلاح برگیرد. در ضمن پاپ نقض عهد فرانسوارا در قبال دستگیرکنندهٔ سابقش بخشود و ذمهٔ او را بری ساخت. ناگفته پیداست که ایالت‌های ایتالیا در تمامی این بند و بست‌ها سهم بودند و محاصره که درگرفت زیرپا لگدمال شدند.

تا سال ۱۵۲۷ کمتر جایی در ایتالیا از تجاوز ارضی و جانی و از غارت و ویرانی و قحطی و بینوایی جان سالم به دربرد. مناطق درامان مانده از مشقت دیگران بهره می‌بردند. دو فرستادهٔ انگلیسی که در لومباردی سفر می‌کردند گزارش دادند که «اکثر اراضی مستعد کشت گندم و انگور که به چشم می‌آید چنان متروک افتاده است که ما در تمام آن راه‌ها یک مرد یا زن در کشتزارها ندیدیم، پرنده پر نمی‌زد، و در روستاهای بزرگ پنج شش نفر آدم مفلوک بیشتر دیده نمی‌شد»،^{۲۱۵} در شهر پاویا کودکان در خیابان‌ها می‌گریستند و از گرسنگی می‌مردند.

قضاوت‌های خبط کلمنس زمینه را آماده ساخته بود، و اینک جنگ کم‌کم خودرُم را هم فرامی‌گرفت. نیروهای امپراتور مرکب از مزدوران آلمانی و گردان‌های اسپانیایی، به سرکردگی یک یاغی فرانسوی، کنستابل دو بوربون، برقوای فرانسوی پیش‌دستی کردند، و برای پیکار با اتحادیهٔ مقدس و تسلط بررُم و دستگاه پاپی، کوه‌های آلپ را پشت سر نهادند. وعد و وعیدهای فرانسه به توان تحلیل رفته‌اش می‌چربید، و آن سال هیچ لشکر فرانسوی به یاری پاپ به ایتالیا نشتافت. در این گیرودار، دارودستهٔ کولونتا هوادار امپراتور، احتمالاً به اشاره و پشت‌گرمی شارل پنجم، دررُم شورش کردند. رهبرشان کاردینال پومپئو کولونتا بود که کینهٔ مدیچی‌ها و نیز آتش جاه‌طلبی او را برافروخته بود و خیال داشت کلمنس را به قتل رساند و به زور اسلحه انجمن مطران‌ها را مجبور به انتخاب خویشان کند.^{۲۱۶} مهاجمان او چیزی سالم دررُم برجا نگذاشتند، همشهریان خود را به خون کشیدند و کشتند، و اتیکان را غارت کردند، ولی دستشان به پاپ نرسید، و وی از طریق راهروی مخفی که آلکساندر ششم برای این‌گونه مواقع اضطرار ساخته بود به قلعهٔ سانت آنجلو گریخت. جمعی از افراد کولونتا جامه‌های پاپ را پوشیدند و تمسخرکنان در میدان سان پیترو خرامیدند. با شرایط صلح توافق شد و مهاجمان عقب نشستند، ولیکن پاپ — لابد پس از بخشودن گناه خود — زیر

پیمان زد، سپاهی فراهم آورد و املاک خاندان کولونآرا منهدم کرد. کلمنس، با وجود تاخت و تاز کولونآها، به ضرورت تدارک دفاع پی نبرد. هم چنان دودستی به گفت و گو و چک و چانه چسبید. بند و بست‌ها و معاهده‌های او در ظرفِ ماه‌های آینده با سفیر اسپانیا که از شارل پنجم نمایندگی داشت و نیز با این و آن دولت پیچیده‌تر از آن است که بتوان دنبال کرد و، به هر روی، همه بی‌ثمر ماند. مهاجمان را فقط سیاستی پیگیر و اقدامی مصمم در لومباردی می‌توانست ناتوان کند، چون این سپاهیان رنگ‌وارنگ بی‌دست‌مزد، بی‌انضباط، گرسنه و متمرد بودند. تنها چیزی که آن‌ها را متحد نگه داشته بود وعدهٔ فرماندهان‌شان به چپاول و گرفتن فدیه‌های هنگفت در رُم و فلورانس بود. اشکال در این بود که نیروهای اتحادیهٔ مقدس هم وضع بهتری نداشتند، و مطابق معمول فقدان وحدت و رهبری در صفوف‌شان آشکار بود. شارل پنجم پروردهٔ سنت دینی اسپانیا بود و از حمله به دربار مقدس اکراه داشت، بنابراین شصت هزار سکهٔ زر برای سپاه خود گرفت و به یک آتش‌بس هشت‌ماهه تن داد. سربازان او، خشمناک از تعویق غارت و یغما، سر از فرمان پیچیدند و روانهٔ رُم شدند. دوکِ فُزارا و دوک اوربینو به تلافی ستم‌ها و مصایبی که از پاپ‌های مدیچی کشیده بودند، با بذل خوراک و حق عبور در پیشروی این سپاهیان به جنوب عملاً شرکت کردند.

سرکردگان نیروهای امپراتوری از خطر توحش و بیدادی که شهر جاودان [رُم] را تهدید می‌کرد بیمناک بودند، اما در نهایت تعجب نه نشانی از دفاع دیدند، نه زمزمه‌ای برای آغاز مذاکرات صلح شنیدند، و نه پاسخی به اتمام حجت خود گرفتند. رُم خود را باخته بود؛ از میان چند هزار مرد مسلح آمادهٔ خدمت، کلیسا نتوانست حتی پانصد تن را متشکل و گروه‌بندی کند و برای حفاظت یا حتی انفجار پل‌ها بفرستد. کلمنس ظاهراً خیال می‌کرد قداست رُم شهر را از مخاطره مصون می‌دارد، یا شاید هم از فرطِ تردید و بی‌عزمی فلج شده بود. یکی از وزیران او به نمایندهٔ واتیکان در انگلستان نوشت: «ما در آستانهٔ انهدامیم. تقدیر هرگونه بلا بر سرمان آورده است. پریشانی بیش از این ممکن نیست. گهاتم حکم اعدام‌مان صادر شده است، فقط منتظر اجرایش هستیم که نمی‌تواند چندان دور باشد.» <۱۱۷>

روز ۶ مهٔ ۱۵۲۷، مهاجمان اسپانیایی و آلمانی باروی شهر را شکافتند و به داخل ریختند. از آن پس وحشیگری و هرزگی آدمیان در قلمرو پطرس حواری و پایتختِ

۱۲۰۰ ساله مسیحیت، گواه‌گویایی بود که فرمانروایان آن شهر مقدس چه اندازه از حرمت آن کاسته‌اند. قتل و غارت و آتش‌سوزی و تجاوز به زنان حدی نمی‌شناخت؛ فرماندهان ارتش ناتوان نظاره می‌کردند؛ سرکرده آن‌ها، کنستابل دو بوربون، همان روز نخست با تیری از بالای دیوارهای رُم کشته شد.

در گزارشی «نگاشته با دست لرزان» در بایگانی مانتوا آمده خون‌خواری و سبعیتِ مهاجمان «سنگ را به گریه می‌انداخت.» <۲۱۸> سربازان خانه‌ها را یکی پس از دیگری چپاول کردند، هر که را مقاومت نمود به هلاکت رساندند. زنان را در هر سن و سال مورد تجاوز قرار دادند. صدای شیون و زاری از هر جا بر می‌خاست؛ رود تیر از اجسادِ مردگان آکنده بود، پاپ و کاردینال‌ها و اعضای دیوان و اَتیکان و مقام‌های غیر مذهبی چنان شتاب‌زده به درون قلعهٔ سانت آنجلو تپیدند که کاردینالی پشت دروازهٔ آهنین آن ماند، و او را با سبد بالا کشیدند. بر ثروتمندان سربها بستند و آن‌ها را برای اخذ پول شکنجه‌های قساوت‌آمیز دادند و هر کس را از عهدهٔ پرداخت بر نیامد کشتند. کشیش‌ها و راهبان و روحانیون با بی‌رحمی بیشتری قربانی شدند؛ راهبه‌ها را به فاحشه‌خانه‌ها کشانیدند یا در خیابان به سربازان فروختند. کاخ‌ها را تاراج کردند و آتش زدند؛ <۲۱۹> گنجینه‌های کلیساها و صومعه‌ها را به یغما بردند؛ سنگ‌های قیمتی اشیای مقدسِ کلیساها را درآوردند و خود اشیایا زیر پا لگد کردند؛ مقبره‌ها را در جست‌وجوی غنایم بیشتر گشودند؛ و اَتیکان را طویلهٔ اسب‌های خود ساختند. مراکز اسناد و کتاب‌خانه‌ها را سوزاندند؛ محتویات آن‌ها را پراکندند یا زیر اسب‌ها گسترده‌اند. حتی یکی از کولون‌ها که بر صحنه می‌نگریست نتوانست از گریه خودداری کند. یک ونیزی گزارش داد: «دو زخ هرگز به پای وضع کنونی رُم نمی‌رسد.» <۲۲۰>

سربازان هراس‌انگیز لوتری مسلک آلمانی از این مناظر به شعف می‌آمدند، مناسبی پایی را به سخره می‌گرفتند، در ردای قرمز و جامهٔ فاخر و کلاه کاردینالی در خیابان‌ها رژه می‌رفتند، و سردستهٔ آن‌ها سوار بر الاغ نقش پاپ را بازی می‌کرد. موج نخستِ کشت و کشتار هشت روز ادامه یافت. دود و بوی لاشه‌های دفن‌نشده تا هفته‌ها بعد در هوا بود و سگ‌ها جسد‌ها را خرد خرد می‌جویدند. اشغال رُم نه ماه طول کشید، و صدمه‌های جبران‌ناپذیر به شهر رسید. شمار نعش‌های پرتاب‌شده به رود تیر دو هزار، خاک سپرده‌ها نه هزار و هشتصد و میزان چپاول و باج‌گیری بین سه تا چهار میلیون

سکه زر برآورد شد. فوج فوج سربازان مست و شکم‌پاره رُم را «سلاخ‌خانه‌ای متعفن» کردند، و فقط موقعی که طاعون آمد و مواد خوراکی کم‌یاب شد و قحطی بروز کرد شهر را ترک گفتند.

این تاراج مرجعیت و اقتدار روحانی را هم بی‌نصیب نگذاشت. تاراج ۴۵۵ میلادی رُم به دست وحشیان بیگانه و ندال و به اصطلاح بربر صورت گرفته بود؛ اما مهاجمان فعلی برادران مسیحی بودند، و انگیزه آن‌ها ظاهراً شهوت فوق‌العاده در بی‌آبرو ساختن سروران بی‌آبروی کلیسا بود. روزگاری تروا می‌پنداشت که حجابی مقدس پشتیبان و نگهبان آن است؛ رُم هم سر بزن‌گاه بر مقام مقدس خود تکیه زد، اما از قداست دیگر اثری نمانده بود.

احدی تردید نکرد که تاراج رُم مجازات خدا بوده است به کیفر گناهانی که پاپ‌ها و اولیای کلیسا در این دنیا مرتکب شده بودند، و همه باور داشتند که کرم از خودِ درخت بوده است. مهاجمان نیز بر همین عقیده بودند. سر رشته‌داری ارتش امپراتوری مقدس روم، نگران از رویدادها و در بیم و هراس از ناخرسندی امپراتور از «آن همه بی‌حرمتی در حق مذهب کاتولیک و مقر پیشوا»، به شارل پنجم نوشت: «در حقیقت همه بر آن‌اند که سراسر آنچه اتفاق افتاد قضای الهی بود در برابر خودکامی گزاف و بی‌سامانی دربار پاپ.»^{۲۲۱} کاردینال کایتانوس — مرشد دومینیک‌ها و سخن‌گوی اصلاح‌طلبان در لاتران و نماینده پاپ در مذاکرات با لوتر در آلمان — بینش غم‌انگیزتری بر زبان آورد: «چون ما که بنا بود نمک زمین باشیم خود گندیده‌ایم و به دردی نمی‌خوریم جز به درد تشریفات صوری.»

خفت و خواری کلمنس دوجانبه بود. از سویی می‌بایست شرایط تحمیلی فاتحان را بپذیرد و در قلعه سانت آنجلو زندانی آن‌ها بماند تا پول کافی دست و پا کند و آزادی خود را بخرد؛ و از سوی دیگر فلورانس، به مجرد شنیدن خبر عجز و ناتوانی وی، سردمداران مدیچی را بی‌درنگ بیرون راند و دوباره حکومت جمهوری برپا کرد. از طرف دیگر، رسوایی زندانی بودن پاپ سبب تغییر عقیده شد و امپراتور را واداشت درهای سانت آنجلورا بگشاید و کلمنس، در لباس یک بازرگان، به پناهگاه محقری در اُرویو برده شد، و پاپ در آن‌جا، هم‌چنان امیدوار به آمدن فرانسه و اعاده موازنه، منتظر نشست. فرانسوا سال بعد به ناپل لشکر کشید، ولی باز شکست خورد و باز

ناگزیر از تمامی دعاوی خود در ایتالیا چشم پوشید. پاپ هم به ناچار با شارل پنجم، اینک ارباب بی‌منازع ایتالیا، کنار آمد. در بحبوحهٔ سرما، در حالی که شب‌ها روی گاه می‌خوابید، فقیر و بینوا، به بولونیا رفت تا بلکه با شرایطی بهتر با امپراتور توافق کند، در حالی که خوب می‌دانست دیگر برای چانه زدن و جولان دادن محلی ندارد. پس ناچار شد خطهٔ ناپل و پادشاهی اسپانیا را به او تفویض کند و تاج امپراتوری را بر تارک وی نهد. در عوض شارل به کلمنس کمک نظامی داد تا حکومت مدیچی را به فلورانس بازگرداند. پاپ فقط در یک امر اصرار کرد و با بهره‌جویی از اقتدار پاپی بالاخره حرف خود را به کرسی نشانید: تشکیل شورای عام برای اصلاحات را که مورد درخواست شارل بود نپذیرفت. این مخالفت جنبهٔ شخصی داشت: می‌ترسید حرام‌زادگی خودش را — که لثو بسیار سردستی چاره کرده بود — بهانه قرار دهند و عنوان پاپی‌اش را باطل سازند.

فعالیت اصلی کلمنس از آن پس مبارزه برای بازگرداندن خاندان خویش به حکومت فلورانس بود. پس ماندهٔ سپاهی که رُم را غارت کرد همراه لشکریان دیگر، تحت امر فرماندهان امپراتوری، ده ماه تمام زادگاهش را محاصره کردند تا شهر ناچار تسلیم شد. <۲۲۲> پولی که او برای این نبرد هزینه کرد به اندازهٔ هزینهٔ جنگ اوربینوی لثو بود، و مقصودِ هردو تن نیز حفظ قدرت خانوادگی بود. مسئلهٔ جانشینی در خاندان مدیچی اینک به دو حرام‌زادهٔ مشکوک — یکی دورگه‌ای نیمه سیاه نیمه سفید <۲۲۳> — بستگی پیدا کرد و چنان هوش و حواس کلمنس را ربود که معضل پیشرفت پروتستان و یا بررسی جدی چگونگی رویارویی کلیسا با آن را از یاد برد. در سال‌های نهایی پیشوایی او ایالت‌های آلمانی رسماً از پاپ بریدند و دست به تشکیل «اتحادیهٔ پروتستان» زدند. کلمنس هنگام مرگ (به روایت گویتچاردینی) مورد تحقیر دیوانیان، عدم اعتماد پادشاهان، کینهٔ فلورانسیان — که مرگش را با آتش‌بازی جشن گرفتند — و انزجار مردم رُم — که او را مسئول تاراج شهر می‌دانستند — بود. <۲۲۴> جسدش را اهالی رُم از قبر درآوردند، تکه‌تکه کردند، شمشیری در قلبش فرو بردند، و به گوشه‌ای انداختند. <۲۲۵>

تاراج رُم آثار مادی وحشتناکی برجای گذاشت و بی‌گفت و گو کیف‌های پنداشته شد. اهمیت جدایی پروتستان‌ها را کلیسا بعدها دریافت. زمان و چشم‌انداز لازم است

تا مردم بفهمند از کجا به کجا رفته‌اند. دستگاه پایی سوء حکومت خود را به تدریج بازساخت. در اواسط پیشوایی جانشین کلمنس، پاولوس سوم (کاردینال آلساندرو فازیزه پیشین)، قریب سی سال پس از طغیان لوتر، در ۱۵۴۴ «شورای ترنت» فراخوانده شد و بازیافت طولانی و دردناک «آنچه از دست رفته بود» آغاز گردید.

چه اصولی از بی‌خردی در کارنامه شش پاپ رنسانس می‌توان یافت؟ نخست، نباید فراموش کرد که تلقی آن‌ها از قدرت و رفتار ناشی از آن به میزانی غیرعادی مولودِ اوضاع و احوال و رسوم زمان و مکان بود. این البته در مورد هرکس در هر وقت صادق است، به ویژه در مورد منظور نظر ما، چراکه اوضاع و احوال و رسوم طبقه حاکم این دوران ایتالیا به راستی بسیار عجیب و غریب بود. موجبات محلی رفتار پاپ‌ها را — در مناسبات خارجی، در کشمکش‌های سیاسی، در عقاید و آداب و روابط انسانی — باید یکی یکی بررسی بدین امید که شاید اصولی پایا رو بنماید.

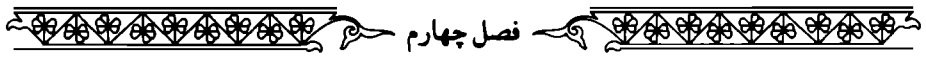
بی‌خردی پاپ‌ها تنها پیروی از سیاست‌های زیانمند نبود بلکه بیشتر دست‌زدن بود بر سینه هرگونه سیاست پیگیر و همساز، چه سیاسی و چه مذهبی، که چه بسا وضع آن‌ها را بهتر می‌کرد یا از نارضایتی فزاینده می‌کاست. یکی از بی‌خردی‌های عمده آن‌ها نادیده گرفتن احساسات و جنبش‌هایی بود که پیرامون‌شان نشو و نما می‌یافت. گوش‌شان به ناخرسندی‌ها بدهکار نبود، چشم‌شان شقوق دیگری را که از ناخرسندی‌ها نشئت می‌گرفت نمی‌دید، به هیچ تعرضی محل نمی‌گذاشتند، از بیم و هراس ناشی از بدرفتاری‌ها و خشم روزافزون ناشی از سوء حکومت خود نگران و اندیشناک نمی‌شدند، در نپذیرفتن تغییر لجوج و سرسخت و در نگه‌داری نظام حاکم فاسد تا سرحد حماقت یک‌دنده بودند. پاپ‌ها نمی‌توانستند این نظام را تغییر دهند چون خود پاره و پرورده و وابسته آن بودند.

عامل مهم و مؤثر دیگر، ول‌خرجی و تجمل‌پرستی زننده و غیرعادی و پایبندی بیمارگونه آن‌ها به منافع شخصی بود. وقتی کلمنس هفتم سرزنش شد که قدرت دنیوی دستگاه پایی را بر «بهروزی مذهب حقه، یعنی صلح جهان مسیحیت» مقدم داشته است، در پاسخ گفت اگر چنین نمی‌کردم تا پیش از آخر ثروتم به غارت می‌رفت، و «نمی‌توانستم ذره‌ای از اموال را باز یابم.»^{۲۲۶} این بهانه هرشش پاپ مورد بحث ما بود. هیچ‌کدام

آن ذکاوت را نداشت که دریابد پیشوای کلیسا دارای وظیفه‌ای است بزرگ‌تر از تعقیب خواست‌های «شخصی». هرگاه سود شخصی برتر از منافع عمومی شمرده شود، هرگاه جاه‌طلبی فردی و آزمندی و افسون قدرت‌مداری رهنمون سیاست گردد، مصالح همگان ناگزیر به باد می‌رود، و این واقعیت هیچ‌وقت آشکارتر از این دوره جنون متوالی از عهد سیکستوس تا عهد کلمنس مشهود نبوده است. آمدن یکی در پی دیگری بر میزان زیان افزود. هریک تلقی خویش را از منصب پایی در بست به دیگری تحویل داد. برای فرد فرد آن‌ها — به استثنای یولیوس که وسعت دید فراخ‌تری داشت — مسند پطرس حواری و پیشوایی کلیسا به معنای خوان گسترده‌ی یغما بود. این تلقی در آن دوران شصت ساله کوچک‌ترین خللی ندید، ذره‌ای شبهه یا روشن‌بینی در آن راه نیافت. ارزش‌های زمان البته آن را به افراط سوق داد، اما سود شخصی از آن همه زمان‌هاست و وقتی بر حکومتی غلبه کرد بی‌خردی به بار می‌آورد.

سومین بی‌خردی پاپ‌ها، توهم پابندگی، توهم مصونیت قدرت و منزلت بود. گمان می‌بردند منصب پایی جاودانی است و هنوز مانند قرن‌های گذشته می‌شود با تفتیش عقاید و با تکفیر و چوبه دار هرگونه مبارزه‌ای را شکست داد؛ تصور می‌کردند یگانه خطر واقعی اقتدار برتر «شورا»ست، که آن را هم می‌توان دفع کرد یا مهار زد و آسوده زیست. ذره‌ای درک اعتراض و نارضایی و تشخیص عدم محبوبیت و قبول آسیب‌پذیری خاطر هیچ‌یک از این شش تن را مشوش نکرد. تصورشان از منافع و مصالح نهادی که برای تصدیق‌اش گزیده شدند آن‌چنان کوتاه‌بینانه بود که به مرز عناد و کژتابی و لجاجت در خطا می‌رسید. از رسالت روحانی، از هدایت راستین دینی، از خدمت اخلاقی به جهان مسیحی کوچک‌ترین بویی نبرده بودند.

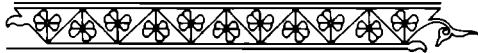
سه ویژگی برجسته آن‌ها — نادیده گرفتن ناخشنودی بالنده مردم، مقدم شمردن قدرت‌طلبی و توهم آسیب‌ناپذیری جاه و مقام — همه از وجوه پایدار بی‌خردی است. این خصلت‌ها در مورد پاپ‌های رنسانس در فرهنگ محیط وقت بیشتر بالید و راه افراط پیمود، ولی با این حال، ربطی به دوران نداشت و در امر حکومت مکرر در مکرر دیده شده و می‌شود.

فصل چهارم

بریتانیا امریکارا از دست می دهد

کی داخل گود است کی خارج گود:

۱۷۶۳-۱۷۶۵

صلاح بریتانیا در قرن هجدهم در مورد امپراتوری خود در قاره آمریکا، به جمیع دلایل بازرگانی، صلح و آرامش و جلب منافع، آشکارا آن بود که حاکمیت خود را با حسن تفاهم و میل و اختیار مهاجرنشینان محفوظ نگه دارد. با این حال، در طول پانزده سالی که روابط وخیم و وخیم تر شد و عاقبت به شلیک گلوله ای کشید که صدایش به گوش جهانیان رسید، دولت های بی دریبی بریتانیا، به رغم هشدارهای مداوم افراد و رویدادها، مکرر دست به اقداماتی زدند که به مناسبات گزند رساند. این اقدام ها، هرچه قدر هم اصولاً توجیه پذیر، از آن جا که رفته رفته حسن تفاهم و پیوند داوطلبانه را از بین می برد، در عمل به روشنی ناعاقلانه بود؛ وانگهی اجرای آن ها ممکن نبود مگر به زور. و چون معنی زور دشمنی است، بهای این تلاش، حتی اگر نتیجه هم می داد، مسلماً فزون بر سود احتمالی آن بود. و سرانجام هم مردمانی سر به راه را بر بریتانیا شوراند.

مطلب اصلی، به طوری که همه می دانیم، حق پارلمان [بریتانیا] بود که در مقام بالاترین مرجع قانون گذاری مملکت — ولی نه به عنوان امپراتوری، به اعتقاد مهاجرها — بر مهاجرنشینان مالیات ببندد. کشور مادر [بریتانیا] مدعی این حق بود و مهاجرنشینان منکر آن. این که آیا قانون اساسی این «حق» را می داد یا نه، حتی امروزه هم پاسخ بی چون و چرایی ندارد و اصولاً به کار بررسی کنونی ما نمی خورد. بُرد و باخت بر سر خطه ارضی پهناوری بود که به دست مردمی با همت و مولد و انگلیسی تبار بنیان نهاده شده بود. آدموند پرک،^۱ که سخنانش را زیاد خواهیم شنید، هم چون لائوکوتونی

جدید، مطلب را دریافت و گفت: «ارزش حفظ امریکا، از نظر اقتصادی و سیاسی و حتی معنوی برای کشور مادر به مراتب بیش از هر مبلغی بود که امکان داشت از طریق مالیات عاید شود، یا حتی از هراصلی از به اصطلاح قانون اساسی.»^۲ وی، خلاصه، می‌گفت که ارزش تملک بیش از اصول است. با وجود این، انگلیسی‌ها بیشتر را فدای کمتر کردند، امر ناشدنی را پی گرفتند و امر ممکن را دور انداختند. این پدیده یکی از متداول‌ترین بی‌خردی‌های حکومتی است.

گرفتاری در ۱۷۶۳، پس از پیروزی بریتانیا بر فرانسویان و سرخ‌پوستان در جنگ هفت ساله، پیش آمد. فرانسه اراضی کانادا و سرزمین‌های دورافتاده آن‌جا را به بریتانیا واگذاشت، و این کشور از یک سو صاحب دشت‌های بزرگ و سراسری آله‌گنی در دره رودخانه‌های اوهایو و می‌سی‌سی‌پی شد و از سوی دیگر مصدر امور جمعیتی شد از قبایل سرکش سرخ‌پوست، به علاوه ۸۰۰۰ یا ۹۰۰۰ کاتولیک فرانسوی - کانادایی. البته فرانسوی‌ها هم کاملاً از قاره رانده نشده بودند؛ هنوز لویزیانا و دهانه رود می‌سی‌سی‌پی را در تصرف داشتند و می‌توانستند از آن‌جا دست به کار شوند و دوباره بازگردند. اداره و دفاع سرزمین‌های تازه هزینه اضافی روی دست بریتانیا می‌گذاشت، و این افزون بر پرداخت بهره دیون ملی بود که مخارج جنگ هفت ساله تقریباً آن را دو برابر کرده از ۷۲ میلیون به ۱۳۰ میلیون لیره رسانیده بود. در عین حال، صورت حساب‌های تدارکات (بودجه) هم ده برابر شده از ۱۴/۵ میلیون به ۱۴۵ میلیون لیره افزایش یافته بود. ضرورت حصول پیروزی فوری مستلزم تشکیل نیرویی مسلح، تخمیناً به تعداد ده هزار تن، در امریکای شمالی بود تا در برابر اغتشاش‌های سرخ‌پوست‌ها و بازگشت فرانسویان ایستادگی کند و در عین حال هزینه این امر - یعنی، از دید بریتانیا، دفاع مهاجرنشین‌ها - هم می‌بایست از خود آن‌ها تأمین می‌شد. زمزمه تشکیل ارتش ثابت که در اذهان مردم قرن هجدهم بدترین معنای تلویحی استبداد را القا می‌کرد کافی بود که مهاجرنشین‌های از نظر سیاسی حساس را بی‌درنگ به خصومت برانگیزد. اینان گمان می‌بردند حال که از خطر فرانسه رهیده‌اند، بریتانیا مظنون است که آن‌ها قصد دارند یوغ بریتانیا را نیز از گردن خود بردارند، و نتیجه می‌گرفتند که کشور مادر در صدد است «تعدادی زیاد سرباز را به مراقبت از ما بگمارد، در ظاهر به قصد دفاع از ما ولی بیشتر به سان قضیبی بالای سرمان»،^۳ یا، به سخن یکی دیگر از مهاجران، تا «دست

از پا خطا نکنیم.»^{۲۰} این اندیشه البته در ذهن بعضی از انگلیسی‌ها بود، ولی، آن‌گونه که امریکاییان هراسیده می‌اندیشیدند، عامل اصلی یا تعیین‌کننده نبود. دولت بریتانیا از شورش مهاجرنشین‌ها بیم‌چندانی نداشت و بیشتر در این فکر بود که اجازه نباید داد تفرقه و چنددستگی و بی‌اعتنایی آن‌ها به امر دفاع ادامه یابد و باید کاری کرد که بخشی از بار دفاع را مهاجرنشین‌ها خود به دوش گیرند.

دورنمای مالیات‌بندی حتی بیش از دورنمای ارتش ثابت ستیزه‌جویی مهاجرنشین‌ها را برانگیخت. بودجهٔ حکومت‌های محلی تا آن زمان در شماری از مهاجرنشین‌ها با رأی مجالس خود آن‌جا تخصیص می‌یافت. سوی عوارض گمرکی که داد و ستدها را به سود بریتانیا ترتیب می‌داد، امریکا هیچ‌گاه تابع مالیات‌بندی از سوی کشور مادر نبود، و ممانعت از این عمل رفته‌رفته حمل بر آن شد که این «حق» اصلاً وجود ندارد. مهاجرنشین‌ها در پارلمان بریتانیا نماینده نداشتند؛ پس مخالفت خود را بر این اصل بنا نهادند که برفرد انگلیسی هیچ‌کس حق ندارد مالیات ببندد مگر نمایندگان خود او. ولی اساس ضدیت و اکنش همگانی در برابر هرگونه مالیات جدید بود: خلاصه می‌گفتند ما مالیات‌بده نیستیم. مهاجرنشین‌ها به تاج و تخت انگلستان وفادار بودند، اما خود را از پارلمان انگلیس مستقل می‌دانستند و مجالس خود را کم از آن نمی‌شمردند. ولی حقوق و تکالیف ناشی از این بستگی دوجانبه صورت‌بندی نشده بود، و در سایهٔ همین ابهام، و بدون آن‌که کسی از قاعدهٔ کار مطمئن باشد، دو طرف توانسته بودند در دو سوی اقیانوس باهم به سر برند — هرچند نه پیوسته بی‌دردسر. بنابراین، مالیات در نظر گرفته شده، مانند ارتش ثابت، به مجرد این‌که پیش‌نهاد شد، مورد انتقاد قرار گرفت، و مهاجرنشین‌ها آن را به معنای نقض آزادی‌های خویش و آغاز تدریجی استبداد شمردند. زمینهٔ برخورد مهیا شده بود.

در این جا تذکری دربارهٔ حدود و دامنه و مخاطرات این بحث ضروری است. آنچه در زیر می‌آید شرح عموماً متوازن دیگری از تحولاتی نیست که باعث وقوع انقلاب امریکا شد، که دربارهٔ آن زیاد چیز نوشته شده است. موضوع کار من محدودتر است: توصیفی است از بی‌خردی بریتانیا، چه از این ناحیه بود که سیاستی مغایر منافع خود آن کشور بی‌گرفته شد. امریکایی‌ها بیش از حد عکس‌العمل نشان دادند، زیاد اشتباه کردند، با یک‌دیگر درافتادند، ولی اگر اعمال‌شان همواره نیز ستودنی نبود، بر روی هم

به سود و صلاح خود عمل کردند و چشم از هدف برنگرفتند. اگر بی‌خردی مطمح نظرِ ما پشت پا زدن به منافع خویشان است، پس در مورد حاضر باید ردِ انگلیسی‌ها را بی‌گیریم.

نخستین چیزی که دربارهٔ رابطهٔ بریتانیا با امریکا باید گفت آن است که اگرچه مهاجرنشین‌ها برای بهروزی و موقعیت جهانی بریتانیا اهمیت حیاتی داشتند، توجه و تأملی بسیار ناچیز معطوف آن‌ها می‌شد. گرفتاری امریکا، حتی وقتی رفته رفته حادثر شد — به استثنای قیل و قال کوتاهی بر سرالغای قانون تمبر — تا آغاز جنگ واقعی هیچ‌گاه مسئلهٔ اساسی سیاست بریتانیا نبود. مسئلهٔ بس مهم‌تر و فراگیرتر و مورد توجه همگان بازی دسته‌بندی‌ها بود: به دست آوردن منصب، به کار گرفتن ماهرانهٔ روابط، ایجاد و به هم زدن بند و بست‌های سیاسی و، خلاصه، مشغلهٔ فوری‌تر و حیاتی‌تر و داغ‌تر این‌که چه کسی داخل گود است و چه کسی خارج گود. از آن‌جا که احزاب سیاسی پابرجایی وجود نداشت، تشکیل دولت خیلی بیشتر از دوره‌های بعد دست‌خوش مانورهای شخصی بود. لرد هلند، پسر برادر چارلز جیمز فاکس، <ه> نوشت: «دسته‌بندی‌های پارلمانی» که اخلاک‌گرددوازده سال نخست پادشاهی جورج سوم بود «چیزی نبود مگر کشمکش برای جلب تفقد و قدرت، ولی این‌ها به مراتب بیش از مسائل بزرگ مرام و خط‌مشی برآمده از جنگ فرانسه و جنگ امریکا، عنادِ حقیقی و کینهٔ شخصی میان افراد برانگیخت.» <ه>

دل‌بستگی دوم بریتانیا بازرگانی بود. داد و ستد شریان حیاتی بهروزی بریتانیا به شمار می‌رفت. بازرگانی برای ملتی جزیره‌نشین در حکم ثروت جهانی و وجه تمایزِ ملت‌های غنی از فقیر بود. فلسفهٔ اقتصادی وقت (که بعدها سوداگری نامیده شد) آن بود که وظیفهٔ مستعمرات در داد و ستد بازرگانی فراهم آوردن مواد خام و بازار برای تولیدکنندگان بریتانیایی است، و مستعمرات هرگز نباید نقش تولیدکننده را غصب کنند. این همزیستی را تغییرناپذیر می‌انگاشتند. حمل و نقل دوسره با کشتی‌های انگلیسی، و صدور مجدد محصولات مستعمرات به بازارهای خارجی از طریق بریتانیا، مشخصهٔ این نظام بود. حدود سی فقره قانون دریانوردی این ترتیبات را نظم و نسق می‌داد و ورشتهٔ کار در دست وزارت بازرگانی — یعنی سازمان یافته‌ترین و کارکشته‌ترین بازوی حکومت بریتانیا — بود. قانون‌های دریانوردی مهاجرنشین‌ها را نه تنها از

صدور هرگونه فرآورده، حتی یک میخ نعل اسب، بلکه از هرگونه داد و ستد با دشمن در حین جنگ‌های بی‌پایان بریتانیا در نیمه اول قرن [هجده] باز می‌داشت. از این رو، بازرگانان مهاجرنشین‌ها و ناخدایان کشتی‌ها مرتب دست به قاچاق و کارهای خصوصی مثلاً توقیف قایق‌های بی‌پروانه از طرف دولت می‌زدند، عوارض گمرکی نادیده گرفته می‌شد یا همه از زیر آن در می‌رفتند، به طوری که درآمد خزانه بریتانیا از این راه به سختی به سالی ۱۸۰۰ لیره می‌رسید. انگلیسی‌ها پس از صلح ۱۷۶۳ به امید کسب درآمد برای خزانه تهی به فکر چاره افتادند.

تلاش برای افزایش عایدی دولت از جیب مهاجرنشین‌ها فریاد خشم مردم را، حتی پیش از پایان جنگ هفت ساله، برآورد و شعار مقاومت‌های آتی را فراهم کرد. بریتانیا به منظور اخذ عوارض گمرکی اقدام به صدور «فرمان‌های معاضدت» — یا اجازه بازرسی — کرد، و مأموران گمرک را مجاز ساخت به خانه‌ها، دکان‌ها و انبارها وارد شوند و دنبال کالای قاچاق بگردند. بازرگانان شهر باستن که همانند تمام نقاط دیگر کرانه شرقی امریکا از راه داد و ستدهای بازرگانی و طفره رفتن از پرداخت عوارض گمرکی زندگی می‌کردند، در دادگاه نسبت به «فرمان‌ها» ی مذکور اعتراض کردند. وکیل مدافع آن‌ها جیمز اوتیس^۷ معروف بود. مدافعه او با «رگباری از سخنوری تهورآمیز»^۸ بر اصل بنیادین مهاجرنشینی استوار بود که «مالیات بستن بدون نمایندگی داشتن استبداد است.»^۹ زنگ خطر از آن پس برای هر که گوش شنوا داشت به صدا درآمد.

اوتیس این اصل را از خود در نیاورده بود. البته حضرات در بریتانیا تصور می‌کردند که این دهاتی‌ها فکر و عقیده سیاسی ندارند و نباید هم داشته باشند، ولی فرماندارهای گهاشته خودشان در مهاجرنشین‌ها از انزجار شدید امریکاییان از هر مالیاتی که از خارج تحمیل شود به خوبی آگاه بودند و سال‌ها پیش در ۱۷۳۲ گزارش کرده بودند که «برای پارلمان کار ساده‌ای نیست که چنین قانونی را به اجرا گذارد.»^{۱۰} برای سِر رابرت والپول نخست‌وزیر بریتانیا در آن زمان قراین آشکار بود: وقتی به او پیش‌نهاد کردند که بر امریکا مالیات ببندد، پاسخ داد: «نه! برای من این اقدام پرمخاطره است؛ این کار را به جانشینانم وامی‌گذارم.»^{۱۱} در طول جنگ هفت ساله، مهاجرنشین‌ها در تهیه پول و نفرت و کمک به اقدامات جنگی خست به خرج دادند، و در واکنش به این امر

مالیات‌های بیشتر و بیشتری پیش‌نهاد شد، ولی هیچ‌کدام به تصویب نرسید چون دولت مرکزی وقت جرئت نمی‌کرد مهاجرهای بدقلق را از خود برنجانند. شش ماه پس از مدافعه اوتیس، انگلستان در راه طویل اقدامات زیانمند خود گام نخست را برداشت. دادستان کل در لندن حکم داد که «فرمان‌های معاضدت» برای اجرای قوانین دریانوردی قانونی است. آزرده‌گی حاصل از این حکم در مهاجرنشین‌ها بهای گزافی بود که بر تمامی وجوه جمع‌آوری شده از عوارض و جریمه‌های بعدی بسی چربید.

در این میان، قرارداد صلح ۱۷۶۳ با فرانسه و اسپانیا در انگلستان تفرقه انداخت، و ویلیام پیت، قهرمان ملی و بانی پیروزی‌های بریتانیا در جنگ، شرایط صلح را تسلیم‌آمیز خواند و به شدت با آن مخالفت کرد. در زیر رگبار سرزنش‌های مشهور وی مجلس عوام به خود لرزید و رنگ از سپای وزیران پرید. با این همه، نمایندگان با اکثریتی که شمار موافقان در آن پنج برابر مخالفان بود به قرارداد صلح رأی دادند، بیشتر چون می‌خواستند به بودجه زمان صلح بازگردند و از مالیات زمین بکاهند. ولی این خواب و خیالی بیش نبود. لرد بیوت، برگزیده جورج سوم برای جانشینی پیت، که پیش‌تر در مورد جنگ در اقلیت قرار گرفته متکبرانه کنار رفته بود، حال به جای تقلیل مالیات‌ها، مالیات غیرمستقیمی بر شراب سیب در بریتانیا بست که مصیبت به بار آورد. این قانون، مانند «فرمان‌های معاضدت» در آمریکا، به بازرسان اجازه می‌داد از اماکن بازدید کنند، حتی نزد صاحبان کارخانه‌های شراب‌سازی به سربرند و حساب گالن‌های تولید شده را ننگه دارند. فریاد بیداد برضد این استبداد در انگلستان چنان بلند و دامنه اعتراض چنان وسیع بود که ارتش به نواحی سیب‌خیز گسیل شد، و پیت در پارلمان، گویی ملهم از عالم غیب، سخن اصولی جاودانی خود را گفت که: «فقیرترین فرد هم در کلبه خود می‌تواند در برابر تمامی نیروهای دولت پادشاهی بایستد. ممکن است کلبه او سست و ضعیف باشد؛ بام او بلرزد؛ باد آن را درنوردد؛ توفان در آن رخنه کند؛ باران وارد آن شود — ولی پادشاه انگلستان مأذون به دخول نیست، و احدی از قوای او جرئت عبور از آستانه آن آلونک مخروبه را ندارد!»^{۱۲} این صدایی بود که می‌توانست جلو همه اشتباهات را بگیرد، حیف که گوینده خود ضعف‌های تأثرآور داشت.

هیچ‌کس درآمد مورد انتظار از مالیات شراب سیب را حساب نکرده بود؛ معلوم نبود این مالیات، پیش از آن‌که نارضایی مردم دولت را ساقط کند، چه اندازه از کسر بودجه خواهد کاست. وزیر دارایی سر فرانسیس دشوود مرد بسیار عیاشی بود که به زودی پانزدهمین بارون لو دسپنسر شد. این شخص یکی از بانیان باشگاه بدنام «آتش دوزخ» بود که در صومعه‌ای بازسازی شده مجالس فسق و فجور برپا می‌کرد. وی از امور مالی خیلی سر در نمی‌آورد؛ یکی از معاصرانش گفته سواد حساب‌داری او «محدود بود به محاسبه صورت حساب می‌کده» و عدد پنج رقمی برایش «رازی لاینحل» است.^{۱۳} با این حال او ظاهراً بی برده بود که مالیات شراب سیب فخر و مباهاتی نصیبش نخواهد کرد. می‌گفت «مردم مرا با انگشت نشان خواهند داد و فریاد خواهند زد این که می‌بینی بدترین وزیر دارایی است که در روزگار پا به عرصه وجود گذاشت!»^{۱۴} آگاهی از نارسایی خودشان در امر حکومت پیوسته دامن‌گیر اشراف و نجیب‌زادگانی بود که مقام‌های حکومتی را انباشته بودند، به ویژه اگر که یگانه صلاحیت آنان لقب و تبار بود. اهمیت فوق‌العاده سلسله‌مراتب اشرافی را همه در قرن هجدهم از دهقان گرفته تا پادشاه قبول داشتند؛ دامنه روشنگری زمان هنوز به مساوات طلبی نمی‌رسید. این مطلب را جورج سوم خود کاملاً روشن گفت: «لرد نورت مطمئناً گمان نمی‌کند که مردی عامی چون آقای پنتون می‌تواند راه پسر ارشد یک لرد را سد کند؛ این پنداشت اگر درست هم باشد کاملاً نقطه مقابل چیزی است که من همه عمر یقین داشته‌ام.»^{۱۵} باری، لقب و تبار شرط لازم مقام بود، ولی لزوماً اعتماد به نفس به شخص نمی‌داد. در سال‌های دهه ۶۰ قرن هجدهم، مارکی راکینگهام و دوک گرافتون به پاس مرتبت و ثروت به صدارت رسیدند و دوک ریچموند به وزارت ارتقا یافت. برای راکینگهام بسیار دشوار بود، حتی در مقام وزیر اول (عنوان نخست‌وزیر، اگرچه وافی به مقصود است، هنوز به کار برده نمی‌شد) ایستاده حرف بزند، و گرافتون پیوسته شکایت می‌کرد که از پس کارش بر نمی‌آید. دوک نیوکاسل که در دوازده ولایت ملک و آبادی داشت و از میراث خود سالی ۴۰۰۰۰ لیره درآمد می‌برد و چند بار وزیر اول شد و چهل سال تمام عزل و نصب سیاسی کرد، آدمی بود ترسو و نگران و حسود و احتمالاً یگانه دوک در تاریخ که همیشه و همه جا منتظر بود به او بی‌اعتنایی شود. لرد نورت، که در سراسر دهه بحرانی هفتاد، بیشتر به حال اعتراض، در رأس حکومت بود، و نیز خود جورج

سوم، هر دو می‌نالیدند که از عهدهٔ مسئولیت‌هایشان برغی آیند. مالیات شراب سبب کاردر را به استخوان‌ها رساند و سبب برکناری لرد بیوت منفور شد. از جمله اتهاماتی که به او بستند یکی این بود که با طرف‌داری از «حق ویژه» ملوکانه که توری‌ها هوادار آن بودند پادشاه را گمراه کرده است. وی در ۱۷۶۳ استعفا کرد، و جورج گرنویل، برادرزن پیت، به جای او نشست. با وجود آن‌که مالیات شراب سبب آشکارا به ناکامی برخورد بود و در ظرف دو سال ملغا شد، دولت انگلیس، باز به قصد ازدیاد درآمد، همین شیوهٔ مالیات‌بندی را در امریکا به کار بست.

جورج گرنویل، هنگام احراز ریاست دولت در پنجاه و یک سالگی، مردی بود جدی و سخت‌کوش در میان مشتی افراد متفنن، مردی بی‌نهایت درست‌کار در میان جمعی رشوه‌خوار و کوته‌بین و از خودراضی و فضل‌فروش. گرنویل آدمی طبعاً مقتصد بود که خود را مقید می‌دانست با درآمد شخصی زندگی کند و حقوقش را کنار نهد. جاه‌طلب بود، ولی ظرافت و نزاکت هموارسازی راه جاه‌طلبی را نداشت. هوراس والپول، محرم بی‌مثال اسرار، او را «تواناترین مرد کار در مجلس عوام» <۱۶> می‌شمرد. گرنویل از زمرهٔ اعیان یا وارث لقب اشرافی نبود ولی از طریق خانواده و پیشینهٔ خویش با خانواده‌های حکومتگر و بیگ که مناصب حکومتی را در انحصار داشتند مربوط می‌شد. مادرش از خانوادهٔ تمپل بود، و برادر ارشد او ریچارد از همین راه عنوان لرد تمپل را به ارث برد. دایی‌اش و ایکانت کابم مالک استو یکی از عالی‌ترین املاک ناحیه بود. جورج جوان راه مرسوم رجال انگلستان را پیمود، از مدرسهٔ ایتن به کالج کرایست چرچ آکسفورد رفت، در «اینر تمپل» درس حقوق آموخت و در بیست و سه سالگی پروانهٔ وکالت گرفت، در ۱۷۴۱ در بیست و نه سالگی از حوزه‌ای خانوادگی به پارلمان راه یافت و این کرسی نمایندگی را تا پایان عمر نگه داشت. وقتی به فکر وزارت افتاد با خود شرط کرد این سمت را برخلاف معمول با تسلط و احاطه برکار به دست آورد و لذا، در سایهٔ حمایت پیت، که شوهر خواهرش بود، در اکثر مقام‌های مهم خدمت کرد، و البته خود هم در امر ناشویی بی‌کار نشست و با خواهر یکی از وزیران اصلی کابینه — ارل اِگرمونت — ازدواج کرد.

این الگوی وزارت در بریتانیا بود. وزیران در ۱۷۶۰ همه متعلق به دویست خانواده — از جمله ۱۷۴ خانوادهٔ اشرافی — بودند. از مدرسه و دانشگاه همدیگر را می‌شناختند،

از طریق زنجیرهٔ عموزاده‌ها و دایی‌زاده‌ها و عمه‌زاده‌ها و خاله‌زاده‌ها و خویشان سببی و ناپدری‌ها و نامادری‌ها و خواهرها و برادرهای ثمرهٔ ازدواج‌های دوم و سوم با هم منسوب می‌شدند، با خواهران و دختران و بیوه‌های یک‌دیگر عروسی می‌کردند و معشوقه‌های خود را مدام با هم تاخت می‌زدند (مخدره‌ای به نام آرمستد این نقش را برای لرد جورج جرمین، برای پسر برادر او دوک دورست، برای لرد داربی، برای ولیعهد، و برای چارلز جیمز فاکس به ترتیب ایفا کرد و سرانجام به ازدواج آخری درآمد). <۱۷> حضرات یک‌دیگر را به مناصب مختلف می‌گماردند و برای هم مسند و مستمری جور می‌کردند. از ۲۷ نفری که در فاصلهٔ سال‌های ۱۷۶۰-۱۷۸۰ مقام‌های بالا در انگلستان داشتند، بیست تن آن‌ها به مدرسهٔ ایتن یا وست مینستر، و سپس به کالج کرایست چرچ یا ترینیتی در آکسفورد، یا کالج ترینیتی یا کینگز در کیمبریج، رفته بودند. «سیاحت بزرگ» اروپا مرحلهٔ بعد برای اکثر آن‌ها بود. از این ۲۷ تن، دو نفر دوک، دو نفر مارکی، دو نفر ارل، یک نفر لرد اسکاتلندی، یک نفر لرد ایرلندی، شش نفر پسر کوچک ترلرها و فقط پنج نفر عوام بودند که یکی از آنان بیت، سیاست‌مدار برجستهٔ وقت، بود و سه نفر دیگر کسانی که از راه رشتهٔ حقوق به ریاست دیوان عالی رسیدند. حقوق تنها رشتهٔ تخصصی متناسب نوجوانان اعیان و اشراف و نیز آقا‌زاده‌های عوام بود و نردبان ترقی بلندپروازان به شمار می‌رفت (پیوستن به ارتش و کلیسا آموزشی لازم نداشت).

اعیان و اشراف و مالکان مرفه از قبیل مال‌الاجاره و معادن و منابع زمین‌های خود سالانه ۱۵۰۰۰ لیره یا بیشتر درآمد داشتند. خانه و زندگی بزرگ، کشتزارها، اصطبل‌ها، جایگاه‌های پرورش و نگه‌داری سگ، پارک‌ها و باغ‌های متعدد را می‌گرداندند، از میهمانان بی‌شمار پذیرایی می‌کردند، و فوجی از نوکر و مهتر و شکاربان و باغبان و کشت‌کار و کارگرفنی در استخدام‌شان بود. مارکی راکینگهام، ثروتمندترین زمام‌دار این دوره به استثنای دوک‌ها، از زمین‌های خود در یورکشیر و نورتمپتون‌شر و ایرلند، سالیانه نزدیک ۲۰۰۰۰ لیره درآمد داشت، در یکی از بزرگ‌ترین خانه‌های انگلستان به سر می‌برد، با زن متمولی ازدواج کرد، سه حوزهٔ انتخابی پارلمان و ۲۳ شغل دفتری و پنج مسند کلیسایی را در تیول خود داشت و به این و آن می‌فروخت، و ضمناً حکم‌ران نظامی وست رایدینگ در یورکشیر و خود شهر یورک هم بود.

دارندگان ثروت و امتیاز و صاحبان املاک بزرگ برای چه وارد حکومت می‌شدند؟ تا اندازه‌ای برای این که حکومت را قلمرو و مسئولیت خود می‌پنداشتند. ضرب‌المثل «بزرگی مسئولیت دارد» ریشه‌اش در تکالیف فتوَدالی بود که اعیان و اشراف را در آغاز موظف می‌داشت در شورای سلطنتی خدمت کنند. البته این‌ها از دیرباز به عنوان ارباب و امین صلح بر ولایت‌های محل سکونت خود حکمرانی کرده بودند. دولت‌مداری عناوین محلی همراه می‌آورد و پیشه نجیب‌زادگان و وظیفه اشراف زمین‌دار محسوب می‌شد. در انتخابات ۱۷۶۱، بیست و سه تن از پسران ارشد اعیان، پس از رسیدن به سن قانونی بیست و یک سالگی، در نخستین فرصت وارد مجلس عوام شدند، و همه به جز دو تن کمتر از بیست و شش سال داشتند. <۱۸>

افزون بر این، مقام‌های بالا وسیله‌ای بود برای مساعدت به خویشان و وابستگان. از آن‌جا که املاک متعلق به پسر ارشد بود، ثروت شخصی کمتر به حدی می‌رسید که برای زندگی پسرهای کوچک‌تر و برادرزاده‌ها و خواهرزاده‌ها و عموزاده‌ها و عمه‌زاده‌ها و دایی‌زاده‌ها و خاله‌زاده‌های تنگ‌دست و ملازمان مستحق کفایت کند. «موضع» ضروری بود، چون این نان‌خورها راه دیگری برای امرار معاش نداشتند. اعیان و اشراف در هیچ حرفه‌ای، مگر رشته حقوق، آموزش نمی‌دیدند. وزیران از طریق تفقد و پیوندهای درباری از منسوبان خویش نگه‌داری می‌کردند. شمار حقوق‌بگیران بی‌کار با وظایف کم‌بیش مبهم بی‌حساب بود. سر رابرت والپول، وزیر مقتدر پادشاه پیشین، مشاغل زیادی را — از جمله حسابرس مبادلات ارزی، مأمور نظارت بر مبادلات ارزی، و دبیر طومارها — میان سه پسر خود، از جمله هوراس، قسمت کرد. در ضمن دو تا از پسرها تحصیل‌داری گمرکات را مشترکاً برعهده داشتند. جورج سلوین، آدمی زن‌باره و شیک‌پوش که دل‌بستگی ویژه به حضور در مراسم اعدام در ملاعام داشت، به سمت مدیر دفتر دادگاه باربادوس منصوب شد و مدتی در این سمت خدمت کرد بی‌آن‌که حتی یک بار جزیره محل مأموریتش را به قدم خویش مزین کند. <۱۹> یکی از دلایل ناچیز بودن عواید گمرکی امریکا آن بود که مأموران وصول اغلب آسوده در خانه‌های خود در انگلستان می‌لمیدند و وظایف خود را به جانشینانی کم‌حقوق و رشوه‌گیر می‌سپردند.

جادوی مقام و قدرت آدمیان را، چه هنگام نیاز و چه هنگام رفاه، در همه احوال و

ادوار، بیش از تفقد والتفات مسحور کرده است. ارل شلبرن، یکی از وزیران نسبتاً زیرک آن زمان، این مطلب را بی‌پرده گفت: «دل خوشی من از مصدر کار بودن تنها سود و منفعت نیست، بلکه ایفای نقشی است در خورشان و توأم.» <۲۰> اشراف قرن هجده انگلستان هم‌چون دیگران تسلیم این جذب می‌شدند. حتی دوک نیوکاسل که از مقام و منصب واهمه داشت، به گفته هوراس والپول، به علت «شور و حرارتش برای قدرت در صف مقدم» <۲۱> بر آن همه فایق آمد. این افراد در جوانی سرکار می‌آمدند، از این رو به ندرت آموزش دیده یا آماده کار بودند، در برخورد با دشواری‌ها بی‌قرار و بی‌حوصله می‌شدند و نصف سال پناه می‌بردند به زیبایی و جذابیت خانه‌های بیرون شهر خود، به اصطبل‌ها و مسابقات اسب‌دوانی، به شکارگاه‌ها، و تفنن منظره‌سازی در باغ‌های خویش. خلق و خو و قابلیت‌های فردی آن‌ها، همانند هر گروه دیگر، متفاوت بود: بعضی وظیفه‌شناس بودند، بعضی کارشان را سرسری می‌گرفتند، بعضی آزاد می‌اندیشیدند، بعضی ارتجاعی، بعضی را قمار و مشروب فاسد کرده بود، بعضی با فکرتر، تواناتر، درس‌خوانده‌تر از دیگران بودند. ولی برخورد آن‌ها با امر حکومت بر روی هم حرفه‌ای نبود. حرفه حکمرانی در حقیقت وجود نداشت؛ و تصور آن لابد دست‌اندرکاران را می‌لرزاند. تفریح‌های اجتماعی معمولاً مقدم بر هر چیز بود؛ وقت باقی مانده صرف کار دولتی می‌شد. جلسه‌های هیئت دولت نامرتب و بی‌برنامه بود، و اغلب در اقامتگاه وزیر اول در لندن و سرشام برگزار می‌شد. حس مسئولیت همیشه قوی نبود. لرد شلبرن، که حس مسئولیت استواری داشت، روزی با یکی از همکاران در دلد می‌کرد که چه قدر عصبانی‌کننده است که لرد کم‌دن و دوک گرافتون فقط به لندن «می‌آیند تا با عقاید سرسری خود رأی کابینه را ببرند.» <۲۲>

در روزگاری که جنون دنیای از مابهران قمار کردن بود و خانم‌ها مجالسی برای ورق‌بازی در خانه‌های خود ترتیب می‌دادند که در روزنامه‌ها آگهی می‌شد <۲۳> و مردها تا سپیده‌دم در [باشگاه] بروکز می‌نشستند و مبالغی هنگفت روی گردش یک ورق یا شرط‌بندی‌های بی‌معنا بر سر باران آمدن فردا یا خواننده اپرا در هفته بعد، می‌بردند و می‌باختند، و دارایی‌ها آسان از دست می‌رفت و بدهکاری وضعی عادی بود، چنین کسان در مسند وزارت چگونه خود را با ارقام بی‌رحم بودجه و میزان مالیات و دیون ملی تطبیق می‌دادند؟

زندگی اشرافی واقع‌نگری در حکومت را نمی‌پرورد. اینان در خانه به محض آن‌که لب از لب برمی‌داشتند یا سری می‌جنبانند، خدمت‌کاران هرگونه حاجت آن‌ها را برمی‌آوردند. به دستور کیپاییلیتی براون <۲۲> یا دیگر محوطه‌سازان، کارگران به زمین‌های مسطح پستی و بلندی‌های ملایم می‌دادند، دریاچه و چشم‌انداز و باغ و بوستان می‌آفریدند؛ از دریاچه تا خانه چمنزارهای پیچ‌درپیچ می‌گسترده‌اند. اگر دهکده استو دورنمای موردنظر طراح را به هم می‌زد، تمامی ساکنان را به خانه‌های جدید در دو مایلی آن‌جا کوچ می‌دادند، دهکده قدیمی را با خاک یک‌سان می‌کردند، خاک‌ها را شخم می‌زدند و درخت می‌کاشتند. <۲۵> لرد جورج جرمن، وزیر مسئول عملیات نظامی در انقلاب آمریکا، در خانواده سکویل به دنیا آمد و در نول، ملک خانوادگی خود، پرورش یافت که هفت حیاط داشت و بام‌های متعدد با بلندی‌های متفاوت، و چنان پهناور بود که از دور مانند شهری می‌نمود. در دوران کودکی او، پدرش در یک حرکت گشاده‌دستانه ۲۰۰ نهال گلابی، ۳۰۰ سیب‌ترش، ۲۰۰ گیلاس، ۵۰۰ راج، ۷۰۰ فندق غرس کرد - و ۱۰۰۰ راج دیگر برای محفوظ نگه داشتن باغچه آشپزخانه از انظار - و نیز ۲۰۰۰ آلس در پارک یک‌جا کاشت. <۲۶>

ذوق و سلیقه‌ها همواره منحصر به تفتن در هوای آزاد و یا سرگرمی در باشگاه‌ها نبود. آموزش دبیرستانی و دانشگاهی افراد را به اصطلاح با زبان و ادبیات کلاسیک لاتین و مقداری یونانی آشنا می‌کرد، و «سیاحت بزرگ» در قاره اروپا الفت مختصری با هنرها پدید می‌آورد که خریدن و سوغات آوردن تابلوهای نقاشی و پیکره‌های قالبی مجسمه‌های معروف یونانی و رومی حاصل آن بود. «سیاحت بزرگ» معمولاً رُم را نیز دربرمی‌گرفت، شهری که ظاهراً از زمان پاپ‌های رنسانس چندان تغییری نکرده بود. یکی از انگلیسی‌های بازدیدکننده می‌نویسد، حکومت آن‌جا «بدترین حکومت ممکن است. جمعیت یک چهارم کشیش، یک چهارم مجسمه و یک چهارم مردم بی‌کارند.» <۲۷>

زام‌داران بریتانیا، اگر می‌خواستند، می‌توانستند از بیرون طبقه محدود خود روشن‌فکران برجسته را به رایزنی بگیرند. راکینگهام، وقتی پس از کنار رفتن گرنویل به زور نخست‌وزیر شد، شاید از آن‌جا که کمبودهای خود را می‌دانست، سر عقل آمد و حقوق‌دان جوان وزیرک ایرلندی ادmond برک را منشی مخصوص خود کرد. لرد شیلبرن، جوزف پرستلی دانشمند نام‌دار را به عنوان کتاب‌دار و مصاحب ادبی خود به کار

گهاشت و خانه و مستمری سالانه‌ای برای همهٔ عمر در اختیارش نهاد. ژنرال هنری سیمور کانوی، وزیر جنگ و فرمانده آیندهٔ کل قوا، فیلسوف سیاسی دیوید هیوم را معاون اداری خود کرد و به خواهش هیوم مقرری سالانه‌ای به مبلغ یک صد لیره برای ژان ژاک روسو که در آن هنگام در انگلستان می‌زیست ترتیب داد. خود کانوی هم گاه دست به قلم می‌برد و نمایش‌نامه‌ای کمدی به اقتباس از فرانسه نوشت که در تماشاخانهٔ «دروری لین» روی صحنه آمد. ارل دارتمت، وزیر کابینهٔ نابرداری اش لرد نورت، حامی اصلی مدرسهٔ «الیزار ویلاک» برای سرخ‌پوستان بود، که بعدها کالج دارتمت شد. هجده نقاش، از جمله رامنی، تصویرش را کشیدند. دارتمت مشوق وفادار ویلیام کاوپر شاعر هم بود و مقرری و خانهٔ آرامی برای او تدارک دید که هرگاه به حمله‌های جنون مبتلا می‌شد پناهگاه شاعر بود. <۲۸>

قشر بالای طبقهٔ حاکم انگلستان، با همهٔ ذوق و فرهیختگی، کمتر مغزهای برجسته در این دوره بیرون داد. دکتر جانسن اعلام کرد کسی را نمی‌شناسد «که از حد متعارف چندان بالاتر رفته باشد، مگر دو تن»: <۲۹> یکی ویلیام بیت و دیگری ادmond پِرک که هیچ‌کدام کاملاً از قشر بالا نبودند. بیت در یکی از بیانات خود به عاملی — بی‌شک ذهنی — اشاره کرد، و گفت به ندرت به پسر بچه‌ای برخورد کرده که «برای همهٔ عمر در ایتن مرعوب نشده باشد». <۳۰> بیت فرزندان خود را در خانه نگه داشت و آموزش خصوصی داد. ویلیام موری — ارل منسفیلد — حقوق‌دان اسکاتلندی، که بعدها دادستان کل و رئیس دیوان عالی شد، روحیهٔ زمان را بهتر می‌فهمید. وی به برادرزادهٔ خود، مارکی آیندهٔ راکینگهام، بدون موفقیت چندان، دوره‌ای تاریخ و بلاغت و ادبیات کلاسیک درس داد، و وقتی پسر بیست و یک ساله شد به او نوشت: «هیچ چیز دل مرا چنین به دست نمی‌آورد که بینم جوانی به سن و سال تو، در میان آن همه دام و وسایلی که بی‌خردی سر راهش قرار داده، جرئت تعقل، و به هنگام نارضایی، جرئت تفکر به خود داده باشد». <۳۱> این وضع دورهٔ ۱۷۶۰-۱۷۸۰ بود؛ جرئت تفکر و تعقل صفت بارز آن روزگار نبود. ولی در کدام دوره بوده؟

شاه جوانی که بر این جماعت فرمان می‌راند خیلی در این سال‌ها هواخواه نداشت. جورج سوم وقتی در ۱۷۶۰ در بیست و یک سالگی به تخت نشست، هوراس والپول او را بلندقامت و پرزرق و برق و باوقار و «خوش‌برخورد» توصیف کرد، ولی خوش‌رویی‌اش

بدبختانه ساختگی بود. جورج در دوازده سالگی پدرش را از دست داد و در محیطی غرق شدیدترین نفرت و عداوت میان پدربزرگش جورج دوم [پادشاه انگلستان] و پدرش فردریک [ولیعهد آن کشور] بزرگ شد. کینه پدر - فرزندی در خاندان‌های پادشاهی بی‌سابقه نبود ولی در این مورد به نهایت رسید و جورج جوان را به همه کسانی که در خدمت پدربزرگش بودند بدگمان ساخت، تا آن‌جا که یقین کرد جهانی که فرمانروایی‌اش را به ارث برده عمیقاً پلید است و وی وظیفه به‌کرد اخلاقی آن را برعهده دارد. در حلقه تنگ خانوادگی در کاخ لستر بدون هیچ‌گونه تماس با دنیای بیرون، جورج تعلیم و تربیت ناقصی دید و مردی یک‌دنده، محدود، غمگین و نامطمئن از خود بار آمد. مری‌اش، لرد والدگریو، گزارش کرد که او دوست دارد به انزوای اتاق مطالعه‌اش برود «و از بدخلقی خود لذت مالیخولیایی ببرد»؛ کمتر کار نادرست می‌کند، «مگر در مواقعی که درست و نادرست را عوضی گیرد»، و در این موارد «هدایت او به راه راست مشکل است چون فوق‌العاده کاهل است و حب و بغض‌های شدید در دل می‌پرورد.» <۲۲>

حب و بغض شدید در ذهنی نابه‌هنجار برای حکومت خطرناک است، و در مقام‌های قدرتمند بس خطرناک‌تر می‌شود. جورج، در یک انشای دوران کودکی‌اش درباره شاه آلفرد، نوشته بود که وقتی آلفرد به تخت نشست «احدی در میان زمام‌داران نبود که به کلی فاقد شایستگی برای مقام خویش نباشد، و همه روی هم رفته در اجرای وظایف خود بسیار فاسد بودند.» آلفرد اصلاح‌ناپذیران را کنار زد، دیگران را «اصلاح» کرد و به استعانت قادر متعال که «خدعه متکبران و جاه‌طلبان و دغل‌کاران را درهم می‌شکند بر سرور و افتخار کشور بیفزود.» <۲۳> نظر جورج درباره وزیران خودش و برنامه آن‌ها چنین بود که باید نظام را پاک‌سازی کند، حکومت صالح - حکومت خودش - را بازگرداند، و دستور مادرش را انجام دهد که گفت: «جورج، پادشاه باش.» در این زمان رجال و یگ، از راه بذل و بخشش چشمگیر مقام‌ها و در دست داشتن حق عزل و نصب‌ها، آسوده‌دل حکومت می‌کردند، و وقتی دیدند که جورج سوم از همان روز نخست سلطنت در صدد برکناری آن‌ها برآمده است اکثر طبعاً گمان بردند که او قصد اعاده پادشاهی مطلقه را دارد که در سده پیش به بهایی گزاف شکست داده شده بود.

جورج نیازمند کسی بود که در ذهنش جای پدر را گیرد؛ پس با ستایشی جنون‌آمیز که مسلم بود به دل سردی خواهد کشید — و کشید — دل به ارل بیوت بست. از آن پس، تا زمانی که به یافتن فردی آرام و بی‌تکلف مانند لرد نورت موفق شد، از وزیران اول خود یا ناراضی و بیزار یا زیادی به آن‌ها متکی بود، و چون تا حدودی اختیار عزل و نصب وزیران را داشت، این جست و خیزها و نوسان‌ها دولت را متزلزل می‌ساخت. بیت از حلقه اطرافیان ولیعهد [پدر جورج] درآمده به جورج دوم خدمت کرده بود؛ از این رو جورج سوم او را «سیه‌دل‌ترین افراد» و «مار به راستی خوش‌خط و خال» می‌خواند و سوگند یاد کرد که دیگر وزیران را هم «به سزای نمک‌نشناسی‌شان برساند.» <۲۲> جورج گاه نزد بیوت اعتراف می‌کرد که از عدم اعتماد به نفس و بی‌تصمیمی خود رنج می‌برد، ولی در عین حال به محق بودن خود یقین داشت، و بر پایه این فرض بنیادین که شخصاً چیزی جز خیر و صلاح نمی‌خواهد، هر کس را که با او موافق نبود رذل و بی‌آبرو می‌شمرد. بدین ترتیب، وی فرمانروایی نبود که مهاجرنشین‌های نافرمان را بفهمد یا سعی کند بفهمد.

یکی از ضعف‌های حکومت انگلستان فقدان یک پارچگی یا مفهوم مسئولیت جمعی بود. یک یک وزیران را پادشاه می‌گماشت، و هر کدام معمولاً بدون مشورت با همکاران سیاست خود را دنبال می‌کرد. حکومت منبعث از پادشاه بود، و جاه‌طلبان می‌بایست التفات ملوکانه را بجویند و با شخص شاه اشتراک مساعی داشته باشند، و این کار در دوران جورج سوم به مراتب دشوارتر از دوران نخستین هانورویان <۲۵> خشک مغز خارجی‌زاده شد. پادشاه تا حدی رئیس قوه اجرائیه بود و حق برگزیدن وزیران را داشت، ولی نه صرفاً بر پایه رأی و التفات ملوکانه. وزیر اول و همکارانش می‌بایست از پشتیبانی رأی‌دهندگان برخوردار می‌بودند یعنی، با وجود نبودن احزاب سیاسی، در پارلمان اکثریت می‌داشتند و برای تصویب و اجرای سیاست‌های خود به پارلمان تکیه می‌کردند. مع‌الوصف، وقتی اکثریت هم حاصل می‌شد، عملکرد دمدمی و عاطفی جورج سوم در ده سال اول پادشاهی — یعنی در سال‌های شکل گرفتن منازعه امریکا — در اعمال حق برگزیدن وزیران، دولت‌ها را دچار بلا تکلیفی شدید می‌کرد، و در ضمن کشاکش گروه‌ها برای کسب قدرت و جلب تفقد همایونی هم موجب بروز بغض و کین‌های شخصی می‌شد.

هیئت دولت مجموعه‌ای سیال بود پیوسته در حال تغییر و ترمیم و بدون سیاست مشخص. رئیس آن را صاف و ساده وزیر اول می‌نامیدند، مقاومت در برابر عنوان «نخست‌وزیر» که گرنویل آن را «نفرت‌انگیز» می‌خواند، میراث صدارت بیست ساله سِر رابرت والپول بود و ترس از این که باز قدرت در دست یک تن تمرکز یابد. وظیفه نخست‌وزیر را، هر جا لازم می‌شد، لرد اول خزانه‌داری انجام می‌داد. کابینه اجرایی، گذشته از لرد اول، مرکب از پنج یا شش نفر بود، از جمله دو وزیر ارشد برای امور کشور و خارجه — که معلوم نیست چرا وزارت شمالی و وزارت جنوبی نامیده می‌شدند — و رئیس دیوان عالی قضایی، و رئیس شورا، یعنی شورای مشاوران سلطنتی، مشتمل بر گروه شناور بزرگی از معاونان وزارت‌خانه‌ها، وزیران پیشین و بزرگان مملکت. لرد اول در یاداری نماینده شاخه عمده نیروهای مسلح بود و گاهی، نه همیشه، در گروه زبده کابینه شرکت می‌جست. ارتش را وزیر جنگ اداره می‌کرد که عضو کابینه نبود، و یک خزانه‌دار کل که ناظر پرداخت‌ها و تدارکات بود و سودآورترین شغل دولتی را داشت. ارتش، در هر حال، در شوراها سیاست‌گذاری نماینده‌ای نداشت. تا ۱۷۶۸، هیچ وزارت‌خانه‌ای اختصاصاً عهده‌دار امور مهاجرنشین‌ها یا اجرای مقررات مربوط به آن‌ها نبود. در عمل، امور مهاجرنشین‌ها را وزارت بازرگانی و مهاجرنشینی اداره می‌کرد، و نیروی دریایی که با ماورای اقیانوس‌ها تماس داشت وسیله اجرای سیاست بود.

وظایف روزانه حکومت را لردهای کهنتر، معاونان وزارت‌خانه‌ها، مأموران عالی‌رتبه گمرک و نهادهای دیگر انجام می‌دادند، و لوایح پارلمانی را پیش‌نهاد و پیش‌نویس می‌کردند. این مأموران دیوانی، تا سطح کارمندان دون پایه دفتری، و هم‌چنین فرمانداران مهاجرنشین‌ها و کارمندان آن‌ها و مأموران در یاداری در آن دیار از طریق توصیه و «رابطه» منصوب می‌شدند. «رابطه» عامل پیونددهنده طبقه حاکم و کلید رمز زمان بود، و عموماً به اداره امور زیان می‌رساند. بعضی این امر را تشخیص می‌دادند: وقتی دوک نیوکاسل از دریا سالار جورج آنسون — که پس از سفر دریایی مشهورش به دور جهان لرد اول شد — خواست که یکی از نمایندگان فاقد صلاحیت مجلس عوام را در اداره خود به کارگمارد که مبادا در آینده رأی مخالف بدهد، بی‌رودربایستی جواب شنید که این عمل به نیروی دریایی لطمه خواهد زد. پاسخ دریا سالار این بود که «از جناب اشرف باید تمنا کنم جداً توجه فرمایند که اگر این توصیه‌های حوزه‌های

انتخابی که حتماً یکی دو تا هم نیست اجرا بشود، ناوگان‌تان به چه روزی خواهد افتاد؛ این رسم توصیه «به مراتب بیش از یک رأی مخالف در مجلس عوام به مردم زیان رسانده است.» <۲۶>

در ورای وزیران، در ورای سلطنت، پارلمان بر همه تفوق داشت. و این تفوق به بهای انقلاب، جنگ داخلی، شاه‌کشی، بازگشت خاندان پیشین پادشاهی، و عزل دوباره شاه در قرن گذشته به دست آمده بود. در آرامشی که پس از آوردن هانوواریان سرانجام برقرار گردید، مجلس عوام دیگر تریبون آتش‌زای کشمکش‌های بزرگ بر سر قانون اساسی نبود؛ و واحدی شد کمابیش قانع، کمابیش بی‌حرکت، از نمایندگان که کرسی‌های خود را مدیون «رابطه» و حوزه‌های انتخابی «فاسد» تیول خانواده بودند و انتخابات را می‌خریدند و درازای مقام و مراحم و دریافت مستقیم پول به دولت رأی می‌دادند. در سال ۱۷۷۰، طبق برآورد، ۱۹۰ نماینده مجلس عوام مناصب پرمفعت در اختیار داشتند که همه اهدایی دولت بود. این رویه را همه پیوسته فساد و رشوه‌خواری می‌خواندند، اما چنان متداول و فراگیر بود که قبح آن از میان رفته بود.

نمایندگان به حزب‌های متشکل سیاسی وابسته نبودند و با هیچ نوع اصول سیاسی شناخته‌ای سروکار نداشتند. هویت آن‌ها برآمده از گروه‌های اجتماعی، اقتصادی یا حتی جغرافیایی بود: ۵۵۸ نماینده مجلس عوام مرکب بود از اشراف‌زادگان مَلّاک، طبقات سوداگر و بازرگانان شهری، و نیز ۴۵ نماینده اسکاتلند و جمعی از زمین‌داران هند غربی، که به اتکای درآمد خود از آن جزیره در انگلیس می‌زیستند. نمایندگان بر دو قسم بودند: اشراف روستانشین ولایات که هر ولایت به طور کلی دو نماینده از میان آن‌ها برمی‌گزید، و وکلای شهری که نماینده حوزه‌های انتخابی شهرها بودند، — البته شهرهایی که به موجب فرمان می‌توانستند نماینده در پارلمان داشته باشند. اشراف‌زادگان روستاها به شرط آن که درآمد ملکی سالانه‌شان به ۶۰۰ لیره می‌رسید واجد شرایط نمایندگی بودند، و بنابراین غالباً از میان اشراف استخوان‌دار یا فرزندان لردها برگزیده می‌شدند. نماینده‌های حوزه‌های کوچک‌تر متحد این‌ها بودند، اما شمار رأی‌دهندگان این گروه چنان محدود و خود حوزه‌ها چنان کوچک بود که می‌شد آن‌ها را خرید و غالباً مالک محلی آن‌ها را در قبضه داشت. این‌گونه حوزه‌ها معمولاً اعیان و اشراف را برمی‌گزیدند تا در پارلمان از منافع آن‌ها حمایت کنند. بدین ترتیب

اشراف زمین‌دار یعنی گروه اعیان روستانشین بزرگ‌ترین گروه مجلس عوام را تشکیل می‌دادند و ادعا داشتند که نمایندهٔ افکار عمومی‌اند، گرچه در حقیقت فقط با ۱۶۰۰۰ رأی انتخاب شده بودند.

در حوزه‌های بزرگ‌تر شهری حق رأی تقریباً به قاطبهٔ مردم تعلق می‌گرفت و انتخابات آن‌ها رقابت‌آمیز و اغلب پر جنجال بود. نمایندگان شهری معمولاً حقوق‌دان‌ها، بازرگانان، پیمان‌کاران، کشتی‌داران، افسران ارتش و نیروی دریایی و کارمندان دولت بودند و نیز کسانی که از برکت تجارت هند به مکننت و جاه رسیده بودند. این گروه با وجود همهٔ نفوذشان، با آرای حتی کمتر — به سختی بیش از ۸۵۰۰۰ — به مجلس می‌آمدند، چرا که گروه روستایی در سایهٔ قدرت خویش اکثر جمعیت شهری را محروم از رأی نگه داشته بود.

طبق برآورد، در حدود نیمی از کرسی‌ها از طریق توصیه و التفات خرید و فروش می‌شد. این واقعیت را می‌توان از دستوره‌های لرد نورت به وزیر خزانه‌داری در انتخابات سال ۱۷۷۴ آشکارا دریافت. می‌گوید باید به لرد فالنت — که اختیارش کرسی را در گرنوال داشت — اطلاع بدهید که نورت موافقت دارد سه کرسی را نامزدهای خودِ او اشغال کنند و هر یک ۲۵۰۰ لیره بپردازند؛ ضمناً «آقای لگ قادر نیست بیش از ۴۰۰ لیره بپردازد. چنانچه او را نمایندهٔ لاست ویتیل بکنیم، این کار ۲۰۰۰ گینی <۳۷> به دولت زیان می‌رساند. ترگونی قبول نخواهد کرد اگر گسکون فقط ۱۰۰۰ لیره بدهد؛ از این گذشته، «به کوپر خبر دهید که شما برای هر یک از کرسی‌های [پنج‌گانه] لرد ایجکام ۲۵۰۰ لیره وعده داده‌اید یا ۳۰۰۰ لیره؟ من در نظر داشتم ۱۲۵۰۰ لیره به او بدهم ولی او ۱۵۰۰۰ لیره مطالبه می‌کند.» <۳۸>

زعمای سیاسی قوم‌گاهی تا هفت یا هشت کرسی پارلمانی در اختیار داشتند؛ این نمایندگان معمولاً یک جمع خانوادگی بودند و منسوب به لردی در مجلس اعیان، و دسته‌جمعی زیر نظر ارباب خویش عمل می‌کردند، مگر در مواردی که موضوع‌های حاد و اختلاف نظر بیش می‌آمد که در آن صورت گاه از روی عقیده رأی می‌دادند. شمار رأی‌دهندگان بعضی از ولایت‌ها چنان زیاد بود که زیر بار هیچ اربابی نمی‌رفتند؛ نمایندگان این‌ها وسیع حوزهٔ انتخابی دیگر، خارج از نفوذ مآلکان بزرگ، خود را حزب روستانشینان می‌شمردند. در میان این جمع، که همه از حکومت مرکزی رانده

شده بودند، افکار توری یا محافظه‌کاری پس‌مانده از هواداران دل‌چرکین سلطنت در قرن هفدهم هنوز دیده می‌شد. ولایت‌ها از دیرباز به حکومت محلی عادت داشتند و دخالت لندن را در امور خود نمی‌پسندیدند و اصولاً از دربار و از مرکز بیزار بودند، ولی این مانع آن نبود که از دولت‌های ویگ طرفداری کنند. نمایندگان ولایات وابسته به هیج‌گروه، پیرو هیج‌رهبر، و در پی هیج «مقام» یا عنوانی نبودند، به حوزه نمایندگی خود خدمت می‌کردند، و طبق مصلحت آن‌جا و عقیده خود رأی می‌دادند. نماینده یورکشیر در نامه‌ای نوشت: «دوازده ساعت در مجلس عوام بی‌حرکت نشستم، و از این کار خود بسیار راضی‌ام، چون بر مبنای جر و بحث‌های گوناگون دو طرف توانستم تصمیم بگیرم و علناً طبق عقیده خود رأی بدهم.»^{۲۱} افرادی که استقلال رأی داشته باشند می‌توانند فساد را شکست بدهند، مشروط بر این‌که تعدادشان کافی باشد.

وقتی جورج گرِنویل زمام امور را به دست گرفت، مشغله فکری اصلی او توانایی پرداخت بدهی‌های بریتانیا بود. ارتش را، در سایه صلح پاریس، از ۱۲۰۰۰۰ نفر به ۳۰۰۰۰ نفر تقلیل داد؛ ولی صرفه‌جویی‌هایش در نیروی دریایی، از جمله کاهش شدید تسهیلات و تعمیرگاه‌های کشتی‌سازی، هنگامی که پای عمل به میان آمد، نتایج فلج‌کننده داشت. در این احوال، قوانین مالیات‌بندی بر بازرگانی امریکا را هم تهیه می‌کرد، گرچه خوب می‌دانست که این امر چه احساساتی برمی‌انگیزد. مهاجرنشین‌ها در پارلمان نماینده نداشتند. ناگزیر کارگزار یا دلال‌های پارلمانی استخدام می‌کردند که حافظ منافع آن‌ها در لندن باشند، و این‌ها اغلب یا خود نمایندگان مجلس بودند یا افرادی که به دولت دسترسی داشتند. ریچارد جکسن، نماینده برجسته پارلمان و بازرگان و وکیل دعاوی، در مواقع مختلف کارگزار کُنْتیکات، پنسیلوانیا، ماساچوستس، نیویورک، و در ضمن رئیس دفتر گرِنویل نخست‌وزیر بود. به فرانکلین^{۲۰} نوشت: «من تقریباً به هر جایی که دوستان مهاجرمان بخواهند دسترس داشته باشند دسترس دارم، ولی نمی‌دانم چرا به نسبت تلاشی که می‌کنم کار از پیش نمی‌برم.»^{۲۱} جکسن و همکاران او هرچه از دست‌شان ساخته بود کردند تا مگر غبار بی‌اعتنایی را بروبند و نظرگاه مهاجرنشین‌ها را در پایتخت اشاعه دهند.

گرِنویل، گذشته از جکسن که به عنوان وسیله ارتباط عمل می‌کرد، با فرمانداران

مهاجرنشین‌ها و با ارزیاب کل گمرکات در مهاجرنشین‌های شمالی در مکاتبه بود، و پیش از آن که لایحه اجرای مقررات گمرکی را بنویسد، با آن‌ها شور و مشورت کرد. این حقیقت که امریکاییان جمع‌آوری اجباری عوارض گمرکی را که این همه وقت بلا اجرا گذاشته شده بود گونه‌ای مالیات تلقی خواهند کرد و در برابر آن خواهند ایستاد بر هیچ کس پوشیده نبود. فرماندار ماساچوستس، فرانسیس برنارد، گزارش داد که فرمان اولیه گرنویل به مأموران گمرک در نوامبر سال ۱۷۶۳ در مورد جمع‌آوری کامل عوارض جاری «هراس بزرگ‌تری» در امریکا برانگیخته است تا تسخیر شش سال پیش دژ ویلیام هنری توسط فرانسویان. ضمناً، برای خالی نبودن عریضه، از وزارت بازرگانی هم خواسته شد نظر بدهد که «برای مهاجرنشین‌ها، بی‌دردسرتین و خوشایندترین» شیوه اشتراک مساعی در تأمین هزینه‌های «تأسیسات نظامی و غیرنظامی» کدام است. <۴۲> از آن‌جا که خوشایند کردن این بار سنگین هیچ راهی نداشت، و گرنویل هم پیشاپیش تصمیم خود را گرفته بود، احتمالاً انتظار پاسخ جدی نمی‌رفت.

چشم‌انداز گرفتاری و دردسر دولت‌مداران را چندان به تشویش نینداخت، چون همان‌گونه که گرنویل به حق استدلال می‌کرد، «هیچ کس دوست ندارد مالیات بپردازد»، <۴۳> و نیز چون، به هر حال، عزم جزم کرده بود که امریکا می‌باید، و می‌تواند، در پرداخت هزینه‌های حکومتی و دفاعی خود سهم شود، دو وزیر ارشد کابینه — ارل هلیفاکس و ارل اگریمونت — کسانی نبودند که او را منصرف سازند. لرد هلیفاکس عنوان خود را در بیست و سه سالگی به ارث برده بود، و با انتخاب همسری ثروتمند بر مکنّت خود افزوده بود. پدر دختر تمولی کلان بالغ بر ۱۱۰۰۰۰ لیره در رشته نساجی برای خانم باقی گذاشته بود. هلیفاکس، با این مشخصات، مدتی در مقام آجودان خوابگاه سلطنتی و سرپرست تازی‌های شکاری و دیگر مناصب زینتی درباری خدمت کرد تا گردش چرخ سیاسی او را به وزارت بازرگانی رسانید، و در این سمت که بود ایالت نووا اسکوتیا در کانادا بنیاد شد و مرکز آن را به نام او نامیدند. هلیفاکس مردی ضعیف ولی خوش‌مشرّب بود، مشروب زیاد می‌خورد و بسیار زود پیر و خرفت شد، و به هنگام خدمت در کابینه نخست برادرزاده‌اش لرد نورت در ۵۵ سالگی جان سپرد.

می‌خواری سنگین در این دوران معمولاً از عمر و توان می‌کاست. حتی آدم فوق‌العاده محبوبی چون مارکی گرانی، فرمانده کل نیروهای انگلیس در ۱۷۶۶-۱۷۷۰، سربازی شریف و نیک‌منش، از این مهلکه نرست: به گفته هوراس والپول: «زیاده‌روی مدام در شراب‌خواری او را در چهل و نه سالگی با شتاب از دنیا برد.»^{۲۲} چارلز جیمز فاکس، که خود نیز از شراب‌خواران قهار بود، در انتخابات عمومی ۱۷۷۴ از پذیرایی‌هایی که می‌بایست در حین فعالیت‌های انتخاباتی بکند شکوه سرداد. روزی بعد از ظهر هشت میهمان آمدند و از ساعت سه تا ده شب ماندند، و «ده بطر شراب و شانزده قحذ پانچ،^{۲۵} هر کدام محتوی چهار بطر»^{۲۶} نوشیدند — یعنی هر نفر معادل نه بطری.

وزیر ارشد دیگر گرنویل، برادرزنش، ارل اگرمونت، هم بی‌لیاقت بود هم خودپسند، به پدر بزرگش رفته بود که به «دوک متکبر سامرست» شهرت داشت. هوراس والپول بی‌گذشت این شخص را آمیزه‌ای خواند از «نخوت و بدخلقی و تربیت سخت... نه از کسب و کار چیزی می‌فهمید، نه ذره‌ای قابلیت پارلمانی داشت»،^{۲۷} و آن طور که می‌گفتند قابل اعتماد نیز نبود. امریکایی‌ها را به دیده تحقیر می‌نگریست ولی شرش از سر آن‌ها زود کنده شد، و هنگامی که لایحه درآمد دولت هنوز در دست تهیه بود (به گفته والپول) بر اثر پرخوری و سکنه مغزی از پا درآمد.

جانشین او، ارل ساندویچ، لرد اول سلف و خلف دریاداری، از خلق و خوی شخصی گذشته، هیچ فرقی با پیشین خود نداشت. قهقرا و خوش‌برخورد و فاسد بود، و از انتصاب‌ها و تدارکات نیروی دریایی به سود خود بهره می‌جست. شور و شوق او برای ناوگان تنها از سر تفتن نبود و در این راه بسیار کوشید، ولی سودجویی بی‌حساب او کارگاه‌های کشتی‌سازی و تعمیر کشتی را به رسوایی کشانید، تدارک‌گران را مغبون کرد و از کارایی کشتی‌ها بسی کاست. در جنگ با امریکا که وضع و حال نیروی دریایی بر ملا شد، هر دو مجلس مقننه وی را استیضاح کردند. در نشست و برخاست اجتماعی، یار غار دارودسته «آتش دوزخ» فرانسیس دشوود بود و چنان معتاد به قمار که وقت غذا خوردن نداشت؛ از این رو قطعه‌ای گوشت میان دو تکه نان می‌گذاشت و در حین ورق‌بازی می‌خورد، و بدین‌گونه نام خود را به این خوراک حیاتی جهان غرب داد. در آثانی که لایحه درآمد دولت در ظل توجهات چنین وزیرانی تهیه می‌شد، گام اختلاف‌زای دیگری، بدون تصویب پارلمان، برداشته شد. «اعلامیه مرزها» در ۱۷۶۳

اسکان سفیدپوستان را در غرب کوه‌های آل‌گنی قدغن کرد، و این زمین‌ها را برای سرخ‌پوستان کنار نهاد. شورش مهیب سرخ‌پوستان، به نام شورش پونتیاک، که همه قبیله‌های سرخ‌پوست را از ناحیه دریاچه‌های بزرگ تا پنسیلوانیا دربرمی‌گرفت و در مرحله‌ای خطر آن می‌رفت که انگلیسی‌ها را یک‌سره از منطقه بیرون براند، درس عبرت بود، و حال «اعلامیه مرزها» می‌خواست مهاجران را از تجاوز به شکارگاه‌های سرخ‌پوستان باز بدارد و دل آن‌ها را به دست بیاورد و مانع برانگیختن آن‌ها به جنگی تازه شود. یک شورش دیگر سرخ‌پوستی چه بسا بهانه به دست فرانسویان می‌داد، و مبارزه با فرانسویان مستلزم هزینه‌های جدید بود که بریتانیا توانش را نداشت. در پشت این انگیزه، تمایل به محدود داشتن مهاجران به نواحی ساحلی اقیانوس اطلس نیز نهفته بود تا هم‌چنان کالاهای بریتانیایی وارد کنند و ضمناً جلو ماجراجویان و بدهکاران هم گرفته شود و این‌ها به آن سوی کوه‌ها نروند و آبادی‌هایی بیرون از سلطه بریتانیا در قلب امریکا بی‌نریزند. در آن‌جا، دور از بنادر، لوازم و نیازمندی‌هایشان را مردم خود تهیه می‌کردند، و این، به پیش‌بینی شوم وزارت بازرگانی، «به زیان بی‌حد بریتانیا» <۲۸> تمام می‌شد.

در این میان، مهاجران هم سرگرم تشکیل شرکت‌های سهامی به منظور اشاعه مهاجرت و کسب سود بودند و یا، مانند جورج واشینگتن و بنجامین فرانکلین، هوس دست‌یابی به زمین‌های دولتی فراسوی کوهستان‌ها را، به قصد سوداگری، در سر می‌پروراندند و، بدین جهت، از «اعلامیه مرزها» خیلی استقبال نکردند. در نظر ساکنان ناآرام محلی این عمل مداخله‌ای خشم‌آور بود. امریکایی‌ها، پس از یک قرن و نیم پیروزی بر طبیعت وحشی، دیگر نمی‌پذیرفتند که حکومتی از لردهای ابریشمین پوش حق داشته باشد از فرسنگ‌ها فاصله جلو آن‌ها را بگیرد و مانع تصاحب سرزمین‌هایی شود که آن‌ها با تبر و تفنگ تسخیر می‌کردند. در فرونشاندن شورش پونتیاک نیروهای داوطلب امریکا سهمی به مراتب بیشتر داشتند تا سرخ‌کتهای <۲۹> بریتانیا، و امریکاییان اعلامیه مرزها را نه حمایت از سرخ‌پوستان، که طرح و تدبیر مفسدانه انگلستان برای واگذاری زمین‌های پهناور دولتی به نورچشمی‌های درباری شمردند. می‌گویند انس و آشنایی موجد تفاهم متقابل است، و همدستی در پیکار دل‌ها را به هم پیوند می‌دهد، ولی تماس نیروهای مهاجر و نفرات ثابت ارتش انگلیس در جنگ

هفت ساله تأثیر وارونه داشت. علاقه و احترام و تفاهم این‌ها نسبت به همدیگر در پایان عملیات از پیش کمتر شده بود. نیروهای مهاجر طبعاً از تکبر ارتش بریتانیا خوش‌شان نمی‌آمد. از افسرانی که حاضر نبودند به افسران مهاجر درجه مساوی اعطا کنند، از رسم سرخ‌کت‌ها در زرق و برق دادن به سر و وضع خود (سربازان بریتانیایی سالی ۶۵۰۰ تن آرد صرف سفید کردن کلاه‌گیس و شلوارهای سواری خود می‌کردند)، «> از آوردن قوای مهاجرنشین‌ها زیر فرمان فرماندهی عالی انگلیسی‌ها، و، به طور کلی، از تکبر و تفاخر بیزار بودند. و این نامنتظر نبود.

از سوی دیگر، تنفر انگلیسی‌ها از سربازان مهاجر — که بالاخره هم (به یاری فرانسویان) شمشیر انگلیسی‌ها را به نشان تسلیم گرفتند — یکی از شگفت‌ترین، ژرف‌ترین و زیان‌بارترین سوء داوری‌ها در سالیانی بود که سرانجام به درگیری منجر شد. ژنرال وولف، قهرمانی که در ۳۲ سالگی کپک را گرفت و آخر سر در میدان نبرد جان باخت، چگونه می‌توانست تکاوران امریکایی را که در کنارش می‌جنگیدند «بدترین سربازان جهان» بنامد؟ و در نامه دیگری بیفزاید «امریکایی‌ها به طور کلی کثیف‌ترین و پست‌ترین و ترسوترین سگ‌هایی هستند که می‌توان تصور کرد... بیشتر مزاحم‌اند تا نیروی واقعی برای قشون.» «> تکاوران جنگلی امریکایی، بی‌تردید، در قیاس با سرخ‌کت‌های کلاه‌گیس سپید انگلیسی کثیف بودند. محک ارتش‌های اروپایی ظاهر آراسته بود، تا آن‌جا که سر و وضع معیار داوری قرار می‌گرفت. سِر جفری ام‌رست نیز در حق تکاوران «قضاوت بدی» داشت «> و جانشین وولف، ژنرال جیمز موری، می‌گفت امریکایی‌ها «برای جنگ بسیار فاقد شایستگی و شکیبایی‌اند.» «> کسان دیگری هم که در جنگل‌ها و اردوهای امریکا شانه به شانه تکاوران خدمت می‌کردند، آن‌ها را اراذل و اوباش، بی‌انضباط، و بزدل می‌خواندند. این داوری‌ها در انگلستان به مبالغه گرایید و به شکل رجزخوانی‌های ابلهانه درآمد. مثلاً، ژنرال تامس کلارک، آجودان شاه، در حضور فرانکلین، گفت «تعهد می‌سپارد که با هزار سرباز پیاده از یک انتهای امریکا به انتهای دیگر برود و تمامی مردها را، بعضی با زور و بعضی با اندکی نوازش، اخته کند.» «>

دلیل احتمالی این سوء داوری مصیبت‌بار را شاید بتوان در ماهیت متفاوت خدمت نظام از یک سو برای سربازان حرفه‌ای بریتانیا و از دگر سو برای سربازان مهاجرنشین‌ها

جست. سرباز مهاجرنشین برطبق قراردادی با مجلس محلی خود برای زمانی محدود و مأموریتی مشخص و با حقوق و ساز و برگ معین به خدمت درمی‌آمد. وقتی در اجرای قرارداد استخدامش کوتاهی می‌دید، که لاجرم در هر جنگی پیش می‌آید، پا پس می‌کشید، از انجام وظیفه سرمی‌پیچید، و چنانچه به شکایتش رسیدگی نمی‌شد، صاف و ساده رو به خانه می‌کرد، آن هم نه تک تک و به صورت گریز پنهانی بلکه آشکار و دسته جمعی، به عنوان واکنش طبیعی در برابر نقض پیمان.^{۵۵} این رفتار برای اسواران شاهی و هنگ‌های سواره و پیاده ارتش بریتانیا، غرق فخر و سنت لشکر خود، اصلاً قابل درک نبود. فرماندهان انگلیسی می‌کوشیدند قوانین و مقررات جنگی را به کار بندند؛ اما جنگ‌جویان مهاجرنشین به هیچ وجه حاضر نبودند از حالت غیرنظامیانی که موقتاً به ارتش می‌پیوندند دست بردارند و نمی‌خواستند نظامی حرفه‌ای شوند. پس سرسختانه از گردن نهادن به آن قوانین امتناع می‌کردند، و هر جا قافیه تنگ می‌شد همه با هم پا به فرار می‌گذاشتند. این بود که آن‌ها را ارادل و اوباش می‌خواندند.

در این احوال کلیسای انگلیکن بریتانیا درصدد برآمد در نیوانگلند^{۵۶} حوزه اسقفی درست کند، و این رنجش تازه‌ای بار آورد. توانایی شگفت مذهب در برانگیختن خصومت سبب شد که این دورنمای اسقفی بدگمانی امریکاییان را بسی دامن بزند. اسقف در دیده مهاجران سرپلی بود برای خودکامگی، آلتی بود برای خفه کردن آزادی وجدان (و نیوانگلندی‌ها بیش از هر کسی این آزادی را ارج می‌نهادند)، دری محفی بود به روی پایی‌گری و منبعی مطمئن برای اخذ مالیات‌های جدید در حمایت از سلسله مراتب کلیسایی. حقیقت آن بود که دولت بریتانیا، که حسابش از کلیسا جدا بود، اصلاً قصد اسقفیه جداگانه برای امریکا نداشت. با این حال فریاد «اسقف نمی‌خواهیم!» نیز به سان «مالیات نمی‌پردازیم!» یا فریاد بعدی «چای نمی‌نوشیم!» هم‌چنان برهوا بود. اسقف که هیچ، حتی تیر دکل کشتی‌های نیروی دریایی بریتانیا نیز مایه برخورد و اصطکاک بود: «قانون کاج سپید» اهالی را از بریدن و انداختن درخت‌های بلند بازمی‌داشت تا این‌ها برای دکل‌سازی کشتی‌های نیروی دریایی بریتانیا محفوظ بماند.

اگر در پایان جنگ هفت ساله، یعنی موقعی که لزوم تشکیلات اداری جدید و یک دست برای گرداندن امور مهاجرنشین‌ها ابتدا احساس شد، به منظور تداوم و

سرپرستی منطقی آن‌جا وزارت‌خانه‌ای مختص امریکا به وجود آمده بود، شاید این منازعات رنگارنگ روی نمی‌داد. لحظه‌ی اضطراب بود؛ قلمروی تازه و پهناور می‌بایست در کشور مادر ادغام شود؛ منشورهای گوناگون مهاجرنشین‌ها در سرهای فراهم آورده بود. ولی نیاز برآورده نشد. خطاکاری‌های لرد بیوت و تمهیدهای همکاران و رقیبان در دوره‌ی پس از او، همه‌ی فعالیت‌های سیاسی را جذب کرد. امور پریشان و پراکنده‌ی امپراتوری به وزارت بازرگانی واگذار گردید که تنها در یک سال، سال ۱۷۶۳، سه متصدی مختلف داشت.

لایحه‌ی درآمد که در فوریه‌ی ۱۷۶۴ تقدیم پارلمان شد متضمن موادی بود که ناگزیر گرفتاری پیش می‌آورد. از عوارض ملاس، تکیه‌گاه تجارت نیوانگلند، که سال‌ها فراموش شده بود، مختصری می‌کاست، ولی در عوض مقرر می‌کرد که عوارض تازه به میزان سه پنی از هر گالن ملاس دریافت شود. صلاحیت محاکمه‌ی متخلفان را از دادگاه‌های عادی می‌گرفت — که هیئت منصفه‌ی آن‌ها خود شهروندان بودند و لذا نه چندان راغب به محکوم کردن همشهریان — و به دادگاه‌های ویژه‌ی دریاداری، بدون حضور هیئت منصفه، در شهر هلیفاکس [در کانادا]، می‌سپرد که رشوه‌ی دادن به قضات آن برای بازرگانان مهاجرنشین‌ها کار ساده‌ای نبود، و هر متهم برای دفاع از خودش می‌بایست به آن‌جا مسافرت می‌کرد. لایحه بی‌پرده می‌گفت که منظور آن «تحصیل درآمد در امریکا برای تأدیه‌ی هزینه‌های دفاع و حفاظت و نگه‌داری آن‌جا» است، و همین زنگ خطر را به صدا درآورد. امریکایی‌ها حق دولت مرکزی [انگلستان] را برای تنظیم بازرگانی خواه‌ناخواه قبول داشتند، اما مصمم بودند که حق وضع مالیات برای تأمین درآمد را به دیگران ندهند. واهمه اصلی آن‌ها از این بود که کسب و کار از هم بپاشد. روزگاری که عوارض گمرکی توهمی بیش نبود، داد و ستدها پرفایده بود، ولی تحمیل سه پنی عوارض بر هر گالن ملاس جایی برای سود باقی نمی‌گذاشت.

کارگزاران مهاجرنشین‌ها در انگلستان مرتب تذکر می‌دادند که تضعیف تجارت به نفع بریتانیا نیست و اصرار می‌ورزیدند که یک پنی در هر گالن حداکثر عوارضی است که می‌توان بر ملاس بست، هرچند که بازرگانان شاید به دو پنی هم «بی‌سر و صدا تن در دهند.» <۵۷> در خود امریکا، مجلس ماساچوستس و مجلس نیویورک از همان وقت از تجاوز به «حقوق طبیعی» خود در مورد اصل مالیات‌بندی می‌غریدند و از

کنتیکات و رُدا یلند می‌خواستند به آن‌ها بپیوندند و اعتراض کنند که «زخمی مهلک به صلح و آرامش این مهاجرنشین‌ها» وارد آمده است. مقاومت آن‌ها تنها به خاطر زیان مالی نبود؛ جنبهٔ اصولی هم داشت، زیرا می‌دانستند که اگر بپذیرند که پارلمان بریتانیا بر آن‌ها مالیات ببندد، راه بر مالیات‌های آتی و تحمیل‌های دیگر گشوده خواهد شد. عقیدهٔ مهاجرنشین‌ها، به هر حال، در این زمان کمتر به لندن گزارش می‌شد یا مورد توجه قرار می‌گرفت.

وزارت بازرگانی انگلستان سرانجام سه پنی عوارض گذاشت، لایحهٔ دولت (که از آن پس همه‌جا به «قانون قند» معروف شد) در آوریل ۱۷۶۴ به تصویب پارلمان رسید، و تنها یک تن، نماینده‌ای به نام جان هاسک، زادهٔ باستن، به آن رأی منفی داد. قانون قند نیش دیگری هم به دنبال داشت — که هنوز در نطفه بود، زیرا اعلام می‌کرد که مالیات دیگری به نام «مالیات تمبر» نیز به زودی در پی خواهد آمد. مالیات دوم تدبیری فجیع برای شکنجهٔ امریکاییان نبود؛ یکی از عوارض خلق الساعهٔ بی‌شمار و متداول در انگلستان بود — و در این مورد مالیاتی بود بر نامه‌ها، وصیت‌نامه‌ها، قراردادها، صورت‌حساب‌ها و مدارک دیگر و نیز سایر اسناد حقوقی یا اسنادی که با پست ارسال می‌شد. گرنویل این پیش‌آگهی را در قانون گنجانید چون خوب می‌دانست که در باب حق پارلمان در مالیات‌بندی بر اتباع بی‌نماینده در پارلمان تردید مستمری در کار است. البته خود او در این زمینه شبهه نداشت، و امیدوار بود که قضیه «به یاری پروردگار»^{۵۸} موضوع جر و بحث در پارلمان نشود. برقراری و حفظ یک سیاست فراگیر و همه‌پسند، در عصری فرسوده از کشمکش، از جمله مبانی حکومت انگلستان بود؛ به سخن دیگر یا نگذاشتن روی دُم سگِ خواییده که آرزوی جاودانهٔ تمامی طالبان «اجماع» است. گرنویل از واکنش مهاجرنشین‌ها هراسی نداشت؛ بیشتر دل‌واپس بر هم زدن نظم پارلمان سر به راه خود بود. علت آن‌که در لایحهٔ درآمدها، پیش‌آگهی مالیات تمبر را جا داد شاید این امیدواری بود که با تصویب لایحه، اصل حق پارلمان در مالیات بستن بر درآمد بی‌سر و صدا تسجیل شود؛ شاید هم می‌خواست به اشاره به مهاجرنشین‌ها بفهماند که رأساً بر خودشان مالیات ببندند، هر چند اقدامات بعدی او این نظر را تأیید نمی‌کند. انگیزهٔ ماکیاولیستی و حيله‌گرانهٔ دیگری نیز به او نسبت داده شده است: می‌گویند وی می‌دانست که این پیش‌آگهی فریاد اعتراض مهاجرنشین‌ها را

چنان برمی‌انگیزد که پارلمان لاجرم دست اتحاد به هم می‌دهد و از سر خشم برحق حاکمیت خود تأکید می‌ورزد.

فریاد امریکا به راستی رسا و بی‌عنان بود، ولی زمانی به گوش انگلستان رسید که حواس‌ها همه متوجه مطلب دیگری بود، مطلبی که هر سگ خوابیده‌ای را در کشور بیدار کرد - قضیه ویلکس. منظور آن نیست که ویلکس توجه معطوف به امریکا را منحرف ساخت، چون توجهی هنوز در کار نبود که منحرف شود. اقدامات سال‌های ۱۷۶۳-۱۷۶۴ نامعقول نبود؛ آن‌ها را به خودی خود بی‌خردی هم نمی‌توان خواند، مگر از این نظر که خصلت، خلق و خو و علایق حیاتی مردم محلی را به حساب نیاورد. ولی توجه کردن به علایق محلی در سرشت حکومت‌های امپراتوری نیست. مهاجرها آدم‌های بدوی یا «جاعتی آشفته و وحشی» نبودند؛ فرزندان ناراضیان و دگراندیشانی فوق‌العاده متهور و بااراده از نژاد بریتانیایی بودند. مسئله اساساً طرز برخورد بود. انگلیسی‌ها به سیاق امپریالیستی، به شیوه حاکم با محکوم رفتار - و از آن مهم‌تر، فکر - می‌کردند. مهاجرها خود را برابر می‌دانستند، از مداخله نفرت داشتند و از هر نسیمی که از آن سوی اقیانوس می‌وزید بوی استبداد می‌شنیدند.

آزادی‌حادترین احساس سیاسی زمانه بود. هیچ‌کس از حکومت خوشش نمی‌آمد. خیابان‌های لندن پر از ضرب و جرح و دزدی بود، با وجود این در برابر تشکیل نیروی پلیس ایستادگی می‌شد، «۵۹» و وقتی در آشوب‌های گوردن در ۱۷۸۰، پس از روزها خشونت و زد و خورد و آتش‌سوزی و کشتار، لرد شیلبرن ابراز نظر کرد که زمان تشکیل نیروی متشکل پلیس فرارسیده است، به او گفتند مدافع چیزی شده که صرفاً به درد حکومت مطلقه فرانسه می‌خورد. اندیشه سرشماری عمومی آن روزها تجاوزی تحمل‌ناپذیر پنداشته می‌شد. نماینده‌ای در پارلمان در ۱۷۵۳ این عمل را فراهم آوردن اطلاعات برای «منصوبان سیاسی دولت و رؤسای ادارات مالیات» و «ویرانگر کامل واپسین بقایای آزادی انگلیسی» «۶۰» خواند و افزود، اگر مأموری از شخص او اطلاعاتی درباره خانه و خانوارش بخواد امتناع خواهد کرد، و اگر مأمور پافشاری کند وی را در حوض آب‌خور اسب‌ها خواهد انداخت. این‌گونه احساسات بود که به آتش ضدیت با مالیات بستن و به قضیه ویلکس دامن می‌زد.

قضیه ویلکس، که بزرگ شد و به صورت مسئله بی‌اندازه خطیر قانون اساسی

درآمد، برای امریکا مهم بود چون هم‌دستانی برای آرمان «آزادی» فراهم می‌آورد. هم حقوق پارلمانی، که ویلکس مظهر آن بود، و هم حقوق امریکاییان مسئله آزادی تلقی می‌شد و کسانی که در قضیه ویلکس با دولت به مخالفت برخاستند به صرف همین واقعیت یار و یاور امریکا شدند. جان ویلکس نماینده پارلمان و مردی بی‌نزاکت اما بسیار شوخ و مجلس‌آرا بود، از آن‌گونه آدم‌هایی که در سایه فحاشی مشهور می‌شوند. در ۱۷۶۳ در نشریه خود، نورت بریتن به شرایط صلح جنگ هفت ساله با فرانسه شدیداً حمله بُرد و در ضمن به پادشاه نیز بدگویی کرد. حکم بازداشت او صادر شد و به اتهام فتنه‌انگیزی و هتک احترام بازداشت و در برج لندن زندانی‌اش کردند. دادستان کل کشور پرات (لرد کم‌دین آینده) به سبب مصونیت پارلمانی دستور آزادی‌اش را داد. ولی ویلکس با رأی اکثریت از مجلس عوام اخراج شد و به فرانسه گریخت. پس او را غیابی به اتهام افترا به پادشاه و هرزگی محاکمه کردند. اتهام هرزگی ناروا و برای انتشار محرمانه نوشته‌ای بود مبتدل به نام جستاری درباره زنان که دوست پیشین او لرد ساندویچ کلمه به کلمه آن را در مجلس لردها بلند خواند.

این سر و صداها محکومیت ویلکس را به جرم یاغیگری قطعی کرد و بحرانی پدید آورد. مخالفان دولت در پارلمان که دیگر در بند دفاع از ویلکس نبودند گرد هم آمدند و لایحه‌ای ارائه کردند که قرار بازداشت و نیز دستگیری وی را غیرقانونی می‌خواند. این لایحه را اکثریت ناچیزی از طرفداران دولت که تعدادشان فقط چهارده تن از مخالفان بیشتر بود رد کردند، و همین برتری قلیل نشان داد که وقتی مجلس احساس کند حقش تضییع شده است از مراجع ملوکانه هم کاری بر نمی‌آید. پادشاه به خشم آمد و به گرنویل دستور داد همه کسانی را که رأی مخالف داده بودند و در دربار یا در دولت مقامی داشتند از کار برکنار کند. هسته اصلی مخالفت بدین ترتیب به وجود آمد و رفته رفته رشد کرد. جورج سوم سیاست‌مدار خیلی هوشمندی نبود.

«پافشاری بر حقی که می‌دانید»

نمی‌توانید اعمال کنید»: ۱۷۶۵

مکولی، <۶۱> در یکی از فراخوان‌های رسای خود به عظمت تاریخی، اعلام کرد مالیاتِ تمبری که گرنویل در ۱۷۶۵ وضع کرد «تا دنیا باقی است» به یاد خواهد ماند، و افزود که سرنوشت این بود که این عمل «انقلاب بزرگی برپا کند که اثر آن را مدتی مدید همه نژاد بشر حس خواهد کرد»، <۶۲> و دولت گرنویل را نکوهید که پیامد کار را از پیش ندید. این البته نگاه به گذشته است؛ حتی کارگزاران خود مهاجرنشین‌ها نیز عواقب امر را پیش‌بینی نمی‌کردند. ولی انگلیسی‌ها آن قدر اطلاعات در دست داشتند که مقاومت مصمانه امریکاییان و چشم‌انداز گرفتاری‌های جدی را حدس بزنند.

گزارش‌ها مرتب می‌رسید و در لندن کرانیکل و نشریه‌های دیگر چاپ می‌شد و همه نشانگر نارضایی از قانون قند و عصبانیت از مالیات تمبر پیش‌نهادی بود. اعتراض‌های شدیدی نیز از جانب ماساچوستس، رُدایلند، نیویورک، کُنتیکات، پنسیلوانیا، ویرجینیا و کارولینای جنوبی ابراز شد، و هریک بر «حق خود و انکار حق پارلمان در مالیات بستن» تأکید می‌ورزید. تامس هاجینسن، معاون تیره‌بخت فرماندار ماساچوستس، که بیش از استحقاقش از این مهاجرنشین صدمه دید، از خطای فطری موضع بریتانیا پرده برداشت. <۶۳> در رساله‌ای، که نسخه‌هایی از آن را برای حکومت در لندن فرستاد، تذکر داد که تحصیل درآمد برای دولت بریتانیا از طریق وضع مالیات بر امریکا هدفِ درستی نیست چون سود طبیعی انگلستان از دادوستد مهاجرنشین‌ها، که با سوء نیت به مخاطره می‌افتد، فزون بر هر عایدی احتمالی است که از راه مالیات به دست آید. هاجینسن — چهره اسفناکی که یک طرف به او بد می‌گفت و طرف دیگر به او اعتنا

نداشت — خیلی زود بی‌خردی انگلستان را دید. برای دیگران هم مسئله ناروشن نبود. بنجامین فرانکلین در یادداشتی که برای خود نوشته یادآور شده است که امریکایی‌ها فعلاً متاع و رسم و روال بریتانیا را دوست دارند، اما «بیزاری از این‌ها در پیش است. بازرگانی و داد و ستد از درآمد مالیاتی بیشتر گزند خواهد دید.» و اندیشه‌ای به ذهنش آمد که می‌بایست مرام حکومت بریتانیا می‌شد: «هرکاری که انسان حق دارد بکند صلاحش نیست که بکند.» <۶۴> و همین چکیده نظریه پرک شد که: اصول را هرگاه مصلحت نیست نباید به رخ کشید.

وقتی اعتراض‌ها و طومارها به لندن رسید (سفر دریایی از غرب به شرق معمولاً چهار تا شش هفته طول می‌کشید، و از شرق به غرب چند روزی بیشتر) گرنویل سرگرم تهیه قانون تمبر بود. چهار تن از کارگزاران مهاجرنشین‌ها، بنجامین فرانکلین، ریچارد جکسن، چارلز گارت نماینده پارلمان و کارگزار مرینند و کارولینای جنوبی، و جرد اینگرسال، که تازه از کنتیکات آمده بود، با هم به دیدن گرنویل رفتند تا مگر جلو آن را بگیرند. گفت و گوها بیشتر پیرامون راه کار دیگری یعنی مالیات‌بندی مهاجرنشین‌ها بر خود دور می‌زد. گرنویل پرسید آیا می‌توانید بگویید که هرکدام چه قدر می‌توانید جمع کنید؟ کارگزاران، که رهنمودی در این زمینه نگرفته بودند، جوابی نداشتند بدهند، و گرنویل هم در حقیقت جواب نمی‌خواست. او می‌خواست حق مالیات‌گذاری پارلمان را برای حال و آینده محرز کند. از این رو مطلب را دنبال نکرد و در پاسخ کارگزاران که چه مبالغی مورد نیاز است به عمد موضوع را مبهم گذاشت. <۶۵>

راه چاره عملی در همان ابتدا همین بود: اگر مقصود بریتانیا آن بود که مهاجرنشین‌ها هزینه دفاع را خود بپردازند — که درخواستی منطقی بود — می‌توانست و می‌بایست به مهاجرنشین‌ها بگوید که خود این هزینه را تأمین کنند. آن‌ها مهربای این کار بودند. مجلس ماساچوستس در ۱۷۶۴ در عریضه‌ای به فرماندار آن‌جا، فرانسیس برنارد، درخواست نشست ویژه‌ای کرد تا خود مجلس به جای پارلمان بریتانیا بر ایالت مالیات ببندد، <۶۶> ولی فرماندار، با آن‌که موافق بود، سر باز زد چون می‌دانست بدون اجازه مخصوص گرنویل بی‌فایده است. پنسیلوانیا به کارگزار خود در لندن دستور داد اعلام کند چنانچه تقاضای مبلغ مشخصی از آن‌ها به نحو مقتضی بشود، حاضرند ترتیب جمع‌آوری آن را بدهند. به گفته این کارگزار، چارلز گارت، «بیشتر مهاجرنشین‌ها

ابراز تمایل کردند پس از دریافت درخواست مقتضی به کشور مادر کمک کنند.» <۶۷>
 ضدیت و مخالفت مهاجرنشین‌ها نیز به همین قطعیت ابراز گردید. وقتی تامس ویتلی، نماینده پارلمان و وزیر خزانه‌داری مسئول تهیه پیش‌نویس لایحه تمبر در مورد واکنش احتمالی امریکا از کارگزاران پرسید، همه به او گفتند این مالیات نه «مصلحت‌آمیز» است نه «دوران‌دیشانه». این‌گر سال از کتیکات گفت که مهاجرهای ساکن نیوانگلند «سرشار از هراس‌های سخت وحشت‌انگیزند که [مبادا] چنین گامی برداشته شود»، و اگر چنین بشود، بسیاری از اشخاص شریف زمین‌دار گفته‌اند که «خود با خانواده و ثروت‌شان به مملکتی بیگانه می‌روند.» <۶۸> این حرف‌ها در ویتلی اثری نبخشید، زیرا بی‌چون و چرا گفت «پاره‌ای مالیات‌ها صد در صد ضروری است.» <۶۹> ولی این هم سخن آخر نبود. نماینده خود بریتانیا، فرماندار سلطنتی ژدآیلند، استیون هاپکینز، در جزوه‌ای با عنوان بررسی حقوق مهاجرنشین‌ها، مخالفت استوار اتباع امریکایی اعلی حضرت همایونی را با پرداخت هر نوع مالیات مگر با رأی «نماینده خودشان همانند دیگر اتباع آزاد اعلی حضرت همایونی» ابراز کرد. <۷۰> مجلس ژدآیلند در تأیید این احساسات، جزوه او را، همراه با عریضه‌ای به پادشاه، برای کارگزار خود در لندن فرستاد. هم‌چنین مجلس نیویورک در عریضه دیگری به پادشاه و به هردو مجلس پارلمان، «صمیمانه التماس» <۷۱> کرد که پارلمان، صرف نظر از تنظیم دادوستدها، «هرگونه بار [مالی] دیگری را که بنا بر مصالح عمومی بردوش مردم نهاده شود به قوه مقننه خود آن مهاجرنشین واگذارد.» <۷۲>

شواهد زیادی وجود داشت که مالیات‌بندی پارلمان بر مهاجرنشین‌ها با مقاومت شدید آن‌ها رو به رو خواهد شد. سیاست‌گذاران این‌ها را نادیده گرفتند چون بریتانیا را دارای حق حاکمیت و مهاجرنشین‌ها را تابع خود می‌دانستند، چون امریکایی‌ها را جدی نمی‌گرفتند، و چون گرنویل و همکاران او، که خود در مورد حقانیت امر شبهه داشتند، می‌خواستند مالیات را به گونه‌ای بگیرند که مقام برتر پارلمان مصون بماند. این یکی از موارد کلاسیک اقدام، و بالمآل خودشکنتی، به رغم همه شواهد منفی بود. گرنویل هیچ‌گونه «تقاضانامه» رسمی برای مهاجرنشین‌ها نفرستاد که خود بر خود مالیات ببندند، و با نفی این شق راه را بر انقلاب گشود.

عریضه‌های مهاجرنشین‌ها در پارلمان پذیرفته نشد و ناخوانده ماند، بدین بهانه که

شکایت از لواط مالی مجاز نیست. جکسن و گارت در مجلس عوام صحبت کردند و یادآور شدند که «مادام که امریکایی‌ها در پارلمان بی‌نماینده‌اند» پارلمان حق مالیات‌بندی بر آن‌ها ندارد. وزیر بازرگانی، چارلز تاونزند، که به زودی چهره‌ای مهم در کشمکش شد، برای پاسخ‌گویی به پاخاست و نخستین لحظه هیجان ماجرای امریکا را برانگیخت. پرسید آیا رواست امریکاییان، «اطفالی که ما با سلاح خود آن‌جا گماشتیم، در تخفیف بار سنگینی که ما بردوش می‌کشیم، از ادای سهم ناچیز خویش دریغ ورزند؟»

سرهنگ آیزاک باره، سرباز یک چشم پرخاش جویی که دوشادوش وولف و آمرست در امریکا جنگیده بود، نتوانست بیش از این جلو خود را بگیرد، از جا پرید و گفت: «آن‌ها را شما آن‌جا گماشتید؟ نخیر! تعدی و ستم شما آن‌ها را به امریکا کشانید... سهل‌گیری شما آن‌ها را پرورانید؟ نه، آن‌ها در غفلت و بی‌اعتنایی شما بالیدند... اسلحه شما کی آن‌ها را حفظ کرد؟ آن‌ها بودند که در دفاع از شما جوان مردانه سلاح برگرفتند... و باور کنید، و یادتان نرود که من یک چنین روزی به شما گفتم، همان روحیه آزادی‌خواهی که ابتدا این مردمان را به حرکت درآورد، باز هم همگام آن‌ها خواهد شد... این‌ها آدم‌هایی هستند که به آزادی‌های خود می‌بالند و هرگاه به این آزادی‌ها تجاوز شود انتقام خود را می‌گیرند - ولی موضوع بس حساس است و من بیش از این چیزی نمی‌گویم.» اینگرسال می‌نویسد این احساسات چنان خودانگیخته برون ریخت، «چنان بر قدرت و مستحکم بود، و پایان آن چنان ناگهانی، که مجلس مدتی سراسر حیران نشست و خیره نگریست بی آن‌که کسی کلمه‌ای پاسخ بگوید.» <۷۷> این به احتمال، نخستین لحظه‌ای بود که شاید تنی چند دریافتند چه پیش رو دارند.

باره، که یک چشم خود را در کیک به ضرب گلوله‌ای از دست داده بود و آثار این زخم در چهره‌اش دیده می‌شد و دنیا را با «چشم غرّه بی‌امانی» می‌نگریست، سخنور مخالفان و یکی از مدافعان برجسته امریکاییان شد. وی از تبار هوگنوها، زاده دابلین و تحصیل‌کرده کالج ترینیتی آن شهر بود (پدر تامس شریدان این کالج را «نیمی باغ خرس‌ها و نیمی فاحشه‌خانه» <۷۸> خواند). باره از ارتش درآمد بود چون شاه جلو ترفیعش را گرفته بود، و با اعمال نفوذ شلبرن، که او هم زاده ایرلند بود، به نمایندگی پارلمان انتخاب شد. حمایت بی‌دریغ او را امریکاییان - همپای پشتیبانی‌های مدافع دیگری (البته مدافع به تعبیری خاص) - در نام‌گذاری شهر ویلکس - باره، در ایالت

پنسیلوانیا، ارج گذاشتند.

هشدار از این هم آشکارتر هنگام قرائت دوم لایحه ابراز شد: ژنرال کانوی نادیده گرفتن عریضه‌های مهاجرنشین‌ها را به شدت کوبید و پیش‌نهاد کرد این‌ها در مجلس خوانده شود. پرسید: «اگر نه از خود آن‌ها، از کی می‌خواهیم چگونگی وضع مهاجرنشین‌ها و نتایج شومی را که این مالیات احتمالاً به بار می‌آورد دریابیم؟» <v> اکثریت تحصیل کرده در مدارس عالی البته پیش‌نهاد او را رد کرد. این سرباز کهنه‌کار، عموزاده و دوست نزدیک هوراس والپول بود، مردی خوش‌قیافه و دوست‌داشتنی و شرافتمند، و ظاهراً اولین کسی بود که گوشه‌چشمی به امکان «نتایج شوم» انداخت، اما چون در قضیهٔ ویلکس برضد دولت رأی داده بود، در زمرهٔ مغضوبان ملوکانه به شمار می‌رفت و از هرگونه سمت درباری و نیز فرماندهی هنگ خود که از طریق آن امرار معاش می‌کرد محروم شده بود. با این حال، از پذیرش کمک مالی دوستان سرباززد و همراه باره و ریچارد جکسن و لرد شلبرن هستهٔ اولیهٔ مخالفان سیاستِ امریکایی دولت را تشکیل دادند و برای همکاری در خانهٔ شلبرن گرد می‌آمدند.

لرد شلبرن در این موقع ۳۲ ساله بود و تواناترین مرید بیت و پس از او آزاداندیش‌ترین وزیران بود — شاید بدین سبب که به مدرسهٔ وست مینستر یا ایتن نرفته بود — گوا این که آموزش ابتدایی او در ایرلند هم به گفتهٔ خودش «تا حدی بسیار زیاد به غفلت گذشت.» همکارانش او را «یسوعی» لقب داده بودند و زیادی زرنگش می‌دانستند و، از این رو، به او دل‌بستگی و اعتماد چندانی نداشتند. با این حال، چون استعدادش مورد نیاز بود، هیچ‌گاه مدتی دراز بی‌کار نماند و، با همهٔ بی‌اعتمادی، در ۱۷۸۲ به نخست‌وزیری رسید و مذاکرات منتهی به قرارداد استقلال آمریکا را او انجام داد. وی دربارهٔ آدم‌ها بدگمان و در سیاست مترقی بود، و محبوب نبودنش شاید به خاطر بیم از اندیشه‌هایش بود. شلبرن مخالف اخراج ویلکس از پارلمان و موافق آزادسازی کاتولیک‌ها و نیز بازرگانی آزاد بود و حتی بعداً، برخلاف پرک، طرف‌دار انقلاب فرانسه شد.

لرد شلبرن مال‌الاجاره‌های کلانی از املاک خود در ایرلند و انگلستان می‌گرفت و یکی از ثروتمندترین زمین‌داران غایب در ایرلند بود. یگانه وزیری بود که، به گفتهٔ جرّمی بنتم، <v> از مردم ترس نداشت و، به گفتهٔ دیزریلی، <v> اولین وزیری بود که اهمیت فزایندهٔ طبقهٔ متوسط را دریافت. از سبک زندگانی اشرافی پیروی می‌کرد: ملک

بیرون شهر او را کیپاییلیتی براون محوطه‌سازی و زمین‌آرایی کرد. خانه شهری‌اش را رابرت آدم <۷۸> طرح ریخت و تک‌چهره او را جاشووا رینولدز <۷۹> چندین بار کشید. وی از این هم فراتر رفت و کتاب‌خانه‌ای بزرگ مملو از کتاب و نقشه و دست‌نوشته — که فروش آن در حراج پس از مرگش ۳۱ روز به طول انجامید — و مجموعه‌ای از اسناد تاریخی گرد آورد که این‌ها به استعانت عطیه ویژه پارلمان برای کشور خریداری شد. شلبرن، مانند پیت و برک، ناسنجیدگی اعمال زور بر امریکا را به سهولت مشاهده کرد، و بی‌درنگ بر ضد آن هشدار داد.

مالیات تمبر — نخستین مالیات مستقیمی که بر امریکا بسته شد — در قرائت سوم با ۲۴۹ رأی موافق در برابر ۴۹ رأی مخالف به تصویب رسید. این همان اکثریت معمول پنج به یک بود که، هوراس والپول درباره آن گفت «کم می‌فهمیدند... و کمتر به چیزی توجه می‌کردند.» ولی سیاستمداران حرفه‌ای به خوبی می‌فهمیدند. ویتلی گفت، این «اقدام بزرگ» آن دوره بود. چون «حق پارلمان را در برقرار کردن مالیات داخلی بر مهاجرنشین‌ها» هم‌کارش، ادوارد سجویک، معاون وزیر، تأیید کرد که این گام، به رغم مصوبه‌های مجلس‌های امریکا، دانسته برداشته شد، «چون فکر می‌کردیم با اجرای مجدد آن اصل حق را مسلم می‌سازیم.» <۸۰>

واکنش امریکایی‌ها شدید و پردامنه بود، چرا که بر طبق این قانون نه فقط تمامی مطبوعات و مدارک حقوقی و بازرگانی تمبر لازم داشت، بلکه شمول آن به چیزهایی مانند اوراق کشتی‌ها، پروانه میکده‌ها، و حتی تاس و ورق بازی هم می‌رسید، و فعالیت‌های گوناگون همه طبقات را، چه در نیوانگلند چه در سایر مهاجرنشین‌ها، در بر می‌گرفت. تصویب چنین قانونی، در پی قانون قند، بدگمانی مردم را افزود که انگلیسی‌ها نقشه کشیده‌اند سنجیده و حساب شده ابتدا اقتصاد را تحلیل برند، آن‌گاه مهاجرها را برده سازند. مجلس ویرجینیا برای محکوم کردن قانون تمبر تشکیل جلسه داد و پاتریک هنری <۸۱> در آن نشست تا آستان خیانت پیش رفت و سرنوشت سزارو چارلز اول را به یاد جورج سوم آورد. وقتی باستن از رأی ویرجینیا، یا به نوشته‌هاچینسن «صدای جهان‌گیر قاطبه مردم»، مطلع شد، به پشتیبانی از آن برخاست، بدین اعتقاد که «اگر قانون تمبر اجرا شود ما همه برده خواهیم شد.» <۸۲> «فرزندان آزادی» در شهرها متشکل شدند تا مقاومت را دامن زنند. جنب و جوش همگانی برای واداشتن مأموران

تمبر به دست کشیدن از خدمت انبوه جمعیت را به حرکت درآورد، خانه‌های مأموران را چابیدند و درهم شکستند و با آدمک به دار آویخته آن‌ها در خیابان‌ها راه‌پایی کردند. مأموران تمبر در باستن و نیویورت عبرت گرفتند و همه استعفا دادند. در ماه نوامبر، که قانون لازم‌الاجرا شد، هیچ مأموری برجاً نبود تا آن را اجرا کند.

آشوبگران و جدل‌نامه‌نویسان شور و هیجان مردم را شعله‌ور نگه می‌داشتند. از کانادا تا فلوریدا خانواده‌ای نبود که خبر این قانون را نشنیده باشد، اما کمتر کسی می‌دانست که چه خطری ممکن است از جانب آن به وجود آید. روستانشین محترمی که نوکرش می‌ترسید در تاریکی شب به طویله برود، از او پرسید «از چه می‌ترسی؟» نوکر جواب داد «از قانون تمبر». «۸۳» به گزارش ازرا استایلز، واعظ و رئیس آینده دانشگاه پیل، از هر چهار نفر در کتیکات سه نفر آماده شمشیر برگرفتن بودند. «۸۴» از این حیرت‌انگیزتر، و برای هر انگلیسی‌گوش به زنگ تهدیدآمیزتر، توافق نه مهاجرنشین در ماه اکتبر در کنگره قانون تمبر نیویورک بود. پس از فقط دو هفته و نیم جر و بحث در مورد عریضه‌ای برای الغای قانون تمبر هم‌رأی شدند. مهاجرنشین‌ها همیشه میان مالیات‌بندی قابل قبول «برون مرزی» به صورت عوارض بازرگانی، و مالیات‌بندی غیرقابل قبول «درون مرزی» در زمینه امور داخلی، فرق قایل شده بودند، و حال توافق کردند که این تمایز پردردسر را که نقشی بزرگ در سرپای مناقشه آمریکا داشت کنار نهند.

فراسوی همه الفاظ و همه عریضه‌ها، اعتراض واقعاً مؤثر تحریم واردات بود. این تحریم قبلاً در واکنش به قانون قند به کار بسته شده بود، و اینک گروه بازرگانان در باستن و نیویورک و فیلادلفیا برنامه خودداری از وارد کردن کالاهای انگلیسی را رسماً برگزیدند. اشتیاق و هیجان مردم این پیام را به مهاجرنشین‌های دیگر هم رسانید. زن‌ها چرخ‌های نغریسی خود را به اتاق پذیرایی کشیش یادادگاه محل بردند و در تولید بیشتر و بیشتر کلاف خانگی برای پارچه‌های دست‌باف به جای قماش انگلیسی به رقابت نشستند و از کتان پارچه‌هایی برای پیراهن بافتند، «نرم و لطیف درخور ابرومندترین آقازادگان آمریکا». «۸۵» در پایان سال، از مجموع دو میلیون لیره واردات، ۳۰۵۰۰۰ لیره، نسبت به سال پیش، کاسته شده بود.

آیا بریتانیا چاره دیگری نداشت؟ البته که داشت. چاره کار، همان‌گونه که بسیاری

گفتند، آن بود که درخواست امریکایی‌ها، یعنی حق نمایندگی در پارلمان، را اجابت کند و آن‌گاه بر آن‌ها مالیات بندد. این عمل، با یک ضربت، ارزش و اعتبار مقاومت امریکاییان را از بین می‌برد. البته نیروهای محرک دیگری هم در این ستیز در کار بود، ولی هیچ چیز چون پول خون آدمیان را جوش نمی‌آورد، و مالیات بیش از هر چیز امریکاییان را به خروش می‌انداخت. امریکاییان حق نمایندگی برای خود می‌طلبیدند، اما به راستی و از ته دل این را نمی‌خواستند. «کنگره قانون تبر» نمایندگی را «غیر عملی» خواند.

در همه گفت‌وگوهای مربوط به نمایندگی، مسافت ۳۰۰۰ مایلی دو قاره — در جایی که میان فرمان و اجرای فرمان «دریاها می‌خروشدند و ماه‌ها می‌گذرند» <۸۶> — بهانه قرار می‌گرفت. ولی این مسافت مانع از آن نبود که امریکایی‌ها اسباب و اثاث و لباس و کتاب‌های انگلیسی سفارش بدهند، از مدهای انگلیسی تقلید کنند، بچه‌های خود را به مدرسه‌های انگلیسی بفرستند، به همکاران اروپایی خود نامه بنویسند، نمونه‌های گیاه‌شناسی ارسال کنند، اندیشه‌ها را فراگیرند و به طور کلی پیوند نزدیک فرهنگی با آن سوی اقیانوس داشته باشند. «اقیانوس پهناور و پرخطر» عامل بازدارنده نبود؛ بازدارنده ادراک فزاینده مهاجرها بود که آنچه در حقیقت می‌خواهند مداخله کمتر است و خود مختاری بیشتر. جدایی، یا احیاناً استقلال، اصلاً مطرح نبود، اما کمتر کسی خواستار پیوند نزدیک تر بود چون فساد جامعه انگلستان لرزه بر اندام هر کس می‌انداخت. جان ادمز عقیده داشت که انگلستان به پای جمهوری روم رسیده است، «شهری پول پرست، آماده درهم شکستن.» امریکایی‌هایی که از آن جا دیدن می‌کردند از سیاست‌بازی و دغل‌کاری، از فسق و فجور، از شکاف میان «قول و شکوه و حشمت» طبقه ثروتمند در قیاس با «فلاکت و ادبار تهی‌دستان... از یک سو شگفت‌آور و از دگر سو نفرت‌انگیز» یکه می‌خوردند. <۸۷>

امریکایی‌ها نظام توصیه و التفات را خطرناک و دشمن آزادی می‌دانستند، چون وقتی تکیه دولت بر پشتیبانی خریداری شده باشد، آزادی سیاسی حقیقی از بین می‌رود. انگلیسی‌ها تنها مردمی بودند که به این آزادی دست یافته بودند. امریکاییان احساس می‌کردند که وارث این آزادی‌اند و رسالت دارند که آن را برای بشر بیروارند و نگاه دارند، و این احساس بر سراسر ستیزه‌ها در آن سال‌ها چیره بود. اعتقاد بر این

بود که نمایندگان مهاجرنشین‌ها اگر به پارلمان بریتانیا راه یابند چه بسا تحت تأثیر انحطاطِ انگلیسی‌ها فاسد شوند و در عمل در اقلیتی ناتوان قرار گیرند و پیوسته مقهور رأی آن‌ها باشند. هم‌چنین روشن بود که مهاجرنشین‌ها چنانچه نماینده پیدا کنند، دیگر دلیلی ندارند که برابر حق مالیات‌بندی پارلمان بایستند. این نکته را امریکایی‌ها پیش از خود انگلیسی‌ها دریافتند. انگلیسی‌ها هیچ‌گاه به طور جدی نیندیشیدند که نماینده داشتن آمریکا در پارلمان چه مزایایی برای خود ایشان دربر خواهد داشت.

باز هم طرز فکر بود که راه را می‌بست؛ انگلیسی‌ها نمی‌توانستند امریکایی‌ها را با خود برابر بشمرند. مجلهٔ جنتلمن می‌پرسید که آیا رواست از دهاتی‌های بی‌نزاکت، از «توله‌های [زندانیان] تبعیدی ما»، از مشتی هوچی «بی‌ادب‌تر از سرخ‌پوست‌ها» دعوت بشود «والا ترین کرسی‌های امپراتوری ما» را اشغال کنند؟^{۸۸} روزنامهٔ مورنینگ پُست نوشت که امریکایی‌ها «نژادی چندرگه‌اند از ایرلندی‌ها و اسکاتلندی‌ها و آلمانی‌ها، با خمیرمایه‌ای از مجرمان و مطرودان».^{۸۹} از تحقیر اجتماعی ژرف‌تر، این هراس بود که مهاجرنشین‌ها «مساوات‌طلب» اند و حضور آن‌ها در پارلمان شهرها و مناطق بی‌نمایندگی انگلستان را تشویق می‌کند که آن‌ها نیز کرسی نمایندگی بخواهند که پیامدش از میان رفتن حق مالکان در حوزه‌های انتخابی و واژگون شدن نظام حاکم است.

انگلیسی‌ها به سود خود نظریهٔ «نمایندگی بالقوه»^{۹۰} را از خود درآورده بودند که فراگیر توده‌های بی‌رأی و بی‌نمایندگی بود و ادعا می‌کردند که هر نمایندهٔ مجلس نمایندهٔ تمامی افراد جامعه است، نه یک حوزهٔ انتخابی ویژه، و اگر منجستر و شفیلد و بیرمنگام دارای کرسی نمایندگی نیستند و لندن فقط شش نماینده دارد ولی دوون و کُرِنوال هفتاد نماینده، شهرهای بی‌نمایندگی می‌توانند دل‌خوش باشند که نجیب‌زادگان پرقمیز روستانشین «نمایندگان بالقوه» آن‌ها هستند. این حضرات، چون همگی بار عمدهٔ مالیات ارضی را بردوش داشتند، از ته دل خواهان مالیات‌بندی بر مهاجرنشین‌ها از سهم خود بودند و مدافع سرسخت اعمال حق حاکمیت پارلمان.

راه دیگر گریز از درگیری و ستیز که افراد جدی بدان می‌اندیشیدند و پیش‌نهاد هم کردند، اتحاد مهاجرنشین‌ها با یک‌دیگر و سپس تشکیل نوعی فدراسیون با بریتانیا بود و پیوستن نمایندگان از مهاجرنشین‌ها به یک پارلمان امپراتوری. بنجامین فرانکلین برای دفع خطر از جانب فرانسه و سرخ‌پوستان، با مشورت تامس هاجینسن، درکنگرهٔ

۱۷۵۴ آلبانی نوعی «طرح اتحاد» پیش‌نهاد کرد ولی خریداری نداشت. در حین بحران قانون تمبر، افراد مسئول حکومت در مهاجرنشین‌ها که نگران جدایی و بیگانگی فزاینده کشور مادر بودند، این اندیشه را از نو زنده کردند. فرانکلین و تامس پونال فرماندار پیشین ماساچوستس و نماینده فعلی پارلمان و تامس کراولی بازرگان کویکری که با امریکا آشنا بود و فرانسیس برنارد فرماندار وقت ماساچوستس، طرح‌هایی برای سامان دادن به حکومت مهاجرنشین‌ها ارائه کردند که مبنای حل و فصل نهایی اختلافات در آن‌ها گفت‌وگو درباره حقوق و تکالیف دو جانبه در راه تشکیل فدراسیون بود. پونال بعدها در بحرانی دیگر در ۱۷۷۵ شکوه کرد که چون هیچ‌کس در حکومت به نظریات او توجه نمی‌کند دیگر نظری نخواهد داد. فرانسیس برنارد طرح مشروحي مشتمل بر ۹۷ ماده تهیه کرد و برای لرد هلیفاکس و دیگران فرستاد، «۹۱» و هلیفاکس به او گفت که طرحش «در نوع خود به مراتب بهترین طرحی است که وی تاکنون خوانده»، «۹۲» ولی پس از این دیگر خبری نشد.

بنجامین فرانکلین به انگلیسی‌هایی که با آن‌ها در مکاتبه بود اصرار می‌کرد که اجتناب‌ناپذیر بودن رشد و پیشرفت امریکا را بپذیرند و برای جلوگیری از تولید بازرگانی آن سرزمین قانون نگذرانند، چون بسط و توسعه طبیعی این قوانین را کنار خواهد زد، و در عوض در راه ایجاد جهان آتلانتیک، مرکب از مردم امریکا و انگلیس با حقوق برابر، بکشوند، جهانی که در آن مهاجرنشین‌ها کشور مادر را غنی سازند و «امپراتوری آن را گرداگرد تمامی کره زمین بگسترانند و دنیا را به اعجاب بیندازند!» «۹۳» این پندار شکوهمند از زمان طرح اتحاد آلبانی او را هم چنان مجذوب کرده بود. سال‌ها بعد وی در زندگی‌نامه خود نوشت: «من هنوز عقیده دارم که طرح اتحاد، اگر پذیرفته می‌شد، خوشایند هر دو سوی اقیانوس بود. مهاجرنشین‌ها با این اتحاد آن قدر نیرو می‌یافتند که از خود دفاع کنند؛ و نیازی به اعزام نیرو از انگلستان نبود؛ بدیهی است ادعای بعدی مالیات‌بندی بر امریکا، و کشمکش خونین معلول آن نیز پیش نمی‌آمد.» فرانکلین با آه و اسف در پایان می‌نویسد: «ولیکن این اشتباهات تازگی ندارد؛ تاریخ لبریز است از خطاهای دولت‌ها و شهریان.» «۹۴»

دیری از تصویب قانون تمبر نگذشته، بر سر‌الغای آن در انگلستان اختلاف به میان آمد. تحریم واردات بنادر را تهی کرد، کشتی‌داران و مأموران حمل و نقل و کارگران

کارخانه‌ها بی‌کار ماندند، بازرگانان زیان دیدند، و انگلستان تازه متوجه احساسات امریکاییان شد. درشش ماه بعد مطلب برجسته در جراید قانون تمبر بود. قرن هجدهم شور و حرارت خاصی برای اصول سیاسی داشت، و اکنون همه این مباحث — حقوق پارلمان، بی‌عدالتی مالیات‌بندی بدون نمایندگی، «نمایندگی بالقوه»، مالیات‌های برون‌مرزی و درون‌مرزی — در نامه‌های پراز خشم و در تفسیرها و ستون‌های جراید به بحث گذاشته می‌شد.

سُم چِنِیز، مأمور بلندپایه وزارت بازرگانی، جزوهای انتشار داد که سر و صدای زیادی به راه انداخت. وی اصرار می‌ورزید که حق مالیات‌بندی و صلاح و اقتضای اعمال این حق هر دو «اموری چنان بی‌چون و چرا روشن‌اند» که نیازی به دفاع ندارند، ولیکن جرو بحث‌هایی «پوچ و درعین حال بی‌شرمانه» به چالش این‌ها برخاسته است. آقای جنینز می‌گوید که عبارت «آزادی فرد انگلیسی» این روزها «مترادف کفرگویی و وقاحت و خیانت و افترا و آبجو قوی و شراب سیب» شده است، و استدلال امریکایی‌ها که بر مردم بدون رضایت خود آنان مالیات نتوان بست «خلاف حقیقت است، چون من کسی را نمی‌شناسم که به رضایت خود مالیات دهد.» <۹۵>

لرد چستر فیلد، هم چون هوراس والپول، امور را از بیرون گود می‌نگریست و معمولاً — برخلاف آداب و رسوم خشکی که یاد برادرزاده‌اش می‌داد — لب مطلب را بیان می‌کرد. او به نیوکاسل نوشت که «عدم و جاهت» قانون تمبر دست کمی ندارد از «گزند ناشی از آن بر اثر پافشاری برحقی که می‌دانید نمی‌توانید اعمال کنید»، <۹۶> و ادامه داد که این مالیات سالی بیش از ۸۰۰۰ لیره درآمد عاید نمی‌کند (دولت حساب می‌کرد سالی ۶۰۰۰ لیره) و نمی‌تواند زیان دست‌کم سالی یک میلیون لیره‌ای بریتانیا را در نتیجه کاهش تجارت جبران کند (زیان واقعی دو میلیون لیره بود). حقیقت تلخ دیگری را ژنرال تامس گیج، فرمانده نیروهای بریتانیا در مهاجرنشین‌ها، ابراز کرد: وی در نوامبر گزارش داد که در سراسر مهاجرنشین‌ها مقاومت گسترش یافته است و «اگر قانون [تمبر] خودش به روال طبیعی به اجرا در نیاید هیچ چیز مگر نیروی بسیار زیاد نظامی از عهده کار بر نخواهد آمد.» <۹۷> بزرگان انگلستان در برخورد با لات و لوت‌ها چنین ضرورتی را پیش‌بینی نکرده بودند.

بحران ناشی از قانون تمبر گرنویل هنگامی فرارسید که خود او دیگر مصدر کار

نبود. پادشاه از عادت گرنویل که پیوسته می‌خواست درس سیاست اقتصادی به وی بدهد، از مدتی پیش، خسته و عصبانی شده بود. در آوریل ۱۷۶۵، در پی بیماری شاه، لایحه نیابت سلطنت تهیه شد. گروه گرنویل به دلایل مرموز سیاسی نام ملکه مادر را در فهرست اسامی از قلم انداختند، و این پادشاه را سخت به خشم آورد^{۱۸} و او گرنویل را، بدبختانه پیش از آن‌که جانشینی برای او بیابد، از کار برکنار کرد. لایحه نیابت سلطنت بسی اختلاف برانگیخته بود و تشکیل دولت جدید مردی کارآزموده می‌طلبید. جورج سوم، از سر ناچاری، دست به دامن عمومی خود، دوک کامبرلند، زد که مردی معتبر و آبرومند و، برعکس سایر اعضای خاندان هانوفر، شایسته و باکفایت بود. دوک خود نخست‌وزیری را به پیت پیش‌نهاد کرد، ولی پیت نپذیرفت و بی‌بردن به علت امتناع او به لحاظ شخصیت بفرنجش ساده نیست. شاید تصمیم خود را دایر بر الغای قانون تمبر از همان زمان گرفته بود، ولی یقین نداشت بتواند آن را به انجام برساند و از فرط سرسختی حاضر نبود تن به سازش بدهد. یا شاید هم سبب این بود — با توجه به این‌که سال پیش هم از گردش امور دور مانده بود — که باز به اختلال‌های جسمانی و گاه روانی که وقت و بی‌وقت به سراغش می‌آمد دچار بود.

مورخان گفته‌اند که اگر پیت در سال ۱۷۶۵ قبول خدمت می‌کرد، سیر حوادث در دهه بعدی احتمالاً عوض می‌شد، ولی این فرض در صورتی تحقق پیدا می‌کرد که او می‌توانست به کار ادامه دهد، و این، همان‌گونه که رویدادها نشان داد، امکان‌پذیر نبود. سرسختی پیت و اختیارات گزافی که می‌خواست، درگیر و دار کشمکش با امریکا، بدون تردید حکومت را ضعیف کرد. پیت با شهرت و محبوبیت و نفوذ سرشار، و نیز تسلط بی‌نظیرش بر مجلس عوام، چهره‌ای حماسی بود: مردی که امپراتوری را به دست آورد ولی نتوانست آن را نجات دهد.

پیت پسر کوچک خانواده‌ای، به گفته لرد چستر فیلد، «بسیار نوحاسته» و ترقی‌اش مرهون قدرت شخصیت و توانایی‌های شخصی بود. پدر بزرگش ملقب به «الماس» از سردمداران «کمپانی هند شرقی» بود و خلق و خوی تند و عادت‌های وحشیانه و مستبدانه داشت و ثروت خانوادگی را در تجارت هند اندوخت و مدتی هم در سمت فرماندار مدرّس حکمرانی کرد. قطعه الماس موجب شهرت او را پادشاه فرانسه به بیش از دو میلیون لیور خرید. در انگلستان حوزه بی‌اهمیت اُلدرم در ویلتشر نصیب

خانواده شد، و پیت از سال ۱۷۳۵، یعنی در بیست و هفت سالگی، این کرسی را احراز کرد. پیش از او برادر بزرگ‌ترش نماینده این ناحیه بود، اما وی تمام ثروت خود را بر باد داد و همهٔ دوستانش را از خود رنجاند و «در وضعی بسیار بد» به خارج رفت و به حال جنون ادواری، «اگرچه نه در تپارستان، ولی ناگزیر به صورتی بسیار منزوی می‌زیست.» این رگ دیوانگی در خانواده، که معلوم نیست از پدر بزرگ سرچشمه می‌گرفت یا نه، در خواهرهای پیت هم نمودار شد، و یکی از آن‌ها در تپارستان زیر نظر بود و دو تای دیگر هم بیش و کم همین‌طور. <۱۱>

پیت سراسر عمر گرفتار بیماری توان‌فرسای نفرس بود که از دوران دبیرستان ایتن بدان مبتلا شده بود. <۱۰> نفرس در سال‌های جوانی کمتر سراغ کسی می‌آید و وقتی آمد به شکل حاد است. درد بی‌وقفهٔ آن تندخویی مشهور مبتلایان به نفرس را می‌آورد؛ از این رو چهارپایه‌ای مخصوص و چکمه‌ای بزرگ در جلو کالسکه و تخت روان پیت نصب می‌کردند.

پیت وقتی که ذی حساب ارتش بود، از دریافت حق‌العمل و یا از تعویق پرداخت‌ها به قصد انتفاع شخصی (که هر دو شروط مرسوم آن مقام بود) خودداری می‌کرد، و همین موجب شهرت او شد و نامش را سر زبان‌ها انداخت. در طول جنگ هفت ساله وزیر خارجه بود؛ ولی از آن‌جا که دوک نیوکاسل، نخست‌وزیر، از حوزهٔ تخصص خود، یعنی دادوستد مناصب، پافراتر نمی‌گذاشت، پیت شریک صدارت و سیاست‌گذار اصلی بود. پیت اعتقاد داشت که تفوق دریایی سرنوشت انگلستان است و منابع این کشور، در رقابت با فرانسه، به شرطی می‌باید که تجارت و پایگاه‌های بازرگانی فرانسویان ویران گردد. پس با صرف هرچه بیشتر پول و قوا در راه تحقق این هدف و القای قطع و یقین خویش — که زمانی بدین وجه ابراز شد: «من می‌دانم که این کشور را کسی جز من نمی‌تواند نجات دهد» <۱۰> — ناوگان را بازسازی و نفرگذاری کرد، هموطنان خود را به جای مزدوران خارجی گماشت و لشکرکشی‌های بی‌ثمر را به جنگ میهنی و پیروزی‌های پیایی مبدل ساخت: پیروزی در لوئیزبرگ، واقع در دماغهٔ برتون، در گوادالوپ، تیکوندروگا، کبیک، میندن در اروپا، پیروزی دریایی در خلیج بیسکی، پیروزی پشت پیروزی، تا آن‌جا که به نوشتهٔ هوراس والپول، «ناچاریم هر بامداد بپرسم پیروزی تازه چیست، مبادا چیزی از قلم بیفتد.» <۱۰۲> پرچم‌های گرفته شده

از فرانسویان را در میان غریوانبوه مردم در کلیسای سینت پالز می‌آویختند. سازوبرگ و تدارکات بدون بحث به تصویب پارلمان می‌رسید. پیت برهمکارانش تسلط داشت، «نماینده بزرگ عوام» خوانده می‌شد، بت محبوب مردمی بود که اجتناب او را از القاب می‌ستودند و حس می‌کردند که او نماینده آن‌هاست. دامنه این احساس تا نیوانگلند گسترش داشت، و در آن جا هم، به گفته ازرا استایلز، وی را «می‌پرستیدند.» دژ دوکین را که در ۱۷۵۸ از فرانسویان گرفته شد دژ پیت و دهکده آن را با خانه‌های چوبی‌اش پیتسبرگ نامیدند.

تنها وقتی که پیت خواست دامنه جنگ را به اسپانیا، یعنی رقیب دریایی دیگر انگلستان، بکشاند، و نیز در نتیجه ضدیت نمایندگان با افزایش مالیات‌ها، و اراده پادشاه جدید برای بیرون انداختن ویگ‌های هوادار نیوکاسل و به دست خود گرفتن عزل و نصب‌ها، سلطه او درهم شکست. وقتی پیت در ۱۷۶۱ استعفا کرد، در بازگشت از کاخ سلطنتی مردم به دنبال کالسکه‌اش هورا کشیدند، خانم‌ها دستال‌های خود را از پنجره‌ها تکان دادند، جمعیت «به چرخ‌ها چسبیدند، با فراش‌های ملتزم رکاب دست دادند و حتی اسب‌ها را بوسیدند.» <۱۰۳>

از آن پس انعطاف‌ناپذیری، تفرعن، و خودخواهی نمی‌گذاشت که پیت بی‌مقام برود. چون به دسته‌بندی‌ها علاقه‌ای نداشت، با نظام کنار نمی‌آمد. سیاستی مورد پسند او بود که خود زمام آن را به دست داشته باشد. هنگام کناره‌گیری در ۱۷۶۱ در مجلس گفت وقتی که به حرفش گوش ندهند حاضر نیست حکومت کند. «من مسئولم، پس من باید اداره کنم، و تا چیزی را اداره نکنم مسئول آن نخواهم بود.» <۱۰۴>

به گمان یکی از نمایندگان «این بی‌شرمانه‌ترین حرفی بود که تاکنون وزیری زده بود»، ولی پیت این بود بی‌کم و کاست. پیت یکی از کسان نادری بود که نمی‌توانند دوشادوش دیگران کار کنند. خودش می‌گفت «من به هیچ حزبی بستگی ندارم، و میل دارم کاملاً منفرد باقی بمانم»؛ <۱۰۵> و از این رُک‌ترو بی‌پرده‌تر موقعی دیگر گفت: «من نمی‌توانم سرسوزنی فرمان تحمل کنم.» <۱۰۶> این سخن شاید ناشی از جنون خودبزرگ‌بینی بود. پیت احتمالاً به چیزی که در زمان ما هذیان عظمت و شیدایی - افسردگی خوانده می‌شود مبتلا بود، اما این‌ها در زمان او نامی نداشت و بهاری روانی شناخته نمی‌شد.

پیت با قامت بلند، رنگ پریده، سپای استخوانی، بینی عقابی، چشم‌های نافذ و قوزک‌های متورم از نقرس که مجبورش می‌کرد لنگ‌لنگان راه برود، چهره‌ای شکوهمند و پرنخوت و ابهت می‌نمود. پیوسته لباس رسمی به تن و کلاه‌گیس بلند بر سر داشت و در آداب و رفتار «چون کاتو»^{۱۰۷} فرزانه و مهیب «۱۰۸» بود. پیت پیوسته نقش بازی می‌کرد، مدام قیافه‌تصنعی می‌گرفت، تا شاید آتش‌فشان درونی‌اش را پنهان بدارد. نگاه تحقیرآمیز یا خشمناکش مخالفان را برجای خشک می‌کرد، طعنه و دشنامش «هراس» می‌انگیخت — به سان یولیوس دوم سه‌مناک بود. قریحه‌سخنوری وی، در زمانی که موفقیت سیاسی به نطق و بیان بستگی داشت، به تمام معنا افسون‌کننده بود، اما دلیل آن را کمتر کسی می‌دانست. فصاحت پرشور و آتشین و طرفه و جسارت‌آمیزش پشتیبانی نمایندگان مستقل پارلمان را می‌ربود. موفق‌ترین سخن‌رانی‌هایش، با زبان مطمئن، لحن متنوع و حرکات سر و دست بازیگران تئاتر و کاربرد «عبارت‌های بسیار جالب و تابناک» فی‌البداهه سرپا ساخته و پرداخته می‌شد — گرچه در مورد یک عبارت به ویژه چشمگیر به شیلبرن گفت که آن را پیش از به زبان آوردن «سه بار روی کاغذ نوشته بود.»^{۱۰۹} حتی زمزمه‌اش را در دورترین نقطه تالار می‌شنیدند، و وقتی مانند آرگی بزرگ باد درگلو می‌انداخت و فریاد به اوج می‌رساند، صدایش در مجلس می‌پیچید و در سرسراها و پایین پلکان هم شنیده می‌شد. هرگاه پیت به سخن برمی‌خاست سکوت همه جا را فرامی‌گرفت.

دوک کامبرلند وقتی از پیت ناامید شد، خود کابینه‌ای مختلط سرهم‌بندی کرد و سه مقام عمده کابینه را به یاران میدان اسب‌دوانی و آشنایان شخصی ارتشی خویش داد که هیچ‌کدام تجربه وزارت نداشت. در رأس این عده، مارکی راکینگهام، نجیب‌زاده جوان، یکی از ثروتمندترین اشراف انگلستان بود، با اقطاعی در سه استان، املاکی بزرگ در ایرلند و یورکشیر، که علاوه بر ریاست قضایی و اجرایی ولایت خود عنوان لردی در ایرلند و القاب شایان دیگری چون صدر شوالیه‌ها و لرد خوابگاه شاهی را هم یدک می‌کشید. او ۳۵ سال بیشتر نداشت و از جمله «ویگ‌های جدید» و ناآزموده نسل جوان به شمار می‌رفت و درست نمی‌دانست چه باید بکند. وزیران دو وزارت‌خانه اصلی، یکی ژنرال کانوی، آجودان خود دوک، بود و دیگری آگوستوس هنری فیتسروی، سومین دوک گرافتون و همانند راکینگهام یار و همدم میدان اسب‌دوانی، که

آشنایی‌اش با کامبرلند از باشگاه سوارکاران بود. گرافتون مردی سی‌ساله و بسیار بی‌بند و بار بود، هیچ سودای ناموری در تاریخ نداشت، علاقه‌اش به اسب‌دوانی بیشتر بود تا به زمام‌داری، منتها به مقتضای این که «بزرگی مسئولیت دارد» حاضر بود تا آن‌جا که از عهده‌اش برآید به کشورش خدمت کند. گرافتون را در ۱۷۶۸ در سایه‌شأن و رتبه‌خانوادگی‌اش به اتفاق آرا به ریاست دانشگاه کیمبریج برگزیدند، و تامس گری شاعر، سراینده «مرثیه در صحن کلیسای روستا» که گرافتون او را استاد کرسی سلطنتی تاریخ آن دانشگاه کرده بود، به افتخار انتصاب دوک قصیده‌ای سرود که به آهنگ موسیقی درآمد. گرافتون از دولت‌مداری دل‌خوشی نداشت و پیوسته دل‌نگران وظایف خود بود و پیش‌نهاد کناره‌گیری می‌کرد.

سردسته یاران شاه در هیئت دولت لرد نورتینگتون، در مقام رئیس دیوان عالی و مهادار سلطنتی، مردی ناسزاگو و نقرسی و پرسر و صدا بود که در نه سال گذشته، با وجود خمر دائم، تمامی مقامات مختلف قضایی را احراز کرده بود و بی‌رودربایستی به اثرات شراب‌خواری‌های بی‌حساب خود اقرار می‌کرد و می‌گفت «اگر خبر می‌داشتم که این پاها روزی باید رئیس دیوان عالی را حمل کنند، در جوانی از آن‌ها بیشتر مواظبت می‌کردم.» <۱۱۰> وزیر جنگ، وایکانت برینگتون، که به امر صریح شاه این سمت را پذیرفته بود، مردی خوش‌رو و دوست‌داشتنی بود که یکی از دو برادرش اسقف و دیگری دریاسالار بود. وی می‌گفت به هیچ شغلی، علی‌الاصول، دست زد نمی‌زند بدین خیال که «شاید بخت یاری کند و عاقبت پاپ شوم.» <۱۱۱> و سیزده سال تمام در وزارت جنگ هم‌چنان منتظر ماند — که این یکی از طولانی‌ترین دوره‌های وزارت در آن زمان بود. تفرقه در داخل هیئت دولت را می‌توان از این‌جا حدس زد که این شخص هنگام قبول کار شرط گذاشت که اجازه داشته باشد در مورد قانون تمبر و احکام بازداشت عمومی برضد دولت رأی بدهد.

دولت جدید، ضعیف و پریشان، پا به بجران قانون تمبر نهاد، و هنوز چهار ماه نگذشته کامبرلند را بر اثر مرگ از دست داد، و راکینگهام بی‌پناه و بی‌رهنمون شد. پس کوشید بیت را باز سرکار بیاورد ولی توفیق نیافت و با آن‌که بارها از او پرسید در مورد الغای قانون تمبر چه باید کرد، بیت پاسخی نداد. بیت به گونه‌ای ناتوانی مبتلا بود و تمامی سال ۱۷۶۵ را دور از امور مملکتی گذرانید.

تحریم واردات در اقتصاد انگلیس آثار سوء گذاشت و بازرگانان و کارگران را به زحمت انداخت. مقاله‌های اضطراب‌آوری در روزنامه‌ها، اغلب به تحریک و تشویق بازرگانانی که برای الغای قانون تمبر متشکل شده بودند و مبارزه می‌کردند، نوشته می‌شد و خبر از بسته شدن کارخانه‌ها و آمادگی افواج بی‌کاران برای راه‌پیمایی به سوی لندن می‌داد. این‌ها می‌خواستند با تهدید و پرخاش جویی مجلس عوام را به الغای آن قانون وادارند. بازرگانان لندن کمیته‌ای تشکیل دادند و به همکاران خود در سی شهر صنعتی و بندری نامه نوشتند و از آن‌ها خواستند برای الغای قانون به پارلمان عریضه بنویسند. هیئت دولت میان طرف‌داران تمبر و مخالفان تمبر تقسیم شده بود. راکینگهام، گرافتون، کانوی و دوک سال‌خورده نیوکاسل خواستار لغو قانون بودند، و طرف‌داران تمبر، در سوی دیگر، تسجیل حق حاکمیت را می‌طلبیدند و استدلال می‌کردند الغای قانون اقتدار بریتانیا را از میان می‌برد و به مهاجرنشین‌ها انگیزه می‌دهد که شتابان به سوی استقلال بروند. لرد نورتینگتون که آشکارا با گروه راکینگهام در ستیز بود اعلام کرد که دیگر در جلسات کابینه شرکت نمی‌کند، ولی استعفا نداد و هم‌چنان سرکار ماند و برای سرنگونی دولت به توطئه پرداخت.

راکینگهام خود عقاید پابرجایی نداشت، اما از طریق القانات منشی خود، ادموند برک، سیاستی اتخاذ کرد. سرانجام پذیرفت که واکنش شدید امریکایی‌ها نشان می‌دهد که تحمیل قانون تمبر به قهر مصلحت نیست، و دشمنی با مهاجرنشین‌ها و از دست رفتن دادوستد با آن‌ها به زیان انگلستان است، و چه بهتر اگر بتوان هماهنگی و وفاق را با الغای قانون توأم ساخت. برک توضیح داد که اصول دوگانه ویگ، آزادی اتباع و حاکمیت پارلمان، با هم مغایرت ندارد.

ولی اکثریت پارلمان می‌خواستند به مهاجرنشین‌ها درس اقتدار بدهند و در ضمن شایق بودند که در نتیجه حصول درآمد از امریکا از مالیات اراضی خود بکاهند؛ از این رو، امید ترغیب پارلمان به موافقت با الغا بسیار ناچیز بود. گرنویل به «جنجال و شورش اهانت‌آمیز» امریکای شمالی می‌تاخت، و لرد نورتینگتون می‌گفت که «چشم‌پوشی از قانون» از راه الغا در حکم آن است که بریتانیا «در امریکا مغلوب شود و به صورت ایالتی از مستعمره خود درآید.» تلاش برای به سخن درآوردن بیت در طول تعطیلات عید میلاد مسیح بی‌ثمر ماند، و در ۱۴ ژانویه ۱۷۶۶ که پارلمان دوباره تشکیل جلسه داد،

اختلافِ نظرها چنان دولت را ضعیف کرده بود که راکینگهام نمی‌دانست چه بکند. در این احوال، پیت به مجلس آمد. سکوت همه جا را فراگرفت. او به نمایندگان گفت موضوعی که پیش رو دارید — از آزادی‌های به مخاطره افتاده خودتان در انقلابِ قرن گذشته که بگذریم — «بیش از هر چیزی که مورد توجه این مجلس قرار گرفته با اهمیت است» و «داوری آیندگان دربارهٔ عظمت این کشور و فرزاندگی حکومت در طی این پادشاهی بسته به تصمیم ماست.» مالیات بستن «جزء حکومت یا قوهٔ مقننه نیست»، بلکه «عطیهٔ داوطلبانه» مجالس انتخابی است. تصور «نمایندگی بالقوهٔ امریکا در این مجلس سرزنش‌آمیزترین اندیشه‌ای است که تاکنون به ذهن کسی رسیده است و درخور جواب رد جدی نیست.» گرنویل در بیانات خود کسانی را که در انگلستان مهاجرنشین‌ها را به مقاومت تشویق می‌کردند به باد انتقاد گرفته بود، و پیت در پاسخ او گفت «من خوش‌وقتم که امریکا مقاومت کرده است. سه میلیون مردم، آن‌چنان فاقد هرگونه حس آزادی که داوطلبانه تسلیم بردگی شوند، حربه‌ای مناسب می‌بودند برای برده ساختن سایرین.» یکی از نمایندگان نعره زد که سخن‌ران را باید به برج <۱۱۲> فرستاد و این، به گفتهٔ شاهی، «فریادهای تشویق و تحسینی که من هیچ‌گاه نشنیده بودم» برانگیخت. پیت تکان خورد ولی رشتهٔ کلام از دستش نرفت و ادامه داد که قانون تمبر باید لغو گردد «مطلقاً، کلاً، فوراً» و همزمان اعلامیه‌ای صادر شود مبنی بر «اقتدار حاکمیت بر مهاجرنشین‌ها... به محکم‌ترین عبارتی که بتوان اندیشید و این اقتدار را باید تسری داد به کلیهٔ وجوه قانون‌گذاری از هر قبیل — بدین معنا که ما می‌توانیم دادوستد آن‌ها را مقید کنیم و تولید آن‌ها را محدود سازیم، و در تمامی امور قدرت به کار بریم، مگر در بیرون آوردن پول از جیب آن‌ها بدون رضایت خودشان.» این را می‌گویند مغلطهٔ ظریف. مگر مقید کردن دادوستد مهاجرنشین‌ها از راه عوارض گمرکی وسیلهٔ دیگری برای بیرون آوردن پول از جیب آن‌ها بدون رضایت خودشان نبود؟ اگر پارلمان واجد بالاترین اختیار قانون‌گذاری است، مالیات‌بندی چگونه می‌تواند «جزو آن اقتدار حاکمیت» نباشد؟ گرنویل این نکات را یادآور شد و تمایز بین مالیات بستن درون مرزی و بیرون مرزی را رد کرد. پیت از پیروان پروپاقرص مکتب سوداگری بود و پاسخش شبهه و ابهامی نداشت: «بگذار برای همیشه محقق شود؛ مالیات‌بندی حق آن‌هاست؛ مقررات بازرگانی حق ما.» این تمایز دیگران را

قانع نکرد. لرد جورج جرمن به دوستی نوشت: «اگر تو فرق این‌ها را می‌فهمی از من سری، ولی باور کن وقتی آن را می‌شنیدم خیلی عالی بود.» <۱۱۳>

برای راکینگهام همین کافی بود، او پیام را گرفت. بی‌درنگ پیش‌نویس اعلامیه‌ای متضمن حق حاکمیت پارلمان تهیه شد که امید می‌رفت خواست نمایندگان را در مورد قاطعیت به خرج دادن برآورد، و این همراه لایحه‌الغای قانون تمبر تقدیم مجلس شد. موافقت اکراه‌آمیز پادشاه هم به دست آمد: به او گفتند چاره‌ای نیست مگر لغو قانون تمبر یا کاربست آن به زور اسلحه که نیازمند نیروی نظامی اضافی است و هزینه‌هایی که تأمین آن آسان نیست. مجلس باز به گفت‌وگو نشست. در مجلس لردها، دوک بدفورد، رهبر فراکسیون گرنویل، به تأکید گفت که قانون تمبر «اگر به بلای الغا گرفتار آید به عمر امپراتوری بریتانیا در آمریکا خاتمه داده می‌شود.» <۱۱۴> راکینگهام، به هر حال، یارانی یافته بود. از جمله بازرگانان را تشویق می‌کرد که مبارزه خود را ادامه دهند و به جای «حقوق» بحث‌انگیز بر پیامدهای اقتصادی پافشاری کنند. شهرداران شهرستان‌ها و شهروندان برجسته سی و پنج شهر روزها به لندن می‌آمدند و طومارهای شهر خود را در پشتیبانی از الغا و نامه‌های بازرگانان آمریکایی را به کشتی‌رانی‌های انگلیسی در مورد ابطال سفارش‌ها عرضه می‌کردند. بیش از صد تن از بازرگانان در لندن جمع شدند، و با حضور در غرفه تماشاچیان در مجلس، بی‌صدا پارلمان را زیر فشار قرار دادند. بیست سوارکار پا در رکاب منتظر بودند که خبر رأی مجلس را شتابان به اطراف و اکناف برسانند. <۱۱۵>

چهل گواه، از جمله کارگزاران مهاجرنشین‌ها و بازرگانان و مسافران آمریکایی، دعوت شدند دربارهٔ تحریم واردات در مهاجرنشین‌ها شهادت دهند. در میان این‌ها، بنجامین فرانکلین در پرسش و پاسخ مشهورش در فوریهٔ ۱۷۶۶ مؤکداً به مجلس گفت که آمریکایی‌ها هیچ‌گاه عوارض تمبر نخواهند پرداخت «مگر که به زور اسلحه مجبور شوند»، <۱۱۶> و نیروهای مسلح نیز کاری از پیش نخواهند برد چون «نمی‌توان کسی را که تمبر نمی‌خواهد مجبور به خرید آن کرد. سپاهیان اثری از شورش نخواهند دید؛ اما چه بسا که خود شورشی بیافرینند.» این گفته می‌توانست سنگ نبشتهٔ قبر بریتانیا در آن ده سال باشد، زیرا در زمانی که فرانکلین این سخنان را می‌گفت، همان‌گونه که مورخی انگلیسی نوشته، «اکثریت عظیمی» از هم‌میهنان فرانکلین «هرگز اندیشهٔ قطع

پیوند با کشور مادر را به محیله خود راه نداده بودند.» <۱۱۷>
 انگلیسی‌ها واقعاً بر سر دوراهی رسیده بودند. اگر قانون را به حال خود رها می‌کردند، حاصل، هم‌چنان که گواهان گفتند، نارضایی پایدار و حتی «بیگانگی کامل» مهاجرنشین‌ها بود؛ و اگر به الغای آن رضایت می‌دادند این امر به منزله پذیرفتن از دست رفتن اقتدار در امریکا بود. دو سال بعد، هوراس والپول در خاطرات خود عامل نگران‌کننده دیگری را هم افزود و نوشت که اجرای قانون متضمن «خطر برافروختن شورش» بود و ممکن بود باعث شود که مهاجرنشین‌ها «خود را در آغوش فرانسه و اسپانیا بیندازند.» از سوی دیگر، الغای یک قانون تأمین درآمد دولت «سابقه بسیار خطرناکی» ایجاد می‌کرد. <۱۱۸>

در توضیح قانون آمده بود که: «پارلمان بریتانیای کبیر اختیار و اقتدار کامل دارد و داشته است و حقاً باید داشته باشد که قوانین و مقرراتی با قوت و اعتبار مقتضی وضع کند و مهاجرنشین‌ها و مردم امریکا را در جمیع موارد مقید سازد.» این قانون به اتفاق آرا به تصویب مجلس عوام رسید و تمامی مجلس لردها، مگر پنج تن، نیز به آن رأی مثبت دادند، و جالب این که یکی از این پنج تن لرد گرنوالیس <۱۱۹> بود و دیگری لرد کمپن، قاضی پیشین دیوان عالی، و تنها وزیری که برضد آن قانون سخن گفت و اصرار ورزید که علت اصلی مخالفت او این است که مالیات بستن به کسانی که نماینده ندارند قانونی نیست و «پاره‌ای کارها را نمی‌توان کرد.» <۱۲۰> قانون در زمینه وضع مالیات، یعنی مسئله اصلی مورد اختلاف، ساکت بود. دادستان کل، چارلز یورک، به این موضوع ایراد گرفت و پیش‌نهاد کرد عبارت «در موارد مالیات‌بندی» نیز بدان افزوده شود، ولی ایراد او را وارد ندانستند و اطمینان دادند که عبارت «در جمیع موارد» این ضرورت را نیز در بر می‌گیرد. تعداد کافی نمایندگان راضی شدند و لایحه الغای قانون تبر هم اکثریت یافت. قانون توضیحی اگرچه چاره‌ساز ولی عجولانه بود و پارلمان را در موضع قانونی مشخصی محبوس کرد و راه سازش را بست. در دهه بعد که گروه راکینگهام می‌کوشید از جنگ جلوگیری کند، این قانون گریبان بسیاری را که به آن رأی داده بودند گرفت. ولی فعلاً منظور انجام شده بود. الغای قانون با ۱۶۷ رأی موافق به دست آمد. اما مجلس لردها هنوز مقاومت می‌کرد و هنگامی دست از مخالفت برداشت که پادشاه خواه‌ناخواه اشاره کرد با الغا مخالفتی ندارد.

کار تمام شده بود. پرک گزارش کرد که «چهره ژنرال کانوی هم‌چون سپای فرشته‌ای می‌درخشید.» <۱۲۱> بیک‌ها به تاخت مزده را به اکناف بردند، زنگ‌ها در شهر بریستل به صدا درآمدند، ناخدایان کشتی‌ها پرچم‌ها را برافراشتند و با شلیک توپ درود فرستادند، طنین هلهله و شادی در بندرها پیچید، و وقتی خبر به امریکا رسید، وجد و سرور در آن‌جا دوچندان بود. جان هنکاک که خود بازرگان و صاحب کشتی‌های بازرگانی بود میهمانی بزرگی داد با آتش‌بازی و شراب مادیرا، نیروهای شبه‌نظامی به نوای فلوت و طبل رژه رفتند، میکده‌ها لبریز از مردمی بود که جشن گرفته بودند، مجالس بزرگ رقص برپا شد، در حق پادشاه و پارلمان ابراز وفاداری و سپاس‌گزاری کردند و در سراسر نیوانگلند پانصد خطبه شکرانه خواندند. مردم از نوکالاهای انگلیسی سفارش دادند و پوشاک‌های زیر و دست‌باف خود را به تنگ‌دستان بخشیدند. <۱۲۲> هشت ماه بعد، جان ادمز نوشت که مردم اینک «خاموش‌ترین و مطیع‌ترین اهالی جهان در برابر حکومت‌اند» و الغای قانون تمبر «همه موج‌های بی‌نظمی عمومی را آرام ساخته است.» <۱۲۳> قانون توضیحی، دقیقاً به علت آن‌که از مالیات نامی نمی‌برد، سروصدایی برنینگیخت. امریکایی‌ها شاید تصور کردند که این قانون نشانه غرور جریحه‌دار شده است و هرگز به اجرا گذاشته نمی‌شود.

قانون تمبر و الغای آن را چگونه باید ارزیابی کرد؟ قانون به رغم اطلاعاتی تدوین شد که خبر از دردسر حتمی می‌داد، و با این حال، سیاست پایه‌گذار آن از گونه‌های کلاسیک بی‌خردی به مفهوم لجاج احمقانه در رفتاری آشکارا زیانمند نبود. خواست درآمد مالی از مهاجرنشین‌ها و نیز تلاش در تحصیل آن هردو طبیعی بود. الغای آن قانون را هم نمی‌توان بی‌خردی شمرد چون ظاهراً چاره دیگری نمانده بود. اجرای قانون محال و الغای آن ناگزیر بود. بدشگون هم بود، چه امریکایی‌ها، گذشته از سرور و پایکوبی، پی بردند که سیادت پارلمان، در رویارویی با آشوب و بلوا و تحریم، آسیب‌پذیر است. با این همه، از شہاری انگشت‌شمار از فعالان که بگذریم، اکثریت عظیم مردم در این هنگام هرگز به فکر شورش یا جدایی نبودند، و اگر عمل تحریک‌آمیز دیگری نمی‌شد، ای بسا که نبرد در چمنزار لکسینگتون <۱۲۴> هیچ‌گاه روی نمی‌داد.

بی‌خردی اوج می‌گیرد: ۱۷۶۶-۱۷۷۲

پس از خبطی چنین فاحش که لازم شد ملغا شود، سیاست پردازان بریتانیا می‌بایست می‌نشستند و رابطه خود را با مهاجرنشین‌ها بازمی‌نگریستند، و از خود می‌پرسیدند که چه خط‌مشیی پیش گیرند تا از سویی وفاداری سودمند و از سوی دیگر حاکمیت این حاصل آید. بسیاری از انگلیسی‌ها در خارج از حکومت به این مشکل می‌اندیشیدند، و پیت و شلبرن نیز که به زودی قدرت را به دست گرفتند، می‌خواستند بدگمانی‌ها را برطرف کنند و آرامش را به مهاجرنشین‌ها بازگردانند، اما سرنوشت، چنان‌که خواهیم دید، پا میان نهاد.

تغییری در سیاست داده نشد چون گروه حاکم به شور و مشورت هدفمند عادت نداشت، سایه شاه بر سرشان سنگینی می‌کرد و نیز همه با هم در ستیز بودند. به این فکر نیفتادند که شاید بهتر باشد مدتی از اقدام‌های تحریک‌آمیز خودداری ورزند تا مهاجرنشین‌ها دریابند که بریتانیا حقوق آن‌ها را محترم می‌شمرد و در ضمن بهانه هم به دست آشوبگران ندهند. واکنش پرسروصدای امریکا به قانون تمبر این باور را در بریتانیا استوار ساخت که مهاجرنشین‌ها به سرکردگی «افراد پلید و فتنه‌جو» <۱۲۵> (به تعبیر قطع‌نامهٔ مجلس لردها) عزم به شورش جزم کرده‌اند. حکومت‌ها در مقابله با خطر، یا آنچه خود خطر می‌پندارند، معمولاً می‌کوشند آن را سرکوب کنند و به ندرت در صدد بررسی و فهم و تبیین آن برمی‌آیند.

عامل تحریک تازه‌ای در قانون سالانهٔ اسکان ۱۷۶۶ رونمود. این قانون هر ساله برای منزل و خوراک و تدارکات و انضباط نیروهای بریتانیا به تصویب می‌رسید، و

به موجب یک ماده آن مجلس‌های مهاجرنشین‌ها می‌بایست برای سربازان حرفه‌ای ارتش قرارگاه و تدارکاتی از قبیل شمع و سوخت و سرکه و آجیو و نمک فراهم آورند. پارلمان با اندکی تأمل می‌بایست درمی‌یافت که این شکل دیگری از مالیات درون مرزی است و با مخالفت روبه‌رو خواهد شد — چنان‌که بی‌درنگ در نیویورک شد که بیشتر قوا در آن مستقر بود. تلقی مهاجرنشین‌ها این بود که بنا به «امریه» پارلمان به زودی باید کلیه مخارج ارتش [بریتانیا] را در امریکا بپردازند. مجلس نیویورک از تصویب وجوه مقتضی سرباز زد، و این گواه جدید نافرمانی و ناسپاسی خشم بریتانیا را برانگیخت. چارلز تاونزند در میان توفان هلهله در مجلس عوام اعلام کرد: «اگر ما سرپرستی مهاجرنشین‌ها را روزی از دست بدهیم، کار این ملت ساخته است.» <۱۲۶> پاسخ پارلمان تصویب «قانون تعلیق نیویورک» بود که مصوبات مجلس آن‌جا را، مادام که به پرداخت وجوه رأی مثبت ندهند، کأن لم یکن شناخت. کشور مادر و مهاجرنشین‌ها بار دیگر دست به گریبان شده بودند.

در این میان آشوب سیاسی دیگری روی داد. شاه برای ستیزه با راکینگهام بهانه‌ای یافت و گفت مشیت الهی است که «دولتم را برکنار کنم.» <۱۲۷> پس از یک سلسله مذاکره و معامله‌هایی که بی‌اندازه پیچیده بود، بیت زمام امور را به دست گرفت و دولت نامتجانسی تشکیل داد، و گروه دل‌آزده راکینگهام به مخالفان پیوستند. عقاید و چهره‌هایی ناسازگارتر از معمول در دولت جدید به چشم می‌خورد. بیت در موقعیتی بود که می‌توانست بر سر شرایط نخست‌وزیری خود سخت چانه بزند و تصمیم داشت این بار بدون مزاحمت فرمان براند. پس عمداً گروه درهم‌برهمی گرد آورد که به جایی «بستگی» نداشته باشند تا خود بر آن‌ها چیره شود. هزینه مالی این کار بسیار گزاف بود چون می‌بایست مستمری هنگفتی به باقی‌ماندگان دولت پیشین بپردازد تا جا به جانشینان سپارند.

شلبرن وزیر ارشد کابینه شد و مسئولیت مهاجرنشین‌ها را پذیرفت، گرافتون و کانوی سر جای خود ماندند، ولرد کم‌دین، یکی دیگر از اطرافیان بیت، سمت ریاست دیوان عالی و مهردار سلطنتی را احراز کرد. لرد نورتینگتون، دست‌نشانده شاه، صدر شورا شد؛ مقامی هم برای برادر لرد بیوت پیدا کردند؛ چارلز تاونزند که رفتارش قابل پیش‌بینی نبود به وزارت دارایی رسید و ارل هیلزبارو — که هر قدر شلبرن با

مهاجر نشین‌ها دوست بود او به آن‌ها دشمنی می‌ورزید — سرپرستی وزارت بازرگانی را به عهده گرفت. بر خورد هیلز بارو با بنجامین فرانکلین توهین‌آمیز بود، فرانکلین او را معجونی از «غرور، کزاندیشی، خودسری و شور و حرارت» خواند. <۱۲۸> عدم تجانس شخصی این افراد که در آن زمان بیشتر مشهود بود تا امروز، طعنه ظریفِ پرک را برانگیخت که گفت: «یک قطعه رنگارنگ موزائیک، گذرگاهی موزائیک کاری شده... این جا تکه سنگی سیاه، آن جا تکه سنگی سفید...» <۱۲۹> پرک البته از هواداران رنجیده راکینگهام بود.

اما آنچه راه بر بی‌خردی گشود موزائیک نبود، از با افتادن خود بیت بود. او ناگهان قبول کرد که لرد شود. مجلس عوام را ترک گفت و با عنوان ارل چاتام وارد مجلس اعیان شد، و این تأثیری فاجعه‌آمیز بر محبوبیت او در بین مردم داشت. تصمیم او تا اندازه‌ای به دلیل ناتندرستی بود: می‌خواست از زیر بار اضافی وزیر اول و رهبری مجلس عوام درآید. واکنش همگانی چنان بود که گویی عیسی مسیح در هیکل <۱۳۰> به صرافان پیوسته است. جشن‌های بزرگ داشت بازگشت قهرمان ملی به قدرت همه باطل شد، زریفت‌های «گیلدهال» <۱۳۱> پایین آمد، و جزوه‌ها و هجونامه‌های رکیک از گوشه و کنار سر بر آورد. «نماینده بزرگ عوام» عامه را رها کرده بود؛ مردی که توده مردم او را نماینده خود می‌دانستند به خاطر یک لقب اشرافی خود را به دربار فروخته بود.

در مجلس اعیان اعضای کمتری حضور می‌یافتند و این‌ها شنونده خوبی هم نبودند، و لرد تازه‌وارد نه فقط پایگاه خود را در مجلس بزرگ‌تر از دست داد، بلکه سخنش هم دیگر چندان به دل نمی‌نشست. نقرس با تمام قوا حمله آورد؛ بیت بدخلق و عبوس شد؛ رفتارش با همکاران زننده و قلدرانه بود. ژنرال کانوی گفت: «در باختر قسطنطنیه احدی هرگز الفاظی چون الفاظ لرد چاتام نشنیده است.» <۱۳۲> درد مزمن، دل‌آزردگی از سرزنش مردم، احساس از دست شدن عظمت و سرخوردگی از سیر منفی رویدادها در امریکا بیت را به زرفای افسردگی فرو برد. دیگر در جلسات کابینه شرکت نمی‌کرد و کسی را به او دسترس نبود، اگرچه در نامه‌ای پرخاش‌آمیز گوشه‌ای از خشم خود را عیان ساخت: «روحیه بلاهتی که گریبان‌گیر نیویورک شده... روحیه سرکشی و نافرمانی آن‌ها، به حق بحرانی بزرگ این‌جا ایجاد خواهد کرد... قانون سابق تبر این

مردم تندخو و زودرنج را چنان هراسانده که همهٔ مشاعر خود را از دست داده‌اند.» <۱۳۳>
 دولت «موزائیکی»، بدون سرور، دچار تشتت شد. بنجامین فرانکلین گزارش کرد که «بند و بست و دسته‌بندی و توطئه‌چینی بی‌وقفهٔ افراد درون و بیرون حاکمیت همه چیز را مغشوش ساخته است.» <۱۳۲> دوک گرافتون که خود می‌دانست شایستگی خزانه‌داری را ندارد — و فقط برای رهانیدن پیت از کارهای اداری به اکراه این سمت را پذیرفته بود — ناچار شد در ۳۲ سالگی کفالت ریاست دولت را هم به عهده گیرد. <۱۳۵>
 در این مقام بیش از پیش احساس سرگستگی می‌کرد، «هفته‌ای یک بار یا هر دو هفته یک بار برای امضای کاغذهای خزانه‌داری و گاه ملاقات شاه» <۱۳۶> به لندن می‌رفت. جلسهٔ هیئت دولت را یک دفعه برای حضور در مسابقات اسب‌دوانی در نیومارکت و دفعهٔ دیگر برای میهمانی بزرگی در ملک بیلاقی خود عقب انداخت. کشتی دولت عملاً بی‌سکان دار شده بود. لرد شلبرن که از طریق کارگزاران برای اعادهٔ حسن تفاهم با مهاجرنشین‌ها دست به فعالیت زده بود با مخالفت همکاران روبه‌رو شد. لرد کم‌دین که درس حقوق خوانده بود ولی از سیاست سردرغمی آورد خاموش نشست. از این‌رو، دیگر کسی نبود که به چارلز تاوانزند، باهوش‌ترین و غیرمسئول‌ترین عضو کابینه، مهار بزند.

تاوانزند، که به گفتهٔ برک «اسباب ابتهاج خاطر و زیور مجلس عوام و شمع هر محفل خصوصی بود»، <۱۳۷> می‌توانست، حتی در حال مستی، سخن‌رانی خیره‌کننده‌ای ایراد کند و در ضمن هوش و توان آن را داشت که، به قول هوراس والپول، «بزرگ‌ترین مرد این عصر» <۱۳۸> شود — چنانچه خطاهایش اندکی خفیف‌تر می‌بود. اما افسوس که نبود. تاوانزند گستاخ و سبک‌سر و بی‌اعتنا به اصول و غیرقابل اعتماد بود و هرگاه مصلحتش اقتضا می‌کرد صد و هشتاد درجه تغییر جهت می‌داد. یک بار دوک نیوکاسل هنگامی که در فکر سپردن سمتی به او بود، پرسید: «چارلز تاوانزند در وزارت جنگ کمتر لطمه خواهد زد یا در خزانه‌داری؟» <۱۳۹> تاوانزند به سبب توانایی‌هایش مورد نیاز بود، و از این‌رو مشاغل گوناگونی در وزارت بازرگانی، وزارت دریاداری، و وزارت جنگ عهده‌دار شده بود، و گاه و بی‌گاه نیز استعفا داده یا از قبول مقام خودداری کرده بود. والپول می‌نویسد: «هیچ چیز را با دقت و تأمل مطالعه نمی‌کرد، اما بخش‌های محتوی اطلاعات را چنان به سرعت درمی‌یافت که گویی خود دانش و اطلاعات

می‌آفرینند، به جای آن که دنبال آن بگردد»، و با ذکاوتی چنان سرشار «که اندیشیدن برایش اتلاف وقت می‌نمود.» <۱۴۰> درخشش این همه استعداد کم‌مایگی را پنهان می‌داشت، تا آن‌جا که مردی چون دیوید هیوم نیز نوشت: «او زیرک‌ترین مرد انگلستان به شمار می‌رود.» <۱۴۱>

«شهوت بی‌حد برای شهرت» عیب فاحش تاونزند بود، و دلیل آن شاید این‌که وی پسر ارشد خانواده‌اش نبود و فرزند پدر و مادری بود سخت بدنام که جدا از هم می‌زیستند. پدر عیاش و غریب‌احوال او، و ایکانت تاونزند سوم، به گفتهٔ والپول به یک دوست، «در جنون دست‌کمی از هیچ‌یک از هموطنان ندارد.» <۱۴۲> ناتوانی دیگر پسر آن بود که گاه می‌افتاد و غش می‌کرد، که اکنون گمان می‌رود شاید بیماری صرع داشته است. گرچه والپول خیلی سرسری از سر این موضوع می‌گذرد: «غش می‌کند، دوباره حال می‌آید، و صدای نعره‌اش در کاپیتول <۱۴۳> می‌پیچد...» <۱۴۴> تاونزند حس رهیابی پیت را نداشت ولی به تقلید از او عزم جزم کرده بود که «عضو هیچ حزبی نباشم، از هیچ رهبری پیروی نکنم، و مطلقاً تابع داوری خود باشم.» <۱۴۵> ضعیف‌ترین توان ذهنی تاونزند بدبختانه همین قوهٔ داوری بود.

دوره‌های متعدد تصدی تاونزند در وزارت بازرگانی سبب شد که همه او را واردترین فرد به امور امریکا پندارند. تاونزند نخستین کسی بود که در ۱۷۶۳ پیش‌نهاد کرد که از مهاجرنشین‌ها مالیات گرفته شود و به مصرف دفاع خود آن‌ها و پرداخت حقوق ثابت مأموران و قضات آن‌جا برسد، تا اینان دیگر «متکی به هوی و هوس هیچ مجلسی نباشند.» این عمل، از دید مهاجرنشین‌ها، گام آشکاری بود به سوی پایمال کردن حقوق آن‌ها، یعنی همان چیزی که از آن می‌ترسیدند.

تاونزند در این هنگام، با بی‌قیدی و تقریباً بدون ذره‌ای برنامه‌ریزی، این هردو فکر را از نواحیا کرد. در بودجهٔ تنظیمی خود در ژانویهٔ ۱۷۶۷ خواستار تمدید مالیات چهار شیلینگ اراضی شد، و این سروصدای زیادی میان نمایندگان مَلّاک راه‌انداخت. اما از آن‌جا که او همواره در پی محبوبیت بود، گفت که اگر دولت مجبور نشود بیش از ۴۰۰۰۰۰ لیره خرج ادارهٔ مهاجرنشین‌ها کند، مالیات ارضی را می‌توان دوباره به سه شیلینگ پایین آورد. گرنویل که از سرنوشت قانون تبر عبرت نگرفته بود، بی‌درنگ پا در میان گذاشت و گفت چنانچه مهاجرنشین‌ها قسمت عمدهٔ هزینهٔ دفاع و ادارهٔ

خود را به دوش گیرند تقلیل بودجه میسر است. و تاونزند انگار که بگویند «این که کاری ندارد»، با خودنمایی به پا خاست و در میان حیرت همکاران وزارتق‌اش «تعهد کرد که برای مقاصد مورد نظر درآمد کافی در خود امریکا پیدا کند.» ضمناً به مجلس اطمینان داد که این کار را می‌تواند «بدون بی‌احترامی» به امریکایی‌ها انجام دهد، یعنی از طریق مالیات‌های برون‌مرزی، ولی در عین حال گفت که تمایز بین مالیات برون‌مرزی و درون‌مرزی «به عقیده هر کس جز امریکاییان» مسخره است. حقیقت آن بود که امریکاییان، هم در کنگره قانون تمبر و هم در گفت‌وگوهای عمومی خود، این تمایز را رد کرده بودند — ولی تاونزند البته به عقاید امریکایی‌ها اعتنایی نداشت. <۱۲۶>

غایندگان مجلس، محو چشم‌انداز سبک شدن مالیات‌های خود، اطمینان تاونزند را با خوش‌خیالی پذیرفتند. شهادت شگفت و بی‌پروای بنجامین فرانکلین نیز که در حین رسیدگی‌ها به قانون تمبر گفته بود مهاجرنشین‌ها با مالیات‌های برون‌مرزی برای تأمین درآمد دولت مخالفتی ندارند بر حرارت غایندگان افزود. غایندگان مَلَک، به تحریکِ هواداران معزول و دست‌راستی <۱۲۷> را کینگهام و بدفورد که می‌خواستند دولت را در تنگنا اندازند، طرحی به تصویب رساندند که مالیات اراضی از چهار به سه شیلینگ در هر لیره کاهش یابد، و بدین ترتیب دولت را از سالی ۵۰۰۰۰ لیره درآمد محروم کردند و وزیر دارایی هم ملتزم بود که به عهد خود وفا کند.

تاونزند، بدون مشورت با همکاران خود در کابینه یا هشدار به ایشان، پیش‌نهاد وضع یک رشته عوارض گمرکی بر کالاهای صادراتی به امریکا، چون شیشه، رنگ، سرب، کاغذ و انواع چای کرد، و همان‌گونه که خود گفت قصدش نه نظارت بر دادوستد که ایجاد درآمد برای دولت بود. عواید پیش‌بینی شده، طبق حساب خود تاونزند، ۲۰۰۰۰ لیره از عوارض چای و اندکی کمتر از ۲۰۰۰۰ لیره از بقیه، و بر روی هم ۴۰۰۰۰ لیره، یعنی یک‌دهم هزینه اداره مهاجرنشین‌ها و کمتر از یک‌دهم زیان ناشی از کاهش مالیات اراضی بود. به خاطر همین مبلغ ناچیز که خرج جمع‌آوری‌اش بیش از دخلش بود، و نه تنها از کسر بودجه کشور نمی‌کاست بلکه احتمالاً بر آن می‌افزود، تاونزند حاضر بود تمامی دستاوردهای الغای قانون تمبر را بر باد دهد. همانند اکثر بی‌خردی‌ها، این‌جا هم سود بزرگ‌تر کشور فدای منافع شخصی شد. تاونزند، در غیاب چاتام، راه را باز دید که خود وزیر اول شود، و بدین ترتیب، منزلت خود را در مجلس عوام،

یا به قول پرک در این «معبد برگزیده» شهرت، بالا برد. <۱۴۸>

پیش‌نهاد تاونزند، این‌طور که پیداست، همکارانش را دچار بهت کرد و زبان‌شان را به معنای حقیقی بند آورد. با آن‌که اخذ درآمد از مهاجرنشین‌ها، به اذعان گرافتون، «برخلاف عزم آشکار یک یک اعضای کابینه» بود، و اقدام یک‌جانبه وزیر دارایی «از قماش بود که من مطمئن هیچ کابینه‌ای هیچ‌وقت بدان تن نمی‌دهد»، هیئت دولت در حقیقت تن درداد. تاونزند تهدید کرد چنانچه نگذارند تعهدش را انجام دهد کنار می‌رود، و کابینه به تصور این‌که با رفتن او دولت سقوط می‌کند بره‌وار رضایت داد. اندیشه اصلی آن‌ها، مطابق معمول، ماندن بر سرکار بود. <۱۴۹>

پارلمان هم در آن وضع روحی بدش نمی‌آمد به امریکایی‌ها درس دیگری بدهد، بگذریم که درس قبلی دامن خود انگلیسی‌ها را گرفته بود. در مه ۱۷۶۷ قانون درآمد متضمن عوارض تاونزند بدون رعایت تشریفات رأی‌گیری، یعنی بدون شمارش آرا، از هر دو مجلس گذشت. تاونزند، گویی عمداً بخواهد امریکاییان را تحریک کند، در مقدمه قانون واهمه آن‌ها را باز برانگیخت و اعلام کرد عواید حاصل برای جبران مخارج دفاع مهاجرنشین‌ها و نیز «برای پرداخت هزینه‌های اجرای عدالت و کمک خرج حقوق خانواده سلطنتی» به کار برده خواهد شد. بدون ابراز این مطلب، عوارض تاونزند چه بسا که توفان برپا نمی‌کرد. بی‌خردی اینک بادبان برافراشته بود.

چگونه این اتفاق افتاد؟ تاونزند البته مردی جاه‌طلب و بی‌پروا بود؛ ولی مسئولیت واقعی را باید به گردن دولت و پارلمان انداخت. بهانه دوک گرافتون در خاطرات خود که تنها چاتام اختیار داشت تاونزند را برکنار کند و «چیزی جز این جلو آن اقدام را نمی‌توانست گرفت» سست است. اگر کابینه متحد و دارای حس مسئولیت حکومت می‌بود، دل به دریا می‌زد و سهل و ساده خطر احتمالی کناره‌گیری او را می‌پذیرفت. پارلمان انگلستان، کهن‌ترین مجمع منتخب اروپا در تجربه ملت‌ها، پیش از شتاب در تصویب قانون می‌بایست به عواقب احتمالی آن می‌اندیشید. برای جلوگیری از این اقدام حتی از جانب طرف‌داران راکینگهام صدایی بلند نشد. چارلز گارت، کارگزار کارولینای جنوبی، نوشت: «دوستان امریکا چنان معدودند که در مبارزه با وزیر دارایی به حساب نمی‌آیند.» <۱۵۰> در مقاله‌های تند روزنامه‌ها و نیز جزوه‌های خشم‌آگین خواسته می‌شد که مهاجرنشین‌های ناسپاس و ادار شوند حق حاکمیت بریتانیا را محترم

شمرند. دولت و پارلمان، به جای به دست آوردن دل امریکایی‌ها، در هوای گوش‌مال دادن آن‌ها بودند. عوارض تاونزند منظورشان را به نحو احسن برمی‌آورد. واضع قانون سرنوشت اقدام خود را به چشم ندید. همان تابستان مبتلا به چیزی شد که گفتند نوعی «تب» است، و پس از چند بهبود کاذب، دوران خدمتی کوتاه ولی آن‌چنان با اهمیت برای آمریکا، در سپتامبر ۱۷۶۷، در چهل و دو سالگی با مرگش به پایان رسید. یکی از نمایندگان مجلس اظهار کرد: «چارلز تاونزند بینوا سرانجام آرام یافت.» <۱۵۱>

در گیر و دار این حوادث، چاتام بزرگ در دسترس نبود. دوک گرافتون پریشان حال پیوسته التماس می‌کرد که فقط نیم ساعت، ده دقیقه، او را ببیند و با او مشورت کند، و خود پادشاه هم در نامه‌های پیاپی مرتب بر درخواستش می‌افزود و حتی پیش‌نهاد کرد خود شخصاً به دیدار مرد بیمار برود. همسر محبوب مرد بیمار و موهبت هستی رنجور او هر بار پاسخ می‌داد و تقاضای ملاقات را به علت «ناتوانی کامل... و خامتِ بیماری... درد و زجر و صف‌ناپذیر» رد می‌کرد. همکاران می‌پنداشتند تمارض می‌کند؛ اما وقتی گرافتون، پس از فشارهای پی‌درپی، بالاخره برای چند لحظه اجازه ملاقات یافت، مردی در برابر خود دید درهم شکسته، «اعصاب و روحیه به حد وحشتناک خراب... آن مغز بزرگ خمیده و ضعیف از اختلال.» <۱۵۲>

چاتام، در انزوای ملک «بین‌سنت»، در یکی از دوره‌هایی که از افسردگی درآمد بود و در شیدایی به سر می‌برد، به باغبانش دستور داد روی تمامی تپه‌های چشم‌انداز پیرامون نهال کاج و سرو بکارد. باغبان پاسخ داد که «حتی همه قلمستان‌های این ناحیه قادر به تهیه یک صدم» درختان مورد نیاز برای این کار نیستند. با این حال، چاتام به باغبان امر کرد درخت‌ها را از لندن تهیه کند و با گاری به آن‌جا بیاورد. <۱۵۳> «بین‌سنت» از راه وصیت به پیت رسیده بود. مالکی تندخو از بستگان لرد نورت، از رأی موافق نورت به مالیات شراب سیب چنان به خشم آمده بود که دستور داد آدمک نورت را بسوزانند و وصیت‌نامه خود را عوض کرد و ملکش را برای «قهرمان ملی» [پیت] به ارث گذاشت. <۱۵۴> پیت برای سکونت در آن‌جا، ملک شخصی خود «هیز» را فروخت، حال آن‌که پول هنگفتی برای خریدن خانه‌های اطراف آن و «رهانیدن خود از همسایه‌ها» خرج کرده بود. اکنون هوس پس گرفتن ملک قدیم به سرش

زده بود. لحظه‌ای آرام نداشت تا همسرش از ناچاری دست به دامان برادران خود شد (برادرهایی که چاتام با آن‌ها در افتاده بود) و با نفوذ این‌ها مالک جدید را راضی کرد که «هیز» را پس بفروشد.

اما در «هیز» هم خوشی باز نیامد. چاتام در چنگ نقرس و یأس تاب هیچ‌گونه تماسی نداشت. از هر نوع ملاقات و آمد و شد اجتناب می‌جست، بچه‌های خود را هم در خانه نمی‌توانست تحمل کند، با خدمتکاران، و حتی گاه با همسر خود، حرف نمی‌زد. خوراک‌ها همیشه می‌بایست گرم بماند تا وقت و بی‌وقت، به محض آن‌که اوزنگ می‌زد، سر سفره بیاید. چاتام با کوچک‌ترین ناملائیتی خلقش تنگ می‌شد. گاهی روزهای پیایی خاموش می‌نشست و خیره از پنجره به بیرون می‌نگریست. اجازه دیدار به کسی نمی‌داد. لرد گم‌دین که وضع او را شنید، گفت: «پس دیوانه است.» <۱۵۵> دیگران می‌گفتند: «نقرس به سرش زده است.»

در روزگار خوراک‌های سنگین و شراب‌های پرالکل، نقرس در سرنوشت ملت‌ها نقش بازی می‌کرد. یکی از علل کناره‌گیری شارل پنجم، امپراتور دوران پاپ‌های رنسانس، همین مرض بود. پزشک برجسته‌ای در زمان چاتام به نام دکتر ویلیام کدوگان معتقد بود که این بیماری سه علت دارد؛ «تنبلی، می‌خواری زیاد و عصبانیت» (در دوران جدید ثابت شده که علت آن اسیداوریک زیاد از حد در خون است که وقتی جذب نشود موجب التهاب و درد می‌شود) و بهترین پیش‌گیری و احیاناً علاج آن امساک در خوردن و خوراک و زندگی فعال است. در همان زمان هم می‌دانستند که ورزش و گیاه‌خواری به درمان کمک می‌کند، ولی طبیب چاتام، مردی به نام دکتر آدینگتون، نظریهٔ اضداد را ترجیح می‌داد، که یکی از مضرترین آموزه‌های پزشکی قرن هجدهم بود. این شخص متخصص دیوانگی و ملقب به «دکتر جنون» بود، و امیدوار بود که حملهٔ نقرس حادی در بهارش به وجود بیاورد و تئوری می‌بافت که این خود اختلال روانی را از بین می‌برد. <۱۵۶> بنابراین، تجویز می‌کرد چاتام مصرف مشروبش را دو برابر کند، روزی دولیوان شراب سفید و دولیوان شراب شیرین، و در فاصلهٔ این‌ها «مادیرا» و «پورت»، بنوشد و به خوردن گوشت ادامه بدهد و از ورزش در هوای آزاد بپرهیزد. نتیجه البته آن بود که درد حادتر شد. چاتام در سال‌های ۱۷۶۷ و ۱۷۶۸ اصلاً در امور مملکتی دخالت نداشت. صرف این امر که از مداوای دکتر آدینگتون جان به در برد

و عقل خود را در واقع بازیافت، نشانگر پیروزی گه‌گاهی آدمی بر پزشکی است. دیوانگی در قرن هجدهم در طبقه حاکم به کرات پدید می‌آمد ولی — شاید به سبب درد — آن را به نقرس ارتباط می‌دادند. دو چهره اصلی بحران امریکا، چاتام در حین بحران و جورج سوم بعد از آن، هر دو عوارض جنون داشتند. در امریکا، جیمز اوئیس، که مدت‌ها کارهای غیر طبیعی می‌کرد، عاقبت در ۱۷۶۸ به کل دیوانه شد. <۱۵۷> پسر برادر والپول وارث عنوان او، ارل آرفورد، مبتلا به جنون ادواری بود. <۱۵۸> هم‌چنین دو برادر جورج جرمن که یکی از آنان، وارث عنوان ارل سکویل، همه درختان ملکش را در «نول» یک‌جا برید و خانواده‌اش او را مجبور اعلام کردند و بالاخره هم «براثر حمله و تشنج» درگذشت. برادر دیگر، لرد جان سکویل، گرفتار مالیخولیا بود، عمری تنها و سرگردان در فقر در اروپا پرسه زد و «با جنون جنگید.» <۱۵۹> دوشس کوینزبری «بسیار زیرک، بسیار بلهوس و در آستانه دیوانگی» بود. <۱۶۰> ویلیام کاپر شاعر، همان‌گونه که گفته شد، دیوانه بود و هم‌چنین یکی از شاعران کم‌اهمیت‌تر موسوم به کریستوفر اسمارت که دکتر جانسن در تپارستان به دیدنش رفت. لرد جورج گوردن، محرک بلوای گوردن در سال ۱۷۸۰، عموماً دیوانه شمرده می‌شد. <۱۶۱> مواردی این‌چنین که جسته‌گریخته در خاطرات اشخاص آمده شاید چندان زیاد نباشد، ولی این خود می‌رساند که موارد بسیار دیگری احتمالاً ذکر نشده است. براساس این‌گونه شواهد، البته مطلب شایان اهمیتی درباره جنون در طبقه حاکم نمی‌توان گفت، ولی مسلم است که اگر چاتام بیمار نمی‌بود، تاریخ امریکا جز این می‌بود.

واکنش به عوارض گمرکی تاونزند در امریکا با قدری تأخیر ابراز شد. ارادل و اوباش در بحران قانون تمبر جان و مال مردم را مورد تجاوز قرار داده بودند، و بسیاری از شهروندان و یاران آتی وفادار به بریتانیا به این واژه افتادند که جنبش «مپن پرستی» پیش درآمدی است برای «برابرسازی» طبقه‌ها. <۱۶۲> این افراد مایل نبودند به تمایلات جدایی‌طلبی از بریتانیا دامن زده شود. مجلس نیویورک بر اثر تهدید به تعطیل موقت قانون اسکان را بی‌سروصدا پذیرفته بود. برای اخذ عوارض جدید قانون تاونزند، مأمورانی در هیئت گمرکات امریکا گهاشته شده بودند، و بدرفتاری اینان به زودی اصطکاک پیش آورد. «فرمان‌های معاضدت» هم که اجازه بازرسی از ساختمان‌ها و

تأسیسات را می‌داد در این فاصله قانونی شده بود. مأموران گمرک، مشتاق انباشتن جیب‌های خود از جریمه‌ها، با شور و حرارتی خشم‌انگیز هرچه را بر آب شناور بود متوقف و بازرسی می‌کردند، دربندرها و راه‌های آبی به عرشهٔ تمامی کشتی‌ها می‌رفتند و حتی قایق‌های کوچک دهقانانی را که از یک سوی رود مرغ و جوجه به سوی دیگر می‌بردند می‌کاویدند.

برخشم مردم هرروز افزوده می‌شد. در این میان ناگاه آرمان امریکا صدایی یافت که همه را به شنیدن وامی‌داشت. این صدا از نامه‌های کشاورز برخاست که در دسامبر ۱۷۶۷ در روزنامهٔ کرانیکل چاپ پنسیلوانیا شروع به انتشار کرد. نویسندهٔ نامه‌ها جان دیکینسن بود، حقوق‌دانی اهل فیلادلفیا، از خانوادهٔ مرفه روستایی و نمایندهٔ آیندهٔ «کنگرهٔ قاره‌ای». این نامه‌ها دعوی مهاجرنشین‌ها را چنان محکم و مستدل پیش می‌نهاد که به جمع تاریخی نوشتارهایی پیوست که مردم را تکان داده‌اند و به عمل برانگیخته‌اند. نامه‌ها را روزنامه‌های سراسر مهاجرنشین‌ها چاپ می‌کردند. برنارد فرماندار ماساچوستس دوره‌ای کامل از آن‌ها را برای ریچارد جکسن، یکی از کارگزاران، در لندن فرستاد و هشدار داد که چنانچه دلایلی در رد آن‌ها اقامه نشود چه بسا «درافکار عمومی امریکا نوعی منشور حقوق شوند».

مضمون نوشته‌های دیکینسن ضرورت اتحاد بود در میان مهاجرنشین‌ها برای اعتراض به قانون تعلیق نیویورک — که او آن را «ضربه‌ای سهمناک» می‌خواند — و نیز به قانون درآمد. وی می‌گفت هر مالیاتی که به منظور تأمین درآمد وضع شود غیرقانونی است و، از این رو، میان عوارض تاونزند و مالیات تمبر تفاوتی نیست. مهاجرنشین‌ها از بابت هزینه‌های حکومتی دینی به بریتانیا ندارند چون بریتانیا هم اینک از تنظیم بازرگانی آن‌ها سود وافعی می‌برد. کاربرد این عوارض برای پرداخت هزینه‌های پادشاه و خانوادهٔ سلطنتی و حقوق قضات «بدترین ضربه» است، نظارت محلی را مطلقاً از میان می‌برد، و مهاجرنشین‌ها را بالقوه به پایهٔ ایرلند مسکین تنزل می‌دهد. گویاترین نکتهٔ دیکینسن این بود که دلیل اندک بودن عوارض آن است که بریتانیا امید دارد سروصدایی بلند نشود و بدین ترتیب سابقه‌ای ایجاد کند برای مالیات‌بندی‌های آینده. پس باید بی‌درنگ به ضدیت آن‌ها برخاست.

جان دیکینسن در استدلال خود به سیاست تاونزند بیش از استحقاق آن انگیزهٔ

عقل نسبت می‌داد، با این حال خوانندگان را به جنب و جوش آورد. امریکایی‌ها در هر اقدام بریتانیا طرحی برای بردگی خویش می‌دیدند. بریتانیایی‌ها را خیلی بیش از آنچه واقعیت داشت عاقل می‌پنداشتند، درست همان‌گونه که حکومت بریتانیا هم امریکایی‌ها را بیش از واقع متمرّد می‌انگاشت.

نامه‌های کشاورز ایستادگی در برابر قانون درآمد را دامن زد، سام ادمز <۱۶۳> را به حرکت درآورد و او توده مردم را فراخواند و بخش‌نامه‌ای از مجلس ماساچوستس گذرانید که بقیه مهاجرنشین‌ها را دعوت به مقابله با پرداخت هر نوع مالیات می‌کرد. پاسخ بریتانیا از جانب مردی داده شد که تازه اهمیت یافته بود، لرد هیلز بارو، که گویی دست تقدیر او را برگزید تا — پس از مرگ تاوونزند — عرصه شیطنت تهی غاندد. هیلز بارو به جای لرد شیلبرن زمام امور مهاجرنشین‌ها را به دست گرفته بود. دوک گرافتون، زیر فشار شاه و نیز گروه بدفورد، که گرافتون به حمایت‌شان نیاز داشت، ناچار شده بود شیلبرن را از سرکار بردارد. ولی از آن‌جا که دوک اهل طرد و اخراج نبود، وزارت خانه شیلبرن را دو نیم کرد، وزارت جدیدی برای مهاجرنشین‌ها به وجود آورد و هیلز بارو را در آن سمت گماشت. وزیر جدید دارای عنوان لردی و صاحب ملکی بزرگ در ایرلند بود، و مانند مالکان ایرلندی دیگر هراس داشت مبادا اجازه داران زمین‌هایش به امریکا مهاجرت کنند و کیسه اجازه‌های او تهی بماند، از این‌رو با هرگونه سازگاری با مهاجرنشین‌ها مخالفت می‌کرد. هیلز بارو با همه مقام‌های گوناگونی که عهده‌دار شده بود، به عقل و تدبیر مشهور نبود؛ و حتی جورج سوم که خود به همین درد گرفتار بود، یک بار گفت: «آدمی به بی‌تمیزی لرد هیلز بارو» ندیده است. <۱۶۴> این نقیصه دیری نپاییده آشکار شد.

وزیر جدید در نامه تحکم‌آمیزی به مجلس ماساچوستس امر کرد بخش‌نامه خود را پس بگیرد و گرنه مجلس را منحل می‌کند، و به فرمانداران سایر ایالت‌ها اطلاع داد که هر مجلس دیگری هم که آشوبگری ماساچوستس را سرمشق قرار دهد به همان شیوه منحل می‌شود. لحن خشن این نامه و مفهوم ضمنی آن که امریکاییان باید به اجبار مالیات‌بندی را بپذیرند و گرنه مجلس نمایندگی آن‌ها بسته می‌شود، در جاهایی که حتی آب از آب تکان نمی‌خورد آشوب به پا کرد. ماساچوستس با شور و فریاد از پس گرفتن مصوبه خود امتناع ورزید، و پنسیلوانیا و ایالت‌های دیگری که دعوت نخستین

ماساچوستس را نپذیرفته بودند، حال قطع‌نامه‌هایی به همان شکل علیه هیلزبارو به تصویب رساندند. مصالح امپراتوری درگزند ندامت‌کاری هیلزبارو قرار گرفت. در این احوال هیئت مدیرهٔ گمرکات سخت نگران بود و در فوریهٔ ۱۷۶۸ برای محافظت خود درخواست نیرو و یک فروند کشتی جنگی کرد. ورود رزمناو «رامنی» از هلیفاکس به بندرگاه باستن به هیئت‌مدیرهٔ گمرکات جرئت داد کشتی «لیبرتی» متعلق به جان هنکاک را توقیف کنند، و این عمل چنان غوغایی برانگیخت که مأموران ارشد گمرک از ترس جان به رزمناو «رامنی» گریختند. افزایش اغتشاش ژنرال گیج را به هراس انداخت. وی دوهنگ سرباز از هلیفاکس خواست، و دوهنگ دیگر هم در نوامبر از خود انگلستان رسید. یکی از اهالی باستن، پس از آن‌که رژهٔ سرخ‌کت‌ها [سربازان انگلیسی] را در شهر تماشا کرد، نوشت: «تشکیل ارتشی ثابت و دائمی! خدا به خیر کند! برای مردمی که طعم شیرین آزادی را چشیده‌اند چه از این بدتر! این عمل «آن استقلالی را که امروزه حتی افراد دوآتشه در میان ما تقبیح می‌کنند شتاب می‌بخشد.» <۱۶۵>

بدون هیچ‌گونه برنامه یا تصمیم قبلی، کاربرد نیروهای مسلح برای اعمال فشار موجب اختلاف شده بود. نابحر دانه بودن این کار بسیاری از انگلیسی‌ها را مشوش کرد، از جمله دوک نیوکاسل ۷۵ ساله را که در ایام جوانی یک ربع قرن در مقام وزیر مهاجرنشین‌ها را اداره کرده بود و اعتقاد داشت که در برخورد با آن‌ها از «اعمال زور و قدرت» باید احتراز کرد. به راکینگهام نوشت: «چیره شدن بر مهاجرنشین‌ها و مجبور ساختن آن‌ها به تسلیم این روزها طرف‌داران بیشتری پیدا کرده است. من وجداناً خود را ناگزیر می‌بینم به آن اعتراض کنم و امیدوارم دوستان مان پیش از این که تن به اقدامی چنین مخرب بدهند خوب دربارهٔ آن بیندیشند.» <۱۶۶>

تحت تأثیر بدفورد و یاران شاه، کفهٔ ترازوی کابینه رفته رفته به سوی دیگر می‌گرایید. کانوی، که دست‌تپها کوشیده بود جلو تاونزند را بگیرد و مانع تصویب قانون تعلیق نیویورک شود، از وزارت کنار رفت، هرچند که سمت کوچک‌تری را هم چنان نگه داشت. جای او را لرد شراب‌خوار بی‌مقداری گرفت: وایکانت ویموت که با بدفورد «رابطه» داشت، و هنرش این بود که سرتاسر شب قمار می‌کرد و چون پیوسته می‌باخت خانه‌اش همیشه پراز ضابطان دادگستری بود. او به وزارت هم که

رسید به این عادت ادامه داد، ساعت شش بامداد به رخت‌خواب می‌رفت و بعد از ظهر از خواب برمی‌خاست، «هیچ خبر نداشت که در وزارت خانه‌اش چه می‌گذرد، امور آن‌جا را معاونش آقای وود تا حدی که می‌شد اداره می‌کرد.» <۱۶۷> مقام وزارت دارایی که پس از تاونزند خالی مانده بود به لرد نورت سپرده شد، مردی معتدل و بی‌تکلف، واجد شعور فراوان و فاقد عقاید استوار، که اهل سازش نبود. دو سمت دیگر را هم لردهای وابسته به گروه بدفورد پر کردند: ارل گاور پس از مرگ لرد نورتینگتون، و ارل راجفورد سفیر اخیر بریتانیا در اسپانیا که برای عزیمت از مادرید ناچار شده بود ظرف‌های نقره و جواهرات خود را به مبلغ ۶۰۰۰ لیره فرو بگذارد تا بتواند وام‌هایش را بپردازد. شلبرن، وزیر ارشد و تنها عضو کابینه که مخالف اقدامات سرکوبگرانه هیلزبارو بود، پس از هشت ماه پایداری سرانجام استعفا داد — یا مجبور به استعفا شد — و جناب سفیر برجای او نشست. چاتام که رو به بهبود می‌رفت، وقتی خبر کناره‌گیری شلبرن را شنید، مهربانانه پادشاه را پس فرستاد و رسماً از مقام خود استعفا کرد.

دولتی که روزگاری دولت چاتام بود، به قبضه دار و دسته بلومزبری درآمد. وجه تسمیه این‌ها میدان بلومزبری اقامتگاه دوک بدفورد بود. خود دوک، گذشته از ثروت کلان و مقامات گوناگون که در سلطنت پادشاه پیشین اشغال کرده بود و علاوه بر اختیارات والقباب و مناصبش در بدفوردشر، نفوذ خود را بیشتر مدیون حسن بی‌اندازه نیرومندی از مرتبت و شأن و نیز اعتماد به نفس بود. می‌گفتند در روزهای عظمت پیت وی تنها کسی بود که می‌توانست علناً علیه او صحبت کند. در دولت گرنویل در مقام صدرشورا و رئیس واقعی حکومت — که عموماً دولت بدفورد خوانده می‌شد — خدمت کرده بود، ولی حالا گرفتار نقرس بود، از راه پیروان خود اِعمال نفوذ می‌کرد و اکثر اوقات در خانه بیلاقی‌اش در ووبرن آبی به سر می‌برد. وی به اتفاق برادرزنش، ارل گاور، و دامادش، دوک چهارم مارلبرو، سیزده کرسی مجلس عوام را در دست داشت. بدفورد زیرک و مهربان، ولی بسیار تندخو و لجوج و کله‌شق بود. در میان اطرافیانش گروهی افراد کارآزموده در زد و بند و انتخابات و نیز سرسخت‌ترین مدافعان اِعمال زور بر مهاجرنشین‌ها دیده می‌شدند. این‌ها مدام به پادشاه می‌گفتند گستاخی امریکایی‌ها را می‌توان با شش فرزند ناو جنگی و یک تیپ سرباز سرکوب کرد.

سیاست شاه جورج در مورد مهاجرنشین‌ها استوار بر یک تصور بود و بس: «وظیفه

واجب‌الاطاعه اتباع او در امریکا پیروی از قوانین مجلس قانون‌گذاری بریتانیای کبیر است» و پادشاه «متوقع و خواستار اطاعت توأم با گشاده‌رویی از آن قوانین است.» <۱۶۸> نفوذ شاه در اداره حکومت از این هم زیانمندتر بود، چرا که وی وظیفه ملوکانه خود می‌دانست تا حکومتش را از روی سرمشق بت دوران کودکی‌اش، آلفرد کبیر، پاک‌سازی کند. اکنون از طریق گروه بدفورد، بیش از پیش در کارها مداخله می‌کرد، به دل‌خواه خود وزیر می‌آورد و می‌برد، بذل و بخشش‌ها را خود به دست گرفته بود، هیچ‌گونه سیاست جمعی از هیئت دولت نمی‌پذیرفت، با وزیران یکی یکی به گفت‌وگو می‌نشست و به هیچ وزیری جز در مورد امور وزارت خانه خودش اجازه سخن دیگری نمی‌داد، و حتی مشخص می‌کرد که چه کسی در کدام بحث مجلس عوام صحبت کند. برگزیدگان او برای اداره امور اکثر نجیب‌زادگان و درباریانی بودند که دل او را به دست آورده بودند ولیکن بیش از خودش استعداد و آموزش لازمه حکومت نداشتند.

طغیان امریکا در قبال هر اقدام و هر مالیات، برگروه بدفورد محقق کرد که مهاجرنشین‌ها بر آن اند که نظام سوداگری را درهم شکنند، حق دادوستد آزاد به دست آورند، و در برابر هر گام پارلمان فریاد «استبداد!» سر دهند. پس اگر تسلیم آن‌ها شوند، دیری نمی‌پاید که اعتراض و مخالفت آن‌ها اثری از حاکمیت برجا نخواهد گذاشت.

این هول و هراس‌ها در زمینه بازرگانی البته بی‌پایه نبود. برداشتن یوغ سوداگری و در عین حال گسترش دادن صنایع ملی واقعاً اندیشه‌ای بود که امریکایی‌ها را قبضه کرده بود، و موفقیت در تحریم واردات هم قضیه را داغ‌تر ساخت. بریتانیا با اعمال خود استعداد مهاجرنشین‌ها را برای تولید پارچه و سایر کالاهای محلی برانگیخت، شور استقلال بازرگانی را در مردم دمید و بلایی را که بیش از هر چیز مصمم به جلوگیری از آن بود بر سر خود آورد. موازین مکتب سوداگری را حتی پیت همواره اساس سیاست استعماری می‌شمرد. او یک بار اعلام کرد به مستعمرات نباید اجازه داد که خود حتی «یک میخ یا یک نعل» بسازند. <۱۶۹> شور استقلال بازرگانی اکنون باز پدید آمده بود. در ماه‌های اوت و سپتامبر ۱۷۶۸، بازرگانان باستن و نیویورک توافق کردند مادام که عوارض تاونزند لغو نشده، چیزی از بریتانیا وارد نکنند. چند ماه بعد بازرگانان فیلادلفیا و، تا پایان سال ۱۷۶۹، مابقی مهاجرنشین‌ها نیز به آن‌ها پیوستند. بافندگی خانگی در حقیقت از زمان قانون تمبر توسط گروه‌های متشکل «دختران آزادی»

رونق یافته بود. فارغ‌التحصیلان کالج هاروارد در ۱۷۶۸ و رئیس و نخستین گروه فارغ‌التحصیلان کالج ژدآیلند (اینک دانشگاه براون) در سال ۱۷۶۹ همه در لباس بافت‌خانگی در مراسم فارغ‌التحصیلی شرکت جستند. <۱۷۰>

در خود انگلستان، بازگشت ویلکس، انتخاب شدن مجدد او از یکی از حوزه‌های نمایندگی لندن — میدلسکس — به پارلمان و سپس رد اعتبارنامه‌اش در مجلس از طرف اکثریت دولتی، خشم و ناخشنودی از حکومت را دوباره بیدار کرد. دادخواهی او تمام مخالفان امتیازات سلطنتی را گرد هم آورد و نهضت رادیکال‌ها را تقویت بخشید. این نهضت خواهان اصلاح پارلمانی و جایگزینی نظام عنایت و التفات با انتخابات واقعی بود. مرام‌ها و آرمان‌های گوناگون «آزادی» همه یک پارچه شدند — از جمله یاران امریکا و مخالفان سرکوب — و این‌ها نیرو به همدیگر دادند.

فریاد «ویلکس و آزادی» همه جا بلند بود. قهرمان داستان بار دیگر نامزد نمایندگی میدلسکس شد، و رأی‌دهندگان باز او را بی‌پروا به مجلس برگرداندند، و اکثریت دوباره او را اخراج کرد، و او بار دیگر انتخاب و برای بار سوم اخراج شد. ویلکس نماد مشروطه‌خواهی، قهرمان مردمی، کانون نارضایی توده مردم گردید. سرانجام دولت خود نامزدی برای میدلسکس تراشید، و با ابطال آرای ویلکس، نامزد خود را نماینده برگزیده آن‌جا خواند. آشوب و هرج و مرج لندن را به لرزه درآورد. بنجامین فرانکلین نوشت، شهر «هرروز عرصه شورش و اغتشاش و بی‌قانونی است. لات و لوت‌ها روز روشن در خیابان‌ها گشت می‌زنند و هرکس را که فریاد ویلکس و آزادی سر نهد نقش بر زمین می‌کنند.» <۱۷۱> آتش‌کاران کشتی‌ها، ملوانان، کرجی‌بان‌ها و آشوبگران رنگ و وارنگ کالسکه‌ها را واژگون می‌کردند، دکان‌ها را می‌چاپیدند، وارد خانه‌های اشراف می‌شدند، و در این گیرودار دولتی‌ها «هرکدام سازی می‌زدند» و دل‌واپس رویدادها بودند.

با سرکوب ابلهانه رأی‌دهندگان میدلسکس، دولت فریاد همیشه آماده مردم را در طرف‌داری از آزادی‌هایی که در انگلستان حق خویش می‌شمردند بلند کرد. کارگزاران پرجنب و جوش امریکاییان نیز مدام پیوند آن آزادی‌ها را با آزادی‌هایی که مردم امریکا حق خود می‌دانستند در میان هواداران ویلکس تبلیغ می‌کردند. پارچه‌فروشی رأی‌دهنده‌ای در لندن، در مبارزه‌های انتخاباتی ۱۷۶۸، گفت: «کسانی که می‌خواهند

امریکا را برده کنند، اگر زورشان برسد، ما را هم برده خواهند کرد.» <۱۷۲> ۲۶ تن از رؤسا و ۲۳۶ تن از اعضای منتخب «دادگاه شورای عمومی لندن»، اکثراً مرکب از دکان‌داران و صنعتگران مستقل، هرگونه اقدام برای سرکوب مهاجرنشین‌ها را محکوم کردند. <۱۷۳>

شهردار تشریقاتی لندن، ویلیام بکفورد، بازرگان متهور، در رأس مدافعان بود، و مانند غالب یاران دیگر امریکا، از راه دفاع از ویلکس به آن دیدگاه رسیده بود؛ هرکه با دولت در یکی از این دو مورد مخالفت می‌کرد با مورد دیگر هم به ضدیت برمی‌خاست. بکفورد فرزند خانواده ثروتمندی از کشت‌کاران شکر در جامائیکا و بزرگ‌ترین زمین‌دار آن جزیره بود، در تجارت با انگلستان بر ثروت خود افزود، و از ریاست شورای شهر به مقام بخشدار و سپس شهردار تشریقاتی رسید، و اعتراض شهر لندن علیه تقلب در انتخابات میدلسکس را خطاب به پادشاه ابراز کرد. والپول با تفرعن گفت که عمل او بر پایه «انبوهی اطلاعات آشفته...» بوده است و «چنان نادرست در داوری که پوچی آن به‌ویژه با نخوت‌گوینده هرچه بیشتر آشکار می‌شود.» <۱۷۳> با این حال، بکفورد، در میان منتقدان سیاست انگلستان در قبال امریکا، صدایی جسور بود. رادیکال‌های انگلیس، در تأیید نظر مهاجرنشین‌ها، می‌گفتند توطئه‌ای برای سرکوب آزادی‌های آنان در سطح وزیران در کار است. جوسایا وجود، یکی از سران رادیکال، اعتقاد داشت که قانون تاوونزند تلاشی دانسته به سوی این هدف بود، منتها نتیجه منفی باری آورد، بدین معنا که استقلال امریکا را یک قرن جلو می‌اندازد.

لندن مگزین در اوت ۱۷۶۸ مبتکران و دست‌اندرکاران «کنونی اقدامات دور از خرد بر ضد امریکا» را با دستگاه سلطنت در قرن هفدهم و «وزیران فلک‌زده» آن مقایسه کرد. «بر پایه مشاهدات خود ما می‌توان به جرئت گفت که از هر ده نفر، حتی در خود این کشور، نه نفر دوست امریکایی‌ها هستند» و معتقدند که «حق با آن‌هاست.» <۱۷۵> نه نفر از هر ده نفر مسلماً اغراق بود؛ برآورد پاره‌ای روزنامه‌های دیگر درست برعکس این بود. رالف آیزارد، امریکایی مقیم لندن، حدس می‌زد که از هر پنج بریتانیایی چهار تن مخالف امریکا است و حمایت پارلمان از دولت بازتاب درست عقیده عمومی است. وقتی مخالفان در مجلس هیچ‌گاه بیشتر از هشتاد رأی نیاورند «می‌توانید مطمئن باشید که این اقدام را بد نمی‌دانند، چون فساد بدان اندازه عمیق نیست.» <۱۷۶>

داوری دربارهٔ افکار عمومی براساس مندرجات جراید آن روز دشوار است چون بسیاری از مقاله‌های طرف‌دار آمریکا را خود امریکاییان مقیم لندن بدون نام یا با نام مستعار می‌نوشتند. با این همه، باید دانست که اگر بخش مهمی از افکار عمومی مخالف سیاست‌های دولت نمی‌بود، ناشران انگلیسی در نشریات خود آن همه جا به نامه‌ها و گزارش‌های موافق با مهاجرنشین‌ها اختصاص نمی‌دادند.

ناگفته نماند که آیندگان دربارهٔ مسائل سیاسی مورد توجه افکار عمومی غالباً مبالغه می‌کنند. موضوع مورد علاقهٔ واقعی طبقهٔ حاکم انگلستان در ۱۷۶۸ آمریکا یا حتی ویلکس نبود، آبروریزی دوک گرافتون بود که معشوقهٔ خود، نانسی پارسنز، را در حضور ملکه، و نیز دوشس همسر مطلقهٔ خود، به اپرا بُرد و «بی‌شرمی را به حد اعلای رساند».^{۱۷۷} گرافتون لااقل زنش را طلاق داده بود، و حال آن‌که بیشتر رجالی که معشوقه می‌نشانند متأهل بودند، ولی این امر هیچ از رسوایی نکاست. نانسی فرزند خیاطی بود در باند استریت و معشوقهٔ پیشین تاجری بود اهل هند غربی و او را خانم هاتن هم می‌نامیدند، چون در رهگذر زندگی شوهری به این نام هم کرده بود، ولی این نیز چیزی از سرزنش طبقهٔ ممتاز کم نکرد. این واقعیت که گرافتون خانم را در انتظار همگان به «غمایش» گذاشت و در صدر میز خود نشاند به خصوص موجب عصبانیت شد. و رویداد مهیج فصل همین بود. نانسی مهاجرنشین‌های سرکش و پرسروصدارا کاملاً تحت‌الشعاع قرار داده بود.

اعتراض‌های خشمگین ویرجینیا و پنسیلوانیا و دیگر مهاجرنشین‌ها به پارلمان نشان می‌داد که ایستادگی برضد قانون درآمد رو به گسترش است. ارقام بی‌حس هم این معنا را تأیید می‌کرد. از ۱۷۶۸ تا ۱۷۶۹، صادرات انگلیس به آمریکا یک سوم تقلیل یافت یعنی از ۲۴۰۰۰۰۰ به ۱۶۰۰۰۰۰ لیره رسید. نیویورک واردات خود را به یک هفتم آنچه در ۱۷۶۴ بود کاهش داد، و از ۴۸۲۰۰۰ در آن سال به ۷۴۰۰۰ لیره در ۱۷۶۹ رساند. واردات باستن نصف شد، ولی در مهاجرنشین‌های دیگر، که تحریم واردات شدت و ضعف داشت، کاهش از نصف کمتر بود. در قیاس با هزینه‌های نظامی برای آمریکا که ۱۷۰۰۰۰ لیره بود، پول دریافتی از بابت عوارض تاونزند در سال نخست فقط بالغ بر ۱۶۰۰۰۰ لیره شد. حتی هیلزبارو وزیر مهاجرنشین‌ها اذعان کرد که قانون تاونزند «چنان از نظر بازرگانی زیان‌آور است که ای‌کاش وجود نمی‌داشت»،^{۱۷۸} و وزیر دارایی

جدید، لرد نورت، گفت این عوارض «آن قدر نامعقول است که تعجب می‌کند چگونه از تصویب پارلمان بریتانیا گذشت.»^{۱۷۹} هر دو جناب خود به قانونی که اکنون محکوم می‌کردند رأی داده بودند.

دولت به جای آن که از درآشتی درآید و تحریم واردات را هرچه زودتر پایان دهد، در فکر تنبیه بود. اتباعش را به دست خود به زور آزمایی برانگیخته بود، و حال می‌دید چاره‌ای ندارد مگر ابراز قدرت، به ویژه که می‌ترسید اعتراض امریکا، چنانچه موفق شود، ماجراجویان انگلیسی و ایرلندی را الهام بخشد و آن‌ها نیز همین رویه را پیش گیرند. هیلز بارو، مانند رُخْبِعام، باور داشت که عرض اندام مؤثر آن است که هرچه بتوانی خشونت به خرج بدهی. پس قانونی کهنه، از دوران استبدادی هنری هشتم، را از نو زنده ساخت.^{۱۸۰} برطبق این قانون، محاکمه افراد متهم به خیانت در خارج در خود انگلستان انجام می‌گرفت. این موضوع را دوک بدفورد در ارتباط با بزه‌کاری‌های ماساچوستس در قطع‌نامه‌ای پیش‌نهاد کرد. مجلس عوام رأی موافق داد. «جاتامی»‌های گروه گرافتون در دولت نیز ظاهراً مخالفتی نشان ندادند و دستور لازم بی‌درنگ به برنارد فرماندار ماساچوستس در باستن ابلاغ شد. واکنش‌ها طبعاً شدید بود: شهروندان را در خانه‌هایشان بگیرند و برای محاکمه ببرند به محیطی دشمن خو... ۳۰ مایل دور از مدافع و یار! این را می‌گویند خودکامگی آشکار!

بیم اصلی، یعنی تشویق صنعت در امریکا از راه نهضت تحریم واردات، در این احوال در انگلستان اثر می‌گذاشت. دولت و پارلمان که این تحریم را از روی بی‌فکری برانگیخته بودند، حال در اندیشه شدند که چگونه با لغو قانون زیان آن را زایل سازند. تجربه قانون تمبر تکرار شد، گویی زمام‌داران بریتانیا بیماری قماربازان را داشتند و پیوسته روی همان شماره‌هایی که پیش‌تر باخته بود شرط می‌بستند. جریان الغای قانون تاوئزند از مارس ۱۷۶۹ تا مه ۱۷۷۰، یعنی بیش از یک سال، طول کشید و در این مدت اقدامات دیگری هم برای انضباط مهاجرنشین‌ها به عمل آمد که همه همانند قانونی که داشت لغو می‌شد زیان‌بار بود.

انبوه بی‌خردی‌ها دیگر کاملاً به چشم می‌خورد و در مباحثات آن سال با صراحت و تمسخر محکوم می‌شد. سخن‌رانان مخالف خشم خود را از محرومیت و یلکس از کرسی نمایندگی خود که «تجاوز به حق مقدس انتخاب» و «زیرپا نهادن تمامی قانون اساسی»

بود ابراز کردند. در مورد امریکا نیز دولت را به همین شدت کوبیدند. برک زبان به ریش‌خند گشود، سرهنگ باره دست به سرزنش زد، بکفورد شهردار تشریفاتی لندن گفت: «سیاست عجیبی است که سالی ۵۰۰۰۰ لیره خرج مأموران گمرک خانه شود تا ۲۹۵ لیره که دستاورد خالص عوارض آن جا بوده است جمع‌آوری کنند.» <۱۸۱>
 ولی قهرمان مباحثات تامس پونال فرماندار پیشین بود که در سایه تجربه هفت سال خدمت اداری در چهار مهاجرنشین مختلف امریکا سخن می‌گفت. در بحثی طولانی و متقن و انکارناپذیر و متکی به دلایل و شواهد، وی شاید تنها کسی بود که از روی بی‌طرفی و با دل‌واپسی راستین، اعاده روابط حسنه با امریکا را تبلیغ کرد. منتقدان دیگر، در ضمن دشنام‌های پر طعنه و همدردی‌های مبالغه‌آمیز در حق مهاجرنشین‌های ستم‌دیده — که باره اهالی آنها را «مردم شرافتمند، صدیق، وفادار و، تا این لحظه، تبعه نكوهش‌ناپذیر ماساچوستس» خواند — بیشتر در فکر از کار انداختن دولت بودند تا آشتی دادن آن با امریکا. و دولت هم به پشت‌گرمی اکثریت بزرگ خود انتقادهارا با خاطر آسوده پشت گوش می‌انداخت.

پونال پرده از بی‌خردی برداشت. گفت به جای قانون اسکان برای منزل و خوراک و ساز و برگ سربازان که بی‌درنگ صدای اعتراض مهاجرنشین‌ها را درآورد، می‌باید کار را واگذار کرد به «خود اهالی تا به شیوه مرسوم خودشان در رتق و فتق این‌گونه امور آن را انجام دهند»، همان‌طور که در طول جنگ هفت ساله انجام دادند. فرمانده هر گروهان باید اجازه یابد برای خوراک و مسکن نفراش با مقامات محلی گفت‌وگو کند و به توافق مشترک برسد. پونال پیش‌نهاد کرد قانون تاونزند ملغا شود، و یادآور شد که مقدمه آن قانون که می‌گوید هدف وصول درآمد برای مستخدمان دولت است «دگرگونی کامل» نظام مهاجرنشین‌هاست که از دیرباز، از طریق نظارت مجلس‌های قانون‌گذاری خودشان بر اعتبارات و هزینه‌های حکومتی، کارمندان دولت را زیر نظر داشته‌اند. و از آن‌جا که «قانون توضیحی» حاکمیت پارلمان را دیگر تثبیت کرده است، وضع قانون تاونزند برای تغییر نظام موجود نه تنها غیر ضروری، بلکه «غیر عادلانه و به هر جهت ظالمانه» بوده است.

در زمینه دادوستد، پونال نشان داد که قانون تاونزند «مستقیماً برخلاف تمامی اصول بازرگانی حافظ منافع خود ما» و موهبتی است برای تولیدکنندگان امریکایی،

چرا که قاچاق و دست‌یابی به بازارهای خارجی را تشویق می‌کند، مهاجرنشین‌ها را «هر روز برای ما کم سودتر و بی‌صرفه‌تر می‌سازد و سرانجام اتکای آن‌ها را به ما در هم می‌شکند.» اگر این فرصت برای ترمیم خطا از دست برود، «برای همیشه از دست رفته است. اگر این دوره مجلس پایان پذیرد و پارلمان کاری انجام ندهد، اداره امور آمریکا دیگر از آن پس شاید پیوسته غیرعملی باشد. بر مردم ناراضی اعمال قدرت شاید توان کرد، ولی بر مردم ناراضی هرگز حکومت نتوان کرد.» <۱۸۲> پونال، تقریباً بی‌آن‌که خود بخواهد، اصلی را پیش‌نهاد بود درخور ملاحظه فرمانروایان هرزمان: حکومت باید با توجه به احساسات حکومت‌شوندگان بچرخد، هرگاه آنان را نادیده گیرد خود را به مخاطره انداخته است.

با وجود آن‌که پیش‌نهاد پونال قبول عام یافت (یا شاید به همین دلیل)، دولت بهانه آورد که دوره مجلس رو به پایان است و برای بحثی چنین پراهمیت وقت کافی و آمادگی نیست، و پیش‌نهاد دیگری را به تصویب رسانید که بحث در این زمینه به دوره آینده موکول شود. این در واقع نوعی تعلل بود چه همه مشتاق بودند تحریم واردات آمریکاییان هرچه زودتر پایان یابد. هیئت دولت در حین تعطیلات مجلس مسئله را بررسی کرد. هیلز بارو و نورت و سه وزیر پیرو بدفورد اصرار داشتند موضوع عوارض جای دست‌نخورده بماند تا مقدمه [قانون تاونزند] گزندی نبیند و این خود نشان دهد که حق وضع مالیات برای کسب درآمد محفوظ است. این‌ها بر گرافتون و گروه وی که خواهان الغای کامل قانون بودند چیره شدند. قطع‌نامه کج‌دار و مریزی به تصویب رسید دایر بر این‌که هیچ‌گونه اقدامی به عمل نخواهد آمد که «از اقتدار قانون‌گذاری بریتانیای کبیر بر مهاجرنشین‌ها به نحوی بکاهد»؛ در عین حال قصد آن نیست که «هیچ مالیات دیگری» برای کسب درآمد بر آمریکا بسته شود، و در نظر است در دوره آینده پارلمان «عوارض کاغذ و شیشه و رنگ حذف شود.» اما وقتی هیلز بارو خبر لغو احتمالی عوارض را به فرمانداران مهاجرنشین‌ها داد، «عبارت آرام‌بخش و آشتی‌جویانه» <۱۸۳> گروه گرافتون را — که به زحمت به توافق همه رسیده و وارد قطع‌نامه شده بود — از قلم انداخت و اثر آن را از میان برد. مسکوت گذاشتن موضوع چای می‌رساند که نیت الغای تمامی قانون در کار نیست. بدین جهت، مهاجرنشین‌ها حاضر نشدند از تحریم واردات دست بردارند.

تامس هاجینسن نومیدانه به ریچارد جکسن نوشت: «اگر شما در برنامه‌هایتان ثابت‌قدم باشید، ما به شکلی کارها را در مهاجرنشین‌ها فیصله می‌دهیم... اجازه دهید التماس کنم هر قدر از قوانین جاری را که می‌خواهید لغو کنید»، ولی آن‌هایی را که باقی می‌ماند مصمانه اجرا کنید. «هرچه تعلل ورزید کار مشکل‌تر می‌شود.» <۱۸۲>

هاچینسن در باستن از نزدیک به شواهد دسترس داشت؛ در شهری بود که به گزارش روزنامه‌ها سبب «خاتم‌خانه‌دار»، واقف به این حقیقت که مصرف چای به مأمورانِ گمرک «و دیگر ابزارهای قدرت» یاری می‌رساند، با هم عهد بستند که «تا زمانی که آن جانوران و ارتش ثابت باستن از شهر نروند و قانون درآمد لغو نشود» دیگر لَب به چای نزنند. <۱۸۵>

از تشکیل مجدد جلسات پارلمان و تجدید بحث دربارهٔ امریکا هنوز چیزی نگذشته بود که بحرانی تازه پیش آمد و دولت را از گرفتون و رئیس‌اسمی حکومت و یارانش تهی ساخت. چاتام از تاریکی انزوا برگشت و در مجلس به پا خاست و از کام‌یابی امریکاییان در فرآوردن کالاهای مورد نیاز خود ابراز هراس کرد و، در تکرار اصل عقیدتی یونال، گفت: «نارضایی دو میلیون مردم <۱۸۶> در خور ملاحظه است و ریشه آن باید کنده شود.» <۱۸۷> این یگانه راه بازداشتن «اتحاد و تولید کالا» در امریکا است. ولی جایی که چاتام سخنوری را به اوج رسانید دربارهٔ کنار نهادن ویلکس از مجلس بود، و پیش‌نهادی که در رد آن ارائه کرد. کم‌دین، در سمت لرد چانسلر [یعنی عالی‌ترین مقام قضایی و مُهردار سلطنتی] با شهامت و استقلال رأی، و برضد دولتی که خود عضو آن بود، به پیش‌نهاد چاتام رأی موافق داد، و بدین طریق از مقامش برکنار شد. از این پیشامد شاید هم خوش‌حال بود، چه در پارلمان اعتراف کرده که غالباً در هیئت دولت خاموش نشسته سر به زیر می‌انداخته است تا ناخشنودی خود را از تصمیماتی نشان دهد که می‌دانست مخالفت آشکار با آن‌ها به جایی نمی‌رسد. <۱۸۸>

نتیجه یک فاجعه بود. مسند خالی کم‌دین را به چارلز یورک، دادستان کل پیشین، که پدرش نیز زمانی لرد چانسلر بود، پیش‌نهاد کردند. یورک و خانواده و دوستانش مخالف حکومت بودند، اما وی این مقام را همه عمر آرزو کرده بود و پادشاه نیز با وعدهٔ رتبهٔ لردی سخت در فشارش گذاشت و بالاخره به رغم وجدان خود پذیرفت. ولی در برابر سرزنش یاران و عذابِ تردید و دودلی خویش همان شب خودکشی کرد. <۱۸۹>

گرافتون که کار را به یورک پیش‌نهاد کرده بود از مرگ او متزلزل شد و دل‌سرد از ناتوانی خود در اداره امور استعفا داد و دو ژنرال عضو کابینه، کانوی و گرانبی، هم در پی او رفتند.

وزیر اول جدید، که نامش همواره با نام انقلاب امریکا تداعی خواهد شد، لرد نورتِ خوش‌خُلق بود، که در سالیان بس پریشان این صدارت به خوبی پی برد که ریاست دولت چه خصایلی لازم دارد — و یقین کرد که خود واجد آن خصایل نیست. در یکی از نامه‌های متناوب خود به پادشاه و در ضمن استدعای قبول استعفایش می‌نویسد که این مقام شایسته «مردی است واجد توانایی‌های بزرگ، و مطمئن از توانایی‌های خود، کسی که بتواند با قطعیت برگزیند، و با اقتدار تصمیم خود را به اجرا گذارد... برنامه‌های عاقلانه بریزد و تمامی قدرت و عملکرد حکومت را در هم آمیزد و به هم بپیوندد.» نسخه بسیار خوبی بود. نورت نوشته خود را با این سخن پایان می‌دهد که «من مسلماً چنین مردی نیستم.» <۱۹۰>

با این همه، نورت برگزیده شخص پادشاه بود و دوازده سال بحرانی، با وجود بی‌میلی، در آن مقام ماند، حال آن‌که این سمت در ده سال گذشته پنج شاغل عوض کرده بود. نورت، با گونه‌های چاق و هیکل تنومند و چشم‌های غلنبه، شباهتی عجیب به جورج سوم داشت، <۱۹۱> و این اغلب موضوع حرف‌های مستهجن قرار می‌گرفت، و از ارتباط نزدیک پدر و مادر نورت با خانواده شاه‌زاده فردریک، ولیعهد انگلیس و پدربزرگ سوم، سخن به میان می‌آمد. هنگام تولد نورت پدرش، ارل گیلفورد، رئیس خوابگاه ولیعهد بود. نام نورت را فردریک گذاشتند، و ولیعهد پدر تعمیدی، اگر نه بیشتر، او بود. نورت و جورج سوم، علاوه بر شباهت‌های جسمانی، هر دو در سال‌های آخر عمر نابینا شدند.

اما خلق و خوی لرد نورت خوش‌بختانه به پادشاه نرفته بود و، به گفته گیبون، «دل‌نشینی اخلاق بی‌مانندش» زبانزد بود. <۱۹۲> می‌گفتند فقط یک نفر یک بار او را عصبانی کرد، یک مهتر احمق مست؛ و با آن‌که رفتار مهتر تغییر نکرد، بخشوده شد و تا زنده بود در خدمت نورت باقی ماند. <۱۹۳> نورت در بیست و دو سالگی از حوزه انتخابی کوچک بنبری که در تصاحب خانواده او بود با آرای سیزده رأی‌دهنده به مجلس عوام راه یافت و تا پایان زندگی غم‌انده همان حوزه ماند. وقتی صدر وزیران شد سی و

هشت سال از عمرش می‌گذشت، دشوار حرکت می‌کرد، چشم‌های ضعیف و زبانی بیش از حد بزرگ داشت «که تکلمش را قدری غلیظ می‌ساخت ولی به هیچ‌وجه نامفهوم نبود.» از آموزش درایتن و آکسفورد و سه سال سیاحت بزرگ بهره‌مند شده بود، یونانی و لاتین خوب می‌دانست، فرانسه و آلمانی و ایتالیایی صحبت می‌کرد، و وقتی چرت نمی‌زد، اشاراتی به ادبیات کلاسیک، عبارات‌های خارجی و بارقه‌هایی از مزاج و شوخ‌طبعی به سخن‌رانی‌های خود می‌افزود.

لرد نورت آن‌جا که نمی‌توانست از زیر بار و دردسر امور شانه خالی کند، به خواب پناه می‌برد و در نیمکت جلو مجلس [ویژه هیئت دولت] در حین مذاکرات می‌خفت. روزی گرنویل سخن‌رانی خشک و درازی ایراد می‌کرد، نورت چشم‌های خود را بست و گفت هر وقت به عصر جدید رسید بیدارش کنند. سخن‌ران به سوابق موضوع اشاره می‌کرد، از واقعه‌ای در ۱۶۸۸ سخن به میان آورد، به نورت سقلمه زدند، یک چشمش را گشود، زیر لب غرید و گفت که هنوز «صد سال مانده است» <۱۱۲> و دوباره به خواب رفت. این عادت را به جلسات کابینه هم برد. به گفته چارلز جیمز فاکس که مدتی بعد با او کار می‌کرد «از هدایت آرای سایر وزیران چنان به دور بود که خود به ندرت ابراز نظر می‌کرد و بیشتر اوقاتی را که با آن‌ها بود معمولاً می‌خوابید.» <۱۱۵> این رفتار به سیاست جمعی استواری راه نمی‌برد.

نورت عقاید خود را کمتر بر زبان می‌آورد، ولی بسیار دست‌راستی بود. به مالیات شراب سیب، به اخراج ویلکس و به قانون تمبر رأی مثبت داده بود و به الغای آن رأی منفی. مخالف مصالحه با امریکا بود، ولی در عمل به سوی آشتی و میانه‌روی می‌گرایید و «قلباً می‌خواست تمام قانون [تاونزند] را لغو کند» مشروط بر آن‌که این عمل منجر به از دست رفتن «حق مالیات‌بندی بر امریکاییان، آن حق عادلانه‌ای که من آرزو مندم کشور مادر همواره داشته باشد»، نگردد. <۱۱۶> نورت جزو جرگه بدفورد نبود، اما این‌ها قبولش داشتند و گر نه نمی‌توانست وزیر اول شود. یک ضعف عمده او این بود که پدرش عمر طولانی کرد و مردی خسیس بود. پدر تا هشتاد و شش سالگی زندگی کرد و پسر را از میراثی کلان محروم ساخت و هنگامی رفت که پسر پیر و نابینا شده بود و دو سالی بیش از عمر خودش باقی نمانده بود. نورت می‌بایست خانواده بزرگی را اداره کند و شئون مقام خود را نگه دارد؛ از این‌رو، سرتاسر زندگی سیاسی‌اش در مضیقۀ

مالی بود و متکی به حقوق اداری و نمک‌گیر شاه که با ظرافت و مهربانی بیست هزار لیره به وزیر اول خود بخشید تا بدهی‌هایش را بپردازد. <۱۹۷> در چنین شرایطی، استقلال رأی و استقلال عمل خیلی میسر نبود.

جرو بحث در پارلمان، در مارس و مه سال ۱۷۷۰، از سر گرفته شد، <۱۹۸> و مخالفان در سخن‌رانی‌های خود کارنامه دولت را در امریکا، از قانون تاونزند به این طرف، بی‌رحمانه کوبیدند و آن را رشته‌ای از سیاست‌های بی‌ثبات، کارهای متضاد، اقدام‌های سست و در مواردی خلاف قانون اساسی و مغایر منافع بریتانیا، و در یک کلام ناخردانه خواندند. سرهنگ باره مخوف به سختی از دولت انتقاد کرد که پیش از اخذ تصمیم در پارلمان به امریکایی‌ها گفته قصد الغای عوارض را دارد و «درباره اعمال پارلمان و بلاهت دست اندرکاران حکومت قانونی گمانی بسیار تحقیرآمیز» به مهاجرنشین‌ها القا کرده است. وزیران را سرزنش کرد که قانون را از «سلطنت استبدادی هنری هشتم» برگرفتند، منتها «با ضعفی به آشکاری شرارت‌شان... عزم اجرای آن را هم نداشتند.» <۱۹۹>

پونال توضیح داد که مقدمه قانون «توهین‌آمیز است و امریکا را به وحشت می‌اندازد»، <۲۰۰> و برای رفع مشکل پیش‌نهاد کرد قانون تاونزند یک‌سره ملغا و عوارض جای مستثنا شود. گرنویل قبول کرد که مناقشه امریکا را وی راه انداخته است، و بی‌آن که کمکی به بحث کند، تذکر داد که مهاجرنشین‌ها از الغای نیمه‌کاره قانون راضی نمی‌شوند و الغای کامل هم «آن‌طور که باید و شاید مطابق شأن ملت نیست»، و لذا او رأی ممتنع خواهد داد. یکی از نمایندگان مستقل، سر ویلیام مردیت، دولت را «چنان منحرف، چنان لجوج و چنان پیوسته مُصر در خطا» یافت که اظهار تعجب کرد که، به گفته درایدن، <۲۰۱> «نه هیچ‌گاه از کژراهه به عقل می‌رسند» و نه تصادفاً گذارشان به راه راست می‌افتد. و افزود، از آن‌جا که عوارض جای هزینه جمع‌آوری آن را تأمین نمی‌کند و کسری را باید از «خزانه دولت» پرداخت، نتیجه فقط و فقط این است که «خودمان را بچاپیم.» <۲۰۲> با این‌که عقل و درایت مغلوب اکثریت طرف‌دار دولت شد و پیش‌نهاد پونال با ۱۴۲ رأی موافق در برابر ۲۰۴ رأی مخالف شکست خورد، <۲۰۳> مع‌الوصف ردپایی از عقل به چشم آمد، چون تعداد هواداران امریکا تقریباً به دو برابر تعداد همیشگی رسیده بود.

گفت‌وگوی سیاست عمومی در امریکا که پیش آمد، یونال دوباره دست به حمله زد. <۲۰۲> گفت از مالیات که بگذریم، نگرانی حقیقی مهاجرنشین‌ها «نقشه تغییر ساختار مدنی کشوری آن‌ها» به دست بریتانیاست. تأیید این مطلب را امریکاییان در فرمان هیلزبارو برای انحلال مجلس‌های قانون‌گذاری خود و در مقدمه قانون تاونزند می‌بینند که بیم دارند «همه مجالس قانون‌گذاری آن‌ها را بی‌ثر سازد». خبر به اصطلاح کشتار باستن در این هنگام به انگلستان رسیده بود. این واقعه احساسات محلی را به حدی برانگیخته بود که برای جلوگیری از حوادث بیشتر، سرخ‌کت‌ها را به پناهگاه قلعه ویلیام در بندرگاه باستن فرستادند. این امر البته خیلی مایه مباهات نیروهای مسلح بریتانیا نبود، خاصه که سرخ‌کت‌ها را آورده بودند تا از باستن زهرچشم بگیرند. عقب‌نشینی سربازان فرصت نیکی بود برای آقای ادmond پرک، نامورترین سخنور این عصر از دید آیندگان، برای «شوخی طبیعی و استهزای بی‌کران».

اندیشه‌های پرک همه به سبک استادانه و به زبانی دل‌نشین ادا می‌شد، و همین امتیاز بزرگ آن‌ها بود. البته تفکر سیاسی تیز و برنده‌ای داشت، و گرنه زیبایی کلام به تنهایی اندیشه‌آییناً پریشان را سودی نمی‌بخشید. گفته‌هایش غالباً دراز و پرگزاف بود ولی چنان با مهارت در قالب الفاظ ریخته می‌شد که به صورت لطیفه درمی‌آمد. آلبورگلدسمیت، که پرک را در محاوره همپای دکتر جانسن می‌شمرد، می‌گفت که وی به شیوه ویژه خود «چون مار درون مطلبش می‌خزد» <۲۰۵> دکتر جانسن هم می‌گوید: «پرک حرف می‌زند چون مغز پُری دارد... شما آدم باشعوری بیابید که برای گریز از رگبار زیر سردری پناه جوید و اتفاقاً آقای پرک را آن‌جا ببیند و یقین نیابد که وی شخص اول انگلستان است» <۲۰۶> پرک گاه آن قدر صحبت می‌کرد که مجلس خالی می‌شد و چنان با شور و حرارت که یارانش دامن کت او را می‌کشیدند بلکه جلو هیجانش را بگیرند. اما شوخی طبیعی و هوشمندی او بر همه غالب می‌آمد. هوراس والپول نوشت: سخن‌های نیش‌دار پرک درباره امریکا «پیوسته خود وزیران، و حتی لرد نورت، را به خنده می‌انداخت»؛ عواطف جان‌سوزش «اشک آهنین از گونه‌های باره سرازیر می‌کرد»؛ و نکوهش او چنان غریبه‌ها را به هیجان می‌آورد که، اگر حضور آن‌ها در مجلس در پاره‌ای مذاکرات قدغن نمی‌شد، «وزیران را هنگام خروج از مجلس تکه تکه می‌کردند» <۲۰۷>

برغودن حماقت دولت برای پرک کاری نداشت و کافی بود فهرستی از تنبیهاتِ سست و بی‌اعتبار دولت در مورد مهاجرنشین‌ها را بشمارد، از جمله این که چگونه به مجلس ماساچوستس فرمان داده شد که قطع‌نامهٔ تحریک‌آمیز خود را باطل سازد و گرنه منحل می‌شود، و سپس چگونه آن مجلس بدون ابطال قطع‌نامه اجازه یافت هم‌چنان به کار خود ادامه دهد؛ چگونه مجلس‌های مهاجرنشین‌های دیگر، در برابر همان تهدید، به مجازات خود واقعی نهادند و «به ریش جناب وزیر و نامهٔ ایشان خندیدند»؛ چگونه مجازات‌های پیش‌بینی شده در قانون هنری هشتم «همان‌گونه که پیش‌بینی می‌شد، هیچ‌گاه به اجرا درنیامد»؛ چگونه ناوگان سپاهی که برای کنترلِ اوضاع به باستن گسیل شد «حال از شهر عقب نشسته است»؛ «<۲۰۸> خلاصه چگونه «بدخواهی دانستهٔ شما مورد نفرت است و ناتوانی قدرت شما مایهٔ ملامت»، و سرنوشتِ «حکومت‌های بی‌خرد» همواره همین بوده است. <۲۰۹>

پرک هشت مرتبه دولت را استیضاح کرد و اکثریت البته هر بار او را شکست داد. استیضاح دوک ریچموند نیز در مجلس لردها به سرنوشت مشابهی دچار شد. این دوک جوان هوادار جدید و مهمی برای آرمان امریکا بود، و اگرچه بیش از حد مستقل عمل می‌کرد، ولی یکی از مخالفان برجستهٔ سیاست دولت شد.

ریچموند چهره‌ای تابناک و از بسیاری جهات نمایانگر دوری حکومت انگلستان از واقعیت در قرن هجدهم بود. چنان غرق نیک‌بختی بود که نمی‌توانست تن به کارِ واحدی بدهد. نتیجهٔ چارلز دوم از معشوقه‌اش لوئیز دوکروآل، دوشس پورتسمت، بود و برادر لیدی سارا لوکسِ زیبا، که جورج سوم می‌خواست با او ازدواج کند. مردی موقر، مؤدب، و بی‌اندازه خوش‌سیما بود که همراه همسرش — او هم از خانواده‌ای اشرافی — «خوشگل‌ترین زوج انگلستان» را تشکیل می‌دادند. در پانزده‌سالگی دوک شده بود، در بیست و سه سالگی سرهنگِ هنگ خود، سپس سفیر در فرانسه، و در سی و یک سالگی چندی وزیر کابینهٔ دولت را کینگهام. جوانی، زیبایی، دارایی کلان، بالاترین رتبه‌ها، دلاوری نظامی، هوشمندی، سخت‌کوشی، و شبکه‌ای از بستگی‌های سیاسی، به اضافهٔ «خون جمله پادشاهان از بروس گرفته تا چارلز دوم» از جمله مواهبش بود. با این خصوصیات جای تعجب نبود که بی‌ملاحظه و تندخوی باشد و در برابر دیگران یا در برابر ضرورت‌های سیاسی سر فرود نیاورد و کم و کاست آدمیان را

برنتابد؛ و نیز با خانواده خود، با دوستان و وزیرستان خود، و حتی با پادشاه به آسانی درافتد. با شاه در همان سال اول سلطنت او نزاع کرد و ناچار شد از مقام خود در دربار کناره گیرد و از آن پس عناد ملوکانه همه جا همراهی اش می‌کرد.

ریچموند در صدد بود از تبه کاری‌ها پرده بردارد و با پرسش‌های کاونده خود ارتش و دریاداری و خزانه داری را به ستوه آورد، و این کار او خوشایند بسیاری نبود. معمولاً بامداد روز تشکیل جلسه مجلس به شهر می‌آمد، با مروری سریع بر مطالب تسلط می‌یافت و بعد از ظهر به نحوی مؤثر درباره آن‌ها سخن می‌گفت. ولی از شکست اهداف و مقاصد خویش زود می‌رنجید، و اغلب در این حالت تهدید می‌کرد که از سیاست به کلی کناره خواهد رفت. گاه گاه گرفتار افسردگی می‌شد، یک بار مثلاً در سال ۱۷۶۹ که در آن مورد به راکینگهام نوشت: «باید دست کم مدتی به کسالت کنونی‌ام، که نمی‌خواهم به آن نامی بدهم، برسم.» <۲۱۰> ریچموند در اقامتگاه خود در ساسکس مبالغه هنگفتی صرف افزودن قسمت‌های جدید به ساختمان اصلی «گودوود هاوس»، و نیز بنای لانه‌های سگ، میدان اسب‌دوانی، خرید کشتی تفریحی، شکار و تشکیل شبه نظامیان محلی کرد و با آن که ملک بزرگی به ارزش ۶۸۰۰۰ لیره به او وارث رسیده بود و فزون بر این از عوارض زغال سنگ هم سالانه ۲۰۰۰۰ لیره درآمد داشت، پس از چهل سال ۹۵۰۰۰ لیره بدهکار بود. دل‌بستگی او به حکومت، مثل سایر همگانش، غالباً در درجات پایین تر قرار می‌گرفت. یک بار به پرک نوشت بی‌انصافی است از او بخواهد قبل از آغاز دوره پارلمان به لندن بیاید. نوشت که عقیده من «اهمیت ناچیز» دارد، و بنابراین مشورت با من برای یاران سیاسی بیهوده است. «نه، بگذار تا شروع دوره این جا بنام ولدت ببرم، آن گاه طبق میل شما به شهر می‌آیم و چند روزی به دور و بر می‌نگرم.» <۲۱۱>

ریچموند در مذاکرات ۱۷۷۰ پارلمان عنان از کف داد، و رفتار دولت را در امریکا «دغل کاری ماهرانه یا ابله‌ی ناعلاج» خواند و گفت، به هر رو، «این وزیران مایه تنگی حکومت‌اند.» آن گاه هجده طرح استیضاح تقدیم مجلس کرد که تمامی قوانین و اقدامات دولتی را، از ۱۷۶۸ به این طرف، در بر می‌گرفت. و در خاتمه گفت «این اعمال نامعقول و پر شمار علت اصلی آشفتگی‌های مذکور است.» <۲۱۲> نمایندگان هیلز بارو را تحریک کردند پاسخ بدهد، و وی دفاع همیشگی ضرورت استقرار اقتدار را پیش کشید، ولی

اتهام تازه‌ای نیز آورد که «میهن پرستان ما» در گروه مخالف، اعتراض مهاجرنشین‌ها را برمی‌انگیزند و «پیوسته راه آشتی را سد می‌کنند»، زیرا «میهن پرستانه آرزو دارند به جایی برسند... در حقیقت، لردهای محترم، سراپای میهن پرستی اینان چیزی جز حرص نفرت‌انگیز اشتغال نیست... تا بتوانند مقام به دست آورند.» <۲۱۳>

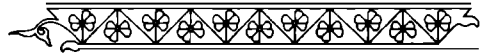
مقاومت بومی مهاجرنشین‌ها را هیلزبارو البته دست‌کم گرفته بود، ولی درباره‌ی انگیزه‌های مخالفان درست می‌گفت. «حرص» آنان برای مقام، به هر حال، به پای سستی و بی‌حالی‌شان برای ایجاد تشکیلات سیاسی نمی‌رسید. این‌ها کاری از پیش نمی‌بردند، چون مدام با هم در ستیز و اختلاف بودند و نمی‌توانستند زمینه‌ی مشترکی برای تشکیل جبهه‌ای مستحکم بیابند. ریچموند در همین زمان به راکینگهام نوشت: «دادزول [وزیر دارایی پیشین در کابینه‌ی راکینگهام] سخت از لرد چاتام دل‌خور است و پرک یک‌سره در حال انفجار.» <۲۱۴> پرک خودپسندی چاتام را تاب نمی‌آورد، و چاتام حاضر نبود روشن‌فکر قوی‌اندیشه‌ای را همدست و هم‌تاز خود ببیند. راکینگهام می‌کوشید گروهی را تحت رهبری خود گرد آورد و چاتام را نیز وارد کند، ولی چاتام فقط در صورتی مایل به همکاری بود که خود فرمان براند. شلبرن از این‌که پیوسته در اقلیت و ناتوان بود به تنگ آمد و به اتفاق باره در ۱۷۷۱ به خارج رفت. ریچموند و راکینگهام به املاک پهناور خود روی بردند و، به روایت طنزآمیز روز:

شاگردان گریزپا گنبد سینت استیون <۲۱۵> را ترک می‌گویند
و در پی صید روباه با شیپور و سگ تازی پرسه می‌زنند. <۲۱۶>

پارلمان مقدمه‌ی قانون تاونزند و عوارض چای را به قوت خود نگه داشت، و در امریکا اعتراض فوق‌العاده‌ای هم نشد. سیر منطقی حوادث طبق معمول دست‌خوش تصادف و انحراف بود. ترس از اوباش و بروز هرج و مرج اجتماعی زمین‌دارها را رفته رفته از نهضت «میهن پرستانه» فرسوده می‌ساخت. انگیزه‌ی نهضت رو به تحلیل می‌رفت. نیویورک، خسته از تحریم واردات، پیش‌نهاد کرد کنفرانسی از [فرستادگان] بندرهای شمالی برای برگزیدن سیاستی مشترک تشکیل شود. بازرگانان باستن و فیلادلفیا نیز خواستار از سر گرفتن دادوستد بودند، ولی آشوبگران جلو آن‌ها را

گرفتند. جلسهٔ پیش‌نهادی به هم خورد، نیویورک فریب «گرسنگی بر سر سفرهٔ خالی میهن پرستی» را نخورد، و در عوض از تحریم واردات دست برداشت و در ۱۷۷۲ بندر خود را گشود. مهاجرنشین‌های دیگر هم، دیر یا زود، یکی یکی به نیویورک پیوستند، ناآرامی فرونشست و این عدم همبستگی بریتانیا را مطمئن ساخت که مهاجرنشین‌ها هیچ‌گاه جبههٔ واحدی تشکیل نخواهند داد و احساس وفاداری به کشور مادر و سود و صرفهٔ اقتصادی بر وسوسه‌های فتنه‌آمیز چیره خواهد شد.

مسئلهٔ ویلکس احساسات را در پارلمان به غلیان آورده بود. از این رو سیاست لرد نورت آن بود که هر چه بتواند امور امریکا را از مجلس عوام دور نگه دارد، و دو سالی هم، در سایهٔ آرامش مهاجرنشین‌ها، در این کار توفیق یافت. این اگر کوششی مثبت به عمل می‌آمد می‌توانست دوران آشتی و احیاناً تجدید پیوند باشد. مهاجرنشین‌ها می‌خواستند به شکایات‌شان رسیدگی شود، در فکر استقلال نبودند اما عزم خودمختاری در امور خود داشتند. در کنگرهٔ قانون قمبر تأکید به عمل آمده بود که «با شور و اشتیاق کامل» خواستارند پیوند دیرین‌شان با بریتانیا «بی‌وقفه تداوم» یابد. حتی مجلس ماساچوستس، که ستیزه‌جوترین احساسات را داشت، در ۱۷۶۸ منکر «اندیشهٔ کاملاً مستبعد استقلال» شد و ادعا کرد که مهاجرنشین‌ها «اگر به آن‌ها چنین پیش‌نهادی بشود آن را رد می‌کنند و اگر مجبور به پذیرش گردند این را بالاترین بدبختی می‌دانند.» <۲۱۷> ولی جورج سوم، لرد نورت، هیلزبارو و گروه بدفورد، مهیای تلاش مثبت یا حکومت خلاق نبودند. در اثنای آرامش، بادبان بی‌خردی اندک مدتی جمع شد — تا آن‌که در ۱۷۷۲ قضیهٔ گسپه روی داد.

«رَحْبَعَام يَادَاتَان نِرودا!»: ۱۷۷۲-۱۷۷۵

گسپه کشتی کوچکی بود متعلق به گمرک بریتانیا، زیر فرمان سروان پرخاش جویی به نام دادینگتن. این مرد چنان انجام وظیفه می‌کرد که گویی دستور برانداختن قاچاقچی‌گری را در هزاران جزیره و مدخل باریک خلیج نراگانست از شخص شاه داشت. به عرشه هر کشتی که می‌دید می‌رفت، محمولات آن را بازرسی می‌کرد، و با تهدید انفجار کشتی‌ها ناخدایان متمردها را می‌ترسانید، و بدین‌گونه آتش انتقام‌جویی را در دل اهالی رُدایلند برمی‌افروخت. روزی کشتی خود او در پایین پراویدنس به گل نشست و مردم فرصت تلافی یافتند. دریانوردان محلی با هشت قایق مملو نفرات در ظرف چند ساعت به کشتی او حمله بردند، سروان دادینگتن را زخمی کردند و همراه ملوانانش به خشکی آوردند و گسپه را آتش زدند. <۲۱۸>

واکنش بریتانیا، طبق معمول، در آغاز خشن و در پایان سست بود. دادستان کل و معاون دادستان نظر دادند که حمله به گسپه در حکم جنگ با پادشاه است و، بنابراین، اقدامی خیانت‌آمیز، و متهمان را باید برای محاکمه به انگلستان فرستاد. ولی ابتدا می‌بایستی آن‌ها را پیدا کرد. اعلامیه همایونی به خبرچین‌ها و عده عفو ملوکانه و پانصد لیره جایزه داد، و کمیسیون تحقیق پراجهتی، مرکب از فرماندار رُدایلند و رؤسای دیوان عالی نیویورک و نیوجرسی و ماساچوستس و نیز دادگاه دریابانی باستن مأمور صدور کفرخواست علیه مظنونان شد. با این اعلامیه سوءظن‌های خفته درباره توطئه برضد آزادی از نو سربرآورد. رُدایلند و ماساچوستس، سرکش‌ترین مهاجرنشین‌های امریکا، با فریاد «استبداد!» و «بردگی!» به لرزه درآمدند. روزنامه نیویورت مرکوری

خشم آلود با حروف درشت نوشت «ده هزار مرگ با طناب و تبر» رجحان دارد بر «زندگی مصیبت بار بردگی در زنجیر و در زیر سیطرهٔ جاعتی بدتر از مستبدان مصری.»^{<۲۱۱>} هیچ خبرچینی یا پیش نهاد؛ هیچ منظونی یافته نشد، هرچند که مرتکبان را همهٔ همسایگان می‌شناختند. دادگاه تحقیق، با تمام کلاه گیس‌ها و لباس‌های قرمز قاضی‌ها، پس از چند نشست توخالی در نیوپورت، سرافکننده به کار خود پایان داد، و دیگر هرگز تشکیل نشد. تهدید گوش‌مال دیگری بلا اجرا ماند، و این احساس شدت یافت که بریتانیا دارای نیت استبدادی است ولی از عهدهٔ عمل بر نمی‌آید.

پیامد این امر با اهمیت بود چون سر و صدای اعتراض رُذایلند موجب گردید گام استواری به سوی اتحاد برداشته شود. مجلس نمایندگی ویرجینیا، به پیروی از سرمشق شهرهای ایالت ماساچوستس، از مهاجرنشین‌ها دعوت کرد کمیته‌های مکاتبه تشکیل دهند و برای اقدام مشترک و شیوه‌های مقاومت به مشورت پردازند. در کمیتهٔ ویرجینیا، تامس جفرسن و پاتریک هنری عضویت داشتند. این سرآغاز اتحاد مهاجرنشین‌ها با یک‌دیگر بود که بریتانیا هم‌چنان مطمئن بود هیچ‌گاه تحقق نخواهد پذیرفت و جملهٔ سیاست خود را بر این پایه بنا نهاده بود. این کمیته‌ها در بریتانیا توجهی برنمی‌گذاشتند. انگلیسی‌ها به طور کلی جز در موارد برخورد و رویارویی به امور آمریکا وقعی نمی‌گذاشتند. در نامه‌های خانم دیلینی،^{<۲۲۰>} بانویی متنفذ و همسر سرپرست کلیسای انگلیکن که در طول این مدت با دوستان و بستگان خویش در محافل ادبی و اجتماعی فعالانه مکاتبه می‌کرد، کوچک‌ترین نامی از آمریکا برده نشده است.

دو مأمور قضایی حکومت انگلستان — ادوارد ترلو دادستان کل و الگزندر وِدربرن معاون او — که مسئولیت پروندهٔ گسپه را در درجهٔ اول به عهده داشتند زوج نامطلوبی بودند. ترلو در دوران دبستان سرکش بود، از دانشگاه کیمبریج به علت اهانت و رفتار بد اخراج شده بود، در امور قضایی گستاخ و ترش‌رو و دارای خُلقی وحشیانه بود، و می‌گفتند که رکیک‌ترین زبان را در لندن دارد.^{<۲۲۱>} با این حال، چهرهٔ جالبی داشت، اگرچه صدای بم و سیاه عبوس او، به گفتهٔ چارلز جیمز فاکس، نشان نادرستی‌اش بود: «چون هیچ‌کس نمی‌توانست چنین فرزانه به نظر آید.»^{<۲۲۲>} رفتار او در دادگاه با متهمان غالباً توهین‌آمیز بود. در سیاست و اثبات حق حاکمیت بریتانیا بر آمریکا بسیار انعطاف‌ناپذیر بود. می‌گفتند که لرد نورت از او بدش می‌آید؛ با وجود این

پادشاه پشتیبانی مستحکم او را آخر سر پاداش داد و لقبی اشرافی به او بخشید و به سمت لرد چانسلر منصوبش کرد. نفر دوم وِدرپرن، که در فشار بر امریکا دست کمی از ترلو نداشت، اسکاتلندی بی‌نهایت جاه‌طلبی بود که برای پیشرفت خود هر وسیله‌ای به کار می‌برد، و راحت به دوستان و همکاران تملق می‌گفت و یا نارومی‌زد. یکی از آشنایانش می‌گفت: «دارای خصوصیتی است که حتی در خیانت نمی‌شود به او اعتماد کرد.» <۲۳۳> شاه از او خوشش نمی‌آمد، ولی او نیز در سال‌های بعد لرد چانسلر شد.

ترلو و وِدرپرن به هر حال در کابینه نبودند؛ این هیئت دولت بود که دادگاه تحقیق را برگزاشته و اعزام متهمان را به انگلستان فرمان داده بود، و «لرد دارتمت نیکوسرشت» <۲۳۴> بود که، در مقام جانشین هیلزبارو، فرمان را امضا کرده بود. در واکنش حمله به دولت [بریتانیا] اینان دست به کار شده بودند، چون به حقانیت خود یقین کامل داشتند. از دید حکومت‌کننده واکنش آن‌ها کار نادرستی نبود، ولی از دید سیاست عملی بی‌خردی محض بود. معلوم بود که اعزام امریکاییان به انگلستان برای محاکمه خشم مردم را برمی‌انگیزد، و تردید نبود که رُدا یلندی‌ها همولایتی‌های خود را لو نمی‌دهند که گرفتار چنین سرنوشتی شوند. پس لغزش بار دگر در «پافشاری بر حقی [بود] که می‌دانید نمی‌توانید اِعمال کنید.» این امر در بندر نیوپورت، یعنی مرکز ارتباطات ساحلی، به خوبی روشن شد، و احساس بی‌عرضگی کشور مادر از آن‌جا به سرعت به همه جا گسترده شد. لرد دارتمت برادر ناتنی لرد نورت بود، با او بزرگ شده بود و همراه او «به سیاحت بزرگ» [اروپا] رفته بود، ولی جداً به امریکا دل‌بستگی داشت، شاید از آن رو که به متدیست‌ها پیوسته بود، و این گروه بیش از هر جای دیگر در امریکا موعظه و فعالیت می‌کردند. دارتمت مردی خوش‌خوی و پرهیزگار بود؛ می‌گفتند شخصیت پرهیزگارِ سر چارلز گرندیسن، در زمانی به همین نام نوشته سمیوئل ریچاردسن، از او گرفته برداری شده است. دوستانش او را «زَبورخوان» می‌خواندند. در دولت راکینگهام در سمت وزیر بازرگانی خدمت کرده بود، ولی شایستگی اداری چندانی نشان نداده بود. پس از تباری گروه بدفورد برای مقام و منزلت، و نه خط‌مشی، که هیلزبارو را وادار به استعفا کرد، لرد نورت به جای او دارتمت را به منصب وزارت مهاجرنشین‌ها برگزارد. وی تنها یار و یاور امریکا در کابینه بود. بنجامین فرانکلین نوشت که دارتمت «از صمیم دل آرزومند حسن تفاهم با مهاجرنشین‌هاست، اما توانش به پای آرزویش نمی‌رسد»

و در حالی که او خواستار «بهترین اقدامات است، به سوی بدترین سوق داده می‌شود.» سرسختی امریکاییان حسن نیت پدرانۀ این مرد را رفته رفته از میان برد و کم کم او مخالف سازش و آشتی و موافق فشار و سرکوب شد.

جای در این برهه عامل شتاب دهنده می‌شود. گرفتاری‌های مالی و سوءاستفاده‌های فضاحت‌آمیز کمپانی هند شرقی و پیوندهای پیچیده مالی این کمپانی با دستگاه سلطنت، همانند مشکل ویلکس، سال‌ها مسئله‌ای غامض بود. ارتباط امر با موضوع ما صرفاً بدان سبب است که قضیۀ جای منازعۀ بریتانیا - آمریکا را به جایی کشانید که دیگر محلی برای بازگشت نماند. امریکایی‌ها برای گریز از پرداخت عوارض چای از هلند جای قاچاق وارد می‌کردند، و این اقدام فروش چای کمپانی را دو سوم کاهش داد. کمپانی سالی ۴۰۰۰۰۰ لیره به دولت بهره می‌رساند؛ جلوگیری از توقف آن برای لندن حیاتی بود، و لرد نورت برای نجات کمپانی نقشه‌ای کشید که چای انباشته در انبارهای کمپانی مستقیماً در آمریکا به فروش رسد و نیازی به آمدن به انگلستان و پرداخت عوارض گمرکی در این کشور نداشته باشد. نورت فکر می‌کرد که اگر عوارض چای در آمریکا به سه پنس در هر پوند تقلیل داده شود، می‌توان چای را به جای هر پوند بیست شیلینگ هر پوند ده شیلینگ فروخت. با توجه به دل‌بستگی وافر امریکاییان به چای، انتظار می‌رفت بهای پایین‌تر مقاومت مہین پرستانۀ امریکایی‌ها را در برابر پرداخت عوارض درهم شکند. یک میلیون امریکایی، طبق گزارش‌ها، روزی دو بار چای می‌نوشیدند، و بنا بر گزارشی از فیلادلفیا، «زن‌ها چنان برده‌اند که ترجیح [می‌دهند] غذا نخورند ولی پیاله‌ای چای بنوشند.» <۲۲۵> از زمان الغای تحریم واردات، تجدید دادوستد به استثنای چای هر دو طرف را آرام ساخته بود و بسیاری بر آن بودند که مشکلات پیشین دیگر از میان رفته است. بدین قرار، قانون چای در مه ۱۷۷۳، بدون انتظار طغیان تازه‌ای در آمریکا، از تصویب پارلمان گذشت.

انگلیسی‌ها در مورد مردمی که مُصر بودند زیر سلطۀ خود نگه دارند سخت بی‌اطلاع بودند - و بی‌اطلاع ماندند - و این مشکل بزرگ رابطۀ امپراتوری و مهاجرنشین‌ها بود. سرهنگ باره به کارگزار ماساچوستس، جوسایا کویسی، گفت که بیش از پانزده سال از زمانی نمی‌گذرد که دو سوم مردم بریتانیا گمان می‌بردند امریکایی‌ها همه سیاه‌پوست‌اند. <۲۲۶> امریکاییان ساکن لندن، هم‌چون آرتور لی اهل ویرجینیا که بخشی از

تحصیلاتش را در انگلستان کرده بود و پیش از این درگیری ده سال در آن جا زیسته بود، و هنری لارنس، بازرگان و مزرعه‌دار اهل چارلستون و رئیس آینده‌کنگره قاره‌ای، و مزرعه‌داران دیگری از کارولینای جنوبی مانند رالف آیزارد و چارلز پینکنی، اکثر سر و کارشان با تجار و بازاریان لندن بود. این‌ها با برک، با شلبرن و با دیگر هواخواهان امریکا دوست بودند، مع‌الوصف به جامعه اشرافی انگلیس راه نداشتند، و اشراف هم به نوبه خود درباره آنان چیزی نمی‌دانستند.

جزوه‌ها، طومارها، نامه‌های دیکینسن، <۲۲۷> رساله نظر مختصری به حقوق امریکای بریتانیا نوشته جفرسن و بسیاری جدل‌نامه‌های دیگر درباره مسائل مورد اختلاف و احساسات مهاجرنشین‌ها در لندن انتشار می‌یافت، اما لردها و اعیان روستانشین هیچ‌گاه آن‌ها را نمی‌خواندند. مجلس عوام بیشتر وقت‌ها به بهانه‌های گوناگون از شنیدن حرف‌های کارگزاران ویژه مهاجرنشین‌ها، مثلاً جوسایا کونینسی، سر باز می‌زد. کونینسی در نامه‌ای به امریکا می‌نویسد: «من کوشیده‌ام در تمام مجامع وضع واقعی امور قاره [امریکا] و احساسات راستین اهالی آن جا را تشریح کنم» <۲۲۸> و می‌افزاید که با این حال از توفیق در تلاش خود اطمینانی ندارد. انگلیسی‌ها هم چنان در پیش‌پنداشت «برتری ذاتی ما» <۲۲۹> — عبارت هیلزبارو — و نیز این عقیده که امریکاییان مشتی فتنه‌گر جنجالی بی‌فرهنگ‌اند استوار بودند، و نمونه‌هایی را که در میان خودشان می‌زیستند نادیده می‌گرفتند: نمونه‌هایی نظیر بنجامین فرانکلین که از حیث تنوع استعداد و فرهیختگی سیاسی از هیچ‌کسی در اروپا دست‌کم نداشت و خود را یک‌سره وقف آرمان صلح و آشتی ساخته بود.

طرز فکر یاران و هواداران امریکان نیز خالی از ایراد نبود. راکینگهام بریتانیا را پدر و مهاجرنشین‌ها را «فرزندانی [که] باید وظیفه بشناسند» می‌شمرد. <۲۳۰> چاتام نیز همین تصور را داشت، ولیکن هرکدام این‌ها اگر سری به امریکا می‌زد و در مجالس مهاجرنشین‌ها می‌نشست و حال و هوای مردم آن جا را به چشم می‌دید، ای بسا که با ادراکی بهتر باز می‌گشت. واقعیت حیرت‌آور این است که، به استثنای افسران ارتش و نیروی دریایی، هیچ وزیر حکومت بریتانیا در فاصله ۱۷۶۳ تا ۱۷۷۵، و البته نه پیش و نه پس از آن، از ولایات آن سوی اقیانوس اطلس که تکیه‌گاه امپراتوری به شمار می‌رفت دیدن نکرد.

وزیران امریکاییان را سرسپردهٔ شورش و استقلال آن‌ها را مایهٔ ویرانی انگلستان می‌دانستند، و بیشتر در فکر آن بودند که سلطهٔ خود را نگه دارند. اصرار چاتام به سازش و آشتی با مهاجرنشین‌ها صرفاً از روی این واهمه بود که کاربرد زور ممکن است امریکایی‌ها را به مقاومت وادارد، و امپراتوری از دست برود، و فرانسه و اسپانیا بر آن‌جا دست بیندازند و «اگر این اتفاق بیفتد، دیگر انگلستانی باقی نمی‌ماند.» <۲۳۱>

تصور برای این بود که با از دست شدن تحفه‌ای چنین گران‌بها، انگلستان از رشد و پیشرفت بازمی‌ماند و دیگر نمی‌تواند قدرتی جهانی باشد. چیزی از این دست به طور مبهم به ذهن پادشاه نیز خطور می‌کرد، چون او نوشت: «پیش از آن‌که با همسایگان مان درافتیم باید مهاجرنشین‌ها را سامان بخشیم.»

چاتام نیز در مفهومی دیگر، همانند بسیاری، حس می‌کرد که سرنوشت انگلستان و سرنوشت مهاجرنشین‌ها بسته به هم است، «چه اگر آزادی در امریکا نضح نیابد، در این کشور هم بیمار و پژمرده می‌شود و می‌میرد.» <۲۳۲> این استدلال کسی بود که از آزادی طرف‌داری می‌کرد. اما هواخواهان قدرت استدلال می‌کردند که چنانچه مهاجرنشین‌ها مالیات نپردازند، انبوهی از کارگران ماهر و صاحبان صنایع انگلیسی را برای اقامت به خود جذب می‌کنند و توسعه می‌یابند و سرانجام چیره می‌شوند، و انگلستان سال‌خورده را به صورت «قلمروی فقیر و متروک و اسفنناک» رها می‌سازند. <۲۳۳>

این مضمون با نگرانی در نامه‌های ارسالی به روزنامه‌ها دنبال می‌شد. بعضی پیش‌بینی می‌کردند که جمعیت آمریکا به زودی از کشور مادر پیشی می‌گیرد «و آن وقت ما چگونه می‌خواهیم بر آن‌ها فرمان برانیم؟» <۲۳۴> شاید هم آن‌جا تا دو قرن دیگر مرکز امپراتوری شود. نشریهٔ سینت جیمز کرانیکل در شامگاه کریسمس ۱۷۷۲ نوشت که اگر شمار امریکایی‌ها بر انگلیسی‌ها سبقت جوید، در آن حالت تنها دوستی و دل‌بستگی‌های طبیعی می‌تواند، به صورت نوعی کشورهای مشترک‌المنافع، آمریکا و بریتانیا را وابسته نگه دارد، تا دست در دست هم «در برابر جهان مسلح بایستند.»

قانون چای ناکامی شگفت‌انگیزی به بار آورد. امریکایی‌ها به جای استقبال از چای ارزان‌بها از خشم منفجر شدند. <۲۳۵> این خشم خیلی ناشی از احساس همگانی نبود؛ بیشتر مولود تبلیغات بازرگانان بود، بازرگانانی که ارزان‌فروشی کمپانی هند شرقی عمده‌فروشی آن‌ها را از میان می‌برد و کسب و کارشان را به هم می‌زد. صاحبان و

سازندگان کشتی و ناخدایان و ملوانان نیز که معیشت‌شان از راه قاچاق می‌گذشت، احساس خطر می‌کردند. فتنه‌گران سیاسی، شادمان از آرمان نویافته، با آن‌ها همراه شدند و فریاد برداشتند که به زودی «انحصار» هراسناک شرکتی که «حرص و آرز سیاه و بی‌رحمانه و نفرت‌بار» آن ورد زبان‌هاست امریکا را قبضه خواهد کرد. اگر کمپانی چای را به دست گیرد، دیری نپاییده ادویه، ابریشم، ظروف چینی و کالاهای دیگر را هم می‌قاپد. وقتی امریکا چای هندوستان را پذیرا شود، عوارض سه‌پنسی «پا می‌گذارد در حصار آزادی‌های مقدس ما» و مقصود پارلمان یعنی مالیات‌بندی برای کسب درآمد دولتی تحقق می‌یابد؛ و مبتکران این مالیات «تا تمامی را به چنگ نیاورند» از پا نمی‌نشینند.

صلح‌جویان در مهاجرنشین‌ها امیدوار بودند بتوانند ترتیبی دهند که کشتی‌های حامل چای پیش از تخلیه و پرداخت عوارض برگشت داده شوند. این منظور با مطرح کردن خطر آشوبگری اوباش و ترساندن تحویل‌داران کالای کمپانی و امتناع آنان از پخش محصولات میان خرده‌فروشان در همهٔ بندرها، به جز باستن، برآورده شد. در باستن دو تن از تحویل‌داران پسرهای فرماندارها چینسن بودند، و هر دو معتقد به ایستادگی سرسختانه در برابر آشوبگران و مهبای دریافت چای. نخستین کشتی حامل چای روز اول دسامبر ۱۷۷۳ در بارانداز باستن پهلو گرفت و سپس دو فروند دیگر. مأموران گمرک موظف بودند در صورت عدم پرداخت عوارض در انقضای مدت معین کالاهای تخلیه‌شده را توقیف کنند، و مین پرستان سوء‌ظن بردند که گمرکچی‌ها ممکن است کالاهای ضبط‌شده را پنهانی برای کسب درآمد دولتی بفروشند. پس برای جلوگیری از این کار و شاید هم برای ترساندن مشتری‌های امیدوار، در شامگاه ۱۶ دسامبر وارد کشتی‌ها شدند و در اقدامی تهورآمیز، که به «ضیافت چای باستن» شهرت جاودان یافت، صندوق‌های چای را شکستند و محتویات آن‌ها را به دریا ریختند.

خبر این حملهٔ تبه‌کارانه به اموال در ۲۰ ژانویه به لندن رسید و انگلیسی‌ها را خشمگین کرد. نقشهٔ اخذ بی‌سروصدای مالیات نقش بر آب شد، وضع مالی کمپانی هند شرقی به مخاطره افتاد و جای تردید نماند که اهالی ماساچوستس یاغی و اصلاح‌ناپذیرند. سود و مصلحت بریتانیا در این موقع شاید آن بود که این همه وقایع منفی پیاپی در مهاجرنشین‌ها را بررسی کند و مسیر خطرناک فعلی رویدادها را تغییر

دهد. ولی این کار، به جای عکس‌العمل محض، نیازمند تفکر بود، و صبر و تأمل برای به جد اندیشیدن مرسوم حکومت‌ها نیست. وزیران جورج سوم هم از این قاعده مستثنا نبودند.

در عوض، آن‌ها دست به رشته اقداماتی زدند که عموماً «قوانین سرکوبگر» یا «کمرشکن»، و در امریکا «قوانین تحمل‌ناپذیر»، خوانده می‌شوند که حاصلش افزایش دشمنی در راستای پیشین و گذشتن از دوراه‌های بود که شاخهٔ دیگر آن، چنانچه دنبال می‌شد، چه بسا پیامدی متفاوت به بار می‌آورد.

«ضیافت چای» را انگلیسی‌ها اقدام جنگی علیه اموال دولتی و مورد دیگری از خیانت شمردند. کابینه برای جلوگیری از تکرار آبروریزی ماجرای گسپه، این بار با دوراندیشی تصمیم گرفت تمامی باستن را با مصوبهٔ پارلمان به مجازات رساند. پس لایحه‌ای تقدیم مجلس کرد که تا زمان جبران خسارت کمپانی هند شرقی و پرداخت گرامت به گمرک و تأمین «آرامش و اطاعت از قانون» برای دادوستد امین و جمع‌آوری عوارض گمرکی بندر باستن به روی هرگونه تجارت بسته شود.

از نخستین مالیات گرنویل ده سال می‌گذشت، و هیئت دولت هنوز از اعتراض‌های قهرآمیز این مدت چیزی نیاموخته بود، و هنگام تهیهٔ لایحهٔ جدید، طبق معمول، انتظار هیچ‌گونه دردسری نداشت. وزیران گمان می‌بردند که عمل باستنی‌ها را که منجر به تضييع اموال شده بود مهاجرنشین‌های دیگر محکوم خواهند کرد و از آن‌ها پشتیبانی نخواهند کرد و شاید هم در حقیقت خشنود شوند که بر اثر بسته شدن بندر باستن، محموله‌های چای به سوی بنادر خود آن‌ها روانه خواهد شد. جمود فکری به غایت رسیده بود. واکنش شدید و قاطع انگلستان به سرقت بزرگ چای در باراندازها نه غیرطبیعی بود نه غیرقانونی؛ اما این تصور که لایحهٔ بندر باستن بر بهبود اوضاع یا بر ثبات امپراتوری می‌افزاید یا مهاجرنشین‌های همسایهٔ ماساچوستس با خونسردی و شکیبایی به آن خواهند نگریست، به معنای چیرگی عواطف و احساسات بر کلیهٔ شواهد و قرائن ایام اخیر بود.

عنان به دست احساسات سپردن همیشه یکی از سرچشمه‌های بی‌خردی است. و این حالت در این اثنا در رسیدگی به قضیهٔ نامه‌های هاجینسن پدیدار شد و در ضمن آن بنجامین فرانکلین آماج استهزای وحشیانه قرار گرفت. نامه‌ها خطاب به تامس

ویتلی، وزیر خزانه‌داری، بود و اقدام‌های شدیدتری را برای سرکوب یاغیگری در ماساچوستس توصیه می‌کرد؛ اینها محرمانه به دست فرانکلین افتاده بود و همین که منتشر شد، ماساچوستس از فرماندار خود هاجینسن به خشم آمد و از پارلمان خواست وی را برکنار کند. بازپرسی از فرانکلین به وِدرِبِرِن محول شده بود که در حضور سی و پنج تن از رایزنان سلطنتی (یعنی بزرگ‌ترین تعداد تا آن روز در این نوع رسیدگی‌ها) و جمعی از لردها و نمایندگان بی‌تاب و میهمانان دیگر، در اتاقی به اسم بامسهای «نبردگاه»، انجام گرفت. <۲۲۶> وِدرِبِرِن، در میان زهرخنده‌ها و قهقهه حاضران، کم‌کم از نیش و طعنه به اوج سخنوری و ناسزاگویی رسید و متنفذترین امریکایی ساکن لندن را دزد و خائن نامید. می‌گویند لرد نورت تنها کسی بود که نخندید. دستگاه سلطنت فرانکلین را فردای آن روز از سمت قائم‌مقام ریاست پست‌خانه مهاجرنشین‌ها برکنار کرد. برای مردی که بزرگ‌ترین مدافع صلح و سازش بود این عمل جز یأس نتیجه‌ای نداشت، و فرانکلین هرگز آن را از یاد نبرد. چهار سال بعد، وقتی پیمان اتحاد با فرانسه - یعنی کشوری که بر تولد ملتش صحنه نهاد - را امضا می‌کرد، همان جامهٔ مخمل بافتِ منچستر را بر تن داشت که در زیر زجر و شکنجهٔ وِدرِبِرِن پوشیده بود. <۲۲۷>

احساسات ضد باستن در دولت چنان نیرومند بود که قرائت اول و دوم لایحهٔ آن بندر کوچک‌ترین هیجانی برنینگیخت؛ حتی باره و هنری کانوی نیز قویاً در تأیید اقدامات شدید صحبت کردند. <۲۲۸> هنگام قرائت سوم، سخن‌رانان مخالف به صدا درآمدند و یادآور شدند که بندرهای دیگر امریکا هم جای‌ها را به انگلستان پس فرستاده‌اند، و خواستند که پیش از قطع دادوستد با باستن به آن شهر اجازه داده شود غرامت بپردازد. مهم‌ترین سخن از دهان کسی درآمد که تجربهٔ محلی داشت: جورج جانستون فرماندار پیشین فلوریدای غربی هشدار داد که «نتیجهٔ این لایحه فراهم آمدن موجبات ائتلاف عمومی برای ایستادگی در برابر قدرت این کشور خواهد بود.» <۲۲۹>

بیش از چند تن به او گوش ندادند. پرک می‌گوید سخن‌رانان مخالف که خود او یکی از آنها بود «تأثیری چنان ناچیز داشتند» که مجلس ضروری ندید رأی رسمی بگیرد. در مجلس لردها، شلبرن و کمپدن و دوک ریچموند از لایحه اظهار تأسف کردند ولی اثری نبخشید. لایحهٔ بندر باستن مثل آب خوردن از پارلمان گذشت.

سه قانون دیگر هم شتاب‌زده یکی در پی دیگری به تصویب رسید. اولی «قانون

تنظیمی ماساچوستس» بود که منشور این مهاجرنشین را عملاً کأن لم یکن می‌کرد. حق انتخاب و انتصاب مأموران و نمایندگان و قضات و هیئت‌های منصفه و حق اساسی فراخوانی جلسات شهر، و خلاصه هر آنچه تاکنون، به سخن پرک، «صرفاً به اختیار حکومت داخلی خود آن‌جا» بود، در اختیار دولت انگلستان نهاده شد که از طریق فرماندار به اجرا درآید. دیگر مهاجرنشین‌ها طبعاً در اندیشه شدند که آنچه بر سر ماساچوستس آمده می‌تواند بر سر آن‌ها نیز بیاید. سپس نوبت «قانون اجرای عدالت» رسید که به مأموران دولتی [انگلیسی] متهم به جنایت در ماساچوستس اجازه می‌داد در انگلستان یا در مهاجرنشین دیگری محاکمه شوند، چون مدعی بودند که یقین ندارند در ماساچوستس از دادرسی عادلانه بهره‌مند شوند. این عمل اهانت بود، به ویژه اگر در نظر بیاوریم که باستن هرچه می‌توانست کرد تا دادرسی ستوان پرستون، افسر فرمانده انگلیسی در کشتار باستن، مطابق با موازین عدالت برگزار شود. جان ادمز وکیل مدافع ستوان پرستون بود، و او را تبرئه کرد. بالاخره ماده تازه‌ای به قانون اسکان سالیانه افزودند که مقرر می‌داشت اگر قرارگاه در اختیار سربازان گذاشته نشود، نظامیان در خانه‌های مردم و در میکده‌ها و بناهای دیگر اقامت گزینند و غذا بخورند. در ضمن، ژنرال گیچ نیز دستور یافت به باستن برود و کار را از هاجینسن تحویل بگیرد و خود فرماندار آن‌جا شود.

اما قانونی که در این زمان بیش از همه خشم و ناراضی برانگیخت، اگرچه در ردیف قانون‌های مجرّه نبود، «قانون کبک» بود که مرزهای کانادا را تا رود اوهایو پیش می‌برد — یعنی تا مناطقی که ویرجینیا و مهاجرنشین‌های دیگر امریکا دعاوی ارضی داشتند. این قانون، در ضمن، مقررات حکومت مدنی کانادا را صورت‌بندی می‌کرد و به حق مالیات‌بندی از طرف پارلمان و دادرسی بدون حضور هیئت منصفه به شیوه فرانسویان و مدارا با مذهب کاتولیک رسمیت می‌داد. از آن‌جا که نود و پنج درصد کانادایی‌ها کاتولیک بودند، این امر اتفاقاً در اشاعه تساهل و رواداری اقدامی بود عاقلانه، ولی موضوع بحث داغی به دست مهاجرهای امریکا و یاران آن‌ها در کشور انگلستان داد. فریاد «پای‌گری» به هوا خاست. <۲۲۰> پیش‌بینی شد که در پنسیلوانیا تفتیش عقاید و در فیلادلفیا «کشتار روز سن — بارتلمی» <۲۲۱> به راه خواهد افتاد؛ از «روسی بابل» <۲۲۲> نام برده شد، لرد کم‌دین «سپاه پای» و «گله‌های پاپ پرست» را

مهیای امحای آزادی‌های پروتستان‌های مهاجرنشین‌ها تصویر کرد. روزنامه سینت جیمز کرانیکل حذف هیئت منصفه را از دادرسی‌ها «ماده‌ای چنان شرم‌آور» خواند «که هیچ انگلیسی نمی‌تواند آن را انشا کرده باشد». انگیزه این قانون نابه‌هنگام عجیب، و آن همه ابراز التفات به کانادایی‌ها، به احتمال امیدواری به جلب وفاداری آن‌ها بود تا در جلوگیری از هرگونه طغیان امریکاییان مساعدت ورزند. در هر حال، اگر ذره‌ای قصد آرام کردن و مآلاً آشتی دادن مهاجرنشین‌ها باقی مانده بود، تصویب قانون کبیک، در پی قوانین مجرّه، نمونه کامل راهی بود که انگلستان نمی‌بایست می‌رفت.

بی‌کفایتی دولت چه قدر از روی نادانی بود و چه قدر — آن طور که مخالفان به شدت باور داشتند — برای تحریک عمدی، نمی‌توان گفت. فرماندار جانستون روزی در مانده در مجلس عوام گفت «گرایش بزرگی در این مجلس» دیده می‌شود که «بدون دانستن چیزی از ساختار حکومتی امریکا دست به این کار بزنند». بی‌اطلاعی محققاً یکی از عوامل بود. <۲۲۳>

تصمیمات مارس — ژوئن ۱۷۷۴ مخالفان دولت را واقعاً به وحشت انداخت و بر آن داشت که عواقب وخیم امر را بی‌پرده هشدار دهند. دورنگای کاربرد زور در روزهای آینده برضد مردمی با خون و پیشینه انگلیسی بسیاری را هراساند. جان دانینگ، حقوق‌دان آزادی‌خواه که در دولت گرافتون معاون دادستان بود و بعدها در پایان جنگ در قطع‌نامه فراموش‌نشده خود جان‌مطلب را بیان کرد، در قوانین مجرّه روندی دید به سوی «جنگ، انتقام‌جویی شدید و کینه‌توزی در حق اتباع خودمان». <۲۲۴> نگرانی دیگران از عدم امکان موفقیت بود. سرلشکر ویلیام هاو که همراه وولف به قلّه بلندی‌های ایبرهم در کبیک صعود کرده بود، در مبارزه انتخاباتی خویش در ۱۷۷۴ به رأی دهندگان گفت که حتی تمامی ارتش بریتانیا برای فتح امریکا کافی نیست. <۲۲۵> ژنرال جان برگوین، که او هم دارای کرسی پارلمانی بود، گفت میل دارد «ببیند امریکا با ترغیب راضی شده است نه با شمشیر». <۲۲۶>

به وزیران نیز هشدار داده شد. وقتی دارمّت نظر مشورتی هنری لارنس را درباره اثر احتمالی قوانین مجرّه خواستار شد، او هم — مانند فرماندار جانستون در پارلمان — پیش‌گویی کرد که مردم «از جورجیا تا نیوهامپشر به جنب و جوش درمی‌آیند و چنان اتحادیه و جبهه مقاومتی تشکیل می‌دهند» که تاکنون تصور نمی‌رفت حتی معجزه بتواند

به آن تحقق بخشد. <۲۲۷> ولی هشدار در امور سیاسی، وقتی هشدارشونده می‌خواهد خلافتش را باور کند، بی‌ثمر است. یونانیان باستان وقتی نفرین کاساندر را ابداع کردند — یعنی که دخترک راست بگوید ولی کسی باور نکند — بینش شگفت‌آغازین خود را از روان آدمی نشان دادند.

در مذاکرات ۱۹ آوریل ۱۷۷۴ پارلمان دربارهٔ پیش‌نهاد مخالفان دولت برای الغای عوارض چای، پرک نظریات خود را در مورد مسئلهٔ آمریکا در یک سخن‌رانی اساسی ایراد کرد. <۲۲۸> خطابهٔ شگرف او به طور خلاصه حکایت داشت از قوانین و الغای پیاپی قوانین، از تزلزل و دوپهلوگویی، از خطرهای واهی و میان‌تهی، از فرض‌های نادرست و تاریخچهٔ سیاست گذشتهٔ انگلستان در قبال مهاجرنشین‌ها، از نخستین قانون‌های دریانوردی و، با نگاه به آینده، از «نیروی بیمار و چابکی دیوانه‌واری که به سوی انهدام خود می‌تازید.» پرک گفت: «مستخدمان دولت منافع و مصالح پیچیدهٔ شما را هرگز با نظری واحد و همبسته ننگریسته‌اند... هرگز نظامی برای تشخیص حق و ناحق نداشته‌اند، منتها گاه قصه‌ای مفلوکانه بنا به مصلحت روز اختراع کرده‌اند تا خود را از مخمصه‌ای که متکبران بدان گرفتار آمده‌اند سرافکنده بیرون بکشند... با یک‌چنین مدیریتی، با عملیات گریزناپذیر شوراها بی‌رمق... ستون‌های بازرگانی امپراتوری ما را که روزگاری کرهٔ زمین را در احاطه داشت به لرزه درآورده‌اند.» پرک اعمال حاکمیت جزئی — یا به اصطلاح امروزی‌ها پذیرفتاری — را کوبید و با واژگانی که پژواک آن در دالان زمان پیچید، گفت: «می‌گویند حیثیت و شرف ما بدان بستگی دارد... این حیثیت و شرف وبال وحشتناکی برای شما شده است، چرا که اخیراً با منافع شما، با انصاف شما و با هرگونه اندیشه‌ای در سیاست شما در تضاد بوده است.»

این «وبال وحشتناک» دامن‌گیر سیاستگران همهٔ قرن‌ها بوده است. بنجامین فرانکلین، آن مرد فرزانه و یکی از افراد انگشت‌شمار که اصول را از تجربهٔ سیاسی به دست می‌آورد و می‌توانست آن‌ها را بیان کند، در بحران قانون تمبر نوشت نباید گمان کرد که «با سماجت در اقدامی نادرست» حیثیت و شرف بهتر حفظ می‌شود «تا با رفع خطا به مجرد کشف آن.» <۲۲۹>

لایحهٔ بندر باستن مشعل همبستگی را در آمریکا برافروخت. رُدا یلند در ماه مه نخستین ندای دعوت را برای تشکیل کنگرهٔ قاره‌ای سر داد، و همزمان گردهمایی‌های

غضب آلودی در شهرهای کُتییکات تشکیل شد و اهالی عهد کردند که سریعاً به باستن کمک مالی و ساز و برگ برسانند و عنداللزوم «خون دل خود را به قربانگاه‌های امریکا بیفشانند.» <۲۵> سرهنگ ایزرئیل پاتم، رزمندهٔ سال‌خوردهٔ درگیری با سرخ‌پوستان و تکاور جنگ هفت‌ساله و رئیس کمیتهٔ مکاتبات کُتییکات، شخصاً ۱۳۰ گوسفند را از خانهٔ خود در پامفرت با طی ۱۰۰ مایل مسافت به باستن برد. <۲۵۱> بالتیمور هزار بوشل <۲۵۲> ذرت ارسال کرد و مآلاً پیشکش‌هایی از همهٔ سیزده مهاجرنشین رسید. رهبران میهن‌پرست خواستار تحریم کامل چای در سراسر مهاجرنشین‌ها شدند. قاچاق چای از میان رفت، و این «آشغال زیان‌آور» را در چمترار دهکده‌ها سوزاندند و معجون گیاهی بی‌مزه‌ای به نام «چای آزادی» جایگزین آن گردید.

نیویورک و فیلادلفیا فراخوانی کنگره را بی‌درنگ پذیرفتند و در طول تابستان دوازده مهاجرنشین دیگر هم اقبال کردند. جفرسن، در پیش‌نویس دستور ویرجینیا به نمایندگان اعزامی خود به کنگره، نوشت تعدی و بیداد مداوم بریتانیا که «با تغییر وزیران بدون کم و کاست دنیال شده است آشکارا می‌رساند که نقشه‌ای حساب شده و منظم برای به بردگی کشاندن ما در کار است.» <۲۵۳>

این امر یکی از ارکان ایمان امریکا شد. جورج واشینگتن نیز بر آن صحنه گذاشت و آن را «نقشه‌ای مرتب و منظم برای نهادن یوغ بردگی برگردن ما» خواند. <۲۵۴> تام پین معتقد بود که «کابینهٔ بریتانیا عزم راسخ دارد به هر رو با امریکا درافتد» تا منشور اختیارات آن‌جا را ساقط کند و جلو رشد جمعیت و دارایی امریکا را بگیرد. <۲۵۵> این اتهام مناسبی بود زیرا شورش‌هایی را توجیه می‌کرد؛ در ضمن اگر بریتانیا به راستی نقشه‌ای برای تشویق مهاجرنشین‌ها به قیام و سپس سرکوب آن‌ها داشت، در آن صورت رفتار و سیاست‌گذاری‌های آن کشور نیز عقلانی می‌شد. ولی منطق، متأسفانه، این تعبیر را قبول نمی‌کند چون آن‌را با الغای قوانین، با آن همه پس و پیش‌روی، و با تصمیم‌های آشفته یا فردی نمی‌توان آشتی داد. منتقدان می‌نالیدند که سیاست انگلستان درست برخلاف این است، «حساب شده و منظم» نیست. برک فریاد می‌زد: «این همه اجرا و سپس الغا؛ این همه قلدری و سپس تسلیم؛ این همه رشتن و سپس پنبه کردن؛ این همه فشار و سپس سستی... بیایید پیش از آن‌که این دوره پایان یابد پذیرای گونه‌ای نظام شویم... رفتاری استوار پیش گیریم.» <۲۵۶>

امریکایی‌ها، برعکس، می‌پنداشتند سیاست انگلستان سنجیده و استوار است، پس آشکارا به سوی درهم شکستن آن رفتند. قوانین مُجِره، درست مانند حمله ژاپنی‌ها به پرل هاربر دو قرن بعد، مهاجرنشین‌ها را متحد کرد، نتیجه هر دو واقعه بالمآل یکی بود. نخستین کنگره قاره‌ای مرکب از پنجاه و شش نماینده از همه مهاجرنشین‌ها، به جز جورجیا، در سپتامبر ۱۷۷۴ در فیلادلفیا تشکیل شد. این‌ها اعلام کردند کلیه قوانین مصوب پارلمان بریتانیا درباره مهاجرنشین‌ها از ۱۷۶۳ به این طرف حقوق امریکاییان را زیر پا نهاده است و تعهد کردند مادام که تمامی آن‌ها لغو نشود تحریم واردات را از سر گیرند. و اگر به شکایت آن‌ها تا یک سال دیگر رسیدگی نشود، دست به منع دادوستد یعنی قطع واردات و صادرات بزنند.

در مورد حق خودگردانی، از جمله مالیات‌بندی بر خود از طریق قانون‌گذاران خود، ده قطع‌نامه به تصویب رساندند، و در زیر فشار تندروها مصوبه‌های حوزه سافوکِ ماساچوستس را هم تأیید کردند، که قوانین مُجِره اساس قانونی ندارند و بی‌اعتبارند، و تالغو آن‌ها فرمانبری جایز نیست و شهروندان باید مسلح شوند و اگر به آن‌ها حمله شد برای دفاع خود دسته‌های چریکی تشکیل دهند. نمایندگان، ضمن تأیید وفاداری به تاج و تخت انگلستان، خود را دومینیون (قلمرو خودفرمان)، و نه تابع پارلمان، خواندند. ضمناً برای این‌که محافظه‌کاران آن انجمن هم نرنجند، از استقلال، یا به گفته جان ادمز آن «لولوی هراسناکی که رؤیتش لرزه بر اندام آدم‌های نازک طبع می‌اندازد»، حرفی نزدند. <۲۵۷>

پاره‌ای آماده پیمودن راهی دیگر، یا به گفته جفرسن در رهنمودهایش به نمایندگان ویرجینیا، آماده «اتحاد بر پایه طرحی سخاوتمندانه» بودند. جفرسن می‌گفت که دادوستد خارجی مهاجرنشین‌ها باید بی‌محدودیت باشد و «هیچ قدرتی بر روی زمین جز خود ما» نتواند بر مهاجرنشین‌ها مالیات ببندد یا برای اموالشان مقررات وضع کند. <۲۵۸> جوزف گالووی پنسیلوانیایی، رهبر محافظه‌کاران کنگره، در طرح مشابهی، «پیش‌نهاد اتحاد بریتانیای کبیر و مهاجرنشین‌های آن» را رسماً ارائه کرد ولی تنی چند پشتیبان بیش نیافت. <۲۵۹> اکثریت نمی‌خواست با بریتانیا درآمیزد، بریتانیایی‌ها که از دید آن‌ها فاسد، منحط و دشمن آزادی بود. فرانکلین به گالووی نوشت، «هروقت به فساد بی‌اندازه متداول در میان همه رسته‌های این حکومت کهنه پوسیده» و «مقام‌های

بی‌شمار و نالازم، حقوق‌های کلان، مستمری‌ها، مزایا، رشوه‌ها، کشمکش‌های بی‌معنا، گشت و گذارهای احمقانه، حساب‌های قلابی و یا فقدان هرگونه حساب و کتاب، مقاطعه‌ها، شغل‌هایی [که] تمامی درآمد دولت را می‌بلعد... می‌اندیشم» به واهمه می‌افتم که زیان پیوند نزدیک بیش از سود آن است. <۲۶۰>

هرچه بحران روابط و خیم‌تر شد، اندیشهٔ اتحاد دو مملکت در میان اندیشمندان متمدنی انگلستان طرفداران بیشتری پیدا کرد. ادم اسمیت در ۱۷۷۶ در ثروت ملل اتحاد را وسیلهٔ «رفاه، جلال و دوام امپراتوری» خواند. در همان سال، دکتر ریچارد پرایس، رهبر روشن‌فکر مخالفان کلیسای انگلستان، در کتاب تأملاتی دربارهٔ طبیعت آزادی مدنی و جنگ با آمریکا، اتحادی برپایهٔ برابری پیش‌نهاد کرد. پرایس غرق روشنگری بود، از این رو آزادی‌های مدنی را که «عقل و انصاف و حقوق بشر عطا می‌کند» مبنای استدلال خود قرار داد.

اتحاد بدیل و جایگزینی بود از یک سو برای اعمال زور و از سوی دیگر برای شورش، اگرچه مبالغه است که بگوییم این امر در آن وقت میسر بود. عقیدهٔ اکثریت در بریتانیا لحظه‌ای آمادهٔ تصور برابری با آمریکا یا تشکیل فدراسیون، به هر صورت، نبود چون صاحبان قدرت در بریتانیا نمی‌خواستند حق تنظیم دادوستدها را از دست بدهند. این مقیدات، به هر تقدیر، جنبهٔ همگانی نداشت، و اگر هر دو طرف میل و ارادهٔ انجام کار را می‌داشتند، شاید کم‌کم می‌شد نوعی فدراسیون درست کرد. ولی این اقدام در آن زمان هنوز خیلی زود بود. چنین فکری با اغراض و افکار جزمی روز وفق نمی‌داد، و تکنولوژی مخابرات بین‌المللی هم صد سالی به دور بود.

انگلستان اتحاد کنگرهٔ قاره‌ای را نپسندید و آن را خیانت شمرد. توسل به زور و قهر اندیشهٔ پذیرفته‌ای بود. نامه‌های نگران‌کنندهٔ بیشتر و بیشتری از ژنرال گیج می‌رسید، که می‌گفت «شعلهٔ آشوب» به سرعت می‌گسترده، و دامن آتش نه یک «دسته» ماجراجو که عموم مالکان و کشاورزان ماساچوستس و همسایگان آن‌جا را فراگرفته است، و همه دارند اسلحه و مهمات و حتی توپ‌خانه گرد می‌آورند، و نکتهٔ آخر این که تمامی نیوانگلند در حال شورش آشکار است. پادشاه در نوامبر رضایت داد که «با ضربت باید معین کرد» که مهاجرنشین‌ها فرمانبرند یا خودسر و او «تأسفی ندارد که نحوهٔ عمل دیگر مسجل به نظر می‌رسد.» <۲۶۱>

هیئت دولت تصمیم گرفت سه ناو جنگی و نیز نیروی امدادی به امریکا بفرستد، ولی چون همه سرگرم فعالیت انتخابات پاییز بودند، اقدام لازم تا گشایش پارلمان جدید به تأخیر افتاد. در این احوال، وزیر پرسابقه جنگ، وایکانت برینگتون، دست‌کم در وزارت‌خانه خود، اگر نه در داخل کابینه، نغمه نارضایی ساز کرد. <۲۶۲> این مرد که قبلاً طرف‌دار ابراز خشونت نسبت به امریکا بود، از معدود افرادی است که حقایق و تحولات در تفکر او رخنه کرد و اثر گذاشت. او در سال ۱۷۷۴ به این اعتقاد رسید که سرکوب مهاجرنشین‌ها تا جایی که دست به مقاومت مسلحانه زنند مصیبت‌بار است. برینگتون هوادار امریکایی‌ها نشده بود، گرایش سیاسی خود را هم به هیچ‌وجه تغییر نداده بود، بلکه به اقتضای پیشه‌اش، صاف و ساده، به این نتیجه رسیده بود که جنگ زمینی در امریکا — همان‌گونه که در دو نامه در نوامبر و دسامبر ۱۷۷۴ برای دارمتمت شرح داد — بیهوده و پرهزینه و بدون پیروزی است. بیهوده است چون روشن بود که بریتانیا هرگز نخواهد توانست مالیات‌بندی داخلی را با موفقیت تحمیل کند، پرهزینه و بی‌پیروزی چون مناطق تسخیر شده را باید با سپاهیان و دژهای بزرگ نگاه داشت «که مخارج آن ویرانگر و بی‌کران است»، و از این گذشته، «دهشت و خون‌ریزی جنگ داخلی» را همراه می‌آورد. یگانه هدف بریتانیا از جنگ اثبات برتری است ولی این برتری را نمی‌توان اعمال کرد؛ «تکرار می‌کنم، مبارزه ما صرفاً بر سر آبرو و حیثیت است» و «هزینه آن چنان گزاف که هرگز نمی‌توان با کام‌یابی هم بازیافت».

برینگتون پیش‌نهاد کرد به جای تقویت ارتش در ماساچوستس، نیروهای بریتانیا از باستن بیرون بروند، شهر را، مادام که برای همکاری آمادگی بیشتر پیدا نکرده است، به «حالت آشفته» فعلی‌اش بگذارند. مهاجرنشین‌ها بدون موفقیت‌های کوچک، بدون «خشونت و پیگرد»، که آن‌ها را زنده می‌دارد، سرکشی‌شان می‌بژمرد و سرانجام حاضر به توافق می‌شوند.

برینگتون بدین ترتیب کثرت بی‌خردی — بی‌تناسبی تلاش و سود احتمالی — و، به قول برک، «وبال وحشتناک» حیثیت و شرف را گوشزد کرد، اما چون مقام او صرفاً اداری بود نه سیاست‌ورزی، نظریاتش تأثیری نبخشید، و از آن‌جا که می‌بایست سیاستی را به اجرا می‌گذاشت که معتقد به آن نبود، کوشید کنار برود، ولی پادشاه و نورت از او دست‌بردار نبودند، چون نمی‌خواستند نشان دهند که شکافی میان‌شان

پیدا شده است.

در محافل مالی و بازرگانی نیز افکار عمومی شدیداً طرف‌دار مهاجرنشین‌ها بود تا حدی که شهروندان آزاد لندن دو امریکایی — استیون سایر اهل لانگ آیلند و ویلیام لی اهل ویرجینیا — را به سمت داروغه شهر برگزیدند. <۲۶۲> نامزدان این مقام در لندن می‌بایست تعهدنامه‌ای امضا می‌کردند در پشتیبانی از لایحه‌ای که به امریکاییان حق می‌داد پارلمان خود را انتخاب کنند و خود بر خود مالیات ببندند. لندنی نام‌دارتری، دکتر سمیوئل جانسن، به همین حدت و شدت ولی در جهت مغایر باور داشت که امریکایی‌ها «نژادی مجرم‌اند و باید سپاس‌گزار باشند که ما همه را به دار نمی‌آویزیم.» <۲۶۳> رساله تند او، مالیات‌بندی استبداد نیست، اشراف روستانشین، دانشگاه‌ها، روحانیون انگلیکن و تمامی جامعه دو آتشه ضد امریکایی را مشعوف کرد. با وجود این، در خلوت به بازول <۲۶۵> گفت «دولت ضعیف و ترسوست»، و اندکی بعد در همان سال باز گفت «خصلت حکومت ما در حال حاضر ابله‌ی است.»

آخرین فرصت که بریتانیا منافع خود را پاس دارد، که راهی عملی پیش گیرد، توسط لرد چاتام، دولت‌مرد سرآمد زمان، اینک درمانده و بیمار، در ژانویه ۱۷۷۵ هنگام گشایش پارلمان عرضه شد. او روز ۲۰ ژانویه در مجلس لردها پیش‌نهاد کرد <۲۶۶> «نیروهای بریتانیا بی‌درنگ از باستن عقب‌نشینند تا ثابت شود که انگلستان قادر است «نخستین گام‌ها را در راه توافق بردارد.» گفت حضور قوا تحریک‌کننده و درعین حال بی‌تأثیر است. این‌ها ممکن است از شهری به شهر دیگر بروند و اطاعت موقت برقرار سازند «اما فرمانبری مملکتی را که پشت سر می‌نهد چگونه تأمین می‌کنید...؟»

ایستادگی در برابر «نظام خودسرانه مالیات‌بندی شما قابل پیش‌بینی بود.» اکنون برای فرونشاندن آن می‌دانید چه نیروی لازم است؟ «چند هنگ در امریکا و هفده هجده هزار سرباز در خاک میهن! این فکر، لردان محترم، خنده‌آور است.» چیرگی بر سرزمینی که بیش از ۱۸۰۰ مایل وسعت دارد، با جمعیت زیاد و تهور و روحیه‌ای سرشار از آزادی، محال است. سعی در «استقرار استبداد برملتی چنین پرتوان بهبوده است، محکوم به فناست. آخر مجبور به عقب‌نشینی می‌شویم: بهتر نیست تا می‌توانیم عقب‌نشینی کنیم، نه وقتی ناگزیریم؟»

این سخنوری زبردستانه بیت‌قدیمی بود، اما از فرط گستاخی در کاردانی خود

ضروریات سیاسی را زیر پا نهاد. از گردآوری یاران برای رأی دادن به این پیش‌نهاد خودداری کرد، به جز شلبرن به هیچ‌کس نگفت می‌خواهد صحبت بکند یا پیش‌نهادی بدهد. به شلبرن هم فقط گفت خیال دارد ضربه‌ای بردر «این دولت خفته و لعنتی» بکوبد. <۲۶۷> مآل اندیشی و واقع‌بینی شگرف او کاملاً به جا بود، ولی مجلس واقعیات نمی‌خواست؛ می‌خواست امریکایی‌ها را شلاق زند. در مواجهه با پیش‌نهاد نامترقب چاتام، به نوشته والپول، «مخالفان خیره‌نگریستند و شانه بالا انداختند؛ درباریان خیره‌نگریستند و خندیدند»، <۲۶۸> و پیش‌نهاد فقط ۱۸ رأی موافق و ۶۸ رأی مخالف به دست آورد.

سلطه سحرآسای چاتام از میان رفته بود، ولی هنوز این قدر شعور داشت که بگوید «من می‌دانم که می‌توانم این کشور را نجات بدهم و کسی جز من نمی‌تواند.» چاتام پس از مشورت محرمانه با بنجامین فرانکلین و امریکاییان دیگر، در اول فوریه برای حل و فصل بحران آمریکا لایحه‌ای ارائه کرد که به موجب آن لغو قوانین مجبیره، معافیت از مالیات بدون رضایت مردم، به رسمیت شناختن کنگره قاره‌ای، قوه قضایی مستقل با هیئت منصفه و بدون ضرورت اعزام متهمان برای دادرسی به انگلستان پیش‌بینی شده بود— در ضمن کنگره قاره‌ای نیز موظف می‌شد مهاجرنشین‌ها را برای مالیات‌بندی ارزیابی کند و درآمدی متناسب هزینه‌های دولت انگلستان در آن‌جا جمع آورد. مقررات دادوستد خارجی و حق به کار گرفتن ارتش در موارد لزوم هم چنان در اختیار انگلستان می‌ماند. لرد گاور، رهبر گروه بدفورد پس از درگذشت دوک، «سراسیمه به پا خاست» و لایحه را خیانت به حقوق پارلمان خواند و محکوم کرد، و گفت «هرگونه علقه و منفعتی، هرگونه انگیزه شرافتی، و هرگونه اصل حکومت خوب» اقتضا می‌کند که در «برتری تمام و کمال پارلمان» پا بفشاریم. <۲۶۹>

سی و دو نماینده به طرح مصالحه چاتام رأی مثبت دادند، ولی اکثریت آن را رد کرد. امتناع این‌ها نگذاشت وی امپراتوری را نجات دهد. ریش‌خندهای ایشان در حین بحث او را به خشم آورد، از این‌رو هنگام خلاصه کردن نظریات خود با کلماتی خشن و بی‌گذشت که نظیرش را کمتر حکومتی شنیده است، دق دل خود را خالی کرد: «رفتار سیاسی شما سراپا یک رشته متوالی سستی، گستاخی، خودکامگی، نادانی، بی‌پهودگی، بی‌توجهی، سرسپردگی، بی‌لیاقتی، بدنامی و فساد بوده است.»

روز بعد دولت لایحه‌ای تقدیم مجلس کرد که نیوانگلند را یاغی می‌خواند و خواستار نیروی اضافی بود تا آن‌جا را به اطاعت وادارد. شمار مخالفان به ۱۰۶ تن رسید. ولی لایحه فوراً تصویب شد، به انضمام قانون بازدارنده‌ای که برفشار اقتصادی می‌افزود و مهاجرنشین‌های نیوانگلند را از شیلات نیوفوندلند محروم می‌کرد و دادوستد آن‌ها را با هر بندری غیر از بنادر بریتانیا قدغن می‌ساخت. هیئت دولت سه تن از امرای ارتش: سرلشکر ویلیام هاو، سرلشکر جان برگوین، و سرلشکر هنری کلینتون، را نامزد خدمت در امریکا کرد. چه کسی آن موقع می‌توانست تصور کند که سرنوشت هر سه فراخوانی [از جبهه] و تسلیم است؟

سه هنگ امدادی نیز برای ژنرال گیج فرستاده شد، و پادشاه از سر جفری امرست، فرمانده کل نیروها در جنگ هفت ساله خواست فرماندهی کل قوا را باز در امریکا بپذیرد — به این دلیل سست که چون مهاجرها او را می‌شناسند و مورد اعتماد آن‌هاست چه بسا بتواند این «مردم فریب‌خورده را بی‌آن‌که خنجر بر حلقوم‌شان نهد به فرمانبرداری وادارد.» <۲۷۰> لقب لردی هم به او پیش‌نهاد شد، ولی امرست به علت تردیدش از پیامد کار یا بی‌زاری‌اش از سیاست دولت، از خدمت کردن بر ضد امریکاییان «که این همه مدیون آن‌هاست» امتناع ورزید. و آخرین کسی هم نبود که دست رد بر سینه این مقام زد. <۲۷۱>

نورت هم ظاهراً ناگهان دچار زلزله گردید. لرد دارمت که هنوز در پی راه‌حلی مسالمت‌آمیز می‌گشت او را تحت فشار گذاشت و نورت پیش‌نهاد آشتی‌جویانه‌ای داد که مقرر می‌داشت هر مهاجرنشینی که مبالغه‌مورد توافق پادشاه و پارلمان را برای امور اداری و دفاعی خود جمع آورد از پرداخت مالیات معاف شود. «تردید، حیرت، و پریشانی در همه قیافه‌ها مشهود بود» <۲۷۲> تا آن‌که معلوم شد نقشه آن است که میان مهاجرنشین‌ها تفرقه بیندازند، و چون از لغو قوانین مجرّه خبری نبود، پیشاپیش می‌دانستند که این، در هر حال، مورد پذیرش قرار نخواهد گرفت.

برک هم تلاشی شگرف در تعدید آخرین مجال به عمل آورد و باز با سخنان خود سیلی بزرگ راه انداخت — وی هر وقت دهان می‌گشود سیلاب می‌شد. نکته عمده سخن او «ضرورت مطلق حفظ هماهنگی این امپراتوری از راه وحدت دل‌ها» بود. گفت با در دست داشتن حاکمیت ولی به کار نبرد آن می‌توان به این هدف رسید. روح

آزادی چه بخواهید چه نخواهید در آمریکا وجود دارد، نیاکان آنان به همین خاطر مهاجرت کردند، و شاید هیچ مردمی بر روی زمین به اندازه انگلیسی‌های مهاجر این چنین خواهان آزادی نباشند. «این را نمی‌توان محو کرد، نمی‌توان خفه کرد، پس راهی نداریم مگر این که با آن بسازیم، یا اگر بخواهید، مانند امرناگزیر تسلیم آن شویم.» و آن‌گاه رسید به رهنمود مهم خود: «بزرگواری در سیاست اغلب فرزاندگی راستین است؛ امپراتوری بزرگ با مغزهای کوچک جور در نمی‌آید.» بگذارید قوانین مجبوره ملغا شود، بگذارید امریکایی‌ها خود «با رغبت نه با تحمیل» بر خود مالیات ببندند. به آن‌ها آزادی و فرصت بدهید ثروت ببندوزند و منابع بیشتر و بیشتری بر ضد فرانسه و اسپانیا تدارک ببندند. <۲۷۳>

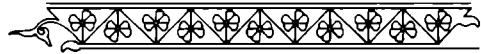
بزرگواری نیازمند اذهان بزرگ است. جورج سوم و وزیران او و اکثریت هوادار آن‌ها در پارلمان، بی‌اعتنا به عقل و سود نهایی خویشان، هم‌چنان در راستای سرکوب پیش تاختند. روشن بود که اگر پیروز هم بشوند — که سربازان کهنه‌کاری چون امرست و هاو در آن تردید کردند — به خاطر خصومت برخاسته شکست می‌خورند. این پنداری پنهان نبود. والپول در همین زمان به دوستش هوراس مان می‌نویسد: «این از آن‌گونه جنگ‌هاست که حتی پیروزی‌اش ما را منهدم می‌کند.» <۲۷۴> این پیامد را چرا پادشاه و هیئت وزیران نمی‌دیدند؟ چون تنها چیزی که به فکر این‌ها می‌رسید اثبات برتری بود، چون پیروزی نظامی بر «اراذل و اوباش» را بدیهی می‌شمردند. مطمئن بودند که امریکایی‌ها در برابر اسلحه بریتانیا زانو می‌زنند. عامل حکم‌فرما همین بود. مردی به نام سرهنگ گرانث، که می‌گفت در امریکا خدمت کرده است و امریکایی‌ها را خوب می‌شناسد، به مجلس عوام اطمینان داد که «آن‌ها هرگز نمی‌جنگند. هرگز جرئت نمی‌کنند با ارتش انگلیس روبه‌رو شوند و شرایط لازم یک سرباز خوب را ندارند.» <۲۷۵> مجلس لردها نیز بیاناتی از همین قبیل شنید. یکی از نمایندگان مخالف دولت تعداد بی‌شمار نفرات مهاجرنشین‌ها را گوشزد کرد، و لرد ساندویچ در پاسخ او ابلهانه گفت «چه اهمیتی دارد؟ این‌ها آدم‌هایی خام و بی‌انضباط و ترسویند» و تعدادشان هرچه بیشتر بهتر چون «اگر با به فرار نگذارند، از فرط گرسنگی تصمیمات ما را می‌پذیرند.» <۲۷۶> ساندویچ و یارانش خوش‌دل بودند که جدال طولانی با مهاجرنشین‌ها سرانجام با قهر فیصله می‌یابد. زور و ضرب در نظر کسانی که خود را

قوی می‌پندارند همیشه آسان‌ترین راه حل می‌نماید. از این گذشته، به گفته لرد گاور، آن‌ها کماکان باور داشتند که زبان پرخاش‌جوی امریکاییان «زبان اراذل و اوباش و تنی چند رهبر جناح است» <۲۷۷> و نمایندگان کنگره قاره‌ای «بیانگر احساس راستین رأی‌دهندگان محترم نیستند» و «با نوعی قلدری که مردم استخوان‌دار باک دارند با آن درافتند» انتخاب شده‌اند. گمان او در مورد مردم استخوان‌دار شاید تا اندازه‌ای درست باشد، اما قطعیت یا عمومیت آن به حدی نبود که او می‌پنداشت.

نتیجه این تصورات، تدارکاتی شُل و سست بود. آغاز خصومت‌ها را سال گذشته پس از تصویب قوانین مجبیره می‌شد پیش‌بینی کرد، ولی در این فاصله در زمینه آمادگی نظامی هیچ‌گونه اقدامی به عمل نیامد. لرد ساندویچ خودستا از دیرباز طرف‌دار شدت عمل بود، اما در مقام ریاست کل دریاداری، در راه آماده کردن نیروی دریایی — شرط لازم حمل و نقل و هرگونه محاصره دریایی — کوچک‌ترین گامی برنداشته بود؛ برعکس، در همین اواخر در دسامبر ۱۷۷۴، ۴۰۰۰ تن، یعنی یک پنجم، از جمع نفرات نیروی دریایی را کاسته بود. ژنرال برگوین چند ماه بعد گفت: «گام سرنوشت‌سازی همسان عبور از روییکان <۲۷۸> برداشتیم، و اکنون ناگهان خود را غوطه‌ور در جنگی کاملاً جدی می‌بینیم بدون آن‌که ذره‌ای ساز و برگ، مگر مقداری باروت، برای اجرای آن داشته باشیم.» <۲۷۹>

در آوریل ۱۷۷۵، ژنرال گیچ خبر یافت که شورشیان مقدار زیادی اسلحه در بیست مایلی کنکورده انبار کرده‌اند و طبعاً تصمیم گرفت سپاهی برای از بین بردن آن گسیل کند. با همه تلاشی که برای پنهان داشتن حرکت سپاهیان به کار رفت، زنگ‌های خطر به صدا درآمد، پیک‌ها تاخت بردند، چریک‌های همیشه آماده در لکسینگتون گرد آمدند، تیراندازی کردند و متفرق شدند. وقتی سرخ‌کت‌ها قدم به کنکورده گذاشتند، روستاییان مترصد به پا خاستند، مردان تفنگ‌دار از هر روستا و کشتزار بیرون ریختند و سر راه بازگشت سپاهیان بریتانیا را گرفتند، بی‌امان آن‌ها را تعقیب کردند و هدف آتش مهلک خود قرار دادند، سرانجام دو هنگ تازه‌نفس از باستن آمد و سرخ‌کت‌ها را نجات داد. خبر رویداد به لندن که رسید، استیون سائر غم‌زده گفت: «تراژدی هولناک آغاز شده است.» <۲۸۰>

این حقیقت که جنگ شروع شده بود و دیگر راه برگشتی نبود هنوز در انگلستان قطعی نمی‌نمود. حادثهٔ کنکورده رهبر متدیست‌ها، جان وسلی، را برانگیخت تا با هیجان برای آخرین بار دست به دامن عقل سلیم شود. در نامه‌ای مورخ ۱۴ ژوئن به لرد دارتمت نوشت: «صرف نظر از کلیهٔ ملاحظات حق و ناحق، می‌پرسم آیا عقل سلیم است که علیه امریکایی‌ها نیرو به کار ببریم؟ بیست هزار سرباز که هیچ، سه برابر آن هم نمی‌تواند سه هزار مایل دور از میهن و دور از ساز و برگ بجنگد و ملتی را که برای آزادی پیکار می‌کند از پا در بیاورد.» جان وسلی از گزارش‌های واعظان خود در امریکا می‌دانست که مهاجرها مرزنشین‌هایی جان‌سخت و آمادهٔ نبردند و نه دهاتی‌هایی که به دیدن کتِ سرخ یا شنیدن صدای تفنگ پا به فرار نهند. شکست دادن آن‌ها آسان نیست. وسلی در پایان می‌افزاید: «خیر، جناب اشرف، آن‌ها به شدت متحدند... و شما را به خدا، رَحْبُعَام یادتان نرود! فیلیپ دوم یادتان نرود! شاه چارلز اول یادتان نرود!» <۲۸۱>

«... بیماری، هذیان»: ۱۷۷۵-۱۷۸۳

بحران ضرورتاً نظام را از بی‌خردی دور نمی‌دارد؛ عادت‌ها و رویکردهای کهن به سختی از بین می‌روند. دولت انگلستان در اداره جنگ سست و مسامحه‌کار بود، مشاوران حکومت نظرهای ضد و نقیض می‌دادند و در مورد حریف به طرز فاجعه‌باری بد داوری می‌کردند. مدیریت بی‌بند و بار در امور کشور به سپه‌سالاری بی‌بند و بار در میدان جنگ مبدل شد. ژنرال هاو و ژنرال برگوین از ابتدا به این لشکرکشی بی‌اعتقاد بودند؛ و تنبلی و بی‌حالی هاو در زمان سرفرماندهی‌اش ورد زبان‌ها بود. سران دیگر ارتش نیز مردد بودند که بتوان با نیروی زمینی بر امریکا غلبه کرد. ژنرال ادوارد هاروی، آجودان کل ارتش، سراپای ماجرا را چنین توصیف کرد: «ناهنجارترین اندیشه‌ای که تا به حال با عقل سلیم در افتاده است.» <۲۸۲>

دامنه کار و نیازمندی‌ها را وزیران اندک شمردند. ساز و برگ و نفرات کافی نبود، تعداد کشتی‌ها محدود بود و آنچه بود نه آمادگی دریانوردی داشت نه ملوان ورزیده. مشکلات حمل و نقل، مخابرات و ارتباطات را کسی به حساب نیاورد، عملیات از لندن اداره می‌شد، رفت و برگشت نامه‌ها به سبب مسافت دو سه ماه طول می‌کشید. نارضایتی مردم از جنگ با اتباع برادر نیز بر عملکرد کلی سپاه اثر می‌گذاشت. پس از واقعه لکسینگتون و بانکر هیل، <۲۸۳> لرد نورت تصدیق کرد که «شور و شوق ملت برای تحقق این هدف به حد دل‌خواه بالا نرفته است.» <۲۸۴> سربازگیری نیز چندان نتیجه‌ای نداد، در ظرف سه ماه فقط دویست نفر اسم نوشتند، ناچار از آلمان سرباز مزدور استخدام شد (که مآلاً یک سوم نیروی بریتانیا را در امریکا تشکیل می‌داد).

خدمت نظام را در آن زمان مردم کوچه و بازار پست می‌شمردند، از این‌رو استخدام سرباز مزدور در جنگ‌های انگلستان معمول بود، با این حال استفاده از مزدوران آلمانی بیش از هر چیز دیگری مهاجرنشین‌ها را برانگیخت، در خودکامگی بریتانیا دیگر تردیدی نماند، و عزم مهاجرنشین‌ها جزم شد. انقلاب امریکا، با وجود لغزش‌ها، کاستی‌ها، دسیسه‌ها و بگومگوها در میان خود امریکاییان، در سایهٔ ندانم‌کاری بریتانیا به پیروزی رسید.

چهار ماه پس از ماجرای لکسینگتون و کنکوردد، و یک ماه بعد از نبرد بانکرهیل، دولت انگلیس تازه امریکاییان را «به اذعان خودشان علناً در حال شورش» اعلام کرد. این فاصله را سیاست‌های تردیدآمیز، جدال بر سر منصب و غیبت‌های مرسوم فصل شکار سیاه‌خروس و ماهی آزاد پرکرده بود. پادشاه در این مدت فشار می‌آورد که اعلام شورش بشود و «هرگونه اقدام ضروری برای واداشتن آن مردم فریب‌خورده به تسلیم» قاطعانه صورت گیرد. <۲۸۵> لرد دارتمت وزیر مهاجرنشین‌ها هنوز در پی راه‌حلی مسالمت‌آمیز می‌گشت، رجال میانه‌رو بیرون کابینه و معاونان کارآزمودهٔ وزارت‌خانه‌ها امیدوار بودند جلو جدایی دو مملکت را بگیرند؛ گروه بدفورد بی‌تاب عملیات بود؛ لرد برینگتون اصرار داشت با محاصرهٔ دریایی و قطع دادوستد می‌شود مهاجرنشین‌ها را به زانو درآورد و نیازی به هیچ‌گونه اقدام دیگر نیست؛ برادران‌ها و —سپهدار و ویلیام و دریاسالار لرد ریچارد— یکی فرمانده کل نیروهای زمینی و دیگری فرمانده کل نیروهای دریایی در امریکا، معتقد بودند توافق مسالمت‌آمیز بهتر از جنگ و درگیری است و درخواست کردند آن دو را مشترکاً مأمور مذاکرات صلح کنند تا این مقصود را تحقق بخشند؛ لرد نورت، که از هرکار قطعی بیزار بود، می‌کوشید هرگونه اقدام برگشت‌ناپذیر را به تأخیر بیندازد.

در برابر فشار پادشاه و کابینهٔ بدفورد، نورت ناچار سپر انداخت. «اعلامیهٔ اعلی‌حضرت [پادشاه انگلستان] برای سرکوب شورش و فتنه» در ۲۳ اوت بیرون آمد. اعلامیه امریکاییان را «خیانت‌کارانه» خواند که به جنگ تاج و تخت برخاسته‌اند، و بدین‌قرار به دیدگاهی چسبید که قیام را مولود توطئه، توطئهٔ «افراد خطرناک و نابه‌کار»، می‌پنداشت و به سیل گزارش‌های ژنرال گیج و فرماندار محل که می‌گفتند همهٔ طبقات و انواع و اقسام مردم در قیام شرکت دارند وقعی ننهاد. لجاجت بر سر

تصوری ژرف‌ریشه، به رغم شواهد مغایر، سرچشمه خودفریبی ویژه بی‌خردی است. برحقیقت سرپوش می‌نهد تا کوشش مورد نیاز را کوچک جلوه دهد. در این احوال، میان‌روهای فیلادلفیا در کنگره قاره‌ای موفق شدند عریضه شاخه زیتون را به تصویب کنگره برسانند که به تاج و تخت انگلستان ابراز بستگی و وفاداری می‌کرد، و از پادشاه می‌خواست مانع مخاصمات شود و مقررات سرکوبگری را که از ۱۷۶۳ به این طرف وضع شده بود ملغاً سازد، و نیز ابراز امیدواری می‌کرد که برای آشتی و مصالحه راهی فراهم شود. عریضه در ماه اوت به لندن رسید، ولی جورج سوم از دریافت آن خودداری ورزید، و چند روز بعد «اعلامیه سرکوب شورش» را بیرون داد، و نغمه سازش امریکاییان را، صرف نظر از ارزش آن، عملاً خفه کرد. پیش‌نهاد مخالفان دولت در پارلمان که عریضه شاخه زیتون مبنای گفت‌وگو قرار گیرد از طرف اکثریت همیشگی رد شد.

اقدام قاطع، پس از صدور اعلامیه، برداشتن دارمتمت از وزارت مهاجرنشین‌ها بود. وی را مژدار سلطنتی کردند و لرد جرمن را جای او نشان‌دند. جرمن از مدافعان سرسخت «به زانو درآوردن شورشیان» به زور اسلحه بود. <۲۸۶> این مرد اصلاً از خانواده سکویل در منطقه نول، و پسر کوچک ارل هفتم و دوک اول دورست بود. <۲۸۷> پیشینه‌ای شگفت داشت، از محاکمه در دادگاه نظامی گرفته تا محروم شدن از حقوق اجتماعی، ولی از مهلکه رسته بود، و با چرب‌زبانی التفات شاه را ربوده بود، و حالا شغل حساس امور امریکا به او سپرده شد.

لرد جورج در ۱۷۵۹، هنگامی که سپهبد بود، در مقام فرمانده اسواران بریتانیا در نبرد میندن، به دلایلی نامعلوم، از فرمان مافوق خود، شاه‌زاده فردیناند برانزویکی، سرپیچیده بود، با سواران خود به فرانسویان نتاخته بود، و پیروزی از دست رفته بود. پس از ارتش اخراجش کردند، جامعه او را بزدل نامید و به جرم عدم اطاعت از فرمان محاکمه شد. حکم دادگاه نظامی اشعار می‌داشت: «برای خدمت به اعلی‌حضرت همایونی در هرگونه منصب ارتشی نامناسب است» و این حکم در دفتر فرمان همه لشکرهای بریتانیا به ثبت رسید. برادر مفلوک نیمه‌دیوانه او لرد جان نوشت: «من همیشه به شما می‌گفتم که برادرم جورج کم از خودم نیست.» <۲۸۸>

برجسب بزدلی براننده آدمی نبود که بیش از بیست سال خدمت جان‌فرسای

نظامی کرده بود، با این حال لرد جورج هیچ‌گاه دلیل رفتار خود در میندن را شرح نداد. مردی خشن و متکبر بود، از تباری می‌آمد که «در شکوه و تجملی می‌زیست برتر از هراشراف‌زاده دیگر انگلیسی»، <۲۸۹> و از بدر بزرگی که با وساطت دوستانه چارلز دوم از اتهام قتل رست، و از پدری که در چهار سالگی جورج دوک شد و خانه‌اش روزهای یکشنبه چنان مملو از میهمانان و ارباب رجوع بود که به مراسم سلام دربار می‌مانست. لرد جورج مردی دوست‌داشتنی نبود، و با ایراد و خرده‌گیری از افسران همکار برای خود دشمن فراوان تراشیده بود، با وجود این، چند سالی بعد، با اراده‌ای بی‌پروا و نیز یاری خانواده سکویل، توانست بر بدنای چیره شود، و مقامی در خور شأن خاندان خود باز به دست آورد. این تجربه‌ها او را، اگر نه عاقل‌تر، خشن‌تر ساخته بود. و اداره عملیات جنگ آمریکا اینک به دست چنین کسی افتاد.

لرد جورج، مانند بقیه اعضای کابینه و همه دوستان و اطرافیان پادشاه، مخالف هرگونه اقدام آشتی‌جویانه بود و در مقابل نقشه کمیسیون صلح برای کنار آمدن با مهاجرنشین‌ها به شدت ایستادگی کرد. وقتی لرد نورت این امر را، که قبلاً هم قولش را داده بود، به تصویب رساند، جرمن اصرار ورزید که دستور کار را پیش‌نویس کند. طبق شرایط پیش‌نهادی او آمریکایی‌ها، پیش از گفت‌وگو، می‌بایست «حاکمیت برتر قوه مقننه را در جمیع موارد در وضع هرگونه قانون لازم‌الاجرا برای مهاجرنشین‌ها» به رسمیت شناسند. <۲۹۰> این درست همان اصلی بود که مهاجرنشین‌ها در خلال ده سال گذشته پیوسته رد کرده بودند و آن‌ها را به شورش کشانده بود، و همان‌طور که لرد نورت یادآور شد، نسبتاً روشن بود که ضوابط جرمن کمیسیون صلح را محکوم به شکست می‌کند. دارقمت بی‌رودربایستی گفت که اگر دستورات عوض نشود از سمت مژدار سلطنتی استعفا خواهد کرد؛ و لرد نورت هم به همه فهانند چنانچه برادر ناتنی‌اش برود او نیز همراهش خواهد رفت.

گفت‌وگوهایی طولانی درباره مفاد شرایط انجام گرفت: آیا عبارت «در جمیع موارد» و لفظ «هرگونه» در پیش‌نهاد بماند یا حذف شود؟ پذیرش اصل حاکمیت برتر توسط مهاجرنشین‌ها باید پیش از گفت‌وگوها به عمل آید یا بخشی از مصالحه باشد؟ هیئت صلح به صلاح دید خود قدرت تصمیم‌گیری داشته باشد یا نه؟ دریا سالارها و در عین حال هم فرمانده نیروی دریایی باشد و هم عضو کمیسیون صلح؟ دوشادوش

این مشاجرات تبانی و توطئه‌های دیگری نیز در کار بود. از جمله این که شماری از مأموران دربار و مقامات بلندپایه حکومت مشاغل خود را به خاطر مخالفت با جنگ رها کرده بودند، و حال دعوا بر سر این بود که چه کسانی جای آن‌ها را بگیرند. پارلمان در ژانویه ۱۷۷۶ از نوگشوده شد و وقت خود را عمدتاً صرف جر و بحث درباره نحوه انتخابات کرد و نیز درباره هزینه گزاف سربازان مزدور که به جیب شاه‌زادگان آلمانی می‌رفت. پیش‌نهادهای صلح سرانجام مورد توافق قرار گرفت اما از نقشه مصالحه سال پیش نورت گامی فراموشی رفت، و این‌ها را کنگره قاره‌ای قبلاً رد کرده بود. به پیش‌نهادهای امریکاییان در مورد نوعی خودمختاری — در ضمن تبعیت از تاج و تخت انگلستان — نه خود پادشاه و نه هیئت وزیران. هدف از کمیسیون صلح بیشتر تبلیغات بود و توهم دیرین تفرقه‌اندازی میان مهاجرنشین‌ها. دوست دانشمند فرانکلین، دکتر جوزف پرستلی، نوشت که تحت رهنمود آمرانه جرمن انتظار «چیزی از قبیل عقل و اعتدال» نمی‌رود، «همه چیز بوی بغض و استیصال می‌دهد.» <۲۱۱>

تکلیف شرایط و انتصاب‌ها تا مه سال ۱۷۷۶ روشن نشد. ولی جریان حوادث این‌ها را دیگر منسوخ کرده بود. جزوه عقل سلیم <۲۱۲> تامس پین، که جسورانه استقلال می‌طلبید، مهاجرنشین‌ها را تکان داده بود. هزاران هزار تن را به ضرورت سرکشی معتقد ساخته بود و مردم را با تفنگ‌هایشان به مراکز سربازگیری آورده بود. جورج واشینگتن فرمانده کل نیروها شده بود؛ دژ تیکوندروگا به تصرف گروهان هشتاد و سه نفره این‌اين درآمده بود؛ ژنرال ویلیام هاو، حیرت‌زده از کارشگرف امریکاییان که توبی را کشان‌کشان از آن دژ به فراز بلندی‌های دورچستر برده بودند، باستن را ناگزیر تخلیه کرد؛ نیروهای بریتانیا، درگیر کامل پیکار، در جنوب و در کانادا در حال پیشروی بودند. ریچارد هنری لی ویرجینیایی در ماه ژوئن قطع‌نامه‌ای تقدیم کنگره قاره‌ای کرد که می‌گفت این مهاجرنشین‌های متحد «ایالاتی آزاد و مستقل‌اند و به حق باید باشند.» اعلامیه رسمی استقلال بدون هیچ مخالفتی در دوم ژوئیه به تصویب رسید، و در رأی‌گیری دیگری در چهارم ژوئیه متممی به آن افزوده شد.

پس از پیروزی هاو در نبرد لانگ آیلند، برادر او دریاسالار، عضو دیگر هیئت صلح، در سپتامبر با فرانکلین و جان ادمز. به نمایندگی کنگره قاره‌ای، دیدار کرد، اما چون اختیار توافق نداشت — مگر آن‌که مهاجرنشین‌ها همبستگی خود را از سرگیرند

و اعلامیه استقلال را باطل کنند — این دیدار هم ثمری نداد و تلاش دو طرف برای بازداری و جلوگیری از جدایی به جایی نرسید.

مخالفان جنگ در بریتانیا با آن که در اقلیت بودند از ابتدا خاموش ننشستند. در پی سر مشق امرست، افراد دیگری در ارتش و نیز در نیروی دریایی از جنگیدن بر ضد امریکایی‌ها سر باز زدند. در یاسالار اوگوستوس کیپل که در تمام مدت جنگ هفت ساله جنگیده بود، اعلام کرد زیر بار این جنگ نمی‌رود. ارل اِفرینگهام از سمت نظامی خود استعفا داد و گفت حاضر نیست در جنگی که «هدف آن چندان روشن نیست» سلاح بگیرد. پسر بزرگ چاتام، جان، که در هنگی در کانادا خدمت می‌کرد کناره گرفت و به انگلیس بازگشت. <۲۹۳> افسر دیگری در امریکا که در خدمت ارتش باقی مانده بود اظهار نظر کرد که چون «این جنگی است بدنام، مردان شایسته شهرت خود را به خطر نمی‌اندازند و در آن شرکت نمی‌جویند.» در توجیه این آزادی عمل، ژنرال کانوی در پارلمان گفت که در جنگ خارجی سرباز باید بی‌چون و چرا از اوامر اطاعت کند، ولی درگیری‌های داخلی اول باید قانع شود که هدف عادلانه است، و خود او شخصاً در کشمکش کنونی «هرگز نمی‌تواند شمشیر برکشد.» <۲۹۴>

آنچه به این احساسات جان می‌بخشید این باور بود که امریکاییان برای تضمین آزادی‌ها در انگلستان می‌جنگند. سخن‌گوی مخالفان، لرد جان کاوندیش، گفت این دو ملت وابسته به یکدیگرند، یا هر دو تا ابد دوام می‌آورند یا «در یک گور به خاک سپرده می‌شوند.» <۲۹۵> چهار تن نماینده لندن در پارلمان و نیز همه اعضای انجمن و امنای این شهر هم چنان هواخواه سرسخت مهاجرنشین‌ها باقی ماندند. لویجی تقدیم هر دو مجلس عوام و اعیان شد که استخدام سربازان مزدور خارجی بدون توافق قبلی پارلمان ممنوع باشد. دوک ریچموند در دسامبر ۱۷۷۶ راه‌حلی در مجلس پیش‌نهاد کرد مبنی بر این که امتیازهایی به امریکا داده شود، وی مقاومت آنان را «به هر مفهوم سیاسی و اخلاقی کاملاً موجه» خواند. <۲۹۶> مردم برای یتیمان و بیوه زنان و پدران و مادران امریکایی که «به دست سربازان پادشاه در لکسینگتون و کنکورده به نحوی غیر انسانی کشته شدند» اعانه جمع کردند. <۲۹۷>

یک کاریکاتور سیاسی در ۱۷۷۶ تضاد مصالح انگلستان را با جنگ امریکا باز نمود و در تصویری شیر بریتانیا را غرق در خواب نشان داد و وزیران را سرگرم کشتن غازی

که تخم زرین می‌نهاد. این تضاد را صاحب‌نظرانی مانند والپول می‌دیدند. والپول می‌گفت امریکا چه تسخیر شود و چه از دست برود، بریتانیا «طرفی بر نمی‌بندد»، <۲۹۸> چون اگر قشون بر این سرزمین سلطه براند، آن‌جا به جای پذیرش مهاجر و دادوستد «متروک می‌ماند و باری می‌شود بردوش ما، مثل پرویا مکزیکی با همه معادن‌شان برای اسپانیا... امان از بی‌خردی، از دیوانگی، از تبه‌کاری که ما را در این ورطه سرنگون کرد!» <۲۹۹> حتی بازول در گفت‌وگوهای خصوصی بر آن بود که اقدامات دولت «هضم نشده و خشونت‌آمیز» است و «درگیری آن در این جنگ بی‌فرجام، دیوانگی» <۳۰۰>

عقاید هوادار جنگ در بین طبقه حاکم کلی‌تر ولی به همین اندازه بی‌پروا بود. همه البته گستاخی شرم‌آور دکتر جانسن را نداشتند که می‌گفت: «من حاضریم تمام بشریت را دوست بدارم مگر امریکایی‌ها را»، <۳۰۱> یا نامعقولی بی‌حد یکی از دوستان پادشاه، مارکی کارمارتن، را در بحثی در پارلمان، که می‌پرسید مهاجرنشین‌ها «به چه منظور زحمت رفتن بدان دیار را به خود دادند، جز این‌که حاصل دست‌رنج خود را به ارباب‌هایشان در این‌جا بازگردانند؟» <۳۰۲> احساساتی از این دست به درجات مختلف در میان بسیاری طبقات یافت می‌شد. (این جهل صاف و ساده که مهاجرنشین‌ها چگونه و چرا به وجود آمدند، عامل قابل ملاحظه‌ای در شیوه رفتار بریتانیا بود.)

بريستل، حوزه نمایندگی پرک، بیانگر احساسات جامعه بازرگان بود. ادموند پرک در نامه به امنای بریستل منطق بسیار نیرومندی به کار برد ولی اثری نبخشید: بازرگانان و پیشه‌وران و روحانیون این بندر پررفت و آمد نامه‌ای مبتنی بر وفاداری به پادشاه فرستادند و خواستار شدت عمل شدند. اشراف زمین‌دار و قشر مُدپسند لندن هم روی موافق نشان دادند. لواج مخالفان مطابق معمول یکی پس از دیگری در پارلمان شکست خورد، اکثریت هم‌چنان به دولت وفادار ماند. این وفاداری البته صددرصد خریداری شده نبود، مقداری از آن از سر اعتقاد راسخ نمایندگان مَلَک بود که باید برتری پارلمان ابقا شود و مهاجرنشین‌ها تسلیم گردند.

ناتوانی مخالفان که شمارشان به حدود صد تن می‌رسید، نه فقط به سبب قدرت هواداران دولت بلکه ناشی از پراکندگی خود آن‌ها هم بود. چاتام بازگرفتاریکی از آن دوره‌های رنجوری شده بود، و از بهار ۱۷۷۵ تا بهار ۱۷۷۷ از معرکه برکنار بود، ولی،

همانند هملت، آن قدر دیوانه نبود که قوش را از حواصیل تشخیص ندهد. <۳.۳> پس از صدور اعلامیه استقلال امریکا، چاتام درگفت‌وگو با پزشک خود، دکتر آدینگتون، پیش‌بینی کرد که اگر انگلستان سیاست خود را عوض نکند، فرانسه آرمان امریکارا دامن خواهد زد. فرانسه در کمین نشسته است تا انگلستان در این «جنگ ویرانگر برضد خود» هرچه بیشتر غوطه‌ور شود و آنگاه آشکارا دخالت کند. <۳.۴>

ولی چاتام وقتی که فعال بود پیوسته راه خود را می‌رفت و تن به همکاری با دیگران نمی‌داد. غرور او و روگردانی از انجام وظایف رهبری مخالفان را به تشمت انداخت. نتیجه آن بود که چهره‌های برجسته اقلیت هر کدام برای خود سازی می‌زدند. ریچموند، جسورترین و پرخاش‌جوترین صدای مخالف در مجلس لردها، چاتام را دوست نمی‌داشت، ولی به اقتضای طبع خود نه رهبر بود نه پیرو. چارلز جیمز فاکس، ستاره فرازنده مخالفان، همانند تاونزند آن زمان‌ها، با شوخ‌طبعی و دشنام‌های خویش در مجلس عوام می‌درخشید، ولی او هم یکه‌تاز بود. دیگران مردد بودند. از سویی حقانیت آرمان امریکارا قبول داشتند، و از سوی دیگر می‌دانستند که پیروزی دموکراسی در امریکا تهدیدی است به برتری پارلمان و انگیزه‌ای خطرناک برای جنبش اصلاحات. نوامیدی از حکومت و پیوسته در اقلیت بودن دل‌سردکننده است. ریچموند به این موضوع نزد راکینگهام اعتراف کرد. راکینگهام می‌کوشید جبهه مخالفان را سرپا نگه دارد و از ریچموند خواسته بود بیاید برضد لایحه‌ای رأی بدهد که دادوستد با مهاجرنشین‌ها را در طول شورش قدغن می‌کرد، و ریچموند در پاسخ نوشت: «اذعان می‌کنم که در مورد قضیه امریکا من بسیار دل‌زده‌ام»؛ <۳.۵> ولی ادامه مخالفت با این لایحه چه سود دارد، باید «با تمامی نظام مخالفت کرد». به لندن نیامد و بعد رفت فرانسه دنبال تشریفات حقوقی لقب شوالیه‌گری که به او ارث رسیده بود. به برک نوشت «شاید داشتن‌اش به درد بخورد» چون ظاهراً چیزی نمانده «که انگلستان به حال بردگی درآید» و اگر من «جزو تبعیدی‌ها باشم... و امریکا به روی ما بسته شود، فرانسه پناهگاه بدی نیست، و شوالیه در این‌جا برای خود کسی است.» هیچ پیش‌گویی تاریخی هرگز شاید بدین حد واژگونه از آب درنیامده است، چه در دهه بعد انقلاب فرانسه فرار کنید. ریچموند در پایان می‌گوید: «در مورد سیاست در انگلستان باید بی‌پرده برایت اعتراف کنم که حوصله‌ام کاملاً به سر رسیده است و از خمودگی وافر

امور به تنگ آمده‌ام.» <۳.۶>

راکینگهام در مقام رهبری چنان مایوس شد که در ۱۷۷۶ پیش‌نهاد کرد مخالفان جنگ همه دست به «کناره‌گیری» بزنند، یعنی عمداً از جلسات پارلمان غیبت جویند و اعتراض و نارضایتی خود را از سیاست دولت آشکار سازند. وحدت در این مورد نیز حاصل نشد. تنها پیروان خود او موافقت کردند. ویگ‌های هوادار راکینگهام، موقر و متین، به خانه‌های بیلاقی خود رفتند، ولی پس از یک سال بی‌کار بودن، تدریجاً برگشتند. چارلز فاکس به ادموند پرک نوشت، این‌ها «مردم خوش‌قلبی‌اند» ولی «اهل یورش بردن به قلعه نیستند». <۳.۷> پرک در پاسخ به نکته‌ای مهم درباره‌ی این دولت‌مردان اشاره کرد و گفت فضایل آن‌ها حاصل «ثروت بی‌کران، رتبه و جاه استوار، و خانه‌های آرام» است. <۳.۸>

از تسلیم شورشیان خبری نشد. مهاجرنشین‌ها، با وجود همه کم‌وکاست‌های خود در زمینه اسلحه و ساز و برگ و سرباز منضبط و نیز پیوستن نفرات به خدمت نظام برای دوره‌های کوتاه که از هر چیزی ناتوان‌کننده‌تر بود، آرمان داشتند، آرمانی که در راهش می‌جنگیدند و فرماندهی داشتند قهرمان‌آسا با اراده‌ای خلل‌ناپذیر و گاه وی‌گاه پیروزی‌هایی کوچک ولی چشمگیر — مانند پیروزی در ترنتون و پرینستون — که روحیه آن‌ها را نیرو می‌بخشید. در ضمن دشمنان بریتانیا در خارج هم اسلحه در اختیار شورشیان می‌گذاشتند و توسل انگلیسی‌ها به تخریب و چپاول عمدی اموال، و استخدام سرخ‌پوست‌ها برای عملیات تروریستی نیز روحیه پیکارجویی امریکاییان را که بر اثر سختی و مشقت رو به پژمردگی می‌رفت از نو زنده کرد. انتظار و برآورد نادرست بریتانیا از یاری پشتیبانان خود در امریکا و ناکامی در تجهیز و تشکیل نیرویی رزمنده از میان وفاداران — که تا اندازه‌ای به سبب تحقیر و تمسخر اینان از طرف سایر مهاجرنشین‌ها حتی وابستگان خودشان بود — بریتانیا را ناچار ساخت از راه دور از آن سوی اقیانوس سرباز اروپایی به امریکا بیاورد. البته این بیم هم وجود داشت که فرانسه و اسپانیا گرفتاری بریتانیا را مغتم شمردند و اقدام به حمله دریایی کنند یا حتی دست به تهاجمی عمومی زنند. پس نگاه‌داری نیروها در خود انگلیس و به ویژه کشتی‌های پراهمیت در آب‌های داخلی برای دفاع از کشور از واجبات بود. بار سنگین این تعهدات بسیاری را به وحشت انداخت. ادوارد گیبون، <۳.۹> که در ۱۷۷۴ به عنوان

یکی از یاران نورت به پارلمان راه یافته بود، نوشت: «دوستان اندیشمند دولت اصلاً خوش بین نیستند.»

ژنرال برگوین در فوریه ۱۷۷۷ به انگلستان رفت تا با مشورت جرمن طرحی برای براندازی دشمن بریزد. نقشه این بود که نیروهای بریتانیا از کانادا رو به پایین آورند و نیروهای دیگری از نیویورک رو به بالا و در تلاقی رود هادسن شکافی ایجاد کنند و نیوانگلند را از سایر مهاجرنشین‌ها جدا سازند و پیش از عید میلاد مسیح جنگ را خاتمه دهند. در بازگشت به کارزار برگوین خود فرماندهی نیروهای شمال را به عهده گرفت که به سوی آلبانی پیش می‌تاخت؛ عیب بزرگ این حمله گزانبوری آن بود که فقط یک جناح داشت. بخش اعظم سپاه جنوبی زیر فرمان فرمانده کل سر ویلیام هاو — که لشکرکشی‌اش را بدون نظرخواهی از همکاران شخصاً طرح ریخته بود — برای حمله به فیلادلفیا از سوی دیگر پیش می‌رفت. سر هنری کلینتون، فرمانده باقی‌مانده قوا در نیویورک، قادر نبود بی‌حیایت نیروهای اصلی در مسیر رودخانه هادسن بالا برود. برگوین در ماه ژوئن به راه افتاده بود. هرچه تابستان می‌گذشت، خبرها ناراحت‌کننده‌تر می‌شد: ساز و برگ او به نحوی خطرناک رو به اتمام بود؛ تاخت و تازش به بنینگتون برای تصرف انبارها شکست سختی خورد؛ توش و توان قشون امریکاییان فزونی می‌یافت. هاو هنوز در بنسیلوانیا سرگرم بود؛ کلینتون گاه دست خوش ضعف اراده می‌شد؛ با این حال، از ناچاری حمله مذبح‌خانه‌ای به شمال کرد، ولیکن شکافی پدید نیامد. واشینگتن در حومه فیلادلفیا با هاو به مقابله پرداخت و از حرکاتش دریافت که خطر عزیمت او به شمال وجود ندارد، و هنگامی که مژده پیروزی در بنینگتون را شنید به ژنرال پاتم نوشت امیدوار است حال «همه نیروهای نیوانگلند پا به میدان گذارند و... ژنرال برگوین را یک‌سره از پا در آورند.» <۲۱>

لرد چاتام به این رویدادها زیاد اعتنا نداشت؛ بیشتر دل‌واپس خطر فرانسه بود. در ۲۰ نوامبر ۱۷۷۷ در پارلمان به پا خاست و خواستار «ترک فوری مخاصمه» شد. خبر واقعه‌ای که نقطه عطف جنگ شد هنوز به لندن نرسیده بود و گر نه استدلال او را موجه‌تر جلوه می‌داد. گفت: «من می‌دانم که تسخیر امریکای انگلیسی امری ناممکن است. جرئت به خود داده می‌گویم که شما نمی‌توانید، نمی‌توانید، امریکارا تسخیر کنید...» دفاع از حقوق مسلم شورش نیست. این جنگ «اصولش ناعادلانه، وسایلش

غیرعملی و پیامدهایش ویرانگر است.» استفاده از «افراد مزدور چپاول و تاراج» نارضایی علاج‌ناپذیر به بار آورده است. «اگر من جای یک انگلیسی امریکایی بودم، و سربازان خارجی درکشورم پیاده شده بودند، سلاح خود را هرگز زمین نمی‌گذاشتم، هرگز، هرگز، هرگز!» <۳۱۱> بریتانیا، با پا فشردن بر تسلیم، هم عواید دادوستد با مهاجرنشین‌ها را از دست می‌دهد و هم پشتیبانی آن‌ها را در رویارویی با فرانسه و ضمناً بار دیگر خود را درگیر جنگ جدیدی با فرانسه و اسپانیا می‌کند. یگانه چاره، ترکِ خصامه و انعقاد پیمان مصالحه است. شرایط صلح پیش‌نهادی چاتام به رسمیت شناختن استقلال امریکا را در بر نمی‌گرفت. وی تا پایان عمر به رابطه‌ی تغییرناپذیر مهاجرنشین‌ها و تاج و تخت [انگلستان] معتقد ماند و، به سخن یکی از اخلافش، حاضر بود بی‌دغدغه اعلام کند مقام وزیر اول را برعهده نگرفته است که بر انحلالِ امپراتوری بریتانیا صحه گذارد. پیش‌نهاد او درباره‌ی پایان دادن به جنگ هوادار زیادی در مجلس لردها نیافت و با اکثریت چهار به یک رد شد.

در مجلس عوام، در ادامه‌ی همین بحث، چارلز فاکس به تحلیل نظامی موقعیت پرداخت — که به طرز شگفتی مآلاً به حقیقت پیوست. او گفت تسخیر امریکا «به لحاظ طبیعتِ امور مطلقاً ناممکن است» چون «اقدامات ما خطی اصولی دارد که پیوسته جلوِ موفقیت فرماندهان ارتش را می‌گیرد» — این‌ها چنان از هم فاصله دارند که نمی‌توانند به یک‌دیگر یاری رسانند. <۳۱۲> دوازده روز بعد، پیکی از راه رسید و خبر ناگوار را آورد: ژنرال برگوین و بقیه‌ی السیف لشکرِ درهم شکسته و گرسنه و کم‌شمار او در ۱۷ اکتبر در ساراتوگا نزدیک آلبانی تسلیم ارتش قاره‌ای شده بودند. ژنرال کلینتون فقط تا کینگستون، پنجاه مایل پایین‌تر از آلبانی، پیش رفته بود و روز قبل برای تجدید قوا به نیویورک بازگشته بود.

پیروزی ساراتوگا روحیه‌ی امریکاییان را به نحو بی‌سابقه‌ای تقویت کرد و خون رقیقِ آن‌ها را به غلیان آورد تا برف و سرما و ناکامی‌های زمستان را در «ولی فورج» <۳۱۳> برتابند. شرایط تسلیم نفرات برگوین را مجبور می‌داشت اسلحه‌ی خود را زمین نهند، با کشتی به بریتانیا برگردند و تعهد سپارند که دیگر هیچ‌گاه برضد امریکا دست به جنگ نزنند. این شرایط و تلفات ساراتوگا، بریتانیا را از یک لشکر کامل تقریباً ۸۰۰۰ نفری محروم کرد. از همه بدتر، بزرگ‌ترین وحشت بریتانیا، یعنی ورود فرانسه را به جنگ

به حمایت از امریکا تحقق بخشید. دو هفته بعد از رسیدن خبر این تسلیم، فرانسویان، از بیم آن که مبادا بریتانیا شرایط صلح قابل قبولی به مهاجرنشین‌های پیشین خود پیش‌نهاد کند، شتاب‌زده به فرستادگان امریکا خبر دادند که تصمیم دارند ایالت‌های متحد نویناد را به رسمیت بشناسند، و سه هفته بعد گفتند آماده‌اند اتحادیه‌ای با آن‌ها تشکیل دهند. بیان این دو، به خاطر نقشی که در پیدایش کشور جدید ایفا کرد، یکی از حساس‌ترین پیمان‌های تاریخ بود، ولی گفت و گوهای امضای آن یک ماه هم طول نکشید. گذشته از به رسمیت شناختن استقلال امریکا و ماده‌های معمول و مرسوم در مورد مودت و بازرگانی، در پیمان پیش‌بینی شده بود که در صورت بروز جنگ میان فرانسه و بریتانیا، طرفین پیمان هیچ‌کدام با بریتانیا جداگانه صلح نخواهد کرد.

پیش‌گویی چاتام دربارهٔ ورود فرانسه به کارزار به وقوع پیوست، اما، پیش از آن که خبر پیمان برسد، او در ۱۱ دسامبر ۱۷۷۷ در مجلس لردها باز به پا خاست و بار دیگر گفت که انگلستان خود را در جنگی «ویرانگر» درگیر کرده است. گفت «با حقه و ترفند، با ساده‌لوحی خود، با امید و غرور واهی، با وعدهٔ مزایای فوق‌العاده نامحتمل و خیالی» پای ملت را به این خیانت کشاندند. این سخن زبدهٔ کوبندهٔ او را می‌توان به بسیاری جنگ‌ها و بی‌خردی‌های زمان‌های پیش و از آن پس نیز اطلاق کرد. <۲۱۲>

در انگلستان واقعیت باور نکردنی تسلیم ارتش بریتانیا به مهاجرنشین‌ها دولت و ملت را مهیوت ساخت. بسیاری که تاکنون وقتی به جنگ نگذاشته بودند، از خواب بیدار شدند. یکی از دوستان جورج سلوین به او نوشت: «غمی توانید تصور کنید این خبر چه اثری در ذهن مردم در شهر نهاده است. کسانی که قبلاً هیچ احساسی نداشتند، حال احساس پیدا کرده‌اند. کسانی که به امور امریکا کمابیش بی‌توجه بودند، حال از خمودی درآمده‌اند و می‌بینند به چه وضع اسفناکی دچار آمده‌ایم.» <۲۱۵> ارزش سهام سقوط کرد. «یأس عمومی» بر بازار حکم فرما شد. <۲۱۶> مردم در گوش یک‌دیگر زمزمه می‌کردند که «آبروی ملت رفت»، و از تغییر حکومت سخن می‌گفتند. گیبون نوشت با آن که اکثریت دولت در پارلمان برقرار مانده است، «اگر شرم مانع نبود، همه به غیر از بیست تنی حاضر بودند [حتی] به خاضعانه‌ترین شرایط صلح رأی دهند.» <۲۱۷>

مخالفان دست به حملهٔ شدید زدند، وزیران را یکی یکی به باد انتقاد گرفتند و دولت را دسته‌جمعی برای ادارهٔ نادرست جنگ و اقدام‌هایی که جنگ را پیش آورد

کوبیدند. برک جرمن را متهم کرد که امریکا را با «کوردلی‌های لجوجانه» از دست داده است. <۳۱۸> فاکس خواستار برکناری جرمن شد؛ و در برن به دفاع از جرمن برخاست و برک را به «دوئل» دعوت کرد؛ باره گفت نقشه جنگ «برازنده یک وزیر بریتانیایی نبود، برای رئیس قبیله سرخ‌پوست‌ها هم خیلی مضحک بود.» حتی خود جرمن هم دست‌پاچه شد، ولی با حمایت پادشاه و نورت از مهلکه رست. حضرات می‌دانستند چنانچه بگذارند مسئولیت به گردن جرمن انداخته شود، بعد نوبت مافوق‌های جرمن — یعنی خودشان — می‌رسد.

ساختار دقیقاً طراحی شده آرای مجلس دولت را سرکار نگه داشت. نمایندگان ملاک، گرچه ناراضی از جنگ، از تغییر می‌ترسیدند، و با وجود آن‌که به جای دریافت عایدی، هزینه جنگ را به دوش می‌کشیدند، باز خم به ابرو نیاوردند. پادشاه، با قیافه حق‌به‌جانب، و بدون اعتنا به دل‌واپسی مردم، در آغاز جنگ به نورت گفته بود: «من می‌دانم که وظیفه‌ام را انجام می‌دهم و بنابراین هرگز نمی‌خواهم عقب‌نشینی کنم.» <۳۱۹> و همین برایش کافی بود. واقعیات به خرجش نمی‌رفت. از صحت عمل خود اطمینان داشت، از این رو می‌بنداشت کارهایش ضرورتاً به پیروزی می‌انجامد. بعدها که اوضاع وخیم‌تر شد، گمان می‌برد تحقق یافتن استقلال امریکا به معنای از هم پاشیدن امپراتوری بریتانیا تحت رهبری اوست و به درگاه خداوند دعا می‌کرد: «هدایتم کن طوری عمل کنم که آیندگان سقوط این امپراتوری زمانی آبرومند را به گردن من نیندازند.» <۳۲۰> چشم‌انداز شکست، تحت رهبری «من»، هیچ فرمانروایی را خوش نمی‌آید، و جورج هم، به جای رویارویی با مشکل، مدت‌ها پس از این‌که دیگر امید موفقیتی نمانده بود، لجوجانه هم‌چنان جنگ را ادامه داد.

هاو پس از ساراتوگا استعفا کرد، برگوین به انگلستان برگشت، کلینتون دست‌خوش دل‌سردی و بی‌اعتمادی شد، و بدگویی‌ها و تحقیق‌های رسمی آغاز شد. ژنرال‌ها تصور خود را به گردن بی‌لیاقتی دولت انداختند، و کسی هم ایرادی به آن‌ها نگرفت، چون از سویی احساسات عمومی جرمن را مقصر واقعی می‌شناخت، و از سوی دیگر امرای ارتش در پارلمان کرسی داشتند، و دولت نمی‌خواست آن‌ها را به صف مخالفان براند. علت اصلی فاجعه، بدون شک، آن بود که جرمن لشکرکشی‌ها را به فیلادلفیا و عملیات برگوین را در هادسن هماهنگ نکرده بود و این غفلت، هم‌چون رفتار عجیب

او درمیندن، ظاهراً دلیل نداشت مگر ضعف و سستی.

بعدها، برای تغذیهٔ نفرت مردم از جرمن، داستانی دهان به دهان می‌گشت که جرمن، در موقع طرح ریزی‌های اولیه، سر راه ملک بیلاقی‌اش، سری به دفتر خود می‌زند که پیام‌ها را امضا کند. معاونش، ویلیام ناکس، یادآور می‌شود که به‌هاو نامه‌ای نوشته نشده تا از نقشه و کارهایی که از او انتظار می‌رود آگاهی یابد. «حضرتِ اجل به راه افتاد و دویلی [معاون دیگر] مات نگریست»، پس شتاب‌زده اجازه خواست پیامی برای توشیح حضرت اجل به قلم آورد. لرد جورج که «خاصه خوش نداشت در هیچ موردی چیزی رفتن او را به تعویق اندازد»، فوراً پیش‌نهاد او را رد کرد، چون گفت: «اسب‌های بینوای من باید تمام این مدت در خیابان معطل بایستند و هیچ‌جا سر وقت نمی‌رسم.» به دویلی دستور می‌دهد خود نامه را به‌هاو بنویسد و دستوراتِ برگوین را ضمیمهٔ آن کند و این‌ها «هرچه را می‌خواهد بداند به او خواهند گفت.» نامه می‌بایست همراه گزارش‌های دیگر با کشتی می‌رفت، ولی به کشتی نرسید و مدتی طول کشید تا به دست‌هاو رسید.

وسوسه‌انگیز است بگویم آسایش اسب‌های کالسکه امریکا را از دست انگلستان درآورد. اما مسافت، زمان، برنامه‌ریزی نامطمئن و رهبری بی‌انسجام سهوهای بزرگ‌تری بود. <۳۳۱> برخورد بی‌قید لرد جورج را با پیام‌های جنگی باید نشانگر بی‌مبالاتی‌های بدتری شمرد. و نیز وسوسه‌انگیز است بگویم ریشهٔ این بی‌مبالاتی‌ها را می‌توان در زندگی پرموهبت و وزیران دوران لرد جورج جست، ولی در این صورت، دربارهٔ قصور ارتباطی مشهور دیگری چه می‌توان گفت: آن‌جا که احتمال حملهٔ ژاپن به پرل هاربر به فرماندهان امریکایی خبر داده نشد؟ نقصان ارتباط ظاهراً بیماری رایج بشر است.

ضرورت فوری رهاندن بریتانیا از جنگی بی‌ثمر بود تا برای رویارویی با فرانسه آزاد باشد. یگانه راه‌کار کنار آمدن با مهاجرنشین‌ها بود. شایعهٔ پیمان آتی فرانسه - امریکا همه‌جا را فراگرفته بود. نورت، پس از ساراتوگا، امید پیروزی را از دست داده بود، و به‌رغم مقاومت جرمن و ساندویچ و ترلو و جان‌سخت‌های دیگری که مخالف هرگونه سازش با شورشیان بودند، می‌کوشید کمیسیون صلح دیگری درست کند و شرایطی

پیش نهد که نه سیخ بسوزد و نه کباب — یعنی از طرفی نه چنان مایه شرمندگی که پارلمان آن را نپذیرد و از طرف دیگر آن قدر خوش ظاهر که امریکایی‌ها آن را بپذیرند. <۲۲۲> نورت در این موقع از منابع اطلاعاتی محرمانه خبر یافت که بیان فرانسه و امریکا امضا شده است.

ده روز بعد، نورت یک رشته پیش‌نهاد برای کمیسیون صلح تقدیم پارلمان کرد که امتیازهایی چنان وسیع به امریکا می‌داد که اگر قبلاً ارائه شده بود چه بسا جنگ اصلاً پیش نمی‌آمد. پیش‌نهادهای او در حقیقت همان‌هایی بود که در لایحه مصالحه چاتام ذکر شده بود و پارلمان سال پیش آن‌ها را رد کرده بود. این پیش‌نهادهای حق مالیات‌گذاری را برای کسب درآمد مردود می‌شمرد، کنگره را مجمعی قانونی می‌شناخت، قوانین مجبره، قانون چای و اقدام‌های عنادآمیز دیگر را که از ۱۷۶۳ به این طرف از پارلمان گذشته بود معلق می‌ساخت، و می‌پذیرفت که برای نشانیدن نمایندگان امریکا در مجلس عوام مذاکره به عمل آید و کمیسیون صلح تام‌الاختیاری منصوب شود «تا در مورد کلیه نکات گفت‌وگو و اقدام و نتیجه‌گیری کند». پیش‌نهادهای نورت، همانند پیش‌نهادهای چاتام، استقلال یا حق نظارت بر بازرگانی به امریکا اعطا نمی‌کرد؛ نیت بازگرداندن مهاجرنشین‌ها بود نه دست‌شستن از آن‌ها.

توضیحات مشروح نورت دو ساعت طول کشید، و مجلس در «سکوتی اندوه‌بار» سخنان او را شنید. <۲۲۳> اصولی را که دولت در ظرف ده سال گذشته دودستی چسبیده بود، حال ظاهراً زیر پا می‌نهاد. دکتر جانسن به تلخی گفت: «چنین انبانی از کودنی تاکنون مایه خفت هیچ ملتی نشده بود.» <۲۲۴> دوستان هاج و واج بودند، دشمنان گیج و حیران، و والپول، هم‌چون گروه همسرایان در نمایش‌نامه‌های یونان باستان، هشدار داد. آن را روز «خفت‌انگیز»ی برای دولت خواند و در حکم اعتراف که «مخالفان از اول تا آخر درست می‌گفتند.» <۲۲۵> والپول در نامه خود به هوراس مان می‌نویسد که امتیازهای پیش‌نهادی به گمان او به گونه‌ای است که امریکاییان می‌توانند بپذیرند، «مع‌هذا، دوست من، این تسهیل‌های مددکار یک نقص دارد: دیرارانه شده است.» بیان فرانسه و امریکا امضا شده بود؛ حال به جای صلح، جنگ شدیدتر می‌شد. والپول نوشت که مجلس آماده تصویب برنامه است «با سرعتی که هرچه هم بکند برگزیده غالب نمی‌آید.» او درست می‌گفت؛ خطاهای تاریخی معمولاً جبران‌ناپذیرند.

اگر تغییر راستین باشد و با توجه به هدف اجرا شود، ترک سیاستی زیانمند ستوده است نه خفت‌بار. کمیسیون صلح از این مقوله نبود. نورت، آن مرد همیشه خوش‌رو ولی بی‌ثبات، در هیاهوی جر و بحث و برخاش محافظه‌کارهای کابینه دست‌خوش‌تزلزل شد، شرایط را عوض کرد، اختیارات تام هیئت صلح را پس گرفت و قول داد درباره استقلال هیچ گفت‌وگویی نشود؛ امریکاییان باید «یا کاملاً تابع باشند یا به هیچ وجه.» برای کمیسیون ضرب‌الاجلی دوازده‌ماهه از ماه ژوئن تعیین کرد (آن موقع مارس بود) که نشان می‌داد چندان دل‌واپس موفقیت نیست. در حقیقت، فراز و نشیب جنگ آن قدر زیاد و وضع امریکا چنان مبهم بود که پادشاه و محافظه‌کاران به خود قوت قلب دادند که شاید هنوز هم بتوان کاری از پیش برد.

جان ویلکس (که سرانجام برکرسی خود در پارلمان نشست) گفت صحبت از کمیسیون صلح تنها برای آن است که «اذهان مردم را این‌جا آرام کنند... نه آن‌که مهاجرنشین‌ها را باز یابند»، و این بدگمانی را بسیاری داشتند. نمایشی لازم بود تا طرف‌داران دولت تضعیف نشوند. سقوط بدفورد ممکن می‌نمود و اگر حرف و عمل سیاسی مخالفان همسان می‌بود، چه بسا روی می‌داد. مخالفان در بحث قوی بودند و در نتیجه بحثی ضعیف، چون در امر استقلال هریک سازی می‌نواخت. چاتام مخالف تام وی‌چون و چرای تجزیه امپراتوری بود، امپراتوری‌ای که خود آن را در جنگ هفت‌ساله به پیروزی رسانده بود. شیلبرن و دیگران هم از او پیروی می‌کردند. راکینگهام و ریچموند رفته رفته معتقد شده بودند که مهاجرنشین‌ها برای همیشه از دست رفته‌اند و یگانه راه باقی مانده به رسمیت شناختن «فوری و علنی» استقلال آن‌هاست تا در دامن فرانسه نیفتند و نیروها همه بر ضد دشمن اصلی تمرکز داده شود. <۲۲۶>

ریچموند، در ۷ آوریل ۱۷۷۸، در یک سخن‌رانی مهیج و اضطراری پیش‌نهاد کرد از پادشاه خواسته شود که دولت کنونی را برکنار کند، نیروهای نظامی را از مهاجرنشین‌ها بازگرداند، استقلال آن‌ها را به رسمیت شناسد و وارد گفت‌وگو شود تا «مودت قلبی اگر نه همبستگی آن‌ها را دوباره به دست آورد.»

چاتام می‌بایست با این پیش‌نهاد موافقت می‌کرد، چه هدف او همیشه تمرکز قوا علیه فرانسه بود، و نیز از این رو که روشن بود اعلامیه استقلال، و مواد ائتلافیه که در پی آن آمد، دیگر الغا پذیر نیست مگر با شکست نظامی. چاتام خود شکست نظامی

امریکا را ناممکن خوانده بود. با این حال، برآشفتگی شخصی منطق را از میان برد؛ تجزیه امپراتوری برای او تحمل‌پذیر نبود. ریچموند به او خبر داده بود خیال دارد به رسمیت شناختن استقلال را پیش نهد، و چاتام اینک تمام نیروی لرزان خود را فراخواند و بقایای اقتدار زمانی سترگ خود را در حمله‌ای اندوه‌بار بر ضد جناح خود و بر ضد تاریخ به کار برد.

پسر نوزده‌ساله چاتام که خود به زودی نام ویلیام پیت را دوباره مایه هیبت اروپا ساخت، و یکی از دامادهای اوزیربغل‌هایش را گرفته او را لنگان‌لنگان به جایگاهش در مجلس رساندند. چاتام مثل همیشه لباس رسمی پوشیده دورپاها پارچه پشمی پیچیده بود. در زیر کلاه‌گیس بزرگ، از چشمانی فرورفته در چهره‌ای نحیف، هنوز نگاهی تیز بیرون می‌تابید. دوک ریچموند که سخن به پایان رساند، چاتام به پا خاست. صدایش ابتدا شنیده نمی‌شد، آن‌گاه روشن‌تر شد، ولی واژه‌ها آشفته بود. از «تسلیم ننگ‌آمیز حقوق و برترین دارایی» ملت و از «زانو زدن در برابر خاندان بوربون» صحبت کرد. سپس رشته کلام را از دست داد، عبارت‌هایی را دوباره گفت، مین‌مین کرد، و لردهای خجلت‌زده پیرامون وی، از سر ترحم یا احترام، چنان ژرف خاموش نشستند که سکوت‌شان ملموس می‌نمود. <۳۱۷> ریچموند پاسخی مؤدبانه داد. ولی چاتام دست بردار نبود، دوباره برخاست، دهانش را گشود اما صدایی در نیامد، دستی به سینه خود زد، و مدهوش نقش زمین شد. او را به خانه‌ای در آن نزدیکی‌ها رساندند، و کمی که حال آمد به ملک بیرون شهرش در هیز بردند، و آن‌جا در طول سه هفته بعد آهسته آهسته به سوی مرگ رفت. در پایان، از پسرش خواست مرگ هکتور را در ایلیاد برایش بخواند.

انگلستان زوال و کاستی‌های سیاست‌مدار بزرگ خود را از یاد برد، با درگذشت او کشور فقذانی مشثوم احساس کرد. پارلمان به اتفاق رأی داد تشییع جنازه رسمی از وی به عمل آید و در «وست مینستر آبی» <۳۱۸> به خاک سپرده شود. نویسنده ناشناس نامه‌های جونیسوس، <۳۲۱> این بار کینه‌توزی همیشگی خود را کنار نهاد و نوشت «او مُرد و شعور و شرف و سیرت و درک ملت نیز با او مُرد». <۳۲۰> به نظر دکتر آدینگتون مرگ او لطفی الهی بود «تا شاهد ویرانی کامل کشوری نباشد که اجازه نجاتش را به او نداد.» <۳۲۱>

جالب توجه است که دورنگای از دست رفتن امریکا چه اندازه در بریتانیا پیش‌بینی ویرانی و تباهی برانگیخت، و چگونه تمامی اشتباه بود، و این مملکت ضایعه را به خوبی برتافت و در سده بعد به سیطره جهانی و اوج قدرت امپریالیستی خود رسید. شلبرن اعلام کرد اگر استقلال امریکا به رسمیت شناخته شود «ما دیگر ملتی نیرومند و آبرومند نخواهیم بود» و آن روز «خورشید بریتانیای کبیر غروب می‌کند». ریچموند پیش‌گویی کرد که پیمان فرانسه - امریکا اقدامی است که حتماً به تباهی ما خواهد انجامید. نامه‌های والپول سرشار است از چشم‌اندازهای مصیبت‌بار؛ می‌نویسد «این جنگ به هر طریق که پایان پذیرد، برای این کشور فاجعه‌آمیز خواهد بود»؛ یا، درست پیش از پایان کار، عواقب شوم شکست را چنین می‌بیند: «ما به جزیره‌ای کوچک و مفلوک مبدل خواهیم شد، و از مقام یک امپراتوری قدرتمند تنزل می‌کنیم به کشور بی‌اهمیتی چون دانمارک یا ساردینیا!» و بازرگانی و نیروی دریایی بریتانیا که بر باد رفت، هند شرقی نیز به دنبال آن می‌رود، و «آن‌گاه فرانسه جابرنه‌تر از آنچه ما تاکنون با ایرلند کرده‌ایم، بر ما سلطه خواهد راند.» <۳۳۲>

ریشه این چشم‌اندازهای تیره و تار دو تصور آن زمان بود: دادوستد با مهاجرنشین‌ها لازمه رفاه و رونق بریتانیاست، و پادشاهی بوربون‌ها در فرانسه و اسپانیا تهدیدی است خطرناک. یازده سالی پیش به انقلاب فرانسه غمانده بود، ولی تصور یک چنین پیشامدی به محیله هیچ‌کس راه نمی‌یافت، بلکه این انگلیس بود که خود را در سراسیمه زوال می‌دید. پرک، گله‌مند از نومیدی همگان، در نامه‌ای به راکینگهام نوشت چنانچه در سرشت و رهبری ملی دگرگونی بزرگی روی ندهد، ملت «از فراز عظمت و نیک‌بختی به ژرفای ابلهی و فرومایگی می‌افتد... اگر بی‌درنگ زحمت و افر جلودگری از این امر را به خود ندهیم، من یقین دارم سرنوشت کشور جز این نخواهد بود.» <۳۳۳> ملتی را که به راستی رو به قهقرا می‌رود هیچ تلاش آگاهانه‌ای نمی‌تواند از سقوط بازدارد، پس حرف پرک در این مورد مفت است، گو که - از آن‌جا که سیل سرکش سخنوری‌اش انتها نداشت - از این حرف‌های مفت زیاد می‌گفت.

مرگ چاتام در ماه مه فرصت مناسبی بود که راکینگهام توان رهبری نشان دهد، گروه‌های مخالف را متحد سازد، و طرف‌داران دولت را، که هر روز بیشتر و بیشتر نسبت به جنگ و هزینه‌های آن مشکوک می‌شدند، به سوی خود بکشد. رایزنان پادشاه

به او فهانده بودند که تغییراتی چند ضرورت دارد، و این برای راکینگهام بهترین مجال بود تا، بر پایه سیاست پایان دادن به مخاصمات و به رسمیت شناختن استقلال اجتناب‌ناپذیر مهاجرنشین‌ها، زمام امور را در دست گیرد. فاکس کوشید مارکی مردد را راضی کند به این راه برود. گفت به پادشاه بگویید که همه وزیران را عوض نخواهید کرد تا او نرنجد و حمایت کند. فاکس می‌گفت امتناع دولت مرد از پذیرفتن مسئولیت «به لحاظ حیثیت شخصی مغایرت دارد با وظیفه عمومی.» <۳۳۲> پرک هم به نوبه خود مضمون مسئولیت منسجم را پیش کشید. ولی از دید راکینگهام و ریچموند، با آن که مسائل برای هر دو روشن و راه چاره آشکار بود، هر کجا که چشم انداز را یأس آور می‌دیدند یا الزامات سیاسی را ناخوشایند می‌پنداشتند، حس وظیفه عمومی رنگ می‌باخت. پروان راکینگهام آمادگی لازم را نداشتند؛ در ضمن اصول عقاید خودش و شرایطش برای پذیرفتن کار نیز مانع دست‌یابی او بود. والپول می‌نویسد که مخالفان «زیاده از حد بی‌حال بوده‌اند.» <۳۳۵> فرصت از دست شد و وزیران شاه، به گفته فاکس، «با آن که در همه جا و نزد همه کس منفورند باز وزیر خواهند ماند.» <۳۳۶>

هیئت صلح تازه‌ای فوراً تعیین شد. ریاست آن با فردریک هاوارد، ارل پنجم کارلایل، جوانی ثروتمند و اهل مُد، و مالک کاخ مجلل هاوارد بود، که هنری جز دامادی لرد گاور نداشت. <۳۳۷> دست‌یاران وی دو مرد جدی‌تر و باتجربه‌تر بودند: جانستون فرماندار پیشین، که جزو مخالفان دولت بود، و ویلیام ایدن، سیاست‌مداری کارآزموده، معاون وزارت خانه، مدیر اطلاعات مخفی جنگ، وزیر سابق بازرگانی، یار دیرین دبستانی کارلایل، و دوست و دربرن و جرمن و نورت. ترکیب این گروه و روال کار دولت اعزام‌دارنده آن می‌رساند که بی‌خردی شگفت و دامنه‌داری چیره بر اوضاع است.

این هیئت وقتی به فیلادلفیا رسید، درخواست کرد با نمایندگان کنگره قاره‌ای دیدار کند. پاسخ داده شد که موضوع گفت‌وگو فقط می‌تواند عقب‌نشستن نیروهای بریتانیا و به رسمیت شناختن استقلال امریکا باشد. فرماندار جانستون آن‌گاه کوشید به دو تن از چهره‌های سرشناس کنگره، جوزف رید و رابرت موریس، رشوه بپردازد تا آن‌ها کنگره را ترغیب به پذیرش شرایط بریتانیا کنند. وقتی این اهانت برملا شد، بری‌بازی امریکاییان از دولت بریتانیا افزوده شد، و چنان رسوایی به بار آمد که

جانستون از هیئت کنار رفت. در این گیر و دار جرمن بی آن که به اعضای هیئت اعزامی خبر بدهد به سر هنری کلینتون، جانشین هاو، محرمانه دستور داد ۸۰۰۰ سرباز برای تحکیم موقعیت در برابر فرانسه به هند شرقی گسیل دارد. در نتیجه نیروهای خود او در فیلادلفیا از ۱۴۰۰۰ به ۶۰۰۰ تن کاهش یافت، و شهر بی دفاع ماند، و وی مجبور شد آن جا را تخلیه کند.

کار لایل ناچار به نیویورک رفت، و از شرمساری جریان، و این که جرمن قصد خود را قبلاً به او نگفته بود، سخت برآشفته. چشم انداز عملیات شدید نظامی تنها حربه‌ای بود که می‌توانست امریکاییان را به مصالحه وادارد. حال این ضمانت اجرا نیز از او گرفته شد، و او ببری شد بی دندان. در نامه‌ای خصوصی نوشت که حتی دختر کوچولوی او کراالین می‌توانست به دولت بگوید که در چنین اوضاع و احوالی هیئت صلح مسخره‌بازی است. <۳۳۸> بعدها نوشت که «پیش‌نهادهای صلح ما بسیار صورت التماس ترحم داشت از جانب دولتی خسته و شکست خورده». <۳۳۹> وقتی می‌خواهید دشمن را وادار به توافق کنید بیرون بردن قوا از صحنه حماقتی است عجیب. و این آخرین بار هم نبود که این حماقت روی داد. در یکی از بازی‌های تلخ تاریخ، ایالات متحد که خود در سایه این بی‌خردی زاده شده بود همین بی‌خردی را دوست سال بعد در قبال دشمن [درویتنام] مرتکب گردید و به سزایی همانند رسید.

کار لایل و همکاران حتی الامکان ظاهر مأموریت خود را محفوظ نگه داشتند؛ گفتند انگیزه‌های جنگ دیگر باقی نمانده است — عوارض چای و سایر قوانین سنگین از میان رفته، «معافیت از هرگونه مالیات پارلمان بریتانیای کبیر» اعلام شده، نمایندگی در پارلمان جزو دستور مذاکرات قرار گرفته، و خود کنگره نیز مجمعی قانونی شناخته شده است. کنگره، به هر صورت، خواستار به رسمیت شناختن استقلال بود، و گرنه هم چنان از امضای قرارداد و حتی گفت و شنود سر باز می‌زد. اعضای هیئت به آخرین حربه خود پناه بردند؛ از مهاجرنشین‌ها خواستند پشت سر کنگره جداگانه با آن‌ها وارد مذاکره شوند، به این باور که اکثر امریکاییان در ته دل میل دارند به وفاداری پیشین خود بازگردند. هیئت در ۳ اکتبر ۱۷۷۸ اعلامیه‌ای منتشر کرد و در آن، پس از تکرار وعده رسیدگی به شکایت‌های اصلی و بخشودگی همه خیانت‌های پیش از آن تاریخ، باز تهدید اقدام‌های تنبیهی را پیش کشید و گفت وقتی کشوری «خود و منابع خویش را

نزد دشمنان ما گرو می‌گذارد... بریتانیا مجاز است پیوندی را که برای ویرانی او تدارک دیده شده با هر وسیله‌ای که در اختیار دارد از بین ببرد یا از کار بیندازد.» <۲۴۰>

منظور واقعی از این تهدید در پیش‌نویس نخست کارلایل برای اعلامیه ابراز شده بود. می‌گوید: «در نتیجهٔ «بدخواهی و خیانت‌کاری» امریکا در بند و بست با فرانسه و سرسختی در ادامهٔ شورش، بریتانیا چاره‌ای ندارد مگر کاربرد «حداکثر فشار... از راه انهدام همه‌چیز» و به کار بستن «این شیوهٔ دهشتناک» به نهایت درجه‌ای که از عهدهٔ ارتش و ناوگانش برآید. <۲۴۱> او معتقد بود که این استدلال «اثر خواهد داشت»، ولی ظاهراً به او توصیه شد لحن خود را ملایم‌تر کند، نسخه‌های این اعلامیه برای یک یک نمایندگان کنگرهٔ قاره‌ای، برای جورج واشینگتن و کلیهٔ امیران ارتش، تمامی فرمانداران و مجلس‌های محلی، کشیشان کلیساها و فرماندهان نیروهای بریتانیا، و اردوگاه‌های زندانیان فرستاده شد تا همه آن را ببینند. <۲۴۲>

غارت عمدی و انهدام خانه‌ها و اموال به وسیلهٔ انگلیسی‌ها و سربازان مزدور آلمانی و آتش زدن روستاها و تخریب کشتزارها و چراگاه‌ها و اراضی جنگلی بلاهایی بود که قبلاً سربیکایک مهاجرنشین‌ها آمده بود. بنابراین، تهدید فعلی از ناحیهٔ قوایی تضعیف‌شده چندان هراسی برنمیگیخت. کنگره، در عوض، به مقامات ایالت‌ها توصیه کرد متن اعلامیه را در همهٔ نشریه‌های محلی به چاپ رسانند آن هم «به طور کامل تا مردم شریف این ایالات از بابت نقشه‌های شیطانی هیئت» شبه‌ای نداشته باشند. کمیسیون صلح، برطبق نقشه یا در نتیجهٔ دسته‌گل‌هایی که به آب داد، در عرض شش ماه با شکست کامل روبه‌رو شد و در ماه نوامبر به انگلستان برگشت.

شاید هم در حقیقت می‌خواستند که هیئت شکست بخورد. با این وصف آیدن به برادر خود نوشت که اگر «امیال و آرزوهای من» برآورده شود، «این سرزمین والا... به زودی بار دگر از آن بریتانیای کبیر خواهد بود.» و تأسف می‌خورد که «کاش زمام‌داران ما در پایان تحصیلات خود به جای سیاحت اروپا می‌آمدند به دیدن کرانه و رودهای سمت غربی اقیانوس اطلس.» <۲۴۳> و در نامه‌ای خصوصی به وِدِرِبِرِن این اعتراف حیرت‌انگیز را به قلم می‌آورد که «مگر ممکن است آنچه را من توانسته‌ام از این سرزمین شکوهمند ببینم کسی ببیند و از طومار بلندبالای بدرفتاری‌ها و خطاکاری‌های ما دیوانه نشود که موجب شد آن را از دست بدهیم.» <۲۴۴>

این نامه معناداری است. یکی از مردان حلقه درونی حکومت نه تنها تصدیق می‌کند که مهاجرنشین‌ها دیگر از دست رفته‌اند، بلکه می‌گوید که خطاهای حکومتش این چنین ضایعه‌ای را پیش آورد. اعتراف ایدن جنبه اسفناک بی‌خردی را نشان می‌دهد: یعنی مقصران هم گاه پی می‌برند که در اشتباه‌اند ولی نمی‌توانند قالب را بشکنند. جنگ بی‌ثمر با امریکا چهار سال دیگر طول کشید، و تلفات و ویرانی بیشتر و کینه شدیدتر ارمغان آورد. در خلال این سالیان، جورج سوم به هیچ ترتیب قادر نبود تصور شکست را به مخیله خود راه دهد. مردم و پارلمان هر روز بیشتر از جنگ زده می‌شدند، ولی پادشاه در ادامه آن پا می‌فشرد چون معتقد بود که از دست رفتن امپراتوری مایه شرم و تباهی است. به علاوه این اندیشه او را از پا درمی‌آورد که داغ ننگ خسران برای همیشه بر پیشانی دوران پادشاهی او خواهد ماند.

دل خوشی‌اش از این لجاجت آن بود که امریکایی‌ها نیز غالباً غرق گرفتاری‌اند: از جمله کنگره نمی‌توانست حقوق سپاهیان را بدون دریافت پول از مرکز بپردازد یا ساز و برگ تهیه کند که نتیجه‌اش فرار سربازان بود و زمستان پریشان دیگری بدتر از «ولی فورج». جیره نفرات به یک هشتم معمول رسیده بود و آن‌ها چندین بار تگرد کرده بودند. واشینگتن از دسیسه‌های سیاسی به تنگ آمده بود، بندیکت آرنولد <۲۲۵> به او خیانت کرده بود، ژنرال چارلز لی <۲۲۶> دست به نافرمانی زده بود، گروه‌های هوادار انگلستان و قبایل سرخ‌پوست با جنگ و گریزهای پراکنده ولی بی‌رحمانه خود او را زیر فشار قرار داده بودند، کوشش برای پیوند با ناوگان فرانسه و تسخیر دوباره نیویورک به جایی نرسیده بود، و نیروهای بریتانیا هم در کارولینا پیش تاخته چارلستون و نقاط دیگری را گرفته بودند. از سوی دیگر، وزن سنگین نیروی دریایی و نیروی زمینی فرانسه اعتبار واشینگتن را افزایش داده بود و تعادل جنگ را به هم زده بود. بارون فون اشتوی بن <۲۲۷> و اروپاییان حرفه‌ای دیگر به او پیوسته با مشق و تمرین‌های خود امریکایی‌های زحمت را به سپاهیان منضبط مبدل کرده بودند. کنگره در ۱۷۷۹ به جان ادمز مأموریت داد که براساس استقلال امریکا و عقب‌نشینی کامل بریتانیا وارد مذاکرات صلح شود، ولی این هنوز برای پادشاه و وزیران تندرو او قابل تصور نبود. با داشتن وزیر اولی که از کار خود بیزار بود و آرزو می‌کرد هرچه زودتر مرخص شود و دیگر کاری به کار جنگ نداشته باشد، و با وزیر جنگی مانند جرمن که مورد

علاقه و اعتماد وزیر اول نبود و خود تحت اتهام و بازجویی بود، انگلیسی‌ها خیلی برای پیروزی مجهز نبودند و نمی‌توانستند استراتژی جنگی جامعی بیندیشند و فکرشان همه این بود که شاید پاره‌ای از ایالت‌های جنوبی را برای تاج و تخت انگلستان از مهلکه برهاند و جنگ فرسایشی و اختلال بازرگانی را هم چنان ادامه دهند تا مهاجرنشین‌ها ناگزیر از تسلیم شوند. فرماندهان و وزیران — همه در حقیقت مگر شاه — می‌دانستند که این خواب و خیال است و به زانو درآوردن آن سرزمین در توان آن‌ها نیست. در این حیص و بیص، سر و کله فرانسویان در دریای مانش پیدا شده بود. لرد ساندویچ لاف می‌زد که سی و پنج فروند کشتی آماده و مجهز و جنگاور دارد، ولی در یاسالار کپل، وقتی فرانسه وارد جنگ شد، بیش از شش کشتی «در خور توجه مردان دریانورد» و تعمیرگاه‌هایی پر از انبارهای تهی پیدا نکرد. نبرد حومه یوشانت، در ژوئن ۱۷۷۸، برنده‌ای نداشت، هر چند که انگلیسی‌ها مدعی پیروزی شدند و روحیه خود را اندکی تقویت کردند.

از جنگ بدتر تحولات سیاسی در خود انگلستان بود. شورش امریکا جنبش اصلاح‌طلبی سیاسی را در سراسر کشور دامن زد، مردم خواستار پارلمان‌های ادواری، حق رأی برای همه مردان، حذف حوزه‌های قلابی، قطع مقرری‌های افراد بدون مسئولیت، و عدم واگذاری پیمان‌کاری‌ها به نمایندگان پارلمان شدند. انتخابات سال ۱۷۷۹ گروه‌ها را به جان هم انداخت و رنجش و دل‌آزردگی فراوان به وجود آورد و از اکثریت دولت کاست. صدای اعتراض مردم برای توقف اعتبارها و مستمری‌ها تا به اجرا درآمدن اصلاحات در شکوائیه فوریه ۱۷۸۰ یورکشر به اوج رسید. <۲۲۸> سیل این‌گونه شکوائیه‌ها از ۲۸ ولایت دیگر و بسیاری شهرها به سوی پارلمان سرازیر شد. انجمن‌های دائمی اصلاحات پدید آمد. از زمان لرد بیوت به این طرف، همه پادشاه را مروج حکومت مطلقه می‌شمرند. قطع‌نامه پیش‌نهادی پرجسارت دانینگ که می‌گفت قدرت پادشاه «افزایش یافته، در حال افزایش است و باید کاهش یابد» با اکثریتی محدود به تصویب رسید، و بسیاری از نمایندگان مَلَک شهرستانی رأی موافق دادند. <۲۲۹> در ماه ژوئن، در واکنش به الغای پاره‌ای از قوانین کیفری ضدکاتولیک و تحریک‌های جنون‌آمیز لرد جورج گوردن، <۲۳۰> اراذل و اوباش گرد آمدند و دست به شورش‌های وحشتناک زدند. در میان فریادهای «پاپ نمی‌خواهیم!» و درخواست الغای قانون

کیک، به وزیران حمله ور شدند، کلاه‌گیس‌های آن‌ها را دریدند، به خانه‌های آن‌ها ریختند و هرچه به دست‌شان رسید دزدیدند، کلیساهای کاتولیکی را سوزاندند، به بانک مرکزی انگلستان یورش بردند و سه روز تمام شهر را از بیم به لرزه درآوردند تا سرانجام سپاهیان بر اوضاع چیره شدند.

این وقایع انزجار از دولت و از جنگ را افزایش داد و مشکلات دیگری هم روی نمود. اسپانیا به بریتانیا اعلان جنگ داد، هلند به یاری مهاجرنشین‌های شورشی برخاست، روسیه به محاصره دریایی امریکا از طرف بریتانیا اعتراض کرد و خود جنگ هم آهسته و بپه‌ده می‌گذشت.

در ماه مه ۱۷۸۱، لرد کرنوالیس، فرمانده جنوب، برای استحکام بخشیدن به جبهه خود کارولینای جنوبی را ترک گفت و به سوی ویرجینیا روانه شد و در یورک تاون در کرانه دریا و دهانه خلیج چسپیک پایگاهی ساخت. در این جا می‌توانست از راه دریا تماس خود را با نیروهای کلینتون در نیویورک برقرار کند. سایر نیروهای بریتانیایی در آن ناحیه هم به او پیوستند و شمار نفرات به ۷۵۰۰ رسید. واشینگتن که در این هنگام در ساحل هادسن مستقر بود، با نیروهای فرانسوی اعزامی از رُدایلند به فرماندهی کنت دوروشامبو تقویت شد و نقشه حمله به نیویورک را کشید. آن‌گاه پیامی از دریاسالار دوگراس از هند غربی رسید که وی با کشتی و با ۳۰۰۰ قوای فرانسوی روانه خلیج چسپیک شده است و تا پایان ماه اوت به مقصد می‌رسد. واشینگتن و روشامبو راه خود را کج کردند و به سوی ویرجینیا به حرکت درآمدند و در اوایل سپتامبر به آن جا رسیدند و کرنوالیس را از راه خشکی محاصره کردند.

در این میان، یک واحد از ناوگان بریتانیا در حوالی خلیج چسپیک با دوگراس به مقابله پرداخت و پس از صدمات متقابل انگلیسی‌ها برای ترمیم آسیب‌هایی که دیده بودند به نیویورک بازگشتند، و فرانسویان بر آب‌های یورک تاون تسلط یافتند. کرنوالیس از خشکی و دریا به محاصره درآمده بود. او کوشید از طریق رود یورک با قایق‌های پارویی بگریزد ولی توفانی برخاست و توفیق نیافت. تنها امید او بازگشت ناوگان بریتانیایی از نیویورک با نیروی امدادی بود. از ناوگان خبری نشد. نیروی متفقین مرکب از ۹۰۰۰ امریکایی و حدود ۸۰۰۰ فرانسوی برضد سرخ‌کت‌های یورک تاون پیش راندند. کرنوالیس چشم به راه امداد به تدریج سپاهیان خود را عقب کشید و

محاصره‌کنندگان پیش‌تر و پیش‌تر رفتند. پس از سه هفته، دیگر برای بریتانیایی‌ها امیدی نماند. در ۱۷ اکتبر ۱۷۸۱، درست چهار سال بعد از ساراتوگا، کرنوالیس سر میز مذاکرات تسلیم نشست و دوازده روز بعد، در مراسمی تاریخی، لشکریان او اسلحه زمین گذاشتند، و دسته موزیک، همان‌طور که همه می‌دانند، آهنگی نواخت به نام «جهان واژگون شده است». ناوگانی که قوای کلینتون را از نیویورک می‌آورد پنج روز بعد رسید، اما دیگر دیر شده بود.

لرد نورت وقتی خبر را در ۲۵ نوامبر شنید، فریاد زد «خداوندا، کار تمام است!» این بی‌تردید فریادی از روی آسودگی بود. همه به هر حال در آن وهله متوجه نشدند که کار از کار گذشته است، ولی خستگی پیکار بدون پیروزی و درخواست‌های پایان دادن به جنگ کم‌کم به گوش شاه هم رسید. پیش‌نهادهای پیاپی مخالفان برای ختم مخاصمات رفته رفته طرف‌داران زیادتری پیدا کرد و اشراف روستانشین، از بیم مالیات‌های بیشتر و بیشتر، از جرگه دولت خارج شدند. درسامبر به پیش‌نهادی علیه جنگ ۱۷۸۱ رأی موافق داده شد. ژنرال کانوی آزاداندیش در فوریه ۱۷۸۲ مطلب را به قطعیت رسانید. در ماجرای قانون تمبر وی نخستین کسی بود که پیش‌بینی کرد راهی که دولت می‌رود «عواقبی وخیم» در بردارد، و حال باز او بود که ناقوس این عواقب را به صدا درآورد. در پیش‌نهاد خود به مجلس گفت: «جنگ در قاره امریکای شمالی را نمی‌توان به منظور مجبور کردن اهالی آن کشور به تسلیم بیش از این ادامه داد چون این هدف عملی نیست.» و در سخن‌رانی پشت‌بند آن، با لحنی مؤثر و شیوا که نظیرش را کمتر کسی به خاطر داشت، چنان همه را به هیجان آورد که نمایندگان تا مرز شکست اکثریت پیش رفتند. رأی نهایی ۱۹۴ به ۱۹۳ بود. بوی قدرت سرانجام به مشام مخالفان دولت رسید؛ پس یک‌صدا شدند و به تکیه‌گاه لرزان دولت حمله بردند. پیش‌نهادهای استیضاح یکی پس از دیگری ارائه شد، اما اوج درگیری همان پیش‌نهاد کانوی بود، و از آن پس دولت خود را جمع و جور کرد آن‌قدر که بتواند سرپا بایستد. <۲۵۱>

لرد نورت که هنوز به اصرار پادشاه بر سر کار بود در این وقت از پارلمان وام کلان دیگری برای جنگ درخواست کرد. مجلس سرانجام به صدا درآمد، و اکثریت دولت درهم شکست. پادشاه از فرط درماندگی پیش‌نویس پیام کناره‌گیری خود را تهیه

کرد، هرچند آن را ایراد نکرد. <۳۵۲> در پیام آمده بود که تغییر احساسات در مجلس عوام وی را از اداره مؤثر جنگ و انعقاد صلحی که «بازرگانی و حقوق اصلی ملت بریتانیا» را محفوظ بدارد بازداشته است. شاه وفاداری خود را به قانون اساسی ابراز می‌کرد، ولی این واقعیت را نادیده می‌گرفت که قانون اساسی از او می‌خواست به رأی پارلمان گردن نهد، وگرنه کنار برود.

در مارس زیر پای دولت سست تر شد. لایحه‌ای بدون رأی رسمی در ۴ مارس به تصویب رسید که به دولت اجازه برقراری صلح می‌داد. در ۸ مارس دولت فقط باده رأی از استیضاح جان به در برد. در ۱۵ مارس در رأی عدم اعتماد به وزیران — وزیرانی که ۱۰۰۰۰۰۰۰ لیره خرج کرده بودند که سیزده مهاجرنشین را از دست بدهند — اکثریت به نفع تن رسید، ضمناً هشدار داده شد که دو پیش‌نهاد رأی عدم اعتماد دیگر نیز در راه است. پیش از این، لرد نورت سرانجام قطعی و مصمم به پادشاه گفته بود که ناگزیر است برود، و در ۲۰ مارس استعفای او و کابینه‌اش عملی شد و جلو آزمون عدم اعتماد دیگری را گرفت. در ۲۷ مارس دولت جدیدی به ریاست راکینگهام سرکار آمد، شلبرن و فاکس دو وزیر ارشد بودند و سمت‌های دیگر به کمین، ریچموند، گرافتون، دانینگ و دریاسالار کیپل واگذار شد. ژنرال کانوی فرمانده کل نیروها و پرک و باره، به ترتیب، ذی‌حساب ارتش و نیروی دریایی بودند.

این‌ها همه سابقاً جزء اقلیت و از هواداران امریکا بودند، ولی بریتانیا، حتی هنگامی که افرادی با چنین سابقه‌ی هواداری زمام امور را به دست گرفتند، باز هم نتوانست مهاجرنشین‌های پیشین خود را با لطف و بزرگواری ملت مستقلی بشناسد. هیچ وزیر یا لرد یا حتی نماینده مجلس یا معاون وزارت‌خانه‌ای مأمور مذاکرات صلح نگردید. تنها فرستاده‌ای که به پاریس فرستاده شد تا در آن‌جا گفت‌وگوهای مقدماتی را با فرانکلین آغاز کند بازرگان موفقی به نام ریچارد آزوالد بود که برای ارتش بریتانیا پیمان‌کاری می‌کرد. <۳۵۳> این شخص از دوستان ادم اسمیت بود که سفارش او را به شلبرن کرده بود، و در طول مدت، بدون هیچ‌گونه هیئت رسمی و یا هرگونه پشت و پناه، تنها مذاکره‌کننده باقی ماند.

راکینگهام در ژوئیه ۱۷۸۲ ناگهان درگذشت، و شلبرن به جای او وزیر اول شد و از به رسمیت شناختن علنی و نهایی استقلال امریکا خودداری ورزید. وی به فکر

«فدراسیون» افتاده بود، اما دیگر دیر شده بود و این‌گونه سیاست‌پردازی‌ها که شاید روزگاری بریتانیا را به کار می‌آمد دیگر به درد نمی‌خورد. امریکایی‌ها اصرار داشتند که استقلال آن‌ها بی‌چون و چرا در مقدمه قرارداد به رسمیت شناخته شود و چنین هم شد. مذاکرات رسمی با فرانکلین، ادمز، لارنس و جان جی، پس از مدتی تعلل، در ماه سپتامبر آغاز و معاهده پاریس در نوامبر بسته شد که از ژانویه ۱۷۸۳ به اجرا درآید. آخرین اظهار نظر پادشاه نیز اثری از بزرگواری و برازندگی نداشت. به لرد شلبرن نوشت که در مورد «جدا شدن امریکا از این امپراتوری» دل‌خوشی او آن است که «ذالت اهالی اش چنان چشمگیر است که شاید در نهایت خیلی هم بد نباشد که از پادشاهی ما بیگانه شوند.» <۳۵۲>

خلاصه کنیم: بی‌خردی‌های بریتانیا به خودسری پاپ‌ها نبود. وزیران انگلیسی ناخرسندی‌های فزاینده را می‌شنیدند و نمی‌توانستند نشنوند، چه ورد زبان هم‌تایان‌شان بود و در هر جر و بحثی در گوش‌شان طنین می‌انداخت و در بلوای مردم و عریبه‌جویی ارادل و اوباش گستاخانه آن‌ها را می‌آزرد. منتها چون اکثریت پارلمانی داشتند اعتنا نمی‌کردند؛ ولی نگران بودند مبادا اکثریت خود را از دست بدهند؛ پس برای نگه‌داری آن سخت می‌کوشیدند و هنگفت هزینه می‌کردند و نمی‌توانستند هم‌چون پاپ‌ها به توهم آسیب‌ناپذیری خود دل‌گرم دارند. گناه‌شان حرص و آرزوی شخصی نبود، هر چند، مانند اکثر آدمیان در بند زیاده‌طلبی گرفتار بودند. شوق ثروت‌اندوزی مشغله اصلی ذهنی آن‌ها نبود، چون همه به مال و منال و امتیاز عادت داشتند و بیشترشان بهره‌مند از آن مواهب به دنیا آمده بودند.

قصدشان حفظ حاکمیت بود. از این رو پافشاری آن‌ها بر حق مالیات‌بندی به خودی خود چندان ناموجه نبود؛ اما پافشاردن بر «حقی که می‌دانید نمی‌توانید اعمال کنید»، علی‌رغم شواهد متعدد که چنین کوششی ناقض وفاقِ داوطلبانه مهاجرنشین‌هاست، بی‌خردی بود. از این گذشته، مشکل بیشتر در شیوه کار بود تا در انگیزه. سیاست‌گذاری هر روز ناشایسته‌تر، بی‌اثرتر و بسیار تحریک‌آمیز شد. مسئله، سرانجام، طرز برخورد بود.

رویکرد انگلیسی‌ها احساس ژرف و رخنه‌ناپذیر برتری بود. چنین حس کنج‌کاوی را

از میان می‌برد و به جهالت از جهان و دیگران می‌انجامد. دولت‌های گرنویل، راکینگهام، چاتام - گرافتون و نورت ده سال تمام روزافزون با مهاجرنشین‌ها درافتادند بدون آن‌که هیچ‌کدام نماینده‌ای، تا چه رسد وزیری، به آن سوی اقیانوس بفرستد تا مگر آشنایانی پیدا کند، به گفت‌وگو نشیند، ببیند چیست که مناسبات را تیره ساخته، ای بسا به خطر انداخته است، و چگونه می‌توان وضع را بهتر اداره کرد. آن‌ها به امریکایی‌ها توجهی نداشتند، امریکاییان را اراذل و اوباش و در بهترین حال کودکانی فرودست می‌پنداشتند و رفتار برابر - یا حتی جنگ برابر - با اینان برایشان تصورناپذیر بود. در همه مکاتبات، انگلیسی‌ها کسر شأن خود می‌دانستند که فرمانده کل نیروهای مقابل را ژنرال واشینگتن بخوانند و پیوسته فقط می‌گفتند آقای واشینگتن. ویلیام ایدن حسرت و افسوس می‌خورد که چرا «زاماداران ما» در پایان تحصیلات خود به جای سیاحت در اروپا نمی‌آیند به دیدن امریکا، نه برای آن‌که رفتارشان با مردم بهتر شود، بلکه بدین تصور که تماشای حشمت آن سرزمین آنان را به حراستش شایق تر سازد.

امریکایی‌ها مهاجران و ساکنان سرزمینی بودند چنان حیاتی که فقدانش تباهی باری می‌آورد، مع‌هذا دیوار بلند برتری بریتانیایی مانع تشخیص این امر بود و موجب ناچیزانگاری فاجعه‌آمیزی شد. جان ادمز در حین مذاکرات صلح این حقیقت را به چشم دید و نوشت: «غرور و خودپسندی آن ملت نوعی بیماری است؛ نوعی هذیان است؛ و خودشان و دیگران آن‌چنان به آن دامن زده‌اند و مبالغه کرده‌اند که همه چیز تحریف می‌شود.» <۳۵۵>

حکومت شایسته زمام‌داری نبود. این امر نه از سر عمد و اراده، بلکه ناشی از بی‌خردی نظام بود، نظامی که بدون فردی کاردان در رأس کار به ویژه آسیب‌پذیر می‌شد. پیت، در اوج پویایی‌اش، پیروزی انگلستان را در جنگ هفت‌ساله پی‌نهاد، و پسرش زمام امور را به نحوی مؤثر در برابر ناپلئون نگه‌داشت. در میان این دو، حکومتی مفلوک دست به دست می‌گشت و دسته‌گل به آب می‌داد. دوک‌ها و لردهای اشراف‌زاده دوران پادشاهی جورج سوم به مسئولیت دولتی چندان دل نمی‌دادند. وضعیت برای فرزندان دشوار بود، تا چه رسد برای افرادی چون گرافتون با آن همه اکراه و بی‌میلی و احساس بی‌کفایتی و حضور یافتن هفته‌ای یک بار [در جلسه هیئت دولت]، یا تاونزند با بی‌پروایی‌هایش، یا هیلزبارو با حماقت‌های نخوت‌آمیزش، یا

ساندویچ، نورتینگتون، یا ویوت و دیگران با قماربازی و می‌گساری هایشان، یا جرمین با غرور و بی‌لیاقتی‌اش، یا ریچموند و راکینگهام با حال و هوای گوشه‌گیری و دل‌باختگی به سرگرمی‌های بیرون شهری‌شان، یا لرد نورت تیره‌بخت با آن چنان دل‌زدگی از شغلش — که البته همه هم‌گند کار را بیشتر و بیشتر درآوردند. بر روی هم، سطح آگاهی و استحضر و کارآیی بریتانیا، اگر نه در تمام موارد، در مورد امور کشوری و لشکری در دورهٔ ۱۷۶۳-۱۷۸۳ آشکارا پایین بود. اما صد درصد روشن نیست که این وضع بر اثر بخت بد بود یا انحصار مقامات تصمیم‌گیرنده به ثروتمندان کلان. البته تهمی‌دستان و طبقهٔ متوسط نیز غالباً بهتر عمل نمی‌کنند. آنچه مسلم است هرگاه بی‌کفایتی و آسوده‌خاطری دست به دست هم دهند، نتیجه بدترین آمیزهٔ ممکن است.

و سرانجام می‌رسیم به «وبال وحشتناک» حیثیت و شرف؛ و به این دوازش دروغین دادن و اشتباه گرفتن آن‌ها با سود خود؛ و قربانی کردن ممکن در محراب اصول، آن هم اصول ناظر بر «حقی که می‌دانید نمی‌توانید اعمال کنید». لرد چستر فیلد این سخن را در سال ۱۷۶۵ گفت، و برک و دیگران هم پی‌درپی خواهان مصلحت‌اندیشی به جای قدرت‌نمایی ناتمام شدند، و لذا چشم‌پوشی حکومت انگلستان را از این واقعیت‌ها می‌باید بی‌خردی خواند. اولیای امور در پیگیری هدفی که نتیجه‌اش، چه بُرد و چه باخت، زیانمند بود، ابتدا لجاجت ورزیدند و سپس دست به پیکار زدند. صلاح انگلستان نگاه‌داری مهاجرنشین‌ها با حسن تفاهم بود، به ویژه که این امر را خود مایهٔ رفاه و ثروت بریتانیا می‌شمردند، و اگر این مهم با برتری قوهٔ مقننه در تضاد بود، در آن صورت، همان‌گونه که بسیاری توصیه می‌کردند، برتری پارلمان می‌بایست بلااجرا می‌ماند. راکینگهام زمانی گفت «صلح و آشتی» را می‌توان از راه نوعی «پیمان تلویحی» و با «مبهم گذاشتن» بسیاری نکات به دست آورد. <۲۵۶>

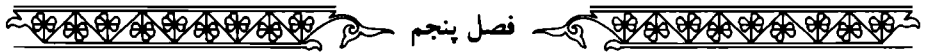
گرچه جنگ و سرافکندگی مناسبات انگلستان و آمریکا را زمانی دراز زهرآگین ساخت، بریتانیا از تجربهٔ خود در آمریکا چیزها آموخت. پنجاه سال بعد، پس از مدتی رابطهٔ دشوار با کانادا، به دنبال گزارش دارام، <۲۵۷> این سرزمین به مرور در ردیف کشورهای مشترک‌المنافع قرار گرفت، و انگلستان پی‌برد که هرگونه خط‌مشی دیگر به تکرار شورش آمریکا می‌انجامد. پرسشی که هیچ‌وقت دست از سر ما برنخواهد داشت این است که اگر وزیران جورج سوم غیر از این بودند، آیا اتحادی مشابه

بین آمریکا و بریتانیا امکان‌پذیر نبود، و در آن صورت قدرتی بس عظیم در دوسوی اقیانوس اطلس به وجود نمی‌آمد، قدرتی چنان عظیم که جهان را از جنگ بزرگ ۱۹۱۴-۱۹۱۸ و از پیامدهای بی‌پایان آن رهایی بخشد؟

می‌گویند چنانچه قهرمانان هملت و قهرمانان اتلو جا به جا می‌بودند، از تراژدی اثری نمی‌ماند: هملت فوراً به ماهیت یا گوپی می‌برد، و اتلو در کشتن شاه کلادیوس درنگ نمی‌کرد. <۳۵۸> بدین سان اگر بازیگران صحنه سیاسی بریتانیا هم پیش و پس از ۱۷۷۵ کسان دیگری می‌بودند، چه بسا سیاست‌مداری جای بی‌خردی را می‌گرفت و نتایجی دیگر به بار می‌آمد که دامنه آن تا به امروز می‌رسید. این فرضیات دل‌رباست، ولی تاریخ را واقعیت حکومت می‌سازد.

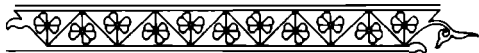

فصل پنجم

امریکا در ویتنام به خود خیانت می‌کند

شالوده: ۱۹۴۵-۱۹۴۶

در تکاپوی امریکا در ویتنام که در طول ریاست پنچ رئیس جمهوری پیاپی ادامه یافت بی اطلاعی نقشی نداشت، هر چند بعداً بهانه شد. بی اطلاعی از کشور و از فرهنگ آن سرزمین شاید در میان بود، ولی قرینه‌های مباین و حتی موانع تحقق هدف‌های سیاست امریکا بر کسی مخفی نبود. اوضاع و دلایلی که راه را بر پیامد موفقیت آمیز ماجرا می بست همه در طول سی سال درگیری ما در آن جا پیوسته به چشم می خورد و یا پیش بینی می شد. دخالت امریکا پیشروی گام به گام در باتلاقی ناشناخته نبود. سیاست‌گذاران هیچ‌گاه از مخاطرات، مشکلات و موانع و تحولات منفی بی خبر نبودند. خبرهای منابع اطلاعاتی امریکا به حد کفایت بود، نظر مطلعان از صحنه عملیات مرتب به مرکز می رسید، هیئت‌های ویژه تحقیق یکی پس از دیگری به محل می رفتند، گزارش‌های مستقل برای خنثی کردن خوش بینی حرفه‌ای — هرگاه که این گونه خوش بینی چیره می شد — فراوان بود. بی خردی در ویتنام در این نبود که هدفی در عین بی اطلاعی دنبال شد؛ بی خردی پافشاری در ادامه دادن راه بود به رغم انبوه شواهد روزافزون که چنین هدفی دست یافتنی نیست و برآیند این تلاش‌ها نه تنها تناسبی با منافع امریکا نخواهد داشت بلکه مآلاً زیانمند به حال جامعه و حیثیت امریکا و قدرت قابل مصرف آن کشور در جهان خواهد بود.

پرسشی که پیش می آید این است که چرا سیاست‌گذاران شواهد و عواقب کار را نادیده گرفتند؟ خودداری از نتیجه‌گیری از شواهد و اعتیاد به کارهای بی ثمر نشانه کلاسیک بی خردی است. «چرا»ی این خودداری و این اعتیاد شاید در حین مرور

خط مشی امریکا در ویتنام آشکار شود.

تصمیم پیشین پرزیدنت روزولت آن بود که اجازه ندهد حکومت مستعمراتی فرانسه به هندوچین بازگردد، و به طور قطع به این جریان کمک نکند، اما وی رأی خود را در آخرین ماه‌های جنگ جهانی دوم تغییر داد، و همین آغاز ماجرا شد. انگیزه تغییر رأی دو چیز بود: یکی پاسخ‌گویی به درخواست مصرانه فرانسه و ملاحظه آبروی لطمه خورده آن کشور بر اثر اشغال آلمانی‌ها، و دیگری این باور که باید در برابر توسعه طلبی شوروی — که با نزدیک شدن پیروزی جنگ [جهانی دوم] دل‌واپسی اصلی واشینگتن شده بود — فرانسه را هم‌چون محور اصلی اروپای غربی تقویت کرد. تنفر روزولت از استعمار و نیت او در برانداختن آن در آسیا تا آن زمان استوار (و موجب اختلاف اساسی با بریتانیا) بود. روزولت سوء حکومت فرانسویان را در هندوچین بدترین شکل استعمارگری می‌دانست. در ژانویه ۱۹۴۳ به وزیر خارجه‌اش کردل هال گفت هندوچین «نباید به فرانسه بازگردد، قضیه کاملاً روشن است. فرانسه نزدیک صد سال این سرزمین را — با سی میلیون جمعیت — در چنگ خود داشته است و اهالی آن اکنون از ابتدا بدبخت‌ترند [و] مستحق چیزی بهتر.»^۱

چرچیل به انتونی ایدن^۲ خبر داد که رئیس‌جمهور «در باره این موضوع بی‌پرده‌تر از هر مطلب دیگر مربوط به مستعمرات با من سخن گفته است، و گمان می‌کنم رهانیدن هندوچین از فرانسه یکی از مقاصد عمده جنگی او باشد.»^۳ در این تردیدی نبود. در یادداشت‌های روزانه ژنرال استیلول،^۴ هنگام کنفرانس قاهره در ۱۹۴۳، برنامه رئیس‌جمهور امریکا برای هندوچین با حروف درشت بدین عبارت رقم خورده است: «به فرانسه بازنگردد!»^۵ روزولت پیش‌نهاد قیمومت کرد «برای حدود بیست و پنج سال تا به آن‌ها نیز مانند فیلیپینی‌ها امکان بدهیم روی پای خود بایستند.»^۶ این اندیشه انگلیسی‌ها را سخت می‌ترساند. در ضمن چین، فرمانروای سابق ویتنام، هم علاقه‌ای نشان نمی‌داد. روزولت به ژنرال استیلول می‌گوید «از چیانگ کای‌شک پرسیدم هندوچین را می‌خواهد، و او بی‌درنگ گفت، <به هیچ وجه!> عیناً همین‌طور <به هیچ وجه!>»^۷

ویتنام — کشور متحد‌کننده کوچین و آنام و تونکین — پیش از آمدن فرانسویان پادشاهی مستقلی بود و از دیرباز به خودفرمانی دل‌بستگی داشت و برضد حکومت

چینیان بسی جنگیده بود، و با این حال امکان خودگردانی ظاهراً به فکر روزولت نرسید. این نقیصه در طرز اندیشه روزولت در باب مسئله نمودار رویکرد رایج زمان در مورد مردم تحت سلطه بود. این‌ها را، بدون توجه به تاریخ‌شان، «آماده» خودفرمانی نمی‌دانستند مگر این‌که زیر سرپرستی مغرب‌زمین آمادگی آن را پیدا کنند.

بریتانیا مؤکداً مخالف قیمومت بود چون آن را «سابقه‌ای بد» برای بازگشت خود به هند و برمه و مالایا می‌شرد، و روزولت پافشاری نکرد. هر بار که صحبت از هند می‌شد، چرچیل هیاهو به پا می‌کرد، و روزولت نمی‌خواست اختلاف دیگری به معضل هند بیفزاید. از آن پس، با آزاد شدن فرانسه در ۱۹۴۴ و آمدن شارل دوگل سرسخت و سماجت او در مورد «حق» بازگشت به ویتنام و عدم امکان قیمومت چین به لحاظ ضعف‌های آشکار خود آن کشور، رئیس‌جمهور امریکا نمی‌دانست چه بکند.

قیمومت بین‌المللی و جهدهای نداشت و رفته رفته منتفی شد. مشاوران نظامی روزولت آن را نمی‌پسندیدند، چون می‌خواستند جزایر سابق ژاپن را پایگاه دریایی خود سازند و می‌ترسیدند قیمومت بین‌المللی مانع آزادی عمل امریکا شود. هواداران اروپا در وزارت خارجه امریکا همواره تمایلات فرانسوی داشتند و استدلال وزیر خارجه فرانسه ژرژ بیدورا در بست می‌پذیرفتند که اگر «از صمیم دل با فرانسه همکاری»^۸ نشود، اروپا زیر سلطه شوروی می‌رود و «تمدن غرب» به خطر می‌افتد. همکاری، از دید هواخواهان اروپا، یعنی برآوردن خواست‌های فرانسه. از سوی دیگر، هم‌قطاران این‌ها در بخش خاور دور (بعدها جنوب خاوری آسیا) می‌خواستند هدف سیاست امریکا، پس از نوعی حکومت موقت که به ویتنامی‌ها «از سرگرفتن مسئولیت خودگردانی را بیاموزد»، استقلال آتی این کشور باشد.^۹

در کشاکش سیاست‌ها، آینده آسیا نتوانست با سایه گسترنده شوروی براروپا برابری کند. در اوت ۱۹۴۴، در کنفرانس دامبارتن اوکز درباره سازمان پس از جنگ، در پیش‌نهاد ایالات متحد برای مستعمرات ذکری از استقلال نبود و فقط قیمومتی نیم‌بند آن هم با رضایت «داوطلبانه» قدرت‌های استعماری پیشین ارائه گردید.^{۱۰}

هندوچین از همان زمان به این راه حل‌گردن نهاد و این ضدیت طی سی سال بعد زرف و زرف تر شد. در طول جنگ فاتحان ژاپنی هندوچین و حکومت ویشی ترتیبی دادند که سازمان اداری مستعمراتی فرانسه، با نیروهای مسلح و کارمندان آن به نیابت

فرمانروایان، در کشور بمانند. وقتی آخر سر، در مارس ۱۹۴۵، ژاپنی‌ها قدرت را از اینان گرفتند، برخی از گروه‌های فرانسوی به نیروی مقاومت محلی به سرکردگی «ویت‌مین»^{۱۱} پیوستند. این ائتلافی بود از دسته‌های ملی‌گرا، از جمله کمونیست‌ها، که از ۱۹۳۹ به این طرف برای استقلال مبارزه می‌کرد و رهبری مقاومت بر ضد ژاپنی‌ها را به عهده داشت. فرماندهی جنوب خاوری آسیا* زیر نظر انگلیسی‌ها، با این ائتلاف تماس گرفت و دعوت به همکاری کرد. از آن‌جا که هرگونه مساعدت به گروه‌های مقاومت ناگزیر به بازگشت فرانسویان یاری می‌رسانید، روزولت پا پس کشید؛ و در ژانویه سال ۱۹۴۵ با اوقات تلخی به حال گفت نمی‌خواهد «درگیر» رهاسازی هندوچین از دست ژاپنی‌ها شود.^{۱۲} در ضمن درخواست فرانسه را رد کرد که می‌خواست کشتی‌های امریکایی قوای فرانسوی به هندوچین ببرند، و اجازه کمک به نیروهای مقاومت نداد، سپس از تصمیم خود برگشت ولی اصرار ورزید که کمک باید صرفاً محدود به عملیات ضد ژاپنی باشد و به سود فرانسه شمرده نشود.^{۱۳}

پس چه کسی می‌بایست زمام امور را پس از شکست ژاپن به دست گیرد؟ تجربه‌ای که از چین در سال قبل به دست آمده بود مایوس‌کننده بود، و صدای فرانسه هر روز بلندتر و تحکم‌آمیزتر می‌شد. روزولت در تنگنای فشار متفقین و احساس دیرین خود که فرانسه نباید «بازگردد» گیر کرده بود، و خسته و در شرف مرگ کوشید از صراحت بپرهیزد و اخذ تصمیم را به تعویق اندازد.

در یالتا در فوریه ۱۹۴۵، با نزدیک شدن پیروزی، مسائل متفقین یکی یکی پیچیده می‌شد. از این رو، کنفرانس از کنار این موضوع گذشت و آن را به کنفرانس آینده برای تشکیل سازمان ملل متحد در سانفرانسیسکو محول کرد. ولی روزولت هنوز نگران بود و برای آماده کردن خود برای گردهمایی سانفرانسیسکو مطلب را با یکی از مشاوران وزارت خارجه در میان نهاد و دوباره به پیش‌نهاد قبلی بازگشت که شاید بهتر است فرانسه عهده‌دار قیمومت آن‌جا باشد، «با این قید که هدف نهایی استقلال است.»^{۱۴} مشاور از او پرسیده بود آیا به حالت «دومینیون» رضایت می‌دهد؛ پاسخ داده بود: نه، «باید استقلال باشد... و می‌توانی این موضوع را از قول من به وزارت خارجه

* SEAC (SouthEast Asia Command)

بگویی.» و یک ماه بعد، در ۱۵ آوریل ۱۹۴۵، روزولت درگذشت. راه باز شد، ده روز پس از مرگ روزولت، وزیر امور خارجه آمریکا استتینیوس در سانفرانسیسکو به فرانسوی‌ها گفت که ایالات متحد در خصوص حق حاکمیت فرانسه بر هندوچین مخالفتی ندارد. <۱۵> دوگل در پاریس با سفیر آمریکا کج خلقی کرده بود که سپاهیان او آماده اعزام به هندوچین‌اند، ولی نمی‌توانند فرانسه را ترک کنند چون آمریکا وسایل حمل و نقل به آن‌ها نمی‌دهد، و افزوده بود «اگر شما در هندوچین مخالف ما باشید» این موجب «دل‌سردی وحشت‌انگیز» در فرانسه خواهد شد و همین ممکن است ما را در دامن شوروی بیندازد: «ما نمی‌خواهیم کمونیست بشویم... ولی امیدوارم شما ما را به آن سو نرانید.» این تهدید خام و کهنه درست همان چیزی بود که هواداران اروپا در وزارت خارجه آمریکا می‌خواستند گزارش کنند. <۱۶> در ماه مه در سانفرانسیسکو، کفیل وزارت خارجه، جوزف گرو، سفیر پرتکاپوی پیشین ایالات متحد در ژاپن و مأمور کهنه کار و زبردست سیاست خارجی آن کشور، با اعتماد به نفس شگفت‌انگیزی به بیدو اطمینان داد که «در سوابق امر اثری دیده نمی‌شود که این کشور، حتی به طور ضمنی، حاکمیت دولت فرانسه بر آن ناحیه را مورد پرسش قرار داده باشد.» <۱۷> البته به رسمیت شناختن و مورد پرسش قرار ندادن دو چیز متفاوت است. ولی سیاست در دست کارشناسان ساخته و پرداخته می‌شود.

روزولت در مورد پیشینه فرانسه در هندوچین حق داشت؛ استتارگری آن‌ها در آسیا سرآمد بود. حکومت فرانسه تولید کالاهایی چون برنج، زغال سنگ، کائوچو، ابریشم، و برخی ادویه‌ها و مواد معدنی صادراتی پرسود را رونق می‌داد و در عین حال اقتصاد بومی را چنان می‌گرداند که بازار فرآورده‌های فرانسوی شود. حدود ۴۵۰۰۰ تن کارمند اداری فرانسوی معمولاً اندک استعداد زندگی مرفهی داشتند. برحسب بررسی خود فرانسوی‌ها، در سال ۱۹۱۰ تنها سه نفر از این کارمندان زبان ویتنامی را نسبتاً روان حرف می‌زدند. <۱۸> شماری مترجم و واسطه و دست‌یار اداری هم از میان ویتنامی‌های بومی «قابل اعتماد» طبقه بالا به خدمت گرفته بودند. شغل، زمین، و بورس تحصیلات عالی بیشتر به کسانی داده می‌شد که به مذهب کاتولیک می‌گرویدند. مدارس روستایی سنتی را تعطیل می‌کردند و به جای آن آموزش به سبک فرانسوی می‌آوردند و چون آموزگار ورزیده به تعداد کافی در محل نبود، این آموزش به سختی یک پنجم کودکان

سنین دانش‌آموزی را در برمی‌گرفت. یکی از نویسندگان فرانسوی می‌گفت که شمارِ ویتنامی‌های «بی‌سواد بیش از پدران‌شان پیش از تسخیر کشور به دست فرانسویان است». «۱۹» از بهداشت عمومی و خدمات پزشکی خبری نبود؛ برای هر ۳۸۰۰۰ نفر جمعیت تنها یک پزشک بود، حال آن‌که در فیلیپین که توسط امریکایی‌ها اداره می‌شد هر ۳۰۰۰ نفر یک دکتر داشت. فرانسوی‌ها نظام قضایی سنتی را از میان بردند و آیین قضایی بیگانه فرانس را به جای آن نشانندند. در کوچین چین شورایی مستعمراتی به وجود آوردند که اعضای ویتنامی آن در اقلیت بودند و «غایندگان نژاد مغلوب» خوانده می‌شدند. «۲۰» و از همه بالاتر، با ایجاد کشتزارهای بزرگ متعلق به شرکت‌ها و امکانات فساد برای طبقه همدست خود، روستاییان صاحب زمین کشور را به کارگران کشاورزی بی‌زمین مبدل کردند. در آغاز جنگ جهانی دوم بیش از پنجاه درصد جمعیت مملکت را این افراد تشکیل می‌دادند.

فرانسویان نظام مستعمراتی خود را «رسالت متمدن‌کننده» می‌خواندند که بازتاب تصورشان از خود بود نه از واقعیت. این نظام مخالفان آشکاری در میان دست‌چپی‌های فرانسه و نیز در میان فرمانداران خوش‌نیت و کارکنان اداری در خود مستعمره داشت، و این‌ها گاه‌گاه برای اصلاحات کوشش‌هایی به خرج می‌دادند منتها این‌ها در رویارویی با منافع امپراتوری عقیم می‌ماند.

اعتراض و شورش به فرمانروایی فرانسه از همان ابتدا شروع شد. ویتنامی‌ها به خود می‌بالند که در گذشته حکومت هزارساله چینی‌ها و بعدها فتوحات کوتاه‌مدت‌تر آنان را برانداخته‌اند، و بارها برضد دودمان‌های بومی ستمگر خود به پا خاسته‌اند و هنوز هم قهرمانان انقلابی و شیوه‌های چریکی این دل‌آوری‌ها را گرامی می‌دارند. چنین مردمی البته که چشم‌بسته تسلیم یک حکومت خارجی به مراتب بیگانه‌تر از چینیان نمی‌شدند. دوبار، در دهه ۱۸۸۰ و در ۱۹۱۶، امپراتوران ویتنامی دست به شورش زدند که ناکام ماند. در قرن بیستم، در حالی که یاران ویتنامی فرانسویان بر سر سفره یغهای فرانسه جیب‌های خود را پر می‌کردند، خون سایر مردم از هیجان ملت‌خواهی به جوش می‌آمد. فرقه‌ها، احزاب، انجمن‌های مخفی — ملی‌گرا، مشروطه‌خواه، شبه مذهبی — به وجود آمدند، به مبارزه پرداختند، تظاهرات برپا کردند و دست به اعتصاب‌هایی زدند که منجر به زندان و تبعید و ایستادن در برابر جوخه‌های اعدام فرانسوی شد.

در ۱۹۱۹، در کنفرانس صلح ورسای، هوشی‌مینه کوشید درخواست استقلال ویتنام را عرضه کند ولی پیش از آن که حرف خود را بزند از جلسه بیرونش کردند. وی بعدها به حزب کمونیست هندوچین پیوست که مانند همتای چینی‌اش در دهه ۱۹۲۰ از مسکوسازمان داده شد، و رفته رفته رهبری جنبش استقلال‌طلبی را به دست گرفت و در اوایل دهه ۱۹۳۰ شورش‌های دهقانی برانگیخت. هزاران تن دستگیر و زندانی و بسیاری اعدام شدند و حدود پانصد نفر به حبس ابد افتادند.

بازماندگان این زندانیان، وقتی حکومت جبهه خلق در فرانسه سرکار آمد، مورد بخشش قرار گرفتند، و به تدریج جنبش را از نو ساختند و در ۱۹۳۹ ائتلاف ویت‌مین را تشکیل دادند. در ۱۹۴۰ که فرانسه تسلیم نازی‌ها شد، جنبش ویتنام آماده شورش مجدد بود. این جنبش هم به شدت سرکوب شد، ولی در مقاومت‌های بعدی در برابر ژاپنی‌ها، که کمونیست‌ها به رهبری هوشی‌مینه در آن‌ها سهم عمده داشتند، روحیه و هدف مردم ویتنام جان تازه یافت. همان‌گونه که در چین اتفاق افتاد، تهاجم ژاپن آرمان ملی به آن‌ها داد، و هنگامی که استعمارگران فرانسوی بدون جنگ و ستیز راه بر ژاپنی‌ها گشودند، گروه‌های مقاومت احساس خفت کردند و فرصت تازه را مغتنم شمردند.

در زمان جنگ گروه‌های محفی وابسته به «دفتر خدمات سوق‌الجیشی»^{۲۱} آمریکا در هندوچین سرگرم فعالیت بودند و به مقاومت می‌پیوستند یا به جنبش یاری می‌دادند. به آن‌ها با چتر از هوا اسلحه می‌رساندند، و یک بار هم با رساندن گنه‌گنه و داروهای سولفوردار برای جلوگیری از حمله‌های مالاریا و اسهال خونی جان هوشی‌مینه را نجات دادند. هوشی‌مینه در گفت‌وگوهای خود با مأموران امریکایی گفت که از تاریخ مبارزه آمریکا برای استقلال و رهایی از حکومت مستعمراتی آگاهی دارد و مطمئن است که «ایالات متحد در بیرون راندن فرانسویان و استقرار کشوری مستقل کمک خواهد کرد.»^{۲۲} هوشی‌مینه از تعهد آمریکا در قبال فیلیپین تمجید کرد و گفت معتقد است که «امریکا حامی حکومت‌های آزاد مردمی در سراسر جهان و مخالف استعمار به شکل‌های گوناگون آن است.»^{۲۳} این گفت‌وگو البته خالی از غرض نبود. او می‌خواست که پیامش فراتر برود و برای حکومتی که، به گفته او، «سازمان یافته و آماده حرکت» بود اسلحه و کمک می‌خواست. افسران امریکایی خدمات سوق‌الجیشی روی موافق نشان دادند ولی رئیس منطقه آن‌ها در چین اصرار می‌ورزید که «به افرادی نظیر هوشی‌مینه،

یعنی کمونیست‌های شناخته‌شده مایهٔ دردسر، نباید کمک کرد.»^{۲۴} در کنفرانس پوتسدام در ژوئیهٔ ۱۹۴۵، درست پیش از شکست ژاپن، این مسئله که چه کسی زمام هندوچین را به دست بگیرد و تسلیم ژاپن را بپذیرد، با تصمیم مخفیانهٔ متفقین بدین نحو حل شد که ناحیهٔ زیر مدار ۱۶ درجه تحت فرمان بریتانیا و شمال آن تحت فرمان چین قرار داده شود.^{۲۵} از آن جا که بریتانیا طبعاً هوادار بازگشت وضع مستعمراتی بود، این تصمیم در واقع بازگشت فرانسه را تضمین می‌کرد. ایالات متحده رضایت داد چون روزولت در گذشته بود و چون احساسات عمومی در امریکا پیوسته خواستار بازآمدن هرچه زودتر سربازان به میهن خود است تا سرپرستی و سرایداری پس از جنگ و چون امریکا، با وضع ضعیف اروپا، اکراه داشت با متفقین خود به مرافعه و کشمکش بپردازد. فرانسوی‌ها پافشاری می‌کردند که سپاهی ۶۲۰۰۰ نفری، به سرکردگی یکی از قهرمانان آزادسازی فرانسه، ژنرال ژاک لوکلر، به جبههٔ اقیانوس آرام اعزام دارند، و رؤسای ستاد مشترک متفقین در پوتسدام این پیش‌نهاد را در اصل پذیرفتند بدین شرط که این نیرو زیر فرمان امریکا یا بریتانیا باشد و حوزهٔ عملیات آن بعداً روشن گردد، و وسایل حمل و نقل پیش از بهار ۱۹۴۶ در اختیار آن گذاشته نشود، اما برهیچ‌کس پوشیده نبود که حوزهٔ اصلی عملیات هندوچین است و مأموریت این سپاه تسخیر مجدد آن جا.

بازگشت فرانسه به هندوچین بدین ترتیب به داخل سیاست امریکا خزید. پرزیدنت ترومن قصد داشت مقاصد روزولت را تحقق بخشد، اما فاقد احساس جهاد شخصی برضد استعمار بود و از رئیس‌جمهور پیشین هم دستوری کتبی جایی ندید. از این گذشته، امیران ارتش پیرامونش را گرفته بودند که، به گفتهٔ دریاسالار ارنست کینگ، رئیس ستاد نیروی دریایی، «به هیچ‌وجه موافق بیرون نگه داشتن فرانسه از هندوچین» نبودند.^{۲۶} برعکس، می‌خواستند قدرت‌های نظامی غرب جایگزین ژاپن شوند. ژنرال دوگل در ماه اوت به واشینگتن نزول اجلال کرد و قبول و رضای امریکا بار دیگر مورد تأیید قرار گرفت. پرزیدنت ترومن فکرش اینک همه متوجه خطر توسعه طلبی شوروی بود و به دوگل گفت: «دولت من با بازگشت ارتش و اقتدار فرانسه به هندوچین هیچ‌گونه مخالفتی ندارد.»^{۲۷} دوگل این گفته را روز بعد بی‌درنگ در نشستی با روزنامه‌نگاران بازگو کرد و افزود «البته [فرانسه] نیز قصد دارد نظام

نوبنی» از اصلاحات سیاسی «بیاورد ولی مسئله حاکمیت برای ما بسیار واجد اهمیت است.» <۲۸>

دوگل صریح‌اللهجه بود و با کسی تعارف نداشت. در ژانویه ۱۹۴۴ به نمایندگان فرانسه آزاد در کنفرانس برازاویل گفته بود باید بپذیرند که جنگ تحول سیاسی مستعمرات را شتاب بخشیده است و فرانسه این حقیقت را «شرافتمندانه، آزادمنشانه» ولی بدون از دست دادن حاکمیت خود می‌پذیرد. در اعلامیه برازاویل درباره سیاست مستعمراتی آمده بود که: «هدف رسالت متمدن‌کننده... اندیشه خودمختاری و امکان هرگونه توسعه در خارج از بلوک امپراتوری فرانسه را دربر نمی‌گیرد. تحصیل خودمختاری > در مستعمره‌ها، حتی در آینده دور، باید کنار نهاده شود.» <۲۹>

یک هفته بعد از تسلیم ژاپنی‌ها در اوت ۱۹۴۵، کنگره ویت‌مین در هانوی تشکیل جمهوری دموکراتیک در ویتنام را اعلام کرد و پس از تسلط بر سایگون، استقلال خود را، با نقل عبارات نخستین اعلامیه استقلال ۱۷۷۶ آمریکا، ابراز داشت. در پیامی به سازمان ملل که توسط دفتر خدمات سوق‌الجیشی آمریکا مخبر شده، هوشی‌مین هشدار داد که اگر سازمان ملل در تحقق دادن به وعده منشور خود قصور ورزد و استقلال به هندوچین ندهد «ما به مبارزه ادامه می‌دهیم تا آن را به دست بیاوریم.» <۳۰>

آخرین امپراتور هندوچین مردی انعطاف‌پذیر به نام بائودائی <۳۱> بود که ابتدا به فرانسوی‌ها و سپس به ژاپنی‌ها خدمت کرده بود و اینک دوستانه به سود جمهوری دموکراتیک کنار رفت. پیام تکان‌دهنده‌ای نیز که به امضای او برای دوگل فرستاده شد پیامبرگونه از آینده خبر می‌داد. در پیام آمده بود: «اگر آنچه را این جا روی می‌دهد به چشم خود می‌دیدید، اگر این آرزوی استقلال را که در دل هر کس است و هیچ قدرت بشری نمی‌تواند دیگر آن را بازدارد شخصاً احساس می‌کردید وضع را بهتر می‌فهمیدید. حتی اگر هم موفق شوید زمام‌داری فرانسه را دوباره در این جا برقرار سازید، دیگر کسی اطاعت نخواهد کرد: هر روستا آشیانه مقاومت و هر همدست پیشین شما یک دشمن خواهد شد، و ما موران و مستعمره‌چیان شما خود درخواست رفتن خواهند کرد، چون دیگر توان نفس کشیدن در این محیط را نخواهند داشت.» <۳۲>

این پیش‌گویی دیگری بود که کسی به آن محل نگذاشت. پیام درواشینگتن به دوگل رسید، و وی مسلماً از این بابت چیزی به میزبانان امریکایی خود نگفت، و اگر هم

می‌گفت دلیلی در دست نیست که اثری می‌داشت. چند هفته بعد، واشینگتن به مأموران مخفی خود در هانوی خبر داد که برای «فراهم ساختن بازیابی قدرت فرانسویان» اقداماتی در دست اجراست. <۳۳>

استقلالی که ویتنامی‌ها خود اعلام کرده بودند یک ماه هم دوام نیاورد. سربازان بریتانیایی و فرمانده آن‌ها و نیز معدودی واحد فرانسوی با کشتی‌های امریکایی از سیلان آمدند و روز ۱۲ سپتامبر وارد سایگون شدند، و ۱۵۰۰ سرباز دیگر فرانسوی هم دو روز بعد با رزم‌ناوهای فرانسوی به آنان پیوستند. <۳۴> در عین حال، بخش عمده دولشکر فرانسوی از مارسی و ماداگاسکار با کشتی‌های نفربر امریکایی حرکت کرده بودند، و این نخستین اقدام امدادی مهم امریکا در ویتنام بود. ناوگان ذخیره در اختیار ستاد مشترک بود و چون خط‌مشی قبلاً در پوتسدام اتخاذ شده بود، فرماندهی جنوب خاوری آسیا (SEAC) می‌توانست کشتی بخواهد و از ناوگان موجود برای حمل و نقل استفاده کند. وزارت امور خارجه امریکا بعدها این در را بست و به وزارت جنگ گفت برخلاف سیاست ایالات متحد است که «کشتی‌ها یا هواپیماهای دارای پرچم امریکا نیروهای ملیت‌های دیگر را از مبدأ به مقصد هند شرقی هلند یا هندوچین فرانسه حمل کنند، یا به آن‌ها اجازه حمل اسلحه یا مهمات یا تجهیزات نظامی به آن مناطق دهند.» <۳۵>

پیش از آمدن فرانسویان، فرماندهی نیروهای بریتانیا در سایگون خلع سلاح واحدهای ژاپنی را عقب انداخت، و این قوا را برضد رژیم شورشی [ویتنام] به کار گرفت. <۳۶، ۳۷> هیئتی از طرف ویت‌مین سراغ ژنرال داگلاس گریسی فرمانده انگلیسی رفت و پیش‌نهادهایی برای حفظ نظم ارائه کرد. به گفته خود او: «گفتند <خوش آمدید> و از این قبیل تعارفات. وضع ناجوری بود و من به سرعت آن‌ها را با اردنگ بیرون انداختم.» <۳۸> این سخن هرچند اختصاصاً سخنی انگلیسی بود، نمونه طرز تلقی و نگرشی شد که در تلاش آتی امریکا در ویتنام رسوخ کرد و عمیقاً بر آن اثر گذاشت و اصطلاح‌هایی چون «چشم‌کج‌ها» و «ول‌گردها» <۳۹> را باب کرد که می‌رساند آسیایی‌ها نه تنها فرودست سفیدپوستان‌اند بلکه دعوی استقلال هندوچین نیز از قماش نازل‌تری است تا ادعای مثلاً ژاپنی‌ها یا چینی‌ها. ژاپنی‌ها، با وجود وحشیگری‌های باورنکردنی، توپ و تفنگ و رزم‌ناو و صنایع نوین داشتند؛ و چینی‌ها را

امریکاییان هم در نتیجه نفوذ مبلغان مسیحی می‌ستودند و هم به عنوان «خطر زرد» از آن‌ها می‌ترسیدند ولی در هر حال به سبب وسعت سرزمین و انبوه جمعیت ناگزیر آن‌ها را به حساب می‌آوردند. مردمان هندوچین هیچ‌کدام از این ویژگی‌ها را نداشتند و از این رو از احترام کمتری برخوردار بودند. نتیجه ناچیزانگاری مهلک دشمن بود، که سخنان ژنرال گریسی پیشاپیش از آن حکایت می‌کرد.

لشکریان فرانسوی در اکتبر و نوامبر از اروپا رسیدند؛ بعضی از آن‌ها اونیفورم‌های عاریه‌ امریکایی به تن داشتند و تجهیزات امریکایی حمل می‌کردند.^{۲۰} از همان نخستین روزهای ورود، همان رویه سابق را پیش گرفتند و به ضرب اسلحه به سرکوب و بازداشت و کشتار مردم پرداختند. در روزهایی که زمام امور سایگون باز به دست آن‌ها می‌افتاد، ویت‌مین در روستاها از دیده ناپدید شد، اما بازگشت نظام مستعمراتی این بار در بست نبود. در منطقه شمالی که به چینی‌ها واگذار شده بود، ویتنامی‌ها مجهز به سلاح‌های ژاپنی — که از تسلیم ژاپنی‌ها به دست آمده و توسط چینی‌ها به آن‌ها فروخته شده بود — تحت رهبری حکومت موقت هوشی‌مین در هانوی بر اوضاع تسلط یافتند. چینی‌ها مداخله نکردند و سرانجام با غنایمی که در سایه اشغال نصیب‌شان شده بود از مرز عقب نشستند.

در هرج و مرج آدم‌ها و دسته‌بندی‌ها، افراد دفتر خدمات سوق‌الجیشی امریکا با «نبود رهنمود» از واشینگتن مواجه شدند، که خود نشانگر آشفتگی سیاست در مرکز بود. ضدیت سنتی با استعمار مقداری تزلزل ایجاد کرده بود، اما پندار حاکم روز در امریکا که برای پر کردن خلأ اروپا فرانسه‌ای «استوار و نیرومند و دوست» ضروری است، کفه ترازو را به این سو گردانید.^{۲۱} در اواخر ۱۹۴۵ صد و شصت میلیون دلار تجهیزات به فرانسه فروخته شد و به واحدهای سوق‌الجیشی امریکا دستور داده شد «در مأموریت‌های تنبیهی علیه آن‌امی‌های شورشگر به عنوان ناظر» انجام وظیفه کنند.^{۲۲} هشت درخواست جداگانه هوشی‌مین خطاب به پرزیدنت ترومن و وزیر خارجه امریکا در یک دوره پنج‌ماهه و التماس او برای پشتیبانی و کمک اقتصادی همه بی‌پاسخ ماند، به این بهانه که ایالات متحد حکومت او را به رسمیت نمی‌شناسد.^{۲۳} این بی‌اعتنایی ناشی از بی‌اطلاعی از اوضاع ویتنام نبود. آرتور هیل، از سرویس اطلاعات ایالات متحد در هانوی، در ماه اکتبر در گزارش خود شرح داد که وعده‌های

فرانسه در مورد اصلاحات و نوع مهمی خودمختاری که امریکا بدان دل بسته است کسی را قانع نمی‌کند. مردم خروج فرانسوی‌ها را خواهان‌اند. در هر شهر و دهکده شمال شعار «یا مرگ یا استقلال! از در و دیوار بر سر عابریان می‌بارد.»^{۴۴} نفوذ کمونیست‌ها بر کسی پوشیده نبود؛ پرچم دولت موقت شبیه پرچم شوروی بود، جزوه‌های مارکسیستی روی میز ادارات به چشم می‌خورد، اما نفوذ امریکا نیز همین حال را داشت. وعده امریکا به فیلیپین ورد زبان‌ها بود. ستایش شدید برای قدرت امریکا در جنگ و برای ظرفیت تولیدی و پیشرفت‌های فنی و اجتماعی آن کشور همه جا حس می‌شد. ولیکن در نتیجه بی‌اعتنایی امریکا به ویت‌مین و وقایعی «از قبیل انتقال اخیر سربازان فرانسوی به سایگون در کشتی‌های امریکایی» این حسن نیت رنگ باخته بود. گزارش هیل نیز پیش‌گویانه بود. او می‌گفت حتی اگر فرانسوی‌ها بر دولت موقت غالب آیند، «یقین است که جنبش استقلال از میان نمی‌رود.» این یقین از همان آغاز وجود داشت. ناظران دیگر نیز بر همین عقیده بودند. خبرنگار روزنامه کریشن ساینس مانیتور نوشت: فرانسوی‌ها ممکن است شهرهای شمال را بگیرند، «ولی بسیار جای تردید است که هیچ‌گاه بتوانند جنبش استقلال را به کلی از پا درآورند. قوای کافی ندارند که تمام دسته‌های چریکی شمال را ریشه‌کن کنند و به هنگام درگیری در جنگ‌های چریکی توانایی ناچیزی از خود نشان داده‌اند.»^{۴۵}

وزارت خارجه امریکا بو برده بود که اعتبار و حیثیت آن کشور در آسیا «جداً رو به خرابی می‌رود»،^{۴۶} و از چارلز یوست، مأمور سیاسی خود در بانکوک و سفیر آتی امریکا در سازمان ملل، خواست که وضع را ارزیابی کند.^{۴۷} یوست، ضمن تأیید احساس وزارت‌خانه، مانند دیگران، کاربرد کشتی‌های امریکایی برای حمل سربازان فرانسوی و «استفاده این نفرات از تجهیزات امریکایی» را مثال آورد و نوشت حسن نیت نسبت به امریکا به عنوان مدافع مردم تحت سلطه پس از جنگ بسیار زیاد بود، اما خودداری امریکا از حمایت نهضت‌های ملی‌گرا «بعید است به ثبات درازمدت در آسیای جنوب خاوری کمکی بکنند.» یوست هشدار داد که بازگرداندن رژیم‌های استعماری با اوضاع و احوال کنونی وفق نمی‌دهد «و به همین دلیل نمی‌توان آن‌ها را به مدت دراز نگه داشت مگر با زور.»

پشتیبانی از مساعی فرانسه برای امریکا ضرورتی مبرم‌تر از ضرورت دیگر به نظر

می‌رسید. جورج مارشال وزیر خارجه آن کشور تصدیق کرد که «دیدگاه و روش‌های خطرناک کهنه و منسوخ‌ی در منطقه» وجود دارد، ولی «از سوی دیگر... به صلاح ما نیست ببینیم جای سازمان‌های مستعمراتی امپراتوری را فلسفه و سازمان‌های سیاسی برخاسته و مهار شده از کرملین بگیرد.»^{۲۸} این جان مطلب بود. «دلایل و شواهد» فرانسویان دایر بر تماس‌های هوشی‌مینه با مسکو و اشینگتن را به رگبار بست، و دین آچسن، معاون وزارت خارجه، شک و شبهه‌ای در این زمینه نداشت. او به ابوت لو موقات، رئیس اداره جنوب خاوری آسیا که در دسامبر ۱۹۴۶ به هانوی رفت، تلگراف کرد: «تا دلیلی بر توبه و انابهٔ هو به دست نیامده، سوابق آشکار او را به عنوان مأمور کمونیسم بین‌المللی از نظر دور ندارید.»^{۲۹}

موقات که از هواخواهان پرشور آرمان آسیا بود گزارش کرد که در گفت‌وگوهایش با هوشی‌مینه وی تکذیب کرده که هدفش کمونیسم است، و گفته اگر بتواند در کسب استقلال موفق شود، همین برای تمام عمرش بس است. هوشی‌مینه با شیطنت افزوده بود: «شاید پنجاه سال دیگر ایالات متحد کمونیست شود و آن‌گاه ویتنام هم بتواند کمونیست باشد.» موقات در پایان می‌نویسد که گروه مصدر کار در ویتنام «در این مرحله پیش از هر چیز ملی‌گراست» و اصولاً پیش از آمدن هردولت کمونیستی باید یک دولت ملی مؤثر سرکار باشد، و هدف قرار دادن دولت کمونیستی «باید در حال حاضر در درجهٔ دوم قرار گیرد.»^{۳۰} آیا موقات فریب خورده بود؟ تاریخ پاسخی ندارد، چون کیست که با قطعیت بگوید که در زمانی که هوشی‌مینه برای جلب یاری آمریکا تلاش می‌کرد جمهوری دموکراتیک ویتنام به طور برگشت‌ناپذیر کمونیست شده بود، یا سیر حوادث بعدی آن را کمونیست کرد؟

سرسختی فرانسوی‌ها در بازیابی امپراتوری خود، پس از خفت جنگ جهانی دوم، مولود این احساس بود که آیندهٔ آن‌ها در مقام یک قدرت بزرگ در خطر است، ولی ضرورت پاره‌ای تغییر و تعدیل‌ها نیز، دست‌کم به صورت ظاهر، درک می‌شد. هنگام آتش‌بس موقت با ویت‌مین در ۱۹۴۶، فرانسویان کوشیدند مبنای توافقی به دست آورند، و لذا نوعی خودمختاری نامشخص در تاریخی نامعین وعده دادند، و این به چنان زبانی بیان شده بود که لطمه‌ای به حاکمیت آنها نزنند. به گفتهٔ بخش خاور دور وزارت خارجهٔ آمریکا این‌ها همه «امتیازهایی روی کاغذ» بود. ولی این حرف‌ها مؤثر نیفتاد

و ستیز از سر گرفته شد، و در پایان سال ۱۹۴۶ آتش نخستین جنگ هندوچین - یا جنگ فرانسه با هندوچین - کاملاً برافروخته بود. دیگر توهمی در کار نبود. کنسول امریکا در سایگون گزارش داد چنانچه فرانسه اقدامات سرکوبگرانه و سیاست زور و ضرب سابق را دوباره از سرگیرد، «هیچ راه‌حلی برای خواباندن غائله در آینده قابل پیش‌بینی دیده نمی‌شود و جنگ‌های چریکی طولانی در پی خواهد بود.» <۵۱>

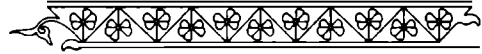
فرمانده فرانسوی مأمور تسخیر مجدد هندوچین خود حقیقت را دید، یا حس کرد. ژنرال لوکلر پس از نخستین بررسی موقعیت به مشاور سیاسی‌اش گفت: «این کار ۵۰۰۰۰۰ سرباز لازم دارد، و حتی در آن صورت هم عملی نیست.» وی با همین یک جمله آینده را تصویر کرد، و برآورد او حتی بیست سال بعد که واقعاً ۵۰۰۰۰۰ سرباز امریکایی در میدان جنگ بود هم چنان اعتبار داشت. <۵۲>

آیا سیاست امریکا از همان سال‌های ۱۹۴۵-۱۹۴۶ مقرون به بی‌خردی بود؟ حتی اگر از دید آن زمان داوری کنیم، پاسخ قطعاً مثبت است، چون اکثر دست‌اندرکاران سیاست خارجی امریکا می‌دانستند که دوران استعمار به سر رسیده و از سرگرفتن این راه به معنای آب در غربال بردن است. صرف نظر از این که استدلال پشت‌گرمی دادن به فرانسه چه قدر قوی بود، وابسته کردن سیاست به آرمانی که اطلاعات موجود نشان می‌داد بی‌ثمر است عین بی‌خردی بود. سیاست‌گذاران به خود اطمینان می‌دادند که ایالات متحد را بدین آرمان وابسته نمی‌کنند. دل‌شان خوش بود که فرانسه قول خود مختاری آتی را داده است و به فرض هم که زیر تعهد خود بزند، نیروی بازیابی امپراتوری خود را ندارد و ناگزیر است سرانجام با ویتنامی‌ها کنار بیاید. ترومن و آچسن هر دو به مردم امریکا اطمینان دادند که موضع ایالات متحد «براین فرض استوار است که ادعای فرانسه را که از پشتیبانی مردم هندوچین برخوردار است رویدادهای آینده ثابت می‌کند.» <۵۳> پس حمایت از فرانسه به منظور تضمین حضور یک قدرت نیرومند در اروپا جرم نیست، اگرچه کاری عبث است.

راه چاره مهیا و در دسترس بود: برای تحصیل برتری غبطه‌انگیزی در میان ملل غرب و تحکیم اساس حسن‌نیت در آسیا، می‌بایست امریکا با نهضت‌های استقلال‌طلب متحد می‌شد و حتی از آن‌ها پشتیبانی می‌کرد. این امر ظاهراً برای شماری افراد، به ویژه

مأموران بخش خاور دور وزارت خارجهٔ امریکا، روشن بود اما چندان به دل دیگران نمی‌نشست. خودفرمانی آسیایی‌ها برای اینان چیزی نبود که بتوان پایهٔ سیاست قرار داد و ضمناً درمقایسه با امنیت اروپا ناچیز می‌نمود. گزینش این راه‌کار در هندوچین قدرت تخیل می‌خواست — که هیچ‌وقت صفت بارز حکومت‌ها نبوده است — و نیز آمادگی دل به دریا زدن می‌خواست و به یاری یک کمونیست رفتن، آن هم در هنگامی که کمونیسم یک جبههٔ یک‌پارچه تلقی می‌شد. تیتو در آن زمان تنها انشعابی بلوک کمونیسم بود، و امکان جدایی دیگری پیش‌بینی نمی‌شد. از این گذشته، اتحاد با نهضت‌های استقلال طلب در بین متفقین هم تشتت می‌انداخت. پس طرف آسیب‌پذیر را گرفتند، و وقتی که سیاستی اتخاذ شد و به اجرا درآمد، جد و جبهدهای بعدی همه در راستای توجیه آن است.

این سوءظن ناراحت‌کننده که ما امریکایی‌ها در ویتنام سر در پی بی‌خردی گذاشته‌ایم، از آغاز تا پایان ماجرا دست از سر ما برنداشت، و گاه‌گاه به صورت دستورالعمل‌های درهم و برهم خودنمایی کرد. بخش فرانسهٔ وزارت خارجهٔ امریکا در گزارشی که برای وزیر امور خارجه جورج مارشال در ۱۹۴۷ نوشت و خلاصه‌اش برای دیپلمات‌های آن کشور در پاریس و سایگون و هانوی فرستاده شد، رهنمودهای سرشار از خیالات خام همراه با بلا تکلیفی روی کاغذ آورد. می‌گوید جنبش‌های استقلال طلب ملت‌های نوپای جنوب خاوری آسیا که یک چهارم جمعیت دنیا را در برمی‌گیرند «عامل مهمی در ثبات جهان است»؛ و اظهار نظر می‌کند که نباید گذاشت این مبارزه به تمایلات ضد غربی مبدل شود و به دست کمونیست‌ها بیفتد و بهترین ضمانت اجرای این امر ادامهٔ وابستگی آن‌ها به قدرت‌های استعماری پیشین است؛ سپس از سویی تصدیق می‌کند که این وابستگی «باید داوطلبانه باشد» و از سوی دیگر می‌گوید که جنگ در هندوچین همکاری داوطلبانه را از میان می‌برد و «ویتنامی‌ها را به طور قطع بیگانه می‌سازد»؛ و می‌افزاید ایالات متحد می‌خواهد کمک برساند ولی نمی‌خواهد مداخله کند یا راه‌حلی از خود عرضه دارد و «ناگزیر نگران» پیشامدهای هندوچین است. مأموران وزارت خارجهٔ امریکا از این سند چه دستگیرشان شد، خدا می‌داند! <۵۲>

خواب خرگوشی: ۱۹۴۶-۱۹۵۴

نطق «پرده آهنین» چرچیل در مارس ۱۹۴۶ در فولتون در ایالت میسوری — که طی آن گفت «به فرض هم که تمامیات توسعه طلبانه و تبلیغاتی» اتحاد شوروی و انترناسیونال کمونیست «حدی داشته باشد» هیچ کس از آن خبر ندارد — آتش نوزبانه جنگ سرد را دامن زد.

وضعیت در حقیقت هراس انگیز بود. رؤیای روزولت در مورد تشریک مساعی متفقین برای حفظ نظم بین‌المللی پس از جنگ به یأس مبدل شده بود، و او خود پیش از مرگ به این امر واقف شد و در آخرین روز اقامتش در واشینگتن تصدیق کرد که استالین «یکایک وعده‌هایی را که در یالتا داد زیرا پانزده است.» تا سال ۱۹۴۶، سیطره شوروی بر لهستان، آلمان شرقی، رومانی، مجارستان، بلغارستان، آلبانی و کمپوش بر یوگسلاوی گسترش یافته بود. احزاب کمونیست در فرانسه و ایتالیا خطر اضافی می‌نمودند. جورج کِنان از سفارت آمریکا در مسکو راه‌کاری دایر بر «شکیبایی درازمدت ولی استوار و هشیار برای سد کردن گرایش‌های توسعه‌طلبانه شوروی» ارائه کرد. در ۱۹۴۷، مارشال وزیر خارجه از امریکاییان خواست «حس مسئولیت حفظ نظم و امنیت جهان» را در خود بپرورند و «اهمیت فوق‌العاده» اقدام یا عدم اقدام ایالات متحد را در امور جهان بازشناسند. پاسخ مسکو آن بود که احزاب کمونیست جهان همه در مقاومت مشترک بر ضد امپریالیسم آمریکا متحدند. در این موقع «دکترین ترومن» به وجود آمد که، به موجب آن، آمریکا متعهد می‌شد به حمایت آزاد مردانی برخیزد که در برابر استیلای «اقلیت‌های مسلح» یا فشار خارجی ایستادگی می‌ورزند.

برنامه مارشال برای کمک اقتصادی و احیای کشورهای تضعیف شده اروپا تنظیم گردید. تلاش بزرگ و موفقیت آمیزی هم برای جلوگیری از افتادن یونان و ترکیه به چنگ کمونیست‌ها به عمل آمد.

در فوریه ۱۹۴۸، شوروی چکسلواکی را بلعید. ایالات متحد خدمت اجباری زیر پرچم را بازگردانید. در آوریل همان سال روسیه دست به محاصره برلین زد. واکنش جسارت آمیز امریکا ایجاد پل هوایی بود که یک سال تا پایان محاصره هم چنان برپا بود. در ۱۹۴۹، سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) تشکیل شد که هدف آن دفاع مشترک در برابر حمله به هریک از کشورهای عضو بود.

اما حادثه‌ای که توازن قوا را برهم زد پیروزی کمونیست‌ها در اکتبر ۱۹۴۹ در چین بود که تکانی به شدت پرل هاربر به امریکا داد. تشنج عصبی «از دست رفتن» چین امریکا را درنوردید. سخن‌گویان هرزه‌درای گروه فشار (لاپی) چین درکنگره امریکا و دنیای سوداگران بزرگ‌ترین عریده‌جویان حیات سیاسی شدند. این ضربه بیش از حد دردناک بود، به ویژه که روسیه نیز چند هفته پیش اقدام به انفجار بمب اتمی کرده بود. سناتور جوزف مکاری در اوایل ۱۹۵۰ اعلام کرد که فهرستی از ۲۰۵ «عضو رسمی» حزب کمونیست در اختیار دارد که همه در استخدام وزارت خارجه‌اند، و طی چهار سال آینده گروهی از هم‌میهنان خود را به عنوان رخنه‌گران کمونیست در جامعه امریکا مورد افترا قرار داد و امریکاییان بیشتر به او پیوستند و کمتر مخالفت کردند. در ژوئن ۱۹۵۰، کره شمالی — دست‌نشانده شوروی — به کره جنوبی — دست‌نشانده امریکا — هجوم برد، و پرزیدنت ترومن با اجازه سازمان ملل دستور حمله متقابل به ارتش امریکا داد. در این سال‌های خفت‌بار روزنبرگ‌ها به جرم خیانت محاکمه شدند و در سال ۱۹۵۱ محکوم گردیدند و پرزیدنت آیزنهاور از تخفیف مجازات آن‌ها که دو کودک یتیم برجا می‌نهادند سر باز زد و در نتیجه هر دو را اعدام کردند.

این‌ها همه عناصر و اجزای جنگ سرد بود که مسیر رویدادها را در هندوچین شکل بخشید. اعتقاد اصلی بر این بود که هر جنبشی که وصله کمونیسم بدان بچسبد بخشی است از توطئه‌ای واحد که می‌خواهد جهان را زیر سلطه شوروی بیندازد. پیروزی مائو در چین تأیید هراسناک این نکته بود و در پی آن حمله به کره جنوبی دوره‌ای از وحشت و دلهره در سیاست امریکا در قبال آسیا پدید آورد. اینک بر شورای

امنیت ملی «روشن» بود «که آسیای جنوب خاوری هدف تهاجمی است که از سوی کرملین هماهنگ می‌شود.» >۵۵< اعضای شورا هندوچین را کانون توطئه می‌دانستند، چون آتش نبرد در این سرزمین شعله‌ور بود و سربازان اروپایی برضد نیروهای محلی به رهبری کمونیست‌ها می‌جنگیدند. پس آن‌جا را «منطقه کلیدی» خواندند، که چنانچه اقدامی نشود و به دست کمونیست‌ها بیفتد برمه و تایلند را هم به دنبال خود می‌کشد. >۵۶< ابتدا، تجاوز کمونیست‌ها را به حساب روسیه شوروی می‌گذاشتند. ولی وقتی قوای چین وارد کارزار کره شد، چین محرک اصلی، و هدف بعدی آن ویتنام، انگاشته شد. هوشی مینه و ویت‌مین سپاهی هراس‌انگیزتری پیدا کردند و کارگزاران توطئه کمونیسم بین‌المللی خوانده شدند — و در نتیجه دشمن ایالات متحد. وقتی نیروهای زمینی و دریایی چین جزیره هاینان را در خلیج تونکین که تا آن موقع در دست چیانگ کای‌شک بود به تصرف خود درآوردند بر میزان هراس امریکا افزوده شد. عکس‌العمل پرزیدنت ترومن آن بود که در ۸ مه ۱۹۵۰ اعلام کرد نخستین کمک مستقیم مالی برای مقاصد نظامی به مبلغ ده میلیون دلار در اختیار فرانسه و دولت‌های هم‌پیمان آن کشور در هندوچین گذاشته می‌شود.

دولت‌های هم‌پیمان — لائوس، کامبوج و ویتنام — را سال پیش فرانسه بر طبق قرارداد الیزه آفریده بود و «استقلال» ویتنام را به رسمیت شناخته بود و امپراتور بائودائی را از نوع‌علم کرده رئیس دولت ساخته بود. شوروی و چین نیز بی‌درنگ، در فوریه ۱۹۵۰، جمهوری دموکراتیک هانوی را حکومت برحق ویتنام شناختند، و ایالات متحد هم در همان ماه بائودائی را به رسمیت شناخت. قرارداد الیزه هیچ قدرت اداری یا اقتدار واقعی به ویتنامی‌ها نداد، و فرانسویان هم چنان اداره ارتش ویتنام را در دست خود نگه داشتند. نظام بائودائی، که مأمورانش در رشوه‌خواری بیشتر مهارت داشتند تا در کشورداری، فاسد و بی‌لیاقت بود. با وجود این امریکایی‌ها هر طور بود به خود قبولانند که بائودائی نماینده جبهه ملی‌گرا در برابر هوشی مینه است، و بنابراین می‌توانند از ولی‌نعمت او، فرانسه، پشتیبانی کنند، بی‌آن‌که تهمت استعمار به آن‌ها زده شود. اما امید به شق ثانی، بائودائی، برآورده نشد و خود زمام‌دار اسمی هم موضوع را دریافته بود، و به یکی از مشاوران خود، دکتر فان کوانگ دان، گفت: «در اوضاع سیاسی کنونی محال است بتوان مردم و سربازان را قانع ساخت که برای چیزی ارزشمند

می‌جنگند»، و اگر، همان‌گونه که امریکایی‌ها می‌خواهند، ارتش را توسعه بدهیم، این کار ممکن است مخاطراتی در بر داشته باشد، و چه بسا که نفرات دسته‌جمعی به ویت‌مین بپیوندند. دکتر دان خود ملی‌گرایی صمیمی و جدی‌تر بود و می‌گفت ارتش ویتنام که افسرانش همه فرانسوی‌اند و در حقیقت هیچ سرکرده‌ای از خود ندارد، «بدون ایدئولوژی، بدون هدف، بدون شور و شوق، بدون روحیه جنگاوری و بدون پشتیبانی مردمی است.» <۵۷>

حکومت امریکا از این وضع بی‌خبر نبود. رابرت بلام، مأمور رسمی هیئت فنی و اقتصادی امریکا در ویتنام، گزارش کرد که از دولت بائودائی «انتظار لیاقت یا جلب وفاداری اهالی را نمی‌توان داشت»، و «چشم‌انداز بهبود اساسی» در اوضاع و احوال دیده نمی‌شود، و در این شرایط فرانسوی‌ها نخواهند توانست هیچ‌گونه پیروزی قاطع نظامی به دست آورند، و نتیجهٔ اسف‌بار این که «تحقق هدف‌های امریکا بعید است.» <۵۸> بلام، پس از هجده ماه یأس و ناکامی، در ۱۹۵۲ به امریکا برگشت.

در حالی که وزارت‌خانه‌ها در واشینگتن پیوسته به یک‌دیگر دل‌گرمی می‌دادند که «رشد ملی‌گرایی حقیقی» لازمهٔ دفاع از هندوچین است، و مرتب به فرانسه و بائودائی منفعل فشار می‌آوردند که در این راستا بیشتر فعالیت به خرج دهند، خود مفاهیم شناخت خود را زیر پا می‌گذاشتند. درست است که رژیم بائودائی محبوبیت نداشت، ولی کابوس پیشروی کمونیسم ایجاب می‌کرد که به فرانسه در برابر ویت‌مین کمک شود. پس از حملهٔ کرهٔ شمالی، ترومن بلافاصله اعزام نخستین گروه نفرات امریکایی به هندوچین را اعلام کرد. این عده که گروه مستشاران کمک نظامی خوانده می‌شدند، ابتدا در آغاز جنگ کره ۳۵ نفر بودند، بعد به ۲۰۰ نفر رسیدند. وظیفهٔ آن‌ها ظاهراً این بود که دانش و مهارت امریکایی ارائه کنند — که فرانسوی‌ها نمی‌خواستند و پیوسته از آن دل‌خور بودند — و در ضمن بر کاربرد تجهیزات امریکایی که اولین محموله‌اش از راه هوا در ژوئیه به سایگون رسید نظارت نمایند. بر اثر اصرار فرانسویان، این ساز و برگ‌ها نه به دولت‌های هم‌پیمان بلکه مستقیماً به فرانسویان تحویل می‌شد و هرگونه توهم استقلال را صاف و صریح از میان می‌برد.

سیاست‌گذاران امریکا، با گام نهادن به میدان نبرد، مجبور شدند برای توجیه عمل خود منافع امریکا را بهانه سازند. سیلاب بیانات دربارهٔ اهمیت حیاتی آسیای

جنوب خاوری از سوی دولت به راه افتاد. آن‌جا را منطقه‌ای «حیاتی برای آینده جهان آزاد» خواندند که موقعیت سوق‌الجیشی و منابع طبیعی غنی‌اش باید در اختیار کشورهای آزاد و دور از دسترس کمونیسم بین‌المللی باشد. <۵۹> پرزیدنت ترومن در سخنرانی رادیویی خود خطاب به مردم امریکا گفت فرمانروایان کمونیست کرملین دست‌اندرکار «توطئه وحشت‌انگیزی برای احیای آزادی در تمام جهان» شده‌اند و اگر توفیق یابند ایالات متحد یکی از «قربانیان اصلی آن‌ها» خواهد بود. او وضعیت را «خطری حاضر و آشکار» خواند و استدلال مونیخ <۶۰> را پیش کشید که بعداً دست‌آویز همه شد: اگر کشورهای آزاد در آن هنگام با هم عمل کرده بودند و تجاوز دیکتاتورها را به موقع در هم شکسته بودند، جنگ جهانی دوم شاید روی نمی‌داد. <۶۱>

عبرت گرفتن درست است، ولی در این مورد قیاس کاذب بود. تجاوزهای دهه ۱۹۳۰ در منچوری، چین شمالی، حبشه، رایتلاند، اسپانیا و زودیتلاند همه علنی بود، و توأم با تهاجم نظامی و هواپیما و بمب و نیروهای اشغالگر؛ و حال آن‌که پیش‌بینی تجاوز به هندوچین در ۱۹۵۰ نوعی حالت ذهنی بود محصول تلقین به نفس ناظران. شورای امنیت ملی امریکا در ارزیابی فوریه ۱۹۵۰ تهدید به هندوچین را تنها مرحله‌ای از نقشه «پیش‌بینی‌شده» کمونیست‌ها برای «تسخیر تمامی آسیای جنوب خاوری» خواند، و این در حالی بود که هیئت‌های وزارت خارجه که در ۱۹۴۸ رخنه کمونیست‌ها در آسیای جنوب خاوری را بررسی می‌کرد اثری از کرملین در هندوچین نیافته بود. <۶۲> طبق گزارش آن‌ها «اگر توطئه‌ای به رهبری مسکو در آسیای جنوب خاوری در کار باشد، هندوچین تا به امروز نوعی خلاف قاعده بوده است.» <۶۳>

اما، در این‌که خطر شوروی در جهان واقعی بود، در این‌که نظام کمونیستی دشمن دموکراسی و منافع امریکا بود، در این‌که کمونیسم شوروی توسعه طلب و در پی جذب کشورهای همسایه و سایر کشورهای آسیب‌پذیر بود، تردیدی وجود نداشت. این‌که شوروی در تجاوزات خود دست در دست چین کمونیست داشت استنتاجی طبیعی ولی مبالغه‌آمیز بود که نادرستی آن به زودی ثابت شد. در این‌که سیاست‌گذاران امریکا برای حفظ منافع ملی به حق و به جا می‌بایست جلو این نظام متخاصم را بگیرند و هرکجا بتوانند کوشش‌هایش را خنثی کنند، کسی تردید نداشت. ولی این‌که نظام کمونیستی از طریق هندوچین امنیت امریکا را تهدید می‌کرد، استنباطی بود که

به بی‌خردی می‌انجامید.

پای امنیت امریکا وقتی به میان کشیده شد که چین وارد جنگ کره شد و پرزیدنت ترومن گفت این عمل ایالات متحد را به «مخاطره و خیم تجاوز کمونیسم» می‌اندازد. عبور ژنرال مک آرتور از مدار ۳۸ درجه به داخل سرزمین‌های در دست کمونیست‌ها — اقدامی که باعث ورود چین به جنگ شد — هم بی‌گمان امنیت چین را از نظر چینیان به مخاطره انداخت، ولی در جنون جنگ نظر طرف مقابل کمتر به اندیشه کسی می‌رسد. از لحظه‌ای که چین عملاً درگیر جنگ با امریکایی‌ها شد، واشینگتن را سوءظن درگرفت که کمونیست‌های چینی به حرکت درآمده‌اند و جولانگاه بعدی آن‌ها پایین مرز جنوبی خود در هندوچین خواهد بود.

دولت ترومن، در زیر حمله و اتهام «از دست دادن» چین و فراهم آوردن موجبات تجاوز به کره — در نتیجه سخنرانی آچسن که کره را بیرون از «محدوده» خواند — تصمیم داشت در رویارویی با توطئه کمونیستی خود را آماده به جنگ نشان دهد. از این رو خطر کمونیست‌ها برای تمامی منطقه «دکترین» آن شد. ترومن در پیام ویژه‌ای که برنامه کمک اقتصادی و نظامی ۹۳۰ میلیون دلاری امریکا به آسیای جنوب خاوری را اعلام می‌کرد، به کنگره گفت که زمام‌داران کرملین چین را دیگر به صورت یکی از اعمار خود درآورده‌اند و سرگرم تدارک سرنوشتی مشابه برای کره، هندوچین، برمه و فیلیپین هستند و بدین ترتیب بیم آن می‌رود که «نیروی انسانی و منابع حیاتی شرق جذب برنامه تسخیر جهانی شوروی شود» و این کار «کشورهای آزاد را از پاره‌ای مواد خام مورد نیاز مبرم خود محروم خواهد ساخت» و میلیون‌ها مردم صلح‌دوست شرق را به «آلت دست کرملین» مبدل خواهد کرد. <۶۲> آچسن مبادی آداب نیز همین لفاظی را چندین بار تکرار کرد. او به رسمیت شناختن حکومت هوشی‌مین از جانب شوروی و چین را دلیل بر توطئه کمونیست‌ها شمرد و گفت که این عمل هرگونه «توهم» درباره ملی‌گرایی هو را «زایل می‌کند» و «رنگ اصلی او را به عنوان دشمن خونی استقلال بومی هندوچین» آشکار می‌سازد. <۶۵>

دین راسک، معاون وزارت خارجه و سرپرست امور خاور دور که در طول زمان استوارترین، معتقدترین، صمیمی‌ترین، خشک‌ترین و ماندگارترین سیاست‌گذار ویتنام از آب درآمد، نغمه نوی ساز کرد، و به مبارزه ویتنام برای استقلال، که منشأ آن همه

تردید و دودلی امریکا بود، رنگ طرفه‌ای داد. به کمیته روابط خارجی سنا گفت که مسئله استعمارگری فرانسه مطرح نیست، بلکه مسئله آن است که آیا مردم ویتنام باید «به زور جذب استعمار جدید دستاورد امپراتوری کمونیستی شوروی بشوند یا نه». <۶۶> او افزود که ویت‌مین «آلت دست دفتر سیاسی حزب کمونیست [شوروی]» و بنابراین «بخشی از این جنگ بین‌المللی است». <۶۷>

حکومت امریکا با این‌گونه استدلال‌ها خود را قانع کرد که دورنگه داشتن هندوچین از مدار کمونیسم برای منافع امریکا اهمیت حیاتی دارد، و بنابراین پیروزی فرانسه در هندوچین، خواه استعمارگرانه و خواه غیر آن، «برای امنیت جهان آزاد ضروری است». (این موضوع را که اگر بناست ویتنام واقعاً «مستقل» باشد پس فرانسه برای چه آن‌جا می‌جنگد، کسی به روی خود نیاورد.) مطلب از راه یک سرمقاله نیویورک تایمز به اطلاع مردم رسید، بدین مضمون که «حال باید بر همه امریکاییان روشن باشد که فرانسه نگهداری خط مقدم جبهه‌ای را برعهده دارد که برای تمامی جهان آزاد حایز اهمیت فراوان است.» نیویورک تایمز افزود که تمایلی به اعزام سربازان امریکایی نیست، ولی ایالات متحد مصمم است که «کاسه برنج هندوچین و موقعیت سوق‌الجیشی و حیثیتی را که در سراسر آسیای جنوب‌خاوری و بسی دورتر تا تونس و مراکش در معرض تزلزل قرار دارد برای غرب نجات بخشد». <۶۸> شورای امنیت ملی امریکا در آن زمان از این هم بالاتر رفت و چشم‌اندازی ترسیم کرد که اگر کائوچو و قلع و نفت مالایا و اندونزی و صادرات برنج برمه و تایلند قطع بشود، حتی ژاپن از پا درمی‌آید. <۶۹>

فراگرد خواب خرگوشی به نتیجه منطقی خود می‌رسید: اگر محافظت هندوچین از شر کمونیست‌ها واقعاً برای منافع امریکا این‌چنین حیاتی است، آیا نباید فعالانه درگیر دفاع از آن شد؟ محافل ارتشی امریکا به مداخله مسلحانه علاقه‌ای نشان نمی‌دادند چون می‌ترسیدند احیاناً مثل کره واکنش نظامی چینی‌ها را برانگیزد. «اجتناب از جنگ زمینی در آسیا» از دیرباز یکی از اصول عقیدتی محکم و موثق ارتش بود. صدهای هشداردهنده هم کم نبود. در سال ۱۹۵۰، هنگام مداخله چین در کره، در یادداشتی در وزارت خارجه، به قلم جان اولی، قائم‌مقام مدیراداره کمک دفاعی مشترک، توصیه شده بود که مصلحت اقتضا می‌کند نگاهی مجدد انداخته شود به این‌که

امریکا در هندوچین به کجا می‌رود؛ چه نه تنها امکان دارد که کام‌یاب نشویم و منابع و ذخایر خود را در این راه هدر دهیم، بلکه حال دیگر به نقطه‌ای نزدیک می‌شویم که مسئولیت‌های ما «بیشتر متوجه این است که به جای تقویت فرانسویان جای آن‌ها را بگیریم» و ما سپر بلای فرانسویان شویم و به دخالت مستقیم کشانده شویم. جان اولی در خاتمه می‌گوید: «در این گونه شرایط کار همیشه به نحوی بالا می‌گیرد». توصیه او، همانند سرنوشت بسیاری گزارش‌های آینده‌نگر دیگر، اگر هم به مقامات بلندپایه رسید، هیچ اثری نبخشید، و خاموش در میان پرونده‌ها ماند، حال آن‌که صحت کلمه به کلمه آن به اثبات رسید. <۷۰>

دولت ترومن پیش از آن‌که به پایان دوره‌اش برسد سیاستی توسط شورای امنیت ملی روی کاغذ آورد که در آن توصیه می‌شد در صورت مداخله خصمانه چینی‌ها در هندوچین، ایالات متحد در حمایت از فرانسه باید دست به عملیات دریایی و هوایی علیه هدف‌هایی در خاک اصلی چین بزند. از نیروهای زمینی سخنی به میان نیامده بود. <۷۱>

با پیروزی ژنرال آیزنهاور و جمهوری خواهان در انتخابات ۱۹۵۲، دولتی سرکار آمد که زیر فشار دست‌راستی‌ها و تندروهای ضد کمونیسم و نیز هواداران چین ملی در کنگره امریکا بود. نمونه عقاید گروه اخیر بیانات والتر رابرتسن هوادار دوآتشفه چیانگ کای‌شک و معاون تازه وزارت امور خارجه بود. این شخص وقتی برآورد سیا* را در مورد میزان تولید فولاد در چین دید، با عصبانیت گفت این رقم باید نادرست باشد چون «دولتی به بدخواهی کمونیست‌های چینی هرگز نمی‌تواند پنج میلیون تن فولاد تولید کند». <۷۲>

سرکرده تندروها ویلیام نولد سناتور کالیفرنیا رهبر اکثریت در مجلس سنا بود که دموکرات‌ها را متهم می‌کرد «آسیا را در خطر استیلای شوروی قرار داده‌اند» و مرتب بر ضد چین سرخ برآشفته می‌شد و سوگند خورد که اگر جمهوری خلق مائو وارد سازمان ملل شود، حساب دولت را خواهد رسید. <۷۳> فشار دست‌راستی‌های افراطی

* CIA (Central Intelligence Agency)

بر دولت امریکا عاملی وقفه‌ناپذیر بود. لیندن جانسن، تقریباً پانزده سال بعد، هرچند زیر فشاری بسیار کمتر، چین را از حیث قدرت «حیوان عظیم»ی خواند «که باید از آن هراسید.» <۷۲>

جمهوری خواهان نیز سیاست‌گذاری سلطه‌گر برمسند وزارت خارجه نشانند: جان فاستر دالس، مردی که بنا بر خلق و خو و تربیت دل‌باخته‌تهاجم بود. اگر ترومن و آچسن به تبلیغات افراطی جنگ سرد متوسل شدند، دلیل آن دست‌کم تا حدی واکنش به تهمت وابستگی به «حزب خیانت‌کار» — لقب مکارقی به دموکرات‌ها — بود و دلیل دیگرش دست‌پاچگی ملی‌شگفت مولود «از دست رفتن» چین. دالس، وزیر خارجه جدید، طبیعتاً یک افراطی جنگ سرد، فطرتاً قلدر و جنجالی، و عالملاً و عامداً مبارزه‌جو بود، و روابط خارجی نیز، به اعتقاد او، بر چنین مبنایی می‌بایست اداره شود. رهاوردی سیاست لبه پرتگاه و خط‌مشی‌اش اکثراً نه سد نفوذ بلکه حمله متقابل و محرکش «شور مہار کردن رویدادها» بود. <۷۵>

دالس هنگامی که سناتور بود، پس از سقوط چین ملی در سال ۱۹۴۹ گفته بود که «جبهه اقیانوس آرام ما اینک به روی محاصره شرق کاملاً گشوده است... وضع امروز بحرانی است.» <۷۶> محاصره به زعم او عبارت بود از پیشروی چین کمونیست به فرمز و از آن‌جا به فیلیپین، و توان بالقوه، اگر فرصت یابد، که پا از سرزمین اصلی چین فراتر و مرتب جلو برود. وقتی چینی‌ها نیروهای مک‌آرتور را در کره عقب راندند، برآورد دالس از دشمن از این هم وحشت‌انگیزتر شد. راهزنی‌های چریک‌های هوک در فیلیپین، جنگ هوشی‌مینه در ویتنام، قیام کمونیست‌ها در مالایا، انقلاب کمونیستی در چین و حمله به کره «همه و همه جزء یک الگوی واحد خشونت‌ورزی بود که طی سی و پنج سال تباری طرح‌ریزی شد و سرانجام با پیکار و اغتشاش» در سراسر آسیا «به اوج می‌رسید.» <۷۷>

این درهم آمیختن چندین کشور آسیای شرقی، به نحوی که گویی هیچ‌یک واجد فردیت و تاریخ و ویژگی و اوضاع و احوال خاص نیست، اندیشه‌ای بود که ندانسته و سطحی یا دانسته ولی به دروغ نظریه فروریزی مهره‌ها یکی پس از دیگری را آفرید و آن را حکمی جزمی کرد. از آن‌جا که مردم خاور دور عموماً در چشم غربی‌ها یک‌شکل می‌نمودند، پس انتظار می‌رفت مانند مهره‌ها یک‌سان هم عمل کنند.

دالس فرزند کیشی از فرقه پرسبیتی، خویشاوند مبلغان مذهبی و خود از مذهب یون با اخلاص بود و تعصب و حق به جانبی برآمده از این پیوندها را داشت، ولی این مانع رفتار رذالت‌آمیزی در پاره‌ای از کارهای دولتی نبود. تلقی او از چیانگ کای شک و سینگمان ری <۷۸> این بود که «این دو مرد شریف هم‌تراز امروزی بنیان‌گذاران کلیسایند. مسیحیان محترمی هستند که چوب ایمان‌شان را می‌خورند.» <۷۹> اما حقیقت این بود که این ایمان نوگزیده نه منشأ محنت و رنج بلکه از جمله ریشه‌های قدرت آن دو بود.

دالس عقیده خود را درباره کشورهای زیر سلطه کمونیسم در سال ۱۹۵۲ با عنوان «خط مشی جسورانه» در مجله لایف منتشر کرد، و گفت امریکا باید نشان بدهد که «می‌خواهد و انتظار دارد آزادسازی تحقق پذیرد» - و غرض از «آزادسازی» البته واژگونی نظام‌های کمونیست بود. برنامه سیاست خارجی انتخابات آن سال جمهوری خواهان را او نوشت، و سیاست تحدید نفوذ را «منفی و بهبوده و برخلاف اخلاق» خواند و رد کرد، و به زبانی پیچیده و مبهم از تشویق «تأثیرات آزادسازنده... در جهان تحت اسارت» و اعمال فشارهایی سخن گفت که «زمام‌داران را عقیم کند تا نتوانند شیوه‌های مخوف خود را ادامه دهند و آغاز پایان فرارسد.» <۸۰> این لفاظی‌ها حتی برای تبلیغات انتخاباتی نیز تند می‌نمود و معرف شخصیت آدمی بود که نه تنها اسماً وزیر امور خارجه بلکه عملاً نیز تعیین‌کننده سیاست خارجی امریکا در طول هفت سال آینده شد. دالس در دوران وزارت خود بالاترین تبلیغ‌گر مداخله امریکا در ویتنام بود.

مرگ استالین در مارس ۱۹۵۳ حادثه‌ای بود که راه را بر کنفرانس ژنو در ۱۹۵۴ و حل و فصل بین‌المللی جنگ هندوچین گشود. نخست‌وزیر جدید روسیه، گئورگی مالینکوف، در خطابه خاک‌سپاری استالین، از ضرورت «همزیستی مسالمت‌آمیز» سخن گفت، و همین از شدت رویارویی در اروپا کاست. مولوتف وزیر امور خارجه موضوع را بی‌گرفت و پیش‌نهاد کنفرانس دول بزرگ را مطرح کرد. پریزیدنت آیزنهاور، با وجود بی‌میلی شدید دالس، این اشارات را بی‌پاسخ گذاشت و در سخنرانی خود نشانه‌های تنش‌زدایی را ستود و میل و اشتیاق امریکا را برای «صلح راستین و کامل» در سراسر آسیا و جهان پس از انعقاد قرارداد «آتش‌بس شرافتمندانه» در کره ابراز کرد.

روزنامه‌های *پراودا* و *ایزوستیا* از روی احترام متن سخن‌رانی او را کلمه به کلمه به چاپ رساندند. دالس کوشیده بود شرطی در آن بگنجاند و توافق امریکا را با آتش‌بس در کره به وعده آشکار کرملین برای پایان دادن شورش ویت‌مین علیه فرانسویان بستگی دهد.^{۸۱} در این جا هم گمان او طبق معمول این بود که مسکو سرخ‌عملیات را در هانوی به دست دارد. اگرچه پیش‌نهادش در این زمینه پذیرفته نشد، ولی پیش‌فرض او که اتحاد شوروی بزه‌کار پرتوان توطئه جهانی است هرگز تزلزل نیافت.

انعقاد قرارداد آتش‌بس کره در ژوئیه سال ۱۹۵۳ خطر تازه‌ای پیش آورد. چین ممکن است حال نیروهای خود را به یاری کمونیست‌ها برای پیروزی در ویتنام بفرستد. ویت‌مین موفق به گشودن خطوط تدارکاتی به چین شده بود و سوخت و مهماتی که از این راه به آن‌ها می‌رسید از مقدار ناچیز ده تن به بیش از پانصد تن در ماه افزایش یافته بود. در محافل حکومتی امریکا درباره مداخله آن کشور بحث‌های شدید در گرفت. ارتش که می‌بایست بار جنگ زمینی را بردوش کشد و از تجربه جنگ محدود در کره خاطره تلخ داشت، نمی‌خواست بار دیگر تحت چنین قید و بندهایی بجنجد. بخش برنامه‌ریزی ستاد کل ارتش انگشت بر اصل مطلب گذاشت و درخواست کرد «اهمیت هندوچین و آسیای جنوب خاوری در رابطه با هزینه احتمالی‌رهایی آن ارزش‌یابی شود.»^{۸۲} این همان نگرانی بود که زمانی لرد برینگتون را مشوش ساخت و او استدلال کرد که اگر بریتانیا با مهاجرنشین‌های خود به جنگ پردازد، «هزینه مبارزه چنان گزاف [است] که هرگز نمی‌توان با کام‌یابی هم بازیافت.»* به این پرسش حیاتی درباره ارزش نسبی، در ویتنام هم به سان مهاجرنشین‌ها، هیچ‌گاه پاسخ داده نشد.

تتی چند از فرماندهان نیروی هوایی شرکت‌کننده در بحث خواستار بودند که تصمیم به نبرد گرفته شود، ولی دریابان ای. سی. دیویس، مشاور امور نظامی خارجی وزیر دفاع، توصیه کرد که از درگیری در جنگ هندوچین «عملاً به هر قیمتی که شده باید اجتناب کرد»، ولی اگر سیاست ملی بر این گزینه قرار بگیرد، «ایالات متحد نباید خود را گول بزنند و باور کنند که درگیری جزئی، مثلاً فقط منحصر به <واحدهای دریایی و هوایی>، امکان‌پذیر است.»^{۸۳} وی به گروه حاضر یادآور شد که قدرت هوایی اگر

* نگاه کنید به صفحه ۲۷۵.

بناست ارزشی داشته باشد، پایگاه زمینی لازم دارد، و پایگاه محتاج پرسنل نیروی زمینی است، و این‌ها نیز برای محافظت خود به واحدهای رزمنده زمینی نیاز دارند. «باید متوجه باشید که وقتی درگیر شدید، برای اقدام به جنگ راه ارزان وجود ندارد.» مخالفت اصلی با «درگیری جزئی» بود— و بی‌دلیل هم نبود. سران پنتاگون در توصیه‌های خود به قوه اجرایی، دفاع «ایستا» از هندوچین را نکوهیدند و ابراز عقیده کردند که باید دامن جنگ را به دیار متجاوز، «در این مورد چین کمونیست»، کشانید. دشمن در آسیا چین بود؛ ویتنامی‌ها، به نظر پنتاگون، فقط آلت دست بودند. سران پنتاگون هشدار می‌دادند که طنین آن در سالیان آینده شنیده می‌شود: «وقتی پای حیثیت ایالات متحد در میان باشد و نیروهای آن کشور درگیر شوند، دیگر ترکِ محاصره ممکن نخواهد بود مگر با پیروزی.» <۸۲>

واشینگتن از عوامل بازدارنده پیروزی آگاه بود— البته اگر فرض کنیم که وزیران و رؤسای جمهور از اطلاعات رسیده از مأموران خود بهره می‌بردند. گزارشی از سیا صحبت از «بیگانه‌ستیزی» مردم بومی می‌کرد، و می‌گفت «حتی اگر ایالات متحد نیروهای ویت‌مین را در جبهه شکست دهد، عملیات چریکی می‌تواند به مدت نامحدود ادامه پیدا کند» و مانع از استیلای عناصر غیر کمونیست در منطقه شود. سپس اضافه شده بود که در چنین شرایطی ایالات متحد «ممکن است ناچار گردد سال‌های سال در هندوچین تعهد نظامی برعهده گیرد.»

جر و بحث مقامات مختلف — در وزارت امور خارجه، در وزارت دفاع، در شورای امنیت ملی، و در دوایر اطلاعاتی — بی‌نتیجه ادامه یافت، و در کلافی از چه کنیم چه نکنیم گره خورد: چه کنیم اگر چینی‌ها وارد معرکه شدند؟ چه کنیم اگر فرانسوی‌ها شرکت فعالانه ایالات متحد را بخواهند؟ و چه کنیم چنانچه، همان‌گونه که جریان فکری نیرومندی در فرانسه می‌طلبید، فرانسویان کنار بکشند و هندوچین را به کمونیسم بسپرنند؟ احتمالات یکایک بررسی شد؛ و گروه تحقیق مرکب از مقامات سازمان‌های گوناگون گزارش‌های جامعی از بررسی‌های خود ارائه کردند. باز هم توهمی در کار نبود. تشخیص داده شد که فرانسویان در صورتی می‌توانند پیش ببرند که همکاری سیاسی و نظامی راستین مردم ویتنام را به دست آورند؛ و این فعلاً مطرح نیست و در آینده هم نخواهد بود، چون فرانسویان مایل نیستند قدرت واقعی را انتقال دهند؛

تشخیص داده شد که هیچ‌گونه رهبری معتبر غیر کمونیست بومی پیدا نشده است؛ تشخیص داده شد که تلاش فرانسه رو به قهقرا می‌رود و عملیات دریایی و هوایی ایالات متحد به تنهایی قادر نیست ورق را به سود فرانسه برگرداند. نتیجه‌گیری پرزیدنت آیزنهاور این بود که مداخله نظامی امریکا باید مشروط به سه شرط باشد: عملکرد مشترک با متفقین، تصویب کنگره و «تسریع» در اعطای استقلال به دولت‌های هم‌پیمان [هندوچین] توسط فرانسه. <۸۵>

در عین حال، هرچه نزول فرانسه نزدیک‌تر می‌نمود، امریکا بر حمایتش می‌افزود. در ۱۹۵۳، سیل بمب‌افکن‌ها و هواپیماهای حمل و نقل و شناورهای نیروی دریایی و تانک‌ها و کامیون‌ها و سلاح‌های خودکار و تسلیحات کوچک و مهمات و گلوله‌های توپ و دستگاه‌های مخابرات و تجهیزات بیمارستانی و مهندسی، به اضافه کمک‌های سنگین مالی روانه بود. طی سه سال گذشته، ۳۵۰ کشتی (یعنی بیش از دو فروند در هر هفته) ساز و برگ جنگی تحویل فرانسوی‌ها داده بود. با این همه، در ژوئن ۱۹۵۳ اداره اطلاعات ملی برآورد می‌کرد که طی دوازده ماه بعد تلاش فرانسه «احتمالاً افول خواهد کرد» و اگر روند کنونی ادامه یابد ممکن است «بسیار تند رو به زوال برود»؛ و «بی‌تفاوتی عمومی» ادامه خواهد یافت و ویت‌مین هم‌چنان «ابتکار نظامی را در دست خواهد داشت». برآورد اطلاعاتی را خواه تجویزی شماریم برای کناره‌گیری از هدفی ذاتاً مخدوش یا توصیه‌ای برای تقویت آن هدف و افزایش کمک، پیامدش دست‌کم می‌بایست نگاه مجددی می‌بود از سر عقل به وضعیت. ولی این کار نشد، و علت آن بیم از این بود که قطع کمک منجر به از دست رفتن همکاری فرانسه در اروپا شود. <۸۶>

به گفته آچسن «فرانسویان از ما باج گرفتند»؛ دست‌یاری در هندوچین اجرت فرانسه برای پیوستن به «جامعه دفاعی اروپا» بود. <۸۷> سیاست امریکا در اروپا وابسته به این طرح بود که کشورهای عمده آن‌جا را در ائتلاف یک‌پارچه‌ای گرد آورد، و فرانسه می‌هراسید و مقاومت نشان می‌داد چون این طرح آلمان را هم در برمی‌گرفت، کشوری که چندی پیش خاک فرانسه را تسخیر کرده بود. اگر ایالات متحد خواهان عضویت فرانسه و دوازده لشکر آن در «ناتو» است، باید به نوبه خود هزینه‌ی جلوگیری کمونیسم در آسیا (و احیاناً نگره‌داری امپراتوری فرانسه) را بپردازد. «جامعه دفاعی اروپا» بدون فرانسه عملی نبود. ایالات متحد متعهد به این جامعه بود، و هزینه را پرداخت.

چرا فرانسویان با نیروی انسانی برتر و منابع امریکایی کاری از پیش نمی‌بردند، فهمش چندان دشوار نبود. مردم هندوچین، که بیش از ۲۰۰۰۰۰ تن آن‌ها همراه با حدود ۸۰۰۰۰ فرانسوی و ۴۸۰۰۰ سرباز افریقای شمالی و ۲۰۰۰۰ نفر از «لژیون خارجی» در ارتش مستعمراتی خدمت می‌کردند، آشکارا انگیزه‌ای برای جنگیدن به خاطر فرانسه نداشتند. امریکایی‌ها پیوسته از رهایی از کمونیسم دم می‌زدند، حال آن‌که رهایی دل‌خواه ویتنامی‌ها رهایی از جنگ استوارگران، چه بومی و چه فرانسوی، بود. این تصور که آدمیان همگی به اندیشه آزادی بر طبق الگوی دموکراتیک غربی ارج می‌نهند، خیال واهی امریکاییان بود. پرزیدنت آیزنهاور هنگام آمدن سرکار گفت: «آزادی‌ای که ما در اروپا آن را گرامی می‌داریم و از آن دفاع می‌کنیم، با آزادی‌ای که در آسیا به مخاطره افتاده است تفاوتی ندارد.» او اشتباه می‌کرد. بنی آدم ممکن است اعضای یک‌دیگر باشند، ولی، بنا بر مقتضیات خویش، نیازها و آرزوهای گوناگون دارند. <۸۸>

فقدان اراده جنگیدن در دولت‌های هم‌پیمان جهل یا خیال واهی نبود. یکی از امرای ارتش امریکا، سرلشکر تامس ترینیل، که در ۱۹۵۴ از خدمت در گروه مستشاران نظامی بازمی‌گشت، در گزارش خود از جنگ تناقضات سخن راند، جنگی که در آن «مردم ویتنام عموماً عزم پیروزی ندارند»، جنگی که در آن «رهبر شورشیان محبوب‌تر است تا رئیس دولت ویتنام.» <۸۹> اما تشخیص این افسر در مورد فقدان اراده، به هر رو، مانع از آن نبود که باز هم پیگیری سرسختانه‌تر جنگ را توصیه کند. آیزنهاور نیز در کنفرانسی مطبوعاتی ناگزیر به «عدم شور و اشتیاق که ما دل‌مان می‌خواست در آن‌جا وجود داشت» اعتراف کرد. <۹۰> او در خاطرات خود، که در ۱۹۶۳ منتشر شد (یعنی مدت‌ها پیش از آن‌که جانشینانش امریکا را به جنگ بکشانند)، تصدیق کرد که «توده مردم از دشمن پشتیبانی می‌کردند» و فرانسویان نمی‌توانستند به سربازان ویتنامی خود اعتماد ورزند. کمک امریکا «قادر نبود این تقیصه را برطرف سازد.» <۹۱>

در خود فرانسه افکار عمومی در ۱۹۵۳ از این جنگ بی‌پایان برای هدفی که بسیاری از شهروندان فرانسه نمی‌پذیرفتند خسته و بیزار شده بود. این اعتقاد هر روز بیشتر می‌شد که فرانسه نمی‌تواند در آن واحد برای جنگ ویتنام و دفاع از اروپا مسلح بماند و در ضمن نیازمندی‌های معیشت داخلی را هم برآورد. با وجود این که قسمت اعظم

هزینه‌ها را امریکا می‌پرداخت، مردم فرانسه، به یاری تبلیغات کمونیست‌ها، هر روز بیشتر بر ضد جنگ فریاد می‌کشیدند و برای حل و فصل اختلاف از راه گفت‌وگو بر فشار سیاسی خود می‌افزودند.

دالس در این موقع وحشت‌زده دست به تلاش زد که مبادا چشم‌انداز هراسناکِ افتادن هندوچین به چنگ کمونیست‌ها تحقق یابد. در اوایل ۱۹۵۴، چهل بمب افکن «بی-۲۶» همراه با ۲۰۰ تکنیسین نیروی هوایی امریکا در لباس شخصی به هندوچین فرستاده شدند، و کنگره ۴۰۰ میلیون دلار اعتبار به اضافه ۳۸۵ میلیون دلار دیگر جهت پرداخت هزینه‌های حمله طرح‌ریزی شده ژنرال هانری ناوار - در فوران تب‌آلود واپسین تلاش نظامی فرانسه - به تصویب رسانید. تا چند ماه بعد، تا هنگام فاجعه‌نهایی دین بین فو، سرمایه‌گذاری امریکا در هندوچین از ۱۹۴۶ تا آن زمان بالغ بر دو میلیارد دلار شده بود، و ایالات متحد هشتاد درصد هزینه جنگی فرانسه را می‌پرداخت، و این به غیر از کمکی بود که به دولت‌های هم‌پیمان برای تثبیت حکومت و تقویت مقاومت آن‌ها در برابر ویت‌مین می‌شد. <۱۲> اما بخش عمده این کمک‌ها، مانند نظایر شان در سایر جاها، به جیب دولتیان سودجو می‌رفت. همان‌گونه که در یادداشت جان اولی پیش‌گویی شده بود، ایالات متحد در جنگی خواه و ناخواه استعماری به نحوی گریزناپذیر به نقطه‌ای نزدیک می‌شد که به جای تقویت فرانسویان جای آن‌ها را بگیرد.

مقامات امریکایی با این که می‌دانستند عیب کار در کجاست، در گزارش‌های پیاپی خود به همدیگر و در سفارش‌های نصیحت‌آمیز به فرانسویان اصرار می‌ورزیدند که استقلال هندوچین باید «تسریع» شود و درست و واقعی باشد. بی‌خردی نمایان و تابان همین بود. چگونه می‌توان هم فرانسویان را ترغیب کرد فعالانه‌تر بجنگند و ویتنام را دودستی بچسبند و هم در عین حال از آن‌ها قول گرفت که سرانجام به راستی استقلال دهند؟ اگر قرار نباشد که آن‌جا را حفظ کنند تلاش بیشتر برای حراست این مالکیت استعماری چه لازم؟

این تضاد را فرانسویان به روشنی می‌دیدند. آن‌ها، چه موافق و چه مخالف جنگ، خواهان گونه‌ای حاکمیت محدود بودند که هندوچین را در اتحادیه فرانسه نگاه‌دارد («اتحادیه فرانسه» نام خوش‌نمایی بود که بعد از جنگ جهانی دوم به امپراتوری فرانسه

داده شده بود). غرور فرانسوی، شرف فرانسوی، قربانی‌های فرانسوی، اگر نگوییم بازرگانی فرانسوی، همه چنین اقتضایی داشت، و، از این گذشته، فرانسه می‌ترسید که از دست رفتن هندوچین سرمشقی برای الجزایر شود. دلیل انتظار نامعقول امریکا از فرانسه که هم بجنگد و هم از حق حاکمیت خود چشم‌پوشد، این بود که سیاست امریکا جنگ را صرفاً مبارزه با کمونیسم می‌شمرد که می‌توانست استقلال را نیز دربرگیرد، و جنبه دیگر قضیه یعنی تسلط رو به زوال استعمار را، که البته مغایر استقلال بود، به روی خود نمی‌آورد.

دالس و دریا سالار آرتور رادفورد، رئیس ستاد مشترک و دیگران، گویی افسون شده باشند، به هیچ چیزی غیر از مداخله چین در جنگ نمی‌اندیشیدند. گمان می‌بردند مادام که بتوانند با هشدارهای ملایم چون اقدام به تلافی جویی «کلان» — یعنی جنگ هسته‌ای — یا تهدید به عملیات دیگر از طرف امریکا برضد خاک اصلی کشور چین، چینی‌ها را از ورود به جنگ بازدارند، کفه ترازو در هندوچین سرانجام به سود فرانسه خواهد چربید. این طرز فکر، مثل همیشه، ویت‌مین و یکصد سال استقلال طلبی ویتنامی‌ها را نادیده می‌انگاشت، خطایی که تا پایان دست از گریبان امریکا برنداشت. در عین حال، سیاست‌گذاران، همان‌گونه که از گزارش‌های تشویش‌آمیز آن‌ها برمی‌آید، بی‌برده بودند که ایالات متحد در این جنگ سفیدپوستان با یاری دادن آن‌ها آبروی خود را نزد آسیایی‌ها می‌برد؛ و این که طرح ناوار و موفقیت فرانسوی‌ها توهمی بیش نیست؛ و، به رغم خوش‌بینی ژنرال آدانیل — معروف به «مایک آهنین» — رئیس گروه مستشاران نظامی، ساز و برگ اضافی امریکایی نمی‌تواند پیروزی ژنرال ناوار را تضمین کند، و کمک‌های امریکا کمابیش بی‌تأثیر است. امریکایی‌ها می‌دانستند مادام که ارسال تدارکات چینی (که در این وقت به ۱۵۰۰ تن در ماه رسیده بود) قطع نشود، هانوی تسلیم نخواهد شد؛ و نیز به این آگاهی دردناک رسیده بودند که مردم و مجلس ملی فرانسه روز به روز بی‌علاقه‌تر می‌شوند، و چه بسا که جنگ با بحرانی سیاسی خاتمه یابد و تمام تلاش‌های امریکا برباد رود یا آن کشور ناچار شود خود این مأموریت بدفرجام را به عهده گیرد. امریکا در ضمن خوب می‌دانست که دولت‌های هم‌پیمان نمی‌توانند بدون پشتیبانی امریکا روی پای خود بایستند. با این شناخت و آگاهی، منطقی ادامه صرف پول امریکا برای مشتری بی‌اعتباری در آن سر دنیا چه بود؟

ایالات متحد پس از آن که هندوچین را هدف اصلی تهاجم هپهانگ کمونیستی قلمداد کرد، پس از آن که در هر گزارش سیاسی و در هر گفتار عمومی این فرض عملیاتی تکرار شد که حراست آن سرزمین از کمونیسم برای امنیت امریکا جنبه حیاتی دارد، در دام تبلیغات خود افتاد. لفاظی‌های غلوآمیز جنگ سرد خود لفظ پردازان را نیز مسحور کرده بود. دولت امریکا باور داشت، یا با رهنمودهای دالس خود را قانع ساخته بود، که جلوگیری از پیشروی اختاپوس کمونیسم در آسیای جنوب خاوری واجب و ضروری است، و فزون بر این «از دست دادن» هندوچین پس از «از دست رفتن» چین به معنای استقبال از فاجعه سیاسی است. حتی آزادی خواهان نیز به کسانی پیوستند که در این اجماع سهیم بودند. ویلیام داگلاس، قاضی دیوان عالی امریکا، پس از دیدار پنج ناحیه آسیای جنوب خاوری در سال ۱۹۵۳، چنین داوری کرد که گشایش «هر چه در حقیقت اقدام خصمانه یک توطئه کمونیستی است برای توسعه امپراتوری روسیه... سقوط ویتنام امروزه تمامی آسیای جنوب خاوری را به مخاطره می‌اندازد.»^{۹۳} سناتور مایک منسفیلد، مردی معمولاً تعادل‌بخش در سیاست خارجی و عضو پرنفوذ کمیته روابط خارجی که به آسیا دل‌بستگی خاص داشت و سابقه آشنایی‌اش با امور منطقه به سالیانی برمی‌گشت که استاد تاریخ خاور دور در دانشگاه بود، در سال ۱۹۵۳ باز بدان خطه سفر کرد و در محل از احوال ارزیابی به عمل آورد. او در گزارش خود به سنا گفت که «صلح جهان» در رهگذر توسعه‌طلبی کمونیست‌ها در خاور دور «به مویی بسته است؛ از این رو در هندوچین هم به سان کره پای امنیت ایالات متحد در میان است»؛ ما به این نبرد یاری می‌رسانیم چون «اهمیت وافر [هندوچین] را برای جهان غیر کمونیست و برای امنیت ملی خویش» باز شناخته‌ایم.^{۹۴}

سرچشمه این گزاره‌گویی‌ها تصور کشور در چنگال «درنده بزرگ» بود. بگیر و ببندهای مکاری در کمیته فعالیت‌های ضد امریکایی مجلس نمایندگان، جاسوس‌ها و خبرچین‌ها، لیست‌های سیاه و دست‌راستی‌های دوآتشه حزب جمهوری خواه و هواخواهان چین ملی در کنگره، محاکمه‌ها و زندگی‌های بربادرفته همه کشور را در موجی از بزبدلی اخلاقی فرو برده بود. همه، چه مصدرکار چه بیرون از کار، از اضطراب می‌لرزیدند و سعی داشتند اعتبارنامه ضد کمونیستی خود را به اثبات رسانند. یکی

از این آدم‌های مضطرب دالس بود که، به گفته دوستی، پیوسته در دهره می‌زیست که مبادا حمله بعدی مکاری متوجه او شود. این موج، کمی ملایم‌تر، به خود رئیس‌جمهور نیز رسید، و علامت آن سکوت رضایت‌آمیز آیزنهاور در برابر حمله مکاری به ژنرال مارشال بود. مکولی [مورخ انگلیسی] زمانی نوشته بود که هیچ چیز مضحک‌تر از مردم انگلیس در یکی از حمله‌های ادواری اخلاقی‌اش نیست — ترس و زبونی مردم امریکارا در تشنجات دهه ۱۹۵۰ نیز می‌توان بر آن افزود. <۱۵>

«سپای جدید» استراتژی نظامی در دوران حکومت آیزنهاور سپای هسته‌ای بود، و اندیشه پشتوان آن توسط گروهی از کارشناسان سوق‌الجیشی و وزیران ارشد کابینه تنظیم شده بود. <۱۶> طبق طرز فکر جدید، در رویارویی با کمونیسم چشم‌انداز تلافی امریکا با سلاح‌های نوین مخاطره‌آمیزتر و خود جنگ نیز، در مقایسه با تدارکات وسیع «رویه‌های کهنه» و متعارف، بسی تند و تیزتر و ارزان‌تر تمام می‌شود. آیزنهاور از کم و کسر بودجه آتی عمیقاً نگران بود، همین‌طور وزیر خزانه‌داری جورج هامفری که بی‌برده می‌گفت «برنامه‌های نظامی منابع و مسائل اقتصاد ما را نادیده می‌گیرد و برای محافظت کشوری ورشکسته تدافعات و استحکامات پر عظمت برپا می‌دارد» و نتیجه‌اش فاجعه است نه دفاع. (این سی سال پیش بود). هدف «سپای جدید» علاوه بر جنگ سرد اقتصاد داخلی هم بود. <۱۷>

دالس برای هشدار دادن به مسکو استراتژی «تلافی جویی کلان» را در سخن‌رانی فراموش‌نشده‌اش در ژانویه ۱۹۵۴ به آگاهی همگان رساند. مقصود آن بود که قاطعیت و قدرت پاسخ‌گویی امریکا بر هر «تجاوزگر بالقوه» روشن شود، اما جار و جنجال و آشوبی که این سخن‌رانی برانگیخت صدای او را خفه کرد. نیمی از جهان بیانات او را «بلوف» و نیمی دیگر جدی شمردند و به خوف افتادند. بحران در امور هندوچین در این گیر و دار فرارسید.

در نوامبر ۱۹۵۳، ژنرال ناوار ۱۲۰۰۰ سرباز فرانسوی را برای تسخیر منطقه انباشته از استحکامات نظامی دین بین فو در نواحی دوردست شمال ویتنام در باختر هانوی گسیل کرده بود، و هدفش آن بود که دشمن را به جنگی رو در رو بکشاند، ولی انتخاب این محل در میان بلندی‌ها و در ناحیه‌ای اکثر زیر نظارت ویت‌مین انتخابی شتاب‌زده

بود و مصیبت به بار آورد. تقریباً در همین زمان، در نشست وزیران خارجه در برلین، مولوتف پیش‌نهاد کرد که گفت‌وگوها به مسائل آسیا نیز بسط یابد و در کنفرانسی از پنج دولت بزرگ از جمله جمهوری خلق چین مطرح شود.

گزارش‌های نگران‌کننده دین بین فو و فشارهای شدید داخلی برای پایان دادن جنگ فرانسویان را دست‌پاچه کرده بود؛ پس فرصت مذاکرات را غنیمت شمردند. دالس هرگونه سازش با کمونیست‌ها را غیرقابل قبول می‌دانست و نشست بر سر یک میز با چینی‌ها را که ممکن بود به معنای به رسمیت شناختن جمهوری خلق چین تلقی شود تصورناپذیر می‌پنداشت و از پیش‌نهاد دیدار سران پنج دولت بزرگ به هراس افتاد. دالس بر این باور بود که پیش‌درآمدهای روسیه از سخن‌رانی همزیستی مسالمت‌آمیز مالتکوف به این سو «تبلیغات قلابی صلح» و نیرنگی بوده است برای کاهش هشیاری مخالفان، پس درصدد برآمد به هر حقه و تدبیر مرعوب‌کننده‌ای که در چنته داشت توسل جوید و جلو کنفرانس پنج دولت را بگیرد و در عین حال فرانسه را کاملاً درگیر جنگ ویتنام نگه دارد ولی فشار امریکارا به حدی نرساند که آن کشور را بیازارد و جامعه دفاعی اروپارا به مخاطره اندازد. <۹۸> ولی دولت فرانسه نیز مصمم بود جان خود را از این مهلکه سیاسی نجات دهد؛ پس به اصرار هندوچین را در دستور مذاکرات گنجانید، و دالس درافتادن با فرانسه را صلاح ندید و ناچارتن به قضا داد. دیدار پنج کشور بزرگ به پایان آوریل در ژنو موکول شد.

چشم‌انداز این دیدار — یعنی احتمال صحنه نهادن بر حضور کمونیست‌ها در ویتنام و دست کشیدن فرانسه از پیکار — مراکز برنامه‌ریزی سیاست امریکارا از وحشت به لرزه انداخت. طرح‌های اضطراری برای مداخله مسلحانه امریکایی‌ها به جای فرانسویان صورت رسمی یافت، و رئیس پرحرارت ستاد مشترک، در تدارک خط‌مشی امریکارا در کنفرانس ژنو، گزارشی تهیه کرد که گزاره‌گویی را به اوج سرگیجه‌آوری می‌رساند. دریاسالار رادفورد، فرمانده پیشین یکی از ناوهای هواپایر در جنگ جهانی دوم، از جمله مبلغان بی‌پروای قدرت هوایی و «سپای جدید» بود و برداشت‌های سیاسی‌اش بسیار جنبه احساساتی داشت. در توجیه دخالت امریکارا می‌گفت چنانچه بگذاریم هندوچین به دست کمونیست‌ها افتد، تسخیر تمامی آسیای جنوب خاوری به دست آن‌ها «ناگزیر در پی می‌آید» و عواقبی درازمدت متضمن «وخیم‌ترین مخاطرات» برای

منافع «بنیادی» امنیتی ایالات متحد در خاور دور و «حقی برای ثبات و امنیت اروپا» به بار خواهد آورد. «کمونیست شدن ژاپن» نیز، به زعم وی، از نتایج احتمالی دیگر بود. رادفورد معتقد بود که دست‌یابی بربرنج، قلع، کائوچو و نفت آسیای جنوب خاوری، همراه با ظرفیت صنعتی ژاپن کمونیست، به چین سرخ قدرت خواهد داد تا «ساختار نظامی یک پارچه‌ای هراسناک‌تر از دستگاه ژاپنی‌ها پیش از جنگ جهانی دوم بسازد.» بدین صورت، چین بر غرب اقیانوس آرام و بر بیشتر آسیا مسلط می‌شود و دامنه خطر به خاورمیانه می‌رسد. <۱۱>

اشباحی که به ذهن دریاسالار رادفورد هجوم آورده بودند — و تا به امروز هم تحقق نیافته‌اند — در بررسی بی‌خردی پرستی مهم برمی‌انگیزند. چه اندازه ادراک، چه نوع توهم و خیال‌پردازی وارد سیاست‌گذاری می‌شود؟ چه تصوره‌های بی‌لجامی برآورده‌ای عقلانی واقعیت را مقهور می‌سازد؟ چه میزان یقین یا، برعکس، چه میزان اغراق دانسته در کار است؟ استدلال از روی ایمان است یا از سر لفظ‌پردازی من درآوردی برای به‌کرسی نشاندن حرف خویش؟

روشن نیست که رادفورد تحت تأثیر عقاید دالس بود یا برعکس، اما به هر حال هر دو واکنش افراطی همسان داشتند. دالس همه سعی خود را به کار برد تا کنفرانس ژنو به هیچ‌رو با هانوی از در سازهش در نیاید و فرانسوی‌ها از فشار خود نگاهند و خطر مهیب نهفته در این نشست را هموطنانش دریابند. اعضای کنگره، روزنامه‌نگاران، بازرگانان و افراد سرشناس دیگر را فراخواند و عواقب از دست رفتن هندوچین را با آن‌ها در میان نهاد. نمودارهای رنگینی نشان‌شان داد که در آن‌ها از هندوچین گرفته تا تایلند، برمه، مالایا و اندونزی موج سرخ نفوذ کمونیسم ساطع بود. سخن‌گویان او فهرست مواد خام سوق‌الجیشی را که به دست روسیه و چین خواهد افتاد و غرب از آن محروم خواهد شد یکایک برشمردند و یادآور شدند که اگر امریکا نتواند این دژ مستحکم را حفظ کند، کمونیست‌ها چه غنایمی در آسیا، از ژاپن تا هندوستان، به‌چنگ خواهند آورد و چه بلایی بر سر دنیای غرب خواهد آمد. به‌گفته یکی از حاضران، از بیانات دالس چنین استنباط می‌شد که اگر امریکا نتواند فرانسه را سر به راه نگه‌دارد، ناچاریم نیروهای خودمان را در نبرد به کار بریم. <۱۰۰> همین احساس به‌معاون رئیس‌جمهور ریچارد نیکسن هم سرایت کرد. وی در نطقی به اصطلاح غیررسمی

که البته همه جا نقل شد، در اشاره به جنگی با استفاده از اختیارات قوه مجریه گفت: «اگر برای جلوگیری از توسعه کمونیسم در آسیا و هندوچین لازم باشد جان فرزندانمان را به خطر اندازیم، به نظر من قوه مجریه باید این تصمیم ناخوشایند سیاسی را اتخاذ کند و به اجرا گذارد.» <۱۰۱>

رئیس‌جمهور هم در این خواب خرگوشی سهم به سزایی داشت و در کنفرانس مطبوعاتی خود در ۷ آوریل ۱۹۵۴ عبارت «حوادث زنجیره‌ای» را به کار برد و منظورش برنگردن عواقب ناشی از سقوط هندوچین بود. این نظریه که کشورهای همسایه در آسیای جنوب خاوری گویی بنا بر قانونی لایتغیر یکی پس از دیگری از پا درخواهند آمد از دیرباز تکرار شده بود. آیزنهاور در کنفرانس مطبوعاتی‌اش آن را «در گشوده» خواند و این عنوان بی‌درنگ در امریکا قبول عام یافت. این که آیا این سخن با واقعیت وفق می‌دهد مورد پرسش قرار نگرفت، هرچند به شهادت خاطرات خود آیزنهاور در خارج از امریکا قدری با شکاکیت رو به رو شد. به نوشته او: «وظیفه اصلی ما این بود که دنیا را قانع کنیم که جنگ آسیای جنوب خاوری تجاوزی است از جانب کمونیست‌ها برای مقهور ساختن تمامی منطقه»؛ امریکایی‌ها و «هم‌چنین شهروندان سه دولت هم‌پیمان می‌بایست از مفهوم واقعی جنگ مطمئن می‌شدند.» <۱۰۲> خلاصه، خواب خرگوشی می‌بایست بسط می‌یافت و «مفهوم واقعی» جنگی را که آتش آن هفت سال بود در خاک هندوچین زبانه می‌کشید خارجی‌ها می‌بایست اینک به مردم آن سرزمین بفهاندند. نیاز به این همه توضیح و توجیه خود نمایانگر نقیصه ذاتی بود که، به مرور زمان، بیشتر و بیشتر دهان گشود.

ویت‌مین، در انتظار کنفرانس ژنو، تمامی نیروهای خود را برای قدرت‌نمایی بزرگی گرد آوردند. با تاخت و تاز و آتش‌باری دین بین‌فورا به محاصره کشیدند و در مارس ۱۹۵۴ باندهای موقت پرواز فرانسوی‌ها را از میان بردند و خطوط تدارکاتی را قطع کردند و به یاری ساز و برگ اضافی چینی که در حین نبرد به ماهانه ۴۰۰۰ تن افزایش یافته بود آن دژ مستحکم را در تنگنایی یأس آورانداختند. <۱۰۳>

طنین بحران در واشینگتن پیچید. ژنرال پل‌لی، رئیس ستاد ارتش فرانسه، از راه رسید و برای رهایی دین بین‌فورا در بایستی خواستار حمله هوایی امریکا شد. وضع اضطراری در یاسالار رادفور را به هیجان آورد و او پیش‌نهادهای هواپیمای

بی - ۲۹ از پایگاه کلارک در مانیل دست به حمله هوایی بزنند. <۱۰۴> رادفورد در میان چند تن مأموران برگزیده وزارت امور خارجه و وزارت دفاع به طور آزمایشی این امکان را پیش نهاد که با توافق اصولی فرانسه برای نجات دین بین فواز سلاح‌های تاکتیکی هسته‌ای استفاده شود. <۱۰۵> یک گروه تحقیق در پنتاگون به این نتیجه رسیده بود که کاربرد درست سه عدد از این سلاح‌ها کافی است تا «تلاش ویت‌مین را در آن‌جا در هم بشکنند»، ولی این راه چاره مورد قبول قرار نگرفت و حتی با فرانسویان در میان نهاده نشد. <۱۰۶> پیش‌نهاد دیگر رادفورد برای مداخله با نیروی هوایی عادی، با این‌که با اسم رمز «عملیات کرکس» شأن تاریخی یافت، از طرف رؤسای ستاد مشترک رد شد، و خود دریا سالار هم بعدها گفت که «تصور»ی بیش نبوده است. ژنرال ایلی دست‌خالی به وطن برگشت و فقط وعده ۲۵ بمب افکن اضافی برای استفاده فرانسه به او داده شد. <۱۰۷>

در همین حال، دالس کوشید شرایطی به وجود آورد که چنانچه فرانسه شکست خورد به امریکا امکان دخالت دهد. او هشت تن از اعضای کنگره، از جمله رهبران اکثریت و اقلیت مجلس سنا، ویلیام نولند و لیندن جانسن، را به نشست محرمانه‌ای فراخواند و خواستار قطع‌نامه مشترک کنگره برای استفاده از نیروهای هوایی و دریایی در هندوچین شد. رادفورد هم حضور داشت و ماهیت اضطرار را تشریح کرد و پیش‌نهاد کرد که ۲۰۰ فروند از هواپیماهای ناوهای هواپیمابر مستقر در دریای چین جنوبی دست به حمله هوایی بزنند. دالس در اوج هیجان اظهار نظر کرد که اگر هندوچین از دست برود ما در حلقه محاصره می‌افتیم. اعضای کنگره وقتی فهمیدند طرح رادفورد را دیگر رؤسای ستاد مشترک نپذیرفته‌اند و دالس نیز توافق متفقین را برای عملیات مشترک به دست نیاورده است به این اکتفا کردند که چنانچه متحدانی پیدا بشوند و فرانسویان قول بدهند که در صحنه عملیات بمانند و اعطای استقلال را «سرعت بخشند»، شاید بتوان چنین قطع‌نامه‌ای را به تصویب کنگره رساند. <۱۰۸>

کابینه فرانسه داگلاس دیلون، سفیر امریکا در پاریس، را به جلسه فوق‌العاده‌ای در روز یکشنبه فراخواند و «مداخله مسلحانه هواپیماهای ناوگان هواپیمابر امریکا» را از وی خواست. گفتند سرنوشت آسیای جنوب خاوری و سرنوشت کنفرانس آینده ژنو «حال بستگی دارد به دین بین فو». <۱۰۹> آیزنهاور، در ملاقات با دالس و رادفورد،

در شرایط خود برای مداخله پابرجا ماند. قاطعیت او دو مبنا داشت: یکی احترامِ غریزی او به قانون اساسی، و دیگری دریافت این واقعیت که عملیات هوایی و دریایی نیروی زمینی را در پی می‌آورد که وی مخالف کاربرد آن بود. آیزنهاور در کنفرانسِ مطبوعاتی خود در ماه مارس گفت: «امریکا در جنگ مداخله نخواهد کرد مگر آن‌که قانون اقتضا کند که اعلان آن بر عهدهٔ کنگره است. اجازه بدهید این موضوع از هم اکنون روشن باشد؛ و پاسخ همین است.»^{۱۱۰} از این گذشته، وی با نتیجه‌گیری ارتشی‌ها موافقت کرد که عملیات هوایی و دریایی بدون پشتیبانی نیروی زمینی مقاصد امریکا را بر نمی‌آورد، و او معتقد است نیروی زمینی نباید، مانند کره، بدون چشم‌داشت نتیجهٔ قطعی به کار گرفته شود.

در گفت‌وگوهای نظامی‌ها، مخالف سرسخت پیکار زمینی رئیس ستاد نیروی زمینی ژنرال ماتیور ریجوی بود که امریکارا در کره از مهلکه نجات داد. او همین که فرماندهی را از مک‌آرتور تحویل گرفت، ارتش هشتم را از آشفتگی درآورد و آن را به نبردی رهنمون شد که تلاش کرهٔ شمالی را برای تسخیر کشور عقیم گذاشت. پیروزی در کار نبود، ولی دست‌کم وضع موجود برقرار ماند و جلو پیشروی کمونیسم گرفته شد. ریجوی در نظریات خود استوار بود، و وقتی در ماه‌های بعد موضوع دخالتِ امریکا حاد شد، گروهی را در ماه ژوئن برای بررسی اوضاع به هندوچین فرستاد، و این‌ها هم نظریات او را تأیید کردند. گروه به سرپرستی ژنرال جیمز گوین، رئیس برنامه‌ریزی، گزارش کرد که پیکار زمینی برای امریکاییان «تلفات سنگین» خواهد داشت و نیازمند پنج لشکر در آغاز و ده لشکر هنگام درگیری کامل خواهد بود، و این منطقه «عملاً فاقد تجهیزات است که نیروهای مدرنی چون نیروی ما برای جنگیدن لازم دارند. از وسایل مخابراتی و شاه‌راه‌ها و خطوط راه‌آهن و هر چیزی که عملیاتِ یک نیروی زمینی امروزی را میسر سازد تقریباً اثری نیست»، و ایجاد این تسهیلات مستلزم «تلاش‌های عظیم مهندسی و لجستیکی» به بهای فوق‌العاده گزاف است، و به عقیدهٔ گروه «نباید دست به این کار زد.»^{۱۱۱}

آیزنهاور با این نظریه موافقت کرد، و البته موافقت او فقط به دلایل نظامی نبود. وی دخالت یک‌جانبهٔ ایالات متحد را از نظر سیاسی مصیبت‌بار می‌دید و به یکی از آشنایان خود گفت: «امریکا در هیچ شرایطی نباید به تنهایی از استعمار فرانسه

پشتیبانی کند. عمل یک‌جانبه ایالات متحد در این گونه موارد ما را بر باد می‌دهد.» و تأکید ورزید که اصل اقدام مشترک [با متحدان] حتی در صورت تجاوز آشکار چینی‌ها باید رعایت شود. <۱۱۲>

خطر سازش با کمونیسم دالس را دیوانه‌وار به جنب و جوش انداخت تا شاید متفقیان، به ویژه انگلیسی‌ها، را برای اقدام مشترک گرد آورد و فرانسوی‌ها را هم چنان درگیر پیکار نگه دارد و با گوشه و کنایه به جنگ اتمی چینی‌ها را از مداخله بترساند و هرگونه فکر ائتلاف یا تقسیم سرزمین یا آتش‌بس یا هرسازش دیگری با هوشی‌مینه را خنثی سازد و به طور کلی کنفرانس ژنورا پیش از تشکیل یا پس از آن از هم بپاشد.

مثل الیاف پارچه که رنگی را به خود جذب کند، سیاست‌گذاران واشینگتن هم گفت‌وگوی ضرورت حیاتی نجات هندوچین از کمونیسم را، از فرط تکرار، چنان هضم و جذب کردند که قضیه باورشان شد و تردیدی در این امر به خود راه ندادند و آماده شدند دست به اقدام بزنند. سخن‌پردازی‌ها تبدیل به «دکترین» شد. و در گرماگرم بحران، کمیته ویژه هندوچین که به دستور رئیس‌جمهور تشکیل شده بود خط مشی مربوط به کنفرانس ژنورا بیرون داد که از حیث ساده‌لوحی و گستاخی گویی از مغز لرد هیلزبارو تراویده بود. این کمیته مرکب از نمایندگان وزارت دفاع و امور خارجه و سیا بود، و اشخاصی چون راجر کیز، قائم‌مقام وزیر دفاع، دریا سالار رادفورد، والتر پدیل اسمیت، معاون وزارت خارجه، والتر رابرتسن، معاون دیگر آن وزارت‌خانه، آلن دالس <۱۱۳> و سرهنگ ادوارد لَنزدیل از سیا در آن عضویت داشتند. کمیته در ۵ آوریل اصل اول خود را چنین مقرر کرد: «سیاست ایالات متحد آن باشد که چیزی کمتر از پیروزی نظامی در هندوچین نپذیرد.» با توجه به آن که ایالات متحد جزو متخاصمان نبود، به نظر می‌آید عنصری از خیال‌بافی در این خواسته راه یافته بود.

دوم، چنانچه فرانسه از این امر پشتیبانی نکند، امریکا باید «همراه با حکومت‌های دولت‌های هم‌پیمان اقدام فوری برای ادامه جنگ در هندوچین به عمل آورد و ایالات متحد فعالانه در آن شرکت جوید»، خواه فرانسه موافق باشد یا نباشد. به زبان ساده‌تر، ایالات متحد می‌بایست، بنا به درخواست دولت‌های هم‌پیمان، خود جنگ را به دست بگیرد. به علاوه، «پیش از پیروزی در هندوچین آتش‌بس نباید برقرار گردد»، خواه این پیروزی نتیجه «عملیات موفق نظامی باشد خواه اذعان صریح به شکست از ناحیه

کمونیست‌ها». از آن‌جا که پس از سقوط دین بین فو اثری از موفقیت در عملیات نظامی نبود، و از آن‌جا که ایالات متحد در موقعیتی نبود که تصمیم بگیرد آتش بس برقرار گردد یا نه، این شرط هم کاملاً بی‌معنا بود. و سرانجام، برای از بین بردن بی‌تفاوتی نسبت به موضع امریکا، کمیته خواستار شد تلاش‌های «فوق‌العاده» به عمل آید «تا در آسیای جنوب خاوری این طرز فکر قوت یابد که امپریالیسم کمونیستی خطر فراگیری است برای یک دولت‌های آسیای جنوب خاوری.»^{۱۱۲}

سرنوشت این سند و این‌که آیا به بحث گذاشته شد و مورد قبول قرار گرفت یا نه، روشن نیست. و اهمیتی هم ندارد، زیرا صرف این امر که چنین سندی تدوین شد مبین طرز تفکری است — یا آنچه در حکومت‌ها تفکر پنداشته می‌شود — که تحولات آتی را شکل داد و راه مداخله امریکا را در ویتنام هموار کرد.

کوشش‌های دالس برای فراهم آوردن موجبات اقدام مشترک به جایی نرسید. انگلیسی‌ها زیر بار نرفتند و نظر امریکا را هم نپذیرفتند که استرالیا و زلاندنو و مالایا مهره‌های بعدی در زنجیره سقوط می‌باشند. انگلیسی‌ها با قاطعیت از هرگونه تعهدی پیش از روشن شدن نتایج گفت‌وگوهای ژنو خودداری کردند. فرانسوی‌ها، با وجود بحرانی که در آن گرفتار بودند و با وجود درخواست حمله هوایی از دعوت امریکا به شرکت در جنگ ویتنام سر باز زدند، چون حس می‌کردند که مشارکت مستقیم امریکا به حیثیت آن‌ها آسیب می‌رساند، و هیچ ملتی حیثیت خود را مانند فرانسویان جدی نمی‌گیرد. فرانسوی‌ها می‌خواستند هندوچین که‌ا‌ک‌ا‌ن مشغله خود آن‌ها باشد و نه بخشی از جبهه‌ای واحد برضد کمونیسم. اگرچه در برابر هر دو پیش‌نهاد دالس تا اندازه‌ای تقصیر خود او بود. سخن‌رانی «تلافی‌جویی کلان» در ژانویه گذشته متفقین را نگران ساخته بود که مبادا امریکا به جنگ اتمی دست یازد.

دین بین فو در ۷ مه سقوط کرد، و ویت‌مین با این پیروزی پشتوانه شگرفی برای دعاوی خود در ژنو به دست آورد. ولی دالس دل به دریا زد و در کنفرانس مطبوعاتی خود اطمینان داد که «آسیای جنوب خاوری را شاید بتوان حتی بدون ویتنام، لائوس و کامبوج هم حفظ کرد»^{۱۱۵} — به سخن دیگر مهره‌های زنجیره‌ای آن‌گونه که انتظار می‌رفت فرو نخواهند ریخت.

مذاکرات ژنو پس از رسیدن خبر سقوط دین بین فو در نوامبر آغاز شد. گفت‌وگوها

در سطح بالا بود. از فرانسه نخست‌وزیر آن کشور ژوزف لانیل و از دیگر دول وزیران خارجه، انتونی ایدن و مولوتف به عنوان رؤسای مشترک جلسات، دالس و معاونش پدیل اسمیت از امریکا، چوئن لای از چین، فام وان دونگ از طرف ویت‌مین، و نیز نمایندگان لائوس، کامبوج و دولت‌های هم‌پیمان ویتنام در اجلاس شرکت داشتند. تشنج فراوان بود چون لانیل نخست‌وزیر فرانسه برای نجات دولتش می‌بایست نوعی آتش‌بس با خود به وطن ببرد، در حالی که امریکاییان تلاش می‌کردند از این امر جلوگیری کنند. اروپاییان فشار می‌آوردند، شرایط قابل قبول طرفین بسیار کم بود، اندیشه دولت ائتلافی کنار نهاده شد، فکر تقسیم اراضی برگزیده شد، بر سر خط مرزی و حوزه‌های عقب‌نشینی منازعه شدت پیدا کرد، جرو بحث بالا گرفت، و احساسات به غلیان آمد.

هفته‌ها سپری شد، دولت لانیل از کار افتاد، پیر میندس فرانس زمام امور را به دست گرفت. او عقیده داشت که ادامه جنگ هندوچین «آن قدرها راه بر کمونیسم در آسیا نمی‌بندد که راه به روی آن در فرانسه می‌گشاید.» <۱۱۶> او اعلام کرد جنگ را در ظرف سی روز (تا ۲۱ ژوئیه) خاتمه می‌دهد یا کنار می‌رود، <۱۱۷> و صاف و پوست‌کنده به مجلس ملی گفت که اگر آتش‌بس در ژنو به دست نیاید، مجلس باید برای تکمیل سپاه حرفه‌ای در هندوچین اجازه سربازگیری بدهد. گفت آخرین اقدام او قبل از استعفا تقدیم لایحه‌ای برای این منظور خواهد بود و مجلس باید همان روز بدان رأی بدهد. قانون‌گذاری برای خدمت اجباری در جنگی که هواخواهی نداشت برای نمایندگان کار خوشایندی نبود. مندس فرانس با این تهدید بی‌درنگ به ژنو رفت تا ضرب‌الاجل خود ساخته‌اش را به اجرا گذارد.

کنفرانس به رغم ستیزه‌جویی‌ها دست از تلاش برنداشت. تقسیم ویتنام تنها راه جدا کردن متخاصمان شمرده شد؛ فرانسویان خواستار تقسیم در امتداد مدار ۱۸ درجه بودند، و ویت‌مین ابتدا خواستار تقسیم در امتداد مدار ۱۳ درجه و سپس ۱۶ درجه بود، که در این صورت هوئه پایتخت قدیمی کشور در منطقه آن‌ها می‌افتاد. دولت‌های هم‌پیمان با تمامی این ترتیبات مخالف بودند. دالس حاضر نبود در اعطای هیچ‌گونه امتیازی به کمونیست‌ها شرکت جوید و از ژنو رفت و دوباره بازگشت. در روزهایی که در واشینگتن بود، باز دربارهٔ مداخلهٔ چینی‌ها سنگ به سینه زد. در یک سخن‌رانی

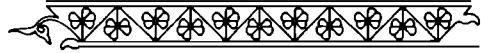
عمومی گفت: «اگر چنین تجاوز نظامی آشکاری روی بدهد، این به معنی ایجاد خطرِ عمدی برای خود ایالات متحد خواهد بود.» و بدین طریق امنیت امریکا را محکم به دُم هندوچین بست. <۱۱۸>

با نزدیک شدن ضرب‌الاجل مندرس فرانس در ژنو، شکست مذاکرات را دو موضوع تهدید می‌کرد، یکی خط مرزی و دیگری تاریخ انتخابات آتی برای به هم پیوستن مجدد دو ویتنام. بحث و گفت‌وگو و نشست‌های دوجانبه در پشت صحنه ادامه داشت. اتحاد شوروی، که پس از مرگ استالین در راه تنش‌زدایی می‌رفت، به هوشی‌مینه فشار آورد که مصالحه کند. چونن لای، نمایندهٔ چین، به هوگفت به سودش است که عجالتاً نیم‌گرفته‌نان را بپذیرد و فرانسوی‌ها و امریکاییان را بیرون نگاه دارد، نیمهٔ دیگر سرانجام به دست خواهد آمد. <۱۱۹> بالاخره با اکراه تمام وی را راضی کردند که به مدار ۱۷ درجه و انتخابات دو سال بعد تن دردهد. توافق‌نهایی و اعلامیهٔ آن درست روز ۲۱ ژوئیه به دست آمد و جنگ فرانسه را خاتمه داد. فرانسه با بخشیدن نصف ویتنام به شورشیان به شکست خود اعتراف کرد، و این پیامد به حیثیت آن کشور بسی بیشتر زیان زد تا اگر در آغاز خود آن را داوطلبانه تسلیم کرده بود. این خطایی بود که ایالات متحد نیز بعد مرتکب شد.

قرارداد ژنو آتش‌بس اعلام کرد، استقلال لائوس، کامبوج و تجزیهٔ ویتنام به دو منطقهٔ شمالی و جنوبی تحت نظارت عالیّهٔ بین‌المللی مورد تأیید قرار گرفت، و مشخصاً شرط شد که این «مرزبندی نظامی موقتی است و به هیچ‌وجه نباید به سرحد سیاسی یا ارضی تعبیر شود.» از این گذشته، قرارداد اجازه داد که نیروهای فرانسوی بمانند مگر آن که دولت‌های هم‌پیمان خواستار خروج آن‌ها شوند؛ انتخابات برای ژوئیهٔ ۱۹۵۶ پیش‌بینی شد، و ترتیباتی هم برای حدود و مقررات پایگاه‌های نظامی خارجی و اسلحه و نفرات کمیسیون نظارت بین‌المللی مأمور اجرای مفاد قرارداد وضع شد. حکومت هانوی و سایگون هیچ‌کدام قرارداد را امضا نکردند، ایالات متحد پا از این فراتر نگذاشت که با دل‌خوری اعلام کند «از تهدید یا کاربرد زور» و کارهای محل توافق‌ها اجتناب خواهد کرد.

مصالحهٔ ژنو به جنگ پایان داد و جلو مشارکت گسترده‌تر چین یا امریکا را در منازعه گرفت، اما چون حامیان راضی و راغبی نداشت، و طرف‌های ناخشنود در صد

واژگون کردن آن بودند، از اول ناقص به دنیا آمد. ناراضی عمده ایالات متحد بود. کنفرانس ژنو شکست به تمام معنای سیاست هندوچین جان فاستردالس بود. او در جلوگیری از استقرار نظام کمونیستی در ویتنام شمالی شکست خورده بود، در جلب بریتانیا یا دیگران برای اقدام مشترک شکست خورده بود، در نگه‌داری فعالانه فرانسه در کارزار شکست خورده بود، در کسب موافقت رئیس‌جمهور برای مداخله نظامی امریکا شکست خورده بود، حتی در به دست آوردن حمایت جامعه دفاعی اروپا — که مجلس فرانسه با بی‌لطفی آن را در ماه اوت رد کرد — شکست خورده بود. اما این نتایج تأثیری بر او نگذاشت؛ هنوز هم دالس دلیل نمی‌دید که در سیاست خود تجدید نظر کند. درست مانند فیلیپ دوم «تجربه هیچ شکستی ایمان او را به برتری ذاتی سیاست خویش متزلزل نمی‌کرد.» او در ژنو کنفرانسی مطبوعاتی تشکیل داد، به گفته خودش نه برای آن که «عزای گذشته را بگیرد» بلکه برای «مغتم شمردن فرصت آینده و جلوگیری از این که مبدا از دست رفتن ویتنام شمالی موجب گسترش کمونیسم در آسیای جنوب خاوری و جنوب باختری اقیانوس آرام شود.» تکرار همان حرف‌های پیش. ولیکن، او از این تجربه یک پند گرفت: «ایستادگی در برابر کمونیسم نیازمند پشتیبانی مردم است... مردم باید حس کنند که از نهادهای ملی خود دفاع می‌کنند.» این حقیقتاً درس عبرت بود و بهتر از این نمی‌توانست بیان شود، اما همان‌گونه که حوادث نشان داد، فقط حرف بود، آموخته نشده بود.

در این مرحله، پس از هشت سال کوشش بی‌ثمر امریکا در یاری رساندن به فرانسه، و بی‌ثمر ماندن تلاش خود فرانسه پس از ۵۰۰۰۰ کشته و ۱۰۰۰۰۰ زخمی قوای اتحادیه فرانسه، ایالات متحد شاید می‌بایست قراین را می‌دید و خود را از امور هندوچین کنار می‌کشید. <۱۲> نمونهٔ بهبودگی کار در چین هنوز در خاطره‌ها تازه بود. انقلاب کمونیستی در آن‌جا جد و جهد بزرگ‌تر و طولانی‌تر امریکا را برای هدایت سرنوشت آن کشور مانند شن در برابر باد از هم پاشیده بود. تجربهٔ چین حکایت از آن داشت که خواست‌های غرب چه بسا در هر موقعیتی به کار نیاید، و سیاست خارجی هنر در نظر گرفتن امکانات است. ولی این تجربه به خرج کسی نرفته بود. واکنش دولت امریکا در حقیقت نه ناشی از زیر و رو شدن اوضاع در چین و نه استقلال‌طلبی ویتنامی‌ها بلکه حاصل ارباب دست‌راستی‌های سرسخت وطنی و نیز هراس مردم از کمونیسم بود که اینان دامن می‌زدند و خود بازتابش بودند. ریشه‌های اجتماعی و روانی این هراس مورد بحث ما نیست، ولی ریشه‌های سیاست امریکا در ویتنام را همان‌جا باید یافت. ایالات متحد خیال نداشت از هندوچین دست کشد یا به مصالحهٔ ژنوتن دهد. دالس دو وظیفهٔ فوری برای خود می‌دید: ایجاد یک پیمان غیرمستعمراقی از کشورهای آسیای جنوب خاوری، چیزی نظیر ناتو که پیشاپیش حق دفاع جمعی — یا تصور آن — را در برابر پیشروی کمونیسم در منطقه فراهم کند؛ و وظیفهٔ دوم، حصول اطمینان از کارکرد دولت ملی معتبری در ویتنام جنوبی که بتواند جلو شمال بایستد و مآلاً همهٔ کشور را پس بگیرد. وزیر خارجهٔ امریکا حتی پیش از اعلامیهٔ ژنو سرگرم

عملی ساختن این دو منظور بود.

دالس قیل و قال پیمان امنیتی مشترک آسیای جنوب خاوری را از ماه مه برای مبارزه با کنفرانس ژنو به راه انداخته بود. وی دانسته یا ندانسته ایالات متحد را به سویی می‌برد که جای قدرت‌های استعماری را بگیرد و خودگردانندهٔ معرکه بشود، و در جست و جوی مبنایی در حقوق بین‌المللی بود — مانند آنچه در مورد کره وجود داشت — تا بتواند به بهانهٔ تجاوز به مرز تعیین شده از جانب سازمان ملل مداخله کند. تبعات این کار ناظران را هراسانید، از جمله روزنامهٔ سینت لویی پُست دیسپچ که پیش از آتش‌بس ژنو در رشته مقالاتی پرسید آیا مقصود دالس «تعبیهٔ روشی زیرجلی است تا ایالات متحد بتواند در جنگ هندوچین مداخله کند؟» آیا مردم امریکا مایل اند «نیروهای مسلح خود را برضد شورشی داخلی از آن‌گونه که باعث جنگ هندوچین شد به کار ببرند؟» روزنامه پاسخ منفی می‌داد و تأکید می‌کرد که «این جنگی است که باید از آن برحذر بود.» <۱۲۱> روزنامه پیش‌بینی می‌کرد که مداخلهٔ ایالات متحد این کشور را در جنگی «محدود» درگیر می‌کند که احتمالاً «فقط با نامحدود ساختن آن می‌توان پیروز شد.» و برای تأکید بیشتر، کاریکاتوری اثر دانیل فیتس پتریک را به چاپ رساند که عمو سام را نشان می‌داد به مردابی تاریک با عنوان «اشتباهات فرانسه در هندوچین» می‌نگریست. زیرنویس می‌پرسید: «یک خط دیگر چه کاری از پیش می‌برد؟» این کاریکاتور جایزهٔ پولیتزر را برد، و همین ثابت می‌کرد که پیام آن، حتی در ۱۹۵۴، نامفهوم نبود. <۱۲۲>

در همان سال، ناظر دیگری که عمیقاً نگران روابط امریکا با آسیا بود، تراژدی را بسی بزرگ‌تر از یک خطب دید. ادوین رایشاور، کارشناس خاور دور و سفیر آینده در ژاپن، در کتاب خود به نام جست و جوی سیاستی آسیایی، تراژدی را این دانست که غرب اجازه داده است ملی‌گرایی هندوچین آرماتی کمونیستی بشود. او معتقد بود که این امر ناشی از پشتیبانی امریکا از فرانسه است «در دفاعی بی‌اندازه بی‌ثمر و مآلاً یأس‌آور از وضع موجود»، و نتیجه «نشان می‌دهد که چه مضحک و عبث است که در عوض حمایت از ملی‌گرایی آسیا با آن بچنگیم.» <۱۲۳>

دالس هرگز از سازمان دادن نمی‌آسود، و در سپتامبر ۱۹۵۴ کنفرانسی به کوشش او برای تأسیس سازمان پیمان جنوب خاوری آسیا (سیتو) در مانیل تشکیل شد. در این

سازمان تنها سه کشور آسیایی و فقط دو کشور آسیای جنوب خاوری — تایلند و فیلیپین — عضویت داشتند (کشور سوم پاکستان بود)، و از این‌ها تنها یکی مجاور هندوچین بود، و از خود هندوچین هم خبری نبود، بنابراین، از همان ابتدا فاقدِ اصالت لازم بود. اعضای دیگر عبارت بودند از بریتانیا، فرانسه، استرالیا، زلاندنو و ایالات متحد. دالس مانند همیشه ستیزگرانه به نمایندگان گفت هدف این است که پیشاپیش در زمینهٔ واکنشی «چنان متحد، چنان نیرومند و چنان به موقع» موافقت کنند که هرگونه تجاوز به حوزهٔ پیمان آن‌ها بیش از آنچه بتواند به دست آورد از دست دهد. <۱۲۳> از آن‌جا که اعضای آسیایی کنفرانس قدرت نظامی قابل ملاحظه‌ای نداشتند، و دیگران هم یا از لحاظ جغرافیایی در موقعیتی نبودند که نیرو به کار اندازند یا در حال عقب‌نشینی از منطقه بودند، و از آن‌جا که ایالات متحد خود هنوز تعهد مشخصی برای استفاده از قوا در دفاع از آسیای جنوب خاوری برعهده نگرفته بود، درخواست وزیر خارجهٔ امریکا وانمودی بیش نبود. مادهٔ چهار — اصل اجرایی پیمان — از یک یک اعضا تعهد می‌گرفت «براساس فرایندهای قانونی پیمان با خطر مشترک به مقابله بپردازند.» پس این ابدأ شمشیر پیوسته آختهٔ اسکالیبر <۱۲۵> نبود.

در تفاهم‌نامه‌ای جداگانه دالس موفق شد دولت‌های هم‌پیمان هندوچین را زیر سپر حفاظت مادهٔ چهار بیاورد، همان‌گونه که خود می‌خواست، شمول این ماده را بسط دهد به «توافق روشن و مشخص از جانب امضاکنندگان» که به یاری هر عضو پیمان که مورد تجاوز قرار گرفت بروند. در واقع امر، در پایان دیویس، نمایندهٔ وزارت دفاع در مذاکرات، گفت که آسیای جنوب خاوری بر اثر این پیمان «برای رویارویی با تجاوز کمونیسم به هیچ‌وجه بهتر از پیش آمادگی نیافته است.» <۱۲۶>

در این احوال نخست وزیر جدیدی در ویتنام جنوبی بر سر کار آمد که از ابتدا تا انتهای فجعیش دست‌نشاندهٔ امریکا بود. این شخص را تعزیه‌گردانان فرانسوی و امریکایی نه از درون کشور بلکه از میان ویتنامی‌های تبعیدی مقیم خارج برگزیدند — هرچند که فرانسویان از این کار بسیار اکراه داشتند. ایالات متحد برای برانگیختن توش و توان و اعتماد به نفس بیشتر در ویتنام جنوبی در صدد برآمد به حضور فرانسوی‌ها در آن‌جا پایان دهد. ولی بدبختانه نیروهای مسلح فرانسوی فعلاً می‌بایست بمانند تا آن‌که سپاه بومی قابل‌اتکایی با افسران تربیت‌شدهٔ ویتنامی جای آنان را بگیرد.

قرارداد ژنو نظارت بر آتش‌بس موقت و برانتخابات آتی را به عهدهٔ فرانسه گذاشته بود، و فرانسویان طبعاً گمان می‌بردند که پیوندهای بازرگانی و اداری و فرهنگی آن‌ها هم‌چنان در دوران انتقال باقی خواهد ماند و به ورود داوطلبانهٔ هندوچین به اتحادیهٔ فرانسه خواهد انجامید.

ایالات متحد درست عکس این را می‌خواست و برای این کار بازیگری پیدا کرد به نام نگو دین دیم. دیم از ملیون پرشور، وابسته به خانواده‌ای از دیوان‌سالاران کاتولیک، و پدرش روزگاری رئیس تشریفات دربار شاهی آنام بود. خود وی در تشکیلات مستعمراتی فرانسه مدتی در سمت فرماندار و سپس در مقام وزیر کشور بائو دائی خدمت کرده بود، ولی در ۱۹۳۳ در اعتراض به حکومت فرانسویان و الغای وعدهٔ اصلاحات استعفا داده به ژاپن رفته بود و پس از بازگشت دعوت ژاپنی‌ها را در سال ۱۹۴۵ برای تشکیل دولت در رژیم بائو دائی رد کرده بود. شدت ضدیتش با کمونیسم دست‌کمی از ملی‌گرایی‌اش نداشت، از این رو به هوشی‌مین نیز که سمتی در هانوی به او پیش‌نهاد کرد جواب رد داد. عدم همکاری او با ویت‌مین منجر به دستگیری‌اش و شش ماه زندان شد. هنگام قرارداد الیزه، با آن‌که فرد برجستهٔ ملیون غیرکمونیست بود، از خدمت سر باز زد و آن قرارداد را مغایر حاکمیت خواند، و در ۱۹۴۹ باز جلائی وطن کرد و به ژاپن رفت. در ۱۹۵۰ به آمریکا سفر کرد و به کمک برادرش که اسقف کاتولیکی بود با کاردینال اسپلمن، سراسقف نیویورک، آشنا شد. <۱۲۷>

کاردینال او را به محافل متنفذ برد، و در واشینگتن به قاضی دیوان عالی ویلیام داگلاس معرفی کرد. داگلاس در این زمان تازه به کشف «پنج جبههٔ آسیای جنوب خاوری نایل شده بود و تحت تأثیر بینش دیم از آیندهٔ مملکت خود و درهم‌آمیزی استقلال و اصلاحات اجتماعی باورش شد که جایگزین راستینی برای بائو دائی دست‌نشاندهٔ فرانسویان و هوشی‌مین کمونیست یافته است. کشف خود را به اطلاع سازمان سیارساند و نامزد خود را به سناتور منسفیلد و سناتور جان اف. کندی، هر دو کاتولیک مذهب، معرفی کرد. از آن پس کار دیم سکه شد. <۱۲۸>

امریکا سرانجام نامزدی برای این جایگزینی یافته بود: ویتنامی استقلال‌طلبی که احساسات ضدفرانسوی‌اش او را از هرگونه لکهٔ استعماری مبرا می‌ساخت و تأیید کاردینال اسپلمن هم گواه بر ضدیتش با کمونیسم بود. بدین ترتیب، حتی مکاری هم

غمی توانست به او ایرادی بگیرد. دیم در ۱۹۵۳ به اروپا رفت تا نامزدی خود را در میان ویتنامی‌های مقیم فرانسه تبلیغ کند و در حین گفت‌وگوهای ژنودر ۱۹۵۴ که پیدا کردن رهبری امیدبخش فوریت داشت، به شدت درباریس سرگرم فعالیت شد. دیم مسلماً مورد پسند فرانسویان نبود، ولی نیاز مبرم فرانسه به آتش‌بس برناخشنودی آن کشور از این نامزد طرفه غلبه یافت. با پشتیبانی امریکا و اعمال نفوذ گروه‌های مختلف مهاجران ویتنامی، و با سر رسیدن ضرب‌الاجل مندرس فرانس، دیم را خواهی‌نخواهی پذیرفتند. رضایت بائودائی را، که هنوز رئیس دولت بود و در کنجی گرم و نرم کنار مدیریتانه می‌زیست، به دست آوردند و او اندکی پیش از امضای قرارداد ژنودیم را به نخست‌وزیری منصوب کرد.

تلاش برای بنای نوعی دولت دموکراتیک قائم به ذات و ماندنی در ویتنام جنوبی در نه سال آینده همه پیرامون این چهره دور می‌زد و بالاخره هم به جایی نرسید. دیم مجهز برای این کار نبود. با تئوری و با اصول اخلاقی می‌زیست، ولی در مورد حکومت مستقل ملی بی‌تجربه بود؛ در مخالفت همگانی با فرانسه سهیم بود، اما در عین حال از طریق طبقه‌ای که از استعمار بهره برده بود و او بدان تعلق داشت وارث میراث استعماری بود؛ در جامعه‌ای اکثراً بودایی، وی کاتولیکی متدین بود؛ چاره‌ای نداشت جز این که با دار و دسته‌های تفرقه‌انگیز و گروه‌های مافیامسلک دارای سپاه خصوصی و روش‌های گانگستری بسازد. اندیشه‌هایش خشک و انعطاف‌ناپذیر بود، مصالحه و سازش سرش نمی‌شد، با دموکراسی در عمل آشنا نبود، و بنابراین، در برابر مخالفان یا دگران‌دیشان جز با امر و نهی و قهر جوابی نداشت. منصب بلند نیت نیک را کنار می‌زند و دیم مصداق غم‌انگیز این حقیقت بود؛ اوضاع و احوال او را دیکتاتور کرد، اما مشت آهنین دیکتاتوری نداشت.

حال ایالات متحد با سفیر و سفارت‌خانه‌ای کامل عیار در سایگون و، علاوه بر گروه مستشاران نظامی، رایزنان و آژانس‌های روزافزون سیاست خویش را قاطعانه‌تر و هدفمندتر از هر وقت دیگر در گذشته به اجرا گذاشت و وظیفه نخست خود را آموزش یک ارتش کارساز، و امید می‌رفت، وفادار و انگیزه‌دار از خود ویتنامی‌ها قرارداد. گروه مستشاران نظامی بر آن بود که این کار را به تنهایی بدون مشارکت فرانسوی‌ها انجام دهد، و دلیل می‌آورد که بدین‌سان تفاوتی میان نفوذ امریکا و نفوذ فرانسه دیده

خواهد شد. این که هرگونه دخالت افراد سفیدپوست مورد تنفر بود و امریکا نیز این نفرت را به ارث خواهد برد به فکر هیچ‌کس نرسید. امریکایی‌ها خود را «متفاوت» با فرانسوی‌ها می‌دیدند <۱۲۹> و خیال می‌کردند به عنوان خیرخواهان استقلال ویتنام مقدم‌شان را خوش آمد خواهند گفت، ولی این واقعیت را که ایالات متحد فرانسویان را بازگردانده و هزینه جنگی آنان را پرداخته است به کلی از ذهن خود زدوده بودند. می‌پنداشتند که به صرف حمایت از استقلال ویتنام جنوبی حسن نیت خود را به اثبات می‌رسانند.

گفت‌وگو دربارهٔ نیازمندی‌های برنامه آموزشی بی‌رغبتی سیاست‌گذاران نظامی واشینگتن را به درگیری بیشتر آشکار ساخت. اما سرباز خوب همین که مأموریت پیدا کرد، مأموریت خود را بی‌چون و چرا انجام می‌دهد. ژنرال اُدانیل، فرمانده گروه مستشاران نظامی، مقررات و احتیاجات برنامه آموزشی را طرح ریخت و از واشینگتن خواست که پیش از موعد مذکور در قرارداد ژنوجت توقف افزایش نفرت، پرسنل اضافی برای او گسیل شود.

با توجه به گزارش‌های پیایی دربارهٔ روحیه و سست‌عهدی ارتش ویتنام، رؤسای ستاد مشترک امریکا کاملاً مشکوک بودند، میل نداشتند مسئول شکست قرار گیرند، یا از آن بدتر، اگر زرد و خورده‌ی پیش‌آید، ناچار شوند سربازان امریکایی را به نجات سپاهیبانی ناتوان بفرستند. در یادداشتی در اوت ۱۹۵۴ به صراحت نتیجه گرفتند که «مطلقاً ضروری است» که «حکومت غیرنظامی نیرومند و استواری بر سر کار باشد» و «انتظار موفقیت هیئت آموزشی ایالات متحد نمی‌رود» مگر آن که کشور مربوط خود بتواند کلیهٔ وظایف سربازگیری و نگهداری را به نحو مؤثر انجام دهد. <۱۳۰> پیش‌بینی کردند که چنانچه نیروهای فرانسه کنار بکشند، یک «خلأ نظامی کامل» و، اگر امریکا جای آن‌ها را بگیرد، «مسئولیتی» ناخواسته «در قبال هر شکستی در برنامهٔ مورد نظر» به دوش امریکا خواهد افتاد، و در خاتمه نظر دادند ایالات متحد «نباید شرکت بجوید.» ولی از آن‌جا که مشاوران دولتی هیچ‌وقت صد درصد قاطع نیستند، به سرعت افزودند که «چنانچه ملاحظات سیاسی فوق‌العاده‌ای در میان باشد»، «با گماشتن نوعی هیئت آموزشی مخالف نیستند.» در فراگرد امور دولتی، توصیه‌ها معمولاً انعطاف‌پذیر است چون از انسداد گزینه‌ها هراس دارند.

درباره میزان نیرویی که باید تربیت شود، هزینه نگاه‌داری ارتش فرانسه در محل ۱۰۰ میلیون دلار در ۱۹۵۵ و ۱۹۳ میلیون دلار در ۱۹۵۶ — و زمان‌بندی عقب‌نشینی تدریجی فرانسویان جر و بحث شدیدی درگرفت و در این احوال شک و شبهه رؤسای ستاد مشترک برای حصول موفقیت نیز هر روز بیشتر می‌شد. در نوامبر ۱۹۵۴، با توجه به هرج و مرج سیاسی داخلی ویتنام، رؤسای ستاد اظهار کردند که «هیچ اطمینانی... به پشتیبانی صادقانه و مؤثر از دولت دیم» یا «ثبات سیاسی و نظامی در داخل ویتنام جنوبی» ندارند. <۱۳۱> و مادام که ویتنامی‌ها خود اراده مقاومت در برابر کمونیسم نشان ندهند «هیچ‌گونه فشار و کمک خارجی نمی‌تواند پیروزی کامل کمونیست‌ها را در ویتنام جنوبی به مدت طولانی به تعویق اندازد». اکنون که به گذشته می‌نگریم، از این پرسش نمی‌توانیم بگریزیم که دولت امریکا چرا توصیه مشاوران خود را نادیده انگاشت.

دیم را مخالفت و رقابت داخلی و بی‌کفایتی و نارضایتی و فساد به ستوه آورده بود. از طرف دیگر، او می‌بایست از عهده حدود یک میلیون آواره شمالی برآید که در ظرف ضرب‌الاجل سیصدروزه قرارداد ژنو برای مبادله جمعیت به جنوب هجوم آورده بودند. در نتیجه تبلیغات کاتولیک‌ها که همه‌جا پخش کردند «حضرت مسیح به جنوب رفته است» و «مریم عذرا به جنوب رفته است»، هشتاد و پنج درصد انبوه مهاجران کاتولیک بودند. <۱۳۲> البته گروه قابل‌ملاحظه‌ای هم میل نداشتند زیر سلطه کمونیسم به سر برند. این تازه‌واردان به گروه منسجمی حامی دیم مبدل شدند و زمام‌داری او را عملاً استحکام بخشیدند، هر چند که تمایل او به گهاستن آنان در سمت‌های دولتی مخالفت‌هایی برانگیخت. سنگینی بار بیشتر بردوش ایالات متحد افتاد؛ نیروی دریایی امریکا ۳۰۰۰۰۰ تن از مهاجران را به جنوب آورد و هزینه اسکان آن‌ها با سیل پول‌های خیریه‌های کاتولیکی و دیگران تأمین شد.

«مقامات بلندپایه واشینگتن»، پس از دیدار از سایگون، به طور خصوصی اظهار رأی کردند که «ویتنام را احتمالاً باید از دست رفته شمرد.» <۱۳۳> سیاست امریکا در زیر رگبار توصیه‌های ضد و نقیض و در کشمکش با مشکل تقویت و تثبیت دیم، و این که چگونه می‌توان هم قوای فرانسوی را نگه داشت و هم منافع فرانسه را حذف کرد، و درباره آموزش ارتش ویتنام چه باید کرد و جمعاً چه میزان سرمایه باید گذاشت، در ورطه غوطه‌ور شد. فرانسوی‌ها هیچ‌گاه دیم را نپسندیدند، و ادگار فور، نخست‌وزیر

آن کشور، او را «نه تنها بی‌کفایت بلکه دیوانه» خواند.^{۱۳۲} سناتور منسفیلد، از سوی دیگر، پس از سفر تحقیقی دوماش دیم را وطن‌پرستی راستین گزارش کرد که بقایش برای سیاست امریکا جنبه حیاتی دارد. این گزارش منسفیلد به سنا به هر حال از گزارش سال پیش او مأیوس‌کننده‌تر بود. می‌گفت اوضاع «جداً وخیم است» و دلیل آن «پیوسته دست‌کم گرفتن» توان سیاسی و نظامی ویت‌مین بوده است. از آن‌جا که سیاست‌های دیم وجهه ملی ندارد «امید زیادی به تحقق هدف‌های ما در ویتنام در آینده نزدیک» ظاهراً نیست. منسفیلد عقیده داشت اگر دیم از کار بیفتد، جانشینانش حتی از او هم کمتر آزادی خواهند داد، و در آن صورت ایالات متحد «باید تعلیق فوری کلیه کمک‌های خود را به ویتنام و به قوای اتحادیه فرانسه در آن‌جا مورد بررسی قرار دهد». منسفیلد گزارش خود را با مقداری عقل سلیم به دور از احساسات پایان داد و گفت: «انتظار معقول تحقق اهداف ما اگر وجود نداشته باشد، ادامه هزینه کردن ثروت شهروندان ایالات متحد نه جایز است نه قابل بخشش.»^{۱۳۵}

آیزنهاور مردد بود. در اکتبر نامه‌ای برای دیم فرستاد و دل‌وایسی شدید خود را در مورد آینده کشوری ابراز داشت که «موقتاً برحسب گروه‌بندی مصنوعی نظامی تقسیم شده» است (نه برحسب «مرزهای بین‌المللی» که رؤسای جمهوری بعدی امریکا ادعا می‌کردند)، ولی گفت حاضر است به اتفاق دیم «برنامه هوشمندانه‌ای برای کمک مستقیم امریکا به دولت شما» طرح ریزد، به شرط آن‌که دیم در خصوص «معیار عملکرد» دولتش در صورت دریافت کمک به او اطمینان بدهد.^{۱۳۶} و چون به وعده‌ها چندان اعتماد نمی‌رفت، رئیس‌جمهور به ژنرال لاتن کالینز، همکار معتمد جنگ جهانی دوم خود، مأموریت ویژه داد که به ویتنام برود و رابطه با فرانسه و «معیارها»ی مورد انتظار از دیم را مشروحاً مشخص کند.

گزارش کالینز منفی بود. او نظر داد که دیم «برای آن‌گونه رهبری که این کشور را متحد سازد و به آن مجال دهد که با استیلای مستحکم و کارآمد و یک پارچه هوشی مینه به رقابت بررخیزد آمادگی ندارد.» از دید او، سیاست امریکا چاره‌ای ندارد جز این‌که چندی هم‌چنان بدون تعهد از دولت دیم پشتیبانی کند، و اگر پیشرفتی حاصل نشد، بانو دانی را بر سر کار برگرداند، و اگر این پذیرفته نباشد، «من توصیه می‌کنم طرح‌های ما، برای کمک به آسیای جنوب خاوری از نو مورد ارزیابی قرار گیرد و به پیش‌نهاد

پیشین توجه خاص بشود»، پیش‌نهاد پیشین «قطع تدریجی کمک به ویتنام» بود. کالینز افزود که انتخاب این راه «هیچ خوشایند نیست [ولی] در کمال صداقت و براساس آنچه تا امروز این‌جا مشاهده کرده‌ام، شاید چاره دیگری هم نباشد.» <۱۳۷>
از کالینز خواسته شد در محل مأموریت بماند و با ژنرال ایلی، فرمانده فرانسوی، طرحی برای پشتیبانی بریزد. اما وی پنج ماه بعد باز توصیه قبلی خود را تکرار کرد. در گزارش خود نوشت که ویتنام را از کمونیس‌م نمی‌توان نجات داد مگر آن‌که برنامه‌ای حاوی اصلاحات سیاسی و اقتصادی و نظامی، بر پایه همکاری صمیمانه ویتنامی‌ها و امریکایی‌ها و فرانسوی‌ها، به موقع اجرا گذاشته شود، و اگر این مقصود به دست نیاید «به قضاوت من، باید از ویتنام عقب بنشینیم.»

با وجود این همه شک و شبهه و جنبه‌های منفی کار، چرا ایالات متحد از فرصت استفاده نکرد و خود را کنار نکشید؟ زیرا پیوسته این بحث پیش می‌آمد که چنانچه پشتیبانی امریکا قطع شود، ویتنام جنوبی از هم می‌پاشد و جبهه ضد کمونیس‌م، که در جاهای دیگر مواجه با خطر است، در هندوچین به زانو درمی‌آید. در همین وقت بود که بحرانی بر سر دو جزیره نزدیک خاک چین به نام کموی و ماتسو در گرفت و دالس را به شدت دچار بدگمانی بیمارگونه کرد و — به گفته خودش — به «لبه» جنگ با چین سرخ کشانید. این بحران انگیزه هرگونه واقع‌بینی درباره ویتنام و یا توجه به چاره‌جویی‌های ژنرال کالینز را از میان برد.

کالینز از طرفی در بی‌لیاقتی دیم شک نداشت و از طرف دیگر فعالانه می‌کوشید رژیم را به صورت مشتری واجد شرایطی برای دریافت کمک امریکا در آورد. بر اثر فشارهای او، برنامه‌ای برای اصلاحات ارضی نوشته شد و مجلسی موقت برای تهیه قانون اساسی منصوب گردید. واشینگتن این امور را نشان پیشرفت شمرد و، چون می‌خواست لاس زدن فرانسه با رقیبان دیم را عقیم سازد، رسماً بر جانب‌داری خود از دولت وی تأکید کرد. در همین احوال، در فوریه ۱۹۵۵، تصمیم به پذیرفتن آموزش ارتش «کاملاً خودگردان» ویتنام گرفته شد، و گام بزرگی به سوی درگیری در امور ویتنام برداشته شد.

قبول مسئولیت از جانب امریکا آنچه را همیشه ملازم همه مداخلات بوده است — یعنی عملیات پنهانی را — به همراه آورد. البته یک گروه رزمی که خود را هیئت

مأموران نظامی سایگون می‌خواند تحت امر ژنرال اُدانیل و فرماندهی سرهنگ لَنزدیل — افسر نیروی هوایی و بعدها مأمور سیا که قبلاً عهده‌دار عملیات برضد چریک‌های هوک در فیلیپین بود — از مدتی پیش در ویتنام شمالی شروع به فعالیت کرده بود. این گروه پیش از قرارداد ژنو به وجود آمده و سازمان یافته بود، و عملیات آن یک سالی ادامه داشت تا آن‌که مقررات ژنو این‌گونه عملیات را غیرقانونی کرد. مأموریت اولیهٔ هیئت «به عهده گرفتن عملیات شبه نظامی برضد دشمن» بود — اگرچه ایالات متحد، به تعبیر دقیق، در جنگ نبود که «دشمن» داشته باشد. پس از ژنو، هدف آن را تعدیل کردند و هیئت مأمور «فراهم آوردن وسایل» این‌گونه عملیات شد. هیئت لَنزدیل در انجام مقصود خود دست به کار خراب‌کاری در کامیون‌های حمل و نقل و خطوط راه‌آهن و استخدام و آموزش و رخنه دادن دو گروه «شبه نظامی» مخفی ویتنام جنوبی و ایجاد مخازن پنهانی اسلحه و مهمات و ساز و برگ قاچاق برای آن‌ها شد. از آن‌جا که قرارداد ژنو آوردن هرگونه وسایل جنگی و نفرات را پس از ۲۳ ژوئیهٔ ۱۹۵۴ ممنوع ساخته بود، و ایالات متحد تعهد سپرده بود که این مقررات را «مختل» نکند، کارهای هیئت بعد از آن تاریخ نقض عهد بود. این تخطی اگر امریکا در جنگ می‌بود، شاید به خودی خود آن‌چنان زشت و غیرعادی نمی‌نمود، ولی شرایط موجود رشته‌ای دروغ و دغل به همراه آورد که هرروز بیشتر و بیشتر دامن گسترده تا سرانجام امریکا را بدنام کرد و به عزت نفس این کشور لطمه زد. <۱۳۸>

به جای در آغوش کشیدن دست‌نشانده‌ای سست و بی‌اعتبار، راه‌کار عملی دیگری هم وجود داشت و فرانسویان، از قضا، آن را به کار بردند. هدف فرانسه اکنون علناً کنار آمدن با هانوی بود، نه تنها به خاطر سرمایه‌گذاری‌ها و منافع بازرگانی فرانسه در شمال و جنوب ویتنام، بلکه هم‌چنین برای آزمودن فلسفهٔ سیاسی همزیستی مسالمت‌آمیز مهندس فرانس. سفیر امریکا داگلاس دیلون از پاریس گزارش کرد که دولت فرانسه به طور روزافزون «گرایش می‌یابد که امکان ... آشتی آتی شمال - جنوب را بررسی کند»، <۱۳۹> و چهرهٔ برجسته‌ای هم‌چون ژان سنتنی را در پی این هدف به هانوی فرستاد. این شخص که در گذشته مأمور مستعمراتی و در زمان جنگ افسر فرانسه آزاد بود، روابط خود را با هوشی‌مینه نگه داشته بود و در طول جنگ هندوچین به عنوان

کمیسر فرانسه در شمال ویتنام خدمت کرده بود. مأموریت فعلی او در هانوی ظاهراً حفظ منافع تجاری فرانسه بود، ولی دیلون سفیر امریکا اطلاع یافت که سنتنی حکومت متبوع خود را قانع ساخته است که ویتنام جنوبی محکوم به فناست و «تنها راه به دست آوردن چیزی در این میان کنار آمدن با ویت‌مین و ترغیب آن به بریدن از کمونیسیم است تا شاید ویتنامی به سبک تیتو به وجود آید که با فرانسه همکاری کند و شاید هم حتی به اتحادیهٔ فرانسه بپیوندد.» <۱۲۰>

راه حل تیتویی در ویتنام امروزه واهی به نظر می‌رسد، ولی هیچ دست کمی از باورِ امریکاییان نداشت که می‌خواستند از رژیم دیم ویتنامی لایق و نیرومند و دموکراتیک در برابر هوشی‌مین بسازند؛ هر دو نقشه را می‌شد به سهولت آزمود. برنامهٔ فرانسوی‌ها ثمری نداد چون مهندس فرانس در سال ۱۹۵۵ از کار افتاد، و سوداگران فرانسوی وقتی دیدند با محدودیت‌های کمونیستی نمی‌توان سودی به دست آورد، به تدریج از شمال کنار کشیدند، و ایالات متحد هم پی‌درپی از تسلط کلی فرانسه می‌کاست.

ناکامی، به هر تقدیر، به معنای آن نیست که هدف دست‌نیافتنی بود. منظور اصلی هوشی‌مین در این موقع تحصیل استقلال ویتنام از فرانسه و نگه‌داری آن بود، همان استقلال‌لی که مارشال تیتو از روسیه گرفت. اگر امریکا توانست تیتو را یاری دهد، چرا باید هوشی‌مین را سرکوب کند؟ پاسخ آن است که خواب خرگوشی کار خود را کرده بود: تصور کمونیسم در آسیا توأم با احساسی مبهم از خطر زرد و پیش‌تازی انبوه چینیان اکنون کمونیست‌حالی فوق‌العاده شوم در اذهان به وجود آورده بود. ویتنام شمالی دست‌نشاندهٔ آن رژیم به شمار می‌رفت و در نتیجه «دشمن شمارهٔ یک» شد.

ولی حال دست‌نشاندهٔ امریکا خراب بود. کودتایی نافرجام توسط مخالفان نگودین دیم در آوریل ۱۹۵۵، بحران کابینه و خیانت و سرپیچی فعالانهٔ رئیس ستاد او امریکارا باز نگران کرد. خبرنگار نیویورک تایمز نوشت که دولت دیم «نشان داده که بی‌عرضه و نالایق و منفور است. امکان نجات آن بسیار کم است» و «جنگ داخلی قریب‌الوقوع احتمالاً کشور را از هم می‌پاشد.» <۱۲۱> هنگامی که کالینز برای شروع کار خود به ویتنام می‌رفت، حتی دالس به او گفته بود «امکان این که ما وضع را در آن‌جا نجات دهیم بیش از یک به ده نیست.» <۱۲۲> و حال که دیم گرفتار در دسر بیشتری شده بود، دالس به این نتیجه رسید که «تنها مشکل جدی که هنوز حل نکرده‌ایم مشکل رهبری بومی

است.» مفهوم تلویحی این ارزیابی شگرف به ذهن او خطور نکرد. واشینگتن بلا تکلیف مانده بود، بیسوده دنبال جانشینی برای دیم می‌گشت، و دل‌نگران نمی‌دانست به نظامی متزلزل حمایت بیشتری برساند یا نه. ژنرال کالینز برای رایزنی به واشینگتن فراخوانده شد. پرزیدنت آیزنهاور در کنفرانس مطبوعاتی خود گوشه‌ای از تردید دردناک دولت را آشکار نمود: «در ویتنام دشواری‌های فراوان پیش آمده است. افرادی از کابینه رفته‌اند و غیره... وضعیت عجیب و تقریباً غیر قابل توضیح است... سیاست دقیق آتی ما چه خواهد بود، نمی‌توان گفت.» <۱۳۲>

این فرصت دیگری بود برای قطع درگیری. دولت دیم «معیار عملکرد»ی را که آیزنهاور شرط کمک امریکا قرار داد برنیاورده بود. مفهوم ضمنی شکست فرانسه، امتناع بریتانیا از تعهد شرکت در عملیات مشترک، مشارکت بی‌بو و خاصیت کشورهای ناتو — دولت آیزنهاور چرا این‌ها همه را کنار هم نگذاشت، و با اعتبار و حیثیت بزرگی که رئیس‌جمهور در کشور داشت خود را از مهلکه نجات نداد؟ در دیوان‌سالاری دولتی هیچ‌کس مسلماً این عوامل را با هم جمع نزد؛ در ضمن، بیم «نرمش در برابر کمونیسم» هم کار خود را کرد.

دیم به یاری نظامیانی که به منبع فیض و التفات امریکا وفادار مانده بودند کودتا را درهم شکست و عجالتاً جان سالم به در برد. حکومتش را جمع و جور کرد، سه برادر خود را آورد و به جای مخالفان نشانده و قیافه‌مرد نیرومند به خود گرفت. ایالات متحده هم از مخمضه‌بازاندیشی درآمد و دوباره علناً از او پشتیبانی کرد، چون از عواقب سقوط او هراس داشت. سفیر تازه امریکا در سایگون، دانالد هیت، در توضیح راه برگزیده گفت مایه گذاشتن «بیش از سیصد میلیون دلار فزون بر حیثیت ملی ما» برای حفظ ویتنام آزاد نوعی قمار است، ولی مضایقه کردن از کمک بدتر است چون به استیلائی کمونیست‌ها یاری می‌رساند. <۱۳۳> راه برگزیده، همان‌گونه که متأسفانه اغلب روی می‌دهد، گزینش شق ثالثی بود بینابین دو شق نامساعد.

ترس از سروصدای داخلی همواره عامل تعیین‌کننده بود. می‌گفتند که منسفیلد، سناتور پرنفوذ، «به دیم عقیده دارد»؛ از این گذشته، تصور عکس‌العمل کاردینال اسپلمن در صورتی که در دانه‌اش کنار نهاده شود خیلی خوشایند نبود. پس از کنفرانس ژنو، کاردینال اعلام کرده بود: «افسوس! به حال میلیون‌ها ویتنامی که همین تازگی‌ها

به آن‌ها خیانت شد و حال باید حقایق وحشتناک بردگی را از اربابان بی‌قرار کمونیستِ خویش بیاموزند» و «درد و شکنجه و رذالت‌هایی که سر قربانیان بی‌نوا استبداد حیوانی روسیه سرخ آمد» بار دیگر تکرار شود. اسپلمن گفت که کمونیسم «برنامه زمانی به دقت تنظیم شده‌ای را برای تحقق طرح جهانی خود» دنبال می‌کند. فرمانروایان کمونیست با «وضع هراس‌انگیزی» می‌دانند که چه می‌خواهند و با «پشت‌کاری خشونت‌آمیز» آن را بی‌می‌گیرند. <۱۲۵> کاردینال این سخنان را در مجمع «لژیون امریکا» ایراد کرد و صدای خشم جمعی آن‌ها را برآورد. آیزنهاور که در اواسط ۱۹۵۵ آماده انتخابات دوره دوم می‌شد، اصلاً میل نداشت به این‌گونه تدروی‌ها میدان بیشتری دهد.

قرارداد ژنو مقرر داشته بود که انتخابات سراسری در ۱۹۵۶ برگزار شود؛ دیم از این امر سر باز زد و امریکا هم طبعاً حامی این تحاشی سرنوشت‌ساز دست‌نشانده خود شمرده شد. <۱۲۶> ویتنام شمالی، با ۱۵ میلیون جمعیت در مقابل ۱۲ میلیون جمعیت جنوب، و تصدیق همگان از محبوبیت بیشتر ویت‌مین در بین مردم، امید به انتخابات بسته بود تا تسلط خود را به تمامی کشور بگستراند. پس در ژوئیه ۱۹۵۵ از ویتنام جنوبی خواست که برای تدارک مقدمات کار به مشورت بنشینند، ولی دیم امتناع کرد و دلیل آورد که هیچ انتخاباتی تحت نظر هانوی آزاد نخواهد بود، و نتایج تحمیلی انتخابات شمال آرای جنوب را در خود تحلیل خواهد برد، و به هر حال او خود را مقید به قرار و مدارهای ژنونی دانند. این ایراد اگرچه بی‌جا نبود، ولی سه ماه بعد قدری از قدرتش کاسته شد، چون در فراندومی در جنوب که برای خلع بانو دانی غایب از ریاست دولت و اعطای ریاست جمهوری به دیم برگزار شد، نتیجه دل‌خواه با ۹۸/۸ درصد آرا و به شیوه‌هایی به دست آمد که یک ناظر خارجی آن را «اهانت‌آمیز» خواند. <۱۲۷> ابراز نظر آزاد رأی‌دهندگان در هر دو سوی مرز البته میسر نبود، و در مملکتی بدون تجربه دموکراتیک جز این هم انتظار نمی‌رفت. این انتخابات — که قرار بود یک هیئت نظارت بین‌المللی ناتوان بر آن نظارت کند — به اصطلاح راه‌حلی برای کشمکش‌های داخلی ویتنام بود، ولی در واقع چیزی جز یک ظاهرسازی نبود و کنفرانس ژنو از ناگزیری چنین تدبیری اندیشیده بود تا راه تقسیم موقت آن سرزمین و نیز آتش‌بس را هموار کند.

هیچ‌کس تردید نداشت که اگر انتخابات بشود، همان‌طور که یکی از مأموران گزارش

داد. «اکثریت عظیم ویتنامی‌ها به کمونیست‌ها رأی خواهند داد.» <۱۴۸> سناتور جان اف. کندی در نطقی، ضمن مخالفت با جایگاه مساوی دادن به نظام کمونیستی، به «محبوبیت و تفوق» حزب هوشی مینه «در سراسر هندوچین» اذعان کرد — و به همین دلیل معتقد بود که نباید به آن اجازه شرکت در دولت ملی داده شود. <۱۴۹> وقتی مشاوران به آیزنهاور اطلاع دادند که هو قطعاً انتخابات را می‌برد (به گفته ژنرال ریجوی) با برگزاری انتخابات «موافقت نکرد.» <۱۵۰> دیم البته نیازی به توصیه امریکا نداشت، ولی امتناعش به اتکای پشتیبانی امریکا بود. تا سال ۱۹۵۶ دلایل و شواهد بیشتری از اقدامات خشونت‌آمیز در شمال، از جمله کشتار وسیع زمین‌داران از روی سرمشق چینی‌ها، به دست آمده بود. بنابراین، امکان روش‌های تروریستی هم در انتخابات می‌رفت. در ژوئیه ۱۹۵۶ وزارت خارجه امریکا رسماً اعلام کرد: «ما از موضع پرزیدنت دیم کاملاً پشتیبانی می‌کنیم که وقتی شرایط ممانعت از <تهدید و فشار> وجود ندارد... انتخاب آزاد نامی‌سر است.» <۱۵۱>

نتیجه آن بود که ویتنام شمالی چون راه وحدت مجدد کشور را از طریق انتخابات بسته دید، به وسایل دیگر دست زد — به تشویق شورش و سپس پیکار به اصطلاح رهایی‌بخش پرداخت. ایالات متحد در این امر مرتکب بی‌خردی فاحشی نشد، جز این‌که با پشتیبانی از تصمیم دیم شریک جرمی شد که منتقدان جنگ بعدها آن را سرکوب بی‌شرمانه اراده مردم نامیدند و گفتند که به این ترتیب راهی برای شمال جز شورش و طغیان باقی نماند. این البته سرکوب نبود، چون اراده مردم به هر حال آزادانه مجال ابراز نمی‌یافت. عدم اجرای انتخابات بهانه تجدید جنگ بود، نه موجب آن. قائم‌مقام نخست‌وزیر ویتنام شمالی، فام وان دونگ، در ژنوهشدار داده بود که «ما به وحدت تحقق خواهیم داد. هیچ قدرتی، داخلی یا خارجی، در جهان نمی‌تواند ما را از این راه منحرف کند.» <۱۵۲>

در طی پنج سال بعد، با سیل پول‌های امریکا که ۶۰ تا ۷۵ درصد بودجه کشور، از جمله کلیه مخارج ارتش، را می‌پرداخت و موازنه منفی بازرگانی ویتنام جنوبی را جبران می‌کرد، ویتنام جنوبی به ظاهر سرسامان و رونقی نامرتقب یافت. نیروهای مسلح فرانسه، زیر فشار مصرانه امریکا، رفته رفته مرحله به مرحله آن‌جا را ترک گفتند تا آن‌که در فوریه ۱۹۵۶ فرماندهی عالی فرانسه منحل گردید. انجمن یاران

امریکایی ویتنام که توسط خدمات کمک‌رسانی کاتولیک و کمیته نجات بین‌المللی تشکیل شده بود (این کمیته ابتدا برای نجات قربانیان نازیسم به وجود آمده بود و فهرستی از نام‌های محترم‌ترین آزادی‌خواهان را بر سر لوحهٔ اوراق خود داشت) به یاری یک آژانس روابط عمومی در سایگون که ماهی سه هزار دلار حقوق می‌گرفت خبر «معجزه» ویتنام جنوبی را همه جا پخش کرد. در ظرف این پنج سال چنین می‌نمود که گویی پیشرفتی حاصل شده است و قمار نتیجه خواهد بخشید.

اما در ورای این معجزه، واقعیت‌ها چندان خوشایند نبود. طرح‌های نامناسب اصلاحات ارضی، به جای کمک به دهقانان، آن‌ها را از حکومت بیگانه کرد؛ برنامه‌های «تقییح کمونیست‌ها» که مردم را وادار می‌کرد همسایگان خود را لو دهند، و مداخله و فضولی‌های پیایی کارمندان فاسد دولتی در زندگی روستاییان، احساسات را بر ضد دیم برگرداند. خرده‌گیران و ناراضیان را دستگیر کردند و به «اردوهای نوآموزی» فرستادند یا به طرق دیگر ساکت کردند. سیل واردات که پول آن‌ها را ایالات متحد می‌پرداخت، چون حربهٔ سیاسی برای جلب حمایت طبقهٔ متوسط به کار رفت و مقادیر زیادی کالاهای مصرفی در اختیار آنان گذاشته شد. هیئتی از دانشمندان سیاسی امریکایی در بررسی خود گزارش کردند که ویتنام جنوبی «به گدای دائمی تبدیل می‌شود» وابسته به دستگیری خارجی، و نتیجه گرفتند که «کمک‌های امریکا سرابی فریبا درست کرده است». <۱۵۳>

نارضایتی دهقانان زمینه‌ای مساعد برای شورشیان فراهم آورد. پارتیزان‌های ویت‌مین بومی جنوب بودند که پس از تقسیم کشور در جای خود مانده جنگ و گریز می‌کردند و گروه‌های چریکی تشکیل می‌دادند، و نیز پارتیزان‌هایی که به شمال رفته بودند و در آن‌جا آموزش نظامی و عقیدتی دیده بودند به تدریج به این سوی مرز برمی‌گشتند و به شورشیان می‌پیوستند. در ۱۹۵۹ شورشیان بخش‌های بزرگی از ویتنام جنوبی را در اختیار داشتند. یک مأمور اطلاعاتی امریکا به سناتور منسفیلد گفت: «اگر قلم مویی بر سر تاسر جنوب بکشید، هر موی قلم به یک ویت‌مین برخورد می‌کند.» در این سالیان شمال هم گرفتار عصیان بود، و علت تا اندازه‌ای کمبود مواد خوراکی به لحاظ قطع رابطه با نواحی برنج‌خیز جنوب بود، و تا اندازه‌ای ظلم و ستم کمونیست‌ها. ژنرال جی‌آپ <۱۵۴> در اعتراف علنی به همکاران حزبی در ۱۹۵۶ تصدیق کرد که «ما

آدم‌های شرافتمند زیادی را کشتیم ... دست به ترور ... مجازات‌های انضباطی ... شکنجه زدیم.» <۱۵۵> هانوی چنان گرفتار فشارهای داخلی بود که نمی‌توانست با جنوب وارد جنگ شود، ولی وحدت مجدد کشور نیز هم‌چنان هدف ثابت آن بود. هانوی، در ضمن در هم شکستن مقاومت‌ها و استقرار استیلا در دوران ۱۹۵۵-۱۹۶۰، نیروهای خود را افزایش و آموزش می‌داد، اسلحه بیشتری از چین گرد می‌آورد و به تدریج با شورشیان جنوب پیوند برقرار می‌کرد.

در سال ۱۹۶۰، طبق برآورد، ۵۰۰۰ تا ۱۰۰۰۰ چریک که دولت سایگون آن‌ها را ویت‌کنگ، به معنای «کمونیست ویتنامی»، می‌نامید در جنوب فعال بودند. ارتش ویتنام، به رهنمود امریکایی‌ها، بیشتر در طول مرز بین شمال و جنوب متمرکز بود تا از هرگونه حمله به سبک جنگ کره جلوگیری کند، و شورشیان در جاهای دیگر جولان می‌دادند و ویرانی و نابیه سامانی به بار می‌آوردند. بنا به گفته سایگون، سال پیش ۱۴۰۰ تن از مأموران دولت و افراد غیرنظامی ترور و ۷۰۰ نفر ربوده شده بودند. دیم دست به اقدامات بسیار شدید زد، از جمله اعدام تروریست‌ها و خراب‌کاران و «شایعه‌پراکنان» و انتقال جمعی روستاییان به مجموعه دهکده‌های دارای استحکامات نظامی، ولی این کارها مؤثر نیفتاد. مردم نه به دیم وفاداری جدی داشتند نه به کمونیسم یا آرمان وحدت مجدد کشور. ایمنی می‌خواستند و زمین و کشت و برداشت محصول. سفارت امریکا در ژانویه ۱۹۶۰ گزارش داد که «وضعیت را می‌توان چنین خلاصه کرد که دولت با مردم اغلب با بدگمانی و زورگویی برخورد کرده است و در مقابل بی‌اعتنایی و نارضایی پاداش گرفته است.» <۱۵۶>

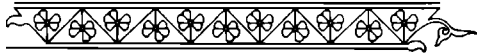
در آن سال کمیته پیشرفت و آزادی، شامل ده تن از اعضای پیشین کابینه، بیانیه‌ای به نام «مانیفست هجده» صادر کرد و خواستار کناره‌گیری دیم و اصلاحات دامنه‌دار شد. دیم همه آن‌ها را بازداشت کرد. <۱۵۷> شش ماه بعد کودتایی نظامی به قصد براندازی او استدلال می‌کرد که دیم «نشان داده است که قادر به نجات مملکت از کمونیسم و حفظ وحدت ملی نیست.» <۱۵۸> دیم به یاری سپاه‌یانی که از بیرون شهر آورد کودتا را در عرض ۲۴ ساعت سرکوب کرد. تبریکات و اشینگتن از راه رسید و ابراز امیدواری شد که اینک او با قدرت افزون‌تر بتواند به «اجرای سریع اصلاحات اساسی» بپردازد. <۱۵۹> این‌گونه ابراز امیدواری‌های امریکایی در پی دریافت می‌شد و همیشه کنایه‌ای همراه

داشت که ادامهٔ کمک منوط به «معیار عملکرد» است. بدیهی است از اصلاحات خبری نشد، اما کمک امریکا هم چنان رسید، چون بیم آن می‌رفت که اگر نرسد دیم از کار بیفتد. اعتماد به نفس امریکا در برابر شوروی در ۱۹۵۷ ضربهٔ دیگری دید. روس‌ها قمر مصنوعی اسپوتنیک را به اوج ۵۶۰ مایلی فضا فرستادند و با سرعت ۱۸۰۰۰ مایل در ساعت دور کرهٔ زمین به گردش درآوردند. یک سال پیش از این کار عظیم هراس‌انگیز، نیروهای مسلح شوروی بجا رستان را گرفته بودند و ایالات متحد، با وجود همهٔ لاف‌زنی‌های دالس، بی‌کار نشسته بود. سال پس از اسپوتنیک، کمونیست‌ها به رهبری فیدل کاسترو کوبا را تسخیر کردند، و امریکا فقط با ۹۰ مایل فاصله هم چنان ناتوان نشسته بود و تماشا کرده بود. اما کمونیست‌ها در ویتنام دور دست خطر مستقیم برای امنیت امریکا شمرده می‌شدند.

واشینگتن و سایگون برای هاهنگ ساختن کار آژانس‌های امریکایی و ارتش ویتنام، با مشورت یک‌دیگر یک طرح ضد چریکی یا ضد شورشگری ریختند. عدهٔ مستشاران نظامی امریکا دو برابر شد و برای اجرای برنامه به ۶۸۵ تن رسید. سفیر جدید امریکا، البریج داربرو تردیدهایی داشت. به نظر او، کمک نظامی اضافی، بدون پیشرفت سیاسی، بی‌نتیجه بود و نمی‌بایست داده شود. ولی دیم قدرت لجاجت‌آمیز ضعیفان را به کار برد: هرچه بر مشکلاتش افزوده شد، بیشتر خواست، و دریافت کرد. وقتی در رابطه‌ای، یک طرف وابسته به طرف دیگر است، طرف وابسته پیوسته می‌تواند با تذکار خطر سقوط خود حامی را مهار کند.

در سپتامبر ۱۹۶۰ کنگرهٔ حزب کمونیست در هانوی خواهان براندازی رژیم دیم و «حکومت امپریالیستی امریکا» شد. تشکیل جبههٔ رهایی‌بخش ملی ویتنام جنوبی در دسامبر در پی آمد. این جبهه، اگرچه اسماً بومی جنوب بود، دعوت به براندازی دیم و «رژیم در باطن مستعمراتی امپریالیست‌های امریکا» را تکرار کرد و برنامه‌ای ده‌ماده‌ای حاوی اصلاحات اجتماعی مارکسیستی ارائه داد و جامعهٔ متداول «دموکراسی» و «برابری» و «صلح» و «بی‌طرفی» بدان پوشاند. <۱۶۰> بدین ترتیب جنگ داخلی ویتنام علناً اعلام شد، و این درست هنگامی بود که رئیس‌جمهور جدید امریکا، جان اف. کندی، زمام امور را در ایالات متحد به دست گرفت.

«وصلت با شکست»: ۱۹۶۰-۱۹۶۳

دولت جدیدی در امریکا سرکار آمد، مجهز به قدرت فکری، اما بیشتر اهل عمل تا نظریه پردازی، و با کمترین اکثریت انتخاباتی در قرن بیستم — یعنی به زحمت نیم درصد. همکاران رئیس جمهور، مانند خود او، همه پویا بودند، از بحران به هیجان می آمدند، و برای دست زدن به عمل سر از پا نمی شناختند. تا آنجا که سوابق و مدارک حاکی است، برای بررسی میراث درگیری کشورشان در ویتنام هیچ جلسه ای تشکیل ندادند، هم چنین از خود نپرسیدند که دامنه تعهد ایالات متحد تا به کجاست و منافع ملی چه اندازه در خطر است. و نیز، تا آنجا که از انبوه یادداشت ها و گفت و گوها و چاره جویی های میان مقامات دستگیر می شود، نگاه دورنگری به استراتژی های درازمدت انداخته نشد. خط مشی را جهش های موقت و موردی ماه به ماه معلوم می کرد. از یکی از اعضای کاخ سفید در سال های بعد پرسیدند که منافع امریکا در سال ۱۹۶۱ در آسیای جنوب خاوری چگونه مشخص می شد؛ پاسخ داد «این امری بدیهی و مسلم و بی چون و چرا بود.» <۱۶۱> مسلم بود که می بایست هرکجا کمونیسم سر برآورد جلو پیشرفتش را گرفت، و ویتنام در آن زمان کانون رویارویی بود. اگر آنجا متوقف نمی شد، دفعه بعد نیرومندتر می شد.

کندی در ۱۹۵۱، وقتی نماینده ای جوان در کنگره بود، خود به ویتنام رفته بود، و مانند بیشتر ناظران امریکایی به این نتیجه رسیده بود که برای جلوگیری از پیشروی کمونیست ها در جنوب لازم است «احساس غیر کمونیستی بومی نیرومندی در آنجا پرورش پیدا کند.» هرگونه اقدام «جدا از هدف های ذاتاً ملی و مغایر با آن پیشاپیش

محکوم به شکست است.» واقعیت هراس‌انگیز این است که در سراسر بی‌خردی طولانی ویتنام امریکایی‌ها پیامد را پیوسته پیش‌گویی می‌کردند ولی هیچ‌گاه به دوران‌دیشی خویش عمل نکردند.

در ۱۹۵۶ کندی به باور متداول جنگ سرد نزدیک‌تر شده بود و کمتر از «احساس نیرومند بومی» و بیشتر از فروریزی مهره‌های زنجیره‌ای در قالب استعارات گوناگون سخن می‌گفت و ویتنام را «سنگ بنای جهان آزاد در آسیای جنوب خاوری، تاج قوس طاق، انگشت در سوراخ سد» می‌خواند. <۱۶۲> کندی به فهرست معمول کشورهای همسایه، که «اگر موج سرخ کمونیسم به ویتنام رسد» سقوط می‌کنند، هند و ژاپن را هم افزود. موج سخن‌پردازی‌ها او را با خود برد و به دام دوگانه‌ای انداخت: یکی این که می‌گفت ویتنام «صحنه آزمایش دموکراسی در آسیا» است، و دیگر این که در ویتنام حس مسئولیت و عزم و اراده آمریکا به محک آزمایش درمی‌آید.

دو هفته پیش از این که کندی وارد کاخ سفید شود، نخست‌وزیر شوروی، نیکیتا خروشچف، جهان را به چالش سرنوشت‌ساز آن زمان فراخواند و گفت «جنگ‌های رهایی‌بخش» ملی از این پس حربه پیشبرد مرام کمونیسم خواهد بود، و اعلام کرد که این «جنگ‌های برحق» هر کجا که روی دهد، در کوبا، ویتنام، الجزایر، از پشتیبانی کامل شوروی برخوردار خواهد بود. کندی در سخن‌رانی خود به مناسبت آغاز دوره ریاست‌جمهوری‌اش واکنش نشان داد و به نحو اضطراب‌آوری به دفاع از آزادی «در ساعت بالاترین خطر» اشاره کرد.

نخستین آزمون، بدبختانه، شکستی زشت و خفت‌بار بود. تلاش بی‌ثمری که طرح آن در زمان آیزنهاور ریخته شده بود و برای آزاد کردن کوبا از کمونیسم در خلیج خوک‌ها در آوریل ۱۹۶۱ به عمل آمده بود اقدامی مشترک از طرف مهاجران کوبایی و سازمان اطلاعات آمریکا (سیا) بود که با وسایلی احمقانه و ناکافی و غرور بی‌جا صورت گرفت. این تهاجم نقشه کندی نبود، اما قبل از این که او رسماً زمام امور را به دست گیرد، گزارشی به اجمال دریافت کرده بود و — به انگیزه عامل هراسناکی که ادامه بی‌خردی را آسان‌تر از توقف آن می‌سازد — شروع عملیات را اجازه داده بود و در مسئولیت او تردید نبود. این حمله، از لحاظ دست‌کم گرفتن دشمن، منادی آینده در ویتنام بود، رژیم کاسترو نشان داد که خوب سازمان یافته است و هوشیار و مراقب و آماده نبرد است.

پیاپی شدن مهاجمان در ساحل بی‌درنگ کشف و به شدت با آن مقابله شد. شورش‌هایی که انتظار می‌رفت به حمایت از تهاجم صورت گیرد یا به نحو مؤثر سرکوب شد یا اصلاً روی نداد. فیدل کاسترو، در واقع، در میان مردم و وطنش محبوب‌تر از مهاجرانی بود که امریکا از آن‌ها پشتیبانی می‌کرد — درست وضعیتی که بعدها در ویتنام هم تکرار شد. کندی با عزمی قابل ستایش تصمیمی دشوار گرفت و از فرستادن نیروی هوایی و تفنگ‌داران دریایی به نجات مهاجمان خودداری ورزید و بدین ترتیب بسیاری از آنان را به دست هلاکت سپرد. نتیجه این آشفتگی و گندکاری بهت‌آور در همان نود روز نخست زمام‌داری این بود که همه اعضای دولت تصمیم گرفتند در مبارزه با کمونیسم زور بازو نشان دهند.

کندی نه لیبرال بود نه محافظه‌کار؛ گرداننده‌ای تیزهوش و بسیار جاه‌طلب بود که اصول والای اخلاقی را چه بسا به زبانی قانع‌کننده و شیوا و حتی شورانگیز بیان می‌کرد، ولی گفتار و کردارش همواره با هم نمی‌خواند. وی شماری مردان دارای ذهن فعال و پرتوان و، تا حد امکان، واقع‌بین مانند خودش را در مقامات بالای حکومت و کاخ سفید گماشت. این‌ها بیشتر افرادی چهل و چند ساله و کمابیش هم‌سن خود او بودند، ولی شباهتی به فیلسوفان اجتماعی و نوآوران و آرمان‌گرایان برنامه «معامله جدید» <۱۶۳> روزولت نداشتند. اطرافیان کندی، آرمان‌گرایان را معمولاً «تن‌آسا» یا «دل‌نازک» می‌نامیدند. «معامله جدید» از آن عصر دیگری بود؛ جنگ جهانی و جنگ سرد در این میان پیش آمده بود و دست‌راستی‌های افراطی هنوز می‌گریزند. رجال تازه، چه دانش‌آموختگان سابق رودز <۱۶۲> و دانشگاهیان هاروارد یا [مؤسسه] بروکینز، و چه افرادی که از وال استریت یا جهان سیاست یا حقوق دست‌چین شده بودند، همه انتظار می‌رفت واقع‌نگر و فرهیخته و کارساز و جان‌سخت باشند. جان‌سختی کلیدی کار بود، و گروه کندی، شخصیت و توانایی‌های گوناگون‌شان هرچه بود، همگی این خصلت را پیشه کردند — همان‌طور که درباریان پادشاه یا دست‌یاران مدیری پراقتدار که همه انتصاب‌شان را مدیون اویند به او تاسی می‌کنند.

انتخاب رابرت مک‌نامارا، فارغ‌التحصیل دانشکده بازرگانی هاروارد، اعجوبه «تجزیه و تحلیل سیستم‌ها» در نیروی هوایی در جنگ جهانی دوم و ارتقای سریع بعدی او تا ریاست شرکت اتومبیل‌سازی فورد، انتخابی برحسب انتظار و چشمگیر برای وزارت

دفاع بود. مکنامارا، دقیق و مثبت، با موی صاف و عینک بدون قاب، همان‌گونه که در نیروی هوایی و شرکت فورد نشان داده بود، کارشناس مدیریت از راه «کنترل آمار» بود. آنچه قابل اندازه‌گیری بود در قلمرو کار او بود. می‌گفتند مانند پیامبران بنی اسرائیل در کتاب عهد عتیق صادق و صمیمی است؛ اما سنگ‌دلی افراد پیوسته موفق را هم داشت، و نبوغ او در اعداد و آمار حرمتی برای متغیرهای انسانی و عوامل پیش‌بینی نشده باقی نمی‌گذاشت. اعتقاد او به کارساز بودن ساز و برگ جنگی در حد کمال بود. یک بار در یکی از نشست‌های پنتاگون گفت: «ما قدرت آن داریم که هر جامعه‌ای را از قرن بیستم ناک‌اوت <۱۶۵> کنیم.» <۱۶۶> به برکت همین موهبت قطع و یقین بود که مکنامارا نزد دو رئیس‌جمهور چنان قدر و منزلت یافت که سنگ محک پیروزی یا ناکامی در جنگ ویتنام شد.

خودداری از برگزیدن ادلی استیونسن برای وزارت خارجه نیز به همین اندازه اهمیت داشت. استیونسن مردی اندیشمند بود و، از این رو، همچون هملت، مردد و واجد صفت نابخشودنی «نرم‌خویی» انگاشته می‌شد. جناح الینور روزولت <۱۶۷> در حزب دموکرات سخت خواهان انتصاب استیونسن به سمت وزارت خارجه بودند، با این حال از انتصاب او خودداری شد و کار در عوض به دین راسک سپرده شد. راسک متین و فرزانه و خوددار بود و با آن که به سبک‌کندی عمل نمی‌کرد، این امتیاز را داشت که در وزارت خارجه خدمت کرده و تجربه اندوخته بود و اکنون در جایگاه ریاست بنیاد راکفلر بود و، برخلاف استیونسن، ممکن نبود هیچ‌گاه رقیبی برای رئیس‌جمهور شود. راسک در جنگ جهانی دوم با درجه سرهنگی ستاد عهده‌دار طرح‌ریزی نبرد در جبهه چین و برمه و هند بود و از تجربه آمریکا در چین درس گرفته بود، منتها این درس چیزی جز دشمنی خشک و شدید نسبت به کمونیسم چینی نبود. هنگام درگیری چین در جنگ کره راسک معاون وزارت خارجه در امور خاور دور بود، و به طور قطع اما به اشتباه پیش‌بینی کرده بود که چینی‌ها وارد جنگ نخواهند شد، و از آن پس برای تلافی که در پی آمد احساس مسئولیت می‌کرد.

در رأس شورای امنیت ملی، با دفتری در خود کاخ سفید، مک جورج باندی اهل باستن بود: مردی خون‌سرد، مطمئن، منزّه، و چنان مسلط و توانا در کاربرد ابزارهای فکری خود که یکی از هم‌شاگردی‌های سابقش در دبیرستان گروتن می‌گفت باندی

حتی در دوازده سالگی آماده بود مدیر مدرسه بشود، <۱۶۸> و در حقیقت، درسی و چهار سالگی رئیس دانشگاه هاروارد شد. با آن‌که باندی از لحاظ سیاسی و سابقه خانوادگی جمهوری خواه بود و دو بار در انتخابات به آیزنهاور در برابر استیونسن رأی داده بود، این امر نه تنها مانع از انتصابش نشد، بلکه کندی را که در پی ارتباط با دست‌راستی‌های خوش‌نام بود حتی بیشتر به انتخاب وی راغب کرد. کندی با پیروزی ضعیفش در انتخابات و اکثریت فقط شش رأی در سنا، می‌دانست که در دسرهای دولتش در درجه اول از ناحیه راست خواهد آمد و ناچار است به آن‌ها در باغ سبز نشان دهد. یکی از زیاده‌روی‌هایش در این راستا، انتصاب جان مکون، جمهوری خواه میلیونر مرتجع کالیفرنیا، به ریاست سیا بود. مکون مرید «تلافی جویی کلان» بود، و یکی از هواداران طرز فکرهای عهد دقیانوس. سناتور استرام ترموند وی را مظهر همه چیزهایی می‌دانست که «امریکا را عظمت بخشیده است.» <۱۶۹>

بسیاری از همکاران رئیس‌جمهور، مانند خودش، از رزمندگان پیشین جنگ جهانی دوم بودند و در مقام افسر نیروی دریایی یا خلبان یا بمب‌انداز یا ناوبر یا — در مورد راجر هیلزمن معاون جدید وزارت خارجه در امور خاور دور — فرمانده یک واحد خدمات استراتژیک در پشت خطوط ژاپنی‌ها در برمه خدمت کرده بودند. این افراد هم در جنگ و هم در کارهای خود پس از جنگ به کام‌یابی خو کرده بودند و همین چشم‌داشت را در واشینگتن نیز داشتند. هیچ‌یک از تازه‌واردان اصلی تا آن زمان از راه انتخابات به مقامی نرسیده بود. قدرت و منصب اینان و همکاران‌شان را به وجد می‌آورد و همه از اضطراب و کار توان‌فرسا در امور دولتی لذت می‌بردند و دوست داشتند بگویند ما «مدیران ایام سرشار از بحرانیم.» سخت‌کوش بودند، مهارت و زیرکی خود را به کار می‌بستند، و همه جا به «بهترین و تیزهوش‌ترین» شهرت داشتند — ولی متأسفانه، همانند بسیاری کسان دیگر در گذشته و آینده، به زودی دریافتند که به جای قبضه اوضاع، اوضاع آن‌ها را در قبضه دارد، و به گفته یکی از افراد گروه، جان گالبریت، حکومت به ندرت چیزی جز گزینش بین «فجیع و ناگوار» است. <۱۷۰>

پنتاگون قبلاً یک طرح ضد شورشگری برای تشدید عملیات ویتنام جنوبی علیه ویت‌کنگ تهیه دیده بود. از همان ده روز نخست زمام‌داری که کندی با این طرح

موافقت کرد، درگیری در آن سرزمین رفته رفته شدت پیدا کرد. به موجب طرح نفرات و هزینه‌افزون‌تری از طرف امریکا صرف تعلیم و تجهیز یک گارد غیرنظامی ۳۲۰۰۰ نفری ویتنامی برای فعالیت‌های ضد چریکی می‌شد و ارتش ویتنام ۲۰۰۰۰ نفر افزایش می‌یافت. رئیس‌جمهور پس از دیدن گزارش ژنرال لنزدیل دایر بر فرزونی فعالیت ویت‌کنگ طرح را تصویب کرد. لنزدیل معتقد بود که وجود دیم در رأس حکومت ضروری است، ولی در عین حال متوجه بود که او قدرت خویش را کم‌کم از دست می‌دهد زیرا برای نوع مقابله‌ای که با آن روبه‌روست آمادگی نبرد ندارد و از ترس از دست دادن سلطه و اقتدار دست به اصلاحات سیاسی نمی‌زند. مشاوران ویتنامی و امریکایی دیم هیچ‌کدام نمی‌فهمیدند که برای فایق آمدن بر ییکار چریکی و تبلیغات دشمن، صرف آرایش نظامی کافی نیست و تاکتیک‌های دیگری هم می‌خواهد. کندی وقتی این گزارش را خواند، گفت «تاکنون در وضعی از این بدتر نبوده‌ایم.» <۱۷۱>

لنزدیل نوسازی کامل نقش مشورتی امریکا را توصیه می‌کرد. بنا بر پیش‌نهاد او، امریکایی‌های متعهد و باتجربه «که به راستی آسیا را می‌شناسند و آسیایی‌ها را دوست می‌دارند» می‌بایست پا به صحنه نهند و در کنار ویتنامی‌ها به سر برند و «بکوشند در آن‌ها تأثیر بگذارند و به سوی هدف‌های سیاست امریکا ارشادشان کنند.» <۱۷۲>

لنزدیل برنامه‌ای برای طرز کار و نفرات ارائه کرده بود. کندی سخت تحت تأثیر قرار گرفت و سعی کرد برنامه را عملی سازد و لنزدیل خود متصدی آن باشد یا در واشینگتن ریاست گروه ضربتی را برعهده بگیرد که مسئول امور ویتنام و متشکل از نمایندگان وزارت‌خانه‌ها و سازمان‌های مختلف بود. ولی موانع دیوان‌سالاری در وزارت خارجه و وزارت دفاع سد راه شد. برنامه لنزدیل به اجرا درنیامد، ولی به فرض هم که درمی‌آمد، و هرچه قدر هم با صمیمیت و دل‌سوزی همراه بود، عیبش تبلیغ اجباری بود برای ارشاد مردم ویتنام «فراسوی هدف‌های سیاست امریکا»، نه هدف‌های خودشان. کندی این تقیصه، و پیامدهای آن، را نیز تشخیص داد، چون گفت: «اگر این جنگ به جنگ سفیدپوستان [علیه بومیان] تبدیل شود، ما هم آن را خواهیم باخت همان‌گونه که فرانسویان ده سال پیش باختند.» <۱۷۳> و این نیز باز یکی از موارد بارز مشاهده حقیقت و در ضمن بی‌توجهی به حقیقت بود.

شکست ارتش حرفه‌ای فرانسه، از جمله لژیون خارجی آن کشور، از چریک‌های

لاغر و نحیف و بی‌لباس آسیا و اهمیت ندادن امریکا به این حقیقت یکی از بزرگ‌ترین معایب دوران ماست. چگونه ممکن بود واقعه دین بین فوراً این چنین نادیده گرفت؟ دیوید شونبران، خبرنگار سی‌بی‌اس، که جنگ فرانسه در ویتنام را از محل گزارش کرده بود، کوشید رئیس‌جمهور را از واقعیات آن جنگ باخبر سازد و گفت تلفات افسران فرانسوی در هر سال برابر مجموع فارغ‌التحصیلان یک دوره کامل سن سیر <۱۷۲> بود. کندی پاسخ داد: «ولی آقای شونبران، آن‌ها فرانسوی بودند. برای حفظ مستعمرات و دفاع از آرمانی زبون و ننگین می‌جنگیدند. ما برای آزادی می‌جنگیم، برای آزاد کردن آن‌ها از شر کمونیست‌ها، از شر چین، برای دفاع از استقلال‌شان.» <۱۷۵> - امریکایی‌ها اعتقاد داشتند که «متفاوت» اند و به همین جهت از یاد بردند که خود نیز سفیدپوست‌اند. برنامه لزدیل ناکام ماند، ولی بر شمار نفرات ثابت گروه مستشاران نظامی افزوده شد تا برنامه آموزش تندتر پیش رود. در نتیجه تعداد این گروه به بیش از ۳۰۰۰ تن رسید. هم‌چنین گروهی ۴۰۰ نفره از مرکز آموزش جنگ‌های ویژه در فورتن برگ برای عملیات ضد شورش به ویتنام فرستاده شد. این کار به معنای نقض مقررات ژنو بود، و در توجیه آن گفته شد که ویتنام شمالی نیز اسلحه و نفرات به این سوی مرز می‌فرستد.

در دولت کندی نظریه و استراتژی نظامی تغییری بزرگ یافت. در زمان آیزنهاور طرح‌های «تلافی جویی کلان» قبول عام در میان ارتشیان یافته بود، بدین امید که تدارک آن‌ها مستلزم هزینه کمتری است و زودتر کار را یک‌سره می‌کند. کندی و مکنامارا از این طرح‌ها به نگرانی افتادند و به اندیشه‌های روشن‌فکران مکتب جدید دفاع، یعنی آموزه جنگ محدود، روی آوردند. هدف این آموزه اعمال فشار بود نه تسخیر و کشورگشایی. زور به کار برده می‌شد ولی بر پایه محاسبات عقلی برای تغییر اراده و توانایی دشمن تا آن‌جا که «سود پایان دادن کشمکش بر ادامه دادن کشمکش بچربد.» <۱۷۶> جنگ می‌بایست به نحو عقلانی «اداره» شود، به طریقی که خصم مطلب را دریابد، و واکنش عقلی نشان دهد، به سخن دیگر از شدت رنج و خسارتی که می‌بیند دست از عملیات مسبب آن رنج و خسارت بردارد. ویلیام کافمن، تنظیم‌کننده آموزه، نوشت: «ما در نوعی تنگنای عقلانیت افتاده‌ایم.» این وضعیت کاملاً به مذاق مکنامارا وزیر دفاع و کاهن اعظم مدیریت عقلانی می‌ساخت. ولی حساب یک چیز نشده بود

— حساب طرف مقابل. جنگ تضاد بین دو قطب مخالف است. اگر طرف مقابل به پیام اعمال فشار واکنش عقلی نشان نداد، تکلیف چیست؟ عدم درک عامل انسانی نقطه ضعف مکنامارا بود، و امکان منطقی نبودن آدمیزاد برای وی آن‌چنان نامتعارف و آشوبگر بود که در تجزیه و تحلیلش نمی‌گنجید.

چالش «جنگ‌های رهایی‌بخش» خروشچف سبب شد که از نظریه جنگ محدود محصولی فرعی به نام عملیات ضد شورش پدید آید که در دوره کندی رونق یافت و به صورت کیشی بزرگ درآمد که پیامبرش خود رئیس‌جمهور بود. مردان واقع‌گرای دولت این آموزه را هم با حدت و شدت پذیرا شدند، با این باور که این نشان آن است که ما نسبت به شرایط جدید درگیری هوشیاریم و از مصاف با شورشیان هر جا که گام به میدان نهند روی برمی‌تابیم و با علل سیاسی و اجتماعی شورش در کشورهای رو به توسعه به مقابله می‌پردازیم و کمونیست‌ها را، همان‌گونه که زمانی دیزریلی <۱۷۷> در مورد ویگ‌ها گفت، در حین آب‌تتی‌گیری می‌آوریم و لباس‌هایشان را می‌رباییم.

رئیس‌جمهور، تحت تأثیر گزارش‌های لژدیل، رساله‌های مائو و چه‌گوارا را درباره جنگ چریکی خواند و ارتش را هم موظف به خواندن آن‌ها کرد. <۱۷۸> به دستور او، برنامه ویژه‌ای برای عملیات ضد شورش به وجود آمد تا این دریافت را به «سراسر حکومت ایالات متحد» القا کند «که شورش‌های خراب‌کارانه (یا به اصطلاح جنگ‌های رهایی‌بخش) یکی از انواع عمده کشمکش‌های سیاسی - نظامی است و اهمیت آن کمتر از جنگ‌های عادی نیست.» مقرر شد که این آموزه در سازماندهی، تعلیمات و تجهیزات نیروهای مسلح ایالات متحد و سازمان‌های غیرنظامی کشور در خارج انعکاس یابد تا یقین حاصل شود که برنامه‌های لازم برای جلوگیری یا شکست شورش یا تجاوزهای غیرمستقیم، با توجه ویژه به ویتنام و لائوس و تایلند، در دست اقدام است. وقتی رئیس‌جمهور فهمید که اسم‌نویسی در فورتن بزرگ به هزار نفر هم نرسیده است، دستور داد وظایف آن واحد گسترش پیدا کند و کلاه سبز نیروهای ویژه به عنوان نماد برنامه جدید دوباره به آن‌ها بازگردانده شود. نه تنها ژنرال ماکسول تیلر، نماینده نظامی ویژه رئیس‌جمهور، بلکه مریدان دیگر او، و از جمله حتی رابرت کندی نیز در سایه اطلاعاتش در سمت دادستان کل، به ترویج و تبلیغ مرام جدید پرداختند.

سیل نوشتار در زمینه نظریه و روش‌های مربوط به آموزه عملیات ضد شورش از جانب والت روستو، استاد چرب‌زبان ام‌آی‌تی* و مقام دوم شورای امنیت ملی، سرزیر شد. در ژوئن ۱۹۶۱، وی در سخنرانی خود درباره جنگ چریکی در مراسم فارغ‌التحصیلی نظامیان فورت برگ، «فرایند انقلابی» جهان سوم را «تجدد» خواند و گفت که امریکا پشتیبان آن و متعهد به این رأی و عقیده است که «هرملتی باید اجازه یابد برپایه فرهنگ و آمال و امیال خود نوع جامعه نوینی را که می‌خواهد بسازد.» (۱۷۱) امریکا به «یکتایی هر جامعه» احترام می‌نهد و خواستار کشورهایی است که «برپای خود ایستاده... از استقلال خود دفاع کنند» و تعهد می‌سپارد که «استقلال فرایند بالنده انقلابی را مصون نگه دارد.» خود تامس جفرسن هم نمی‌توانست اصول اعتقادی راستین امریکا را بهتر از این بیان کند. ولی گوینده کسی بود که در عمل پیوسته از خلاف آن اصول هواداری می‌کرد.

با همه تأکیدی که آموزه تازه بر اقدامات سیاسی می‌گذاشت، عملیات ضد شورش جنبه نظامی داشت. دستگاه ارتش نظر خوشی به آن نداشت و این‌گونه یگان‌های نخبه و نیز مداخله در امور روزمره خود را نمی‌پسندید و همه این تأکیدها بر اصلاحات را مزاحم کار اصلی خود، یعنی آموزش مشق نظامی و تیراندازی، می‌شرد. بنابراین، به رغم تمام شور و حرارتی که در عالم نظری در حمایت از آن اصول والا به خرج داده شد، عملیات ضد شورش در عمل آن‌طور که می‌بایست از آب در نیامد. سخن همه از «جلب پشتیبانی» مردم برای حکومت‌شان بود، اما حکومتی که پشتیبانی‌اش را خارجیان تأمین کنند عاقبت خوشی نمی‌تواند داشته باشد.

ایالات متحد و دیم، در حقیقت، چه داشتند به مردمی دل‌مرده یا از خود بیگانه عرضه کنند؟ جلوگیری از سیل‌ها، عمران روستاها، گروه‌های جوانان، نوسازی محله‌های فقیرنشین، حمل و نقل بهتر ساحلی، کمک به آموزش و پرورش همه از برنامه‌های مورد حمایت امریکا بود و همه ارزشمند، ولی جنبه اساسی نداشت. برنامه ضد شورش برای خنثی کردن عملیات شورشیان می‌بایست زمین و اموال را میان دهقانان تقسیم می‌کرد، قدرت را از انحصار دیوانیان و مافیا درمی‌آورد، نیروهای

* MIT (Massachusetts Institute of Technology)

امنیتی را که زندان‌های سایگون را پرنگه داشته بودند از بین می‌برد، و خلاصه، نظام کهنه را از نو می‌ساخت و متعهد به هدف و آرمانی می‌کرد که، به گفته لژدیل، «جاذبه آن برای مردم بیش از جاذبه آرمان کمونیسم باشد.» <۱۸۰> دیم و خانواده‌اش، به ویژه برادر کوچک‌ترش نگو دین‌هو و همسر او مادام‌هو، و همدستان طبقه حاکم آن‌ها و در واقع یاران امریکایی ایشان نیز ابداً چنین قصدی نداشتند.

ایالات متحد هم‌چنان خواستار اصلاحات در ازای کمک‌های خود بود، گویی اصلاحات معنی‌دار، اصلاحی که سبب «جلب پشتیبانی» مردم شود، چیزی بود که بتوان در عرض چند ماه انجام داد. در غرب، که سرعت تغییر بیش از مشرق است، بیست و پنج قرن طول کشید تا حکومت در جهت تأمین منافع نیازمندان دست به کارزد.

دیم هرگز به دعوت امریکا برای اصلاحات واقعی نهاد چون به سودش نبود. دلیل مقاومت او در برابر اصلاحات همان دلیل پاپ‌های رنسانس بود: چون از قدرت مطلق او می‌کاست. اصرار امریکا که او به پشتیبانی مردم نیازمند است به گوشش نمی‌رفت چون این حرف‌ها را فراخور مقتضیات آسیای می‌دانست. آسیا اطاعت دولت را وظیفه مسلم هر شهروند می‌شمارد؛ دموکراسی‌های غربی دولت را نماینده شهروندان می‌دانند. بین این دو هیچ وجه مشترکی وجود ندارد و نه محتمل است که به وجود آید. ولی از آن‌جا که ویتنام جنوبی سدی در برابر کمونیسم شمرده می‌شد، ایالات متحد به رغم بدیهیات سماجت می‌ورزید که دولت دیم انتظارات امریکا را برآورد. ادومند پرک روزی گفت فایده «پافشاری بر امر عبث از دایره درک من خارج است.» <۱۸۱>

خطر «از دست رفتن» لائوس بحرانی برانگیخت، و رؤسای ستاد مشترک در مه ۱۹۶۱ توصیه کردند اگر بناست آسیای جنوب‌خاوری از شر کمونیست‌ها در امان باشد، باید نیروهای امریکایی به حد کافی در آن‌جا گماشته شوند تا جلو عملیات ویتنام شمالی و چین را بگیرند و به آموزش ویتنامی‌های جنوب برای رویارویی فعالانه‌تر با شورشیان یاری رسانند. در پنتاگون مذاکراتی شروع شد راجع به «حجم و ترکیب مطلوب نیروهایی که ایالات متحد ممکن است به ویتنام بفرستد.» این برنامه‌ریزی جنبه احتیاطی داشت؛ توجه در آن تابستان بیشتر معطوف به لائوس بود تا به ویتنام. <۱۸۲> لائوس موشی بود که می‌غرید. بر این سرزمین مرتفع، بدون هیچ‌گونه راه به دریا، واقع از درازا میان تایلند و ویتنام، با جمعیتی در حدود دو میلیون، شیخ کمونیسم

دیگری سایه افکنده بود. این شیخ پاتت لائو بود، کمونیست‌های ملی‌گرای لائوسی همتای ویت‌مین. لائوس که از مرز شمالی به چین می‌خورد و از جنوب به کامبوج وصل بود، در چشم خارجیان اهمیت فوق‌العاده پیدا کرد و دهلیزی پنداشته شد که، در روز سه‌شنبه تهاجم سرخ‌ها، کمونیست‌های هو و مائو از آن‌جا پیش خواهند تاخت. حاکمیت در این سرزمین، بی آن‌که زندگی لائوسی‌های آسان‌گیر را چندان به هم بزند، میان چند رقیب دست به دست می‌گشت که مهم‌ترین آن‌ها فرمانروای قانونی کشور، شاهزاده سووانا فوما، مردی بی‌طرف در کشمکش‌های جنگ سرد، بود و ناپرداری او، شاهزاده دیگری رهبر پاتت لائو، و مدعی سومی که دست‌نشانده امریکا بود و مدتی با دخالت سیا زمام امور را به دست گرفته بود و بعداً از کار افتاده بود.

از آن‌جا که ناپرداری‌ها برای نوعی ائتلاف مشغول‌گفت‌وگو بودند تا کشورشان را بی‌طرف اعلام کنند، و اختیار گذرگاه‌های کوهستانی در دست پاتت لائو بماند، لائوس در دوران حکومت آیزنهاور - دالس ناگهان ناکجا آبادی کوچک شد در شرق، و «عاملی حیاتی در جهان آزاد» و «دژی مستحکم در برابر کمونیسم» و «سنگر آزادی». پول و ساز و برگ امریکایی از سر و روی حریفان بالا می‌رفت و آن‌ها را هاج و واج کرده بود. آیزنهاور پیش از شروع رسمی ریاست جمهوری کندی، در توضیحات خود به او این کشور را به مهره اصلی زنجیره ارتقا داد و گفت «اگر اجازه دهیم لائوس سقوط کند، باید همه منطقه را از دست رفته تلقی کنیم» و توصیه کرد کوشش کامل بشود که اعضای سیتو به عملیات مشترک بپیوندند، و چنانچه امتناع ورزند، باید به فکر «مداخله یک‌جانبه» افتاد. <۱۸۳> لائوس سرزمینی ناهموار و بیرون از دسترس نیروی دریایی و هوایی مستقر در پایگاه‌های اقیانوس کبیر بود و آشکارا جایی نبود که بشود در آن به نحو مؤثر جنگید. اظهارات حیرت‌آور آیزنهاور، در قیاس با مخالفت او با دخالت فعالانه در ویتنام به مراتب بیشتر در دسترس، می‌رساند که لائوس نیروی ویژه‌ای برای سردرگم کردن آدمیان داشت.

در یکی از آن هیجانات کوچک تب‌آلودی که گاه‌گاه مناسبات بین‌المللی را به مرز دیوانگی می‌کشاند، وضعیت در ۱۹۶۱ به بحرانی آکنده از توطئه و ترفندهای پیچیده رسیده بود. خطر آن می‌رفت که ائتلاف در لائوس موجب جنگ شود. بریتانیا و فرانسه با توسل به قرارداد ژنو باز کنفرانسی مرکب از چهارده کشور در ژنو تشکیل

دادند. در واشینگتن نشست‌های تمام روز کاخ سفید تا دیروقت شب ادامه یافت. کندی که هنوز عرقش از فاجعه چند روز پیش خلیج خوک‌ها نخشکیده بود، تصمیم داشت نشان دهد که امریکا با کمونیسم سر شوخی ندارد و خود را از شر جار و جنجال دست‌راستی‌ها در صورت کام‌یابی ائتلاف برهاند. پس دستور داد ناوگان هفتم به دریای چین جنوبی اعزام شود، هلیکوپترها و واحدهای رزمی به تایلند بروند و نیروهای امریکا در آکیناوا به حال آماده‌باش درآیند. <۱۸۴>

در این میان، ژنرال لاین لمیترز، رئیس جدید ستاد مشترک، به کندی توصیه کرد که چنانچه چین و کره شمالی مداخله کنند، <۱۸۵> جلو آن‌ها را می‌توان با سلاح هسته‌ای گرفت، و کندی جا خورد و باد قضیه تاحدی خوابید. <۱۸۶> او تصمیم گرفت بی‌طرفی لائوس و برگشت سووانا فوما را بپذیرد و دیپلمات کهنه کار آورل هرین را به ژنو فرستاد که موافقت‌نامه‌ای بر این اساس ترتیب دهد. این راه حل از آن جا که برای شوروی‌ها و ایالات متحد هر دو پذیرفتنی بود و لائوسی‌ها نیز ترجیح می‌دادند به جای جنگیدن دست از سر آن‌ها برداشته شود کاملاً عملی می‌نمود. ولی اعلام بی‌طرفی لائوس اگرچه جلو مداخله خارجی‌ان را می‌گرفت، اثری منفی نیز داشت زیرا دست به ترکیب پاتنت لائوئی زد و در میان کشورهای عضو سیتو در منطقه ایجاد شبهه در زمینه استواری تعهد امریکا در برابر کمونیسم در آسیا می‌کرد. این‌گونه شبهه‌ها که با جار و جنجال به زبان نیز می‌آمد، در بازدیدکننده بعدی از منطقه، یعنی معاون رئیس‌جمهور امریکا لیندن جانسن، تأثیر ژرف گذاشت.

جانسن در مه ۱۹۶۱ به تایوان و ویتنام جنوبی و کشورهای هم‌جوار عضو سیتو اعزام شد تا منطقه را از حمایت امریکا مطمئن سازد. دل‌بستگی و تجربه معاون رئیس‌جمهور در امور خارجی ناچیز بود. هنگام سناتور و در سمت رهبر اکثریت مجلس به ناچار توجه خود را به این رشته معطوف داشته بود و برخوردی متناسب روند متعارف جنگ سرد اتخاذ کرده بود. با آن‌که امور خارجی دل‌نگرانی اصلی وی نبود—دل‌نگرانی اصلی جانسن پیشبرد مقام خود بود—تصورات و واکنش‌های او بازتابی از جزم‌اندیشی‌های جنگ سرد بود. بیانات عمومی او در سطح پایین بسیار عوام‌پسندانه بود؛ برای نمونه در سایگون اعلام کرد که دیم «وینستن چرچیل آسیا»ست. <۱۸۷>

گزارش او به رئیس‌جمهور نه این چنین ابلهانه ولی دلیرانه و مداخله‌جویانه بود.

جانسن مخالفتی نداشت که ایالات متحد بار مسئولیت آسیا را بردوش گیرد. می‌نویسد «اعتماد به امریکا کلید هرگامی است که آسیایی‌ها در دفاع از آزادی آسیای جنوب خاوری بردارند. رهبری ایالات متحد در این منطقه تنها راه چاره است. رهبری در یکایک این کشورها... بر شناخت و ایمان به قدرت و اراده و درک امریکا متکی است.» سخنان جانسن هم بی‌اطلاعی عمیق او را از تکیه‌گاه رهبری در آسیا نشان می‌دهد، و هم حس قدرت مطلق را که پس از جنگ جهانی دوم دامن‌گیر ایالات متحد شد کاملاً بیان می‌کند. ما امریکایی‌ها اقیانوس‌ها را درنوردیده بودیم، ماشین جنگی آلمان و ژاپن را در هم شکسته بودیم، اروپا را رهایی بخشیده بودیم، برژاپن فرمان رانده بودیم، نوعی پال بانین <۱۸۸> بودیم — هر دو نیم کره زمین زیر پایمان بود.

جانسن با تأکید ادامه می‌دهد: «پیش‌نهاد می‌کنم بی‌درنگ جلو برویم و جد و جهدی بزرگ در یاری به این کشورها مبذول داریم که بتوانند از خود دفاع کنند... در اهمیت پیگیری این رسالت از راه اقدامات، عملیات، و تلاش‌های دیگر [لابد نظامی] هرچه بگویم کم گفته‌ام.» با نوعی واقع‌بینی که خصوصیت همیشگی او نبود، جانسن توصیه می‌کرد که «باید با وقوف کامل از هزینه بسیار سنگین و ممتد مالی، و مجاهدت و حیثیت ایالات متحد» تصمیم گرفت و در نظر داشت که «امکان دارد در مرحله‌ای با تصمیم‌گیری دیگری مواجه شویم که آیا نیروهای عمده‌ای از امریکا در منطقه بگماریم یا چنانچه کوشش‌های دیگرمان به جایی نرسید، عقب نشینیم و جلو زیان بیشتر را بگیریم.»

جانسن هشدار داد: «هیچ تردیدی نیست که وقایع اخیر لائوس اثر ژرف و پایداری برجا نهاده... و در مورد نیت امریکا در سراسر آسیای جنوب خاوری شک و نگرانی به وجود آورده است.» جانسن از راه و رسم گفت و شنود شرقی‌ها بی‌اطلاع بود، نمی‌دانست که اصل مطلب معمولاً لابه‌لای تعارفات مستور است — و گاه اصولاً مطلبی در کار نیست. پس صورت ظاهر آنچه را شنید باور کرد و نوشت «اهمیت به سزا دارد» که مأموریت او «فوراً ثمر بخشد.» پیش‌نهاد کرد «با کاربرد خلاق توان علمی و تکنولوژی امریکا» به نبرد «دشمنان حقیقی» — گرسنگی و نادانی و فقر و بیماری — برویم، و گزارش خود را چنین پایان داد: «پیکار با کمونیسم در آسیای جنوب خاوری یا باید با قدرت و عزم استوار دنبال شود تا نتیجه بخشد یا ایالات متحد باید منطقه

اقیانوس آرام را ناگزیر رها سازد و خط دفاعی خود را به سانفرانسیسکو پس کشد» — و در این جا ۶۰۰ مایل اقیانوس و نیز جزایر اُکیناوا و گوام و میدوی و هاوایی را از یاد برد. <۱۸۱>

این آش شله قلم کاری از اندیشه‌های مختص امریکا بود. فرض ساده یا این یا آن، شکست کمونیسم یا رهاسازی منطقه اقیانوس آرام، احتمالاً در رئیس جمهور خیلی نفوذ نکرد، چه او به معاون خود چندان التفاتی نداشت و بالعکس. اما تردید در مورد ثبات قدم ایالات متحد که این همه برجانسن تأثیر گذاشت موضوع اعتبار آن کشور را پیش آورد که سرانجام آن قدر بزرگ شد که گویی تنها چیزی بود که امریکا به خاطرش می‌جنگد.

مسئله اعتبار همان تابستان در بحران برلین پیش آمد. پس از دیداری تند و هراسناک با خروشچف در وین، کندی به جیمز رستون <۱۹۰> گفت: «مشکل ما حال این است که نشان دهیم قدرت ما درخور اعتماد است، و محل این کار ظاهراً ویتنام است.» <۱۹۱> ولی ویتنام هیچ وقت جای این کار نبود، چون دولت امریکا خود به آنچه آن جا می‌کرد اعتقاد کامل نداشت. فرق آن جا با برلین بسیار روشن بود. کندی در ژوئیه گفت: «ما نمی‌توانیم اجازه بدهیم و اجازه نخواهیم داد که کمونیست‌ها ما را به تدریج یا به زور از برلین بیرون رانند»، <۱۹۲> و، به گفته اطرافیان وی، کندی آمادگی ذهنی داشت که بر سر این موضوع خطر جنگ، حتی جنگ هسته‌ای، را بپذیرد. <۱۹۳> به رغم همه قیل و قال‌ها که عین همین قاطعیت در مورد ویتنام نیز وجود دارد، ویتنام در سیاست امریکا هرگز مقامی همسان برلین نیافت، و در عین حال هیچ یک از دولت‌هایی که در امریکا سرکار آمد هم حاضر به رها کردن آن نبود. و همین شکاف بود که تمامی این مجاهدت را رنج‌بار ساخت و اولین رنجورش خود کندی بود. برلین درس دیگری هم داد. در آن جا، به قول پال نیتزه معاون وزارت دفاع، «نکته اصلی این بود که ارزش دفاع از برلین برای غرب بسیار بیشتر بود تا ارزش تسخیر برلین برای شوروی.» <۱۹۴> از این تیزبینی می‌شد نتیجه گرفت که برای ویتنام شمالی که سال‌های متمادی به هدف تسلط بر تمامی ویتنام جنگیده بود ارزش امر خیلی بیشتر بود تا ارزش ناکام‌سازی آنان برای امریکا. ویتنام شمالی‌ها در خاک خود می‌جنگیدند و مصمم بودند که سرانجام زمام آن را به دست گیرند. خوب یا بد، قاطعیت و

تسلیم‌ناپذیری در هدف، از آن‌ها نوری بود، و از آن‌جا که حاضر به تسلیم نبود، احتمال می‌رفت که چیره شوند. ولی این قیاس نه به فکر نیتزه رسید نه به فکر کس دیگر. وضعیت در ویتنام جنوبی تئودور وایت خبرنگار را به یاد چونگ‌کینگ <۱۱۵> در چین انداخت. او در اوت ۱۹۶۱ به کاخ سفید نوشت: «اوضاع تقریباً هر هفته بدتر می‌شود. چریک‌ها اینک تقریباً همه دلتای جنوبی را در تسلط دارند، تا بدان حد که هیچ فرد امریکایی پیدا نشد که حاضر باشد حتی روز روشن بدون اسکورت نظامی مرا با اتومبیل خود به بیرون سایگون برود.» <۱۱۶> این گزارش با «ارزیابی مایوس‌کننده» ژنرال لایونل مک‌گار، رئیس وقت گروه مستشاران نظامی امریکا، می‌خواند که حدس می‌زد نگو دین دیم فقط بر چهل درصد ویتنام جنوبی چیره است، و شورشیان ۸۵ درصد از نیروهای نظامی او را از کار انداخته‌اند. <۱۱۷>

نامه وایت، علاوه بر این، از «خرابی وضع سیاسی با ابعادی شگرف» حکایت می‌کرد و ابراز حیرت که از سویی «جوان‌های ۲۰ تا ۲۵ ساله در کلوب‌های شبانه سایگون قر می‌دهند و می‌رقصند»، و بیست مایل دورتر «کمونیست‌ها در سمت خودشان قادرند افرادی بیابند ظاهراً آماده شهادت برای آرمان‌شان.» این تضاد رفته رفته ناظران دیگر را هم نگران کرد. وایت در پایان می‌پرسید، اگر تصمیم به دخالت بگیریم، «آیا از نفرت لازم، تجهیزات لازم و وضوح هدف لازم برای مداخله موفقیت‌آمیز بهره‌وریم؟» موضوع حیاتی همین «وضوح هدف» بود.

کندی دودل بود، پس برای ارزیابی اوضاع تصمیم به اعزام یک هیئت بلندپایه دولتی به ویتنام گرفت، و این نخستین و معروف‌ترین هیئت از سلسله بی‌پایانی از این‌گونه هیئت‌ها بود. مکنامارا وزیر دفاع بعدها پنج بار در ظرف ۲۴ ماه به آن‌جا رفت، و هیئت‌های دون‌پایه‌تر نیز دائماً در راه سایگون سرگرم آمد و رفت بودند. با بودن سفارت و مستشاران نظامی و مأموران اطلاعاتی و آژانس‌های کمک‌رسانی امریکایی در محل و گزارش‌های پیاپی آن‌ها، نیاز مداوم واشینگتن به ارزیابی‌های تازه نشان‌بلا تکلیفی بود.

هیئت ماکسول تیلر و وال روستو در اکتبر سال ۱۹۶۱ به ویتنام رفت، اسماً بنا بر درخواست دیم ولی رسماً برای انعقاد پیمان دوجانبه دفاعی و امکان اعزام نیروهای رزمی امریکایی که تا آن زمان خود دیم هم مخالف آن بود. افزایش حمله‌های

ویت‌کنگ و بیم‌رخنه از گسترهٔ مرز لائوس، دیم‌را به هراس انداخته بود. کندی با همهٔ دودلی و نگرش دوپهلویی که به مسئله داشت، در اشتیاق جلب اعتماد به امریکا در ویتنام، عجالتاً با تلاش فزون‌تر مخالفتی نکرد، و همان‌گونه که گزینش فرستادگانش نشان می‌دهد، بیشتر تأیید می‌خواست تا اطلاع.

ژنرال تیلر را آشکارا برای ارزیابی نظامی برگزیده بود. تیلر خوش‌سیما و مؤدب بود، چشم‌های آبی تیز داشت، «سرباز و سیاست‌مدار» و مورد تحسین همگان بود، چند زبان می‌دانست، می‌توانست در سخنان خود از [مورخ یونانی] پولوبیوس و [مورخ یونانی] توکودیدس نقل قول بیاورد و کتابی با عنوان شیپور نامطمئن نوشته بود. در جنگ جهانی دوم سرکردگی لشکر هوابرد صد و یکم را به عهده داشت، فرمانده دانشکدهٔ افسری وست پوینت و جانشین ژنرال ریجوی در کره شده بود، و در سال‌های نهایی وزارت دالس رئیس ستاد ارتش بود. در نتیجهٔ مخالفت با آموزهٔ «تلافی‌جویی کلان»، در ۱۹۵۹ کنار رفته و ریاست مرکز هنرهای نمایشی لینکلن را در نیویورک عهده‌دار شده بود. این چهرهٔ فرهیخته طبعاً کندی را جذب کرده بود؛ اما اندیشه‌ها و توصیه‌های تیلر، با وجود شهرتش به عنوان افسری روشن‌فکر و نه یک ارتشی خشک‌مغز، غالباً همان حرف‌های متعارف بود.

همسفر او والت روستو (که اسم کوچکش از اسم کوچک والت ویتمن <۱۹۱۸> گرفته شده بود) از معتقدان پابرجای توانمندی امریکا برای راه‌نمایی و رشد جهان رشدنیافته بود. پیش از آن‌که اصطلاح «شاهین» [جنگ طلب] و «کیوتر» [صلح طلب] باب شود، وی در مبارزه برای جلوگیری از کمونیسیم یک «شاهین» بود و قبلاً هم طرحی برای اعزام ۲۵۰۰۰ سرباز رزمی امریکایی پیش‌نهاد کرده بود. در جنگ جهانی دوم مأمور انتخاب هدف‌های هوایی در صحنهٔ کارزار اروپا بود، و از این‌رو به قدرت هوایی شوقی وافر داشت، گو که ارزیابی‌های پس از جنگ نشان داده بود که بمباران‌های استراتژیکی و نتایج آن‌ها سرنوشت‌ساز نبوده است. روستو فردی مثبت و خوش‌بین از قماش دکتر پانگلووس <۱۹۱۹> بود و به توصیف یکی از همکارانش اگر خبر حملهٔ هسته‌ای به نیویورک را می‌شنید، به رئیس‌جمهور می‌گفت فاز اول نوسازی آن شهر بدون تحمیل هیچ‌گونه هزینه به خزانهٔ دولت انجام پذیرفته است. <۲۰۰> تأیید او از طرف دستگاه‌های امنیتی غالباً به دلیل فعالیت‌های دست‌چپی‌اش در دوران دانشجویی

به تأخیر می‌افتاد، و کندی به این جهت روزی شکایت سرداد که «چرا دائم به وایت بند می‌کنند و فکر می‌کنند وی ساده‌لوح است؟ عجباً، این مرد بزرگ‌ترین پیکارجوی من در جنگ سرد است.» <۲۰۱> معلوم بود که چنین آدمی برای جلو تر رفتن در ویتنام دست‌آویزی به دست خواهد آورد.

همراه ژنرال تیلر و وایت روستو، گروهی نیز از مأموران وزارت امور خارجه و وزارت دفاع و ستاد مشترک و سیا از ۱۸ تا ۲۵ اکتبر از ویتنام جنوبی دیدن کرد و بعد هیئت برای تنظیم گزارش در محیطی آرام به فیلیپین رفت. این سند و تلگراف‌های محرمانه مستقیم تیلر به رئیس‌جمهور و ضمایم و ملحقاتی که هر یک از اعضای هیئت به گزارش اصلی افزوده است هرگز به صورت خلاصه‌ای قابل فهم درنیامده است. درباره هر چیز چیزی می‌گوید، هم می‌گوید آری و هم می‌گوید نه، خوش‌بینی و بدبینی را در هم می‌آمیزد، و بر روی هم، بعد از اما و اگر مگرهای بسیار، استدلال می‌کند که برنامه «نجات ویتنام جنوبی» فقط از طریق اعزام نیروهای مسلح امریکا و معتقد ساختن هر دو طرف به جدی بودن نیت ما عملی خواهد شد. توصیه می‌کند که ۸۰۰۰ سرباز فوراً به آنجا گسیل شود «تا جلوروند رو به قهقرا»ی رژیم را بگیرند و وارد «تلاش مشترک چشمگیری در برابر تجاوز ویت‌کنگ» شوند. در گزارش، پیامدهای امر نیز به طور صحیح پیش‌بینی شده بود. گفته می‌شد که پای آبرو و اعتبار امریکا در میان است و در آینده بیش از این هم به میان خواهد آمد، و اگر هدف نهایی از بین بردن شورش در جنوب باشد، «میزان تعهد احتمالی ما حدی ندارد (مگر آن‌که به منشأ درگیری در هانوی حمله بریم!)» معضل نظامی آینده — هم در خود جمله و هم در پرانتز — صورت‌بندی شده بود.

صورت‌بندی‌های دیگری نیز در گزارش دیده می‌شد که گرچه جنبه اساسی داشت، بردآوری‌های کاملاً درست مبتنی نبود. تیلر بدون این که سرزمین یا پایگاه صنعتی دشمن را مشاهده کرده باشد، در گزارشش می‌گفت که ویتنام شمالی «در برابر بمباران‌های عادی بی‌اندازه آسیب‌پذیر است.» کمتر دآوری نظامی بدین حد خیالی بوده است. <۲۰۲> در گزارش، هانوی متجاوز به «مرز بین‌المللی» خوانده می‌شد، و این همان لفاظی من‌درآوری بی‌معنایی بود که نشانه بارز ماجرای ویتنام شد. اعلامیه ژنو به صراحت گفته بود که خطی که کشور را به دو بخش تقسیم می‌کند «موقتی» است و نباید

به «مرز سیاسی یا ارضی» تعبیر شود. آیزنهاور به طور مشخص آن را صرفاً به همین صفت شناخته بود. اصطلاح «مرز بین‌المللی» نیز همانند مصالح «حیاتی» ملی یکی از اختراعات سیاست‌گذاران بود که برای توجیه مداخله، یا حتی برای قانع ساختن خویش که حق با آن‌هاست، به کار گرفته می‌شد. روستو قبلاً در سخن‌رانی خود در فورتن برگ آن را به کار برده بود. راسک سه ماه بعد از تیلر، در خطابه‌ای همگانی نه تنها آن را به کار برد، بلکه پا فراتر نهاد و از «تجاوز خارجی» و عبور از «مرز بین‌المللی» سخن راند. «خط مستقیم» بر اثر تکرار استعمال به «مرز بین‌المللی» تغییر شکل داد و قاعده شد. <۲۰۳>

ژنرال تیلر عملکرد نظامی ویتنام جنوبی را «مأیوس‌کننده» خواند و همان حرفِ همیشگی را دوباره زد که «فقط ویتنامی‌ها می‌توانند ویت‌کنگ را شکست دهند»، و ابراز عقیده کرد که امریکایی‌ها «به عنوان دوست و شریک می‌توانند آن‌ها را راه‌نمایی کنند که این کار را چگونه انجام دهند.» توهمی که ضامن جملگی تلاش‌های بعدی شد همین بود.

مشاور برگزیده رئیس‌جمهور بدین‌گونه الگوی اجتناب‌ناپذیر مداخله نظامی آتی را بی‌افکند. هیچ‌کس مانند ژنرال ریجوی که به صراحت با آن مخالفت ورزیده بود این الگو را رد نکرد. در ضمیمه گزارش، اعضای وزارت امور خارجه هیئت وضعیت را «رو به وخامت بیشتر» و موفقیت‌های ویت‌کنگ را رو به افزایش خواندند و یادآور شدند که کوشش‌های کمونیست‌ها از پایین‌ترین سطح جامعه، یعنی از روستاها، آغاز می‌شود. در آن جاست که «نبرد را باید برد یا باخت»؛ و این حقیقت که نیروی نظامی خارجی، اگرچه می‌تواند کمک کند، ولی نمی‌تواند در نبرد پیروز شود، دلیل کافی برای رد «هرگونه درگیری کامل ایالات متحد به منظور از بین بردن خطر ویت‌کنگ» است. <۲۰۴> با این حال، نویسنده این گزارش به خصوص استرلینگ کاترل، رئیس گروه مختلط ضربت در امور ویتنام، از توصیه تیلر و روستو مبنی بر جلوگیری از رفتن در ویتنام پشتیبانی درست می‌کرد. مأموران درجه دو معمولاً به جای اذعان به نتایجی که جبراً لازم می‌آید، ترجیح می‌دهند با مافوق هم‌رأی شوند.

راسک وزیر امور خارجه هم، با وجود تعهد مطلق به جلوگیری از کمونیسم، احساس می‌کرد مصلحت نیست آبرو و اعتبار امریکا زیاده در گرو، به گفته خودش،

«اسب بازنده» گذاشته شود. <۲.۵> نقایص حکومت دست‌نشانده او را آزار می‌داد، چون در مورد دیگری نیز هنگام ادای شهادت محرمانه در کمیته روابط خارجی سنا آشکارا شکوه کرد که ایالات متحد همیشه خود را گرفتار متحدان ضعیف و رژیم‌های کهنه می‌سازد. راسک گفت لازم است تصمیم بگیریم که در چه شرایطی «می‌توانیم و می‌بایست در رژیمی سرمایه‌گذاری کنیم که صادقانه می‌دانیم ماندگار نیست.» <۲.۶> پرستی از این مهم‌تر درباره سیاست خارجی امریکا هرگز نشده بود و، همان‌گونه که انتظار می‌رفت، این پرسش بی‌پاسخ ماند.

عکس‌العمل وزارت خانه‌ها به گزارش تیلر، نخستین آن‌ها از مکنامارا، آشفته و مغشوش بود. آموزش و عادت‌های ذهنی از مکنامارا آدمی ساخته بود که بی‌چون و چرا باور داشت چنانچه منابع مادی و تجهیزات ضروری و تحلیل درست از عوامل نسبی بر مبنای آمار در دست باشد، کار — هرکاری — شدنی است. او رؤسای ستاد مشترک در واکنش خود یادآور نکته‌ای اساسی شدند و گفتند مداخله نظامی مستلزم تعهد روشن به هدف است که، در این مورد، ممانعت از افتادن ویتنام جنوبی به دست کمونیست‌هاست، و برآورد کردند که نیروی لازم برای این کار، با در نظر گرفتن امکان درگیری شوروی و چین، احتمالاً به شش لشکر یا ۲۰۵۰۰ نفر خواهد رسید، و برای تقویت تأثیر این نیرو باید به هانوی هشدار داد که ادامه پشتیبانی از شورش ویت‌کنگ در جنوب «منجر به تلافی جویی تنبیهی علیه ویتنام شمالی خواهد شد.»

کندی از راه حل نظامی بی‌مناک بود و شاید شفاهاً خواستار پیش‌نهاد ملایم‌تری شد. مکنامارا، از سر اطاعت، فکر دیگری کرد و، به اتفاق راسک، یادداشت دومی فرستاد دایر بر این که اعزام قوای رزمی فعلاً به تعویق افتد اما این قوا آماده باشند که هر لحظه وارد صحنه شوند. این دو وزیر هم‌فکر نبودند و، بنابراین، هشدار دوجانبه دادند. از سویی گفتند بدون تلاشی نیرومند از جانب ویتنام جنوبی «نیروهای امریکا نمی‌توانند در میان مردمی بی‌اعتنا یا کینه‌توز مأموریت خود را انجام دهند»؛ از سوی دیگر اظهار نظر کردند که از پا درآمدن ویتنام جنوبی «از اعتبار تعهد امریکا در جاهای دیگر می‌کاهد» و «در داخل کشور مخالفت برمی‌انگیزد.» <۲.۷> یکی به نعل می‌زد و یکی به میخ و اجتناب از پاسخ مثبت یا منفی مستحکم با دودلی خود کندی می‌خواند. او مردد بود که جنگ بومی و سفیدپوست کارساز باشد و هشدار تیلر را درباره فشارهای

اجتناب‌ناپذیر برای تقویت قوا به خاطر داشت و، از این رو، نمی‌خواست دولت خود را در این درگیری بدون نوید پیروزی در سرزمینی دورافتاده گرفتار سازد. در عین حال، شق دوم یعنی ترک درگیری — و در نتیجه، اشاعه بی‌اعتمادی به سپر حفاظتی امریکا در خارج و تهمت ضعف و ناتوانی در برابر کمونیسم در داخل — حتی وخیم‌تر می‌نمود. غریزه کندی حکم به احتیاط می‌کرد، ولی گرفتار دودلی بود. ابتدا پیش‌نهاد تعویق اعزام نیروهای رزمی را پذیرفت و بدین ترتیب از دادن پاسخ منفی صریح، که می‌توانست دیگ خشم دست‌راستی‌ها را به جوش آورد، به دقت پرهیز کرد. به دیم خبر داد که قوای مشورتی و فنی اضافی گسیل خواهند شد به این امید که این‌ها تلاش و یتنامی‌ها را که «هیچ‌گونه کمک اضافی نمی‌تواند جان‌نشین آن گردد... برانگیزند و تکمیل سازند.» راه حل اعزام سپاهیان رزمی عجالتاً معلق ماند. رئیس‌جمهور در اشارهٔ همیشگی خود به اصلاحات سیاسی و اداری خواستار «دلایل ملموس» پیشرفت شد، و این تذکر را افزود که برای «نیروهای خارجی سفیدپوست» وظایف مشورتی مناسب‌تر است «تا مأموریت‌های جست‌وجوی نفرات ویت‌کنگ که در میان مردم ویتنام پنهان‌اند». این حرف درست ولی ریاکارانه بود، زیرا نیروهای ویژه در عملیات ضد شورش می‌بایست به این کار بپردازند. به زبانی مبهم — ولی نه به حد کافی مبهم — کندی به دیم اطمینان داد و خود را در تنگنا انداخت که «ما آماده‌ایم به جمهوری ویتنام برای حراست از مردم و استقلال خود یاری رسانیم»، «۲۰۸» به هدف وفادار ماند ولی در واقع دست به اقدامی نزد.

واکنش دیم خوب نبود. بنا به گزارش سفیر امریکا، «ظاهراً به شک افتاده که نکند ایالات متحد می‌خواهد همانند لاتوس در ویتنام هم، به گفتهٔ او، چربزند.» «۲۰۹» اعتبار امریکارا می‌بایست نگاه داشت و از بدتر شدن اوضاع جلوگیری کرد. بدون هیچ تصمیم روشن و قاطع و بدون هیچ‌گونه برنامهٔ مأموریت، سپاهیان امریکا روانهٔ ویتنام شدند. گروه‌های آموزشی امریکایی نیازمند واحدهای امدادی رزمی بودند؛ گشت‌های اکتشافی هوایی جنگنده‌های اسکورت و دسته‌های هلیکوپتر می‌خواست، برنامهٔ ضد شورش محتاج ۶۰۰ تن تکاور «کلاه‌سبز» «۲۱۰» بود تا ویتنامی‌ها را برای عملیات ضد ویت‌کنگ آموزش دهند. به دنبال نفرات تجهیزات می‌بایست گسیل می‌شد: شناورهای تهاجمی و گشتی نیروی دریایی، نفربرهای زره‌پوش، هواپیماهای قادر به پرواز و

فروود در باندهای کوتاه، هواپیماهای حمل و نقل، خودرو، تأسیسات رادار، کلبه‌های پیش ساخته، و فرودگاه. این‌ها البته در پشتیبانی از ارتش ویتنام جنوبی به کار می‌رفت، ولی همه مستلزم پرسنل امریکایی بود که خواه ناخواه آنها را وارد جنگی حقیقی می‌کرد. هنگامی که یگان‌های نیروی ویژه، واحدهای ویتنام جنوبی را در بیکار با چریک‌ها راه‌نمایی می‌کردند و به آن‌ها شلیک می‌شد، ناگزیر بایست پاسخ می‌دادند. هلیکوپترهای توپ‌دار، وقتی هدف آتش دشمن قرار می‌گرفتند، معامله به مثل می‌کردند. افزایش فعالیت مستلزم نیروهای بیشتری از فرماندهی آموزشی بود. در فوریه ۱۹۶۲، فرماندهی رزمی کامل عیاری به نام «فرماندهی کمک نظامی ویتنام» جای گروه مستشاران نظامی را گرفت و سپهدی به نام ژنرال پال هارکینز، رئیس ستاد پیشین ماکسول تیلر در کره، به سرکردگی آن گماشته شد. اگر تاریخی برای آغاز مرحله امریکایی جنگ در ویتنام می‌خواهید، تأسیس این فرماندهی را آغاز آن مرحله بشمرید.

در نیمه ۱۹۶۲ شمار سپاهیان امریکایی در ویتنام ۸۰۰۰، در پایان سال ۱۱۰۰۰، و ده ماه بعد ۱۷۰۰۰ نفر شد. سربازان امریکایی دوشادوش نفرات ویتنامی در هر سطح، از گردان گرفته تا لشکر و ستاد ارتش، خدمت می‌کردند. عملیات را طرح می‌ریختند و هرنوبت شش تا هشت هفته همراه واحدهای ویتنامی به میدان نبرد می‌رفتند. سپاهیان و تدارکات را از راه هوایی جا به جا می‌کردند، باندهای موقت جنگلی می‌ساختند، گروه‌های پزشکی و زخمی‌ها را با هلیکوپتر می‌بردند و می‌آوردند، خلبان‌های ویتنامی را تعلیم می‌دادند، آتش توپ‌خانه و پشتیبانی هوایی را هماهنگ می‌کردند، و در جنگل‌های شمال سایگون برای زدودن برگ‌های درختان مواد شیمیایی از هوا فرو می‌ریختند. تلفات هم می‌دادند: ۱۴ کشته و زخمی در سال ۱۹۶۱، ۱۰۹ تن در سال ۱۹۶۲ و ۴۸۹ تن در سال ۱۹۶۳. <۲۱۱>

این جنگ جنگ قوه مجریه بود، بدون تصویب کنگره، و به رغم طفره‌ها و تکذیب‌های رئیس‌جمهور، جنگی عملاً بدون اطلاع عموم، ولی نه بی سروصدا. کمیته ملی جمهوری خواهان کندی را متهم کرد که در مورد درگیری در ویتنام «با مردم امریکا روراست نبوده است»، و پرسید آیا موقع آن نرسیده که درباره «مستشاران» امریکایی «تظاهر را کنار بگذاریم؟» <۲۱۲> کندی، ظاهراً دل‌آزرده، در کنفرانس مطبوعاتی خود

در فوریه ۱۹۶۲ جواب داد، «ما سپاه رزمی — به مفهوم متعارف کلمه — به آن‌جا نفرستاده‌ایم. به مأموریت‌های آموزشی و کمک‌های لجستیکی افزوده‌ایم...» <۲۱۳> با توجه به بهانه همیشه‌گی «الزامات امنیتی ما در منطقه»، از این صریح‌تر چیزی نمی‌توانست گفت. این جواب کسی را قانع نکرد. جیمز رستون همان روز نوشت: «ایالات متحد اینک در جنگی اعلام نشده در ویتنام جنوبی درگیر است. این موضوع را روس‌ها و کمونیست‌های چینی و هرکسی جز مردم امریکا می‌دانند.»

تزریق کمک از سوی امریکا تا مدتی موفق بود و تلاش ویتنام را بهبود بخشید. عملیات نسبتاً خوب پیش می‌رفت. برنامه «دهکده‌های سوق‌الجیشی» طرح بسیار مورد تمجید، و پسندیده‌ترین طرح سال، به ابتکار نپو برادر دیم و پشت‌گرمی شدید امریکا، در واقع توانست ویت‌کنگ را در بسیاری جاها عقب براند، هرچند کمکی به محبوبیت حکومت دیم در دل روستاییان نکرد. هدف برنامه جدا کردن چریک‌ها از مردم و محروم داشتن آن‌ها از خوراک و نفرگیری بود. ده‌نشینان را به زور و اغلب دست‌خالی از زادبوم خود به «شهرک‌های کشاورزی» مرکب از تقریباً سیصد خانوار می‌بردند، و دهکده‌های سابق آن‌ها را آتش می‌زدند تا پناهگاه ویت‌کنگ نشود. این برنامه، علاوه بر آن‌که پیوند دهقانان با زمین اجدادی خود و اکراه آن‌ها را از ترک دیار خود به هردلیل نادیده می‌انگاشت، کار اجباری بنا کردن «شهرک‌های کشاورزی» را نیز به گردن آن‌ها می‌انداخت. «دهکده‌های سوق‌الجیشی» با همه تلاش دامنه‌داری که مصروف آن‌ها شد و همه امیدیه که به آن‌ها می‌رفت به همان اندازه که امنیت همراه آورد روستاییان را بیگانه کرد.

با درآمدن ارتش ویتنام تحت قیمومت امریکا، و افزایش مأموریت‌های آن‌ها، و فرارهای روزافزون از صفوف ویت‌کنگ، و از دست رفتن بسیاری از پایگاه‌های آن‌ها، اعتماد و اطمینان بازگشت. هزار و نهصد و شصت و دو، سال دولت سایگون بود، و کسی هم گمان نمی‌برد که آخرین سال خوش آن باشد. برخوش‌بینی امریکا افزوده شد. سخن‌گویان ارتش و سفارت اعلامیه‌های مثبت صادر کردند. گفتند وضع جنگ «رو به بهبود است». شمار تلفات ویت‌کنگ در مقایسه با تلفات ارتش ویتنام پنج به سه برآورد شد. ژنرال هارکینز مدام رجز می‌خواند. وزیر دفاع، مکنامارا، در بازدیدی در ماه ژوئیه، طبق معمول خود اعلام کرد، «همه مقیاس‌های کمی ما نشان می‌دهد که

داریم جنگ را می‌بریم»، <۲۱۴> و در بازگشت به امریکا خطاب به یک نشست نظامی در مرکز فرماندهی کل منطقه اقیانوس آرام در هونولولو خبر داد بر نامه ایالات متحد آن است که تدریجاً تا ۱۹۶۵ از درگیری نظامی کنار بکشد.

ولی در سطح پایین‌تر، سرهنگ‌ها و درجه‌داران و خبرنگاران این چنین مطمئن نبودند. مستدل‌ترین شبهه را جان گالبریت ابراز کرد که، هنگام تقدیم گزارش تیلر در نوامبر ۱۹۶۱، کندی از او خواست سر راهش به هند برای احراز پست سفارت توقف کوتاهی در سایگون کند و باز هم ارزیابی دیگری انجام دهد. گالبریت احساس کرد کندی دنبال گزارشی منفی می‌گردد و، بنابراین، چیزی را ناگفته نگذاشت. گزارش داد که موقعیت «بدون تردید پر از خطر و دردسراست»؛ سپاهیان دیم «بی‌هدف‌اند و خود را به بیماری می‌زنند»؛ رؤسای ارتش در ولایات فرماندهی نظامی را با حکومت محلی و حق حساب سیاسی درهم آمیخته‌اند؛ اطلاعات در مورد عملیات شورشیان «وجود ندارد»؛ وضع موجود سیاسی دستخوش «رکود کاملی» است که بیش از آن که ناشی از لزوم محافظت کشور از شرویت‌کنگ باشد از نیاز دیم به حفظ خود از خطر کودتا سرچشمه می‌گیرد؛ بی‌کفایتی و عدم محبوبیت حکومت او اثر کمک امریکا را از میان برده است؛ وقتی اتومبیل دیم از خیابان‌های سایگون می‌گذرد، مانند امپراتور ژاپن، در طول مسیر «تمام لباس‌های شسته را باید از روی بندها جمع کنند و تمام پنجره‌ها را ببندند و اهالی دستور دارند سر خود را بیرون نیاورند و خیابان‌ها همه قرق می‌شود و شکاری انبوه ملازمان موتورسیکلت سوار در حین این عبور برق‌آسا از او پاسداری می‌کنند»؛ تلاش برای گرفتن قول اصلاحات در برابر وعده کمک بی‌ثمر است، زیرا که دیم «در زمینه اداری یا سیاسی دست به اصلاح مؤثر نخواهد زد. علت آن است که نمی‌تواند. انتظار چنین کاری از او ساده‌لوحی سیاسی است. او می‌داند که نباید بگذارد قدرت از کفش خارج شود چون از کار برکنار خواهد شد.» <۲۱۵>

گالبریت توصیه می‌کرد که در مقابل هرگونه فشار برای اعزام قشون امریکایی مقاومت بشود چون «سربازان ما از پس این ضعف اساسی بر نمی‌آیند.» می‌گفت هنوز راه حلی برای «تنگنایی که فعلاً در آن گرفتار آمده‌ایم» ندارد، ولی با این استدلال مخالف است که چاره‌ای جز حفظ دیم نیست. به نظر او نوعی تغییر و نوعی شروع جدید لازم است، و اگرچه هیچ‌کس نمی‌تواند قول گذری امین از این مرحله را بدهد،

«فعلاً که با شکست وصلت کرده‌ایم.» <۲۱۶>

در مارس ۱۹۶۲ باز او دست به قلم برد و تأکید کرد که ایالات متحد باید درها را برای هر نوع مصالحه سیاسی با هانوی باز بگذارد و اگر فرصتی پیش آید «دودستی آن را بچسبد.» گالبریت اعتقاد داشت که جواهر لعل نهرو کمک خواهد کرد و هرین می‌تواند با روس‌ها تماس بگیرد و ببیند آیا هانوی حاضر است در قبال عقب‌نشینی امریکا و توافق برای گفت‌وگو درباره وحدت نهایی ویت‌کنگ‌ها را ساکت نگه دارد. در آوریل که گالبریت به امریکا برگشت، پیش‌نهاد مذاکره بین‌المللی برای تشکیل یک حکومت بی‌طرف مطابق الگوی لائوس را با کندی در میان گذاشت. پیش‌بینی کرد که با ادامه حمایت از دولتی بی‌کفایت «ما به عنوان قدرتی مستعمراتی جانشین فرانسوی‌ها در منطقه خواهیم شد و مانند آنان زخمی خواهیم خورد که نتوانیم جلو خون‌ریزی‌اش را بگیریم.» در عین حال، او بر آن بود که باید در برابر کلیه اقدام‌هایی که برای درگیر کردن سربازان امریکایی در نبرد می‌شود ایستاد و نیز صلاح است که از آلوده شدن در عملیات ناپسندی چون بمباران شیمیایی درختان و احداث «دهکده‌های سوق‌الجیشی» پرهیز کرد. <۲۱۷>

پیش‌نهاد گالبریت را، که روی کاغذ آورده بود، رؤسای ستاد مشترک رد کردند و گفتند «تعهد ما در ایستادگی استوار بر ضد کمونیسم در آسیای جنوب خاوری چیزی است که همه می‌دانند» <۲۱۸> و این پیش‌نهاد تلاشی برای شانه خالی کردن از زیر آن تعهد است. وعده ناسنجیده رئیس‌جمهور به دیم را، در مورد حفظ استقلال جمهوری ویتنام، شاهد آوردند، و اظهار نظر کردند که سیاست امریکا نباید تغییر یابد، بلکه باید «به شدت تا اخذ نتیجه موفقیت‌آمیز پیگیری شود.» این رأی نشان‌دهنده اجماع ژنرال‌ها بود؛ کندی با آن مخالفت نشان نداد؛ و فاتحه پیش‌نهاد گالبریت خوانده شد. اما نتیجه‌ای موفقیت‌آمیز از همان زمان رنگ می‌باخت. ناخرسندی در پیرامون دیم همچون مه در باتلاق از هر سو بلند شده بود. به جای خدمت وظیفه سنتی سالی شش ماه، که اجازه می‌داد افراد به خانه و کشت و کار خود برگردند، سربازی تمام‌وقت برقرار کردند، و این اقدام روستاییان را با سایگون بیشتر بیگانه کرد. در فوریه ۱۹۶۲ دو افسر ناراضی نیروی هوایی در سوء‌قصدی نافرجام به جان دیم کاخ ریاست جمهوری را به بمب و مسلسل بستند. خبرنگاران امریکایی در لابه‌لای بیانات خوش‌بینانه

رسمی در جلسه‌های مطبوعاتی درز و شکاف‌ها را می‌جستند و دروغ و کاستی پیدا می‌کردند. از این رو با دل‌سردی فزاینده، گزارش‌های سرزنش‌آمیزتر می‌نوشتند. همان‌گونه که یکی از آن‌ها مدت‌ها بعد نوشت، «بیشتر چیزهایی که به نظر خبرنگاران دروغ می‌آمد درست آن چیزی بود که هیئت [نظامی] صادقانه باور داشت و به واشینگتن گزارش می‌کرد»،^{۲۱۹} و منبع آن گفته‌های فرماندهان دیم بود. از آن‌جا که مأموران اطلاعاتی امریکا مثل مور و ملخ در سراسر مملکت می‌لولیدند، باور کردن حرف فرماندهان دیم نمی‌توانست بهانه باشد؛ علت اصلی آن بود که مقامات امریکایی سیاست ایالات متحد را متعهد به دیم کرده بودند (مثل مورد چیانگ کای‌شک) و اگره داشتند ناتوانی او را به روی خود آورند.

نتیجه، جنگ مطبوعاتی بود: هرچه روزنامه‌نگاران عصبانی‌تر می‌شدند، بیشتر «داستان‌های ناخوشایند» می‌نوشتند. دولت رابرت منینگ معاون وزیر خارجه در امور عمومی را برای بررسی اوضاع در محل به سایگون فرستاد. منینگ در بازگشت در یادداشت صریحی گفت که یکی از علت‌های جنگ مطبوعاتی آن است که دولت بنا بر سیاستی که پیش گرفته سعی دارد «درگیری امریکا در ویتنام را در حداقل و حتی کمتر از آنچه واقعاً هست جلوه دهد» و درخواست کرد که این سیاست عوض شود.^{۲۲۰} با آن‌که مردم توجه زیادی نداشتند، ولی معدودی دریافتند که در تلاشی که در نقطه‌ای دوردست جریان دارد نقصی در کار است. کم‌کم نغمه‌های ناراضی، هرچند کوچک و پراکنده و بدون چندان اهمیت، از این‌جا و آن‌جا برمی‌خاست. مردم به طور کلی و مبهم می‌دانستند که جایی در آسیا نبرد با کمونیسم در گرفته است و روی هم رفته مخالفتی با این کوشش نداشتند. ویتنام جایی دور و تصورناپذیر و فقط نامی در روزنامه بود.

مطلع‌ترین و برجسته‌ترین شخص خرده‌گیر سناتور مایک منسفیلد، رهبر اکثریت آن‌زمان در سنا، بود که بیش از همه با امور آسیا درگیر بود. وی احساس می‌کرد که ایالات متحد، به پیروی از سنت کهن مبلغان مذهبی، گرفتار شور و شوق بهبود آن‌قاره و مبارزه با کمونیسم شده است و این جد و جهد مایه بدبختی هم امریکا و هم خود آسیاست.^{۲۲۱} منسفیلد در بازگشت از نخستین دیدار تحقیقاتی‌اش پس از ۱۹۵۵ که به درخواست رئیس‌جمهور صورت گرفته بود، در دسامبر ۱۹۶۲ به مجلس سنا گفت:

«پس از هفت سال و دو میلیارد دلار کمک امریکا... ویتنام امروز از روز اول کمتر باثبات به نظر می‌رسد نه بیشتر.» منسفیلد ضربتی بر خوش‌بینان زد و ضربت دیگری بر «دهکده‌های سوق‌الجیشی» و گفت در مورد اخیر «عملکرد حکومت مرکزی تا به امروز اطمینان‌بخش نبوده است.» <۲۲۲>

منسفیلد در مذاکرات خصوصی‌اش با کندی حتی از این هم صریح‌تر صحبت کرد و گفت تزریق قوای امریکا عامل عمده جنگ داخلی‌ای می‌شود که به ما مربوط نیست. دست زدن به این جنگ «به حیثیت امریکا در آسیا لطمه می‌زند و کمکی هم به ویتنام جنوبی نمی‌کند که سرپای خود بایستد.» در حین که منسفیلد سخن می‌گفت، کندی مرتب ناراحت‌تر و صورتش سرخ‌تر می‌شد، پس به او پرخاش کرد که «انتظار دارید من این را همان‌طور که هست بپذیرم؟» او نیز مانند همه فرمانروایان، دلش می‌خواست سیاستش مورد تأیید قرار گیرد و، همان‌گونه که بعداً پیش‌دستی اذعان کرد، از منسفیلد خشمگین بود که چنین یک‌سره نغمه مخالف می‌خواند، «و خشمگین از خودم چون می‌دیدم با او موافقم.» <۲۲۳>

هیچ تغییری روی نداد. رئیس‌جمهور گروه دیگری مرکب از راجر هیلزمن، رئیس اداره اطلاعات و وزارت امور خارجه، و مایکل فارستال، یکی از زیردستان مک‌جورج باندی، را به تحقیق فرستاد. نظریات این گروه نزدیک‌تر به نظریات منسفیلد بود تا به تیلر و روستو. گروه گزارش کرد که جنگ بیش از آنچه تاکنون پیش‌بینی شده طول خواهد کشید و مال و جان برباد خواهد رفت، و «ستون زیان در دفتر حساب هم‌چنان وحشت‌آور است.» <۲۲۴> ولی هر دو عضو این گروه از مقامات اداری بودند و پایگاه مستقل منسفیلد را نداشتند، و بنابراین سیاست جاری را مورد پرسش قرار ندادند.

در لابه‌لای گزارش مفصل و عمیق هیلزمن، بسیاری عوامل منفی مشخص پنهان بود، ولی برای انجام اصلاحات برپایه اطلاعاتی که تحقیق‌کنندگان آوردند هیچ‌گونه اقدامی نشد. تعدیل و تطبیق دردناک است. زمام‌دار، وقتی وارد چارچوب سیاستی شد، برایش آسان‌تر است که درون آن بماند. و اما مأموران زیردست نیز چه بهتر که برای حفظ مقام خویش سروصدا راه نیندازند و شواهدی را که پذیرفتن‌شان برای رئیس دردناک است به رخ او نکشند. روان‌شناسان فرآیند پرده‌کشیدن بر اطلاعات

ناهنجار را «ناهماهنگی شناختی» می‌خوانند که نوعی سرپوش علمی است برای این امر که «مرا با واقعیات گیج مکن.» ناهماهنگی شناختی تمایلی است برای «اختلاف، نیک جلوه دادن یا روده‌درازی کردن دربارهٔ موضوعاتی که در داخل یک تشکیلات ستیز یا <درد روانی> می‌آفرینند.» این پدیده موجب می‌شود که راه‌حل‌های دیگر «حذف شوند چون حتی فکر کردن دربارهٔ آن‌ها به تعارض می‌انجامد.» در رابطهٔ مرئوس و رئیس در حکومت، هدف این پدیده اتخاذ سیاست‌هایی است که کسی را نرنجانند و زمام‌دار را به خیال خام وادارد، به عبارت دیگر «دستکاری ناخودآگاه در برآورد احتمالات.» <۲۲۵>

کندی گرفتار جمود فکری نبود؛ جنبه‌های منفی ماجرا را می‌دانست و از آن‌ها رنج می‌برد؛ اما نه خودش تغییری در وضع داد و نه مشاوران اصلی او پیش‌نهادی در این زمینه کردند. خواه از بیم تشویق کمونیسم و لطمه دیدن حیثیت امریکا و خواه از بیم واکنش‌های داخلی، هیچ‌کس در قوهٔ مجریه خواستار عقب‌نشینی نبود. دلیل دیگر، و پایدارترین در تاریخ بی‌خردی، منافع شخصی بود — یعنی در مورد فعلی، انتخابات دورهٔ دوم ریاست‌جمهوری. کندی خود آن قدر زیرک بود که علایم شکست را دریابد و ادامهٔ فاجعه در ویتنام را ببیند. ویتنام آزارش می‌داد، عصبانی بود که به این دام افتاده است، نمی‌خواست این ماجرا دورهٔ دوم ریاست‌جمهوری‌اش را ضایع کند. دلش می‌خواست در ویتنام پیروز شود، یا چیزی نسبتاً شبیه پیروزی به دست آورد، که جلوزیان‌ها را بگیرد و آن‌گاه بیرون بیاید.

در مجلس صبحانه‌ای با جمعی از نمایندگان کنگره در مارس سال ۱۹۶۳ در کاخ سفید، روند فکری‌اش بیشتر نمایان شد. منسفیلد استدلال‌های خود را تکرار کرد؛ رئیس‌جمهور او را به کناری کشید و، شاید هم برای آن که می‌دانست سناتور پرنفوذ میل دارد چه بشنود، به او گفت کم‌کم موافق خروج کامل نظامی می‌شود. ولی افزود «اما این کار را تا دوباره انتخاب نشوم — یعنی تا ۱۹۶۵ — نمی‌توانم انجام دهم؛» اگر زودتر دست به کار شوم «سروصدای شدید محافظه‌کاران» علیه من بلند خواهد شد. <۲۲۶> کندی همین مضمون را به دستیارش کینت ادانل تکرار کرد و گفت: «اگر حالا در صدد برآیم که همهٔ نیروها را بیرون کشم، محیط رعب و هراس دیگری مثل زمان مکاریتی دامن‌گیرمان خواهد شد؛» این کار را باید صرفاً بعد از انتخاب شدن مجدد

انجام داد، و بی‌رودر بایستی افزود: «پس بهتر است کاملاً یقین حاصل کنیم که من باز انتخاب خواهم شد.» شک و شبهه خود را در مورد ویتنام به دوستان دیگر نیز تلویحاً ابراز می‌کرد، اما دلیل می‌آورد که نمی‌تواند ویتنام را به کمونیست‌ها بسپارد و از رأی‌دهندگان امریکایی بخواهد که دوباره او را انتخاب کنند.

موضع او هر چند فراخور سیمای شجاعان <۲۲۷> نبود، ولی واقع‌گرایانه بود. اندکی بیش از یک سال و نیم به انتخابات دوره دوم مانده بود. تداوم هزینه کردن منابع و ناگزیر جان امریکایی برای آرمانی که وی دیگر بدان ایمان چندانی نداشت، به جای به خطر انداختن پیروزی در انتخاب دوره دوم، تصمیمی بود به سود شخص‌کندی، نه در جهت صلاح کشورش. زمام‌دارانی که از این قاعده پیروی نکنند بسی کم‌یاب‌اند.

در این میان، حل و فصل ماهرانه بحران موشکی در کوبا و شکست خروشچف و پیروزی امریکا در این ماجرا بر اعتماد به نفس و حیثیت دولت‌کندی افزود. جازدن شوروی‌ها همان پندی را به ما می‌داد که بحران برلین داده بود. استقرار موشک‌ها در کوبا قمار جسارت‌آمیزی بود و به منافع حیاتی اتحاد جماهیر شوروی ربطی نداشت، ولیکن جلوگیری از ایجاد پایگاه‌های موشکی در نزدیکی کرانه‌های ایالات متحد از جمله منافع حیاتی امریکا بود. بر پایه قانون منافع حیاتی، قابل پیش‌بینی بود که امریکا نیز سرانجام از ویتنام بیرون می‌رود و شمال پیروز می‌شود.

با ضربه‌ای که کمونیسم در کوبا خورد، و با افزایش حیثیت و اعتبار امریکا، لحظه‌ای بسیار شایان برای ترک درگیری در ویتنام فرارسیده بود، و قویاً می‌شد امیدوار بود که سروصدای داخلی را هم بتوان خواباند. ولی دولت‌مردان امریکا عنان به خوش‌بینی سپرده بودند، و هیچ جریانی را مساعد برای خروج از ویتنام نمی‌شمردند. در همین هنگام، کندی به مایکل فارستال دستور داد به فکر تهیه برنامه‌ای برای خروج پس از انتخابات باشد، و گفت جلب موافقت کنگره و متحدان آسیایی و اروپایی یک سال طول خواهد کشید. <۲۲۸> این فکر هم به جایی نرسید، ولی وقتی به طور خصوصی از کندی پرسیدند که چگونه می‌تواند بدون لطمه زدن به آبرو و اعتبار امریکا از ویتنام خارج شود، پاسخ داد: «کاری ندارد؛ دولتی سرکار بگذارید که از ما بخواهد آن‌جا را ترک کنیم.» <۲۲۹> اما در انظار عمومی هم چنان می‌گفت که خروج ایالات متحد

«به معنای از پا درآمدن نه تنها ویتنام جنوبی بلکه آسیای جنوب خاوری است. پس ناچاریم آن‌جا بمانیم.» <۲۳۰> کندی هم خدا را می‌خواست هم خرما را و هیچ‌گاه موفق به حل این دوگانگی نشد.

بیم این‌که چین چه خواهد کرد، عاملی ثابت در جریان سیاست امریکا بود. اختلاف چین و شوروی در این زمان آشکار شده بود، و رفته رفته که خطر شوروی بر اثر تنش‌زدایی به ظاهر تخفیف می‌یافت، چینی‌ها، در پس پرده قطع رابطه، بیش از پیش خطرناک می‌نمودند. احساس برجامانده از کره هنوز محو نشده بود؛ قدرت‌نمایی بر سر جزایر کموی و ماتسو، الحاق تبت، جنگ مرزی با هند همه در مجموع تصویری از شرارت بی‌پایان به دست می‌داد. از کندی در یک مصاحبه تلویزیونی پرسیدند آیا در درستی نظریه فروریزی زنجیره‌ای مهره‌ها شکی دارد؟ گفت «نه، من به آن معتقدم، معتقدم... شبیح چین در پشت مرزها چنان سرافراشته است که اگر ویتنام جنوبی برود، نه فقط موقعیت آن‌ها برای حمله‌های چریکی در مالزی تقویت خواهد شد، بلکه این احساس را به وجود می‌آورد که موج آینده در آسیای جنوب خاوری چین است و کمونیست‌ها.» <۲۳۱>

در واقع، اگر امریکا توانسته بود ارزش یک ویتنام شمالی به شدت ملی‌گرا، چه کمونیست چه ناکمونیست، را دریابد، این ملت پرتوش و توان و استقلال‌طلب و سخت ضد چینی سدی به مراتب بهتر در برابر توسعه‌طلبی چین می‌بود تا کشوری به جان هم افتاده و تجزیه شده که پیوسته به همسایگان آن سوی مرز فرصت مداخله می‌داد. ولی این فکر به مغز اطرافیان کندی، یعنی همان بهترین و تیزهوش‌ترین افراد، خطور نکرد. چین، به هر صورت، در آن زمان غوطه‌ور در ورطه اقتصادی «جهش بزرگ به پیش» بود و توان ماجراجویی در خارج نداشت. «دشمنت را بشناس» مهم‌ترین اصل در روابط تحاصم‌آمیز است، اما عادت عجیب امریکاییان است که در برخورد با خطر سرخ به قطع رابطه توسل جویند و از روی نادانی عمل کنند.

دستگاه نظامی، در اجرای دستور مکنامارا در هونولولو، سرگرم تهیه برنامه‌های جامع مشتمل بر فرسنگ‌ها گزارش و یادداشت و ماه‌ها کاغذ سیاه کردن بود که تا پایان سال ۱۹۶۳ تعداد نه چندان چشمگیر هزار تن سرباز خود را از ویتنام بیرون آورد و ارتش ویتنام جنوبی را طوری بسازد و پول خرجش کند که از نظر آموزش و شمار نفرات

مهار جنگ را به دست خود گیرد. در حالی که فرماندهی کمک نظامی ویتنام و فرماندهی کل منطقه اقیانوس آرام و خود وزارت دفاع تا گلو غرق در ارقام، واژه‌های اختصاری و تبادل اسناد بودند، پیشرفت در ویتنام به مشکل برخورد و به بحرانی کشید که منجر به سقوط و مرگ دیم شد، و مسئولیت اخلاقی ایالات متحد را ارمغان آورد.

حق حکومت دیم هیچ‌گاه مورد پذیرش کامل آمیزه فرقه‌ها و مذهب‌ها و طبقات قرار نگرفت، و شورش بوداییان در تابستان ۱۹۶۳ سرانجام آن را درهم شکست. ناراضی‌دیرین از رفتار تبعیض‌آمیز فرانسویان با غیرکاتولیک‌ها و سپس ادامه آن توسط دیم آرمان بودایی‌ها را برانگیخت و به آن وجهه‌ای بومی داد. در ماه مه، وقتی سایگون جشن گرمی داشت زادروز بودا را ممنوع ساخت، آشوب به پا شد و قوای دولتی به روی تظاهرکنندگان شلیک کردند و چندین تن را کشتند. ادامه آشوب و برقراری حکومت نظامی همراه با اقدام جسارت‌آمیز خودسوزی یک راهب بودایی در میدانی در سایگون در انتظار همگان بدنامی وحشتناکی به بار آورد. موج اعتراض گسترش یافت و همه مخالفان نظام، ضدکاتولیک‌ها، ضد غربی‌ها و ناراضیان طبقات پایین و متوسط، را گردهم آورد. سرکوب و خشونت بالا گرفت. رهبر عملیات سرکوب نهو برادر دیم بود و اوج آن حمله به معبد اصلی بوداییان و توقیف صدها نفر از راهبان. وزیر خارجه و سفیر ویتنام جنوبی در امریکا در اعتراض به این اعمال استعفا دادند؛ دولت دیم شروع به فروپاشی کرد.

منابع اطلاعاتی امریکا که ظاهراً هیچ‌وقت احساسات عمومی را در نظر ندارند آشوب را پیش‌بینی نکرده بودند. دو هفته پیش از شعله‌ور شدن آتش، راسک وزیر خارجه امریکا که از فرط خوش‌بینی فرماندهی کمک نظامی ویتنام فریب خورده بود از «حرکت مداوم» ویتنام جنوبی «به سوی نظام مشروطه استوار بر قبول عام» سخن رانده و گفته بود که شواهدی دال بر بهبود روحیه در دست است و این می‌رساند که مردم «در راه موفقیت پیش می‌روند.» <۲۲۲>

دیم در ارتش نیز دشمن داشت. کودتایی به دست امرای ارتش اندک‌اندک در حال تکوین بود. در گیر و دار کشمکش دولت با دسیسه‌ها و توطئه‌ها، اقدامات جنگی کاهش یافته بود. گزارش‌های اطلاعاتی از ارتباط نهو و همسرش با دشمن خبر می‌داد، <۲۲۳> و گمان می‌رفت هدف آن‌ها رسیدن به نوعی مصالحه برای حصول

«بی‌طرفی» از طریق میانجی‌های فرانسوی است و بیشتر برای پیشبرد بخت و افزایش مال و منال خویش. سرمایه‌گذاری‌های امریکایی یک‌سره در مخاطره بود. پس آن دست‌نشانده‌الای ملت‌ساز، آن نامزد قابل‌اعتماد برای رویارویی با شمالِ جان‌سخت و هدفمند چه شد؟

بگو مگو در واشینگتن در گرفت. چه باید کرد؟ به ویژه که دولت در حقیقت نمی‌دانست چه راهی در پیش گیرد. آیا چاره‌ای جز دیم بود؟ اگر او بماند، آیا هیچ وقت می‌شود به دست حکومت او شورش [ویت‌کنگ] را درهم شکست؟ مذاکرات بر محور محاسن و معایب دیم و کندن شر نهو و همسرش دور می‌زد، نه بر محور بازنگری در این امر که امریکا اصلاً در این قشقره چه می‌کند. نهو و زنش می‌بایست سر به نیست شوند، نه به خاطر ستمگری در حق بودایی‌ها بلکه برای نغمه‌های بی‌طرفی که ساز کرده‌اند. امید این بود که با قطع محتاطانه کمک‌ها دیم را وادار به این کار کنند. ولی دیم، مطمئن از تعهد و درگیری امریکا بر ضد کمونیست‌ها، گوشش به این تهدیدها بدهکار نبود. وزارت خارجه به دهره و نگرانی افتاد که دیم ممکن است این تهدیدها را چنین تعبیر کند که نوعی اقدام علیه او و نهو و همسرش نزدیک است «و دست به عملی کاملاً غیرمنتظر بزند، مثلاً درخواست کمک از ویتنام شمالی برای بیرون راندن امریکایی‌ها.» <۲۲۴> این تصور شگرف مبین ضعف و سستی تلقی واشینگتن از نقش خود در ویتنام بود.

کم‌کم سیاست‌گذاران در واشینگتن به این نتیجه رسیدند که نه تنها ویتنام جنوبی را سد کمونیسم شمردن خیالی واهی است، بلکه دیم نیز باید با کمک امریکا برود، و خلاصه واشینگتن باید از کودتای نظامی در دست تدارک پشتیبانی کند. این یکی از فرض‌های دست راستی‌ها — یا به هر تقدیر، فرمان لازم‌الاجرای عمل‌گرایی — بود که وقتی مدیریت شرکتی که در آن سهم داری خطا رفت، سرمایه‌ات را نجات بده.

جاسوس کهنه‌کاری از سازمان سیا به نام سرهنگ لوکونین با ژنرال‌های توطئه‌گر تماس برقرار کرد، <۲۲۵> و سفیر جدید، هنری کابوت لاج، مجدانه زمام کارها را به دست گرفت و کاملاً متقاعد شد که مشارکت امریکا با «این رژیم ستمگر و سرنیزه‌هایش در هر گوشه و کنار» را باید پایان داد. <۲۲۶> در واکنش به توصیه‌های او، واشینگتن دستور فرستاد که چنانچه دیم شر نهو و همسرش را کم نکند، «ما دیگر نمی‌توانیم از دیم

پشتیبانی کنیم و حاضریم عواقب مسلم این امر را بپذیریم»، و به سفیر اختیار داده شد به «فرماندهان نظامی مربوطه» بگوید که «در دوران موقت وقفه در کار حکومت مرکزی» ما مستقیماً به آن‌ها کمک خواهیم کرد. کاخ سفید به سبک معمول دستورهای دولتی که در آن یکی به نعل می‌زنند و یکی به میخ به لاج گفت که «هیچ ابتکاری» نباید «برای تشویق پنهانی کودتا به نحو فعال» نشان داده شود، ولی از سوی دیگر، باید «تلاش مخفی فوری برای برقراری تماس با رهبران جانشین احتمالی» به عمل آید — و این کار البته باید به طور «صد در صد مطمئن و کاملاً تکذیب‌پذیر» صورت گیرد. <۲۳۷>

لاج در انتخابات اخیر نامزد معاونت ریاست جمهوری از طرف حزب جمهوری خواه بود، و انتصاب او به سفارت نه تنها به خاطر توانایی سیاسی و مهارتش در زبان فرانسه، بلکه برای درگیر ساختن حزب او در محضه ویتنام بود. منتها لاج ساده لوح نبود و طوری عمل کرد که مدرک در دست داشته باشد و دولت کندی بعداً نتواند تقصیر را گردن او بیندازد. تلگراف کرد: «ما به راهی گام گذاشته‌ایم که بازگشت آبرومندانۀ ندارد: یعنی سرنگون ساختن دولت دیم.» <۲۳۸> به وزارت امور خارجه اطلاع داد که سرهنگ کونین با رهبر کودتاچیان، ژنرال مین «گنده»، تماس گرفته و نام برده سه طرح برای عملیات پیش‌نهاد کرده که اولین آن‌ها «ترور» نهو و همسرش و نگه داشتن دیم بر سر کار است، و «این آسان‌ترین نقشه برای اجراست.» <۲۳۹>

در جلسات بی‌درپی واشینگتن، گاهی موضوعی بزرگ‌تر از سرنوشت دیم و نهو و همسرش سر برمی‌افراشت، مثلاً هنگامی که رابرت کندی گفت پرسش اصلی آن است که «آیا هیچ‌یک از این دولت‌ها می‌تواند پیروزمندانۀ جلو کمونیست‌ها را در رسیدن به قدرت بگیرد؟ اگر نمی‌تواند، الآن وقت خوبی است که، به جای چشم به راه ماندن، به کلی از ویتنام خارج شویم» <۲۴۰> و اگر با سرکار آمدن دولت دیگری می‌توان جلو آن‌ها را گرفت، در آن صورت باید طرح‌هایی برای تغییر وضع ریخت. ولی احساس او این بود که به پرسش اصلی هنوز «پاسخ داده نشده است.» بعضی کوشیدند پاسخ بدهند. افسران رزمی که واحدهای ویتنامی را در صحنه‌های نبرد همراهی کرده بودند و این درس تلخ را آموخته بودند که تعلیم و تسلیح امریکایی نمی‌تواند اراده جنگیدن به کسی بدهد، هرچه از دست‌شان برمی‌آمد کردند تا نگذارند که ژنرال هارکینز جلو گزارش‌های منفی را بگیرد و در نشست‌های گزارشی پنتاگون وضع

ناگوار عملیات را تشریح کردند. به ویژه در یکی از این نبردها در آپبک در ژانویه ۱۹۶۳ با مشارکت یک گردان ۲۰۰ نفری ارتش ویتنام جنوبی مجهز به توپ‌خانه و نفربرهای زرهی، انتظار می‌رفت که این قدرت آتش و توان تهاجمی نویافته ظفرمندان به اثبات برسد. <۲۲۱> سپاهیان ویتنام جنوبی در برابر شلیک ناگهانی ۲۰۰ چریک ویت‌کنگ، از ترس در پشت هلیکوپترهای نشسته بر زمین پناه بردند و از برخاستن و تیراندازی خودداری کردند و به فرمان حمله متقابل وقعی نگذاشتند. از این گذشته، فرماندار ناحیه که واحدهای گارد ملی زیر فرمان او بودند اجازه نداده بود نفراتش درگیر شوند. در کشتاری که در گرفته بود سه افسر راین امریکایی به قتل رسیده بودند. آپبک تقایص ارتش ویتنام جنوبی و بهبودگی برنامه امریکا و پوچی خوش‌بینی‌های ستاد فرماندهی را به روشنی نشان داد، ولی هیچ‌کس اجازه نیافت سخنی بر زبان آورد. سرهنگ جان وان، امریکایی ارشد در آپبک، در تابستان ۱۹۶۳ به وطن برگشت و سعی کرد ستاد کل را از ماجرا مطلع کند. <۲۲۲> اما از آن‌جا که ماکسول تیلر پشتیبان خاص ژنرال هارکینز و هم‌عقیده او بود، پیام وان به جایی نرسید. سخن‌گوی وزارت دفاع اعلام داشت: «مسلم است که مشکلات را پشت سر گذاشته‌ایم و به سوی پیروزی روانه‌ایم»، و فرماندهی کل منطقه اقیانوس آرام هم شکست «اجتناب‌ناپذیر» ویت‌کنگ را پیش‌بینی کرد. <۲۲۳>

مأموران کمک خارجی نیز ابراز ناامیدی می‌کردند. روفوس فیلیس، مدیر برنامه‌های روستایی، گزارش داد که برنامه دهکده‌های سوق‌الجیشی دچار «اغتشاش» است و افزود که این جنگ در درجه نخست کشمکش سیاسی نه نظامی برای جلب پشتیبانی مردم، و رژیم دیم بازنده است. <۲۲۴> جان مک‌کلین، مدیر سرویس اطلاعات امریکا که در ۱۹۶۳ از خبرنگاری مجله تایم مرخصی گرفته بود تا هم خود را صرف برگرداندن مردم ویتنام از ویت‌کنگ کند، پس از ۲۱ ماه خدمت استعفا داد و مأموریت وی «با یأس» پایان یافت. <۲۲۵> پال گینبرگ از وزارت خارجه، مدیر گروه عامل ویتنام مرکب از نمایندگان وزارت‌خانه‌های مختلف، در جلسه‌ای که راسک، مک‌نامارا، تیلر، باندی، جانسن معاون رئیس‌جمهور و دیگران حضور داشتند، همه را با پیش‌نهاد خود به حیرت انداخت، گفت چون مسلم است که دیم از برادرش جداشدنی نیست و پشتیبانی مردم از او هر روز کمتر می‌شود و «پیوسته رو به سراشیب» می‌رود،

ایالات متحد بهتر است همین حالا خود را کنار بکشد. <۲۲۶> حاضران هیچ‌کدام روی موافق نشان ندادند، و راسک این پیش‌نهاد را محکم رد کرد و گفت سیاست ما باید بر این تصور استوار باشد که «تا در جنگ پیروز نشویم بیرون نخواهیم رفت.» بعداً کتنبرگ را از گروه عامل برداشتند و به شغل دیگری گماشتند، و وی هنگام رفتن پیش‌گویی کرد که این جنگ ممکن است ۵۰۰۰۰۰ آمریکایی را در خود فروبرد و پنج تا ده سال طول بکشد. <۲۲۷>

در این هنگام ندایی مبهم برآمد: شارل دوگل نوعی راه حل بی‌طرفی پیش‌نهاد کرد. در یکی از سخنان خود که در لفافه بیان می‌شد، در نشست هیئت دولت فرانسه که برخلاف معمول اجازه داده شد کلمه به کلمه منتشر شود، و مقصود آشکارا این بود که در خارج از کشور به گوش برسد، دوگل ابراز امیدواری کرد که مردم ویتنام برای به دست آوردن وحدت و «استقلال از نفوذهای خارجی» دست به یک «تلاش ملی» بزنند. وی با عباراتی شیخ‌آسا درباره‌ی دل‌نگرانی فرانسه برای ویتنام گفت فرانسه برای هرکوششی در جهت این غایت آماده‌ی همکاری خواهد بود. دیپلمات‌های خارجی این بیانات را زیر ذره‌بین نهادند و به این نتیجه رسیدند که خط مشی او «بی‌طرفی» مطابق الگوی لاتوس و بدون وابستگی به چین کمونیست و یا ایالات متحد است. <۲۲۸> «منابع موثق» گفتند که به درخواست ویتنام شمالی مقامات فرانسوی از طرف هانوی از پایتخت‌های دیگر استمراج می‌کنند. <۲۲۹>

این شاید می‌توانست همان فرصتی باشد که گالبریت روزی توصیه کرد می‌باید «دودستی آن را چسبید» و تن به حل و فصل براساس مذاکره داد. دوگل راهی به بیرون نموده بود، ولی واشینگتن باید عاقل باشد و آن را بخواهد. در عوض خبر از «دل‌خوری وافر» دولت امریکا رسید که واکنش همیشگی واشینگتن به بلندپروازی‌های دوگل بود. <۲۵۰> مع‌هذا، با در نظر گرفتن فروپاشی سیاسی و کاستی‌های نظامی و عدم هرگونه پیشرفت واقعی در ویتنام جنوبی، و اشارات هانوی، دولت امریکا می‌توانست از فرصت سقوط آتی دیم و میانجیگری تلویحی دوگل استفاده کند و بگوید در زمینه‌ی حمایت هرچه از دستش برمی‌آمده انجام داده است؛ بیش از این کاری نمی‌تواند بکند؛ بقیه بستگی به خود مردم ویتنام دارد که قضیه را بین خود فیصله دهند. این البته دیر یا زود به معنای سرکار آمدن کمونیست‌ها بود. از آن‌جا که آینده را نمی‌شد پیش‌بینی

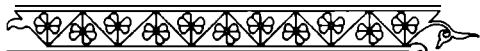
کرد، و با اعتمادی که امریکا در ۱۹۶۳ به قدرت خود داشت، چنین پیامدی هنوز پذیرفتنی نبود.

کارها به نحو دل‌خواه به سوی کودتا پیش می‌رفت. این که این اقدام یکی از اصول اساسی روابط خارجی را نقض می‌کرد برای واقع‌گرایان مکتب کندی اهمیتی نداشت. این که اصرار مکرر امریکا که نزاع ویتنامی‌ها جنگ «خود آن‌ها» است در نتیجه این اعمال پوچ و بی‌معنا می‌شد ظاهراً به فکر کسی خطور نکرد. <۲۵۱> جنگ «خود آن‌ها» ترجیح‌بندی بی‌وقفه بود؛ هم دالس گفت، هم آیزنهاور، هم راسک، هم ماکسول تیلر، هم همه سفیران امریکا، و هم خود کندی بارها به تکرار که «در تحلیل نهایی، این جنگ خود آن‌هاست. خودشان باید آن را ببرند یا ببازند.» ولی اگر این جنگ خود آن‌ها بود، حکومت و سیاست هم باید از خودشان باشد. تباری مدافعان دموکراسی با توطئه‌گران کودتا، دلیل آن هرچه قدر هم مستحکم، امکان ندارد در کتاب‌های تاریخ در لوای راه و رسم امریکایی گرامی داشته شود. این گامی بود در راه بی‌خردی خیانت به خویشان.

کندی از نقش خود در ماجرا و از بوی باتلاقی که در آن فرو می‌رفت اندیشناک بود و دوباره دست به دامن هیئت تحقیق دیگری زد که آن روزها جانشین دائمی سیاست‌گذاری شده بود. ژنرال ویکتور کرولاک، مشاور ویژه ماکسول تیلر، که اینک هم رئیس ستاد ارتش بود و هم رئیس ستاد مشترک، و جوزف میندینال مأمور وزارت خارجه و خبره امور ویتنام با آشنایان فراوان در میان غیرنظامیان آن مملکت، بر ق‌آسا بازدید چهارروزه فشرده‌ای از آن جا کردند. پس از بازگشت، یکی از آن دو گزارشی مفصل و نویدبخش از منابع نظامی به کاخ سفید داد، و دیگری گزارشی گزنده و یأس‌آور. این دو گزارش آن‌چنان با هم تفاوت داشت که رئیس‌جمهور مبهوت پرسید: «شما مطمئن‌اید که هر دو نفر از یک کشور بازدید کرده‌اید؟» <۲۵۲> هنوز این دو از راه نرسیده، هیئت دیگری از بلندپایگان، از جمله خود ژنرال تیلر و وزیر دفاع مکنامارا، روانه شده که ببینند هرج و مرج سیاسی تا چه اندازه بر تلاش نظامی اثر نهاده است. گزارش مورخ ۲ اکتبر هیئت از جنبه‌های نظامی مثبت بود، ولی چنان لبریز از نکته‌های منفی سیاسی که جایی برای امیدواری نمی‌گذاشت. بیانیه مکنامارا که با تصویب رئیس‌جمهور صادر شد، بر تمامی این تناقضات سرپوش می‌نهاد و می‌گفت تا پایان

امسال یک هزار سرباز از ویتنام بازگردانده خواهد شد و «بخش اعظم کارهای نظامی ایالات متحد می‌تواند تا پایان ۱۹۶۵ خاتمه یابد.» <۲۵۲> ابهام و تناقض این تحقیقات هیچ‌گونه کمکی به تبیین سیاست نکرد.

کودتای ژنرال‌ها در اول نوامبر با موفقیت صورت گرفت. یکی از رهاوردهای آن که امریکاییان را سخت ناراحت کرد کشته شدن نامنتظر دیم و برادرش نهو بود. هنوز یک ماه نپاییده پرزیدنت کندی نیز چهره در خاک کشید.

جنگ قوه مجریه: ۱۹۶۴-۱۹۶۸

لیندن جانسن، به گفته کسی که او را خوب می‌شناخت، از لحظه‌ای که رئیس‌جمهور شد تصمیم گرفت نگذارد ویتنام جنوبی «از دست برود.» <۲۵۲> اگر پیش‌نهادهای او را در زمان معاونت ریاست جمهوری در ۱۹۶۱ به یاد آوریم که گفته بود باید جلورفت، این برخورد نامنتظر نبود و از شعارهای جنگ سرد سرچشمه می‌گرفت و بیشتر به تصویری مربوط می‌شد که او ذهناً از خویشتن داشت و بی‌درنگ هم آشکار شد. لاج سفیر امریکا در ویتنام به واشینگتن آمده بود که تحولات پس از دیم را گزارش کند و چهل و هشت ساعت پس از مرگ کندی با جانسن ملاقات کرد و وضعیت نومیدکننده ویتنام را برای او شرح داد. گفت چشم‌انداز سیاسی در زمان جانسن دیم هم مزده بهبود نمی‌دهد بلکه به نظر می‌رسد که کشمکش ادامه یابد؛ ارتش، از نظر نظامی، متزلزل است و خطر آن می‌رود که از پا درآید؛ جنوب احتمالاً از دست خواهد رفت مگر آن که ایالات متحد نقش بسیار فعال‌تری در پیکار به عهده گیرد. لاج بی‌رودربایستی به رئیس‌جمهور گفت که با تصمیم‌های دشواری روبه‌روست. واکنش جانسن فوری و شخصی بود. گفت: «من حاضر نیستم اولین رئیس‌جمهور امریکا باشم که در جنگی شکست می‌خورد.» <۲۵۵> این گفته به صورتی دیگر نیز گزارش شده است: «من حاضر نیستم ویتنام را از دست بدهم. نمی‌خواهم رئیس‌جمهوری باشم که گذاشت آسیای جنوب خاوری به راهی برود که چین رفت.»

جانسن در تنش عصبی جلوس ناگهانی برمسند ریاست جمهوری فکر می‌کرد می‌باید «قوی» باشد، می‌باید خود را مسلط بر کارها نشان دهد، به ویژه نباید بگذارد

هاله‌کندی، چه مرده چه زنده، بر او سایه افکند. جانسن، برخلاف کندی، فاقد این انگیزه بود که فرزانش را به خرج دهد و پیش از حرف زدن شقوق مختلف را بسنجد. دودلی کندی را نداشت که زائیده نوعی شم خاص تاریخی و دست کم مقداری توان بازندیشی بود. جانسن مقتدر و سلطه‌جو و شیفته خویشان بود، از این رو سیاست‌گذاری‌های او در مورد ویتنام از سه عنصر در شخصیتش تأثیر می‌پذیرفت: نفسی سیراب‌نشدنی که هرگز احساس ایمنی نمی‌کرد؛ توانایی بی‌کران برای کاربرد و تحمیل قدرت مقام بدون هیچ‌گونه قید و بند؛ و تنفر شدید از علایم خلاف مقصود اصلی، آن‌گاه که راهی پیش می‌گرفت و عزم به آن جزم می‌کرد.

پس از قتل دیم، شایعات درباره راه حلی برپایه بی‌طرفی در ویتنام جنوبی دهان به دهان می‌گشت، و هیچ بعید نیست که اگر پای امریکاییان در میان نبود سایگون در این موقع با شورشیان به توافق می‌رسید. <۲۵۶> شنیده شد که رادیوی مخفی ویت‌کنگ پیش‌نهاد گفت‌وگوی آتش‌بس کرده است. <۲۵۷> در برنامه دیگری که توسط سرویس خبرگیری از برنامه‌های خارجی ضبط و به واشینگتن گزارش شد، به رئیس‌جمهور جدید، ژنرال دوانگ وان مین، رهبر کودتا علیه دیم، پیش‌نهادهایی در زمینه توافق ارائه شد. <۲۵۸> البته این پیش‌نهادهای قطعی نبود و منظور از آن‌ها چه بسا صرفاً سنجش میزان هرج و مرج سیاسی در سایگون بود. به هر تقدیر، واشینگتن گوشش به این حرف‌ها بدهکار نبود، اما سایگون گوش به زنگ بود. شایع بود که رئیس‌جمهور جدید، ژنرال مین «گنده»، دهقان پیشین بودایی با یک متر و هشتاد سانتی‌متر قامت که با وجود همه حسن‌نیت و محبوبیت خود برانبوه رقیبان تسلطی نداشت، در فکر تماس با ویت‌کنگ است. ولی پس از سه ماه زمام‌داری وی هم قربانی راه کودتا شد. در مورد دانشجویان او نیز که یکی پس از دیگری در ماه‌های بعد از راه کودتا براندازی سر کار آمدند همین شایعه‌ها بر سر زبان‌ها بود. مخالفت امریکا با این‌گونه نغمه‌ها از طریق سفارت و مأموران آن فعالانه ابراز می‌شد. <۲۵۹>

در این احوال، او تانت، دبیر کل برمه‌ای سازمان ملل، میزان پذیرش نوعی حکومت ائتلافی بی‌طرف را آزمایش می‌کرد. اگرچه ائتلاف در میان دشمنان بنیادی توهمی بیش نیست، ولی می‌توان از آن برای توافق موقت بهره جست. واشینگتن علاقه‌ای نشان نداد. همین‌طور پیش‌نهاد سناتور منسفیلد که در ژانویه از سر ناچاری در مورد

تقسیم ویتنام جنوبی بین سایگون و ویت‌کنگ برای گشودن راه خروج امریکا عرضه شد به جایی نرسید. درست است که جانسن از مشاوران خود «راه حل» می‌طلبید، ولی خیال سازش‌هایی این چنین با کمونیسم نداشت.

لزوم اتخاذ تصمیم‌های دشوار کم‌کم رخ می‌نمود. مکنامارا در بازگشت از سفر تحقیقاتی خود در دسامبر گزارش کرد اگر روندهای کنونی «در دو سه ماه آینده» وارونه نشود «خیلی که بخت یاری کند به بی‌طرفی می‌انجامد و به احتمال قوی تر به دولتی زیر سلطه کمونیست‌ها». اما به رئیس‌جمهور گفت ارزش نگه داشتن جنوب غیر کمونیست چنان زیاد است «که، به قضاوت من، باید هم‌چنان به هرگونه تلاش برای پیروزی ادامه بدهیم» <۲۶۰>

بیشتر کردنِ داو فرورفتن در خواب خرگوشی تازه‌ای بود؛ اگر اجازه دهیم ویتنام شمالی پیروز شود، کمونیسم در همه جا بی‌اندازه نُضج می‌گیرد، از اعتقاد به ایالات متحد در همه جا کاسته می‌شود و دست‌راستی‌ها در امریکا به قصای سیاسی برمی‌خیزند. روزنامه نیویورک تایمز در سرمقاله‌ای مهم و آکنده از وحشت بر این مطلب تأکید نهاد و فهرست کشورهای آسیای جنوب خاوری را بازشمرد: لائوس، کامبوج، برمه، تایلند، مالزی، اندونزی — اگر ویتنام جنوبی از پا درآید همه این‌ها به خطر می‌افتند، و «موقعیت متحدان در منطقه خاوری اقیانوس آرام یک‌سره دست‌خوش مخاطره شدید می‌شود»؛ هند از جناح خاوری به محاصره درمی‌آید، تلاش همه‌جانبه چین سرخ برای سیادت بر منطقه «فوق‌العاده افزایش می‌یابد»؛ تردید درباره توانایی ایالات متحد برای دفاع از کشورهای دیگر در برابر فشار کمونیسم به اطراف و اکناف جهان می‌پراکند؛ اثر آن بر جنبش‌های انقلابی بسیار ژرف خواهد بود؛ بی‌طرفی شیوع پیدا می‌کند و این احساس را همراه می‌آورد که موج آینده احتمالاً کمونیسم است. اکنون که ۱۹۸۳ باشد، هشت سال است که ویتنام، بدبختانه، زیر سلطه کمونیسم است ولی به استثنای لائوس و کامبوج، هیچ‌یک از این وحشت‌ها به تحقق نپیوسته است. <۲۶۱>

در ۱۹۶۴ ده سال از کنفرانس ژنو و از تعهد امریکا برای نجات ویتنام جنوبی می‌گذشت، اوضاع و احوال تغییر کرده بود. در برلین و هم‌چنین در بحران موشکی کوبا با موفقیت در برابر شوروی ایستادگی شده بود؛ نفوذ شوروی بر احزاب کمونیست اروپا بسیار پایین آمده بود؛ ناتو استوار جا افتاده بود. پس چرا هنوز تصور می‌رفت

که در قمار ویتنام دور افتاده و بی‌اهمیت برد و باخت این همه بالاست؟ کمونیسم در اروپا پیشروی‌هایی کرده بود، اما موجب آن‌گونه هیستری نشده بود که به ظاهر در آسیا دامن‌گیر ما بود. اگر از پیشروی کمونیسم در همه جا می‌بایست هراسید، چرا در کوبا حرکتی چنان بی‌مایه کردیم و در ویتنام چنین محکم ایستادیم؟ شاید به علت سماجت در این تصور خطا که چون این جا آسیاست، امریکایی‌ها قطعاً می‌توانند اراده و قدرت خود را بر آنچه سناتور ایالت کنتیکات، تامس داد، با تشخیص حکیمانه خود «چند هزار چریک بدوی» خواند تحمیل کنند. ظاهراً ناکامی در آسیا قابل قبول نبود. برد یا باخت بر سر قدرت‌نمایی امریکا و تجلیات آن یعنی پذیرفتاری آن کشور بود. به رغم این پند کهن که می‌گوید جنگ زمینی در آسیا بُرد ندارد، به رغم آزمون نومیدکننده چین و کره، به رغم تجربه فرانسه در همین نقطه‌ای که امریکا اینک ایستاده بود، این تشخیص غلط از آنچه به مخاطره افتاده بود بر همه چیز چیره شد.

همانند تصور بریتانیا که چنانچه مهاجرنشین‌های امریکا از دست برود همه چیز برباد خواهد رفت، پیش‌بینی فاجعه مبالغه‌آمیز از دست رفتن ویتنام نیز ارزیابی بُرد و باخت در آن سامان را به اغراق کشانید. جانسن و اکنش افراطی خود را در سناریوی اولیه‌اش دربارهٔ پس‌نشستن به سانفرانسیسکو نشان داد؛ و راسک در توصیه خود به رئیس‌جمهور در ۱۹۶۵، که عقب‌نشینی «منجر می‌شود به ویرانی ما و تقریباً قطعیت جنگی مصیبت‌بار»، <۲۶۲> و بار دیگر در ۱۹۶۷ در کنفرانسی مطبوعاتی که در آن تصویری ترسیم کرد از «یک میلیارد چینی مجهز به اسلحه هسته‌ای»، <۲۶۳> خبرنگار نظامی نیویورک تایمز، هِنسن بالدوین، در ۱۹۶۶ نوشت عقب‌نشینی از ویتنام «فاجعه سیاسی و روانی و نظامی» به بار می‌آورد و معنایش این است که ایالات متحد «تصمیم گرفته از مقام خود به عنوان یک قدرت بزرگ دست بشوید» و تسلیم اندیشه «خروج از آسیا و غرب اقیانوس آرام شده است». <۲۶۴> ترس و واهمه خواب و خیال می‌آفرید. سناتور جوزف کلارک در کمیته روابط خارجی سنا گفت که «من از این وحشت چیزی نمانده قالب تهی کنم که ما به طرف جنگ جهانی سوم، آن هم با سلاح‌های هسته‌ای، پیش می‌رویم.» <۲۶۵>

ویتنام شمالی کم‌کم واحدهای ارتش منظم خود را برای بهره‌جویی از فروپاشی جنوب

به این سوی مرز می‌فرستاد. پرزیدنت جانسن و حلقه مشاورانش و رؤسای ستاد مشترک برای جلوگیری از سقوط دست‌نشانده امریکا به این نتیجه رسیدند که دیگر باید وارد جنگ برای اِعمال فشار شد. جنگ می‌بایست جنگ هوایی باشد، ولی آنان می‌دانستند که این کار، خواهی‌نخواهی، پای نیروهای زمینی را نیز به میدان می‌کشد. سازمان‌های نظامی و کشوری سرگرم تهیه نقشه‌های عملیاتی شدند، ولی با آن‌که وضع سایگون روز به روز بیشتر به وخامت می‌گرایید، هنوز نمی‌توانستند دست به اقدامی بزنند، چون جانسن انتخابات ریاست جمهوری ۱۹۶۴ را در پیش داشت. رقیب او، سناتور بری گولدواتر جنگ طلب بود؛ بنابراین، جانسن می‌بایست قیافه نامزد صلح طلب به خود بگیرد. پس باز نغمه «جنگِ خود آن‌ها» را ساز کرد و گفت: «ما در صددیم... کوشش کنیم آن‌ها را واداریم با نفرت خودشان آزادی خود را نجات دهند»؛ «ما قصد نداریم جوانان امریکایی را نه یا ده هزار مایل دور از مین برای انجام کاری بفرستیم که جوانان آسیایی خودشان باید انجام دهند»؛ «ما نمی‌خواهیم جوان‌های امریکایی به جای جوان‌های آسیایی بجنگند.» <۲۶۶> شش ماه بعد، با آن‌که هیچ تغییر چشمگیری در وضعیت روی نداده بود، جوانان امریکایی به پیکار گسیل شدند، و این سخنان به سهولت به یاد مردم آمد، و پذیرفتاری خود جانسن رو به کاهش نهاد. جانسن از دیرباز به دروغ‌گویی‌های سیاسی متعارف عادت داشت، اما فراموش کرد که مقامش اکنون با گذشته فرق دارد، و وقتی دروغ‌ها کشف شود — که در کاخ سفید کانون توجه همگان امری رایج است — مقام ریاست جمهوری و اعتقاد عمومی لطمه می‌بیند.

واکنش مردم به مبارزه انتخاباتی گولدواتر جنگ طلب، که سیاست «عدم پیروزی» را محکوم می‌کرد در برابر جانسن صلح طلب پیوسته یک طرفه بود. امریکاییان هرچه قدر هم ضد کمونیست، در پی جنگ جهانی دوم و جنگ با کره، و در زیر شبح بمب اتمی، خواهان جنگ نبودند. زن‌ها به ویژه بی‌تناسب به جانسن رأی دادند، و این خود گواه گسترده‌گی احساسات ضد جنگ بود. دولت جانسن می‌توانست از همین امر عبرت بگیرد، ولی نگرفت، چون هرگز باور نداشت که رفتاری‌هایش از ناحیه دست‌راستی‌ها برخواید آمد.

جانسن به رأی دهندگان چیزی می‌گفت، و به هانوی چیزی دیگر. پیام او به هانوی

خشن تر بود. این جا امیدوار بود با پرخاش جویی بیشتر، دست کم تا پایان انتخابات، ویتنام شمالی را از چالش بازدارد. واحدهای دریایی امریکا در خلیج تونکین، از جمله ناوشکن «مادکس»، که به زودی نامش سر زبان‌ها افتاد، از گردآوری اطلاعات فراتر رفتند و به عملیات «انهدامی» ساحلی دست زدند، <۲۶۷> و مقصود ظاهراً این بود که به هانوی بفهاندند «از سیاست‌های تجاوزگرانه خودداری ورزد.» <۲۶۸> اما پیام راستین به هانوی، که حال تقریباً همه کس آن را ضروری می‌شمرد، می‌باید بمباران‌های امریکا باشد.

جانسن و راسک و مکنامارا و ژنرال تیلر برای ملاقات با لاج سفیر امریکا در ویتنام جنوبی و فرماندهان منطقه اقیانوس آرام و نیز به منظور بررسی برنامه عملیات هوایی امریکا و گام احتمالاً بعدی نبرد زمینی در ماه ژوئیه به هونولولو پرواز کردند. <۲۶۹> دوسوم دلایل اساسی بمباران سیاسی بود. گفته شد برای تقویت روحیه رو به زوال ویتنام جنوبی که لاج به شدت می‌طلبید، و برای درهم شکستن اراده جنگی ویتنام شمالی و بازداشتن آن از پشتیبانی از شورش ویت‌کنگ‌ها و نهایتاً برای واداشتن آن به گفت‌وگو ضروری است. هدف نظامی متوقف ساختن رخنه نفرات و تدارکات بود. پیش‌نهادهای موافق و مخالف مطرح شد و به بحث درآمد، چون برنامه‌ریزها، با آن که وانمود می‌کردند که این «تجاوز خارجی» است، مایل نبودند در نبردی داخلی در آسیا درگیر شوند. با توجه به زوال سریع جنوب، نیاز واقعی به برقرار کردن تعادل نظامی بود تا ایالات متحد از سرضعف به گفت‌وگو نپردازد. مادام که این امر تحقق نپذیرد، هرگونه اقدام در راه گفت‌وگو «نوعی اعتراف خواهد بود که بازی تمام است.» <۲۷۰>

همان‌گونه که انتظار می‌رفت، مسئله ناراحت‌کننده سلاح‌های هسته‌ای به میان آمد، اما کسی از آن پشتیبانی نکرد. تنها موردی که کاربرد آن‌ها باز هم به طور نظری متصور بود علیه به اصطلاح خطر بزرگ ورود چین کمونیست به جنگ بود. راسک وزیر خارجه که همیشه درگفت‌وگو از این موضوع خونسش به جوش می‌آمد عقیده داشت که به لحاظ جمعیت عظیم چین «ما نمی‌توانیم تا آخرین قطره خون خود با اسلحه عادی با آن‌ها بجنگیم.» معنای این حرف آن بود که اگر در نتیجه بالاگرفتن آتش جنگ، چینی‌ها دست به حمله بزرگی بزنند، «این به کاربرد سلاح‌های هسته‌ای هم می‌انجامد.» راسک با این وصف خوب می‌دانست که رهبران آسیایی با

چنین عملی مخالف‌اند و عنصری از تبعیض نژادی در آن می‌بینند، یعنی «با آسیایی‌ها این کار را می‌کنیم ولی با غربی‌ها نمی‌کنیم.» دربارهٔ موارد احتمالی استفادهٔ تاکتیکی از جنگ‌افزارهای هسته‌ای هم مختصری گفت و گو شد. ژنرال ارل ویلر، رئیس جدید ستاد مشترک، شور و شوقی نشان نداد؛ مکنامارا وزیر دفاع گفت: «نمی‌تواند موردی را تصور کند که [استعمال] این‌ها مورد توجه قرار گیرد»، و موضوع از دستور حذف شد. <۲۷۱>

عملیات بمباران طرح‌ریزی شد، اما فرمان اجرا به تعویق افتاد، چون تا انتخابات تمام نمی‌شد وجههٔ صلح‌طلبی جانسن می‌بایست محفوظ می‌ماند. مسئلهٔ جدی‌تر نبرد زمینی نیز تا سرکار آمدن دولتی قابل‌اتکا در هرج و مرج سیاسی سایگون معلق گذاشته شد. به علاوه، همان‌گونه که ژنرال تیلر گفت، مردم امریکا را می‌بایست تعلیم داد تا دل‌بستگی امریکارا به آسیای جنوب خاوری درک کنند. مکنامارا، با دقتِ همیشگی‌اش، در ذهن خود حساب کرد که این کار «دست‌کم سی روز وقت لازم دارد»، گویی بخواهد اتومبیل مدل جدیدی به مردم بفروشد. <۲۷۲>

جانسن سخت نگران گسترش درگیری امریکا بود و می‌ترسید این امر مداخلهٔ چینی‌ها را سبب شود. در ضمن، می‌خواست که اگر چاره‌ای جز توسعهٔ جنگ نباشد، تأیید‌کننده را داشته باشد. پیش‌نویس قطع‌نامه‌ای در هونولولو قرائت و درباره‌اش بحث شد، و کارچاق‌کن اعظم [یعنی جانسن] برای به تصویب رساندن آن دست به کار زد.

قطع‌نامهٔ ۷ اوت سال ۱۹۶۴ معروف به قطع‌نامهٔ خلیج تونکین آن قدر مورد بررسی قرار گرفته که می‌توان در این جا با نگاهی گذرا از آن گذشت. اهمیت آن از این جهت بود که تأییدی را که رئیس‌جمهور می‌خواست به او داد و کنگره ناگهان خود مات و ناتوان و تا اندازه‌ای رنجیده‌خاطر و دست‌تهی ماند. خلیج تونکین، فورت سامتر <۲۷۳> یا پرل هاربر نبود، اما اهمیت کمتری هم نداشت؛ در تعقیب آرمان مصالح نامحقق ملی، چک سفیدامضایی بود برای تفویض اختیار جنگ به قوهٔ مجریه.

آرمان در این جا ادعای ناوشکن «مادکس» و یگان‌های دیگر دریایی بود که می‌گفتند قایق‌های گشتی از درافکن ویتنام شمالی بیرون از محدودهٔ سه مایلی ساحل که ایالات متحده به رسمیت می‌شناخت شبانگاه به آن‌ها تیراندازی کرده‌اند. هانوی مدعی

حاکمیت آب‌های ساحلی تا دوازده مایلی بود. روز بعد، در شرایطی مبهم که هرگز کاملاً روشن نشد، برخورد دومی روی داد؛ اما بعدها، در تحقیقات مجدد در ۱۹۶۷، معلوم شد که این برخورد خیالی یا اختراعی بوده است.

پیام‌های مخابراتی کاخ سفید به سایگون حکایت از بحران شدید می‌کرد. جانسن بی‌درنگ خواستار یک قطع‌نامه از سوی کنگره شد که اجازه دهد «کلیه اقدامات لازم برای دفع حمله مسلحانه» به عمل آید، و به سناتور ویلیام فولبرایت، رئیس کمیته روابط خارجی سنا، قبولاند که آن را از پیچ و خم مجلس سنا بگذرانند. فولبرایت می‌دانست که این کار روی هم رفته مباین اقتدار قانونی کنگره است، اما قول‌های صمیمانه جانسن را باور کرد که میل ندارد دامنه جنگ را بگستراند و پنداشت که قطع‌نامه رئیس‌جمهور را یاری می‌دهد در برابر خواست گولدواتر برای هجوم هوایی بایستد و نیز حزب دموکرات را در رویارویی با کمونیست‌ها سرسخت و خشن جلوه خواهد داد که در انتخابات بی‌اثر نخواهد بود. <۲۷۴>

فزون بر این، جاه‌طلبی شخصی نیز در کار بود که غالباً به افکار سیاست‌مداران شکل می‌بخشد، و گفته شده است که فولبرایت امیدوار بود بعد از انتخابات وزیر خارجه شود و جای راسک را بگیرد، و برای این کار رضامندی جانسن را لازم داشت. این مطلب چه درست باشد چه نادرست، حدس فولبرایت درست بود که یکی از هدف‌های قطع‌نامه جلب حمایت دست‌راستی‌ها از راه قدرت‌نمایی بود.

گیلورد نلسن سناتور ویسکانسین کوشید قطع‌نامه را محدود کند و اصلاحیه‌ای در مخالفت با «هرگونه بسط کشمکش کنونی» پیش‌نهاد کرد؛ اما این پیش‌نهاد را فولبرایت درهم کوبید و گفت از آن‌جا که رئیس‌جمهور چنین قصدی ندارد نیازی به این اصلاحیه نیست. سام اروین سناتور کارولینای شمالی ابروهای معروف خود را بالا انداخت، و با اشاره به ناراحتی پنهان شماری از سناتورهای درمورد سرتاپای این درگیری پرسید: «آیا راه معقول و شرافتمندانه‌ای وجود ندارد که ما از این محمصه درآیم بی‌آن‌که آبرو و احیاناً دار و ندارمان را از دست دهیم؟» صریح‌اللهجه‌ترین مخالف، مانند همیشه، سناتور وین مورس بود، که قطع‌نامه را «اعلان زود هنگام جنگ» خواند و محکوم شناخت، و با اطلاعاتی که یکی از افسران پنتاگون تلفنی به او داده بود سؤالات دقیقی درباره عملیات مظنون دریایی در خلیج تونکین از مکنامارا کرد. <۲۷۵>

مکنامارا «هرگونه ارتباط یا اطلاع» از عملیات خصمانه را سخت منکر شد. <۲۷۶> مورس غالباً حرف حق می‌زد، ولی مرتب چنان از بیدادها به خشم می‌آمد که کسی جدی‌اش نمی‌گرفت.

دوره نمایندگی یک سوم نمایندگان مجلس سنا رو به پایان بود و نمی‌خواستند دو ماه پیش از انتخابات رئیس‌جمهور را ناراحت سازند یا خود را بی‌تفاوت به حفظ جان افراد امریکایی نشان بدهند. پس از چند روز بحث و فحوص، قطع‌نامه با چهارده رأی موافق در برابر یک رأی مخالف به تصویب کمیته روابط خارجی سنا رسید و «کلیه اقدامات ضروری» را مجاز ساخت، سپس هردو مجلس آن را تصویب کردند. توجیه اعطای اختیارات جنگی بر این مبنای بسیار سست بود که ایالات متحد «نگهداری صلح و امنیت جهانی را برای منافع بین‌المللی خود و صلح جهانی» حیاتی می‌شمارد. نه انشای قطع‌نامه چندان قانع‌کننده بود، نه مفهوم آن. مجلس سنا که روزگاری درحراست از اختیار قانونی خود برای اعلان جنگ چنان غیرت به خرج می‌داد، اکنون بی‌درنگ تسلیم شد و این حق را به قوه مجریه وا گذاشت. در این میان، هرروز دلایل بیشتری از آشفتگی و سردرگمی کارشناسان رادار و دستگاه‌های صوتی امریکا در مورد برخورد دریایی دوم به دست می‌آمد، و جانسن هم خصوصی گفت: «خب، این ملوان‌های زبان‌بسته نادان فقط داشتند به ماهی‌هایی که از آب بالا می‌پریدند تیر می‌انداختند.» <۲۷۷> این هم بهانه آغاز جنگ.

در این هنگام راه‌حل‌هایی در برابر امریکا گذاشته شد، از جمله او تانت [دبیرکل سازمان ملل] پیش‌نهاد کرد کنفرانس ژنو دوباره تشکیل شود، و دعوت دیگری نیز از طرف دوگل به عمل آمد برای گفت‌وگوی صلح در کنفرانسی مرکب از ایالات متحد، فرانسه، روسیه شوروی و چین، و در پی آن تخلیه همه شبه‌جزیره هندوچین از تمامی نیروهای خارجی و تضمین بی‌طرفی لائوس، کامبوج و هردو ویتنام توسط قدرت‌های بزرگ. <۲۷۸> این راه‌کار عملی — و شاید در آن زمان دست‌یافتنی — بود، جز این که تضمین نمی‌کرد که ویتنام جنوبی غیرکمونیسست بماند، و امریکا به همین سبب آن را نادیده گرفت.

هیشتی به ریاست جورج بال، معاون وزارت خارجه امریکا، چند هفته پیش به فرانسه اعزام شده بود تا به دوگل توضیح دهد که در موقعیت آسیب‌پذیر کنونی

هرگونه گفت‌وگوی مصالحه روحیه ویتنام جنوبی را تضعیف می‌کند و حتی ممکن است به سقوط آن بینجامد و ایالات متحد «به مصالحه اعتقاد ندارد مگر آن که موقعیت ما در میدان نبرد چنان نیرومند شود که طرف مقابل امتیاز لازم را به ما بدهد.» دوگل این موضع را بی‌درنگ رد کرد. به بال گفت همین‌گونه توهیات بود که فرانسه را به آن در درها انداخت؛ «جنگ در ویتنام ممکن نیست به پیروزی بینجامد»، ویتنام «سرزمین بد»ی است، و ایالات متحد با همه منابع سرشارش نمی‌تواند آن‌جا کاری پیش ببرد. یگانه راه مصالحه است نه زور و ضرب. دوگل شاید بدش نمی‌آمد که همان بلایی که سر فرانسه آمد سر امریکا هم بیاید، ولی ملاحظات بزرگ‌تری را رهنمون خود ساخت. علت آن که او اروپاییان دیگر در بسیاری از تلاش‌های بعدی جداً سعی به خرج دادند که امریکا را از گرفتاری ویتنام برهانند، این واهمه بود که مبادا توجه و منابع امریکایی از اروپا به نقطه‌ای دور افتاده در آسیا معطوف شود. <۲۷۹>

در این میان، او تانت از طریق روس‌ها یقین یافت که هانوی علاقه‌مند به گفت‌وگو با امریکاییان است، و این مطلب را به ادلی استیونسن نماینده امریکا در سازمان ملل متحد اطلاع داد. او تانت پیش‌نهاد کرد که در سراسر مرز ویتنام و لائوس آتش‌بس برقرار شود و گفت حرفی ندارد که شرایط آتش‌بس را امریکا هر طور که صلاح بداند بنویسد و بدون تغییر اعلام کند. <۲۸۰> استیونسن این پیام را به واشینگتن رساند ولی با طفره و پشت‌گوش‌اندازی مواجه شد، و پس از انتخابات جواب منفی آمد، به این بهانه که ایالات متحد از طرق دیگر دریافته است که هانوی حقیقتاً علاقه‌مند به مصالحه نیست. او تانت ترتیبی داده بود که مذاکرات در رانگون صورت گیرد، ولی راسک گفت امریکا نماینده نخواهد فرستاد، چون کوچک‌ترین اشاره در این زمینه هرج و مرج در سایگون می‌آفریند — آنچه در حقیقت ایالات متحد از آن می‌هراسید ولی برزبان نمی‌آورد فتح‌باب مجدد گفت‌وگوی بی‌طرفی بود.

او تانت نتوانست ناخرسندی خود را از این جواب سربالا پنهان بدارد و در فوریه در کنفرانسی مطبوعاتی گفت ادامه خون‌ریزی در آسیای جنوب خاوری بی‌مورد است و تنها مذاکره و مصالحه می‌تواند «امریکا را قادر سازد آبرومندانه از این قسمت جهان بیرون برود.» در این زمان بمباران‌های امریکا معروف به «رعد غرنده» شروع شده

بود و ویرانی و کشت و کشتار ناشی از حملات هوایی امریکا دیگر فرصتی برای خروج آبرومندان باقی نگذاشت.

جانسن فرصتی حتی از این بزرگ‌تر را نیز برای رهایی از محاصره از دست داد — و آن فرصت پیش‌آمده پس از انتخاب شدن خودش بود. گولدواتر را با اکثریتی بی‌سابقه در تاریخ انتخاباتی امریکا مغلوب کرد و اکثریتی شکست‌ناپذیر هم در کنگره به دست آورد: ۶۸ کرسی از ۱۰۰ کرسی در سنا و ۲۹۴ کرسی از ۴۲۴ کرسی در مجلس نمایندگان. این رأی عظیم بیشتر ناشی از شکافی بود که میان جمهوری خواهان افراطی هوادارِ گولدواتر و جمهوری خواهان معتدل هوادار را کفلر پدید آمده بود، هم‌چنین ترسِ دامنه‌دار مردم از مقاصد جنگ طلبانهٔ گولدواتر، و مجموعهٔ این‌ها جانسن را در موقعیتی قرار داد که می‌توانست هر کار که بخواهد بکند. آرزوی قلبی او اجرای برنامه‌های رفاهی و قانون‌گذاری‌های مربوط به حقوق مدنی برای ایجاد «جامعهٔ بزرگ»، جامعه‌ای فارغ از فقر و ستم، بود. دلش می‌خواست تاریخ از او به عنوان نیکوکار بزرگ، بزرگ‌تراز فرانکلین روزولت و در تراز لینکلن، نام ببرد. از دست دادن فرصت در آن هنگام، برای بیرون کشیدن دولت خود از این دردسرها بدشگون خارجی، بی‌خردی جبران‌ناپذیری بود، هر چند که تقصیر همه به گردن او نبود. مشاوران اصلی جانسن در حکومت، همه مثل او باور داشتند لطمه‌ای که از دست‌راستی‌ها در نتیجهٔ خروج از ویتنام خواهند خورد، شدیدتر از لطمهٔ چپی‌ها به خاطر ادامهٔ جنگ خواهد بود. جانسن که از قدرت خود یقین داشت گمان می‌برد می‌تواند به هر دو هدفش، داخلی و خارجی، در آن واحد تحقق بخشد. گزارش‌های رسیده از سایگون از فروپاشی فزاینده، از آشوب و فساد، از احساساتِ ضد امریکایی، و از جنبش بی‌طرفی بودایی‌ها حکایت می‌کرد. یکی از مأمورانِ امریکایی در سایگون می‌گفت: «احساس می‌کنم انگار روی عرشهٔ تایتانیک <۲۸۱> ایستاده‌ام.» <۲۸۲> این زنگ‌های خطر به جای آن که به واشینگتن بفهاند که تلاشش بیهوده است و وقت آن رسیده که جلوزیان بیشتر را بگیرد، برعکس، موجب این فکر شد که برای برقرار کردن تعادل و به دست آوردن تفوق باید کوشش بیشتر به خرج داد. مقامات، نظامی و غیر نظامی، همه پذیرفتند که باید مداخله کرد و دست به جنگِ هوایی زد تا شمال دست از کشورگشایی بردارد. هیچ‌کس تردید نداشت که ایالات

متحد می‌تواند با قدرت برتر به هدف خود برسد.

جانسن هم، مانند کندی، از دست رفتن ویتنام جنوبی را به منزله‌ از دست رفتن کاخ سفید می‌دانست. مدتی بعد گفت بحث یک چنین ناکامی بحثی ویرانگر می‌بود که «ریاست جمهوری مرا در هم می‌شکست، دولت مرا نابود می‌کرد و به دموکراسی ما آسیب می‌رساند»؛ از دست رفتن چین که منجر به سر برآوردن جو مکاری شد، «در مقایسه با آنچه بر اثر احیانا از دست دادن ویتنام پیش می‌آمد، حکم چلغوز داشت»؛ آن‌گاه رابرت کندی پیش می‌افتاد و به همه می‌گفت «من [یعنی جانسن] بزدم، نامردم، بی‌استخوانم»؛ از این بدتر، به محض آن که مسکو و پکن به ضعف امریکا پی می‌بردند به حرکت درمی‌آمدند تا «در خلأ قدرتی که بعد از ما ایجاد می‌شد سلطه خود را بسط دهند... و بدین ترتیب جنگ جهانی سوم آغاز می‌شد». جانسن گفت محال است کسی «به چیزی این قدر یقین داشته باشد که من به این موضوع یقین دارم.» <۲۸۳> و می‌توان افزود که هیچ‌کس به اندازه آدم کم‌دان به مفروضات خود یقین ندارد.

پس از پیروزی بزرگ در انتخابات و قدرت به دست آمده، راه‌کار عملی شاید این بود که فتح باب اوتانت به هانوی را پی بگیرند و حتی نفوذ او را به کار بندند و دولتی در سایگون سرکار آورند که (همان‌گونه که کندی پیش‌نهاد کرده بود) از امریکا بخواهد از ویتنام برود و بگذارند آن دولت خودش قضیه را فیصله دهد. ولی از آن‌جا که این روند ناگزیر به تسلط کمونیست‌ها می‌انجامید، ایالات متحد حتی حاضر نبود فکرش را بکنند، هرچند که با این کار بختکِ بلعنده را از جان خود دور می‌کرد.

اگر به دقت می‌نگریستند می‌دیدند که علت وجودی مداخله امریکا تا حد زیادی از میان رفته است. رئیس‌جمهور از سازمان سیا پرسید: چنانچه لائوس و ویتنام جنوبی به دست کمونیست‌ها بیفتد، آیا تمامی آسیای جنوب خاوری ضرورتاً در پی آن می‌رود؟ سیا به این پرسش اساسی پاسخ منفی داد و گفت به جز کامبوج «احتمال نمی‌رود که هیچ کشور دیگری در منطقه، در نتیجه سقوط لائوس و ویتنام، بلافاصله تسلیم کمونیست‌ها شود»، و اشاعه کمونیسم در آسیای جنوب خاوری «حتمی نخواهد بود»، و جزایر پایگاه امریکا در اقیانوس آرام «هنوز ما را قادر می‌سازد آن اندازه قدرت نظامی در منطقه داشته باشیم که جلو هانوی و پکن را بگیریم.» <۲۸۴> پس امریکا، بعد از همه حرف‌ها، ناگزیر نبود به سانفرانسیسکو پس‌نشیند.

توصیه دیگری از ناحیه گروه عامل ویتنام، مرکب از نمایندگان وزارت خانه‌های خارجه و دفاع و ستاد مشترک و سازمان سیا، رسید. اینان پس از انتخابات ماه نوامبر با شجاعت برعهده گرفتند که «واقع بینانه مطالعه کنند و ببینند که به طور کلی چه هدف‌هایی در سر داریم و برد و باخت بر سر چیست.» این کوشش بی سابقه موجب شد که گروه مذکور، پس از بررسی دقیق و طولانی، هشدار جدی بدهد دایر براین که ایالات متحد نمی‌تواند تضمین کند که ویتنام جنوبی کمونیست نشود «مگر آن‌که خود را برای هراندازه عملیات نظامی که برای شکست ویتنام شمالی و احتمالاً چین کمونیست لازم باشد متعهد بسازیم.» این گروه افزوده بود که چنین عملیاتی چه بسا به درگیری عمده و «حتی احیاناً در مرحله‌ای به کاربرد سلاح‌های هسته‌ای» منجر شود. <۲۸۵>

در همین موقع، معاون وزارت خارجه، جورج بال، کارشناس مسائل اقتصادی که به ارجحیت اروپا اعتقاد داشت و به سراسر ماجرای ویتنام با بدبینی می‌نگریست، تلاش فراوان کرد که جلو تصمیم ورود به پیکار را بگیرد. او در یادداشت مشروحی این نکته را یادآور شد که بمباران، به جای ترغیب شمال به ترک هدف‌های خود، احتمالاً هانوی را تحریک می‌کند نیروهای زمینی بیشتری (که فراوان در اختیار دارد) به میدان بفرستد که این به نوبه خود مستلزم کاربرد نیروهای امریکایی بیشتری برای مقابله با آن‌ها خواهد بود. بال خاطر نشان کرد که متحدان ما مدتی است عقیده دارند که ایالات متحد «درگیر کشمکش بی‌ثمری در ویتنام شده است و چنانچه گسترش یابد و به جنگ زمینی بکشد توجه امریکا از اروپا منحرف می‌شود. بر ماست که از فقدان اعتماد همگانی به داوری امریکا بیش از هر چیز بهراسیم.» توصیه او آن بود که به سایگون هشدار داده شود که قصور آن‌ها در جد و جهد جنگی ممکن است به دست کشیدن ما از پیکار بینجامد، که این احتمالاً موجب کنار آمدن با شورشیان خواهد شد. بال به طور خصوصی اظهار عقیده می‌کرد که این بهترین نتیجه‌ای است که می‌توان به دست آورد. <۲۸۶>

بال در حین مذاکرات دریافت که سه مقام عمده دولت، مک جورج باندی و مکنامارا و راسک، «شدیداً مخالف» نظریات او هستند و آن‌ها تنها به یک مسئله دل بسته‌اند: «چگونه جنگ را توسعه دهیم تا ویتنام شمالی حاضر شود دست از نبرد بردارد.» وقتی یادداشت او را به رئیس‌جمهور دادند، نتیجه مثل همیشه بود. جانسن نگاهی

به آن انداخت، از بال خواست مو به مو آن را برایش شرح دهد و بعد بدون هیچ‌گونه اظهارنظری آن را پس فرستاد.

چرا اندرزه‌های سیا و گروه عامل و معاون وزارت خارجه این همه بی‌اثر بود؟ ارائه نظر مشورتی بر مبنای اطلاعات گردآوری شده کار دو نهاد نخستین، و به ویژه گروه عامل ویتنام، بود. جانسن به فرض هم که گزارش این گروه را خوانده بود— و انسان طبعاً امیدوار است که دوایر دولتی گزارش‌های خود را فقط به این منظور ننویسند که به جای کاغذدیواری به کار رود— به پیام آن وقعی ننهاد. بال را چون نوعی «مخالف‌خوان اندرون» می‌توان بر تافت، و در واقع وجودش بی‌فایده هم نبود و نشان می‌داد که کاخ سفید به روی دگراندیشان نیز گشوده است. ولی اذهان بلندپایگان اسیر همان افکار سال ۱۹۵۴ بود: معتقد بودند که هوشی‌مینه مأمور کمونیسم جهانی است و درس آموخته از سیاست باج‌دهی [منظور مصالحهٔ چمبرلین با هیتلر است] باید مانع از هرگونه تسلیم شود و تعهد ایالات متحد به عقیم ساختن کوشش ویتنام شمالی برای سلطه‌جویی بر کشور به حق است و باید انجام پذیرد و تلاش امریکا ممکن نیست به پیروزی نینجامد— آن هم برضد حریفی که جانسن آن را «کشور کوچک زیرتی درجه چهار» می‌نامید. <۲۸۷> به رغم هشدار گروه عامل، رئیس‌جمهور و دو وزیر ارشد کابینه و رؤسای ستاد مشترک مطمئن بودند که قدرت امریکا می‌تواند، ضمن اجتناب محتاطانه از برخورد با چین، ویتنام شمالی را مجبور سازد دست از نبرد بردارد.

هانوی نیز احياناً اشتباه می‌کرد. دو روز پیش از انتخابات امریکا، ویت‌کنگ‌ها، گویی می‌خواستند که محاصمه برانگیزند، برای نخستین بار به تأسیساتی اختصاصاً امریکایی حمله بردند و فرودگاه بین‌هووارا به خمپاره بستند. این فرودگاه یکی از پایگاه‌های آموزشی امریکا بود و اسکادرانی از هواپیمای قدیمی بی-۵۷ برای تمرین‌های آموزشی اخیراً از فیلیپین به آنجا منتقل شده بود، و آن را به هدفی و سوسه‌انگیز مبدل ساخته بود. شش فروند از هواپیمای از بین رفت، پنج امریکایی کشته شدند و ۷۶ زخمی برجای ماند. ژنرال تیلر، سفیر وقت امریکا در سایگون اطمینان داشت که حمله به تحریک هانوی روی داده است و تلفی از واشینگتن اجازه خواست فوری تلافی‌جویی کند. مشاوران عمده در واشینگتن همه موافقت کردند. جانسن که منتظر انتخابات بود دست نگه‌داشت، و به علت واهمه آزارنده‌اش از چین و

با وجود گزارش‌های رسیده دربارهٔ فساد و زوال روزافزون در سایگون، سه ماه دیگر هم اقدامی نکرد.

جانسن، محتاط و دودل، مک جورج باندی و نیز معاون مکنامارا، جان مکناتن، را فرستاد که ببینند آیا برای نجات جنوب جنگ هوایی واقعاً ضروری است. در روزهایی که این دو نفر در ویتنام جنوبی بودند، ویت‌کنگ حملهٔ دیگری کرد، این بار به پادگان امریکایی‌ها در پلیکو، که در آن هشت امریکایی به قتل رسیدند و ۱۰۸ نفر زخمی شدند. شایع است که مک جورج باندی از این مبارزه طلبی عمدی برآشفته و تلفی با آب و تاب از رئیس‌جمهور در خواست تلافی کرد. این گفته چه راست باشد چه دروغ، هیجان و غلیبان عامل تعیین‌کننده‌اش نبود. یادداشت باندی، که در راه بازگشت به وطن به اتفاق تیلر و ژنرال ویلیام وست مورلند (فرمانده جانشین هارکینز) پیش‌نویس شد، سرد و خشک بود: بدون «اقدامی تازه از طرف ایالات متحد، شکست ویتنام جنوبی اجتناب‌ناپذیر می‌نماید... برد و باخت در ویتنام بی‌اندازه بالاست... آبروی بین‌المللی امریکا در خطر است... واقعاً هیچ راه نویدبخشی برای خلاصی از ویتنام از راه مذاکره فعلاً وجود ندارد»؛ در نتیجه، «سیاست تلافی‌جویی تدریجی و مداوم»، که طرح‌ریزی شده، امیدوارکننده‌ترین راه است؛ هیچ‌گونه گفت‌وگو و توافقی اکنون نباید پذیرفته شود، مگر بر اساس پایان یافتن پرخاش‌جویی ویت‌کنگ. <۲۸۸>

همین‌ها مبانی اصلی سیاستی شد که امریکا را در چنگ خود نگه‌داشت: خطر خطیر است، حفظ آبروی امریکا مهم‌تر از همه چیز است، استراتژی باید افزایش تدریجی بمباران‌ها باشد، دست به مذاکره و مصالحه نباید زد تا این که شدت مجازات عزم ویتنام شمالی را سست کند. ماکسول تیلر بعداً در توضیح این روش تدریجی نوشت: «می‌خواستیم هوشی‌مینه و مشاورانش وقت داشته باشند به چشم‌انداز مهین در هم کوبیدهٔ خود ببیندیشند.» <۲۸۹> جان مکناتن، استاد پیشین حقوق که عادت به تجزیه و تحلیل‌های دشوار داشت، یکی از موجبات در دسر را خوب شناسایی کرد و با مآل‌اندیشی بارز در فهرست هدف‌های جنگ آورد: «بیرون آمدن از بحران، بدون لکه‌ای غیر قابل قبول در مورد شیوه‌هایی که به کار رفت.» <۲۹۰>

چند ساعت پس از حمله به پلیکو، واکنش تلافی‌جویانه بی‌درنگ به اجرا درآمده بود، و رهبر اکثریت در سنا و رئیس مجلس نمایندگان هم در کاخ سفید شاهد

تصمیم‌گیری بودند. پس از سه هفته دیگر بحث و گفت‌وگوی مشوش، برنامه سه ماهه بمباران معروف به «رعد غرنده» در ۲ مارس آغاز شد.

به سبب نگرانی جانسن که مبادا این بمباران‌ها از مرز تحمل روس‌ها یا چینی‌ها فراتر برود، عملیات «رعد غرنده» مستقیماً از کاخ سفید نظارت می‌شد. فرماندهی کل منطقه اقیانوس آرام هر هفته برنامه هفت روز آینده را — به انضمام مشخصات و محل زاغه‌های مهمات، انبارها، مخزن‌های سوخت، کارگاه‌های تعمیراتی و هدف‌های دیگر و برآورد شمار پروازهای لازم — برای رؤسای ستاد مشترک می‌فرستاد. رؤسا برنامه را به مکنامارا می‌دادند و او آن را به کاخ سفید می‌برد. در این جا گروهی از بلندپایگان، ابتدا شامل رئیس‌جمهور و وزیران دفاع و خارجه و رئیس شورای امنیت ملی، که هر سه شنبه هنگام ناهار بدین منظور گرد می‌آمدند، برنامه را به دقت بررسی می‌کردند. هدف‌هایی که اینان در ۹۰۰۰ مایلی محل و مستغرق در صدها دشواری دیگر برمی‌گزیدند از همان طریق به جبهه ابلاغ می‌شد. سپس، خلبان هر هواپیما نتیجه پرواز خود را به فرمانده پایگاهش گزارش می‌کرد، و این گزارش‌ها با هم تطبیق داده و به واشینگتن مخابره می‌شد. مکنامارا همیشه از همه مطلع‌تر بود، چون می‌بایست از پنتاگون به کاخ سفید بیاید، می‌گفتند در اتومبیل هشت دقیقه بیش از دیگران وقت دارد فهرست هدف‌ها را مرور کند. <۲۹۱>

جلسه‌ها هر سه شنبه در اتاق ناهارخوری طبقه دوم کاخ سفید تشکیل می‌شد. کاغذ دیواری این اتاق صحنه‌های چشمگیری از پیروزی‌های انقلاب آمریکا در ساراتوگا و یورک‌تاون را تصویر می‌کرد. جانسن که همواره تشنه شهرت تاریخی بود، از هنری گراف، استاد تاریخ دانشگاه کلمبیا، دعوت کرد که در بعضی از ناهارهای سه‌شنبه او حضور یابد و با اعضای جلسه مصاحبه کند. حاصل این کار اثر تاریخی مورد انتظار نبود. به روایت خود رئیس‌جمهور، که شاید برای تأثیر بیشتر شاخ و برگ‌هایی هم به آن داده باشد، وی شب‌ها خوابش نمی‌برد و نگران بود که مبادا ماشه کشیده شود و «پیمان‌های مخفی» بین ویتنام شمالی و متحدانش به اجرا درآید، و گاه کار به جایی می‌رسید که او ساعت سه بعد از نیمه شب رب‌دوشامبر پوشیده پایین به اتاق عملیات می‌رفت، تا نتیجه حمله‌های هوایی را که بر روی نقشه دیواری نشان‌گذاری شده بود ببیند. <۲۹۲>

خطری بزرگ‌تر از خطر چین در خود امریکا در جبهه داخلی گوش خوابانده بود. جماعت مردم، اگر اصولاً توجهی به ماجرا داشتند، روی هم رفته از جنگ پشتیبانی می‌کردند، ولی مباران‌ها انفجاری از اعتراض در دانشگاه‌ها پدید آورد. نخستین جلسه سخن‌رانی مشترک استادان و دانشجویان در مارس در دانشگاه میشیگان در نهایت تعجب ۳۰۰۰ تن جمعیت جلب کرد و این سرمشق به دانشگاه‌های هر دو کرانه کشور گسترده. در یکی از این گردهمایی‌ها در واشینگتن بین آن‌جا و ۱۲۲ دانشگاه ارتباط تلفنی برقرار شد. <۲۹۳> این نهضت بیشتر ادامه مبارزه در راه حقوق مدنی و آزادی بیان و جنب و جوش‌های دیگر دانشجویی اوایل دهه ۱۹۶۰ بود تا هواداری ناگهانی از قاره آسیا. گروه‌هایی که از پیش در راه این آرمان‌ها مبارزه می‌کردند آرمانی جدید یافتند و نیروی سازمان‌دهنده خود را به کار انداختند. در دانشگاه برکلی، بیست و شش تن از استادان به هم پیوستند و با امضای نامه‌ای گفتند: «حکومت ایالات متحد دست به جنایتی بزرگ در ویتنام زده است»، و شرم و خشم خود را «از این حمام خون که به نام ما برپا شده» ابراز کردند. <۲۹۴> جنبش اعتراض اگرچه با منازعه دسته‌های رقیب به تفرقه کشیده شد، ولی توش و توانی شگرف، بیشترش بی‌فکر و بی‌معنا، به معترضان داد.

سیاست‌گذاران نیاز به «فعالیت‌های اطلاع‌رسانی قانع‌کننده مردم» را توأم با عملیات نظامی پیش‌بینی کرده بودند، ولی کوشش آن‌ها به جایی نرسید. سخن‌ران‌های دولتی دسته دسته برای بحث و گفت‌وگو به دانشگاه‌ها فرستاده می‌شدند، ولی این‌ها بیشتر بهانه به دست دانشجویان می‌دادند که زبان به اعتراض و ریش‌خند بگشایند. وزارت خارجه گزارش رسمی بی‌رمقی با عنوان «تجاوز از شمال» صادر کرد تا ثابت کند که رخنه افراد و اسلحه ویتنام شمالی در حکم «جنگ تهاجمی» است. <۲۹۵> رئیس‌جمهور و وزیر امور خارجه و سایر سخن‌گویان دولتی در توجیحات خود برای مردم مرتب از «تجاوز»، «تجاوز نظامی»، «تجاوز ستیزه‌جویانه» و «تجاوز مسلحانه» دم می‌زدند، قصور در جلوگیری از تجاوزی را که موجب جنگ جهانی دوم شد مبنای مقایسه قرار می‌دادند و پیوسته تلویحاً می‌گفتند که ویتنام نیز نمونه‌ای از تجاوز خارجی است. و چنان بر این نکته مصر بودند که گاه آن را بی‌پرده بر زبان می‌آوردند، مانند موقعی در ۱۹۶۶ که مکنامارا آن را «بی‌شرمانه‌ترین مورد تجاوز از خارج» خواند. <۲۹۶> اختلاف عقیدتی

در ویتنام، همانند اختلاف شمال و جنوب در جنگ داخلی امریکا، شاید حقیقی و حل‌نشدنی بود، ولی در مورد امریکا هیچ‌وقت ندیده‌ایم که جنگ ایالت‌های شمالی با ایالت‌های جنوبی «تجاوز از خارج» قلمداد شده باشد.

تا ماه آوریل روشن شده بود که عملیات «رعد غرنده» اثر چشمگیری در ارادهٔ دشمن برای جنگیدن نداشته است. بمباران کوره‌راه‌های تدارکاتی در لائوس جلوی رخنه را نگرفته بود؛ هیچ نشانی از کاهش شبیخون‌های ویت‌کنگ به چشم نمی‌خورد. آوردن پیاده‌نظام امریکایی اجتناب‌ناپذیر می‌نمود و رؤسای ستاد مشترک نیز چنین توصیه می‌کردند. همه کاملاً می‌دانستند که این مسئله بسیار خطرناک است. موضوع به تفصیل و از جمیع جهات به بحث نهاده شد، و اعتماد و یقین برخی، و شک و دودلی دیگران، چه لشکری چه کشوری، دست کمی از هم نداشت. <۲۱۷> تصمیم‌هایی که در ماه‌های آوریل و مه اتخاذ شد، جزء به جزء و تدریجی بود و اساس آن‌ها استراتژی ادامهٔ بمباران‌ها، به اضافهٔ نبرد زمینی برای درهم شکستن ارادهٔ شمال و ویت‌کنگ‌ها و «عملاً محروم ساختن آن‌ها از پیروزی و عملی ساختن مذاکرات از طریق ناتوان کردن دشمن» بود. تصور می‌شد که نه با شکست ویت‌کنگ‌ها بلکه با فرسایش، یعنی کشت و کشتار آن‌ها، می‌توان دشمن را به این درجه از ناتوانی رسانید. قرار شد نیروی امریکا در آغاز کار به ۸۲۰۰۰ رزمنده افزایش یابد.

جانسن دودوزه بازی می‌کرد، هم چنگ و دندان می‌نمود و هم از صلح و صفا دم می‌زد. روز ۷ آوریل در سخنرانی مهمی در دانشگاه جانز هاپکینز وعده داد که با یک میلیارد دلار کمک از جانب امریکا که ویتنام شمالی نیز می‌تواند پس از پذیرفتن صلح در آن شرکت جوید، برنامهٔ وسیعی برای نوسازی روستاها و مهار کردن سیلاب‌ها در درهٔ مکنونگ به اجرا درآید. وی اعلام کرد که ایالات متحد «در جست‌وجوی راه‌حل صلح‌آمیز... همیشه پیشگام خواهد بود» و هم اینک آمادهٔ «گفت‌وگوی بی‌قید و شرط» است. این حرف‌ها صاف و صریح و سخاوتمندانه به نظر می‌آمد، ولی مفهوم «بی‌قید و شرط» در طرز فکر امریکایی به معنای گفت‌وگو به هنگامی بود که شمال به اندازهٔ کافی درهم شکسته و حاضر به قبول شکست شده باشد. این را که بگذاریم در کنار سماجتی به همین درجه شدید و در جهت مغایر با پاره‌ای شرایط مشخص پیشین از جانب حریف، به مفروضات لایتغیری می‌رسیم که تمام تلاش‌های سه سال

بعدی را بر باد داد.

یک میلیارد دلار کسی را گول نزد. هانوی فردای آن روز زمزمه‌های جانسن را رد کرد و چهار شرط قبلی خود را باز اعلام داشت:

(۱) خروج نیروهای نظامی امریکا؛

(۲) خودداری طرفین از انعقاد پیمان‌های خارجی یا اجازه ورود به ارتش‌های خارجی؛

(۳) قبول برنامه جبهه رهایی بخش ملی (ویت‌کنگ) از سوی ویتنام جنوبی؛

(۴) وحدت کشور به دست خود ویتنامی‌ها و بدون مداخله خارجیان.

شرط سوم درست چیزی بود که ویتنام جنوبی و امریکا بر ضدش می‌جنگیدند و مسلم بود که موضوع را منتفی خواهد کرد. مساعی بین‌المللی برای پایان دادن به کشمکش نیز به موانعی برخورد. کنفرانسی از هفده کشور بی‌طرف به ابتکار مارشال تیتو خواستار گفت‌وگو شد ولی اثری نبخشید؛ بلر سیورن، عضو کانادایی کمیسیون نظارت بین‌المللی، تماس خود را با هانوی ادامه داد، ولی به جایی نرسید؛ چهار نخست‌وزیر از کشورهای مشترک‌المنافع بریتانیا مأمور شدند به پایتخت‌های کشورهای درگیر بروند و پیش‌نهاد مذاکره بکنند ولی مسکو و پکن و هانوی به آن‌ها اجازه ورود ندادند. فرستاده دیگری از جانب دولت بریتانیا که چند ماه بعد به همین مأموریت اعزام شد، اجازه ورود به هانوی یافت، ولی هم‌چنان جواب منفی شنید.

در ماه مه ۱۹۶۵، ایالات متحد خود دست به جد و جهد زد، بمباران را متوقف کرد، به امید این‌که هانوی تمایل به گفت‌وگوشود نشان دهد. در ضمن یادداشتی نیز از طرف راسک تسلیم سفارت ویتنام شمالی در مسکو شد با این پیش‌نهاد که طرفین متقابلاً از «اقدام مسلحانه» بکاهند. شمالی‌ها یادداشت را بدون پاسخ برگرداندند و بمباران‌ها چند روز بعد از سر گرفته شد. <۲۹۸>

تصمیم سرنوشت‌ساز تصویب «حمایت رزمی» از ویتنام جنوبی توسط نیروهای زمینی امریکایی در ۹ ژوئن به وسیله کاخ سفید علناً اعلام شد — ولی در مشتق لفاظی که نشان دهند این صرفاً تلاشی اضافی است و نه تغییری اساسی. نخستین مأموریت «جست‌وجو و انهدام» در ۲۸ ژوئن صورت گرفت. در ژوئیه، رئیس‌جمهور امریکا افزایش میزان سربازگیری و اعزام ۵۰۰۰۰ سرباز اضافی را به اطلاع همگان رسانید. با

این افزایش، شمارهٔ سربازان امریکا در ویتنام به ۱۳۵۰۰۰ نفر رسید. تا پایان ۱۹۶۵ جمع نفرات به ۲۰۰۰۰۰ تن افزایش یافت. منظور از این افزایش‌ها، به طوری که ژنرال تیلر مدتی بعد به مجلس سنا گفت، وارد کردن «مداوم تلفات هرچه بیشتر به چریک‌های ویت‌کنگ [بود] تا آن‌جا که دیگر نتوانند تلفات خود را جبران کنند» و نیز قانع کردن شمال از طریق این عملیات فرسایشی، که در جنوب به پیروزی نظامی دست نخواهد یافت. عقیده بر این بود که «نظراً، تا پایان سال ۱۹۶۶، سرباز آموزش‌دیده برای آن‌ها دیگر باقی نخواهد ماند» <۲۱۹>، و در آن مرحله، به جای مذاکره، دشمن شاید خودش دست از تلاش بردارد و کم‌کم ناپدید شود. در پی این جریان بود که مرده‌بازی شروع شد و شمارش اجساد به صورت یکی از جنبه‌های بسیار زندهٔ جنگ درآمد. این واقعیت که شمال با ارتش منظم بیش از ۴۰۰۰۰۰ نفری خود می‌تواند هر تعداد سرباز که بخواهد به کار اندازد و جایگزین تلفات ویت‌کنگ سازد، معلوم نیست چرا از دایرهٔ تحلیل‌های آماری موشکافانهٔ بنتاگون بیرون ماند.

اینک محاصره امری واقعی بود. سربازان امریکایی می‌کشتند و کشته می‌شدند، خلبانان امریکایی از میان آتش ضد هوایی‌ها به سوی هدف شیرجه می‌رفتند، و هنگام سقوط دستگیر و اسیر جنگی می‌شدند. جنگ وقتی در گرفت دیگر بدون اذعان شکست نمی‌توان از آن برگشت. این دامی خودساخته بود که امریکا به پای خویش در آن افتاد. همان‌گونه که متخصصان درگیر در جنگ‌های بی‌ثمر غالباً بی‌برده‌اند، بسیار به زحمت و به ندرت می‌توان ستیز را با سازش پایان داد. جنگ ویرانی و مرگ است و معمولاً موقعی به آن متوسل می‌شوند که کارد به استخوان برسد. به همین سبب، همواره همراه با اظهارات خطیر مبنی بر توجیه و مدافعه است. در قرون وسطا صحبت از «جنگ عادلانه» می‌کردند و در زمان ما از گونه‌ای اعلان جنگ (به استثنای ژاپنی‌ها که جنگ‌هایشان را با حمله‌های غافل‌گیرکننده آغاز می‌کنند). توجیه هرچه قدر هم دروغین و ظاهر فریب باشد، که اغلب هست، این‌گونه تشبثات به قانون‌گذاری برای عرض حال است و خود به خود قدرت بیشتری به دولت می‌دهد.

جانسن تصمیم گرفت از اعلان جنگ صرف نظر کند، یکی به این علت که آرمان و اهداف از نظر دفاع ملی چنان ناروشن بود که اعلان جنگ را بر نمی‌تافت، و از این گذشته از ترس این که اعلان جنگ رسمی روسیه یا چین را به عمل متقابل برانگیزد،

و عمدتاً به علت نگرانی‌اش از این که منابع و توجه‌ها از برنامه‌های داخلی — که او امیدوار بود باعث نام بلندش در تاریخ گردد — به جای دیگر منحرف شود. یک دلیل دیگر هم بیم از هجوم و غوغا برانگیزی دست‌راستی‌ها برای حمله به شمال و بمباران بی‌عنان بود، به ویژه اگر از خرابی روزافزون وضع در جنوب آگاه می‌شدند. و بنابراین میزان درگیری امریکا هم چنان پنهان و مبهم نگاه داشته شد. جانسن فکر می‌کرد می‌تواند جنگ را بی‌آن که ملت متوجه شود ادامه دهد. از کنگره نخواست رسماً اعلان جنگ کند، چون به او گفتند، یا خودش بیم داشت، که کنگره ممکن است موافقت نکند، و نیز نمی‌خواست که قطع‌نامه خلیج تونکین را دوباره به رأی بگذارد، چون می‌ترسید که اکثریت آرا را از دست بدهد و آبرویش برود. <۳۰۰>

البته عاقلانه‌تر بود که با این آزمون رو به رو می‌شد و از کنگره می‌خواست مسئولیت قانونی‌اش را برای ورود به جنگ بر عهده گیرد. همچنین می‌بایست برای متعادل ساختن هزینه‌های جنگ و فشارهای تورم‌زا افزایش مالیات‌ها را درخواست می‌کرد. اما این کار را هم نکرد، به این امید که نارضایی برنینگیزد. در نتیجه، جنگ او در ویتنام هیچ‌گاه وجهه قانونی نیافت. جانسن با خودداری از اعلان جنگ راه را بر نارضایی بیشتر گشود و مرتکب خطایی شد که برای ریاست‌جمهوری‌اش مصیبت‌بار بود، یعنی جای پای خود را بر پشتیبانی مردم استوار نساخت.

تحمّش از اعلان جنگ از جمله پیامدهای مفهوم جنگ محدود بود که در دوران کنونی رواج گرفت. مکنامارا در گفتار شایان توجهی اظهار داشته بود <۳۰۱> که «بزرگ‌ترین نقش ویتنام... کمک به رشد و پرورش توانایی امریکا برای مصاف در جنگ‌های محدود و درگیری در جنگ بدون برانگیختن خشم مردم است.» او عقیده داشت که این امر «تقریباً ضرورتی است در تاریخ ما، چون نوع جنگی که ما در پنجاه سال آینده پیش رو داریم احتمالاً همین است.» <۳۰۲>

جنگ محدود اساساً جنگی است به تصمیم قوه مجریه؛ و «بدون برانگیختن خشم مردم» — یعنی بی‌توجه عموم — مفهومش جدایی از ملت است و، به سخن دیگر، کنار نهادن اصل حکومت انتخابی. جنگ محدود، برخلاف ادعای هوادارانش، پسندیده‌تر یا دوستانه‌تر یا عادلانه‌تر از جنگ تمام‌عیار نیست. با همان قاطعیت می‌گشود. افزون بر این، وقتی برای یک طرف محدود و برای طرف دشمن به معنای جنگ مطلق و

بی‌امان باشد، به احتمال قوی ناکامی به بار می‌آورد، کما این‌که فرمانروایان عقل و منطق ستیز این مطلب را دریافته‌اند. سوریه و اردن در ۱۹۵۹ از ناصر رئیس‌جمهور مصر خواستند جنگی محدود با اسرائیل راه اندازد؛ ناصر پاسخ داد حرفی ندارد این کار را بکند، مشروط بر آن‌که متحدانش بتوانند از بن‌گوریون <۲.۳> قول بگیرند که او هم محدود بچنگد. «محدود ماندن جنگ بسته به طرف مقابل است.» <۲.۴>

جانسن به محض آن‌که انتخابات تمام شد دست به جنگ زد و پال کنراد در یک کاریکاتور حق مطلب را ادا کرد: جانسن را نشان داد که در آینه خود را نگاه می‌کند اما قیافه گولدواتر به او باز می‌نگرد. <۲.۵> اعتراض‌ها که هنوز بیشتر از ناحیه دانشجویان و افراطی‌ها و صلح‌دوستان بود، از همین هنگام پرسر و صدا و بی‌وقفه شد. کمیته‌ای به نام کمیته ملی هماهنگ‌کننده پایان دادن جنگ ویتنام تشکیل شد و تظاهرات و راه‌پیمایی‌هایی ترتیب داد و جمعیتی ۴۰۰۰۰ نفری گرد آورد که گرد کاخ سفید به اعتراض حلقه زدند. سوزاندن برگ‌های آماده به خدمت باب شد. کسی که در این کار پیشگام شد، جوانی بود به نام دیوید میلر که کارت آماده به خدمت خود را با آب و تاب در حضور مأموران حکومت فدرال سوزاند و به کیفر این عمل دو سال به زندان رفت. به تقلید از عمل دهشتناک راهبان بودایی، کویکری اهل بالتیمور در ۲ نوامبر ۱۹۶۵ روی پله‌های پنتاگون خود را زنده زنده سوزاند. هفته بعد، خودکشی دیگری بدین نحو در برابر سازمان ملل روی داد. این عمل چنان جنون‌آمیز بود که بر مردم امریکا تأثیر منفی گذاشت، و اعتراض‌های ضد جنگ در اذهان عمومی هم‌سنگ اعمال افراد نامتعادل احساساتی شمرده شد. <۲.۶>

اعتراض‌ها آتشین بود، ولی به هیچ‌وجه همگانی نبود. احساسات کارگران متشکل کشور که شورای فدراسیون کارگری امریکا و کنگره سازمان‌های صنعتی نماینده آن بود، با همتایان خارجی‌اش بسیار تفاوت داشت. <۲.۷> این شورا در هشدار بی‌پرده به نمایندگان کنگره امریکا در انتخابات میان‌دوره‌ای سال ۱۹۶۶ اعلام کرد «کسانی که نیروهای نظامی ما را از حمایت بی‌دریغ محروم می‌دارند در حقیقت به دشمن کمونیست کشور ما یاری می‌رسانند.» خود کارگران نیز همین احساس را داشتند. در ایالت میشیگان، شهردار سنت‌شکن شهر دیربورن در حومه کارخانه فورد، در انتخابات شهرداری در ۱۹۶۶، مسئله آتش‌بس و در پی آن خروج امریکا را به همه‌پرسی گذاشت

«تا مردم ویتنام بتوانند خود مشکلات خود را حل و فصل کنند.» اکثریت قاطع به پرسش او رأی منفی دادند. <۳۰۸>

ولی افراد متنفذ رفته رفته با مخالفان هم صدا می‌شدند. حتی والتر لیپمن مناسبات دوستانه خود با رؤسای جمهور را که با آن زحمت ایجاد کرده بود فدای حقیقت کرد. او استدلال «تجاوز خارجی» را مردود شمرد و در بیان این امر بدیهی گفت که هیچ‌گاه دو ویتنام وجود نداشته است؛ فقط «دو منطقه از یک مملکت» وجود داشته است. <۳۰۹>

سیاست جهان‌گرایی که امریکا را به صورت پلیس دنیا درمی‌آورد و گرفتار «جنگ‌های بی‌پایان رهایی‌بخش» می‌کرد آماج سرزنش او قرار گرفت. تغییر عقیده لیپمن و روزنامه نیویورک تایمز، که اینک با درگیری ژرف‌تر ضدیت می‌کرد، به حرمت و اعتبار مخالفان افزود، و تردید خود دولتیان نیز در این باره که جنگ را بتوان از راه‌های نظامی فیصله داد بیشتر بر ملا شد. دبیر مطبوعاتی بسیار نزدیک و مورد اعتماد رئیس‌جمهور، بیل مویرز، با گزارش کردن یأس و سرخوردگی مأموران و ناظران و کارمندان رده‌های پایین‌تر، مرتب می‌کوشید جلو جنگ‌طلبان سطح بالای حکومت را بگیرد. شبکه مویرز، که ابتدا به درخواست خود رئیس‌جمهور برای ابراز نظریات مخالف به وجود آمده بود، کم‌کم برای جانسن ناراحت‌کننده شد. جانسن «ناهاهنگی» یا روبه‌رو شدن با شقوق چندگانه را دوست نمی‌داشت. همان مشکل پاپ آلکساندر ششم را داشت، هرچند از بصیرت آنی او بی‌بهره بود که در لحظه‌ای از حرمان و پشیمانی تصدیق کرد که حکم‌ران هیچ‌گاه به حقیقت گوش نمی‌دهد و «سراجمام به جایی می‌رسد که حتی دیگر میل ندارد آن را بشنود.» جانسن می‌خواست سیاست‌هایش بی‌چون و چرا مورد تصویب قرار گیرد، و پس از این که قضیه غامض شد، از شنیدن گزارش‌های مویرز اجتناب می‌کرد. <۳۱۰>

مشاورانی که نگران تشدید گریزناپذیر جنگ بودند، به فکر چاره‌جویی‌های دیگری افتادند. سفارت امریکا در سایگون زیر نظر ماکسول تیلر که مسئول نخستین ابتکار جنگی بود ولی گسترش محاصره را صلاح نمی‌دید، در اوایل ۱۹۶۵ طرحی برای «پایان دادن به درگیری ما» پیش‌نهاد کرد. برطبق این طرح، کنفرانس ژنو می‌بایست از نو برپا شود، برای این که امریکا در مذاکرات دست‌خالی نباشد، نیروهای امریکایی به تدریج کاهش یابد و، از این گذشته، ویت‌کنگ‌ها مشمول «بخشودگی و حقوق

مدنی» قرار گیرند و برنامه‌ای به هزینه آمریکا برای توسعه اقتصادی همه هندوچین به اجرا درآید. <۲۱۱> طرح را قائم‌مقام تیلر، الکسیس جانسن، از صاحب‌منصبان رسمی وزارت خارجه، پیش‌نویس کرده بود، و شمه‌ای از آن وارد سخن‌رانی رئیس‌جمهور در دانشگاه جانز هاپکینز شد ولی دیگر از آن حد جلوتر نرفت. جورج بال هم یادداشت‌های پیاپی می‌فرستاد و التماس می‌کرد که پیش از آن که فاجعه‌ای بزرگ اختیار را از ما بگیرد منافع آمریکا باید از منافع سایگون مجزا شود. گالبریت درباره نامه‌هایی که طبعاً به هر رئیس‌جمهور می‌رسد می‌نویسد که «او [جانسن] به احتمال نزدیک به یقین هیچ‌گاه آن‌ها را نمی‌خواند.» <۲۱۲>

دو شخص که رئیس‌جمهور برایشان احترام عمیق قایل بود، یکی ریچارد راسل سناتور جورجیا، و دیگری کلارک کلیفورد، مشاور سابق ترومن در کاخ سفید، کوشیدند جانسن را از راهی که می‌رفت بازگردانند. راسل رئیس دو کمیسیون بسیار نیرومند مجلس سنا تا ۱۹۶۹ بود: یکی کمیسیون بودجه و دیگر کمیسیون نیروهای مسلح و در تمام سال‌های سناتوری جانسن در آن مجلس هم‌قطار وی بود و انتظار می‌رفت که نخستین رئیس‌جمهور از ایالت‌های جنوبی باشد، ولی تصادف و بخت جانسن را پیش از او در آن مقام نشانند. راسل با آن‌که ظاهراً جنگ طلب به شمار می‌رفت، در ۱۹۶۴ به طور خصوصی به جانسن توصیه کرده بود که از جنگ در آسیا بپرهیزد، <۲۱۳> و اکنون، در موردی کم‌نظیر از تفکر خلاق، پیش‌نهاد کرد که در شهرهای ویتنام مراجعه به آرای عمومی شود که آیا می‌خواهند آمریکا به یاری آن‌ها بیاید یا نه و اگر نتیجه منفی باشد، ایالات متحد خود را کنار بکشد. <۲۱۴> پرسیدن عقیده ویتنامی‌ها که آیا می‌خواهند آمریکا جنگ «آن‌ها» را به عهده بگیرد یا نه، فکر بکری بود که قبلاً به ذهن کسی نرسیده بود ولی، البته، با وجود شهرت مبتکر، اتخاذ نکردید.

پاسخ این پرسش را شاید می‌شد در چشم‌های روستاییان ویتنامی جست. یک روزنامه‌نگار که جنگ جهانی دوم را از اروپا گزارش کرده بود به یاد می‌آورد که هنگام ورود سربازان آمریکایی به مناطق آزادشده ایتالیا مردم با لبخند از آنان استقبال می‌کردند و در آغوش‌شان می‌گرفتند و شادمانه شراب تعارف‌شان می‌کردند. در ویتنام، وقتی واحدهای آمریکایی از خیابان‌ها یا دهکده‌ها می‌گذشتند، مردم روستایی چشم به پایین می‌انداختند یا به سوی دیگر می‌نگریستند و تعارف و خوش‌آمدی در کار نبود.

«فقط می‌خواستند ما برگردیم به وطن خودمان.» این نشانی بود از بیهودگی تلاش‌های ما در راه «کشورسازی». کدام کشوری تاکنون از خارج ساخته شده است؟ <۲۱۵>

شخص دوم، کلیفورد، حقوق‌دان مهم واشینگتن و دوست نزدیک رئیس‌جمهور، در نامه‌ای خصوصی هشدار داد که، بنا بر ارزیابی‌های سازمان سیا، افزایش بیشتر نیروهای زمینی ممکن است به «تعهد بی‌انتها... بدون هیچ‌گونه امید واقعی به پیروزی نهایی» منجر شود. او توصیه کرد که رئیس‌جمهور، به جای این کار، تمامی راه‌های ممکن به سوی توافق را بکاود. «آنچه ما می‌خواهیم این نیست. ولی می‌توانیم یاد بگیریم که با آن بسازیم.» <۲۱۶> جان کلام کلیفورد و اندرزهای دیگر را یکی از ناظران خارجی، اقتصاددان نام‌دار سوئدی گونار میردال، هم تأیید کرد و در ژوئیه سال ۱۹۶۵ در نیویورک تایمز نوشت: «اعتقاد عمومی در همه کشورهای به جز آمریکا بر آن است که این سیاست به شکست می‌انجامد.»

شک و شبهه مشاوران امریکایی علنی ابراز نمی‌شد، و هیچ‌یک به جز بال پیش‌نهاد خروج کامل نمی‌کرد. بیشتر آن‌ها می‌گفتند بهتر است بدون تشدید آتش جنگ وضع را به همین حال نگه داریم و درصدد یافتن راه‌حلی از راه مذاکره برآیم. اما مذاکره با بن‌بست محکمی روبه‌رو بود. صرف‌نظر از شرایط قبلی، هانوی به هیچ‌مصلح‌های کمتر از حکومت ائتلافی یا نوع دیگری سازش که جنوب را به دامنش ببندازد تن نمی‌داد. چنین سازشی برای آمریکا به منزله قبول شکست بود، و این امر را دولت جانسن نمی‌توانست برتابد، به خصوص که خود را به دست خود گروگان نظامیان کرده بود. دولت اسیر این هدف بود که نگذارد ویتنام جنوبی کمونیست شود، و برای خروج آبرومندانه‌اش چاره‌ای جز اجرای این هدف نداشت. ولیکن هدف به طرز زیرکانه عوض شده بود، و حفظ آبرو جای جلوگیری از کمونیسم را گرفته بود. مکناتون، یکی از دولت‌مردانی که خود را گول نمی‌زد، در فهرست هدف‌های جنگی آمریکا، هدف نخست را به طعنه «هفتاد درصد اجتناب از شکست خفت‌بار شهرت‌مان به عنوان تضمین‌کننده» ذکر کرده بود. <۲۱۷>

دولت در این مرحله شروع به بررسی امکانات «پیروز شدن» کرد. به نظامیان وظیفه‌ای نظامی سپرده شده بود، و آنان اگر بنا بود اعتماد به نفس خویش را از دست ندهند می‌بایست معتقد باشند که قادر به انجام آن‌اند، و کاملاً طبیعی بود که نفرات

بیشتری بخواهند. بیانات ارتشی‌ها همه مثبت و درخواست‌هایشان بسیار کلان بود. در برخورد با شدت‌گیری جنگ، مکنامارا از ژنرال ویلر، رئیس ستاد مشترک، پرسید «اگر هر آنچه از دست‌مان برآید بکنیم» ایالات متحد چه اطمینانی از «پیروز شدن در ویتنام» می‌تواند داشته باشد. ویلر گفت اگر «پیروز شدن» به معنای سرکوب تمامی شورش و محو کمونیست‌ها از ویتنام جنوبی باشد این امر ۷۵۰۰۰ تا یک میلیون نفر و حداکثر هفت سال وقت می‌خواهد. و اگر معنای «پیروز شدن» این باشد که به ویت‌کنگ نشان دهیم که نمی‌توانند کاری از پیش ببرند، نیروی کمتری لازم است. <۳۱۸> این که کدامین مصلحت ملی به کارگرفتن یک چنین نیرویی را، اعم از بیشتر یا کمتر، ایجاب می‌کرد مورد بحث نبود؛ دولت جانسن فقط در مسیر تشدید جلو می‌رفت چون نمی‌دانست چه کار دیگری می‌تواند بکند. وقتی همه راه‌ها نافرجام شود، سیاست‌گذاران به جای این که ببندیشند ترجیح می‌دهند «دست به اعمال فشار بزنند.» <۳۱۹>

جانسن می‌خواست در عین حال هم بجنگد و هم مذاکره کند. مشکل این بود که هدف او، یعنی واداشتن ویتنام شمالی که ویتنام جنوبی را به حال خود گذارد، با جنگ محدود به دست نمی‌آمد. شمال قصد نداشت جنوب غیر کمونیست را هیچ‌گاه بپذیرد، و از آن‌جا که چنین پذیرشی را فقط با پیروزی نظامی می‌شد بر آن‌ها تحمیل کرد، و چنین پیروزی برای ایالات متحد امکان‌پذیر نبود، مگر با تهاجم و جنگ کامل، که این کشور نمی‌خواست بدان دست بزند، پس هدف جنگی آمریکا پیشاپیش منتفی بود. این نکته را اگر کسانی هم دریافتند اقدامی درباره‌اش نکردند، چون هیچ‌کس نمی‌خواست شکست امریکارا به روی خود آورد. فعالان به خود می‌قبولاندند که مباران‌ها شاید تحقق هدف را امکان‌پذیر سازد؛ شکاکان به طور مبهم امید داشتند شاید راه حلی پیدا شود.

مرگ ناگهانی ادلی استیونسن در لندن برای رئیس‌جمهور بسیار ناگوار بود، چون برملا شد چگونه به میانجیگری او تانت پاسخ رد داده شده است. اریک سوارید گفت وگویی خود و استیونسن را درست پیش از درگذشت وی گزارش کرد و برای نخستین بار فاش ساخت که هانوی در واقع با جلسه پیش‌نهادی او تانت موافقت کرده بود، حال آن‌که جانسن همین تازگی در کنفرانسی مطبوعاتی گفته بود که طرف مقابل «کوچک‌ترین نشانی» از دل‌بستگی ابراز نداشته است. <۳۲۰> روزنامه سینت لویی پست

دسیسچ یادآور شد که در سال پیش از درگیری فعالانه آمریکا، جانسن و سخن‌گوی کاخ سفید هفت مرتبه گفته بودند که ایالات متحد در پی جنگ گسترده‌تر نیست. اعتبار شخصی رئیس‌جمهور بدین ترتیب لطمه دید. <۳۳۱>

علاوه بر داستان استیونسن، زمزمه صلح دیگری که آن نیز به جایی نرسیده بود در این هنگام بر سر زبان‌ها افتاد. وزیر خارجه ایتالیا، امینتوره فانفانی، که در آن زمان نماینده کشورش در سازمان ملل بود، به درخواست آمریکا دو استاد ایتالیایی را که یکی از آن‌ها آشنایی قبلی با هوشی‌مینه داشت به هانوی فرستاده بود. فانفانی به جانسن نوشته بود آن دو تن «تمایل شدیدی به راه‌حلی مسالمت‌آمیز» دیده‌اند و نیز گزارش کرده‌اند که شرایط هوشی‌مینه، علاوه بر چهار ماده اعلام‌شده پیش، شامل آتش‌بس در سراسر شمال و جنوب می‌شود، ولی هو موافقت کرده است که حتی بدون درخواست خروج نیروهای امریکایی وارد مذاکره شود. <۳۳۲> از آن‌جا که برقراری آتش‌بس واحدهای ویتنام شمالی را در منطقه جنوب باقی می‌گذاشت، این امر برای ایالات متحد قابل قبول نبود؛ اما راسک گفته بود مخالفت آمریکا برای آن است که «تمایل واقعی به مذاکرات بی‌قید و شرط» در هانوی نمی‌بیند. این قضیه نیز به روزنامه‌ها درز کرد؛ مثل همیشه وقتی کسی بخواهد خبری را به آگاهی مردم برساند، از بروز آن نمی‌توان جلوگیری کرد.

بر ملا شدن بی‌علاقگی رئیس‌جمهور به صلح او را ناراحت کرد، و در ایام عید میلاد مسیح دستور داد بمباران‌ها متوقف شود و نمایش چشمگیری برای صلح برپا شد. دولت مردان، هم‌چون کبوتر قاصد، به پایتخت‌های شرق و غرب گسیل شدند که ظاهراً راه‌گفت‌وگورا هموار سازند — هرین در سفری به دور دنیا به ورشو، دهلی، تهران، قاهره، بانکوک، استرالیا، لائوس و سایگون؛ آرتور گولدبرگ، جانشین استیونسن در سازمان ملل به ژنوا و پاریس و لندن؛ مک‌جورج باندی به اوتاوا؛ معاون رئیس‌جمهور، هیوبرت هامفری، به توکیو؛ و دو تن از معاونان وزارت امور خارجه یکی به مکزیکو و دیگری به کشورهای افریقایی سفر کردند. این نمایش نیز حاصلی به بار نیاورد، جز این‌که برفشار مردم بر جانسن افزود که توقف بمباران‌ها را ادامه دهد. پس قطع بمباران‌ها را سی و هفت روز دیگر تمدید کردند و گفتند منظور این است که تمایل هانوی به مذاکره آزموده شود که سودی نبخشید. هانوی به هدف نهایی خود چشم

داشت و سودی درگفت وگو نمی‌دید.

مباران‌ها از سر گرفته شد و جنگ شدت یافت، ولی جست‌وجوی صلح نیز ادامه داشت. مذاکرات در نیمه سال ۱۹۶۶ با میانجی‌های لهستانی در ورشو به نظر می‌رسید رو به پیشرفت است تا آن‌که، در نقطه‌ای حساس، نخستین حمله‌های هوایی امریکا به هدف‌هایی در خود هانوی و اطراف آن موجب شد ویتنام شمالی دست از تماس بردارد. <۲۲۲> این رویداد نشان داد که هیچ‌یک از طرفین اصولاً نمی‌خواهد گفت‌وگوها پیش برود. مکناتن به شیوه بی‌مضایقه معمول خویش در بیان محظور امریکا گفت تلاش برای پیروزی ممکن است به مصالحه بینجامد، ولی تلاش برای مصالحه فقط می‌تواند شکست پیش آورد، زیرا وقتی «سطح توقع را از پیروزی به مصالحه پایین آوردی... خون ویتنام شمالی به جوش می‌آید.» <۲۲۳>

جنگ هر روز سبعانه‌تر می‌شد، با جسدهای سوخته از بمب ناپالم، کشتزارهای بی‌شاخ و برگ و ویران، اسیران شکنجه شده و تلفات بیشتر و بیشتر. از این گذشته، جنگ پرخرج‌تر هم می‌شد و هزینه آن در این مرحله به ماهی دو میلیارد دلار می‌رسید. <۲۲۵> تشدید درگیری رفته رفته شمار نیروهای امریکایی را در آوریل ۱۹۶۶ به ۲۴۵۰۰۰ تن رساند، و دولت ناچار شد از کنگره درخواست دوازده میلیارد دلار هزینه اضافی جنگی کند. در خود میدان پیکار، ورود نیروهای رزمی امریکا جلو پیشروی ویت‌کنگ‌ها را به سوی دست‌یابی به قدرت گرفته بود. طبق گزارش‌ها، شورشیان مرتب پناه‌گاه‌های خود را از دست می‌دادند و مجبور بودند دائماً در حرکت باشند و شمار فراری‌هایشان بالاتر می‌رفت. تلفات ویت‌کنگ‌ها و ویتنام شمالی‌ها، بنا بر آمار امریکا، به نحو رضایت‌بخش رو به افزایش بود؛ بازجویی از اسیران نشان می‌داد که دشمن روحیه خود را باخته است؛ تحقق هدف امریکا بسیار نزدیک و دست‌یافتنی می‌نمود.

تاوان این اعمال تأیید نظر فرانسویان درباره «جنگ کثیف» بود. ژنرال وست‌مورلند برای فرسایش دشمن یگان‌های رزمی را جلو می‌فرستاد تا حریف را اغفال و وادار به حمله کند و بعد توپ‌خانه و نیروی هوایی امریکا آن‌ها را گیر بیندازند و بکشند و تعداد تلفات دشمن بالا برود. مأموریت‌های «جست‌وجو و انهدام» با استفاده از تانک و آتش‌بار و بمباران هوایی و برگ‌زدایی درختان دهکده‌ها را ویران می‌کرد، کشت و

زرع را از میان می‌برد، مردم فقیر و بیچاره را آواره و پریشان می‌ساخت و آنها را به اردوگاه‌های متعفن ساحلی می‌راند و برخشم و بیزاری از امریکاییان می‌افزود. هدف استراتژی بمباران‌ها نیز فرسودن و ایجاد قحطی از طریق تخریب سدها و نهرهای آبیاری و وسایل کشاورزی بود. مأموریت‌های برگ‌زدایی <۲۲۶> می‌توانست متجاوز از یک میلیون متر مربع برنج‌کاری را در ظرف سه تا پنج روز از بین ببرد و جنگلی به همین وسعت را در ظرف پنج تا شش هفته لخت و عور کند. <۲۲۷> کاربرد بمب‌های ناپالم در حکم تروریسم دولتی بود و استفاده‌کننده را مسخ می‌کرد، چون کافی بود فقط دکمه‌ای را فشار دهد و در پیش چشمش «کلبه‌ها در غلیانی از شعله نارنجی برهوا روند.» <۲۲۸> گزارش شیوه‌های جنگی امریکا به قلم خبرنگاران پیوسته مخالف نظامیان مرتب به وطن می‌رسید. امریکاییانی که تاکنون جنگ ندیده بودند، زخمی‌ها و مردمان بی‌خانمان و کودکان پوست و گوشت سوخته را به چشم می‌دیدند، و مسبب این بلاها هم‌میهنان خودشان بودند. وقتی حتی لیدیزم جورنال عکس و تفصیلاتی از قربانیان ناپالم منتشر کرد، امید مکناتن برای بیرون آمدن از مهلکه «بدون لکه» بریاد رفت. <۲۲۹>

خسونت متقابل آتش را بیشتر دامن می‌زد. تروریسم ویت‌کنگ‌ها با موشک و گلوله باران روستاها و تله‌های انفجاری و آدم‌ربایی و قتل‌عام دوست و دشمن نمی‌شناخت و عمداً به این هدف طرح‌ریزی شده بود تا نامنی به وجود آورد و معلوم شود که زمام‌داران سایگون قادر به حفاظت مردم نیستند. مداخله مسلحانه امریکا جلو پیروزی شورشیان را گرفته بود، ولی شکست آن‌ها را نزدیک‌تر نکرده بود. پیشرفت [امریکا] فریبنده بود. هرگاه تعادل به هم می‌خورد، روسیه و چین ساز و برگ بیشتری به شمال می‌فرستادند و توان تازه‌ای به آن می‌بخشیدند. روحیه خراب که از گفته‌های اسیران ویت‌کنگ استنتاج می‌شد تعبیر نادرستی از بردباری و تقدیرگرایی شرقی بود. خدمت وظیفه کوتاه‌مدت یک‌ساله سپاهیان امریکایی، به منظور اجتناب از نارضایتی، مانع خو گرفتن سربازان وظیفه به راه و روش نبردهای نامنظم جنگلی بود و شمار تلفات را زیاد می‌کرد، چون میزان کشته‌ها همیشه در ماه‌های اول خدمت بسیار بالا بود. انطباق با شرایط هیچ‌گاه فراخور شرایط نبود. تاکتیک‌های نظامی امریکا که برای آرایش نفرات به مقیاس بزرگ تعبیه شده بود از قابلیت تحرک سود می‌جست و برای اعمال قدرت

هوایی می‌بایست هدف‌های صنعتی را در نظر می‌گرفت. این ماشین جنگی وقتی به کار می‌افتاد نمی‌توانست با نبردی که دارای این ویژگی‌ها نبود بسازد. طرز تفکر امریکایی بر بهره‌گیری از قدرت برتر استوار بود، ولی با تانک نمی‌توان زنبورها را پخش و پلا کرد. گذشته از ملاحظات نظامی، مسائل دیگری هم در کار بود. برنامه «آرامش‌طلبی» تلاش جان‌فرسای امریکا بود برای تقویت بافت سیاسی و اجتماعی ویتنام جنوبی و راهیابی به سوی دموکراسی. تصور می‌شد که این برنامه اعتماد به حکومت سایگون را بیفزاید و به آن ثبات بخشد. اما سه ژنرالی که پشت سر هم به حکومت رسیدند، یعنی خان وکی و تیو، همه از ولی‌نعمت خود منزجر بودند و همدستان خوبی از آب درنیامدند. نیروهای سفیدپوست با حضور جسمانی کلان خود عاملی نبود که «دل و جان ببرد»؛ <۳۳۰> برنامه «آرامش‌طلبی»، با همه توش و توانی که امریکا صرف آن کرد به مقصود نرسید و از جهاتی احساسات را برضد سایگون و ایالات متحد برانگیخت. مخالفت با نظام ژنرال‌ها آشکارتر می‌شد، و صداهایی خواستار حکومت غیرنظامی و قانون اساسی به گوش می‌رسید. جنبش ضد دولتی بوداییان از نوجان گرفت و دوباره علناً با سپاهیان سایگون به مبارزه پرداخت. در هونه، پایتخت کهن کشور، تظاهرکنندگان سفارت و مرکز فرهنگی امریکا را آتش زدند و چپاول کردند.

احساسات در خود امریکا هم رو به تغییر بود، و همین که پس از تعطیلی عید میلاد مسیح بمباران‌ها از سر گرفته شد صدای مخالفت با جنگ بلند شد. نمایندگان کنگره که هنگام شنیدن گزارش سفارت ماکسول تیلر در بازگشت به واشینگتن «به طرزی شگفت‌آور شکیبیا و غیرانتقادی» بودند، <۳۳۱> اکنون گروه‌های کوچک مخالف تشکیل می‌دادند. در حین توقف بمباران‌ها، هفتاد و هفت عضو مجلس نمایندگان، اکثراً دموکرات، از رئیس‌جمهور خواستند بمباران‌ها را متوقف نگه دارد و کشمکش را به سازمان ملل احاله دهد. وقتی بمباران‌ها باز شروع شد، پانزده سناتور دموکرات نامه سرگشاده‌ای به رئیس‌جمهور نوشتند و تجدید بمباران را کوبیدند. سناتور مورس پیش‌نهاد کرد در لایحه بودجه برای ویتنام متممی گنجانده شود و قطع‌نامه خلیج تونکین لغو گردد. سناتور فولبرایت و یوجین مکاری سناتور مینسوتا، و استیون یانگ، سناتور اوهایو، هم به دو سناتور انحراف‌ناپذیر، مورس و گرونینگ، پیوستند و به متمم رأی موافق دادند. پیش‌نهاد با ۹۲ رأی مخالف در برابر ۵ رأی موافق شکست خورد.

این قراین، اگرچه نه چندان جسورانه، حکایت از مخالفت با رئیس‌جمهور از درون حزب خودش می‌کرد و سرآغاز گروه‌بندی صلح‌جویانه‌ای بود که در بحث ویتنام در حزب دموکرات شکاف انداخت. اما رهبری معتقد و مصمم وجود نداشت که حاضر باشد در مجلس نمایندگان یا در سنا در برابر اکثریت بایستد.

دامنه ناخشنودی از آنچه این چند رأی کوچک نشان می‌داد وسیع‌تر بود. ولی کنگره هم‌چنان گوش به فرمان بودجه‌های نظامی را تصویب می‌کرد چون گزینه دیگر به مفهوم اعتراف به شکست امریکا بود. و بیشتر نمایندگان دل‌شان راه نمی‌داد سیاست دولت را در چنین شرایطی رد کنند. از این گذشته، اکثر آن‌ها با طیب خاطر، اسیر غولی بودند که آیزنهاور آن را مجتمع نظامی - صنعتی نامیده بود. فکر و ذکر این مجتمع مقاطعه‌های دفاعی بود که ماهرانه به دست گروه فشار سیصد نفره پنتاگون بر روی «تپه» <۳۳۲> رتق و فتق می‌شد. <۳۳۲> ارتش برای اشخاص بسیار مهم، به ویژه رؤسای ارشد کمیسیون‌های دو مجلس، برنامه‌های مسافرتی، ضیافت‌های شام، فیلم، سخن‌رانی، هواپیما، تعطیلات ورزشی آخر هفته و مزایای جنبی دیگر ترتیب می‌داد. یک چهارم اعضای کنگره افسر ذخیره بودند. اگر نماینده‌ای در مورد تدارکات ارتش انتقاد می‌کرد در معرض تهمت تضعیف امنیت ملی قرار می‌گرفت. معاون رئیس‌جمهور هیوبرت هامفری که از رجال گستاخ بود، در آغاز تشکیل دوره هشتاد و نهم کنگره در ۱۹۶۵، به نمایندگان تازه‌کار پند داد: «اگر هوس کردید بلند شوید و نطق کنید و سیاست ویتنام را بکوبید، همان بهتر که سر جای خود بنشینید.» <۳۳۲> و افزود، پس از دو یا سه دوره نمایندگی می‌توانید استقلال به خرج دهید، «اما اگر می‌خواهید در ۱۹۶۷ به این‌جا برگردید فعلاً چنین کاری نکنید.»

رأی موافق سناتور فولبرایت به متمم مورس نشان در افتادن علنی او با جانسن بود. او احساس می‌کرد که جانسن، به رغم اطمینان‌های پیشین، با درگیری فعالانه در نبرد به او خیانت کرده است، و بالاخره هم روزی اقرار کرد که از نقش خود در قطع‌نامه خلیج تونکین بیش از هر اقدام دیگر زندگی‌اش متأسف است. <۳۳۵> فولبرایت در ژانویه و فوریه ۱۹۶۶ نخستین بحث جدی را درباره مداخله امریکا در ویتنام در سطح رسمی ترتیب داد که در برابر کمیسیون روابط خارجی سنا به عمل آمد و شش روز تمام از تلویزیون پخش می‌شد. اهمیت این گفت‌وگوها در آن زمان درست شناخته نشد، <۳۳۶>

حال آن‌که موضوع‌های اساسی مطرح گردید - ادعای «تعهد» امریکا، مصالح ملی، عدم تناسب تلاش با سود احتمالی و درک تازه خیانت امریکا به خود، راسک وزیر خارجه و ژنرال تیلر از سیاست دولت دفاع کردند و سفیر پیشین جورج کِنان، ژنرال جیمز گَویِن، و خود فولبرایت و چند تن از همکارانش نقطه نظر مخالفان را در میان نهادند. راسک مثل همیشه به اصرار گفت که ایالات متحد «تعهدی روشن و مسجل» بر عهده دارد که ویتنام جنوبی را از شر «حمله خارجی» محفوظ بدارد و این تعهد ناشی از پیمان سیتو و نامه آیزنهاور به دیم است، و همین امر ما را «مکلف» به مداخله می‌کند. او با لحن سخن مؤمنان متعصب تأکید ورزید که «برای حفظ صلح در چارگوشه جهان، وفاداری کامل ما به تعهدات مان مطلقاً ضروری است.» سناتور مورس تکذیب اخیر آیزنهاور را نقل کرد که گفته بود «هیچ‌گاه تعهد یک‌جانبه به حکومت ویتنام جنوبی نداده است.» <۲۲۷> وقتی تعهد ادعایی دین راسک بدین ترتیب فروریخت، وی ضمن عقب‌نشینی به این موضع پناه برد که ایالات متحد به موجب پیمان سیتو «بمجاز» به مداخله است و این سیاست ناشی از بیانات رؤسای جمهور بی‌پای و نیز تصویب بودجه‌ها از سوی خود‌کنگره است. ژنرال تیلر هنگام پرسش و پاسخ تصدیق کرد که تعهد کاربرد قوای زمینی رزمی ما «البته همین اواخر در بهار ۱۹۶۵ روی داد.»

در مورد مصالح ملی، تیلر ادعا کرد که امریکا در این جنگ «علائق حیاتی» دارد بدون این‌که از آن‌ها نامی ببرد. گفت رهبران کمونیست، در تلاش برای تسخیر ویتنام جنوبی، می‌خواهند موقعیت ایالات متحد را در آسیا سست سازند و سودمندی جنگ‌های رهایی‌بخش ملی را ثابت کنند و ما ناچاریم نشان بدهیم که این رویه «محکوم به شکست است.» <۲۲۸> سناتور فولبرایت به هیجان آمد و پرسید مگر انقلاب امریکا «جنگ رهایی‌بخش ملی» نبود؟ <۲۲۹>

ژنرال گَویِن ابراز تردید کرد که با در نظر گرفتن تعهدات خارجی امریکا در جاهای دیگر ویتنام ارزش این همه سرمایه‌گذاری داشته باشد. او گفت، به عقیده من، ما «مسحور» این جد و جهد شده‌ایم، و برنامه افزایش نیرو به نیم میلیون و کاستن از توانایی خود در سایر نقاط می‌رساند که دولت قوه تشخیص تناسب امور را از دست داده است، و خلاصه ویتنام شمالی این همه اهمیت ندارد. <۲۳۰>

ژنرال تیلر مخالفت مردم فرانسه را با جنگ نشان «ضعف» خواند و ادعا کرد که

دست کشیدن از جنگ علامت «ضعف» و تزلزل اراده است. (این ادعا را امروزه تجدید نظر طلبان دهه ۱۹۸۰ از سر گرفته‌اند.) سناتور مورس گفت «طولی نخواهد کشید که مردم امریکا نیز جنگ ما را در آسیای جنوب خاوری محکوم می‌کنند»، همان‌گونه که فرانسوی‌ها کردند، و آن موقع این را هم «ضعف» خواهید خواند؟ <۲۲۱>

کِنان، سفیر پیشین، در سخنانی معقول و متین موضوع خیانت به خود را پیش کشید. گفت کامیابی در این جنگ، ولو به دست آید، تو خالی است، چون منظره‌ای زیانمند پدید می‌آورد، منظره امریکا در حال اعمال «صدمه‌هایی دل‌خراش به جان مردمی فقیر و ناتوان، به ویژه مردمی از رنگ و نژاد دیگر... این منظره در میان میلیون‌ها نفر در سراسر جهان واکنش‌هایی می‌آفریند که برای تصویری که ما لیم جهانیان از این کشور داشته باشند بسی مضر است»؛ با «طرد قاطع و دلیرانه مواضع نادرست» بیشتر می‌توان احترام اندوخت تا با پیگیری لجوجانه آن‌ها. کِنان گفته جان کوینزی ادمز را مثال آورد که پرچم آزادی در هر کجای دنیا برافراشته شود، «امریکا بدان دل می‌بندد... اما نمی‌رود خارج سر در پی اهریمنان گذارد و آن‌ها را نابود سازد.» پی‌جویی اهریمنان یعنی درگیری در جنگ‌های بی‌پایان که در آن‌ها «شعار اساسی سیاست [امریکا] به طور نامحسوس کم‌کم از آزادی به زور تبدیل می‌شود.» حقیقتی از این تلخ‌تر در تحقیقات کمیسیون سنا بیان نشد. <۲۲۲>

تحقیقات فولبرایت، با همه حقایقی که در ضمن آن آشکار شد، پیش‌درآمد اقدام دریگانه راه نتیجه‌بخش یعنی رأی در رد اعتبار تخصیصی نبود، بلکه بیشتر صورت‌تمرین فکری در بررسی سیاست امریکا داشت. موضوع حایز طولانی‌ترین پیامد، یعنی جنگ قوه مجریه، مدتی بعد در مقدمه‌ای که فولبرایت بر متن چاپی تحقیقات نوشت بیان شد. او نوشت که تن دادن به جنگ قوه مجریه از این باور سرچشمه می‌گیرد که دولت دارای برخی اطلاعات سری است و می‌تواند با روشن بینی ویژه‌ای اقدام به تعیین سیاست کند؛ ولی اولاً این امر مسلم نیست، ثانیاً پایه تصمیم‌گیری درباره سیاست‌های عمده «نه واقعیت‌های موجود بلکه توان داوری است» که شهروندان هوشمند این توان را از سیاست‌مداران کمتر ندارند. نمایندگان کنگره و شهروندان می‌توانند داوری کنند که «آیا کاربرد و انهدام عظیم مردم و ثروت کشور در مجموع به منافع ملی کمک می‌کند.»

فولبرایت معمولاً انگشت روی مسائل عمده می‌گذاشت؛ اما رهبر نبود، آموزگار بود. و در جاهایی که می‌بایست رأی دهد رأی نمی‌داد. یک ماه بعد از این تحقیقات، مجلس سنای آمریکا ۴/۸ میلیارد دلار بودجه اضطراری برای جنگ ویتنام تصویب کرد؛ تنها دو نفر، همان دو نماینده ثابت‌قدم، مورس و گرونینگ، رأی مخالف دادند. فولبرایت همراه اکثریت رأی داد.

فرماندار نیویورک نلسن راکفلر این باور را که دولت بهتر از همه می‌داند درست در همین هنگام برزبان آورد. وقتی بمباران‌ها از سر گرفته شد، راکفلر گفت: «همه باید از رئیس‌جمهور حمایت کنیم. او کسی است که به تمام اطلاعات دسترسی دارد و می‌داند با چه چیزی درست‌تریم.» <۲۲۲> این فرضی تسکین‌دهنده است و انسان را از موضع گرفتن رها می‌سازد. و عموماً هم نادرست است، به ویژه در امور خارجی. گونا میردال پس از بیست سال مطالعه نتیجه گرفت که در مقایسه با سیاست داخلی «تصمیم‌های سیاست خارجی به طور کلی خیلی بیشتر تحت تأثیر انگیزه‌های غیرمنطقی قرار می‌گیرد.» <۲۲۳>

گروهی از دانشمندان، اقتصاددانان و کارشناسان دیگر در بررسی‌های خود پس از جنگ جهانی دوم به این نتیجه رسیدند که در کارزار اروپا بمباران‌های استراتژیک (در مقایسه با بمباران‌های تاکتیکی در عملیات زمینی) نتیجه مطلوب یا مورد انتظار نداده است. این بمباران‌ها توانایی جنگی مادی آلمان را چندان تغییر نداد و آمادگی رسیدن به توافق را تسریع نکرد. در این بررسی‌ها معلوم شد که ترمیم ویرانی‌ها با سرعت فوق‌العاده انجام پذیرفته و از روحیه دشمن هیچ نکاسته است، و چه بسا روحیه‌اش را تقویت هم کرده است. در مارس سال ۱۹۶۶، هنگامی که سه ماه مقرر برای بمباران‌های «رعد غرنده» بیش از یک سال به درازا کشیده بود و هنوز «ترزلز اراده» قابل ملاحظه‌ای به چشم نمی‌خورد، گروهی از دانشمندان برجسته انستیتو تکنولوژی ماساچوستس (ام‌آی‌تی) و هاروارد، از جمله چند نفری که در بررسی‌های قبلی شرکت داشتند، پیش‌نهاد کردند که نگاه واقع‌بینانه‌ مشابهی به نتایج بمباران‌های ویتنام انداخته شود. هیئت مرکب از ۴۷ کارشناس از رشته‌های گوناگون به سفارش انجمن تحلیل‌های دفاعی با نام رمزی «جیسون» ده روز تمام از مأموران وزارت دفاع، وزارت خارجه،

سیا و کاخ سفید تحقیقات به عمل آوردند و سپس دو ماه هم سرگرم مطالعات فنی بودند. گروه به این نتیجه رسید که بمباران‌ها براراده جنگی ویتنام شمالی و برارزیابی هانوی در مورد هزینه ادامه نبرد تأثیر «قابل لمسی نگذاشته است»؛ و دشواری جدی در حمل و نقل، در اقتصاد یا در روحیه‌ها به وجود نیاورده است. تحقیق‌کنندگان برای این دعوی که «تأثیر تنبیهی غیر مستقیم بمباران‌ها در این موارد قطعی خواهد بود» نیز دلیلی نیافتند. <۲۴۵>

گروه تحقیق «جیسون» می‌گفت علت اصلی بی‌تأثیر بودن حمله‌های هوایی «هدف‌های بی‌نتیجه» آن‌هاست و نتیجه گرفت که «حمله صریح و مستقیم به یک جامعه» معمولاً تار و پود آن را استحکام می‌بخشد، بر عزم مردم می‌افزاید و به انگیزش تدابیر استحفاظی و توان مرمت می‌انجامد. پیش‌بینی تأثیر اجتماعی این امر دشوار نبود؛ همان بود که در آلمان مشاهده شد، و البته در بریتانیا که بالا رفتن روحیه و محکم‌تر شدن عزم مردم در نتیجه کشتار و ویرانی بمباران‌های ۱۹۴۰-۱۹۴۱ مشهور است.

گروه «جیسون» پیش‌نهاد کرد به جای بمباران، در سراسر مرز ویتنام و لائوس، در مسافتی به درازای تقریباً ۱۶۰ مایل، حایلی «رخنه‌ناپذیر» ساخته شود. این حایل که نقشه جزئیات فنی آن در بررسی گروه ارائه شده بود مشتمل خواهد بود بر مناطقی مین‌گذاری شده، دیوار و حصار، خندق و پایه‌های استواری که بین آن‌ها سیم خاردار الکترونیکی کشیده شود، و حریمی در هر سمت بدون گیاه و درخت، به هزینه تخمیناً هشتصد میلیون دلار. این که آیا این کار عملی می‌بود یا نه معلوم نیست. به هر حال، فرماندهان نیروی هوایی منطقه اقیانوس آرام که به احدی جز خود مجال عرض اندام نمی‌دادند این طرح را مسخره کردند، و هرگز آزموده نشد.

«جیسون» نیز مثل هر توصیه «ناساز» دیگر به دیواری سنگی برخورد. استراتژی به همان حال باقی ماند چون نیروی هوایی، نگران نقش آتی خود، نمی‌توانست اذعان کند که قدرت هوایی بی‌تأثیر است. فرماندهی منطقه اقیانوس آرام سطح تنبیهی بمباران‌ها را بالا برد و طبق حساب «نظریه فشار» در مورد رفتار انسان درد و رنج در نظر گرفته شده را پایه محاسبه خود قرار داد: هانوی می‌باید در برابر «فشار» واکنش نشان دهد و از اعمالی که فشار را می‌آفریند دست بردارد. یکی از مقامات وزارت دفاع بعدها گفت: «پیش‌بینی ما این بود که واکنش آن‌ها همانند همه آدم‌های منطقی خواهد

بود.» <۲۲۶> تا پایان ۱۹۶۶ میزان بمب ریخته شده به سالی ۵۰۰۰۰۰ تن رسید، یعنی بیش از مقداری که در جنگ جهانی دوم بر ضد ژاپن به کار رفت. <۲۲۷> در عوض «رفتار منطقی»، هانوی، مانند بریتانیا در زیر حمله‌های هوایی برق‌آسای آلمان، واکنش خشمناک انسانی و ایستادگی به خرج داد — مگر امریکایی‌ها اگر بمباران شوند قطعاً همین واکنش را نشان نمی‌دهند؟ حمله‌های هوایی، به جای آن که دشمن را متنبه ساخته سرمیز مذاکره بیاورد، آن‌ها را سرسخت‌تر کرد و، بدین قرار، توقف بمباران‌ها نیز یکی از پیش‌شرط‌های ثابت آغاز گفت‌وگوها شد.

تلاش‌های صلح از طریق چستر رانینگ <۲۲۸> کانادایی و میانجی‌های دیگر ادامه یافت، چون حریران همه از پایان جنگ استقبال می‌کردند، منتها هر کدام برحسب شرایط خود که با شرایط دیگران آشتی نمی‌پذیرفت. وقتی بازدیدکنندگان از هانوی به امریکا گفتند چنانچه بمباران‌ها متوقف شود ویتنامی‌ها آماده مذاکره‌اند، استنباط امریکایی‌ها از این حرف آن بود که بمباران‌ها آسیب رسانده و باید بر شدت‌شان افزود تا نتیجه مطلوب به دست آید. نتیجه البته افزایش سرسختی هانوی بود.

«جیسون» به یک نقطه مهم دیوار سنگی رخنه کرد. روشن ساخت که به مکنامارا وزیر دفاع تردید دست داده است. <۲۲۹> دستگاه تحلیل سیستم‌های او در وزارت‌خانه به این نتیجه رسید که هزینه‌های اقتصادی جنگ ارزش منافع نظامی‌اش را ندارد. <۲۳۰> اگرچه او این امر را علناً به روی خود نیاورد ولی از سخن‌های خصوصی‌اش معلوم بود که بیهودگی تلاش امریکا کم‌کم بر او آشکار می‌شود. به رئیس‌جمهور نوشت که، به عقیده او، چشم‌انداز «راه‌حل رضایت‌بخش» مطلوب نیست، و در ضمن، با بنای حایل رخنه‌ناپذیر، به جای بمباران و افزودن مجدد قوای زمینی، روی موافق نشان داد. اما نتوانست حرفش را پیش ببرد.

احساس بیهودگی در گوشه و کنار حکومت گسترش یافت و موجب کناره‌گیری افراد شد. پاره‌ای به پای خود رفتند، بقیه را مانورهای ماهرانه رئیس‌جمهور نرم‌نرمک کنار گذاشت. جانسن خود شخصاً هر شک و شبهه‌ای داشت، دودلی بر زبان آمده یا حتی خاموش دیگران را نمی‌پسندید. هیلزمن در سال ۱۹۶۴ از وزارت خارجه، فارستال در ۱۹۶۵ از ابواب جمعی کاخ سفید، مک‌جورج باندی در اوایل سال ۱۹۶۶ از شورای امنیت ملی کنار نهاده شدند، و سپس جورج بال و بیل مویرز هم در سپتامبر و دسامبر

۱۹۶۶ داوطلبانه ترک خدمت کردند. این‌ها همه بدون استثنا بی‌سر و صدا رفتند، <۲۵۱> لائوکوئون*های خاموش که زهار یا مخالفت خود را بر زبان هم نیاوردند، تا چه رسد که فریاد بزنند.

رفتن بی‌سر و صدای افراد از جمله ویژگی‌های دولت‌هاست. کسی اگر حتی پس از رفتن سخنی بگوید از محفل یاران رانده می‌شود؛ ابراز عدم وفاداری سد راه برگشت به حلقه حاکمه است. اگرچه درکناره گرفتن نیز دلیلش همین است. مأموران دولت همواره خود را قانع می‌سازند که داخل حکومت بهتر می‌توانند جلو زیاده‌روی‌ها را بگیرند، و آن‌گاه رام و سربه‌راه می‌مانند که مبادا پیوندشان با قدرت بگسلد. اختیار رئیس‌جمهور امریکا در عزل و نصب اعضای قوه مجریه بی‌انتهاست، و مشاوران جرئت نه گفتن یا جرو بحث کردن با سیاست‌های رئیس‌جمهور را ندارند، چون می‌دانند که منزلت‌شان، دعوت شدن‌شان به نشست بعدی کاخ سفید، منوط به این است که پا از خط بیرون نگذارند. اگر عضو کابینه باشند، در سیستم امریکا کرسی پارلمانی ندارند که بدان بازگردند و از آن‌جا در کار دولت ابراز نظر کنند.

راسک استوار ماند. اگر تردیدی هم داشت، به سان کارمند نمونه دولت، آن را بروز نداد و خود را قانع کرد که سیاست امریکا درست است و هم‌چنان گفت که صرف نظر از کلیه ملاحظات هدف اصلی یعنی حفظ ویتنام جنوبی از کمونیسم باید مصون بماند. به پاس این ثبات رأی، یکی از کارمندان او در یک کیوسک تلفن نوشت: «دین راسک اعلامیه ضبط شده است.» <۲۵۲> والت روستو که از ۱۹۶۵ شکست عاجل شورش ویتنام [یعنی ویت‌کنگ] را مرتب پیش‌بینی کرده بود، حال برجای باندی نشست و هم‌چنان پرشور و شوق باقی ماند. جانسن بر سر قدرت حرارت کمتری نشان می‌داد. روزی از او پرسیدند جنگ چه قدر ممکن است طول بکشد، پاسخ داد: «کی می‌داند چه مدت، چه قدر؟ مهم این است که ما حق می‌گوییم یا ناحق.» <۲۵۳> اگر این امر مورد شبهه بود ادامه کشتار و ویرانی جنگ، چه از لحاظ عامه مردم، چه از لحاظ خود رئیس‌جمهور و چه از لحاظ تاریخ، بی‌خردی بود.

تشدید جنگ مستلزم سربازگیری بیشتر بود، و حال مستقیماً بر توده مردم اثر

می‌گذاشت. در اواسط ۱۹۶۶، پنتاگون اعلام کرد که تا پایان سال سطح قوا در ویتنام به ۳۷۵۰۰۰ نفر خواهد رسید، و ۵۰۰۰۰ نفر دیگر در شش ماه بعد اعزام خواهند شد. تا نیمه ۱۹۶۷، این تعداد به ۴۶۳۰۰۰ تن رسید و وست‌مورلند ۷۰۰۰۰ نفر دیگر خواست و گفت «حداقل نیروی ضروری» متجاوز از ۵۲۵۰۰۰ نفر است، <۲۵۲> و جانسن اظهار داشت درخواست و نیازمندی فرمانده سپاه «تأمین خواهد شد.» از دید جوانانی که می‌بایست به دعوت خدمت زیر پرچم پاسخ گویند، این جنگ چنگی به دل نمی‌زد — به ویژه برای کسانی که آن را پست و تنگین می‌شمردند. دانشجویان در حین تحصیل از خدمت معاف بودند و هرکس که می‌توانست از این تمدید مهلت استفاده کرد، و حال آن‌که افراد طبقات محروم ناگزیر لباس سربازی می‌پوشیدند. این احضار به خدمت ناعادلانه، اولین گناه جنگ ویتنام در جنبه داخلی که از قضا به منظور کاهش موجبات نارضایی در بخش اجتماعی تعبیه شده بود، علاوه بر افتراق عقاید شکافی هم در جامعه آمریکا پدید آورد.

شمار مردم درگردهمایی‌های اعتراض‌آمیز عمومی افزایش یافت، فریادهای گوش‌خراش و نیز خشونت تظاهرات دانشگاهی و راه‌پیمایی‌های ضد جنگ زیاد شد، شرکت‌کنندگان پرچم هانوی را به اهتزاز درآوردند و شعارهایی به نفع هوشی‌مینه دادند. سربازان لباس رزم برتن بریلکان پنتاگون با جمعیت عظیمی برخورد کردند، تظاهرکنندگان بازداشت شدند و زنان کتک خوردند. از آن‌جا که اعتراض در اذهان عمومی با موی بلند و مواد مخدر و احساسات ضد فرهنگی دهه شصت پیوند یافته بود، این تظاهرات به جای برانگیختن نارضایی همگانی چه بسا آن را بطیء کرد. به موجب یک نظرسنجی، مردم به طور کلی تظاهرات ضد جنگ را «مشوق کمونیست‌ها برای جنگیدن هرچه سخت‌تر» می‌شمردند. <۲۵۵> گریز از خدمت نظام و سوزاندن پرچم آمریکا میهن‌پرستان را به خشم آورد. با این حال، هرچه مردم بیشتر تشخیص دادند که این جنگ بی‌رحمانه و برخلاف اخلاق است، احساس ناراحتی گسترده‌تر شد. مباران کشور روستایی کوچکی در آسیا، اعم از این‌که کمونیست باشد یا نه، نمی‌توانست ضرورتی الزام‌آور باشد. گزارش‌های دست اول هریسن سالزبری در نیویورک تایمز دربارهٔ مباران مناطق غیرنظامی هانوی — که از طرف نیروی هوایی ابتدا تکذیب و بعد تأیید شد — سر و صدای زیادی راه انداخت. محبوبیت جانسن در نظرسنجی‌ها

در مورد چگونگی اداره جنگ به میزان منفی رسید <۲۵۶> و او دیگر پشتیبانی اکثریت را هرگز به دست نیاورد. شرح و تفصیل اسیرانی که با بی‌اعتنایی از هلیکوپتر به پایین انداخته می‌شدند و سنگدلی و بی‌رحمی‌های دیگر به امریکاییان نشان داد که کشور آن‌ها نیز می‌تواند مرتکب وحشیگری شود. بدنامی ما در خارج و بی‌اعتدای نزدیک‌ترین متحدانمان، بریتانیا و کانادا و فرانسه، کم‌کم احساس می‌شد.

جنگ ظاهراً باید مردم را متحد کند، ولی جنگی که ضدیت برانگیزد، مانند جنگِ فیلیپین در سال ۱۹۰۰ یا جنگ بونر <۲۵۷> بریتانیا، مملکت را بیش از حد معمول به تفرقه و دودستگی می‌اندازد. هرچه چپ‌نو و سایر گروه‌های تندرو پرخاشگرتر و زولیده‌وضع‌تر شدند، شکاف بین آن‌ها و طبقه متوسط آبرومند فزونی گرفت و به انزجار و خشونت متقابل کارگران و اتحادیه‌های کارگری بیشتر دامن زد. ادوین رایشاو در کتابی به نام *درورای ویتنام* در سال ۱۹۶۷ پرسید چه اندازه می‌توان این «اغتشاشِ معنوی» را تاب آورد. <۲۵۸> احساس پاره‌ای مردم نسبت به کشور خود منفی می‌شد. شورای ملی کلیساها ادعا کرد که امریکا در انتظار «کشوری عمدتاً سفیدپوست می‌نماید که قدرتش را در راه کشت و کشتار هرچه بیشتر آسیایی‌ها به کار می‌برد.» <۲۵۹> مارتین لوتر کینگ گفت من دیگر نمی‌توانم اقدامات خشونت‌آمیز مردم را نکوهش کنم بدون آن‌که برضد «بزرگ‌ترین خشونتگر جهان امروز — حکومت خودم» سخن گویم. <۲۶۰> این حرف متضمن واقعیت وحشتناکی بود. ناگهان برای نخستین بار در دو قطب نیک و بد جهان خود را در نقش «آدم‌های بد» دیدن و پی بردن به این‌که عامل این امر «حکومت خودم» است، تحولی بود متضمن پیامدهای خطیر که بدترین آن بی‌اعتدای و حتی بی‌زاری از حکومت، و مقدمتاً بیگانگی با رأی‌دادن بود. در تظاهرات ضد جنگ نیویورک برپلاکاردی نوشته شده بود: «مگر شما در ۶۴ رأی ندادید و جانسن را نیاوردید — حال چه می‌گویید؟» <۲۶۱> معاون رئیس‌جمهور هیوبرت هامفری را در دانشگاه استانفورد بی‌رحانه هو کردند. مونتسکیو در قرن هجدهم در کتاب *روح القوانین* نوشت: «زوال هر حکومت با زوال اصولی که بر آن بنیان شده آغاز می‌شود.»

گزارش‌های دولتی جنگ اعتبار حکومت را در داخل از میان برد، و این بیشتر تقصیر ارتش بود. به ارتشیان برای گمراه ساختن دشمن معمولاً درس مکر و حيله می‌دهند، و ارتش عادتاً گمراه می‌کند. نیروهای سه‌گانه و فرماندهان عمده هر یک

به خاطر «امنیت ملی» یا نیک جلوه دادن خود یا سبقت‌جویی از یک‌دیگر در رقابتِ دایمی نیروهای مسلح یا پرده‌پوشی اشتباه‌ها یا بزرگ‌نمودن یک فرمانده خبره‌ها را مرتب دست‌کاری می‌کرد. اما روزنامه‌های عصبانی مشتاق افشای حقایق بودند. بنابراین فریب‌کاری‌های غالباً بی‌شرمانه و پنهان در پشت دروغ‌پردازی‌های اعلامیه‌ها این بار برخلاف همیشه از چشم مردم پنهان نماند.

ناراضایی به طبقه حاکم نیز رخنه کرد. والتر لیمن در ۱۹۶۶ شبی با کاترین گراهام ناشر روزنامه واشینگتن پست که تا آن وقت جزو جانب‌دارانِ پرو یا قرص‌جنگ بود نشست و وی را قانع کرد که «افراد نیک‌نیت دیگر نمی‌توانند از جنگ طرف‌داری کنند.» <۲۴۲> هزینه و وحشت‌آور جنگ که به میلیاردها دلار سر می‌زد، با ایجاد کسر بودجه، آیندگان را بدهکار می‌کرد و تورم و عدم موازنه در پرداخت‌ها به وجود می‌آورد و بسیاری از بازرگانان را نگران می‌ساخت. بعضی از آن‌ها گروه‌های مخالفت تشکیل دادند که البته تعدادشان در مقایسه با مجموعه جامعه بازرگانی چندان نبود، ولی وقتی چهره باهیبتی چون ماریئر اِکلز، رئیس پیشین بانک مرکزی امریکا، علناً به هواداری از گروهی به نام «مذاکره اکنون»، که گالبریت و آرتور شلزی‌نگر سازمان داده بودند، پرداخت اعضای گروه قوی‌دل شدند. گاهی دسته‌گرمخته صدای دولت‌مداری کناررفته سکوت را می‌شکست. جیمز تامسن، یکی از مخالفان داخل دولت که در ۱۹۶۶ بخشِ خاور دور وزارت خارجه را ترک گفته بود، در نامه‌ای به نیویورک تایمز نوشت که «راه‌حل‌های سازنده دیگر» پیوسته وجود داشته است و، در تکرار گفته پُربک، افزود که ایالات متحد به عنوان بزرگ‌ترین قدرت روی زمین «قدرت آبروریزی، قدرت اذعان به خطا، و قدرت بزرگوارانه عمل کردن» را هنوز دارد. <۲۴۳>

مخالفت ژنرال ریجوی را با جنگ همه می‌دانستند. حال یکی از امرای بلندپایه دیگر، ژنرال دیوید شوپ، فرمانده تازه بازنشسته تفنگ‌داران دریایی و قهرمان جنگِ اقیانوس آرام، با بهره‌گیری از استقلال بازنشستگی، به ریجوی پیوست، و گفت ادعای حکومت که ویتنام برای مصالح و منافع ایالات متحد «حیاتی» است «حرف مفتی» بیش نیست؛ <۲۴۴> تمامی آسیای جنوب خاوری «ارزش جان یک تن امریکایی را ندارد... چرا ما نمی‌توانیم بگذاریم مردم خود درباره زندگی خود تصمیم بگیرند؟» سناتور رابرت کندی، دشمن انتقام‌جوی حقیقی یا خیالی رئیس‌جمهور، بمباران‌ها را

عبث خواند و خواستار توقف آن‌ها شد و در سخن‌رانی دیگری که کاخ سفید را به خشم آورد پیش‌نهاد کرد جبهه رهایی‌بخش ملی در هرگونه گفت‌وگویی که صورت پذیرد شرکت داده شود. وقتی سناتور دیگر، گیلورد نلسن سناتور ویسکانسین، به دو سناتور دیگر، مورس و گرونینگ، پیوست و به لایحه اختصاص بودجه تازه جنگ به مبلغ دوازده میلیارد دلار رأی مخالف داد نقطه عطف دیگری به وجود آمد. در مجلس نمایندگان، جورج براون نماینده کالیفرنیا پیش‌نهاد کرد قطع‌نامه‌ای به این لایحه اضافه شود که «استنباط‌کنگره» آن است که هیچ مبلغی از وجوه مصوبه نباید صرف «عملیات نظامی دریا برفراز ویتنام شمالی» گردد. این فقط یک قطع‌نامه بود و برای قوه مجریه الزام‌آور نبود، با این حال با اکثریت عظیم ۳۷۲ رأی در برابر ۱۸ رأی شکست خورد. از وقتی ترومن اعلام کرد که آسیای جنوب خاوری برای منافع امریکا «حیاتی» است و جلوگیری از کمونیسم ضرورت مبرم دارد بیست سال می‌گذشت؛ با وجود این، مقصود از جنگ هم‌چنان برای عامه مردم ناروشن بود. در یک نظرسنجی مؤسسه گالوپ در مه سال ۱۹۶۷، از پاسخ‌دهندگان پرسیده شد آیا می‌دانند ایالات متحد برای چه در ویتنام می‌جنگد؟ ۴۸ درصد گفتند بله و ۴۸ درصد گفتند نه. چنانچه اعلان جنگ داده شده بود، وضعیت شاید تفاوت می‌کرد. <۳۶۵>

هدف جنگ انتفاع یا دفاع ملی نبود. اگر هر کدام از این‌ها می‌بود کار آسان‌تر می‌شد، چون یک‌سره ساختن جنگ از طریق تسخیر سرزمین یا انهدام قوا و منابع دشمن سهل‌تر است تا اثبات یک اصل به وسیله قدرت برتر و آن را پیروزی نامیدن. قصد امریکا این بود که عزم و توانایی‌اش را برای جلوگیری از کمونیسم نشان دهد، آن هم در چهارچوب نگاه‌داری دولتی مصنوعی و بی‌هدف و نه خیلی ماندگار. ماهیت جامعه‌ای که ما از آن پاسداری می‌کردیم ذاتاً نقص داشت، و به رغم همه تلاش‌مان در راه «ملت‌سازی» اساساً تغییر نکرد.

پس در این کشمکش نافرجام و بی‌سود و بالقوه خطرناک چگونه می‌شد تلف شدن قدرت ایالات متحد را متوقف کرد؟ دولت جانسن، مطمئن که ویتنام شمالی دارد آسیب می‌بیند و تسلیم خواست امریکا خواهد شد، در سال‌های ۱۹۶۶-۱۹۶۷ بارها کوشید هانوی را، البته همیشه طبق شرایط امریکا، برسر میز مذاکره بیاورد. شرایط ظاهراً روشن و «بی‌قید و شرط» بود و شرط هانوی را که مصرانه می‌خواست بمباران‌ها

قطع شود نادیده می‌انگاشت. در پیش‌نهادهای امریکا تعهدات گوناگونی دربارهٔ خاتمهٔ بمباران‌ها، توقف افزایش نیروهای امریکایی «هرچه زودتر و نه دیرتر از شش ماه» پس از بیرون رفتن سپاهیان ویتنام شمالی از جنوب و دست کشیدن آن‌ها از خشونتگری به چشم می‌خورد. اما تمامی این پیش‌نهادهای منوط به تخفیف متقابل نبرد از طرف هانوی بود. هانوی قول معاملهٔ به مثل نمی‌داد مگر در صورت قطع بمباران‌ها.

در این میان قدرت‌های خارجی هم به تلاش درآمدند. پاپ پل ششم از هر دو طرف خواست آتش‌بس را بپذیرند و سپس به مذاکره نشینند. او تانت، به تقاضای واشینگتن که از او خواست به میانجیگری برخیزد، از ایالات متحد و هر دو ویتنام تقاضا کرد برای گفت‌وگوی مصالحه‌جویی در قلمرو بریتانیا دیدار کنند. هانوی، چه از زبان هوشی مینه یا سایر مقام‌ها و چه در مصاحبه با روزنامه‌نگاران بازدیدکننده، در پاسخ به هر نویی از هر کجا هم چنان اصرار می‌ورزید که شرط قبول مذاکره خاتمهٔ «بی‌قید و شرط» بمباران‌ها و قطع تمامی عملیات جنگی دیگر امریکا و عقب‌نشینی نیروهای امریکایی و پذیرش چهار مادهٔ آن کشور است. این شرط‌ها گاهی جرح و تعدیل می‌شد، ولی درخواست قطع بمباران اساسی بود و هیچ‌گاه تغییر نکرد.

وقتی نخست‌وزیر ویتنام شمالی، فام وان دونگ، گفت که چهار ماده شرط پیشین نیست بلکه «پایهٔ مصالحه» است، امریکایی‌ها فکر کردند که او علامت می‌دهد. <۲۶۶> و وقتی گفته شد چنانچه امریکا بمباران‌ها را قطع کند هانوی «پیش‌نهادهای را مورد بررسی و مطالعه قرار خواهد داد» باز به همین تصور افتادند. نمایندگان سفارت‌خانه‌های امریکا و ویتنام شمالی در مسکو در حقیقت در این زمینه به گفت‌وگو نشستند، ولی چون مکثی در بمباران‌ها پدید نیامد که جدی بودن امریکا را برساند سودی حاصل نشد. <۲۶۷> در مورد دیگری، دو امریکایی که شخصاً با مقامات هانوی آشنایی داشتند پیامی با خود به آن‌جا بردند که پیش‌نویس آن توسط وزارت خارجهٔ امریکا تهیه شده بود و متضمن این پیش‌نهادهای بود که گفت‌وگوهای سری بر مبنای «مقداری خویش‌داری متقابل» صورت گیرد. <۲۶۸> لحن پیام ملایم بود، و هواپیماهای امریکایی هم، اگرچه روی زمین نماندند، ولی مدتی از حول و حوش هانوی دوری گزیدند. پاسخی که نیامد، هواپیماها باز برگشتند، و برای اولین بار بندر هایفونگ و نیز محوطهٔ راه‌آهن و هدف‌های دیگری را در پایتخت کوبیدند. او تانت پیش‌نهادهای در ورای این مانورها آزمونی ساده

به عمل آید. از ایالات متحد خواست «دست به خطری حساب شده» <۳۶۹> بزند و بمباران‌ها را قطع کند. این کار، به اعتقاد او، «در ظرف چند هفته» به مذاکرات صلح منجر خواهد شد. امریکا زیر بار این آزمون نرفت.

پرزیدنت جانسن صرفاً برای مصرف داخلی گفت کشورش حاضر است «حتی از آنچه منصفانه می‌توان از آن انتظار داشت جلوتر برود و دربارهٔ امکان آتش‌بس یا ترک محاصره یا کنفرانس صلح با ویتنام شمالی گفت و گو کند.» <۳۷۰> اما این امر متوقف کردن هواپیماهای بی-۵۲ را شامل نمی‌گشت. در نامه‌ای از جانسن مستقیماً به هوشی‌مین راه حل معامله به مثل دوباره پیش آمد و گفته شد: «به محض آن‌که مطمئن شوم عملیات نفوذی به ویتنام جنوبی از راه زمین و دریا متوقف شده است»، بمباران‌ها و افزایش نیروهای امریکا قطع خواهد شد. <۳۷۱> هو در پاسخ همان فرمول قبلی‌اش را تکرار کرد.

تحلیل پاسخ‌های هانوی به واشینگتن نشان می‌داد که «اعتقاد عمیقی در هانوی وجود دارد که هزینه جنگ ارادهٔ ما را سست خواهد کرد.» <۳۷۲> تحلیلگران درست می‌گفتند. سرسختی هانوی واقعاً از روی این باور بود که ایالات متحد، چه در نتیجهٔ هزینه و چه نارضایی فزاینده، زودتر از هانوی فرسوده می‌شود. هنگامی که راسک وزیر امور خارجه با اوقات تلخی ۲۸ پیش‌نهاد صلح امریکا را برشمرد، نیمی از حقیقت را می‌گفت؛ ویتنام شمالی تا وقتی که خواست‌هایش برآورده نمی‌شد گوشش به این حرف‌ها بدهکار نبود. و از آن‌جا که در نغمه‌های صلح امریکا هیچ‌یک از شرایط ویتنام شمالی نیامده بود و سخنی هم از حدود و ماهیت توافق سیاسی نهایی در میان نبود، هانوی علاقه‌ای نشان نمی‌داد.

لحظه‌ای به نظر رسید که کار واقعاً تکانی خورده و آن موقعی بود که نخست‌وزیر شوروی الکسی کاسیگین به دیدار نخست‌وزیر بریتانیا هارولد ویلسن رفت. این دو در تماس با طرف‌های اصلی تا دو قدمی پایهٔ مورد توافق برای مذاکرات رفتند. <۳۷۳> ولی این تدبیر نیز به جایی نرسید، چون جانسن، در دقیقهٔ آخر، هنگامی که کاسیگین لندن را ترک می‌کرد، بی‌دلیل متن اطلاعیهٔ نهایی را تغییر داد، و دیگر وقتی برای مشورت نمانده بود. ویلسن با اندوه گفت «صلح تقریباً در چنگ مان بود.» در این امر تردید است. این احساس را دشوار می‌توان از سر بیرون کرد که جانسن دست به تمام

این مانورها می‌زد تا انتقادهای در داخل و خارج فرونشاند، در حالی که هم خودش و هم مشاورانی که به حرف‌شان گوش می‌داد مدام در صدد یافتن توافقی بودند که با قدرت برتر تحمیل شود.

افق در داخل تیره‌تر می‌شد. شدت بخشیدن گام به گام جنگ بدون حد و مرز مشخص، مانند اشتها که با خوردن بیشتر تشدید می‌شود، بی‌چون و چرا پذیرفته نبود. آن هم در جنگی که کمتر کسی از آن سر در می‌آورد. روش وست مورلند که هر دفعه درخواست ۷۰۰۰ تا ۸۰۰۰ سپاه اضافی می‌کرد موضوع فراخوانی نیروی ذخیره ارتش را معوق گذاشت، اما، همان‌طور که مکناتن به رئیس خود هشدار داد، این امر را با «همه بار و بنه وحشتناک آن» به وقت ناچورتری، یعنی به سال انتخاباتی ۱۹۶۸، موکول می‌کرد. مکناتن توجه اولیای امور را به تلفات امریکاییان (در ۱۹۶۷، ۹۰۰۰ کشته و ۶۰۰۰۰ زخمی) و به بیم مردم از گسترش دامنه جنگ و به «نگرانی از میزان رنج وارد» به اهالی هردو ویتنام و در نتیجه به نارضایتی فزاینده همگانی جلب کرد. «احساسی نیرومند در همه جا آشکارا به چشم می‌خورد که <طبقه حاکم> عقلش را از دست داده است... که ما شورش را درآورده‌ایم... بیشتر امریکایی‌ها نمی‌دانند ما چگونه در این ورطه افتادیم... همه می‌خواهند این جنگ خاتمه پذیرد و از رئیس‌جمهور انتظار دارند آن را پایان دهد. موفقانه، وگرنه.» <۲۷۲>

بعید نبود که این «وگرنه» به این معنا باشد که «وگرنه باید تشریف برد.» کم‌کم بر جانسن روشن می‌شد که کشمکش ویتنام به هیچ وجه نمی‌تواند به سود او به سر رسد. در هجده ماهی که به پایان دوران ریاست جمهوری اش مانده بود پیروزی نظامی امکان نداشت، و با فرارسیدن انتخابات، او نمی‌توانست کنار بکشد و ویتنام را «بیازد». می‌بایست احضار افراد ذخیره و تلفات و زخمی‌ها و اعتراض همگانی را بپذیرد. به دام افتاده بود و، به نظر مویرز، «خودش می‌دانست. حس می‌کرد که جنگ از نظر سیاسی او را نابود خواهد کرد و ریاست جمهوری اش را درهم خواهد شکست. آدم در مانده‌ای بود.» <۲۷۵>

جانسن از جانب دست‌راستی‌ها و نظامی‌ها و سخن‌گویان آن‌ها نیز زیر فشار بود که لجام‌شان را رها کند. کمیسیون نیروهای مسلح مجلس سنا به ریاست سناتور جان استنیس در اوت ۱۹۶۷ محل برخورد آرا و ابراز نارضایتی در ملاء عام شد. استنیس حتی

پیش از آن که سخن گواهان را بشنود، عقیده خود را گفت که معلق گذاشتن یا محدود کردن بمباران‌ها «خط خطرناکی» است. <۳۷۶>

دریاسالار یولیسز گرانت شارپ، فرمانده نیروی هوایی منطقه اقیانوس آرام، در دفاع پرشورش از قدرت هوایی مطلب را از این هم جلوتر برد. از سابقه درخشان هواپیمای بی-۵۲ در خسارت رساندن به پادگان‌ها، انبارهای مهمات، نیروگاه‌ها، ایستگاه‌های راه‌آهن، کارخانه‌های ذوب آهن و فولاد و سپان، فرودگاه‌ها، پایگاه‌های دریایی، پل‌ها و به طور کلی در «ایجاد اختلال دامنه‌دار در فعالیت اقتصادی» و حمل و نقل و کشت و زرع و کمبود فزاینده مواد غذایی سخن گفت. و افزود که بدون بمباران‌ها شمال می‌توانست نیروهای خود را در جنوب دو برابر سازد که این امر برای ایالات متحده، اگر می‌خواست عقب نماند، مستلزم آوردن ۸۰۰۰۰۰ سپاه اضافی به هزینه ۷۵ میلیارد دلار می‌بود. دریاسالار پیش‌نهادهای توقف بمباران‌ها را یک‌سره رد کرد و استدلال کرد که این کار به دشمن مجال می‌دهد خطوط تدارکاتی خود را مرمت کند، به نیروهای خود در جنوب ساز و برگ برساند و دفاع سهمناک ضد هوایی خود را تقویت بخشد. شارپ به صراحت این امر را که غیرنظامیان هدف‌های بمباران‌ها را برگزینند به باد انتقاد و تحقیر گرفت و گفت این کار با تأخیر و به دور از صحنه عملیات انجام می‌گیرد، و در اشاره‌ای بی‌پرده به شیوه تصمیم‌گیری در جلسات ناهار روزهای سه‌شنبه تأکید کرد که اگر مقام‌های غیرنظامی پند نظامیان را می‌شنیدند و دستور خودداری از بمباران هدف‌های «سودآور» در مناطق حساس هانوی و هایفونگ را باطل می‌کردند و از تأخیرهای طولانی در تصویب هدف‌ها جلوگیری می‌کردند، بمباران‌ها به مراتب ثمربخش‌تر می‌بود. قطع بمباران‌ها، به نظر او، «فاجعه» است و جنگ را به مدتی نامحدود درازتر می‌کند.

وزیر دفاع مکنامارا در گواهی خود همه این‌ها را مورد شبهه قرار داد. در گزارشی چشمگیر شاهد آورد که برنامه بمباران‌ها از سیل نفرات و تدارکات چندان نکاسته است و در صحت توصیه نظامی‌ها که محدودیت و بازداری موقوف گردد و بمباران کردن هدف‌های وسیع‌تر مجاز شود تردید نشان داد. وی اظهار داشت: «هیچ‌گونه دلیلی در دست نداریم که این کار اراده مردم ویتنام شمالی را در هم خواهد شکست یا در عزم رهبران آن‌ها تأثیری خواهد گذاشت... هیچ اطمینانی نیست که بمباران بتواند آن‌ها را

سر میز مذاکره بیاورد.» بدین ترتیب، وزیر دفاع اعتراف کرد که هدف استراتژی امریکا هدفی بیهوده بوده است. این شهادت‌ها شکاف گسترده میان ارتشی‌ها و کشوری‌ها را آشکار ساخت و جنجالی برانگیخت.

گزارش سناتور استنیس در مورد تحقیقات کمیسیون حمله بی‌عنانی بود به دخالت غیر نظامیان. او گفت داوری افراد غیر نظامی وزیر یا نهادن توصیه نظامیان «توان حقیقی قدرت هوایی را به زنجیر کشیده است»؛ اکنون باید به تصمیمی دشوار تن داد، «باید دل به دریا زد و قدرت لازم را به کار بست و کار را یک سره کرد.»

جانسن مصمم بود خود را به چنین مخاطراتی نیندازد، و چنان نگران وضعیت بود که از کرملین در مورد اصابت تصادفی بمب به یک کشتی بازرگانی شوروی در بندری در ویتنام شمالی پوزش خواهی کرد. از سوی دیگر، نمی‌توانست بمباران‌ها را به کلی یا موقتاً قطع کند تا مگر صلح حاصل شود، چون مشاوران نظامی اطمینانش می‌دادند که این یگانه راه به زانو درآوردن شمال است. جانسن ناچار شد بعد از تحقیقات کمیسیون استنیس کنفرانسی مطبوعاتی تشکیل دهد و هرگونه شکاف در دولت را تکذیب کند و پشتیبانی خود را از برنامه بمباران‌ها اعلام دارد، بدون آن‌که اختیار گزینش هدف را به کس دیگری بسپارد. اما برای حفظ احترام نظامیان، از رئیس ستاد مشترک، ژنرال ویلر، دعوت شد در مراسم ناهار سه‌شنبه‌ها مرتب شرکت جوید. بدین‌سان، مکنامارا در اقلیت ماند و دامنه بمباران‌ها رفته رفته به سوی شمال خزید، و مخصوصاً هافونگ را دربرگرفت.

گواهی مکنامارا یک پارچگی دولت جانسن را از میان برد. محکم‌ترین ستون بنا تا به آن روز، سرسخت‌ترین بازمانده از گروه‌کندی، اداره‌کننده اصلی جنگ، ایمان خود را به جنگ از دست داده بود و از آن پس نفوذ کلامش هم در نزد رئیس‌جمهور از میان رفت. در یکی از جلسات هیئت دولت وقتی او گفت بمباران‌ها، علاوه بر آن‌که مانع از رخنه نشده، «نواحی روستایی جنوب را هم از بین می‌برد و دشمنان استوار به وجود می‌آورد»، همکارانش در سکوتی ناراحت‌کننده خیره خیره او را نگرستند. <۲۷>

مردم ضد جنگ منتظر و مشتاق رویگردانی وی از جنگ بودند، ولی خبری نشد. مکنامارا، مثل بتان - هولوگ در آلمان در ۱۹۱۷، در پنتاگون به کار ادامه داد و بر سیاستی که عقیده داشت بی‌ثمر و نادرست است نظارت کرد. هر دو تن احتمالاً می‌گفتند چنانچه

جز این می‌کردند، ناپاوری خود را نمایان و دشمن را دلشاد می‌ساختند. مسئله در واقع این است که آیا انسان مکلف به وفاداری است یا به پیروی از حقیقت؟ مکنامارا موضعی بینابین گرفت، و چندان نیابید. سه ماه بعد از تحقیقات استنیس، جانسن، بدون آن‌که با خود طرف مشورتی بکند، نامزدی مکنامارا را برای ریاست بانک جهانی اعلام کرد. وزیر دفاع به هنگام رفتن محتاط و مؤدب بود.

دولت اینک در داخل کشور در مورد ادامهٔ جنگ حالت دفاعی داشت. جانسن برای تقویت موقعیت سیاسی خود و جلب اعتماد مردم، ژنرال وست مورلند، و سفیر امریکا در ویتنام، الزورت بانکر، جانشین لاج، و شخصیت‌های مهم دیگر را به امریکا فراخواند تا به پیش‌گویی‌های مثبت بپردازند و ابراز اطمینان کنند که در مأموریت خود «بر تجاوز کمونیستی چیره می‌شوند.» اما اطلاعاتی واصله که به گوش مردم نمی‌رسید چندان دلگرم‌کننده نبود. سازمان سیا برآورد کرد که عملیات هوایی یا دریایی به هر اندازه هم که برسد، برای هانوی «چنان تحمل‌ناپذیر نیست که مجبور شود دست از جنگ بکشد.» <۲۷۸> در یک بررسی سیا، که اثرات بمباران‌ها به نحوی غیرمنصفانه برحسب ارزش دلار محاسبه شده بود، این حقیقت آشکار شد که هر یک دلار خسارت ویتنام شمالی ۹/۶ دلار برای امریکا هزینه برمی‌دارد. <۲۷۹> تحلیلگران سیستم‌ها در وزارت دفاع دریافتند که دشمن قادر است «سریع‌تر از آن‌که ما ویران کنیم» راه‌های جدید تدارکاتی بسازد و تخمین زدند که زیان افزایش نیروهای امریکایی بیش از سود آن، به ویژه برای اقتصاد ویتنام جنوبی، است. <۲۸۰> انجمن تحلیل‌های دفاعی برنامهٔ پژوهشی «جیسون» را تجدید کرد، ولی دلیلی نیافت که نتیجه‌گیری‌های قبلی را تغییر بدهد، و برخلاف ادعای نیروی هوایی صاف و صریح گفت که «ما قادر نیستیم دست به بمبارانی در شمال بزنیم که از سیل نفوذ نفرات بکاهد.» <۲۸۱>

وقتی دلایل عینی نادرستی عقاید راسخ را ثابت کند، به گفتهٔ طرفداران نظریهٔ «تصلب شناختی»، آنچه روی می‌دهد نه طرد عقیده بلکه انجماد آن همراه با دلیل تراشی است، و به زبان ساده گره بی‌خردی محکم‌تر می‌شود. بمباران‌ها درست همین حال را داشت. هرچه شدیدتر و خونین‌تر و به هانوی نزدیک‌تر می‌شد، تمایل دولت امریکا را به گفت‌وگوورهای از جنگ را بیشتر سلب می‌کرد. در پایان ۱۹۶۷ وزارت دفاع اعلام کرد که مجموع بمب‌های ریخته‌شده بر شمال و جنوب بر روی هم بیش از یک و نیم میلیون

تُن بوده و ۷۵۰۰۰ تن از مجموع بمب‌هایی که نیروی هوایی ارتش امریکا در جنگ جهانی دوم بر سر اروپا ریخت تجاوز کرده است. کمی بیش از نیمی از این بمب‌ها پرویتنام شمالی ریخته شده بود که به تنهایی از همه بمب‌هایی که در تمامی صحنه عملیات اقیانوس آرام به کار رفته بود بیشتر بود. <۳۸۲>

امریکا از جهتی به حد و مرزی رسیده بود که از آن نمی‌بایست فراتر می‌رفت. جانسن در ژوئیه حدنصابی برای افزایش نیروهای زمینی قابل شده گفته بود از ۵۲۵۰۰۰ نفر نباید تجاوز کند، یعنی کمی بیشتر از رقمی که ژنرال لوکلیر ۲۱ سال پیش گفته بود لازم است، و ضمناً افزوده بود که «حتی در آن صورت هم [پیروزی] امکان‌پذیر نیست.» در این احوال، امریکا در باغ سبز دیگری نشان داد و از اصرار به معامله به مثل اندکی کاست. دو نفر فرانسوی، رمون اوبراک و هربر مارکوویچ، اولی از دوستان دیرین هوشی‌مین و هر دو شایق به پایان دادن جنگ، در گفت‌وگو با کیسینجر در کنفرانس پاگواش ابراز تمایل کرده بودند که به سمت فرستاده‌اشینگتن به هانوی بروند. <۳۸۳>

این دو، پس از مشاوره با وزارت خارجه، پیام بردند که ایالات متحد بمباران‌ها را متوقف خواهد کرد مشروط بر آن‌که هانوی قول بدهد این امر به گفت‌وگو می‌انجامد و با این «فرض» که ویتنام شمالی نیز متقابلاً از عملیات نفوذی خواهد کاست. از پاسخ هانوی چنین برمی‌آمد که مذاکرات می‌تواند بر این اساس پیش برود، اما در همین هنگام در یاسالار شارپ دست به بمباران بزرگی زد تا ارتباط هانوی و هایفونگ را با یک‌دیگر و با راه‌های تدارکاتی از بین ببرد، و هانوی با عصبانیت مذاکرات را قطع کرد. شرکت‌کنندگان در ناهارهای روزهای سه‌شنبه آن روز هنگام انتخاب هدف‌های بمباران‌ها ظاهراً مشغول چرت زدن بودند — مگر آن‌که بی‌دقتی تعمدی بوده باشد.

یک ماه بعد، در حالی که سروصدای مخالفان هم‌چنان بالا بود و قراین می‌رساند که برای جانسن در داخل حزب رقیب انتخاباتی می‌تراشند، رئیس‌جمهور خود دست به تلاشی عمده زد. در یک سخن‌رانی در سان آنتونیو در تگزاس در ۲۹ سپتامبر دستور عمل مأموریت اوبراک — مارکوویچ را علناً تکرار کرد و گفت: «ما و متحدان ما در ویتنام جنوبی حاضریم همین امشب مذاکرات را شروع کنیم... ایالات متحد مایل است تمامی... بمباران‌های ویتنام شمالی را متوقف کند به شرط آن‌که بی‌درنگ به گفت‌وگوهای بارور منجر شود.» امریکا «البته فرض را بر این می‌گذارد» که درحین

گفت‌وگوها ویتنام شمالی از توقف بمباران‌ها سوءاستفاده نخواهد کرد. هانوی این نغمه تازه را یک‌سره رد کرد و آن را «صلح قلابی» و «فریب محض» خواند. رابط آن‌ها، ویلفرد پرچت، روزنامه‌نگار استرالیایی هوادار کمونیسم در هانوی، گزارش کرد که استمراج‌های خصوصی یا علنی واشینگتن در این جا با «ناباوری ژرف» <۳۸۲> روبه‌رو است، و گفت: «من هیچ رهبری نمی‌شناسم که پرزیدنت جانسن را صمیمی بداند و گفته او را باور کند که واقعاً می‌خواهد جنگ را پایان دهد. آن هم با شرایطی که مردم ویتنام را آزاد گذارد امور خود را خود رأساً حل و فصل کنند».

این بار هانوی بود که بی‌خردی نشان می‌داد و فرصت از دست شد. ویتنام شمالی می‌بایست پیش‌نهاد علنی جانسن را می‌پذیرفت و نمی‌گذاشت او از زیر حرف خود دربرود، می‌بایست نتایج را می‌آزمود. اگر از این گیر و دار صلح به دست می‌آمد، ویتنام شمالی از بسی مصیبت‌رهایی می‌یافت. اما بمباران‌ها ویتنام شمالی‌ها را بدگمان ساخته بود، از این‌رو حال که اثری از ملایمت در موضع دشمن دیدند، در صدد برآمدند از او بیشتر دوام آورند و با قدرت به مذاکره بنشینند.

چند روز بعد اتفاقی در امریکا افتاد که ماهیت جنبش ضد جنگ را از دگراندیشی به چالش سیاسی مبدل کرد. نامزدی در حزب جانسن گام پیش‌نهاد تا در انتخابات رود روی او بایستد. سازمان‌های ضد جنگ می‌دانستند برای این که کار به جایی برسد باید رقیبی سیاسی برای جانسن پیدا شود و سخت دنبال حریف می‌گشتند. رابرت کندی، با وجود سیخونک اطرافیان‌ش، اعلام نامزدی نمی‌کرد. سناتور مینسوتا، یوجین مکاری، پرورش‌یافته دیگری از خیل سیاست‌مداران مستقل آن سامان، در ۷ اکتبر با اعلام نامزدی خود خلأ را پر کرد. شور و شوق گروه ضد جنگ او را فراگرفت. رادیکال‌ها، میان‌روها، همه کسانی که می‌خواستند از شر جنگ برهند صرف نظر از عقاید سیاسی‌شان، دور او گرد آمدند. دانشجویان از کالج‌ها روان شدند تا در مبارزه انتخاباتی او شرکت کنند. جانسن و حرفه‌ای‌های کهنه‌کار ابتدا با پوزخند مریدان مکاری را مشت‌غیر حرفه‌ای نامیدند و جدی نگرفتند، تا آن که نخستین انتخابات محلی تعیین نامزد حزب برگزار شد. و این در واقع آغاز پایان بود. مجله ساتردی ایونینگ پست، سخن‌گوی امریکای میانه، ماه بعد در سرمقاله خود درباره نتیجه مداخله امریکا در ویتنام بی‌پرده نوشت: «جنگ ویتنام خطای جانسن است، و او با نیروی منصب

خود آن را به صورت نوعی خطای ملی درآورده است.» <۲۸۵>
 حملهٔ تیت از سوی دشمن در پایان ژانویهٔ ۱۹۶۸، دگرگونی عقاید برضد جنگ و برضد رئیس‌جمهور را در امریکا شتاب بخشید. برعکس جنگ و گریزهای پیشین ویت‌کنگ در روستاها، این هجومی عظیم و هماهنگ و همزمان به بیش از صد شهر بزرگ و کوچک ویتنام جنوبی بود که در اکثر آن‌ها شورشیان تا آن روز دیده نشده بودند. حال، در حمله‌ای شدید که به محوطهٔ سفارت امریکا در سایگون هم رخنه کرد، بینندگان تلویزیون امریکا نبردهای خیابانی و شلیک گلوله و مرگ را در حیطهٔ خود امریکا به چشم دیدند، و هراسیدند. هوش پایتخت کهن کشور را ویت‌کنگ‌ها چند هفته در اختیار داشتند و هزاران نفر از سکنهٔ آن را قتل عام کردند تا سرانجام شهر از تصرف‌شان درآمد. پیکار یک ماهی طول کشید، شهرهای زیادی در محاصره و محاطه بود، و معلوم نبود کدام طرف عاقبت پیش می‌برد. اما صرف این امر که دشمن به اصطلاح در حال شکست می‌تواند دست به حمله‌ای چنین توانمند بزند تمام برآوردهای اطمینان‌دهنده را فروریخت، اعتبار وست‌مورلند را بر باد داد و مردم و دولت امریکا را مهتوت ساخت.

هدف ویت‌کنگ از تهاجم شاید این بود که طغیانی در امریکا برانگیزد یا پایگاهی استوار به دست آورد یا توانمندی چشمگیر خود را پیش از گفت و گوها نشان دهد. هجوم تیت جنوب را از هم نپاشید، تلفاتی سنگین، به تخمین ۳۰۰۰ تا ۴۵۰۰۰ نفر، برویت‌کنگ و شمالی‌ها وارد آورد، ولی ارزش آن ضربهٔ روحی‌ای بود که وارد آورد. احساس فاجعه به همهٔ امریکا دست داد، و گفتهٔ یک سرگرد امریکایی که بیش از هر گفتهٔ دیگری در جنگ دهان به دهان گشت بیشتر به آن احساس دامن زد: «برای نجات شهر باید شهر را خراب کرد»، <۲۸۶> منظور سرگرد این بود که شهر را باید با خاک یک‌سان کرد تا ویت‌کنگ‌ها پراکنده شوند، اما سخن او مظهر کاربرد قدرت امریکا بود — تخریب شیء مورد حفاظت برای حفظ آن از کمونیسیم. در همان روزهایی که نبرد تیت رو به پایان می‌رفت، صدای متین وال استریت جورنال ندا داد که «ما فکر می‌کنیم مردم امریکا باید آمادهٔ پذیرش این احتمال شوند، چنانچه هنوز نشده باشند، که تمامی جد و جهد ما در ویتنام محکوم به شکست است.»

وست‌مورلند بی‌درنگ درخواست کرد ۱۰۵۰۰ سرباز فوراً با هواپیما برای او فرستاده

شوند و به دنبال آن خواستار اعزام ۲۰۶۰۰۰ نیروی اضافی دیگر شد، و ژنرال ویلر و رؤسای ستاد مشترک نیز، با آن که این تعداد از حدنصاب ماه ژوئیه جانسن تجاوز می‌کرد، روی موافق نشان دادند. شمار سربازان امریکایی در ویتنام در این زمان اندکی زیر ۵۰۰۰۰۰ تن بود. افزایش نفرات به چنین میزانی مسلماً در داخل کشور سر و صدا راه می‌انداخت و قوه مجریه را با لحظه‌ای مواجه می‌ساخت که می‌بایست تصمیم می‌گرفت دامنه جنگ را بگسترده یا راه حلی غیرنظامی پیش گیرد. مبارزات انتخاباتی قرار بود به زودی آغاز شود و قبول درخواست وست مورلند شاق می‌نمود، با این حال، جانسن هم‌چنان اسیر این تصور بود که نیروی برتر چیره می‌شود و نمی‌توانست تحت هیچ‌گونه شرایطی که بوی «باختن» دهد گفت‌وگو کند یا عقب بکشد.

در زیر نظر کلارک کلیفورد، وزیر دفاع جدید که انتصابش هنوز به تصویب کنگره نرسیده بود، گروه ضربتی از طرف جانسن مأمور شد هزینه و تأثیر بسیج ۲۰۰۰۰۰ سرباز دیگر را بررسی کند. <۲۸۷> وقتی از رؤسای ستاد مشترک پرسیده شد آیا اعزام این نیرو ما را از بن بست درمی‌آورد و به پیروزی می‌رساند، آنان نتوانستند از این بابت اطمینانی بدهند. گروه ضربت سعی داشت از گلیم خود پا فراتر نهد، ولی پیوسته با «پرسش‌های بنیادی» روبرو می‌شد: در جبهه داخلی، برای نمونه، فراخوانی نفرات ذخیره به زیر پرچم، تعمیم خدمت سربازی به افراد بیشتر، مأموریت‌های طولانی و گاه تکراری، میلیاردها دلار هزینه اضافی، مالیات‌های فزون‌تر، نظارت بردست‌مزدها و قیمت‌ها؛ در جبهه نظامی، این واقعیت‌گریز ناپذیر که ۹۰۰۰۰ نیروی شمالی در ۱۹۶۷ به جنوب رخنه کرده‌اند، و میزان کنونی سه یا چهار برابر سال پیش است، و دشمن هر بار توانسته است در تشدید جنگ دست امریکا را از پشت ببندد و بمباران‌ها ظاهراً نمی‌تواند آن‌ها را بازدارد و هیچ مقدار فرسایش قوا برای آن‌ها «ناپذیرفتنی» نیست. در هجوم سبعمانه و گاه انتحاری تَت، دشمن از کشته دادن دریغ نکرده بود و در بعضی موارد شمار تلفاتش به پنجاه درصد رسیده بود. پس چه اندازه فرسایش و کاهش قوا برای آن‌ها «ناپذیرفتنی» است؟

رؤسای ستاد مشترک و حلقه درونی مشاوران رئیس‌جمهور — که راسک، روستو، ژنرال ویلر و ژنرال تیلر از آن میان عضو گروه ضربت هم بودند — گوش‌شان به ظاهر به این حرف‌ها بدهکار نبود. این‌ها در موضع سه سال پیش منجمد شده بودند، تصمیم

داشتند پیکار را هم‌چنان پی‌گیرند، و به‌وست‌مورلند هرچه بخواهد بدهند. به‌گفته‌ جورج کینان، «مانند اشخاص در عالم رؤیا» از «هرگونه ارزیابی واقع‌بینانه آثار اعمال خود» ناتوان بودند. <۳۸۸> کلیفورد و چند تن دیگر تردید داشتند و می‌گفتند بهتر است تلاش‌های جنگی را محدود کنیم و درصدد مذاکره و توافق برآیم. اما خروج از ویتنام از جمله راه‌حل‌ها نبود، چون پس از سه سال جنگ خونین و کشتار و ویرانی احتمال آن می‌رفت که انتقام‌جویی شمالی‌ها شدید باشد و ایالات متحد نمی‌توانست اکنون صحنه را ترک بگوید و مردم ویتنام جنوبی را به تیغ دشمن بسپارد. گروه ضربت، بدون اتفاق رأی، روز ۴ مارس نظر داد که برای رفع نیازمندی‌های فوری ۱۳۵۰۰ سرباز اضافی اعزام شود. مابقی گزارش گروه، بنا بر گفته یکی از اعضا، «کوششی بود برای جلب توجه رئیس‌جمهور — برای واداشتن او به تمرکز توجه بر مسائل وسیع‌تر.»

جانسن کلیفورد را برگزیده بود تا شاید حمایتی را که با رفتن مکنامارا از دست داده بود دوباره به دست آورد؛ اما کلیفورد از بازی روزگار به محض تحویل گرفتن کار همانند پیشین خویش دل‌سرد و ناامید شد. تابستان پیش، کلیفورد از کشورهای «سیتو» [سازمان پیمان آسیای جنوب خاوری] بازدید کرده بود تا از آن‌ها بخواهد نیروی بیشتری به صحنه کارزار بفرستند، <۳۸۹> ولی از بی‌اعتنایی آن‌ها به مأموریت خود حتی همان هنگام تکان خورده بود. این به اصطلاح متحدان که «مهره‌ها»ی یک زنجیره شناخته شده بودند، چندان علاقه‌ای به درگیری نداشتند. تایلند، در همسایگی خطر، از میان جمعیت ۳۰ میلیونی اش فقط ۲۵۰۰ سرباز به ویتنام فرستاده بود. کلیفورد از بابت تلاش امریکا تشویق و احترام در منطقه مشاهده کرده بود، ولی از افزایش قوا و نگرانی جدی خیری نبود. دید آسیای جنوب خاوری از وضعیت خود این پرسش جدی را پیش می‌آورد که امریکا از چه دفاع می‌کرد؟

کلیفورد وقتی وارد وزارت دفاع شد دید که طرحی برای پیروزی نظامی وجود ندارد. به جای طرح به مقداری محدودیت برخورد — حمله به شمال ممنوع، تعقیب در لائوس و کامبوج ممنوع، مین‌گذاری بندرهای فونگ ممنوع — که همه مانع پیروزی بود. او در میان معاونان و دست‌یاران غیرنظامی خود یأس و سرخوردگی فراوان یافت: <۳۹۰> از یادداشت تاونزند هوپز مبنی بر «نبود امکان پیروزی نظامی» گرفته تا پال نیتزه که می‌گفت ترجیح می‌دهد استعفا کند و در برابر سنا از سیاست جنگی دولت

به دفاع نپردازد. <۲۹۱> کلیفورد گزارشی دید از بخش تحلیل سیستم‌ها که می‌گفت «به رغم انبوه ۵۰۰۰۰۰ سرباز امریکایی، سالی ۱/۵ میلیون تُن بمب، سالی ۴۰۰۰۰۰ پرواز تهاجمی، ۲۰۰۰۰۰ کشته دشمن در حین عملیات در سه سال، ۲۰۰۰۰۰ کشته امریکایی و غیره و غیره، تسلط ما بر مناطق شهری و بیرون شهری امروزه در اصل همان اندازه‌ای است که پیش از اوت ۱۹۶۵ بود.» <۲۹۲>

از این گذشته، کلیفورد برآوردهای وحشتناک تأثیر هربار تشدید جنگ را بر افکار عمومی مشاهده می‌کرد، و چشم‌انداز ازدیاد بودجه ۲/۵ میلیارد دلاری ۱۹۶۸ را به ۱۰ میلیارد دلار در ۱۹۶۹ می‌دید. متوجه بود که سرمایه‌گذاری ملی ما در ویتنام توان ما را در اروپا و خاورمیانه می‌فرساید، و هرچه جنگ را بیشتر امریکایی کنیم ویتنام جنوبی کمتر خود به فکر چاره‌جویی برمی‌آید. او معتقد شد که «راه نظامی که ما برگزیده‌ایم نه تنها بی‌انتهای بلکه بی‌فایده است» <۲۹۳> و ملاحظه کرد که جنگ به بن‌بست رسیده است. کلیفورد آدمی نبود که استعدادهای کارا و شهرت جلا یافته خود را فدای آرمانی ورشکسته کند، پس عزم جزم کرد که رئیس‌جمهور را از انجام فکری درآورد. در مقابل «اشخاص در عالم رؤیا» در حلقه درونی جانسن، او یک تن در برابر هشت تن بود، اما حق به جانب او بود.

فشارهای سیاسی هم یاری می‌رساند. احساسات ضد جنگ علیه دموکرات‌ها بسیج شده بود چون این‌ها هم حزب جانسن بودند. سناتور ایالت مریلند، میلارد تایدینگر، به سخن‌رانی نویسنده جانسن گفت جنگ چنان طوق لعنتی برگردن ما شده که «اگر انتخابات امروز صورت می‌گرفت، هر جمهوری خواه نسبتاً نیک‌نام می‌توانست مرا خرد کند.» مشاوران تایدینگر به او گفتند تنها در صورتی می‌تواند خود را نجات دهد که به رئیس‌جمهور حمله کند، ولی چون این کار را نخواهد کرد، باید «آشکارا علیه جنگ حرف بزند.» به او گفتند «این جنگ هم کشور و هم دموکرات‌ها را به نابودی سوق می‌دهد.» <۲۹۴> تایدینگر از چند سناتور دیگر نیز نام برد که می‌گفتند در ایالت‌های آنان نیز وضع به همین منوال است. در تأیید این امر، کمیته حزب دموکرات ایالت کالیفرنیا تلگرافی به امضای سیصد عضو برای رئیس‌جمهور فرستاد که به نظر آن‌ها «یگانه عملی که می‌تواند جلوشکست عمده دموکرات‌ها را در سال ۱۹۶۸ در این ایالت بگیرد کوشش فوری و همه‌جانبه‌ای است در راه حل و فصل غیر نظامی جنگ

ویتنام.» <۲۱۵> نظر سنجی‌ها نشان می‌داد که در انتخابات آینده رئیس‌جمهور مصدرکار از هر شش رقیب جمهوری خواه بالقوه خود عقب‌تر است.

هشدار از این نیرومندتر، برنامه تلویزیونی والتر کرانکایت <۲۱۶> در ۲۷ فوریه بود. وی پس از بازگشت از «سرزمینی سوخته و زیر و رو شده و خسته» که هنوز پس از حمله تیت از آن دود برمی‌خیزد شرح داد که چگونه آوارگان جدیدی که تعدادشان تخمیناً به ۴۷۰۰۰۰ تن می‌رسد، افزون بر ۸۰۰۰۰۰ آواره‌ای که پیش‌تر رسماً صورت‌برداری شده بود، در «نکبت و ادبار باورناپذیر» در زاغه و مزبله به سر می‌برند. کرانکایت عقیده داشت که در جبهه سیاسی «رفتار و کردار گذشته اطمینانی القا نمی‌کند که دولت ویتنام بتواند با مشکلاتش دست و پنجه نرم کند.» او گفت از هجوم تیت باید چیزی نتیجه گرفت «که ما می‌بایست از اول می‌فهمیدیم»، و آن این که گفت و گو یعنی گفت و گو، «نه دیکته کردن شرایط صلح. امروز بیش از هر وقت می‌توان یقین داشت که تجربه خونین ویتنام به بن‌بست خواهد کشید.» کرانکایت معتقد بود که تنها «راه عاقلانه‌رهایی» مذاکره و مصالحه است، اما دوباره هشدار داد، «نه هم چون فاتحان.» <۲۱۷>

«خان‌عمو»ی ملت نظر خود را ابراز کرده بود، و جورج کریشن، منشی مطبوعاتی رئیس‌جمهور، گفت «موج‌های این ضربه در سرتاسر حکومت طنین انداخت» <۲۱۸> و به بالا رسید. رئیس‌جمهور گفت، «والتر را از دست دادم. امریکای میانه را از دست دادم.»

یک هفته بعد سناتور فولبرایت اعلام کرد که تحقیقات مجدد مجلس سنا درباره قطع‌نامه خلیج تونکین نشان می‌دهد که این مصوبه از راه «تحریف حقایق» به دست آمده و بنابراین «فاقد ارزش قانونی» است. رئیس‌جمهور سرگرم بررسی درخواست وست مورلند برای اعزام ۲۰۰۰۰۰ سرباز اضافی بود و نیز پیش‌نهاد رؤسای ستاد مشترک را پذیرفته بود که برای تقویت سوق‌الجیشی ارتش ۵۰۰۰۰ نیروی ذخیره فراخوانده شود. این خبرها به روزنامه‌ها درز کرد و همان‌گونه که انتظار می‌رفت جار و جنجال برانگیخت. اگر تفسیرهای جراید را درست بدانیم، مردم در مخالفت و نارضایتی از جنگ بیشتر از دولت آمادگی داشتند و حاضر بودند آسیای جنوب‌خاوری را رها سازند و به نوشته مجله تایم قبول کنند که «پیروزی — یا حتی توافقی مطلوب — در ویتنام، صاف و ساده چه بسا از عهده بزرگ‌ترین قدرت جهان بیرون

است.» <۲۹۹> این اندیشه نشانه نوعی آیین تشرف به عصر ویتنام بود.

کمیسیون روابط خارجی سنا کم‌کم از حالت انفعالی درآمد و تحقیقات خود را آغاز کرد، و فولبرایت، در نطق افتتاحی خود، گفت کشور شاهد «شورش معنوی» در میان جوان‌هاست برضد «آنچه به نظر آن‌ها خیانت به ارزش‌های سنتی امریکاست.» <۳۰۰> فولبرایت با حمایت سناتورهای دیگر اختیار رئیس‌جمهور را «برای گسترش جنگ بدون رضایت کنگره» به پرسش گرفت. <۳۰۱> اعضای کمیسیون به کلیفورد و ژنرال ویلر خصوصی اطلاع دادند که «ما اصلاً نمی‌توانیم از افزایش بزرگ قوا در ویتنام پشتیبانی کنیم — واگر ما پشتیبانی نکنیم، چه کسی خواهد کرد؟» <۳۰۲> دین راسک در گواهی خود در تحقیقات کمیسیون مدعی شد که هدف همان است که زمان دالس بود، ولی اقرار کرد که دولت سرگرم بررسی مجدد «الف تا یای» سیاست خود در ویتنام است و راه‌های دیگر را نیز مطالعه می‌کند.

روز بعد، در انتخابات تعیین نامزد حزب دموکرات در نیوه‌مپشر، سناتور مکاری ۴۲ درصد آرا را برد و همه را به شگفت انداخت. از این بدتر برای جانسن، رابرت کندی، حال که دیگری پا به میدان نهاده حریف را آزموده بود، دریافت که فرصت مناسب است و نامزدی خود را اعلام کرد. اکنون (از نگاه جانسن) ابلیس وارد گود شده بود، و با در نظر گرفتن هاله محبوبیت کندی‌ها این خطر بسیار واقعی‌تر بود تا خطر سناتور یوجین مکاری. این دو تن، اینک به عنوان نامزدان حامی صلح، کشور را درمی‌نوردیدند، و جانسن شده بود گولدواتری بدون معتقدات راسخ. جانسن با مبارزه‌ای انتخاباتی روبه‌رو بود که امکان داشت حزب دموکرات را از هم بپاشد، و می‌دید که خود او، به عنوان رئیس‌جمهور مصدر کار، باید پیوسته حالت دفاعی به خود بگیرد و بکوشد سیاست جنگی را که هیچ نشانی از کام‌بابی در ناصیه نداشت توجیه کند. تا به امروز هیچ چیز — نه جیسون، نه رقتن مکنامارا، نه بی‌حاصلی استراتژی فرسایش دشمن، نه حتی تِت — موجب بازاندیشی او نشده بود، هریشامدی فقط «تصلب شناختی» (انعطاف‌ناپذیری) او را مستحکم‌تر ساخته بود، ولی حالا چشم‌انداز سیاسی در وی رخنه کرد.

این حقیقت عزم او را درباره جنگ تکان نداد — این عزم چنان جزم بود که

نمی‌توانست تغییر یابد — مع‌الوصف دورغای شکست و سرشکستگی داخلی در برابر چشمش آمد. پس از واقعهٔ یت، جانسن از دین آپسن خواسته بود تلاش جنگی امریکارا بررسی کند، و درست در همان موقعی که رابرت کندی نامزدی خود را اعلام کرد، آپسن نتیجه‌گیری خود را نزد او آورد. <۲.۳> آپسن «گزارش‌های قالبی» را دور انداخته بود و با منابع منتخب خود در وزارت خارجه و سیا و ستاد مشترک به مشورت پرداخته بود. او به جانسن گفت که نظامی‌ها در پی هدفی تحقق‌ناپذیرند، و — همان‌گونه که گروه ضربت در ۱۹۶۴ گفته بود — ما نمی‌توانیم پیش ببریم مگر این‌که نیروی نامحدود به کار اندازیم و سخن‌رانی‌های جانسن چنان عاری از واقعیت است که مردم دیگر هیچ حرف او را باور ندارند و کشور دیگر خواهان جنگ نیست.

این داوری کسی بود که رئیس‌جمهور واقعاً به او احترام می‌گذاشت و نه می‌توانست به او زور بگوید و نه بی‌اعتنایی کند؛ با این حال، جانسن حاضر نبود از احدی بشنود که برخطاست. در همان هفته نطقی ستیزجویانه در اتحادیهٔ ملی کشاورزان ایراد کرد و طی آن — در ضمن مشت کوبیدن بر میز خطابه و نشانه رفتن انگشت خود به سوی شنوندگان — خواستار «تلاش کامل ملی» برای پیروزی در جنگ و صلح شد. گفت خیال ندارد به دلیل موفقیت‌های نظامی کمونیست‌ها سیاست خود را در ویتنام تغییر دهد و خرده‌گیری را که می‌خواهند «دُم ما را ببرند و تعهدات ما را زیر پا گذارند» <۲.۴> به باد انتقاد گرفت. این یکی از واپسین پژواک‌های غضب‌آلود و وعده‌و وعیدی بود که در ابتدای کار داده بود و گفته بود نخستین رئیس‌جمهور امریکا نخواهد بود که در جنگ شکست بخورد — و این سخنان به مذاق شنوندگان خوش نیامد. جیمز رُو، دوستِ دیرین و مشاور رئیس‌جمهور، به او گزارش کرد که پس از سخن‌رانی تلفن‌های زیادی شد و مردم «عصبانی» بودند که وی به احساس میهن‌پرستی آن‌ها توهین کرده است و سخنوری‌های او دربارهٔ «پیروزی در جنگ» نظر کسی را برنگردانده است. <۲.۵> وی لُبِّ مطلب را این‌گونه بیان کرد: «حقیقت این است که امروزه کمتر کسی به پیروزی در جنگ دل بسته است، همه می‌خواهند از شر آن خلاص شوند و مسئله فقط این است که چگونه.» سه روز بعد جانسن ناگهان عزل و ست‌مورلند را اعلام کرد و قائم‌مقام او، ژنرال کرایتن ایبرمز، را برای مشاوره با رؤسای ستاد مشترک به کشور فراخواند. در طول این مشاورات، بدون هیچ‌گونه تغییر قطعی در سیاست، تصمیم اعزام ۲۰۰۰۰۰

سرباز اضافی رد شد. برای این کوتاه آمدن ستاد مشترک پاداش آنها موافقت جانسن با احضار ۶۰۰۰۰ نیروی ذخیره سوق الجیشی به خدمت بود.

کلیفورد، برای قانع ساختن رئیس جمهور و رهیدن قطعی از بن بست ویتنام، پیش نهاد کرد نشستی از رجال ارشد پیشین تشکیل شود تا در این باره قضاوت کنند. این عده که بعداً «فرزانگان» نامیده شدند، <۲۰۶> عبارت بودند از سه چهره برجسته نظامی: ژنرال ریجوی، ژنرال اوامر برادلی و ژنرال ماکسول تیلر؛ وزیر خارجه پیشین آپسن؛ وزیر خزانه داری پیشین داگلاس دیلون؛ سفیر پیشین لاج؛ جان مک لوی، کمیسر عالی پیشین در آلمان؛ آرتور دین، نماینده امریکا در مذاکرات آتش بس در کره؛ رابرت مرفی، دیپلمات قدیمی؛ جورج بال؛ سائرس ونس؛ آرتور گولدربرگ؛ و جانشین او در دیوان عالی کشور، قاضی ایب فور تاس، دوست نزدیک جانسن. این ها مردانی بودند متعلق به سلسله به هم پیوسته مراکز قدرت مالی و حقوقی و حکومتی، نه جماعت ناراضیان یا صلح زدگان یا تندروهای موبلند؛ اشخاصی بودند نگران حفظ منافع نظام که بسیار بیش از رئیس تنها افتاده کاخ سفید با جهان بیرون ارتباط داشتند.

توجه جدی در گفت و گوهای این گروه به خسارت های فزاینده اقتصادی ایالات متحد بود و به احساسات عمومی مخالف که هر روز بیشتر و بیشتر می شد. چند تن هوادار ادامه مجاران ها ولی اکثریت مخالف بودند. بیشتر آنان قبول داشتند که پافشاری بر پیروزی نظامی امریکا را در تنگنایی گیر انداخته است که روز به روز سهمگین تر می شود و با مصالح ملی کشور ناسازگار است. ریجوی استدلال کرد که اگر این گمان درست باشد که می توان رهبرانی در ویتنام جنوبی پرورانید، این کار باید با حمایت امریکا در عرض دو سال انجام پذیرد و این فرصت زمانی را باید به سایگون اعلام کرد، و بعد از آن باید «شروع کنیم به کاستن مرحله به مرحله از نیروهای خود». اجماع قاطع البته به دست نیامد، اما نظری که به رئیس جمهور عرضه شد این بود که تغییر سیاست اجتناب ناپذیر است؛ توصیه بر زبان نیامده گروه مبتنی بر گفت و گو و قطع درگیری بود.

قرار بود رئیس جمهور روز ۳۱ مارس نطقی خطاب به همه ملت از تلویزیون ایراد کند و واقعه تیت را توضیح دهد. کلیفورد با تنی چند از «اشخاص در عالم رؤیا» — راسک و روستو و ویلیام باندی — و نیز با هنری مک فرسن نویسنده سخن رانی های

جانسن، که در ناامیدی جانسن سهیم بود، ملاقات کرد و اصرار ورزید که نطقِ رئیس‌جمهور باید از سیاست گذشته فاصله چشمگیر گیرد. گفت متنی که تاکنون برای سخن‌رانی به توافق رسیده است «فاجعه» به بار خواهد آورد، و چیزی که مشاوران هنوز نمی‌فهمند این است که در میان مردم متنفسد «شاید در واکنش به تِت، یا شاید در نتیجه این احساس که ما در باتلاقی یأس آور افتاده‌ایم، پشتیبانی [از رئیس‌جمهور] فوق‌العاده کاهش یافته است. اندیشه فرورفتن بیشتر در این باتلاق به نظر آن‌ها دیوانگی می‌آید.» کلیفورد به همین‌سان یک‌دنده ادامه داد که گروه‌های عمده در حیاتِ ملی ما، «جامعه بازرگانی و مطبوعات و کلیسا و دسته‌های حرفه‌ای و رؤسای دانشگاه‌ها و دانشجویان و بیشتر جامعه روشن‌فکری همه با جنگ مخالف شده‌اند.» <۲۰۷>

برای تأثیرگذاری بر افکار عمومی، جهت سخن‌رانی را تغییر دادند و پیش‌نهادی دایر بر گفت‌وگوی جدی صلح و توقف یک‌جانبهٔ بمباران در آن گنجاندند. اما نیتِ نهان در پس آن هم‌چنان دست‌نخورده برجا ماند. نظامی‌ها به جانسن اطمینان داده بودند که فرارسیدن فصل باران خواه‌ناخواه عملیات را محدود می‌کند، از این رو مکث در بمباران‌ها زیانی به او نخواهد رساند. از این گذشته، محافل کاخ سفید و ستاد مشترک اعتقاد داشتند که پیش‌نهاد مذاکرات صلح با تعقیب هدف به ضرب اسلحه مابینتی ندارد چون مسلم است که هانوی هیچ‌گونه پیش‌نهادی را نمی‌پذیرد. طرز تفکر اولیای امور از تلگراف مهمی آشکار می‌شود که دربارهٔ پیش‌نهادهای جدید روز پیش از سخن‌رانی جانسن به سفیران آمریکا در کشورهای «سیتو» مخایره شد. به سفیران دستور داده شد که هنگام ابلاغ خبر به دولت‌های محل مأموریت خود به آن‌ها «توضیح دهند که هانوی به اغلب احتمال این طرح را رد می‌کند و بعد پس از مدتی کوتاه دست ما آزاد می‌شود.» <۲۰۸> روشن بود که جانسن و اطرافیان او قصد هیچ‌گونه تغییری در ادارهٔ جنگ ندارند؛ مشکل آن‌ها افکار عمومی داخل آمریکا در انتخابات آینده بود. هشدار مشابه به فرماندهان منطقهٔ اقیانوس آرام و فرماندهان امریکایی در سایگون نیز داده شد. ژنرال ویلر به آن‌ها گفت از جمله عواملی که «در تصمیم رئیس‌جمهور اثر نهاد» یکی این واقعیت بود که حمایت مردم و کنگره از هنگام حملهٔ تِت به این سو «به طور روزافزون کاستی یافته است»، و اگر این روند ادامه یابد «پشتیبانی همگانی از هدف‌های ما در آسیای جنوب‌خاوری به حدی پایین می‌آید که دیگر نمی‌توان

تلاش را دنبال کرد.» ولی ویلر در خاتمه ابراز امیدواری می‌کرد که تصمیم رئیس‌جمهور در مورد توقف بمباران‌ها «نارضایی فزاینده را وارونه خواهد کرد.» <۲۰۱>

سخنرانی جانسن به گونه‌ای که بالاخره ایراد شد، مشحون از بزرگ‌منشی و گشاده‌دستی بود. او گفت: «ما حاضریم بلافاصله از راه مذاکره به سوی صلح حرکت کنیم. بنابراین، به امید آن که چنین اقدامی منجر به آغاز هرچه زودتر گفت‌وگوها شود، من همین امشب برای کاهش ستیزه گام نخست را برمی‌دارم... و این کار را یک جانبه و بی‌درنگ می‌کنم.» جانسن افزود که به هواپیماها و کشتی‌های امریکایی دستور داده شده است که هیچ‌گونه حمله‌ای به ویتنام شمالی در شمال مدار ۲۰ درجه نکنند، و یگانه استثنا میدان نبرد حیاتی منطقه غیر نظامی است «که ادامه تجهیز دشمن در آن مستقیماً مواضع مقدم متفقین را به خطر می‌اندازد.» ناحیه معاف شده از بمباران‌ها نود درصد مردم شمال و نواحی اصلی تولید خوراک و تمرکز جمعیت را در برمی‌گرفت. جانسن گفت: «چنانچه خودداری ما با خویش‌داری متقابل از طرف هانوی روبه‌رو شود» بمباران‌ها ممکن است کاملاً قطع گردد. جانسن بریتانیا و اتحاد شوروی رؤسای مشترک کنفرانس ژنو را فراخواند تا کمک کنند و این تخفیف یک جانبه را به سوی «صلح حقیقی در آسیا» پیش ببرند و از پرزیدنت هوشی مینه خواست «پاسخ مثبت و مساعد» بدهد. او بدون آن که ذکری از جواب رد احتمالی هانوی، یا از سرگیری پیکار از طرف امریکا پس از آن بکند گفت آرزومند صلحی «بر اساس پیمان ۱۹۵۴ ژنو» است که به ویتنام جنوبی اجازه دهد «فارغ از هرگونه تسلط یا مداخله از بیرون از ناحیه ما یا دیگری» به سربرد. رئیس‌جمهور به درخواست اعزام ۲۰۰۰۰۰ سرباز اضافی اشاره‌ای نکرد، و امکان ازدیاد نیروها را در آینده باز گذاشت.

آن‌گاه پس از موعظه‌ای تکان‌دهنده درباره نفاق و وفاق، جانسن سرانجام ناگهان به اعلام مطلبی غیر مترقب پرداخت که تمامی کشور و بخش بزرگی از جهان را مبهوت کرد، گفت: «اجازه نخواهم داد مقام ریاست‌جمهوری درگیر تفرقه‌های حزبی رایج در این سال انتخاباتی بشود»، و بنابراین «خواستار نامزدی حزب برای یک دوره دیگر ریاست‌جمهوری نیستم و اگر هم نامزد شوم، نامزدی را نمی‌پذیرم.»

این کار در حکم کناره‌گیری از تاج و تخت بود، و دلیل آن نه بن بست جنگ یا ترک نبرد بلکه تشخیص واقعیت سیاسی بود. جانسن تا مغز استخوان جانوری سیاسی

بود. عدم محبوبیت او آشکار بود و حزب دموکرات را نیز به دنبال می‌کشید. جانسن، رئیس‌جمهور مصدرکار، حاضر نبود درگیر کشمکش نامزدی حزب بشود و به احتمال قوی بیازد؛ چنین تحقیری را نمی‌توانست برتابد. انتخابات تعیین نامزد دموکرات‌ها در ویسکانسین، ایالتی پر از اعتراض‌های دانشجویی، بنا بود دو روز دیگر در ۲ آوریل برگزار شود، و کاروران در محل با تلفن‌های خود بی‌پرده پیش‌گویی می‌کردند که جانسن از یوجین مکاریتی و رابرت کندی کمتر رأی خواهد آورد. <۲۱۰> بدین قرار، جانسن با کلمات حق به جانب درباره «نفاق در میان همه ما امشب»، و وظیفه او که برزخم‌ها مرهم نهد، و تاریخ‌مان را التیام بخشد و تعهد امریکارا نگه دارد و اقدام‌های پسندیده تقویتی دیگر به عمل آورد خویشان را بزرگوارانه و سر‌بزن‌نگاه از رقابت بیرون کشید.

سه روز بعد، در ۳ آوریل ۱۹۶۸، هانوی مخالفان خود را به شگفت آورد و اعلام کرد که حاضر است با نمایندگان ایالات متحد تماس برقرار کند تا درباره «قطع بلاشرط» بمباران‌ها و سایر عملیات جنگی تصمیم بگیرند «و گفت و‌گوها بتواند شروع شود». بی‌خردی بیست و دو ساله — از هنگامی که کشتی‌های نفربر امریکایی فرانسویان را به هندوچین بازگرداندند — حال تکمیل شد، هرچند به پایان نرسید. امریکایی‌ها پنج سال دیگر هم کوشیدند شاید بتوانند بدون آبروریزی خود را از مهلکه بیرون آورند و بدین طریق بر بی‌خردی افزودند. ستیزه‌ای که دولت جانسن برانگیخت و بی‌گرفت، از نظر بی‌هدفی و سهاجت عبث و لطمه‌نهایی به خویشان، بی‌خردی کم‌نظیری بود چون مطلقاً هیچ ثمری نداشت و نتایج کار همه زیان‌بار بود — به جز یکی، یعنی بیدار شدن «خشم مردم». تعداد امریکایی‌هایی که احساس می‌کردند این جنگ نادرست است و تناسبی با منافع ملی ندارد و ضمناً ناموفق نیز هست از حد گذشته بود. توده‌گرایان خوش دارند از «خردمندی خلق» سخن گویند؛ مردم امریکا بیش از آن که خردمند باشند بیزار بودند، که این خود نیز در مواردی گونه‌ای تعقل است. دولت جانسن فکر می‌کرد می‌تواند بدون به کار گرفتن اراده ملی در یک دموکراسی، جنگی محدود به راه اندازد، ولی قطع پشتیبانی مردم فاتح‌هاش را خواند.

خروج: ۱۹۶۹-۱۹۷۳

استعمال گاز خردل در جنگ جهانی اول لاجرم کنار نهاده شد، چون این گاز بلهوس بود و با وزش باد به سوی استعمال‌کننده بازمی‌گشت. جنگ ویتنام در دوره‌ی نهایی به روی ایالات متحد برگشت و بی‌احترامی و بی‌اعتدالی به حکومت را عمیق کرد و در برابر نوعی دشمنی به مردم نیز در حکومت آفرید که عواقب وخیم به بار آورد. درس عبرت لیندن جانسن عیان بود، با این حال میراث بی‌خردی گریبان‌جانشینش را هم گرفت. دولت جدید نیز، همانند پیشین خود، قادر نشد شرایط امریکا را به دشمن تحمیل کند و چاره‌ای جز توسل به زور نظامی ندید، و در نتیجه، جنگی مردود در چشم بخش بزرگ مردم امریکا، با همه‌ی توان بالقوه‌ی آن برای زیان رساندن به کشور، در سراسر یک دوره‌ی ریاست‌جمهوری دیگر ادامه یافت.

سال نهایی زمام‌داری جانسن، با وجود توقف بمباران و موافقت هانوی با گفت‌وگو، پایان جنگ را نزدیک‌تر نکرد. ملاقات‌ها همه به گفت‌وگو درباره‌ی محل مذاکرات، درباره‌ی تشریفات، درباره‌ی مشارکت ویتنام جنوبی و جبهه‌ی رهایی بخش ملی، درباره‌ی ترتیب نشست و حتی شکل میز کنفرانس گذشت. ویتنام شمالی‌ها به خواسته‌ی اصلی خود، «قطع بلاشرط» بمباران‌ها، برای شروع مذاکره اصرار ورزیدند و حاضر نبودند از مرحله‌ی تشریفات به اصل مطلب بروند. ایالات متحد بمباران در شمال مدار ۲۰ درجه را هم‌چنان متوقف نگه داشت، ولی حمله‌ی هوایی به راه‌های عملیات نفوذی در جنوب را سه برابر کرد و با مأموریت‌های جست‌وجو و انهدام حداکثر فشار را وارد آورد به این امید که موقعیت سایگون را در مذاکرات نیرو بخشد. هر هفته دویست امریکایی در این

نبردها جان می‌سپردند، و شمار تلفات امریکا در عملیات در ۱۹۶۸ به ۱۴۰۰۰ تن رسید. با قتل رابرت کندی و مارتین لوتر کینگ و آشوب‌های پس از مرگ کینگ و هرج و مرج و ویرانگری دانشجویان تندرو و واکنش شدید و وحشیگری پلیس در شیکاگو هنگام کنوانسیون دموکرات‌ها آتش نفرت و خشونت در پایان سال شعله‌ور شد. سرویس‌های جاسوسی داخلی به فعالیت خود علیه خراب‌کاران احتمالی افزودند. نامه‌های خصوصی مردم را گشودند، خبرچین و عمال تحریک‌کننده استخدام کردند، برای شهروندانی که رفت و آمدهای مظنون داشتند و پلیس آن‌ها را برای دولت خطرناک می‌پنداشت پرونده تشکیل دادند.

نمایندگان امریکا در مذاکرات، هرین و سائرس و نسن، برای پیشرفت گفت‌وگوهای ویتنام از رئیس‌جمهور خواستند توقف کامل بمباران‌ها را اعلام کند. جانسن گفت اگر هانوی متقابلاً از فعالیت نظامی خود نکاهد این کار را نخواهد کرد، و هانوی نیز به نوبه خود جواب رد داد مگر این‌که نخست بمباران‌ها قطع شود. با نزدیک شدن تاریخ انتخابات، جانسن تسلیم درخواست‌های حزبش شد و روز اول نوامبر توقف کامل بمباران‌ها را اعلام کرد، ولی تیو رئیس‌جمهور ویتنام جنوبی جلو پیشرفت مذاکرات را گرفت، و به انتظار دریافت حمایت بیشتر در نتیجه پیروزی جمهوری خواهان در امریکا، یا پس نهاد و از شرکت در گفت‌وگوها خودداری کرد. وقتی سرانجام در ژانویه ۱۹۶۹ مذاکرات اساسی آغاز شد، گروه جدیدی زیر نظر پرزیدنت ریچارد نیکسن و مشاور او در سیاست خارجی، هنری کیسینجر، زمام کارها را در دست داشت.

با سخنانی که انسان را به یاد وعده انتخاباتی آیزنهاور درباره «رفتن به کره» و خاتمه دادن به آن جنگ ناخوشایند می‌انداخت، نیکسن نیز در مبارزات انتخاباتی ریاست جمهوری به رأی‌دهندگان اطمینان داد که «ما به این یکی هم پایان می‌دهیم و با صلح به پیروزی خواهیم رسید.» او از چگونگی کار سخنی نگفت و سکوت خود را بدین طریق توجیه کرد که حاضر نیست چیزی بگوید که در گفت‌وگوهای دولت جانسن در پاریس خلل ایجاد کند و «موضعی بگیرد که در آینده دست او را ببندد.» اما با تکیه بر مضمون «پایان دادن به جنگ و پیروز شدن با صلح» این احساس را به وجود آورد که طرحی برای این مهم دارد. دید او به ظاهر واقع‌بینانه می‌نمود. نیکسن به طور خصوصی به روزنامه‌نگاری گفت: «اگر جنگ شش ماه پس از رئیس‌جمهور

شدن من ادامه یابد، دیگر جنگ من است»، <۲۱۱> و افزود که مصمم است «آخر و عاقبت لیندن جانسن» را نداشته باشد «محبوس در کاخ سفید و بیمناک از روی نشان دادن در خیابان. من قصد دارم این جنگ را خاتمه دهم — به سرعت.» <۲۱۲> این تصمیم اگر حقیقت داشت، نمایانگر عقل سلیم بود، موهبتی که در مقام‌های بالا کمتر دوام می‌آورد. اما همین که نیکسن به ریاست جمهوری رسید وعده‌های خویش را از یاد برد و جنگ به جای توقف طولانی تر شد. کاشف به عمل آمد که این رئیس‌جمهور هم، مانند سلف خود، حاضر نیست عقیم ماندن هدف جنگ را بپذیرد و به همان سرسختی باور دارد که با نیروی اضافی می‌تواند دشمن را وادار به توافق کند.

نیکسن و کیسینجر (که رئیس‌جمهور او را به ریاست شورای امنیت ملی برگزیده بود) وارث وضع وخیمی بودند که برای آن‌ها چیزی جز دردسر نداشت. چه خوب بود شعاری به دیوار می‌چسباندند که کاری را که قبلاً شکست خورده تکرار مکن. این شاید به آن‌ها تلقین می‌کرد که نگاهی به عقب به دین بین فو بیندازند و برد و باخت دشمن و اراده و توان او را در جنگیدن روشن تر ارزیابی کنند، و شاید هم بهتر می‌دیدند که چرا همه کوشش‌های جانسن برای مذاکره بی در پی شکست خورد. آن‌گاه با کمی بازاندیشی چه بسا به این نتیجه می‌رسیدند که ادامه جنگ برای ایجاد نظامی مستقل در ویتنام جنوبی برای امنیت امریکا هم بیهوده است و هم غیر ضروری، و نیز کوشش برای کسب نتیجه‌ای که دشمن مصمم به نفی آن است چیزی بیش از اتلاف وقت نیست — مگر با کاربرد زور و قدرت بی حد و حصر. حتی چنانچه مذاکرات زیر فشار نظامی نتیجه مطلوب به بار می‌آورد، همان‌گونه که رایشاور در ۱۹۶۷ خاطر نشان کرد، ضمانتی وجود نداشت که ده یا بیست سال بعد «ماهیت نظم سیاسی حاکم بر ویتنام جنوبی کمابیش همانی نباشد که در صورت عدم درگیری ما در آن جا حکم فرما می‌بود.» <۲۱۳> راه منطقی آن بود که جلوزیان بیشتر گرفته شود و تضمین ویتنام جنوبی غیر کمونیست پایدار فراموش گردد و بدون هیچ مذاکره‌ای با دشمن، مگر قید یک شرط، بی کار خود می‌رفتیم، و آن شرط این بود که در مقابل تعهد ما برای خروج در زمانی معین آن‌ها اسیران جنگی امریکایی را آزاد کنند. در مطالعه‌ای که به درخواست دولت انجام گرفت، اتفاقاً همین راه حل از طرف کارشناسان مؤسسه رند <۲۱۴> پیش‌نهاد شد و در میان یک رشته چاره‌جویی‌های گوناگون، این مسأله‌آمیزترین آن‌ها بود، ولی

کیسینجر و مشاوران نظامی اش پیش از آن که پیش‌نهادها را به رئیس‌جمهور بدهند، این یکی را از فهرست درآوردند، هرچند که به فرض هم این پیش‌نهاد به رئیس‌جمهور داده می‌شد، چندان دلش را نمی‌ربود. <۲۱۵> جنگ ویتنام زمانی یکی از افسانه‌های امنیت امریکا بود؛ ولی در زمان مورد بحث ما مبدل شده بود به محک آزمایش شهرت و حیثیت ایالات متحد — و، ناگزیر از دید رئیس‌جمهور، شهرت و حیثیت شخص خودش. نیکسن هم نمی‌خواست ذمه‌دار شکست باشد.

نیکسن طرحی داشت که مسیر جانسن را یک‌سره معکوس می‌کرد، منتها این تغییر مسیر از حد معینی فراتر نمی‌رفت. هدف آن بود که اعتراض داخلی را از بین ببرند و برای این کار تصمیم گرفتند خدمت وظیفه را پایان دهند و قوای رزمی زمینی امریکا را به میهن بازگردانند. این به معنای ترک اهداف جنگ نبود، به ویژه که خیال داشتند جنگ هوایی را شدت بخشند و در صورت لزوم دامنه آن را به خطوط تدارکاتی و پایگاه‌های شمال در کامبوج بگسترانند و برای جبران خروج نیروهای امریکایی برنامه بسیار وسیعی از کمک‌های فزاینده و اسلحه و آموزش و ارشاد به موقع اجرا گذارند تا نیروهای ویتنام جنوبی بتوانند اداره جنگ را به اتکای پشتیبانی هوایی امریکا خود به دست گیرند. این تلاش که به «ویتنامی کردن» معروف شد، در جنگی که همواره جنگ «آن‌ها» به شمار می‌رفت، شاید که دیگر دیر بود. تئوری این بود که سیل ساز و برگ به نحوی از انحاء کاری انجام دهد که در بیست و پنج سال گذشته انجام نشده بود — یعنی ایجاد نیروی رزمنده هدفمندی قادر به حفظ دولتی ماندگار و غیرکمونیست، دست‌کم برای «مدتی قابل قبول». <۲۱۶>

مقصود از خروج یک‌طرفه سربازان امریکایی، علاوه بر آرام کردن امریکاییان، این بود که به هانوی نشان دهیم «که ما در جست‌وجوی خود برای حل و فصل سیاسی مسئله جدی هستیم» و بدین طریق دشمن تشویق شود شرایط قابل قبولی پیش نهد. ولی اگر ویتنامی‌ها یک‌دندگی به خرج دهند، بمباران‌ها فزونی گیرد تا آن‌جا که دشمن در یابد پیروزی ناممکن است و ناچار دست از پیکار بشوید یا سهل و ساده بگذارد جنگ آهسته آهسته رنگ ببازد. برای ترغیب هانوی، اشاراتی از طریق اتحاد شوروی به ویتنام شمالی شد که محاصره و مین‌گذاری و عملیات شدیدتر علیه خطوط تدارکاتی و پناهگاه‌ها در کامبوج و لائوس در پیش است، و به نشان اثبات این قصد نخستین

بیماران مخفیانه کامبوج در مارس ۱۹۶۹، یعنی فقط دو ماه بعد از زمام‌داری نیکسن، روی داد. بیماران دوم در آوریل به عمل آمد، و در ماه مه این بیماران‌ها پیایی شد. «ویتنامی کردن» در واقع به مفهوم توسعه و تجهیز ارتش ویتنام جنوبی بود. با توجه به این حقیقت که تجهیز و آموزش و ارشاد این ارتش تحت توجهات امریکا پانزده سال بدون نتیجه چشمگیر دنبال شده بود، انتظار این که اقدامات جدید آن‌ها را قادر کند اداره جنگ را خود با موفقیت به دست گیرند جمود فکری به شمار می‌رفت. یک گروه‌بان امریکایی مأمور در یک واحد ویتنام جنوبی در یادآوری اوضاع ۱۹۷۰ می‌گوید: «ما تمام مدت پنجاه درصد غیبت غیرمجاز داشتیم و اکثر فرماندهان رسته‌ها و گروهان‌ها [در ارتش ویتنام جنوبی] همه وقت دنبال کار خودشان بودند.» برای جنگیدن زیر فرمان افسرانی «که وقت خود را صرف سرقت و قاچاق مواد مخدر می‌کردند» سربازان هیچ رغبتی نداشتند. <۲۱۷>

بی‌خردی بزرگ‌تر وارونه کردن مسیر جنگ به طور نیم‌بند بود — یعنی بیرون بردن امریکایی‌ها و در عین حال نگه داشتن استراتژی افزایش فشار تنبیهی از طریق هوا (که «تقویت منفی» خوانده می‌شد). دست کشیدن از نبرد زمینی، از مصرف داخلی آن که بگذریم، در صورتی مفهوم پیدا می‌کرد که هدف مطمح نظر نیز همزمان کنار نهاده می‌شد. بیرون بردن نیروهای رزمنده از میدان جنگ برای پیروزی در جنگ، یا حتی برای تحمیل توافقی مطلوب، روشی طرفه و نامتعارف است. وقتی دست به چنین کاری زدید، دیگر جلوگیری از آن آسان نیست و، همانند تشدید عملیات، خود به خود افزایش می‌یابد و نیروها که کمتر شدند دیگر بازگشت به وضع اول میسر نیست. ارتشیان امریکا طبعاً ناراحت بودند، این اقدام را سد راه توفیق خود می‌دانستند و، از آن‌جا که به برنامه ویتنامی کردن اعتمادی نداشتند، فکر می‌کردند این عمل امکان حل و فصل معقول مسئله را هم از میان می‌برد. دلیل این کار البته آن بود که روشن شد اندیشه درگیری در جنگ بدون برانگیختن خشم مردم خیالی خام بوده است. اما نیکسن و کیسینجر، با همه حسابگری‌های واقع‌بینانه خود، ظاهراً قربانی خیال خام دیگری بودند. از قرار معلوم گمان می‌بردند که می‌توان امریکایی‌ها را از نبرد زمینی بیرون کشاند بی آن‌که این کار به روحیه ضعیف جنوبی‌ها لطمه‌ای بزند یا اراده شمالی‌ها را نیروبخشد. بدیهی است که برنامه تازه هر دو کار را کرد.

کاهش تلاش در نظر دشمن نمایانگر عزم راسخ و قاطع نیست، ای بسا کاملاً برعکس — مانند مورد عقب‌نشینی ژنرال ویلیام هاو از فیلادلفیا که مهاجرنشین‌های امریکایی ترک شهر را نشانی از روند پس‌نشستن بریتانیا شمردند و دیدند نیازی نیست با کمیسیون صلح کارلایل به توافق برسند. هانوی نیز در همین اندیشه شد. وقتی نیکسن در ژوئن ۱۹۶۹ برنامه خروج را اعلام کرد و نخستین گروه ۲۵۰۰۰ نفری امریکاییان با کشتی روانه وطن شدند، شمالی‌ها فهمیدند که کشمکش دارد به سود آن‌ها پایان می‌پذیرد و تنها باید به هر بهایی شده مقاومت ورزند. هوشی‌مین، گویی در باز شناختِ همین امر، پس از نیم قرن مبارزه، در سپتامبر درگذشت.

طرح نیکسن در داخل نیز کاری از پیش نبرد، زیرا او تشخیص نداد که دلیل نارضایی چیزی برتر از ناراحتی به علت تلفات است و بسیاری از مردم حس می‌کنند که این جنگ خطاست و بی‌حرمتی است به احساسی که نسبت به کشور خود دارند و برگشتن سربازان گرچه ممکن است سروصداها را چندی بخواباند، ولی احساساتِ ژرف‌تر نتیجه قهری خود جنگ است و با ادامهٔ مخاصمات هر روز بیشتر می‌شود.

هانوی، در اعتقاد راسخ به این‌که امریکایی‌ها نیز همانند فرانسویان در واقع در مین خودشان جنگ را خواهند باخت، هم‌چنان سرسخت باقی ماند. ایالات متحد از سرخشم و درماندگی به «تقویت منفی» توسل جست. طرح‌هایی برای «ضربهٔ سبانه» یا «ضربهٔ قاطع» یا «راه‌حل نوامبر» ریخته شد.^{۲۱۸} تصمیم گرفتند محاصره دریایی برقرار گردد، بنادر ورودخانه‌ها و آب‌های ساحلی مین‌گذاری شود، سدها را بشکنند و هانوی را بمباران و با خاک یک‌سان کنند. کیسینجر در حین طرح‌ریزی عملیات گفت: «من نمی‌توانم باور کنم که کشور کوچک درجه‌چهارمی چون ویتنام شمالی نقطه شکست نداشته باشد.»^{۲۱۹} البته او درست می‌گفت، هر چیزی نقطه شکستی دارد؛ محکم میزان نیروی لازم است. سرانجام هم پس از برخورد با مخالفت تحلیلمان غیرنظامی، که می‌گفتند اقدامات پیش‌نهادی از توانایی جنگیدن شمال در جنوب چندان نخواهد کاست، و نیز از هراس بیدار کردن چیزی که کیسینجر «جانور خفتهٔ اعتراض عمومی» خواند، راه‌حل نوامبر کنار گذاشته شد.^{۲۲۰}

«ویتنامی کردن» جنگ دیوانه‌وار پی گرفته شد: شمار نفرات ارتش ویتنام جنوبی را دو برابر کردند و تا توانستند اسلحه، کشتی، هواپیما، هلیکوپتر، متجاوز از یک میلیون

تفنگ ام-۱۶، ۴۰۰۰۰ نارنجک انداز، ۲۰۰۰ گلوله انداز سنگین و خمپاره انداز به خورد آن دادند. ۱۰۰۰۰ افسر و خلبان و مکانیک و تحلیلگر اطلاعاتی را برای فراگرفتن مهارت‌های پیشرفته به خارج فرستادند <۲۲۱> اما دیگر دیر بود. با این کارها البته ویتنام جنوبی مدتی مطمئن تر روی پای خود ایستاد. شاید هم دلیلش آن بود که ویت‌کنگ هنوز نتوانسته بود تلفات حملهٔ بت خود را جبران کند. اما با توجه به این که ۱۵۰۰۰۰ سرباز امریکایی قرار بود در ۱۹۷۰ از ویتنام بروند و بعد باز تعداد بیشتری آن کشور را ترک گویند، ظاهراً مسابقه‌ای در گرفته بود بین ویتنامی کردن جنگ و خروج امریکایی‌ها.

اعتراض‌ها نه خفته ماند و نه رنگ باخت. تظاهراتی به نام «روز توقف عملیات ویتنام» در اکتبر ۱۹۶۹ در سراسر کشور سازمان یافت و تظاهرکنندگان طالب «صلح اکنون» شدند. در تظاهرات باستن ۱۰۰۰۰۰ نفر در پارک شهرگرد آمدند و سخن‌رانی سناتور ادوارد کندی را شنیدند که خواستار عقب‌نشینی تمامی نیروهای زمینی امریکا در ظرف یک سال و همهٔ واحدهای هوایی و امدادی ظرف سه سال، یعنی تا پایان ۱۹۷۲، شد. بریکی از بلاکاردهایی که تظاهرکنندگان سانفرانسیسکو حمل می‌کردند نوشته شده بود: «جنگ ویتنام را بیازید — جوان‌ها را به وطن بازآورید.» <۲۲۲> رئیس‌جمهور، در پاسخ طراحی شده‌ای به «توقف عملیات»، در خطابه‌ای به ملت دست به دامن «اکثریت خاموش» شد که مدعی بود از او پشتیبانی می‌کنند، و وعده داد که خروج سربازان را طبق برنامه‌ای که جدول زمانی آن را مشخص نکرد تکمیل خواهد کرد، و «جنگ را به طریقی که بتوان با صلح پیروز شد پایان خواهد داد.»

اگر اکثریت خاموشی وجود داشت، بیشتر به سبب بی‌تفاوتی بود، حال آن که اعتراض‌ها فعال و پرسر و صدا و متأسفانه کانون افرادی بود که نیکسن — در اشاره به بمب‌اندازی‌های دانشگاهی و درواکنشی بی‌پروا ولی نه چندان ناموجه — آن‌ها را «لات‌ها» خواند. <۲۲۳> در دومین روز «توقف عملیات ویتنام» در نوامبر، ۲۵۰۰۰۰ تظاهرکننده در واشینگتن بسیج شدند. دادستان کل، جان میچل، شریک پیشین دفتر حقوقی نیکسن، که جمعیت را از بالکونی می‌نگریست، پیش خود اندیشید «مثل انقلاب روسیه است.» <۲۲۴> جایگاه مخالفان جنگ در چشم حکومت از همین اظهار نظر روشن می‌شود. این جنبش از دید حکومت نه نارضایی به حق شهروندان برضد

سیاستی بود که شمار عظیمی طرد آن را از جانب کشورشان می‌طلبیدند، بلکه نوعی بدخواهی و تهدید به خراب‌کاری بود، و همین برداشت بود که «فهرست دشمنان» را پدید آورد.

از آن‌جا که نارضایی در جراید منعکس می‌شد و شخصیت‌های برجسته طبقه حاکمه در بگومگوها سهم بودند، نیکسن آن را توطئه «لیبرال‌ها» علیه موجودیت سیاسی خود شمرد. به گمان او لیبرال‌ها «از زمان پرونده‌ی آلجر هس <۲۲۵> درصد نابودی او بوده‌اند.» <۲۲۶> کیسینجر، همان‌گونه که خاطراتش نشان می‌دهد، اغلب خشمگین و ناراحت بود و اعتراض‌ها را دخالت در روابط خارجی کشور اما، به هر صورت، در دسری واجب برای دموکراسی می‌دانست که می‌بایست آن را بر تافت ولی اجازه نداد بر سیاست‌مداران جدی اثر گذارند. این نارضایی بر کیسینجر، حتی هنگامی که توسط نمایندگان همکاران پیشین او در هیئت علمی دانشگاه هاروارد بیان می‌شد، تأثیری نداشت. رئیس‌جمهور هم اگر چه به نام رأی‌دهندگان حکومت می‌کرد، گوشش بدهکار فریاد آن‌ها نبود. این دو هیچ‌یک چیزی موجه در اعتراض‌ها نمی‌دیدند. همانند فریاد اصلاح‌طلبی در گوش پاپ‌های رنسانس، این بار نیز فریاد و اعتراض تعبیر به آن نشد که باید به خاطر خود زمام‌داران هم شده واکنشی فوری و مثبت نشان داد.

گفت‌وگوهای صلح چه در نشست‌های مخفیانه هنری کیسینجر و فرستاده هانوی، لودوک تو، و چه در مذاکرات چهارجانبه پاریس پیشرفتی نداشت؛ چون هر طرف هنوز بر شرایطی غیر قابل قبول برای طرف دیگر اصرار می‌ورزید. ویتنام شمالی بر کناری دولت تیو-کی و جانشینی آن را به وسیله «ائتلافی» اسمی می‌خواست که جبهه‌رهای بخش ملی را دربر بگیرد. این امر برای ایالات متحد به معنای پشت کردن به دست‌نشانده خود بود و، بنابراین، طبعاً رد شد. امریکا به نوبه خود خواستار عقب‌نشینی همه نیروهای شمالی از منطقه جنوب بود. ویتنام شمالی هیچ‌گاه دست از این سخن برنداشت که ویتنام یک کشور واحد است و درخواست امریکایی‌ها را تجاوز به حق خود می‌شمرد و سرسختانه رد می‌کرد. برداشت شمالی‌ها همانی بود که ایبرهم لینکلن در مورد تجزیه‌ناپذیری اتحاد (ایالات متحد) با تأکید اظهار می‌کرد. با وجود این، امریکایی‌ها وقتی به خواست ویتنام شمالی نگذاشتند و هم‌چنان معتقد بودند که هانوی را باید به زور به زانو درآورد.

«پایان دادن جنگ به طریقی که ما با صلح پیروز شویم» <۲۲۷> و، به سخن دیگر، حفظ ویتنام جنوبی غیر کمونیست، غل و زنجیری بر پای امریکا در گفت و گوها بود. این همان مسئله «پذیرفتاری» بود که حال «صلح شرافتمندانه» خوانده می‌شد و نیکسن و کیسینجر از تکرار آن دست نمی‌شستند. صلح شرافتمندانه «وبال وحشتناک» امریکایی‌ها در ویتنام شده بود. برک در قرن هجدهم گفته بود: «ثابت کن که آنچه برایش سر و دست می‌شکنی منطقی است، ثابت کن که با عقل سلیم سازگار است، ثابت کن که از این راه به هدفی سودمند می‌رسی، آن وقت من حاضرم هر قدر و منزلتی که بخواهی بدان بدهم.» <۲۲۸> در عوض این، همان‌طور که ژان سنتنی بر پایه تجربه طولانی فرانسه در ویتنام به هنری کیسینجر گفت، ایالات متحد برای «کاری بی‌ثمر» سر و دست می‌شکست. <۲۲۹> اگر کیسینجر بیشتر برک را خوانده بود تا تالیران <۲۳۰> را، روند سیاستش چه بسا به مسیری دیگر می‌رفت.

چاره کار یا آن بود که ویتنام شمالی را کوبید و کوبید تا شکست بخورد که امریکا حاضر نبود این چنین زور و ضربی به کار برد، یا آن که دست از شرایط خود برداشت، و همین که ویتنام جنوبی در سایه «ویتنامی شدن جنگ» به اندازه کافی توان یافت، آن‌جا را ترک گفت و گذاشت این کشور خود از خود دفاع کند، و همان‌گونه که کیسینجر پیش‌بینی کرده بود، «درگیری را بدون توافق با هانوی پایان داد.» <۲۳۱> مشکل اصلی اسیران جنگی امریکایی بودند که هانوی تا شرایطش پذیرفته نمی‌شد آن‌ها را تحویل نمی‌داد؛ اما وعده تاریخ قطعی خروج کلیه قوای هوایی و زمینی امریکا می‌توانست رهایی اسیران را همراه بیاورد. این راه حل وجود داشت و موجب خاتمه سریع جنگ و سلامت ملت امریکا می‌شد، و بسیار کسان هم خواستار آن بودند، ولی مورد قبول قرار نگرفت چون می‌پنداشتند به شهرت امریکا لطمه می‌زند. به ذهن سیاست‌گذاران خطور نکرد که کاهش تلفات و خسارات و بازگشت به ساز و کار عادی ملت نه تنها به شهرت امریکا آسیب نمی‌رساند بلکه به آن یاری هم می‌رساند. بین کوبیدن و رها کردن، نیکسن و کیسینجر راه بینابینی را برگزیدند که تا آن وقت به جایی نرسیده بود و کوشیدند با زور و فشار تدریجی کاری کنند که «برای هانوی ادامه جنگ ناخوشایندتر از حصول توافق نماید.» <۲۳۲> اما این برنامه سال‌ها بود که اجرا می‌شد.

فشار مورد بحث شکلِ بمباران بسیار شدید به خود گرفت، ولی هدف نه خاکِ

ویتنام شمالی بلکه خطوط تدارکاتی و پایگاه‌ها و پناهگاه‌های آن کشور در کامبوج بود. حمله‌های هوایی را به دلایل پیچیده مربوط به بی‌طرفی کامبوج پیوسته در اسناد نظامی دست‌کاری و تحریف می‌کردند؛ اما از آن‌جا که دشمن از دیرباز این بی‌طرفی را زیر پا نهاده بود، عذر موجهی برای این حمله‌ها وجود داشت و سرپوشیده نگه داشتن بمباران‌های کامبوج احتمالاً بیشتر برای اختفای گسترش جنگ از مردم امریکا بود. <۲۳۳> ولی با توجه به احساسات ضد جنگ روزنامه‌ها و بسیاری از مقامات دولتی، این گمان که بمباران‌ها را می‌توان پنهان نگه داشت از جمله توهمات عجیب مقام ریاست بود. یکی از خبرنگاران نیویورک تایمز که حوزه فعالیتش پنتاگون بود، شواهدی از این امر به دست آورد و گزارش کرد. داستان توجه عمومی را خیلی جلب نکرد، اما آغاز جریانی شد که کم‌کم کامبوج را به مکافات نیکسن مبدل ساخت. نیکسن مطمئن بود که خبر بمباران‌های مخفیانه از داخل به خارج «درز» کرده است و سخت به خشم آمد. پس اف‌بی‌آی را مأمور تحقیق در این باره کرد، و مأموران این اداره تحت نظر کیسینجر شنود تلفن‌های یکی از کارمندان خود او را آغاز کردند. <۲۳۴> این شخص مورتن هالپرین بود که به گزارش‌های محرمانه دسترسی داشت. این طلیعه زنجیره درازی از وقایع بود که به نخستین برکناری یک رئیس‌جمهور در تاریخ ایالات متحد انجامید. عملیات مخفیانه نیکسن هم‌چنان پنهان ماند، ولی در آوریل ۱۹۷۰ وقتی نیروهای زمینی امریکا همراه با ارتش ویتنام جنوبی به کامبوج حمله بردند غوغا به پا شد. توسعه جنگ به کشوری دیگر، کشوری اسماً بی‌طرف، آن هم در هنگامی که فریاد امریکاییان برای کاهش مخاصمات و نه گسترش آن به هوا بود، تحریک‌آمیزترین عمل ممکن در شرایط موجود به شمار می‌رفت و دست‌کمی از کار زحُبعام و احضار ناظر اعمال شاقه برای سرکوب اسرائیلی‌ها نداشت. این عملی بود که بی‌چون و چرا عاملش را به زحمت می‌انداخت و از قماش آن بی‌خردی‌هایی بود که گویی حکومت‌ها به دست تقدیری شیطانی بی‌اختیار به سویس کشیده می‌شوند که خدایان را بخندانند.

دلایل نظامی این حمله مستحکم می‌نمود: یک منظور نهایی جلوگیری از حمله مورد انتظار ویتنام شمالی بود که ظاهراً می‌خواست بر کامبوج تسلط یابد و به هنگام خروج امریکا در موضعی واقعاً خطرناک برای ویتنام جنوبی قرار گیرد؛ منظور دیگر فرصت دادن به ویتنامی شدن جنگ بود؛ منظور سوم قطع خط تدارکاتی مهمی از

بندر سیهانوکویل در کامبوج بود؛ و منظور نهایی کمک‌رسانی به رژیم دوستانه‌تری در پنوم پن که شاه‌زاده سیهانوک دست‌چپی را تازه از کار برکنار کرده بود. با همه اینها، اگر به سود نیکسن و امریکا بود که جنگ پایان پذیرد، فرزاندگی در حکومت می‌توانست دلایلی به همین استواری در رد این عملیات هم بیاورد.

نیکسن گمان می‌کرد که برنامه اعلام‌شده او در مورد عقب‌نشینی ۱۵۰۰۰۰ سرباز در ۱۹۷۰ اعتراض‌ها را فرو خواهد نشاند یا، اگر بناست «آن حرام‌زاده‌های لیبرال» <۲۳۵> به هر حال در دسر بتراشند، بهتر است او را به صورت گِردِگ به دار آویزند تا به صورت گوسفند. نیکسن در یک سخن‌رانی آتشین برنامه مبارزه خود را در پاسخ به «تجاوز» ویتنام شمالی اعلام کرد و همان ترجیع‌بند همیشگی را - که وی رئیس‌جمهوری نیست که شاهد شکست امریکا باشد - نیز به دنبالش آورد. <۲۳۶> گفته شد که یکی از هدف‌های حمله دشمن انهدام مرکز فرماندهی یا «مرکز عصبی»، یا به اصطلاح «اداره مرکزی ویتنام جنوبی»* است. <۲۳۷> از نظر تاکتیکی، در پی حمله به کامبوج مقدار قابل ملاحظه‌ای اسلحه ویتنام شمالی به چنگ آمد، پناهگاه‌ها و مخزن‌های زیرزمینی ویران شد، دویست نفر بر تعداد کشتگان افزوده شد، و آن قدر خسارت به دشمن وارد آمد که حمله ادعایی را یک سالی عقب انداخت، اگرچه آن «مرکز عصبی» رموز، با همه شکوهمندی حروف اول نامش، هرگز دیده نشد. نتیجه در مجموع منفی و عبارت بود از حکومتی تضعیف‌شده در پنوم پن نیازمند حفاظت و حمایت، اراضی و روستاهای خرد و متلاشی، یک سوم جمعیت مملکت آواره و بی‌خانمان، و شمار نفرات خیم سرخ هوادار کمونیسم بسی افزون‌تر، چرا که کسان بسیاری به آنان پیوستند. شمالی‌ها به زودی بازگشتند و نواحی وسیعی را تسخیر کردند، به تسلیح و آموزش شورشیان پرداختند و زمینه فراهم آمد برای رنج و محنت نهایی ملت دیگری در هندوچین.

واکنش امریکایی‌ها در مورد حمله به کامبوج انفجار آمیز بود و هر دو قطب سیاسی را به خصومت برانگیخت. جرو بحث‌ها پرحرارت شد، و کینه مخالفان در حق حکومت و حکومت در حق مخالفان بالا گرفت. در حالی که نظرسنجی‌ها اغلب نشانگر پشتیبانی از عملیات پرخاشگرانه نیکسن بود، ندای احساسات ضد جنگ پیوسته رساتر و

* COSVN (Central Office of South Vietnam)

عداوت روزنامه‌ها آشکارتر می‌شد. نیویورک تایمز دلایل ریچارد نیکسن را برای تجاوز به کامبوج «توهم نظامی — باردگر» خواند و تأکید کرد که «زمان و تجربه تلخ خوش‌باوری مردم امریکا را از میان برده است.» (۲۳۸) افشای قتل عام مایلائی چند ماه پیش که در آن سربازان امریکایی در توفانی از جنون متجاوز از دویست روستایی غیرمسلح، از جمله پیرمردان و پیرزنان و کودکان گریان را وحشیانه کشته بودند، قبلاً مردم را به هراس انداخته بود. و بعد از کامبوج وقتی امریکایی‌ها دست به کشتن یک‌دیگر زدند ضربه روحی بیشتر شد. روز چهارم مه، در دانشگاه ایالتی کنت در اوهایو، افراد گارد ملی به دستور فرماندار برای خواباندن سرو صدای دانشجویان — که او آن را پرخاش‌جویی خطرناک دانشگاهی می‌خواند — به روی تظاهرکنندگان شلیک کردند، و چهار دانشجو به قتل رسیدند. تصویر دختر دانشجویی که در ناباوری -ردناک کنار نعش دوست خود زانو زده بود بیش از هر تصویری از زمان برافراشتن پرچم امریکا در ایوو جیا (۲۳۹) در خاطره‌ها حک شد. تندباد جنگ واقعاً به روی خود امریکاییان بردمیده بود.

شعله اعتراض‌ها پس از واقعه دانشگاه کنت بالا گرفت. اعتصاب‌های دانشجویی و رادپایی و آتش‌افروزی به همه جا گسترده. جمعیتی نزدیک به ۱۰۰۰۰۰ نفر در پارک روبه روی محوطه کاخ سفید گرد آمدند، و حلقه‌ای مرکب از شصت اتوبوس پراز پلیس — مثل حلقه گاری‌ها گرداگرد سرخ‌پوست‌ها — دور آن‌ها کشیده شد. در ساختن کنگره، کهنه‌سربازان ویتنام تظاهراتی برپا کردند و نفر به نفر مدال‌های جنگی خود را دور افکندند. در وزارت خارجه، ۲۵۰ تن از کارمندان امضای خود را پای بیانیه‌ای در مخالفت با توسعه جنگ نهادند. (۲۴۰) همه این اقدامات به اسم این که کمک به دشمن است و دشمن را به مقاومت تشویق می‌کند از طرف دولت محکوم شد، که درست بود، و این که برخلاف میهن‌پرستی است، باز هم درست بود، چون غم‌انگیزترین پیامد جنگ ویتنام از دست رفتن عواطف میهن‌پرستی جوانان بود، و اینان از آن پس دیگر به این حرف‌ها خندیدند.

تظاهرات در اعتراض به جنگ گروه‌های جنبی تندرو را هم دربرمی‌گرفت که چرت و پرت احمقانه می‌گفتند، قانون را زیر پا می‌گذاشتند و دست به تخریب می‌زدند و این اعمال آدم‌های درست‌کار را به خشم می‌آورد، نه ضرورتاً به خاطر هواداری آن‌ها

از جنگ بلکه به این دلیل که این کارها را نقض حرمت و نظم و قانون می‌دانستند. نمونه این ضدیت‌ها زد و خوردی بود که میان کارگران ساختمانی کلاه آهنی بر سر و دانشجویان معترض در راه‌پیمایی وال‌استریت روی داد، و کارگران با هرچه در دسترس داشتند به جان دانشجویان افتادند. اوج این برخوردها در اکتبر در سن‌هوزی در کالیفرنیا روی داد که نیکسن برای سخن‌رانی مبارزاتی انتخاباتی میان دوره‌ای سال ۱۹۷۰ به آن‌جا رفته بود. <۲۲۱> جمع انبوهی با داد و فریاد و دشنام و کلمات رکیک از او استقبال کردند، و وقتی او تالار را ترک می‌گفت، تخم‌مرغ و سنگ به سویش پرت کردند که یکی مختصر خراشی به او وارد کرد. این نخستین هجوم ارادل و اوباش به یک رئیس‌جمهور در تاریخ امریکا بود. نیکسن بعد در اعلامیه‌ای گفت «نفرت در چهره‌های آن‌ها دیده می‌شد... کینه در صداها و آن‌ها به گوش می‌رسید» و آشوبگران را «جانان وحشی» خواند و تبیح کرد و آن‌ها را مظهر «بدترین عناصر در امریکا» نامید. <۲۲۲>

حتی پیش از رویداد سن‌هوزی، ابرهای انتقاد از عملیات کامبوج رئیس‌جمهور را به خشم آورد و این احساس همیشگی را که کسانی در صدد تعقیب و آزار او هستند تشدید کرد. به گفته چارلز کلسن، یکی از کارمندان دفتر ریاست‌جمهوری، «روحیه محاصره‌شدگی» همه کاخ سفید را فراگرفته بود. «اکنون دیگر صحبت از <ما> در مقابل <آن‌ها> بود.» <۲۲۳> طبق گفته شاهدی دیگر، اطرافیان رئیس‌جمهور «به راستی باور داشتند که یک انقلاب دست‌چپی آشکارا امکان‌پذیر است.» <۲۲۴> توسل به مراقبت و پاییدن مخفیانه «دشمنان» و روش‌های پنهانی آزار و مزاحمت و خبرچینی و دزدانه وارد شدن و استراق‌سمع تلفنی بدون مجوز قانونی کاملاً معمول شد. یک کارمند کاخ سفید که مأموریت داشت گروه‌های تروریست تندرورا زیر نظر بگیرد، طرحی برای اعطای اختیارات فوق‌العاده به پلیس و ورود بدون اجازه به هر جا به منظور اجرای قانون تهیه کرد. <۲۲۵>

این برنامه را رئیس‌جمهور امضا کرد و پنج روز هم سیاست دولت بود تا آن‌که اف‌بی‌آی، شاید از سر غیرت برای حفظ حقوق ویژه خود، ترک آن را توصیه کرد. دامنه جست‌وجو برای یافتن منشأ افشای خبر بمباران‌های مخفیانه تا جایی بسط یافت که بر هفده تلفن اعضای شورای امنیت ملی و تلفن‌های چند روزنامه‌نگار دستگاه‌های «شنود» گذاشته شد. <۲۲۶> مثل موضوع اغفال‌کننده «اداره مرکزی ویتنام جنوبی»

(COSVN)، منبع درز این خبر نیز کشف نشد، داستان‌ها از قرار معلوم ابتکار مرسوم خود روزنامه‌ها بود.

حق مخالفت از جمله حقوق مسلم نظام سیاسی امریکاست. آمادگی برای نفی این حق به وسیله خود رئیس دولت و به نمایندگی از جانب او و توسل به اقدامات غیرقانونی و تحمل آنها راه واترگیت <۲۲۷> را هموار کرد. سرخوردگی مداوم در مذاکرات صلح و ادامه جنگ تا سالی دیگر مزید بر این وقایع شد و انتشار «اوراق پنتاگون» در ژوئن ۱۹۷۱ وضع را به افراط کشاند. این اوراق مجموعه‌ای از اسناد محرمانه دولتی بود که ابتدا به دستور مکنامارا تهیه شده بود تا ریشه درگیری امریکا در ویتنام را روشن کند. دانیل الزبرگ، کارمند پیشین وزارت دفاع، که اینک از نظریه پردازان جنبش ضد جنگ شده بود، این اوراق را ربود و در اختیار روزنامه‌ها و پاره‌ای از اعضای مجلس نمایندگان و سنا گذاشت. این مدارک مربوط به پیش از ۱۹۶۸ بود، با این حال حساسیت اطرافیان نیکسن و کیسینجر به افشای اسرار بی‌نهایت شدید بود، به ویژه که در آن موقع مخفیانه سرگرم مذاکره برای تجدید روابط با چین و هم‌چنین ترتیب دادن دیدار سران امریکا و شوروی بودند و نمی‌خواستند واشینگتن ناتوان از حفظ مناسبات محرمانه قلمداد شود. یک گروه «لوله‌کش» <۲۲۸> در دفتری در طبقه زیرین ساختمان کنار کاخ سفید به وجود آمد که ببیند نم از کجا پس می‌دهد. به این‌ها (بنا بر گواهی بعدی) «مستقیماً از دفتر رئیس‌جمهور» دستور داده شد که چیزی علیه الزبرگ گیر بیاورند. <۲۲۹> نتیجه، دستبرد به دفتر روان‌پزشک الزبرگ برای پاپوش دوختن برای او به تهمت جاسوس شوروی بود که خود این عمل، اگر هم موفق می‌شد، چه بسا سودبخش نبود، چون دیدار سران دو کشور را که نیکسن سخت بدان علاقه داشت یقیناً برهم می‌زد. لوله‌کش‌ها، خوش‌بختانه از نظر کارفرمایان، دست‌خالی برگشتند، ولی اگر هم چیزی فرضاً کشف می‌کردند اعتبار چهارده جلد اسناد دولتی فتوکپی شده را از بین نمی‌برد. بی‌خردی از رأس حکومت آشکارا کم‌کم به پایین سرایت می‌کرد. رفتار پاپ‌های رنسانس در بی‌پروایی در قانون‌شکنی، این‌جا هم، بار دگر پدیدار شد.

علائم ناراحتی کم‌کم از کنگره هم بروز می‌کرد. کنگره تا آن وقت در مورد اموری که ملت را رنج می‌داد تماشاگری بیش نبود، تا آن‌جا که یکی از اعضای آن گفت، کنگره

مشتمل بر «جماعتی پیرواست نه رهبر». وظیفه کنگره متابعت از روند افکار عمومی است، و سستی و بی‌حالی آن می‌توانست دلیل بر این باشد که تا حمله به کامبوج اکثریت خاموش شاید واقعاً در اکثریت بود. نیکسن در مبارزات انتخاباتی قول داده بود در عرض شش ماه اول ریاست جمهوری‌اش آتش بس برقرار کند، و وقتی چنین اتفاقی نیفتاد، سناتورهای مخالف جنگ، منسفیلد و کندی و گیلورد نلسن و چارلز گودل و دیگران، علناً خواهان اقداماتی برای ختم جنگ شدند. حمله به کامبوج بدون اجازه کنگره سناتورها را برانگیخت که بکوشند امتیاز قوه مقننه در برابر قوه مجریه را که خود گذاشته بودند رو به ضعف و زوال رود از نو برقرار سازند. یکی از چیزهایی که اوراق پنتاگون محقق داشت این بود که در هیچ کدام از مدارک یا گفت و گوها سخنی از سهم کنگره در تعیین سیاست دفاعی یا خارجی در میان نبوده است. وقتی حمله به کامبوج بر ملا شد، نیکسن به گروه برگزیده‌ای از نمایندگان هر دو مجلس اطمینان داد که سربازان امریکایی بدون آن که اجازه کنگره خواسته شود (نگفت گرفته شود) بیش از ۳۰ تا ۳۵ مایل به داخل آن کشور رخنه نخواهند کرد و تمام نیروها در ظرف سه تا هفت هفته عقب خواهند کشید.

سناتورها تردید داشتند. متمم‌هایی به لوایح تخصیص بودجه برای قطع وجوه، مهار کردن یا تعیین محدودیت زمانی به نحوی از انحا برای درگیری نظامی پیش‌نهاد کردند که در کمیسیون به تصویب رسید و در مجلس مورد مباحثه پرهیجان قرار گرفت و با اکثریت زیاد پذیرفته شد. ولی هر بار، با تدابیر مستبدانه رئیس جنگ طلب کمیسیون مجلس نمایندگان، این پیش‌نهادها اخته شد یا از دستور بیرون رفت یا با تاکتیک‌های پارلمانی و قطع بحث خفه گردید. قطع نامه خلیج تونکین سرانجام لغو شد، منتها به این صورت که دولت بر مخالفان سبقت جست و خود پیش‌نهاد الغا کرد و دلیل آورد که اجازه جنگ در حیطه اختیارات قانونی رئیس‌جمهور در مقام فرمانده کل قواست. این استدلالی مغشوش بود — چون سؤال پیش می‌آمد که اگر اعلان رسمی جنگ نشود فرمانده کل قوا چه صیغه‌ای است — ولی دیوان عالی، در مواجهه با چندین آزمون، به دقت از کنار مطلب گذشت.

با این حال، آرای ضد جنگ در مجلس نمایندگان رو به ازدیاد بود. وقتی ۱۵۳ نماینده، یعنی بزرگ‌ترین تعداد مخالفان تا آن روز، به متمم پیش‌نهادی کوپر و چرچ مبنی

برقطع وجوه برای عملیات کامبوج پس از ماه ژوئیه رأی موافق دادند مقدمه عصیان فراهم آمد. سال بعد این تعداد به ۱۷۷ نفر رسید و همه به سود متمم پیش‌نهادی منسفیلد رأی دادند. این متمم دراصل مهلتی نُه ماهه برای خروج پس از آزادی اسیران جنگی مقرر می‌داشت (مجلس نمایندگان نُه ماه را به «هرچه زودتر» تغییر داد). افزایش آرا خیلی زیاد نبود، ولی همین تعداد هم رشد جبهه مخالف را می‌رساند، و حتی تلویحاً به امکان فراآمدن آن لحظه تصورناپذیر دلالت می‌کرد که قوه مقننه به مجریه بگوید «ایست».

در ۱۹۷۱ ارتش ویتنام جنوبی به یاری نیروی هوایی امریکا، ولی بدون نیروی زمینی امریکا، عملیات کامبوج را تکرار کرد و به لائوس هم حمله برد. «ویتنامی شدن» جنگ برای ارتش ویتنام جنوبی بسیار گران و به بهای پنجاه درصد کشته و زخمی تمام شد، ولی همه احساس می‌کردند که آن‌ها می‌جنگند و جان می‌سپزند تا امریکایی‌ها بتوانند بیرون بروند. <۲۵۰> واشینگتن هدف تمامی عملیات را «نجات جان امریکایی‌ها» می‌انگاشت <۲۵۱> و این کار را خراب‌تر می‌کرد. احساسات ضد امریکایی در ویتنام گسترش می‌یافت و نتیجه آن همکاری پنهانی با جبهه رهایی‌بخش ملی و درخواست علنی برای مصالحه سیاسی بود. جنبش‌های اعتراض از نو به راه افتاد، ولی این بار برضد تپو به جای دیم. روحیه امریکاییان برجا مانده ضعیف‌تر می‌شد، واحدها از نبرد ظفره می‌رفتند یا به کلی سربازمی‌زدند، مصرف مواد مخدر افزایش می‌یافت، و چیزی بی‌سابقه در ارتش امریکا پدید آمد: مواردی از «مافوق‌کشی»، یا قتل افسران و درجه‌داران با نارنجک دستی، این‌جا و آن‌جا به چشم می‌خورد.

در داخل امریکا نظرسنجی‌ها نشان می‌داد که رفته رفته اکثریتی پیدا شده که خواهان خروج تمام نیروها از ویتنام تا پایان سال است، حتی چنانچه نتیجه این کار تسلط کمونیست‌ها بر ویتنام جنوبی باشد. برای نخستین بار اکثریت به این پرسش که «جنگیدن امریکا در ویتنام اخلاقاً نادرست است» و درگیری ما از اول «اشتباه» بوده است پاسخ مثبت داد. <۲۵۲> مردم البته دمدمی مزاج‌اند و نظرسنجی‌ها ناپایدار و گذراست و پاسخ‌ها هم بستگی به نحوه پرسش دارد. اما کشف عامل غیراخلاقی، همان‌طور که لرد نورت درباره جنگ زمان صدارت خود گفت، بدان سبب بود که «ناکامی سرانجام آن [جنگ] را ناپسند ساخته است، و صدای فریاد مردم برای صلح برهواست.» <۲۵۳>

در ۱۹۷۲ جنگ ویتنام بیش از هر نبرد خارجی دیگری در تاریخ امریکا به درازا کشیده بود، و شش ماه مهلتی که نیکسن به خود داده بود سه سال شده بود، و ۱۵۰۰۰ امریکایی دیگر جان باخته بودند و هنوز پایانی به دیده نمی‌آمد. گفت‌وگوهای پاریس و مأموریت‌های مخفیانه کیسینجر همه بی‌نتیجه ماند، چون امریکا می‌خواست با مذاکره خود را از جنگی که نمی‌توانست پیش برد رهایی دهد. در عین حال سرفراز هم بماند. ویتنام شمالی نیز در طولانی شدن جنگ تقصیر داشت. ولی برد و باخت دو طرف یک‌سان نبود. در مورد شمالی‌ها سرزمین و آینده آن‌ها در گرو معامله بود. در مارس ۱۹۷۲ وقتی بیشتر نیروی رزمی امریکا از کشور بیرون رفته بود، ویتنام شمالی دست به حمله زد که بالاخره به پایان جنگ انجامید.

حمله از آن سوی منطقه غیر نظامی شروع شد. ۱۲۰۰۰۰ سرباز ویتنام شمالی با تانک و توپ‌خانه ساخت شوروی خطوط دفاعی ارتش ویتنام جنوبی را شکافتند و به سوی مراکز پر جمعیت اطراف سایگون پیش تاختند. ایالات متحد که پاسخی برای این پیشروی بر روی زمین نداشت، مرحله نخست «ضربه سبعانه» ای را که در ۱۹۶۹ طرح ریزی شده بود آغاز نهاد و هواپیماهای بی-۵۲ برای بمباران سنگین مخزن‌های سوخت و وسایل حمل و نقل در هانوی و هایفونگ به پرواز درآمدند. نیکسن اعلام کرد که این نبرد «عملیات نظامی سرنوشت‌ساز برای پایان دادن به جنگ» است. یک ماه بعد کیسینجر پیش‌نهادی برای آتش‌بس و متوقف شدن طرفین ارائه کرد که برای اولین بار فاقد شرط عقب‌نشینی شمالی‌ها از جنوب بود و می‌گفت امریکا حاضر است چهار ماه پس از استرداد اسیران جنگی اش همه نیروهای خود را بیرون بکشد. حل و فصل سیاسی مسئله بلا تکلیف گذاشته شد. ضرب‌الاجل چهار ماهه می‌بایست هانوی را سر عقل می‌آورد و پیش‌نهاد را می‌پذیرفت؛ ولی از آن‌جا که ویتنام شمالی پیوسته گفته بود مادام که بمباران‌ها ادامه دارد مذاکره نمی‌کند، این بار هم نکرد.

نیکسن که همه حواسش متوجه انتخاب شدن مجدد بود، از سرسختی دشمن به خشم آمد و در میان نزدیکان سوگند خورد که «حرام‌زاده‌ها را این بار چنان بمباران کنم که هرگز چنین چیزی ندیده باشند.» <۲۵۲> مشاوران به او گفتند که این کار ممکن است عکس‌العمل هولناکی در داخل کشور به بار آورد؛ به علاوه این خطر نیز هست که روس‌ها دیدار سران دو دولت را که قرار بود دو هفته دیگر صورت گیرد لغو کنند و

هم‌چنین از امضای قرارداد «سالت» <۲۵۵> که با زحمت زیاد به دست آمده بود خودداری ورزید. مع‌الوصف، نیکسن دستور داد نیمهٔ دوم «ضربهٔ سابعانه» یعنی محاصرهٔ دریایی و مین‌گذاری بندر هایفونگ و نیز حملات بیست و چهار ساعتهٔ هواپیماهای بی-۵۲ به اجرا درآید. از محاصرهٔ دریایی و مین‌گذاری از دیرباز اجتناب شده بود چون بیم آن می‌رفت که به کشتی‌های شوروی و دول خارجی دیگر خسارت وارد کند، و نیز به جار و جنجال و اعتراض در داخل کشور منجر شود. مأموران کاخ سفید، در نهایت هیجان‌زدگی، فکر می‌کردند این تصمیم «می‌تواند رئیس‌جمهور را زمین‌بزند یا پیروز گرداند.» <۲۵۶> و بیش از ۸۰۰۰ دلار از وجوه صندوق انتخابات را خرج سیلی از تلگراف‌های قلابی موافق و آگهی‌های من‌درآوردی در روزنامه‌ها کردند تا کاخ سفید بتواند اعلام کند که مردم پشتیبان رئیس‌جمهورند. ولی نیازی به این همه زحمت نبود؛ درست است که روزنامه‌ها و مخالفان زبان‌آور محاصرهٔ دریایی را کوبیدند، ولی افکار عمومی برنیاشت و برعکس به نظر می‌رسید از شدت عمل امریکا در مقابل سرسختی ویتنام شمالی خشنودند.

یک دوز و کلک دیگر اندکی بعد آفتابی شد. پنج مأمور «کمیتهٔ انتخاب مجدد رئیس‌جمهور»^{*} در ارتباط با دو «لوله‌کش» پرآوازه (هاوارد هانت و گوردن لیدی) که دستبرد پروندهٔ الزبرگ را هم ترتیب داده بودند، در حین زیر و رو کردن پرونده‌ها و نصب «شنود» در تلفن‌های ادارهٔ مرکزی کمیتهٔ ملی دموکرات‌ها در ساختمان اداری واترگیت، به دام افتادند. افشای نهایی اعمال این ایام رئیس‌جمهور تا سال بعد که این پنج تن محاکمه شدند و کمیتهٔ ویژهٔ تحقیقات سناتور اروین گواهی افراد را شنید به گوش عموم نرسید. این بازجویی از داستان‌های بی‌شماری پرده برداشت، از جمله انبوهی پنهان‌کاری و اخاذی و ارباب و گواهی خلاف با تطمیع طبق دستور از بالا و حق‌السکوت و جاسوسی و خراب‌کاری و استفاده از قدرت فدرال به منظور آزار «دشمنان» و برنامه‌ای توسط پنجاه کارچاق‌کن مزدور برای منحرف ساختن و خراب کردن مبارزات انتخاباتی نامزدان حزب دموکرات از راه «حقه‌های ناجوان مردانه» یا به اصطلاح آب‌کشیدهٔ خود کارکنان کاخ سفید «خائن‌گایی». <۲۵۷> در سیاههٔ نهایی

* CREEP (Committee to Re-elect the President)

جرایم قابل تعقیب، ورود به قصد دزدی و رشوه و جعل و شهادت دروغ و سرقت اموال و توطئه و جلوگیری از اجرای عدالت نیز به این فهرست افزوده شد، که بیشتر آن‌ها ثمره واکنش مبالغه‌آمیز بود و مانند نوارهای کذایی که سرانجام سبب فروریختن تمامی بنا شد خود کرده بود. <۲۵۸>

در این‌جا نیز سرشت و شخصیت فرد سرنوشت را تعیین کرد. شور و حرارت نیکسن و همکارانش در مورد ویتنام دولت او را در تنگنا انداخت و حرمت حکومت را بیش از پیش از میان برد. بی‌آبرویی یک فرمانروا در تاریخ جهان مطلب مهمی نیست، اما بی‌آبرویی یک حکومت تکان‌دهنده است، چون حکومت نمی‌تواند بدون آبرو عمل کند. واشینگتن گرفتار تاراج عینی رُم بر اثر بی‌آبرویی پاپ‌ها نشد، اما تاوانی سنگین پرداخت.

در روزهایی که افتضاح و اترگیت هنوز کاملاً بر ملا نشده بود، بالاگرفتن نبرد در ویتنام نتیجه بخشید. محاصره دریایی و ویران‌سازی انبارهای سوخت و مهمات، تدارکات و ساز و برگ ویتنام شمالی را فوق‌العاده کاهش داد. روشن شد که روس‌ها بیشتر دل‌بسته به تنش‌زدایی با امریکایند تا برآوردن نیازهای هانوی. آن‌ها به نیکسن در مسکو خوش‌آمد گفتند و به دوستان خود توصیه کردند با او کنار بیایند. چین هم مایل بود جنگ و ستیز فرو نشیند. نیکسن و کیسینجر موفق به تجدید روابط شده بودند و چینی‌ها در پرتو روابط تازه بدشان نمی‌آمد امریکا را بر ضد روسیه برانگیزند. بدین جهت، هنگام دیدار رهبران جبهه‌رهای بخش ملی از پکن، مائو تسه‌تونگ به آن‌ها گفت از شرط تاکنون لازم‌الاجرای خود، یعنی برکناری تیو، دست بردارند: «همان کاری را بکنید که من کردم. من آن‌جا که لازم بود با چیانگ کای‌شک کنار آمدم.» <۲۵۹> جبهه‌رهای بخش متقاعد شد که نوبت پیروزی آن نیز خواهد رسید، و روی موافق نشان داد.

شمال نیز در زیر ضربه‌های هواپیماهای بی-۵۲ آماده پذیرش وضعیت سیاسی بود. هانوی از نتایج نظرسنجی‌ها در ایالات متحد بی‌برد که به علت خبط و خطاهای دموکرات‌ها و مبارزه بی‌بو و خاصیت نامزد آن‌ها در انتخابات، نیکسن چهار سال دیگر هم سرکار خواهد بود و به این نتیجه رسید که پیش از انتخابات امتیازهای بهتری می‌توان از او گرفت. مذاکرات از نو آغاز گشت، ترتیبات بغرنجی اندیشیده شد که

امریکا از ویتنام خارج شود و تیو ظاهراً سرکار بماند، و سرانجام کیسینجر توانست در ۳۱ اکتبر اعلام کند که «صلح نزدیک است» — ولی بعد معلوم شد عجله به خرج داده است.

به موجب پیش‌نویس عهدنامه‌ای که تهیه شده بود، ۱۴۵۰۰۰ سرباز ویتنام شمالی در جنوب می‌ماندند و جبهه‌رهای بخش ملی که تازگی‌ها خود را حکومت موقت انقلابی* می‌خواند در راه حل سیاسی آتی شرکت داده می‌شد. تیو مطلقاً از پذیرفتن این پیش‌نویس خودداری ورزید. با توجه به این‌که اگر جز این می‌کرد به سقوط خودش تن می‌داد، این برخورد او غیرطبیعی نبود. در این گیرودار، نیکسن به طرزی حیرت‌انگیز انتخابات را برد و بزرگ‌ترین اکثریت ثبت شده در تاریخ انتخابات امریکا را به دست آورد، و این برای رئیس‌جمهوری که کمی بعد مجبور شد به هموطنانش اطمینان بدهد که «من کلاه‌بردار نیستم» پیروزی خارق‌العاده‌ای بود. این پیروزی بزرگ انتخاباتی علل عدیده داشت: ضعف و تردید حریف، یعنی سناتور مک‌گاورن، و دو سخن‌ناسنجیده‌ او، یکی این‌که گفت در برابر هانوی «زانو خواهم زد» و دیگری پیش‌نهاد اعطای هزار دلار کمک رفاهی به هر خانوار امریکایی، رأی‌دهندگان را از او راند. ضمناً توفیق «حقه‌های ناجوان‌مردانه» که رقیب نیرومندتری را در همان مراحل نخست انتخاب تعیین‌نامزد حزبی از میدان به در کرد؛ دل‌خوشی مردم که انتظار صلح سرانجام برآورده می‌شود؛ و شاید هم در پس این‌ها، واکنش امریکای میانه در برابر فرهنگ ستیزان موبلند و هیپی‌ها و مواد مخدر و تندرورها و خطر تلویجی آن‌ها برای ارزش‌های پذیرفته‌شده جامعه همه و همه دست به دست هم داد.

نیکسن از پیروزی در انتخابات جان تازه گرفت، و حداکثر فشار را به هر دو طرف ویتنام برای توافق وارد کرد. در نامه‌ای به تیو گفت که نگرانی او را در مورد ماندن نیروهای ویتنام شمالی در جنوب درک می‌کند، ولی افزود: «به شما اطمینان مطلق می‌دهم که اگر هانوی شرایط این موافقت‌نامه را نقض کند، قصد من آن است که دست به اقدام تلافی‌جویانه فوری و شدید بزنم.» <۲۶۰> تردید نیست که او این قصد را داشت، چون در موافقت‌نامه پاریس صحبتی از عقب‌کشیدن قدرت هوایی مستقر در ناوهای

* PRG (Provisional Revolutionary Government)

هوایپار امریکایی در آب‌های مجاور یا در پایگاه‌های تایلند و تایوان نشده بود. <۴۶۱> به ستاد مشترک در واقع دستور داده شد طرح‌هایی دربارهٔ امکان عملیات تلافی جویانه، با استفاده از قدرت هوایی از تایلند، تهیه کند، و یک میلیارد دلار اسلحه برای تحویل به سایگون نیز سفارش داده شد. به تیو هم گفتند چنانچه کماکان لجاجت ورزد، ایالات متحد می‌تواند بدون او صلح کند، ولی این حرف به خرج او نرفت. در مذاکرات مخفیانه‌ای که با ویتنام شمالی از نو آغاز شد، کیسینجر دبه در آورد <۴۶۲> و خواستار عقب‌نشینی بخشی از نیروهای شمالی از جنوب و مقام نازل تری برای جبهه‌رهای بخش و هم‌چنین تغییرهای دیگر شد و در عین حال تهدید به از سرگیری فشار نظامی کرد. خیانت و پیمان‌شکنی امریکا بار دیگر برای هانوی ثابت شد و از انجام تغییرهای درخواستی امتناع کرد. نیکسن که دیگر ترس اعتراض‌های عمومی را نداشت، با ضربهٔ موحشی پاسخ گفت و دست به بمباران‌های معروفِ کریسمس زد، که سنگین‌ترین عملیات امریکا در جنگ ویتنام بود. دوازده روز متوالی در ماه دسامبر نیروی هوایی امریکا بیش از مجموع بمباران‌های سه سال گذشته بمب برویتنام شمالی فروریختند، مناطقی از هانوی و هایفونگ را با خاک یک‌سان ساختند و فرودگاه هانوی و کارخانه‌ها و نیروگاه‌های برق را ویران کردند. یکی از اثرات این حمله دامن‌گیر خود ایالات متحد شد. ویتنام شمالی برای دفاع از خود مقدار زیادی موشک زمین به هوا* تمرکز داده بود و آتش‌باری این‌ها برای امریکا به بهای نود و پنج تا صد اسیر جنگی جدید و هزینه نگرانی آور سقوط پانزده (یا به گفتهٔ هانوی، سی و چهار) فروند بمب افکن سنگین تمام شد. منظور از بمباران‌های کریسمس دو چیز بود: تضعیف ویتنام شمالی به حدی که سایگون بتواند آن قدر سرپا بایستد که ایالات متحد از صحنه خارج شود و — با عرضهٔ یک چنین دلیلی بر عزم جزم امریکا — سست کردن مقاومت تیو، و در غیر این صورت فراهم آوردن بهانه‌ای برای یک سره کردن کار بدون او. در توضیح این سیاست بعدها گفته شد: «ما آخرین فرسنگ را همراه او پیموده بودیم و در نتیجه می‌توانستیم خود دست به توافق بزنیم.» <۴۶۳>

این حملهٔ وحشیانه، چیزی نمانده به پایان کار، روی امریکا را در داخل و خارج

* SAM (Surface to Air Missile)

سیاه کرد، و شهرت سبعیت این کشور را فزونی بخشید. در نتیجه مقررات جدید انتخاب نامزدها در حزب دموکرات، چهره‌های جدیدی به کنگره راه یافته بودند، و انتظار می‌رفت که این امر به رویارویی تازه‌ای بینجامد که سرانجام در نشست مشترک نمایندگان دموکرات هر دو مجلس در دوم و چهارم ژانویه آشکار شد. <۴۶۲> در این جلسه رأی به آتش‌بس «فوری» داده شد و نیز قطع تمامی وجوه برای عملیات در هریک از کشورهای هندوچین، مشروط بر راهی اسیران جنگی و خروج ایمن نیروهای امریکایی. دولت نیکسن از سویی با امکان طغیان کنگره مواجه بود که مدت‌ها حتی تصورش هم نمی‌رفت، و از دیگر سو با افشاگری‌هایی که در دادگاه رسیدگی به پرونده واترگیت به ریاست جان سیریکا به عمل می‌آمد. بنابراین، پیش‌نهاد قطع بمباران‌ها را داد به شرط آن که هانوی گفت‌وگوها را از سر گیرد. هانوی موافقت کرد؛ مذاکرات خواه‌ناخواه دوباره شروع شد؛ معاهده‌ای تنظیم گردید و به تیبو صریحاً اتمام حجت شد که اگر پیروی نکند، ایالات متحد به کمک‌های اقتصادی و نظامی خود پایان خواهد داد و بدون او معاهده خواهد بست. <۴۶۵>

در معاهده نهایی، هر دو شرطی که ویتنام شمالی و امریکا به دلیل آن جنگ را چهار سال طولانی‌تر کرده بودند — یعنی برکناری رژیم تیبو و عقب‌نشینی نیروهای ویتنام شمالی از جنوب — مسکوت گذاشته شد؛ موجودیت سیاسی ویت‌کنگ، که حال به حکومت موقت انقلابی تغییر ماهیت داده بود، باز شناخته شد، هر چند برای جریحه‌دار نکردن احساسات تیبو نه به صورت آشکار؛ منطقه بی‌طرف نظامی یا حد فاصل بین شمال و جنوب که هانوی خواهان حذف آن بود به جای خود ماند ولی — همان‌گونه که پیمان ژنو قبلاً گفته بود — به عنوان «مرز موقت نه مرز سیاسی یا ارضی.» به موجب یکی از مواد که می‌گفت «تجدید وحدت ویتنام» باید از طریق گفت‌وگوی مسالمت‌آمیز بین طرفین انجام پذیرد، وحدت ویتنام به طور ضمنی مورد تأیید قرار گرفت و بدین ترتیب «تجاوز خارجی» از آن سوی «مرز بین‌المللی» — یعنی همان چیزی که سبب جنگ امریکا برای آن همه سال شده بود — به زباله‌دان تاریخ فرستاده شد.

تیوبا جان سختی تا ساعت آخر اتمام حجت نیکسن هم چنان به سرپیچی ادامه داد، ولی بعد تسلیم شد. معاهده روز ۲۷ ژانویه ۱۹۷۳ در پاریس به امضا رسید. وضعیت

برروی کاغذ با پیمان نامطمئن نوزده سال پیش ژنو تفاوتی نداشت. چیزی که از آن وقت به بعد به امر واقع ملموس اضافه شده بود مرگ بیش از نیم میلیون آدم در شمال و جنوب و صدها هزار زخمی و بی‌خانمان و انبوهی از کودکان سوخته و فلج و دهقانان بی‌زمین و سرزمینی ویران و عاری از برگ و بار و حفره حفره از برب و مردم لبریز از نفرت و کین متقابل بود. همه می‌دانستند که ترتیبات مربوط به توافق دو منطقه عملی نیست و دیری نپاییده بار دیگر دست به زور برده خواهد شد. هیچ‌کس به امکان بقای یک ویتنام جنوبی غیر کمونیست که امریکا به خاطر آن هندوچین را درهم کوبیده و به خود خیانت کرده بود یقین نداشت — هیچ‌کس مگر نیکسن و کیسینجر که خود را قانع ساخته بودند که ایالات متحد قادر است در صورت لزوم آب رفته را به جوی بازگرداند. تنها چیزی که این معاهده برجای گذاشت پرده حایل موقتی بود که امریکا با ورق پاره «صلح شرافتمندانه» می‌توانست پشت آن پناه برد.

سرانجام، همان‌گونه که همه می‌دانند، هانوی در عرض دو سال بر سایگون چیره آمد. پس از این که واترگیت نیکسن را برانداخت و کنگره بالاخره آن قدر رأی گرد آورد که توانست بودجه جنگ را قطع کند و جلو دخالت مجدد امریکا را بگیرد، ویتنام شمالی دست به حمله نهایی زد و جنوب مأیوس و دل‌سرد این تهاجم را تاب نیاورد. پاره‌ای از واحدها سخت جنگیدند، اما ارتش ویتنام جنوبی در موضع یک ارتش ملی، به قول یک سرباز امریکایی، «مثل خانه بدون پی بود — و طبعاً فروریخت.» <۲۶۶> کمونیست‌ها بر تمامی ویتنام فرمانروا شدند و کامبوج نیز سرنوشتی مشابه داشت. نظم نوین سیاسی در ویتنام کبابش همانی شد که اگر امریکایی‌ها هرگز مداخله نمی‌کردند می‌شد — جز این که به مراتب کینه‌توزتر و بی‌رحم‌تر می‌بود. بالاترین بی‌خردی را شاید هانوی مرتکب شد که سی سال یک نفس برای آرمانی جنگید که وقتی به دست آمد چیزی جز استبدادی وحشیانه ارمغان نیاورد.

خودداری کنگره از موافقت با مداخله دوباره ایالات متحد، برخلاف آنچه کیسینجر اندوهگین گفت، «شکست فرایند سیاسی دموکراسی ما» نبود، <۲۶۷> ادامه کارکرد آن بود. اقدام کنگره نه به معنای ضعف اراده امریکا در انجام دادن کار بلکه به معنای بازشناخت معوق فرایندی بود آشکارا برضد و زیانمند به مصالح امریکا، و ادای ذمه

سیاسی پایان بخشیدن ماجرا. منتها این کار دیر صورت گرفت و کشور از آسیب نرست. تلفات انسانی وقتی در خدمت مقصودی باشد قابل تحمل است؛ اما در این مورد که ۴۵۰۰۰ کشته و ۳۰۰۰۰۰ زخمی امریکایی فدای هیچ شدند بسیار تلخ بود. هزینه سالانه‌ای در حدود ۲۰ میلیارد دلار در طول نزدیک به ده سال مجموعاً بالغ بر ۱۵۰ میلیارد دلار، افزون بر بودجه عادی نظامی، اقتصاد امریکا را به روزی انداخت که هنوز هم ترمیم نیافته است.

از آثار مادی بااهمیت‌تر مسئله کاهش اعتماد مردم به حکومت بود. هدف بسیاری از قانون‌گذاری‌های کنگره پس از ویتنام محدود ساختن قوه مجریه به وجوه گوناگون بوده است، چرا که گمان می‌رود بدون این‌گونه محدودیت‌ها حکومت دست به رفتار ناهنجار یا نامشروع می‌زند. مردم هم سوءظن فراگرفتند، نمونه طرز فکر بسیاری از آنان دوواژه‌ای بود که یکی از کارکنان کاخ سفید بر زبان آورد: وقتی در کمیسیون اروین از گوردن استران پرسیدند به جوان‌های دیگری که خواهان خدمت دولتی‌اند چه اندرزی می‌دهد، جواب داد «نزدیک نشوید.» اطمینان بسیاری از مردم به حقانیت کشورشان به بی‌اعتقادی مبدل شد. چه کسی دیگر پس از ویتنام ممکن بود صاف و ساده اعتقاد داشته باشد که امریکا «آخرین و بهترین امید دنیاست»؟ آنچه امریکا در ویتنام از دست داد، در یک کلمه، فضیلت بود.

سراغ‌از این بی‌خردی‌ها افراط‌پایی در ابراز واکنش بود که منجر به جعلیاتی مانند تهدید «امنیت ملی» و «منافع حیاتی» و «تعهدات» شد و خود به خود به سرعت حیات مستقل یافت و خود مبتکر را نیز تسخیر کرد. محرک اصلی محصه دالس بود که اول بار در صدد برآمد مصالحه ژنورا درهم شکنند و امریکا را پاسدار یک منطقه دشمن سرسخت منطقه دیگر ساخت. هر آنچه در پی آمد نتیجه عمل او بود. شور و شوق دالس هم‌چون ساوونارولایی تازه در سیاست خارجی همکاران و جانشینان را چنان افسون کرد که طوطی‌وار کلمات «امنیت ملی» و «منافع حیاتی» را تکرار کردند، و نه از سر اعتقاد، بلکه برای خوش خدمتی به جنگ سرد، یا به خاطر ترساندن کنگره و گرفتن اعتبارات بیشتر. حتی در اواخر کار، در ۱۹۷۵، پرزیدنت فورد به کنگره گفت که عدم تمایل به تصویب کمک برای ویتنام جنوبی «اعتبار» ما را به عنوان متحد آن کشور که از «واجبات امنیت ملی ما» ست از بین می‌برد. <۲۶۸> دو ماه بعد کیسینجر

هم این مضمون را تکرار کرد و در کنفرانس مطبوعاتی خود گفت اگر بگذاریم ویتنام جنوبی غرق شود، این امر «به مرور زمان خطری اساسی برای امنیت ایالات متحد» خواهد بود. <۲۶۹>

افراط در ابراز واکنش در موارد دیگری نیز به چشم خورد: هیولای خیالی فروریزی مهره‌های زنجیره‌ای یا چشم‌انداز «ویرانی» و از دست شدن اقیانوس آرام و عقب‌نشینی به سانفرانسیسکو، یا ازدهاهای کوچک‌تری چون مرکز فرماندهی ویتنام شمالی در کامبوج و بالاخره جنون کاخ سفید ایام و اترگیت، همه از همین قماش بود. از این‌ها بدتر، افراط در ابراز واکنش منجر شد به هدر رفتن قدرت و منابع امریکا در بی‌خردی عظیمی که اصلاً تناسبی با منافع ملی ما نداشت. نبود اندیشه هوشمندانه در این زمینه، همان‌طور که ژنرال ریجوی در ۱۹۷۱ نوشت، شگفت‌آور بود، زیرا «بینش فوق‌العاده لازم نبود تا شخص دریابد... که پای هیچ‌گونه منافع به راستی حیاتی ایالات متحد در میان نیست... و درگیری در این تلاش دامنه‌دار خطی عظیم است.» <۲۷۰>

بی‌خردی دوم توهم قدرت مطلق بود، نظیر توهمی که پاپ‌ها از آسیب‌ناپذیری خود داشتند. بی‌خردی سوم خشک‌مغزی و «ناهماهنگی شناختی»، و بی‌خردی چهارم «به کار انداختن اهرم‌ها» به جای اندیشیدن.

سیاست‌گذاران امریکا، در توهم قدرت مطلق، خیال کردند امریکا، به ویژه در آسیا، هرچه بخواهد می‌تواند انجام دهد. این گمان زائیده خصلت کاربوری ملتی خودساخته و هم‌چنین احساس قابلیت و قدرتمندی برآمده از جنگ جهانی دوم بود. ممکن است بگوییم که این امر، به اصطلاح سناتور فولبرایت، «نخوت قدرت» بود؛ ولی آن غرور یا درازدستی مهلکی نبود که آتن و ناپلئون، و در قرن بیستم آلمان و ژاپن، را از پای انداخت؛ بیشتر عدم درک این امر بود که مسائل و اختلافاتی در میان سایر ملل وجود دارد که با زور امریکا یا فنون و مهارت امریکا یا حتی حُسن نیت امریکا قابل حل نیست. توهم «ملت‌سازی» گستاخانه‌ترین توهم‌هاست. ساکنان قاره امریکای شمالی کشور پهناوری از صخره پلیمت <۲۷۱> تا ولی فورج و از آن‌جا تا مرزهای کنونی به دست خود ساخته بودند؛ با این حال از توفیق خویش این درس را نیاموختند که در جاهای دیگر نیز هیچ‌کس مگر خود مردم نمی‌تواند از عهده این مهم برآید.

خشک‌مغزی و خوی‌گریز از واقعیات یکی از بی‌خردی‌های عالم‌گیر است، ولی

در هیچ کجا به اندازه واشینگتن در میان مقامات بالا، خاصه در ارتباط با ویتنام، چشمگیر نبوده است. بزرگ‌ترین خبط واشینگتن دست‌کم گرفتنِ ایمانِ ویتنام شمالی به هدف خود بود. در محاسبات امریکا از عامل انگیزه دشمن کوچک‌ترین نشانی نبود، و از این رو همه نشانه‌های تب و تاب ملی‌گرایی و شور و حرارت استقلال‌طلبی که هانوی از همان ۱۹۴۵ اعلام کرده بود «هیچ قدرت بشری دیگر قادر به جلوگیری نیست» نادیده انگاشته شد. واشینگتن پیش‌گویی ژنرال لوکلر را که گفته بود تسخیر ویتنام نیم‌میلیون سرباز لازم دارد و «حتی در آن صورت هم انجام نمی‌پذیرد» ناشنیده گرفت. به توش و توان و قابلیت‌هایی که بر فرانسه، با آن همه اسلحه جدید، در دین بین‌فوجیره گشت اعتنایی نکرد و به تمامی شواهد پی‌درپی بعدی نیز محل نگذاشت.

کسانی که خود مسئول و دست‌اندرکار ماجرا بوده‌اند دلیل بی‌توجهی امریکارا به توان و اراده بی‌امان دشمن بی‌خبری از تاریخ و سنت‌های ویتنام و ناآگاهی از سرشت ملی مردم آن سرزمین می‌دانند: به گفته یکی از مقام‌های بلندپایه، «هیچ کارشناسی در دسترس نبود.»^{۲۷۲} اما دیرپایی مقاومت ویتنامی‌ها در برابر سلطه خارجی را از هر کتاب تاریخی درباره هندوچین می‌شد آموخت. عدم تخصص امریکا می‌بایست از طریق مشورت و شنیدن حرف‌های مأموران و مدیران فرانسوی که عمری در ویتنام سپری کرده بودند جبران می‌شد. در گزارش‌های خود امریکاییان، وقتی شروع به ارسال خبر کردند، با وجود آشنایی سطحی با منطقه کم‌کم اطلاعاتی معتبر به چشم می‌خورد. عامل تعیین‌کننده نه جهالت بلکه خودداری از قبول شواهد و دلایل و، از آن اساسی‌تر، اهمیت ندادن به هدف تغییرناپذیر یک کشور «درجه چهار» آسیایی بود، که بسیار شبیه شیوه برخورد بریتانیا با مهاجرنشین‌های امریکا بود. طعن تاریخ چه بی‌امان است!

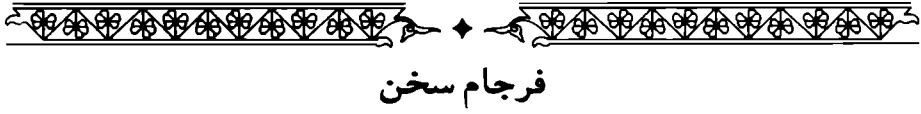
همان‌طور که شمال دست‌کم گرفته شد، در مورد ویتنام جنوبی غلو شد، صرفاً به این سبب که دریافت‌کننده کمک امریکا بود. لفاظی واشینگتن هر گروه غیرکمونیسست را هم‌تراز ملت‌های «آزاد» می‌شرد و به این توهم دامن می‌زد که مردم ویتنام جنوبی حاضرند با اراده و توان الهام‌یافته از عشق به آزادی برای حفظ «آزادی» خویش بجنگند. این برداشت تکیه‌گاه سیاست رسمی ما بود؛ هرگونه دلیل ناسازبا این پندار می‌بایست نفی می‌شد، وگرنه آشکار می‌شد که پایه این سیاست برهواست. هرگاه

ناسازگاری تلقی ما را نسبت به دشمن یا دست‌نشانده‌مان برهم می‌زند، رویکردمان، بنابراین قواعد خشک مغزی، تصلب می‌یافت.

آخرین بی‌خردی عدم ژرف‌اندیشی بود در مورد ماهیت کاری که انجام می‌دادیم، در مورد تأثیر اقدامات‌مان نسبت به هدفی که داشتیم، در مورد توازن سود احتمالی و زیان و آسیب به خود و به متحدان. عدم ژرف‌اندیشی در زمام‌داران عمومیت دارد و این پرسش را پیش می‌آورد که آیا زندگی سیاسی و دیوان‌سالاری در دولت‌های جدید تعقل را، بدون توجه به انتظارات منطقی، تابع «کاربرد اهرم‌ها» نمی‌سازد؟ این ظاهراً دورنگایی است که امروزه هم به دیده می‌آید.

دراز‌ترین جنگ به پایان رسیده بود. از دور، از فاصله‌ای دو‌یست‌ساله، صدای چاتام باید به گوش می‌رسید که خیانت ممالک را به خود چنین خلاصه می‌کرد: «به وسیله ترفند و حقه‌بازی، خوش‌باوری، تشبث به امید واهی، غرور بی‌جا و وعده امتیازهای خیال‌انگیز و نامحتمل.» ملخص دیگری نیز در عصر خود ما بر زبان دانالد ریگل نماینده کنگره از میشیگان آمد: زن و شوهری از حوزه انتخاباتی او پسر خود را در ویتنام از دست داده بودند و وی در گفت‌وگو با آنان به این حقیقت تلخ برخورد که سخنی برای توجیه این ضایعه به عقلش نمی‌رسد: «به هیچ وجه نمی‌توانستم بگویم که مرگ پسرشان به سود آن‌ها یا به سود ملت یا به سود احدی بوده است.» <۴۲>

فرجام سخن

«فانوسِ عقبِ کشتی»

اگر ادامه دادن به زیان پس از آشکار شدن آن غیر عقلانی است، پس عقل‌ستیزی را باید خصلت سرآمد بی‌خردی شمرد. رواقیون عقل را «آتش اندیشنده» و رهنمون امور جهان می‌دانستند و امپراتور یا فرمانروای دولت را «خادم خِرد ایزدی در نگه‌داری نظم زمین.»^۱ این نظریه آرامش‌بخشی بود، ولی آن زمان هم‌چون اکنون، «خِرد ایزدی» که گاه دست‌خوش ضعف‌های خِردستیز بشری از قبیل بلندپروازی، نگرانی، جاه‌طلبی، آبروداری، پندار خام، خودفریبی و پیش‌داوری‌های ثابت می‌شد. گذار از صغری به کبری شیوه منطقی ساختار اندیشه آدمی است، ولی این مانع از ضعف و هوا و هوس نیست.

اهالی تروا وقتی چشم از خواب گشودند و اثری از ارتش یونان ندیدند، مگر هیولایی شگفت و غول‌پیکر در پشت دیوار و باروی شهر، عقل سلیم آشکارا حکم می‌کرد شبهه خدعه و نیرنگ برنند. کردار معقول این می‌بود که دست‌کم اسب را بیازمایند و یقین یابند که دشمن درون آن نهان نیست — همان‌گونه که کاپوس مهین و لائوکوئون و کاساندرای بی‌درنگ توصیه کردند. این گزینه دیگر موجود و میسر بود، ولی آن را پشت گوش انداختند و انهدام خود را پیش آوردند.

در مورد پاپ‌ها عقل شاید کمتر حکم‌فرما بود. آن‌ها چنان اسیر حرص و آزرکش و خودپسندی بی‌پروای دوران خود بودند که پاسخ‌گویی منطقی به نیاز بندگان تقریباً به مخیله‌شان خطور نمی‌کرد. فرهنگی با ارزش‌های دیگر ضرورت داشت. سیل بالنده نارضایی پاهایشان را لیس می‌زد، و غریزه طبیعی صیانت نفس می‌بایست آن‌ها را

به خود می‌آورد؛ ولی دید پاپ‌ها از دم و دستگاه خود مادی و دنیوی بود و چنان سرگرم جنگ‌های شهریاری و ریخت و پاش شخصی و خودنمایی بودند که نشانه‌های نامحسوس ناخرسندی را درک نمی‌کردند. بی‌خردی پاپ‌ها گذشته از بی‌عقلی بیشتر در آن بود که با وظیفه مقرر خود یک‌سره بیگانه بودند.

اقدام‌های بیایی، چه در مهاجرنشین‌های امریکا و چه در ویتنام، چنان آشکارا ریشه در طرز برخورد‌های ثابت و پیش‌پنداشته داشت و چنان پیوسته با عقل سلیم، با استنتاج عقلانی و رأی مستدل مغایر بود که نامی جز بی‌خردی بر آن‌ها نمی‌توان گذاشت.

ناتوانی عقلی در کارهای حکومتی را نباید سرسری گرفت، چون بر همه چیز — شهروندان، جامعه، تمدن — اثر می‌گذارد. این مسئله از همان ابتدا بنیان‌گذاران یونانی اندیشه غرب را سخت به خود مشغول داشت. اتوریپیدس در آخرین نمایشنامه‌های خود پذیرفت که راز تبه‌کاری اخلاقی و بی‌خردی را دیگر نمی‌توان با توسل به علت‌های برونی مانند نیش آته (توگویی نیش رتیل) یا مداخله‌های دیگر خدایان تعلیل کرد؛ مرد وزن باید آن راز را جزئی از وجود خود بدانند و با مسئله رویارو شوند. میدنای اتوریپیدس می‌داند که شوری «نیرومندتر از مقاصدش» براو چیره است. پنجاه سال بعد، افلاطون نومیدانه خواست که بشر «رشته زرین مقدس عقل» را دودستی بچسبد و هیچ‌گاه رها نکند؛ ولی او هم سرانجام ناگزیر اذعان کرد که دنیای حسیات لنگرگاه انسان است و آدمیان مانند عروسکان خیمه‌شب‌بازی با نخ‌های ترس و میل و هوس به رقص درمی‌آیند. می‌گویند وقتی هوا و هوس با داوری خرد درافتد، روح بیمار می‌شود، «و هرگاه روح با شناخت یا باور یا عقل، یعنی قوانین طبیعی خود، ضدیت کند، من آن را بی‌خردی می‌خوانم.»^{۲۰}

در زمینه حکومت، افلاطون بر آن بود که فرمانروای فرزانه هرچه را فزون‌تر دوست بدارد، یعنی آنچه را با منافع وی بهتر وفق دهد، بیشتر مراقبت می‌کند، و این‌ها برابر برترین منافع دولت هم هست. ولی از آن‌جا که او یقین نداشت که این قاعده همواره به خوبی اجرا شود، محض احتیاط توصیه کرد که پاسداران آینده دولت را باید در حین نشو و نما پایید و آزمود و مطمئن شد که رفتارشان برحسب قاعده است. با ظهور مسیحیت بار دیگر مسئولیت شخصی به عوامل خارجی و فوق طبیعی تابع فرمان خدا و ابلیس حواله شد. در قرن هجدهم برای مدتی کوتاه و درخشان

فرمانروایی عقل باز آمد، ولی از فروید به این طرف دوباره برگشته‌ایم به اثورپیدس و به قدرت چیره نیروهای تیره و نهفته روان که تابع عقل نیستند و نیت پاک یا اراده خردگرا نیز بر آن‌ها تأثیری ندارد.

در صدر قوای مؤثر در بی‌خردی سیاسی می‌باید از شهوت قدرت نیز نام برد که تا کیتوس آن را «زشت‌ترین همه شهوت‌ها» خواند. <۴> و از آن‌جا که این شهوت تنها از راه قدرت راندن بردیگران ارضا می‌شود، بهترین میدان عملش حکومت است. کسب و بازرگانی هم گونه‌ای قدرت به انسان می‌دهد، اما فقط به کسانی که بسیار موفق و در نقطه اوج‌اند، با این تفاوت که این‌جا دیگر از سلطه و عنوان و لقب و فرش قرمز و موتورسیکلت‌های ملازم رکاب مقامات دولت خبری نیست. سایر پیشه‌ها — ورزش، علوم، کارهای حرفه‌ای، هنرهای نمایشی و آفرینشی — خشنودی‌های گوناگون می‌آورند ولی فرصت قدرت نمی‌دهند. این‌ها چه بسا که به مذاق جاه‌طلبان خوش بیایند چون شهرت و اتومبیل و راننده و جایزه همراه دارند و شخص را معبود خلق می‌کنند. ولی این‌ها زرق و برق است، اصل قدرت نیست. بالاترین جولان‌گاه بی‌خردی هنوز حیطة حکومت است چون آن‌جاست که آدمی بردیگران تسلط می‌یابد — و سپس تسلط بر خود را از دست می‌دهد.

تامس جفرسن که بیشتر از اکثر آدمیان به مقامات بالا رسید، به جاه و مقام نظری سخت نامساعد داشت. به دوستی نوشت: «بشر هر وقت نگاه حسرت‌آمیز [به مقام] انداخته، در رفتارش گند و فساد پیدا شده.» <۴> ادم اسمیت، معاصر او در سوی دیگر اقیانوس، از این هم خرده‌گیرتر بود و نوشت: «و بنابراین مقام... هدف نیمی از زحمت‌های عمرانه انسان و موجب همه جوش و خروش‌ها و تاراج‌ها و بیدادهایی است که آرزو جاه‌طلبی به این جهان آورده است.» <۵> جفرسن و اسمیت هر دو از نقایص اخلاقی سخن می‌گویند نه از لیاقت و کاردانی. سیاست‌مداران نیز در داوری درباره همگان خود عیوب اخلاقی را دست‌کم نگرفته‌اند. در دهه ۱۹۳۰، هنگامی که در سنای امریکا در پی کسی می‌گشتند که ریاست هیئت تحقیق درباره صنایع مهمات‌سازی را برعهده گیرد، یکی از رهبران جنبش صلح عقیده سناتور جورج ناریس را خواست. ناریس ابتدا شخص خود را به دلیل کهولت معذور شمرد، سپس فهرست همکاران را از نظر گذراند و اسم‌ها را یکی پس از دیگری خط زد: اولی زیادی تنبل، دومی زیادی

احمق، سومی زیادی نزدیک به ارتش، چهارمی اخلاقاً بزدل، پنجمی فرسوده از کار، ششمی علیل، هفتمی گرفتار اصطکاک منافع، هشتمی در آستانه انتخاب مجدد، الی آخر، و وقتی به انتها رسید همه را حذف کرده بود، به جز سناتور جرالد نای یعنی از میان نود و شش نفر تنها یک نفر به نظر او لیاقت و استقلال و توانایی آن کار را داشت. <۴> ژنرال آیزنهاور نیز در موقعیت دیگری، در گفت‌وگو از نیاز به رهبران قوی فکر برای ایجاد کشورهای متحد اروپا که به نظر او یگانه راه نگهداری امنیت آن قاره می‌نمود، عقیده‌ای کمابیش مشابه ابراز کرد و گفت این اتحاد تحقق نخواهد یافت چون «همه کس یا زیادی محتاط یا زیادی بیمناک یا زیادی تنبل یا زیادی (شخصاً) جاه طلب است.» <۷> طرفه و شایان توجه آن که تنبلی در هر دو فهرست آمده بود.

از موجبات بزرگ‌تر بی‌خردی یکی هم قدرت بیش از حد است. افلاطون پس از آن که در جمهوری بینش شگفت‌انگیز خویش را درباره شهریار - فیلسوف پرورش داد، شروع به تردید کرد و به این نتیجه رسید که قانون یگانه ضامن است. و قدرت بیش از حد نیز مانند بادبان زیاده بزرگ در کشتی خطرناک است و تعادل را به هم می‌زند. تجاوز از حد از یک سو بی‌نظمی و از سوی دیگر بی‌عدالتی به بار می‌آورد. روح هیچ آدمی در برابر وسوسه قدرت بی‌عنان تاب ایستادگی ندارد، و «کسی نیست که در این گونه موارد دچار بی‌خردی نشود که بدترین بیماری است.» پایه‌های سلطنت سست می‌شود و «همه قدرت او [پادشاه] از دست می‌رود.» <۸> این در واقع سرنوشتی بود که دامن‌گیر نیمی از، اگر نگوییم تمامی، دستگاه پایی رنسانس و نیز لویی چهاردهم (ولو پس از مرگ) شد؛ و هم‌چنین - چنانچه قدرت ریاست جمهوری را در امریکا مفرط بینگاریم - دامن‌گیر لیندن جانسن که مرتب از «نیروی هوایی من» دم می‌زد و فکر می‌کرد در آن مقام حق دارد دروغ بگوید و فریب بدهد؛ و، البته صد البته، هم‌چنین ریچارد نیکسن.

رکود یا جمود فکری - یعنی این که فرمانروایان و سیاست‌گذاران اندیشه‌ها و تصوراتی را که از آغاز داشته‌اند همان‌طور ثابت و دست‌نخورده نگاه دارند - کشتزاری بارور است برای بی‌خردی. مونتروما نمونه مهلک و تأثرانگیز این نقیصه بود. به قول نقه هنری کیسینجر، رهبران حکومت فراسوی معتقداتی که با خود می‌آورند چیزی نمی‌آموزند، و «مادام که بر سر کارند از همان سرمایه فکری تغذیه می‌کنند.» <۹>

پند گرفتن از تجربه مقوله‌ای است که تقریباً هیچ‌گاه به کار بسته نمی‌شود. چرا تجربه آمریکا در چین، یعنی نتیجه حمایت از دار و دسته‌ای نامحبوب، در ویتنام درس عبرت نشد؟ و تجربه ویتنام درس عبرت در ایران؟ و چرا هیچ‌کدام از درس‌های فوق سبب نشده است که دولت کنونی ایالات متحد [صحبت از ۱۹۸۴ است] در سالوادراین همه حماقت نکند؟ سیمونل کولریج <۱۰> به اندوه گفت: «اگر بشر می‌توانست از تاریخ پند گیرد، چه درس‌ها که تاریخ به ما نمی‌داد! ولی شهوت و حزب‌بازی جلو چشم‌مان را می‌بندد، و روشنایی تجربه فانوسی است در عقب کشتی که فقط بر موج‌های پشت سرمان می‌تابد.» <۱۱> تشبیه زیبا ولی پیام گمراه‌کننده است، چون در پرتو موج‌های پشت سر است که می‌توان کیفیت موج‌های پیش‌رو را دریافت.

جمود فکری، در مرحله نخستین، اصول و حدود هر مسئله سیاسی را مشخص می‌کند. در مرحله دوم، وقتی ناهماهنگی و ناکامی پدیدار می‌شود، اصول اولیه بیشتر تصلب می‌یابد. این مرحله‌ای است که اگر فرزاندگی و خردمندی در کار باشد، بازبینی و بازاندیشی و تغییر مسیر هنوز امکان‌پذیر است، اما در بیفوله کی توان گوهر یافت؟ جمود و تصلب به مایه‌گذاری بیشتر و ضرورت حفظ غرور می‌انجامد و سیاست مبتنی بر خبط و خطا تکثیر می‌یابد و عقب‌نشینی محال می‌گردد: هرچه مایه‌گذاری فزون‌تر و درگیری غرور بیشتر، دست کشیدن دشوارتر. در مرحله سوم، پیگیری اقدامات عبث زبان را بیشتر می‌کند، تا آن‌که سرانجام سقوط تروا و برگشت خلاق از دستگاه پاپ و از دست شدن یک امپراتوری در آن سوی اقیانوس اطلس و سرافکندگی تمام‌عیار در ویتنام حاصل می‌شود.

معضل در پافشاری بر خبط و خطاست. دولت مردان در سرایش کژراه هم‌چنان پیش می‌روند، گویی جادوگری آن‌ها را مسحور کرده است و گام‌هایشان را هدایت می‌کند. در ادبیات باستان جادوگران مسبب لغزش بشرند، ولی آزادی و اختیار کجا رفته است — مگر این‌که ضمیر ناهشیار را در روان‌کاوی فروید جادوگر نوین بشمریم. یکی از مورخان هواخواه جان اف. کندی نوشت که وی «چاره دیگری نداشت.» <۱۲> فرمانروایان نیز هر سیاست بد یا اشتباه خود را به همین بهانه توجیه می‌کنند. اما دوشق هر چه قدر هم یک‌سان نمایند، انتخاب برای تغییر یا قطع سیاست زبان‌بار پیوسته وجود دارد. به شرط آن‌که سیاست‌گذار شهامت اخلاقی بهره‌گیری از آن را

داشته باشد: سیاست‌مدار اسیر تقدیر یا دست‌خوش هوس‌های خدایانِ هومری نیست. با این حال، بازساخت خطا و جلوگیری از زیان بیشتر و تغییر خط مشی مشکل‌ترین کار در حکومت است.

اذعان به اشتباه برای سران دولت‌ها تقریباً محال است. بدبختی امریکا در دوره جنگ ویتنام آن بود که رؤسای جمهوری داشت فاقد اعتماد به نفس کافی برای خروج بزرگ. باز می‌رسیم به سخن پرک که گفت: «بزرگواری در سیاست اغلب فرزاندگی راستین است؛ امپراتوری بزرگ با مغزهای کوچک جور در نمی‌آید.» <۱۳>

محک تمیز لحظه‌ای است که پافشاری در اشتباه خود آزار می‌شود. ماکیاوِلی می‌گوید شهریار باید همواره بزرگ‌ترین پرسنده و شکیباترین شنونده حقیقت در مورد اموری باشد که راجع به آن‌ها پرسیده است، و اگر دید که کسی در بیان حقیقت به او تامل می‌ورزد، باید به خشم آید. حکومت نیازمند پرسندگان بزرگ است.

سریچی از نتیجه‌گیری از قراین منفی — که در این صفحات زیر عنوان «جمود فکری» و «خشک‌مغزی» نقشی این چنین بارز داشته است — در کتاب ۱۹۸۴ جورج اورول — بدبینانه‌ترین اثر دوران معاصر — «ایست جُرم» خوانده شده است. به نوشته اورول: «ایست جُرم یعنی توان توقف غریزی در آستانه هراندیشه خطرناک. از این مقوله است قدرتِ درنیافتن قیاس‌ها، درک نکردن لغزش‌های منطقی، بد فهمیدن ساده‌ترین بحث‌ها... و ملول و دل‌گیر شدن از هراندیشه‌ای که قادر است در جهت بدعت سیر کند. ایست جُرم، خلاصه، یعنی حماقت حمایتی.» <۱۴>

مسئله این است که آیا و چگونه یک کشور می‌تواند در سیاست‌گذاری از «حماقتِ حمایتی» محفوظ بماند، که این خود منجر به پرسش دیگری می‌شود: آیا آموزش حکمرانی امکان‌پذیر است؟ طرح افلاطون که هم پرورش نسل و هم تعلیم و تربیت را شامل می‌شد هیچ‌گاه آزموده نشد. تلاش چشمگیر یک فرهنگ دیگر، یعنی تربیت دیوان‌سالاران یا ماندارن‌ها برای مشاغل دیوانی، نتیجه چندان درخشانی نداشت. ماندارن‌ها می‌بایست سال‌ها تحصیل و کارآموزی می‌کردند و سپس از غربال سلسله آزمون‌هایی بسیار دشوار می‌گذشتند؛ با این حال، باز هم کسانی که موفق می‌شدند از فساد و بی‌کفایتی مصون نبودند. و سرانجام هم در ناتوانی و انحطاط از پا افتادند. برنامه دیگری از این دست، افراد خارجی را به کار می‌گرفت. بینی چری‌های عثمانی

بازوی نظامی مشهور تشکیلات بزرگ‌تری بودند به نام قایم‌قوللری یا بندگانِ درگاه،^{۱۵} که به مشاغل گوناگون دولتی از آشپزی کاخ گرفته تا صدارت عظمی گمارده می‌شدند. این‌ها در اصل کودکان مسیحی بودند که ترکان عثمانی آن‌ها را از پدر و مادر گرفته بزرگ می‌کردند و تحت شاید جامع‌ترین نظام آموزشی که تاکنون تعبیه شده برای کارهای دولتی تعلیم کامل می‌دادند. بینی چری‌ها قانوناً بردهٔ سلطان بودند. به اسلام می‌گرویدند، ولی حق داشتن خانواده و دارایی نداشتند. فرض بر این بود که این افراد، فارغ از این‌گونه دل‌مشغولی‌ها، یک‌سره خود را وقف دولت و فرمانروا خواهند کرد، چرا که همهٔ حقوق و مایحتاج زندگی آن‌ها در ید قدرت او بود. سلطان بدین ترتیب گروهی مدیر تراز اول و نیز حامی نیرومند برای حکومت مطلقهٔ خود بار می‌آورد. این نظام بسیار خوب کار کرد ولی امپراتوری عثمانی را از فساد تدریجی نجات نداد و عاقبت حتی خود نیز سالم نرست. شاخهٔ نظامی سازمان، به مرور زمان، قدرت فزاینده یافت و تحریم زناشویی را کنار نهاد و حقوق موروثی پیدا کرد و به صورت تیره‌ای مسلط و پردوام درآمد و سرانجام در برابر سلطان قد برافراشت و خواست با طغیان علنی قدرت را به دست گیرد. ترک‌ها آن‌ها را سلاخی و نابود کردند. با رفتن آن‌ها بساطِ بندگانِ درگاه نیز برچیده شد — ضمناً پای خود ترک اعظم هم لب گور بود.

در اروپای قرن هفدهم، پس از ویرانی‌های جنگ سی‌ساله، پروس — که در آن زمان هنوز براندنبورگ بود — در صدد برآمد تا به یاری ارتشی منضبط و کارمندان آموزش‌دیده دولتی مقتدر به وجود آورد. داوطلبان مقام‌های دیوانی از میان طبقاتِ پایین برگزیده شدند تا در برابر اشرافِ مسلط بر ارتش وزنه‌ای باشند. درس‌هایشان مشتمل بود بر نظریه‌های سیاسی، حقوق و فلسفهٔ حقوق، اقتصاد، تاریخ، کیمیاشناسی و قوانین مدون. داوطلب مادام که مرحله‌های گوناگون امتحانات و دوره‌های آزمایشی را نمی‌گذرانید، به استخدام دائمی درآمد و سیمت مشخص و فرصت پیشرفت نمی‌یافت. مناصب بلند پایهٔ دولتی شاخه‌ای جداگانه بود، و افراد سطوح پایین و متوسط حق ارتقا بدان مدارج را نداشتند.

نظام پروسی چنان کارساز بود که حتی پس از شکست نظامی سال ۱۸۰۷ به دست ناپلئون و غوغای انقلاب ۱۸۴۸ دولت پروس باز سرپا ماند. اما، هم‌چون ماندارن‌ها در چین، رفته رفته رو به انجماد رفت و بسیاری از مترقی‌ترین شهروندان خود را

در مهاجرت‌ها به امریکا از دست داد. با این حال، نیرو و پشت‌کار پروسی توانست امیرنشین‌های آلمانی را در ۱۸۷۱ در امپراتوری واحدی به پیشوایی پروس متحد سازد. ولی در بطن کام‌یابی این امپراتوری بذریه‌ورانی نهفته بود و نخوت و عطش قدرتی در خود پروراند که در فاصله ۱۹۱۴ تا ۱۹۱۸ سبب سرنگونی آن شد.

ضربه‌های سیاسی انگلیسی‌ها را هم تکان داد و به فکر چاره‌جویی مشکل انداخت. از دست رفتن امریکا و توفان انقلاب کبیر فرانسه هیچ‌یک نظام حکومتی انگلیس را متزلزل نساخت، اما در اواسط قرن نوزدهم سرو صدا از پایین جامعه بلند شد، و انقلاب سال ۱۸۴۸ اروپا نیز مؤثر افتاد. زمام‌داران بریتانیا، برخلاف انتظار، سراسیمه به واپس‌گرایی پناه نبردند، بلکه با همتی ستایش‌برانگیز دستور دادند در شیوه‌های عملکرد حکومت که عملاً در انحصار اختصاصی طبقه مَلَک بود تحقیق ژرف انجام گیرد. نتیجه کار گزارشی بود درباره‌ی نیاز به نوعی دستگاه اداری دائمی و پابرجا بر مبنای آموزش و تخصص و طرح‌ریزی شده برای این منظور تا به جای شور و حرارت سیاسی و پرداختن به امور زودگذر تداوم و دید درازمدت پدید آورد. این نظام، بر رغم مقاومت‌های بسیار شدید، در ۱۸۷۰ گزیده شد، و مأمورانی نام‌دار بار آورده است، ولی پرجس و مک‌لین و فیلی و بلانت <۱۶> نیز داشته است. تاریخ حکومت در بریتانیا در صد سال گذشته نشان می‌دهد که سرنوشت یک کشور را عواملی غیر از کیفیت دیوانیان تعیین می‌کند.

در ایالات متحد، سازمان اداری بیشتر برای جلوگیری از توصیه و خاصه‌خرچی و بدل و بخشش محلی به وجود آمد تا جست‌وجوی شایستگی. کمیسیون‌های از جانب رئیس‌جمهور، در ۱۹۳۷، نظام اداری را نارسا یافت و پیش‌نهادهایی داد برای ایجاد «خدمت حرفه‌ای واقعی ... واجد کارکنانی تراز بالا، لایق، بسیار آموزش‌دیده، وفادار، ورزیده در وظیفه خود در سایه تجربه فراوان و اطمینان ناشی از تداوم». با وجود تلاش‌های وافر و تحصیل پیشرفت‌هایی در این زمینه، هدف مذکور هنوز به دست نیامده است، ولی اگر هم به دست می‌آمد، بر مأموران انتخابی و انتصاب‌های عالی، یعنی بر حکومت در سطح بالا، تأثیری نداشت.

انتخابات امریکا را فنون تجاری جمع‌آوری اعانه و وجهه‌آفرینی چنان درنوردیده است که شاید بتوان گفت بازگشته‌ایم به عصر داریوش که انتخابش به پادشاهی ایران

ارتباطی چندان به صلاحیت نداشت. به نوشته هروودوت، داریوش و شش همدست او توطئه چیدند و فرمانروای مستبد وقت را برانداختند و سپس به گفت و گون نشستند که چه نوع حکومتی برقرار سازند — پادشاهی یک تن یا حکومت چند تن از فرزانه ترین افراد. داریوش استدلال کرد که بهتر است رسم فرمانروایی فردی را نگه دارند و با برگزیدن «مرد سرآمد در تمام مملکت» بهترین حکومت را به وجود آورند. بقیه گروه متقاعد شدند و قرار گذاشتند بامداد روز بعد همه سواری بروند و اسب هر کدام در طلوع آفتاب پیش از دیگران شیهه کشیدوی پادشاه شود. مهتر زیرک داریوش نیرنگی به کار برد و مادیانی را در محل مورد نظر سر بزنگاه به اسب نشان داد؛ اسب بی درنگ شیهه برآورد و صاحب نیک بخت او که بدین ترتیب سرآمد دیگران شده بود به تخت نشست. <۱۷>

از گزینش تصادفی که بگذریم، در امور دولتی عوامل دیگری هم از نفوذ عقل، «آتش اندیشنده»، می‌کاهد. در شرایط امروزی یکی از عواملی که معمولاً دست رئیس دولت را می‌بندد انبوه مطالب و مشکلات در بخش‌های بی‌شمار حکومت است که نمی‌گذارد هیچ چیز خوب فهمیده شود و در میان دیدارهای پانزده دقیقه‌ای و گزارش‌های سی صفحه‌ای فرصتی برای تفکر باقی نمی‌ماند و عرصه را به روی «حماقت حمایتی» می‌گشاید. در این میان، دستگاه دیوان‌سالاری، برای گریز از خطر، با خاطر آسوده آنچه را دیروز کرده بود امروز هم تکرار می‌کند و، به سان رایانه‌ای عظیم که چون به اشتباه افتد تا ابد به اشتباه می‌رود، همان‌طور به راه خود ادامه می‌دهد.

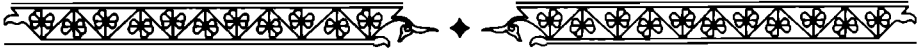
و از همه مهم‌تر، جاذبهٔ مقام، که در کشور ما [امریکا] «تب پُتومک» <۱۸> خوانده می‌شود، ادارهٔ حکومت به طرز بهتر را عقیم می‌گذارد. دیوان‌سالار خواب ترفیع می‌بیند، مأمور بلند پایه می‌خواهد حوزهٔ اختیارش را بیشتر بگستراند، قانون‌گذاران و رئیس دولت طالب انتخاب مجددند، و اصلی که همه به راه‌نمایی آن پیش می‌روند این است که هرچه بیشتر دل‌پذیر و هرچه کمتر دل‌آزار باشند؛ و حال آن‌که در حکومت بخردانه، اشخاص عالی‌رتبه باید بر پایهٔ متین‌ترین داوری و برترین دانش موجود و برآورد معقول از راه کم‌زیان‌تر سیاست‌گزاری کنند. ولی این‌جا فکر و ذکرشان انتخابات آینده است، و این امر تنها ملاک کار می‌شود.

حال که از قدرت چیرهٔ جاه‌طلبی و فساد و احساسات آگاه شدیم، در جست‌وجوی

خود برای حکومت فرزانه‌تر ای بسا بهتر باشد که ابتدا در صدد آزمون سیرت و شخصیت برآیم و شهامت اخلاقی را محک قرار دهیم. مونتینی می‌گوید: «عزم و رشادت، ولی نه عزم و رشادت برخاسته از جاه‌طلبی، بلکه از آن نوع که فرزاندگی و عقل در روح سامان‌مند می‌نشانند»^{۱۹} لازم است. لی‌لی‌پوتی‌ها^{۲۰} در گزینش اشخاص برای کارهای دولتی معیاری این چنین داشتند. بنا بر گزارش گالیور: «به حُسنِ اخلاق بیشتر اهمیت می‌دهند تا به توانایی‌های زیاد، چون معتقدند که بشر حکومت لازم دارد... و لذا نیت پروردگار هیچ‌گاه این نبوده که ادارهٔ امور همگانی را به صورتِ یکی از اسراری درآورد که تنها چند فرد نابغه به درک آن نایل شوند، که سه نفرشان هم به ندرت در یک عصر به دنیا می‌آیند. به گمان آن‌ها راست‌گویی و عدالت و خویشتن‌داری و خصلت‌های همسان در توان هرانسان است: و به جز مواردی که معلومات اختصاصی ضروری است، با کاربرد این فضایل و نیز حسن نیت و تجربه، هر کسی شایستگی خدمت به کشور خود را پیدا می‌کند.»^{۲۱}

شاید که این فضایل به راستی در توان هر کسی باشد، ولی در نظام ما [در امریکا] به هنگام انتخابات این‌ها راه به جایی نمی‌برد، این جا پول و جاه‌طلبی بی‌امان است که کارگر می‌افتد. مشکل احتمالاً بیش از آن که تعلیم افراد برای حکومت کردن باشد، آموزش رأی‌دهندگان است برای تشخیص و ارج‌گذاری به راستی و درستی و طردِ جنس تقلبی. انسان‌های بهتر شاید در زمان‌های بهتر بار می‌آیند، و شرط حکومتِ خردمندانه البته پروراندن جامعه‌ای پویاست نه جامعه‌ای رنجور و سر به‌گریبان. اگر سخن جان ادمز راست باشد که می‌گفت زمام‌داری «امروزه بهتر از سه یا چهار هزار سال پیش انجام نمی‌شود»، منطقاً نباید انتظار بهبود زیاد داشت. فقط می‌توان مانند همان سه یا چهار هزار سال گذشته، در میان دوره‌های جلال و دوره‌های زوال، دوره‌های مجاهدت و دوره‌های جهالت، کارها را به نحوی سر و سامان داد.

یادداشت‌ها

فصل اول: پیگیری سیاست‌های مغایر با منافع خویش

- ۱ جان ادمز، نامه به تامس جفرسن، ۹ ژوئیه سال ۱۸۱۳، در: *The Adams-Jefferson Letters*, 1959, II, 351.
- ۲ مورخ انگلیسی، «هیچ چیز نامتصفانه‌تر...»: *Denys A. Winstanley, Lord Chatham and the Whig Opposition*, Cambridge, 1912, 129.
- ۳ افلاطون درباره پادشاهی فیلسوفان: *Republic*, V, 473.
- ۴ مورخ درباره فیلیپ دوم: *Encyclopaedia Britannica*, 14th edition, anon.
- ۵ اوکسنس تیرنا: *Bartlett's Familiar Quotations*
- ۶ دراصل: *Oval Office*، که کنایه از دفتر کار رئیس جمهوری امریکاست. - م.
- ۷ «پرجنون و کم خرد»: *Ecclesiasticus (Book of Sirach)* 47:28.
- ۸ برای روایات مربوط به رَحْتَعَام، ←: *I Kings* 11:43, 12:1 and 4; *II Chronicles* 9:31, 10:1 and 4.
- ۹ «سیزده قبضه تفنگ»: *New Cambridge Modern History*, I, 442.
- ۱۰ در مورد مونتزوما، ←: *William H. Prescott, The Conquest of Mexico*, New York, 1843; *C. A. Burland, Montezuma*, New York, 1973.
- ۱۱ برای ویزیگوت‌ها، ←: *Dr. Rafael Altamira, "Spain Under the Visigoths," in Cambridge Medieval History*, II, Chapter 6.
- ۱۲ Arius، کشیش مسیحی قرن چهارم اسکندریه که منکر الوهیت مسیح بود. - م.
- ۱۳ چنین کسی را در یونان باستان «آرخون» (archon) می‌نامیدند. - م.
- ۱۴ «هر روزی که از عمرش می‌گذشت...»: *Plutarch's Lives*
- ۱۵ نقل قول شلزینگر: *Schlesinger, Sr., The Birth of a Nation*, New York, 1968, 245-6.
- ۱۶ *Edict of Nantes*، قانونی که هانری چهارم پادشاه فرانسه در ۱۵۹۸ وضع کرد و به اتباع پروتستان خود تاحدودی آزادی مذهبی داد. - م.
- ۱۷ *Huguenots*، نامی که در اواسط قرن شانزدهم به پروتستان‌های فرانسه داده شد. - م.
- ۱۸ نقل قول ولتر: *M. A. François, The Age of Louis XIV*, New York, 1966, 408.
- ۱۹ لونی چهاردهم وسیله خداوند: *G. R. R. Treasure, Seventeenth Century France*, New York, 1966, 368.
- ۲۰ هشدار ولی عهد: *G. A. Rothrock, The Huguenots: Biography of a Minority*, Chicago, 1973, 173.

- ۲۱ اظهارنظر سن سیمون: *Memoires in Sanche de Gramont, The Age of Magnificence*, New York, 1963, 274.
- ۲۲ افسران هوگنوبه ویلیام سوم می‌پیوندند. برآورد پیوستگان هوگنوبه نیروی ویلیام را مارشال وُبان (Vauban) در ۱۶۸۹ به پادشاه داد: Rothrock, op. cit., 179.
- ۲۳ مورخ فرانسوی دربارهٔ طرح‌های عظیم: C. Picavet, *La diplomatie au temps de Louis XIV*, 1930, Treasure, op. cit., 353.
- ۲۴ گفتهٔ امرسن: Ralph Waldo Emerson, *Journals, 1820-72*, Boston, 1909-14, IV, 160.
- ۲۵ یکی از القاب لوئی چهاردهم. — م.
- ۲۶ شارل دهم و ترجیح هیزم‌شکنی: Alfred Cobban, *A History of Modern France*, Penguin ed., 1961, II, 72.
- ۲۷ شرایط ضروری سیصد فرانک: *Ibid.*, II, 77.
- ۲۸ Lusitania، کشتی بریتانیایی که در ۷ مهٔ ۱۹۱۵ غرق شد و چون عده‌ای از مسافران امریکایی بودند سبب رنجش شدید مردم آن کشور گردید. — م.
- ۲۹ رئیس ستاد به صدراعظم: Fritz Fischer, *Germany's Aims in the First World War*, New York, 1967, 184-5.
- ۳۰ بتمان - هولویگ، «ناگزیر موجب پیوستن امریکا»، سخنرانی در رایشستاگ، ۱۰ ژانویهٔ سال ۱۹۱۶: Hans Peter Hanssen, *Diary of a Dying Empire*, Indiana University Press, 1955.
- ۳۱ «به سان ماهی در نی‌زار»، از مباحثات مجلس رایشستاگ در ۳۱ ژانویهٔ ۱۹۱۷: *Ibid.*, 165.
- ۳۲ هلفریش، «منجر به ویرانی می‌گردد»: *Official German Documents Relating to the World War*, 2 vols., New York, I, 150.
- ۳۳ نام این دو بانک‌دار Max Warburg و Bernhard Dernburg بود، ←: Fischer, op. cit., 307.
- ۳۴ تسیرمان، «ما را از آنچه امیدواریم»: Fischer, *ibid.*, 299.
- ۳۵ نقل‌قول‌های جلسهٔ ۹ ژانویهٔ همه‌از: *German Documents*, I, 340, 525; II, 1219-77, 1317-21.
- ۳۶ بتمان، «کارآلمان تمام است»: G. P. Gooch, *Recent Revelations of European Diplomacy*, London, 1927, 17.
- ۳۷ ریتسلر، «آلمان همانند آدمی...»: Fritz Stern, *The Responsibility of Power*, New York, 1967, 278.
- ۳۸ نقل‌قول‌های دریاسالاریاماتوازا: Gordon W. Prange, *At Dawn We Slept*, New York, 1981, 10, 15, 16.
- ۳۹ تردید دریاسالارانگانو در پیروزی ژاپن: Herbert Feis, *The Road to Pearl Harbor*, Princeton, 1950, 252.
- ۴۰ در این‌جا چند سطر که جنبهٔ تبلیغات یهودی داشت و خارج از بحث می‌نمود در متن فارسی نیامد. — م.

فصل دوم: نمونه آغازین: اسب چوبین تروا

- (شماره‌های مربوط به ایلیاد، اودیسه، و آینتید اشاره به سطر است نه صفحه که بسته به ترجمه‌های مختلف کمی پس و پیش دارد.)
- ۱ Aeneas، شاه‌زاده تروایی. - م.
  - ۲ منظور *The Recuyel of the Historyes of Troye* است که در ۱۴۷۵ چاپ شد. - م.
  - ۳ Iphigenia، دختر آگاممنون رهبر یونان. - م.
  - ۴ Ulysses، پادشاه ایتاکا و از سرداران یونانی (نام او در اصل یونانی: اودوسئوس؛ به تلفظ فرانسه اولیس). - م.
  - ۵ Cassandra، دختر پریاموس. - م.
  - ۶ Electra، دختر دیگر آگاممنون که انتقم خون پدر را از مادر و معشوق مادرش گرفت. - م.
  - ۷ George Chapman (۱۵۵۹-۱۶۳۴)، مترجم معروف آثار هومر به انگلیسی. - م.
  - ۸ Helen، دختر زئوس، زیباترین زن عصر خود. - م.
  - ۹ درباره تاریخ نوشته‌های هومر قبلاً بحث زیاد بود، ولی از سال ۱۹۵۲ که کتابت آن عهد خوانده شد دانش‌پژوهان کمابیش فاصله زمانی فوق را پذیرفته‌اند.
  - ۱۰ «آنچه از آغاز تا انجام حیات انسان»: Powys, Preface to "Homer and the Aelther" in Steiner and Fagles, 140.
  - ۱۱ Demodocus، خنیاگر نابینای دربار الکینئوس. - م.
  - ۱۲ Alcinoos، شاه فایاک. - م.
  - ۱۳ Menelaus، پادشاه اسپارت، شوهر هلنه. - م.
  - ۱۴ دمودوکوس، داستان اسب چوبین: *Odyssey, Book VIII, 499-520.*
  - ۱۵ Laocoon، کاهن پوسیدون. - م.
  - ۱۶ پس از هومر: روایات منظوم در فاصله زمان هومر و ویرژیل که به صورت قطعه یا خلاصه برای ما بازمانده عبارت است از: *Cypria, c. 7th century B.C.; the Little Iliad by Lesches of Lesbos; The Sack of Ilium by Arctinus of Miletus.*
  - ۱۷ Dido، ملکه کارتاژ. - م.
  - ۱۸ King Priam(us)، پادشاه تروا. - م.

- ۱۹ Paris، پسر پریاموس. - م.
- ۲۰ Aphrodite، دختر زئوس. - م.
- ۲۱ Hera، ملکه آسمان‌ها، همسر زئوس، زنی سخت‌گیر و حسود. - م.
- ۲۲ Athena، دختر دیگر زئوس، الهه حکمت و حامی جنگ. - م.
- ۲۳ نوشته‌های پس از آئشید ویرزیل درباره جنگ تروا عبارت است از: Apollodorus; Hyginus' *Fabulae*; Quintus Smyrnaeus' *Posthomerica*; Servius on the *Aeneid*; Dictys the Cretan; and Dares the Phrygian.
- ۲۴ Apollo، از خدایان اولمپی. - م.
- ۲۵ پوسیدون و آپولون سازندگان تروا: Frazer's Notes to Apollodorus, II, 229-35; Murray's Notes to Euripides, 81.
- ۲۶ Hector، فرمانده نیروهای تروا و پسر بزرگ پادشاه آن شهر و برادر بزرگ تروباریس. - م.
- ۲۷ Achilles، بزرگ‌ترین پهلوان یونان، مادرش هنگام تولد او را در رود ستوکس فروبرد تا رویین تن شود، ولی پاشنه پایش که دردست مادر بود، به آب نرسید و آسیب‌پذیر ماند. - م.
- ۲۸ Ajax، پس از آخیلئوس بزرگ‌ترین پهلوان جنگ تروا، با هکتور تن به تن جنگید ولی هیچ‌یک بر دیگری غلبه نیافت. - م.
- ۲۹ ساختن اسب چوبین به توصیه آتنه: *Aeneid*, Book II, 13-56; Lesches' *Little Iliad*, q. Scherer, 110; Graves, II, 331.
- ۳۰ تقدس اسب نزد تروایی‌ها و پرده مقدس: *Odyssey*, Book VIII, 511ff.; *Little Iliad*, q. Knight; *Aeneid*, Book II, 234.
- ۳۱ ایپوس: Quintus, 221-2, 227.
- ۳۲ «بینابین پیروزی و مرگ»: Quintus, 227.
- ۳۳ توموتیس و کاپوس: *Aeneid*, Book II, 46-55.
- ۳۴ پریاموس دودل است: Arctinus, *Sack of Ilium*, q. Scherer, 111.
- ۳۵ فریاد «بسوزانیدش!»: *Odyssey*, Book VIII, 499; Graves, II, 333.
- ۳۶ هشدار لائوکونون: *Aeneid*, Book II, 56-80, 199-231; Hyginus, *Fabulae*.
- ۳۷ سینون: *Aeneid*, Book II, 80-275; Quintus, 228.
- ۳۸ مارها: *Aeneid*, Book II, 283-315.
- ۳۹ Pliny the Elder، طبیعی‌دان مشهور روم باستان (درگذشت ۷۹ میلادی). - م.
- ۴۰ Titus، که به معماری و هنر علاقه وافر داشت. - م.
- ۴۱ پلینیوس درباره مجسمه: Scherer, 113.
- ۴۲ علایم بدشگون دیگر: Quintus, 231-2.
- ۴۳ کاساندر: *Aeneid*, Book II; Quintus, 232-3; Hyginus & Apollodorus, q. Graves, II, 263-4, 273; Frazer's Notes to Apollodorus, II, 229-35.
- ۴۴ «زانوان‌شان می‌لرزید»: *Odyssey*, Book XI, 527.
- ۴۵ Orestes، پسر آگاممنون. - م.
- ۴۶ برطبق اساطیر، آیناس پس از سرگردانی و ماجراهای گوناگون سرانجام به دهانه رود تیبر می‌رسد و شهر لاونیوم، نیای شهر رُم، را بنا می‌کند. رومیانی که بعدها یونان را تسخیر کردند خود را از تبار او

- می‌شمردند. - م.
- ۴۷ سرنوشت تروا پس از سقوط: *Aeneid*, Book II, 506-58.
- ۴۸ Robert Graves، یونان‌شناس نامدار انگلیسی که بسیاری از آثار یونانی و لاتینی باستان را به انگلیسی برگردانده است. - م.
- ۴۹ پائوسانیاس و ماشین جنگی: Grote, I, 285; Graves, II, 335.
- ۵۰ مورخ نظامی: Yigael Yadin, *World History of the Jewish People*, Rutgers Univ. Press, 1970, II, 159; also *Art of Warfare in Biblical Lands*, London, 1965, 18.
- ۵۱ هرودوت دربارهٔ هلنه: Book II, chaps. 113-19 and chap. 120.
- ۵۲ پریاموس، «این جنگ لعنتی»: *Iliad*, Book III, c. 170.
- ۵۳ زئوس، «کوردلی خود آنان»: *Odyssey*, Book I, 30.
- ۵۴ Hermes، پیک زئوس. - م.
- ۵۵ قضیهٔ آیگیستوس: *Odyssey*, Book I, 32 ff.
- ۵۶ آته: پیش از هومر، نخستین بار هزیود از آته سخن به میان می‌آورد؛ این دخترگاهی اریس یا ارینیس و گاهی دختر اریس، الههٔ نفاق، خوانده شده است. ← فرهنگ‌های مختلف کلاسیک و: *Iliad*, Book IX, 502-12; Book XIX, 95-135.
- ۵۷ در روایت‌های افسانه‌ای دیگر، منشأ جنگ را سیلی بزرگ می‌دانند؛ این افسانه در آسیای صغیر دهان به دهان می‌گشت، سیل احتمالاً از ناحیهٔ فرات که معمولاً طغیان می‌کرد سرچشمه گرفته بود. زئوس بر آن بود که نسل نابه‌کار بشر را براندازد، یا به تعبیر قبرسیه، زمین همه‌پرور را که از فرط جمعیت بس سنگین شده بود «سبک کند». پس به «کشاکش عظیم جنگ ایلیم» تصمیم گرفت تا از «انبوه مرگ و میر آن جهان تهی گردد». بدین منظور ستیز الهگان را بر سر سیب براندیشید و، با استفاده از آن فرصت، جنگ به پا کرد. اثورپیدس هم این روایت را می‌پذیرد و در نمایش‌نامهٔ خود دربارهٔ هلنه از زیان دختر می‌گوید که زئوس جنگ را ترتیب داد تا «شاید مام زمین را از هزاران هزار آدمی سبک سازد». ناشایستگی بشر ظاهراً از همان اوان عمیقاً احساس می‌شده که این قبیل افسانه‌ها پدید آمده است.
- ۵۸ Olympus، جایگاه خدایان یونان. - م.
- ۵۹ Demeter، خدای بزرگ حاصل‌خیزی. - م.
- ۶۰ لیتای: *Iliad*, Book IX, 474-80, Fitzgerald translation.
- ۶۱ آگاممنون آته را نکوهش می‌کند: *Iliad*, Book XIX, 87-94.
- ۶۲ رؤیت بروتوس: Shakespeare, *Julius Caesar*, Act 3, sc. 1.

فصل سوم: پاپ‌های رنسانس و جدا شدن پروتستان‌ها

- جنگ‌ها، سیاست و روابط بین‌المللی دستگاه پاپی و دولت‌های ایتالیایی و چگونگی انشعاب لوتر و پیامدهای آن در زیر حاشیه‌نویسی نشده، چون شرح آن‌ها در تاریخ‌های معیارثانوی بررسی‌های مربوط به رنسانس و اصلاح دینی به تفصیل آمده است.
- ۱ سواى يکى که فقط بیست و شش روز و یک خارجی که کمتر از دو سال فرمانروایی کرد.
  - ۲ Schism، شقاق کبیر که بر اثر مسائل شخصی و سیاسی در کلیسای کاتولیک روی داد و تا سال ۱۴۱۷ دوام آورد. - م.
  - ۳ Luther، مصلح دینی آلمانی که نهضت پروتستان را بنا نهاد و تعصب و استیلا و استبداد مذهب کاتولیک را درهم شکست. - م.
  - ۴ «شرط‌بندی در بازی تنیس»: G. G. Coulton, *Social Life in Britain from the Conquest to the Reformation*, Cambridge, 1918, 204.
  - ۵ «تشنه کلام خدا»: Owst, 31-2.
  - ۶ «اگر سخن‌ران...»: Howell, 251-2.
  - ۷ Lollards، پیروان فرقه مذهبی در هلند و نهضتی برای اصلاح کلیسا در انگلستان و اسکاتلند. - م.
  - ۸ Hussites، طرفداران یان هوس، مصلح دینی بوهمی. - م.
  - ۹ Brethren of the Common Life، جمعیت مذهبی معتقد به اخوت مسیحی در آلمان و هلند. - م.
  - ۱۰ «تا تمامی مسیحیان»: Todd, 97; Olin, xxi.
  - ۱۱ رساله دومینکی و «بابل، مام جمیع...»: O'Malley, 211-14.
  - ۱۲ «حیثیت کلیسا را باید بازگرداند»: Ibid., 86, n. 33.
  - ۱۳ ماکیاوولی، «برترین سعادت»: *The Prince*, Book II, chap. II.
  - ۱۴ Fuggers، امرای بازرگان آلمان. - م.
  - ۱۵ یاکوب ثروتمند: Gilmore, 60.
  - ۱۶ آگوستینو کیچی: Funck-Brentano, 37.
  - ۱۷ Albrecht Dürer (۱۴۷۱-۱۵۲۸)، نقاش، رسام و حکاک. - م.
  - ۱۸ Hieronymus Bosch (۱۴۵۰-۱۵۱۶)، نقاش. - م.

- ۱۹ Hans Memling (۱۴۳۰-۱۴۹۴)، نقاش. - م.
- ۲۰ Erasmus (۱۴۶۶-۱۵۳۶)، ادیب، مربی و کشیش کاتولیک هلندی. - م.
- ۲۱ قتل جولیانو دِ مدیچی: Burckhardt, 78.
- ۲۲ «ظالم‌ترین، شریرترین...»: Ibid., 52.
- ۲۳ «همگی مقدسات را خوار می‌شمردند»: Ibid., 42.
- ۲۴ «... از بیمارستان بیرون می‌رفت...»: Burchard, 130.
- ۲۵ پاندولفو پتروتچی: Burckhardt, 50.
- ۲۶ فدریگوی اورینویی: Ibid., 65.
- ۲۷ Exsecrabilis، توقع تفوق قدرت پاپ بر شوراهاى عام. - م.
- ۲۸ نیکولوس پنجم، «می‌باید چیزی چشمگیر درست کرد»: Lees-Mitne, 124, and Mallett, 47.

قتل در کلیسا، سیکستوس چهارم

- ۲۹ «سه نابغه پلید»: *New Cambridge Modern History*, 77.
- ۳۰ Castel Sant' Angelo، مقبره هادریانوس، که بعدها برای پناهگاه پاپ‌ها تزیین و مستحکم گردید و با گذرگاهی پنهانی به واتیکان مرتبط می‌شد و اینک موزه است. - م.
- ۳۱ دربارهٔ خصایل و دوران پاپی سیکستوس، ←: Burckhardt, 123; Hughes, 389-90; Mallett, 53-6; Aubenas, 87-90.
- ۳۲ سیکستوس سی و چهار کاردینال به وجود آورد: Chambers, 290; Jedin, 88.
- ۳۳ واگذاری حوزهٔ اسقفی به کودکان: Hughes, 442.
- ۳۴ ضیافت کاردینال ریاریو: Pastor, IV, 243-5.
- ۳۵ نامهٔ پیوس به بورجا: Routh, 83.
- ۳۶ بیانیهٔ تشیه سیکستوس به ابلیس: Aubenas, 88, and Pastor, IV, 136, n. 2.
- ۳۷ توطئهٔ پاتسی: Aubenas, 76-7; Hughes, 393-4.
- ۳۸ «به خواست خدا که وجود مبارک...»: Aubenas, 77.
- ۳۹ سرنوشت اسقف اعظم تساموتیک: Jedin, 105.

میزبان کفار، اینوکتیوس هشتم

- ۴۰ دربارهٔ سیرت و خلق و خوی اینوکتیوس، ←: Pastor, V, 246-70; Burckhardt, 126.
- ۴۱ رشوهٔ ۲۵۰۰۰ سکهٔ زر بورجا: Mallett, 100.
- ۴۲ «چنان دغل و مغرور»: Pastor, V, 237.
- ۴۳ «یک نامهٔ خوب...»: Ibid., 242.
- ۴۴ تاج پاپی را گرو گذاشت: Ullmann, 319.
- ۴۵ «خداوند مایل به مرگ گناه‌کار نیست»: *New Cambridge Modern History*, 77.
- ۴۶ جعل پنجاه توقع بخشودگی پاپی: Hughes, 402.
- ۴۷ کاردینال آنتوان دوپرا: Ibid., 447, n. 1.
- ۴۸ برای زندگی کاردینال‌ها، ←: Pastor, V, 354, 370; Chambers, 291, 304, 307.

- ۴۹ برای پیشرفت جوانی دمیچی در کلیسا، ←: Chamberlin, 211.
- ۵۰ نامه لورنتسو به پسرش: Pastor, V, 358-9; Olin, xv; Mallett, 52.
- نامه پدر به پسر اولین بار در سال ۱۷۸۴ در Fabroni's *Life of Lorenzo* منتشر شد.
- ۵۱ جنوا «برای آتش زدن جهان درنگ نمی‌کند»: Pastor, V, 246.
- ۵۲ Angevin، نام دو سلسله از فرمانروایان قرون وسطای فرانسه. - م.
- ۵۳ «بزدلی... پاپ»: Pastor, V, 269.
- ۵۴ «ملوانی جنوایی»: Ibid., 269.
- ۵۵ Belvedere، درایتالیایی به معنی نیکومنظر. - م.
- ۵۶ «جانوران دوزخی»: O'Malley, 234.
- ۵۷ «کدام نیروی بشری»: Hughes, 345.
- ۵۸ رقابت بر سر شاهزاده جم و مقرری‌اش: Guicciardini, 70; Aubenas, 140.
- ۵۹ ورود جم به رُم: Pastor, V, 299.
- ۶۰ آرزوی اینوکیتیوس در بستر مرگ: Ibid., 320.

تباهی و فساد، آلكساندر ششم

- ۶۱ «بگریزید...»: Mallett, 120.
- ۶۲ Te Deum، آیین نیایش. - م.
- ۶۳ گاوبازی: Schaff, 442; Mallett, 108.
- ۶۴ چهاربار قاطر ششمش طلا: Mallett, 115, from Stefano Infessura's *Diario della città di Roma*.
- برای تفصیل چگونگی کسب رأی بورجا و پول و وعده‌هایی که به هریک از کاردینال‌ها داد، ←: Pastor, V, 418.
- ۶۵ کهرلت کالیستوس: Cambridge *Medieval History*, VIII, 175.
- ۶۶ برای سیرت و ثروت و رفتار بورجا، ←: Guicciardini, Chapters II and XIII; Routh, 92-3; Mallett, 120.
- ۶۷ «کارهای ناپسند را...»: Burckhardt, XIX.
- ۶۸ «در اداره امور بی‌اندازه ماهر»: Jacopo Gherardi da Volterra, q. Mallett, 84.
- ۶۹ «در گفت‌وگو بدرخشد»: Sigismondo de Conti, q. Burchard, XVII.
- ۷۰ «تندتر از آهن به آهن‌ریا»: Routh, 93.
- ۷۱ «مسائل مالی را... می‌فهمید»: Burchard, XVII.
- ۷۲ دختر نقش مادر را برعهده گرفت: Burchard, XV.
- ۷۳ خانواده بورجا: Guicciardini, 124; Ullmann, 319.
- ۷۴ نام اسپانیایی خانواده، بورخا، پس از استقرار آن‌ها در ایتالیا بورجا شد. تلفظ فرانسوی این نام بورژیاست. - م.
- ۷۵ پدر واقعی پسر بیچه هشتم: Mallett, 181.
- ۷۶ مراسم و ملتزمان رکاب آلكساندر هنگام تحویل گرفتن کلیسای جامع رُم: Burchard, q. Mallett, 120.
- ۷۷ یازده کاردینال جدید: Chamberlin, 199.

- ۷۸ «فریاد بلند غضب» دل‌آرووره: Pastor, V, 418.
- ۷۹ مجموعاً چهل و سه کاردینال: Jedin, 88.
- ۸۰ اصلاح کلیسا موضوع اصلی گفت وگوها: Chadwick, 20.
- ۸۱ نقشه شارل هشتم برای لشکرکشی به ایتالیا: Guicciardini, 46-8.
- ۸۲ قصد خلع پاپ: New Cambridge, 302.
- ۸۳ نقش کاردینال دل‌آرووره: Ibid., 348-50.
- ۸۴ «چنین آلوده به گناه»: Guicciardini, 69.
- ۸۵ «مخوف‌تر از هر چیز دیگر»: Ibid., 68.
- ۸۶ «گرفتار نخوت می‌شدند»: George Meredith, *The Egoist*.
- ۸۷ دعوت لودویکو از شارل هشتم: New Cambridge, 296.
- ۸۸ «بذر فجایع بی‌شمار»: Guicciardini, 48.
- ۸۹ رژه نیروهای مسلح فرانسه در رُم: Pastor, V, 451-2.
- ۹۰ «مصادره‌ها دهشتناک...»: Ibid., 454.
- ۹۱ برای داستان ساوونارولا: Aubenas, 130-36; Schevill, *Florence*, 433-55.
- ۹۲ «چنان خوف و هراس»: Coughlan, 69.
- ۹۳ پیش‌گویی ساوونارولا: Ibid.
- ۹۴ «پاپ‌ها و اسقف‌ها...»: Pastor, VI, 14-15.
- ۹۵ شارل هشتم را ستود: Schevill, *Florence*, 444.
- ۹۶ «دیگر مسیحی نیست»: Jedin, 40.
- ۹۷ ۱۵۰۰ تن وعظ روبرتو دالچه را می‌شنوند: Pastor, V, 177.
- ۹۸ بیست نفر در فلورانس پاپ خود را انتخاب می‌کنند: Ibid., 215.
- ۹۹ مرگ خوان، دوک گاندیا: Mallett, 154-5; Chamberlin, 187-90.
- ۱۰۰ «بالاترین خطر...»: Jedin, 126.
- ۱۰۱ برنامه پیش‌نهادی اصلاحات: Hale, 228; Hughes, 450.
- ۱۰۲ لونی دوازدهم: Guicciardini, 139; Aubenas, 143-4.
- ۱۰۳ «... همه چیز وارونه است»: Marino Sanuto, *Diarii*, Tom. I, Venezia, 1879, p. 1054, para. 127.
- ۱۰۴ فرستادگان پرتغالی و اسپانیایی: Pastor, VI, 62-4.
- ۱۰۵ اخلاق و رفتار چزاره: Ibid., 61-8.
- ۱۰۶ آدم‌کشی‌ها: Ibid., 75; Burckhardt, 132.
- ۱۰۷ Duke، لقب چزاره - م.
- ۱۰۸ بدون نقاب از خانه خارج نمی‌شد: Burchard, XXII.
- ۱۰۹ تکه تکه شدن آلفونسو: Mallett, 177-8.
- ۱۱۰ باله شاه بلوط واسب نرومادیان: Burchard, 155.
- ۱۱۱ صد هزار سکه زر جزء جهیزیه: Ibid., 157.
- ۱۱۲ هشتاد منصب جدید: Hughes, 413-14.
- ۱۱۳ کاردینال سان جورجو: Jedin, 97.

۱۱۴ نوشته رسواگر: Burchard, 186-7; Jedin, 97; Routh, 95.

۱۱۵ «نه قانون می‌شناسد...»: O'Malley, 187, n. 2.

پاپ جنگ‌جو، یولیوس دوم

۱۱۶ مجمع کاردینال‌ها درون قلعه سانت آنجلو: Pastor, VI, 186.

۱۱۷ انتخاب پیکولومینی: Ibid., 199-201.

۱۱۸ پیوس سوم، «گنجینه تمامی فضایل» و «بالاترین امید»: Ibid., 200.

۱۱۹ «وعد و وعیدهای بی حساب و ناروا»: Guicciardini, q. Routh, 99.

۱۲۰ اخلاق و رفتار یولیوس: Pastor, VI, 213; Gilbert, 125-7.

۱۲۱ زنگ کوچکی روی میز: Gilbert, 124.

۱۲۲ زره به تن و کلاه خود بر سر: Guicciardini, q. Routh, 100-1.

۱۲۳ منظره بسیار غیرعادی کشیش اعظم: Ibid.

۱۲۴ «مصمم است... از شرف خود دفاع کند»: Pastor, VI, 329-31.

۱۲۵ «شورایی گردن [پاپ] خواهد انداخت»: Ibid.

۱۲۶ «بربران بیرون!»: Aubenas, 156.

۱۲۷ ماتئوس شینر: Pastor, VI, 325; Oechsli, 33, 54.

۱۲۸ اراسموس درباره یولیوس: *Querela Pacis of 1517*, q. *New Cambridge*, 1, 82; Aubenas, 243.

۱۲۹ «راهبی که با مهمیز برقصد»: Pastor, VI, 360.

۱۳۰ «از راه خرد برون می‌رود»: Gilbert, 123.

۱۳۱ نوسازی سان پیترو و گفته وازاری: Vasari; Ullmann, 317; Mitchell, 52.

۱۳۲ گفته منتقد، «غصه ویران شدن کلیسای کهن»: Young, 276.

۱۳۳ برامانته «ویرانگر»: Lees-Milne, 142.

۱۳۴ منظور ظاهراً لوتر است و اعتقادنامه او. - م.

۱۳۵ Pietà، پیکره سوگواری مریم بر جسد عیسی. - م.

۱۳۶ یولیوس و میکلائو: Vasari, chap. on Michelangelo, passim.

۱۳۷ «شمشیری دردستش بگذار...»: Vasari, 266.

۱۳۸ در مورد کشف مجدد لائوکوتون، ← Coughlan, Notes, 325; Calvesi, 125; Pastor, VI, 488; Rodocanachi, *Jules II*, 58-60.

۱۳۹ کاردینال قصیده سرود: Rodocanachi, *ibid.*, 60, n. 2.

۱۴۰ فرانسوای اول کوشید آن را بستاند: Hibbert, 222.

۱۴۱ J. J. Winkelmann، باستان‌شناس آلمانی، کارشناس بزرگ هنرهای باستان. - م.

۱۴۲ G. E. Lessing، منتقد و نمایش‌نامه‌نویس آلمانی که بزرگ‌ترین اثرش با الهام از لائوکوتون نوشته شده است. - م.

۱۴۳ موعظه جان کالت: Olin, 31-9.

۱۴۴ هشدار فقیه بولونیایی: Giovanni Gozzadini, q. Jedin, 40.

۱۴۵ سخن‌رانی اجیدو ویتربو: Olin, 44-53; Pastor, VI, 407.

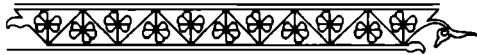
- ۱۴۶ رنگ رخسار پریده نگه دارد: Burckhardt, 169.
- ۱۴۷ دستورات لاتران پنجم: Hughes, 480; *New Cambridge*, 92.
- ۱۴۸ فرانسوی‌ها «چون مه ناپدید شدند»: Pastor, VI, 416.
- ۱۴۹ راه‌پیمایی به افتخار پاپ: Aubenas, 165.
- ۱۵۰ اراسموس، یولیوس مطرود: Hale, 226.
- ۱۵۱ «فضیلت عاری از قدرت»: Pastor, VI, 452.
- جدایی پروتستان‌ها، لنوی دهم**
- ۱۵۲ «... لذتش را ببریم»: Pastor, VIII, 76.
- ۱۵۳ سرشت و رفتار لنو: Ibid., 71 ff.; Guicciardini and Vettori, q. Routh, 104-05; Chamberlin, 209-48.
- ۱۵۴ علامت دکان‌های سمساری یا رهن‌گیری در اروپا سه گوی فلزی است. نشان خاندان مدیچی ابتدا شش گوی سرخ برزمینه زرین بود، بعدها سه تایی این‌ها به شکل گوی‌های فلزی رهن‌گیران درآمد.
- ۱۵۵ مراسم عزیمت به لاتران: Lortz, 92; Gregorovius, VIII, 180-8.
- ۱۵۶ هزینه‌های لنو: Hughes, 434; Pastor, VII, 341; VIII, 99-100.
- ۱۵۷ سنگ مرمر از پتراسانتا: Vasari, 271.
- ۱۵۸ پاپ هم «کار کردن با میکلائز را ناممکن» دید: de Tolnay, 4.
- ۱۵۹ درصدد بود رافائل را کاردینال کند: Vasari, 231.
- ۱۶۰ ضیافت کیچی: Gregorovius, VIII, 244; Pastor, VIII, 117.
- ۱۶۱ عادت‌ها و رفتار لنو: Pastor, VII, VIII, passim; Calvesi, 149.
- ۱۶۲ گفته پائولو جوویو: Chamberlin, 218.
- ۱۶۳ میکلائز، «هزار سال دیگر...»: de Tolnay, 68.
- ۱۶۴ کاردینال برناردو دا بیبینا: Pastor, VIII, 111-12.
- ۱۶۵ «خدا را شکر...»: Ranke, I, 54; Mitchell, 14.
- ۱۶۶ رژهٔ فیل سفید: Pastor, VII, 75.
- ۱۶۷ نام بردن ایزدان جاودان یونان: Mitchell, 88.
- ۱۶۸ «پس از عقد پیمان با یک طرف...»: Chamberlin, 228.
- ۱۶۹ نهضت گالیکانیسم (Gallicanism) در اواخر سدهٔ سیزدهم پدید آمد؛ کلیسای فرانسه از اطاعت پاپ سرباز زد و انتخاب اسقف‌ها را حق کشیش اعظم فرانسه شمرد و سپس در ۱۴۳۸ استقلال مالی و اداری خود را اعلام کرد. این موازین در قرن‌های بعدی، بسته به روابط واتیکان با دولت وقت فرانسه، پیوسته دست‌خوش نوسان بوده است. — م.
- ۱۷۰ پیمان بولونیا: Hughes, 448-9.
- ۱۷۱ نسخهٔ بدل لائوکونون: Gregorovius, VIII, 210.
- ۱۷۲ قوم‌و خویش بازی لنو: Young, 297, and others.
- ۱۷۳ بازداشت فرستاده با وجود امان‌نامه: Chamberlin, 231.
- ۱۷۴ جنگ با اوربینو: Aubenas, 182; Pastor, VIII, 92.
- ۱۷۵ توطئهٔ پرتوچی: Hughes, 431; Mitchell, 109-14; Schaff, 486.

- ۱۷۶ در یک روز سی و یک کاردینال برگماشت: Young, 299.
- ۱۷۷ سراز تن بالیونی جدا کردند: Ibid., 300.
- ۱۷۸ مسابقه گاوبازی لئو: Pastor, VIII, 173.
- ۱۷۹ نارضایی فزاینده: Ibid., VIII, 177; Hughes, 491.
- ۱۸۰ منظور جووانی پیکو دلآ میراندولا اومانیست نام‌دار ایتالیایی است. - م.
- ۱۸۱ Euxine Sea، نام قدیم دریای سیاه. - م.
- ۱۸۲ کورتزه و پیکو دلآ میراندولا: Pastor, VIII, 407.
- ۱۸۳ اراسموس، «و اما این پیشوایان اعظم...»: Colloquies, 33, 98-9.
- ۱۸۴ «مگر کلیسا دشمنی زیان‌بارتر از...»: Huizinga, 141.
- ۱۸۵ ماکیاوولی کلیسا را می‌گوید: Discourses, Bk I, chap. XII.
- ۱۸۶ «سلطه و حشيانه»: The Prince, chap. XXVI.
- ۱۸۷ «حرمت دستگاه پاپی»: Guicciardini, 149.
- ۱۸۸ کالیت، کلیسا ماشین پول‌ساز: Hale, 232.
- ۱۸۹ آمرزش‌نامه برای گناهان آتیه: Schaff, 766.
- ۱۹۰ آمرزش فروشی تسلسل: Dickens, 61.
- ۱۹۱ «گذرنامه دارم...»: Chamberlin, 241-2.
- ۱۹۲ John Wycliffe (۱۳۳۰-۱۳۸۴)، مصلح دینی انگلیسی. - م.
- ۱۹۳ Canute، پادشاه مقتدر دانمارک و نروژ و انگلستان در قرن یازدهم که گویند لب دریا می‌نشست و هنگام خیزش آب فرمان می‌داد موج‌ها عقب نشینند. - م.
- ۱۹۴ ضربه مرگ رافائل: Lees-Milne, 147.
- ۱۹۵ «خبیث ملعون در ژم»: Dickens, 23.
- ۱۹۶ مرگ و بدهی‌های لئو: Hughes, 431, 434; Rodocanachi, Adrian VI, 7.
- ۱۹۷ وِثُوری، از کتاب او به نام: Storia d'Italia, q. Routh, 104-5.
- ۱۹۸ هجونامه: Mitchell, 122.
- ۱۹۹ تمسخر کاردینال‌ها در خیابان: Ibid., 125.

تاراج ژم، کلمنس هفتم

- ۲۰۰ کاردینال شینر دورای کم آورد: Oechsli, 25.
- ۲۰۱ «برای گذراندن صبح»: Pastor, IX, 329.
- ۲۰۲ انتخاب آدریان: Ibid., 25-31, 45.
- ۲۰۳ روح‌القدس را دخیل شمردند: Guicciardini, 330.
- ۲۰۴ شهرت آدریان: Mitchell, 126; Burckhardt, 169.
- ۲۰۵ «کیفر لعنت ابدی»: Pastor, IX, 91.
- ۲۰۶ «افراد غوطه‌ور در گناه»: Ibid., 92.
- ۲۰۷ «همه... در ترس و لرزند»: Ibid., 94-5.
- ۲۰۸ اقدامات آدریان: Ranke, I, 73-4; Pastor, IX, 52, 70-4 ff.

- ۲۰۹ «مقدسات مورد سوءاستفاده قرار گرفته...»: Lortz, 95.
- ۲۱۰ «تلاش‌های آدمی...»: Ranke, I, 74; Pastor, IX, 125.
- ۲۱۱ سیرت کلمنس: Guicciardini, q. Chamberlin, 258; Routh, 104.
- ۲۱۲ «خودش که نم پس نمی‌دهد»: Marco Foscarini, q. Chamberlin, 260.
- ۲۱۳ «از کاردینالی بزرگ و نام‌دار...»: Vettori, *Sommario*, q. Gilbert, 252.
- ۲۱۴ شارل پنجم و دورویی پاپ: Chamberlin, 265.
- ۲۱۵ دو فرستاده انگلیسی: Lopez, 39.
- ۲۱۶ شورش کولونا: Guicciardini, 372.
- ۲۱۷ «ما در آستانه انهدامیم...»: Giberti, q. Chamberlin, 273.
- ۲۱۸ «سنگ را به گریه می‌انداخت»: Pastor, IX, 399 and n. 4.
- ۲۱۹ تاراج رُم: Pator, IX, 370-429; Partner, *Renaissance Rome*, 31.
- ۲۲۰ «دوزخ هرگز به پای وضع کنونی رُم نمی‌رسد»: Ibid., 400.
- ۲۲۱ اظهار نظر سر رشته‌داری ارتش امپراتوری: Mercurino de Gattinara, q. Routh, 106-9; Hughes, 474, n. 4.
- ۲۲۲ محاصره فلورانس به دستور کلمنس: Brion, 167, and others.
- ۲۲۳ منظور آلساندرو دِ مدیچی است که پس از جنگ فرمانروای فلورانس شد. - م.
- ۲۲۴ مرگ کلمنس: Guicciardini, q. Chamberlin, 285.
- ۲۲۵ تکه تکه کردن جسد: Brion, 167.
- ۲۲۶ «نمی‌توانستم ذره‌ای از اموالم را باز یابم»: Chamberlin, 285.

فصل چهارم: بریتانیا امریکا را از دست می‌دهد

رویدادها و تحولات مشهور سیاست بریتانیا در امور مهاجرنشین‌ها که منجر به انقلاب و جنگ انقلاب شد، حاشیه‌نویسی نشده است چون این‌ها را می‌توان به سهولت در مآخذ مربوط مذکور در بالا پیدا کرد. یادداشت‌ها منحصر است به نقل قول‌ها و داده‌ها و رویدادهای نسبتاً کم‌شناس‌تر. منبع اطلاعات درباره زندگی‌ها و شخصیت‌ها، اگر ذکر نشده باشد، فرهنگ زندگی نامه ملی (*Dictionary of National Biography*) یا اریاب قدرت بریتانیا نوشته والتاین (*Valentine's British Establishment*) است. گفت‌وگوهای پارلمان را می‌توان مطابق تاریخ ذکر شده در تاریخ پارلمانی هنسارد (*Hansard's Parliamentary History*): جلد‌های شانزدهم (ژانویه ۱۷۶۵ تا نوامبر ۱۷۷۰)، هفدهم (فوریه ۱۷۷۱ تا ژانویه ۱۷۷۴)، هجدهم (نوامبر ۱۷۷۴ تا اکتبر ۱۷۷۶) و نوزدهم (ژانویه ۱۷۷۷ تا دسامبر ۱۷۷۸) پیدا کرد.

کی داخل گود است کی خارج گود

- ۱ Edmund Burke (۱۷۲۹-۱۷۹۷)، سیاست‌مدار، خطیب پارلمانی و اندیشمند سیاسی بریتانیایی. - م.
- ۲ «ارزش حفظ امریکا...»: Allen, 239.
- ۳ «... به سان قضیبه بالای سرمان»: Knollenberg, *Origin*, 91.
- ۴ «تا دست از پا خطا نکنیم»: Ibid., 92, 318, n. 17.
- ۵ Charles James Fox (۱۷۴۹-۱۸۰۶)، سیاست‌مدار بریتانیایی، مشهور به قهرمان آزادی. - م.
- ۶ «دسته‌بندی‌های پارلمانی»: Brooke, 226.
- ۷ James Otis (۱۷۲۵-۱۷۸۳)، میهن‌پرست امریکایی که در این هنگام دادستان کل بود و دفاع از دولت را به عهده داشت، ولی از سمت خود استعفا کرد و وکیل مردم در مرافعه شد. - م.
- ۸ «رگباری از سخنوری تهورآمیز»: John Adams, q. Bailyn, *Ordeal*, 56.
- ۹ یعنی مردمی باید مالیات بپردازند که نماینده در مجلس و حکومت انتخابی داشته باشند. - م.
- ۱۰ «برای پارلمان کار ساده‌ای نیست»: Morgan, *Stamp Act*, 4.
- ۱۱ والپول، «نه! برای من این اقدام پرمخاطره است»: Jesse, I, 251.
- ۱۲ «فقیرترین فرد هم در کلبه خود می‌تواند...»: Hansard, XV, 1307.

- ۱۳ سواد حساب‌داری دُشورود: Rockingham, *Memoirs*, I, 117.
- ۱۴ «مردم مرا با انگشت نشان خواهند داد...»: Walpole, *Memoirs*, I, 152.
- ۱۵ «لرد نورت مطمئناً گمان نمی‌کند...»: Pares, 57.
- ۱۶ گرنویل، «تواناترین مرد کار در مجلس عوام»: Walpole, *Memoirs*, IV, 188.
- ۱۷ خانم آرمستد: Valentine, *Germain*, 471, n. 3.
- ۱۸ بیست و سه پسر ارشد اعیان: Namier, *Structure*, 2.
- ۱۹ جورج سلوین هیچ‌وقت به باربادوس نرفت: Laver, 73.
- ۲۰ شلبرن، «دل‌خوشی من از مصدر کار بودن...»: Fitzmaurice, I, 88.
- ۲۱ «شور و حرارتش برای قدرت در صف مقدم»: *Memoirs*, II, 164.
- ۲۲ لرد شلبرن، «می‌آیند تا با عقاید سرسری خود...»: Grafton, Introduction by Anson, XXXIV.
- ۲۳ خانم‌ها مجالس ورق‌بازی را در روزنامه‌ها آگهی می‌کنند: Sherson, 44.
- ۲۴ Capability Brown، معمار و محوطه‌ساز نام‌دار انگلیسی که چشم‌انداز بخش بزرگی از مناطق روستایی انگلستان مدیون کار و نفوذ اوست. - م.
- ۲۵ کوچ دادن دهکده استو: Hyams, 15.
- ۲۶ غرس نهال درنول: Valentine, *Germain*, 5.
- ۲۷ حکومت رُم «بدترین حکومت ممکن...»: Mead, 317.
- ۲۸ هجده نقاش از ارل دارتمت صورت‌گری کردند: Bargar, 6.
- ۲۹ دکتر جانسن، «... مگر دوتن»: Lecky, III, 385-6.
- ۳۰ پیت، «مرعوب برای همه عمر...»: Fitzmaurice, I, 72.
- ۳۱ منسفیلد، «هیچ چیز دل مرا...»: Hoffman, 11.
- ۳۲ والدگریو درباره جورج سوم: Brooke, 222; Namier, *Crossroads*, 131.
- ۳۳ جورج سوم درباره شاه آلفرد: Namier, *England*, 93.
- ۳۴ «سبه‌دل‌ترین افراد» و «مار... خوش‌خط و خال»: Watson, 4.
- ۳۵ Hanoverians، دودمان پادشاهی بریتانیا که اصل آن‌ها از هانوور در آلمان بود و از ۱۷۱۴ تا ۱۸۳۷ بر بریتانیا حکومت کردند. - م.
- ۳۶ دریا سالار آتسون، «از جناب اشرف باید تمنا کنم»: Namier, *Structure*, 34.
- ۳۷ guinea، سکه زر رایج آن زمان انگلستان که ارزش آن معادل یک لیره و یک شیلینگ (یعنی ۲۱ شیلینگ) بود. - م.
- ۳۸ دستورهای لرد نورت در انتخابات ۱۷۷۴: Trevelyan, I, 201.
- ۳۹ نماینده یورکشیر، «دوازده ساعت... نستم»: Namier, *Crossroads*, 32.
- ۴۰ Benjamin Franklin (۱۷۰۶-۱۷۹۰)، سیاست‌مدار، دانشمند و نویسنده آمریکایی که در انقلاب و استقلال آن کشور نقش برجسته‌ای داشت. - م.
- ۴۱ ریچارد جکسن، «من به هر جایی... دسترس دارم»: *Letters and Papers of Franklin and Jackson*, 138.
- ۴۲ سؤال از وزارت بازرگانی درباره «بی‌دردسرت‌ترین و خوشایندترین» شیوه اشتراک مساعی در تأمین هزینه‌های «تأسیسات نظامی و غیرنظامی»: Beer, 275.
- ۴۳ گرنویل، «هیچ‌کس دوست ندارد مالیات پردازد»: *Ibid.*, 285.

- ۴۴ گفته واپول دربارهٔ گرانی: *Memoirs*, IV, 179.
- ۴۵ punch، مخلوطی از مشروبات الکلی با آب و شکر و ادویه. - م.
- ۴۶ فاکس، «ده بطرشراب»: Trevelyan, I, 205.
- ۴۷ گفته واپول دربارهٔ اِگرمونت: Valentine, *Establishment*, II, 950.
- ۴۸ «زیان بی‌حد بریتانیا»: Knollenberg, *Origin*, 105.
- ۴۹ مقصود سپاهیان انگلیسی است که اونیفورم سرخ‌رنگ می‌پوشیدند. - م.
- ۵۰ ۶۵۰۰ تن آرد: T. H. White, *Age of Scandal* (London, 1950), 32.
- ۵۱ سرباز امریکایی از دید وولف: Knollenberg, *Origin*, I, 120, 330, n. 17.
- ۵۲ نظر آمرست: *Ibid.*, 120.
- ۵۳ نظر ژنرال موری: *Letters from America, 1775-80, of a Scots Officer, Sir James Murray, During the War of American Independence*, ed. Eric Robson, Manchester University Press, 1951.
- ۵۴ ژنرال کلارک، «... با هزار سرباز...»: Benjamin Franklin, *Writings*, IX, 261.
- ۵۵ ماهیت متفاوت خدمت نظام: این نکته را F. W. Anderson در تحقیق ابتکارآمیز و جالب توجه خود به نحو متقاعدکننده‌ای شرح داده است، ←: "Why Did Colonial New Englanders Make Bad Soldiers?," *William and Mary Quarterly*, XXXVIII, No. 3, July 1981, 395-414.
- ۵۶ New England، منطقه‌ای در شمال خاوری امریکا، شامل ایالت‌های مین و نیوهمپشر و ورمانت و ماساچوستس و ردآیلند و کنتیکات که مهاجران نخستین انگلیسی در ۱۶۲۰ در آن جا ساکن شدند و در انقلاب امریکا نقش اساسی داشتند. - م.
- ۵۷ گفته شده است که اعتراض بازرگانان بدان جهت خفیف بود که کارگزار عمده مهاجرنشین‌ها در این هنگام بنجامین فرانکلین بود، و او می‌دانست که عنوان خودش، قائم مقام رئیس کل پُست امریکا، و پسرش در سمت فرماندار نیوجرسی به التفات پادشاه بستگی دارد. در مورد انگیزه فرانکلین: ←: Knollenberg, *Origin*, 155.
- ۵۸ «به یاری پروردگار»: Morgan, *Stamp Act*, 54, n. 3.
- ۵۹ ایستادگی در برابر تشکیل نیروی پلیس و سرشماری: Jarrett, 34, 36.
- ۶۰ نماینده‌ای که در پارلمان دربارهٔ سرشماری سخن راند سیرویلیام ثورنتون (Sir William Thornton) بود: Hansard, XIV, 1318-22.

«پافشاری بر حقی که می‌دانید...»

- ۶۱ T. B. Macaulay (۱۸۰۰-۱۸۵۹)، مورخ و سیاست‌مدار انگلیسی. - م.
- ۶۲ مکولی، «تا دنیا باقی است»: Macaulay, *Critical and Historical Essays*, III, 647.
- ۶۳ رسالهٔ هاجینسن: Bailyn, *Ordeal*, 62-3.
- ۶۴ فرانکلین، «بیزاری از این‌ها در پیش است»: Van Doren, 333.
- ۶۵ گفت‌وگوی گرنویل با کارگزاران و پیش‌نهاد آن‌ها: Morgan, *Stamp Act*, 53-70.
- ۶۶ مجلس ماساچوستس: *Ibid.*, 60.
- ۶۷ گفتهٔ گارت: *Ibid.*, 58, n. 15.
- ۶۸ اینگرسال، «سرشار از هراس‌های...»: *Ibid.*, 62.

- ۶۹ ویتلی، «پاره‌ای مالیات‌ها...»: Wickwire, 103.
- ۷۰ جزوه فرماندار هاپکینز: Morgan, op. cit., 36.
- ۷۱ مجلس نیویورک: Ibid., 37.
- ۷۲ گفت‌وگوهای پارلمان، جکسن، گارث، تاونزند، باره: Hansard, XVI, 6-7 February, 1765.
- ۷۳ اظهار نظر اینگرسال: Knollenberg, *Origin*, 224.
- ۷۴ کالج ترینیتی، «نیمی باغ خرس‌ها...»: Valentine, *Germain*, 10.
- ۷۵ قرائت دوم لایحه، ۱۵ فوریه ۱۷۶۵: Hansard, XVI.
- ۷۶ Jeremy Bentham (۱۷۴۸-۱۸۳۲)، فیلسوف انگلیسی. - م.
- ۷۷ Benjamin Disraeli (۱۸۰۴-۱۸۸۱)، سیاست‌مدار و نخست‌وزیر انگلستان. - م.
- ۷۸ Robert Adam (۱۷۲۸-۱۷۹۲)، معمار اسکاتلندی. - م.
- ۷۹ Joshua Reynolds (۱۷۲۳-۱۷۹۲)، نقاش انگلیسی. - م.
- ۸۰ تصویب لایحه تمبر و اظهار نظر والپول: *Memoirs*, II, 49؛ ویتلی: Knollenberg, *Origin*, 225؛
سیجویک: Ibid.
- ۸۱ Patrick Henry (۱۷۳۶-۱۷۹۹)، خطیب و سیاست‌مدار امریکایی. - م.
- ۸۲ هاپچینسن، «... همه برده خواهیم شد»: Bailyn, *Ordeal*, 71.
- ۸۳ «از چه می‌ترسی؟»: Ibid.
- ۸۴ گزارش ازرا استایلز: Morgan, *Stiles*, 233.
- ۸۵ پارچه‌های کتانی خانگی، «نرم و لطیف...»: Mason, George C., *Reminiscences of Newport*, 1884, 358.
- ۸۶ «دریاها می‌خروشند و ماه‌ها می‌گذرند»: Burke, in *Parliament*, 22 March, 1775.
- ۸۷ «شهری پول‌پرست»: Bailyn, *Ideological*, 136.
- ۸۸ «توله‌های تبعیدی ما»: Miller, *Origins*, 229.
- ۸۹ «نژادی چندرگه...»: Ibid., 203.
- ۹۰ «نمایندگی بالقوه»: Miller, 279.
- ۹۱ طرح برنارد: Beloff, *Debate*, 86-8; Morgan, *Stamp Act* 14.
- ۹۲ پاسخ هلیفاکس: Morgan, *Stamp Act*, 19.
- ۹۳ فرانکلین، «دنیا را به اعجاب بیندازند»، نامه به Lord Kames، ۳ ژانویه ۱۷۶۰: *Writings*, IV, 4.
- ۹۴ «من هنوز عقیده دارم»: *Autobiography*, part III, 165.
- ۹۵ جزوه سُم جنینز: Beloff, *Debate*, 27, 77.
- ۹۶ چسترفیلد، «پافشاری بر حقی...»، نامه ۲۵ فوریه ۱۷۶۶: *Letters*, VI, no. 2410.
- ۹۷ ژنرال گیج: Burke, in *Parliament*, 19 April 1774, Hansard, XVIII.
- ۹۸ در این باره که آیا این از نخستین علائم جنون آنی پادشاه بود مطالب فراوانی نوشته شده است. از آنجا که تا پیشامد قطعی بیماری روانی او، در ۱۷۸۸، یعنی بیش از بیست سال بعد، حمله دیگری بروز نکرد، می‌توان گفت که در طول دوره منازعه با امریکا، پادشاه سالم و برخوردار از عقل بود.
- ۹۹ رگ دیوانگی در خانواده پیت: Fitzmaurice, I, 71.
- ۱۰۰ نفرس: cf. Copeman, 95.
- ۱۰۱ «می‌دانم که این کشور را کسی جز من نمی‌تواند نجات دهد»: Macaulay, II, 272.

- ۱۰۲ والبول، «ناچاریم هر بامداد بیرسیم...»: *Dictionary of National Biography on Pitt*.
- ۱۰۳ «به چرخ‌ها چسبیدند...»: Macaulay, III, 617.
- ۱۰۴ «من مشولم...»: Williams, Pitt, II, 113.
- ۱۰۵ «... به هیچ حزبی بستگی ندارم»: Robertson, 69.
- ۱۰۶ «... نمی‌توانم سرسوزنی فرمان تحمل کنم»: Ibid., 2.
- ۱۰۷ Cato Marcus Porcius (۲۳۴-۱۴۹ ق م)، سیاست‌مدار رومی که پس از مرگ شهرت پاک‌ی و پارسایی‌اش او را از جمله قدیسان رواقیون کرد. - م.
- ۱۰۸ «... فرزانه و مهیب»: Ibid., 16.
- ۱۰۹ «سه بار روی کاغذ نوشته بود»: Fitzmaurice, I, 76, n.
- ۱۱۰ نورتینگتون، «اگر خیر می‌داشتم...»: Feiling, 93.
- ۱۱۱ برینگتون، «شاید بخت باری کند»: Ibid., 71.
- ۱۱۲ منظور برج لندن (Tower of London) است که قرن‌ها زندان شخصیت‌های برجسته انگلستان بود. - م.
- ۱۱۳ جرمن، «اگر فرق این‌ها را می‌فهمی...»: Morgan, Stamp Act, 274.
- ۱۱۴ دوک بدفورد در مجلس لردها: Thomas, 365.
- ۱۱۵ فشار برای الغای قانون تمبر: Clark, 41, 44-5; Miller, 155.
- ۱۱۶ فرانکلین در پارلمان، «مگر که به زور اسلحه...»: Hansard, XVI, 137.
- ۱۱۷ «اکثریت عظیمی...»: Winstanley, 109.
- ۱۱۸ والبول، «خطر برافروختن شورش»: *Memoirs*, II, 218.
- ۱۱۹ Lord Cornwallis، دشمن سرسخت سیاست مالیات‌بندی بر مهاجرنشین‌های امریکا. - م.
- ۱۲۰ گمدن، «پاره‌ای کارها را نمی‌توان کرد»: Allen, 242.
- ۱۲۱ «هم‌چون سیمای فرشته‌ای می‌درخشید»: *Dictionary of National Biography*, Conway.
- ۱۲۲ عکس‌العمل‌های الغای قانون: Hinkhouse, 74-5; Miller, 159-60; Griffith, 45.
- ۱۲۳ ادمز، «خاموش‌ترین و مطیع‌ترین...»: Trevelyan, I, 2.
- ۱۲۴ Lexington، اشاره به آغاز جنگ استقلال امریکا. - م.

بی‌خردی اوج می‌گیرد

- ۱۲۵ «افراد پلید و فتنه‌جو»: Bailyn, *Ideological*, 151.
- ۱۲۶ تاونزند، «اگر ما سرپرستی مهاجرنشین‌ها...»: Miller, 240.
- ۱۲۷ «دولتم را برکنار کنم»: Knollenberg, *Growth*, 35.
- ۱۲۸ فرانکلین درباره هیلزبارو: Van Doren, 383.
- ۱۲۹ برک، «قطعه رنگارنگ موزائیک»: در پارلمان، ۱۹ آوریل ۱۷۷۴.
- ۱۳۰ Temple، معبد، «... هیکل در ایام مسیح در محلی بود که فعلاً قدس شریف در آن‌جا می‌باشد. و بر اطراف تلی که هیکل بر آن بنا شده بود حجره‌های صرافان بود» (قاموس کتاب مقدس). - م.
- ۱۳۱ Guildhall، تالار اصناف شهر لندن که ساختمان و کتاب‌خانه‌ای مشهور دارد. - م.
- ۱۳۲ کانوی، «در باختر قسطنطنیه...»: Macaulay, III, 672.

- ۱۳۳ چاتام، «روحیهٔ بلاهتی که گریبان‌گیر نیویورک شده»: Ayling, Pitt, 364.
- ۱۳۴ «بندوبست و دسته‌بندی و توطئه‌چینی...»: Autobiography, Part I, 532.
- ۱۳۵ گرافتون می‌دانست شایستگی خزانه‌داری را ندارد: Brooke, 226.
- ۱۳۶ گرافتون «هفته‌ای یک بار...»: Walpole, Memoirs, III, 391.
- ۱۳۷ پرک دربارهٔ تاونزند: در پارلمان، ۱۹ آوریل ۱۷۷۴.
- ۱۳۸ والپول، «بزرگ‌ترین مرد این عصر»: Dictionary of National Biography.
- ۱۳۹ نیوکاسل، «تاونزند در وزارت جنگ کمتر لطمه خواهد زد...»: Namier, Crossroads, 195.
- ۱۴۰ «هیچ چیز را با دقت و تأمل مطالعه نمی‌کرد»: Memoirs, II, 275.
- ۱۴۱ نظر دیوید هیوم دربارهٔ تاونزند: Namier, Crossroads, 195.
- ۱۴۲ والپول، «در جنون دست کمی از... ندارد»: Sherson, 16.
- ۱۴۳ Capitol، منظور بنای پارلمان انگلستان است. — م.
- ۱۴۴ «غش می‌کند...»: Namier, Crossroads, 195.
- ۱۴۵ «عضو هیچ حزبی نباشم...»: Ibid., 201.
- ۱۴۶ بودجهٔ پیش‌نهادی تاونزند: Ibid., 210; Miller, 242, 250.
- ۱۴۷ این اصطلاح غیرتاریخی است و در آن زمان به کار برده نمی‌شد، ولی چون مفهوم ضمنی دقیقی به خوانندهٔ امروزی می‌دهد، تصمیم گرفتیم آن را با وجدان ناراحت به کار ببریم.
- ۱۴۸ پیش‌نهاد عوارض گمرکی: Winstanley, III.
- ۱۴۹ تسلیم شدن کابینه: Grafton, 126-7, 175-9; Walpole, Memoirs, III, 51, n.; Winstanley, 141, 144;
- Namier and Brooke, passim.
- ۱۵۰ گارت، «دوستان امریکا چنان معدودند»: Knollenberg, Growth, 301, n. 33.
- ۱۵۱ «چارلز تاونزند بینوا...»: Sir William Meredith, q. Foster, VIII.
- ۱۵۲ خانم چاتام و گرافتون دربارهٔ بیماری چاتام: Ayling, Pitt, 369; Williams, Pitt, II, 242.
- ۱۵۳ ملک بین سنت و همیز: Walpole, Memoirs, III, 41-2.
- ۱۵۴ مالک تندخو: Bargar, 16.
- ۱۵۵ «پس دیوانه است»: Ibid.
- ۱۵۶ نقرس و دکتر آدینگتون: Williams, Pitt, II, 242-3.
- ۱۵۷ دیوانگی، جیمز او تیس: Bailyn, Ordeal, 72.
- ۱۵۸ ارل آرفورد: Nicolson, 253.
- ۱۵۹ برادران سکویل: Fitzmaurice, I, 343; Valentine, Germain, 466-70; Mackesy, 51.
- ۱۶۰ دوشس کویزبری: Jack Lindsay, 1764, London, 1959.
- ۱۶۱ لرد جورج گوردن: Feiling, 136.
- ۱۶۲ «واهمهٔ تبدیل میهن پرستی به «برابرسازی»»: Knollenberg, Growth, 48.
- ۱۶۳ Sam Adams (۱۷۲۲-۱۸۰۳)، رهبر سیاسی دوران انقلاب امریکا و امضاکنندهٔ اعلامیهٔ استقلال آن کشور. — م.
- ۱۶۴ جورج سوم دربارهٔ هیلزبارو: Miller, 261.
- ۱۶۵ «تشکیل ارتشی ثابت و دائمی...»: Andrew Eliot, q. Bailyn, Ideological, 114.
- ۱۶۶ نیوکاسل به کاربرد نیروهای مسلح اعتراض می‌کند: Knollenberg, Growth, 14.

- ۱۶۷ «هیچ خبر نداشت...»: Walpole, *Memoirs*, III, 135-6; See also Macaulay, III, 600.
- ۱۶۸ «وظیفه واجب‌الاطاعه اتباع او...»: Shelburne to Sir Henry Moore, Governor of New York, 9 August 1766, q. Mumby, 161.
- ۱۶۹ حتی «یک میخ یا یک نعل»: Ayling, *Pitt*, 340.
- ۱۷۰ فارغ‌التحصیلان هاروارد و ژدآیلند: Alice M. Earle, *Colonial Dames and Goodwives*, Boston, 1895, 241.
- ۱۷۱ فرانکلین درباره رد اغتشاش و بی‌قانونی: *Autobiography*, II, 10.
- ۱۷۲ «کسانی که می‌خواهند امریکارا...»: Sainsbury, 433.
- ۱۷۳ ۲۶ تن از رؤسا و ۲۳۶ تن از اعضای منتخب: *Ibid.*
- ۱۷۴ والپول درباره ویلیام بکفورد: Valentine, *Establishment*, I, 68.
- ۱۷۵ لندن مگزین و آرای مردم: Hinkhouse, 20, 147; Bonwick, 64.
- ۱۷۶ رالف آیزارد: Miller, 449.
- ۱۷۷ معشوقه گرافتون: Jesse, I, 460; Laver, 72-3.
- ۱۷۸ «چنان از نظر بازرگانی زیان‌آور...»: Miller, 277.
- ۱۷۹ «آن قدر نامعقول است...»: *Ibid.*
- ۱۸۰ بازآوردن قانون کهنه هنری هشتم: Winstanley, 252.
- ۱۸۱ بکفورد، «سیاست عجیبی است»، ۱۴ مارس ۱۷۶۹: Hansard, XVI, 605.
- ۱۸۲ سخن‌رانی پونال، ۱۵ مارس ۱۷۶۹: *Ibid.*, 612-20.
- ۱۸۳ «عبارت آرام‌بخش و آشتی‌جویانه»: Valentine, *North*, I, 176.
- ۱۸۴ «اگر شما در برنامه‌هایتان...»: Bailyn, *Ordeal*, 83-4.
- ۱۸۵ گزارش روزنامه‌های باستن: Earle, *op. cit.*, 243.
- ۱۸۶ اختلاف بین این رقم و رقم سه میلیون درسرخ‌رانی ژانویه ۱۷۶۶ چاتام نمودار اطلاعات غیرموتق یا گزارش نادقیق مذاکرات پارلمانی است که هر دو از ویژگی‌های آن زمان بود. طبق برآورد جمعیت واقعی دو میلیون ونیم بود.
- ۱۸۷ چاتام، «نارضایی دو میلیون مردم...»، در مجلس لردها، ۹ ژانویه ۱۷۷۰: Hansard, XVI, 650.
- ۱۸۸ کمپدن در هیئت دولت خاموش می‌نشست: *Ibid.*, q. Williams, *Pitt*, II, 264.
- ۱۸۹ خودکشی یورک: Walpole, *Memoirs*, IV, 51-2; Feiling, 111.
- ۱۹۰ توصیف نورت از وزیر اول: Brooks, 187.
- ۱۹۱ شباهت نورت و جورج سوم: Feiling, 102.
- ۱۹۲ گفته گیبون: *Dictionary of National Biography*.
- ۱۹۳ فقط یک نفر یک بار او را عصبانی کرد: Jesse, II, 208; Robertston, 137.
- ۱۹۴ «صد سال مانده است»: Watson, 149.
- ۱۹۵ «از هدایت آرای سایر وزیران چنان به دور بود»: Valentine, *North*.
- ۱۹۶ «قلبا می‌خواست تمام قانون را لغو کند»: Knollenberg, *Origin*, 244.
- ۱۹۷ شاه بیست هزار لیره به او بخشید: Valentine, *North*, I, 460.
- ۱۹۸ جروبحث پارلمان در مارس و مه ۱۷۷۰: Hansard, XVI.

- ۱۹۹ بیانات باره: Ibid., 709-12.
- ۲۰۰ پونال: Ibid., 856-69.
- ۲۰۱ John Dryden (۱۶۳۱-۱۷۰۰)، شاعر و نمایش‌نامه‌نویس انگلیسی. - م.
- ۲۰۲ ویلیام مردیت: Ibid., 872-3.
- ۲۰۳ شکست پیش‌نهاد پونال: Ibid., 873.
- ۲۰۴ حمله مجدد پونال، ۸ مه ۱۷۷۰: Ibid., 980-85.
- ۲۰۵ گلدسمیت دربارهٔ برک: Lecky, III, 385.
- ۲۰۶ دکتر جانسن دربارهٔ برک: Ibid.
- ۲۰۷ والهول دربارهٔ برک: Ibid., 394.
- ۲۰۸ سخنان والهول در پارلمان، ۹ ژانویه ۱۷۷۰: Hansard, XVI, 672-3, 720-25.
- ۲۰۹ «بدخواهی دانسته شما...»: Ibid., 1005.
- ۲۱۰ ریچموند، دوره‌های افسردگی، نامه ۱۰ مارس ۱۷۶۹: Olson, 11.
- ۲۱۱ «نه، بگذار تا شروع دوره این‌جا بمانم»: Trevelyan, I, 130.
- ۲۱۲ ریچموند دربارهٔ رفتار دولت: Hansard, XVI, 1009-13.
- ۲۱۳ پاسخ هیلزبارو: Ibid., 1016-19.
- ۲۱۴ «دادزول سخت... دل‌خور است»، نامه ۱۲ فوریه ۱۷۷۱: Olson, 43.
- ۲۱۵ St. Stephen، منظور دو مجلس پارلمان است.
- ۲۱۶ «شاگردان گریزیا...»: Trevelyan, I, 131.
- ۲۱۷ مهاجرنشین‌ها در فکر استقلال نبودند: Schlesinger, 228.

«رُخْبَعَام یَادَتَان نِرودا»

- ۲۱۸ حادثه کشتی گسپه: Wickwire, 142; Miller, 326-9; Morgan, *Birth*, 54-5.
- ۲۱۹ «ده هزار مرگ...»: Morgan, *Stiles*, 261.
- ۲۲۰ Delany, Mary، بانوی انگلیسی که در شش جلد زندگی‌نامه و مکاتبات خود تصویری جالب از محافل فرهیختهٔ زمان برجا گذاشته است. - م.
- ۲۲۱ ادوارد ترلو: Feiling, 81.
- ۲۲۲ فاکس دربارهٔ ترلو: Brougham, I, 116.
- ۲۲۳ یکی از آشنایان ویربرن، منسوب است به: Junius, q. Williams, *Pitt*, II, 277.
- ۲۲۴ «لرد دارتمت نیکوسرشت»: Bargar, *passim*.
- ۲۲۵ «زن‌ها چنان بردهٔ آن‌اند...»: Miller, 343.
- ۲۲۶ امریکایی‌ها همه سیاه‌پوست‌اند: Jesse, II, 400.
- ۲۲۷ نامه‌های معروفی که جان دیکینسن تحت عنوان نامه‌هایی از یک کشاورز در پنسیلوانیا در دفاع از حقوق امریکاییان نوشت. - م.
- ۲۲۸ کوینسی، «کوشیده‌ام در تمام مجامع...»: Bonwick, 78.
- ۲۲۹ هیلزبارو، «برتری ذاتی ما»: Miller, 206.

- ۲۳۰ راکینگهام، «فرزندانی [که] باید وظیفه بشناسند»: Valentine, North, I, 170.
- ۲۳۱ «و اگر این اتفاق بیفتد...»: Williams, Pitt, II, 297.
- ۲۳۲ چاتام، «اگر آزادی در امریکا نُضح نیابد...»، سخن‌رانی ۲۷ ژانویه ۱۷۶۶: Ibid., 198.
- ۲۳۳ «قلمروی فقیر و متروک و اسفناک»: Miller, 207.
- ۲۳۴ نامه‌های ارسال‌ی به روزنامه‌ها: Hinkhouse, 106-10.
- ۲۳۵ نظر امریکاییان دربارهٔ عوارض چای: Miller, 342-3.
- ۲۳۶ فرانکلین در «نبردگاه»: Trevelyan, I, 162.
- ۲۳۷ همان جامعهٔ مخمل را می‌پوشد: From *Memoirs of William Temple Franklin*, q. in *Papers of Benjamin Franklin*, ed. William Willcox, New Haven, Yale Univ. Press, 1978, vol. 21, 41, n. 9.
- ۲۳۸ مباحثهٔ لایحهٔ باستن: Hansard, XVII, 1199-1201, 1210, 1281, 1282-6.
- ۲۳۹ هشدار جانستون: Gipson, XII, 114.
- ۲۴۰ فریاد «بابی‌گری»: Miller, 375-6; Hinkhouse, 172.
- ۲۴۱ St. Bartholomew، کشتار پروتستان‌ها در سلطنت شارل نهم، که در روز ۲۴ اوت سال ۱۵۷۲ در پاریس آغاز شد. — م.
- ۲۴۲ منظور کلیسای رُم است در اشاره به مکاشفهٔ یوحنا ی رسول: «... بر پیشانی‌اش این اسم مرموز نوشته شده بود <بابل بزرگ، مادر فواحش و تمام کثافات روی زمین>». (انجیل، «مکاشفه»، فصل هفدهم، بند پنجم). — م.
- ۲۴۳ «گرایش بزرگی در این مجلس»، ۲۲ آوریل ۱۷۷۴: Hansard, XVII, 1281.
- ۲۴۴ «جنگ، انتقام‌جویی شدید...»: Labarée, 199.
- ۲۴۵ عقیدهٔ ویلیام هارو: Trevelyan, I, 262.
- ۲۴۶ برگوین، «ببیند امریکا با ترغیب...»، بحث دربارهٔ الغای قانون چای، ۱۹ آوریل ۱۷۷۴: Hansard, XVII, 1271.
- ۲۴۷ پیش‌بینی هنری لارنس: Sachse, 180.
- ۲۴۸ سخن‌رانی ۱۹ آوریل ۱۷۷۴ پرک: Hansard, XVII.
- ۲۴۹ فرانکلین، «سماجت در اقدامی نادرست»: Van Doren, 335.
- ۲۵۰ «خون دل به قربانگاه»: Page Smith, *A New Age Now Begins*, 1976, I, 391.
- ۲۵۱ پاتنم ۱۳ گوسفند به باستن برد: W. F. Livingston, *Israel Putnam*, New York, 1901, 78.
- ۲۵۲ bushel، پیمانه‌ای برابر تقریباً ۳۶/۴ لیتر. — م.
- ۲۵۳ جفرسن، «نقشه‌ای حساب‌شده»: Bailyn, *Ideological*, 120.
- ۲۵۴ واشینگتن دربارهٔ همان موضوع: Ibid.
- ۲۵۵ تام پین دربارهٔ همان موضوع: *Letter to Abbé Raynal on the Affairs of North America*.
- ۲۵۶ پرک، «این همه اجرا و سپس الغا»: Hansard, XVII.
- ۲۵۷ جان ادمز، «لولوی هراسناکی که...»: Alfred O. Aldridge, *Man of Reason: The Life of Thomas Paine*, Philadelphia, 1959, 34.
- ۲۵۸ جفرسن، «اتحاد بر پایهٔ طرحی سخاوتمندانه»: Beloff, *Debate*, 176.
- ۲۵۹ طرح گالووی: Ibid., 203.

- ۲۶۰ فرانکلین، «هروقت به فساد بی‌اندازه...»: Baily, *Ideological*, 136.
- ۲۶۱ جورج سوم، «با ضربت باید معین کرد»، نامه به نورت، ۱۸ نوامبر ۱۷۷۵: *Correspondence*, no. 1556.
- ۲۶۲ مخالفت برینگتون: Trevelyan, I, 113; Barrington, 141, 144-5.
- ۲۶۳ دو امریکایی داروغه شهر لندن می‌شوند: Plumb, *Light*, 83.
- ۲۶۴ دکتر جانسن، «نژادی مجرم‌اند»: Boswell's *Life*, Everyman ed., I, 526.
- ۲۶۵ James Boswell (۱۷۴۰-۱۷۹۵)، دوست و زندگی‌نامه‌نویس دکتر جانسن. - م.
- ۲۶۶ پیشنهاد چاتام در جلسه ۲۰ ژانویه ۱۷۷۵ پارلمان: Ayling, *Pitt*, 414.
- ۲۶۷ «این دولت خفته و لعنتی»: Williams, *Pitt*, II, 304.
- ۲۶۸ «مخالفتان خیره نگریستند»: Walpole to Conway, 22 January 1775, *Correspondence*, IV, 91.
- ۲۶۹ لایحه چاتام برای الغای قانون و پاسخی گاور، ۱ فوریه ۱۷۷۵: Hansard, XVIII, 208.
- ۲۷۰ «مردم فریب‌خورده»، عبارت شاه خطاب به لرد نورت بود، در ۱۸ اوت ۱۷۷۵: Trevelyan, III, 247.
- ۲۷۱ امتناع آمبرست از قبول فرماندهی: Ibid., I, 260.
- ۲۷۲ پیشنهاد نورت، «تردید، حیرت و پریشانی» می‌آفریند: Miller, 406.
- ۲۷۳ برک، «ضرورت مطلق حفظ هماهنگی»، در سخنرانی معروف به «خطابه آشتی»، ۲۲ مارس ۱۷۷۵: Hansard, XVIII.
- ۲۷۴ والپول به هوراس مان، «پیروزی‌اش ما را منهدم می‌کند»، ۷ مه ۱۷۷۵: *Correspondence*, XXIV, 98.
- ۲۷۵ سرهنگ گرانت، امریکایی‌ها «هرگز نمی‌جنگند»: Hansard, XVIII, 226.
- ۲۷۶ ساندویچ در همین باره: Griffith, 154.
- ۲۷۷ گاور، «زبان اراذل و اوباش»: Hansard, XVIII, 166.
- ۲۷۸ Rubicon، اشاره به تصمیم سرنوشت‌ساز یولیوس قيصر در ۴۹ ق م در عبور دادن سربازان خود از رودی به این نام برای جنگ با پومپئوس. - م.
- ۲۷۹ برگوین، «گام سرنوشت‌سازی»: Trevelyan, *History of England*, New York, 1953, III, 73.
- ۲۸۰ «تراژدی هولناک آغاز شده است»: Sayre to Chatham, 20 May 1775, q. Ritcheson, 191.
- ۲۸۱ متن کامل نامه وسلی به دارتمت: Luke Tyerman, *Wesley*, 1872, III, 197-200.
- اختلاف هست که آیا نامه به دارتمت نوشته شد یا به نورت. نویسنده بالا مشخص نمی‌کند. Caleb T. Winchester در کتاب *Life of John Wesley* (نیویورک، ۱۹۰۶) می‌گوید که نامه خطاب به نورت بود. *Dictionary of National Biography* در بخش مربوط به دارتمت مدعی است که گیرنده دارتمت بود، هم‌چنین: Valentine, *North*, I, 349.

«... بیماری، هذیان»

- ۲۸۲ هاروی، «ناهنجارترین اندیشه‌ای...»: George III, *Correspondence*, III, XIII.
- ۲۸۳ Bunker Hill، تپه‌ای در چارلستون در ماساچوستس، صحنه یکی از معروف‌ترین درگیری‌های جنگ استقلال امریکا. - م.
- ۲۸۴ نورت، «شور و شوق ملت»: Brooke, 180.
- ۲۸۵ «هرگونه اقدام ضروری...» قاطعانه صورت گیرد، از نامه جورج سوم به لرد نورت، ۱۸ اوت ۱۷۷۵: *Correspondence*, III, 247-8.

- ۲۸۶ جرمین طرف‌دار «به زانو درآوردن شورشیان»: Valentine, North, I, 390.
- ۲۸۷ نام خانوادگی جرمین در ۱۷۷۰ اتخاذ شد و علت آن میراثی بود که از یک دوست خانواده بدان نام به آن‌ها رسید.
- ۲۸۸ «من همیشه به شما می‌گفتم»: Fitzmaurice, I, 345.
- ۲۸۹ «در شکوه و تجملی می‌زیست...»: *Dictionary of National Biography*.
- ۲۹۰ مهاجرنشین‌ها باید «حاکمیت برتر قوه مقننه» را به رسمیت شناسند: Valentine, North, I, 409.
- ۲۹۱ دکتر پرستلی، «چیزی از قبیل عقل...»: Ibid., 406.
- ۲۹۲ *Common Sense*، برای چگونگی تأثیر این کتاب بر مهاجرهای امریکا و سرگذشت نویسنده‌اش و نقش او در انقلاب امریکا، «- تام پین نوشته‌هاوارد فاست، ترجمه حسن کامشاد، خوارزمی، ۱۳۷۵-م.
- ۲۹۳ امتناع کپل و ایننگهام و پسرچاتام از خدمت در نظام: Trevelyan, II, 202, 206-7.
- ۲۹۴ کانوی، «هرگز نمی‌تواند شمشیر برکشد»: Miller, 452.
- ۲۹۵ کاوندیش، «در یک گور به خاک سپرده می‌شوند»: Hansard, XVIII, 998.
- ۲۹۶ ریچموند، «... کاملاً موجه»: *Dictionary of National Biography*.
- ۲۹۷ جمع‌آوری اعانه برای کشتگان امریکا: Hinkhouse, 193; Feiling, 134.
- ۲۹۸ والهول، بریتانیا «طرفی بر نمی‌بندد»: نامه به کنتس اوسوری (Countess of Ossory)، ۱۵ اکتبر ۱۷۷۶: *Correspondence*, IX, 428.
- ۲۹۹ «... امان از بی‌خردی...»: نامه به کانوی، ۳۱ اکتبر ۱۷۷۶: Ibid., 429.
- ۳۰۰ بازول، «هضم‌نشده و خشونت‌آمیز»: *Letters*, ed. Chauncey Tinker, 2 vols., Oxford, 1924, I, 213, 239.
- ۳۰۱ دکتر جانسن، «... مگر امریکایی‌ها را»: Boswell, *Life*, II, 209.
- ۳۰۲ کارمارتن، «به چه منظور... مذاکرات ۱۵ آوریل ۱۷۷۴»: Hansard, XVII, 1208.
- ۳۰۳ اشاره به گفته هملت: «من فقط وقتی باد از شمال شمال‌غربی می‌وزد دیوانه هستم ولی وقتی از جنوب می‌وزد می‌توانم قوش را از حواصیل تشخیص دهم». هملت، پرده دوم، صحنه دوم (به نقل از ترجمه مسعود فرزاد، با اندکی تغییر). - م.
- ۳۰۴ چاتام ورود فرانسه را پیش‌بینی کرد: Donne, editor's preface to *Correspondence of George III With Lord North*, II, 9.
- ۳۰۵ ریچموند، «اذعان می‌کنم که... بسیار دل‌زده‌ام»: Olson, 169.
- ۳۰۶ ریچموند به برک درباره لقب شوالیه‌گری فرانسه: Burke, *Correspondence*, II, 118, 120.
- ۳۰۷ فاکس درباره ویگ‌های هوادار را کینگهام: Ibid., 11, 182.
- ۳۰۸ برک، «ثروت بی‌کران...»: Ibid.
- ۳۰۹ Edward Gibbon (۱۷۳۷-۱۷۹۴)، مورخ نام‌دار انگلیسی. - م.
- ۳۱۰ واشینگتن، «همه نیروهای نیوانگلند پا به میدان گذارند»: *Writings of George Washington*, ed. John C. Fitzpatrick, USGPO, 1931-1944, IX, 115.
- ۳۱۱ سخن‌رانی ۲۰ نوامبر ۱۷۷۷ چاتام در پارلمان: Hansard, XIX, 360-75.
- ۳۱۲ فاکس، «مطلقاً ناممکن است»: Ibid., 431-2.
- ۳۱۳ Valley Forge، منطقه‌ای در شمال باختری فیلادلفیا، واشینگتن و سپاهیان‌ش زمستان ۱۷۷۷-۱۷۷۸ را سختی و مشقت در آن‌جا گذراندند و متجاوز از سه هزار تن آن‌ها از سرما و گرسنگی و بیماری

جان سپردند. - م.

۳۱۴ سخن‌رانی چاتام در پارلمان، ۱۱ دسامبر ۱۷۷۷: *Donne in Correspondence of George III With Lord North*, II, 114.

۳۱۵ نامه به بیلوین، «نمی‌توانید تصور کنید...»: Valentine, *Germain*, 265.

۳۱۶ «یأس عمومی»: Ibid.

۳۱۷ گیبون، «اگر شرم مانع نبود...»: Walpole, *Last Journals*, II, 76.

۳۱۸ جرمین، «کوردلی‌های لجوجانه»: Valentine, *Germain*, 275.

۳۱۹ جورج سوم، «من می‌دانم که وظیفه‌ام را...»، نامه ۲۶ ژوئیه ۱۷۷۵: *Correspondence*, III, no. 1683.

۳۲۰ دعا به درگاه خداوند، «هدایت‌کن...»: Ibid., no. 3923.

۳۲۱ اسب‌های کالسکه جرمین: Fitzmaurice, I, 358; Valentine, *Germain*, 284.

۳۲۲ پیشنهاد برای کمیسیون صلح: Hansard, XVIII, 443.

۳۲۳ «سکوتی اندوه‌بار»: Walpole, *Last Journals*, II, 200.

۳۲۴ دکتر جانسن، «چنین انبانی از کودنی...»: Robertson, 174.

۳۲۵ روز خفت‌انگیز: Walpole to Mann, 18 February 1778.

۳۲۶ راکینگهام و ریچموند، «فوری و علنی»: Olson, 172-3.

۳۲۷ آخرین سخن‌رانی چاتام، ۷ آوریل ۱۷۷۸: Hansard, XIX.

۳۲۸ Westminster Abbey، کلیسای مشهور لندن که آرامگاه بسیاری از بزرگان انگلستان است. - م.

۳۲۹ *Letters of Junius*، نامه‌هایی که در ۱۷۶۹-۱۷۷۲، در نشریه *London Public Advertiser* درمی‌آمد و به حکومت روز حمله می‌کرد. شمار کسانی که مدعی نوشتن یا متهم به نوشتن آن نامه‌ها شده‌اند به پنجاه تن می‌رسد. - م.

۳۳۰ مرگ چاتام: 52. Plumb, *Chatham*, 156; Robin Reilly, *William Pitt the Younger*, New York, 1979.

۳۳۱ دکتر آدینگتون: Williams, *Pitt*, II, 242-3.

۳۳۲ پیش‌بینی ویرانی، شیلرن: Miller, 453؛ ریچموند در نامه به راکینگهام، ۱۵ مارس ۱۷۷۸: Olson, 172-3؛

والپول، «جزیره‌ای کوچک و مفلوک»: Miller, 396.

۳۳۳ برک به راکینگهام، نامه ۲۵ اوت ۱۷۷۵: Ibid., 453.

۳۳۴ فاکس، «به لحاظ حیثیت شخصی...»: Derry, 87.

۳۳۵ والپول، «زیاده از حد بی‌حال»، نامه به مان، ۳۰ ژوئن ۱۷۷۹: *Correspondence to Mann*, 30 June 1779.

۳۳۶ فاکس، «در همه‌جا و نزد همه‌کس منفورند»: Derry, 75.

۳۳۷ هیئت صلح کارلایل: Brown, 266.

۳۳۸ دختر کوچولوی اوکرایین: Ibid.

۳۳۹ «پیشنهاد‌های صلح ما»: Ibid., 263.

۳۴۰ اعلامیه ۳ اکتبر ۱۷۷۸: Stevens, *Facsimiles*, XI, no. 1171-2.

۳۴۱ پیش‌نویس نخست اعلامیه کارلایل، ۲۹ سپتامبر ۱۷۷۸: Ibid., V, no. 529.

۳۴۲ پیش‌نهاد به کنگره، انتشار متن کامل اعلامیه: Ibid., XII, 1200-01.

۳۴۳ ایدن، «این سرزمین والا...»: Miller, *Triumph*, 5.

۳۴۴ در خطاب به ودربرن، «مگر ممکن است...»: Ibid.

- ۳۲۵ Benedict Arnold (۱۷۴۱-۱۸۰۱)، ژنرال جنگ انقلاب آمریکا؛ به امریکاییان خیانت کرد و به انگلیسی‌ها پناه برد. - م.
- ۳۲۶ Charles Lee (۱۷۳۱-۱۷۸۲)، ژنرال جنگ انقلاب آمریکا که در انگلستان زاده شده بود. - م.
- ۳۲۷ Baron von Steuben (۱۷۳۰-۱۷۹۴)، سردار آلمانی که در ۱۷۷۷ به مهاجرنشینان امریکایی پیوست و انضباط و مشق و تمرینات ارتش آلمانی را به آن‌ها آموخت. - م.
- ۳۲۸ شکوائیه فوریه ۱۷۸۰ یورکشر: Feiling, 135-6.
- ۳۲۹ قطع‌نامه دانینگ: Trevelyan, 1, 216.
- ۳۵۰ Lord George Gordon، عوام‌فریب انگلیسی، مؤسس انجمن‌های پروتستان که در ۱۷۸۰ در لندن بلوا به پا کرد. - م.
- ۳۵۱ پیش‌نهاد کانوی: Jesse, III, 357; Feiling, 141; all sources.
- ۳۵۲ جورج سوم پیش‌نهاد کناره‌گیری می‌کند: Namier, *Crossroads*, 125.
- ۳۵۳ ریچارد آزوالد تنها مذاکره‌کننده: Allen, 254 (که او را به اشتباه James می‌نامد).
- ۳۵۴ جورج سوم، «جدا شدن آمریکا...»، نامه ۱۰ نوامبر ۱۷۸۲: *Correspondence*, VI, no. 3978.
- ۳۵۵ ادمز، «غرور و خودپسندی...»، نامه نوشته شده از هلند در ۱۷۸۲: Allen, 255; Miller, *Triumph*, 632.
- ۳۵۶ راکینگهام، «صلح و آشتی»: Guttridge, 73-4.
- ۳۵۷ Durham Report (۱۸۳۹)، گزارش دربارهٔ امور امریکای شمالی بریتانیا. - م.
- ۳۵۸ چنانچه قهرمانان هملت و قهرمانان اتلو جابه‌جا می‌بودند: J. G. Adams, q. by William Willcox, *Portrait of a General* (Sir Henry Clinton), New York, 1964, XI.

فصل پنجم: امریکا در ویتنام به خود خیانت می‌کند

اختصارات

ARVN	: ارتش جمهوری ویتنام (جنوبی):
CCS	: رؤسای ستاد مرکب متفقین (در جنگ جهانی دوم):
CINCPAC	: فرمانده کل نیروها، اقیانوس آرام:
DRV	: جمهوری دموکراتیک ویتنام (شمالی):
FRC	: کمیته روابط خارجی (سنا):
FRUS	: نشریه روابط خارجی ایالات متحد (سالانه):
JCS	: رؤسای ستاد مشترک:
MAAG	: گروه مشاور کمک‌های نظامی:
MACV	: فرماندهی کمک‌های نظامی ویتنام:
NSC	: شورای امنیت ملی:
PP	: اسناد پنتاگون:
SEA	: جنوب شرقی آسیا:

شالوده

- ۱ روزولت، «نباید به فرانسه بازگردد»: Hull, II, 1597.
- ۲ Anthony Eden (۱۸۹۷-۱۹۷۷)، وزیر امور خارجه انگلستان. - م.
- ۳ «درباره این موضوع بی‌پرده‌تر از هر مطلب دیگر...»: Thorne, 468.
- ۴ Joseph Stilwell (۱۸۸۳-۱۹۴۶)، ژنرال امریکایی که سالیان درازی در چین خدمت کرد و در کنفرانس قاهره مشاور روزولت بود. - م.
- ۵ در کنفرانس قاهره «به فرانسه بازنگردد»، اوراق استیلول: B. W. Tuchman, *Stilwell and the American Experience in China*, New York, 1971, 405.

- ۶ قیمت «برای حدود بیست و پنج سال»: Ibid., 410.
- ۷ «از چیانگ کای‌شک پرسیدم»: Ibid.
- ۸ ژرژ بیدو، «از صمیم دل با فرانسه همکاری»: La Feber, 1292.
- ۹ هم‌قطاران بخش خاور دور خواهان استقلال آتی بودند: J. C. Vincent Mem. 2 November 1943, FRUS, 1943, China, 866. See also Fifield, 69 n.
- ۱۰ رضایت «داوطلبانه» قدرت‌های استعماری: Drachman, 51.
- ۱۱ Viet-Minh، حزب ملی که در زمان جنگ به رهبری هوشی مینه تشکیل شد. - م.
- ۱۲ روزولت نمی‌خواست «درگیر» شود، یادداشت وزیر خارجه، یکم ژانویه ۱۹۴۵: FRUS, 1945, VI, 293.
- ۱۳ از تصمیم خود برگشت: FRUS, 1944, *British Commonwealth and Europe*, FDR to Hull, 16 October 1944. See also Drachman, 80.
- ۱۴ روزولت، «هدف نهایی استقلال است»: Charles Taussig, Halberstam, 81; Thorne, 630.
- ۱۵ استینیوس دربارهٔ حق حاکمیت فرانسه: State Dept. Bulletin, 8 April 1945.
- ۱۶ دوگل، «اگر شما در هندوچین مخالف ما باشید»: Caffrey to Sec. of State, FRUS, 1945, VI, 300.
- ۱۷ «در سوابق امر اثری دیده نمی‌شود»: Grew to Caffrey, FRUS, 1945, VI, 307. See also Grew to Hurley, 2 June 1945, *ibid.*, 312.
- ۱۸ بررسی ۱۹۱۰ فرانسوی‌ها: Buttinger, I, 450, n. 53.
- ۱۹ شمار ویتنامی‌های «بی‌سواد بیش از پدران‌شان...»: Jules Harmard, *Domination et Colonisation*, Paris, 1910, 264, q. Buttinger, *Smaller Dragon*, 425.
- ۲۰ «نمایندگان نژاد مغلوب»: Manning, *Stage, 109*, from Milton Osborne, *French Presence in Cochinchina and Cambodia, 1859-1905*, Ithaca, 1969, 119.
- ۲۱ OSS (Office of Strategic Services)، ادارهٔ جاسوسی جنگی امریکا. - م.
- ۲۲ دفتر خدمات سوق‌الجیشی و هوشی‌مینه: Smith, 332-4.
- ۲۳ امریکا «مخالف استعمار»: Ibid.
- ۲۴ رئیس منطقهٔ دفتر خدمات سوق‌الجیشی (رئیس منطقه سرهنگ Paul Halliwell بود): Shaplen, 33.
- ۲۵ تصمیمات کنفرانس پوتسدام: Leahy, 286, 338, 413; also, CCS to St. Didier, 19 July 1945, Vigneras, 398.
- ۲۶ گفتهٔ دریاسالار کینگ: Thorne, 631.
- ۲۷ ترومن، «دولت من با بازگشت... مخالفتی ندارد»: De Gaulle, III, 910.
- ۲۸ دوگل در نشست با روزنامه‌نگاران: Drachman, 90.
- ۲۹ اعلامیهٔ برازاویل: Marshall, 107; see also Smith, 324.
- ۳۰ «ما به مبارزه ادامه می‌دهیم»: Shaplen, 30.
- ۳۱ Bao Dai، امپراتور آنام و ویتنام، در سال ۱۹۴۵ استعفا داد و به کشورهای چین و فرانسه سفر کرد. در فروردین سال ۱۹۵۵ خلع شد. - م.
- ۳۲ پیام بانودانی: Hammer, 102.
- ۳۳ اقدامات برای «بازایی قدرت فرانسویان»: Cooper, 39.
- ۳۴ بازگشت فرانسوی‌ها با کشتی‌های امریکایی: Dunn; also Hammer, 113; Isaacs, 151-7.

۳۵ «کشتی‌ها یا هواپیماهای دارای پرچم امریکا»: PP (HR), Book I, Part I, A, p. A-24, q. Patti, 380.
 ۳۶ لرد لونی مونت‌باتن (Louis Mountbatten)، فرمانده منطقه، در ۲ اکتبر ۱۹۴۵ به رؤسای ستاد مشترک گزارش کرد که تنها راهی که او می‌تواند نیروهای بریتانیایی / هندی را از درگیری بازدارد آن است که «هم‌چنان از ژاپنی‌ها برای برقراری نظم و قانون استفاده کنم و این بدان معناست که من نمی‌توانم خلع سلاح آن‌ها را تا سه ماه دیگر شروع کنم.» ← Dunn from one of the following: *Lord Mountbatten's Report to Combined Chiefs of Staff, 1943-45* (London, HMSO, 1951), *Post Surrender Tasks, Section E of the above* (London, HMSO, 1969); *Great Britain: Documents Relating to British Involvement in the Indo-China Conflict, 1945-65*, Command 2834 (London, HMSO, 1965).

۳۷ انگلیسی‌ها قوای ژاپنی را به کار می‌گیرند: Isaacs, 151.

۳۸ سخن ژنرال گریسی: Buttinger, I, 327.

۳۹ «slopeys» و «gooks»، اصطلاح‌های موهنی که امریکاییان در مورد مردم نژاد زرد به کار می‌برند و در فارسی معادل دقیقی ندارد. — م.

۴۰ اونیفورم عاریه امریکایی به تن داشتند: Cooper, 41; Isaacs, 161; Smith, 344.

۴۱ «استوار و نیرومند و دوست»: PP (Senate), 13.

۴۲ انجام وظیفه واحدهای امریکایی «در مأموریت‌های تنبیهی»: Smith, 347.

۴۳ هشت درخواست هوشی‌مینه بی‌پاسخ ماند: FRUS, 1946, VIII, 27; also PP, I, 17.

۴۴ گزارش آرتور هیل: Gallagher Papers, PP (Senate), Appendix, 31-6.

۴۵ گزارش کریستن ساینس مانتیر به قلم: Gordon Walker, 2 March 1946.

۴۶ وزارت امور خارجه، «جداً روبه خرابی می‌رود»، ۲۸ نوامبر ۱۹۴۵: FRUS, 1945, VI, 1388, n. 37.

۴۷ گزارش چارلز یوست، ۱۳ دسامبر ۱۹۴۵: Ibid.; see also Fifield, 69-70.

۴۸ مارشال، «دیدگاه و روش‌های خطرناک»: drafted by the French Desk for Embassy in Paris, PP, I, 31-2.

۴۹ آچسن به وفات: Ibid., 20.

۵۰ وفات، «پنج‌ه سال دیگر...»: PP (Senate), 13.

۵۱ کنسول امریکا در سایگون، «هیچ راه حلی برای خواباندن غائله...»: Charles S. Reed to Secretary of State, 22 December 1946, FRUS, 1946, VIII, 78-9.

۵۲ لوکلر، «این کار ۵۰۰۰۰۰ سرباز لازم دارد»: Halberstam, 84, from Paul Mus orally.

۵۳ ترومن و آچسن به مردم امریکا اطمینان دادند: FRUS, 1945, VI, 313; Thorne, 632.

۵۴ رهنمودهای بخش فرانسه وزارت امور خارجه امریکا، فوریه ۱۹۴۷: PP, I, 31.

خواب خرگوشی

۵۵ «آسیای جنوب خاوری هدف تهاجمی است»، ژوئن ۱۹۴۹: PP, I, 82.

۵۶ «منطقه کلیدی»: Ibid., 83.

۵۷ گفت‌و شنود بانودانی و فان کوانگ دان: PP, I, 71-2.

۵۸ رابرت بلام، «انتظار لیاقت یا جلب وفاداری»: Shaplen, 87; PP, I, 73.

۵۹ «حیاتی برای آینده جهان»، ۲۴ مه ۱۹۵۱: Gelb, 44.

۶۰ اشاره به پیمان ۱۹۳۸ مونیخ و تسلیم انگلیس و فرانسه به خواسته‌های هیتلر. — م.

- ۶۱ سخن‌رانی رادیویی ترومن، ۱۱ آوریل ۱۹۵۱: PP, I, 588.
- ۶۲ شورای امنیت ملی، نقشهٔ پیش‌بینی‌شده، ۲۷ فوریهٔ ۱۹۵۰: PP, I, 83.
- ۶۳ وزارت امورخارجه، «اگر توطئه‌ای به رهبری مسکو»: Ibid., 34.
- ۶۴ پیام ویژهٔ ترومن به کنگره، ۲۴ مهٔ ۱۹۵۱: PP, I, 589.
- ۶۵ هرگونه «توهم را زایل می‌کند»: Gelb, 42.
- ۶۶ دین راسک، «استعمار جدید»: Cohen, 75.
- ۶۷ «آلت دست» دفتر سیاسی: FRC, 8 June 1950, q. Cohen, 50.
- ۶۸ سرمقالهٔ نیویورک تایمز، «حال باید بر همهٔ امریکاییان روشن باشد...»، ۱۱ ژوئن ۱۹۵۲.
- ۶۹ به نظر شورای امنیت ملی حتی ژاپن از پا درمی‌آید: PP, I, 84.
- ۷۰ یادداشت جان اولی: Acheson, 674.
- ۷۱ عملیات دریایی و هوایی در صورت مداخلهٔ چین: NSC 124, PP, I, 88.
- ۷۲ والتر رابرتسن، «دولتی به بدخواهی...»: Hoopes, 147.
- ۷۳ نولند، «استیلای شوروی»: Ibid., 203.
- ۷۴ جانسن، «حیوان عظیم»: Ball, 404.
- ۷۵ دالس، «شور مهار کردن رویدادها»: Hoopes, 140.
- ۷۶ دالس، «جبههٔ اقیانوس آرام...»، در مجلس سنا، ۲۱ سپتامبر ۱۹۴۹: Hoopes, 78.
- ۷۷ «جزء یک الگوی واحد»: Ibid., 115.
- ۷۸ Syngman Rhee، رئیس‌جمهور کرهٔ جنوبی که به فساد شهرت داشت و پس از شورش‌های ۱۹۶۰ به هاوایی گریخت. - م.
- ۷۹ دالس، «این دو مرد شریف...»: Ibid., 78.
- ۸۰ نویسندهٔ برنامهٔ سیاست خارجی جمهوری خواهان: Halle, 270.
- ۸۱ کوشش دالس برای وعده گرفتن از کرملین: Hoopes, 172.
- ۸۲ ستاد کل ارتش، «ارزش‌یابی» هزینه: PP, I, 89.
- ۸۳ دریا سالار دیویس، «باید اجتناب کرد»: Ibid.
- ۸۴ توصیهٔ سران پتاگون، چین دشمن در آسیا: Cohen, 174.
- ۸۵ سه شرط آیزنهاور: PP, I, 94; Mandate, 345.
- ۸۶ «احتمالاً افول خواهد کرد»، ۴ ژوئن ۱۹۵۳: PP, I, 391-2.
- ۸۷ «فرانسویان از ما باج گرفتند»، آپسن در مصاحبه با: Professor Gaddis Smith, *NYT Book Review*, 12 October 1969.
- ۸۸ «آزادی‌ای که ما در اروپا آن را گرامی می‌داریم»: Halle, 286-7.
- ۸۹ گزارش ترپنل: PP, I, 487-9.
- ۹۰ «عدم شور و اشتیاق»، ۳ فوریهٔ ۱۹۵۴: Gelb, 52.
- ۹۱ آیزنهاور، «تودهٔ مردم از دشمن پشتیبانی می‌کردند»: Mandate, 372-3.
- ۹۲ ایالات متحد هشتاد درصد هزینه‌ها را می‌پرداخت: Hammer, 313, n. 20a.
- ۹۳ ویلیام داگلاس قاضی دیوان عالی: North from Malaya, 10, 208.
- ۹۴ گزارش منسفیلد: U.S. Congress, Senate FRC, 83rd Congress, 1st Session: See under U.S.

Congress, Senate.

- ۹۵ هراس دالس از مکارتنی: Hoopes, 160.
- ۹۶ سیمای جدید استراتژی نظامی کابینه امریکا: Eisenhower, *Mandate*, 451; Hoopes, chapter 13.
- ۹۷ نظر جورج هامفری: Ibid., 196.
- ۹۸ دالس، «تبلیغات قلبی صلح»: Hoopes, 173.
- ۹۹ خط‌مشی پیش‌نهادی رادفورد برای کنفرانس ژنو: PP, I, 448-51.
- ۱۰۰ از بیانات دالس چنین استنباط می‌شد: Hoopes, 212.
- ۱۰۱ ریچارد نیکسن، «اگر برای جلوگیری از توسعه کمونیسم...»، ۱۶ آوریل سال ۱۹۵۴: Eisenhower, *Mandate*, 353, n. 4.
- ۱۰۲ آیزنهاور، «وظیفه اصلی ما...»: *Mandate*, 168.
- ۱۰۳ سازوبرگ چینی ماهانه ۴۰۰۰ تُن: Cooper, 59.
- ۱۰۴ مأموریت ژنرال ایلی: Roberts, in Raskin and Fall, 57-66; PP, I, 97-106.
- ۱۰۵ پیش‌نهاد استفاده از سلاح‌های هسته‌ای: FRUS, 1952-54, XIII, 1271.
- ۱۰۶ گفته شده است که رادفورد در نظر داشت چینی‌ها را به واکنش نظامی برانگیزد تا پیش از آن‌که چین قوی شود و امنیت امریکا را به خطر اندازد، آن کشور شتاب‌زده درگیر جنگ با ایالات متحد گردد. پیش‌نهاد او در مورد کاربرد سلاح اتمی در هندوچین توسط معاونش شفاهاً به ژنرال داگلاس مک‌آرتور داده شد که در آن هنگام مشاور وزارت دفاع بود ولی او شدیداً با این فکر مخالفت کرد. مک‌آرتور به دالس نوشت «اگر ما با فرانسویان تماس بگیریم، داستان بدون شک به بیرون درز خواهد کرد... و جار و جنجالی بزرگ در پارلمان‌های جهان آزاد به راه خواهد انداخت»، به ویژه در میان متفقین ناتو و به ویژه در بریتانیا. آنگاه به امریکا فشار خواهند آورد اطمینان بدهد که در آینده بدون شور و مشورت اسلحه اتمی را به کار نخواهد برد. از این گذشته، شوروی در تبلیغات خود خواهد گفت «اشتیاق ما برای به کار بردن این سلاح‌ها در هندوچین دلیل این واقعیت است که می‌خواهیم سلاح‌های خود را روی مردم بومی آزمایش کنیم.» به موجب یادداشت پیوست یکی از کارمندان دالس، «وزیر فعلاً نمی‌خواهد این موضوع را با دریاسالار <مطرح کند - و مشارالیه هم آن‌گونه که من فهمیدم از این بابت حرفی به وزیر نزد.» در مورد برانگیختن چینیان به واکنش نظامی و مخالفت مک‌آرتور: Chalmers Roberts in *Washington Post*, 24 October 1971, q. Gelb, 57.
- ۱۰۷ «عملیات کرکس»: FRUS, op. cit., to Secretary of State, 7 April 1954, 1270-2.
- ۱۰۸ ملاقات دالس با رهبران کنگره: Roberts, op. cit.; Hoopes, 210-11.
- ۱۰۹ درخواست کابینه فرانسه برای مداخله: PP, I, 100-04; Roberts; Hoopes, 207-08.
- ۱۱۰ آیزنهاور، «امریکا در جنگ مداخله نخواهد کرد»، ۱۰ مارس ۱۹۵۴: Gurtov, 78.
- ۱۱۱ گزارش ژنرال گوین: Ridgway, *Soldier*, 276; also Gavin in Senate FRC Hearings in 1966.
- ۱۱۲ آیزنهاور دخالت یک‌جانبه را رد می‌کند: *Mandate*, 373; PP, I, 129.
- ۱۱۳ Allen Dulles، رئیس اف بی آی - م.
- ۱۱۴ گزارش کمیته ویژه، ۵ آوریل ۱۹۵۴: PP, I, 472-6.
- ۱۱۵ دالس در مورد سقوط دین بین فو، ۱۱ مه ۱۹۵۴: PP, I, 106.
- ۱۱۶ مینیس فرانس، «آن‌قدرها راه بر کمونیسم...»: Hoopes from *Le Monde*, 12 February 1954.

- ۱۱۷ آتش‌بس در ظرف سی روز: Ambassador Dillon to Secretary of State, 6 July 1954, PP (HR), BK IX, 612.
- ۱۱۸ دالس، «خطر عمده‌ی برای ایالات متحد»، ۱۱ ژوئن ۱۹۵۴: Hoopes, 230.
- ۱۱۹ توصیه‌ی چون‌لای به هوشی‌مینه: این موضوع را چون‌لای به هریس سالزبری (Harrison Salisbury) و سالزبری در ۱۷ فوریه ۱۹۸۳ به نویسنده گفت.

ایجاد دست‌نشانده

- ۱۲۰ کشته و زخمی‌های فرانسوی: Eisenhower, *Mandate*, 337.
- ۱۲۱ روزنامه‌ی سینت لونی پست دیسیج، «این جنگی است که باید از آن برحذر بود»: در شماره ۵ مه ۱۹۵۴، بقیه‌ی مقالات در ۷، ۹، ۱۰، ۱۲، ۱۴، ۱۹، ۲۲ مه همان سال.
- ۱۲۲ کاریکاتور فیتس پتریک در همان روزنامه در ۸ ژوئن ۱۹۵۴.
- ۱۲۳ رایشار، «دفاعی بی‌اندازه بی‌ثمر...»: Reischauer, 178-9; 251-7.
- ۱۲۴ دالس، «چنان متحد، چنان نیرومند...»: Hoopes, 242.
- ۱۲۵ اکسکالیر (Excalibur)، اشاره به شمشیری افسانه‌ای که آرتور شاه با بیرون کشیدن آن از دل سنگ تبار شاهانه خود را آشکار ساخت. - م.
- ۱۲۶ دریابان دیویس، «برای رویارویی با تجاوز...»: PP, I, 212.
- ۱۲۷ سابقه‌ی دیم، گزارش منسفیلد به سنا: FRC, 15 October 1954, 83rd Congress, 2nd session; see also Scheer.
- ۱۲۸ قاضی داگلاس به معرفی دیم می‌پردازد: Scheer and Hinckle, "The Viet-Nam Lobby," in Raskin and Fall, 69.
- ۱۲۹ امریکایی‌ها «متفاوت» با فرانسوی‌ها: William Bundy to author, 18 February 1981.
- ۱۳۰ رؤسای ستاد مشترک، «مطلقاً ضروری است»: PP, I, 215.
- ۱۳۱ رؤسای ستاد مشترک، «هیچ اطمینانی...»: PP, I, 218.
- ۱۳۲ «حضرت مسیح به جنوب رفته است»: Cooper, 130.
- ۱۳۳ «ویتنام را احتمالاً باید از دست رفته شمرد»، گزارش: Lansdale Mission, PP, I, 577.
- ۱۳۴ ادگار فور، «نه تنها بی‌کفایت بلکه دیوانه»: PP, I, 241.
- ۱۳۵ گزارش منسفیلد: U. S. Congress, Senate FRC, 83rd Congress, 2nd Session.
- ۱۳۶ نامه‌ی آیزنهاور به دیم: PP, I, 253.
- ۱۳۷ گزارش کالینز: PP, I, 226.
- ۱۳۸ مأموریت لتزدیل: PP, I, 573-83.
- ۱۳۹ فرانسه «گرایش می‌یابد»: PP, I, 221.
- ۱۴۰ سنتنی، «تنها راه به دست آوردن...»: Ibid., 222.
- ۱۴۱ «نشان داده که بی‌عرضه و نالایق و منفور است»: C. L. Sulzberger, 18 April 1955.
- ۱۴۲ دالس، امکان «یک به ده»: Collins, 379.
- ۱۴۳ آیزنهاور، «در ویتنام دشواری‌های فراوان...»: Cooper, 142.
- ۱۴۴ دانالد هیت، «بیش از سیصد میلیون دلار...»: PP, I, 227.
- ۱۴۵ اسپلمن، «افسوس!»: New York Times, 31 August 1954.

- ۱۴۶ سربچی دیم از انتخابات: PP, I, 245.
- ۱۴۷ شیوه‌های «اهانت آمیز»: Buttinger, II, 890.
- ۱۴۸ «اکثریت عظیم»: Leo Cherne in *Look*, 25 January 1956; see also Cooper, 132.
- ۱۴۹ کندی در مورد «محبوبیت» هوشی مینه، در مجلس سنا، ۶ آوریل ۱۹۵۴: Scheer, 15.
- ۱۵۰ «آیزنهاور» موافقت نکرد: Ridgway, *Foreign Affairs*, 585; see also Eisenhower, *Mandate*, 372.
- ۱۵۱ وزارت خارجه، «ما از موضع... پشتیبانی می‌کنیم»: PP, I, 246.
- ۱۵۲ فام وان دونگ، «به وحدت تحقق خواهیم داد»: PP, I, 250.
- ۱۵۳ بررسی دانشمندان امریکا، یکی از رشته تحقیقاتی که دانشگاه میشیگان زیر نظر پروفیسور وسلی فیشل (Wesley Fishel) از ۱۹۵۵ تا ۱۹۶۲ در ویتنام به عمل آورد: Scheer, 53.
- ۱۵۴ Nguyen Giap، سردار ویتنامی، فاتح دین بین‌فو-م.
- ۱۵۵ جیاب، «ما آدم‌های شرافتمند زیادی را کشتیم»: PP, I, 246.
- ۱۵۶ سفارت امریکا، «وضعیت را می‌توان چنین خلاصه کرد»: PP, I, 258.
- ۱۵۷ مانیفست هجده و توقیف امضاکنندگان: Cooper, 159; text of Manifesto in Raskin and Fall, 116-21.
- ۱۵۸ «قادر به نجات مملکت نیست»: Ibid., 483.
- ۱۵۹ تبریكات واشینگتن: Ibid.
- ۱۶۰ برنامه جبهه رهایی‌بخش، متن در: Raskin and Fall, 216-21.

«وصلت با شکست»

- ۱۶۱ «امری بدیهی بود»: James Thomson, *NYT Books*, 4 October 1970.
- ۱۶۲ کندی، «سنگ بنای جهان آزاد...»، سخنرانی در انجمن دوستان امریکایی ویتنام، ژوئن ۱۹۵۶: Lewy, 12.
- ۱۶۳ *New Deal*، طرح روزولت برای پیشرفت و عمران امریکا-م.
- ۱۶۴ Rhodes Scholars، فارغ‌التحصیلان درخشان امریکایی که برای تکمیل تحصیلات عالی به دانشگاه آکسفورد فرستاده می‌شوند-م.
- ۱۶۵ knock out، اصطلاح مشت‌بازی، از پا درآوردن حریف-م.
- ۱۶۶ مکنامارا، «ما قدرت آن داریم...»، به قرار اطلاع در یک نشست پنتاگون گفته شد: Robert D. Heinl, *Dictionary of Military and Naval Quotations*, Annapolis, 1966, 215.
- ۱۶۷ Eleanor Roosevelt (۱۸۸۴-۱۹۶۲)، همسر فرانکلین روزولت-م.
- ۱۶۸ باندی، آماده مدیریت مدرسه در دوازده سالگی: Halberstam, 52.
- ۱۶۹ عقیده سناتور ترموند درباره جان مکون: Halberstam, 153.
- ۱۷۰ گالبریت، «فجیع و ناگوار»: Galbraith, 477.
- ۱۷۱ «تاکنون در وضعی از این بدتر نبوده‌ایم»: Schlesinger, 320; PP, II, 6, 27.
- ۱۷۲ برنامه لنزدیل: PP, II, 440-1.
- ۱۷۳ کندی، «جنگ سفیدپوستان»: Schlesinger, 505, 547.
- ۱۷۴ St. Cyr، دانشکده افسری معروف فرانسه-م.
- ۱۷۵ «ولی آقای شونبران...»: نقل قول، شونبران به نویسنده.
- ۱۷۶ جنگ محدود، «سود پایان دادن...»: Kaplan, 330. Kaufman q. *ibid.*, 199.

- ۱۷۷ Benjamin Disraeli (۱۸۰۴-۱۸۸۱)، نخست‌وزیر محافظه‌کار انگلستان. - م.
- ۱۷۸ کندی رساله‌های مانو و چه‌گوارا را خواند: Schlesinger, 341.
- ۱۷۹ سخن‌رانی روستو در مراسم فارغ‌التحصیلی نظامیان: Raskin and Fall, 108-16.
- ۱۸۰ لُزدیل، «جاذبه آن... بیش از جاذبه آرمان کمونیسم باشد»: Schlesinger, 986.
- ۱۸۱ پرک، «پافشاری بر امر عبث...»، سخن‌رانی در مجلس عوام انگلستان، ۱۹ آوریل ۱۷۷۴: Hansard XVIII.
- ۱۸۲ مذاکرات پنتاگون راجع به «حجم و ترکیب نیروها»، ۱۱ مه ۱۹۶۱: PP, II, 642.
- ۱۸۳ توصیه‌های آیزنهاور به کندی: Gelb and Betts, 29.
- ۱۸۴ اعزاز ناوگان هفتم به دریای چین جنوبی: Ball, 363.
- ۱۸۵ لِمینتزر استعمال سلاح هسته‌ای را پیش‌نهاد می‌کند: Galbraith, 467.
- ۱۸۶ جا خوردن کندی: Ibid.
- ۱۸۷ جانسن، «وینستن چرچیل آسیا»: Schlesinger, 541.
- ۱۸۸ Paul Bunyan، قهرمان افسانه‌ای آمریکا که دارای قدرت‌های خارق‌العاده بود. - م.
- ۱۸۹ برای متن گزارش جانسن ←: PP, II, 55-9; see also Ball, 385.
- ۱۹۰ James Reston، روزنامه‌نگار مشهور آمریکا. - م.
- ۱۹۱ گفته کندی به رستون: Gelb and Betts, 70.
- ۱۹۲ «مانمی‌توانیم اجازه بدهیم...»، ۲۵ ژوئیه ۱۹۶۱: Sorensen, 583 ff.
- ۱۹۳ آمادگی ذهنی داشت خطر جنگ هسته‌ای را بپذیرد: Ibid.
- ۱۹۴ نیتزه، «ارزش دفاع از برلین...»: Thompson and Frizzell, 6.
- ۱۹۵ Chungking، پس از سقوط نانکینگ در ۱۹۳۷ پایتخت چین ملی به چونگ‌کینگ منتقل شد. مقصود ظاهراً فساد و تزلزل حکومت چیانگ کای‌شک در برابر ژاپنی‌ها در قیاس با جان‌بازی کمونیست‌هاست. - م.
- ۱۹۶ تئودور وایت، «اوضاع هر هفته بدتر می‌شود»: Schlesinger, 544.
- ۱۹۷ ارزیابی مک‌گار: Taylor, 220-1.
- ۱۹۸ Walt Whitman (۱۸۱۹-۱۸۹۲)، شاعر نام‌دار آمریکایی. - م.
- ۱۹۹ Dr. Pangloss، پروفیسور خوش‌بین در داستان کاندید اثر ولتر که معتقد بود «در این بهترین عالم ممکن... همه چیز به بهترین وجه ممکن است». - م.
- ۲۰۰ روستو از قماش دکترین گلووس: Macpherson, 258.
- ۲۰۱ «بزرگ‌ترین پیکارجوی جنگ سرد»: Halberstam, 161.
- ۲۰۲ گزارش تیلر-روستو: PP, II, 14-15, 90-98; Taylor, 227-44.
- ۲۰۳ «تجاوز خارجی»: Cohen, 184.
- ۲۰۴ ضمائم گزارش وزارت امور خارجه: PP, II, 95-7.
- ۲۰۵ راسک، «اسب بازنده»: PP, II, 105.
- ۲۰۶ «رژیمی که ماندگار نیست»، در شهادت غیرعلنی به سنا، ۲۸ فوریه ۱۹۶۱: Cohen, 111.
- ۲۰۷ یادداشت مکنامارا-راسک: PP, II, 108-09, 110-16.
- ۲۰۸ کندی به دیم: Ibid., 805-06.
- ۲۰۹ دیم «ظاهراً به شک افتاد»: Ibid., 121.
- ۲۱۰ Green Berets، تکاوران عملیات ویژه در ارتش آمریکا. - م.

- ۲۱۱ شمار تلفات: PP, (NYT), 110.
- ۲۱۲ کمیته ملی جمهوری خواهان، نیویورک تایمز، ۱۴ فوریه ۱۹۶۲.
- ۲۱۳ کندی، «ما سپاه رزمی نفرستاده‌ایم»: PP, II, 808.
- ۲۱۴ مکنامارا، «همه مقیاس‌های کمی»: Schlesinger, 549.
- ۲۱۵ گزارش گالبریت: Galbraith, 471-3; PP, II, 122-4.
- ۲۱۶ «فعلاً که باشکست وصلت کرده‌ایم»: Schlesinger, 548.
- ۲۱۷ نامه‌های نوامبر ۱۹۶۱ و مارس ۱۹۶۲: Galbraith, 477-9; also PP, II, 670-1.
- ۲۱۸ رؤسای ستاد مشترک، «تعهد ما در ایستادگی استوار»، ۱۳ آوریل ۱۹۶۲: Ibid., 671-2.
- ۲۱۹ «به نظر خبرنگاران دروغ می‌آمد»: Mecklin, 100.
- ۲۲۰ یادداشت مینگ: Salinger, 328; Manning, ed. *Stakes*, 58-61.
- ۲۲۱ منسفیلد، شوروشوق مایه بدبختی: Macpherson, 45.
- ۲۲۲ اظهارات منسفیلد: 88th Congress, 1st Session, GPO, Washington, D.C., 1963.
- ۲۲۳ گفت‌وگوی منسفیلد و کندی: O'Donnell.
- ۲۲۴ گزارش هیلزمن: PP, II, 690-726.
- ۲۲۵ «ناهماهنگی شناختی»: مدیون Jeffrey Race هستیم که توجه مرا به این مفهوم جلب کرد. قطعه‌های نقل شده از مقاله او مندرج در *Armed Forces and Society* است. همچنین ← Leon Festinger, A *Theory of Cognitive Dissonance*, Evanston, III, 1957.
- ۲۲۶ کندی در گفت‌وگو با منسفیلد اشاره به عقب‌نشینی می‌کند: O'Donnell.
- ۲۲۷ اشاره به کتاب کندی: *Profiles in Courage* - م.
- ۲۲۸ دستور به مایکل فارستال، گفته فارستال به نویسنده.
- ۲۲۹ «کاری ندارد، دولتی سرکار بگذارید»: O'Donnell.
- ۲۳۰ «به معنای از پا درآمدن... است»: Schlesinger, 989. 17 July 1963, PP, II, 824.
- ۲۳۱ «نه، من به آن معتقدم»: NBC interview with Chet Huntley, PP, II, 828.
- ۲۳۲ راسک، «حرکت مداوم»: Schlesinger, 986.
- ۲۳۳ سوءظن ارتباط نهو و همسرش با دشمن: Ball, 370.
- ۲۳۴ «دست به عملی غیرمنتظر بزند»، تلگراف وزارت امور خارجه به سفیر خود (هنری کابوت لاج) در سایگون، ۲۹ اوت ۱۹۶۳، بی‌امضا: PP, II, 738.
- ۲۳۵ تماس گرفتن کونین با کودتاچیان: Ball, 371؛ برای درگیری ایالات متحد در کودتا ← PP, II, 256-63. Documents, 734-51.
- ۲۳۶ لاج، «این رژیم ستمگر»: PP, II, 742, para. 8.
- ۲۳۷ دستورات واشینگتن به لاج، وزارت امور خارجه، ۲۴ اوت ۱۹۶۳: PP, II, 734.
- ۲۳۸ «ما به راهی گام گذاشته‌ایم»: Ibid., 738.
- ۲۳۹ «ترور» نهو و همسرش، تلگراف لاج به وزارت امور خارجه، ۵ اکتبر ۱۹۶۳: Ibid., 767.
- ۲۴۰ رابرت کندی، «آیا هیچ‌یک از این دولت‌ها می‌تواند...»: PP, II, 243. Hilsman, 106.
- ۲۴۱ نبرد آپیاک: Manning, ed. *Stakes*, 50-51.
- ۲۴۲ سرهنگ جان وان: Halberstam, 203-05.

- ۲۴۳ پیش‌بینی وزارت دفاع و فرماندهی کل: Cooper, 480.
- ۲۴۴ گزارش روفوس فیلیس: PP, II, 245.
- ۲۴۵ جان مک‌کلین، «با یاس»: Mecklin, X.
- ۲۴۶ کئینبرگ در جلسه رؤسا: PP, II, 241; Cohen, 190.
- ۲۴۷ پیش‌بینی کئینبرگ: Halberstam, 370.
- ۲۴۸ سخنان دوگل، نیویورک تایمز، ۳۰ اوت ۱۹۶۳.
- ۲۴۹ «منابع موثق»: Ibid.
- ۲۵۰ «دل‌خوری وافر» واشینگتن: Ibid.
- ۲۵۱ «جنگ «خود آن‌ها»، کندی در مصاحبه با Walter Cronkite، سپتامبر ۱۹۶۳: Wicker, 186.
- ۲۵۲ «شما دو نفر از یک کشور بازدید کرده‌اید؟»: PP, III, 23, from Hilsman.
- ۲۵۳ بیانیه مکنامارا، متن در: Raskin and Fall, 128-9.

جنگ قوه مجریه

- ۲۵۴ تصمیم‌گرفت نگذارد «از دست برود»، گفته بیل مویرز (Bill Moyers) به نویسنده.
- ۲۵۵ «حاضر نیستم اولین رئیس‌جمهور امریکا باشم که...»، جیمز رستون، نیویورک تایمز، ۱ اکتبر ۱۹۶۷.
- ۲۵۶ راه‌حلی بر پایه بی‌طرفی: Wicker, 205.
- ۲۵۷ پیش‌نهاد آتش‌بس رادیومخفی ویت‌کنگ: Wicker, 189, from Jean Lacouture, *Vietnam: Between Two Truces*, 1966, 170.
- ۲۵۸ ضبط و گزارش برنامه دیگر به واشینگتن: Ibid.
- ۲۵۹ فکر تماس ژنرال مین و جانشینان با ویت‌کنگ و مخالفت واشینگتن: Joseph Kraft, "Washington Insight," *Harper's*, September 1965.
- ۲۶۰ مکنامارا، «دو سه ماه آینده»: PP, II, 193.
- ۲۶۱ سرمقاله نیویورک تایمز، ۳ نوامبر ۱۹۶۳.
- ۲۶۲ راسک، «منجر می‌شود به ویرانی ما»: Cohen, 258.
- ۲۶۳ «یک میلیارد چینی»، نیویورک تایمز، ۱۳ اکتبر ۱۹۶۷.
- ۲۶۴ هَنسن بالدوین، مجله نیویورک تایمز، ۲۷ فوریه ۱۹۶۶.
- ۲۶۵ سناتور جوزف کلارک: FRC (Fulbright) hearings in 1966.
- ۲۶۶ جانسن، «جنگ خود آن‌ها»: Wicker, 231-2.
- ۲۶۷ واحدهای دریایی و عملیات «انهدامی» مادکس: PP, III, 150-1; Ball, 379.
- ۲۶۸ «از سیاست‌های تجاوزگرانه خودداری ورزد»: JCS Mem. 19 May 1964, PP, III, 511.
- ۲۶۹ نشست هونولولو: PP, III, 171-7; Ball, 375-9.
- ۲۷۰ «نوعی اعتراف خواهد بود که بازی تمام است»: Gelb, 115.
- ۲۷۱ امکان استفاده از سلاح‌های هسته‌ای: PP, III, 322؛ بیانات راسک: PP, II, 322؛ بیانات مکنامارا: PP, III, 238.
- ۲۷۲ مکنامارا، «دست‌کم سی روز وقت لازم دارد»: Ibid., 176.
- ۲۷۳ Fort Sumter، شهری در کارولینای جنوبی. نخستین برخورد نظامی جنگ داخلی امریکا در آن جاری داد. — م.

- ۲۷۴ انگیزه فولبرایت در قطع‌نامهٔ تونکین: Hoopes, *Limits*, 25-6.
- ۲۷۵ گفت‌وگوی قطع‌نامهٔ تونکین در کمیتهٔ روابط خارجی و بیانات نلسن: Wicker, 223؛ بیانات سناتور اروین: Austin, 78؛ سناتور مورس و اطلاعات تلفنی افسر پتاگون: Austin, 68.
- ۲۷۶ تکذیب مکنامارا: Ibid.
- ۲۷۷ «این ملوانان زبان‌بسته نادان»: Ball, 379.
- ۲۷۸ پیش‌نهاد گفت‌وگوی صلح دوگل: PP, II, 193.
- ۲۷۹ مذاکرات جورج بال با دوگل: Ball, 377-8.
- ۲۸۰ پیش‌نهاد او نانت: Kraslow and Loory, 102; Severeid in *Look*, 30 November 1965.
- ۲۸۱ Titanic، کشتی عظیم مسافری انگلیسی که در ۱۹۱۲ پس از برخورد به کوه یخ غرق شد و بیشتر سرنشینان آن تلف شدند...م.
- ۲۸۲ «انگاروی عرشهٔ نایتیک ایستاده‌ام»: Kraft, *Harper's*, December 1967, in Raskin and Fall, 315-22.
- ۲۸۳ «ریاست جمهوری مرا درهم می‌شکست»: Kearns, 253, 257.
- ۲۸۴ سیا، «احتمال نمی‌رود که هیچ کشور دیگری...»: PP, III, 178.
- ۲۸۵ هشدار گروه عامل ویتنام: PP, III, 217.
- ۲۸۶ یادداشت جورج بال: Ball, 380-6, 390-2.
- ۲۸۷ «کشور کوچک زیرتی درجهٔ چهار»: Manning, ed. *Stakes*, 183.
- ۲۸۸ یادداشت باندى، ۷ فوریهٔ ۱۹۶۵: PP, III, 309, 687-9.
- ۲۸۹ ژنرال ماکسول تیلر، «میهن درهم‌کوبیده»: Taylor, 403.
- ۲۹۰ مکناتن، «بدون لکه‌ای غیرقابل قبول»، نقشهٔ عملیات خطاب به مکنامارا ۲۴ مارس ۱۹۶۵: PP, III, 695.
- ۲۹۱ ناهارهای سه‌شنبه‌ها: Graff, *passim*; Evans and Novak, 553-5.
- ۲۹۲ رئیس‌جمهور ساعت سه بعد از نصف‌شب به اتاق عملیات می‌رفت: Kearns, 270.
- ۲۹۳ جلسهٔ سخن‌رانی میشیگان، ارتباط تلفنی ۱۳۲ دانشگاه: Powers, 55, 61.
- ۲۹۴ نامهٔ استادان برکلی: Ibid., 80.
- ۲۹۵ گزارش رسمی وزارت امور خارجه، ۲۸ فوریهٔ ۱۹۶۵: PP, III, 728.
- ۲۹۶ مکنامارا، «بی‌شرمانه‌ترین تجاوز»: *St. Louis Post-Dispatch*, Special Supplement, D7.
- ۲۹۷ بحث عملیات هوایی ونبرد زمینی: PP, III, chap 3 and 4.
- ۲۹۸ یادداشت راسک به سفارت ویتنام شمالی در مسکو: Kraslow, 122.
- ۲۹۹ توضیحات ژنرال تیلر در مورد عملیات فرسایشی به مجلس سنا: Senate FRC hearings, 1966.
- ۳۰۰ در مورد اعلان جنگ: Summers, 21-9; Nitze, in Thompson and Frizzell, 7.
- ۳۰۱ این گفته قبلاً در دوائر تحقیقی نقل شده است، ولی آقای مکنامارا آن را به یاد نمی‌آورد. با همهٔ کوشش توانستیم اثری از آن در هیچ مأخذ دست‌اولی پیدا کنیم. نقل آن در این‌جا بدین جهت است که هم لحن اصیل و باورپذیر دارد و هم عواقب خطیر، چه آن‌وقت چه اکنون.
- ۳۰۲ مکنامارا، «بدون برانگیختن خشم مردم»، به نقل از Douglas Rosenberg در سرلوحهٔ مقالهٔ خود: “Arms and the American Way,” in Russett, 170.
- پس از او در Summers، صفحهٔ ۱۸، آمده است. آقای روزنبرگ منبع اصلی خود را ذکر نمی‌کند.
- ۳۰۳ Ben-Gurion (۱۸۸۶-۱۹۷۳)، نخست‌وزیر وقت اسرائیل...م.

- ۳۰۴ پاسخ ناصر به درخواست جنگ محدود: Roche, *American Enterprise, Debate*, 137, from Mohamed Heikal, *Cairo Documents*, New York, 1973.
- ۳۰۵ کاریکاتور پال کنراد: *Los Angeles Times*, 4 April 1965.
- ۳۰۶ خودکشی جنون‌آمیز می‌نمود: *NYT* Editorial, 11 November 1965.
- ۳۰۷ شورای فدراسیون کارگری امریکا: Hardin, 94.
- ۳۰۸ همه‌پرسی شهر دیرپورن: نیویورک تایمز، یکم و دهم نوامبر ۱۹۶۶.
- ۳۰۹ لیمن «تجاوز خارجی» را مردود می‌شمارد: Steel, 565.
- ۳۱۰ شبکه مویز، گفت‌وگوی مویز با نویسنده؛ همچنین ←: Anderson, 341.
- ۳۱۱ پیش‌نهاد سفارت، «پایان دادن به درگیری ما»: Taylor, q. Lake, 297.
- ۳۱۲ گالبریت، «هیچ‌گاه آن‌ها را نمی‌خواند»: Galbraith, 469, n. 7.
- ۳۱۳ سناتور راسل، به طور خصوصی توصیه کرد: William P. Bundy to author.
- ۳۱۴ پیش‌نهاد مراجعه به آرای عمومی در ویتنام: PP, IV, 98.
- ۳۱۵ روزنامه‌نگاری به یاد می‌آورد: Herbert Mitgang to author.
- ۳۱۶ نامه خصوصی کلیفورد، ۱۷ مه ۱۹۶۵: Gelb, 371, from LBJ papers.
- ۳۱۷ مکناتن، «هفتاد درصد اجتناب»: PP, III, 695.
- ۳۱۸ مکناتن-ارا-ویلر درباره «پیروز شدن»: PP, IV, 290-2.
- ۳۱۹ «دست به اعمال فشار بزنند»: Ball, 376.
- ۳۲۰ اریک سیوارید، موافقت هانوی، مجله لوک، ۳۰ نوامبر ۱۹۶۵.
- ۳۲۱ روزنامه سینت لویی پست دیسیپ درباره تکذیب جانسن: Special Supplement, D4.
- ۳۲۲ مأموریت «دو استاد ایتالیایی»: Kraslow, 130-1؛ مشروح تمامی هیئت‌های اعزامی خارجی که در پی مذاکره و مصالحه رفتند در این کتاب آمده است.
- ۳۲۳ مذاکرات ورشو: مستخرج از چهار جلد اوراق ینتاگون درباره مذاکرات خارجی که هنگام نگارش کتاب مأخذ هنوز منتشر نشده بود: Gelb, 152 ff.
- ۳۲۴ مکناتن در بیان محظور امریکا: PP, IV, 48.
- ۳۲۵ هزینه جنگ ماهی دو میلیارد دلار: Wicker, 271.
- ۳۲۶ درباره دامنه برگ‌زدایی، ←: Lewy, 258.
- ۳۲۷ یک میلیون مترمربع برنج کاری... از بین برود: Powers, 224.
- ۳۲۸ «کلبه‌ها در غلیانی از شعله نارنجی»: Ibid., 223, quoting Frank Harvey, *Air War—Vietnam*, New York, 1968.
- ۳۲۹ عکس و تفصیلات در مجله: *Ladies Home Journal*, January 1967.
- ۳۳۰ «Win Hearts And Minds»، گفته لیندن جانسن، به همین سبب امریکایی‌های درگیر در جنگ این برنامه را WHAM می‌خواندند... م.
- ۳۳۱ کنگره «به طرزی شگفت‌آور شکیبا»: Taylor, 321.
- ۳۳۲ منظور تبه کاپیتول (Capitol Hill) است که کنگره امریکا - مجلس سنا و نمایندگان - بر آن بنا شده است... م.
- ۳۳۳ گروه فشار سیصد نفره پنتاگون: Hardin, 83.
- ۳۳۴ هامفری، «اگر هوس کردید»: Powers, 48.

- ۳۳۵ تأسف فولبرایت از نقش خود در قطع نامه تونکین: Wilcox, 29.
- ۳۳۶ گفت‌وگوهای سنا: U.S. Congress on 28 January and 18 February.
- ۳۳۷ تکذیب آیزنهاور، نیویورک تایمز، ۱۸ اوت ۱۹۶۵.
- ۳۳۸ بیانات ژنرال تیلر: U.S. Congress on 17 February, 450.
- ۳۳۹ سؤال فولبرایت درباره انقلاب امریکا: Ibid., 441.
- ۳۴۰ ژنرال گوین: Ibid., 8 February.
- ۳۴۱ مورس-تیلر درباره «ضعف»: Ibid., 17 February, 454-5.
- ۳۴۲ سخنان کینان: Ibid., 10 February.
- ۳۴۳ راکفلر، «همه باید از رئیس‌جمهور حمایت کنیم»، نیویورک تایمز، یکم فوریه ۱۹۶۶.
- ۳۴۴ گونارمیردال: مجله نیویورک تایمز، ۱۸ ژوئیه ۱۹۶۵.
- ۳۴۵ بررسی بمباران‌های جیسون: PP, IV, 115-20, 166, 702-66.
- ۳۴۶ «پیش‌بینی ما این بود...»: Warnke, q. Gelb, 139.
- ۳۴۷ ۵۰۰/۰۰۰ تَن در سال: Hanson Baldwin in NYT, 30 December 1966.
- ۳۴۸ Chester Ronning، دیپلمات چینی‌ال‌اصل کانادایی که در این هنگام رئیس هیئت نمایندگی کانادا در سازمان ملل بود. - م.
- ۳۴۹ تردید مکنامارا: Halberstam, 630. PP (NYT), 510-16.
- ۳۵۰ هزینه‌های اقتصادی جنگ ارزش منافع نظامی‌اش را ندارد: PP, IV, 136.
- ۳۵۱ ترک خدمت‌های بی‌سرود: Thomson, "Resigning from Government;" see also Graff, 24, and Studs Terkel, "Servant of the State: A Conversation with Daniel Ellsberg," 1972. Harper's, February
- ۳۵۲ «دین راسک اعلامیه ضبط شده است»: Halberstam, 634.
- ۳۵۳ جانسن، «کی می‌داند چه مدت»: Graff, 104.
- ۳۵۴ «حدافل نیروی ضروری»: PP, II, 511.
- ۳۵۵ اعتراضات «مشوق کمونیست‌ها» شمرده شد: Harris, 67.
- ۳۵۶ محبوبیت جانسن به میزان منفی می‌رسد: Ibid., 60.
- ۳۵۷ Boer War، جنگ بریتانیا در آفریقای جنوبی (۱۸۹۹-۱۹۰۲). - م.
- ۳۵۸ «اغتشاش معنوی»: Beyond Vietnam, 6.
- ۳۵۹ شورای ملی کلیساها: Logue and Patton, 324.
- ۳۶۰ مارتین لوتر کینگ، «بزرگ‌ترین خوشونتگر جهان امروز»، نیویورک تایمز، ۵ آوریل ۱۹۶۷.
- ۳۶۱ «مگر شما رأی ندادید»، نیویورک تایمز، ۶ نوامبر ۱۹۶۶.
- ۳۶۲ والت ریلیمن، «افراد نیک‌نیت دیگر...»: Steel, 571.
- ۳۶۳ نامه جیمز تامسن، نیویورک تایمز، ۴ ژوئن ۱۹۶۷.
- ۳۶۴ ژنرال شوپ، «حرف مفت»: نیویورک تایمز، در بخش سوگنامه‌ها، ۱۶ ژانویه ۱۹۸۳.
- ۳۶۵ ۴۸ درصد بله، ۴۸ درصد نه: Logue and Patton, 326.
- ۳۶۶ فام‌وان دونگ، «بایه مصالحه»، ۳ ژانویه ۱۹۶۷: Cooper, 501.
- ۳۶۷ نمایندگان امریکا و ویتنام شمالی به گفت‌وگو نشستند: Kraslow, 167-74, Cooper, 346-7.
- ۳۶۸ عزیمت دو امریکایی به هانوی: Ashmore and Baggs, Kraslow, 200.

- ۳۶۹ او تانت، «خطری حساب شده»: Ibid., 208.
- ۳۷۰ جانسن، «حتی از آنچه منصفانه می‌توان انتظار داشت»، ۳۱ دسامبر ۱۹۶۶.
- ۳۷۱ نامه به هوشی‌مینه: Kraslow, 206.
- ۳۷۲ «اعتقاد عمیقی وجود دارد»: Gelb, 164.
- ۳۷۳ مذاکرات ویلسن و کاسیگین: Kraslow, 186-98, Herring 168-9.
- ۳۷۴ مکناتن، «موفقانه، وگرنه»، مه ۱۹۶۷ یادداشت برای رئیس‌جمهور: PP, IV, 477-9.
- ۳۷۵ «آدم در مانده‌ای بود»، گفت‌وگوی مویرزبا نویسنده.
- ۳۷۶ مذاکرات کمیسیون سنا به ریاست استینس: PP, IV, 199-204; Sharp, *ibid.*, 191-7.
- ۳۷۷ مکنامارا، «نواحی روستایی را از بین می‌برد»: Macpherson, 430-1.
- ۳۷۸ سیا، «چنان تحمل ناپذیر»: Coben, 277.
- ۳۷۹ محاسبه ارزش دلاری: PP, IV, 136.
- ۳۸۰ تحلیل‌گران سیستم‌ها در وزارت دفاع: Ibid., 223.
- ۳۸۱ «ما قادر نیستیم دست به بمبارانی در شمال بزنیم»: Ibid., 224-5.
- ۳۸۲ مجموع بمب‌ها، یک میلیون و نیم تُن: PP, IV, 216.
- ۳۸۳ مأموریت اوبراک و مارکوویچ، ژوئیه ۱۹۶۷: Kraslow.
- ۳۸۴ برچت، «ناباوری ژرف»: Kraslow, 227-8.
- ۳۸۵ سرمقاله مجله ساتردی ایونینگ پست، ۱۸ نوامبر ۱۹۶۷.
- ۳۸۶ «برای نجات شهر باید شهر را خراب کرده»، مردم امریکا به گوش خود این را از تلویزیون شنیدند، شهر مورد نظر بن‌تره (Ben Tre) بود (وال استریت جورنال، ۲۳ فوریه ۱۹۶۸).
- ۳۸۷ گروه ضربت کلیفورد: Schandler, 121-76; Clifford, *Foreign Affairs*.
- ۳۸۸ جورج کینان، «آدم‌ها در عالم رؤیا»: Hoopes, *Limits*, 178.
- ۳۸۹ بازدید کلیفورد از کشورهای «سیتو»: Ibid., 169-71.
- ۳۹۰ کلیفورد و یاس و سرخوردگی: Clifford, *Foreign Affairs*; Hoopes, *Limits*, 186-95.
- ۳۹۱ پال نیتزه: Ibid., 199.
- ۳۹۲ گزارش تحلیل سیستم‌ها: PP, IV, 558.
- ۳۹۳ کلیفورد، «نه تنها بی‌انتها بلکه بی‌فایده»: Clifford, *Foreign Affairs*.
- ۳۹۴ سناتور تایدینگز: Macpherson, 420.
- ۳۹۵ تلگراف حزب دموکرات کالیفرنیا: Powers, 300.
- ۳۹۶ Walter Cronkite، خبرنگار و گوینده معروف و محبوب تلویزیونی امریکا در آن سال‌ها. م.
- ۳۹۷ برنامه تلویزیونی کرانکایت، متن را خود کرانکایت در اختیار نویسنده گذاشت.
- ۳۹۸ «موج‌های این ضربه»: Schandler, 198.
- ۳۹۹ مجله تایم، «پیروزی در ویتنام»، ۱۵ مارس ۱۹۶۸.
- ۴۰۰ تحقیقات کمیسیون روابط خارجی سنا، نیویورک تایمز، ۸ مارس ۱۹۶۸.
- ۴۰۱ اختیار رئیس‌جمهور را به پرسش گرفت: Schandler, 211.
- ۴۰۲ «ما اصلاً نمی‌توانیم»: Senator Jackson, q. *ibid.*
- ۴۰۳ بررسی آچسن: Hoopes, *Limits*, 205; Kendrick, 259.

- ۴۰۴ سخن‌رانی در اتحادیه ملی کشاورزان، نیویورک تایمز، ۱۹ مارس ۱۹۶۸.
- ۴۰۵ گزارش تلفن‌های مردم، یادداشت جیمز رُو به رئیس‌جمهور، ۱۹ مارس ۱۹۶۸: Schandler, 249.
- ۴۰۶ نشست «فرزانگان»: Ridgway, *Foreign Affairs*; PP, IV, 266-8; Ball, 407-09.
- ۴۰۷ کلیفورد، «پشتیبانی... فوق‌العاده کاهش یافته»: Macpherson, 435; Hoopes, *Limits*, 219.
- ۴۰۸ تلگراف به سفیران: PP, IV, 595.
- ۴۰۹ هشدار ویلر به فرماندهان درباره کاهش پشتیبانی مردم: Schandler, 279.
- ۴۱۰ تلفن‌های کاروران: Theodore White, 118.

خروج

- ۴۱۱ «اگر جنگ شش ماه پس از رئیس‌جمهور شدن من ادامه یابد»: گفته نیکسن به Harrison Salisbury و گفته این شخص به نویسنده.
- ۴۱۲ «آخر و عاقبت لیندن جانسن»: Herring, 219.
- ۴۱۳ رایشاور، ضمانتی وجود نداشت: *Beyond Vietnam*, 19.
- ۴۱۴ Rand Corporation، مرکز بررسی‌های استراتژیک و آینده‌نگری امریکا در کالیفرنیا - م.
- ۴۱۵ مؤسسه رَند، چاره‌جویی‌های گوناگون، از گفت‌وگوی Konrad Kellen، یکی از کارشناسان مؤسسه، با نویسنده.
- ۴۱۶ دست‌کم برای «مدتی قابل قبول»: *St. Louis Post-Dispatch*, Special Supplement, D2.
- ۴۱۷ یک گروه‌بان امریکایی: Richard Dudman, *St. Louis Post-Dispatch*, *ibid.*, D10.
- ۴۱۸ راه‌حل نوامبر: Szulc, 152.
- ۴۱۹ «کشور کوچک درجه چهار»: *Ibid.*, 150.
- ۴۲۰ «جانور خفته»: Kissinger, 244.
- ۴۲۱ تسلیحات برای «ویتنامی کردن» جنگ: G. Warren Nutter, *Vietnam Settlement*, 71.
- ۴۲۲ «جنگ ویتنام را ببازید - جوان‌ها را به وطن بازآورید»: Kissinger, 307.
- ۴۲۳ «لات‌ها»: Herring, 232.
- ۴۲۴ میچل، «مثل انقلاب روسیه است»: Kendrick, 296.
- ۴۲۵ Alger Hiss، مأمور وزارت امور خارجه امریکا که در ۱۹۴۸ متهم به جاسوسی برای کمونیست‌ها شد. ریچارد نیکسن که در آن وقت نماینده کنگره بود در محکومیت او نقشی اساسی داشت - م.
- ۴۲۶ «درصدد نابودی او بوده‌اند»: Kissinger, 299.
- ۴۲۷ «پایان دادن جنگ به طریقی که...»: Theodore White, 130.
- ۴۲۸ برک، «ثابت کن که آنچه برایش سرودست می‌شکنی»، سخن‌رانی ۱۹ آوریل سال ۱۷۷۴ در مجلس عوام: Hansard, XVIII.
- ۴۲۹ ژان ستنی، «کاری بی‌ثمر»: Ball, 411.
- ۴۳۰ Talleyrand، رساله دکتری کیسینجر درباره کنگره وین و نقش دو بازیگر اصلی آن مترنیک و مهم‌تراز او تالیران است که امتیازهای فوق‌العاده‌ای در این کنگره برای فرانسه به دست آورد. رساله بعدها با افزایش‌هایی به صورت کتاب *(A World Restored: The Politics of Conservatism in a Revolutionary*

- ۴۳۱ «درگیری را بدون توافق با هانوی پایان داد»: Kissinger, 271.
- ۴۳۲ «ادامه جنگ ناخوشایندتر از حصول توافق»: Ibid., 262.
- ۴۳۳ اختفای بمباران‌های کامبوج: Shawcross, 19-35; Kissinger, 253.
- ۴۳۴ شنود تلفن‌ها: Kissinger, 252.
- ۴۳۵ «آن حرام‌زاده‌های لیبرال»: Szulc, 158.
- ۴۳۶ سخن‌رانی آتشین نیکسن، ۳۰ آوریل ۱۹۷۰.
- ۴۳۷ «اداره مرکزی ویتنام جنوبی»: Kissinger, 490, 506.
- ۴۳۸ «توهم نظامی»: Ibid., 511, n. d.
- ۴۳۹ Iwo Jima، جزیره کوچکی در اقیانوس آرام که گرفتن آن از ژاپنی‌ها یکی از پیروزی‌های چشمگیر امریکا در جنگ جهانی دوم بود. — م.
- ۴۴۰ بیانیه ۲۵۰ تن کارمندان وزارت امور خارجه: Ibid., 513.
- ۴۴۱ واقعه سن‌هوزی: Safire, 325.
- ۴۴۲ «نفرت در چهره‌های آن‌ها دیده می‌شد»: Ibid., 329; *St. Louis Post-Dispatch*, Special Supplement, D3.
- ۴۴۳ «روحیه محاصره شدگی»: Herring, 233.
- ۴۴۴ «به‌راستی باور داشتند»: John Roche in Lake, 132.
- ۴۴۵ یک کارمند کاخ سفید: Thomas Charles Huston, Safire, 297.
- ۴۴۶ هفته دستگاہ شوند: Kissinger, 252.
- ۴۴۷ Watergate، یکی از بدترین رسوایی‌های سیاسی تاریخ امریکا که منجر به استعفای ریچارد نیکسن از ریاست جمهوری شد. — م.
- ۴۴۸ «Plumbers» عنوانی که به پادوهای کارهای خفیه خلاف قانون دولت در آن زمان داده شد. — م.
- ۴۴۹ «مستقیماً از دفتر رئیس جمهور»، شهادت جان دین، به نقل از: Congressional Quarterly Service, 991.
- ۴۵۰ از یادداشت‌های روزانه Riegle، درمدخل ۹ ژوئن ۱۹۷۱.
- ۴۵۱ «برای نقش‌کنگره در ویتنام در دوران ریاست جمهوری نیکسن، —»: Frye and Sullivan in Lake, 199-209. also Congressional Quarterly Service and Kissinger, passim.
- ۴۵۲ هدف تمامی عملیات «نجات جان آمریکایی‌ها»: Fitzgerald, 416.
- ۴۵۳ پاسخ همه‌پرسی، «اخلاقاً نادرست است»: Harris, 73.
- ۴۵۴ لرد نورت، «ناکامی»، درمه ۱۷۸۳: Valentine, North, II, 313.
- ۴۵۵ «حرام‌زاده‌ها را این بار چنان بمباران کنم»: Herring, 241.
- ۴۵۵ «SALT (Strategic Arms Limitation Talks) گفت‌وگوهای محدود کردن سلاح‌های استراتژیکی. — م.
- ۴۵۶ «می‌تواند رئیس‌جمهور را زمین بزند»: Carl Bernstein and Robert Woodward, *All the President's Men*, New York, 1974, 265.
- ۴۵۷ «خانن‌گایی»: Ibid., 127-8.
- ۴۵۸ اشاره به دستگاہ‌هایی است که ریچارد نیکسن مخفیانه در دفتر کار خود نصب کرده بود و مکالمات مراجعان را ضبط می‌کرد. — م.
- ۴۵۹ مائو، «همان کاری را بکنید که من کردم»: Szulc, 610.

- ۴۶۰ نیکسن، «به شما اطمینان مطلق می‌دهم»: Kissinger, 1412.
- ۴۶۱ قدرت هوایی مستقر در تایلند: Gelb, 349.
- ۴۶۲ کیسینجر دبه درمی‌آورد: Herring, 246.
- ۴۶۳ «ما آخرین فرسنگ»: Paul Warke, *American Enterprise Debate*, 125.
- ۴۶۴ نشست مشترک نمایندگان دموکرات دو مجلس: *Congress and Nation*, III.
- ۴۶۵ اتمام حجت به تیو: Kissinger, 1459.
- ۴۶۶ «مثل خانه بدون پی»: Dudman, *St. Louis Post-Dispatch*, Special Supplement, D10.
- ۴۶۷ کیسینجر، «شکست فرایند سیاسی دموکراسی ما»: Kissinger, 520.
- ۴۶۸ فورد، «اعتبار... واجبات»: پیام به کنگره، ژانویه ۱۹۷۵.
- ۴۶۹ کیسینجر، «خطری اساسی»، کنفرانس مطبوعاتی، ۲۶ مارس ۱۹۷۵.
- ۴۷۰ ریجوی، «بینش فوق‌العاده لازم نبود»، به نقل از مجله *Foreign Affairs*.
- ۴۷۱ Plymouth Rock، در ماساچوستس، مهاجران به امریکا نخستین بار در دسامبر سال ۱۶۲۰ در آن‌جا پا به خشکی نهادند. - م.
- ۴۷۲ «هیچ کارشناسی در دسترس نبود»، گفته مکنامارا وزیر دفاع به نویسنده.
- ۴۷۳ نماینده کنگره از میشیگان، از یادداشت‌های روزانه دانالد ریگل، مدخل ۲۰ آوریل ۱۹۷۱.

فرجام سخن
«فانوس عقبِ کشتی»

- ۱ «خادم خیزد ایزدی»: Morton Smith in *Columbia History of the World*, ed. John Garraty and Peter Gay, New York, 1972, 210.
- ۲ افلاطون، «رشته زرین»، عروسکان، بیماری روح: *Laws*, I, 644-5, III, 689B.
- ۳ تاکیوس، «زشت‌ترین همه شهوت‌ها»: *Annals*, Book XV, chap. 53.
- ۴ جفرسن، «بشهر وقت...»، نامه به: Tench Coxe, 1799, q. *Oxford Dictionary of Quotations*, 3rd ed., 1980, 272, no. 11.
- ۵ آدم اسمیت، «بنابراین مقام...»: *Theory of Moral Sentiments*, I, iii, 2, q. *Oxford Dictionary of Quotations*, 509, no. 8.
- ۶ سناتورناریس: Wayne S. Cole, *Senator Gerald P. Nye and American Foreign Relations*, Minneapolis, 1962, 67.
- ۷ آیزنهاور، «همه‌کس یا زیادی محتاط است»: *Diaries*, for 11 June 1951.
- ۸ افلاطون، «بدترین بیماری»: *Laws*, III, 691D.
- ۹ کیسینجر، «سرمایه فکری»: Henry Kissinger, *The White House Years*, Boston, 1979, 54.
- ۱۰ Samuel Coleridge (۱۷۷۲-۱۸۳۴)، شاعر و فیلسوف انگلیسی. م.
- ۱۱ کولریج، «اگر بشرمی توانست از تاریخ پند گیرد»: *Oxford Dictionary of Quotations*, 157, no. 20.
- ۱۲ «چاره دیگری نداشت»: Arthur Schlesinger, *A Thousand Days*, Boston, 1965, 538.
- ۱۳ «بزرگواری در سیاست»، سخن‌رانی در پارلمان، ۲۴ مارس ۱۷۷۵: Hansard, XVIII.
- ۱۴ «ایست جرم»، نقل این قطعه را مادیون اثر زیر هستم: Jeffrey Race, "The Unlearned Lessons of Vietnam," *Yale Review*, Winter 1977, 166.
- ۱۵ در اصل انگلیسی "Slave Institution" آمده که به معنی «نهاد بردگی» است. ولی به قرار اطلاع «بندگان درگاه» ترجمه درست و دقیق تر اصطلاح ترکی است. م.
- ۱۶ Anthony Blunt, Kim Philby, Donald MacLean, Guy Burgess
که سال‌ها برای شوروی جاسوسی می‌کردند. م.
- ۱۷ حکایت داریوش: Herodotus, Book III, chaps. 82-6.

- ۱۸ در اشاره به رود پتومک (Potomac) در نزدیکی واشینگتن. — م.
- ۱۹ مونتینی، «عزم و رشادت»: Montaigne, *Complete Essays*, trans. Donald M. Frame, Stanford, 1965, II, 36.
- ۲۰ Lilliputians، ساکنان کوتاه قامت کشور خیالی سوئیفت در شاه کارش سفرهای گالیور. — م.
- ۲۱ لی‌لی‌پوتی‌ها «به حسن اخلاق بیشتر اهمیت می‌دهند»: Jonathan Swift, *Gulliver's Travels*, Part One, chap. 6.

تصویرها

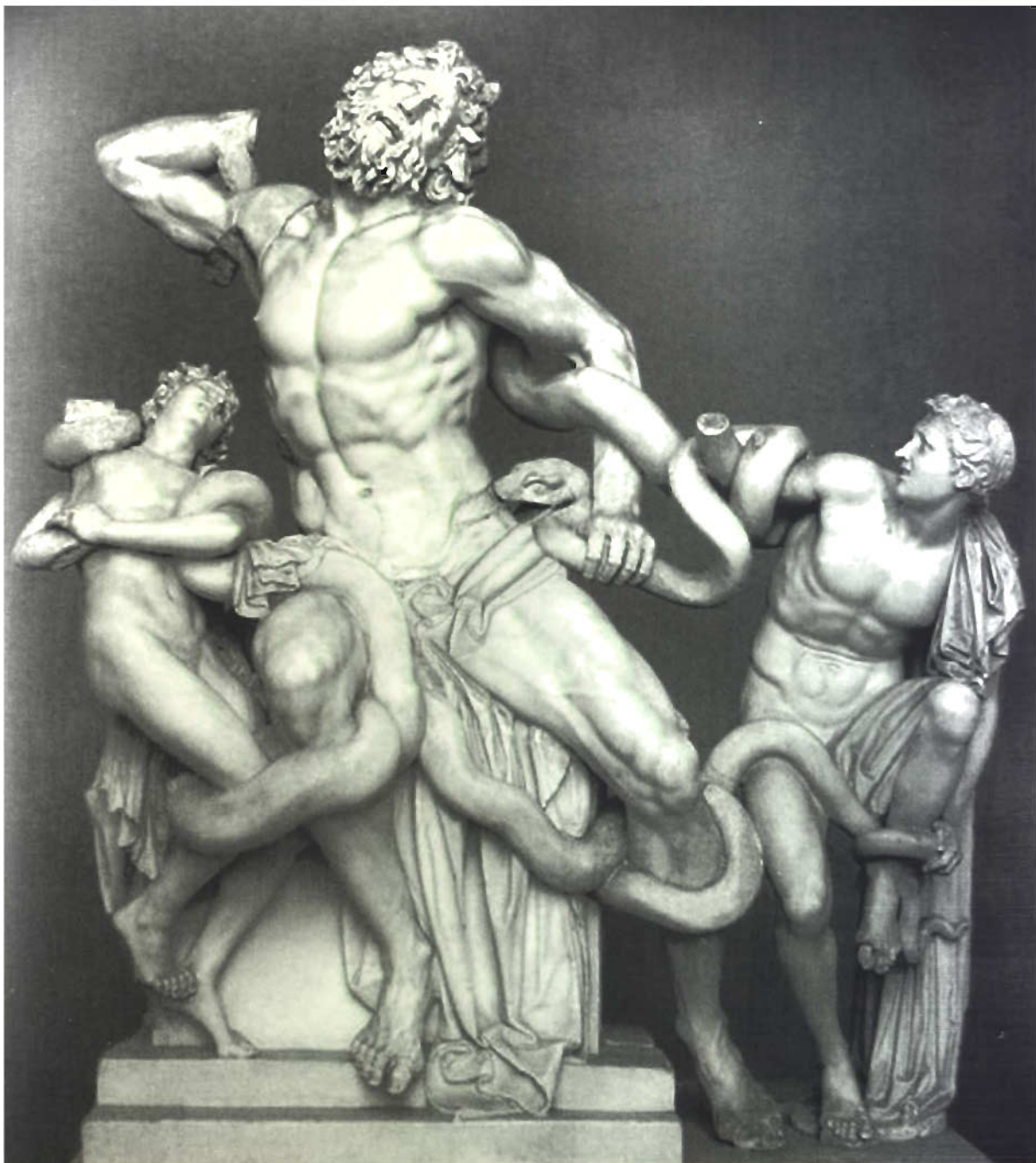

تصویر ۱

اسب تروا، نقش برجسته اسب جویین که رزمندگان یونانی از آن بیرون می آیند.
این تصویر متعلق است به قرن هفتم پیش از میلاد، که در ۱۹۶۱ در میکونوس کشف شد.

تصویر ۲

لائوکوتون، پیکره رومی، سال ۵۰ پس از میلاد.

تصویر ۱

سیکستوس چهارم، اثر ملوتسودا فورلی (Melozzo da Forlì). پاپ رئیس کتابخانه واتیکان را متنبوب می‌کند (فردی که زانو زده). مرد قرمزپوش در وسط، برادرزاده سیکستوس، گاردینال جولیانو دلآ رووره، پاپ یولیوس دوم آینده است. دوچهره سمت چپ برادرزادگان هرزه پاپ پیتر و جیرولامو رباریو هستند که دومی کارگردان اصلی توطئه پانسی بود و در سال ۱۴۸۸ به قتل رسید.

تصویر ۲

اینوگتیوس هشتم
بنای آرامگاه اثر آنتونیو دل پولایوئولو
(Antonio del Pollaiuolo)
در کلیسای سان پیترو، رُم.

تصویر ۳

آلکساندر ششم
اثر پینتوریکچو (Pinturicchio).
نسخه‌ای از فرسکوی رستاخیز مسیح.
در اقامتگاه بورجا در واتیکان.

تصویر ۴

یولیوس دوم در حال نیایش، اثر رافائل.

دومرد استاده در تصویر اولی کاردینال رافائله ریاریو و دیگری کاردینال سویسی ماتوس شیر هستند.

تصویر ۵
لئوی دهم، اثر رافائل.

تصویر ۶

کلننس هفتم، اثر سباستیانو دل پیومبو (Sebastiano del Piombo).

تصویر ۸

خرید و فروش آموزش نامه

کنده کاری روی چوب، اثر هانس هولباين کهن (Hans Holbein the younger).

تصویر ۹

خانه ازبای بست ویران است / خواجه در بند نقش ایوان است
 طنز لوتری درباره اصلاحات پاپ‌ها، گنده‌کاری روی چوب،
 در توصیه کلیساها (Ratschlag von den kirchen)، ۱۵۳۸.

تصویر ۱۰
پاپ یولیوس دوم

تصویر ۱

مجلس عوام در دوران سلطنت جورج سوم
آثر کارل انتون هیکل (Karl Anton Hicel) (۱۷۹۳).
ویلیام بیت جوان را در حال سخنرانی نشان می‌دهد.

تصویر ۲

من می‌دانم که این کشور را کسی جز من نمی‌تواند نجات دهد.
ویلیام پیت اول جانام، اثر ریچارد برامپتن (Richard Brompton)، ۱۷۷۲.

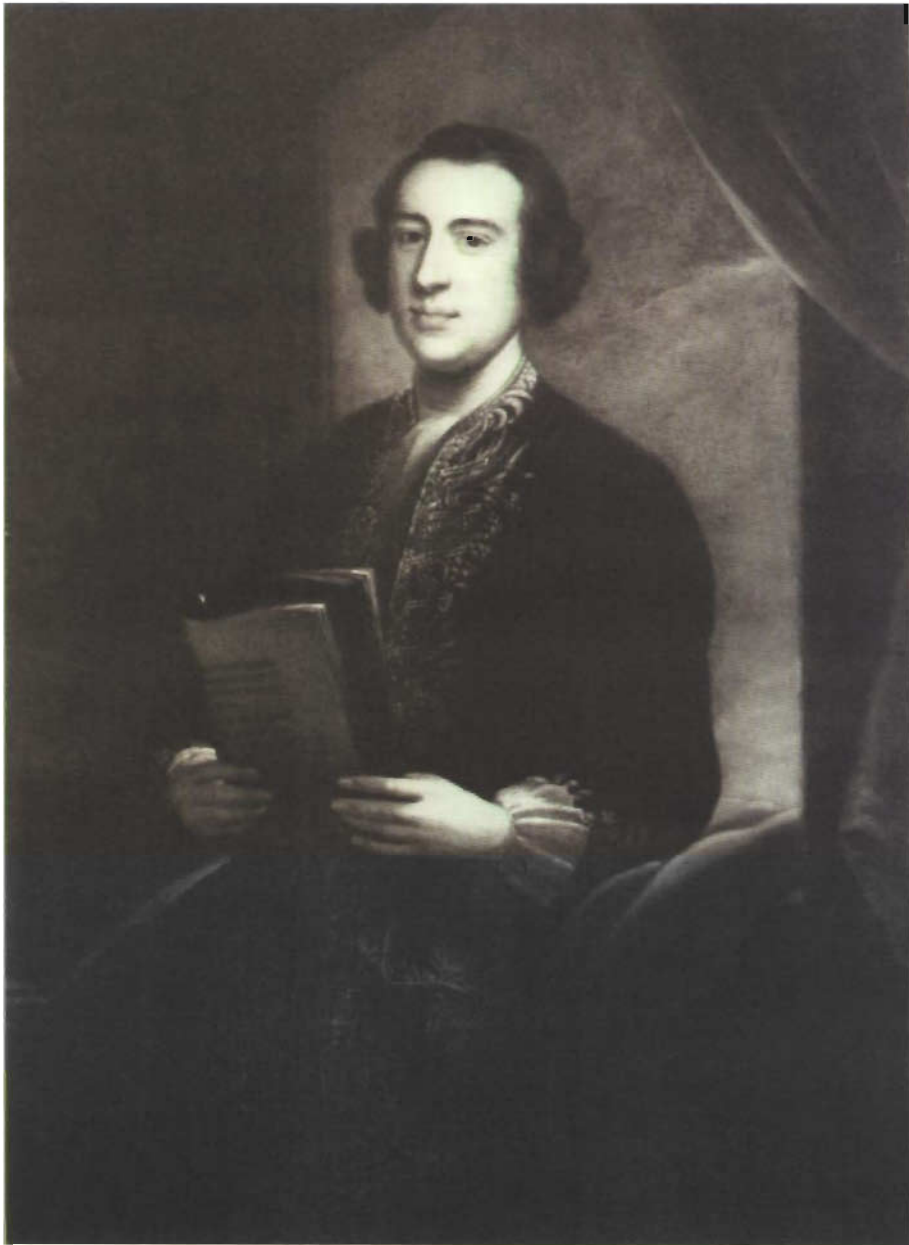

تصویر ۳

جورج، پادشاه باش!

جورج سوم، کارگاه آلن رامزی (Allan Ramsay)، حدود سال ۱۷۶۷.

تصویر ۴

اوزبرک‌ترین مرده انگلستان به شمار می‌رود.
چارلز تاونزند، نقاش ناشناس.

تصویر ۵

معشوقه‌اش رویدادهای امریکا را تحت الشعاع قرار داد.
آگوستوس هنری فیتسروی (Augustus Henry Fitzroy)، دوک سوم گرافتون،
اثر پمپئو باتونی (Pompeo Batoni)، ۱۷۶۲.

تصویر ۶

چارلز واتسن ونتورت (Charles Watson-Wentworth)، مارکی دوم راکینگهام،
کارگاه جاشوا رینولدز (Joshua Reynolds)، ۱۷۷۸.

تصویر ۷

امپراتوری بزرگ با مغزهای کوچک جور در نمی آید.
ادموند پرک، کارگاه جانشوارینولدز.

تصویر ۸

خداوند، کار تمام است!

لرد نورت، اثر ناتانیل دنس (Nathaniel Dance)، ۱۷۷۰.

تصویر ۹

کوردلی های لجرانه

جورج چرمین، حکاکی به سبک جورج رامنی (George Romney).

تصویر ۱۰

پزشک حاذق، گاریکاتور لندن مگزین، ۱ مه ۱۷۷۴: لرد نورث، درحالی که لایحه بندرباستن از جیبش درآمده، سعی دارد جای به حلقوم امریکا بریزد، ولی امریکا جای حقنه شده را به صورتش نف می‌کند، لرد ساندویچ میج باهای امریکا را جسیبده و درضمن وقبحانه زبردانن او را هم می‌نگرد. لرد متسفیلد نیز با کلاه گیس و جامه قضاات دست‌های امریکا را نگه داشته است. درست چپ، نمایندگان فرانسه و اسپانیا با علاقه صحنه را تماشا می‌کنند، اما بیکر بریتانیا از شرم چشم‌هایش را بسته است. «عریضه باستن» به صورت ورق پاره‌ای روی زمین افتاده است.

تصویر ۱۱

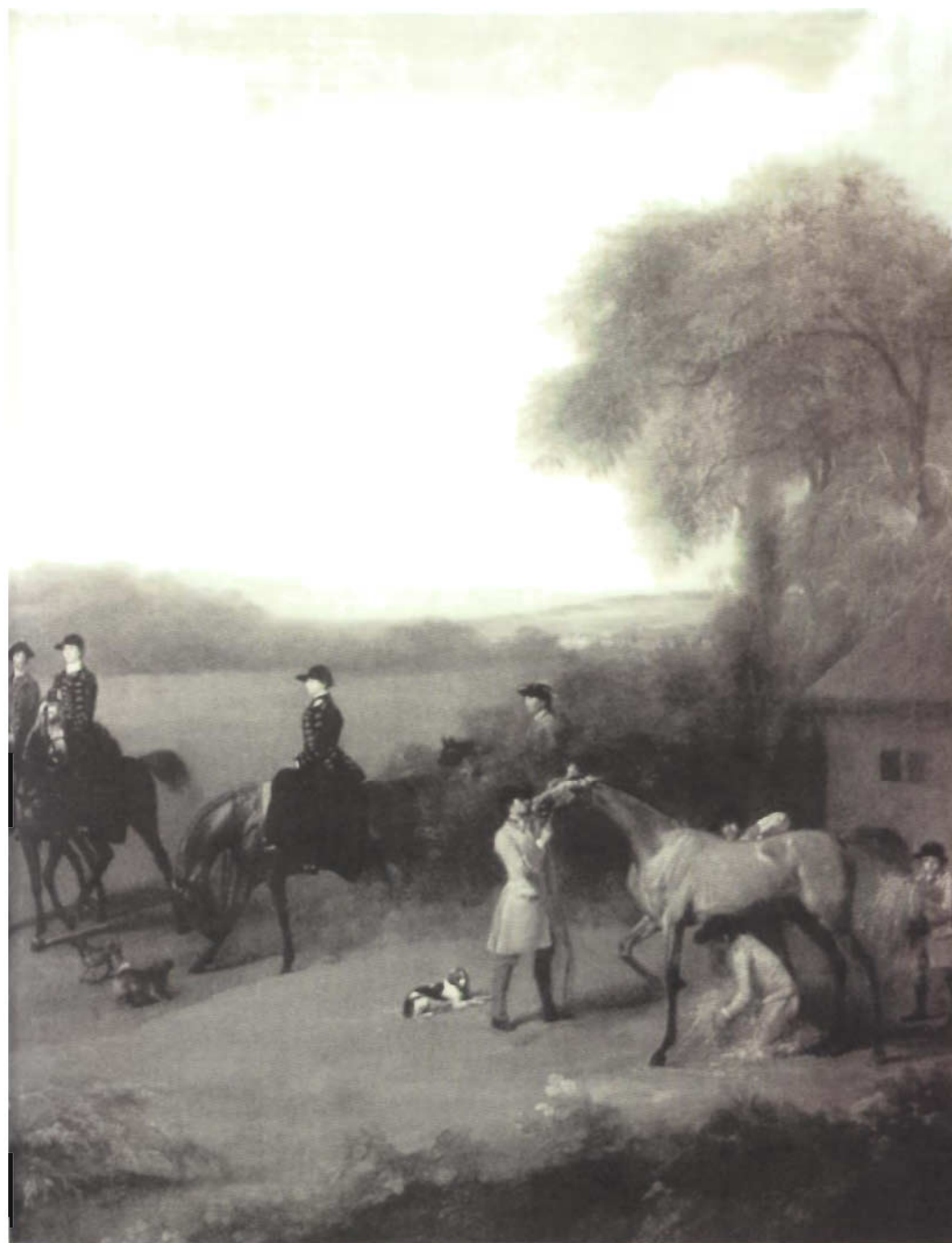
غاز تخم طلا

غازی که تخم طلا می‌گذاشت (مقصود مهاجرنشین امریکاست). وزیران غاز را می‌کشند، شیر بریتانیا، در تصویر روی دیوار، در خواب است. در دو طرف شیر اشعاری متضمن افسانهٔ غاز زرین تخم دیده می‌شود، از جمله بیتی که می‌گوید:

و برای تکمیل بی‌خردی خود / پر و بالش را لگدمال کردند

بر نقشه‌ای که روی زمین افتاده نوشته است «امریکای شمالی» و سگی مشغول شاشیدن به آن است.

گراوور، فوریهٔ ۱۷۷۶.

تصویر ۱۷: تفریحات املاک بزرگ، اسپ‌های مسابقه متعلق است به چارلز لنوکس (Charles Lennox)، دوک سوم ریچموند، در حال تفریح زین‌نظر دوک و همسرش، اثر جورج استابز (George Stubbs)، (۱۷۶۸).

FRENCH MISTAKES IN INDOCHINA

تصویر ۱

از اشتباهی دیگر چه سود؟

کارتون، اثر فیتس پتریک (Fitzpatrick)، ۸ ژوئن ۱۹۵۴.

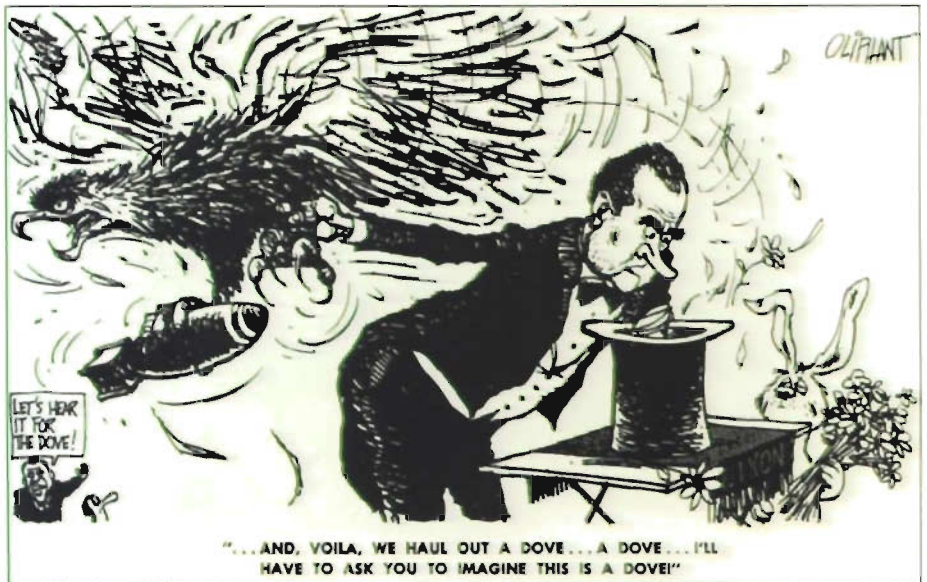
۵۸۶

امریکا در ویتنام به خود خیانت می‌کند

تصویر ۲

موسیو، چرا می‌خندی؟
 من فقط را هم را گم کرده‌ام.
 کارتون، اثر مالدین (Mauldin)،
 ۲۳ نوامبر ۱۹۶۴.

تصویر ۲

آجی منجی لا تزجی، کیوتزی از کلاه درمی آورم... کیوتر... حُب، فکر کنید که کیوتر است!
 کارتون، اثر الیفانت (Oliphant)، ۷ مارس ۱۹۶۹.

تصویر ۴

یادتان نرود، دستور مؤکد دارید که به سدها، بیمارستان‌ها، مدرسه‌ها
و دیگر هدف‌های غیر نظامی نخورید!
کارتون، اثر ساندرز (Sanders)، ۱۴ مارس ۱۹۷۲.

تصویر ۵

کوشش برای حفظ آبرو
کارتون، اثر اوت (Auth)، ۱۹۷۲.

تصویر ۶

جان فاستردالس

وزیر امور خارجه آمریکا هنگام ترک یکی از جلسات کنفرانس ژنو، آوریل ۱۹۵۴.

تصویر ۷

نوعی شک و تردید

سناتور ویلیام فولبرایت، سناتور جان اسپارکمن و سناتور وین مورس هنگام
استماع شهادت ژنرال تیلر در کمیسیون فولبرایت، فوریه ۱۹۶۶.

تصویر ۸

هیئت حقیقت‌یاب: ژنرال ماکسول تیلر (سمت چپ)، والت روستو و ژنرال دوانگ مین (مین «گنده»)
فرمانده نیروهای زمینی ویتنام جنوبی در باشگاه افسران سایگون، اکتبر ۱۹۶۱.

تصویر ۹

ناهار سه شنبه‌ها در کاخ سفید، اکتبر ۱۹۶۷.

تفاسی «نبرد ساراتوگا» در پس‌زمینه دیده می‌شود. حاضران به ترتیب از سمت چپ: پرزیدنت جانسن، عبارت‌اند از وزیر دفاع مکننامارا، ژنرال ویلر، رایزن مطبوعاتی جورج کریستن، والت روستو (در گوشهٔ میز که فقط قسمتی از پشت سرش پیداست)، معاون رایزن مطبوعاتی تام جانسن، رئیس سیار جارد هلمز، و وزیر خارجه دین راسک.

تصویر ۱۰

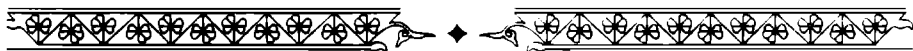
عملیات «رعد غرند»

وزیر دفاع امریکا رابرت مکننامارا و ژنرال ارن ویلر، رئیس ستاد مشترک، در حال تماشای هواپیماهایی که از ناو هوایمابیر «استقلال» برای حمله به اهداف در ویتنام شمالی به پرواز درمی‌آیند، ۱۸ ژوئیهٔ ۱۹۶۵.

تصویر ۱۱

تظاهرات ضد جنگ بریلکان پنتاگون، ۳۱ اکتبر ۱۹۶۷.
نظامیان را به یاری نفرات پلیس فراخوانده‌اند تا مردم به داخل یورش نبرند

کتاب نامه

فصل دوم: اسب چوبین تروا

APOLLODORUS. *The Library [and Epitome]*. 2 vols. Trans. Sir James George Frazer. London and New York, 1921.

ARNOLD, MATTHEW. 'On Translating Homer' in *The Viking Portable Arnold*. New York, 1949.

BOWRA, C. M. *The Greek Experience*. Mentor ed. New York, n. d. (orig. pub. 1957).

DICTYS OF CRETE AND DARES THE PHRYGIAN. *The Trojan War*. Trans. R. M. Frazer, Jr. Bloomington, Indiana Univ. Press, 1966.

DODDS, E. R. *The Greeks and the Irrational*. Berkeley, Univ. of California Press, 1951.

EURIPIDES. *The Trojan Women*. Trans. with notes, Gilbert Murray. Oxford Univ. Press, 1915.

FINLEY, M. I. *The World of Odysseus*, rev. ed. New York, 1978.

GRANT, MICHAEL, AND HAZEL, JOHN. *Gods and Mortals in Classical Mythology*. Springfield, Mass., 1973.

GRAVES, ROBERT. *The Greek Myths*. 2 vols. Penguin ed. Baltimore, 1955.

GROTE, GEORGE. *History of Greece*. 10 vols. London, 1872.

HERODOTUS. *The Histories*. 2 vols. Trans. George Rawlinson. Everyman ed. New York.

HOMER. *The Iliad*. Trans. Richmond Lattimore. Chicago, Univ. of Chicago Press, 1951.

—. *The Iliad*. Trans. Robert Fitzgerald. New York, 1974.

—. *The Odyssey*. Trans. Robert Fitzgerald. New York, 1963.

KIRK, G. S. *The Nature of Greek Myths*. Penguin ed. Baltimore, 1974.

KNIGHT, W. F. J. 'The Wooden Horse at the Gates of Troy.' *Classical Quarterly*. vol. 28, 1933, 254.

MACLEISH, ARCHIBALD. 'The Trojan Horse,' in *Collected Poems*. Boston, 1952.

MACURDY, GRACE A. 'The Horse-Training Trojans.' *Classical Quarterly* (O. S. 1923). vol. XVII, 51.

QUINTUS OF SMYRNA. *The War of Troy*. Trans., with intro. and notes, Frederick M. Combella. Norman, Oklahoma Univ. Press, 1968.

SNELL, BRUNO. *The Discovery of the Mind: Greek Origins of European Thought*. Cambridge, Mass., 1953.

SCHERER, MARGARET S. *The Legend of Troy in Art and Literature*. New York and London, 1963.

STEINER, GEORGE, AND FAGLES, ROBERT. *Homer: A Collection of Critical Essays*. Englewood Cliffs, N.J., 1962.

VIRGIL. *The Aeneid*. Trans. Rolfe Humphries. New York, 1951.

فصل سوم: پاپ‌های رنسانس و جدا شدن پروتستان‌ها

جامع‌ترین منبع تاریخ دستگاه پاپی در این دوره، که همه کارهای بعدی مدیون آن‌اند، تاریخ پاپ‌ها از انتهای قرون وسطاست در چهارده جلد نوشته لودویگ فون پاستور، که ابتدا در دهه‌های ۱۸۸۰ و ۱۸۹۰ به آلمانی منتشر شد. اثر کلاسیک یاکوب بورکهارت، تمدن رنسانس در ایتالیا، که ابتدا در ۱۸۶۰ در کشور او سویس به آلمانی منتشر شد، نیز منبعی به همین سان ضروری است. منابع اصلی، که آثار زیر بر آن‌ها تکیه دارد، عبارت است از: آرشیو واتیکان؛ نامه‌ها، مکاتبات سیاسی، گزارش‌ها و مآخذ متفرقه دیگری که در سالنامه‌های موراتوری^۱ گردآوری شده؛ وقایع‌نامه‌های شخصی، به ویژه خاطرات روزانه یوهان بورخارد، رئیس تشریفات واتیکان در زمان الکساندر ششم و پولیوس دوم، و تاریخ‌های معتبر آن زمان مانند تاریخ ایتالیای گویتچاردینی، تاریخ ایتالیای فرانچسکو وتوری^۲، شهریار و گفتمان‌های ماکیاولی، و زندگی نقاشان نوشته وازاری.

AUBENAS, ROGER, AND RICARD, ROBERT. *L'Eglise et la Renaissance*. vol. 15 of *Histoire de l'Eglise*. Ed. A. Fliche and V. Martin. Paris, 1951.

BRION, MARCEL. *The Medici*. Trans. New York, 1969.

BURCHARD, JOHN. 'Pope Alexander VI and His Court' (Extracts from the Latin diary of the Papal Master of Ceremonies, 1484-1506). Ed. F. L. Glaser. New York, 1921.

BURCKHARDT, JACOB. *The Civilization of the Renaissance in Italy*. vol. I. Colophon ed., New York, 1958.

CALVESI, MAURIZIO. *Treasures of the Vatican*. Trans. J. Emmons, Geneva, 1962.

CATHOLIC ENCYCLOPEDIA, 1907-12, and NEW CATHOLIC ENCYCLOPEDIA, 1967.

CHADWICK, OWEN. *The Reformation*. London, 1964.

CHAMBERLIN, E. R. *The Bad Popes*. New York, 1969.

CHAMBERS, DAVID SANDERSON. 'The Economic Predicament of Renaissance Cardinals,' *Studies in Medieval and Renaissance History*. vol III. Lincoln, Neb., 1966.

COUGHLAN, ROBERT. *The World of Michelangelo: 1475-1564*. New York, 1966.

^۱ Muratori's *Annals*

^۲ Francesco Vettori's *Storia d'Italia*

- DICKENS, A. G. *Reformation and Society in 16th Century Europe*. New York, 1966.
- ERASMUS, DESIDERIUS. *The Praise of Folly*. Trans. H. H. Hudson. Princeton, 1941
- FUNCK-BRENTANO, FRANTZ. *The Renaissance*. Trans. New York, 1936.
- GILBERT, FELIX. *Machiavelli and Guicciardini*. Princeton, 1965.
- GILMORE, MYRON P. *The World of Humanism, 1453-1517*. New York, 1958.
- GREGOROVIVUS, FERDINAND. *History of Rome*. 13 vols. Trans. A. Hamilton. London, 1894-1902.
- GUICCIARDINI, FRANCESCO. *The History of Italy*. Trans. S. Alexander. New York, 1969
- HALE, J. R. *Renaissance Europe: 1480-1520*. Berkeley, 1971.
- HIBBERT, CHRISTOPHER. *The House of Medici: Its Rise and Fall*. New York, 1975.
- HILLERBRAND, HANS J. *The World of the Reformation*. New York, 1973.
- HOWELL, A. G. FERRERS. *S. Bernardino of Siena*. London, 1913.
- HUGHES, PHILIP. *A History of the Church*. vol III. New York, 1947.
- HUIZINGA, JOHAN. *Erasmus and the Age of the Reformation*. Trans. New York, 1957.
- JEDIN, HUBERT. *A History of the Council of Trent*. vol I. Trans. London, 1957.
- LEES-MILNE, JAMES. *St. Peter's*. Boston, 1967.
- LOPEZ, ROBERT S. *The Three Ages of the Italian Renaissance*. Boston, 1970.
- LORTZ, JOSEPH. *How the Reformation Came*. Trans. New York, 1964.
- MACHIARELLI, NICCOLO. *The Prince and The Discourses*. Modern Library ed. New York, 1940.
- MALLETT, MICHAEL. *The Borgias: The Rise and Fall of a Renaissance Dynasty*. New York, 1969.
- MATTINGLEY, GARRETT. *Renaissance Diplomacy*. Boston, 1955.
- MCNALLY, ROBERT E., S. J. *Reform of the Church*. New York, 1963.
- MITCHELL, BONNER. *Rome in the High Renaissance: The Age of Leo X*. Norman, Univ. of Oklahoma Press, 1973.
- The New Cambridge Modern History*. vol. I. *The Renaissance: 1493-1520*. Cambridge, 1957.
- OECHSLI, WILHELM. *History of Switzerland, 1499-1914*. Trans. Cambridge, 1922.
- OLIN, JOHN C. *The Catholic Reformation: Savonarola to Ignatius Loyola, 1495-1540*. New York, 1969.
- O'MALLEY, JOHN. 'The Discovery of America and Reform Thought at the Papal Court in the Early Cinquecento,' in Fredi Chiapelli, ed., *First Images of America*. vol I. Berkeley, 1976.
- . *Praise and Blame in Rome: Renaissance Rhetoric, Doctrine and Reform in the Sacred Orators of the Papal Court, 1450-1521*. Durham, N.C. Duke Univ. Press, 1972.
- OWST, G. R. *Preaching in Medieval England, 1350-1450*. Cambridge, 1926.
- PARTNER, PETER. 'The Budget of the Roman Church in the Renaissance Period,' in *Italian Renaissance Studies*. Ed. E. F. Jacob. London, 1960.
- . *Renaissance Rome, 1500-1559*. Berkeley, 1972.
- PASTOR, LUDWIG VON. *The History of the Popes from the Close of the Middle Ages*. vols. V-IX. Trans. Ed. F. I. Antrobus and R. F. Kerr, London and St. Louis, 1902-10.
- PORTIGLIATTI, GIUSEPPE. *The Borgias*. New York, 1928.

- PREZZOLINI, GIUSEPPE. *Machiavelli*. New York, 1967.
- RANKE, LEOPOLD VON. *History of the Popes... in the 16th and 17th Centuries*. 3 vols. Trans. London, 1847.
- RIDOLFI, ROBERTO. *The Life of Niccolò Machiavelli*. Trans. Chicago, 1954.
- RODOCANACHI, E. *Histoire de Rome: Lepontificat de Jules II*. Paris, 1928. *Lespontificats d'Adrien VI et de Clément VII*. Paris, 1933.
- ROUTH, C. R. N., ED. *They Saw It Happen in Europe, 1450-1600* (anthology of eye-witnesses' accounts). Oxford, 1965.
- SCHAFF, DAVID S. *History of the Christian Church*. vol 6. Grand Rapids, Mich., 1910.
- SCHEVILL, FERDINAND. *The Medici*. New York, 1949.
- . *History of Florence*. New York, 1961.
- TODD, JOHN M. *The Reformation*. New York, 1971.
- DE TOLNAY, CHARLES. *The Medici Chapel*. Princeton, 1948.
- ULLMANN, WALTER. *A Short History of the Papacy in the Middle Ages*. London, 1972.
- VASARI, GIORGIO. *Lives of the Artists*. Ed. Betty Burroughs. New York, 1946.
- YOUNG, G. F. *The Medici*. Modern Library ed. New York, 1930.

فصل چهارم: بریتانیا آمریکا را از دست می‌دهد

۱. منابع اصلی

- ALMON, JOHN. *Anecdotes of the Life of William Pitt, Earl of Chatham*. 3 vols. London, 1793.
- BARRINGTON, SHUTE, BISHOP OF DURHAM. *The Political Life of William Wildman, Viscount Barrington*, by his brother. London, 1814.
- BURKE, EDMUND. *Correspondence*. Ed. C. W. Fitzwilliam and R. Bourke. 4 vols. London, 1844.
- . *Speeches and Letters on American Affairs*. Ed. Canon Peter McKeivitt. London, 1961 (orig. 1908).
- . *Writings and Speeches*. 12 vols. Boston, 1901.
- CHESTERFIELD, PHILIP STANHOPE, 4TH EARL. *Letters*. Ed. Bonamy Dobrée. 6 vols. London, 1932.
- DELANY, MARY GRANVILLE. *Autobiography and Correspondence*. Ed. Lady Llanover. 6 vols. London, 1861-62.
- FITZMAURICE, LORD EDMOND. *Life of William, Earl of Shelburne*. 3 vols. London, 1876. (Includes letters and diaries.)
- FRANKLIN, BENJAMIN. *Autobiography*. Ed. John Bigelow. Philadelphia, 1881.
- . *Letters and Papers of Benjamin Franklin and Richard Jackson, 1753-85*. Ed. Carl Van Doren. Philadelphia, 1947.
- GEORGE III. *Correspondence, 1760-1783*. Ed. Sir John Fortescue. 6 vols. London, 1927-28. (All

citations refer to this edition unless otherwise noted.)

- . *Correspondence of, with Lord North*. Ed. W. Bodham Donne. 2 vols. London, 1867.
- GRAFTON, AUGUSTUS HENRY, 3RD DUKE. *Autobiography and Political Correspondence*. Ed. Sir William Anson. London, 1898.
- HANSARD. *Parliamentary History of England*. 36 vols. London, 1806-20.
- PITT, WILLIAM, EARL OF CHATHAM. *Correspondence*. Ed. William S. Taylor and John H. Pringle. 4 vols. London, 1838-40.
- ROCKINGHAM, CHARLES, 2ND MARQUESS. *Memoirs*. Ed. Earl of Albemarle. 2 vols. London, 1852.
- STEVENS, B. F. *Facsimilies of Mss in European Archives Relating to America*. 25 vols. London, 1889-95.
- WALPOLE, HORACE. *Memoirs of the Reign of George III*. Ed. Denis Le Marchant. 4 vols. London, 1845.
- . *Last Journals, 1771-83*. 2 vols. London, 1859.
- . *Correspondence*. Ed. Wilmarth Lewis. 48 vols. New Haven, Yale Univ. Press, 1937-83.

۲ . منابع ثانوی

- ALLEN, H. C. *Great Britain and the United States: A History of Anglo-American Relations, 1783-1952*. New York, 1955.
- AYLING, STANLEY. *The Elder Pitt*. New York, 1976.
- . *The Georgian Century, 1714-1837*. London, 1966.
- BAILYN, BERNARD. *The Ideological Origins of the American Revolution*. Cambridge, Mass., Harvard Univ. Press, 1967.
- . *The Ordeal of Thomas Hutchinson*. Harvard Univ. Press, 1974.
- BARGAR, B. D. *Lord Dartmouth and the American Revolution*. Columbia, Univ. of South Carolina Press, 1965.
- BEER, GEORGE L. *British Colonial Policy, 1754-65*. Gloucester, Mass., 1958.
- BELOFF, MAX. *The Age of Absolution, 1660-1815*. London, 1966 (orig. 1954).
- . *The Debate on the American Revolution, 1761-1783*. London, 1949.
- BONWICK, COLIN. *English Radicals and the American Revolution*. Chapel Hill, Univ. of North Carolina Press, 1977.
- BOULTON, JAMES T. *The Language of Politics in the Age of Wilkes and Burke*. London, 1963.
- BREWER, JOHN. *Party Ideology and Popular Politics at the Accession of George III*. Cambridge, Cambridge Univ. Press, 1976.
- BROOKE, JOHN. *King George III*. New York, 1972.
- BROUGHAM, HENRY, LORD. *Historical Sketches of Statesmen in the Time of George III*. 2 vols. Philadelphia, 1839.

- BROWN, WELDON A. *Empire or Independence; a Study in the Failure of Reconciliation, 1774-1783*. Baton Rouge, Louisiana State Univ. Press, 1941.
- BUTTERFIELD, SIR HERBERT. *George III and the Historians*. New York, 1959 (orig. 1936).
- CLARK, DORA MAE. *British Opinion and the American Revolution*. New Haven, Yale Univ. Press, 1930.
- COPEMAN DR. W S. C. A *Short History of the Gout*. Berkeley, Univ. of California Press, 1964.
- DERRY, JOHN W. *Charles James Fox*. New York, 1972.
- Dictionary of National Biography*. 22 vols. London, 1908.
- FEILING, KEITH GRAHAME. *The Second Tory Party, 1714-1832*. London, 1938.
- FOSTER, CORNELIUS. *Charles Townshend and His American Policy*. Providence, R.I., 1978.
- GIPSON, LAWRENCE H. *The British Empire Before the American Revolution*. 15 vols. New York, 1958-70.
- GRIFFITH, SAMUEL B., II. *In Defense of the Public Liberty: Britain, America and the Struggle for Independence, 1760-81*. New York, 1976.
- GUTTRIDGE, G. H. *English Whiggism and the American Revolution*. Berkeley, Univ. of California Press, 1942.
- HARLOW, VINCENT T. *The Founding of the Second British Empire, 1763-1793*. vol. I. London, 1952.
- HINKHOUSE, FRED J. *The Preliminaries of the American Revolution as Seen in the English Press, 1763-75*. New York, Columbia Univ. Press, 1926.
- HOFFMAN, ROSS J. S. *The Marquis: a Study of Lord Rockingham, 1730-1782*. New York, 1973.
- HYAMS, EDWARD. *Capability Brown*. New York, 1971.
- JARRETT, DEREK. *England in the Age of Hogarth*. New York, 1974.
- JESSE, JOHN HENEAGE. *Memoirs of the Life and Reign of George III*. 3 vols. London, 1867.
- KNOLLENBERG, BERNHARD. *Origin of the American Revolution: 1759-1766*. New York, 1960.
- . *Growth of the American Revolution: 1766-1775*. New York, 1975.
- LABAREE, BENJAMIN W. *The Boston Tea Party*. New York, 1964.
- LAVER, JAMES. *The Age of Illusion: Manners and Morals, 1750-1848*. New York, 1972.
- LECKY, WILLIAM E. H. *History of England in the 18th Century*. vols. III & IV. London, 1921 & 1923.
- MACAULAY, THOMAS BABINGTON, LORD. 'William Pitt, Earl of Chatham,' in two parts, *Critical and Historical Essays*. vols. II & III. Boston, 1901.
- MACKESY, PIERS. *The War for America, 1775-1783*. Cambridge, Mass., 1964.
- MEAD, WILLIAM E. *The Grand Tour in the 18th Century*. Boston and New York, 1914.
- MILLER, JOHN C. *Origins of the American Revolution*. Stanford Univ. Press, and London, 1959 (orig. 1943). (All citations from Miller refer to this book unless otherwise noted.)
- . *The Triumph of Freedom*. Boston, 1948.

- MINGARY, G. E. *English Landed Society in the 18th Century*. London, 1963.
- MORGAN, EDMUND S. *Birth of the Republic, 1763-89*. Chicago, Univ. of Chicago Press, 1956.
- . *The Gentle Puritan: A Life of Ezra Stiles, 1727-95*. New Haven, Yale Univ. Press, 1962.
- , AND MORGAN, HELEN. *The Stamp Act Crisis*. Chapel Hill, Univ. of North Carolina Press, 1953.
- MUMBY, FRANK A. *George III and the American Revolution*. London, 1923.
- NAMIER, SIR LEWIS. *The Structure of Politics at the Accession of George III*. 2nd ed. London, 1957.
- . *England in the Age of the American Revolution*. London, 1961 (orig. 1930).
- . *Crossroads of Power; Essays on 18th Century England*. New York, 1962.
- , AND BROOKE, JOHN. *Charles Townshend*. London, 1964.
- NICOLSON, HAROLD. *The Age of Reason, 1700-1789*. London, 1960.
- OLSON, ALISON G. *The Radical Duke: Charles Lennox, Third Duke of Richmond*. Oxford, 1961.
- PARES, RICHARD. *King George III and the Politicians*. Oxford Univ. Press, 1953.
- PLUMB, J. H. *England in the 18th Century, 1714-1815*. London, 1950.
- . *Chatham*. Hamden, Conn., 1965.
- . *In the Light of History*. Boston, 1973.
- RITCHESON, CHARLES R. *British Politics and the American Revolution*. Norman, Univ. of Oklahoma Press, 1954.
- ROBERTSON, SIR CHARLES GRANT. *Chatham and the British Empire*. London, 1946.
- SACHSE, WILLIAM L. *The Colonial American in Britain*. Madison, Univ. of Wisconsin Press, 1956.
- SAINSBURY, JOHN. 'The Pro-Americans of London, 1769 to 1782.' *William and Mary Quarterly* July 1978, 423-54.
- SCHLESINGER, ARTHUR, SR. *The Colonial Merchants and the American Revolution, 1773-76*. New York, 1939.
- SHERSON, ERROL H. S. *The Lively Lady Townshend*. New York, 1927.
- THOMAS, PETER D. G. *British Politics and the Stamp Act Crisis*. Oxford Univ. Press, 1975.
- TREVELYAN, SIR GEORGE OTTO. *The American Revolution*. 3 vols. London, 1921-22.
- VALENTINE, ALAN. *The British Establishment, 1760-1784; An Eighteenth Century Biographical Dictionary*. 2 vols. Norman, Univ. of Oklahoma Press, 1970.
- . *Lord George Germain*. Oxford, 1962.
- . *Lord North*. 2 vols. Norman, Univ. of Oklahoma Press, 1967.
- VAN DOREN, CARL. *Benjamin Franklin*. New York, 1952 (orig. 1938).
- WATSON, J. STEVEN. *The Reign of George III*. Oxford Univ. Press, 1960.
- WICKWIRE, FRANKLIN B. *British Subministers and Colonial America, 1763-1783*. Princeton Univ. Press, 1966.
- WILLIAMS, BASIL. *The Life of William Pitt, Earl of Chatham*. 2 vols. London, 1966 (orig. 1913).
- . *The Whig Supremacy*. Oxford Univ. Press, 1962 (orig. 1938).

WINSTANLEY, DENYS A. *Lord Chatham and the Whig Opposition*. Cambridge Univ. Press, 1912.

فصل پنجم: امریکا در ویتنام به خود خیانت می‌کند

- ACHESON, DEAN. *Present at the Creation*. New York, 1969.
- AMERICAN ENTERPRISE INSTITUTE. *Vietnam Settlement: Why 1973, Not 1969?* Rational Debate Series. Washington, D.C., 1973.
- ANDERSON, PATRICK. *The President's Men*. New York, 1968.
- AUSTIN, ANTHONY. *The President's Wer: Tonkin Gulf Resolution*. New York, 1971.
- BALL, GEORGE W. *The Past Has Another Pattern*. New York, 1982.
- BUNDY, MCGEORGE. 'Vietnam, Watergate and Presidential Powers.' *Foreign Affairs*. Winter 1979/80.
- BUTTINGER, JOSEPH. *The Smaller Dragon: A Political History of Vietnam*. New York, 1958.
- . *Vietnam: A Dragon Embattled*. 2 vols. New York, 1967.
- CHICAGO, UNIVERSITY OF. CENTER FOR POLICY STUDIES. *Vietnam: Which Way to Peace?* Chicago, 1970.
- CLIFFORD, CLARK. 'A Vietnam Reappraisal.' *Foreign Affairs*. July 1969.
- COHEN, WARREN I. *Dean Rusk (American Secretaries of State and Their Diplomacy*, vol. 19). Totowa, N.J., 1980.
- COLLINS, J. LAWTON, GENERAL. *Lightning Joe: An Autobiography*. Baton Rouge, 1979.
- CONGRESSIONAL QUARTERLY SERVICE. *Congress and the Nation*. vol. III, 1969-72. Washington, D.C., 1973.
- COOPER, CHESTER. *The Lost Crusade: America in Vietnam*. New York, 1970.
- COUNCIL ON FOREIGN RELATIONS. *American Dilemma in Viet-Nam; A Report on the Views of Leading Citizens in Thirty-three Cities*. Ed. Rolland H. Buskner. New York, 1965.
- DE GAULLE, CHARLES. *Memoirs*. (English ed.). 3 vols. New York, 1960.
- DONOVAN, ROBERT J. *Conflict and Crisis: The Presidency of Harry S. Truman, 1945-48*. New York, 1977.
- DOUGLAS, WILLIAM O. *North from Malaya*. New York, 1953.
- DRACHMAN, EDWARD R. *United States Policy Toward Vietnam, 1940-45*. Rutherford, N.J., 1970.
- DUNN, PETER. *An Interpretation of Source Materials for the Period September 1945 Until May 1946 in the Region of Cochinchina and South Annam*. Unpublished dissertation. School of Oriental Studies. Univ. of London.
- EISENHOWER, DWIGHT D. *Diaries*. Ed. Robert H. Ferrell. New York, 1981.
- . *Mandate for Change, 1953-56*. New York, 1963.
- . *Waging Peace, 1956-61*. New York, 1965.

- ELLSBERG, DANIEL. *Papers on the War*. New York, 1972.
- EVANS, ROWLAND, AND NOVAK, ROBERT. *Lyndon B. Johnson: The Exercise of Power*. New York, 1966.
- EWALD, WILLIAM BRAGG. *Eisenhower, the President*. Englewood, N.J., 1981.
- FALL, BERNARD. *The Two Vietnams: A Political and Military Analysis*. New York, 1967.
- FIFIELD, RUSSELL H. *Americans in Southeast Asia: The Roots of Commitment* New York, 1973.
- FITZGERALD, FRANCES. *Fire in the Lake*. Boston, 1972.
- FRANCK, THOMAS, AND WEISBAND, EDWARD, EDS. *Secrecy and Foreign Policy*. New York, 1974.
- FULBRIGHT, SENATOR J. WILLIAM. *The Vietnam Hearings*. See U.S. Congress, Senate.
- GALBRAITH, JOHN KENNETH. *A Life in Our Times*. Boston, 1981.
- GELB, LESLIE, AND BETTS RICHARD K. *The Irony of Vietnam: The System Worked*. Washington, D.C., 1980.
- GRAFF, HENRY F. *The Tuesday Cabinet*. Englewood Cliffs, N.J., 1970.
- GURTOV, MELVIN. *The First Vietnam Crisis: Chinese Communist Strategy and United States Involvement, 1953-54*. New York, 1967.
- HALBERSTAM, DAVID. *The Best and the Brightest*. New York, 1972.
- HALLE, LOUIS J. *The Cold War as History*. New York, 1967.
- HAMMER, ELLEN J. *The Struggle for Indo-China, 1940-1955*. Stanford, 1966.
- HARDIN, CHARLES M. *Presidential Power and Accountability*. Chicago, 1974.
- HARRIS, LOUIS. *The Anguish of Change*. New York, 1973.
- HERRING, GEORGE C. *America's Longest War: The United States and Vietnam, 1950-75*. New York, 1979.
- HILSMAN, ROGER. *To Move a Nation*. New York, 1967.
- HOOPES, TOWNSEND. *The Limits of Intervention*. New York, 1969.
- . *The Devil and John Foster Dulles*. Boston, 1973. (All references are to this book unless otherwise noted.)
- HULL, CORDELL. *Memoirs*. 2 vols. New York, 1948.
- ISAACS, HAROLD R. *No Peace for Asia*. New York, 1947.
- KAPLAN, FRED. *Wizards of Armageddon*. New York, 1983.
- KEARNS, DORIS. *Lyndon Johnson and the American Dream*. New York, 1976.
- KENDRICK, ALEXANDER. *The Wound Within: America in the Vietnam Years, 1945-74*. Boston, 1974.
- KISSINGER, HENRY. *The White House Years*. Boston, 1979.
- KRAFT, JOSEPH. 'A Way Out in Vietnam.' *Harper's*. Dec 1964.
- . 'Washington Insight.' *Harper's*. Sept 1965.
- KRASLOW, DAVID, AND LOORY, STUART H. *The Secret Search for Peace in Vietnam*. New York, 1968.
- LA FEBER, WALTER. 'Roosevelt, Churchill and Indochina: 1942-45.' *American Historical Review* Dec 1975.

- LAKE, ANTHONY, ED., ET AL. *The Vietnam Legacy*. New York, 1976.
- LANCASTER, DONALD. *The Emancipation of French Indo-China*. London, 1961.
- LEAHY, ADMIRAL WILLIAM D. *I Was There*. New York, 1950.
- LEWY, GUENTER. *America in Vietnam*. New York, 1978.
- LOGUE, CAL M., AND PATTON, JOHN H. 'From Ambiguity to Dogma: The Rhetorical Symbols of Lyndon B. Johnson on Vietnam.' *Southern Speech Communication Journal*. Spring 1982, 310-29.
- MACPHERSON, HARRY. *A Political Education*. Boston, 1972.
- MANNING, ROBERT, GEN. ED. *The Vietnam Experience*: vol. I, *Setting the Stage* by Edward Doyle and Samuel Lipsman; vol. III, *Raising the Stakes* by Terence Maitland and Theodore Weiss. Boston, 1981-82.
- MANSFIELD, SENATOR MIKE. See U.S. Congress, Senate.
- MARSHALL, D. BRUCE. *The French Colonial Myth*. New Haven, 1973.
- MECKLIN, JOHN. *Mission in Torment: An Intimate Account of the United States Role in Vietnam*. New York, 1965.
- MILSTEIN, JEFFREY S. *Dynamics of the Vietnam War*. Columbus, Ohio, 1974.
- MORGENTHAU, HANS J. *Vietnam and the United States*. Washington, D.C., 1965.
- MYRDAL, GUNNAR. 'With What Little Wisdom.' *New York Times Magazine*. 18 July 1965.
- O'DONNELL, KENNETH. 'LBJ and the Kennedys.' *Life*. 7 Aug 1970.
- PATTI, ARCHIMEDES F. A. *Why Viet-Nam?* Berkeley, Univ. of California Press, 1981. *Pentagon Papers*. See U.S. Department of Defense.
- POWERS, THOMAS. *The War at Home: Vietnam and the American People, 1964-68*. New York, 1973.
- RACE, JEFFREY. 'Vietnam Intervention: Systematic Distortion in Policy Making.' *Armed Forces and Society*. May 1976, 377-96.
- . 'The Unlearned Lessons of Vietnam.' *Yale Review*. Winter 1977, 162-77.
- RASKIN, MARCUS, AND FALL, BERNARD. *The Vietnam Reader*. rev. ed. New York, 1967.
- REISCHAUER, EDWIN O. *Wanted: An Asian Policy*. New York, 1955.
- . *Beyond Vietnam: The United States and Asia*. New York, 1967.
- RIDGWAY, GENERAL MATTHEW B. 'Indochina: Disengaging.' *Foreign Affairs*. July 1971.
- . *Soldier*. New York, 1956.
- RIEGLE, DONALD. *O Congress*. New York, 1972.
- ROBERTS, CHALMERS M. 'The Day We Didn't Go to War' in Raskin and Fall, q.v., originally from *The Reporter*. 14 Sept 1954.
- RUSSETT, BRUCE M., AND STEPAN, ALFRED. *Military Force and American Society*. New York, 1973.
- SAFIRE, WILLIAM. *Before the Fall: An Inside View of the Pre-Watergate White House*. New York, 1975.
- St. Louis Post-Dispatch*. Richard Dudman et al. Special Supplement on Vietnam, 30 April

1975.

- SALINGER, PIERRE. *With Kennedy*. New York, 1966.
- SCHANDLER, HERBERT Y. *The Unmaking of a President: Lyndon Johnson and Vietnam*. Princeton, 1977.
- SCHEER, ROBERT. *How the United States Got Involved in Vietnam*. Santa Barbara, 1965.
- SCHLESINGER, ARTHUR, JR. *A Thousand Days*. Boston, 1965.
- SEVAREID, ERIC. 'The Final Troubled Hours of Adlai Stevenson.' *Look*. 30 Nov 1965.
- SHAPLEN, ROBERT. *The Lost Revolution*. New York, 1966. (All references are to this book unless otherwise noted.)
- . *The Road from War*. New York, 1970.
- SHARP, U. S. GRANT, ADMIRAL. *Strategy for Defeat*. San Rafael, Calif., 1978.
- SHAWCROSS, WILLIAM. *Sideshow: Kissinger, Nixon and the Destruction of Cambodia*. New York, 1979.
- SMITH, R. HARRIS. *OSS: The Secret History of America's First Central Intelligence Agency*. Berkeley, Univ. of California Press, 1972.
- SORENSEN, THEODORE C. *Kennedy*. New York, 1965.
- STEEL, RONALD. *Walter Lippmann and the American Century*. Boston, 1980.
- SUMMERS, COLONEL HARRY G. *On Strategy: A Critical Analysis of the Vietnam War*. Presidio, Calif., 1982.
- SZULC, TAD. *The Illusion of Peace: Foreign Policy in the Nixon Years*. New York, 1978.
- TAYLOR, GENERAL MAXWELL D. *Swords and Plowshares*. New York, 1972.
- THOMPSON, W. SCOTT, AND FRIZZELL, DONALDSON D., EDS. *The Lessons of Vietnam: A Colloquium in 1973-74 at Fletcher School of Law and Diplomacy on the Military Lessons of the Vietnamese War*. New York, 1977.
- THOMSON, JAMES C., JR. 'How Could Vietnam Happen?' *The Atlantic*. April 1968.
- . 'Resigning from Government,' in Franck and Weisband, q.v.
- THORNE, CHRISTOPHER. *Allies of a Kind*. London, 1978.
- U.S. CONGRESS, SENATE. Committee on Foreign Relations, Mansfield, Senator Mike, Report of, *On a Study Mission to the Associated States of Indo-China, Vietnam, Cambodia, Laos*, 83rd Congress, 1st Session, 27 Oct 1953.
- . Report of..., *to Vietnam, Cambodia and Laos*, 83rd Congress, 2nd Session, 15 Oct 1954.
- . Report of..., *to Vietnam, Cambodia and Laos*, 84th Congress, 1st Session, 6 Oct 1955.
- U.S. CONGRESS, SENATE, 89TH CONGRESS, 2ND SESSION. *Hearings Before the Committee on Foreign Relations; Supplemental Foreign Assistance Fiscal Year 1966—Vietnam, S. 2793 (Fulbright Hearings), Part 1*, pp. 1-743. (The Hearings were also published as a trade book by Random House with an introduction by Sen. Fulbright: *The Vietnam Hearings*, New York, 1966.)
- U.S. CONGRESS, 92ND, 2ND SESSION: SENATE COMMITTEE ON FOREIGN RELATIONS. *The United States and Vietnam: 1944-47. A Staff Study based on 'The Pentagon Papers'* by Robert M. Blum (cited as PP, Senate). USGPO, Washington, D.C., 1972.
- U.S. DEPARTMENT OF DEFENSE. *The Pentagon Papers: United States-Vietnam Relations*,

1945-67. Study prepared in twelve books by the Department of Defense and declassified for the House Armed Services Committee (cited as PP). USGPO, Washington, D.C., 1971.

— . *The Pentagon Papers: History of United States Decision Making on Vietnam*, Senator Gravel edition. 4 vols. and Index volume. Boston, 1971-72. (Citations are from this edition unless otherwise noted.)

— . *The Pentagon Papers*: as published by the *New York Times*. New York, 1971.

U.S. OFFICE OF THE CHIEF OF MILITARY HISTORY: MARCEL VIGNERAS. *Special Studies: Rearming the French*. Washington, D.C., 1957.

U.S. STATE DEPARTMENT. *Foreign Relations of the United States* (annual). USGPO. Washington, D.C.

VIGNERAS, MARCEL. See U.S. Office of the Chief of Military History.

WHITE, RALPH K. *Nobody Wanted War: Misperception in Vietnam and Other Wars*. New York, 1968.

WHITE, THEODORE. *The Making of the President, 1968*. New York, 1969.

WICKER, TOM. *JFK and LBJ*. New York, 1968.

WILCOX, FRANCIS O. *Congress, the Executive, and Foreign Policy*. New York, 1971.

با اشخاص زیر هم مشورت شده است:

GEORGE W. BALL

MCGEORGE BUNDY

WILLIAM P. BUNDY

MICHAEL FORRESTAL

J. K. GALBRAITH

LESLIE GELB

DAVID HALBERSTAM

MORTON HALPERIN

CARL KAYSER

ROBERT S. MCNAMARA

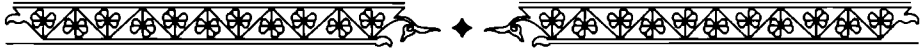
BILL MOYERS

HARRISON SALISBURY

DAVID SCHOENBRUN

JAMES THOMSON

نمایه

آپولون: خدای یونانی ۶۶، ۶۷، ۶۹، ۷۰، ۵۱۶	Apollo
آپولون بلودره (مجسمه) ۱۴۳	<i>Apollo Belvedere</i>
آترئوس: شاه موکنای، پدراگامنون ۷۳	Atreus
آتش دوزخ (باشگاه) ۱۸۷، ۲۰۱	Hellfire Club
آتن: پایتخت یونان ۲۴، ۳۹، ۴۰، ۴۹۵	Athens
آتنه: الهه یونانی ۶۵-۶۹، ۷۱، ۷۲، ۷۶، ۷۸، ۵۱۶، ۸۰	Athens
آته: الهه یونانی ۷۷-۷۹، ۵۰۲، ۵۱۷	Ate
آچایونولی، جووانی: سفیر فلورانس در ژم ۱۳۹	Acciaiuoli, Giovanni
آچسن، دین (۱۸۹۳-۱۹۷۱): سیاست‌مدار امریکایی، معاون وزارت خارجه امریکا ۳۲۷، ۳۲۸، ۳۳۵، ۳۳۸، ۳۴۲، ۴۶۶، ۴۶۷	Acheson, Dean
آخیلوس (= آشیل): پهلوان روین تن یونانی ۶۶، ۷۲، ۷۴، ۷۶، ۷۸، ۷۹، ۵۱۶	Achilles
آدریان ششم (۱۴۵۹-۱۵۲۳): پاپ ۱۶۸-۱۷۰، ۵۲۴	Adrian VI
آراگون (خاندان) ۹۱، ۹۲، ۱۰۹	Aragon
آرتسو: شهری در مرکز ایتالیا ۱۳۴	Arezzo
آرتینو، پیترو (۱۴۹۲-۱۵۵۶): طنزنویس ایتالیایی ۹۱	Aretino, Pietro
آرکتینوس میلئوسی: حماسه‌سرای یونانی ۶۴، ۷۴	Arctinus of Miletus
آرمان‌شهر (اتر سیر تامس مور) ۹۱	Utopia
آرمستد ۱۸۹، ۵۲۷	Armstead
آرمیلنی، کاردینال: پیشکار مالی لنوی دهم ۱۶۶	Cardinal Armellini
آرنولد، بندیکت (۱۷۴۱-۱۸۰۱): ژنرال امریکایی که به امریکایی‌ها خیانت کرد و به انگلیسی‌ها پناه برد ۳۰۳	Arnold, Benedict
آریوس (حدود ۲۵۰-۳۳۶ م): کشیش اهل اسکندریه	Arius

- که منکر الوهیت مسیح بود ۳۶، ۳۷
- آریوستو، لودوویکو (۱۴۷۴-۱۵۳۳): شاعر ایتالیایی
۹۱، ۱۵۴
- آزتک ۳۲-۳۵
- آزوالد، ریچارد ۳۰۷
- آستواناکس: پسر کوچک هکتور ۷۲
- آسیا ۵۵، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۹، ۳۲۶-۳۲۸، ۳۳۱، ۳۳۶-۳۳۹،
۳۴۱-۳۴۳، ۳۴۶، ۳۴۸-۳۵۰، ۳۵۵، ۳۵۹، ۳۶۸، ۳۷۶،
۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۴، ۳۸۶، ۳۸۷، ۳۹۹، ۴۰۰، ۴۱۴، ۴۱۶،
۴۲۰، ۴۲۷، ۴۳۴، ۴۴۲، ۴۴۸، ۴۶۹، ۴۹۵
- آسیای جنوب‌خاوری ۳۱۷، ۳۱۸، ۳۲۴، ۳۲۶، ۳۲۷،
۳۲۹، ۳۳۲-۳۳۶، ۳۴۰، ۳۴۶، ۳۴۸-۳۵۱، ۳۵۴، ۳۵۷-۳۶۱،
۳۶۵، ۳۷۵، ۳۷۶، ۳۸۴، ۳۸۷، ۳۹۸، ۴۰۳، ۴۱۱، ۴۱۳،
۴۱۷، ۴۲۰، ۴۲۲، ۴۴۲، ۴۵۰، ۴۵۱، ۴۶۲، ۴۶۴، ۴۶۸
- آسیای شرقی ۵۴، ۳۳۸
- آشور ۷۵
- آشوری‌ها ۳۱
- آفرودیته: الهه یونانی عشق و زیبایی ۶۵، ۷۶، ۷۸
- آکادمی رُم ۹۹
- آکسفورد ۸۶، ۱۸۸، ۱۸۹، ۲۵۳
- آکویناس، توماس (۱۲۲۵-۱۲۷۴م): فیلسوف و متکلم
ایتالیایی ۲۸
- آگاممنون: پسر آترئوس ۶۵، ۶۶، ۷۲، ۷۳، ۷۷، ۷۸
- آلبانی: کشوری در شرق اروپا ۳۳۰
- آلبانی: مرکز ایالت نیویورک ۲۱۸، ۲۹۱، ۲۹۲
- آلبرشت ۹۱، ۱۶۳
- آلب (کوه‌ها) ۱۱۹، ۱۲۸، ۱۴۷، ۱۷۲
- آلساندرو، کاردینال جیرولامو ۱۶۲
- آلفرد کبیر (۸۴۹-۸۹۹م): شاه انگلستان ۴۰، ۱۹۴،
۲۴۴
- آلفونسوی دوم: فرمانروای ناپل، شوهر دوم لوکرتسیا
بورجا ۹۲، ۱۱۸، ۱۲۰، ۱۲۴، ۱۲۷، ۱۲۹
- سوء قصد و مرگ (۱۵۰۱) ۱۲۸
- آلساندرو ششم (= رودریگو بورجا، ۱۴۳۱-۱۵۰۳):
پاپ ۸۶، ۹۷، ۱۰۱، ۱۱۲، ۱۱۵-۱۲۰، ۱۲۲-۱۳۲، ۱۳۴،
۱۳۶، ۱۴۲-۱۴۴، ۱۶۰، ۱۷۲، ۴۳۳
- Ariosto, Ludovico
- Aztec
- Oswald, Richard
- Astyanax
- Asia
- Southeast Asia
- East Asia
- Assyria
- Assyrians
- Aphrodite
- Academy of Rome
- Oxford
- Aquinas, Thomas
- Agamemnon
- Albania
- Albany
- Albrecht
- Alps
- Alessandro, Cardinal Girolamo
- Alfred the Great
- Alfonso II
- Alexander VI

- آلمان ۱۶، ۲۴، ۲۷، ۴۲، ۴۶، ۴۹-۵۵، ۵۷، ۵۸، ۹۱،
 ۹۸، ۱۴۰، ۱۶۲، ۱۶۳، ۱۶۵، ۱۷۵، ۲۸۲، ۳۴۲، ۳۸۷،
 ۴۴۴-۴۴۶، ۴۵۶، ۴۶۷، ۴۹۵
- آلمان شرقی ۳۳۰ **East Germany**
- آلمانی‌ها ۲۷، ۵۰، ۵۴، ۲۱۷، ۳۱۶ **Germans**
- آمرزش‌نامه (= بخشایش‌نامه) ۸۶، ۱۴۰، ۱۶۲-۱۶۵
 — فروش آمرزش‌نامه ۸۶، ۱۴۰، ۱۶۲-۱۶۴
 آمرزش و رحمت (رساله لوتر) ۱۶۵ **Indulgence and Grace**
- آنام: بخش مرکزی ویتنام ۳۱۶، ۳۶۱ **Annam**
- آنتورپ: شهری در شمال بلژیک ۹۱ **Antwerp**
- آنتونین (خاندان) ۴۰ **Antonine dynasty**
- آنتونینوس پیوس (۸۶-۱۶۱م): امپراتور روم ۴۰ **Antoninus Pius**
- آندروماخه: همسر هکتور ۷۱، ۷۲ **Andromache**
- آن دو برتانی (۱۴۷۷-۱۵۱۴): ملکه فرانسه، بیوه شارل
 هشتم ۱۲۶، ۱۲۷ **Anne de Bretagne**
- آنژون: دو سلسله از فرمانروایان قرون وسطای فرانسه
 ۱۰۷ **Angevin**
- آوگسبورگ: شهری در جنوب آلمان ۱۶۴ **Augsburg**
- آوگوستینوس (۳۵۴-۴۳۰م): قدیس ۱۳۲، ۱۴۵، ۱۶۴ **Augustine**
- آوینیون: شهری در جنوب شرقی فرانسه ۸۴، ۹۴ **Avignon**
- آیاس: پهلوان یونانی ۶۶ **Ajax**
- آیاس: پهلوان یونانی که به کاساندرآ تجاوز کرد ۷۲ **Ajax**
- آیزارد، رالف (۱۷۴۱-۱۸۰۴): سیاست‌مدار امریکایی
 مقیم لندن ۲۴۶، ۲۶۴ **Izard, Ralph**
- آیزنبرگ، دیوید ۱۷ **Eisenberg, David**
- آیزنبرگ، لوسی ۱۷ **Eisenberg, Lucy**
- آیزنهاور، دوایت دیوید (۱۸۹۰-۱۹۶۹): سی و
 چهارمین رئیس‌جمهور امریکا ۳۳۱، ۳۳۷، ۳۳۹، ۳۴۲،
 ۳۴۳، ۳۴۷، ۳۵۰-۳۵۲، ۳۶۵، ۳۶۹-۳۷۱، ۳۷۶، ۳۷۹،
 ۳۸۱، ۳۸۵، ۳۹۲، ۴۰۹، ۴۴۱، ۴۴۲، ۴۷۲، ۵۰۴ **Eisenhower, Dwight David**
- آیگیستوس ۷۷ **Aegisthus**
- آینه دور دست: قرن فجع چهاردهم (اثر باربارا تاکمن)
 ۱۶ **A Distant Mirror: The Calamitous
 Fourteenth Century**
- آیناس: پهلوان تروایی، بنیان‌گذار افسانه‌ای رُم ۶۳،
 ۶۵، ۶۸، ۷۲، ۷۳ **Aeneas**
- آینشید (اثر ویرژیل) ۶۵، ۷۰ **Aeneid**

- آپباک: دهکده‌ای در ویتنام جنوبی ۴۰۷ **Ap Bac**
- ایپوس: سرباز یونانی که آتنه در خواب به وی دستور ساختن اسب چوبین را داد ۶۷ **Epeius**
- اتاق‌ها (نقاشی اثر رافائل) ۹۴ **Stanze**
- اتحاد شوروی ۹۱، ۳۳۰، ۳۴۰، ۳۵۶، ۴۰۲، ۴۶۹، ۴۷۴ **Soviet Union**
- اتحادیه پروتستان ۱۷۶ **Protestant League**
- اتحادیه فرانسه ۳۴۴، ۳۵۸، ۳۶۱، ۳۶۵، ۳۶۸ **French Union**
- اتحادیه کامبره ۱۳۶ **League of Cambrai**
- اتحادیه مقدس ۱۲۰، ۱۳۸، ۱۵۵، ۱۷۲، ۱۷۳ **Holy League**
- اتحادیه ملی کشاورزان ۴۶۶ **National Farmers Union**
- اتحادیه ونیز ۱۲۰ **League of Venice**
- اتحادیه‌های کارگری بریتانیا ۲۴ **British trade unions**
- اُترانتو: شهری در جنوب شرقی ایتالیا ۹۸ **Otranto**
- اتلو ۳۱۱ **Othello**
- اتلو (نمایش‌نامه شکسپیر) ۳۱۱ **Othello**
- اجازه‌نامه: برگه معافیت از فرایض دینی ۸۶ **dispensation**
- جعل و فروش اجازه‌نامه‌ها ۸۶
- ایجکام، لرد ۱۹۸ **Lord Edgcumbe**
- ایجیدو ویتربو (۱۴۷۰-۱۵۳۲): کاردینال و خطیب **Egidio of Viterbo**
- اصلاحگر ایتالیایی، بیروآوگوستینوس ۱۳۲، ۱۴۵
- آخیای شیلوهی: از پیامبران بنی اسرائیل ۲۹ **Ahijah the Shilonite**
- اداره اطلاعات ملی ۳۴۲ **National Intelligence**
- اداره مرکزی ویتنام جنوبی ۴۸۱، ۴۸۳ **Central Office of South Vietnam (COSVN)**
- آدانل، کینت (۱۹۲۴-۱۹۷۷): دستیار جان اف. کندی ۳۹۹ **O'Donnell, Kenneth**
- آدانیل، ژنرال: معروف به «مایک آهنین» ۳۴۵، ۳۴۳ **General O'Daniel, Iron Mike**
- ۳۶۷
- آدم، رابرت (۱۷۲۸-۱۷۹۲): معمار اسکاتلندی ۲۱۴ **Adam, Robert**
- آدمز، جان (۱۷۳۵-۱۸۲۶): دومین رئیس‌جمهور آمریکا ۲۴، ۲۱۶، ۲۲۹، ۲۶۹، ۲۷۳، ۲۸۶، ۳۰۳، ۳۰۸، ۳۰۹ **Adams, John**
- ۵۱۰
- آدمز، جان کوینزی (۱۷۶۷-۱۸۴۸): ششمین رئیس‌جمهور آمریکا ۴۴۳ **Adams, John Quincy**
- آدمز، سام (۱۷۲۲-۱۸۰۳): سیاست‌مدار و رهبر انقلابی آمریکایی ۲۴۱ **Adams, Sam**

۳۰. آدورام **Adoram**
 ۳۱. ادوم **Edom**
 ۲۹۸، ۲۸۹، ۲۳۸. بزشک ارل جاتام (دکتر): **Addington**
 ۱۴۶۶-۱۵۳۶): محقق و **Erasmus, Desiderius**
 متکلم هلندی ۹۱، ۱۳۹، ۱۴۸، ۱۶۱
 ارتش قاره‌ای ۲۹۲ **Continental Army**
 اردن ۳۱، ۴۳۲ **Jordan**
 ارسطو (۳۸۴-۳۲۲ ق م): فیلسوف یونانی ۲۸ **Aristotle**
 اُرسینی (خاندان) ۹۷، ۱۰۶-۱۰۸، ۱۱۵، ۱۳۰، ۱۳۳ **Orsini**
 ۱۳۵
 اُرسینی، کاردینال باتیستا ۱۰۳ **Orsini, Cardinal Battista**
 اُرفورد، ارل ۲۳۹ **Earl of Orford**
 اروپا ۱۶، ۲۴، ۴۳، ۵۱-۵۵، ۹۰، ۹۱، ۱۱۰، ۱۲۸ **Europe**
 ۱۳۶، ۱۴۸، ۱۸۹، ۱۹۲، ۲۲۱، ۲۳۹، ۲۶۲، ۲۶۴، ۲۹۸،
 ۳۰۲، ۳۰۹، ۳۱۷، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۱، ۳۳۹،
 ۳۴۲، ۳۴۳، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۶۲، ۳۸۷، ۳۹۰، ۴۱۳، ۴۱۴،
 ۴۲۰، ۴۲۳، ۴۳۴، ۴۴۴، ۴۵۸، ۴۶۳، ۵۰۴، ۵۰۸
 اروپای غربی ۳۱۶ **Western Europe**
 اُرویِتو: شهری در ایتالیا ۱۷۵ **Orvieto**
 اُروین، سام (۱۸۹۶-۱۹۸۵): سناتور ایالت کارولینای **Ervin, Senator Sam**
 شمالی ۴۱۸، ۴۸۸
 اُریس: الهه یونانی، مادر آته ۷۷ **Eris**
 ازمنه تاریک یونان ۷۳ **Greek Dark Ages**
 اَسباط دوازده گانه اسرائیل ۳۱ **Twelve Tribes**
 اَسباط ده گانه اسرائیل ۲۹ **Ten Tribes**
 اسب چوبین تروا ۳۷، ۶۱، ۶۳-۶۶، ۶۸، ۶۹، ۷۱ **Trojan Horse; Wooden Horse**
 ۷۴، ۷۵، ۸۰
 اسپارت: شهری در یونان باستان ۶۵، ۷۱، ۷۵ **Sparta**
 اسپانیا ۱۵، ۲۷، ۲۸، ۳۶-۳۸، ۴۲، ۸۵، ۸۹، ۹۱ **Spain**
 ۱۱۲-۱۱۴، ۱۱۶، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۲۷، ۱۳۰، ۱۳۱، ۱۳۳،
 ۱۳۶، ۱۴۵، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۶۸، ۱۷۰، ۱۷۱، ۱۷۳، ۱۷۶،
 ۱۸۶، ۲۲۲، ۲۲۸، ۲۴۳، ۲۶۵، ۲۷۹، ۲۸۸، ۲۹۰، ۲۹۲،
 ۲۹۹، ۳۰۵، ۳۳۴
 — فتح اسپانیا به دست عرب‌ها ۳۶-۳۸
 — یهودیان اسپانیا ۳۸
 — خروج کامل عرب‌ها از اسپانیا (۱۴۹۲) ۱۱۲

- تسخیر ناپل ۱۳۰
Cardinal Spellman اسپلمن، کاردینال (۱۸۸۹-۱۹۶۷): سراسقف نیویورک
 ۳۶۱، ۳۶۹، ۳۷۰
- Sputnik** اسپوتنیک: قمر مصنوعی روس‌ها ۳۷۴
- Stalin, Joseph** استالین، یوزف (۱۸۷۹-۱۹۵۳): نخست‌وزیر شوروی
 ۳۳۰، ۳۵۶
- پیامدهای مرگش ۳۳۹
- Stiles, Ezra** استایلز، ایزرا (۱۷۲۷-۱۷۹۵): کشیش امریکایی، رئیس
 دانشگاه ییل ۲۱۵، ۲۲۲
- Stettinius, Edward** استتینیوس، ادوارد (۱۹۰۰-۱۹۴۹): وزیر خارجه
 امریکا ۳۱۹
- Australia** استرالیا ۵۲، ۳۵۴، ۳۶۰، ۴۳۷
- Strachan, Gordon** استران، گوردن (متولد ۱۹۴۳) ۴۹۴
- استقلال امریکا ۳۶، ۴۱، ۲۱۳، ۲۴۶، ۲۸۹، ۲۹۲-۲۹۴،
 ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۳، ۳۰۷
- Stennis, Senator John** استنیس، جان (۱۹۰۱-۱۹۹۵): سناتور می‌سی‌سی‌پی
 ۴۵۴، ۴۵۶، ۴۵۷
- Stowe** استو (دهکده/ملک) ۱۸۸، ۱۹۲
- d'Este of Ferrara** اِسته (خاندان) ۹۳، ۹۴، ۱۱۶، ۱۳۰
- Stilwell, Joseph** استیلول، جوزف (۱۸۸۳-۱۹۴۶) ۳۱۶
- Stilwell and the American Experience in China* استیلول و تجربه امریکا در چین (اثر باربارا تاکنن) ۱۶
- Stevenson, Adlai** استیونسن، آدلای (۱۹۰۰-۱۹۶۵): سیاست‌مدار
 امریکایی ۳۷۸، ۳۷۹، ۴۲۰، ۴۳۶، ۴۳۷
- Israel** اسرائیل (سرزمین) ۴۳۲
- Israel** اسرائیل (قوم) ۲۹-۳۱، ۳۷۸
- Scotland** اسکاتلند ۱۹۷، ۲۱۷
- Scean Gate** اسکیان (دروازه) ۶۷
- Smart, Christopher** اسمارت، کریستوفر (۱۷۲۲-۱۷۷۱): شاعر انگلیسی
 ۲۳۹
- Smith, Adam** اسمیت، آدام (۱۷۲۳-۱۷۹۰): اقتصاددان اسکاتلندی
 ۲۷۴، ۳۰۷، ۵۰۳
- Smith, Walter Bedell** اسمیت، والتر بیدل (۱۸۹۵-۱۹۶۱): ژنرال معاون
 وزارت خارجه امریکا، سفیر امریکا در مسکو ۳۵۳،
 ۳۵۵
- Steuben, Baron von** اشتوی‌بن، بارون فون (۱۷۳۰-۱۷۹۴): افسر روسی
 در خدمت ارتش امریکا ۳۰۳

- اصلاح دینی ۸۵، ۱۱۷، ۱۲۰، ۱۲۴، ۱۲۷، ۱۳۲
 اعراب (=عرب‌ها) ۳۶، ۳۸، ۱۱۲، ۱۵۴
 اعلامیه استقلال ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۸۹، ۲۹۷، ۳۲۳
 اعلامیه برازاویل ۳۲۳
 اعلامیه سرکوب شورش ۲۸۴
 اعلامیه مرزها ۲۰۱، ۲۰۲
 اف بی آی ۴۸۰، ۴۸۳
 آفریقا ۳۸، ۹۰
 افلاطون (حدود ۴۲۷-۳۴۷ ق.م): فیلسوف یونانی ۲۶، ۲۸، ۵۰۲، ۵۰۴، ۵۰۶
 اِفرینگهام، ارل ۲۸۷
 اقیانوس آرام ۳۲، ۵۵، ۵۶، ۳۲۲، ۳۳۸، ۳۴۹، ۳۵۷، ۳۸۸، ۳۹۷، ۴۰۴، ۴۰۷، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۶، ۴۲۲، ۴۲۶، ۴۴۵، ۴۵۰، ۴۵۵، ۴۵۸، ۴۶۸، ۴۹۵
 اقیانوس اطلس ۱۶، ۲۰۲، ۲۶۴، ۳۰۲، ۳۱۱، ۵۰۵
 آکتون، لرد (۱۸۳۴-۱۹۰۲): مورخ انگلیسی ۵۸
 اِکس‌سِکرایبلیس (۱۴۶۰): توقیع سهمناک پیوس دوم ۹۴، ۹۹
 اِکلز، مارینر (۱۸۹۰-۱۹۷۷): اقتصاددان امریکایی، رئیس بانک مرکزی امریکا ۴۵۰
 اُکیناوا: جنوبی‌ترین استان ژاپن ۳۸۸، ۳۸۶
 اِگرمونت، ارل ۱۸۸، ۲۰۰، ۲۰۱
 الجزایر ۳۴۵، ۳۷۶
 اُلدسَرم: ناحیه‌ای در انگلستان ۲۲۰
 اِلزبرگ، دانیل (متولد ۱۹۳۱): کارمند وزارت دفاع امریکا ۴۸۴، ۴۸۸
 السالوادور ۵۰۵
 الفرد کناپف (انتشارات) ۱۷
 الکتر: دختر آگامینون ۶۳
 الکلینوس ۶۴
 اَلن، ایتن (۱۷۳۸-۱۷۸۹): سرهنگ انقلابی امریکایی ۲۸۶
 اَله‌گنی: ناحیه‌ای در امریکا ۱۸۲، ۲۰۲
 اِلی، ژنرال پل: رئیس ستاد ارتش فرانسه ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۶۶
 الیزابت اول (۱۵۳۳-۱۶۰۳): ملکه انگلستان ۴۰، ۶۳

Moors

Declaration of Independence

Brazzaville Declaration

Proclamation for Suppressing Rebellion

Boundaries Proclamation

FBI (Federal Bureau of Investigation)

Africa

Plato

Earl of Effingham

Pacific

Atlantic

Acton, Lord

Exsecrabilis

Eccles, Marriner

Okinawa

Earl of Egremont

Algeria

Old Sarum

Ellsberg, Daniel

El Salvador

Alfred A. Knopf

Electra

Alcinous

Allen, Ethan

Allegheny

Ely, General Paul

Elizabeth I

- Eleazar Wheelock
 ام ای تی (انستیتو تکنولوژی ماساچوستس) ۳۸۳، ۴۴۴
 امپراتوری چین ۲۴
 امپراتوری روم ۲۴، ۳۶، ۳۸، ۱۱۰، ۱۱۶، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۳۶، ۱۶۲
- Amherst, Sir Jeffery
 آمبرست، سیر جفری (۱۷۱۷-۱۷۹۷): ژنرال انگلیسی
 ۲۰۳، ۲۱۲، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۷
- Emerson, Ralph Waldo
 امیرسن، رالف والدو (۱۸۰۳-۱۸۸۲): شاعر و فیلسوف امریکایی
 ۴۷
- America
 امریکایی‌ها ۵۴، ۵۸، ۱۸۳، ۲۰۱-۲۰۳، ۲۰۵، ۲۱۰ تا ۲۱۲، ۲۱۴، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۱۹، ۲۲۵، ۲۲۷، ۲۲۹، ۲۳۵ تا ۲۳۷، ۲۴۱، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۶، ۲۵۴، ۲۶۳، ۲۶۵، ۲۷۳، ۲۷۷-۲۷۵، ۲۷۹، ۲۸۱، ۲۸۵، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۹۶، ۳۰۳، ۳۰۸، ۳۰۹، ۳۲۰، ۳۲۹، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۵، ۳۴۳، ۳۴۵، ۳۴۸، ۳۵۰، ۳۶۳، ۳۶۶، ۳۷۳، ۳۷۶، ۳۸۱، ۳۸۷، ۳۹۲، ۴۰۵، ۴۱۴، ۴۲۵، ۴۴۶، ۴۵۲، ۴۵۶، ۴۷۰، ۴۷۵-۴۷۹، ۴۸۱، ۴۸۲، ۴۸۶، ۴۹۳
- Communist International
 انترناسیونال کمونیست ۳۳۰
 انجمن روابط اقیانوس آرام ۱۵
 انجمن مورخان امریکا ۱۵
 انجمن یاران امریکایی ویتنام ۳۷۱
 انجیل ۸۸، ۱۴۶
- American Friends of Vietnam
 Gospel
- Indonesia
 اندونزی ۳۳۶، ۳۴۹، ۴۱۳
- Anson, George
 آنسون، جورج (۱۶۹۷-۱۷۶۲) ۱۹۶
- American Revolution
 انقلاب امریکا ۱۶، ۱۸۳، ۱۹۲، ۲۵۲، ۲۸۳، ۴۲۶، ۴۴۲
- Chinese Revolution
 انقلاب چین ۴۱
- Russian Revolution
 انقلاب روسیه ۴۱، ۴۷۴
- French Revolution
 انقلاب فرانسه ۲۶، ۴۱، ۲۱۳، ۲۸۹، ۲۹۹، ۵۰۸
- Cultural Revolution
 انقلاب فرهنگی: سیاست مانوسه‌تونگ ۲۵
- England
 انگلستان/انگلیس ۲۴، ۲۸، ۴۰، ۴۵، ۴۸، ۴۹، ۵۲، ۵۳، ۸۹، ۱۰۹، ۱۱۶، ۱۷۰، ۱۷۳، ۱۸۳، ۱۸۶، ۱۸۸-۱۸۹، ۱۹۰، ۱۹۳، ۱۹۷، ۲۰۱، ۲۰۳، ۲۰۵، ۲۰۶، ۲۱۳، ۲۱۶-۲۱۳، ۲۲۳، ۲۲۵، ۲۲۶، ۲۲۶، ۲۴۲، ۲۴۵، ۲۴۸-۲۴۵، ۲۶۰-۲۶۵، ۲۶۷-۲۷۴، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۷۹، ۲۸۱-۲۸۳، ۲۸۷، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۴-۲۹۹، ۲۹۸، ۲۹۹، ۳۰۲، ۳۰۴، ۳۰۹

- ۵۰۸، ۳۴۷، ۳۱۰
- انگلیسی‌ها ۳۶، ۵۳، ۱۸۲-۱۸۵، ۱۹۲، ۲۰۲، ۲۰۳،
 ۲۰۷، ۲۰۹، ۲۱۴، ۲۱۶، ۲۱۷، ۲۲۸، ۲۳۰، ۲۳۶، ۲۴۲،
 ۲۶۱، ۲۶۳-۲۶۷، ۲۹۰، ۳۰۲، ۳۰۴، ۳۰۵، ۳۰۸، ۳۰۹،
 ۳۱۶، ۳۱۸، ۳۵۳، ۳۵۴، ۵۰۸
- اوبراک، رمون ۴۵۸ **Aubrac, Raymond**
- اوتاوا: پایتخت کانادا ۴۳۷ **Ottawa**
- اوترخت: شهری در مرکز هلند ۱۶۸ **Utrecht**
- اوتیس، جیمز (۱۷۲۵-۱۷۸۳): سیاست‌مدار انقلابی
 امریکایی ۱۸۵، ۱۸۶، ۲۳۹
 - دیوانگی ۲۳۹ **Otis, James**
- اودوسئوس (= اولیس): پهلوان یونانی ۶۳، ۶۴،
 ۶۶-۶۹، ۷۱، ۷۲، ۷۷ **Odysseus; Ulysses**
- اودیسه (اثر هومر) ۶۴، ۶۹، ۷۴، ۷۷ **Odyssey**
- اوراق پنتاگون ۴۸۴، ۴۸۵ **Pentagon Papers**
- اوربینو: شهری در ایتالیا ۹۳، ۹۷، ۱۵۷، ۱۵۸، ۱۶۳،
 ۱۷۳، ۱۷۶ **Urbino**
- اورستیس: پسر آگاممنون ۷۲، ۷۷ **Orestes**
- اورشلیم ۳۰، ۳۱ **Jerusalem**
- اورلئان: شاخه‌ای از بوریون‌ها ۱۱۹، ۱۲۶ **Orléans**
- اورلاندوی خشمگین (اثر آریوستو) ۹۱ **Orlando Furioso**
- اورول، جورج (۱۹۰۳-۱۹۵۰): نویسنده انگلیسی
 ۵۰۶ **Orwell, George**
- اوقیتسی (موزه) ۱۵۶ **Uffizi**
- اوکسنس تییرنا. کنت آکسل (۱۶۵۴-۱۵۸۳):
 سیاست‌مدار سوئدی، صدراعظم سوئد ۲۸، ۳۰ **Oxenstierna, Count Axel**
- اولمپ (= اولومپوس): کوهی در یونان، مسکن خدایان
 ۶۶، ۷۸ **Olympus**
- اولی، جان ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۴۴ **Ohly, John**
- اونیل، یوجین (۱۸۸۸-۱۹۵۳): نمایش‌نامه‌نویس
 امریکایی ۶۳ **O'Neill, Eugene**
- اوهايو (رود) ۱۸۲، ۲۶۹ **Ohio**
- اوهايو: ایالتی در امریکا ۴۴۰، ۴۸۲ **Ohio**
- ایالات متحد امریکا ۱۶، ۴۱، ۴۲، ۴۹، ۵۱، ۵۵-۵۷،
 ۳۰۱، ۳۱۷، ۳۱۹، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۷-۳۳۲،
 ۳۳۴-۳۳۷، ۳۴۰-۳۴۲، ۳۴۴-۳۴۶، ۳۴۹، ۳۵۲-۳۵۴ **United States of America**

۳۵۶-۳۵۸، ۳۶۹، ۳۷۱، ۳۷۲، ۳۷۴، ۳۷۵، ۳۸۲-۳۸۴،	
۳۸۶-۳۸۸، ۳۹۲-۳۹۴، ۳۹۶-۳۹۹، ۴۰۲، ۴۰۴، ۴۰۸،	
۴۱۰، ۴۱۱، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۹-۴۲۵،	
۴۲۷-۴۲۹، ۴۳۴، ۴۳۶، ۴۳۷، ۴۴۰، ۴۴۲، ۴۵۳-۴۵۵،	
۴۵۵، ۴۵۸، ۴۶۲، ۴۶۷، ۴۷۰، ۴۷۱، ۴۷۴، ۴۷۶،	
۴۷۸-۴۸۰، ۴۸۷، ۴۸۹، ۴۹۱-۴۹۳، ۴۹۵، ۵۰۵، ۵۰۸	
ایبرمز، ژنرال کرایتن (۱۹۱۴-۱۹۷۴) ۴۶۶	Abrams, General Creighton W.
ایبرهم (بلندی‌ها) ۲۷۰	Heights of Abraham
ایبری (شبه‌جزیره) ۳۶	Iberian peninsula
ایتالیا ۴۲، ۵۵، ۸۳-۸۵، ۹۰-۹۲، ۹۴، ۹۸، ۱۰۳،	Italy
۱۰۴، ۱۰۶-۱۰۹، ۱۱۲، ۱۱۳، ۱۱۵-۱۲۳، ۱۲۶-۱۲۸،	
۱۳۰، ۱۳۳، ۱۳۵-۱۳۸، ۱۴۳، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۵۵-۱۵۷،	
۱۶۰، ۱۶۱، ۱۶۵، ۱۶۸، ۱۶۹، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۶، ۱۷۷،	
۲۵۳، ۳۳۰، ۴۳۴، ۴۳۷	
ایتالیایی‌ها ۹۰، ۹۴، ۱۱۵، ۱۱۹، ۱۳۵، ۱۷۱	Italians
ایتن (مدرسه) ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۳، ۲۱۳، ۲۲۱، ۲۵۳	Eton
ایدا (کوه) ۷۲، ۷۸	Mount Ida
ایدن، انتونی (۱۸۹۷-۱۹۷۷): سیاست‌مدار انگلیسی، نخست‌وزیر انگلستان ۳۱۶، ۳۵۵	Eden, Anthony
ایدن، ویلیام (۱۷۴۵-۱۸۱۴): سیاست‌مدار انگلیسی ۳۰۰، ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۹	Eden, William
ایران ۳۷، ۵۰۵، ۵۰۸	Persia; Iran
ایرلند ۱۸۹، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۲۳، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۹۹	Ireland
ایزابلا (۱۴۵۱-۱۵۰۴): ملکه کاستیل ۹۱، ۱۱۳، ۱۱۸	Isabella of Castile
ایزوستیا (روزنامه روسی) ۳۴۰	Izvestia
ایست جرم ۵۰۶	Crimestop
ایفیگنیا: دختر آگاممنون ۶۳، ۷۴	Iphigenia
ایلیاد (اثر هومر) ۶۴، ۷۴، ۷۸-۷۹، ۲۹۸	Iliad
ایلیاد کوچک (اثر شاعری از لیبوس) ۷۴	Little Iliad
ایلیوم (= تروا) ۶۴	Ilium
اینر تمپل ۱۸۸	Inner Temple
اینگرسال، جرد ۲۱۰-۲۱۲	Ingersoll, Jared
اینوکتیوس هشتم (= جووانی باتیستا جیبو، ۱۴۳۲ تا ۱۴۹۲): پاپ ۹۶، ۹۷، ۱۰۱-۱۰۳، ۱۰۵-۱۱۱، ۱۲۳	Innocent VIII
— علاقه به جنگ صلیبی ۱۰۹	
— بنه دادن به شاهزاده جم ۱۱۰، ۱۱۱	

- پیش‌گویی مرگش توسط ساوونارولا ۱۲۲
Euripides اثوریپیدس (۴۸۰-۴۰۶ ق.م): تراژدی‌نویس یونانی
 ۵۰۳، ۵۰۲، ۶۳
- Iwo Jima** ایوو جیما: جزیره‌ای در ژاپن، صحنه نبرد امریکا و
 ژاپن در جنگ جهانی دوم ۴۸۲
- ◆
- Babylon** بابل ۳۱، ۸۹، ۲۶۹
Barbados باربادوس ۱۹۰
Barbo, Cardinal Marco باربو، کاردینال مارکو ۱۰۲
Barré, Isaac باره، آیزاک (۱۷۳۶-۱۸۰۳): سرهنگ و سیاست‌مدار
 انگلیسی ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۴۹، ۲۵۴، ۲۵۵، ۲۵۸، ۲۶۳،
 ۲۶۸، ۲۹۴، ۳۰۷
Boswell, James بازول، جیمز (۱۷۴۰-۱۷۹۵): وکیل و نویسنده
 اسکاتلندی، زندگی‌نامه‌نویس سمیوئل جانسن ۲۷۶،
 ۲۸۸
Boston باستن: مرکز ایالت ماساچوستس ۱۸۵، ۲۰۶، ۲۱۴،
 ۲۱۵، ۲۴۲، ۲۴۴، ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۵۱، ۲۵۵، ۲۵۶، ۲۵۸،
 ۲۶۰، ۲۶۶-۲۶۹، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۵، ۲۷۶، ۲۸۰، ۲۸۶،
 ۳۷۸، ۴۷۷
Ball, George بال، جورج (۱۹۰۹-۱۹۹۴): معاون وزارت خارجه
 امریکا ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۳، ۴۲۴، ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۴۶، ۴۶۷
Basle بال: شهری در سوئیس ۸۸، ۱۰۰، ۱۴۹
Baltimore بالتیمور: شهری در ایالت مریلند ۲۷۲، ۳۳۲
Baldwin, Hanson بالدوین، هنسن: خبرنگار نظامی نیویورک تایمز ۴۱۴
Balkans بالکان ۹۱
Ballet of the Chestnuts باله شاه‌بلوط ۱۲۹
Baglioni, Gianpaolo بالیونی، جان پاتولو: فرمانروای پروجا ۱۵۹
Baglioni of Perugia بالیونی (خانواده) ۹۳
Bond Street باند استریت ۲۴۷
Bundy, McGeorge باندی، مک جورج (۱۹۱۹-۱۹۹۶): مشاور کندی و
 جانسن ۳۷۸، ۳۷۹، ۴۰۰، ۴۰۷، ۴۲۳، ۴۲۵، ۴۳۷،
 ۴۴۶، ۴۴۷، ۴۶۷
Bandinelli, Baccio باندینلی، باتجو (۱۴۹۳-۱۵۶۰): مجسمه‌ساز و نقاش
 ایتالیایی ۱۵۶
Bunker, Ellsworth بانکر، الزورت (۱۸۹۴-۱۹۸۴): دیپلمات امریکایی،

- سفیر امریکا در ویتنام ۴۵۷
- بانکر هیل: تپه‌ای در باستن، صحنه یکی از معروف‌ترین
نبردهای جنگ استقلال امریکا (۱۷۷۵) ۲۸۲، ۲۸۳
- بانکوک: پایتخت تایلند ۳۲۶، ۳۳۷
- باتودائی (۱۹۱۳-۱۹۹۷): شاه آنام، آخرین امپراتور
هندوچین ۳۲۳، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۵، ۳۷۰
- بتمان - هولوگ، تئوبالد فون (۱۸۵۶-۱۹۳۱):
صدراعظم آلمان ۵۰، ۵۳، ۵۷، ۴۵۶
- بحر بُنطُس (= دریای سیاه کنونی) ۱۶۰
- بخشایش‌نامه (= آمرزش‌نامه) ۸۷
- بدفورد، دوک ۲۲۷، ۲۳۵، ۲۴۲-۲۴۴، ۲۴۸، ۲۵۰
- ۲۵۳، ۲۵۹، ۲۶۲، ۲۷۷، ۲۸۳، ۲۹۷
- بدفوردشر: ناحیه‌ای در انگلستان ۲۴۳
- برادران همزیست ۸۷
- برادلی، اومر (۱۸۹۳-۱۹۸۱): ژنرال امریکایی ۴۶۷
- برازاویل: پایتخت کنگو ۳۲۳
- برامانته، دوناتو دانیولو (۱۴۴۴-۱۵۱۴): معمار
ایتالیایی ۹۵، ۱۴۰، ۱۴۲، ۱۵۱
- براندنبورگ: ایالتی در آلمان ۴۶، ۱۶۳، ۱۷۰، ۵۰۷
- براون، جورج: نماینده ایالت کالیفرنیا ۴۵۱
- بربران بیرون! (شعار رزمی یولیوس دوم) ۱۲۸، ۱۵۶
- برِتون (دماغه) ۲۲۱
- برِجس ۵۰۸
- برج فرازان (اثر باربارا تاکنن) ۱۶
- برج لندن ۲۰۸، ۲۲۶
- برچِت، ویلفرد (۱۹۱۱-۱۹۸۳): روزنامه‌نگار استرالیایی
هوادار کمونیسم ۴۵۹
- بررسی حقوق مهاجرنشین‌ها (اثر استیون هابکینز) ۲۱۱
- برک، ادmond (۱۷۲۹-۱۷۹۷): سیاست‌مدار، خطیب،
و نویسنده انگلیسی ۱۸۱، ۱۹۲، ۱۹۳، ۲۱۰، ۲۱۳، ۲۱۴،
۲۲۵، ۲۲۹، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۶، ۲۴۹، ۲۵۵-۲۵۸، ۲۶۴،
۲۶۸، ۲۶۹، ۲۷۱، ۲۷۲، ۲۷۵، ۲۷۸، ۲۸۸-۲۹۰، ۲۹۴،
۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۷، ۳۱۰، ۳۸۴، ۴۵۰، ۴۷۹، ۵۰۶
- برگزیننده براندنبورگ ۴۶، ۱۶۳
- برگوین، جان (۱۷۲۲-۱۷۹۲): ژنرال و سیاست‌مدار
انگلیسی ۲۷۰، ۲۷۸، ۲۸۰، ۲۸۲، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۴
- Bunker Hill**
- Bangkok**
- Bao Dai**
- Bethmann-Hollweg, Theobald von**
- Euxine Sea**
- indulgence**
- Duke of Bedford**
- Bedfordshire**
- Brethren of the Common Life**
- Bradley, Omar**
- Brazzaville**
- Bramante, Donato d'Agnolo**
- Brandenburg**
- Brown, George**
- Fuori i barbari!**
- Cape Breton**
- Burgess**
- The Proud Tower**
- Tower**
- Burchett, Wilfred**
- The Rights of the Colonies Examined**
- Burke, Edmund**
- Elector of Brandenburg**
- Burgoyne, John**

- ۲۹۵
 برلین ۴۶، ۳۳۱، ۳۴۸، ۳۸۸، ۴۰۲، ۴۱۳ **Berlin**
 برمن: ناحیه‌ای در آلمان ۱۶۵ **Bremen**
 برمه ۵۴، ۳۱۷، ۳۳۲، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۴۹، ۳۷۸ **Burma**
 ۴۱۳، ۳۷۹
 برنارد، فرانسیس (۱۷۱۲-۱۷۷۹): فرماندارِ
 ماساچوستس ۲۰۰، ۲۱۰، ۲۱۸، ۲۴۰، ۲۴۸ **Bernard, Francis**
 برنارد، قدیس ۱۶۹ **Saint Bernard**
 برنشتورف، گنت یوهان - هاینریش فون: سفیرِ
 آلمان در واشینگتن ۵۱، ۵۲ **Bernstorff, Count Johann-Heinrich von**
 بروتوس (۸۵-۴۴۲ ق م): سردار و سیاست‌مدار رومی،
 یکی از قاتلان یولیوس قيصر ۷۹ **Brutus**
 بروس (۱۲۷۴-۱۳۲۹ م): شاه اسکاتلند ۲۵۶ **Bruce**
 بروکسل: پایتخت بلژیک ۱۵۱ **Brussels**
 بروکینگز (مؤسسه) ۳۷۷ **Brookings Institute**
 برونسویک: ایالتی در آلمان ۱۷۰ **Brunswick**
 بریتانیا ۱۵، ۲۴، ۵۰، ۵۱، ۵۳-۵۵، ۵۷، ۱۷۹ **Britain**
 ۱۸۱-۱۸۶، ۱۸۸، ۱۹۲، ۱۹۹، ۲۰۲-۲۰۷، ۲۰۹-۲۱۱،
 ۲۱۵، ۲۱۷، ۲۱۹، ۲۲۵، ۲۲۷، ۲۲۸، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۴،
 ۲۳۹-۲۴۱، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۴۶، ۲۴۸، ۲۵۰، ۲۵۴، ۲۵۵،
 ۲۵۹-۲۶۶، ۲۷۰، ۲۷۲-۲۷۶، ۲۷۸-۲۸۰، ۲۸۲-۲۸۴،
 ۲۸۶-۲۸۸، ۲۹۰-۲۹۵، ۲۹۹-۳۰۳، ۳۰۵-۳۱۱، ۳۱۶،
 ۳۱۷، ۳۲۲، ۳۲۴، ۳۴۰، ۳۵۷، ۳۶۰، ۳۶۹، ۳۸۵، ۴۱۴،
 ۴۲۹، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۹، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۶۹، ۴۷۶، ۴۹۶
 ۵۰۸
 بریستل ۲۲۹، ۲۸۸ **Bristol**
 برینگتون، وایکانت: وزیر جنگ انگلستان ۲۲۴ **Viscount Barrington**
 ۲۷۵، ۲۸۳، ۳۴۰
 بزرگان نه‌گانه ۷۴ **Nine Worthies**
 بکفورد، ویلیام (۱۷۰۹-۱۷۷۰): شهردار لندن ۲۴۶ **Beckford, William**
 ۲۴۹
 بلام، رابرت ۳۳۳ **Blum, Robert**
 بلانت ۵۰۸ **Blunt**
 بلژیک ۲۷، ۵۰ **Belgium**
 بلغارستان ۳۰ **Bulgaria**
 بلودره: تالاری در واتیکان ۱۰۸، ۱۴۲ **Belvedere**

- Bloomsbury** بلومزبری ۲۴۳
- Banbury** بنبری: شهری در انگلستان ۲۵۲
- Bentham, Jeremy** بنتم، جریمی (۱۷۴۸-۱۸۳۲): فیلسوف و اقتصاددان انگلیسی ۲۱۳
- Ben-Gurion, David** بن‌گوریون، دیوید (۱۸۸۶-۱۹۷۳): سیاست‌مدار اسرائیلی، نخست‌وزیر اسرائیل ۴۳۲
- Rockefeller Foundation** بنیاد راکفلر ۳۷۸
- Benjamin** بن‌یامین: از اسباط ده‌گانه اسرائیل ۲۹، ۳۰
- Bennington** بنینگتون: شهری در جنوب غربی ایالت ورمانت که یکی از نبردهای انقلاب آمریکا در نزدیکی آن رخ داد (۱۷۷۷) ۲۹۱
- Botticelli, Sandro** بوتیچلی، ساندرو (۱۴۴۵-۱۵۱۰): نقاش ایتالیایی ۹۴
- Buddha** بودا ۴۰۴
- Buddhists** بودایی‌ها ۴۰۴، ۴۰۵، ۴۲۱
- شورش بودایی‌ها در ویتنام جنوبی (۱۹۶۳) ۴۰۴
- Bourbons** بوربون‌ها: خاندان فرمانروای فرانسوی ۴۲، ۴۷-۴۹، ۲۹۸، ۲۹۹
- Borgia** بورجا (خاندان) ۸۴، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۳۳
- Borgia, Cesare** بورجا، چزاره (=سزار، ۱۴۷۶-۱۵۰۷): پسر بنام پاپ آلکساندر ششم ۱۰۵، ۱۱۴، ۱۱۶، ۱۲۵، ۱۲۷-۱۳۱، ۱۳۳، ۱۳۵
- Borgia, Cardinal Rodrigo** بورجا، کاردینال رودریگو (=آلکساندر ششم، ۱۴۳۱ تا ۱۵۰۳) ۹۶، ۱۱۲
- Borgia, Lucrezia** بورجا، لوکرتسیا (=لوکریس، ۱۴۸۰-۱۵۱۹): دختر پاپ آلکساندر ششم ۱۱۴، ۱۱۶، ۱۲۴، ۱۲۵، ۱۲۹، ۱۳۰
- Burchard, Johann** بورخارد، یوهان (۱۴۵۰-۱۵۰۶): رئیس تشریفات دربار پاپ ۹۳، ۱۱۷، ۱۲۹، ۱۳۱
- Burgundy** بورگونی: ناحیه‌ای در فرانسه ۱۷۱
- Bosch, Hieronymus** بوس، هیرونیموس (۱۴۵۰-۱۵۱۶): نقاش هلندی ۹۱
- Bolsena** بولسنا (دریاچه) ۱۵۴
- Bologna** بولونیا: ناحیه‌ای در شمال ایتالیا ۹۶، ۱۳۶، ۱۴۱، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۵۶، ۱۷۶
- بوناپارت (=ناپلئون) ۲۶
- Bohemia** بوهم: ناحیه‌ای در مرکز اروپا ۹۸
- Bibbiena, Bernardo da** بیبینا، برناردو دا ۱۵۴

- Bidault, Georges** بیدو، ژرژ (۱۸۹۹-۱۹۸۳): سیاست‌مدار فرانسوی.
وزیر خارجه فرانسه ۳۱۷، ۳۱۹
- Birmingham** بیرمنگام: شهری در مرکز انگلستان ۲۱۷
- Bailyn, Bernard** بیلین، برنارد ۱۷
- Bainbridge** بینبریج: اسقف اعظم شهر یورک ۱۳۹
- Bien Hoa** بین هووا (فروودگاه) ۴۲۴
- Lord Bute** بیوت، لرد ۱۸۶، ۱۸۸، ۱۹۵، ۲۰۵، ۲۳۱، ۳۰۴
- ◆
- Renaissance Popes** پاپ‌های رنسانس ۲۵، ۳۶، ۸۱، ۸۵، ۸۶، ۸۹، ۹۵، ۱۰۴، ۱۲۷، ۱۴۷، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۹۲، ۲۳۸، ۳۸۴، ۴۷۸، ۴۸۴، ۵۰۴
- Pathet Lao** پاتت لائو: کمونیست‌های ملی‌گرای لائوسی ۳۸۵، ۳۸۶
- Pazzi** پاتسی (خانواده) ۹۲، ۹۹، ۱۰۰، ۱۵۷
- Putnam, Israel** پاتنم، ایزرئیل (۱۷۱۸-۱۷۹۰): زنرال امریکایی ۲۷۲، ۲۹۱
- Parsons, Nancy** پارسنز، نانسی (=خانم هاتن): معشوقه دوک گرافتون ۲۴۷
- Parma** پارما: ناحیه‌ای در شمال ایتالیا ۱۵۶، ۱۶۶
- Paris** پاریس: پایتخت فرانسه ۴۹، ۳۱۷، ۳۲۷، ۳۶۰، ۳۶۵، ۴۳۴، ۴۷۵، ۴۸۴، ۴۸۷، ۴۸۹
- Paris** پاریس: شاه‌زاده تروا ۴۹، ۷۱، ۷۵، ۷۶، ۱۹۹، ۳۰۷، ۳۰۸، ۳۱۹، ۳۲۹، ۳۵۱، ۳۶۲، ۳۶۷، ۴۳۷، ۴۴۷، ۴۷۸، ۴۸۷، ۴۹۰، ۴۹۲
- داوری پاریس ۶۳، ۷۷
- Pasquino** پاسکوئینو: بیکره باستانی ۱۳۱
- Pakistan** پاکستان ۳۶۰
- Pugwash** پاگواش ۴۵۸
- Paul Bunyan** پال بانین: قهرمان افسانه‌ای امریکایی که با کمک گاوی آبی‌رنگش کارهای خارقالعاده می‌کرد ۳۸۷
- Pomfret** پامفرت ۲۷۲
- Panay** پانی: کشتی جنگی امریکا که زاین به آن حمله کرد ۵۵
- Pausanias** پوسانیاس (قرن دوم میلادی): مورخ و جغرافی‌دان یونانی ۷۴، ۷۵
- Paul II** پاولوس دوم (۱۴۱۷-۱۴۷۱): پاپ ۹۶

- Paul III** پاولوس سوم (= آلساندرو فائزیزه، ۱۴۶۸-۱۵۴۹): پاپ
۱۷۷
- Pavia** پاویا: ناحیه‌ای در شمال غربی ایتالیا ۹۶، ۱۲۱، ۱۷۱.
۱۷۲
— نبرد پاویا ۱۲۱
- Clark Field** پایگاه کلارک: پایگاه هوایی امریکا در مانیل ۳۵۱
- Petrucchi, Cardinal Alfonso** پتروتچی، کاردینال آلفونسو (۱۴۹۰-۱۵۱۷):
نجیب‌زاده ایتالیایی ۱۵۸-۱۶۰
- توطئه علیه پاپ لئوی دهم ۱۵۸، ۱۵۹
- Petrucchi, Cardinal Pandolfo** پتروتچی، کاردینال پاندولفو (۱۴۵۲-۱۵۱۲):
فرمانروای سینا ۹۳
- Founding Fathers** پدران بنیان‌گذار ۴۱، ۴۲
credibility پذیرفتاری ۲۷۱، ۴۱۴، ۴۱۵، ۴۷۹
- Pratt** پرات (= لرد کمین): دادستان کل انگلستان ۲۰۸
- Pravda** پراودا (روزنامه روسی) ۳۴۰
- Providence** پراویدنس ۲۶۰
- Price, Richard** پرایس، ریچارد (۱۷۲۳-۱۷۹۱): فیلسوف اخلاقی و
سیاسی انگلیسی ۲۷۴
- Portugal** پرتغال ۱۲۷، ۱۵۴
- iron curtain** پرده آهنین: نطق چرچیل در مارس ۱۹۴۶ ۳۳۰
- Preston** پرستون (ستوان): افسرانگلیسی ۲۶۹
- Pearl Harbor** پرل هاربر ۴۹، ۵۵-۵۷، ۲۷۳، ۲۹۵، ۳۳۱، ۴۱۷
- Peru** پرو ۲۸۸
- Protestants** پروتستان‌ها ۳۶، ۴۳، ۴۶، ۸۱، ۸۳، ۱۵۰، ۱۶۴، ۱۶۵،
۱۷۶
— ائتلاف پروتستان‌ها علیه کاتولیک‌ها ۴۶
- Perugia** پروجا: ناحیه‌ای در مرکز ایتالیا ۹۳، ۱۲۴، ۱۳۶، ۱۵۹
- Perugino, II** پروجینو، ایل (۱۴۴۶-۱۵۲۳): نقاش ایتالیایی ۹۴
- Prussia** پروس ۴۶، ۵۱، ۵۰۷، ۵۰۸
- Russian proletariat** پرولتاریای روسیه ۲۶
- Priam** پریاموس (= پریام): آخرین شاه تروا ۶۵، ۶۷، ۶۸،
۷۱-۷۳، ۷۵، ۷۶
- Priestley, Joseph** پرستلی، جوزف (۱۷۳۳-۱۸۰۴): دانشمند انگلیسی
۱۹۲، ۲۸۶
- Pericles** پریکلِس (حدود ۴۹۵-۴۲۹ ق م): سیاست‌مدار یونانی،
فرمانروای آتن ۴۰

- پرینستون: ناحیه‌ای در مرکز ایالت نیوجرسی، صحنه شکست سربازان انگلیسی از نیروهای جورج واشینگتن (۱۷۷۷) ۲۹۰
Princeton
- پطرس حواری ۸۶، ۹۵، ۱۱۱، ۱۳۹، ۱۴۸، ۱۵۹، ۱۷۳، ۱۷۸
Saint Peter
- پکن: پایتخت چین ۴۲۲، ۴۲۹، ۴۸۹
Peking (= Beijing)
- پل ششم (۱۸۹۷-۱۹۷۸): پاپ ۴۵۲
Paul VI
- پلیئوس ۷۸
Peleus
- پلوپونزی (جنگ) ۲۴
Peloponnesian War
- پلوتارک (حدود ۴۶-۴۱۲): زندگی‌نامه‌نویس و مورخ یونانی ۳۹
Plutarch
- پلیکو ۴۲۵
Pleiku
- حمله ویت‌کنگ ۴۲۵
Plymouth Rock
- پلیموث (صخره) ۴۹۵
Plymouth Rock
- پلینیوس بزرگ (۲۳-۷۹م): طبیعی‌دان و نویسنده رومی ۱۴۲، ۷۰
Pliny the Elder
- پنتاگون: ساختمان عظیم پنج‌ضلعی در ایالت ویرجینیا، مقر وزارت دفاع آمریکا ۳۴۱، ۳۵۱، ۳۷۸، ۳۷۹، ۳۸۴، ۴۰۶، ۴۱۸، ۴۲۶، ۴۳۰، ۴۳۲، ۴۴۱، ۴۴۸، ۴۵۶، ۴۸۰، ۴۸۴، ۴۸۵
Pentagon
- پنتسلیا ۷۴
Penthesilea
- پنتون ۱۸۷
Penton
- پنجمین شورای لاتران ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۶۴
Fifth Lateran Council
- پنسیلوانیا: ایالتی در آمریکا ۱۹۹، ۲۰۲، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۳، ۲۴۰، ۲۴۱، ۲۴۷، ۲۶۹، ۲۷۳، ۲۹۱
Pennsylvania
- پنوم پن: پایتخت کامبوج ۴۸۱
Phnom Penh
- پوتسدام: شهری در آلمان ۳۲۲، ۳۲۴
Potsdam
- پورت آرتور ۵۶
Port Arthur
- پورتسمت، دوشس ۲۵۶
Duchess of Portsmouth
- پورکارو، استفانو: یکی از اهالی شهر ژم ۸۸
Porcaro, Stefano
- پوروس (= تئوتولموس): پسر آخیلئوس ۷۱، ۷۲
Pyrhus
- پوسیدون: فرمانروای دریاها ۶۵، ۶۹
Poseidon
- پولیبیوس (حدود ۲۰۰-۱۱۸ ق م): مورخ یونانی ۳۹۰
Polybius
- پولوکسنا: دختر پریاموس ۷۲
Polyxena
- پولیتزر (جایزه) ۱۶، ۳۵۹
Pulitzer Prize
- پولیتس: کوچک‌ترین پسر پریاموس ۷۱
Polites

- Mme de Pompadour** پومپادور، مادام دو (۱۷۲۱-۱۷۶۴): معشوقه لونی پانزدهم ۴۲
- Pownall, Thomas** پونال، تامس (۱۷۲۲-۱۸۰۵): سرباز و سیاست‌مدار انگلیسی، فرماندار ماساچوستس ۲۱۸، ۲۴۹-۲۵۱، ۲۵۴، ۲۵۵
- Powys, John Cowper** پویس، جان کاپور (۱۸۷۲-۱۹۶۳): رمان‌نویس و منتقد انگلیسی ۶۴
- Piacenza** پیاجنتسا: ناحیه‌ای در شمال ایتالیا ۱۵۶، ۱۶۶
- Pitt** پیت (دژ) ۲۲۲
- Pitt, William** پیت، ویلیام (=ارل چاتام، ۱۷۰۸-۱۷۷۸): سیاست‌مدار انگلیسی ۱۸۶، ۱۸۸، ۱۸۹، ۱۹۳، ۱۹۵، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۲۰-۲۲۶، ۲۳۰، ۲۳۴-۲۳۷، ۲۴۳، ۲۴۴، ۲۷۶، ۲۹۸، ۳۰۹
- ابتلا به نفرس ۲۲۱
- پیروزی‌های یبایی در جنگ ۲۲۱
- Pietrasanta** پیتراسانتا (رشته‌جبال) ۱۵۲
- Pittsburgh** پیتسبرگ: شهری در ایالت پنسیلوانیا ۲۲۲
- Piero de' Medici** پیرو دِ مدیچی ۱۱۹
- Pisa** پیزا: ناحیه‌ای در غرب ایتالیا ۱۴۴، ۱۴۷
- Pico della Mirandola, Gianfrancesco** پیکو دِلا میراندولا، جان فرانچسکو ۱۶۰
- Pico della Mirandola, Giovanni** پیکو دِلا میراندولا، جووانتی (۱۴۶۳-۱۴۹۴): فیلسوف ایتالیایی ۱۲۲
- Piccolomini, Aeneas Sylvius** پیکولومینی، آئنناس سیلیویوس (= پیوس دوم، ۱۴۰۵-۱۴۶۴) ۹۴، ۱۳۴
- Piccolomini, Francesco** پیکولومینی، فرانچسکو (= پیوس سوم، ۱۴۳۹-۱۵۰۳) ۱۳۳، ۱۳۴
- Treaty of Versailles** پیمان ورسای ۵۸
- Paine, Thomas** پین، تامس (۱۷۳۷-۱۸۰۹): مهن‌پرست، نویسنده، و نظریه‌پرداز سیاسی انقلابی امریکایی ۲۷۲، ۲۸۶
- Pinturicchio** پینتوریکو (۱۴۵۴-۱۵۱۳): نقاش ایتالیایی ۹۴، ۱۰۸
- Pynsent** پین سنت (ملک) ۲۳۷
- Pinckney, Charles** پینکنی، چارلز (۱۷۴۶-۱۸۲۵): سیاست‌مدار امریکایی ۲۶۴
- Pius II** پیوس دوم (= آئنناس سیلیویوس پیکولومینی، ۱۴۰۵ تا ۱۴۶۴): پاپ ۸۸، ۸۹، ۹۴، ۹۸، ۱۰۹، ۱۱۳، ۱۳۴
- Pius III** پیوس سوم (= فرانچسکو پیکولومینی، ۱۴۳۹-۱۵۰۳):

باب ۱۳۴

Pietà (مجسمه اثر میکلائو) ۱۴۱

- The Sack of Ilium*
تاراج ایلیوم (اثر آرکتینوس میلئوس) ۶۴، ۷۴
- History of Italy*
تاریخ ایتالیا (اثر فرانچسکو گوئیچاردینی) ۹۱، ۱۱۶
- The March of Folly: From Troy to Vietnam*
تاریخ بی‌خردی (اثر باربارا تاکن) ۱۶
- Tasso, Torquato*
تاسو، تورکوآتو (۱۵۴۴-۱۵۹۵): حماسه‌سرایی ایتالیایی ۹۴
- Tuchman, Alma*
تاکن، آلمانا ۱۷
- Tuchman, Barbara W.*
تاکن، باربارا (۱۹۱۴-۱۹۸۹): مورخ امریکایی و نویسنده کتاب حاضر ۱۵-۱۷
- Tuchman, Lester R.*
تاکن، لستر آر. ۱۷
- Tacitus*
تاکیتوس (حدود ۵۵-۱۲۰م): مورخ رومی ۵۰۳
- Talleyrand*
تالیران (۱۷۵۴-۱۸۳۸): سیاست‌مدار فرانسوی ۴۷۹
- Thomson, James*
تامسن، جیمز ۴۵۰
- Observations on the Nature of Civil Liberty and War with America*
تأملاتی درباره طبیعت آزادی مدنی و جنگ با امریکا (اثر ریچارد برایش) ۲۷۴
- Thant, U*
تانث، او (۱۹۰۹-۱۹۷۴): سیاست‌مدار برمه‌ای، دبیرکل سازمان ملل ۴۱۲، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۲، ۴۳۶، ۴۵۲
- Townshend, Charles*
تاونزند، چارلز (۱۷۲۵-۱۷۶۷): سیاست‌مدار انگلیسی ۲۱۲، ۲۳۱، ۲۳۳-۲۳۴، ۲۳۷-۲۳۹، ۲۴۴-۲۴۶، ۲۵۰-۲۵۳، ۲۵۵
- ۲۵۸، ۲۸۹، ۳۰۹
- 3rd Viscount Townshend*
تاونزند سوم، وایکانت ۲۳۴
- Titanic*
تایتانیک: کشتی عظیم انگلیسی که در سال ۱۹۱۲ در نخستین سفر خود غرق شد ۴۲۱
- Tydings, Senator Millard*
تایدینگز، میلارد (۱۸۹۰-۱۹۶۱): وکیل و نویسنده امریکایی، سناتور ایالت مریلند ۴۶۳
- Thailand*
تایلند ۳۳۲، ۳۳۶، ۳۴۹، ۳۶۰، ۳۸۲، ۳۸۴، ۳۸۶، ۴۱۳، ۴۶۲، ۴۹۱
- Time*
تایم (مجله) ۴۰۷، ۴۶۴
- Taiwan*
تایوان ۳۸۶، ۴۹۱
- Theogony*
تبارنامه خدایان (اثر هزیود) ۷۸
- Potomac fever*
تب پتومک ۵۰۹
- Tibet*
تبت ۴۰۳
- Tet*
تت (حمله) ۴۶۰، ۴۶۱، ۴۶۴-۴۶۸، ۴۷۷

- Tetzel, Johann** تتسل، یوهان (۱۴۶۵-۱۵۱۹): راهب دومینیکن آلمانی، کارگزار فروش آموزش‌نامه‌های پاپ ۱۶۲-۱۶۴
- Thetis** تیتیس ۷۷
- Trajan** ترایانوس (۵۳-۱۱۷ م): سردار و سیاست‌مدار رومی، امپراتور روم ۴۰
- Trapnell, Thomas** ترپنیل، تامس (سرلشکر) ۳۴۳
- Grand Turk** تُرک اعظم: لقب شاه‌زاده جم ۱۱۰، ۱۱۱
- Turks** تُرک‌ها ۳۸، ۹۱، ۹۴، ۹۸، ۱۰۹، ۱۵۳، ۵۰۷
— فتح قسطنطنیه (۱۴۵۳) ۹۱
— دشمنی مسیحیان با تُرک‌ها ۱۰۹
- Turkey** ترکیه ۳۳۱
- Tregony** ترگونی ۱۹۸
- Thurlow, Edward** ترلو، ادوارد (۱۷۳۱-۱۸۰۶): حقوق‌دان و سیاست‌مدار انگلیسی، دادستان کل انگلستان ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۹۵
- Thurmond, Strom** ترموند، استرام (۱۹۰۲-۲۰۰۳): سیاست‌مدار آمریکایی، فرماندار کارولینای جنوبی ۳۷۹
- Trenton** ترنتون: مرکز ایالت نیوجرسی ۲۹۰
- Troy** تروا ۲۳، ۲۵، ۶۱، ۶۳-۷۷، ۸۰، ۱۴۲، ۱۷۵، ۵۰۱، ۵۰۵
- Trojans** تروایی‌ها ۶۶-۷۱، ۷۴-۷۶، ۸۰
- Truman, Harry** ترومن، هری (۱۸۸۴-۱۹۷۲): سی‌وسومین رئیس‌جمهور آمریکا ۳۲۲، ۳۲۵، ۳۲۸، ۳۳۵-۳۳۷، ۳۳۸، ۴۳۴، ۴۵۱
— دکترین ترومن ۳۳۰
- Troilus and Cressida** ترویلوس و کرسیدا ۶۳
- Trinity** ترینیتی (کالچ) ۱۸۹، ۲۱۲
- czars; Romanovs** تزارهای رومانف روسیه ۲۴
- Tezcatlipoc** تزکاتلیپوک: خدای آفتاب آزتک ۳۲
- Zamometic** تسامومتیک: اسقف اعظم ۱۰۰
- Zwingli, Ulrich** تسوینگلی، اولریش (۱۴۸۴-۱۵۳۱): اصلاح‌گر پروتستان سوییسی ۱۶۶، ۱۷۰
- Zimmermann, Arthur** تسیمرمان، آرتور (۱۸۶۴-۱۹۴۰): وزیر خارجه آلمان ۱۶، ۵۲
- cognitive rigidity** تصلب‌شناختی (= ناهماهنگی شناختی) ۴۵۷، ۴۶۵
- Inquisition** تفتیش عقاید ۹۱، ۱۷۸، ۲۶۹
- Texas** تگزاس: ایالتی در آمریکا ۴۵۸

- تلافی‌جویی کلان (= جنگ هسته‌ای) ۳۴۵، ۳۵۴ massive retaliation
 ۳۷۹، ۳۸۸، ۳۹۰
 تلاکسکالاها: از قبایل آرتک ۳۳، ۳۵ Tlaxcala
 تلالوک: خدای باران آرتک ۳۲ Tlaloc
 تلگرام تسیرمان (اثر باربارا تاکن) ۱۶ The Zimmermann Telegram
 تمپل (خانواده) ۱۸۸ Temple
 تِنِدوس (جزیره) ۶۶ Tenedos
 تَنیسن، الفرد (۱۸۰۹-۱۸۹۲): شاعر انگلیسی ۶۳ Tennyson, Alfred
 تو، لو دوک: فرستاده هانوی ۴۷۸ Tho, Le Duc
 توپ‌های ماه اوت (اثر باربارا تاکن) ۱۶ The Guns of August
 تور: شهری در فرانسه ۴۵، ۱۰۰، ۱۱۷ Tours
 تورات ۷۵، ۸۸ Bible
 توری‌ها ۱۸۸ Tory
 توسکانی: ناحیه‌ای در مرکز ایتالیا ۱۵۲ Tuscany
 توصیف یونان (اثر پائولیناس) ۷۵ Description of Greece
 توصیه (زویه) ۱۰۰، ۱۰۵، ۱۴۶ ad commendam
 توکودیدس (حدود ۴۶۰-۴۰۰ ق م): مورخ یونانی ۳۹۰ Thucydides
 توکیو: پایتخت ژاپن ۱۵، ۴۳۷ Tokyo
 توماس آکویناس (۱۲۲۵-۱۲۷۴ م): فیلسوف و متکلم ایتالیایی ۲۸ Thomas Aquinas
 توموئیس: از مهران تروا ۶۷ Thymoetes
 تونس ۳۳۶ Tunisia
 تونکین ۳۱۶، ۳۳۲ Tonkin
 ته دنوم: آیین نیایش ۱۱۲ Te Deum
 تهران ۴۳۷
 تیبر (رود) ۱۰۸، ۱۲۵، ۱۲۷، ۱۲۸، ۱۳۱، ۱۵۳، ۱۷۴ Tiber
 تیتو، مارشال (۱۸۹۲-۱۹۸۰): رهبر حزب کمونیست یوگسلاوی، نخست‌وزیر و رئیس‌جمهور یوگسلاوی ۴۲۹، ۳۶۸، ۳۲۹ Marshal Tito
 تیتوس (۳۹-۸۱ م): امپراتور روم ۱۴۲ Titus
 تیسین (۱۴۹۰-۱۵۷۶): نقاش ایتالیایی ۹۱ Titian
 تیکوندروگا (دژ) ۲۲۱، ۲۸۶ Ticonderoga
 تیلر، ماکسول (۱۹۰۱-۱۹۸۷): ژنرال و دیپلمات امریکایی ۳۸۲، ۳۸۹، ۳۹۰-۳۹۳، ۳۹۵، ۳۹۷، ۴۰۰، ۴۰۷، ۴۰۹، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۳۰، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۴۰، ۴۴۲، ۴۶۱، ۴۶۷ Taylor, Maxwell

Thieu تیهو (۱۹۲۳-۲۰۰۱): رئیس‌جمهور ویتنام جنوبی ۴۴۰،
۴۷۲، ۴۷۸، ۴۸۶، ۴۸۹-۴۹۲

The Wealth of Nations ثروت ملل (اثر آدام اسمیت) ۲۷۴

Jamaica جامائیکا ۲۴۶

European Defense Community (EDC) جامعه دفاعی اروپا ۳۴۲، ۳۴۸، ۳۵۷

Johnstone, George جانستون، جورج (۱۷۳۰-۱۷۸۷): سیاست‌مدار
انگلیسی، فرماندار فلوریدا غربی ۲۶۸، ۲۷۰، ۳۰۰،
۳۰۱

Johnson, U. Alexis جانسن، الکسیس (۱۹۰۸-۱۹۹۷): دیپلمات امریکایی،
قائم‌مقام ماکسول تیلر ۴۳۴

Johnson, Samuel جانسن، سمیوئل (۱۷۰۹-۱۷۸۴): فرهنگ‌نویس،
نویسنده، و منتقد انگلیسی، معروف به «دکتر جانسن»
۱۹۳، ۲۳۹، ۲۵۵، ۲۷۶، ۲۸۸، ۲۹۶

Johnson, Lyndon جانسن، لیندن (۱۹۰۸-۱۹۷۳): سی‌وششمین رئیس
جمهور آمریکا ۳۳۸، ۳۵۱، ۳۸۶-۳۸۸، ۴۰۷، ۴۱۱ تا
۴۱۹، ۴۲۱-۴۲۶، ۴۲۹-۴۳۷، ۴۴۱، ۴۴۶-۴۴۸، ۴۵۱،
۴۵۳، ۴۵۴، ۴۵۶-۴۵۹، ۴۶۱-۴۶۳، ۴۶۵-۴۷۴، ۵۰۴
— سخن‌رانی مهم در دانشگاه، جازز هایکینز ۴۲۸، ۴۳۴

Popular Front جبهه خلق ۳۲۱

Germain, Lord George جرمین، لرد جورج (۱۷۱۶-۱۷۸۵): سیاست‌مدار
و نظامی انگلیسی ۱۸۹، ۱۹۲، ۲۲۷، ۲۳۹، ۲۸۴-۲۸۶،
۲۹۱، ۲۹۴، ۲۹۵، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۰۳، ۳۱۰

Essay on Women جستاری درباره زنان (نوشته مبتذل جان ویلکس)
۲۰۸

Wanted: An Asian Policy جست‌وجوی سیاستی آسیایی (اثر ادوین رایشاور)
۳۵۹

Jefferson, Thomas جفرسن، تامس (۱۷۴۳-۱۸۲۶): سیاست‌مدار و
سومین رئیس‌جمهور آمریکا ۲۸، ۴۰، ۲۶۱، ۲۶۴،
۲۷۲، ۲۷۳، ۳۸۳، ۵۰۳

Jackson, Richard جکسن، ریچارد ۲۱۰، ۲۱۲، ۲۱۳، ۲۴۰، ۲۵۱
Prince Djem جم: شاهزاده تُرک ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۲۰

— پناه بردن به پاپ اینوکنتیوس ۱۱۰، ۱۱۱

- تحویل به فرانسویان ۱۲۰
جمهوری (اثر افلاطون) ۵۰۴ *Republic*
جمهوری خلق چین ۳۴۸ **People's Republic of China**
جمهوری خواهان / حزب جمهوری خواه ۳۳۷-۳۳۹ **Republicans**
۳۴۶، ۴۰۶، ۴۲۱، ۴۷۲
جمهوری دموکراتیک ویتنام ۳۲۷، ۳۲۳ **Democratic Republic of Vietnam**
جمهوری دموکراتیک هانوی ۳۳۲ **Democratic Republic in Hanoi**
جنتلمن (مجله) ۲۱۷ **Gentleman's Magazine**
جنگ بوئر (۱۸۹۹-۱۹۰۲): جنگ بریتانیا در آفریقای **Boer War**
جنوبی ۴۴۹
جنگ بی‌امان زیردریایی‌های آلمان (۱۹۱۶) ۱۶
۴۹، ۵۲
جنگ تروا ۶۳ **Trojan War**
جنگ جهانی اول (۱۹۱۴-۱۹۱۸) ۱۶، ۵۸، ۴۷۱ **World War I**
جنگ جهانی دوم (۱۹۳۹-۱۹۴۵) ۱۵، ۵۴، ۵۸، ۳۱۶ **World War II**
۳۲۰، ۳۲۷، ۳۳۴، ۳۴۴، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۶۵، ۳۷۷-۳۷۹
۳۸۷، ۳۹۰، ۴۱۵، ۴۲۷، ۴۳۴، ۴۴۴، ۴۴۶، ۴۵۸، ۴۹۵
جنگ جهانی سوم ۴۱۴، ۴۲۲ **World War III**
جنگ داخلی اسپانیا (۱۹۳۶-۱۹۳۹) ۱۵ **Spanish Civil War**
جنگ روس و ژاپن (۱۹۰۴-۱۹۰۵) ۵۶ **Russo-Japanese War**
جنگ سی‌ساله (۱۶۱۸-۱۶۴۸) ۲۸، ۵۰۷ **Thirty Years' War**
جنگ صدساله (۱۳۳۷-۱۴۵۳) ۲۸، ۱۱۶ **Hundred Years' War**
جنگ کره (۱۹۵۰-۱۹۵۳) ۳۳۳، ۳۳۵، ۳۷۳، ۳۷۸، ۴۱۵ **Korean War**
— قرارداد آتش‌بس و پیامدهایش ۳۴۰
جنگ محدود: استراتژی نظامی دولت کندی ۳۴۰ **limited war**
۳۸۱، ۳۸۲، ۴۳۱، ۴۳۶
جنگ‌های صلیبی ۴۰، ۸۶، ۸۸، ۱۰۸، ۱۰۹، ۱۱۶ **Crusades**
۱۱۷، ۱۶۵
— علاقه اینوکتیوس به جنگ صلیبی ۱۰۸، ۱۰۹
جنگ هفت‌ساله (۱۷۵۶-۱۷۶۳) ۱۸۲، ۱۸۵، ۲۰۳ **Seven Years' War**
۲۰۴، ۲۰۸، ۲۲۱، ۲۴۹، ۲۷۲، ۲۷۸، ۲۸۷، ۲۹۷، ۳۰۹
جنوا: بندری در شمال‌غربی ایتالیا ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۰۶ **Genoa**
۱۳۷، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۷۱
چینز، سُم (۱۷۰۴-۱۷۸۷): نویسنده انگلیسی ۲۱۹ **Jenyns, Soame**
جورج دوم (۱۶۸۳-۱۷۶۰): شاه انگلستان ۱۹۴، ۱۹۵ **George II**
جورج سوم (۱۷۳۸-۱۸۲۰): شاه انگلستان ۲۳، ۱۸۴ **George III**

- ۱۸۶، ۱۸۷، ۱۹۳-۱۹۵، ۲۰۸، ۲۱۴، ۲۲۰، ۲۳۹، ۲۴۱،
 ۲۴۳، ۲۵۲، ۲۵۶، ۲۵۹، ۲۶۷، ۲۷۹، ۲۸۴، ۳۰۳،
 ۳۰۹، ۳۱۰
- Georgia** جورجیا: ایالتی در آمریکا ۲۷۰، ۲۷۳، ۴۳۴
- Jofré** جوفره ۱۱۴، ۱۱۶
- Giuliano** جولیانو: برادر لورنتسو دِ مدیچی ۹۲، ۱۵۴، ۱۵۷
- Giuliano** جولیانو: برادر لئوی دهم ۱۵۰، ۱۵۱
- Giulio de' Medici** جولیو دِ مدیچی: پسر عموی لئوی دهم ۱۵۷، ۱۵۹،
 ۱۶۸، ۱۷۰
- Giovanni** جووانتی: پسر کاردینال رودریگو بورجا ۱۱۴
- Cardinal Giovanni d'Aragona** جووانتی داراگونا، کاردینال: پسر شاه نابل ۱۰۳
- Giovanni de' Medici** جووانتی دِ مدیچی (= لئوی دهم): پسر لورنتسو
 شکوهمند ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۱۲، ۱۵۰
- Cardinal Giovanni di Colonna** جووانتی دی کولونا، کاردینال ۱۰۳
- Giovia, Paolo** جوویو، پائولو (۱۴۸۳-۱۵۵۲): پزشک، مورخ، و
 زندگی‌نامه‌نویس ایتالیایی ۱۵۳
- Joyce, James** جویس، جیمز (۱۸۸۲-۱۹۴۱): رمان‌نویس ایرلندی
 ۶۳
- Great Leap Forward** جهش بزرگ به پیش: سیاست اقتصادی مائو تسه
 تونگ ۲۵، ۴۰۳
- Jay, John** جی، جان (۱۷۴۵-۱۸۲۹): سیاست‌مدار و حقوق‌دان
 امریکایی ۳۰۸
- Giap, Vo Nguyen** جی‌آپ، وو‌نگوین (متولد حدود ۱۹۱۱): ژنرال و
 سیاست‌مدار ویتنامی ۳۷۲
- JASON** جیسون: گروه تحقیق مرکب از ۴۷ کارشناس ۴۴۴ تا
 ۴۴۶، ۴۵۷، ۴۶۵
- James II** جیمز دوم (۱۶۳۳-۱۷۰۱): شاه انگلستان و ایرلند ۴۳،
 ۲۵
- ♦
- Earl of Chatham** چاتام، ارل (= ویلیام پیت) ۲۳۲، ۲۳۵-۲۳۹، ۲۴۳،
 ۲۵۱، ۲۵۸، ۲۶۴، ۲۶۵، ۲۷۶، ۲۷۷، ۲۸۷-۲۸۹، ۲۹۱ تا
 ۲۹۳، ۲۹۶-۲۹۹، ۳۰۹، ۴۹۷
- مرگ و خاک‌سپاری ۲۹۹
- Charles I** چارلز اول (۱۶۰۰-۱۶۴۹): شاه انگلستان، اسکاتلند،
 و ایرلند ۲۱۴، ۲۸۱

- چارلز دوم (۱۶۳۰-۱۶۸۵): شاه انگلستان، اسکاتلند،
 وایرلند ۲۵۶، ۲۸۵
Charles II
- چارلستون ۲۶۴، ۳۰۳
Charleston
- چاسر، جفری (۱۳۴۰-۱۴۰۰م): شاعر انگلیسی ۶۳
Chaucer, Geoffrey
- چای آزادی ۲۷۲
Liberty Tea
- چپمن، جورج (۱۵۵۹-۱۶۳۴): نمایش نامه‌نویس و
 شاعر انگلیسی، مترجم آثار هومر ۶۳
Chapman, George
- چرچیل، سِر وینستون (۱۸۷۴-۱۹۶۵): سیاست‌مدار و
 نویسنده انگلیسی، نخست‌وزیر انگلستان ۳۱۶، ۳۱۷،
 ۳۳۰، ۳۸۶
Churchill, Sir Winston
- نطق پرده آهنین (مارس ۱۹۴۶) ۳۳۰
 چسترفیلد، لرد ۲۱۹، ۲۲۰، ۳۱۰
Lord Chesterfield
- چکسلواکی ۳۳۱
Czechoslovakia
- چمبرلین، نویل (۱۸۶۹-۱۹۴۰): سیاست‌مدار انگلیسی،
 نخست‌وزیر انگلستان ۴۲۴
Chamberlain, Neville
- چونگ‌کینگ: شهری در چین ۳۸۹
Chungking
- چونن لای (۱۸۹۸-۱۹۷۶): رهبر کمونیست چین،
 نخست‌وزیر چین ۳۵۵، ۳۵۶
Chou En-lai
- چهل روز با دشمن (اثر ریچارد دادمن) ۱۷
Forty Days with the Enemy
- چیانگ کای‌شک (۱۸۸۸-۱۹۷۵): رهبر نظامی چین
 ۲۲، ۳۱۶، ۳۳۲، ۳۳۷، ۳۳۹، ۴۸۹
Chiang Kai-shek
- چیو، جووانی باتیستا (= اینوکتیوس هشتم، تا ۱۴۳۲
 ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۴۹۲)
Cibo, Giovanni Battista
- چیو، لورنتسو ۱۰۵
Cibo, Lorenzo
- چین ۲۶، ۴۱، ۵۴، ۵۵، ۵۷، ۳۱۶-۳۱۸، ۳۲۰-۳۲۲،
 ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۴-۳۳۸، ۳۴۰، ۳۴۱، ۳۴۵، ۳۴۶، ۳۴۹،
 ۳۵۱، ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۵۸، ۳۶۶، ۳۷۳، ۳۷۸، ۳۸۱،
 ۳۸۴-۳۸۶، ۳۸۹، ۳۹۳، ۴۰۳، ۴۰۸، ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۱۴،
 ۴۱۶، ۴۱۹، ۴۲۲-۴۲۴، ۴۲۷، ۴۳۰، ۴۳۹، ۴۸۹،
 ۵۰۵، ۵۰۷
China
- پیروزی کمونیست‌ها در چین (اکتبر ۱۹۴۹) ۳۳۱
 چین شمالی ۳۳۴
North China
- چین ملی ۳۳۸، ۳۴۶
Nationalist China
- چینی‌ها ۳۲۰، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۳۶-۳۳۸، ۳۴۱، ۳۴۵
Chinese
- ۳۴۸، ۳۵۲، ۳۵۵، ۳۷۱، ۳۷۸، ۴۰۳، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۲۶،
 ۴۸۹

-
- جیشہ ۳۳۴ Ethiopia
حکومت موقت انقلابی ۴۹۰، ۴۹۲ Provisional Revolutionary Government (PRG)
-
- خان، ژنرال ۴۴۰ General Khanh
خاور دور ۳۱۷، ۳۲۷، ۳۲۹، ۳۳۵، ۳۳۸، ۳۴۶، ۳۴۹ Far East
۳۵۹، ۳۷۸، ۳۷۹، ۴۵۰ Middle East
خاورمیانه ۳۴۹، ۳۶۳ ratfucking
خان‌گایی ۴۸۸ Catholic Relief Services
خدمات کمک‌رسانی کاتولیک ۳۷۲ Khrushchev, Nikita
خروشچف، نیکیتا (۱۸۹۴-۱۹۷۱): نخست‌وزیر
شوروی ۳۷۶، ۳۸۲، ۳۸۸، ۴۰۲
— شکست در بحران موشکی کوبا ۴۰۲
خلیج بیسکی ۲۲۱ Bay of Biscay
خلیج تونکین ۳۳۲، ۴۱۶-۴۱۸، ۴۳۱، ۴۴۰، ۴۴۱ Gulf of Tonkin
۴۶۴، ۴۸۵ Chesapeake
خلیج چسپیک ۳۰۵ Bay of Pigs
خلیج خوک‌ها ۳۷۶، ۳۸۶ Mexican Gulf
خلیج مکزیک ۳۲ Narragansett Bay
خلیج نراگانسِت ۲۶۰ Khmer Rouge
خمر سرخ ۴۸۱ Juan, Duke of Gandia
خوان، دوک گاندیا: پسر بزرگ پاپ آلکساندر ششم
۱۲۵
خووانا: دختر فردیناند ۱۲۰ Joanna
-
- دآمبواز، کاردینال ژرژ (۱۴۶۰-۱۵۱۰) ۱۲۷، ۱۳۳ d'Amboise, Cardinal Georges
۱۳۷، ۱۳۸، ۱۴۷
دابلین ۲۱۲ Dublin
داد، تامس (۱۹۰۷-۱۹۷۱): سناتور ایالت کنتیکات
۴۱۴ Dodd, Senator Thomas
دادزول: وزیر دارایی انگلستان ۲۵۸ Dowdeswell
دادگاه شورای عمومی لندن ۲۴۶ London Court of Common Council
دادمن، ریچارد ۱۷ Dudman, Richard
دادینگتن (سروان) ۲۶۰ Dudington

- دارام ۸۷، ۳۱۰ **Durham**
 داربرو، البریج: سفیر امریکا در ویتنام ۳۷۴ **Durbrow, Elbridge**
 داری، لرد ۱۸۹ **Lord Derby**
 دارتمت، ارل ۱۹۳، ۲۶۲، ۲۷۰، ۲۷۵، ۲۷۸، ۲۸۱، **Earl of Dartmouth**
 ۲۸۳-۲۸۵
 دارتمت (کالج) ۱۹۳ **Dartmouth College**
 داردائل (= هلسپونت قدیم): تنگه بین دریای مرمره **Dardanelles**
 و اژه ۷۳
 داریوش (حدود ۵۵۰-۴۸۶ ق م): شاه ایران ۵۰۸، **Darius**
 ۵۰۹
 داگلاس، ویلیام: قاضی دیوان عالی امریکا ۳۴۶، ۳۴۱ **Douglas, William O.**
 دالس، آلن ۳۵۳ **Dulles, Allen**
 دالس، جان فاستر (۱۸۸۸-۱۹۵۹): وزیر خارجه **Dulles, John Foster**
 امریکا ۳۳۸-۳۴۰، ۳۴۴-۳۴۹، ۳۵۱، ۳۵۳-۳۵۵،
 ۳۵۷-۳۶۰، ۳۶۶، ۳۶۸، ۳۷۴، ۳۸۵، ۳۹۰، ۴۰۹، ۴۶۵،
 ۴۹۴
 — شکست سیاست هندوچین ۳۵۷
 دان، پیتر ۱۷ **Dunn, Peter**
 دانشگاه آکسفورد ۸۶ **Oxford University**
 دانشگاه استانفورد ۴۴۹ **Stanford University**
 دانشگاه ایالتی کنت ۴۸۲ **Kent State University**
 — سرکوب دانشجویان ۴۸۲
 دانشگاه براون ۲۴۵ **Brown University**
 دانشگاه برکلی ۴۲۷ **Berkeley University**
 دانشگاه جانز هاپکینز ۴۲۸، ۴۳۴ **Johns Hopkins University**
 دانشگاه جنگ نیروی زمینی ۱۷ **Army War College**
 دانشگاه رُم ۱۵۲ **University of Rome**
 دانشگاه کاتولیکی امریکا ۱۷ **Catholic University of America**
 دانشگاه کلمبیا ۴۲۶ **Columbia University**
 دانشگاه کیمبریج ۲۲۴، ۲۶۱ **Cambridge University**
 دانشگاه میشیگان ۴۲۷ **University of Michigan**
 دانشگاه هاروارد ۱۵، ۱۷، ۵۶، ۳۷۷، ۳۷۹، ۴۷۸ **Harvard University**
 دانشگاه ییل ۱۷، ۲۱۵ **Yale University**
 دانمارک ۱۷۰، ۲۹۹ **Denmark**
 دانینگ، جان (۱۷۳۱-۱۷۸۳): حقوقدان و سیاستمدار **Dunning, John**
 آزادی‌خواه انگلیسی ۲۷۰، ۳۰۴، ۳۰۷

- داوری پاریس ۶۳، ۷۷ Judgment of Paris
- داوود (پیامبر) ۳۰، ۳۱ David
- داوود (مجسمه اثر میکلائز) ۱۴۱ David
- داوینچی، لئوناردو (۱۴۵۲-۱۵۱۹): مجسمه‌ساز، نقاش، معمار، و دانشمند ایتالیایی ۹۱، ۹۴ da Vinci, Leonardo
- دجال (= ضد مسیح) ۱۴۶ Anti-Christ
- دختران آزادی ۲۴۴ Daughters of Liberty
- درایدن، جان (۱۶۳۱-۱۷۰۰): شاعر، نمایش‌نامه‌نویس، و منتقد انگلیسی ۲۵۴ Dryden, John
- دروازه شیر (دژ) ۷۳ Lion Gate
- در و رای ویتنام (اثر ادوین رایشاور) ۴۴۹ Beyond Vietnam
- دروری لین (تماشاخانه) ۱۹۳ Drury Lane
- دریاچه‌های بزرگ ۲۰۲ Great Lakes
- دریای سرخ ۳۱ Red Sea
- دریای شمال ۲۴ North Sea
- دریای مانس ۲۹، ۳۰۴ Channel
- دسته، بئاتریچه (۱۴۷۵-۱۴۹۷): شاه‌زاده‌خانم ایتالیایی، همسر لودویکو سفورتسا ۱۱۸ d'Este, Beatrice
- دشوود، سیرفرانسیس (= بارون لودیسپنسر، ۱۷۰۸ تا ۱۷۸۱): سیاست‌مدار عیاش انگلیسی، وزیر دارایی انگلستان ۱۸۷، ۲۰۱ Dashwood, Sir Francis
- دفتر خدمات سوق‌الجیشی ۳۲۱، ۳۲۳، ۳۲۵ Office of Strategic Services (OSS)
- دکتر پانگلوس: پروفیسور خوش‌بین در داستان کاندید اثر ولتر ۳۹۰ Dr. Pangloss
- دکترین ترومن ۳۳۰ Truman Doctrine
- دِلا روره (خاندان) ۹۷، ۹۸، ۱۵۷ della Rovere
- دِلا روره، جولیانو (= یولیوس دوم، ۱۴۴۳-۱۵۱۳): پاپ ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۳۴ della Rovere, Giuliano
- دِلا روره، کاردینال فرانچسکو (= سیکستوس چهارم، ۱۴۱۴-۱۴۸۴) ۹۶، ۱۱۲، ۱۱۵-۱۲۰، ۱۳۳ della Rovere, Cardinal Francesco
- دِلفی (معبد) ۷۲ Delphi
- دماغه برتون ۲۲۱ Cape Breton
- دِمِتر: الهه یونانی حاصل‌خیزی ۷۸ Demeter
- دمودوکوس: شاعر نابینای یونانی ۶۴ Demodocus
- دموکرات‌ها/حزب دموکرات ۳۳۷، ۳۳۸، ۴۱۸، ۴۴۱ Democrats
- ۴۶۳، ۴۶۵، ۴۷۰، ۴۷۲، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۲

- دوانگ وان مین (۱۹۱۶-۲۰۰۱): معروف به «مین گنده»،
ژنرال و سیاست‌مدار ویتنامی ۴۱۲، ۴۰۶
- دوپرا، کاردینال آنتوان ۱۰۴
دورچستر (بلندی‌ها) ۲۸۶
- دورر، آلبرشت (۱۴۷۱-۱۵۲۸): نقاش و حکاک آلمانی
۹۱
- دورست، دوک ۱۸۹، ۲۸۴
- دوری‌ها ۷۴
- دوکین (دز) ۲۲۲
- دوگراس، دریاسالار (۱۷۲۲-۱۷۸۸) ۳۰۵
- دوگل، شارل (۱۸۹۰-۱۹۷۰): ژنرال و سیاست‌مدار
فرانسوی، رئیس‌جمهور فرانسه ۳۱۷، ۳۱۹، ۳۲۲،
۳۲۳، ۴۰۸، ۴۱۹، ۴۲۰
- دول محور ۵۵
- دومنیکی، دومنیکو د (قرن پانزدهم) ۸۸، ۸۹
- دومینیکانها ۱۷۵
- دومینیون: قلمرو خودفرمان ۲۷۳، ۳۱۸
- دوون: ناحیه‌ای در جنوب غربی انگلستان ۲۱۷
- دویلی: معاون جرمین ۲۹۵
- دهلی: پایتخت هند ۴۳۷
- دیدو: ملکه کارتاز ۶۵
- دیربورن: شهری در ایالت میشیگان ۴۳۲
- دیرکتوار (= هیئت مدیره) ۲۶
- دیزرلی، بنجامین (۱۸۰۴-۱۸۸۱): سیاست‌مدار و
نویسنده انگلیسی ۲۱۳، ۳۸۲
- دیکینسن، جان (قرن هجدهم): حقوق‌دان آمریکایی،
نویسنده نامه‌های کشاورز ۲۴۰، ۲۶۴
- دیلون، داگلاس: سفیر آمریکا در پاریس ۳۵۱، ۳۶۷،
۳۶۸، ۴۶۷
- دیلینی، مری ۲۶۱
- دیم، نگو دین (۱۹۰۱-۱۹۶۳): رئیس‌جمهور ویتنام
۳۶۱، ۳۶۲، ۳۶۴-۳۶۶، ۳۶۸-۳۷۴، ۳۸۰، ۳۸۳، ۳۸۴،
۳۸۶، ۳۸۷، ۳۸۹، ۳۹۰، ۳۹۴-۳۹۶، ۳۹۹-۴۰۴، ۴۰۸
- ۴۱۰-۴۱۲، ۴۴۲، ۴۸۶
- فروپاشی دولت ۴۰۴، ۴۰۵
- دین، آرتور ۴۶۷
- Duong Van Minh
- Duprat, Cardinal Antoine
- Dorchester Heights
- Dürer, Albrecht
- Duke of Dorset
- Dorlans
- Fort Duquesne
- de Grasse, Admiral
- de Gaulle, Charles
- Axis
- Domenico de Domenichi
- Dominicans
- dominion
- Devon
- D'Oyley
- Delhi
- Dido
- Dearborn
- Directorate (Directoire)
- Disraeli, Benjamin
- Dickinson, John
- Dillon, Douglas
- Delany, Mary
- Diem, Ngo Dinh
- Dean, Arthur

- Dien Bien Phu** دین بین فو: دهکده‌ای در شمال غربی ویتنام ۳۴۴
۳۳۷، ۳۴۸، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۴، ۳۸۱، ۴۷۳، ۴۹۶
— سقوط ۳۵۴
- madness** دیوانگی در قرن هجدهم ۲۳۸، ۲۳۹
- Davis, Vice-Admiral A. C.** دیویس، دریابان ای. سی. ۳۴۰، ۳۶۰
- ♦
- Robertson, Walter** رابرتسن، والتر: معاون وزارت خارجه آمریکا ۳۳۷
۳۵۳
- Earl of Rochford** راجفورد، ارل ۲۴۳
- Radford, Arthur** رادفورد، آرتور (دریاسالار) ۳۴۵، ۳۴۸-۳۵۱، ۳۵۳
- Rusk, Dean** راسک، دین (۱۹۰۹-۱۹۹۴): وزیر خارجه آمریکا
۳۳۵، ۳۷۸، ۳۹۲، ۳۹۳، ۴۰۴، ۴۰۷-۴۰۹، ۴۱۶، ۴۱۸، ۴۲۰، ۴۲۳، ۴۲۹، ۴۳۷، ۴۴۲، ۴۴۷، ۴۵۳، ۴۶۱، ۴۶۵، ۴۶۷
- Russell, Richard** راسل، ریچارد: سناتور ایالت جورجیا ۳۳۴
- Russell and Volkening** راسل و ولکنینگ (مؤسسه) ۱۷
- Racine, Jean Baptiste** راسین، ژان باتیست (۱۶۳۹-۱۶۹۹): شاعر و نمایش‌نامه‌نویس فرانسوی ۶۳
- Raphael** رافائل (۱۴۸۳-۱۵۲۰): نقاش و معمار ایتالیایی ۹۴
۱۴۲، ۱۵۱-۱۵۳، ۱۶۵
- Rockefeller, Nelson** راکفلر، نلسن (۱۹۰۸-۱۹۷۹): سیاست‌مدار آمریکایی
۴۲۱، ۴۴۴
- Marquess of Rockingham** راکینگهام، مارکی (۱۷۳۰-۱۷۸۲): سیاست‌مدار و نخست‌وزیر انگلستان ۱۸۷، ۱۸۹، ۱۹۲، ۱۹۳، ۲۲۳ تا ۲۲۸، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۵، ۲۳۶، ۲۴۲، ۲۵۶-۲۵۸، ۲۶۲، ۲۶۴، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۷، ۲۹۹، ۳۰۰، ۳۰۷، ۳۰۹، ۳۱۰
- Romney** رامنی (رزم‌ناو) ۲۴۲
- Romney, George** رامنی، جورج (۱۷۳۴-۱۸۰۲): نقاش انگلیسی ۱۹۳
- Rangoon** رانگون: پایتخت برمه ۴۲۰
- Ronning, Chester** رانینگ، چستر (۱۸۹۴-۱۹۸۴): سیاست‌مدار و دیپلمات کانادایی ۴۴۶
- Ravenna** راونا: ناحیه‌ای در شمال ایتالیا ۱۴۵، ۱۴۷
- Reischauer, Edwin O.** رایشاور، ادوین (۱۹۱۰-۱۹۹۰): محقق آمریکایی متخصص در تاریخ و فرهنگ ژاپن، سفیر آمریکا در ژاپن ۳۵۹، ۴۴۹، ۴۷۳

- رایشستاگ: مجلس قانون‌گذاری آلمان ۵۲ **Reichstag**
 راین ۲۷ **Rhine**
 راینلاند: ناحیه‌ای در آلمان ۳۳۴ **Rhineland**
 رَحْبَعَام: شاه اسرائیل، پسر حضرت سلیمان ۱۷، ۲۵ **Rehoboam**
 ۲۹-۳۲، ۲۴۸، ۲۶۰، ۲۸۱، ۴۸۰
 رُداَیلند: ایالتی در آمریکا ۲۰۶، ۲۰۹، ۲۱۱، ۲۶۰ **Rhode Island**
 ۲۶۱، ۲۷۱، ۳۰۵
 رُداَیلند (کالج): دانشگاه براون فعلی ۲۴۵ **Rhode Island College**
 ردکلیف (کالج) ۱۵ **Radcliffe College**
 رسالت متمدن‌کننده ۳۲۰ **ia mission civilisatrice**
 رستون، جیمز (۱۹۰۹-۱۹۹۵): روزنامه‌نگار آمریکایی **Reston, James**
 ۳۸۸، ۳۹۶
 رعد غرنده: بمباران‌های آمریکا در ویتنام ۴۲۰، ۴۲۶ **Rolling Thunder**
 ۴۲۸، ۴۴۴
 رِکارِد ۳۷ **Recared**
 رِلی، ژان دو ۱۰۰ **Rély, Jean de**
Rome
 رم ۶۳، ۸۴، ۸۶، ۸۸، ۸۹، ۹۱، ۹۳-۹۵، ۹۷-۱۰۰،
 ۱۰۲-۱۰۴، ۱۰۶-۱۱۱، ۱۱۳، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۸-۱۲۳،
 ۱۲۵، ۱۲۸، ۱۳۰-۱۳۲، ۱۳۴-۱۳۶، ۱۳۸-۱۴۱، ۱۴۳،
 ۱۴۴، ۱۴۷، ۱۴۸، ۱۵۰، ۱۵۲، ۱۵۴، ۱۵۷-۱۶۲، ۱۶۴،
 ۱۶۵، ۱۶۷-۱۷۶، ۱۹۲، ۴۳۷، ۴۸۹
 رَند (مؤسسه) ۴۷۳ **Rand Corporation**
 رَنتس: شهری در فرانسه ۴۵ **Reims**
Renaissance
 رنسانس ۲۵، ۳۶، ۸۱، ۸۳-۸۶، ۸۹، ۹۳-۹۶، ۹۹،
 ۱۰۴-۱۰۶، ۱۱۵، ۱۱۷، ۱۲۷، ۱۴۱، ۱۴۷، ۱۵۰، ۱۵۱،
 ۱۵۴، ۱۷۷، ۱۷۸، ۱۹۲، ۲۳۸، ۳۸۴، ۴۷۸، ۴۸۴، ۵۰۴
 رُو، جیمز: دوست و مشاور لیندن جانسن ۴۶۶ **Rowe, James**
 رواقیون ۵۰۱ **Stoics**
 روبیکان ۲۸۰ **Rubicon**
 روح‌القدس ۱۳۴، ۱۶۸ **Holy Ghost**
 روح‌القوانین (اثر مونتسکیو) ۴۴۹ **The Spirit of the Laws**
 رودریگو، دوک ۲۸ **Duke Rodrigo**
 رودز ۳۷۷ **Rhodes**
 رودس (جزیره) ۱۱۰ **Rhodes**
 روزنبرگ‌ها ۳۳۱ **Rosenbergs**
 — محاکمه و اعدام به جرم خیانت ۳۳۱

- Roosevelt, Eleanor** روزولت، الینور (۱۸۸۴-۱۹۶۲): همسر فرانکلین روزولت ۳۷۸
- Roosevelt, Franklin** روزولت، فرانکلین (۱۸۸۲-۱۹۴۵): سی‌دومین رئیس‌جمهور آمریکا ۳۱۶-۳۱۹، ۳۲۲، ۳۳۰، ۳۷۷، ۴۲۱
- whore of Babylon** روسپی بابل ۲۶۹
- Rostow, Walt** روستو، والت (۱۹۱۶-۲۰۰۳): اقتصاددان و نظریه‌پرداز سیاسی امریکایی ۳۸۳، ۳۸۹-۳۹۲، ۴۰۰، ۴۴۷، ۴۶۱، ۴۶۷
- Rousseau, Jean Jacques** روسو، ژان ژاک (۱۷۱۲-۱۷۷۸): فیلسوف سیاسی و نویسنده فرانسوی ۲۸، ۱۹۳
- Russia** روس‌ها ۲۶، ۳۷۴، ۳۹۶، ۳۹۸، ۴۲۰، ۴۲۶، ۴۸۷، ۴۸۹
- Russia** روسیه ۲۳، ۲۴، ۲۶، ۴۱، ۵۰، ۳۰۵، ۳۳۱، ۳۳۲، ۳۳۹، ۳۴۶، ۳۴۸، ۳۴۹، ۳۶۸، ۳۷۰، ۴۱۹، ۴۳۰، ۴۳۹، ۴۷۷، ۴۸۹
- محاصره برلین (آوریل ۱۹۴۸) ۳۳۱
- Rochambeau, Comte de** روشامبو، کنت دو (۱۷۲۵-۱۸۰۷): اشراف‌زاده و نظامی فرانسوی ۳۰۵
- Rome** روم ۲۴، ۳۶، ۳۸، ۴۰، ۷۰، ۷۳، ۹۸، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۶، ۱۲۰، ۱۲۱، ۱۳۶، ۱۴۸، ۱۵۴-۱۵۶، ۱۶۲، ۱۶۶، ۱۷۰-۱۷۲، ۱۷۵، ۲۱۶
- Romanovs** رومانف (خاندان) ۲۴، ۸۵
- Romania** رومانی ۳۰
- Romagna** رومانی: ناحیه‌ای در ایتالیا ۱۳۶، ۱۴۴، ۱۴۵، ۱۴۷
- Romans** رومی‌ها ۳۸
- Rouen** روتان: شهری در فرانسه ۴۵، ۱۲۶، ۱۲۷
- Rhee, Syngman** ری، سینگمان (۱۸۷۵-۱۹۶۵): نخستین رئیس‌جمهور کره جنوبی ۳۳۹
- Riario, Pietro** ریاریو، پیتر (۱۴۴۷-۱۴۷۴): برادرزاده سیکستوس چهارم ۹۷، ۱۰۴
- Riario, Girolamo** ریاریو، جیرولامو (۱۴۴۳-۱۴۸۸): برادرزاده سیکستوس چهارم ۹۷
- Riario, Cardinal Raffaele** ریاریو، کاردینال رافائله (۱۴۶۱-۱۵۲۱) ۱۰۵، ۱۵۸
- Riezler, Kurt** ریتسلر، کورت (۱۸۸۲-۱۹۵۵): فیلسوف و دیپلمات آلمانی، معاون صدراعظم آلمان ۵۳، ۵۴

- Ridgway, Matthew B.** ریجوی، ماتیو (۱۸۹۵-۱۹۹۳): رئیس ستاد نیروی زمینی آمریکا ۳۵۲، ۳۷۱، ۳۹۰، ۳۹۲، ۴۵۰، ۴۶۷، ۴۹۵
- Richardson, Samuel** ریچاردسن، سمیوئل (۱۶۸۹-۱۷۶۱): رمان‌نویس انگلیسی ۲۶۲
- Duke of Richmond** ریچموند، دوک ۱۸۷، ۲۵۶-۲۵۸، ۲۶۸، ۲۸۷، ۲۸۹، ۲۹۷-۳۰۰، ۳۰۷، ۳۱۰
- Reed, Joseph** رید، جوزف ۳۰۰
- Race, Jeffrey** ریس، جفری ۱۷
- Riegle, Donald** ریگل، دانالد (متولد ۱۹۳۸): سیاست‌مدار آمریکایی، نماینده میسیگان در کنگره آمریکا ۴۹۷
- Rimini** ریمینی: بندری در شمال ایتالیا ۹۳
- Reynolds, Joshua** رینولدز، جاشووا (۱۷۲۳-۱۷۹۲): نقاش انگلیسی ۲۱۴

- Psalm-singer** زبورخوان: لقب لرد دارتمت ۲۶۲
- New Zealand** زلاندنو ۵۴، ۳۵۴، ۳۶۰
- The Trojan Women** زنان تروا (تراژدی اثر انورییدس) ۶۳
- Sudetenland** زودیتلاند: نواحی شمال‌غربی چکسلواکی که عمدتاً آلمانی‌نشین بودند ۳۳۴
- Zurich** زوریخ: شهری در سوئیس ۱۶۶
- Zeus** زئوس: خدای خدایان یونان ۶۶، ۷۲، ۷۷-۸۰

- Japan** ژاپن ۲۴، ۴۹، ۵۴-۵۹، ۲۹۵، ۳۱۷-۳۱۹، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۳۶، ۳۴۹، ۳۵۹، ۳۶۱، ۳۷۶، ۳۸۷، ۳۹۷، ۴۴۶، ۴۹۵
- طرح تأسیس امپراتوری آسیای شرقی ۵۴، ۵۵
- حمله به پرل هاربر (۷ دسامبر ۱۹۴۱) ۴۹، ۵۵-۵۷
- Japanese** ژاپنی‌ها ۵۵، ۵۷، ۵۸، ۲۷۳، ۳۱۸، ۳۲۱، ۳۲۳-۳۲۵، ۳۴۹، ۳۶۱، ۳۷۹، ۴۳۰
- Jacobins** ژاکوبین‌ها ۲۶
- Jeanne** ژان: خواهر شارل هشتم، همسر لویی دوازدهم ۱۲۶
- Geneva** ژنو: شهری در جنوب‌غربی سوئیس ۳۳۹، ۳۴۸-۳۵۱، ۳۵۳-۳۵۹، ۳۶۱-۳۶۴، ۳۶۷، ۳۶۹، ۳۷۰، ۳۷۱، ۳۸۱، ۳۸۵، ۳۸۶، ۳۹۱، ۴۱۳، ۴۱۹، ۴۳۳، ۴۶۹، ۴۹۲-۴۹۴
- Giraudoux, Jean** ژیرودو، ژان (۱۸۸۲-۱۹۴۴): نمایش‌نامه‌نویس و

رمان‌نویس فرانسوی ۶۳

- ساتردی ایونینگ پُست (مجله) ۴۵۹
 ساراتوگا: دهکده‌ای در شرق نیویورک، صحنه شکستِ
 ارتش بریتانیا از نیروهای مهاجرنشینان امریکا (۱۷۷۷)
 ۲۹۲، ۲۹۴، ۲۹۵، ۳۰۶، ۴۲۶
 ساردنیا ۲۹۹
 سازمان پیمان آتلانتیک شمالی (ناتو) ۳۳۱
 سازمان پیمان جنوب‌خاوری آسیا (سیتو) ۳۵۹، ۴۴۲،
 ۴۶۲
 سازمان ملل ۳۱۸، ۳۲۳، ۳۲۶، ۳۳۱، ۳۳۷، ۳۵۹، ۴۱۲،
 ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۳۲، ۴۳۷، ۴۴۰
 سایکس: ناحیه‌ای در جنوب شرقی انگلستان ۲۵۷
 سافوک: ناحیه‌ای در ایالت ماساچوستس ۲۷۳
 ساکسن: ایالتی در آلمان ۱۷۰
 سالت (قرارداد) ۴۸۸
 سالزبری، هریسن ۴۴۸
 سامر، رابین ۱۸
 سامرز، سرهنگ هری ۱۷
 سامرست ۲۰۱
 سان آنتونیو: شهری در ایالت تگزاس ۴۵۸
 سان پیتر (کلیسا) ۹۵، ۹۹، ۱۰۱، ۱۰۲، ۱۱۲، ۱۳۹ تا
 ۱۴۱، ۱۵۰-۱۵۲، ۱۶۳، ۱۷۲
 — تخریب و بازسازی سان پیتر و به فرمان یولیوس
 دوم ۱۳۹
 سانت آنجلو (پل) ۱۵۵
 سانت آنجلو (قلعه) ۹۷، ۱۰۰، ۱۲۰، ۱۳۳، ۱۴۷، ۱۷۲،
 ۱۷۴، ۱۷۵
 سانتا ماریا دِلا پاچه (کلیسا) ۱۴۱
 سانتا ماریا دل پوپولو (کلیسا) ۱۴۱
 سان جان لاتران (بیمارستان) ۹۳
 سان جان لاتران (کلیسا) ۱۴۴
 سان جورجو، کاردینال ۱۳۰
 سان دامیانو (کلیسا) ۸۶
- Saturday Evening Post*
Saratoga
Sardinia
North Atlantic Treaty Organization (NATO)
Southeast Asia Treaty Organization (SEATO)
United Nations (UN)
Sussex
Suffolk
Saxony
SALT (Strategic Arms Limitation Talks)
agreement
Salisbury, Harrison
Sommer, Robin
Summers, Colonel Harry
Somerset
San Antonio
St. Peter
Sant' Angelo
Sant' Angelo
Santa Maria della Pace
Santa Maria del Popolo
St. John Lateran
St. John Lateran
Cardinal Sangiorgio
San Damiano

- ساندویچ، ارل (۱۷۱۸-۱۷۹۳) ۲۰۱، ۲۰۸، ۲۷۹، ۲۸۰
 ۲۹۵، ۳۰۴، ۳۱۰
Earl of Sandwich
- سانفرانسیسکو ۳۱۸، ۳۱۹، ۳۸۸، ۴۱۴، ۴۲۲، ۴۷۷، ۴۹۵
San Francisco
- سانگالو، جولیانو د (۱۴۴۳-۱۵۱۶): مجسمه‌ساز و معمار ایتالیایی ۱۴۲
Sangallo, Giuliano de
- سان لورنتسو (کلیسا) ۱۵۲
San Lorenzo
- سان مارکو (دیر) ۱۲۱
San Marco
- ساوونارولا، جیرولامو (۱۴۵۲-۱۴۹۸): راهب دومینکن ایتالیایی، اصلاحگر دینی و سیاسی ۱۲۱ تا ۱۲۴، ۴۹۴
Savonarola, Girolamo
- پیش‌گویی مرگ لورنتسوی شکوهمند و اینوکتیوس هشتم ۱۲۲
 — تکفیر پاپ اینوکتیوس هشتم ۱۲۳
 — ستایش شارل هشتم ۱۲۳
 — شکنجه و اعدام ۱۲۳
- سایر، استیون ۲۷۶، ۲۸۰
Sayre, Stephen
- سایگون: پایتخت ویتنام جنوبی ۳۲۳-۳۲۶، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۳، ۳۵۶، ۳۶۲، ۳۶۴، ۳۶۷، ۳۶۹، ۳۷۲-۳۷۴، ۳۸۴، ۳۸۶، ۳۸۹، ۳۹۵-۳۹۹، ۴۰۴، ۴۱۲، ۴۱۳، ۴۱۵، ۴۱۷، ۴۱۸، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۵، ۴۳۳، ۴۳۴، ۴۳۷، ۴۳۹، ۴۴۰، ۴۶۰، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۷۱، ۴۸۷، ۴۹۱، ۴۹۳
Saigon
- سجویک، ادوارد ۲۱۴
Sedgewick, Edward
- سرخ‌پوست‌ها ۱۸۲، ۲۱۷، ۲۹۰، ۲۹۴، ۴۸۲
Indians
- سزار (= یولیوس قيصر) ۲۱۴
Caesar
- سفورتسا، جان گالاتسو (۱۴۶۹-۱۴۹۴): ششمین دوک میلان ۱۱۸
Sforza, Gian Galeazzo
- سفورتسا، کاردینال آسکانیو ۱۰۳، ۱۱۲، ۱۱۳
Sforza, Cardinal Ascanio
- سفورتسا، جووانی: شوهر اول لوکرتسیا بورجا ۱۲۴، ۱۲۵
Sforza, Giovanni
- سفورتسا، گالاتسو ماریا: امیر میلان ۹۲، ۱۱۸
Sforza, Galeazzo Maria
- سفورتسا، لودوویکو ایل مورو (۱۴۵۱-۱۵۰۸): دوک میلان ۹۲، ۹۴، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۲۱
Sforza, Ludovico il Moro
- سکویل (خانواده) ۱۹۲، ۲۸۴، ۲۸۵
Sackville
- سکویل، ارل ۲۳۹
Earl of Sackville
- سکویل، لرد جان ۲۳۹
Sackville, Lord John

سکیپو: فاتح کارتاژ ۱۴۷	Scipio, conqueror of Carthage
سلام نخست (اثر باربارا تاکنن) ۱۶	<i>The First Salute</i>
سِلدز، تیموثی ۱۷	Seldes, Timothy
سلطان عثمانی ۱۰۰، ۱۰۹، ۱۱۱	Sultan
سِلوین، جورج ۱۹۰، ۲۹۳	Selwyn, George
سَلیمان ۲۹، ۳۱، ۱۲۲	Solomon
سُم: رودی در شمال فرانسه، میدان نبرد در جنگ جهانی اول ۵۰	Somme
سنتتی، ژان ۳۶۷، ۳۶۸، ۴۷۹	Sainteny, Jean
سَن سیر: دانشکده افسری معروف فرانسه ۳۸۱	St. Cyr
سَن سیمون ۴۵	Saint-Simon
سنگاپور ۵۷	Singapore
سَن هوزی: شهری در ایالت کالیفرنیا ۴۸۳	San Jose
سِوارید، اریک (۱۹۱۲-۱۹۹۳): خبرنگار آمریکایی ۴۳۶	Sevareid, Eric
سوداگری ۳۸، ۸۴، ۱۶۲، ۱۸۴، ۲۰۲، ۲۲۶، ۲۴۴	Mercantilism
سوریه ۳۱، ۴۳۲	Syria
سوفوکلس (حدود ۴۹۶-۴۰۶ ق.م): تراژدی‌نویس یونانی ۷۰	Sophocles
سولون (حدود ۶۴۰-۵۵۹ ق.م): سیاست‌مدار و قانون‌گذار یونانی ۳۹، ۴۰	Solon
سِوِن: ناحیه‌ای کوهستانی در جنوب فرانسه ۴۶	Cévennes
سِوِانا فوما، شاه‌زاده (۱۹۰۱-۱۹۸۴): نخست‌وزیر لائوس ۳۸۵، ۳۸۶	Prince Souvanna Phouma
سوئد ۲۳، ۲۸، ۱۷۰	Sweden
سه [روز] شکوه‌مند ۴۹	Les trois glorieuses
سه نابغه پلید ۹۶	three evil geniuses
سیا (سازمان) ۳۳۷، ۳۴۱، ۳۵۳، ۳۶۱، ۳۶۷، ۳۷۶، ۳۷۹، ۳۸۵، ۳۹۱، ۴۰۵، ۴۲۲-۴۲۴، ۴۳۵، ۴۴۵، ۴۵۷، ۴۶۶	CIA (Central Intelligence Agency)
سیاحت بزرگ ۱۸۹، ۱۹۲، ۲۵۳، ۲۶۲	Grand Tour
سیاست زور ۱۴۹	Realpolitik
سیام (= تایلند کنونی) ۵۴	Siam
سیب زرین نفاق ۷۸	Golden Apple of Discord
سیبورن، بلر: عضو کانادایی کمیسیون نظارت بین‌المللی ۴۲۹	Seaborn, J. Blair

- سی‌بی‌اس (شبکهٔ رادیو-تلویزیونی) ۳۸۱ CBS (Columbia Broadcasting System)
 سیتو (سازمان پیمان جنوب‌خاوری آسیا) ۳۸۵، ۳۵۹ SEATO (South East Asia Treaty Organization)
 ۴۶۸، ۴۴۲، ۳۸۶
 سیریکا، جان جوزف (۱۹۹۲-۱۹۰۴): قاضی پروندهٔ واترگیت ۴۹۲ Sirica, John Joseph
 سیستین (نمازخانه) ۹۴، ۹۹، ۱۱۳، ۱۴۲ Sistine Chapel
 — نقاشی سقف سیستین به دست میکلائز ۱۴۲
 سیسیل ۲۴ Sicily
 سیکستوس چهارم (= فرانچسکو دِلّا رورره، ۱۴۱۴ تا ۱۴۸۴): پاپ ۸۶، ۸۹، ۹۶-۱۰۱، ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۱۳ Sixtus IV
 ۱۴۱، ۱۵۸، ۱۶۳، ۱۷۸
 — ترویج فروش آموزش‌نامه ۱۶۳
 سیلان (= سری‌لانکای کنونی) ۳۲۴ Ceylon
 سیمای جدید: استراتژی نظامی آیزنهاور ۳۴۸ New Look
 سیمای شجاعان (اثر جان اف. کندی) ۴۰۲ Profiles in Courage
 سینا: ناحیه‌ای در مرکز ایتالیا ۹۳، ۹۴، ۹۸، ۱۳۳، ۱۳۴، ۱۵۸ Siena
 سینت‌استیون ۲۵۸ St. Stephen
 سینت پالز (کلیسا) ۱۴۴، ۲۲۲ St. Paul's
 سینت جیمز کرائیکل (روزنامه) ۲۶۵، ۲۷۰ St. James Chronicle
 سینت لوئی پُست دیسپچ (روزنامه) ۱۷، ۳۵۹، ۴۳۶ St. Louis Post-Dispatch
 سینون ۶۸، ۶۹، ۷۱ Sinon
 سینیورلی، لوکا (۱۴۴۵-۱۵۲۳): نقاش ایتالیایی ۹۴ Signorelli, Luca
 سیون ۱۳۸ Sion
 سیهانوک (متولد ۱۹۲۲): شاه کامبوج ۴۸۱ Sihanouk
 سیهانوکویل: بندری در کامبوج ۴۸۱ Sihanoukville
- ♦
- شارپ، دریاسالار یولیسز گرانٹ ۴۵۵، ۴۵۸ Sharp, Admiral Ulysses Grant
 شارل پنجم (۱۵۰۰-۱۵۵۸): امپراتور مقدس روم ۱۲۱ Charles V
 ۱۵۶، ۱۶۶، ۱۶۸، ۱۷۰-۱۷۳، ۱۷۵، ۱۷۶، ۲۳۸
 شارل دهم (۱۷۵۷-۱۸۳۶): شاه فرانسه ۴۷-۴۹ Charles X
 شارل هشتم (۱۴۷۰-۱۴۹۸): شاه فرانسه ۱۱۷-۱۲۰، ۱۲۳ Charles VIII
 شارلمانی (۷۴۲-۸۱۴م): امپراتور روم ۴۰، ۴۴ Charlemagne
 شرکت اتومبیل‌سازی فورد ۳۷۷، ۳۷۸، ۴۳۲ Ford Motor Company

- شِردان، تامس ۲۱۲ **Sheridan, Thomas**
- شفیلد: شهری در انگلستان ۲۱۷ **Sheffield**
- شِقاق ۸۴، ۸۹، ۹۴، ۱۱۷، ۱۲۸، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۷، ۱۶۴، ۱۷۰ **Schism**
- شکسپیر، ویلیام (۱۵۶۴-۱۶۱۶): نمایش‌نامه‌نویس و شاعر انگلیسی ۶۳ **Shakespeare, William**
- شکیم ۲۹ **Shechem**
- شِلبرن، ارل ۱۹۱، ۱۹۲، ۲۰۷، ۲۱۲-۲۱۴، ۲۲۳، ۲۳۰، ۲۳۱، ۲۳۳، ۲۴۱، ۲۴۳، ۲۵۸، ۲۶۴، ۲۶۸، ۲۷۷، ۲۹۷، ۲۹۹، ۳۰۷، ۳۰۸ **Earl of Shelburne**
- شلزینگر کِپین، آرتور (متولد ۱۹۱۷): مورخ امریکایی ۴۵۰ **Schlesinger, Arthur M., Jr.**
- شلزینگر مِهین، آرتور (۱۸۸۸-۱۹۶۵): مورخ امریکایی ۴۱ **Schlesinger, Arthur M., Sr.**
- شوالیه‌های سان پیترو ۱۵۲ **Knights of St. Peter**
- شوپ، دیوید (ژنرال): فرمانده تفنگ‌داران دریایی امریکا ۴۵۰ **Shoup, David**
- شورای آتن ۳۹ **Athenian Council**
- شورای اصلاح ۱۶۸ **Reform Council**
- شورای امنیت ملی ۳۳۲، ۳۳۴، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۴۱، ۳۷۸، ۳۸۳، ۴۲۶، ۴۴۶، ۴۷۳، ۴۸۳ **National Security Council**
- شورای ترنت ۱۶۰، ۱۷۷ **Council of Trent**
- شورای روابط خارجی ۱۷ **Council on Foreign Relations**
- شورای فدراسیون کارگری ایالات متحد امریکا و کنگره سازمان‌های صنعتی ۴۳۲ **American Federation of Labour-Congress of Industrial Organizations (AFL-CIO)**
- شورای لاتران ۱۴۴-۱۴۷، ۱۵۶، ۱۶۰، ۱۶۳، ۱۶۴ **Lateran Council**
- شورای ملی کلیساها ۴۴۹ **National Council of Churches**
- شورش پونتیاک ۲۰۲ **Pontiac's Rebellion**
- شوروی ۹۱، ۳۱۶، ۳۱۷، ۳۱۹، ۳۲۲، ۳۲۶، ۳۳۰-۳۳۲، ۳۳۴، ۳۳۷، ۳۴۰، ۳۵۶، ۳۷۴، ۳۷۶، ۳۸۶، ۳۸۸، ۳۹۳، ۴۰۲، ۴۰۳، ۴۱۳، ۴۱۹، ۴۵۳، ۴۵۶، ۴۶۹، ۴۷۴، ۴۸۴، ۴۸۷، ۴۸۸ **Soviet**
- شونبران، دیوید (۱۹۱۵-۱۹۸۸): خبرنگار سی‌بی‌اس ۳۸۱ **Schoenbrun, David**
- شهریار (اثر ماکیاوِلی) ۹۱ **The Prince**
- شهبازان قَدیس یوحنا ۱۱۰ **Knights of St. John**

شیپور نامطمئن (اثر ژنرال تیلر) ۳۹۰	<i>Uncertain Trumpet</i>
شیشق: شاه مصر ۲۹، ۳۱	<i>Shishak</i>
شیکاگو: شهری در امریکا ۴۷۲	<i>Chicago</i>
شینر، ماتئوس: فرمانده سربازان سویسی ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۶۸	<i>Schinner, Matthäus</i>

صلح پاریس ۱۹۹	<i>Peace of Paris</i>
صلح و وفاق ۱۰۸	<i>Pax-et-Concordia</i>

ضدمسیح (= دجال) ۱۴۶	<i>Anti-Christ</i>
ضربهٔ سبانه ۴۷۶، ۴۸۷، ۴۸۸	<i>savage blow</i>
ضیافت چای باستن ۲۶۶، ۲۶۷	<i>Boston Tea Party</i>

عثمانی ۱۰۰، ۱۰۹-۱۱۱، ۵۰۶، ۵۰۷	<i>Ottoman</i>
عرب‌ها (= اعراب) ۳۶، ۳۸، ۱۱۲، ۱۱۶، ۱۵۴	<i>Moors</i>
— فتح اسپانیا به دست عرب‌ها ۳۶	
— خروج کامل عرب‌ها از اسپانیا (۱۴۹۲) ۱۱۲	
عریضة شاخهٔ زیتون ۲۸۴	<i>Olive Branch Petition</i>
عقل سلیم (جزوهٔ تامس بین) ۲۸۶	<i>Common Sense</i>
عملیات ضدشورش ۳۸۱-۳۸۳، ۳۹۴	<i>counter-insurgency</i>
عملیات کرکس ۳۵۱	<i>Operation Vulture</i>
عموسام ۳۵۹	<i>Uncle Sam</i>
عمون ۳۱	<i>Ammon</i>
عهد عتیق (در کتاب مقدس) ۸۷، ۳۷۸	<i>Old Testament</i>
عیسی (= مسیح) ۸۷، ۲۳۲	<i>Jesus</i>

فاتحان اسپانیایی ۳۲	<i>Spanish conquistadors</i>
فارستال، مایکل ۴۰۰، ۴۰۲، ۴۴۶	<i>Forrestal, Michael</i>
فازیزه (خاندان) ۹۷	<i>Farnese</i>
فازیزه، آلساندرو (= پاولوس سوم، ۱۴۶۸-۱۵۴۹)	<i>Farnese, Alessandro</i>
۱۱۶، ۱۶۸، ۱۷۷	
فازیزه، جولیا ۱۱۵	<i>Farnese, Giulia</i>

- Fox, Charles James** فاکس، چارلز جیمز (۱۷۴۹-۱۸۰۶): سیاست‌مدار و خطیب انگلیسی ۱۸۴، ۱۸۹، ۲۰۱، ۲۵۳، ۲۶۱، ۲۸۹، ۲۹۰، ۲۹۲، ۲۹۴، ۳۰۰، ۳۰۷
- Lord Falmouth** فالمت، لرد ۱۹۸
- Pham Van Dong** فام وان دونگ (۱۹۰۶-۲۰۰۰): قائم‌مقام نخست‌وزیر ویتنام شمالی ۳۵۵، ۳۷۱، ۴۵۲
- Fanfani, Amintore** فانفانی، امینتوره (۱۹۰۸-۱۹۹۹): سیاست‌مدار ایتالیایی، وزیر خارجه و نخست‌وزیر ایتالیا ۴۳۷
- Dr. Phan Quang Dan** فان کوانگ دان، دکتر: مشاور بانو دانی ۳۳۲
- Ferrara** فرّارا: دولت‌شهری در ایتالیا ۹۱، ۹۳، ۹۴، ۹۹، ۱۰۷، ۱۳۰، ۱۳۶، ۱۳۷، ۱۴۸، ۱۷۳
- Ferrante (Ferdinand I)** فرّانته (= فردیناند اول، ۱۴۲۳-۱۴۹۴): فرمانروای ناپل ۹۲، ۱۰۷، ۱۰۸، ۱۱۸، ۱۲۰
- Franceschetto** فرانچسکو (۱۴۵۰-۱۵۱۹): پسر پاپ اینوکینتیوس هشتم ۱۰۲، ۱۰۵، ۱۱۰
- Francis I** فرانسوای اول (۱۴۹۴-۱۵۴۷): شاه فرانسه ۹۱، ۱۰۴، ۱۲۱، ۱۳۸، ۱۴۳، ۱۵۳، ۱۵۵، ۱۵۷
- French** فرانسوی‌ها ۱۲۰، ۱۳۰، ۱۳۷-۱۳۹، ۱۴۵، ۱۴۸، ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۶۶، ۱۸۲، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۳۳، ۳۴۱، ۳۴۲، ۳۴۵، ۳۴۹، ۳۵۰، ۳۵۳، ۳۵۴، ۳۵۶، ۳۶۰، ۳۶۲-۳۶۴، ۳۶۶، ۳۶۸، ۳۹۸، ۴۴۳
- France** فرانسه ۲۶-۲۸، ۴۱-۴۳، ۴۵، ۴۶-۵۰، ۵۵، ۵۷، ۸۵، ۸۹، ۹۱، ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۴، ۱۰۵، ۱۰۷، ۱۰۹، ۱۱۰، ۱۱۵، ۱۱۶-۱۲۱، ۱۲۳، ۱۲۶-۱۲۸، ۱۳۳، ۱۳۶-۱۳۹، ۱۴۳، ۱۴۴، ۱۴۸، ۱۵۳، ۱۵۵-۱۵۷، ۱۶۲، ۱۷۱، ۱۷۲، ۱۷۵، ۱۸۲، ۱۸۴، ۱۸۶، ۱۹۳، ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۱۳، ۲۱۷، ۲۲۰، ۲۲۱، ۲۲۸، ۲۵۳، ۲۵۶، ۲۶۵، ۲۶۸، ۲۷۹، ۲۸۹، ۲۹۳، ۲۹۵-۲۹۷، ۲۹۹، ۳۰۱-۳۰۴، ۳۱۶-۳۲۶، ۳۲۸-۳۳۰، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۶، ۳۳۷، ۳۴۱، ۳۴۵، ۳۴۸-۳۵۳، ۳۵۵-۳۶۹، ۳۷۱، ۳۸۰، ۳۸۱، ۳۸۵، ۴۰۶، ۴۰۸، ۴۱۴، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۴۲، ۴۴۹، ۴۷۹، ۴۹۶، ۵۰۸
- Saint Francis** فرانسیس قدّیس ۸۶
- Franciscans** فرانسیسیان ۹۶
- Franklin, Benjamin** فرانکلین، بنجامین (۱۷۰۶-۱۷۹۰): سیاست‌مدار، دانشمند، مخترع، و نویسنده آمریکایی ۱۷، ۱۹۹، ۲۰۲، ۲۰۳، ۲۱۰، ۲۱۷، ۲۱۸، ۲۲۷، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۵

- ۲۴۵، ۲۶۲، ۲۶۴، ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۷۱، ۲۷۳، ۲۷۷، ۲۸۶،
۳۰۷، ۳۰۸، ۴۲۱
- Frederick**
فردریک: ولیعهد انگلستان، پدرو جورج سوم ۱۹۴،
۲۵۲
- Frederick II, called Stupor Mundi (Wonder of the World)**
فردریک دوم (۱۱۹۴-۱۲۵۰م)، معروف به اعجوبه جهان: امپراتور مقدس روم ۴۰
- Frederick William, Elector of Brandenburg**
فردریک ویلهلم (۱۶۲۰-۱۶۸۸)، معروف به برگزیننده براندنبورگ ۴۶
- Fredi, Felice de**
فردی، فیلیچه د: شخصی که بیکره مرمرین لائوکوتون را در تانکستان خود از زیر خاک کشف کرد ۱۴۲، ۱۴۳
- Ferdinand of Aragon**
فردیناند (۱۴۵۲-۱۵۱۶): شاه آراگون (اسپانیا) ۹۱،
۱۱۳، ۱۱۴، ۱۲۰
- Prince Ferdinand of Brunswick**
فردیناند برانزویکی، شاهزاده ۲۸۴
- Sons of Liberty**
فرزندان آزادی ۲۱۴
- SouthEast Asia Command (SEAC)**
فرماندهی جنوب خاوری آسیا ۳۱۸، ۳۲۴
- Military Assistance Command Vietnam (MACV)**
فرماندهی کمک نظامی ویتنام ۳۹۵، ۴۰۴
- Edict of Nantes**
فرمان نانت ۴۲، ۴۵-۴۷
- لغو فرمان نانت توسط لوئی چهاردهم (۱۶۸۵) ۴۲،
۴۵-۴۷
- Edict of Worms**
فرمان وُرمس ۱۶۶
- Writs of Assistance**
فرمان‌های معاضدت ۱۸۵، ۱۸۶، ۲۳۹
- Formosa**
فُرمز (= تایوان کنونی) ۳۳۸
- Freud, Sigmund**
فروید، زیگموند (۱۸۵۶-۱۹۳۹): عصب‌شناس و پزشک اتریشی، بنیان‌گذار روان‌کاوی ۵۰۳، ۵۰۵
- فرهنگستان هنر و ادبیات امریکا ۱۵
- Flanders**
فلاندر: ناحیه‌ای در شمال غربی اروپا، شامل بخشی از فرانسه، بلژیک، و هلند ۹۱
- Palestine**
فلسطین ۱۵
- Florence**
فلورانس ۴۰، ۹۱، ۹۲، ۹۹، ۱۰۲، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۱۹،
۱۲۲، ۱۲۳، ۱۳۶، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۱، ۱۵۱-۱۵۳،
۱۷۱-۱۷۶
- Florida**
فلوریدا: ایالتی در امریکا ۲۶۸
- Foix, Gaston de**
فوا، گاستون دو: فرمانده فرانسوی ۱۴۷
- Faure, Edgar**
فور، ادگار (۱۹۰۸-۱۹۸۸): سیاست‌مدار و مورخ فرانسوی، نخست‌وزیر فرانسه ۳۶۴

فورتاس، ایب (۱۹۱۰-۱۹۸۲): قاضی امریکایی ۴۶۷	Fortas, Abe
فورت بژگ ۳۸۱-۳۸۳، ۳۹۲	Fort Bragg
فورت سامتیر: دژی در بندر چارلستون کارولینای جنوبی که نخستین برخورد جنگ داخلی امریکا در آن‌جا روی داد (۱۲ آوریل ۱۸۶۱) ۴۱۷	Fort Sumter
فورد، جرالده (۱۹۱۳-۲۰۰۶): سی‌وهشتمین رئیس‌جمهور امریکا ۴۹۴	Ford, Gerald
فورنووو: ناحیه‌ای در ایتالیا، صحنه نبرد سربازان ایتالیایی با نیروهای فرانسوی (۱۴۹۵) ۱۲۰	Fornovo
فوسکاری ۱۷۰	Foscari
فوگرها: امرای بازرگان آلمان در قرن پانزدهم و شانزدهم ۹۰، ۱۶۴	Fuggers
فولبرایت، ویلیام ۴۱۸، ۴۴۰-۴۴۴، ۴۶۴، ۴۶۵، ۴۹۵	Fulbright, William
فولتون: شهری در ایالت میسوری ۳۳۰	Fulton
فهرست دشمنان: فهرست دشمنان نیکسن ۴۷۸	enemies list
فیتس‌پتریک، دانیل ۳۵۹	Fitzpatrick, Daniel
فیتسروی، آگوستوس هنری (= سومین دوک گرافتون، ۱۷۳۵-۱۸۱۱): سیاست‌مدار انگلیسی، نخست‌وزیر انگلستان ۲۲۳	Fitzroy, Augustus Henry
فیلادلفیا: شهری در ایالت پنسیلوانیا ۲۱۵، ۲۴۰، ۲۴۴، ۲۵۸، ۲۶۳، ۲۶۹، ۲۷۲، ۲۷۳، ۲۸۴، ۲۹۱، ۲۹۴، ۳۰۰، ۳۰۱، ۴۷۶	Philadelphia
فیلیبی ۵۰۸	Philby
فیلیپ: پسر ماکسیمیلیان ۱۲۰	Philip
فیلیپ دوم (۱۱۶۵-۱۲۲۳): شاه فرانسه ۲۴، ۲۸۱، ۳۵۷	Philip II
فیلیپ دوم (۱۵۲۷-۱۵۹۸): شاه اسپانیا ۲۷	Philip II
فیلیپ سوم (۱۵۷۸-۱۶۲۱): شاه اسپانیا ۲۸	Philip III
فیلیس، روفوس ۴۰۷	Phillips, Rufus
فیلیپین ۵۴، ۳۲۰، ۳۲۱، ۳۲۶، ۳۳۵، ۳۳۸، ۳۶۰، ۳۶۷	Philippines
۳۹۱، ۴۲۴، ۴۴۹	
فیلیپینی‌ها ۳۱۶	Philippines

کاپی‌قوللری: بندگان درگاه در تشکیلات ترکان عثمانی ۵۰۷

Administration of Justice Act
قانون اجرای عدالت (۱۷۷۴) ۲۶۹

- قانون اسکان (۱۷۶۶) ۲۳۰، ۲۳۹، ۲۴۹، ۲۶۹
 قانون تعلیق نیویورک ۲۳۱، ۲۴۰، ۲۴۲
 قانون نمبر ۱۸۴، ۲۱۰، ۲۱۴-۲۱۶، ۲۱۸-۲۲۰،
 ۲۲۴-۲۳۰، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۹، ۲۴۴، ۲۴۸، ۲۵۳، ۲۵۹،
 ۲۷۱، ۳۰۶
Quartering Act
New York Suspending Act
Stamp Act
Massachusetts Regulatory Act
Declaratory Act
Tea Act
Revenue Act
Sugar Act
White Pine Act
Quebec Act
Cairo
Cyprus
Cypria
Elysée Agreement
SALT (Strategic Arms Limitation Talks) agreement
Middle Ages
 قرون وسطا ۱۶، ۲۸، ۳۸، ۴۰، ۶۳، ۶۵، ۷۴، ۸۳، ۹۰،
 ۱۱۶، ۴۳۰
Constantinople
 — فتح قسطنطنیه به دست ترک‌ها (۱۴۵۳) ۹۱، ۹۸
Tonkin Gulf Resolution
 قطع‌نامه خلیج تونکین (۷ اوت ۱۹۶۴) ۴۱۷، ۴۳۱،
 ۴۴۰، ۴۴۱، ۴۴۴، ۴۸۵
Coercive Acts
 قوانین مُجبِرِه ۲۶۹، ۲۷۰، ۲۷۳، ۲۷۷-۲۸۰، ۲۹۶
- کابم، وایکانت ۱۸۸ **Viscount Cobham**
 کاپوس: از مهتران تروا ۶۷، ۸۰، ۵۰۱ **Capys**
 کاپیتول: ساختمان پارلمان انگلستان ۲۳۴ **Capitol**
 کاتانسی، وانوتسا د: معشوقه کاردینال رودریگو بورجا
 ۱۱۴ **Cataneis, Vanzoza de**
 کاترل، استرلینگ ۳۹۲ **Cottrell, Sterling**
 کاترین آراگون ۱۷۰ **Catherine of Aragon**
 کاترین دومدیسسی (۱۵۱۹-۱۵۸۹): ملکه فرانسه ۱۵۷ **Catherine de' Medici**
 کاتو ۲۲۳ **Cato**

- Catholics** کاتولیک‌ها ۳۶، ۴۳، ۴۴، ۴۶، ۲۱۳، ۳۶۴
 — اختلاف کاتولیک‌ها و هوگنوها ۴۳
- White House** کاخ سفید ۳۷۵، ۳۷۶-۳۷۸، ۳۸۶، ۳۸۹، ۴۰۱، ۴۰۶، ۴۰۹، ۴۱۵، ۴۱۸، ۴۲۲، ۴۲۴-۴۲۶، ۴۲۹، ۴۳۲، ۴۳۴، ۴۳۷، ۴۴۵-۴۴۷، ۴۵۱، ۴۶۷، ۴۶۸، ۴۷۳، ۴۸۲-۴۸۴، ۴۸۸، ۴۹۴، ۴۹۵
- Carrara** کارآرا: ناحیه‌ای در شمال غربی ایتالیا، دارای معادن سنگ مرمر سفید بسیار مرغوب ۱۴۱
- Caribbean islands** کارائیب (جزایر) ۳۲
- Kiel's shipyards** کارخانه‌های کشتی‌سازی کیل ۵۰
- 5th Earl of Carlisle** کارلایل، ارل پنجم (= فردریک هاوارد) ۳۰۰-۳۰۲
- Charles XII** کارل دوازدهم (۱۶۸۲-۱۷۱۸): شاه سوئد ۲۳
- Marquess of Carmarthen** کارمارتن، مارکی ۲۸۸
- South Carolina** کارولینای جنوبی: ایالتی در آمریکا ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۳۶، ۲۶۴، ۳۰۵
- Cassandra** کاساندر: دختر پریاموس که قدرت پیش‌گویی داشت ۶۳، ۷۰-۷۲، ۸۰، ۲۷۱، ۵۰۱
- Castro, Fidel** کاسترو، فیدل (متولد ۱۹۲۷): رهبر انقلابی کوبا ۳۷۴، ۳۷۶، ۳۷۷
- Castiglione, Baldassare** کاستیلیونه، بالداساره (۱۴۷۸-۱۵۲۹): دیپلمات و نویسنده ایتالیایی ۹۱، ۹۳
- Kosygin, Aleksei** کاسیگین، الکسی (۱۹۰۴-۱۹۸۰): سیاست‌مدار روس، نخست‌وزیر شوروی ۴۵۳
- Kaufman, William** کافمن، ویلیام ۳۸۱
- Cacama** کاکاما: برادرزاده مونتروما ۳۵
- La Calandria** کالاندریا (اثر برناردو دا بیبینا) ۱۵۴
- Colet, John** کالت، جان (۱۴۶۷-۱۵۱۹): متکلم و محقق انگلیسی، صدر کلیسای سینت پالز لندن ۱۴۴، ۱۶۲
- Calvinists** کالوینیست‌ها ۴۳
- Calixtus III** کالیکستوس سوم (۱۳۷۸-۱۴۵۸): پاپ ۱۱۳
- Collins, General J. Lawton** کالینز، ژنرال لانتن (۱۸۹۶-۱۹۸۷) ۳۶۵، ۳۶۶، ۳۶۸، ۳۶۹
- Duke of Cumberland** کامبرلند، دوک ۲۲۰، ۲۲۳، ۲۲۴
- Cambodia** کامبوج ۱۷، ۳۳۲، ۳۵۴-۳۵۶، ۳۸۵، ۴۱۳، ۴۱۹، ۴۲۲، ۴۶۲، ۴۷۴، ۴۷۵، ۴۸۰، ۴۸۳-۴۸۵، ۴۸۶، ۴۹۳، ۴۹۵
 — استقلال ۳۵۶

- کامیزارهای هوگنو ۴۶ **Camisard Huguenots**
 کامیلوس: منجی رُم از جنگ گل‌ها ۱۴۷ **Camillus**
 کانادا ۱۸۲، ۲۰۰، ۲۰۵، ۲۱۵، ۲۶۹، ۲۸۶، ۲۸۷، ۲۹۱ **Canada**
 ۳۱۰، ۴۴۹
 کانوت ۱۶۵ **Canute**
 کانوی، ژنرال هنری سیمور (۱۷۲۱-۱۷۹۵): وزیر **Conway, General Henry Seymour**
 جنگ انگلستان ۱۹۳، ۲۱۳، ۲۲۳، ۲۲۵، ۲۲۹، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۴۲، ۲۵۲، ۲۶۸، ۲۸۷، ۳۰۶، ۳۰۷
 کاوپر، ویلیام (۱۷۳۱-۱۸۰۰): شاعر انگلیسی ۱۹۳ **Cowper, William**
 ۲۳۹
 کاوندیش، لرد جان ۲۸۷ **Cavendish, Lord John**
 کایتانوس (کاردینال) ۱۷۵ **Cajetan**
 کبک: استانی در کانادا ۲۰۳، ۲۱۲، ۲۲۱، ۲۷۰ **Quebec**
 کیپل، دریاسالار اوگوستوس ۲۸۷، ۳۰۴، ۳۰۷ **Keppel, Admiral Augustus**
 کتاب درباری (اثر کاستیلیونه) ۹۱، ۹۳ **Book of the Courtier**
 کتاب زبور (در کتاب مقدس) ۸۷ **Psalter-Book**
 کتاب مقدس ۸۸، ۱۲۶، ۱۳۹ **Bible; Holy Scriptures**
 کتاب مقدس و شمشیر (اثر باربارا تاکنن) ۱۵ **Bible and Sword**
 کسسالکوناتل: خدای بنیان‌گذار آرتک ۳۲-۳۴ **Quetzalcoatl**
 کتنبورگ، پال ۴۰۷، ۴۰۸ **Kattenburg, Paul**
 کدوگان، دکتر ویلیام (قرن هجدهم): پزشک برجسته **Cadogan, Dr. William**
 ۲۳۸
 کرالاین: دختر کارلایل ۳۰۱ **Caroline**
 کرانکایت، والتر (متولد ۱۹۱۶): خبرنگار آمریکایی **Cronkite, Walter**
 ۴۶۴
 کرانیکل (روزنامه) ۲۴۰ **Chronicle**
 کراولی، تامس: بازرگان ۲۱۸ **Crowley, Thomas**
 کرایست چرچ (کالج) ۱۸۸، ۱۸۹ **Christ Church**
 کرت (جزیره) ۷۳ **Crete**
 کرسلینز، جنیس ۱۷ **Kreslins, Janis**
 کرملین ۳۲۷، ۳۳۲، ۳۳۴، ۳۳۵، ۳۴۰، ۳۵۶ **Kremlin**
 کرنوال: ناحیه‌ای در جنوب غربی انگلستان ۱۹۸، ۲۱۷ **Cornwall**
 کرنوالیس، لرد چارلز (۱۷۳۸-۱۸۰۵): ژنرال و **Cornwallis, Lord Charles**
 سیاست‌مدار انگلیسی، فرمانده نیروهای انگلیسی
 در انقلاب آمریکا ۲۲۸، ۳۰۵، ۳۰۶
 کرولاک، ژنرال ویکتور ۴۰۹ **Krulak, General Victor**

- Cronus** کرونوس: غولی در اساطیر یونان، پدر ژئوس ۸۰
- South Korea** کره جنوبی ۳۳۱
- North Korea** کره شمالی ۳۳۱، ۳۳۳، ۳۵۲، ۳۸۶
- حمله به کره جنوبی (ژوئن ۱۹۵۰) ۳۳۱
- Christina** کریستینا (۱۶۲۶-۱۶۸۹): ملکه سوئد ۲۸
- Christian, George** کریستن، جورج: منشی مطبوعاتی لیندن جانسن ۴۶۴
- Christian Science Monitor** کریستن ساینس مانیتور (روزنامه) ۳۲۶
- Xanthus** کسانتوس (رود) ۷۲
- Boston Massacre** کشتار باستن ۲۵۵
- St. Bartholomew's Day** کشتار روز سن-بارتلمی ۲۶۹
- Caxton, William** ککستن، ویلیام (۱۴۲۲-۱۴۹۱): چاپخانه‌دار انگلیسی، بدیدآورنده نخستین کتاب چاپی زبان انگلیسی ۶۳
- Claudius** کلادیوس (شاه): از شخصیت‌های نمایش‌نامه هملت ۳۱۱
- Clark Field** کلارک (پایگاه): پایگاه هوایی آمریکا در مانیل ۳۵۱
- Clarke, General Thomas** کلارک، ژنرال تامس ۲۰۳
- Clark, Senator Joseph** کلارک، سناتور جوزف ۴۱۴
- Green Berets** کلاه‌سبزها: تکاورهای آمریکایی ۳۹۴
- Colson, Charles** کولسن، چارلز ۴۸۳
- Columbus, Christopher** کلمب، کریستف (۱۴۵۱-۱۵۰۶): دریانورد ایتالیایی، کاشف قاره آمریکا ۳۲، ۸۳
- Clement VII** کلمنس هفتم (۱۴۷۸-۱۵۳۴): پاپ ۱۰۴، ۱۵۲، ۱۵۷، ۱۶۸، ۱۷۰-۱۷۳، ۱۷۵، ۱۷۸
- Anglican Church** کلیسای انگلیکن ۲۰۴، ۲۶۱
- Clifford, Clark** کلیفورد، کلارک (۱۹۰۶-۱۹۹۸): وزیر دفاع آمریکا، مشاور ترومن ۴۳۴، ۴۳۵، ۴۶۱-۴۶۳، ۴۶۵، ۴۶۷، ۴۶۸
- Clinton, Henry** کلینتون، هنری (سرلشکر) (۲۷۸، ۲۹۱، ۲۹۲، ۲۹۴، ۳۰۱، ۳۰۵، ۳۰۶)
- Campbell, Joseph** کمپل، جوزف ۱۹
- East India Company** کمپانی هند شرقی ۲۲۰، ۲۶۳، ۲۶۷-۲۶۵
- Lord Camden** کمڈن، لرد (۱۹۱، ۲۰۸، ۲۲۸، ۲۳۱، ۲۳۳، ۲۳۸، ۲۵۱، ۲۶۸، ۲۶۹، ۳۰۷)
- Communists/Communism** کمونیست‌ها/کمونیسم ۳۱۸، ۳۲۱، ۳۲۲، ۳۲۶، ۳۲۷، ۳۲۹، ۳۳۱-۳۵۰، ۳۵۲-۳۵۵، ۳۵۷، ۳۵۸، ۳۶۰، ۳۶۱، ۳۶۴، ۳۶۶، ۳۶۸-۳۷۸، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۴-۳۹۰، ۳۹۲ تا

۳۹۴، ۳۹۶، ۳۹۸، ۳۹۹، ۴۰۱-۴۰۳، ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۰۸، ۴۱۳، ۴۱۴، ۴۱۸، ۴۲۲، ۴۲۴، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۴۷، ۴۴۸، ۴۵۱، ۴۵۹، ۴۶۰، ۴۶۶، ۴۸۱، ۴۸۶، ۴۹۳
 — پیروزی کمونیست‌ها در چین (اکتبر ۱۹۴۹) ۳۳۱

کِموی ۳۶۶، ۴۰۳ **Quemoy**

کمیته انتخاب مجدد رئیس‌جمهور ۴۸۸ **Committee to Re-elect the President (CREEP)**

کمیته پیشرفت و آزادی ۳۷۳ **Committee for Progress and Liberty**

کمیته ملی دموکرات‌ها ۴۸۸ **Democratic National Committee**

کمیته نجات بین‌المللی ۳۷۲ **International Rescue Committee**

کمیسیون اروین ۴۹۴ **Ervin committee**

کمیسیون صلح کارلایل ۴۷۶ **Carlisle Peace Commission**

کمیسیون نظارت بین‌المللی ۴۲۹ **International Control Commission**

کِنان، جورج (۱۹۰۴-۲۰۰۵): سیاست‌مدار و مورخ **Kennan, George**

امریکایی، سفیر امریکا در مسکو ۳۳۰، ۴۲۲، ۴۲۳، ۴۶۲

کُنِتیکات: ایالتی در امریکا ۱۹۹، ۲۰۶، ۲۰۹-۲۱۱ **Connecticut**

۲۱۵، ۲۷۲، ۴۱۴

کندی، ادوارد (متولد ۱۹۲۲): سیاست‌مدار امریکایی **Kennedy, Edward**

۴۷۷

کندی، جان اف. (۱۹۱۷-۱۹۶۳): سی و پنجمین **Kennedy, John F.**

رئیس‌جمهور امریکا ۳۶۱، ۳۷۱، ۳۷۴، ۳۸۲، ۳۸۵،

۳۸۶، ۳۸۸-۳۹۱، ۳۹۳-۳۹۵، ۳۹۷، ۳۹۸، ۴۰۰-۴۰۳، ۴۰۶،

۴۰۹-۴۱۲، ۴۲۲، ۴۳۱، ۵۰۵

— استراتژی نظامی جنگ محدود ۳۸۱

کندی، رابرت (۱۹۲۵-۱۹۶۸): حقوق‌دان و سیاست‌مدار **Kennedy, Robert**

امریکایی ۳۸۲، ۴۰۶، ۴۲۲، ۴۵۰، ۴۶۵، ۴۶۶،

۴۷۰، ۴۷۲

کنراد، پال (متولد ۱۹۲۴): کاریکاتورست سیاسی **Conrad, Paul**

امریکایی ۴۳۲

کنستابل دو بوربون ۱۷۲، ۱۷۴ **Constable de Bourbon**

کنستانس: شهری در آلمان ۸۸ **Constance**

کنفرانس برازاویل (ژانویه ۱۹۴۴) ۳۲۳ **Brazzaville Conference**

کنفرانس پوتسدام (ژوئیه ۱۹۴۵) ۳۲۲ **Potsdam Conference**

کنفرانس دامبارتن اوکز ۳۱۷ **Dumbarton Oaks Conference**

کنفرانس ژنو ۳۳۹، ۳۴۸-۳۵۱، ۳۵۲، ۳۵۷، ۳۵۹ **Geneva Conference**

۳۶۹، ۳۷۰، ۳۸۵، ۴۱۳، ۴۱۹، ۴۲۳، ۴۶۹

کنفرانس صلح ورسای ۳۲۱	Versailles Peace Conference
کنفرانس قاهره (۱۹۴۳) ۳۱۶	Cairo Conference
کنکورد: شهری در ایالت ماساچوستس. صحنه نخستین نبردهای انقلاب امریکا (۱۹ آوریل ۱۷۷۵) ۲۸۰، ۲۸۱	Concord
۲۸۷، ۲۸۳	
کنگره آلبانی (۱۷۵۴) ۲۱۸	Albany Congress
کنگره قاره‌ای ۲۴۰، ۲۴۴، ۲۷۱، ۲۷۳، ۲۷۴، ۲۷۷	Continental Congress
۲۸۰، ۲۸۴، ۲۸۶، ۳۰۰، ۳۰۲	
کنگره قانون تمیر ۲۱۵، ۲۱۶، ۲۳۵، ۲۵۹	Stamp Act Congress
کنوسوس: شهری در یونان باستان. واقع در شمال جزیره کرت ۷۳	Knossus
کوبا ۳۲، ۳۳، ۳۵، ۳۷۴، ۳۷۶، ۴۰۲، ۴۱۳، ۴۱۴	Cuba
— بحران موشکی ۴۰۲، ۴۱۳	
کوبلنتس (مجمع) ۹۸	Coblenz
کوپر ۱۹۸	Cooper
کوپرنیک، نیکولاس (۱۴۷۳-۱۵۴۳): منجم لهستانی ۹۰	Copernicus, Nicolaus
کوپر و چرچ ۴۸۵	Cooper-Church
کوچین: بخش جنوبی ویتنام ۳۱۶، ۳۲۰	Cochin China
کورتزه، جووانی ۱۶۰	Cortese, Giovanni
کورتس، هرنان (۱۴۸۵-۱۵۴۷): فاتح اسپانیایی مکزیک ۳۲، ۳۵، ۹۰	Cortés, Hernán
کورینتوس (= کورت): شهری در یونان ۷۳	Corinth
کورنتو: شهری در ایتالیا ۱۵۴	Corneto
کولریج، سمیونل (۱۷۷۲-۱۸۳۴): شاعر و منتقد انگلیسی ۵۰۵	Coleridge, Samuel
کولوسئوم: آمفی‌تئاتر باستانی رُم ۱۵۴	Colosseum
کولوننا (خاندان) ۹۹، ۱۰۰، ۱۰۶، ۱۲۷، ۱۳۵، ۱۷۲ تا ۱۷۴	Colonna
کولوننا، کاردینال پومپئو ۱۷۲	Colonna, Cardinal Pompeo
کومین، فیلیپ دو (۱۴۴۷-۱۵۱۱): مورخ و دیپلمات فرانسوی ۹۲	Comines, Philippe de
کومینتانگ: حزب ملی‌گرای تایوان ۸۵	Kuomintang
کونویه، شاه‌زاده فومیمارو (۱۸۹۱-۱۹۴۵): سیاست‌مدار ژاپنی، نخست‌وزیر ژاپن ۵۶	Konoye, Prince Fumimaro
کونین، لو (سرهنگ) ۴۰۵، ۴۰۶	Conein, Lou

- کوینزبری، دوشس ۲۳۹ **Duchess of Queensberry**
 کوینسی، جوسایا ۲۶۳، ۲۶۴ **Quincy, Josiah**
 کی (زنرال) ۴۴۰، ۴۷۸ **Ky**
 کیپابیلیتی براون (۱۷۱۵-۱۷۸۳): معمار انگلیسی،
 استاد محوطه‌سازی و پارک‌سازی ۱۹۲، ۲۱۴ **Capability Brown**
 کیچی، آگوستینو (۱۴۶۵-۱۵۲۰): بانکدار ایتالیایی
 ۹۱، ۱۵۳، ۱۶۷ **Chigi, Agostino**
 کیز، راجر: قائم‌مقام وزیر دفاع امریکا ۳۵۳ **Kyea, Roger**
 کیسینجر، هنری (متولد ۱۹۲۳): سیاست‌مدار
 امریکایی، مشاور نیکسن در سیاست خارجی ۴۵۸،
 ۴۷۲-۴۷۶، ۴۷۸-۴۸۰، ۴۸۴، ۴۸۷، ۴۸۹-۴۹۱، ۴۹۳،
 ۴۹۴، ۵۰۴ **Kissinger, Henry**
 کیل: بندری در شمال آلمان، مرکز کارخانه‌های
 کشتی‌سازی ۵۰ **Kiel**
 کیمبریج ۱۸۹ **Cambridge**
 کینگ، ارنست جوزف (۱۸۷۸-۱۹۵۶): رئیس ستاد
 نیروی دریایی امریکا ۳۲۲ **King, Ernest Joseph**
 کینگ، مارتین لوتر (۱۹۲۹-۱۹۶۸): رهبر جنبش
 سیاه‌پوستان امریکا ۴۴۹، ۴۷۲ **King, Martin Luther**
 کینگز (کالج) ۱۸۹ **Kings**
 کینگستون ۲۹۲ **Kingston**
- گاتلیب، رابرت (متولد ۱۹۳۱): نویسنده و ویراستار
 امریکایی ۱۷ **Gottlieb, Robert**
 گارت، چارلز ۲۱۰، ۲۱۲، ۲۳۶ **Garth, Charles**
 گالبرایت، جان کینت (۱۹۰۸-۲۰۰۶): اقتصاددان
 کانادایی-امریکایی، سفیر امریکا در هند ۳۷۹، ۳۹۷،
 ۳۹۸، ۴۰۸، ۴۳۴، ۴۵۰ **Galbraith, John Kenneth**
 گالوپ: مؤسسه نظرسنجی امریکایی ۴۵۱ **Gallup**
 گالووی، جوزف (۱۷۳۱-۱۸۰۳): رهبر محافظه‌کاران
 کنگره امریکا ۲۷۳ **Galloway, Joseph**
 گالیپولی: شبه‌جزیره‌ای در ترکیه ۷۳ **Gallipoli**
 گالیکانی ۱۵۶ **Galician**
 گالیور ۵۱۰ **Gulliver**
 گاندیا ۱۱۴ **Gandia**

- گاور، ارل ۲۴۳، ۲۷۷، ۲۸۰، ۳۰۰
Earl Gower
- گراف، هنری: استاد تاریخ دانشگاه کلمبیا ۲۲۶
Graff, Henry
- گرافتون، دوک (= آگوستوس هنری فیتسروی، ۱۷۳۵ تا
 ۱۸۱۱): سیاست‌مدار انگلیسی، نخست‌وزیر انگلستان
Duke of Grafton
- ۱۸۷، ۱۹۱، ۲۲۳-۲۲۵، ۲۳۱، ۲۳۳، ۲۳۶، ۲۳۷، ۲۴۱،
 ۲۴۷، ۲۴۸، ۲۵۰-۲۵۲، ۲۷۰، ۳۰۷، ۳۰۹
Marquess of Granby
- گرانی، مارکی ۲۵۲
Grant
- گرانت (سرهنگ) ۲۷۹
Grant
- گراهام، کاترین: ناشر روزنامه واشینگتن پست ۴۵۰
Graham, Katharine
- گرندیسن، سیر چارلز ۲۶۲
Grandison, Sir Charles
- گرِنویل، جورج (۱۷۱۲-۱۷۷۰): سیاست‌مدار و
 نخست‌وزیر انگلستان ۱۸۸، ۱۹۲، ۱۹۶، ۱۹۹-۲۰۱،
 ۲۰۶، ۲۰۸-۲۱۱، ۲۱۹، ۲۲۰، ۲۲۵-۲۲۷، ۲۳۴، ۲۴۳
Grenville, George
- ۲۵۳، ۲۵۴، ۲۶۷، ۳۰۹
Grew, Joseph
- گرو، جوزف: کفیل وزارت خارجه آمریکا ۳۱۹
Groton
- گروتِن (دبیرستان) ۳۷۸
Groton
- گرونینگ، ارنست (۱۸۸۷-۱۹۷۴): روزنامه‌نگار و
 سیاست‌مدار آمریکایی ۴۴۰، ۴۴۴، ۴۵۱
Gruening, Ernest
- گری، تامس (۱۷۱۶-۱۷۷۱): شاعر انگلیسی ۲۲۴
Gray, Thomas
- گریسی، داگلاس: فرمانده انگلیسی ۳۲۴، ۳۲۵
Gracey, Douglas
- گریوز، رابرت ۷۳
Graves, Robert
- گسپه (کشتی) ۲۶۷، ۲۶۱-۲۵۹
Gaspée
- گسکوین ۱۹۸
Gascoign
- گفتارها (اثر ماکیاوولی) ۹۰
The Discourses
- گفت‌وگوها (اثر اراسموس) ۱۶۱
Colloquies
- گلدسمیت، آلیور ۲۵۵
Goldsmith, Oliver
- گوادلوپ: مجمع‌الجزایری در شرق دریای کارائیب
 ۲۲۱
Guadeloupe
- گوارا، چه (۱۹۲۸-۱۹۶۷): رهبر انقلابی کوبا ۳۸۲
Guevara, Che
- گوام: جزیره‌ای در غرب اقیانوس آرام ۳۸۸
Guam
- گوت‌ها: قومی زرمنی که در قرون سوم، چهارم، و پنجم
 میلادی بیشتر امپراتوری روم را تسخیر کردند ۳۷
Goths
- گوته، یوهان ولفگانگ فون (۱۷۴۹-۱۸۳۲): شاعر و
 نمایش‌نامه‌نویس آلمانی ۶۳، ۱۴۳
Goethe, Johann Wolfgang von
- گودل، چارلز ۴۸۵
Goodell, Charles
- گودوود هاوس ۲۵۷
Goodwood House

- گوردن (آشوب‌ها) ۲۰۷، ۲۳۹ **Gordon**
 گوردن، لرد جورج ۲۳۹، ۳۰۴ **Gordon, Lord George**
 گوستاوس آدلفوس (۱۵۹۴-۱۶۳۲): شاه سوئد ۲۸ **Gustavus Adolphus**
 گولدبرگ، آرتور ۴۳۷، ۴۶۷ **Goldberg, Arthur**
 گولدواتر، بری (۱۹۰۹-۱۹۹۸): سیاست‌مدار جنگ‌طلب امریکایی، رقیب جانسن در انتخابات ریاست‌جمهوری ۱۹۶۴، ۴۱۵، ۴۱۸، ۴۲۱، ۴۳۲، ۴۶۵ **Goldwater, Barry**
 گویتچاردینی، فرانچسکو (۱۴۸۳-۱۵۴۰): مورخ و سیاست‌مدار ایتالیایی ۹۱، ۱۱۵، ۱۱۸، ۱۱۹، ۱۳۵، ۱۳۷، ۱۵۶، ۱۵۹، ۱۶۱، ۱۶۸، ۱۷۰، ۱۷۶ **Guicciardini, Francesco**
 گوین، جیمز (ژنرال) ۳۵۲، ۴۴۲ **Gavin, James**
 گیبون، ادوارد (۱۷۳۷-۱۷۹۴): مورخ انگلیسی ۲۵۲، ۲۹۰، ۲۹۳ **Gibbon, Edward**
 گیج، تامس (۱۷۱۹-۱۷۸۷): ژنرال انگلیسی، فرمانده نیروهای بریتانیا در مهاجرنشین‌های امریکا ۲۱۹، ۲۴۲، ۲۶۹، ۲۷۴، ۲۷۸، ۲۸۰، ۲۸۳ **Gage, Thomas**
 گیرلاندایو، دومینیکو (۱۴۴۹-۱۴۹۴): نقاش ایتالیایی ۹۴ **Ghirlandajo, Domenico**
 گیلدهال: تالار اصناف شهر لندن ۲۳۲ **Guildhall**
 گیلفورد، ارل ۲۵۲ **Earl of Guilford**
- ◆
- لاتران ۱۵۱، ۱۶۰، ۱۷۵ **Lateran**
 لاج، هنری کابوت (۱۹۰۲-۱۹۸۵): سناتور ایالتِ ماساچوستس، سفیر امریکا در ویتنام جنوبی ۴۰۵، ۴۰۶، ۴۱۱، ۴۱۶، ۴۵۷، ۴۶۷ **Lodge, Henry Cabot**
 لارنس، هنری ۲۶۴، ۲۷۰، ۳۰۸ **Laurens, Henry**
 لاست‌ویتیل ۱۹۸ **Lostwithiel**
 لاک، جان (۱۶۳۲-۱۷۰۴): فیلسوف انگلیسی ۲۸ **Locke, John**
 لالردها: بیروان جان ویکلیف در انگلستان قرن چهاردهم و پانزدهم ۸۷ **Lollards**
 لانگ آیلند: جزیره‌ای در جنوب‌شرقی نیویورک ۲۷۶، ۲۸۶ **Long Island**
 لانیل، ژوزف (۱۸۸۹-۱۹۷۵): سیاست‌مدار فرانسوی، نخست‌وزیر فرانسه ۳۵۵ **Laniel, Joseph**
 لایپزیک: شهری در آلمان ۱۶۵ **Leipzig**

- Boston Port Bill** لایحه بندر باستن ۲۶۷، ۲۶۸، ۲۷۱
- Life** لایف (مجله) ۳۳۹
- Laos** لائوس ۳۳۲، ۳۵۴-۳۵۶، ۳۸۲، ۳۸۴-۳۸۷، ۳۹۰، ۳۹۴، ۳۹۸، ۴۰۸، ۴۱۳، ۴۱۹، ۴۲۰، ۴۲۲، ۴۲۸، ۴۳۷، ۴۴۵، ۴۶۲، ۴۷۴، ۴۸۶
- استقلال ۳۵۶
- Laocoon** لائوکونون: کاهن معبد آپولون ۶۴، ۶۷-۷۰، ۸۰، ۴۴۷، ۵۰۱
- Laocoon** لائوکونون (بیکره مرمرین) ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۵۶
- Lecce, Roberto da** لچه، روبرتو دا ۱۲۴
- American Legion** لژیون امریکا ۳۷۰
- Lesbos** لسبوس ۷۴
- Leicester** لستر (کاخ) ۱۹۴
- Lessing, Gotthold Ephraim** لسینگ، گوتهولد افرانیم (۱۷۲۹-۱۷۸۱): منتقد و نمایش‌نامه‌نویس آلمانی ۱۴۳
- Lexington** لکسینگتون: شهری در ایالت ماساچوستس، صحنه نخستین نبردهای انقلاب امریکا (۱۹ آوریل ۱۷۷۵) ۲۲۹، ۲۸۰، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۷
- Legge** لگ ۱۹۸
- Lemnitz, Lyman Louis** لیمنیتزر، لایمن لوئیس (۱۸۹۹-۱۹۸۸): رئیس ستاد مشترک ارتش امریکا ۳۸۶
- London** لندن: پایتخت انگلستان ۱۵، ۹۱، ۱۸۶، ۱۹۱، ۱۹۹، ۲۰۶، ۲۰۷، ۲۰۹-۲۱۱، ۲۱۷، ۲۲۵، ۲۲۷، ۲۳۳، ۲۳۷، ۲۴۰، ۲۴۵-۲۴۷، ۲۴۹، ۲۶۱، ۲۶۳، ۲۶۴، ۲۶۶، ۲۶۸، ۲۷۶، ۲۷۶، ۲۸۰، ۲۸۲، ۲۸۴، ۲۸۷، ۲۸۸، ۲۸۹، ۲۹۱، ۲۹۳، ۳۳۷، ۴۵۳
- آشوب و هرج و مرج ۲۴۵
- London Magazine** لندن (مجله) ۲۴۶
- London Chronicle** لندن کرانیکل (روزنامه) ۲۰۹
- Lansdale, Edward** لَنزَدیل، ادوارد (سرهنک) (۱۹۰۸-۱۹۸۷): افسر نیروی هوایی امریکا ۳۵۳، ۳۶۷، ۳۸۰-۳۸۲، ۳۸۴
- Lennox, Lady Sarah** لنوکس، لیدی سارا (۱۷۴۵-۱۸۲۶) ۲۵۶
- Luther, Martin** لوتر، مارتین (۱۴۸۳-۱۵۴۶): کشیش اصلاح‌گر آلمانی، بنیان‌گذار مذهب پروتستان ۸۵، ۱۲۲، ۱۶۴ تا ۱۶۶، ۱۶۹، ۱۷۰، ۱۷۵، ۱۷۷
- اعلام نودوینچ مسئله (۱۵۱۷) ۱۶۴

— تکفیر ۱۶۶

- لو دِسپَنسر، بارون (= سِر فرانسیس دُشوود) ۱۸۷ **Baron le Despencer**
 لورنتسو دِ میدیچی (۱۴۴۹-۱۴۹۲)، معروف **Lorenzo de' Medici, the Magnificent**
 به لورنتسوی شکوهمند: سیاست‌مدار ایتالیایی ۴۰.
 ۹۲، ۹۹، ۱۰۲، ۱۰۵-۱۰۷، ۱۱۹، ۱۲۲، ۱۵۰
 — پیش‌گویی مرگش توسط ساوونارولا ۱۲۲
 لوزیتانیا: کشتی عظیم انگلیسی که در سال ۱۹۱۵ **Lusitania**
 زیردریایی‌های آلمانی آن را غرق کردند و اکثر **Lusitania**
 سرنشینانش کشته شدند ۵۰
 لوفیوزر، ژاک (۱۴۵۰-۱۵۳۶): متکلم فرانسوی، از **Lefèvre, Jacques**
 پیشروان نهضت پروتستان ۱۶۱
 لوکلر، ژاک (ژنرال، ۱۹۰۲-۱۹۴۷) ۳۲۲، ۳۲۸، ۳۵۸ **Leclerc, Jacques**
 ۴۹۶
 لومباردی ۱۲۰، ۱۷۲، ۱۷۳ **Lombardy**
 لوور (موزه) ۱۴۳ **Louvre**
 لووَن: شهری در مرکز بلژیک ۱۶۸ **Louvain**
 لویزیانا: ایالتی در آمریکا ۱۸۲ **Louisiana**
 لویس، پدرو: پسر ارشد کاردینال رودریگو بورجا **Luis, Pedro**
 ۱۱۴
 لوئی چهاردهم (۱۶۳۸-۱۷۱۵): شاه فرانسه ۴۲، ۴۳ **Louis XIV**
 ۴۵، ۴۶، ۵۰۴
 — لفو فرمان نانت (۱۶۸۵) ۴۲
 لوئی دوازدهم (۱۴۶۲-۱۵۱۵): شاه فرانسه ۱۲۶ **Louis XII**
 ۱۳۶-۱۳۸، ۱۴۳، ۱۴۷
 لوئی شانزدهم (۱۷۵۴-۱۷۹۳): شاه فرانسه ۴۷ **Louis XVI**
 لوئی فیلیپ (۱۷۷۳-۱۸۵۰): شاه فرانسه ۴۹ **Louis-Philippe**
 لوئی هجدهم (۱۷۵۵-۱۸۲۴): شاه فرانسه ۴۷، ۴۸ **Louis XVIII**
 لوئی یازدهم (۱۴۲۳-۱۴۸۳): شاه فرانسه ۹۹ **Louis XI**
 لوئیزبرگ ۲۲۱ **Louisburg**
 لوئیز دو کِروآل (۱۶۴۹-۱۷۳۴): معشوقه چارلز دوم **Louise de Kéroualle**
 ۲۵۶
 لهستان ۳۳۰ **Poland**
 لی، آرتور ۲۶۳ **Lee, Arthur**
 لی، چارلز (۱۷۳۱-۱۷۸۲) ۳۰۳ **Lee, Charles**
 لی، ریچارد هنری (۱۷۴۲-۱۷۹۴): سیاست‌مدار **Lee, Richard Henry**
 انقلابی آمریکایی ۲۸۶

لی، ویلیام ۲۷۶	Lee, William
لیبرتی (کشتی) ۲۴۲	Liberty
لیپمن، والتر (۱۸۸۹-۱۹۷۴): روزنامه‌نگار آمریکایی ۴۳۳، ۴۵۰	Lippmann, Walter
لیتای: چهار دختر زئوس ۷۸، ۷۹	Litai
لیدی، گوردن (متولد ۱۹۳۰) ۴۸۸	Liddy, Gordon
لیدیز هوم جورنال (مجله) ۴۳۹	Ladies Home Journal
لیسبون: پایتخت پرتغال ۹۷	Lisbon
لی‌لی‌پوتی‌ها ۵۱۰	Lilliputians
لینکلن، ابراهام (۱۸۰۹-۱۸۶۵): شانزدهمین رئیس جمهور آمریکا ۴۲۱، ۴۷۸	Lincoln, Abraham
لیون: شهری در فرانسه ۴۵، ۹۱، ۱۴۷	Lyons
لئوی دهم (= جووانی دِ مدیچی، ۱۴۷۵-۱۵۲۱): باب ۹۳، ۱۰۵، ۱۴۶، ۱۴۷، ۱۵۰-۱۵۹	Leo X
— ترویج فروش آموزش‌نامه ۱۶۳	

ماتسو ۳۶۶	Matsu
ماداگاسکار: کشوری در جنوب شرقی آفریقا ۳۲۴	Madagascar
مادرید: پایتخت اسپانیا ۱۵، ۲۴۳	Madrid
مادکس (ناوشکن) ۴۱۶، ۴۱۷	Maddox
مارسی: بندری در جنوب شرقی فرانسه ۳۲۴	Marselles
مارشال، جورج (۱۸۸۰-۱۹۵۹): ژنرال و سیاست‌مدار آمریکایی، وزیر خارجه آمریکا ۳۲۷، ۳۲۹-۳۳۱، ۳۴۷	Marshall, George
مارکس، کارل (۱۸۱۸-۱۸۸۳): فیلسوف اجتماعی و اقتصاددان آلمانی ۲۸	Marx, Karl
مارکوس آورلیوس (۱۲۱-۱۸۰م): امپراتور روم ۴۰	Marcus Aurelius
مارکویچ، هربر ۴۵۸	Marcovich, Herbert
مارلبورو، دوک چهارم ۲۴۳	4th Duke of Marlborough
ماری تریز (۱۷۱۷-۱۷۸۰): ملکه اتریش ۴۰	Maria Theresa
مارینیانو (نبرد) ۱۵۵	Marignano
مازارن، کاردینال ۴۳	Cardinal Mazarin
ماساچوستس: ایالتی در آمریکا ۱۹۹، ۲۰۰، ۲۰۵، ۲۰۹، ۲۱۰، ۲۱۸، ۲۴۰-۲۴۲، ۲۴۸، ۲۴۹، ۲۵۶	Massachusetts
۲۵۹-۲۶۱، ۲۶۳، ۲۶۶-۲۶۹، ۲۷۳-۲۷۵	
مافوق‌کشی سربازان آمریکایی در ویتنام ۴۸۶	fragging

- ماکسیمیلیان (۱۴۵۹-۱۵۱۹): امپراتور مقدس روم
Maximilian
۱۲۰، ۱۶۵
- ماکیاوتی، نیکولو (۱۴۶۹-۱۵۲۷): سیاست‌مدار و نویسنده ایتالیایی
Machiavelli, Niccolò
۲۸، ۹۰، ۹۱، ۱۳۸، ۱۵۴، ۱۵۶، ۱۶۱، ۵۰۶
- ماگدبورگ: شهری در آلمان
Magdeburg
۱۶۳
- مالاتستا (خانواده)
Malatesta of Rimini
۹۳
- مالایا
Malaya
۳۵۴، ۳۴۹، ۳۳۸، ۳۳۶، ۳۱۷، ۵۴
- مالزی
Malaysia
۴۰۳، ۴۱۳
- مالنکوف، گئورگی (۱۹۰۲-۱۹۸۸): سیاست‌مدار روس، نخست‌وزیر روسیه
Malenkov, Georgi
۳۳۹، ۳۴۸
- مالیات‌بندی استبداد نیست (اثر سمیونل جانسن)
Taxation No Tyranny
۲۷۶
- مالیات تمبر
Stamp Tax
۲۰۶، ۲۰۹، ۲۱۴، ۲۴۰
- مان، هوراس
Mann, Horace
۲۷۹، ۲۹۶
- مانتینیا، آندرتا (۱۴۳۱-۱۵۰۶): نقاش و حکاک ایتالیایی
Mantegna, Andrea
۱۰۸
- مانتوا: دولت‌شهری در ایتالیا
Mantua
۹۱، ۱۱۹، ۱۷۴
- ماندارن‌های چینی
mandarins of China
۵۰۷
- مانش (دریا)
English Channel
۴۹، ۳۰۴
- مانیفست هجده
Manifesto of the Eighteen
۳۷۳
- مانیل: پایتخت فیلیپین
Manila
۳۵۱، ۳۵۹
- مایار، الیور: کشیش شارل هشتم
Maillard, Oliver
۱۲۶
- مایلای: دهکده‌ای در ویتنام جنوبی که اهالی‌اش به دست سربازان امریکایی وحشیانه قتل‌عام شدند
Mylai
۴۸۲
- ماینتس: شهری در آلمان
Mainz
۱۶۳
- مائوتسه‌تونگ (۱۸۹۳-۱۹۷۶): رهبر کمونیست چین
Mao Tse-tung
۲۵، ۳۳۱، ۳۳۷، ۳۸۲، ۳۸۵، ۳۸۹
- انقلاب فرهنگی
۲۵
- جهش بزرگ به پیش
۲۵، ۴۰۳
- متدیست‌ها
Methodists
۲۶۲، ۲۸۱
- متفقین ۵۰-۵۴، ۵۸، ۳۰۵، ۳۱۸، ۳۲۲، ۳۲۹، ۳۳۰
Allies
۳۴۲، ۳۵۱، ۳۵۳، ۳۵۴، ۴۶۹
- مجارستان
Hungary
۱۱۰، ۱۱۶، ۳۳۰، ۳۷۴
- اشغال توسط شوروی
۳۷۴
- مجلس ملی (فرانسه)
National Assembly
۴۸
- مجمع خدایان یونانی
Greek pantheon
۷۶

- مجمع کاردینال‌ها ۹۷، ۱۰۱، ۱۰۴-۱۰۶، ۱۱۲، ۱۱۶،
۱۵۷، ۱۵۹، ۱۶۹
- مجمع مقدس ۱۰۳، ۱۰۵، ۱۰۶، ۱۱۳، ۱۱۶، ۱۳۴
مَدْرَس ۲۲۰
مِدِئَا ۵۰۲
- مِدیچی (خانندان) ۸۴، ۹۹، ۱۲۱، ۱۵۰-۱۵۳، ۱۵۷،
۱۵۸، ۱۷۰-۱۷۳، ۱۷۵، ۱۷۶
- مِدیچی (نمازخانه) ۱۵۲، ۱۵۴
- مَدِیسن، جیمز (۱۷۵۱-۱۸۳۶): چهارمین رئیس‌جمهور
امریکا ۲۸
- مذاکرهٔ اکتون (گروه) ۴۵۰
- مراکش ۳۷، ۳۳۶
- مرثیه در صحن کلیسای روستا (سرودهٔ تامس گری)
۲۲۴
- مردیت، جورج (۱۸۲۸-۱۹۰۹): رمان‌نویس و شاعر
انگلیسی ۱۱۸
- مردیت، سِر ویلیام ۲۵۴
- مرفی، رابرت (۱۸۹۴-۱۹۷۸): دیپلمات امریکایی
۴۶۷
- مرکز هنرهای نمایشی لینکلن ۳۹۰
- مربلند: ایالتی در امریکا ۲۱۰، ۲۶۳
- مریم عذرا ۳۳، ۳۶۴
- مسکو ۳۲۱، ۳۲۷، ۳۳۰، ۳۳۴، ۳۴۰، ۳۴۷، ۴۲۲، ۴۲۹،
۴۵۲، ۴۸۹
- مسلمانان ۳۷، ۹۱
- جهان‌گشایی ۳۷
- مسیح (= عیسی) ۳۳، ۸۵، ۸۷، ۸۸، ۹۸، ۱۱۱، ۱۲۸،
۱۳۵، ۱۳۷، ۱۳۹، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۴۸، ۱۶۱، ۱۶۷،
۲۲۵، ۲۳۲، ۲۹۱، ۳۶۴، ۴۳۷، ۴۴۰
- هزاروپانصدمین سال‌روز میلاد مسیح ۱۲۸
- مسیحیان ۳۲، ۳۸، ۸۸، ۹۱، ۱۰۸، ۱۱۰، ۱۱۱، ۱۲۲،
۱۳۷، ۱۵۹، ۱۶۰، ۳۳۹
- مسیحی‌ترین پادشاه: عنوان کهن فرانسوی ۴۴
- مصر ۲۹، ۳۱، ۳۷، ۷۵، ۲۶۱، ۴۳۲
- معاملهٔ جدید: سیاست روزولت ۳۷۷
- معاهدهٔ پاریس (قرن هجدهم) ۳۰۸
- College of Cardinals
- Sacred College
- Madras
- Medea
- Medici
- Medici Chapel
- Madison, James
- Negotiation Now
- Morocco
- Elegy in a Country Churchyard
- Meredith, George
- Meredith, Sir William
- Murphy, Robert
- Lincoln Center for the Performing Arts
- Maryland
- Virgin
- Moscow
- Moslems
- Christ
- Christians
- Most Christian King
- Egypt
- New Deal
- Treaty of Paris

- معبد (= هیکل سلیمان) ۳۱ Temple
 مقیده ۳۱ Megiddo
 مک آرتور، ژنرال داگلاس (۱۸۸۰-۱۹۶۴) ۳۳۵ MacArthur, General Douglas
 ۳۵۲، ۳۳۸
 مکارتی، جوزف (۱۹۰۸-۱۹۵۷) ۳۳۱، ۳۳۸، ۳۴۶ McCarthy, Joseph
 ۳۴۷، ۳۶۱، ۴۰۱، ۴۲۲
 مکارتی، یوجین (۱۹۱۶-۲۰۰۵): سناتور ایالت مینسوتا، سیاست‌مدار آمریکایی ۴۴۰، ۴۵۹، ۴۶۵، ۴۷۰ McCarthy, Senator Eugene
 مکاشفه یوحنا (در کتاب مقدس) ۴۸ *Apocalypse*
 مکزیک ۱۶، ۳۱، ۳۲، ۳۵، ۹۰، ۲۸۸ Mexico
 مکزیکو (شهر) ۳۲، ۴۳۷ Mexico City
 مک‌فرسن، هنری: نویسنده سخن‌رانی‌های لیندن جانسن ۴۶۷ Macpherson, Henry
 مک‌گار، ژنرال لایونل ۳۸۹ McGarr, General Lionel
 مک‌گاورن، جورج (متولد ۱۹۲۲) ۴۹۰ McGovern, George
 مک‌کلو، جان ۴۶۷ McCloy, John
 مک‌لین ۵۰۸ MacLean
 مک‌کلین، جان: مدیر سرویس اطلاعات آمریکا ۴۰۷ Macklin, John
 مک‌ناوتن، جان (۱۹۲۱-۱۹۶۷): سیاست‌مدار آمریکایی، معاون مکنامارا ۴۲۵، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۵۴ McNaughton, John
 مکنامارا، رابرت (متولد ۱۹۱۶): وزیر دفاع آمریکا ۳۷۷، ۳۷۸، ۳۸۱، ۳۸۲، ۳۸۹، ۳۹۳، ۳۹۶، ۴۰۳، ۴۰۷، ۴۰۹، ۴۱۳، ۴۱۶-۴۱۹، ۴۲۳، ۴۲۵-۴۲۷، ۴۳۱، ۴۳۶، ۴۴۶، ۴۵۵-۴۵۷، ۴۶۲، ۴۶۵، ۴۸۴ McNamara, Robert
 — استراتژی نظامی جنگ محدود ۳۸۱
 مکولی، تامس بیبنگتون (۱۸۰۰-۱۸۵۹): مورخ و سیاست‌مدار انگلیسی ۲۰۹، ۳۴۷ Macaulay, Thomas Babington
 مکون، جان (۱۹۰۲-۱۹۹۱): سیاست‌مدار آمریکایی، رئیس سیا ۳۷۹ McCone, John
 مِکونگ (دره) ۴۲۸ Mekong Valley
 مِگوایر، مری ۱۷ McGuire, Mary
 مِملینگ، هانس (۱۴۳۰-۱۴۹۴): نقاش فلاندری ۹۱ Memling, Hans
 منچستر: شهری در انگلستان ۲۱۷، ۲۶۸ Manchester
 منچوری: ناحیه‌ای در شمال شرقی چین ۵۴، ۳۳۴ Manchuria
 مندِس-فرانس، پیر (۱۹۰۷-۱۹۸۴): سیاست‌مدار فرانسوی ۳۵۵، ۳۵۶، ۳۶۲، ۳۶۷، ۳۶۸ Mendès-France, Pierre

مِندِنهال، جوزف ۴۰۹	Mendenhall, Joseph
مَنسفیلد ۱۹۳	Mansfield
مَنسفیلد، مایک (۱۹۰۳-۲۰۰۱): سیاست‌مدار امریکایی ۳۴۶، ۳۶۱، ۳۶۵، ۳۶۹، ۳۷۲، ۳۹۹-۴۰۱، ۴۱۲، ۴۸۵، ۴۸۶	Mansfield, Mike
منطقه رونق مشترک ۵۶	Co-Prosperity Sphere
مینلائوس: شاه اسپارت ۶۴، ۶۵، ۷۲، ۷۷	Menelaus
مَنینگ، رابرت ۳۹۹	Manning, Robert
موآب ۳۱	Moab
مور، سیرتامس [قدیس] (۱۴۷۸-۱۵۳۵): سیاست‌مدار و نویسنده انگلیسی ۹۱	More, Sir Thomas
مورس، سناتور وین (۱۹۰۰-۱۹۷۴) ۴۱۸، ۴۱۹، ۴۴۰-۴۴۴، ۴۵۱	Morse, Senator Wayne
مورنینگ پُست (روزنامه) ۲۱۷	Morning Post
موری، ژنرال جیمز ۲۰۳	Murray, General James
موری، ویلیام، ارل مَنسفیلد ۱۹۳	Murray, William
موریس، رابرت ۳۰۰	Morris, Robert
موفات، ابوت لو ۳۲۷	Moffat, Abbot Low
موکنای: شهری در یونان باستان، یکی از مراکز عمده تمدن ۷۳، ۷۴	Mycenae
موکنایی ۷۳، ۷۵	Mycenaean
مولوتف (۱۸۹۰-۱۹۸۶): سیاست‌مدار روس، وزیر خارجۀ روسیه ۳۳۹، ۳۴۸، ۳۵۵	Molotov
مونتزوما (۱۴۸۰-۱۵۲۰): امپراتور مکزیک ۲۳، ۳۲-۳۵، ۵۰۴	Montezuma
مونتسکیو (۱۶۸۹-۱۷۵۵): حقوق‌دان و فیلسوف سیاسی فرانسوی ۴۴۹	Montesquieu
مونتنی (۱۵۳۳-۱۵۹۲): نویسنده فرانسوی ۵۱۰	Montaigne
مونته‌فلترو (خاندان) ۹۳	Montefeltri of Urbino
مونته کاسینو (دیر) ۱۰۵	Abbey of Monte Cassino
مونخ: شهری در جنوب شرقی آلمان ۳۳۴	Munich
مویرز، بیل (متولد ۱۹۳۴): روزنامه‌نگار و تفسیرگر امریکایی، دبیر مطبوعاتی لیندن جانسن ۴۳۳، ۴۴۶، ۴۵۴	Moyers, Bill
مهاجرنشین‌های آمریکا ۲۳، ۲۶۰، ۲۶۹، ۴۱۴، ۴۹۶، ۵۰۲	American colonies

- میچل، جان: دادستان کل امریکا ۴۷۷ **Mitchell, John**
 میدان قماش زرین ۹۱، ۱۵۳ **Field of the Cloth of Gold**
 میدلسکس: ناحیه‌ای در جنوب شرقی انگلستان ۲۴۵،
 ۲۴۶ **Middlesex**
 میدوی ۳۸۸ **Midway**
 میردال، گونار (۱۸۹۸-۱۹۸۷): جامعه‌شناس و
 اقتصاددان سوئدی ۴۳۵، ۴۴۴ **Myrdal, Gunnar**
 میسوری: ایالتی در امریکا ۳۳۰ **Missouri**
 می‌سی‌سی‌پی (رود) ۱۸۲ **Mississippi**
 میشیگان: ایالتی در امریکا ۴۲۷، ۴۳۲، ۴۹۷ **Michigan**
 میکلائو (۱۴۷۵-۱۵۶۴): نقاش، مجسمه‌ساز، معمار،
 و شاعر ایتالیایی ۹۱، ۹۴، ۹۵، ۱۳۵، ۱۴۰، ۱۴۱-۱۴۳،
 ۱۵۲، ۱۵۴ **Michelangelo**
 میکلّه، جووانی: کاردینال متمول ونیزی ۱۳۰ **Michele, Giovanni**
 میلان: شهری در شمال غربی ایتالیا ۹۱، ۹۲، ۹۴، ۹۷،
 ۱۰۳، ۱۰۶، ۱۰۷، ۱۱۶، ۱۱۸-۱۲۱، ۱۲۶-۱۲۸، ۱۴۷،
 ۱۵۵، ۱۵۶، ۱۶۶، ۱۷۱ **Milan**
 میلر، دیوید ۴۳۲ **Miller, David**
 میندن: شهری در آلمان ۲۲۱، ۲۸۴، ۲۸۵، ۲۹۵ **Minden**
 مینسوتا: ایالتی در امریکا ۴۴۰، ۴۵۹ **Minnesota**
 میننچ، نلسن ۱۷ **Minnich, Nelson**
-
- ناپل: بندری در جنوب ایتالیا ۹۱، ۹۲، ۹۷، ۱۰۳ **Naples**
 ۱۰۶-۱۰۸، ۱۱۰، ۱۱۶-۱۱۹، ۱۲۰، ۱۲۴، ۱۲۷، ۱۳۰،
 ۱۳۱، ۱۷۱، ۱۷۵، ۱۷۶ **Naples**
 ناپلئون بوناپارت (۱۷۶۹-۱۸۲۱): امپراتور فرانسه
 ۲۳، ۲۶، ۲۷، ۴۸، ۴۳، ۳۰۹، ۴۹۵، ۵۰۷ **Napoleon Bonaparte**
 ناتو (سازمان پیمان آتلانتیک شمالی) ۳۳۱، ۳۴۲، ۳۵۸،
 ۳۶۹، ۴۱۳ **NATO (North Atlantic Treaty Organization)**
 ناریس، جورج (۱۸۶۱-۱۹۴۴): سیاست‌مدار آمریکایی
 ۵۰۳ **Norris, George**
 نازیسم ۳۷۲ **Nazism**
 نازی‌ها ۳۲۱ **Nazis**
 ناصر (= جمال عبدالناصر، ۱۹۱۸-۱۹۷۰): سیاست‌مدار
 مصری، رئیس‌جمهور مصر ۴۳۲ **Nasser, Gamal Abdel**

- ناکس، ویلیام: معاون جرمن ۲۹۵
Knox, William
- ناگانو (دریاسالار): رئیس ستاد نیروی دریایی ژاپن
Admiral Nagano
- ۵۶
 نامه به امانی بریستل (نوشتهٔ ادموند پرک) ۲۸۸
Letter to the Sheriffs of Bristol
- نامهٔ سرگشاده به اشراف مسیحی ملت آلمان (اثر لوتر)
Open Letter to the Christian Nobility of the German Nation
- ۱۶۵
 نامه‌های جونیس (اثر نویسنده‌ای ناشناس) ۲۹۸
Letters of Junius
- نامه‌های کشاورز (نوشتهٔ جان دیکینسن) ۲۴۰، ۲۴۱
Farmer's Letters
- ناوار، هانری (۱۸۹۸-۱۹۸۳): ژنرال فرانسوی ۳۴۴
Navarre, Henri
- ۳۴۷، ۳۴۵
 ناهماهنگی شناختی (= تصلب شناختی) ۴۰۱، ۴۵۷
cognitive dissonance
- ۴۶۵، ۴۹۵
 نای، جرال (۱۸۹۳-۱۹۷۱): سیاست‌مدار امریکایی
Nye, Gerald
- ۵۰۴
 نراگانسِت (خلیج) ۲۶۰
Narragansett Bay
- نرون (۳۷-۴۸م): امپراتور بی‌رحم روم ۱۱۳، ۱۴۲
Nero
- نظر مختصری به حقوق امریکای بریتانیا (اثر تامس جفرسن) ۲۶۴
Summary View of the Rights of British America
- نقاب‌های خدا: اسطوره‌شناسی بدوی (اثر جوزف کمپل) ۱۸
The Masks of God: Primitive Mythology
- نقشهٔ ۱۷: نقشهٔ جنگی فرانسویان در ۱۹۱۴ ۲۷
Plan 17
- نلسن، گیلورد (۱۹۱۶-۲۰۰۵): سیاست‌مدار امریکایی، سناتور ایالت ویسکانسین ۴۱۸، ۴۵۱، ۴۸۵
Nelson, Senator Gaylord
- نماینده‌گی بالقوه ۲۱۷، ۲۱۹، ۲۲۶
virtual representation
- نورت، لرد (۱۷۳۲-۱۷۹۲): نخست‌وزیر انگلستان ۱۸۷، ۱۹۳، ۱۹۵، ۱۹۸، ۲۰۰، ۲۳۷، ۲۴۳، ۲۴۸، ۲۵۰، ۲۵۲، ۲۵۳، ۲۵۵، ۲۵۹، ۲۶۱-۲۶۳، ۲۶۸، ۲۷۵، ۲۷۸، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۹۱، ۲۹۴-۲۹۷، ۳۰۰، ۳۰۶، ۳۰۷، ۳۰۹، ۳۱۰، ۴۸۶
North Lord
- نورتمپتون‌شیر ۱۸۹
Northamptonshire
- نورتینگتون، لرد (۱۷۰۸-۱۷۷۲) ۲۲۴، ۲۲۵، ۲۳۱
Lord Northington
- ۲۴۳، ۳۱۰
 نورت بریتن (نشریهٔ جان ویلکس) ۲۰۸
The North Briton
- نورمبرگ: شهری در آلمان ۱۶۶
Nuremberg
- نول (ملک) ۱۹۲، ۲۳۹، ۲۸۴
Knole

- نولند، ویلیام (۱۹۰۸-۱۹۷۴): روزنامه‌نگار و سیاست‌مدار امریکایی، سناتور ایالت کالیفرنیا ۳۳۷، ۳۵۱
- نووا اسکوتیا: استانی در کانادا ۲۰۰
- نووارا (نبرد) ۱۴۷
- نهر، جواهر لعل (۱۸۸۹-۱۹۶۴): نخست‌وزیر هند ۳۹۸
- نهضت اصلاح دین ۳۶، ۱۳۲
- نهو، مادام: همسر نگو دین ۳۸۴
- نهو، نگو دین (۱۹۱۰-۱۹۶۳): برادر کوچک‌تر نگو دین ۳۸۴، ۳۹۶، ۴۰۴-۴۰۶، ۴۱۰
- نیتزه، پال (۱۹۰۷-۲۰۰۴): سیاست‌مدار امریکایی، معاون وزارت دفاع امریکا ۳۸۸، ۳۸۹، ۴۶۲
- نیچه، فریدریش (۱۸۴۴-۱۹۰۰): فیلسوف آلمانی ۲۸
- نیزه مقدس ۱۱۱
- نیشن (مجله) ۱۵
- نیکسن، ریچارد (۱۹۱۳-۱۹۹۴): سی و هفتمین رئیس‌جمهور امریکا ۳۴۹، ۴۷۲-۴۸۵، ۴۸۷-۴۹۳، ۵۰۴
- نیکولاس پنجم (۱۳۹۷-۱۴۵۵): پاپ ۸۸، ۹۵
- نیکولای کوزایی: اسقف آلمانی ۸۸، ۱۰۹
- نیوانگلند: منطقه‌ای در شمال شرقی امریکا، شامل شش ایالت مین، ورمانت، نیوهمپشر، ماساچوستس، زُدآیلند، و کنتیکات ۲۰۴، ۲۰۵، ۲۱۱، ۲۱۴، ۲۲۲، ۲۲۹، ۲۷۴، ۲۷۸، ۲۹۱
- نئوپتولموس (= پورهوس): پسر آخیلئوس ۷۱
- نیوپورت ۲۱۵، ۲۶۱، ۲۶۲، ۳۰۳
- نیوپورت مرکوری (روزنامه) ۲۶۰
- نیوجرسی: ایالتی در امریکا ۲۶۰
- نیوفوندلند ۲۷۸
- نیوکاسل، دوک (۱۸۷، ۱۹۱، ۱۹۶، ۲۱۹، ۲۲۱، ۲۲۲، ۲۲۵، ۲۳۳، ۲۴۲)
- نیومارکت: ناحیه‌ای در شرق انگلستان، مرکز مسابقات اسب‌دوانی ۲۳۳
- نیوهمپشر: ایالتی در امریکا ۲۷۰، ۴۶۵
- نیویورک ۱۵، ۱۹۹، ۲۰۵، ۲۰۹، ۲۱۱، ۲۱۵، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۹، ۲۴۴، ۲۴۷، ۲۵۸-۲۶۰، ۲۶۷، ۲۷۲، ۲۹۱، ۲۹۲

- ۳۰۱، ۳۰۵، ۳۰۶، ۳۶۱، ۳۹۰، ۴۴۴، ۴۴۹
New York Times نیویورک تایمز (روزنامه) ۳۳۶، ۳۶۸، ۴۱۳، ۴۱۴،
 ۴۳۳، ۴۳۵، ۴۴۸، ۴۵۰، ۴۸۰، ۴۸۲
-
- Watergate** واترگیت: ساختمانی اداری در واشینگتن که رسوایی
 سیاسی بزرگی که در آن رخ داد منجر به استعفای نیکسن
 از ریاست‌جمهوری شد ۴۸۴، ۴۸۸، ۴۸۹، ۴۹۲، ۴۹۳،
 ۴۹۵
- Waterloo** واترلو: شهری در مرکز بلژیک، میدان آخرین نبرد
 ناپلئون که به شکستش انجامید (۱۸ ژوئن ۱۸۱۵) ۴۷
Vatican واتیکان ۸۶، ۹۴، ۹۵، ۹۹، ۱۰۲، ۱۰۳، ۱۰۸،
 ۱۱۰-۱۱۳، ۱۲۱، ۱۲۵، ۱۲۹، ۱۳۰، ۱۳۳، ۱۳۶، ۱۳۸،
 ۱۴۲، ۱۴۳، ۱۵۰، ۱۵۱، ۱۵۵، ۱۵۸، ۱۶۸، ۱۷۲-۱۷۴
Vasari, Giorgio وازاری، جورجو (۱۵۱۱-۱۵۷۴): معمار، نقاش، و
 زندگی‌نامه‌نویس ایتالیایی ۱۴۰
- Washington** واشینگتن: پایتخت آمریکا ۱۷، ۵۱، ۵۶، ۵۸، ۳۱۶،
 ۳۲۲، ۳۲۳، ۳۲۵، ۳۲۷، ۳۳۰، ۳۳۳، ۳۵۰، ۳۵۳، ۳۵۵،
 ۳۶۱، ۳۶۳، ۳۶۴، ۳۶۹، ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۸۶، ۴۰۵، ۴۰۶،
 ۴۱۱، ۴۱۲، ۴۲۰، ۴۲۱، ۴۲۴، ۴۲۶، ۴۲۷، ۴۳۵، ۴۴۰،
 ۴۵۳، ۴۵۸، ۴۵۹، ۴۷۷، ۴۸۴، ۴۸۶، ۴۸۹، ۴۹۶
- Washington, George** واشینگتن، جورج (۱۷۳۲-۱۷۹۹): نخستین رئیس
 جمهور آمریکا ۴۰، ۴۱، ۲۰۲، ۲۷۲، ۲۸۶، ۲۹۱،
 ۳۰۲، ۳۰۳، ۳۰۵، ۳۰۹
- Washington Post** واشینگتن پُست (روزنامه) ۴۵۰
- Wall Street** وال استریت ۳۷۷، ۴۸۳
- Wall Street Journal** وال استریت جورنال (روزنامه) ۴۶۰
- Walpole, Sir Robert** والپول، سیررابرت (۱۶۷۶-۱۷۴۵): نخست‌وزیر
 بریتانیا ۱۸۵، ۱۹۰، ۱۹۶
- Walpole, Horace** والپول، هوراس (۱۷۱۷-۱۷۹۷): نویسنده انگلیسی
 ۱۸۸، ۱۹۱، ۱۹۳، ۲۰۱، ۲۱۳، ۲۱۴، ۲۱۹، ۲۲۱، ۲۲۸،
 ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۹، ۲۴۶، ۲۵۵، ۲۷۷، ۲۷۹، ۲۸۸، ۲۹۶،
 ۲۹۹، ۳۰۰
- Lord Waldegrave** والدگریو، لرد: مربی جورج سوم ۱۹۴
- Valois** والوا: خاندان فرمانروای فرانسوی (۱۳۲۸-۱۵۸۹) ۲۸

- وان، جان (سرهنک) ۴۰۷ **Vann, John**
 وایت، تشودور: خبرنگار ۳۸۹ **White, Theodore**
 وِتّوری، فرانچسکو: مورخ ایتالیایی ۱۶۷، ۱۷۱ **Vettori, Francesco**
 وِجود، جوسایا ۲۴۶ **Wedgwood, Josiah**
 وِدرِبِرِن، اَلِکَزَنْدَر (۱۷۳۳-۱۸۰۵): معاون دادستان کلِ
 انگلستان ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۸، ۲۹۴، ۳۰۰، ۳۰۲ **Wedderburn, Alexander**
 وِرا کروز: بندری در شرق مکزیک ۳۲، ۳۴ **Vera Cruz**
 وِرْدَن: شهری در شمال شرقی فرانسه، میدان نبرد
 در جنگ جهانی اول ۵۰ **Verdun**
 ورسو: پایتخت لهستان ۴۳۷ **Warsaw**
 وُرمس: شهری در آلمان ۱۶۶، ۱۶۹ **Worms**
 وِست پوینت ۳۹۰ **West Point**
 وِست رایدینگ: بخشی از ناحیه یورکشر انگلستان
 ۱۸۹ **West Riding**
 وِست مورلند، ژنرال ویلیام ۴۲۵، ۴۲۸، ۴۴۸، ۴۵۴ **Westmoreland, General William**
 ۴۶۰-۴۶۲، ۴۶۴، ۴۶۶ **Westminster**
 وِست مینستر (مدرسه) ۱۸۹، ۲۱۳ **Westminster**
 وِست مینستر آبی: کلیسای مشهور لندن، آرامگاه
 بسیاری از بزرگان انگلستان ۲۹۸ **Westminster Abbey**
 وِسلِی، جان (۱۷۰۳-۱۷۹۱): کشیش و متکلم انگلیسی،
 رهبر متدیست‌ها ۲۸۱ **Wesley, John**
 وولتر (۱۶۹۴-۱۷۷۸): نویسنده و فیلسوف فرانسوی ۴۳ **Voltaire**
 وَلِی فورج: دهکده‌ای در جنوب شرقی پنسیلوانیا
 ۲۹۲، ۳۰۳، ۴۹۵ **Valley Forge**
 وِندال‌ها: قوم ژرمنی غارتگری که در سال ۴۵۵ م شهر
 رم را تاراج کردند ۱۷۵ **Vandals**
 وِنس، سایرس (۱۹۱۷-۲۰۰۳): وزیر خارجه آمریکا
 ۴۶۷، ۴۷۲ **Vance, Cyrus**
 ونوس: الهه رومی عشق و زیبایی ۱۳۲ **Venus**
 ونیز: بندری در شمال ایتالیا ۹۱، ۹۹، ۱۰۶، ۱۱۰ **Venice**
 ۱۱۶، ۱۲۰، ۱۲۸، ۱۳۵-۱۳۸، ۱۴۸، ۱۵۵، ۱۶۹، ۱۷۲
 ووبرن آبی ۲۴۳ **Woburn Abbey**
 وود: معاون وایکانت ویموث ۲۴۳ **Wood**
 وولف (ژنرال) ۲۰۳، ۲۱۲، ۲۷۰ **Wolfe**
 وِیْتِربو ۱۵۴ **Vlterbo**
 ویت‌کنگ: جریان‌های کمونیست ویتنام شمالی که
Viet-Cong

- برای سرنگونی دولت ویتنام جنوبی می‌جنگیدند ۳۷۳
 ۳۷۹، ۳۸۰، ۳۹۰-۳۹۴، ۳۹۶-۳۹۸، ۴۰۵، ۴۰۷، ۴۱۲
 ۴۱۳، ۴۱۶، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۲۸-۴۳۰، ۴۳۳، ۴۳۶، ۴۳۸، ۴۳۹، ۴۴۷، ۴۶۰، ۴۷۷، ۴۹۲
ویتلی، تامس ۲۱۱، ۲۱۴، ۲۶۸ **Whately, Thomas**
ویتمن، والت (۱۸۱۹-۱۸۹۲): شاعر امریکایی ۳۹۰ **Whitman, Walt**
ویت‌مین: حزب ملی ویتنام که در سال ۱۹۴۱ برای **Viet-Minh**
 کسب استقلال کشور تشکیل شد ۳۱۸، ۳۲۱، ۳۲۳-۳۲۷، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۶، ۳۴۰-۳۴۲، ۳۴۴، ۳۴۵، ۳۴۷، ۳۵۰، ۳۵۱، ۳۵۴، ۳۵۵، ۳۶۱، ۳۶۵، ۳۶۸، ۳۷۰، ۳۷۲، ۳۸۵
ویتنام ۱۷، ۳۰۱، ۳۱۳، ۳۱۵-۳۱۷، ۳۲۱، ۳۲۳-۳۲۵، ۳۲۷، ۳۲۹، ۳۳۲، ۳۳۳، ۳۳۵، ۳۳۶، ۳۳۸-۳۴۱، ۳۴۳، ۳۴۴، ۳۴۶-۳۴۸، ۳۵۴-۳۵۸، ۳۶۰، ۳۶۲-۳۸۲، ۳۸۴-۳۸۶، ۳۸۸-۳۹۶، ۳۹۸-۴۱۴، ۴۱۶، ۴۱۷، ۴۱۹-۴۳۸، ۴۴۰-۴۴۲، ۴۴۴، ۴۴۵، ۴۴۷-۴۶۷، ۴۶۹، ۴۷۱-۴۸۴، ۴۸۶-۴۹۷، ۵۰۲، ۵۰۵، ۵۰۶
 — تجزیه به ویتنام شمالی و جنوبی ۳۵۶
ویتنامی کردن ۴۷۴، ۴۷۷ **Vietnamization**
ویتنامی‌ها ۳۱۷، ۳۱۹، ۳۲۰، ۳۲۴، ۳۲۵، ۳۲۸، ۳۲۹، ۳۳۲، ۳۴۱، ۳۴۳، ۳۴۵، ۳۵۸، ۳۶۰، ۳۶۲، ۳۶۴، ۳۶۶، ۳۷۱، ۳۸۰، ۳۸۴، ۳۹۲، ۳۹۴، ۴۰۹، ۴۲۹، ۴۳۴، ۴۴۶، ۴۵۳، ۴۷۴، ۴۹۶ **Vietnamese**
ویتنبرگ: شهری در شمال شرقی آلمان، خاستگاه **Wittenberg**
 مذهب پروتستان ۱۶۲، ۱۶۴
ویرجینیا: ایالتی در امریکا ۲۰۹، ۲۱۴، ۲۴۷، ۲۶۱، ۲۶۲، ۲۶۹، ۲۷۲، ۲۷۶، ۳۰۵ **Virginia**
ویرژیل (۷۰-۱۹ ق م): شاعر رومی ۶۳، ۶۵، ۶۹، ۷۴ **Virgil**
ویزیگوت‌ها: گوت‌های غربی که در اواخر قرن چهارم **Visigoths**
 میلادی در فرانسه و اسپانیا امپراتوری تأسیس کردند ۳۶، ۳۸
ویسکانسین: ایالتی در امریکا ۴۱۸، ۴۵۱، ۴۷۰ **Wisconsin**
ویشی (حکومت) ۳۱۷ **Vichy**
ویکلیف، جان (حدود ۱۳۳۰-۱۳۸۴ م): متکلم و **Wycliffe, John**
 اصلاحگر دینی انگلیسی ۱۶۵
ویگ‌ها ۱۸۸، ۱۹۴، ۱۹۹، ۲۲۲، ۲۲۳، ۲۲۵، ۲۹۰ **Whigs**
 ۳۸۲

- ویلتشر: ناحیه‌ای در جنوب انگلستان ۲۲۰
Wiltshire
- ویلر، ارل (۱۹۰۸-۱۹۷۵): رئیس ستاد مشترک ارتش
Wheeler, Earle
- امریکا ۴۱۷، ۴۳۶، ۴۵۶، ۴۶۱، ۴۶۵، ۴۶۸، ۴۶۹
Wilson, Woodrow
- ویلسن، وودرو (۱۸۵۶-۱۹۲۴): بیست و هشتمین
 رئیس‌جمهور امریکا ۵۱، ۵۲، ۵۴
Wilson, Harold
- ویلسن، هارولد (۱۹۱۶-۱۹۹۵): سیاست‌مدار و
 نخست‌وزیر انگلستان ۴۵۳
Wilcox, William
- ویلکاکس، ویلیام ۱۷
Wilkes, John
- ویلکس، جان (۱۷۲۷-۱۷۹۷): اصلاحگر سیاسی
 انگلیسی ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۱۳، ۲۴۵-۲۴۸، ۲۵۱، ۲۵۳،
 ۲۵۹، ۲۶۳، ۲۹۷
Wilkes-Barre
- قضیه ویلکس ۲۰۷، ۲۰۸، ۲۱۳
 ویلکس - باره: شهری در ایالت پنسیلوانیا ۲۱۲
Wilhelm II
- ویلهلم دوم: قیصر ۵۲
William Ockham
- ویلیام آکمی (حدود ۱۲۸۵-۱۳۴۹م): فیلسوف
 انگلیسی ۸۸
William III
- ویلیام سوم: دشمن لونی چهاردهم ۴۵
Castle William
- ویلیام (قلعه) ۲۵۴
Fort William Henry
- ویلیام هنری (دژ) ۲۰۰
Viscount Weymouth
- ویموت، وایکانت ۲۴۲، ۳۱۰
Vienna
- وین: پایتخت اتریش ۳۸۸
Winckelmann, Johann Joachim
- وینکلمان، یوهان یواخیم (۱۷۱۷-۱۷۶۸): مورخ
 هنری و باستان‌شناس آلمانی ۱۴۳
Vincoli
- وینکولی ۱۰۱
-
- هابز، تامس (۱۵۸۸-۱۶۷۹): فیلسوف اجتماعی
 انگلیسی ۲۸
Hobbes, Thomas
- هاپسبورگ (امپراتوری) ۸۵، ۸۹، ۱۲۱، ۱۵۶، ۱۷۱
Hapsburg
- هاپکینز، استیون: فرماندار سلطنتی ژدآیلند ۲۱۱
Hopkins, Stephen
- هاتن، خانم (= نانسی یارستز) ۲۴۷
Mrs. Hoghton
- هاچینسن، تامس (۱۷۱۱-۱۷۸۰): فرماندار
 ماساچوستس ۲۰۹، ۲۱۴، ۲۱۷، ۲۵۱، ۲۶۶-۲۶۹
Hutchinson, Thomas
- هادریانوس (۷۶-۴۱۳م): امپراتور روم ۴۰
Hadrian
- هادسن (رود) ۲۹۱، ۲۹۴، ۳۰۵
Hudson
- هارکینز، پال (ژنرال) ۳۹۵، ۳۹۶، ۴۰۶، ۴۰۷، ۴۲۵
Harkins, Paul D.

هاروارد (دانشگاه/کالج) ۱۵، ۱۷، ۵۶، ۲۴۵، ۳۷۷، ۳۷۹، ۴۴۴، ۴۷۸	Harvard University/College
هاروی، ژنرال ادوارد ۲۸۲	Harvey, General Edward
هاسک، جان ۲۰۶	Huske, John
هال، کُردل (۱۸۷۱-۱۹۵۵): سیاست‌مدار امریکایی، وزیر خارجه آمریکا ۳۱۶، ۳۱۸	Hull, Cordell
هالبرشتات: شهری در آلمان ۱۶۳	Halberstadt
هالپرین، مورتِن (متولد ۱۹۳۸): کارشناس سیاست خارجی آمریکا ۴۸۰	Halperin, Morton
هامفری، جورج: وزیر خزانه‌داری آمریکا ۳۴۷	Humphrey, George
هامفری، هیوبرت (۱۹۱۱-۱۹۷۸): معاون لیندن جانسن ۴۳۷، ۴۴۱، ۴۴۹	Humphrey, Hubert
هانت، هاوارد ۴۸۸	Hunt, Howard
هانووریان: خاندان پادشاهی انگلستان ۱۹۵، ۱۹۷	Hanoverians
هانوی: پایتخت ویتنام شمالی ۳۲۳-۳۲۵، ۳۲۷، ۳۲۹	Hanoi
۳۳۲، ۳۴۰، ۳۴۵، ۳۴۷، ۳۴۹، ۳۵۶، ۳۶۱، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۷۰، ۳۷۳، ۳۷۴، ۳۸۹، ۳۹۱، ۳۹۳، ۳۹۸، ۴۰۸، ۴۱۵-۴۱۷، ۴۲۰، ۴۲۲-۴۲۴، ۴۲۹، ۴۳۵، ۴۳۶، ۴۳۸، ۴۴۵، ۴۴۶، ۴۴۸، ۴۵۱-۴۵۳، ۴۵۵، ۴۵۷-۴۵۹، ۴۶۸-۴۷۲، ۴۷۴، ۴۷۶، ۴۷۸، ۴۷۹، ۴۸۷، ۴۸۹-۴۹۳، ۴۹۶	
هاو، لرد ریچارد (۱۷۲۶-۱۷۹۹) ۲۸۵	Howe, Lord Richard
هاو، ویلیام (۱۷۲۹-۱۸۱۴): ژنرال انگلیسی ۲۷۰، ۲۷۸، ۲۷۹، ۲۸۲، ۲۸۳، ۲۸۵، ۲۸۶، ۲۹۱، ۲۹۴، ۲۹۵، ۳۰۰، ۳۰۱، ۳۷۶	Howe, William
هاوارد (کاخ) ۳۰۰	Howard
هاوارد، فردریک: ارل پنجم کارلایل ۳۰۰	Howard, Frederick
هاوایی ۳۸۸	Hawaii
هایفونگ: بندری در ویتنام شمالی ۴۵۲، ۴۵۵، ۴۵۶، ۴۵۸، ۴۶۲، ۴۸۷، ۴۸۸، ۴۹۱	Haiphong
هاینان: جزیره‌ای در جنوب چین ۳۳۲	Hainan
هرا: الهه یونانی، خواهر و همسر زئوس ۶۵، ۷۸	Hera
هراکلس (= هرکول): پسر زئوس ۷۸	Heracles (= Hercules)
هرمس: بیگ زئوس ۷۷	Hermes
هرودوت (حدود ۴۸۵-۴۲۵ ق.م): مورخ یونانی، ملقب به «پدر تاریخ» ۱۵، ۷۵-۷۷، ۵۰۹	Herodotus

- Harriman, Averell هریمن، آورل (۱۸۹۱-۱۹۸۶): سیاست‌مدار امریکایی
۳۸۶، ۳۹۸، ۴۳۷، ۴۷۲
- Hesiod هزیود (قرن هشتم ق م): شاعر یونانی ۷۸
Hiss, Alger هیس، آلجر (۱۹۰۴-۱۹۹۶) ۴۷۸
Hesse هسه: ایالتی در آلمان ۱۷۰
Hecuba هکابه: (هکوبا) ملکه تروا، همسر پریاموس ۷۲
Hector هکتور: پهلوان تروایی که به دست آخیلئوس کشته شد
۶۶، ۷۱، ۷۲، ۷۴-۷۶، ۲۹۸
Hellespont هلیسپونت (= داردانل کنونی) ۷۳
Hefferrich, Karl هلفریش، کارل: معاون صدراعظم آلمان ۵۱
Netherlands هلند ۴۵، ۴۶، ۵۵، ۵۷، ۱۶۸، ۳۰۵
Lord Hollaud هلند، لرد ۱۸۴
Helen هلنه: همسر میلاتوس ۶۳، ۶۵، ۷۲، ۷۳، ۷۵-۷۷
Earl of Halifax هلیفاکس، ارل ۲۱۸
Halifax هلیفاکس: شهری در کانادا ۲۰۵، ۲۴۲
Hamlet هملت ۲۸۹، ۳۱۱، ۳۷۸
Hamlet هملت (نمایش‌نامه شکسپیر) ۳۱۱
Hamilton, Alexander همیلتن، آلیگزندر (۱۷۵۵-۱۸۰۴): سیاست‌مدار
امریکایی ۲۸
India هند/هندوستان ۵۴، ۱۹۸، ۲۲۰، ۲۶۶، ۳۱۷، ۳۴۹
۳۷۹، ۳۹۷، ۴۰۳، ۴۱۳، ۴۵۹
East Indies هند شرقی ۵۴، ۵۵، ۵۷، ۲۲۰، ۲۶۳، ۲۶۵-۲۶۷
۲۹۹، ۳۰۱
Netherlands East Indies هند شرقی هلند ۵۵-۵۷، ۳۲۴
West Indies هند غربی ۱۹۷، ۲۴۷، ۳۰۵
Indochina هندوچین ۳۱۶-۳۱۹، ۳۲۱-۳۲۵، ۳۲۸، ۳۲۹
۳۳۱-۳۳۷، ۳۳۹-۳۶۱، ۳۶۶، ۳۶۷، ۳۷۱، ۴۱۹، ۴۳۴
۴۷۰، ۴۸۱، ۴۹۲، ۴۹۳، ۴۹۶
— جنگ فرانسه با هندوچین ۳۲۸، ۳۲۹
French Indochina هندوچین فرانسه ۵۵، ۳۲۴
Henry, Patrick هنری، پاتریک (۱۷۳۶-۱۷۹۹): خطیب و سیاست‌مدار
امریکایی ۲۱۴، ۲۶۱
Henry VIII هنری هشتم (۱۴۹۱-۱۵۴۷): شاه انگلستان که از پاپ
برید و کلیسای انگلستان را تأسیس کرد ۹۱، ۱۵۳
۱۷۰، ۲۴۸، ۲۵۴، ۲۵۶
Hancock, John هَنکاک، جان (۱۷۳۷-۱۷۹۳): سیاست‌مدار امریکایی

- ۲۴۲، ۲۲۹
 هوپز، تاونزند ۴۶۲ **Hoopes, Townsend**
- هوس، یان (حدود ۱۳۶۹-۱۴۱۵م): اصلاحگر دینی **Hus, Jan**
 بوهمی که به جرم بدعت سوزانده شد ۸۹
- هوسی‌ها: پیروان یان هوس ۸۷، ۹۸ **Hussites**
- هوشی‌مین (۱۸۹۰-۱۹۶۹): انقلابی ویتنامی، رئیس **Ho Chi Minh**
 جمهور و نخست‌وزیر ویتنام شمالی ۳۲۱، ۳۲۳، ۳۲۵، ۳۲۷، ۳۳۲، ۳۳۵، ۳۳۸، ۳۵۳، ۳۵۶، ۳۶۱، ۳۶۵، ۳۶۷، ۳۶۸، ۳۷۱، ۴۲۴، ۴۲۵، ۴۳۷، ۴۴۸، ۴۵۲، ۴۵۳، ۴۵۸، ۴۶۹، ۴۷۶
- هوک (چریک‌ها) ۳۳۸، ۳۶۷ **Huk**
- هوگنوها: پروتستان‌های فرانسوی قرن شانزدهم و **Huguenots**
 هفدهم ۴۲-۴۴، ۴۶، ۲۱۲
 — آزار و بی‌گردد هوگنوها ۴۲، ۴۴
 — اختلاف هوگنوها و کاتولیک‌ها ۴۳
 — مهاجرت هوگنوها از فرانسه ۴۴، ۴۶
- هولتسندورف، هنینگ فون ۵۳، ۵۴ **Holtzendorff, Henning von**
- هومر (قرن هشتم ق م): حماسه‌سرای یونانی ۲۹، ۶۴ **Homer**
 ۷۴-۷۸
- هونولولو: مرکز ایالت هاوایی ۳۹۷، ۴۰۳، ۴۱۶، ۴۱۷ **Honolulu**
- هونتسولرن (خاندان) ۵۲ **Hohenzollerns**
- هونه: پایتخت قدیمی ویتنام ۳۵۵، ۴۴۰، ۴۶۰ **Hue**
- هیتلر، آدلف (۱۸۸۹-۱۹۴۵): دیکتاتور نازی آلمان **Hitler, Adolf**
 ۲۳، ۵۴، ۴۲۴
- هیث، دانالد: سفیر امریکا در ویتنام ۳۶۹ **Heath, Donald**
- هیز: ملک شخصی ویلیام بیت ۲۳۷، ۲۳۸، ۲۹۸ **Hayes**
- هیسپانیایی-رومی‌ها ۳۶ **Hispano-Romans**
- هیکل سلیمان (= معبد) ۳۱، ۲۳۲ **Temple**
- هیل، آرتور ۳۲۵، ۳۲۶ **Hale, Arthur**
- هیلزبارو، ارل ۲۳۲، ۲۴۱-۲۴۳، ۲۴۷، ۲۵۰، ۲۵۵ **Earl of Hillsborough**
 ۲۵۷-۲۵۹، ۲۶۲، ۲۶۴، ۳۰۹، ۳۵۳
- هیلزمن، راجر ۳۷۹، ۴۰۰، ۴۴۶ **Hilaman, Roger**
- هیندنبورگ، پاول فون (۱۸۴۷-۱۹۳۴): سیاست‌مدار **Hindenburg, Paul von**
 آلمانی ۵۳
- هیوم، دیوید (۱۷۱۱-۱۷۷۶): فیلسوف و مورخ **Hume, David**
 اسکاتلندی ۱۹۳، ۲۳۴

Directorate (Directoire) هیئت مدیره (= دیرکتوار) ۲۶

- Jacob the Rich** یاکوب ثروتمند ۹۰
Iago یاگو: از شخصیت‌های نمایش نامه اتلو ۳۱۱
Yalta یالتا: بندری در جنوب اوکراین، محل برگزاری کنفرانس مشهوری با شرکت روزولت، چرچیل، و استالین (فوریه ۱۹۴۵) ۳۱۸، ۳۳۰
Yamamoto, Admiral Isoroku یاماموتو، دریاسالار ایسوروکو (۱۸۸۴-۱۹۴۳): فرمانده کل نیروی دریایی ژاپن، طراح حمله به پرل هاربر ۵۵
Young, Senator Stephen یانگ، استیون (۱۸۸۹-۱۹۸۴): سیاست‌مدار امریکایی، سناتور ایالت اوهایو ۴۴۰
Jeroboam یربعام: از سرداران حضرت سلیمان ۲۹-۳۱
Turkish Janissaries ینی‌چری‌های عثمانی ۵۰۶، ۵۰۷
York یورک (رود) ۳۰۵
York یورک (شهر) ۱۳۹، ۱۸۹
Yorke, Charles یورک، چارلز (۱۷۲۲-۱۷۷۰): دادستان کل انگلستان ۲۲۸، ۲۵۱، ۲۵۲
Yorktown یورک‌تاون: شهری در جنوب شرقی ایالت ویرجینیا، صحنه تسلیم کرنوالیس به جورج واشینگتن (۱۷۸۱) ۳۰۵، ۴۲۶
Yorkshire یورکشیر: ناحیه‌ای در شمال انگلستان ۱۸۹، ۱۹۹
Yost, Charles یوست، چارلز (۱۹۰۷-۱۹۸۱): سیاست‌مدار امریکایی ۳۲۶
Ushant یوشانت: جزیره‌ای در دریای مانش، در شمال غربی فرانسه ۳۰۴
Yugoslavia یوگسلاوی ۳۳۰
Julius II یولیوس دوم (= جولیانو دلا رووره، ۱۴۴۳-۱۵۱۳): پاپ ۸۶، ۱۰۱، ۱۳۳، ۱۳۵-۱۴۴، ۱۴۸-۱۵۱، ۱۵۵، ۱۵۷، ۱۶۳، ۱۶۶، ۱۷۸، ۲۲۳
 - تخریب و نوسازی سان پیترو ۱۴۰
 - فروش آمرزش‌نامه ۱۶۳
Julius Caesar یولیوس قيصر (= ژول سزار، حدود ۱۰۰-۴۴ ق.م): سیاست‌مدار و دیکتاتور رومی ۷۴، ۷۹

<i>Julius Exclusus</i>	یولیوس مطرود (اثری طنزآلود، منسوب به اراسموس)
	۱۲۸
Greece	یونان ۶۵، ۶۶، ۷۳-۷۵، ۱۵۵، ۲۹۶، ۳۳۱، ۵۰۱
Greeks	یونانی‌ها ۵۴، ۶۶، ۶۸، ۷۱، ۷۵، ۷۷
Junkers	یونکرها: اشراف پروسی ۵۲
Judah	یهودا: از اسباط ده‌گانه اسرائیل ۲۹-۳۱
Jews	یهودیان ۳۷، ۳۸، ۹۱
	— یهودیان اسپانیا ۳۸